जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(षोडशो भागः)

नियोजक

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशक

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री-शामजीभाई-वेलजीभाई वीराणी
तथा कडवीबाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२४९८	२०२८	१९७२

मूल्यम्-रू० ३५-०-०

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

મૂલ્યઃ રૂ. ૩૫=૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૪૯૮
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૮
ઇસવીસન ૧૯૭૨

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

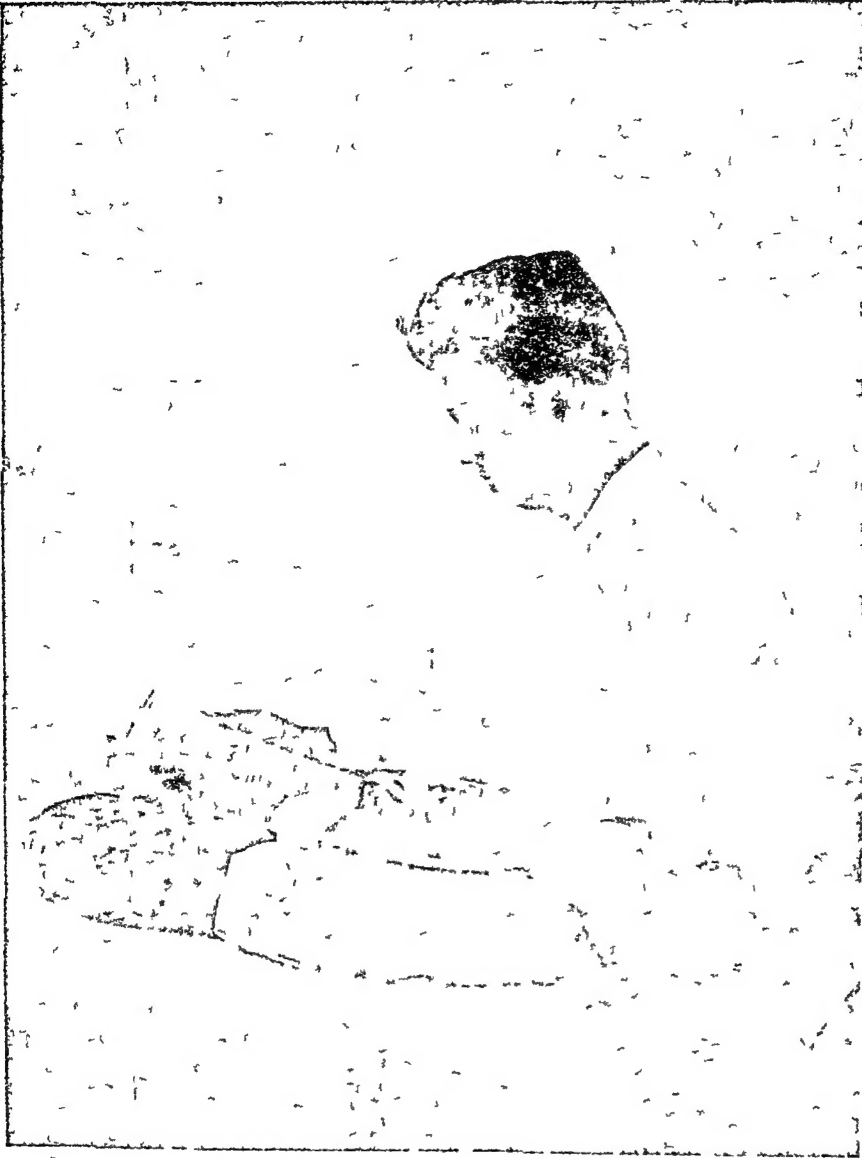
श्री भगवतीसूत्र भाग सोलहवें की विषयानुक्रमणिका

ग्यारहवां उद्देशा

समाप्त

" असंखयं जीवियं मा पमायए "

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)
જન્મ : પોર્ટસુદાન સાં. ૧૯૯૨

દીક્ષા	નિર્વાણ
ખીચન - (રાજસ્થાન)	ફલોદી - (રાજસ્થાન)
સં. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨	સાં. ૨૦૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૨
તા. ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર	તા. ૭-૮-૫૭ બુધવાર

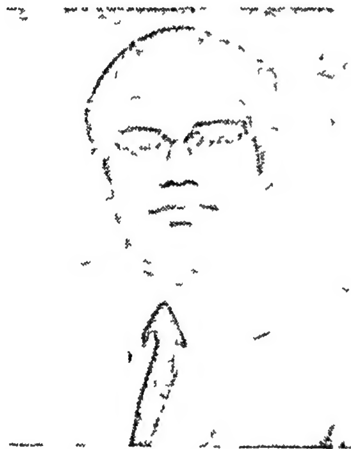
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

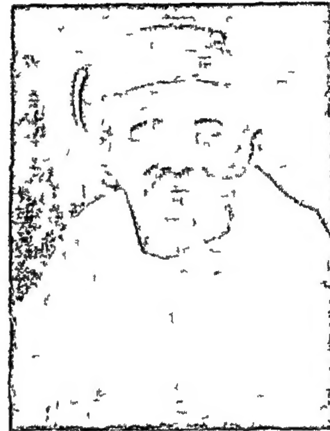
શેઠ શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

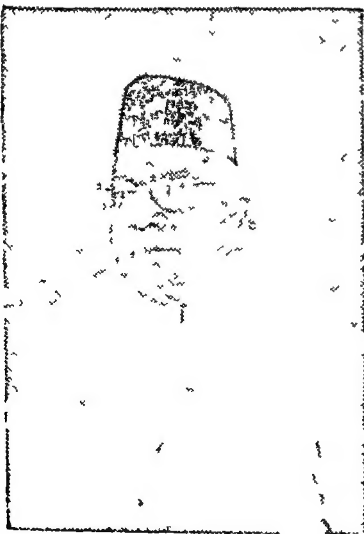
(સ્વ) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી–રાજકોટ

સ્વ. સુધીરભાઈ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબઇ.

(સ્વ) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર અમદાવાદ.

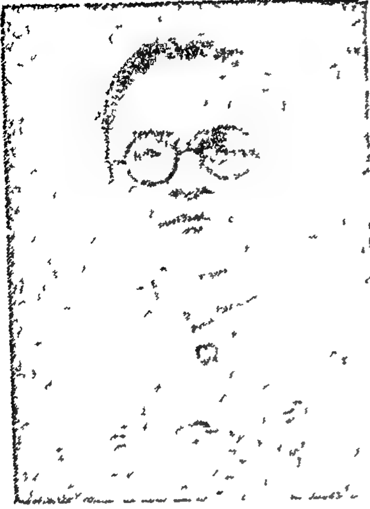

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી–રાજકોટ.

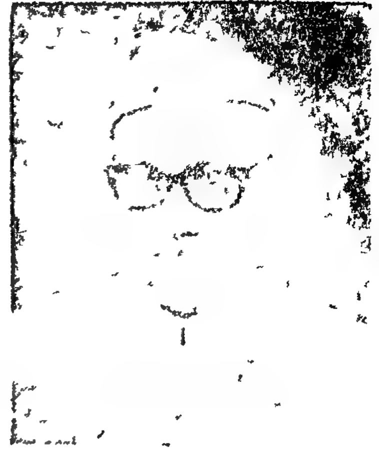

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા જૌહરી
ઉભેલા સુપુત્ર ચિ મહેતાબચન્દજી સા.
નાના – અનિલકુમાર જૈન (પૌત્ર)

आद्यमुरब्बीश्रीओ

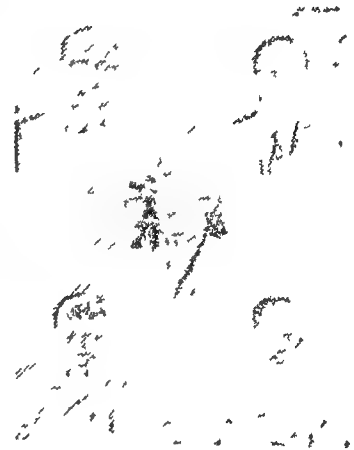
श्रीमान् शेठ पोपटलाल मावजीभाई
महेता, जामजोधपुर

श्रीमान् शेठ धनराजजी पन्नालालजी
जांगडा, मु. जालना

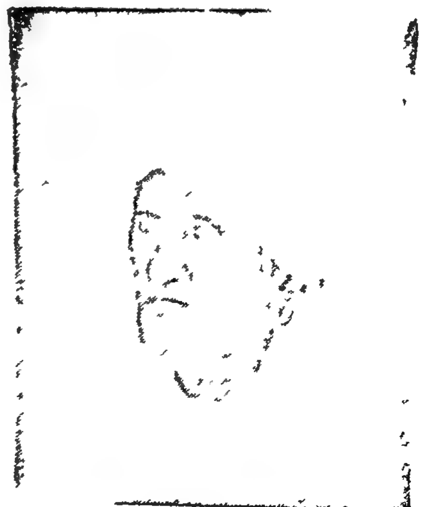
શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

શેઠ પ્રભુદાસભાઈ મુલજીભાઈ દોશી
રાજકોટ

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીભાઇ જીવણલાલ
બારસી

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

અ.ત્રિમુરબ્બીશ્રીઓ

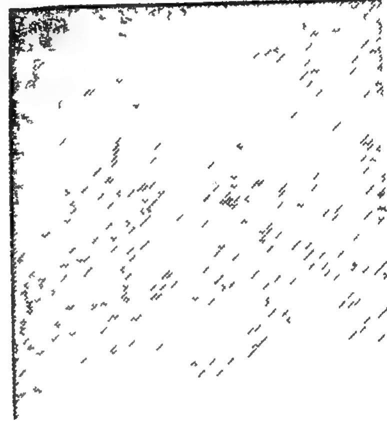
(સ્વ) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

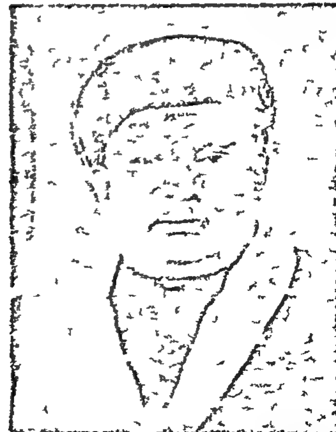
(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

સ્વ. શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઇ
ધ્રાંગધ્રા

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઇ
અમદાવાદ

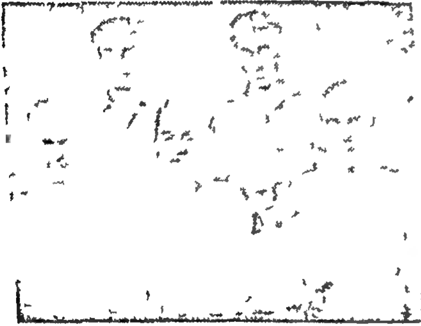
સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

श्रीमान् शेठ सा. चीमनलालजी सा.
ऋषभचंदजी सा अजीनवाले (सपरिवार)

શેઠ કીશનલાલજી ફુલચંદ સા૦
બેંગલોરવાળા

૧ વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઇ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ સાજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉભેલા ચોથા નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

श्रीमान् सेठश्री
खीमराजजी सा. चोरडिया

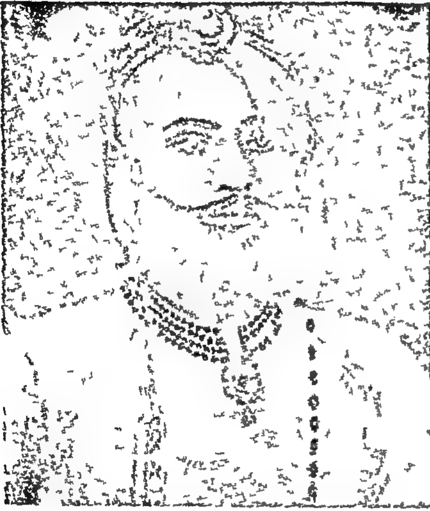
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

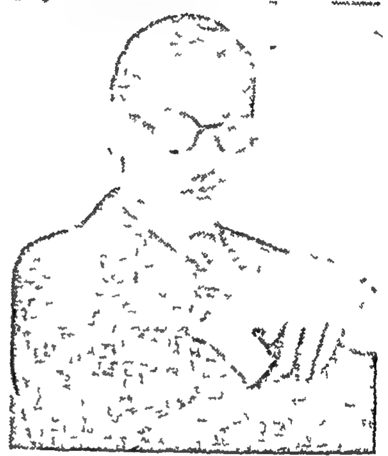
પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ સાણંદ (જી અમદાવાદ)

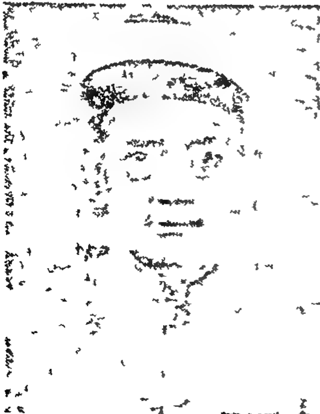
૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા

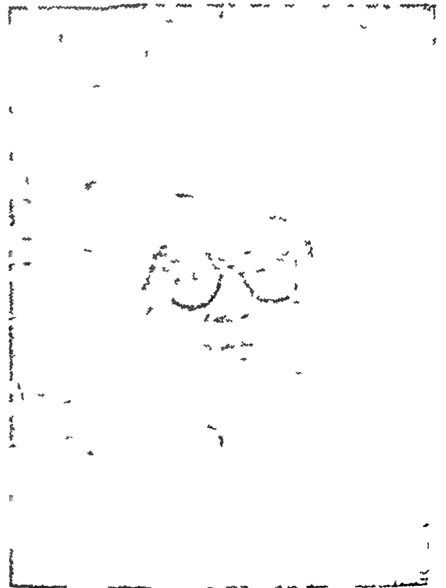
शाहजी श्री मोडीलालजी गलुन्डिया

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ લાયચંદભાઈ મહેતા

સ્વ૦ શેઠ માણેકચંદ નેમચંદ
માંગરોલવાળા ('મુંબઈ')

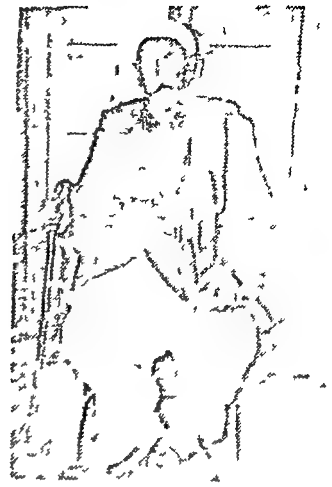

श्रीमान् शेठ सा.
श्री कानुगा धिगडमलजी सा०

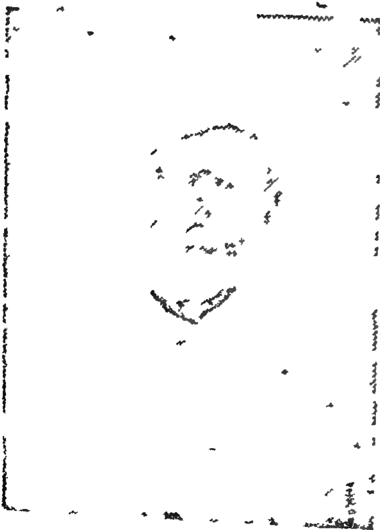
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

श्रीमान् शेठ मणीलाल पोपटलाल वोरा
अमदावाद, जन्म ता. १०-६-१९०४

श्रीमान् शेठ लालाजी कपूरचन्दजी
नाहटा, मु. देहली

શ્રી વ્રજલાલ દુર્લભજી પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

दानवीर शेठश्री अगरचन्दजी
भैरुदानजी सा. सेठिया, मु बीकानेर

श्रीमान् शेठ जगजीवनभाई रतनशीभाई
वगडिया, मु. दामनगर

आद्यमुरब्बीश्रीओ

शेठश्री देवचंदभाई फोजीलालभाई
चलाणी-सुरत

આ. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા)માં કે જયાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતુશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી. બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જીયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઈજીપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સં ૨૦૦૯ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઈજીપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ–સાધ્વીજીનાં દર્શન–કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડયું હુંડાકાલ અવસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાંચમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઇ તેમને કંઇક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમા સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ખાણ વિ. ધર્મકાર્ય તેઓ ચૂકયા નહીં ઊંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝભ્ભો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે આછો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રજોહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધમા જીવદયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીંદગીનો કોઇ ભરોંસો નથી "असंखयं जीवियं मा पमायए" આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઇએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ મુનિવરો અને પૂ મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ આચાર્યશ્રી માણેકચંદજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી ભાયચંદજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૨ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદજી મહારાજ પોતે, તથા સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલ્કે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઇ કે જે કદી ક્ષય પામી નહી.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પડેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગો પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. 'જે હજુ વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો,

સં. ૨૦૧૨ના અષાઢ સુદી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાંસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાંસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂ૦ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, મંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢયો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઇ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ૦ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમરથમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઇને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાંસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતુશ્રી સાથે છેલ્લું જમણ કર્યું. ભોજન કરી, માતુશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડયું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જઇ જોધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઇને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪।। વાગ્યે ફલોદી

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં "जाव नियमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं" ના બદલે "जावजीवपज्जुवासामि तिविहं तिविहेण" બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર! તમે આ શું કરો છો? તેનો જવાબ આપવાને બદલે "अप्पाणं वोसिरामि" બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે "સાહેબ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરાબર છે અને તેમાં કાંઇ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો."

તેજ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી સમરથમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે "તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુ:ખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે "જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમરથમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઇ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે "અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે" ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને "असंखयं जीवियं मा पमायए" ને આધારે હું એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ ભણીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્ત્તવ્ય મોક્ષફળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ "તથાસ્તુ".

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદ-કુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા. ક્યાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે "બાપુજી! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસમાં ખીચન (રાજસ્થાન) જાઉં કારણ કે ખીચનમાં પૂ૦ ગુરુમહારાજ શ્રી સમરથમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. બંને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા.૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઇએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઇ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફલોદી સ્ટેશને પહોચ્યા. બળદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમરથમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ બિરાજમાન હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે "મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દ્યો એટલું જ નહીં પણ "સવિ જીવ કરૂં શાસન રસી"ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્‌ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઇ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યાં.

થોડા વખતમાં ફલોદીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફલોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફલોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઇ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઇ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી તેની વ્હિસલ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠયું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત જે રજોહરણ કે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારૂં હતું, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયું. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછું સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત....અરિહંત ...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડયું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડયો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે. અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા. અને માતુશ્રી મણિબેન સામાયિક–પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઇ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શકયો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. જેથી તેઓ સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્ધો કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી પ્લેઇનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેઈન મારફત ફ્લોદી પહોંચ્યાં, શ્રી દુર્લભજીભાઇ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક ઐક્ય કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

"હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું ! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો ! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી"

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતુશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:- બેન ! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરૂષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગજું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઇને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમરથમલજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:-

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા 'अट्ठिमिंजा पेमाणुरागरत्ते' નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દૃષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:-પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતુશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે બારમી ભિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીષહથી કાળ કરી નલીનગુલ્મ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષહ કેમ આવે ?

ઉત્તર:-કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

शास्त्रमर्मज्ञाः विदूष्यः महासत्यः

लीम्बडी संप्रदायस्थ स्थानकवासि जैन साधु परमश्रद्धेय-आगम विशारद-चारित्र-चूडामणि पूज्याचार्यवर्य श्रीश्यामजी महाराजानां शिष्यप्रशिष्यापरम्परायां महासती साध्वी पूज्यश्री केवलबाई महासतीजी-तत्त्वज्ञ पूज्यश्री माणेकबाई महासतीजीमहाभागानां तच्छिष्याणां बालब्र० रुक्मिणीबाई महासतीजी बालब्र० मीनाकुमारीबाई महासतीजी-बालब्र० निरञ्जनाबाई महासतीजी-बालब्र० अञ्जनाबाईमहासतीजी बालब्र० कनकप्रभाबाई महासतीजी महाभागानाञ्च षड्विंशत्यधिक विंशतिशततमे वैक्रमाब्दे अमदावादनगरश्रेष्ठिवर्यगृहोद्याने सौराष्ट्र स्थानकवासि जैनोपाश्रये अपूर्वादर्शभूतचातुर्मासस्योपलक्ष्ये दिव्यवाणी सद्धर्मोपदेशद्वारा शास्त्रोद्धारसमितेः पूर्णसहयोगदातॄणां सच्चारित्रदयादाक्षिण्यशिक्षादीक्षाव्रतपावित्र्यादि गुणगणानां प्रशस्ति प्रसूनानि ।

उद्वेलोद्वलितान्तराय विविधव्यापारविध्वंसकः,
पापव्रातविपाति पुण्यचरितः श्री वर्धमानः प्रभुः।
सम्यग्भक्तजनाभिलापनिचया भोगप्रदानोद्यतः,
साध्वीसाधुसमाजसंघसकल पायादपायात्सदा ॥१॥

शान्तो दान्तो नितान्त प्रमुदितहृदयो लीनवीरांघ्रिपद्मे,
मान्यो धन्यो वदान्यः सकलगुणनिधिः पूर्णप्रज्ञो महात्मा।
जैनाचारप्रचारप्रथितसुचरितः पूज्य आचार्यवर्यः,
स्वामी श्री रत्नचन्द्रनाम्ना सततविरतः साधुरूपो बभूव ॥२॥

तच्छिष्ये द्वे अभूतां गुणगणलसिता पूर्णविज्ञाविशुद्धा,
पूज्या श्री वेलूबाई सकलहितकरी शीलपूर्णा सतीजी।
तत्त्वज्ञाऽन्या सतीजी परमसुचरिता शासनोद्दीपयित्री,
पूज्या माणेकबाई सकलगुणयुता शान्तिशीला पवित्रा ॥३॥

तच्छिष्याः पञ्च विख्याता धर्माचारव्रते रताः।
एका महासती साध्वी बालतो ब्रह्मचारिणी ॥४॥

स्वभावसरला भव्या धर्मोपदेशदायिनी।
रुक्मिणीबाई विख्याता पूर्णवैदुष्यशालिनी ॥५॥

मीनाकुमारी प्रख्याताऽन्या बालब्रह्मचारिणी।
महासती सदा साध्वी शीलचारित्रशालिनी ॥६॥

निरञ्जना सतीपूर्णा सुसाध्वी ब्रह्मचारिणी।
बाल्यादेव विशुद्धेयं ज्ञानवैराग्यशालिनी ॥७॥

महासत्यञ्जना साध्वी बालतो ब्रह्मचारिणी।
धर्मोपदेशदानेन जनकल्याणकारिणी ॥८॥

साध्वी महासती भव्या ब्रह्मचर्यव्रते स्थिता।
शास्त्रोद्धारविधात्री सा राजते कनकप्रभा ॥९॥

षड्विंशत्यधिके विंशे शते विक्रमवत्सरे।
अमदावाद संवाहे नगरश्रेष्ठ्युपाश्रये ॥१०॥

अपूर्वादर्शभूतस्य चातुर्मासस्य लक्ष्यतः।
शास्त्रोद्धारसमित्याश्च सहयोगविधायिका: ॥११॥

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(षोडशो भागः)

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते-

चतुर्थोद्देशके पुद्गलास्तिकायादयो निरूपिताः, ते च प्रत्येकमनन्तपर्यवा इति पञ्चमोद्देशके पर्यवा निरूप्यन्ते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्यास्य इदमादिमं-सूत्रम्-'कइविहा णं भंते ! पज्जवा' इत्यादि ।

मूलम्-कइविहा णं भंते ! पज्जवा पन्नत्ता? गोयमा ! दुविहा पज्जवा पन्नत्ता तं जहा जीवपज्जवा य अजीवपज्जवा य। पज्जवपयं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए। आवलिया णं भंते! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया? गोयमा! नो संखेज्जा समया असंखेज्जा समया नो अणंता समया। आणापाणू णं भंते! किं संखेज्जा०, एवं चेव। थोवे णं भंते ! किं संखेज्जा० एवं चेव। एवं लवे वि मुहुत्ते वि एवं अहोरत्ते एवं पक्खे मासे उऊ, अयणे संवच्छरे जुगे वाससए वाससहस्से वाससयसहस्से पुव्वंगे पुव्वे तुडियंगे तुडिए अडडंगे अडडे, अववंगे अववे हूहूयंगे हूहूए उप्पलंगे उप्पले पउमंगे पउमे नलिणंगे नलिणे अच्छणिउरंगे अच्छणिउरे अउयंगे अउए नउयंगे नउए पउ-यंगे पउए चूलियंगे चूलिए सीसपहेलियंगे सीसपहेलिया पलिओवमे सागरोवमे ओसप्पिणी एवं उसप्पिणी वि। पोग्गल-परियट्टे णं भंते ! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता-समया पुच्छा गोयमा ! नो संखेज्जा समया नो असंखेज्जा समया अणंता समया। एवं तीयद्धा अणागयद्धा सव्वद्धा। आवलियाओ

णं भंते ! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया पुच्छा, गोयमा ! नो संखेज्जा समया सिय असंखेज्जा समया सिय अणंता समया। आणापाणू णं भंते ! किं संखेज्जा समया२ पुच्छा एवं चेव। थोवा णं भंते ! किं संखेज्जा समया पुच्छा एवं चेव। एवं जाव उस्सप्पिणीओत्ति। पोग्गलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जा समया पुच्छा गोयमा ! णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया अणंता समया। आणापाणू णं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा गोयमा ! संखेज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ णो अणंताओ आवलियाओ। एवं थोवे वि एवं जाव सीसपहेलियत्ति। पलिओवमे णं भंते ! किं संखेज्जा२ पुच्छा गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ असंखेज्जाओ आवलियाओ णो अणंताओ आवलियाओ। एवं सागरोवमे वि एवं ओसप्पिणी वि उस्सप्पिणी वि। पोग्गलपरियट्टे पुच्छा गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ एवं जाव सव्वद्धा। आणापाणू णं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा गोयमा ! सिय संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ० सिय अणंताओ० एवं जाव सीसपहेलियाओ। पलिओवमाणं पुच्छा गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ आवलियाओ सिय अणंताओ आवलियाओ एवं जाव उस्सप्पिणीओ। पोग्गलपरियट्टा णं पुच्छा गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ। थोवे णं भंते ! किं संखेज्जाओ आणापाणूओ असंखेज्जाओ० जहा आवलियाए वत्तव्वया एवं आणापाणूओ वि निरवसेसा एवं एएणं गमएणं जाव सीस-

पहेलिया भाणियव्वा। सागरोवमे णं भंते! किं संखेज्जा पलि-
योवमा पुच्छा गोयमा! संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा-
पलिओवमा णो अणंता पलिओवमा एवं ओसप्पिणीए वि
उस्सप्पिणी वि। पोग्गलपरियट्टे णं पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जा
पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा
एवं जाव सव्वद्धा ।सू०१।

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त! पर्यवाः प्रज्ञप्ताः, गौतम! द्विविधाः पर्यवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा जीवपर्यवाश्च अजीवपर्यवाश्च पर्यवपदं निरवशेषं भणितव्यं यथा प्रज्ञापनायाम्। आवलिका खलु भदन्त! किं संख्येयाः समयाः, असंख्येयाः समयाः, अनन्ताः समयाः, गौतम! नो संख्येयाः समयाः, असंख्येयाः समयाः, नो अनन्ताः समयाः। आनप्राणः खलु भदन्त! किं संख्येयाः० एवमेव। स्तोकः खलु भदन्त! किं संख्येयाः० एवमेव। एवं लवोऽपि, मुहूर्त्तमपि एवमहोरात्रम्, एवं पक्षः, मासः, ऋतुः अयनम्' संवत्सरः, युगः, वर्षशतम्—वर्षसहस्रम् वर्षशतसहस्रम्—पूर्वाङ्गः, पूर्वः, त्रुटिताङ्गम् त्रुटितम् अटटाङ्गम्, अटटम् अववाङ्गम् अववः, हूहूकाङ्गम् हूहूकः, उत्पलाङ्गम् उत्पलम् पद्माङ्गम्—पद्मम्—नलिनाङ्गम् नलिनम् अच्छनिपुराङ्गम् अच्छनिपुरम्—अयुताङ्गम् अयुतम् नयुताङ्गम्—नयुतम् प्रयुताङ्गम् प्रयुतम्—चूलिकाङ्गम् चूलिका शीर्षप्रहेलिकाङ्गम् शीर्षप्रहेलिका पल्योपमम् सागरोपमम् अवसर्पिणी उत्सर्पिणी अपि। पुद्गलपरिवर्त्तः खलु भदन्त! किं संख्येयसमयाः, असंख्येयसमयाः, अनन्तसमयाः पृच्छा, गौतम! नो संख्येयसमया नो असंख्येयसमया अनन्तसमयाः, एवम् अतीताद्धा-अनागताद्धाः सर्वाद्धा। आवलिकाः खलु भदन्त! किं संख्येयाः समयाः असंख्येयाः समयाः, अनन्ताः समयाः पृच्छा गौतम! नो संख्येयाः समयाः, स्यात् असंख्येयाः समयाः, स्यादनन्ताः समयाः। आनप्राणी किं संख्येया समयाः ३ पृच्छा एवमेव, स्तोकाः खलु भदन्त! किं संख्येयाः समयाः पृच्छा, एवमेव एवं यावत् उत्सर्पिण्य इति। पुद्गलपरिवर्त्ताः किं संख्येयसमयाः पृच्छा—गौतम! नो संख्येयाः समयाः नो असंख्येयाः समया', अनन्ताः समयाः। आनप्राणी खलु भदन्त! किं संख्येयावलिकाः पृच्छा, गौतम! संख्येया आवलिकाः नो असंख्येया आवलिकाः नो अनन्ता आवलिकाः, एवं स्तोकोऽपि एवं यावत् शीर्षप्रहेलिकेति। पल्योपमं खलु भदन्त! किं संख्येयाः पृच्छा, गौतम! नो संख्येया आवलिकाः, असंख्येया आवलिकाः, नो अनन्ता आवलिकाः। एवं

सागरोपममपि, एवमवसर्पिण्यपि उत्सर्पिण्यपि। पुद्गलपरिवर्त्तः पृच्छा, गौतम! नो संख्येया आवलिकाः, नो असंख्येया आवलिकाः अनन्ता आवलिकाः एवं-यावत् सर्वाद्धाः। आनपाणी खलु भदन्त! किं संख्येयाआवलिकाः पृच्छा, गौतम! स्यात् संख्येया आवलिकाः स्यात् असंख्येया आवलिकाः, स्यात् अनन्ता आवलिकाः, एवं यावत् शीर्षप्रहेलिकाः। पल्योपमानि खलु भदन्त! पृच्छा गौतम! नो संख्येया अवलिकाः स्यात् असंख्येया आवलिकाः स्यात् अनन्ता आवलिकाः। एवं यावदुत्सर्पिण्यः। पुद्गलपरिवर्ताः खलु पृच्छा-गौतम! नो संख्येया आवलिकाः, नो असंख्येया आवलिकाः अनन्ता आवलिकाः। स्तोकः खलु भदन्त! किं संख्येया आनप्राणाः असंख्येयाः० यथा आवलिकायां वक्तव्यता एवमानप्राणा अपि निरवशेषाः, एवमेतेन गमकेन यावत् शीर्षप्रहेलिका भणितव्याः। सागरोपमं खलु भदन्त! किं संख्येयाः पल्योपमाः पृच्छा-गौतम! संख्येयाः पल्योपमाः, नो असंख्येयाः पल्योपमाः, नो अनन्ताः पल्योपमाः। एवमवसर्पिण्यामपि-उत्सर्पिण्यामपि। पुद्गलपरिवर्त्तः खलु पृच्छा, गौतम! नो संख्येयाः पल्योपमाः नो असंख्येया पल्योपमाः अनन्ताः पल्योपमा एवं यावत् सर्वाद्धा ॥सू०१॥

टीका—'कइविहा णं भंते! पज्जवा पन्नत्ता' कतिविधाः-कति प्रकारकाः खलु भदन्त! पर्यवाः प्रज्ञप्ताः? पर्यवाः, गुणाः, धर्माः, विशेषा इति पर्यायाः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहा पज्जवा पन्नत्ता'

पांचवें उद्देशे का प्रारंभ-

चतुर्थ उद्देशक में पुद्गलास्तिकाय आदि का निरूपण किया है सो ये पुद्गलास्तिकाय आदि प्रत्येक अनन्त पर्यायों वाले होते हैं अतः इस पंचम उद्देशक में सूत्रकार अब पर्यायों का निरूपण करते हैं-'कइविहा णं भंते! पज्जवा पन्नत्ता' इत्यादि सूत्र १॥

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'कइविहा णं भंते! पज्जवा पन्नत्ता' हे भदन्त! पर्यायें कितने प्रकार की कही गई है?

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં પુદ્ગલાસ્તિકાય વિગેરેનું નિરૂપણસૂત્રકારે કર્યું છે. આ પુદ્ગલાસ્તિકાય વિગેરે પ્રત્યેક અનંત પર્યાયોવાળા હોય છે જેથી આ પાંચમા ઉદ્દેશામા સૂત્રકાર પર્યાયોનુ નિરૂપણ કરે છે.—

'कइविहा णं भंते! पज्जवा पन्नत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—"कइविहा णं भंते! पज्जवा पन्नत्ता' હે ભગવાન પર્યાયો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના

द्विविधाः पर्यवाः प्रज्ञप्ता इति, 'तं जहा' तद्यथा 'जीवपज्जवा य अजीवपज्जवा य' जीवपर्यवाश्च अजीवपर्यवाश्च तत्र जीवपर्यवाः जीवधर्माः, एवमजीवपर्यवाः- अजीवधर्मा इति। सहभाविनो गुणाः-शुक्लाऽऽदयः, क्रमभाविनो पर्यायाः, 'पज्जवपयं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए' पर्यवपद निरवशेषं भणितव्यम् यथा प्रज्ञापनायाम्। पर्यवपदं च विशेषपदापरपर्यायं प्रज्ञापनायां पञ्चमं पदम् तच्चैवम् 'जीवपज्जवा णं भंते! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता? गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता' इत्यादि, जीवपर्यवाः खलु भदन्त! किं संख्येया असंख्येया अनन्ता वा भवन्तीति प्रश्नः। हे गौतम! नो संख्येयाः,

---

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! दुविहा पज्जवा पन्नत्ता' हे गौतम! पर्यायें दो प्रकार की कही गई है। पर्यव, गुण' धर्म, विशेष' ये सब पर्यायों के नामान्तर हैं। 'तं जहा' वे दो प्रकार ये हैं-'जीव पज्जवा य अजीवपज्जवा य' एक जीव पर्याय और दूसरी अजीवपर्याय, जीव के धर्म जीव पर्याय हैं और अजीव के धर्म अजीव पर्याय हैं। 'पज्जवपयं निरवसेसं भाणियव्वं जहा पन्नवणाए' प्रज्ञापनासूत्र में पर्यव पद यह विशेष पद है और यह पांचवां पद है वह इस प्रकार से है— 'जीवपज्जवा णं भंते! किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता? गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता' हे भदन्त! जीव पर्यव क्या संख्यात है? अथवा असंख्यात हैं? अथवा अनन्त हैं? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है कि हे गौतम। जीव पर्यव न संख्यात है न असंख्यात हैं किन्तु अनन्त हैं। इत्यादि। इस प्रकार से यहां प्रज्ञापना सूत्र का समग्र पर्यव

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'ગોયમા દુવિહા પજ્જવા પન્નત્તા' હે ગૌતમ! પર્યાયો બે પ્રકારના કહ્યા છે, પર્યવ, ગુણ, ધર્મ. વિશેષ આ બધા પર્યાયોના નામો છે 'તં જહા' તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે 'જીવપજ્જ-વાય અજીવપજ્જવા ય' એક જીવ પર્યાય અને બીજા અજીવ પર્યાય જીવના ધર્મો તે જીવ પર્યાય છે અને અજીવના ધર્મો તે અજીવ પર્યાયો છે. 'પજ્જવ પયં નિરવસેસં ભાણિયવ્વં' જહા પન્નવણાએ' પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પાંચમું પદ જે પર્યાય પદ છે, તે સમગ્ર અહિયાં કહેવું જોઈએ તે પદ આ પ્રમાણે છે.— 'જીવપજ્જવા ણ ભંતે! કિં સંખેજ્જા અસંખેજ્જા અણંતા? ગોયમા! નો સંખેજ્જા નો અસંખેજ્જા અણંતા' હે ભગવન્ જીવ પર્યાયો શું સંખ્યાત છે? અસંખ્યાત છે? કે અનંત છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જીવ પર્યાયો સંખ્યાત નથી તેમ અસંખ્યાત પણ નથી. પરંતુ અનંત છે ઈત્યાદિ આ પર્યાય પદ સમ્પૂર્ણ અહિયાં કહેવું જોઈએ. જીવ પર્યાયો અનંત એટલા માટે

नो असंख्येयाः किन्तु अनन्ताः वनस्पतिसिद्धानामनन्तत्वात् अनन्ता एव जीवपर्यवा भवन्ति न तु संख्येया असंख्येया वा भवन्तीति कथितम् इत्याद्युत्तरम् । विशेषाधिकारात् समयानधिकृत्य एकवचनेन कालविशेषसूत्रमाह–'आलिया णं भंते !' इत्यादि । 'आवलिया णं भंते ! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया' आवलिकेति आवलिकायां खलु भदन्त ! किं संख्येयाः समयाः, असंख्येयाः समया वा अनन्ताः समया वेति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' ! इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो संखेज्जा समया' नो संख्याताः समया आवलिकायां भवन्ति किन्तु 'असंखेज्जा समया' असंख्येयाः समयाः आवलिकायां भवन्ति, 'णो अणंता समया' नो अनन्ताः समया अपि आवलिकायां भवति 'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जा०' आनप्राण–श्वासोच्छ्वासरूपः स किं

पद इसका दूसरा नाम विशेष पद जो पांचवां पद है वह यहां कहना चाहिये। जीवपर्याय अनन्त इसलिये कहा गया है कि वनस्पति और सिद्ध अनन्त हैं। अतः उनकी पर्यायें भी अनन्त हैं। संख्यात असंख्यात नहीं हैं।

अथ समय पद को लेकर एकवचन से कहते हैं–'आवलियाणं भंते ! किं संखेज्जा समया, असंखेज्जा समया अणंता समया ?' इस सूत्रद्वारा गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! एक आवलिका में क्या संख्यात समय होते हैं ? अथवा असंख्यात समय होते हैं, अथवा अनन्त समय होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! नो संखेज्जा समया असंखेज्जा समया' हे गौतम ? एक आवलिका में संख्यात समय नहीं होते हैं किन्तु असंख्यात समय होते हैं । 'णो अणंता समया' अनन्त समय भी नहीं होते हैं ।

કહ્યા છે કે–વનસ્પતિ અને સિધ્ધો અનંત છે, જેથી તેના પર્યાયો પણ અનંત છે સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી.

'આવલિયા णं भंते ! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया अणंता समया' આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ એક આવલિકામાં શું સંખ્યાત સમય હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય હોય છે ? અથવા અનંત સમય હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा । नो संखेज्जा समया असंखेज्जा समया' હે ગૌતમ એક આવલિકામાં સંખ્યાત સમય હોતા નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય હોય છે, 'णो अणंता समया' અનંત સમય પણ હોતા નથી.

संख्येयाः समयाः, हे भदन्त ! आनप्राणः असंख्यातावलिकानामेक, आनप्राणः श्वासोच्छ्वासरूपः, स किं संख्यातसमयरूपः असंख्यातसमयरूपः, अनन्तसमयरूपो वा भवति ? इति प्रश्नाशयः। उत्तरमाह-'एव चेव' एवमेव-आवलिकावदेव आनप्राणो न संख्यातसमयरूपो, न वा अनन्तसमयरूपो किन्तु असंख्यासमयरूपो स इति भावः। 'थोवे णं भंते ! किं संखेज्जा०' स्तोकः-सप्तानप्राणानामेकः स्तोकः खलु भदन्त ! किं संख्यातसमयरूपः, असंख्यातसमयरूपोऽनन्तसमयरूपोवेति प्रश्नः। उत्तरमाह-'एवं चेव' एवमेव स्तोको न संख्यातसमयरूपो न वाऽनन्तसमयरूपः किन्तु असंख्यातसमयरूप इति भावः। एवं लवेवि' एवं लवोऽपि-सप्त

'आणापाणूणं भंते ! 'किं संखेज्जा०' हे भदन्त ! एक श्वासोच्छ्वास जो कि असंख्यात आवलियों का होता है क्या संख्यात समय रूप होता है ? अथवा असंख्यात समय रूप होता है अथवा अनन्त समय रूप होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! श्वास और उच्छ्वास न संख्यात समयरूप होता है और न अनन्त समय रूप होता है किन्तु असंख्यात समय रूप होता हैं। 'थोवे णं भंते ! किं संखेज्जा० हे भदन्त ! सात आनप्राणों का श्वासोच्छ्वासों का जो एक स्तोक होता है वह क्या संख्यात समय रूप होता है ? अथवा असंख्यात समय रूप होता है ? अथवा अनन्त समय रूप होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! स्तोक न संख्यात समय रूप होता है और न अनन्त समयरूप होता है किन्तु असंख्यात समय रूप होता है। 'एवं लवे वि' सात स्तोकों का जो लव होता

'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जा' હે ભગવન્ એક શ્વાસોચ્છ્વાસ કે જે અસંખ્યાત આવલિકાઓનો થાય છે. તે શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છેકે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતા નથી અને અનંત સમય રૂપ પણ હોતા નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'थोवे णं भंते किं सखेज्जा० હે ભગવન્ સાત આન-પ્રાણોનો એટલે કે શ્વાસોચ્છ્વાસોનો એક સ્તોક થાય છે તે સ્તોક શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? કે અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! સ્તોક સંખ્યાત સમય રૂપ હોતો નથી અને અનંત સમય રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ તે અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं लवे वि' સાત સ્તોકોનો

स्तोकानामेको लवः, 'एवं मुहुत्तेवि' एवं मुहूर्त्तोऽपि-सप्तसप्ततिलवानामेको मुहूर्त्तः 'एवं अहोरत्ते' एवमहोरात्रम्-त्रिंशन्मुहूर्त्तम्। 'एवं पक्खे' एवं पक्षः, एतेषां स्वरूप-मनुयोगद्वारे द्रष्टव्यम् 'मासे' मासः, 'उऊ' ऋतु द्विमासात्मको निदाघादि वसन्तान्तः, 'अयणे' अयनं षण्मासात्मकम्, 'संवच्छरे' संवत्सरः-द्वादशमासा त्मकः, 'जुगे' युगं-पञ्चसंवत्सरात्मकम् 'वाससए' वर्षशतम् 'वाससहस्से' वर्षसहस्रम् 'वाससयसहस्से' वर्षशतसहस्रम्-लक्षमित्यर्थः 'पुव्वंगे' पूर्वाङ्गः, 'पुव्वे' पूर्वः 'तुडियंगे' त्रुटिताङ्गः, 'तुडिए' त्रुटितम्, 'अडडंगे' अटटाङ्गः, 'अडडे' अटटः,

है-वह भी असंख्यात समयरूप होता है। 'एवं मुहुत्ते वि' ७७ लवों का जो एक मुहूर्त्त होता है वह भी असंख्यात समयरूप होता है। 'एवं अहोरत्ते' तीस मुहूर्त्त का जो एक अहोरात्र होता है वह भी असंख्यात समय रूप होता है। 'एवं पक्खे' इसी प्रकार से एक पक्ष भी असंख्यात समयरूप होता है। इन सबका स्वरूप अनुयोगद्वार में है सो वहां से जान लेना चाहिये। 'मासे' मास 'उऊ' द्विमासात्मक ऋतु-निदाघ से लेकर वसन्त तक का काल 'अयणे' छह मासात्मक काल 'संवच्छरे' द्वादशमासात्मक काल 'जुगे' पांच वर्षात्मक काल 'वाससए' १०० वर्षात्मक काल 'वाससहस्से' एक हजार वर्षात्मक काल 'वाससय-सहस्से' लक्षवर्षात्मक काल 'पुव्वंगे' एक पूर्वांगरूप काल 'पुव्वे' एक पूर्व-रूप काल 'तुडियंगे' एक त्रुटितांगरूप काल 'तुडिए' एक त्रुटितरूप काल 'अडडंगे' एक अटटांगरूप काल 'अडडे' एक अटटरूप काल 'अववंगे'

જે એક લવ થાય છે. તે પણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं मुहुत्ते वि' સત્યોતેર લવોનું એક મુહૂર્ત્ત થાય છે તે પણ અસંખ્યાત સમયરૂપ હોય છે 'एवं अहोरत्तेवि' ત્રીસ મુહૂર્તોનો એક અહોરાત્ર થાય છે તે પણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. 'एवं पक्खा' એજ પ્રમાણે એક પક્ષપણ અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે આ બધાનુ વર્ણન અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં વિશેષ રૂપથી કહેલ છે. તો તે ત્યાંથી સમજી લેવું 'मासे' મહિના 'ऊउ' બે માસની ઋતુ નિદાઘ-થી લઈને વસંત સુધી નોકાળ 'अयणे' છ માસનું એક અયન 'संवच्छरे' બાર માસ રૂપ સમય વર્ષ 'जुगे' પાંચવર્ષાત્મક સમય 'वाससए' સો વર્ષનો કાળ 'वाससहस्से' એક હજાર વર્ષ રૂપ સમય 'वाससयसहस्से' લાખ વર્ષ રૂપ કાળ 'पुव्वंगे' એક પૂર્વાંગ રૂપ સમય 'पुव्वे' એક પૂર્વ રૂપ સમય 'तुडियंगे' એક ત્રુટિતાંગ રૂપ સમય 'तुडिए' એક ત્રુટિત રૂપ કાળ 'अडडगे' એક અટટાંગ રૂપ કાળ 'अडडे' એક અટટ રૂપ કાળ 'अववंगे' એક અવવાંગ

'अववंगे' अववाङ्गः, 'अववे' अववः, 'हूहूयंगे' हूहूकाङ्गः, 'हूहुए' हूहूकः 'उप्पलंगे' उत्पलाङ्गः, 'उप्पले' उत्पलम्, 'पउमंगे' पद्माङ्गः, 'पउमे' पद्मम् 'निलिणंगे' नलिनाङ्गः, 'नलिणे' नलिनः 'अच्छणिपुरंगे' अच्छनिपुराङ्गः, 'अच्छणिपुरे' अच्छनिपुरः, 'अउयंगे' अयुताङ्गः, 'अउए' अयुतम्, 'नउयंगे' नयुताङ्गः, 'नउए' नयुतम् 'पउयंगे' प्रयुताङ्गः, 'पउए' प्रयुतम् 'चुलियंगे' चूलिकाङ्गः, 'चूलिए' चूलिका, 'सीसपहेलियंगे' शीर्षप्रहेलिकाङ्गः, 'सीसपहेलिया' शीर्षप्रहेलिकाः. 'पलिओवमे' पल्योपमम् 'सागरोवमे' सागरोपमम् 'ओसप्पिणी' अवसर्पिणी, 'एवं उस्सप्पिणीवि' एवमुत्सर्पिण्यपि, आनप्राणादारभ्य उत्सर्पिणीपर्यन्ताः कालविशेषाः नो संख्यातसमयात्मका न वा अनन्तसमयात्मकाः किन्तु

एक अववांग रूप काल 'अववे' एक अववरूप काल 'हूहूयंगे' एक 'हूहूकाङ्गरूप काल' 'हूहुए' एक हूहूकरूप काल 'उप्पलंगे' 'उप्पलांगरूप काल 'उप्पले' एक उत्पलरूप काल 'पउमंगे' एक पद्मांगरूप काल 'पउमे' एक पद्मरूप काल 'नलिणंगे' एक नलिनाङ्गरूप काल 'नलिणे' एक नलिनरूप काल 'अच्छणिपुरंगे' एक अच्छनिपुराङ्गरूप काल 'अच्छणिपुरे' एक अच्छणिपुर रूप काल 'अउयंगे' एक अयुताङ्गरूपकाल 'अउए' एक अयुतरूप काल 'नउयंगे' एक नयुताङ्गरूप काल 'नउए' एक नयुतरूप काल 'पउयंगे' एक प्रयुताङ्गरूप काल 'पउए' एक प्रयुतरूप काल 'चूलियंगे' एक चूलिकाङ्गरूप काल 'चूलिए' एक चूलिका रूप काल सीसपहेलियंगे' एक शीर्ष प्रहेलिकाङ्गरूप काल' 'सिसपहेलिया' एक शीर्ष प्रहेलिकारूप काल 'पलिओवमे' पल्योपमरूप काल 'सागरोवमे' सागरोपमरूप काल 'ओसप्पिणी' अवसर्पिणीरूप काल 'एवं उस्सप्पिणी वि' और उत्सर्पिणी रूप काल ये सब आन प्राण से लेकर उत्सर्पिणी तक

રૂપ કાળ 'अववे' એક અવવરૂપ કાળ 'हूहूयंगे' એક હુહુકાંગરૂપ કાળ 'हूहूए' એક હુહુક રૂપકાળ 'उप्पलंगे' એક ઉત્પલાંગ રૂપ સમય 'उप्पले' એક ઉત્પલ રૂપ કાળ 'पउमंगे' એક પદ્માંગરૂપ કાળ 'पउमे' એક પદ્મરૂપ કાળ 'नलिणंगे' એક નલિનાંગરૂપકાળ 'नलिणे' એક નલિન રૂપ કાળ 'अच्छणिपुरंगे' એક અચ્છ નિપુરાંગ રૂપ કાળ 'अच्छणिपुरे' એક અચ્છ નિપુર રૂપ કાળ 'अउयगे' એક અયુતાંગ રૂપ કાળ 'अउए' એક અયુત રૂપ કાળ 'नउयंगे' એક નયુતાંગ રૂપ કાળ 'नउए' એક નયુત રૂપ કાળ 'पउयगे' એક પ્રયુતાંગ રૂપ કાળ 'पउए' એક પ્રયુત રૂપ કાળ 'चूलियंगे' એક ચૂલિકાંગ રૂપ કાળ 'चूलिए' એક ચૂલિકા રૂપ કાળ 'सीसपहेलियगे' એક શીર્ષપ્રહેલિકાંગ રૂપ કાળ 'सिसपहेलिया' એક શીર્ષપ્રહેલિકા રૂપ કાળ 'पलिओवमे' પલ્યોપમ રૂપ કાળ 'सागरोवमे' સાગરોપમ રૂપ કાળ 'ओसप्पिणी' અવસર્પિણી રૂપ કાળ 'एव उस्सप्पिणी वि' અને ઉત્સર્પિણી

असंख्यातसमयस्वरूपा भवन्तीति भावः। 'पोग्गलपरियट्टे णं भंते !' पुद्गल परिवर्त इति पुद्गलपरिवर्त्ते खलु भदन्त! 'किं संखेज्जा समया' किं संख्याताः समयाः, 'असंखेज्जा समया' असंख्याताः समयाः, 'अणंता समया' अनन्ताः समया वा किमिति पृच्छा, उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया' नो संख्याताः समयाः पुद्गलपरिवर्ते नो वा असंख्याताः समयाः किन्तु 'अणंता समया' अनन्ताः समयाः पुद्गलपरिवर्त्ते इति। 'एवं तीयद्धा-अणागयद्धा सव्वद्धा' एवमतीताद्धा अनागताद्धा सर्वाद्धा, नो संख्यातसमयरूपा न वा असंख्यातसमयरूपाऽपितु अनन्तसमयात्मकेति।

के काल विशेष न संख्यात समयरूप होते हैं, न अनन्तसमय रूप होते हैं किन्तु असंख्यात समय रूप ही होते हैं।

'पोग्गलपरियट्टेणं भंते! किं संखेज्जा समया असंखेज्जा समया, अणंता समया पुच्छा, श्री गौतमस्वामी ने इस सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! एक पुद्गल परिवर्त क्या संख्यात समय रूप होता है? अथवा असंख्यात समयरूप होता है अथवा अनन्तसमयरूप होता है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जा समया, णो असंखेज्जा समया अणंता समया' हे गौतम! एक पुद्गल परिवर्त्तरूप काल न संख्यात समय रूप होता है न असंख्यात समयरूप होता है, किंतु अनन्तसमयरूप होता है। 'एवं तीयद्धा अणागयद्धा सव्वद्धा' इसी प्रकार से अतीतकाल, अनागत काल और सर्वाद्धारूप काल ये सब काल भी अनन्त समय रूप होते हैं।

રૂપ કાળ આ બધા આનપ્રાણુથી લઇને ઉત્સર્પિણી સુધિના કાળ વિશેષ સંખ્યાત સમય રૂપ નથી તેમ અનંત સમય રૂપ પણ નથી પરંતુ અસંખ્યાત સમય રૂપ જ હોય છે.

પોગ્ગલપરિયટ્ટે ણં ભંતે કિં સખેજ્જા સમયા અસંખેજ્જા સમયા અણંતા સમયા પુચ્છા' ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે- હે ભગવન્ એક પુદ્ગલ પરિવર્ત શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? કે અનંત સમય રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ણો સંખેજ્જા સમયા ણો અસંખેજ્જા સમયા અણંતા સમયા' હે ગૌતમ ! એક પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતો નથી તેમ અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ અનંત સમય રૂપ હોય છે 'एवं तीयद्धा अणागयद्धा सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત કાળ (ભૂતકાળ) આનગત કાળ ભવિષ્યકાળ અને સર્વાદ્ધા રૂપ કાળ આ બધા કાળો પણ અનંત સમય રૂપ જ હોય છે.

अथ बहुत्वमधिकृत्याह-'आवलियाओ णं भंते! किं सखेज्जा समया पुच्छा' आवलिकाः, इति आवलिकासु खलु भदन्त! किं संख्यातः समया इति पृच्छा हे भदन्त! इमा आवलिकाः किं संख्यातसमयरूपा असंख्यातसमयरूपा वा अनन्तसमयरूपा वेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जा समया' तासु नो संख्याताः समयाः, एकस्यामपि आवलिकायामसंख्याताः समया भवन्ति बहुषु पुनरसंख्याता अनन्ता वा समयाः स्युर्नतु संख्येया इत्याह-'सिय असंखेज्जा समया' स्यात्-कदाचित् असंख्यात-समयस्वरूपाः, । 'सिय अणंता समया' स्यात्-कदाचित् असंख्यातसमयस्व-रूपाः, । 'सिय अणंता समया' स्यात्-कदाचित् अनन्तसमयरूपा वा इति। 'आणपाणू णं भंते! किं संखेज्जा समया ३' आनप्राणाः खलु भदन्त! किं

अब बहुवचन को लेकर श्री गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-'आवलियाओ णं भंते! किं संखेज्जा समया पुच्छा' हे भदन्त बहुत आवलिकाएँ क्या संख्यात समय रूप हैं अथवा असंख्यात समय रूप हैं अथवा अनन्त समय रूप हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जा समया' हे गौतम बहुत आवलिकाएं संख्यात समयरूप नहीं होती है क्योंकि एक ही आवलिका में असंख्यात समय होते हैं। अतः 'सिय असंखेज्जा सिय अणंता समया बहुत आवलिकाएं कदाचित् असंख्यात समय रूप भी होती हैं और कदाचित् अनन्त समय रूप भी होती हैं 'आणापाणूणं भंते! किं संखेज्जा समया ३' हे भदन्त क्या बहुत श्वासोच्छ्वास संख्यात समय रूप होते हैं? अथवा असंख्यात समय रूप होते हैं? अथवा अनन्त समय रूप होते हैं? उत्तर में

હવે બહુવચનનો આશ્રય લઈને ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે-'आवलियाओ णं भंते किं संखेज्जा समया पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળી આવ-લિકાઓ શું સંખ્યાત સમય રૂપ છે? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ છે? અથવા અનંત સમય રૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जा समया' હે ગૌતમ? સઘળી આવલિકાઓ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતી નથી કેમકે-એક આવલિકામાં અસંખ્યાત સમય હોય છે. જેથી 'सिय असंखेज्जा सिय अणंता समया' સઘળી આવલિકાઓ કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોય છે અને કોઈવાર અનંત સમય રૂપ પણ હોય છે 'आणापाणूणं भंते कि संखेज्जा समया' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે?

संख्यातसमयरूपा असंख्यातसमयरूपा अनन्तसमयरूपावेति प्रश्नः । उत्तरमाह--'एवं चेव' एवमेव-आवलिकावदेव आनपाणा अपि श्वासोच्छ्वासाः नो संख्यातसमयरूपाः किन्तु स्यात् असंख्यातसमयरूपाः स्यादनन्तसमयरूपा इति । 'थोवा णं भंते ! किं संखेज्जा समया३' स्तोकाः खलु भदन्त ! किं संख्यातसमयरूपा असंख्यातसमयरूपाः अनन्तसमयरूपा वा भवन्तीति प्रश्नः । उत्तरमाह-'एवं चेव' एवमेव स्तोकाः न संख्यातसमयरूपाः किन्तु कदाचित् असंख्यातसमयरूपाः, कदाचिदनन्तसमयरूपा भवन्ति, 'एवं जाव उस्सप्पिणीओत्ति' एवं यावदुत्सर्पिणीति एवमेव लवादारभ्योत्सर्पिणी पर्यन्तकालानां कदाचिदसंख्यातरूपत्वं कदाचिद् अनन्तसमयस्वरूपत्वमवगन्तव्यं न तु कदाचिदपि संख्यातसमय-

---

प्रभुश्री कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! आवलिकाओं की तरह बहुत श्वासोच्छ्वास भी कदाचित् असंख्यात समयरूप होते हैं और कदाचित् अनन्त समयरूप होते हैं । 'थोवाणं भंते ! किं संखेज्जा समया ३' हे भदन्त ! बहुत स्तोक क्या संख्यात समय रूप होते हैं अथवा असंख्यात समयरूप होते हैं अथवा अनन्त समय रूप होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! श्वासोच्छ्वासों की तरह बहुत स्तोक कदाचित् असंख्यात समय रूप होते हैं और कदाचित् अनन्त समय रूप होते हैं । 'एवं जाव उस्सप्पिणीओत्ति' इसी प्रकार से यावत् बहुत उत्सर्पिणी तक के कालविशेष कदाचित् असंख्यात समय रूप होते हैं और कदाचित् अनन्त समय रूप होते हैं । बहुत आवलिकाओं से लेकर उत्सर्पिणी तक के काल

અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! આવલિકાઓના કથન પ્રમાણે સઘળા શ્વાસોચ્છવાસ પણ કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે અને કોઈવાર અનંત સમય રૂપ હોય છે. 'थोवाणं भंते किं संखेज्जा समया' હે ભગવન્ સઘળા સ્તોકો શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं चेव હે ગૌતમ ! શ્વાસોચ્છ્વાસના કથન પ્રમાણે સઘળા સ્તોકો કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે અને કોઈવાર અનંત સમય રૂપ હોય છે 'एवं जाव उस्सप्पिणीओत्ति' એજ પ્રમાણે યાવત્ ઉત્સર્પિણી સુધીના કાળ વિશેષો કોઈવાર અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે. અને કોઈવાર અનંત

रूपत्वमिति । 'पोग्गलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जा समया पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु भदन्त ! किं संख्यातसमयरूपा असंख्यातसमयरूपा अनन्तसमयरूपा वेति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जासमया णो असंखेज्जा समया' नो संख्यातसमयरूपाः पुद्गलपरिवर्त्ताः नो वा असंख्यातसमयरूपाः किन्तु 'अणंता समया' तेषु अनन्ताः समया भवन्ति, अनन्तसमयस्वरूपास्ते भवन्तीति अथाऽऽवलिकामधिकृत्य एकवचनेनाह 'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा' आनप्राणः खलु भदन्त ! किं संख्यातावलिकारूपः किं वा असंख्यातावलिकारूपः अथवा अनन्तावलिकारूप इति पृच्छा—प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम !

संख्यात स्वरूप कभी नहीं होते हैं । 'पोग्गलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जा समया पुच्छा' हे भदन्त ! बहुत पुद्गल परिवर्त क्या संख्यात समय रूप होते हैं ? अथवा असंख्यात समयरूप होते हैं ? अथवा अनन्त समयरूप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—गोयमा ! हे गौतम ! 'णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया अणंता समया' बहुत पुद्गल परिवर्त्त न संख्यात समय रूप होते हैं न असंख्यात समय रूप होते हैं किन्तु अनन्त समय रूप होते हैं ।

अब आवलिकापद को लेकर एक वचन से कहते हैं—'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा' हे भदन्त ! श्वासोच्छ्वास क्या संख्यात आवलिकारूप होता हैं ? अथवा असंख्यात आवलिकारूप होता है ? अथवा अनन्त आवलिका रूप होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा संखेज्जाओ

સમય રૂપ હોય છે સઘળી આવલિકાઓથી લઈને સઘળી ઉત્સર્પિણી સુધીનો કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ ક્યારેય હોતો નથી 'पोग्गलपरियट्टा ण भंते किं संखेज्जा समया पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ શું સંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત સમય રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત સમય રૂપ હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'णो संखेज्जा समया णो असंखेज्जा समया अणंता समया' સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત સમય રૂપ હોતા નથી, અસંખ્યાત સમય રૂપ પણ હોતો નથી. પરંતુ અનંત સમય રૂપ હોય છે. 'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ, पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસો શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

'संखेज्जाओ आवलियाओ' संख्यातावलिकारूप आनप्राणो भवति 'णो असंखेज्जाओ आवलियाओ णो अणंताओ आवलियाओ' नो असंख्यातावलिकारूपो, नो वा अनन्तावलिकारूपो वा इति। 'एवं थोवेवि' एवम्-आनप्राणवदेव स्तोकोऽपि संख्यातावलिकारूप एव न तु असंख्यातावलिकारूपः, न वा अनन्तावलिकारूपः 'एवं जाव सीसपहेलियत्ति' एवं यावत् शीर्षपहेलिकेति, लवादारभ्य शीर्षप्रहेलिकापर्यन्तकालोऽपि संख्यातावलिकारूप एव भवति न तु असंख्यातावलिकारूपो न वा अनन्तावलिकारूप इति भावः। 'पलिओवमेणं भंते! किं संखेज्जा पुच्छा' पल्योपमं खलु भदन्त! किं संख्यातावलिकारूपम् अथवा असंख्यातावलिकारूपम् अथवा अनन्तावलिकारूपमिति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जाओ आवलियओ' नो संख्याता-

---

आवलियाओ' हे गौतम! आनप्राणश्वासोच्छ्वास-संख्यात आवलिका स्वरूप होता है। 'णो असंखेज्जाओ आवलियाओ णो अणंताओ आवलियाओ' असंख्यात आवलिकास्वरूप नहीं होता है और न अनन्त आवलिकास्वरूप होता है। 'एवं थोवे वि' इसी प्रकार से स्तोक भी संख्यात आवलिकारूप ही होता है असंख्यात आवलिकारूप अथवा अनन्तावलिका रूप नहीं होता है। 'एवं जाव सीसपहेलियत्ति' इसी प्रकार लव से लेकर शीर्ष प्रहेलिका पर्यन्त काल भी संख्यात आवलिका रूप ही होता है, असंख्यात आवलिकारूप नहीं होता है और न अनन्त आवलिका रूप होता है, 'पलिओवमे णं भंते! किं संखेज्जा पुच्छा' श्रीगौतम ने इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! पल्योपम रूप जो काल है वह क्या संख्यात आवलिका रूप होता है? अथवा असंख्यात आवलिका रूप होता है?

કહે છે કે-'गोयमा, सखेज्जाओ आवलियाओ' હે ગૌતમ! આનપ્રાણ-શ્વાસોચ્છ્વાસ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, 'णो असखेज्जाओ आवलियाओ० णो अणंताओ आवलियाओ' અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અને અનંત આવલિકા સ્વરૂપ પણ હોતા નથી. 'एवं थोवे वि' એજ પ્રમાણે સ્તોક પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોતા નથી 'एवं जाव सीसपहेलियत्ति' એજ પ્રમાણે લવથી લઈને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીનો કાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી અને અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતા નથી. 'पलिओवमेणं भंते! किं संखेज्जा पुच्छा' હે ભગવન્ પલ્યોપમ રૂપ જે કાળ છે તે શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે?

वलिकारूपम् पल्योपमं भवति किन्तु 'असंखेज्जाओ आवलियाओ' असंख्याता-वलिकारूपं भवति तथा 'णो अणंताओ आवलियाओ' नो अनन्तावलिकारूपं पल्योपमं भवतीति। 'एवं सागरोवमेवि' एवम्-पल्योपमवदेव सागरोपममपि न संख्यातावलिकारूपं न वा अनन्तावलिकारूपम् किन्तु असंख्यातावलिकारूपमेव भवतीति। 'एवं ओसप्पिणी वि' एवं सागरोपमवदेव अवसर्पिणी कालोऽपि न संख्यातावलिकारूपो न वा अनन्तावलिकारूपः किन्तु असंख्यातावलिकारूप एव भवतीति। 'उस्सप्पिणीवि' उत्सर्पिणीकालोऽपि एवमेव-सागरोपमवदेव न संख्याता वलिकारूपो न वा अनन्तावलिकारूपः, अपि तु असंख्यातावलिकारूप एव भव-

अथवा अनन्त आवलिका रूप होता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जाओ आवलियाओ' हे गौतम। पल्योपमरूप काल संख्यात आवलिकारूप नहीं होता है किन्तु 'असंखेज्जाओ आवलियाओ' असंख्यात आवलिकारूप होता है। वह 'नो अणंताओ आवलियाओ' अनन्तआवलिका रूप भी नहीं होता है। 'एवं सागरोवमे वि' पल्योपम के जैसे ही सागरोपम काल भी असंख्यात आवलिकारूप ही होता है-संख्यात अथवा अनन्त आवलिकारूप नहीं होता है। 'एवं ओसप्पिणी वि' इस प्रकार से सागरोपम के जैसा ही अवसर्पिणी काल भी संख्यात आवलिका रूप अथवा अनन्तावलिका रूप नहीं होता है किन्तु असंख्यात आवलिकारूप ही होता है। 'उस्सप्पिणी वि' उत्सर्पिणी काल भी सागरोपम काल के जैसा संख्यात आवलिका रूप नहीं होता है और न अनन्तआवलिकारूप होता है

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! णो संखेज्जाओ आवलियाओ' હે ગૌતમ! પલ્યોપમ રૂપ કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતો નથી. પરંતુ 'असंखेज्जाओ आवलियाओ' અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે. તે 'णो अणंताओ आवलियाओ' અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતો નથી. 'एवं सागरोवमे वि' એજ પ્રમાણે-એટલે કે પલ્યોપમના કથક પ્રમાણે જ સાગરોપમ કાળ પણ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. સંખ્યાત અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોતા નથી 'एवं ओसप्पिणी वि' એજ પ્રમાણે સાગરોપમ કાળની જેમ અવસર્પિણી કાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ અથવા અનંત આવલિકા રૂપ નથી હોતા પરંતુ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ જ હોય છે. 'उस्सप्पिणी वि' એજ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી કાળ પણ સાગરોપમ કાળના કથન પ્રમાણે સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી તેમ અનંત આવલિકા રૂપ પણ હોતા

तीति । 'पोग्गलपरियट्टे पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्तःखलु भदन्त ! किं संख्यातावलिका रूपोऽसंख्यातावलिकारूपः अनन्तावलिकारूपो वेति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह- 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जाओ आवलियाओ' नो संख्यातावलिकारूपः पुद्गलपरिवर्त्तो भवति-'णो असंखेज्जाओ आवलियाओ' न वा असंख्यातावलिका-रूपो भवति किन्तु 'अणंताओ आवलियाओ' अनन्तावलिकारूपः पुद्गलपरिवर्त्तो भवतीति । 'एवं जाव सव्वद्धा' एवम्-पुद्गलपरिवर्त्तवदेव यावत् सर्वाद्धा-यावत्पदेन अतीतानागताद्धयोः संग्रहः, अतीतानागतसर्वाद्धानामपि, नो संख्यातावलिकारूपो न वा असंख्यातावलिकारूपः, किन्तु अनन्तावलिका रूप एव भवतीति भावः ।

किन्तु असंख्यात आवलिकारूप होता है 'पोग्गलपरियट्टे पुच्छा' हे भदन्त ! पुद्गल परिवर्त्त काल क्या संख्यात आवलिका रूप होता है ? अथवा असंख्यात आवलिकारूप होता है ? अथवा अनन्त आवलिका रूप होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! णो संखे-ज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आव-लियाओ' हे गौतम ! पुद्गल परिवर्त्त काल संख्यात आवलिका रूप नहीं होता है न असंख्यात आवलिका रूप होता है किन्तु अनन्त आव लिका रूप होता है । 'एवं जाव सव्वद्धा' पुद्गल परिवर्त्त के जैसा ही अतीत काल, अनागत काल और सर्वाद्धाकल भी न संख्यात आव-लिका रूप होता है और न असंख्यात आवलिका रूप होता है । किन्तु अनन्त आवलिका रूप होता है ।

નથી પરંતુ અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, 'पोग्गलपरियट्टे पुच्छा' હે ભગવન્ પુદ્ગલ પરિવર્ત કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ પરિવર્ત કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતા નથી પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ જ હોય છે 'एवं जाव सव्वद्धा' પુદ્ગલ પરિવર્તના કથન પ્રમાણે જ અતીત કાળ—ભૂતકાળ અનાગતકાળ-ભવિષ્યકાળ અને સર્વાદ્ધાકાળ પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અને અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતાં નથી. પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ જ હોય છે.

अथ बहुत्वमाश्रित्याह-'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आव-लियाओ पुच्छा' हे भदन्त । आनपाणाः किं संख्यातावलिकारूपाः अथवा असंख्यातावलिकारूपाः अथवा अनन्तावलिकारूपा भवन्तीति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय संखेज्जाओ आवलियाओ, सिय असखेज्जाओ सिय अणंताओ' स्यात्-कदाचित् संख्यातावलिकारूपा आनपाणाः, स्यात्-कदाचित् असंख्यातावलिका-रूपाः, स्यात्-कदाचित् अनन्तावलिकारूपा भवन्तीति । 'एवं जाव सीस-पहेलियाओ' एवं यावत् शीर्षप्रहेलिकाः, स्तोकादारभ्य शीर्षपहेलिकान्तकालस्य संग्रहो भवति तथा च हे गौतम ! स्तोकादारभ्य शीर्षप्रहेलिकापर्यन्तः कालः स्यात् संख्यातावलिकारूपः, स्यात् असंख्यातावलिकारूपः, स्यात्-कदाचित् अन-न्तावलिकारूप इति । 'पलिओवमाणं पुच्छा' पल्योपमानि खलु भदन्त ! किं

अब बहुवचन को लेकर कहते हैं-

'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलिकाओ पुच्छा' हे भदन्त बहुत श्वासोच्छ्वासरूप काल क्या संख्यात आवलिका रूप होते हैं ? अथवा असंख्यात आवलिका रूप होते हैं ? अथवा अनन्त आवलिका रूप होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सिय संखेज्जाओ आवलियाओ, सिय असंखेज्जाओ सिय अणंताओ' हे गौतम ! बहुत श्वासोच्छ्वासरूप काल कदाचित् असंख्याता-वलिका रूप होते हैं कदाचित् अनन्त आवलिका रूप होते हैं । 'एवं जाव सीसपहेलियाओ' इसी प्रकार से स्तोक से लेकर शीर्ष-प्रहेलिका तक के काल भी बहुवचन की अपेक्षा से कदाचित् संख्या-

---

હવે બહુવચનથી કહેવામાં આવે છે

'आणापाणूणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवलियाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सिय संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ, सिय अणंताओ' હે ગૌતમ ! સઘળા શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ કાળ કોઈવાર સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે કોઈવાર અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'एवं जाव सीसपहे-लियाओ' આજ પ્રમાણે સ્તોકથી લઈને શીર્ષ પ્રહેલિકા સુધીના સઘળા કાળો પણ કોઈવાર સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે કોઈવાર અસંખ્યાત આવલિકા

संख्यातावलिकारूपाणि असंख्यातावलिकारूपाणि अथवा-अनन्तावलिकारूपाणि भवन्तीति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जाओ आवलियाओ' नो संख्यातावलिकारूपाणि पल्योपमानि भवन्ति किन्तु 'सिय असंखेज्जाओ आवलियाओ सिय अणंताओ आवलियाओ' स्यात्-कदाचित् असंख्यातावलिकारूपाणि स्यात्-कदाचित् अनन्तावलिकारूपाणि पल्योपमानीति । 'एवं जाव उस्सप्पिणीओ' एवं यावदुत्सर्पिण्यः, अत्र यावत्पदेन सागरोपमावसर्पिणीकालसंग्रहो भवति-तथा च हे गौतम ! सागरोपमादारभ्य उत्सर्पिणी पर्यन्ताः कालाः न संख्यातावलिकारूपा भवन्ति किन्तु कदाचित्

तावलिकारूप होते हैं कदाचित् असंख्यात आवलिका रूप होते हैं और कदाचित् अनन्त आवलिकारूप होते हैं । 'पलिओवमाणं पुच्छा' इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! बहुत पल्योपम रूप काल क्या संख्यात आवलिकारूप होते हैं अथवा असंख्यात आवलिका रूप होते हैं ? अथवा अनन्त आवलिका रूप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवलियाओ, सिय असंखेज्जाओ आवलियाओ सिय अणंताओ आवलियाओ' हे गौतम ! बहुत पल्योपम रूप काल संख्यात आवलिका रूप नहीं होते हैं किन्तु कदाचित् वे असंख्यात आवलिका रूप होते हैं और, कदाचित अनन्त आवलिका रूप होते हैं । 'एवं जाव उस्सप्पिणीओ' इसी प्रकार बहुत सागरोपम काल बहुत अवसर्पिणी काल और बहुत उत्सर्पिणीकाल भी संख्यात आवलिकारूप नहीं होते हैं किन्तु कदाचित् वे असंख्यात आवलिका रूप होते हैं और कदा

રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'पलिओवमाणं पुच्छा' આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ સમસ્ત પલ્યોપમ રૂપ કાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? કે અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जाओ आवलियाओ सिय असंखेज्जाओ आवलियाओ सिय अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ સઘળો પલ્યોપમકાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતો નથી પરંતુ કોઈવાર તે સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે ? અને કેઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે. 'एवं जाव उस्सप्पणीओ' એજ પ્રમાણે યાવત્ સઘળા સાગરોપમ કાલ સઘળા ઉત્સર્પિણી કાલ અને સઘળા અવસર્પિણી કાળો પણ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી પરંતુ તેઓ કોઈવાર અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે

असंख्यातावलिकारूपाः स्यादनन्तावलिकारूपा इति भावः। 'पोग्गलपरियट्टाणं पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु भदन्त! किं संख्यातावलिकारूपा असंख्याता-वलिकारूपाः, अथवा अनन्तावलिकारूपा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ' नो संख्यातावलिकारूपाः पुद्गलपरिवर्त्ताः नो वा असंख्यातावलिकारूपाः किन्तु अनन्तावलिकारूपाः पुद्गलपरिवर्त्ता भवन्तीति। आनप्राणपदमाश्रित्य एकवचनेनाह-'थोवे णं भंते! किं सखेज्जाओ आणापाणूओ असंखेज्जाओ०' स्तोकः खलु भदन्त! किं संख्यातानप्राणरूपः असंख्यातानप्राणरूपः, अथवा अनन्तानप्राणरूपो भवतीति प्रश्नः। उत्तर-

---

चित् अनन्त आवलिका रूप होते हैं। 'पोग्गलपरियट्टाणं पुच्छा' हे भदन्त! बहुत पुद्गल परावर्त्तरूप काल क्या संख्यात आवलिकारूप होते हैं? अथवा असंख्यात आवलिका रूप होते हैं? अथवा अनन्त आव-लिका रूप होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जाओ णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलि-याओ' हे गौतम! बहुत पुद्गल परावर्त्त रूप काल संख्यात आव-लिका रूप नहीं होते हैं असंख्यात आवलिकारूप नहीं होते हैं किन्तु अनन्त आवलिका रूप होते हैं।

अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से आनप्राण पद को लेकर एकवचन से ऐसा पूछते हैं-'थोवे णं भंते! किं सखेज्जाओ आणापाणूओ असंखेज्जाओ० हे भदन्त! स्तोक रूप जो काल है वह क्या संख्यात श्वासोच्छ्वास

અને કોઈવાર અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે 'पोग्गलपरियट्टा णं पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળા પુદ્ગલ પરાવર્ત્તકાળ શું સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોય છે? અથવા અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा! णो संखेज्जाओ' णो असंखेज्जाओ आवलियाओ अणंताओ आवलियाओ' હે ગૌતમ સઘળા પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કાળ સંખ્યાત આવલિકા રૂપ હોતા નથી. અસં-ખ્યાત આવલિકા રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ અનંત આવલિકા રૂપ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે 'थोवे णं भंते किं संखेज्जाओ आणापाणूओ असंखेज्जाओ' હે ભગવન્ સ્તોક રૂપ જે કાળ છે તે શું સંખ્યાત શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત આનપ્રાણ રૂપ હોય

माह–'जहा' इत्यादि, 'जहा आवलियाए वत्तव्वया एवं आणापाणूओ वि निरवसेसा' यथा आवलिकायां वक्तव्यता एवम् आनप्राणसंबन्धेऽपि एकवचन-बहुवचनाभ्यां वक्तव्यता निरवशेषा–समग्राऽपि भणितव्या, 'एवं एएणं गमएणं जाव सीसपहेलिया भाणियव्वा' एवमेतेन–पूर्वोक्तेन गमकेन यावत् शीर्षप्रहेलिका भणितव्या लवादारभ्य शीर्षप्रहेलिका पर्यन्तकालस्यापि विचारः करणीय इति। अथैकवचनेन सागरोपमवक्तव्यतामाह–'सागरोवमे णं भंते! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' सागरोपमं खलु भदन्त! किं संख्यातपल्योपमरूपम् असंख्यातपल्योपमरूपम् 'अनन्तपल्योपमरूपं वेति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'संखेज्जा पलिओवमा' संख्यातपल्योपमस्वरूपं

रूप होता है? अथवा असंख्यात आनप्राणरूप होता है? अथवा अनन्त आनप्राणरूप होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते है–'जहा आवलियाए वत्तव्वया एवं आणापाणूओ वि निरवसेसा' हे गौतम! जैसी वक्तव्यता आवलिका में कही गई है इसी प्रकार की वक्तव्यता एक वचन बहुवचन को लेकर समस्त रूप से आनप्राण के सम्बन्ध में भी कहनी चाहिये। 'एवं एएणं गमएणं जाव सीसपहेलिया भाणियव्वा' इसी प्रकार से इस गमक द्वारा लव रूप काल से लेकर शीर्ष प्रहेलिका तक के काल का भी विचार करना चाहिये अब एकवचन को लेकर सागरोपम काल की वक्तव्यता कहते हैं 'सागरोवमेणं भंते! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' हे भदन्त! सागरोपम काल क्या संख्यात पल्योपम रूप होता है? अथवा असंख्यात पल्योपमरूप होता है? अथवा अनन्त पल्योपम रूप होता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं–'गोयमा!

છે. અથવા અનંત આનપ્રાણ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે, કે 'जहा आवलियाए वत्तव्वया एवं आणापाणूओ वि निरवसेसा' હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે આવલિકાના સંબંધમાં કથન કર્યું છે એજ પ્રમાણેનુ સઘળું કથન આનપ્રાણુના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું 'एवं एएणं गमएणं जाव सीसपहेलिया भाणियव्वा' એજ પ્રમાણે લવરૂપ કાળથી લઈ ને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધિના કાળનો વિચાર પણ કરી લેવો જોઈએ 'सागरोवमेणं भंते! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' હે ભગવન્! સાગરોપમકાળ શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમરૂપ હોય છે? કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'गोयमा संखेज्जा

सागरोपमम् 'णो असंखेज्जपलिओवमा णो अणंता पलिओवमा' नो असंख्यात पल्योपमस्वरूपं सागरोपमं न वा अनन्तपल्योपमस्वरूपं सागरोपमं भवतीति। 'एवं ओसप्पिणीए वि उस्सप्पिणीए वि' एवम्-सागरोपमवदेव-अवसर्पिण्य उत्सर्पिण्योऽपि नासंख्यातपल्योपमस्वरूपा न वा-अनन्तपल्योपमस्वरूपाः किन्तु संख्यात-पल्योपमस्वरूपा एवेति भावः। 'पोग्गलपरियट्टे णं पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्तः खलु भदन्त! किं संख्यातपल्योपमरूपोऽसंख्यातपल्योपमोऽनन्तपल्योपमरूपो वा भवतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा' नो संख्यातपल्योपमात्मकः पुद्गलपरिवर्त्तो नो असंख्यातपल्योपमात्मकः, किन्तु 'अणंता पलिओवमा' अनन्त-

---

संखेज्जा पलिओवमा' हे गौतम! सागरोपम काल संख्यात पल्योपम रूप होता है 'णो असंखेज्जा पलिओवमा णो अणंता पलिओवमा' असंख्यात पल्योपम रूप नहीं होता है और न अनन्त पल्योपम रूप होता है। 'एवं ओसप्पिणीए वि उस्सप्पिणीए वि' इसी प्रकार से अवसर्पिणी और उत्सर्पिणी काल भी असंख्यात पल्योपम रूप नहीं होते हैं न अनन्त पल्योपमरूप होते हैं, किन्तु संख्यात पल्योपम रूप ही होते हैं। 'पोग्गलपरियट्टे णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! पुद्गल परिवर्त्त क्या संख्यात पल्योपम रूप होता है? अथवा असंख्यात पल्योपमरूप होता है अथवा अनन्त पल्योपम रूप होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा' हे गौतम! पुद्गलपरिवर्त्तरूप काल न संख्यात पल्योपमरूप होता है न असंख्यात पल्योपमरूप होता है,

---

पलिओवमा' હે ગૌતમ! સાગરોપમ કાળ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'णो असंखेज्जा पलिओवमा णो अणंता पलिओवमा' અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતો નથી. અને અનંત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતો નથી 'एवं ओसप्पिणीए वि उस्सप्पिणीए वि' એજ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ પણ અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી અનંત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ જ હોય છે. 'पोग्गलपरियट्टे णं भंते पुच्छा' હે ભગવન્ પુદ્ગલ પરિવર્ત્ત શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा' હે ગૌતમ! પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત રૂપ કાળ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા

पल्योपमात्मकः पुद्गलपरिवर्तो भवतीति। 'एवं जाव सव्वद्धा' एवं यावत् सर्वाद्धा अत्र यावत्पदेन अतीतानागताद्धयोर्ग्रहणं भवति तथा चातीतानागतसर्वकालो न संख्यातपल्योपमात्मको नो वा असंख्यातपल्योपमात्मकः किन्तु अनन्तपल्योपमात्मक एव भवतीति भावः। सू०१।

मूलम्-सागरोवमाणं भंते! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा गोयमा! सिय संखेज्जा पलिओवमा सिय असंखेज्जा पलिओवमा सिय अणंता पलिओवमा। एवं जाव ओसप्पिणी वि। उस्सप्पिणी वि। पोग्गलपरियट्टा णं पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा। ओसप्पिणी णं भंते! किं संखेज्जा सागरोवमा० जहा पलिओवमस्स वत्तव्वया तहा सागरोवमस्स वि। पोग्गलपरियट्टे णं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ। एवं जाव सव्वद्धा। पोग्गलपरियट्टा णं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ अणंताओ ओसप्पिणीओ उस्सप्पिणीओ। तीतद्धा णं भंते! किं संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा पुच्छा गोयमा! नो संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा नो असंखेज्जा अणंता पोग्गल-

किन्तु अनन्त पल्योपमरूप होता है। 'एवं जाव सव्वद्धा' इसी प्रकार से अतीत काल अनागतकाल और सर्वाद्धारूप काल भी न संख्यात पल्योपमरूप होता है न असंख्यात पल्योपमरूप होता है किन्तु अनन्त पल्योपमरूप ही होता है ॥सू० १ ॥

નથી. પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'एवं जाव सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત કાળ, અનાગત કાળ, અને સર્વાદ્ધા રૂપ કાળ પણ સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી. અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ પણ હોતા નથી, પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ જ હોય છે ।સૂ૦ ૧॥

परियट्टा। एवं अणागयद्धा वि एवं सव्वद्धा वि। अणागयद्धा णं भंते! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ असंखेज्जाओ अणंताओ गोयमा! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असंखेज्जाओ तीतद्धाओ णो अणंताओ तीतद्धाओ। अणागयद्धाणं तीतद्धाओ समयाहिया तीतद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा। सव्वद्धा णं भंते! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असंखेज्जाओ णो अणंताओ तीतद्धाओ। सव्वद्धाणं तीयद्धाओ सातिरेगदुगुणा तीतद्धाणं सव्वद्धाओ थोवूणगे अद्धे। सव्वद्धाणं भंते! किं संखेज्जाओ अणागयद्धाओ पुच्छा गोयमा! णो संखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो असंखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो अणंताओ अणागयद्धाओ। सव्वद्धा णं अणागयद्धाओ थोवूणगदुगुणा अणागयद्धा णं सव्वद्धाओ सातिरेगे अद्धे॥सू०२॥

छाया—सागरोपमाणि खलु भदन्त! किं संख्यातानि पल्योपमानि पृच्छा गौतम! स्यात् संख्यातानि पल्योपमानि स्यात् असंख्यातानि पल्योपमानि स्यात् अनन्तानि पल्योपमानि, एवं यावदवसर्पिणी अपि उत्सर्पिणी अपि। पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु पृच्छा गौतम! नो संख्येयानि पल्योपमानि, नो असंख्येयानि पल्योपमानि अनन्तानि पल्योपमानि। अवसर्पिणी खलु भदन्त! किं संख्येयानि सागरोपमानि० यथा पल्योपमस्य वक्तव्यता तथा सागरोपमस्यापि। पुद्गलपरिवर्त्तः खलु भदन्त! किं संख्येया अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः पृच्छा—गौतम! नो संख्याता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः नो असंख्येयाः अनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्य', एवं यावत् सर्वाद्धा। पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु भदन्त! किं संख्याताअवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः पृच्छा, गौतम! नो संख्याता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः नो असंख्याताः, अनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः। अतीताद्धाः खलु भदन्त! किं संख्येयाः पुद्गलपरिवर्त्ताः पृच्छा गौतम! नो संख्येयाः पुद्गलपरिवर्त्ताः, नो असंख्येयाः अनन्ताः पुद्गलपरिवर्त्ताः। एवमनागताद्धाऽपि, एवं सर्वाद्धाऽपि। अनागताद्धा खलु भदन्त! किं संख्येया अतीताद्धा असंख्येया अनन्ताः गौतम! नो संख्येया अतीताद्धा नो असंख्येया अतीताद्धा, नो अनन्ता अतीताद्धाः। अनागताद्धाः खलु अतीताद्धातः समयाधिकाः, अतीताद्धाः खलु अनागताद्धातः समयोनाः। सर्वाद्धा खलु भदन्त!

किं संख्येया अतीताद्धाः पृच्छा, गौतम ! नो संख्येया अतीताद्धाः नो असंख्येयाः नो अनन्ता अतीताद्धा। सर्वाद्धा खलु अतीताद्धातः सातिरेकद्विगुणा अतीताद्धा खलु सर्वाद्धातः स्तोकोनमर्द्धम्। सर्वाद्धा खलु भदन्त ! किं संख्येया अनागताद्धाः, पृच्छा—गौतम ! नो संख्येया अनागताद्धाः, नो असंख्येया अनागताद्धाः नो अनन्ता अनागताद्धाः। सर्वाद्धा खलु अनागताद्धातः स्तोकोन द्विगुणा, अनागताद्धा खलु सर्वाद्धातः सातिरेकमर्द्धम् ॥सू०२॥

टीका—'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' सागरोपमाणि खलु भदन्त ! किं संख्यातपल्योपमस्वरूपाणि असंख्यातपल्योपमस्वरूपाणि अनन्तपल्योपमस्वरूपाणि वेति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय संखेज्जा पलिओवमा' स्यात्—कदाचित् संख्यातपल्योपमस्वरूपाणि सागरोपमाणि 'सिय असंखेज्जा पलिओवमा' स्यात्—कदाचिदसंख्यातपल्योपमस्वरूपाणि सागरोपमाणि 'सिय अणंता पलिओवमा'

'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से गौतमस्वामी बहुवचन को लेकर ऐसा पूछते हैं—'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' हे भदन्त ! बहुतसागरोपम काल क्या संख्यात पल्योपम रूप होते हैं ? अथवा असंख्यात पल्योपमरूप होते हैं ? अथवा अनन्त पल्योपमरूप होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सिय संखेज्जा पलिओवमा' हे गौतम ! बहुत सागरोपम कदाचित् संख्यात पल्योपमरूप होते हैं 'सिय असंखेज्जा पलिओवमा' कदाचित् असंख्यात पल्योपमरूप होते हैं और 'सिय अणंता पलिओवमा' कदाचित् अनन्तपल्योपमरूप होते हैं। 'एवं ओसप्पिणी उस्सप्पिणी वि' इसी प्रकार से बहुत अवसर्पिणीयां और बहुत उत्सर्पिणीयां भी कदाचित् संख्यात पल्योपम

'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा'

टीकार्थ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછયું છે કે—'सागरोवमाणं भंते ! किं संखेज्जा पलिओवमा पुच्छा' હે ભગવન્ સમસ્ત સાગરોપમ કાળ શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा सिय संखेज्जा पलिओवमा' હે ગૌતમ સમસ્ત સાગરોપમ કાળ કોઈવાર સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'सिय असंखेज्जा पलिओवमा' કોઈવાર અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. અને 'सिय अणंता पलिओवमा' કોઈવાર અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. 'एवं ओसप्पिणी उस्स-

स्यात्-कदाचित् अनन्तपल्योपमात्मकानि सागरोपमाणीति। 'एवं ओसप्पिणी उस्सप्पिणीवि' एवम्-सागरोपमवदेव यावत् अवसर्पिण्यपि उत्सर्पिण्यपि-स्यात् संख्यातपल्योपमस्वरूपा, स्यादसंख्यातपल्योपमात्मिका, स्यादनन्तपल्योपमात्मिका इति भावः। 'पोग्गलपरियट्टाणं पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु भदन्त! किं संख्यातपल्योपमस्वरूपा, असंख्यातपल्योपमस्वरूपा वा अनन्तपल्योपमस्वरूपा वेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा अणंता पलिओवमा' नो संख्यातपल्योपमस्वरूपाः पुद्गलपरिवर्त्ताः 'नो असंख्यातपल्योपमस्वरूपाः, किन्तु अनन्तपल्योपमरूपाः पुद्गलपरिवर्ताः भवन्तीति भावः। 'ओसप्पिणीणं भंते! किं संखेज्जा सागरोवमा०' अवसर्पिणी खलु भदन्त! किं संख्यातसागरोपमरूपा असंख्यातसागरोपमरूपा, अनन्तसागरोपमरूपा वा भवतीति प्रश्नः। उत्तरमाह-'जहा' इत्यादि, 'जहा पलिओवमस्स वत्तव्वया तहा सागरोवमस्सवि'.

रूप होती है कदाचित् असंख्यात पल्योपमरूप होती है और कदाचित् अनन्त पल्योपमरूप होती है।

'पोग्गल परियट्टाणं पुच्छा' हे भदन्त! बहुत पुद्गल परावर्त्त क्या संख्यात पल्योपम रूप होते हैं? अथवा असंख्यात पल्योपमरूप होते है? अथवा अनन्त पल्योपमरूप होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! 'णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा० अणंता पलिओवमा' हे गौतम! बहुत पुद्गल परिवर्त्त संख्यात पल्योपम और असंख्यात पल्योपमरूप नहीं होते हैं किन्तु अनन्तपल्योपमरूप होते हैं। 'ओसप्पिणी णं भंते

प्पिणी वि' એજ પ્રમાણે સમસ્ત ઉત્સર્પિણી કાળ અને સમસ્ત અવસર્પિણી કાળ પણ કોઇવાર સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે કોઇવાર અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. અને કોઇવાર અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે

'पोग्गलपरियट्टाणं पुच्छा' હે ભગવન્ સમસ્ત પુદ્ગલપરાવર્ત શું સંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? કે અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा णो संखेज्जा पलिओवमा णो असंखेज्जा पलिओवमा० अणंता पलिओवमा' હે ગૌતમ સઘળા પુદ્ગલ પરિવર્તો સંખ્યાત પલ્યોપમ અને અસંખ્યાત પલ્યોપમ રૂપ હોતા નથી, પરંતુ અનંત પલ્યોપમ રૂપ હોય છે 'ओसप्पिणीणं भंते! किं संखेज्जा सागरोवमा०' હે ભગવન્ અવસર્પિણી કાળ શું

यथा पल्योपमस्य वक्तव्यता तथा सागरोपमस्यापि, एकत्वबहुत्वमाश्रित्य विज्ञेया अवसर्पिणी स्यात् संख्यातसागरोपमरूपा, स्यादसंख्यातसागरोपमरूपा, स्यादनन्तसागरोपमरूपेति भावः। 'पोग्गलपरियट्टेणं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' पुद्गलपरिवर्तः खलु भदन्त! किं संख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीस्वरूपोऽथवा असंख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीस्वरूपोऽथवा अनन्तावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूप इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! नो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ नो असंखेज्जाओ' नो संख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपो

किं संखेज्जा सागरोवमा०' हे भदन्त! अवसर्पिणी काल क्या संख्यात सागरोपम रूप होता है? अथवा असंख्यात सागरोपमरूप होता है? अथवा अनन्त सागरोपमरूप होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'जहा पलिओवमस्स वत्तव्वया तहा सागरोवमस्स वि' हे गौतम! जिस प्रकार की वक्तव्यता पल्योपम की कही गई है उसी प्रकार की सागरोपम की भी वक्तव्यता एकवचन बहुवचन को लेकर कहनी चाहिए। वह यावत् बहुत उत्सर्पिणी कदाचित् संख्यात सागरोपमरूप होती है। कदाचित् असंख्यात सागरोपमरूप होती है और कदाचित् अनन्त सागरोपम रूप होती है।

'पोग्गलपरियट्टेणं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' हे भदन्त! एक पुद्गल परिवर्त्त क्या संख्यात अवसर्पिणी उत्सर्पिणीरूप होता है? अथवा असंख्यात अवसर्पिणी उत्सर्पिणीरूप होता है? अथवा अनन्त अवसर्पिणी उत्सर्पिणीरूप होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! नो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ

સંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે? કે અનંત સગરોપમ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'जहा पलिओवमस्स वत्तव्वया तहा सागरोवमस्स वि, હે ગૌતમ! પલ્યોપમના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન સાગરોપમના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ અવસર્પિણી કાળ કોઈવાર સંખ્યાત સાગરોપમ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અસંખ્યાત સાગરોપણ રૂપ હોય છે, અને કોઈવાર અનંત સાગરોપમ રૂપ હોય છે 'पोग्गलपरियट्टेणं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणो उस्सप्पिणीओ पुच्छा' હે ભગવન્ એક પુદ્ગલ પરિવર્ત શું સંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીરૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! नो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ नो असं'

नो वा असंख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपो भवति पुद्गलपरिवर्त्तः, किन्तु 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' अनन्तावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपः पुद्गलपरिवर्तो भवतीति। 'एवं जाव सव्वद्धा' एवं यावत् सर्वाद्धा-सर्वकालः, यावत्पदेन अतीताद्धा अनागताद्धात्मककालयोः संग्रहः तथा चातीतानागतसर्वकालोऽपि न संख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपो भवति न वा असंख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपो भवति किन्तु अनन्तवसर्पिण्युत्सर्पिणीरूपो भवतीति भावः। 'पोग्गलपरियट्टाणं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' पुद्गलपरिवर्त्ताः खलु भदन्त! किं संख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपाः, अथवा असंख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपा भवन्ति अथवा अनन्तावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपाः पुद्गलपरिवर्त्ता भवन्तीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे

नो असंखेज्जाओ' हे गौतम! एक पुद्गल परिवर्त्त संख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप नहीं होता है असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप नहीं होता है किन्तु-'अणंताओ ओस्सप्पिणी उस्सप्पिणीओ' अनन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप होता है।

'एवं जाव सव्वद्धा' इसी प्रकार से अतीत अनागत और सर्वाद्धा रूप काल भी अनन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणी रूप होते है संख्यात अथवा असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी रूप नहीं होता है।

'पोग्गलपरियट्टा णं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सर्पिणीओ पुच्छा' हे भदन्त! बहुत पुद्गलपरिवर्त्तरूप काल क्या संख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल रूप होते हैं? अथवा असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप होते है? अथवा अनन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणी रूप होते हैं?

खेज्जाओ' હે ગૌતમ ! એક પુદ્ગલ પરિવર્ત સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતું નથી. અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ પણ હોતું નથી. પરંતુ 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ હોય છે.

'एवं जाव सव्वद्धा' એજ પ્રમાણે અતીત અનાગત અને સર્વાદ્ધા રૂપ કાળ પણ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતા નથી.

'पोग्गलपरियट्टा णं भंते! किं संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ पुच्छा' હે ભગવન્ સઘળાં પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ કાળ શું સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે ? અથવા અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે ? આ

गौतम ! 'णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' नो संख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपाः पुद्गलपरिवर्त्ता भवन्ति नो वा असंख्यातावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपा भवन्ति किन्तु अनन्तावसर्पिण्युत्सर्पिणीकालरूपाः पुद्गलपरिवर्त्ता भवन्तीति । 'तीतद्धा णं भंते ! किं संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा पुच्छा' अतीताद्धा -अतीतकाल. खलु भदन्त ! किं संख्यातपुद्गलपरिवर्त्तरूपो भवति असंख्यातपुद्गलपरिवर्त्तरूपो भवति अथवा अनन्तपुद्गलपरिवर्त्तस्वरूपो भवतीति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा णो असंखेज्जा' नो संख्यातपुद्गलपरिवर्त्तरूपो भवति अतीतकालो, नो वा असंख्यातपुद्गलपरिवर्तरूपो भवति अतीतकाल अपि तु 'अणंता

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' हे गौतम बहुत पुद्गल परिवर्त्त न संख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप होते हैं, न असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप होते हैं किन्तु अनन्त उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप होते हैं। 'तीयद्धाणं भंते ! किं संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा पुच्छा' हे भदन्त ! अतीतकाल क्या संख्यात पुद्गल परिवर्त्तरूप होता है ? अथवा असंख्यात पुद्गल परिवर्त्तरूप होता है ? अथवा अनन्तपुद्गल परिवर्त्तरूप होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा णो असंखेज्जा' हे गौतम अतीतकाल न संख्यात पुद्गल परिवर्त्तरूप होता है न असंख्यात पुद्गल परिवर्त्त रूप होता

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા णो संखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ णो असंखेज्जाओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ' હે ગૌતમ ! સઘળા પુદ્ગલપરિવર્તો સંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોતા નથી તથા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ હોય છે 'तीतद्धाणं भंते किं संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा पुच्छा' હે ભગવન્ અતીત કાળ-ભૂતકાળ શું સંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? કે અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી ને કહે છે કે-'ગોયમા ! णो संखेज्जा पोग्गलपरियट्टा णो असंखेज्जा' હે ગૌતમ ! અતીતકાળ સંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતો

पोग्गलपरियट्टा' अनन्तपुद्गलपरिवर्त्त स्वरूपोऽतीतकालो भवतीति । 'एवं अणागयद्धावि' एवमनागताद्धाऽपि अनागतकालोऽपि 'एवं सव्वद्धावि' एवं सर्वाद्धा -सर्वकालोऽपि नो संख्यातपुद्गलपरिवर्त्तस्वरूपो भवति न वा असंख्यात पुद्गलपरिवर्त्तस्वरूपो भवति किन्तु अनन्तपुद्गलपरिवर्त्तस्वरूप एव अतीतकालोऽनागतकालः सर्वकालश्च भवतीति भावः । 'अणागयद्धा णं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ असंखेज्जाओ अणंताओ' अनागताद्धा—अनागतकालः खलु भदन्त ! संख्यातातीताद्धाकालरूपो भवति अथवा असंख्यातातीताद्धारूपो भवति अनन्तातीताद्धारूपो वा भवतीति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असंखेज्जाओ-

---

है किन्तु–'अणंता पोग्गलपरियट्टा' अनन्त पुद्गल परिवर्त्तरूप होता है 'एवं अणागयद्धा वि' इसी प्रकार से भविष्यत्काल भी अनन्त पुद्गल परिवर्त्त रूप होता है । संख्यात अथवा असंख्यात पुद्गल परिवर्त्त रूप नहीं होता है । इसी प्रकार से 'एवं सव्वद्धा वि' सर्वकाल भी अनन्त पुद्गलपरिवर्त्त रूप होता है, संख्यात अथवा असंख्यात पुद्गल परिवर्त्त रूप नहीं होता है ।

'अणागयद्धा णं भंते । किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ असंखेज्जाओ अणंताओ' इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! अनागतकाल क्या संख्यात अतीतकाल रूप होता है ? अथवा असंख्यात अतीतकाल रूप होता है ? अथवा अनन्त अतीतकाल रूप होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–गोयमा ।

નથી. તેમ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ 'अणंता पोग्गलपरियट्टा' અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે. 'एवं अणागयद्धा वि' એજ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાળ પણ અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતા નથી, એજ પ્રમાણે 'एवं सव्वद्धा वि' સર્વ કાળ પણ અનંત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોય છે, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરિવર્ત રૂપ હોતા નથી.

'अणागयद्धा णं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ असंखेज्जाओ अणंताओ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે–હે ભગવન્ અનાગત કાળ શું સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોય છે ? કે અનંત અતીતકાળ રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'गोयमा ! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ'

तीताद्धाओ-णो अणंताओ तीतद्धाओ' नो संख्यातातीतकालरूपो भवति अनागतकालो न वा असंख्यातातीतकालरूपो भवति नो वा अनन्तातीतकालरूपो भवतीति किन्तु 'अणागयद्धाणं तीतद्धाओ समयाहिया' अनागताद्धा-अनागतकालः खलु अतीताद्धातोऽतीतकालतः समयाधिकाः एकसमयाधिको भवति अनागतकालोऽतीतकालापेक्षया एवम्-'तीतद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' अतीताद्धा-अतीतकालः अनागताद्धातः अनागतकालतः-अनागतकालापेक्षया समयोनः-एक समयन्यूनो भवति-अतीतकालापेक्षया अनागतकालस्य एकसमयाधिक्यं भवति, तथा अतीतकालोऽनागतकालापेक्षया एकसमयन्यूनो भवतीत्यर्थः, अतीतानागतकालौ अनाद्यनन्तधर्माभ्यां समानौ यथा-अतीतकालस्यादिर्नास्ति तथा-अनागतकालस्यान्तो नास्तीति अनाद्यनन्ताभ्यामुभौ समानौ भवतः, तयो

णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असंखेज्जाओ तीतद्धाओ णो अणंताओ तीतद्धाओ' हे गौतम! अनागतकाल न संख्यात अतीतकाल रूप होता है न असंख्यात अतीतकाल रूप होता है और न अनन्तअतीतकालरूप होता है किन्तु 'अणागयद्धाणं तीतद्धाओ समयाहिया' अनागतकाल अतीतकाल से एक समय अधिक होता है। अर्थात् अतीत काल की अपेक्षा अनागतकाल एक समय अधिक होता है। 'एवं तीतद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' इसी प्रकार अतीत काल अनागतकाल की अपेक्षा एक समयन्यून होता है। अतीतकाल की अपेक्षा अनागतकाल एक समय से अधिक होता है और अनागतकाल की अपेक्षा अतीत काल एक समय से न्यून होता है। अतीतकाल और अनागतकाल ये दोनों अनादि अनन्त धर्मों को लेकर समान हैं। अतीतकाल की

णो असंखेज्जाओ तीतद्धाओ णो अणताओ तीतद्धाओ' હે ગૌતમ ! અનાગત કાળ સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ હોતો નથી. તથા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ હોતો નથી, અને અનંત અતીત કાળ રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ 'अणाययद्धाणं तीतद्धाओ समयाहिया' અનાગતકાળ-ભવિષ્યકાળ અતીતકાળ-ભૂતકાળથી એક સમય અધિક હોય છે અર્થાત્ અતીત કાળની અપેક્ષાથી અનાગતકાળ એક સમય અધિક હોય છે 'एवं तीतद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' એજ પ્રમાણે અતીતકાળ અનાગત કાળ કરતાં એક સમયન્યૂન હોય છે. એટલેકે-અતીતકાળ કરતાં અનાગતકાળ એક સમય વધારે હોય છે. અને અનાગતકાળની અપેક્ષાથી અતીતકાળ એકસમયન્યૂન હોય છે. અતીતકાળ અને અનાગતકાળ એ બેઉ અનાદિ અનંત ધર્મોને લઈને સરખા છે. અતીતકાળ

रुभयो रतीतानागतकालयोश्च मध्ये भगवतः प्रश्नसमयो वर्तते स च प्रश्न-समयोऽविनष्टत्वेन नातीतकाले प्रविशति किन्तु अविनष्टत्वसाधर्म्यात् अनागत-काले एव क्षिप्त इत्यतोऽनागतकालोऽतीतकालापेक्षया समयाधिको भवति, तथा अतीतकालोऽनागतकालापेक्षया एक समयन्यूनो भवति इत्यत एवाह–'अणागय-द्धाणं तीयद्धाओ समयाहिया तीयद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' इति 'सव्वद्धा णं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ पुच्छा' सर्वाद्धा–सर्वकालः खलु भदन्त ! किं संख्यातातीतकालरूपः ? अथवा–असंख्यातातीतकालरूपोऽथवा–अनन्तातीत-कालरूपो भवतीति पृच्छा–प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो संखेज्जाओ तीतद्धाओ' नो संख्यातातीताद्धा–अतीतकालरूपः सर्वकालः, 'णो असंखेज्जाओ णो अणंताओ तीयद्धाओ' नो असंख्यातातीतद्धा-

---

जिस प्रकार आदि नहीं है उसी प्रकार अनागतकाल का भी अन्त नहीं है। अतः ये दोनों अनादि अनन्त रूप से समान हैं । इन दोनों अतीतकाल के बीच में भगवान् के प्रश्न का समय है वह प्रश्न समय अविनष्ट होने से अतीतकाल में समाविष्ट नहीं होता है किन्तु अविनष्ट धर्म के साधर्म्य से उसका अनागतकाल में ही समावेश होता है। इस प्रकार अनागत काल अतीतकाल की अपेक्षा समयाधिक होता है। तथा–अनागतकाल से अतीतकाल एक समय न्यून होता है। इसीलिए 'अणागयद्धाणं तीयद्धाओ समयाहिया तीयद्धाणं अणागयद्धाओ समयूणा' ऐसा कहा गया है। 'सव्वाद्धाणं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ पुच्छा' हे भदन्त ! सर्वकाल क्या संख्यात अतीतकाल रूप है ? अथवा असंख्यात अतीतकाल रूप है ? अथवा अनन्त अतीतकाल रूप

જેમ આદિ વગરનો છે એજ પ્રમાણે અનાગતકાળ નો અંત નથી. તેથી આ બન્ને અનાદિ અનંત પણાથી સરખાં છે અતીતકાળ અને અનાગતકાળ આ બન્નેની વચમાં ભગવાનના પ્રશ્નનો સમય છે, તે પ્રશ્ન સમય નાશ વિનાનો હોવાથી અતીતકાળમાં તેનો સમાવેશ થતો નથી. પરંતુ અવિનષ્ટ ધર્મના સાધર્મ્ય પણાથી અનાગત કાળમાં જ તેનો સમાવેશ થાય છે, આ અનાગત-કાળ અતીતકાળની અપેક્ષાથી એક સમય વધારે હોય છે, તથા અનાગતકાળ થી અતીતકાળ એક સમયન્યૂન હોય છે તેથી 'अणागयद्धाणं तीयद्धाओ समयाहिया तीयद्धाण अणागयद्धाओ समयूणा' આ પ્રમાણે કહેલ છે 'सव्वद्धाणं भंते ! किं संखेज्जाओ तीतद्धाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સર્વકાળ શું સંખ્યાત અતીત કાળ રૂપ છે ? અથવા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ છે ? કે અનંત અતીત

रूपो नो वा अनन्तातीताद्धारूपः सर्वकालो भवति किन्तु 'सव्वद्धाणं तीयद्धाओ सातिरेगदुगुणा' सर्वाद्धा-सर्वकालः खलु अतीताद्धातः-अतीतकालतः-अतीतकालापेक्षया सातिरेकद्विगुणो भवति सर्वाद्धा अतीतानागताद्धाद्वयं, सा च सर्वाद्धा अतीताद्धातः सकाशात् सातिरेकद्विगुणा भवति सातिरेकत्वं च वर्तमानसमयेन-अत एव 'तीतद्धाणं सव्वद्धाओ थोवूणए अद्धे' अतीताद्धा खलु सर्वाद्धातः स्तोकोना अर्द्धा भवति ऊनत्वं च वर्तमानसमयेनैवेति, अत्र कोऽप्याह-अतीतकालतोऽनागतकालोऽनन्तगुणो भवति, यतो हि यदि तौ अतीतानागतकालौ वर्तमानसमये समौ स्याताम् ततस्तदतिक्रमे अनागतकालः समयोनो भवेत्ततो

है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ, णो असंखेज्जाओ, णो अणंताओ तीयद्धाओ' हे गौतम ! सर्वकाल संख्यात अतीतकाल रूप नहीं होता है, न वह असंख्यात अतीतकाल रूप होता है और न वह अनन्त अतीतकालरूप होता है किन्तु-'सव्वद्धाणं तीयद्धाओ सातिरेग दुगुणा' वह सर्वकाल अतीत काल की अपेक्षा से कुछ अधिक दुगुना है, अतीत अनागत का नाम सर्वाद्धा है यह सर्वाद्धा से कुछ अधिक दूना है इसमें कुछ अधिक-अधिकता वर्त्तमान समय को लेकर है इसलिए-'तीतद्धाणं सव्वद्धाओ थोवूणए अद्धे' अतीताद्धा-भूतकाल-सर्वाद्धा से कुछ कम अर्ध भाग रूप है यहां ऊनता-न्यूनता वर्त्तमान समय से ही है। यहां कोई ऐसा कहते हैं-'अतीतकाल से अनागतकाल अनन्तगुणा होता है-क्योंकि यदि वे अतीतकाल और अनागतकाल वर्त्तमान समय में बराबर हों

કાળ રૂપ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-"ગોયમા! णो संखेज्जाओ तीतद्धाओ णो असखेज्जाओ, णो अणंताओ तीयद्धाओ હે ગૌતમ! સર્વકાળ સંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ હોતો નથી તથા અસંખ્યાત અતીતકાળ રૂપ પણ હોતો નથી. અને અનંત અતીતકાળ રૂપ પણ હોતો નથી પરંતુ सव्वद्धाणं तीयद्धाओ सातिरेकदुगुणा' તે સર્વકાળ અતીતકાળ કરતાં કંઈક વધારે બમણો છે. અતીત અનાગતનું નામ સર્વાદ્ધાકાળ છે આ સર્વાધ્ધાકાળ અતીતદ્ધાથી કંઈક વધારે બમણો છે. અર્થાત બમણા થી કંઈક વધારે છે. આમાં કઇક વધારે અધિકપણું વર્તમાન સમય ને લઈને છે. તેથી 'तीतद्धाणं सव्वद्धाओ थोवूणए अद्धे' અતીતદ્ધ'-ભૂતકાળ સર્વાદ્ધાથી કંઈક કમ અર્દ્ધા ભાગ રૂપ છે. અહિયાં આટલું ઓછાપણું વર્તમાન સમય ને લઈને છે. અહિયાં કોઈ એવું કહે છે કે-અતીતકાળ કરતાં અનાગતકાળ અનંતગણો હોય છે. કેમકે-જો તે અતીતકાળ અને અનાગતકાળ વર્તમાન સમયમાં બરા-

द्व्यादिसमयोनो भवेत्, एवं सति च नास्ति तयोः समत्वं ततोऽनन्तगुणोऽतीतकालतोऽनागतकालः, अतएव नासौ अनागतकालोऽनन्तेनापि कालेन गतेन क्षीयत इति। अत्राह-इह यद् अतीतानागतकालयोः समत्वं कथितं तत् उभयोरपि आद्यन्ताभावमात्रेण विवक्षितम्, यत् अतीतानागतकालयो नोदिनोऽपि चान्त इति, एतच्चादौ निवेदितमेवेति। 'सव्वद्धाणं भंते! किं संखेज्जाओ अणागयद्धाओ पुच्छा' सर्वाद्धा खलु भदन्त! किं संख्यातानागताद्धारूपा अथवा असंख्यातानागताद्धारूपा यद्वा अनन्तानागताद्धारूपा भवतीति पृच्छा' प्रश्नः।

तो उसके व्यतीत हो जाने पर अनागत काल एक समय कम होगा और इस प्रकार दो तीन चार आदि समय घटते २ उन दोनों में समानता रहेगी नहीं इसलिए अनागतकाल अतीतकाल से अनन्तगुणा है इसी कारण यह अनागतकाल अनन्तकाल के व्यतीत हो जाने पर भी नष्टनहीं होता है।' सो इसका उत्तर इस प्रकार से है कि यहां अतीत काल और अनागतकाल जो समान कहा गया है सो उनकी अनादिता और अनन्त को लेकर कहा गया है। अर्थात् जैसे अतीत काल की आदि नहीं है वैसे ही अनागत काल का अन्त भी नहीं है। सो यह बात पहिले ही प्रकट कर दी गई है।

'सव्वद्धाणं भंते! किं संखेज्जाओ अणागयद्धाओ पुच्छा' इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! सर्वाद्धारूप सर्वकाल क्या संख्यात अनागत कालरूप होता है? अथवा असंख्यात अनागतकालरूप होता है? अथवा अनन्त अनागत कालरूप होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो संखेज्जाओ अणा-

ખર હોય તો તેના વીતી ગયા પછી અનાગતકાળ એક સમય કમ હોય છે. અને આ રીતે બે, ત્રણ ચાર વિગેરે સમય ઘટતા ઘટતા તે બન્નેમાં સરખાપણું રહેશે નહીં. તેથી અનાગતકાળ અતીતકાળ કરતાં અનંતગણો છે, આ કારણથી આ અનાગતકાળ અનંતકાળના વીતી જવાં છતાં પણ નાશ પામતો નથી, આનુ સમાધાન આ પ્રમાણે છે કે-અહિયાં અતીતકાળ અને અનાગતકાળ ને જે સરખા કહયા છે. તે તેમાં અનાદિપણા અને અનંતપણાને લીધે કહેલ છે. અર્થાત્ જે પ્રમાણે અતીતકાળની આદિ નથી તેજ પ્રમાણે અનાગતકાળનો અંત પણ નથી આ હકીકત પહેલા જ પ્રગટ કરેલ છે.

'सव्वद्धाणं भंते किं संखेज्जाओ अणागयद्धाओ पुच्छा' હે ભગવન્ સર્વાદ્ધારૂપ સર્વકાળ શું સંખ્યાત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? અથવા અસંખ્યાત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? અથવા અનંત અનાગતકાળ રૂપ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-''गोयमा णो संखेज्जाओ अणागयद्धाओ

भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जाओ अणागयद्धाओ' नो संख्यातानागताद्धारूपा 'णो अणंताओ अणागयद्धाओ' नो वा अनन्तानागताद्धारूपाऽपि सर्वाद्धा अपि तु 'सव्वद्धा णं अणागयद्धाओ थोवूणगदुगुणा' सर्वाद्धा खलु अनागताद्धातः सकाशात् स्तोकोनद्विगुणा भवति, अणागयद्धा णं सव्वद्धाओ सातिरेगे अद्धे' अनागताद्धा खलु सर्वाद्धातः सातिरेका अर्द्धा भवतीति ॥सू०२॥

उद्देशकस्यादौ पर्यवाः कथिता स्ते च भेदा अपि भवन्तीति निगोदभेदान् दर्शयन्नाह-'कइविहा णं भंते ! णिओदा' इत्यादि ।

मूलम्-कइविहा णं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा णिगोदा पन्नत्ता, तं जहा- णिओगा य णिओगजीवा य। णिओदा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता गोयमा ! दुविहा णिओदा पन्नत्ता तं जहा सुहुमणिगोदा य बायरणिगोदा य एवं णिगोदा भाणियव्वा जहा जीवाभिगमे तहेव निरवसेसं। कइविहे णं भंते ! णामे पन्नत्ते गोयमा ! छव्विहे णामे पन्नत्ते तं जहा- ओदइए१ जाव सन्निवाइए६। से किं तं उदइए णामे उदइए णामे दुविहे पन्नत्ते तं जहा-उदइए य उदयनिप्फन्ने य एवं जहा

गयद्धाओ णो असंखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो अणंताओ अणागयद्धाओ' हे गौतम ! सर्वाद्धारूप सर्वकाल संख्यात अनागताद्धारूप नहीं है असंख्यात अनागताद्धारूप नहीं है और अनन्त अनागताद्धारूप नहीं है किन्तु 'सव्वद्धाणं अणागयद्धाओ थोवूणगदुगुणा' वह सर्वाद्धारूप सर्वकाल भविष्यत्काल की अपेक्षा कुछ कम दुगुणा है और 'अणागयद्धाणं सव्वद्धाओ सातिरेगे अद्धे' अनागताद्धा सर्वाद्धा की अपेक्षा कुछ अधिक आधा है ॥सू० २॥

णो असखेज्जाओ अणागयद्धाओ णो अणंताओ अणागयद्धाओ' હે ગૌતમ ! સર્વાદ્ધા રૂપ સર્વકાળ સંખ્યાત અનાગતાદ્ધા રૂપ નથી. અને અસંખ્યાત અનાગતાદ્ધા રૂપ પણ નથી. તથા અનંત અનાગતાદ્ધા રૂપ પણ નથી. પરંતુ 'सव्वद्धाण' अणागयद्धाओ थोवूणगदुगुणा' તે સર્વદ્ધા રૂપ સર્વકાળ ભવિષ્યકાળ ની અપેક્ષાથી કંઈક કમ બમણો છે. અને 'अणागयद्धाणं सव्वद्धाओ सातिरेगे अद्धे' અનાગતાદ્ધા સર્વાદ્ધાની અપેક્ષાથી કંઈક અર્ધો વધારે છે, ॥સૂ० ૨॥

सत्तरसमसए पढमे उद्देसए भावो तहेव इह वि। णवरं इमं णाणत्तं सेसं तहेव जाव सन्निवाइए सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू०३॥

॥ पणवीसइमे सए पंचमो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! निगोदाः प्रज्ञप्ताः, गौतम ! द्विविधाः निगोदाः प्रज्ञप्ताः—तद्यथा—निगोदाश्च निगोदजीवाश्च। निगोदाः खलु भदन्त ! कति विधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मनिगोदाश्च बादरनिगोदाश्च, एवं निगोदा भणितव्या यथा जीवाभिगमे तथैव निरवशेषम्। कति विधं खलु भदन्त ! नाम प्रज्ञप्तम्—गौतम ! षड्विधं नाम प्रज्ञप्तम् तद्यथा—औदयिकं यावत् सन्निपातिकम्। अथ किं तद् औदयिकं नाम औदयिकं नाम द्विविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा—उदइयम् उदयनिष्पन्नं च एवं यथा सप्तदशशते प्रथमे उद्देशके भाव स्तथैव इहापि नवरमिदं नाम नानात्वम् शेषं तथैव यावत् सान्निपातिकम्। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू०३॥

॥ इति पञ्चविंशतितमे शतके पञ्चमोद्देशकः समाप्तः।

टीका—'कइविहा णं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता' कतिविधाः खलु भदन्त ! निगोदाः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा णिओदा पन्नत्ता' द्विविधाः निगोदाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा—

उद्देशक की आदि में पर्यव कहे गये हैं सो ये पर्यव भेदरूप भी होते है अतः अब सूत्रकार इसी अभिप्राय से निगोद के भेदों को प्रकट करते हैं—'कइविहाणं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता' इत्यादि सू० ३।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—'कईविहाणं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता' हे भदन्त ! निगोद कितने प्रकार के कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! दुविहा णिओदा पन्नत्ता' हे गौतम ! निगोद दो प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा'

ઉદ્દેશાના આરંભમાં પર્યાયો કહ્યા છે, આ પર્યાયો ભેદ રૂપ હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર એજ અભિપ્રાયથી નિગોદના ભેદોને પ્રગટ કરે છે. 'कइविहाणं भंते ! णिगोदा पन्नत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછ્યું છે કે—'कइविहाण भंते ! निगोदा पन्नत्ता' હે ભગવન્ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा दुविहा णिगोदा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ

'णिओगा य णिओय जीवा य' निगोदाश्च निगोदजीवाश्च तत्र निगोदो नाम अनन्तजीवानामेकशरीरेऽवस्थानम् तथा अनन्तकायिकजीवाः निगोदजीवा इति कथ्यन्ते। 'णिगोया णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता' निगोदाः खलु भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहा पन्नत्ता' द्विविधा निगोदाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा–'सुहुमनिगोदाय बायरनिगोदा य' सूक्ष्मनिगोदाश्च बादरनिगोदाश्च चर्मचक्षुषा यो न दृश्यते स सूक्ष्मनिगोदः चर्मचक्षुषा परिदृश्यमानश्च निगोदो बादरनिगोद इति 'एवं णिगोदा भाणियव्वा जहा जीवाभिगमे तहेव निरवसेसं' एवं निगोदा भणितव्या यथा जीवाभिगमे पञ्चमप्रतिपत्तौ तथैव निरवशेषम्। जीवाभिगमप्रकरणं चेत्थम्–'सुहु-

---

जैसे–'णिओयगा य णिओगजीवाय' निगोदक और निगोद जीव अनन्त जीवों का एक शरीर में जो अवस्थान है वह निगोद है। तथा अनन्तकायिक जो जीव हैं वे निगोद जीव हैं। 'णिगोयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता' हे भदन्त ! निगोद कितने प्रकार के कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! निगोद दो प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जैसे–'सुहुम निगोदा य बायर निगोदा य' सूक्ष्म निगोद और बादर निगोद चर्मचक्षु से जो शरीर दिखाई नहीं दे सकता वह सूक्ष्म निगोद और जो दिखाई देता है वह बादर निगोद है। 'एवं णिगोदा भाणियव्वा जहा जीवाभिगमे तहेव निरवसेसं' इस प्रकार से जीवाभिगम सूत्र की पञ्चम प्रतिपत्ति में कहे अनुसार समस्त निगोद सम्बन्धी कथन यहां कहना चाहिये। वह इस

પ્રમાણે છે. 'णिओगाय णीओगजीवाय' નિગોદક અને નિગોદકજીવ અનંત જીવોનું એક શરીરમાં જે અવસ્થાન–રહેવાનું છે તે નિગોદ છે. તથા અનંતકાયિક જે જીવો છે તે નિગોદ જીવો છે 'णिगोयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता' હે ભગવન્ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता'' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે–'सुहुमनिगोदा य बायरनिगोदा य' સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાદર નિગોદ, ચર્મચક્ષુવાળાઓથી જે શરીર દેખાય નહીં તે સૂક્ષ્મનિગોદ છે. અને જે જોવામાં આવે છે. તે બાદર નિગોદ છે. 'एवं णिगोदा भाणियव्वा जहा जीवाभिगमे तहेव निरवसेस'' આ રીતે જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સઘળા નિગોદ સંબંધી કથન અહીંયાં કહેવું જોઈએ જીવાભિગમ સૂત્રમાં

मणिगोयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता, गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' इत्यादि सर्वा पञ्चमा प्रतिपत्तिरत्र वाच्येति'

अनन्तरं निगोदाः कथिताः, निगोदाश्च जीवपुद्गलानां परिणामभेदात् भवन्तीति परिणामभेदान् दर्शयति-'कइविहे णं' इत्यादि, 'कइविहे णं भंते ! णामे पन्नत्ते' कतिविधं खलु भदन्त ! नाम प्रज्ञप्तम्, नमनं नाम-परिणामो भाव इति पर्यायः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'छव्विहे णामे पन्नत्ते' षड्विधं नाम प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा-'ओदइए जाव सन्निवाइए' औदयिकं यावत् सान्निपातिकम्, यावत्पदेन औपशमिक, क्षायिक-क्षायोपशमिक-

---

प्रकार से है-'सुहुम णिगोयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' इत्यादि निगोद के प्रकरण से समस्त पञ्चम प्रतिपत्ति यहां कहनी चाहिये । ये निगोद कहे गये हैं ये निगोद जीव और पुद्गलों के परिणाम भेद से होते हैं । अतः अब सूत्रकार परिणाम भेदों को दिखलाते हैं-'कइविहेणं भंते ! णामे पन्नत्ते' हे भदन्त ! नाम कितने प्रकार का कहा गया है ? नमन का नाम नाम है-यह नाम परिणाम रूप होता है परिणाम भाव का नाम है । भाव यह पर्याय रूप है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! छव्विहे णामे पन्नत्ते' हे गौतम ! नाम छ प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे-'ओदइए जाव सन्निवाइए' औदयिक १ यावत् सांनिपा-

---

પહેલી પ્રતિપત્તિના બીજા ઉદ્દેશામાં આ કથન આવેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'सुहुमणिगोयाणं भंते कइविहा पन्नत्ता गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा-पज्जत्तगाय अपज्जत्तगा य'-ઈત્યાદિ નિગોદના પ્રકરણમાંથી પાંચમી પ્રતિપત્તિનું સઘળું કથન અહીંયાં કહેવું જોઇએ. આ રીતે નિગોદ કહ્યા છે. તેથી નિગોદ જીવો અને પુદ્ગલોના ભેદથી થાય છે.

હવે સૂત્રકાર પરિણામ ભેદોને બતાવે છે 'कइविहेणं भंते ! णामे पण्णत्ते' હે ભગવન્ નામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? નમનનું નામ નામ છે-આ નામ પરિણામ રૂપ હોય છે. પરિણામ ભાવનું નામ છે. ભાવ પર્યાય રૂપ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा छव्विहे णामे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! નામ છ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે-'ओदइए जाव सन्निवाइए' ઔદયિક૧ યાવત્ ઔપશમિક૨, ક્ષાયિક ૩ ક્ષાયોપશમિક ૪ પારિણામિક અને સાંનિપાતિક ૬

पारिणामिकाणां संग्रहः, 'से किं तं उदइए णामे' अथ किं तत् औदयिकं नाम 'उदइए णामे दुविहे पन्नत्ते' औदयिकं नाम द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा-'उदइए य उदयनिप्फन्नेय' औदयिकं च उदयनिष्पन्नं च, 'एवं जहा सत्तरसमे सए पढमे उद्देसए भावो तहेव इहवि' एवं यथा भगवती सूत्रस्य सप्तदशे शते प्रथमोद्देशके भाव स्तथैव इहापि, सप्त दशशतकीय प्रथमोद्देशके यथा भावसंबन्धे कथित स्तथैव इहापि नामसंबन्धे वक्तव्यः। 'णवरं इमं नाम णाणत्तं' नवरम्-केवलमिदं नाम्ना नानात्वं भेदः सप्तदशशतके भावाश्रयणेन सूत्रमधीतम् इहतु नामशब्दमाश्रित्य कथितम् एतावानेव द्वयोः प्रकरणयोर्भेद इत्यर्थः। 'सेसं तहेव जाव सन्निवाइए'

तिक है यहां यावत् पद से औपशमिक क्षायिक, क्षायोपशमिक और परिणामिक इनका संग्रह हुआ है।

'से किं तं उदइए णामे' हे भदन्त! औदयिक नाम-भाव कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'उदइए णामे दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम! औदयिक नाम दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे 'उदइए य उदयनिप्फन्ने य' औदयिक और उदयनिष्पन्न। 'एवं जहा सत्तरसमे सए पढमे उद्देसए भावो तहेव इह वि' इस प्रकार से जैसा कथन इसी भगवती सूत्र में १७ वें शतक के प्रथम उद्देशक में भावों के सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही कथन सम्पूर्ण रूप से यहां पर भी नाम के सम्बन्ध में कहना चाहिये। 'नवरं इमं नाम णाणत्तं' यही बात इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने प्रकट की है। अर्थात् वहां भावों को लेकर कथन किया गया है यहां नाम शब्द को लेकर कथन किया गया है? सो यही

અહીંયા યાવત્ પદથી ઔપશમિક ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિક અને અને પારિણામિકનો સંગ્રહ થયો છે.

'से किं तं उदइए णामे' હે ભગવન્ ઔદયિક નામ-ભાવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'उदयइए णामे दुविहे पन्नत्ते हे ગૌતમ! ઔદયિક નામ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'उदइए य उदयनिप्फन्ने य' ઔદયિક અને ઉદયનિષ્પન્ન 'एवं जहा सत्तमे सए पढमे उद्देसए भावो तहेव इह वि' આ પ્રમાણે આ ભગવતી સૂત્રના ૧૭ સત્તરમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં ભાવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન સંપૂર્ણ રીતે અહીંયા નામના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઇએ 'नवर इम नाम णाणत्त' એજ વાત આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે અર્થાત્ ત્યાં ભાવોને લઈને કથન કરવામાં આવેલ છે અને અહીંયાં નામ શબ્દને લઇને કથન કરેલ છે એજ આ બેઉ ના પ્રકરણમાં ભેદ છે. 'सेसं तहेव

शेषं तथैव यावत् सान्निपातिकम् औदयिकादारभ्य सान्निपातिकनामपर्यन्तं सर्वमपि पूर्ववदेव बोध्यमिति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! पर्यवादिविषये यद्देवानुप्रियेण कथितं तत् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू०३॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां पञ्चविंशतिशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-५॥

दोनों प्रकरणों में भेद है । 'सेसं तहेव जाव सन्निवाइए' बाकी का और सब कथन यावत् सान्निपातिक तक का पहिले के जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये । अर्थात् औदयिक से लेकर सान्निपातिक नाम तक का सब कथन पहिले के कथन जैसा ही है । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त पर्यव आदि के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार कह कर गौतमस्वामी ने प्रभु को वन्दना एवं नमस्कार किया फिर वन्दना नमस्कार करके वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका पचम उद्देशक समाप्त ॥ २५-५ ॥

जाव सन्निवाइए' બાકીનું બીજુ તમામ કથન યાવત્ સાન્નિપાતિક સુધીનુ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું અર્થાત્ ઔદયિકથી લઈને સન્નિ-પાતિક નામ સુધીનુ સઘળું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ત્તિ' હે ભગવન્ પર્યવ-પર્યાય વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ છે હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી એ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ૦૩॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૫॥

॥ अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमोद्देशकस्य चरमभागे नामभेदाः कथिताः, नामभेदाच्च निर्ग्रन्थभेदा भवन्तीत्यत्र एते निर्ग्रन्थभेदाः षष्ठोद्देशके कथ्यन्ते इत्यनेन संबन्धेनायातस्य षष्ठोद्देशकस्य एता स्तिस्रो द्वारगाथा आदौ कथ्यन्ते–'पन्नवण' इत्यादि ।

गाथा–पन्नवण वेद रागे कप्प चरित्त पडिसेवणा णाणे ।
तित्थे लिंगसरीरे खेत्ते काल गइ संजमनिगासे॥
जोगुवओगे कसाए लेस्सा परिणाम बंध वेदे य ।
कम्मोदीरण उवसंपजहन्न सन्नाय आहारे ॥
भव आगरिसे कालं तरे य समुग्घाय खेत्त फुसणाय ।
भावे परिमाणे वि य अप्पाबहुयं नियंठाणं ॥३॥

छाया—प्रज्ञापनं वेदो रागः कल्पश्चारित्रं प्रतिसेवनाज्ञानम् ।
तीर्थौ लिङ्ग शरीरं क्षेत्रं कालः गतिः संयमः निकाशः ॥
योगोपयोग कषायाः लेश्या परिणामो बंधो वेदश्च ।
कर्मोदीरण उपसंपत् जघन्य संज्ञा च आहारः ॥
भव आकर्षः कालः अन्तरं समुद्घातः क्षेत्रं स्पर्शना ।
भावः परिमाणोऽपि चाल्पबहुत्वं निर्ग्रन्थानाम् ॥३॥

छट्ठे उद्देशक का प्रारंभ

पंचम उद्देशक के अन्तिम भाग में नाम भेद कहे गये हैं । नाम भेद से निर्ग्रन्थों के भेद होते हैं, इसलिये अब इस छठे उद्देशे में वे ही निर्ग्रन्थ भेद कहे जाते हैं । इसी सम्बन्ध से आये हुए इस छठे उद्देशे की आदि में ये तीन द्वार गाथाएं कही गई है । जो इस प्रकार से है–'पन्नवण' इत्यादि ।

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

પાંચમાં ઉદ્દેશાના છેલ્લા ભાગમાં નામના ભેદો કહ્યા છે. નામ ભેદોથી નિગ્રંથોના ભેદો થાય છે તેથી હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં એ નિગ્રંથોના જ ભેદો કહેવામાં આવે છે–આ સંબધથી આવેલા આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાના આરંભમાં આ ત્રણ ગાથાઓ કહી છે. જે આપ્રમાણે છે–પન્નવણ ઇત્યાદિ

टीका—अस्मिन् उद्देशके निर्ग्रन्थानां निम्नप्रदर्शितानि षट्त्रिंशद् द्वाराणि सन्ति तथाहि—'पन्नवण' इति—प्रज्ञापनम्—प्रज्ञापनद्वारम् १, 'वेदे' वेदः २, 'रागे' रागः ३, 'कप्पे' कल्पः ४, 'चरित' चरित्रत्रयम् ५ 'पडिसेवण' प्रतिसेवना ६, 'णाणे' ज्ञानम् ७, 'तित्थे' तीर्थः ८, 'लिंग' लिङ्गम् ९, 'सरीरे' शरीरम् १०, 'खेत्ते' क्षेत्रम् ११, 'काल' कालः १२ 'गइ' गतिः १३ 'संजम' संयमः १४ 'निगासे' निकाशः—सन्निकर्षः १५, 'जोगुवओगे' योगोपयोगौ—योगद्वारमुपयोगद्वारं १७, 'कसाए' कषायः १८, 'लेस्सा' लेश्या १९, 'परिणामे' परिणामः २०, 'बंध' बन्धः २१ 'वेदे य' वेदश्च वेदो वेदनं कर्मणाम् २२, 'उदीरण' उदीरणम् कर्मणाम् २३, 'उवसंपजहन्न' उपसंपत् हानम् २४, 'सन्ना' संज्ञा २५, 'आहारे' आहारः २६, 'भव' भवः—उत्पत्तिः २७, 'आगरिसे' आकर्षः २८, 'कालं' कालः—कालमानम् २९, 'अंतरे' अन्तरम् ३०, 'समुग्घाए' समुद्घातः ३१ 'खेत्तं' क्षेत्रम् ३२ 'फुसणा य' स्पर्शना च ३३, 'भावे' भावः ३४ 'परिमाणे' परिमाणम् ३५, 'वि य' अपि च 'अप्पाबहुयं' अल्पबहुत्वम् ३६, 'नियं ठाणं' निर्ग्रन्थानाम् एतेषां प्रज्ञापनादि षट्त्रिंशद्द्वाराणां स्वरूपं यथावसरं प्रतिपादितं भविष्यतीति गाथार्थः।

टीकार्थ—इस उद्देशक में निर्ग्रन्थों के विषय में ये नीचे प्रदर्शित ३६ द्वार हैं जैसे—प्रज्ञापन द्वार १, वेदद्वार २, राग ३, कल्प ४, चारित्र ५. प्रतिसेवना ६, ज्ञान ७, तीर्थ ८, लिङ्ग ९. शरीर १०, क्षेत्र ११, काल १२, गति १३, संयम १४, निकाश—संनिकर्ष १५, योग १६, उपयोग १७, कषाय १८, लेश्या १९, परिणाम २०, बन्ध २१, वेद कर्म का वेदन २२, उदीरणा २३, उपसंपत्–हान २४, संज्ञा २५, आहार २६ भव २७, आकर्ष २८, कालमान २९, अन्तर ३०, समुद्घात ३१, क्षेत्र ३२, स्पर्शना ३३, भाव ३४, परिमाण ३५, और अल्पबहुत्व ३६, इन प्रज्ञापनादि ३६ द्वारों का स्वरूप यथावसर प्रतिपादित करने में आवेगा।

ટીકાર્થ—આ ઉદ્દેશામા નિર્ગ્રંથોના વિષયમાં આ નીચે બતાવેલા ૩૬ છત્રીસ દ્વારો છે. જેમકે—પ્રજ્ઞાપનાદ્વાર ૧ વેદદ્વાર ૨, રાગ ૩, કલ્પ ૪. ચારિત્ર ૫, પ્રતિસેવના ૬, જ્ઞાન ૭, તીર્થ ૮, લિંગ ૯, શરીર ૧૦. ક્ષેત્ર ૧૧, કાળ ૧૨, ગતિ ૧૩, સંયમ ૧૪, નિકાશ—સંનિકર્ષ ૧૫, યોગ ૧૬, ઉપયોગ ૧૭. કષાય ૧૮, લેશ્યા ૧૯, પરિણામ ૨૦, બંધ ૨૧, વેદકર્મનું વેદન ૨૨ ઉદીરણા ૨૩, ઉપસંપત્ ૨૪, સંજ્ઞા ૨૫, આહાર ૨૬ ભવ ૨૭ આકર્ષક ૨૮, કાલમાન ૨૯, અંતર ૩૦ સમુદ્ઘાત ૩૧ ક્ષેત્ર ૩૨ સ્પર્શના ૩૩. ભાવ ૩૪ પરિમાણ ૩૫, અને અલ્પ બહુત્વ ૩૬ આ પ્રજ્ઞાપના વિગેરે ૩૬ છત્રીસદ્વારોનું સ્વરૂપ યથા-વસર—અવસર પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે.

तत्र सर्वप्रथमं प्रज्ञापनाद्वारमाह-'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी कइ णं भंते ! णियंठा पन्नत्ता? गोयमा ! पंच णियंठा पन्नत्ता तं जहा-पुलाए१ बउसे२, कुसीले३, णियंठे४, सिणाए ५। पुलाए णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा-नाणपुलाए१ दंसण-पुलाए२, चरित्तपुलाए३, लिंगपुलाए४, अहा सुहुमपुलाए णामं पंचमे। बउसे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा--आभोगबउसे१, अणाभोगबउसे२, संवुडबउसे३, असंवुडबउसे४, अहा सुहुमबउसे णामं पंचमे५। कुसीले णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा-पडि-सेवणा कुसीले य कसायकुसीले य। पडिसेवणा कुसीले णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा-नाणपडिसेवणा कुसीले१ दंसणपडिसेवणा कुसीले२, चरित्तपडि-सेवणाकुसीले ३, लिंगपडिसेवणा कुसीले ४, अहासुहुमपडि-सेवणा कुसीले णामं पंचमे। कसायकुसीले णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा-नाणकसायकुसीले १ दंसणकसायकुसीले २, चरित्तकसायकुसीले ३, लिंगकसाय-कुसीले४, अहासुहुमकसायकुसीले णामं पंचमे। णियंठे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते, तं जहा-पढमसमयणियंठे१, अपढमसमयणियंठे२, चरमसमयणियंठे३, अचरमसमयणियंठे४, अहासुहुमणियंठे णामं पंचमे। सिणाए णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे पन्नत्ते, तं जहा-अच्छवी१, असबले२, अकम्मंसे३, संसुद्धनाणदंसणधरे अरहा

जिणे केवली४ अपरिस्सावी५। पुलाए णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा? गोयमा! सवेयए होज्जा, णो अवेयए होज्जा। जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिस णपुंसगवेयए वा होज्जा? गोयमा! नो इत्थिवेयए होज्जा, पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा। बउसे णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा? गोयमा! सवेयए होज्जा नो अवेयए होज्जा। जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा? गोयमा! इत्थिवेयए वा होज्जा पुरिसवेयए वा होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीले णं भंते! किं सवेयए होज्जा पुच्छा गोयमा! सवेयए वा होज्जा अवेयए वा होज्जा, जइ अवेयए किं उवसंतवेयए खीणवेयए होज्जा? गोयमा! उवसंतवेयए वा खीणवेयए वा होज्जा। जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए पुच्छा गोयमा! तिसु वि जहा बउसो। णियंठे णं भंते! किं सवेयए पुच्छा गोयमा! णो सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा। जइ अवेयए होज्जा किं उवसंत पुच्छा गोयमा! उवसंतवेयए वा होज्जा खीणवेयए वा होज्जा। सिणाए णं भंते! किं सवेयए होज्जा० जहा णियंठे तहा सिणाए वि। णवरं णो उवसंतवेयए होज्जा खीणवेयए होज्जा ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवम् अवादीत्, कति खलु भदन्त! निर्ग्रन्थाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! पञ्च निर्ग्रन्थाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पुलाको १, बकुशः, २, कुशीलः

३, निर्ग्रन्थः ४, स्नातकः ५। पुलाकः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—ज्ञानपुलाकः दर्शनपुलाकश्चारित्रपुलाको लिङ्गपुलाको यथासूक्ष्मपुलाको नाम पञ्चमः। बकुशः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—आभोगबकुशोऽनाभोगबकुशः संवृतबकुशोऽसंवृतबकुशः यथासूक्ष्मबकुशो नाम पञ्चमः। कुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—प्रतिसेवनाकुशीलश्च १, कषायकुशीलश्च २। प्रतिसेवनाकुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—ज्ञानप्रतिसेवनाकुशीलो दर्शनप्रतिसेवना कुशीलः चारित्रप्रतिसेवना कुशीलः, लिङ्गप्रतिसेवनाकुशीलो यथासूक्ष्मप्रतिसेवना कुशीलो नाम पञ्चमः। कषायकुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—ज्ञानकषायकुशीलो दर्शनकषायकुशीलश्चारित्रकषायकुशीलो लिङ्गकषायकुशीलो यथासूक्ष्मकषायकुशीलो नाम पञ्चमः। निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—प्रथमसमयनिर्ग्रन्थः, अप्रथमसमयनिर्ग्रन्थः, चरमसमयनिर्ग्रन्थोऽचरमसमयनिर्ग्रन्थो यथा—सूक्ष्मनिर्ग्रन्थो नाम पञ्चमः। स्नातकः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अच्छविः १, अशबलः २, अकर्मांशः ३, संशुद्धज्ञानदर्शनधरोऽर्हन् जिनः केवली ४, अपरिस्रावी ५। पुलाकः खलु भदन्त! किं सवेदको भवति, अवेदको भवति? गौतम! सवेदको भवति नो अवेदको भवति। यदि सवेदको भवति किं स्त्रीवेदको भवति, पुरुषवेदको भवति पुरुषनपुंसकवेदको भवति? गौतम! नो स्त्रीवेदको भवति पुरुषवेदको भवति पुरुषनपुंसक वेदको वा भवति। बकुशः खलु भदन्त? किं सवेदको भवति अवेदको भवति? गौतम! सवेदको भवति नो अवेदको भवति। यदि सवेदको भवति किं स्त्रीवेदको भवति पुरुषवेदको भवति, पुरुषनपुंसकवेदको भवति? गौतम! स्त्रीवेदको वा भवति—पुरुषवेदको वा भवति—पुरुषनपुंसकवेदको वा भवति। एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। कषायकुशीलः खलु भदन्त! किं सवेदकः पृच्छा, गौतम! सवेदको वा भवति अवेदको वा भवति। यदि अवेदकः किमुपशान्तवेदकः क्षीणवेदको भवति? गौतम! उपशान्तवेदको वा क्षीणवेदको वा भवति। यदि सवेदको भवति किं स्त्रीवेदको भवति पृच्छा गौतम! त्रिष्वपि, यथा बकुशः। निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! किं सवेदकः पृच्छा, गौतम नो सवेदको भवति अवेदको भवति। यदि अवेदको भवति किमुपशान्त पृच्छा गौतम! उपशान्तवेदको भवति क्षीणवेदको वा भवति। स्नातकः खलु भदन्त! किं सवेदकः पृच्छा यथा निर्ग्रन्थस्तथा स्नातकोऽपि। नवरं नो उपशान्तवेदको भवति क्षीणवेदको भवति॥सू० १॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावद् एवमवादीत् अत्र यावत्पदेन परिषद् निर्गता, तत्र भगवता धर्मोपदेशः कृतः परिषत् प्रतिगता तदनु प्राञ्जलिपुटो गौतम एतदन्तसन्दर्भस्य ग्रहणं भवति किमवादीत् गौतम स्तत्राह-'कइ णं' इत्यादि। 'कइ णं भंते ! णियंठा पन्नत्ता' कति खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थाः प्रज्ञप्ताः ग्रन्थात् परिग्रहात् बाह्यादाभ्यन्तराच्च निर्गताः ये ते निर्ग्रन्थाः साधवः बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहरहितत्वमेव निर्ग्रन्थत्वमित्यर्थः एतादृशाः निर्ग्रन्थाः कति प्रकारका भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंच णियंठा पन्नत्ता' पञ्च निर्ग्रन्थाः प्रज्ञप्ताः, प्रकारभेदमेव दर्शयति,

---

अब सूत्रकार सर्व प्रथम प्रज्ञापना द्वार का कथन करते हैं- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि सू० १।

टीकार्थ--'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में (भगवान् गौतम ने) यावत् प्रभुश्री से इस प्रकार पूछा यहां यावत् पद से यह पाठ संगृहीत हुआ है-'परिषदा निकली भगवान् ने धर्मोपदेश दिया धर्मोपदेश सुनकर परिषदा विसर्जित हो गई। इसके बाद दोनों हाथ जोड़कर गौतमस्वामी बोले हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ कितने प्रकार के कहे गये हैं ? ग्रन्थ नाम परिग्रह का है। यह परिग्रह बाह्य और आभ्यन्तर के भेद से दो प्रकार का होता है बाह्य आभ्यन्तर परिग्रह से जो रहित होते हैं वे निर्ग्रन्थ हैं क्यों कि बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से रहित होना ही तो निर्ग्रन्थता है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! पंच णियंठा पन्नत्ता हे गौतम ! निर्ग्रन्थ पांच प्रकार के होते हैं। 'तं जहा' जैसे

હવે સૂત્રકાર સૌથી પહેલાં પ્રજ્ઞાપના દ્વારનું કથન કરે છે-'रायगिहे जाव एवं वयासी'

ટીકાર્થ-'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું પરિષદ્ ભગવાનને વંદના કરવા આવી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ પોતપોતાના સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ગ્રન્થનામ પરિગ્રહનું છે આ પરિગ્રહ બાહ્ય અને આભ્યન્તરના ભેદથી બે પ્રકારનો હોય છે. બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી જે રહિત હોય છે, તે નિર્ગ્રન્થ છે. કેમકે-બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહ રહિત થવું એજ નિર્ગ્રન્થપણું છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा पंच णियंठा पन्नत्ता' હે ગૌતમ !

'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'पुलाए' पुलाकः 'बउसे' बकुशः 'कुसीले' कुशीलः 'णियंठे' निर्ग्रन्थाः, 'सिणाए' स्नातकः। यद्यपि सर्वेषामेव साधूनां सर्वविरत्यात्मकचारित्रस्य समतिपन्नतया भेदकथनमसंभवमिव प्रतिभाति तथापि सर्वविरतिमत्त्वेऽपि चारित्रमोहनीयकर्मणां क्षयोपशमादिकृतं वैलक्षण्यं संभवतीति। तत्र पुलाको निःसारो धान्यकणः तद्वत् संयमसाररहितः पुलाकवत् पुलाकः। बकुशं शबलं चित्ररूपम् कर्बुरवत् विचित्रचारित्रवत्त्वात् बकुश इति कथ्यते। कुशीलः-कुत्सित शीलं चरित्रं यस्य स कुशीलः। निर्ग्रन्थः निर्गतो ग्रन्थात् यः स निर्ग्रन्थः चारित्रमोहनीयकर्मरहित इत्यर्थः। स्नातकः स्नात इव

'पुलाए' पुलाक १ 'बउसे' बकुश २, 'कुसीले' कुशील ३, णियंठे' निर्ग्रन्थ ४, और 'सिणाए' ५ स्नातक यद्यपि समस्त ही साधुजन सर्व विरति रूप चारित्र के धारक होते हैं अतः इस स्थिति में इनका भेद प्रतिपादन असंगत जैसा मालूम देता है -परंतु फिर भि-सर्वविरति शाली होने पर भी-इनमें चारित्र मोहनीय कर्म के क्षयोपशमादि से जन्य जो विशेषता हैं उसकी अपेक्षा इनमें भेद सम्भवित होता है। इनमें जो पुलाक है वह संयमसार रहित होताहै पुलाक नाम, निस्सार धान्य का जो कण होता है उसका है। इस पुलाक की तरह जो संयम रूप सार से रहित हो ऐसा वह निर्ग्रन्थ पुलाक कहा गया है। यह संयम शाली होता हुआ भी संयम के दोषों द्वारा संयम को कुछ असार बना देता है। चित्रवर्ण का नाम बकुश है। जो निर्ग्रन्थ अपने चारित्र को विचित्र रूप वाला बना लेता है वह निर्ग्रन्थ बकुश कहा गया है।

નિર્ગ્રન્થો પાંચ પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-पुलाए પુલાક ૧ बउसे બકુશ ૨, कुसीले કુશીલ ૩, णियठे નિર્ગ્રન્થ ૪, અને 'सिणाए સ્નાતક ૫ જો કે-સઘળા સાધુઓ સર્વ વિરતિ રૂપ ચારિત્રના ધારણ કરનાર હોય છે. તેથી આ સ્થિતિમાં તેઓના ભેદોનું પ્રતિપાદન અસંગત જેવું જણાય છે તો પણ સર્વવિરતિ શાળી હોવા છતાં પણ તેઓમાં ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિથી થવાવાળું જે વિશેષ પણ છે તેની અપેક્ષાથી તેઓમાં ભેદ સંભવે છે. તેઓમાં જે પુલાક છે, તે સંયમ સાર વિનાના હોય છે પુલાક નામ-નિસ્સાર ધાન્યના જે કણ-દાણા હોય છે, તેનું નામ પુલાક છે. આ પુલાકની જેમ જેઓ સંયમ રૂપ સાર વિનાના હોય છે એવા તે નિર્ગ્રન્થ ને પુલાક કહેલ છે. તેઓ સંયમશાલી હોવા છતાં પણ સંયમના દોષોદ્વારા સંયમ ને અસાર બનાવી દે છે ચિત્ર વર્ણનું નામ બકુશ છે. જે નિર્ગ્રંથો પોતાના ચારિત્રને વિચિત્ર પ્રકારનું બનાવી દે છે તે નિર્ગ્રંથને બકુશ કહેલ છે ૨ જે

स्नातो घातिकर्मलक्षणमलपटक्षालनात् इति स्नातकः, घातिकर्मणां क्षालनात् शुद्धतां गत इत्यर्थः । तत्र पुलाको द्विविधः लब्धि प्रतिसेवनाभेदात् तत्र लब्धि-पुलाको लब्धिविशेषवान् यः स्वकीयलब्धिवशात् संघकार्याय चक्रवर्त्यादिकमपि विनाशयति तदुक्तम्-'संघाइयाणकज्जे चुन्निज्जा चक्कवट्टिमविजोए० तीए लद्धीए जुओ लद्धि पुलाओ मुणेयव्वो।' 'संघादिकानां कार्ये यया चक्रवर्त्तिनमपि चूरयेत् तया लब्ध्या युतो लब्धिपुलाको ज्ञातव्य इति ।

आसेवनापुलाकमाश्रित्याह-'पुलाए णं भंते !' इत्यादि । 'पुलाएणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' पुलाकः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः । भगवानाह-

जिस निर्ग्रन्थ का चारित्र कुत्सित होता है वह निर्ग्रन्थ कुशील कहा गया है ग्रंथ-चारित्र मोहनीय कर्म से जो रहित होता है वह निर्ग्रन्थ और जो घातिया कर्मरूप मैल से स्नात हुए व्यक्ति के जैसा शुद्ध होता है वह स्नातक है । अर्थात् घातिया कर्मों के सर्वथा नाश से जो शुद्ध हो गया है ऐसे केवली स्नातक है । इनमें पुलाक दो प्रकार का होता है एक लब्धि पुलाक और दूसरा प्रतिसेवना पुलाक जो लब्धि पुलाक होता है वह लब्धि विशेष वाला होता है। यह अपनी लब्धि के बल से संघ कार्य निमित्त चक्रवर्ती आदि को भी नष्ट कर देता है सो ही कहा है-'संघाइयाणकज्जे चुन्निज्जा चक्कवट्टिमविजीए तीए लद्धीए जुओ लद्धि पुलाओ मुणेयव्वो' आसेवना पुलाक को आश्रित करके गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाएणं भंते ! कइ विहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! पुलाक कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके

નિર્ગ્રન્થનુ ચારિત્ર કુત્સિત-નિંદિત હોય છે તે નિર્ગ્રંથ કુશીલ કહેવાય છે. ગ્રન્થ-ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી જે રહિત હોય છે, તે નિર્ગ્રંથ છે. અને જે ઘાતિયા કર્મરૂપ મેલથી સ્નાન કરેલ વ્યક્તિની માફક શુદ્ધ હોય છે, તે સ્નાત કહેવાય છે. અર્થાત્ ઘાતિયા કર્મોના સર્વથા નાશ પામવાથી જે શુદ્ધ થઈ ગયા છે. એવા કેવલી સ્નાતક છે. તેઓમાં પુલાક બે પ્રકારના હોય છે. એક લબ્ધિ પુલાક અને બીજા પ્રતિસેવના પુલાક જે લબ્ધિ પુલાક હોય છે તે લબ્ધિ વિશેષવાળા હોય છે. તે પોતાની લબ્ધિના બળથી સંઘકાર્ય ને નિમિત્તે ચક્રવર્તિ વિગેરેનો પણ નાશ કરી દે છે એજ કહ્યું છે કે-संघाइयाणकज्जे चुन्निज्जा चक्कवट्टीमवि जीए० तीए लद्धीए जुओ लद्धि पुलाओ मुणेयव्वो' આસેવના પુલાકનો આશ્રય કરીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-पुलाए णं भंते कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ પુલાકકેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે-

'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधः-पञ्चप्रकारकः पुलाकः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा-'नाणपुलाए दंसणपुलाए चरित्तपुलाए लिंगपुलाए अहासुहुमपुलाए णामं पंचमे' ज्ञानपुलाको दर्शनपुलाकश्चारित्रपुलाको लिङ्गपुलाको यथासूक्ष्मपुलाको नाम पञ्चमः, तत्र ज्ञानमाश्रित्य पुलाको ज्ञानस्यासारताकारी विराधको ज्ञान पुलाकः, दर्शनस्यासारताकारी विराधको दर्शनपुलाकः, एवं चारित्रादिपुलाकोऽपि ज्ञातव्य इति तदुक्तम्

'खलि' इ दूसणेहिं नाणं संकाइएहिं सम्मत्तं ।
मुलुत्तरगुणपडिसेवणाइ चरणं विराहेइ ।
लिंगपुलाओ अन्नं निक्कारणओ करेइ जो लिंगे' ।
मणसा अकप्पियाणं निसेवओ होइ अहासुहमे' ।
'स्खलितादि दूषणैर्ज्ञानं शङ्कादिभिः सम्यक्त्वं ।
मूलोत्तरगुण प्रतिसेवनया चारित्रं विराधयति, ।
लिङ्गपुलाकोऽन्यत् निष्कारणतः करोति यो लिङ्गम्,
मनसाऽकल्पितानां निषेवको भवति यथासूक्ष्मः' ।

उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है-पञ्चविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! पुलाक पाँच प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे-'नाणपुलाए दंसणपुलाए चरित्तपुलाए लिङ्गपुलाए अहासुहुमपुलाए णामं पंचमे' ज्ञान पुलाक, दर्शन पुलाक चारित्र पुलाक लिङ्ग पुलाक और पांचवां यथासूक्ष्म पुलाक इन में जो ज्ञान की असारता कारक होता है-उसका विराधक होता है वह ज्ञानपुलाक है । दर्शन की असारताकारी जो होता है वह दर्शन पुलाक है । इसी प्रकार से चारित्र आदि पुलाक भी जानना चाहिये । सो ही कहा है-'खलियाइ' इत्यादि ।

बकुश दो प्रकार का होता है उपकरण बकुश और शरीरबकुश इनमें जो वस्त्र पात्र आदि उपकरणों की विभूषा करने के स्व

'पचविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! पुलाक पांच प्रकारना कहेया छे. 'तं जहा' ते आ प्रमाणे छे 'नाणपुलाए दंसणपुलाए चरित्तपुलाए लिंगपुलाए अहासुहुमपुलाए नामं पंचमे' ज्ञान पुलाक १, दर्शन पुलाक २ चारित्र पुलाक ३, लिंग पुलाक ४ अने पांचमुं यथासूक्ष्म पुलाक तेओमां ज्ञाननी असारतां कारक जे होय छे तेनो विराधक होय छे. ते ज्ञानपुलाक छे दर्शननी असारताकारी जे होय छे ते दर्शन पुलाक छे. एजरीते चारित्र विगेरे पुलाकोना संबंधमां पण समजवुं एज कह्युं छे के खलियाइ' ईत्यादि

बकुश बे प्रकारनां होय छे, तेना नामो उपकरण बकुश अने शरीर बकुश ए प्रमाणे छे. तेओमां जे वस्त्र पात्र विगेरे उपकरणोनी शोभा कर-

बकुशो द्विविधो भवति उपकरणशरीरभेदात् तत्र वस्त्रपात्राद्युपकरणविभूषानुवर्तनशील उपकरणबकुशः, करचरणनखमुखादि देहावयवविभूषानुवर्ती शरीरबकुशः, स चायं द्विविधोऽपि बकुशपुलाको पञ्चविधो भवति तथा चाह-'बउसेणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' बकुशः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' गौतम ! बकुशः पञ्चविधः प्रज्ञप्त इति, 'तं जहा' तद्यथा-'आभोगबउसे अणाभोगबउसे संवुडबउसे असंवुडबउसे-अहासुहुमणामं पंचमे' आभोगबकुशोऽनाभोगबकुशः संवृतबकुशोऽसंवृतबकुशो यथासूक्ष्मबकुशो नाम पञ्चमः । आभोगः-साधूनामकृत्यमेतत् शरीरोपकरणादि विभूषणमित्येवं ज्ञानं तत्प्रधानो बकुश आभोगबकुशः, ज्ञात्वा दोषसेवनकारी आभोगबकुश इत्यर्थः । अज्ञात्वा दोषसेवनकारी

भाववाला होता है वह उपकरण बकुश है जो हाथ, पैर, नख, मुख आदि से देहावयव की विभूषा करने के स्वभाववाला होता है वह शरीर बकुश है इन दोनों प्रकार के बकुश के पांच प्रकार होते हैं-सो ही कहा है-'बउसे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! बकुश कितने प्रकार का कहा गया है उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है-'गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! बकुश पांच प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-आभोग बकुसे अणाभोगबउसे संवुडबउसे, असंवुडबउसे अहासुहुमबउसे णामं पंचमे' आभोगबकुश अनाभोगबकुश, संवृतबकुश असंवृतबकुश और यथा सूक्ष्मबकुश इनमें जो यह जानते हुए भी कि शरीर उपकरण आदि को सुशोभित करना साधुजनों को योग्य नहीं है फिर भी

વાના સ્વભાવ વાળો હોય છે, તે ઉપકરણ બકુશ કહેવાય છે. અને હાથ પગ નખ, મુખ, વિગેરે શરીરના અવયવોની જે શોભા કરવાના સ્વભાવ વાળો હોય છે. તે શરીર બકુશ કહેવાય છે. આ બન્ને પ્રકારના બકુશોના પાંચ ભેદો થાય છે. એ આ નીચેના સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે 'बउसेणं भंते ! कइविहे पणत्ते' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ બકુશ કેટલા પ્રકારના કહયા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! બકુશ પાંચ પ્રકારના કહયા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'आभोगबकुसे, अणाभोगबउसे संवुडबउसे, असवुडबकुसे अहासुहुमणाम पंचमे' આભોગ બકુશ ૧. અનાભોગ બકુશ ૨, સંવૃતબકુશ ૩, અસંવૃતબકુશ ૪, અને પાંચમાં યથાસૂક્ષ્મ બકુશ ૫. તેઓમાં જેઓ શરીર, ઉપકરણ વિગેરે ને સુશોભિત કરવા તે સાધુજનોને યોગ્ય નથી તેમ જાણવા છતાં પણ જેઓ શરીર ઉપકરણ વિગેરેને સુશોભિત-શોભાવાળા

अनाभोगबकुशः। चारित्रस्योत्तरगुणैः दशविधप्रत्याख्यानरूपैराच्छादितो भवेत् स संवृतबकुशः प्रच्छन्नदोषसेवक इत्यर्थः। एतद्भिन्नोऽसंवृतबकुशः, नेत्र मुखादि शरीरावयवानां शुश्रूषाकर्त्ता यथासूक्ष्मबकुशो भवति तदुक्तम्,

'आभोगे जाणंतो, करेइ दोसं अजाणमणभोगे।
मूलुत्तरेहिं संवुड विवरीए असंवुडो होइ,
अच्छिमुहमज्जमाणो होइ अहा सुहुमओ तहा बउसो।
अहवा जाणिज्जंतो असंवुडो संवुडो इयरो'

छाया—जानानो दोषं करोति आभोगः,
अजानानोऽनाभोगो मूलोत्तरेषु,
संवृतोऽसंवृतो भवतीतरः।
अक्षिमुखं मार्जयन् भवति यथासूक्ष्मस्तथा बकुशः॥
अथवा अजानन् असंवृत इतरः संवृतः॥२॥

'कुसीले णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' कुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः

जो शरीर उपकरण आदि को सुशोभित करता है वह आभोगबकुश है और जो इस प्रकार से नहीं जानता है और इस दोषका सेवन करता है वह अनाभोगबकुश है। जो चारित्र के दशविध प्रत्याख्यानरूप उत्तरगुणों से आच्छादित होता है वह संवृत बकुश प्रच्छन्नरूप से दोषों का सेवन करने वाला होता है इससे भिन्न असंवृतबकुश होता है। जो नेत्र मुख आदिक शरीर के अवयवों की सफाई करने में प्रयत्न-शील रहता है-इनकी शुश्रूषा करने में लगा रहता है वह यथासूक्ष्म बकुश है। सो ही कहा है-'आभोगे जाणंतो' इत्यादि।

'कुसीलेणं भंते! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त! कुशील कितने

કરે છે, તે આભોગ બકુશ કહેવાય છે. અને એ પ્રમાણે જે જાણતા નથી અને આ દોષનુ સેવન કરે છે. તે અનાભોગ બકુશ કહેવાય છે. જેઓ ચારિત્રના દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ઉત્તરગુણોથી આચ્છાદિત ઢંકાયેલા રહે છે. તે સંવૃત બકુશ કહેવાય છે. આ સંવૃત બકુશ છાનીરીતે દોષોને સેવવાવાળા હોય છે, તેનાથી જુદા અસંવૃત બકુશો હોય છે તથા જે આંખ મુખ, વિગેરે શરીરના અવયવોની સફાઇ કરવામાં પ્રયત્નશીલ રહે છે અર્થાત્ શરીરના અવયવોની સેવા કરવામાં જ લાગ્યા રહે છે. તે યથાસૂક્ષ્મ બકુશ કહેવાય છે; કહ્યુ પણ છે—'આભોગે જાણતો' ઇત્યાદિ

"कुसीलेण भंते! कइविहे पन्नत्ते" હે ભગવન્ કુશીલ કેટલા પ્રકારના

प्रज्ञप्तः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा–'पडिसेवणकुसीले य कसायकुसीले य' प्रतिसेवना कुशीलश्च कषायकुशीलश्च तत्र सेवना सम्यगाराधना तत् प्रतिपक्षस्तु प्रतिसेवना–विराधना–तया प्रतिसेवनया कुशीलश्चारित्रविराधकः प्रतिसेवना कुशीलः। कषायैः–संज्वलनकषायैश्चारित्रविराधकः कषायकुशीलः। प्रतिसेवना कुशीलमधिकृत्याह–'पडिसेवणाकुसीले णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' प्रतिसेवना कुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधः–पञ्चप्रकारः प्रतिसेवनाकुशीलः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा–'नाणपडिसेवणाकुसीले–दंसणपडिसेवणाकुसीले

प्रकारका कहा गया है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम कुशील दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'पडिसेवणाकुसीले य कसायकुसीले य' प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील सम्यक् आराधना का नाम सेवना है और इस अराधना की प्रतिपक्ष विराधना का नाम प्रतिसेवना है। इस प्रतिसेवना से मूलव उत्तर गुणों की विराधना से जो अपने चारित्र का विराधक होता है वह प्रतिसेवना कुशील है जो मात्र संज्वल कषायों से ही दूषित चारित्र वाला है वह कषाय कुशील है 'पडिसेवणाकुसीले णं भंते कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त! प्रतिसेवना कुशील कितने प्रकार का कहा गया है! इसके उत्तरमें प्रभु श्री कहते हैं–गोयमा! पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम! पांच प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'नाण पडिसेवणा कुसीले दंसण,

---

કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'ગોયમા! દુવિહે પન્નત્તે' હે ગૌતમ! કુશીલ બે પ્રકારના કહેલ છે 'તં जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'પડિસેવણાકુસીલે य કસાયકુસીલે य' પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ સમ્યગ્ આરાધનાનું નામ સેવના છે, અને તે આરાધનાની પ્રતિપક્ષ રૂપ વિરાધનાનું નામ પ્રતિસેવના છે. આ પ્રતિસેવનાથી–ઉત્તરગુણોની વિરાધનાથી જે પોતાના ચારિત્રનો વિરાધક હોય છે, તે પ્રતિસેવના કુશીલ છે અને જે સંજ્વલન કષાયોથી ચારિત્રનો વિરાધક હોય છે. તે કષાય કુશીલ કહેવાય છે 'પડિસેવણા કુસીલે णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કુશીલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'ગોયમા પંચવિહે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ! પ્રતિસેવના કુશીલ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा'

चरित्तपडिसेवणाकुसीले लिंगपडिसेवणाकुसीले-अहासुहुमपडिसेवणा कुसीले णामं पंचमे' ज्ञानप्रतिसेवनाकुशीलो दर्शनप्रतिसेवना कुशीलश्चारित्रप्रतिसेवनाकुशीलो लिङ्गप्रतिसेवनाकुशीलो यथासूक्ष्मप्रतिसेवनाकुशीलो नाम पञ्चमः। तत्र ज्ञानस्य प्रतिसेवनया कुशीलो ज्ञानप्रतिसेवनाकुशीलः, एवं दर्शनस्य प्रतिसेवनया कुशीलो दर्शनप्रतिसेवना कुशीलः, एवं चारित्रप्रतिसेवनादि कुशीलोऽपि। तदुक्तम्-

'इह नाणाइ कुसीलो उवजीवं होइ नाणपभिईए।

अहसुहुमो पुण तुस्से एस तवस्सि त्ति संसाए'।

छाया—ज्ञानप्रभृतिना उपजीवन्निह ज्ञानादि कुशीलो भवति,

यथासूक्ष्मः पुनरेषतपस्वीति प्रशंसया तुष्यति ॥

ज्ञानादिमाश्रित्य आजीविकाकारीत्यर्थः तपः प्रभृतिना निदानकारी। 'कसायकुसीले णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' कषायकुशीलः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः

पडिसेवणाकुसीले चरित्तपडिसेवणाकुसीले लिंगपडिसेवणाकुसीले, अहासुहुम पडिसेवणाकुसीले णामं पंचमे' ज्ञान प्रतिसेवना कुशील, दर्शन प्रति सेवना कुशील, चारित्रप्रतिसेवना कुशील लिङ्गप्रतिसेवना कुशील और पांचवां यथासूक्ष्म प्रतिसेवना कुशील इनमें जो ज्ञान की प्रतिसेवना द्वारा कुशील होता है वह ज्ञानप्रतिसेवना कुशील है। इसी प्रकार दर्शन की प्रतिसेवना द्वारा जो कुशील होता है वह दर्शन प्रतिसेवना कुशील है उसी प्रकार से चारित्र प्रतिसेवना आदि कुशील भी जान लेना चाहिए। सो ही कहा है-'इह नाणाइ कुसीलो' इत्यादि।

ज्ञान आदि के द्वारा जो अपनी उपजीविका करता है वह ज्ञानादि कुशील है और जो 'यह तपस्वी है' ऐसी प्रशंसा से खुश होता है वह

તે પ્રમાણે છે 'નાણપડિસેવણાકુસીલે દસણપડિસેવણાકુસીલે ચારિત્તપડિસેવણા કુસીલે લિંગપડિસેવણા કુસીલે અહાસુહુમપડિસેવણાકુસીલે ણામ પંચમે' જ્ઞાન પ્રતિસેવના કુશીલ દર્શન પ્રતિસેવના કુશીલ ચારિત્ર પ્રતિસેવના કુશીલ. લિંગ પ્રતિસેવના કુશીલ અને પાંચમું યથાસૂક્ષ્મ પ્રતિસેવના કુશીલ આમાં જેઓ જ્ઞાનની પ્રતિસેવના દ્વારા કુશીલ હોય છે, તે જ્ઞાન પ્રતિસેવના કુશીલ કહેવાય છે. એજ રીતે દર્શનના-પ્રતિસેવનાદ્વારા કુશીલ હોય છે. તે દર્શન પ્રતિસેવના કુશીલ કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ચારિત્ર પ્રતિસેવના વિગેરે કુશીલો પણ સમજી લેવા તે જ કહ્યું છે કે-'इह नाणाइ कुसीलो' ઇત્યાદિ જ્ઞાન વિગેરેથી પોતાની આજીવિકા ચલાવવી તે જ્ઞાનદિ કુશીલ છે અને જે 'આ તપસ્વી છે. આ પ્રકારની પ્રશંસા-વખાણથી

इति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधः कषायकुशीलः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा–'नाणकसायकुसीले दंसणकसायकुसीले चरित्तकसायकुसीले लिंगकसायकुसीले अहासुहुमकसाय कुसीले णामं पंचमे' ज्ञानकषायकुशीलो दर्शनकषायकुशीलश्चारित्रकषायकुशीलो लिङ्गकषायकुशीलो यथा सूक्ष्मकषायकुशीलो नाम पञ्चमः । ज्ञानमाश्रित्य कषाय-कुशीलो ज्ञानकषायकुशीलः, एवं दर्शनमाश्रित्य कषायकुशीलो दर्शनकषाय-कुशीलः, एवमन्येऽपि पुनर्द्रष्टव्याः । तदुक्तम्–

'णाणे दंसणलिंगे जो जुंजइ कोहमाणमाईहिं ।
सो णाणाइकुसीलो कसायओ होइ विन्नेओ ॥१॥'
चरित्तंमि कुसीलो कसायओ जो पयच्छइ सावं ।
मणसा कोहाईए निसेवयं होइ अहासुहुमे ॥२॥
अहवा वि कसाएहिं नाणाईणं विराहओ जोउ ।
सो नाणाइ कुसीलो णेओ वक्खाणभेएणं ॥३॥

यथासूक्ष्म कुशील है । तात्पर्य इस कथन का यही है कि ज्ञानादिके द्वारा आजीविका करता है वह तथा तप आदि द्वारा निदान करता है वह ज्ञानादि कुशील है ।

'कसायकुसीले णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कषाय कुशील कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! कषाय कुशील पांच प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे–'नाणकसायकुसीले, दंसणकसाय-कुसीले चरित्तकसायकुसीले लिंगकसाय कुसीले, अहासुहुमकसाय-कुसीले णामं पंचमे' ज्ञान कषाय कुशील, दर्शन कषाय कुशील चारित्र-कषाय कुशील लिङ्गकषाय कुशील और यथासूक्ष्म कषाय कुशील

ખુશ થાય છે તે યથાસૂક્ષ્મ કુશીલ છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્ઞાનાદિથી જે આજીવીકા-જીવન નિર્વાહ કરે છે, તે તથા તપ વિગેરેથી નિદાન નિયાણુ કરે છે તે જ્ઞાનાદિ કુશીલ છે૦ 'कसायकुसीलेण भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ કેટલા પ્રકારના કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-गोयमा पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ પાંચ પ્રકાર ના કહયા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'नाणकसायकुसीले दंसणकसाय कुसीले चरित्तकसायकुसीले लिंगकसायकुसीले, अहासुहुमकसायकुसीलेणामं पचमे' જ્ઞાન કષાય કુશીલ, દર્શન કષાય કુશીલ, ચારિત્ર કષાય કુશીલ, લિંગ કષાય કુશીલ અને યથાસૂક્ષ્મ કષાય કુશીલ. આમાં જે જ્ઞાન દર્શન અને

ज्ञानदर्शनलिङ्गानि यः क्रोधादिभिर्युनक्ति,
ज्ञानादिकुशीलः कषायतो भवति विज्ञेयः ॥१॥
यः कषायात् शापं प्रयच्छति स चारित्रे कुशीलो।
मनसा क्रोधादीन्निषेवमाणो भवति यथासूक्ष्मः ॥२॥
अथवाऽपि यस्तु कषायैर्ज्ञानादीनां विराधकः।
स ज्ञानादि कुशीलो ज्ञेयो व्याख्यानभेदेन ।३॥ इति।

'णियंठे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधः प्रज्ञप्तो निर्ग्रन्थ इति 'तं जहा' तद्यथा 'पढमसमयणियंठे' प्रथमसमयनिर्ग्रन्थः, उपशान्तमोहाद्धायाः क्षीण मोहच्छद्मस्थाद्धायाश्च अन्तर्मुहूर्त्त

इनमें जो ज्ञान दर्शन और लिङ्ग का क्रोध मान आदि कषायों में उपयोग करता है वह ज्ञानकषाय कुशील दर्शनकषाय कुशील और लिङ्गकषाय कुशील है। जो कषाय से शाप (श्राप) आदि देता है वह चारित्र कषाय कुशील है और जो मात्र मन से क्रोधादि कषायों का सेवन करता है वह यथासूक्ष्म कषाय कुशील है। अथवा कषायों द्वारा जो ज्ञानादि को दूषित करता है वह ज्ञानादि कषाय कुशील कहा गया है सो ही कहा है-'णाणदंसणलिंगे जो' इत्यादि।

'णियंठेणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-"गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ पांच प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'पढमसमयनियंठे' प्रथम समय निर्ग्रन्थ १-उपशान्तमोह और

લિંગનું જે ક્રોધમાન વિગેરે કષાયોમાં ઉપયોગ કરે છે. તે જ્ઞાન કષાય કુશીલ દર્શન કષાય કુશીલ, અને લિંગ કષાય કુશીલ છે. જે કષાયથી શ્રાપ-વિગેરે આપે છે. તે ચારિત્ર કષાય કુશીલ છે અને જે માત્ર મનથી ક્રોધ વિગેરે કષાયોનુ સેવન કરે છે. તે યથાસુક્ષ્મ કષાય કુશીલ છે. અથવા કષાયો દ્વારા જે જ્ઞાન વિગેરેની વિરાધના કરે છે, તે જ્ઞાનાદિ કષાય કુશીલ કહેવાય છે. એજ કહયુ છે કે-'णाणदंसणलिंगे जो' ઈત્યાદિ

'णियंठे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન નિર્ગ્રંથે કેટલા પ્રકારના કહયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा पंचविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રંન્થ પાંચ પ્રકારના કહયા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'पढमसमयनियंठे' પ્રથમ સમય નિર્ગ્રંન્થ ૧ ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહનો

प्रमाणायाः प्रथमसमयवर्त्तमानो निर्ग्रन्थः प्रथमसमयनिर्ग्रन्थः कथ्यते। तथा एतद्व्यतिरिक्तद्वितीयादिशेषसमयेषु वर्तमानोऽप्रथमसमयनिर्ग्रन्थः कथ्यते-एतदेवाह-'अपढमसमयणियंठे' अप्रथमसमयनिर्ग्रन्थः। 'चरमसमयणियंठे' चरमसमयनिर्ग्रन्थः, निर्ग्रन्थाद्धायाश्चरमसमये विद्यमानश्चरमसमयनिर्ग्रन्थः, एतद्व्यतिरिक्तसमयेषु विद्यमानोऽचरमसमयनिर्ग्रन्थः, तदेवाह-'अचरमसमयणियंठे' अचरमसमयनिर्ग्रन्थ इति चतुर्थः। 'अहासुहुमणियंठे णामं पंचमे' यथासूक्ष्मनिर्ग्रन्थो नाम पञ्चमः सामान्यतः प्रथमादि समयस्य विवक्षामन्तरेण निर्ग्रन्थो यथा सूक्ष्मनिर्ग्रन्थः। तदुक्तम्-

'अंतमुहुत्तपमाणयनिग्गंथद्धाइ पढमसमयंमि।
पढमसमयनियंठो अन्नेसु अपढमसमओ सो॥
एवमेव तयद्धाए चरिमे समयंमि चरमओ सो।
सेसेसु पुण अचरमो सामन्नेणं तु अहासुहुमो॥

छाया—अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाण निर्ग्रन्थाद्धायाः प्रथमसमये।
प्रथमसमयनिर्ग्रन्थः अन्येष्वप्रथमसमयः सः।
एवमेव तदद्धायाश्चरमे समये चरमसमयः,
शेषेषु स पुनरचरमः, सामान्येन तु यथासूक्ष्मः॥ इति।

क्षीणमोह का काल एक अन्तर्मुहूर्त का है-सो इसके प्रथम समय वर्त्तमान निर्ग्रन्थ-'अपढमसमयनियंठे' अप्रथम समय निर्ग्रन्थ २ प्रथम समय निर्ग्रन्थ से भिन्न निर्ग्रन्थ २-द्वितीयादि समयवर्त्ती निर्ग्रन्थ- 'चरम समयनियंठे' उपशान्तमोह एवं क्षीणमोह के चरम समय वर्त्तमान निर्ग्रन्थ चरमसमय निर्ग्रन्थ ३ 'अचरमसमयनियंठे' चरम समय निर्ग्रन्थ से भिन्न समयवर्त्ती निर्ग्रन्थ ४ और 'अहासुहुमनियंठे णामं पंचमे' यथा सूक्ष्म निर्ग्रन्थ ५-सामान्यतः प्रथमादि समय की विवक्षा के सिवाय का निर्ग्रन्थ इस प्रकार से ये निर्ग्रन्थ के पांच प्रकार हैं। सो ही कहा है-'अंतमुहुत्तपमाणय' इत्यादि।

કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે તેના પહેલા સમયમાં રહેલા નિર્ગ્રન્થ-'अपढमसमयनियंठे' અપ્રથમ સમય નિર્ગ્રંથ ૨ પ્રથમ સમય નિર્ગ્રંથથી જુદા નિર્ગ્રંથ બે વિગેરે સમય વર્તી નિર્ગ્રન્થ 'चरमसमयनियंठे' ચરમ સમય નિર્ગ્રન્થથી જુદા સમયવર્તિ નિર્ગ્રન્થ ૪ અને 'अहासुहुमनियंठे णामं पंचमे' યથાસૂક્ષ્મ નિર્ગ્રન્થ ૫ સામાન્યપણાથી પ્રથમાદિ સમયની વિવક્ષા શિવાયના નિર્ગ્રંથ આ રીતે નિર્ગ્રન્થોના આ પાંચ ભેદો છે. એજ કહ્યુ છે-'अंतमुहुत्तपमाणय' ઇત્યાદિ

सिणाए णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' स्नातकः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे पन्नत्ते' पञ्चविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'अच्छवी' अच्छविः-अव्यथकः, यः कमपि न व्यथयति इति छवि योगात् छविः-शरीरम् तत् शरीरं योगनिरोधेन यस्य नास्ति सोऽच्छविक इति । अथवा अक्षपीतिच्छाया, तत्र अक्षपी-क्षपा सखेदो व्यापारः तस्याः क्षपाया अस्तित्वात् क्षपी तन्निषेधात् अक्षपी । अथवा घातिचतुष्टयकर्मक्षपणानन्तरं घातनत्क्षपणाभावादक्षपी इत्युच्यते अयोगि गुण-

'सिणाएणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त ! स्नातक कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! स्नातक पांच प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'अच्छवी १ असबले २ अकम्मंसे ३ संसुद्धनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली ४ अपरिस्सावी ५ 'अच्छवी (शरीर रहित-काय-योग रहित) असबल २-दोषरहित विशुद्ध चारित्र युक्त अकर्मांश-घातिया कर्म रहित-३ संशुद्ध ज्ञान और दर्शन को धारण करनेवाले अरिहंत जिन केवली और अपरिस्रावी-कर्मबन्ध रहित छवि नाम शरीर का है । यह शरीर योगनिरोध से जिसके नहीं है वह अच्छवी है । अथवा-'अक्षपी' ऐसी भी 'अच्छवी पद की संस्कृतच्छाया होती है सखेद व्यापारका नाम क्षपा है । यह सखेदव्यापार जिसके नहीं है वह अक्षपी स्नातक है । अथवा-घातिचतुष्टयकर्म की क्षपणा

सिणाएणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા पंचविहे पन्नत्ते, હે ગૌતમ સ્નાતકો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'अच्छवी १ असबले २ अकम्मसे ३ संसुद्धनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली ४ अपरिस्सावीय' અચ્છવી (શરીર વિનાના-કાય યોગ રહિત ૧ અસબલ-દોષ રહિત વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા ૨ અકર્માંશ- ઘાતિયા કર્મથી રહિત ૩ સંશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરવાવાળા અરિહંત જીન કેવળી ૪ અને અપરિસ્રાવી કર્મબંધ વિનાના ૫ છવી એ શરીરનુ નામ છે, આ શરીર યોગના નિરોધથી જેને હોતુ નથી તે અચ્છવી કહેવાય છે અથવા-અક્ષપી અચ્છવી પદની અક્ષપી એવી પણ સંસ્કૃતછાયા બને છે, સખેદ વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિનું નામ ક્ષપા છે. આ સખેદ વ્યાપાર જેઓને હોતો નથી તે અક્ષપી સ્નાતક કહેવાય છે. અથવા ચાર ઘાતિયાકર્મને ખપાવ્યા પછી ફરીથી તેને ખપાવવાનો અભાવ થઈ જાય છે. તેથી પણ

स्थानवर्तीति१। 'असबले' अशबलः-एकान्तविशुद्धचरणः अतिचारात्मकपङ्का भावादितिर। 'अकम्मंसे' अकर्मांशः-अपगतघातिकर्मा३। 'संसुद्धनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली' संशुद्धज्ञानदर्शनधरः केवलज्ञानदर्शधारीति चतुर्थः स्नातकः, अर्हन् जिनः केवलीति एकार्थं शब्दत्रयं चतुर्थस्नातकभेदार्थाभिधायकमिति ४। 'अपरिस्साधी' अपरिस्रावी परिस्रवति-आस्रवति-कर्म बध्नाति इत्येवं शीलः परिस्रावी तन्निषेधात् अपरिस्रावी बन्धरहितो इत्यर्थः। अयं च पञ्चमः स्नातकभेद इति, गतं प्रथमं प्रज्ञापना द्वारम् १। द्वितीयं वेदद्वारमाह-'पुलाए णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त! किं सवेदको भवति अवेदको वा भवतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा'

के अनन्तर फिर उनके क्षपण करने का अभाव हो जाता है इसलिए वह अक्षपी कहा जाता है ऐसा वह स्नातक चौदहवें गुणस्थानवर्ती होता है अतिचाररूप पङ्क के अभाव से एकान्ततः विशुद्ध चारित्र वाला जो स्नातक होता है वह अशबल स्नातक है। घातियाकर्मों का जिसने नाश कर दिया है ऐसा स्नातक अकर्मांश स्नातक है निर्मल केवल ज्ञान केवल दर्शन के धारी जो अर्हन्त जिन केवली हैं वे चतुर्थ स्नातक हैं। कर्मों को जो बांधता है वह परिस्रावी है जो ऐसा परिस्रावी नहीं है वह अपरिस्रावी है ऐसा अपरिस्रावी कर्मबन्धन से रहित हो जाता है। इस प्रकार यहां तक यह प्रज्ञापन द्वार कहा। अब दूसरा द्वार जो वेद द्वार है उसका कथन सूत्रकार करते हैं-'पुलाए णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त पुलाक निर्ग्रन्थ वेद सहित होते हैं? अथवा

તે અક્ષપી કહેવાય છે. આવા તે સ્નાતક ચૌદમાં ગુણસ્થાનમાં રહેનારા હોય છે અને સિદ્ધ હોય છે. અતિચાર રૂપ મળ-દોષના અભાવથી એકાન્તતઃ વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા જે સ્નાતક હોય છે. તે અશબલ સ્નાતક છે જેણે ઘાતિયા કર્મનો નાશ કર્યો છે. એવા સ્નાતક અકર્માંશ સ્નાતક છે. નિર્મલ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને ધારણ કરનાર અહંન્તજીન કેવલી છે. તે ચોથા સ્નાતક છે. કર્મોને જે બાંધે છે તે પરિસ્રાવી કહેવાય છે એવા પરિસ્રાવી જે નથી હોતા તે અપરિસ્રાવી કહેવાય છે, એવા અપરિસ્રાવી કર્મ બંધનથી રહિત થઈ જાય છે આ રીતે અહિયાં સુધી આ પ્રજ્ઞાપનાદ્વારનુ કથન કર્યું છે.

હવે બીજુ જે વેદદ્વાર છે તેનું સૂત્રકાર કથન કરે છે-'પુલાએ ણં ભંતે! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' આ સૂત્રપાઠદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક નિર્ગ્રન્થ વેદવાળા હોય છે? કે વેદ વિનાના

हे गौतम ! 'सवेयए होज्जा' सवेदको भवति पुलाकः, नो अवेदको भवति पुलाक बकुशप्रतिसेवाकुशीलानामुपशमश्रेणीक्षपकश्रेण्योरभावात् इति । 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा' यदि पुलाकः सवेदको भवति तदा किम् स्त्रीवेदको भवति, पुरुषवेदको वा भवति पुरुष-नपुंसकवेदको वा भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इत्थिवेयए होज्जा' नो स्त्रीवेदको भवति स्त्रीणां पुलाकलब्धेरभावादिति । 'पुरिसवेयए होज्जा' पुरुषवेदकः पुलाको भवति-'पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा' पुरुषनपुंसकवेदको वा भवति यः पुरुषः सन् पुरुष-

वेद रहित होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा ! सवेयए होज्जा' हे गौतम ! पुलाक निर्ग्रन्थ वेदसहित होते हैं 'नो अवेयए होज्जा' वेदरहित नहीं होते है। क्योंकि पुलाक, बकुश और प्रतिसेवना कुशील इनके उपशम श्रेणी और क्षपक श्रेणी का अभाव होता है। इसलिये वे अवेदक नहीं होते हैं। अब गौतम प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-'जइ सवेयए होज्जा, किं इत्थीवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा, पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा' हे भदन्त ! यदि पुलाक निर्ग्रन्थ वेद सहित होते हैं तो क्या वह स्त्रीवेदवाला होता है ? अथवा पुरुषवेदवाला होता है ? अथवा पुरुषनपुंसकवेदवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा ! णो इत्थिवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा' हे गौतम ! वह स्त्रीवेदवाला नहीं होता है क्योंकि स्त्रियों को पुलाक लब्धि का अभाव रहता है वह पुलाक पुरुषवेदवाला होता है अथवा पुरुषनपुंसक वेदवाला होता है । जो पुरुष होकर अपने

હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! સવેયએ હોજ્જા' હે ગૌતમ ! પુલાક નિર્ગ્રંથ વેદસહિત-વેદવાળા હોય છે. નો અવેયએ હોજ્જા' વેદવિનાના હોતા નથી. કેમકે-પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલો ને ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપક શ્રેણીનો અભાવ હોય છે. તેથી તેઓ અવેદક-વેદવિનાના હોતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थीवेयए होज्जा पुरीसवेयए होज्जा पुरीसणपुंसगवेयए होज्जा' હે ભગવન્ જો પુલાક નિર્ગ્રંથ વેદ સહિત હોય છે. તો શું તે સ્ત્રી વેદવાળા હોય છે ? અથવા પુરૂષવેદવાળા હોય છે ? અથવા પુરૂષ નપુંસકવેદવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! णो इत्थीवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा' હે ગૌતમ ! તે સ્ત્રીવેદવાળા હોતા નથી કેમકે સ્ત્રીયોને પુલાક લબ્ધિનો અભાવ હોય છે. તે પુલાક પુરૂષવેદવાળા હોય છે. અથવા પુરૂષ નપુંસક

चिह्नं छित्वा नपुंसकवेदको भवति स एवात्र पुरुष नपुंसकपदेन अभिधीयते न स्वरूपेण किन्तु कृत्रिम-नपुंसक इति । 'बउसेणं भंते ! किं सवेयए होज्जा-अवेयए वा होज्जा' बकुशः खलु भदन्त ! किं सवेदको भवति अवेदको वा भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सवेयए होज्जा नो अवेयए होज्जा' सवेदको भवति बकुशो नो अवेदको भवति उपशमक्षपकश्रेण्योरभावात् । 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए होज्जा' यदि सवेदको भवति तदा किं स्त्रीवेदको भवति 'पुरिसवेयए होज्जा' पुरुषवेदको भवति 'पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा' पुरुषनपुंसकवेदको वा भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-

---

पुरुष के चिह्न को छेदकर कृत्रिमरूप से नपुंसक बन जाता है वह पुरुष पुरुषनपुंसक कहा गया है। जो स्वभावतः नपुंसक होता है ऐसा नपुंसक यहां विवक्षित नहीं हुआ है।

'बउसेणं भंते ! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' गौतमस्वामीने इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! बकुश वेदसहित होता है अथवा वेद रहित होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सवेयए होज्जा, नो अवेयए होज्जा' हे गौतम ! बकुश वेद सहित होता है वेद रहित नहीं होता है। क्योंकि बकुश के उपशमश्रेणी और क्षपकश्रेणी का अभाव रहता है। 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थीवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा, पुरिसणपुंसगवेयए होज्जा गौतमस्वामीने पुनः प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! यदि बकुश वेदसहित होता है तो क्या वह स्त्रीवेदवाला होता है ? अथवा पुरुषवेद

વેદવાળા હોય છે. જે પુરૂષ પુરૂષ હોવા છતાં પોતાના પુરૂષ ચિન્હને છેદીને કૃત્રિમ પણાથી નપુંસક બને છે. તે પુરૂષ પુરૂષ નપુંસક કહેવાય છે જે સ્વભાવિક રીતે નપુંસક હોય છે. એવા નપુંસકનું અહિં ગ્રહણ કરેલ નથી.

'वउसेणं भंते ! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને પૂછયુ છે કે-હે ભગવન્ બકુશ સવેદ-વેદવાળાં હોય છે? કે વેદવિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે હે-गोयमा ! सवेयए होज्जा, नो अवेयए होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ વેદવાળા હોય છે, વેદવિનાના હોતા નથી. કેમકે-બકુશને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણીનો અભાવ રહે છે. 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थीवेयए होज्जा पुरिसवेयए होज्जा' पुरिसणपुंसकवेयए होज्जा' ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને પૂછયું કે-હે ભગવન્ જો બકુશ વેદવાળો હોય છે, તો શું સ્ત્રી વેદવાળો હોય છે ? અથવા પુરૂષ વેદવાળો હોય છે ? અથવા પુરૂષનપું-

'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'इत्थिवेयए वा होज्जा पुरिसवेयए वा होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा' स्त्रीवेदको वा भवेत् पुरुषवेदको वा भवेत् पुरुषनपुंसकवेदको वा भवेत्। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवम्-वकुशवत् प्रतिसेवना कुशीलोऽपि भवेत् स्त्रीपुंनपुंसकेतिवेदत्रयवान् भवेदिति। 'कसायकुसीले णं भंते! किं सवेयए पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त! किं सवेदको भवेत अवेदको वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'सवेयए वा होज्जा अवेयए वा होज्जा' सवेदको वा भवेत् अवेदको वा भवेदिति। 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंतवेयए खीणवेयए वा होज्जा' यदि

वाला होता हैं अथवा पुरुष नपुंसकवेदवाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! इत्थिवेयए वा होज्जा पुरिसवेयए वा होज्जा, पुरिसणपुंसगवेय वा होज्जा' हे गौतम! वह स्त्रीवेदवाला भी हो सकता है, पुरुषवेदवाला भी हो सकता है और पुरुषनपुंसकवेदवाला भी हो सकता है। 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' इसी प्रकार से प्रतिसेवना कुशील भी स्त्रीवेदवाला होसकता है, पुरुषवेदवाला हो सकता है और पुरुष नपुंसकवेदवाला भी हो सकता है।

'कसायकुसीलेणं भंते! किं सवेयए पुच्छा' हे भदन्त! कषाय कुशील क्या सवेदक होता है? अथवा अवेदक होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! कषाय कुशील 'सवेयए वा होज्जा अवेयए वा होज्जा' सवेदक भी होता है और अवेदक भी वेदरहित भी होता है। 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंतवेयए खीणवेयए वा होज्जा' यदि वेद

સક વેદવાળો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'ગોયમા! इत्थिवेयए वा होज्जा पुरिसवेयए वा होज्जा पुरिसणपुंसगवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે સ્ત્રી વેદવાળો પણ હોય છે, પુરૂષવેદવાળો પણ હોય છે, અને પુરૂષનપુંસક વેદવાળો પણ હોય છે 'एव पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સ્ત્રીવેદવાળા હોય શકે છે, પુરૂષ વેદવાળા પણ થઈ શકે છે, અને આ નપુંસક વેદવાળા પણ હોય છે.

कसायकुसीलेणं भंते! किं सवेयए पुच्छा' હે ભગવન્ કષાયકુશીલ શું સવેદક હોય છે અથવા અવેદક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सवेयए वा होज्जा अवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ। કષાય કુશીલ સવેદક પણ હોય છે. અવેદક-વેદ વિનાના પણ હોય છે 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंतवेयए खीणवेयए वा होज्जा' જો વેદ રહિત હોય છે. તો શું ઉપશાંત વેદ-

अवेदको भवेत् तथा किमुपशान्तवेदको भवेत् क्षीणवेदको वा भवेत् सूक्ष्मसंपराय-गुणस्थानकं यावत् कषाय कुशीलो भवति' स च प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणेषु सवेदः, अनिवृत्तिबादरेषु तु उपशान्तेषु क्षीणेषु वा वेदेषु अवेदकः स्यात् सूक्ष्मसंपराये चेति। 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए पुच्छा' यदि सवेदको भवेत् तदा स्त्रीवेदको वा पुरुषवेदको वा भवेत् पुरुषनपुंसकवेदको वा भवेदिति पृच्छा—प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'तिसु वि जहा बउसो' त्रिष्वपि स्त्रीपुं नपुंसकवेदेषु भवेत् यथाबकुशः, बकुशवदेव इहापि त्रयो वेदा ज्ञातव्या इति। 'णियंठे णं भंते! किं सवेयए पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! किं सवेदको भवेत् अवेदको वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा'

रहित होता है तो क्या वह उपशान्त वेदवाला होता है? अथवा क्षीण-वेदवाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! सूक्ष्मसांप-राय गुणस्थानतक कषाय कुशील होता है वह प्रमत्त अप्रमत्त एवं अपूर्वकरण इनमें सवेद-वेद सहित होता है और अनिवृत्तिबादर एवं सूक्ष्म सांपराय में वह उपशांत वेदवाला अथवा क्षीणवेदवाला होता है तब अवेदक होता है। 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए पुच्छा' यदि वह वेद सहित होता है तो क्या स्त्रीवेदवाला होता है? अथवा पुरुषवेदवाला होता है? अथवा पुरुषनपुंसक वेदवाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! तिसु वि जहा बउसो' हे गौतम! वह बकुश की तरह तीनों वेदवाला होता है।

'नियंठे णं भंते! किं सवेयए' अवेयए होज्जा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ सवे-दक होता है? अथवा अवेदक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—

વાળા હોય છે? કે ક્ષીણવેદવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસાંપરાય ગુણસ્થાન સુધી કષાય કુશીલ હોય છે. પ્રમત્ત અપ્રમત્ત અને અપૂર્વકરણમાં સવેદ—વેદવાળા હોય છે અને અનિવૃત્તિબાદર અને સૂક્ષ્મસાંપરાયમાં તે ઉપશાંતવાળા અથવા ક્ષીણ વેદ-વાળા હોય છે, ત્યારે અવેદક હોય છે 'जइ सवेयए होज्जा किं इत्थिवेयए पुच्छा' જો તે વેદ સહિત હોય છે, તો શું સ્ત્રીવેદવાળા હોય છે? કે પુરૂષવેદવાળા હોય છે? કે પુરૂષ નપુંસક વેદવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—गोयमा! तिसुवि जहा बउसो' હે ગૌતમ તે બકુશના કથન પ્રમાણે ત્રણે વેદવાળા હોય છે.

'णियंठेणं भंते! किं सवेयए' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સવેદક હોય છે? અથવા અવેદક હોય છે? કે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા!

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'णो सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' नो सवेदको भवेत् अवेदको भवेत्। 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंत पुच्छा' यदि अवेदको-भवेत् तदा किम् उपशान्तवेदको भवेत् क्षीणवेदको वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'उवसंतवेयए होज्जा क्षीणवेयए वा होज्जा' उपशान्तवेदको भवेत् क्षीणवेदको वा भवेत् श्रेणीद्वयेऽपि निर्ग्रन्थत्वस्य सद्भावादिति। 'सिणाएणं भंते! किं सवेयए होज्जा०' स्नातकः खलु भदन्त! किं सवेदको भवेत् अवेदको वा भवेदिति प्रश्नः। उत्तरमाह-'जहा-णियंठे तहा सिणाए वि' यथा निर्ग्रन्थस्तथा स्नातकोऽपि नो सवेदको भवेत्

'गोयमा! णो सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा हे गौतम! निर्ग्रन्थ सवेदक नहीं होता है किन्तु अवेदक होता है। 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंत पुच्छा' हे भदन्त! यदि वह अवेदक होता है तो क्या वह उपशान्तवेदक होता है? अथवा क्षीणवेदक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा! उपसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए वा होज्जा' हे गौतम! वह उपशांत वेदक भी होता है और क्षीणवेदक भी होता है। क्योंकि दोनों श्रेणीयों में निर्ग्रन्थता का सद्भाव रहता है। 'सिणाए णं भंते! किं सवेयए होज्जा०' हे भदन्त! स्नातक सवेदक होता है अथवा अवेदक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'जहा णियंठे तहा सिणाए वि' हे गौतम। जैसा निर्ग्रन्थ के सम्बन्ध में कथन किया गया है-वैसा ही कथन स्नातक के सम्बन्ध में भी जानना

णो सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा હે ગૌતમ નિર્ગ્રંથ સવેદક હોતા નથી પરંતુ અવેદક હોય છે 'जइ अवेयए होज्जा किं उवसंत पुच्छा' હે ભગવન્ જો તે અવેદક હોય છે, તો શું તે ઉપશાંત અવેદક હોય છે? કે ક્ષીણ વેદક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે ઉપશાંત વેદક પણ હોય છે, અને ક્ષીણ વેદક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! उवसंतवेयए होज्जा, खीणवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ! ઉપશાંતવેદક પણ હોય છે. અને ક્ષીણ વેદક પણ હોય છે. કેમકે-બન્નેશ્રેણીયોમાં પણ નિર્ગ્રંથ પણાનો સદ્ભાવ રહે છે 'सिणाएणं भंते! किं सवेयए होज्जा० હે ભગવન્ સ્નાતક સવેદક હોય છે કે અવેદક હોય છે? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहा णियंठे तहा सिणाए હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થના સંબંધમા જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું આ રીતે નિર્ગ્રંથ

किन्तु अवेदको भवेत्। 'णवरं णो उवसंतवेयए होज्जा खीणवेयए होज्जा' नवरम्-केवलम्-नो उपशान्तवेदक किन्तु क्षीणवेदकः एव भवेत्-क्षपणकश्रेण्यामेव स्नातकत्वभावात्। इति द्वितीयं वेदद्वारम् २ ॥सू०१॥

तृतीयं रागद्वारमाह-'पुलाए णं भंते' इत्यादि।

मूलम्-पुलाए णं भंते! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा? गोयमा! सरागे होज्जा नो वीयरागे होज्जा एवं जाव कसाय-कुसीले। णियंठे णं भंते! किं सरागे होज्जा पुच्छा गोयमा! नो सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा। जइ वीयरागे होज्जा किं उवसंतकसायवीयरागे होज्जा खीणकसायवीयरागे होज्जा? गोयमा! उवसंतकसायवीयरागे वा होज्जा खीणकसाय वीयरागे वा होज्जा। सिणाए एवं चेव। णवरं णो उवसंत-कसायवीयरागे होज्जा खीणकसायवीयरागे होज्जा। पुलाए णं भंते! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा गोयमा! ठियकप्पे वा होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा। एवं जाव सिणाए। पुलाए णं भंते! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा कप्पा-तीए होज्जा? गोयमा! नो जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा नो कप्पातीए होज्जा। बउसेणं भंते! पुच्छा, गोयमा! जिण-

---

चाहिये। इस प्रकार निर्ग्रन्थ सवेदक नहीं होता है किन्तु अवेदक होता है। 'णवरं णो उवसंतवेयए होज्जा खीणवेयए होज्जा' परन्तु निर्ग्रन्थ के जैसा वह उपशान्त वेदवाला नहीं होता है किन्तु क्षीणवेदवाला ही होता है। क्योंकि स्नातक का सद्भाव क्षपकश्रेणी में ही होता है। इस प्रकार से यह दूसरावेदद्वार का कथन है ॥सू०१॥

સવેદક હોતા નથી પણ અવેદક હોય છે. 'णवरं णो उवसंतवेयए होज्जा खीण वेयए होज्जा' પરંતુ નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે તે ઉપશાંત વેદવાળા હોતા નથી પણ ક્ષીણ વેદવાળા જ હોય છે કેમકે-સ્નાતકનો સદ્ભાવ ક્ષપકશ્રેણીમા જ હોય છે, એ રીતે આ વેદદ્વારનુ કથન છે. ॥સૂ૦૧॥

कप्पे वा होज्जा, थेरकप्पे वा होज्जा, नो कप्पातीए होज्जा। एवं पडिसेवणा कुसीले वि। कसायकुसीले णं पुच्छा गोयमा! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा कप्पातीए वा होज्जा। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! णो जिणकप्पे होज्जा, णो थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा। एवं सिणाए वि। पुलाए णं भंते! किं सामाइयसंजमे होज्जा छेओवट्ठावणियसंजमे होज्जा परिहारविसुद्धिसंजमे होज्जा सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा अहक्खायसंजमे होज्जा? गोयमा! सामाइयसंजमे वा होज्जा छेओवट्ठावणियसंजमे वा होज्जा णो परिहार-विसुद्धियसंजमे होज्जा णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा णो अह-क्खायसंजमे होज्जा। एवं बउसे वि। एवं पडिसेवणा कुसीले वि। कसायकुसीले णं पुच्छा गोयमा! सामाइयसंजमे वा होज्जा जाव सुहुमसंपरायसंजमे वा होज्जा णो अहक्खाय-संजमे होज्जा। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! णो सामाइयसंजमे होज्जा जाव णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा अहक्खायसंजमे होज्जा एवं सिणाए वि। पुलाए णं भंते! किं पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा? गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो अपडिसेवए होज्जा। जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा? गोयमा! मूलगुणपडिसेवए वा होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए वा होज्जा। मूलगुणपडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा उत्तरगुणपडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा। बउसे णं पुच्छा गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो अपडिसेवए होज्जा। जइ पडि-पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए

होज्जा। गोयमा ! णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुण पडि-सेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा। पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए। कसाय-कुसीले णं पुच्छा गोयमा ! णो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा। एवं णियंठे वि। एवं सिणाए वि ॥सू० २॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त ! किं सरागो भवेत्-वीतरागो भवेत् ? गौतम ! सरागो भवेत् नो वीतरागो भवेत् एवं यावत् कषायकुशीलः। निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! किं सरागो भवेत् पृच्छा—गौतम ! नो सरागो भवेत् वीतरागो भवेत्। यदि वीत-रागो भवेत् किमुपशान्तकषायवीतरागो भवेत् क्षीणकषायवीतरागो भवेत् ? गौतम ! उपशान्तकषायवीतरागो वा क्षीणकषायवीतरागो वा भवेत् स्नातकोऽपि एवमेव, नवरं नो उपशान्तकषायवीतरागो भवेत्-क्षीणकषायवीतरागो भवेत् ! पुलाकः खलु भदन्त ! किं स्थितकल्पो भवेत् अस्थितकल्पो भवेत् ? गौतम ! स्थितकल्पो वा भवेत् अस्थितकल्पो वा भवेत्। एवं यावत् स्नातकः। पुलाकः खलु भदन्त ! किं जिनकल्पो भवेत् स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो भवेत् ? गौतम ! नो जिन कल्पो भवेत् स्थविरकल्पो भवेत् नो कल्पातीतो भवेत्। बकुशः खलु पृच्छा. गौतम ! जिनकल्पो वा भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् नो कल्पातीतो भवेत्। एवं प्रतिसेवना कुशीलोऽपि। कषायकुशीलः खलु पृच्छा गौतम ! जिनकल्पो वा भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् कल्पातीतो वा भवेत्। निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा—गौतम ! नो जिनकल्पो भवेत् न स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो भवेत्। एवं स्नातकोऽपि। पुलाकः खलु भदन्त ! किं सामायिकसंयमो भवेत् छेदोपस्था-पनीयसंयमो परिहारविशुद्धसंयमो भवेत सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् यथाख्यात-संयमो भवेत् गौतम ! सामायिकसंयमो वा भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो वा भवेत् नो परिहारविशुद्धिकसंयमो भवेत नो सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् नो यथाख्यातसंयमो भवेत्। एवं बकुशोऽपि। एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। कषायकुशीलः खलु पृच्छा—गौतम ! सामायिकसंयमो वा भवेत् यावत् सूक्ष्म-संपरायसंयमो वा भवेत् नो यथाख्यातसंयमो भवेत्। निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा गौतम ! नो सामायिकसंयमो भवेत् यावत् नो सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् यथाख्यातसंयमो भवेत्। एवं स्नातकोऽपि। पुलाकः खलु भदन्त ! किं प्रति-सेवको भवेत्—अप्रतिसेवको भवेत् ? गौतम ! प्रतिसेवको भवेत् नो अप्रतिसेवको भवेत्। यदि प्रतिसेवको भवेत् किं मूलगुणप्रतिसेवको भवेत् उत्तरगुणप्रति-

सेवको भवेत् ? गौतम ! मूलगुणप्रतिसेवको वा भवेत् उत्तरगुणप्रतिसेवको वा भवेत्-मूलगुणं प्रतिसेवमानः पञ्चानामास्रवाणामन्यतरं प्रतिसेवेत उत्तरगुणं प्रतिसेवमानो दशविधस्य प्रत्याख्यानस्यान्यतरं प्रतिसेवेत । बकुशः खलु पृच्छा-गौतम ! प्रतिसेवको भवेत् नो अप्रतिसेवको भवेत् । यदि प्रतिसेवको भवेत् किं मूलगुणप्रतिसेवको भवेत् उत्तरगुणप्रतिसेवको भवेत् ? गौतम ! नो मूलगुण-प्रतिसेवको भवेत् उत्तरगुणप्रतिसेवको भवेत् उत्तरगुणं प्रतिसेवमानो दशविधस्य प्रत्याख्यानस्यान्यतरं प्रतिसेवेत । प्रतिसेवनाकुशीलो यथा पुलाकः । कषायकुशीलः खलु पृच्छा गौतम ! नो प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको भवेत् । एवं निर्ग्रन्थोऽपि-एवं स्नातकोऽपि ॥सू० २॥

टीका—तृतीयं रागद्वारमाह-'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा-वीयरागे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं सरागो भवेत्-एको रागः कषायस्तेन युक्तो भवेत् अथवा-वीतरागो-विगतकषायो भवेदिति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सरागे होज्जा णो वीयरागे होज्जा' सरागो-रागवान् पुलाको भवेत् नो वीतरागः-कषायरहितो भवेत् । 'एवं जाव कसाय-कुसीले' एवम्-पुलाकवदेव यावत् कषायकुशीलः, अत्र यावत्पदेन पञ्चविध

अब तृतीय राग द्वार का कथन करते हैं-'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा' इत्यादि सूत्र २॥

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाए णं भंते किं सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक क्या सराग होता है ? अथवा वीतराग होता है ? राग शब्द का अर्थ है कषाय और वीतराग का अर्थ है कषाय रहित होना । इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'सरागे होज्जा णो वीयरागे होज्जा' हे गौतम । वह राग वाला होता है वीतराग नहीं होता है । 'एवं जाव कसाय कुसीले' इस प्रकार का

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા રાગ દ્વારનું કથન કરે છે,-'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું—'पुलाए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું સરાગ હોય છે ? કે વીતરાગ હોય છે ? રાગ શબ્દનો અર્થ કષાય છે અને વીત-રાગનો અર્થ કષાય રહિત હોવું તે છે.

ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सरागे होज्जा णो वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ ! તે રાગવાળા હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી 'एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે આ કથન પાંચ પ્રકારના પુલાકોના

पुलाकानां पञ्चविधबकुशानां प्रतिसेवना कुशीलस्य च संग्रहो भवति तथा च पुलाकादारभ्य कषायकुशीलान्ताः सर्वेऽपि सरागाः भवेयुर्नो वीतरागा भवेयुरित्यर्थः। 'णियंठेणं भंते ! किं सरागे होज्जा पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! किं सरागो भवेत् वीतरागो वा भवेत् इति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा' नो निर्ग्रन्थः सरागः-सकषायो भवेत् किन्तु वीतरागोऽपगतकषायो भवेदिति। 'जइ वीयरागे होज्जा किं उवसंतकसायवीयरागे होज्जा खीणकसायवीयरागे होज्जा' यदि निर्ग्रन्थो वीतरागो भवेत् तदा किम् उपशान्तकषायवीतरागो भवेत् क्षीणकषायवीतरागो भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा'

यह कथन कषाय कुशील तक जानना चाहिये। यहां यावत्पद से पांच प्रकार के पुलाकों का पांच प्रकार के बकुशों का और प्रतिसेवना कुशील का संग्रह हुआ है। तथा च-पुलाक से लेकर कषायकुशील तक के समस्त निर्ग्रन्थ सराग ही होते हैं वीतराग नहीं होते हैं। 'नियंठे णं भंते ! किं सरागे होज्जा पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ क्या सराग होता है ? अथवा वीतराग होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ सराग नहीं होता है, वीतराग होता है। क्योंकि वह अपगत कषायवाला होता है। 'जइ वीयरागे होज्जा, किं उवसंतकसायवीयरागे होज्जा, खीणकसायवीयरागे होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह वीतराग होता है तो क्या वह उपशान्त कषाय वाला होने से वीतराग होता है ? अथवा क्षीण कषाय वाला होने से वीतराग होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा !

પાંચ પ્રકારના બકુશોના અને પ્રતિસેવના કુશીલ તથા કષાય કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું તથા-પુલાક થી લઈને કષાય કુશીલ સુધીના સઘળા નિર્ગ્રન્થો, સરાગ હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી 'णियठेणं भंते ! किं सरागे होज्जा' पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ શું સરાગ હોય છે ? અથવા વીતરાગ હોય છે ? આ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—गोयमा ! णो सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રંથ સરાગ હોતા નથી પરંતુ વીતરાગ હોય છે કેમકે તેઓ કષાય વિનાના હોય છે, 'जइ वीयरागे होज्जा, किं उवसंतकसायवीयरागे होज्जा, खीणकसायवीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ જો તે વીતરાગ હોય છે. તો શું તે ઉપશાંત કષાયવાળા હોવાથી વીતરાગ હોય છે ? કે ક્ષીણ કષાય વાળા હોવાથી વીતરાગ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—

हे गौतम ! 'उवसंतकसायवीयरागे वा होज्जा' उपशान्तकषायवीतरागो वा भवेत् निर्ग्रन्थः, क्षीणकषायवीतरागो वा भवेत् । 'सिणाए एवं चेव' स्नातक एवमेव-निर्ग्रन्थवदेव ज्ञातव्यः, 'णवरं णो उवसंतकसायवीयरागे होज्जा खीण-कसायवीयरागे होज्जा' नवरम्-केवलं निर्ग्रन्थापेक्षया स्नातके इदं वैलक्षण्यं यत् स्नातको नो उपशान्तकषायवीतरागो भवेत् अपितु क्षीणकषायवीतराग एव भवेदिति ३ ।

चतुर्थं कल्पद्वारमाह-'पुलाए णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त किं स्थितकल्पो भवेत् अस्थितकल्पो भवेदिति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! स्थितकल्पो वा

उवसंत कसायवीयरागे होज्जा, खीणकसायवीयरागे वा होज्जा' हे गौतम ! वह उपशान्त कषायवाला होने से भी वीतराग होता है और क्षीणकषायवाला होने से भी वीतराग होता है । 'सिणाए एवं चेव' इसी प्रकार का कथन स्नातक के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये । 'णवरं णो उवसंतकसाय वीयरागे होज्जा, खीणकसाय वीयरागे होज्जा' परन्तु वह निर्ग्रन्थ की तरह उपशान्तकषायवाला होने से वीतराग नहीं होता है किन्तु क्षीणकषायवाला होने से ही वीतराग होता है ।

चतुर्थकल्पद्वार--

'पुलाए णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा, अट्ठियकप्पे होज्जा'' हे भदन्त ! पुलाक क्या स्थितकल्पवाला होता है ? अथवा अस्थितकल्प-वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-''गोयमा ! ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा' हे गौतम ! वह पुलाक स्थितकल्प वाला भी

'गोयमा ! उवसंतकसायवीरागे वा होज्जा खीणकसायविरागे वा होज्जा' હે ગૌતમ તે ઉપશાંત કષાય વાળા હોવાથી પણ વીતરાગ હોય છે અને ક્ષીણ કષાયવાળા હોવાથી પણ વીતરાગ હોય છે. 'सिणाए एवं चेव' એજ પ્રમાણેનું કથન સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજવું 'णवरं णो उवसतकसायवीयरागे होज्जा खीणकसायवीयरागे होज्जा,' પરંતુ તે નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે ઉપશાંત કષાય હોવાથી જ વીતરાગ હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજુ રાગદ્વાર છે.

ચોથું કલ્પદ્વાર—

'पुलाए णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा, अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શુ. સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે ? કે અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! ठियकप्पे वा होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે પુલાક સ્થિત કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને અસ્થિત કલ્પ

भवेत् अस्थितकल्पो वा भवेत् प्रथमचरमतीर्थंकरसाधव आचेलक्यादिदशसु कल्पेषु स्थिता एव-अवश्यं तत्पालनात् अतस्ते स्थितकल्पाः कथ्यन्ते तेषु पुलाको भवेत् मध्यमतीर्थंकरसाधवस्तु आचेलक्यादि दशसु स्थिताश्चास्थिताश्चेति, तेषां तत्पालनस्याऽनिवार्यत्वाभावादिति अस्थितकल्पाः, तेषां मध्ये पुलाकस्तेषु वा पुलाको भवेत्। 'एवं जाव सिणाए' एवं यावत् स्नातकः स्थितकल्पो वा भवेत् अस्थितकल्पो वा भवेत्-अत्र यावत्पदेन वकुशादारभ्य निर्ग्रन्थपर्यन्तानां ग्रहणं भवतीति। जिनकल्पस्थविकल्पभेदेन कल्पो द्विविधो भवतीति तादृशकल्पमाश्रित्याह-'पुलाए णं'

होता है और अस्थित कल्पवाला भी होता है। प्रथम और अन्तिम तीर्थंकर के साधु आचेलक्यादिदश कल्पों में स्थित ही होते हैं। कारण कि इनका पालन इन्हें आवश्यक होता है। इसलिये ये स्थितकल्प कहलाते हैं। इनमें पुलाक होते हैं। मध्यमतीर्थंकरों के साधु आचेलक्यादि दशकल्पों में स्थित भी होते हैं और अस्थित भी होते हैं, इसलिये उनसे इनका पालन आवश्यक नहीं होता हैं। इस कारण इनका अस्थितकल्प होता है। इनमें भी पुलाक होते हैं। ऐसा यह कथन 'एवं जाव सिणाए' यावत् स्नातक तक जानना चाहिये। स्नातक स्थित कल्प भी होता है और अस्थित कल्प भी होता है। यहां यावत्पद से बकुश से लेकर निर्ग्रन्थ तक के निर्ग्रन्थ भेदों का ग्रहण हुआ है। जिनकल्प और स्थविरकल्प के भेद से कल्प दो प्रकार का होता है-इस प्रकार के कल्प को लेकर अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-'पुलाए णं भंते! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा

વાળા પણ હોય છે. પહેલા અને અંતિમ-છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ અચેલક પણા વિગેરે દસ કલ્પોમાં સ્થિત જ હોય છે. કારણ કે તેનું પાલન તેઓને આવશ્યક હોય છે. તેથી તેઓ સ્થિતકલ્પ કહેવાય છે તેમાં પુલાક હોય છે. મધ્યના તીર્થંકરોના સાધુ અચેલકય વિગેરે દશ વિકલ્પોમાં સ્થિત પણ હોય છે. અને અસ્થિત પણ હોય છે. તેથી તેઓને તેનું પાલન અનાવશ્યક હોય છે. તે કારણે તેઓનો અસ્થિત કલ્પ હોય છે. તેઓમાં પણ પુલાક હોય છે. એ રીતનું આ કથન 'एवं जाव सिणाए' યાવત્ સ્નાતક સુધી સમજવું. સ્નાતક સ્થિત કલ્પ પણ હોય છે. અને અસ્થિત કલ્પ પણ હોય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી બકુશથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીનાં નિર્ગ્રન્થો ગ્રહણ કરાયા છે.

જીન કલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના ભેદથી કલ્પ બે પ્રકારના હોય છે. આ રીતે કલ્પને લઈને હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'पुलाएणं

इत्यादि, 'पुलाए णं भंते ! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं जिनकल्पो भवेत् स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो वा भवेत् कल्पातीतो जिनकल्पस्थविरकल्पाभ्यामन्यः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो जिणकप्पे होज्जा' नो जिनकल्पो भवेत् पुलाकसाधुः 'थेरकप्पे होज्जा' किन्तु स्थविरकल्पो भवेत् 'णो कप्पातीए होज्जा' नो कल्पातीतो भवेत् पुलाको जिनकल्पः कल्पातीतो वा न भवति किन्तु स्थविरकल्पो भवतीति भावः । 'बउसे णं भंते ! पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! किं जिनकल्पो भवेत् स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो वा भवेदिति पृच्छा भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'जिणकप्पे वा होज्जा—थेरकप्पे वा होज्जा' जिनकल्पो वा भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् 'णो कप्पातीए होज्जा' नो कल्पातीतो भवेत् बकुशः साधुः कदाचित् जिनकल्पवान् भवति कदाचित् स्थविरकल्पवान् भवति, कल्पातीतस्तु कथमपि न भवतीति भावः ।

कप्पातीए होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक क्या जिनकल्प वाला होता है ? अथवा स्थविरकल्प वाला होता है ? अथवा कल्पातीत होता है ? जिन कल्प एवं स्थविर इन कल्पों से भिन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! णो जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा णो कप्पातीए होज्जा' हे गौतम ! पुलाक जिनकल्पवाला एवं कल्पातीत नहीं होता है वह तो स्थविरकल्प वाला होता है । "बउसेणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश क्या जिनकल्पवाला होता है ? अथवा स्थविरकल्प वाला होता है ? अथवा इन दोनों कल्पों से भिन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा' हे गौतम ! बकुश जिनकल्प वाला भी होता है और स्थविरकल्पवाला भी होता है । पर "णो कप्पातीए होज्जा' वह कल्पातीत नहीं होता

भंते ! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું જીન કલ્પ હોય છે ? અથવા સ્થવિર કલ્પ હોય છે ? અથવા કલ્પાતીત હોય છે ? જીન કલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ આ બન્ને કલ્પોથી જુદા હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! णो जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा णो कप्पातीए होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક જીનકલ્પવાળા અને કલ્પાતીત હોતા નથી, તે સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે, "बउसेणं भंते पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું જીનકલ્પ વાળા હોય છે ? અથવા સ્થવિરકલ્પ વાળા હોય છે ? અથવા એ બન્ને કલ્પોથી જુદા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ જીન કલ્પ વાળા પણ હોય છે, અને સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. પરંતુ

'एवं पडिसेवणा कुसीलेवि' एवं बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि जिनकल्पवान् भवेत्-स्थविरकल्पवान् वा भवेद् न तु कल्पातीतः कथमपि भवेदिति भावः। 'कसायकुसीले णं भंते ! पुच्छा' कषायकुशीलः साधुः खलु भदन्त ! किं जिनकल्पो भवति-स्थविरकल्पो वा भवति-कल्पातीतो वा भवतीति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा' कषायकुशीलो जिनकल्पो वा भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् 'कप्पाईए वा होज्जा' कल्पातीतो वा कषायकुशीलो भवेत् कल्पातीतस्य छद्मस्थावस्थायां विद्यमानस्य तीर्थंकरस्य सकषायिकत्वादिति। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! किं जिनकल्पो भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् कल्पातीतो वा भवे-

---

है। 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि" इसी प्रकार का कथन प्रतिसेवना कुशील में भी जानना चाहिये। प्रतिसेवना कुशील अथवा तो स्थविरकल्पवाला होता है, अथवा जिनकल्प वाला होता है, पर वह कल्पातीत नहीं होता। 'कसायकुसीलेणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील साधु क्या जिन कल्पवाला होता है ! अथवा स्थविरकल्पवाला होता है ? अथवा कल्पातीत होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा, कप्पातीते वा होज्जा' हे गौतम ! कषाय कुशील साधु जिनकल्प वाला भी होता है स्थविरकल्पवाला भी होता है और कल्पातीत भी होता है। छद्मस्थ अवस्था में तीर्थंकर कषाय सहित होते हैं इस अपेक्षा से कषाय कुशील साधु कल्पातीत कहा गया है। 'णियंठेणं पुच्छा' हे

'णो कप्पातीए होज्जा' ते કલ્પાતીત હોતા નથી 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' આ જ પ્રમાણેનુ કથન પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજવુ. પ્રતિ. સેવના કુશીલ સ્થવિરકલ્પવાળા હોય છે, અથવા જીન કલ્પવાળા હોય છે. પરંતુ તે કલ્પાતીત હોતા નથી 'कसायकुसीले णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું જીન કલ્પવાળા હોય છે? અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા કલ્પાતીત હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जिणकप्पे वा होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा कप्पातीते वा होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાયકુશીલ સાધુ જીન કલ્પવાળા પણ હોય છે સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને કલ્પાતીત પણ હોય છે. છદ્મસ્થ અવસ્થામાં તીર્થંકર કષાય સહિત હોય છે. તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ સાધુને કલ્પાતીત કહયા છે. 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ શું જીનકલ્પ વાળા હોય છે?

दिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम। 'णो जिणकप्पे होज्जा णो थेरकप्पे होज्जा' निर्ग्रन्थः साधुर्न जिनकल्पो भवेत् नवा स्थविरकल्पो भवेत् किन्तु 'कप्पातीए होज्जा' कल्पातीतो भवेदिति निर्ग्रन्थः कल्पातीत एव भवेत् तेषां निर्ग्रन्थानां जिनकल्पस्थविरकल्पधर्माणामभावादिति। 'एवं सिणाए वि' एवम्-निर्ग्रन्थवत् स्नातकोऽपि नो जिनकल्पवान् भवति न वा स्थविरकल्पवान् भवति किन्तु कल्पातीत एव भवतीति भावः गतं चतुर्थं कल्प द्वारम् ४। चरित्रद्वारं पञ्चममाह-'पुलाए णं भंते! किं सामाइयसंजमे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त! किं सामायिकसंयमो भवेत् अथवा 'छेओवट्ठावणियसंजमे होज्जा' छेदोपस्थापनीयसंयमो भवेत् 'परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा' अथवा

भदन्त! निर्ग्रन्थ साधु क्या जिनकल्पवाले होते हैं? अथवा स्थविरकल्प वाले होते हैं? अथवा कल्पातीत होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो जिणकप्पे होज्जा, णो थेरकप्पे होज्जा' कप्पतीए होज्जा' हे गौतम! निर्ग्रन्थ साधु न जिनकल्पवाले होते हैं न स्थविरकल्पवाले होते हैं किन्तु कल्पातीत होते हैं। क्योंकि निर्ग्रन्थ साधु में जिनकल्प और स्थविरकल्प के धर्म नहीं होते हैं। 'एवं सिणाए वि' निर्ग्रन्थ की तरह स्नातक भी न जिनकल्पवाला होता है और न स्थविरकल्पवाला होता है किन्तु कल्पातीत ही होता है।

कल्पद्वार समाप्त।

पंचम चारित्र द्वार-

'पुलाए णं भंते! किं सामाइयसंजमे होज्जा' हे भदन्त! पुलाक क्या सामायिक संयम वाला होता है? अथवा 'छेओवट्ठावणियसंजमे होज्जा' छेदोपस्थापनीय संयमवाला होता है? 'परिहारविसुद्धियसंजमे

અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા કલ્પાતીત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो जिणकप्पे होज्जा णो थेरकप्पे होज्जा कप्पातीए होज्जा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રંથ સાધુ જીનકલ્પવાળા હોતા નથી. તેમ સ્થવિર કલ્પ વાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ કલ્પાતીત હોય છે, કેમકે- નિર્ગ્રંથ સાધુમા જીનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પ ના ધર્મો હોતા નથી 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ જીન કલ્પવાળા હોતા નથી, તેમ સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોતા નથી પરંતુ કલ્પાતીત હોય છે. કલ્પદ્વાર સમાપ્ત

પાંચમું ચારિત્ર દ્વાર-

'पुलाए ण भंते! किं सामाइयसंजमे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શું સામાયિક સંયવાળા હોય છે? અથવા 'छेओवट्ठावणियसंजमे होज्जा' છેદોપસ્થા

परिहारविशुद्धिकसंयमो भवेत् 'सुहुमसंपरायसंयमे होज्जा' सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत्, 'अहक्खायसंजमे होज्जा' यथाख्यातसंयमो भवेदिति चारित्रद्वारे प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'सामाइयसंजमे होज्जा' पुलाकः साधुः सामायिकसंयमो भवेत 'छेओवट्ठावणियसंजमेवा होज्जा' छेदोपस्थापनीयसंयमो वा भवेत् 'णो परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा' नो परिहारविशुद्धिकसंयमो भवेत् 'णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' नो सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् 'णो अहक्खायसंजमे होज्जा' नो वा यथाख्यातसंयमो भवेदिति। 'एवं बउसे वि' एवं पुलाकवदेव बकुशोऽपि, बकुशोऽपि साधुः सामायिकसंयमो वा भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो वा भवेत् न तु परिहारविशुद्धसंयमो नो सूक्ष्मसंप-

---

होज्जा' अथवा परिहारविशुद्धिक संयम वाला होता है ? 'सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' अथवा सूक्ष्मसंपराय संयमवाला होता है ? 'अहक्खायसंजमे होज्जा' अथवा यथाख्यात संयमवाला होता है? इस प्रकार के ये चारित्रद्वार में प्रश्न है। इनके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! सामाइयसंजमे होज्जा, छेओवट्ठावणियसंजमे वा होज्जा' हे गौतम ! वह सामायिक संयमवाला और छेदोपस्थापनीय संयम वाला होता है। परिहारविशुद्ध संयम वाला, सूक्ष्मसांपराय संयम वाला और यथाख्यात संयम वाला नहीं होता है। यही बात-'णो परिहारविसुद्धियसंयमे होज्जा, णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा णो अहक्खायसंजमे होज्जा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। 'एवं बउसे वि' इसी प्रकार से बकुश साधु भी अथवा तो सामायिक संयमवाला होता है अथवा छेदोपस्थापनीय संयम वाला होता है किन्तु

પનીય સંયમવાળો હોય છે? 'परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा' અથવા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમવાળો હોય છે? 'सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' અથવા સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયમવાળા હોય છે? 'अहक्खायसंजमे होज्जा' અથવા યથાખ્યાત સંયમ વાળા હોય છે? આરીતે આ ચારિત્ર દ્વાર સંબંધી પ્રશ્ન છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે-'गोयमा ! सामाइयसंजमे होज्जा छेओवट्ठावणियसंजमे वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે સામાયિક સંયમ અને છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે, પરિહાર વિશુદ્ધ સંયમવાળા, સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા અને યથાખ્યાત સંયમ વાળા હોતા નથી એજ વાત 'णो परिहारविसुद्धियसंजमे होज्जा, णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा, णो अहक्खाय संजमे होज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ સામાયિક સંયમવાળા હોય છે. અથવા

शयसंयमो वा भवेदित्यर्थः। 'एवं परिसेवणाकुसीलेवि' एवं प्रतिसेवना कुशीलोऽपि एवम्-पुलाक बकुशवदेव प्रतिसेवना कुशीलोऽपि भवतीति। प्रतिसेवना कुशीलोऽपि सामायिकसंयमो वा भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो भवेत् नो परिहार-विशुद्धिकसंयमो भवेत् न वा सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् न वा यथाख्यातसंयमो वा भवेदिति भावः। 'कसायकुसीले णं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त! किं सामायिकसंयमो भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो भवेत् परिहारविशुद्धिक संयमो भवेत् सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् यथाख्यातसंयमो भवेदिति पृच्छा प्रश्नः? भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'सामाइय संजमे वा होज्जा जाव सुहुमसंपरायसंजमे वा होज्जा' कषायकुशीलः खलु गौतम! सामायिक-संयमो वा भवेत् यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयमो वा भवेत् अत्र यावत्पदेन छेदोपस्था-

परिहारविशुद्धिसंयमवाला सूक्ष्मसांपराय संयमवाला और यथाख्यात संयमवाला नहीं होता है। 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' इसी प्रकार से प्रतिसेवना कुशील साधु भी सामायिक संयमवाला होता है अथवा छेदोपस्थापनीय संयम वाला होता है परिहार विशुद्धि संयमवाला, सूक्ष्म सांपराय संयम वाला और यथाख्यात संयमवाला नहीं होता है।

'कसाय कुसीले णं पुच्छा' हे भदन्त! कषाय कुशील साधु क्या सामायिक संयम वाला होता है? अथवा छेदोपस्थापनीय संयमवाला होता है? अथवा परिहार विशुद्धि संयमवाला होता है? अथवा सूक्ष्म सांपराय संयम वाला होता है? अथवा यथाख्यात संयम वाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सामाइयसंजमे वा होज्जा, जाव सुहुमसंपरायसंजमे वा होज्जा' हे गौतम! कषाय

છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે. તેઓ પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા અને યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ સામાયિક સંયમવાળા હોય છે. તેઓ પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા, કે સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું સામાયિક સંયમવાળા હોય છે? અથવા પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા હોય છે? અથવા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે? અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सामाइयसंजमे वा होज्जा, जाव सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ સામાયિક

पनीयपरिहारविशुद्धिकसंयमयोः संग्रह स्तथा च कषायकुशीलः सामायिक-संयमो वा भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो वा भवेत् परिहारविशुद्धसंयमो वा भवेत् सूक्ष्मसंपरायसंयमो वा भवेदित्यर्थः 'णो अहक्खायसंजमे होज्जा' नो यथाख्यातसंयमो भवेदिति। 'णियंठेणं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा, हे भदन्त ! निर्ग्रन्थः किम् सामायिकसंयमो भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयमो भवेत् परिहारविशुद्धसंयमो भवेत् सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् यथाख्यातसंयमो वा भवेदिति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो सामाइयसंजमे होज्जा जाव णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' नो सामायिक-

कुशील साधु सामायिक संयमवाला और यावत् सूक्ष्मसांपराय संयम वाला होता है, पर वह यथाख्यातसंयमवाला नहीं होता है। यहां यावत्पद से छेदोपस्थापनीय और परिहार विशुद्धि संयम का ग्रहण हुआ है। तथा च कषाय कुशील साधु सामायिक संयम-वाला भी होता है, छेदोपस्थापनीय संयमवाला भी होता है परिहारविशुद्धि संयमवाला भी होता है। सूक्ष्म सांपराय संयमवाला भी होता है। 'णो अहक्खायसंजमे होज्जा' पर वह यथाख्यात संयम वाला नहीं होता है।

'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ साधु क्या सामायिक संयम वाला होता है ? अथवा परिहारविशुद्धि संयम वाला होता है ? अथवा सूक्ष्म सांपराय संयमवाला होता है ? अथवा यथाख्यात संयमवाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं –'गोयमा ! णो सामाइय संजमे होज्जा, जाव णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' हे गौतम !

સંયમવાળા અને યાવત્ સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે. પરંતુ તેઓ યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી. અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમ ગ્રહણ કરાયા છે. તથા કષાય કુશીલ સાધુ સામાયિક સંયમવાળા પણ હોય છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા પણ હોય છે, પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા પણ હોય છે અને સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયમવાળા પણ હોય છે. 'णो अहक्खायसंजमे होज्जा' પરંતુ તેઓ યથાખ્યાત સંયમવાળા હોતા નથી.

'नियंणठेण पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ શું સામાયિક સંયમ વાળા હોય છે ? અથવા છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોય છે ? અથવા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોય છે ? અથવા યથાખ્યાત સંયમવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! णो सामाइयसंजमे होज्जा जाव

संयमो भवेत् यावत् नो सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवेत् अत्र यावत्पदेन नो छेदोपस्थापनीयसंयमो भवेत् नो परिहारविशुद्धिकसंयमो भवेदित्यनयोः संग्रहः, किन्तु 'अहक्खायसंजमे होज्जा' यथाख्यातसंयमो भवेत् निर्ग्रन्थः सामायिकादिसंयमो न भवति किन्तु यथाख्यातसंयम एव भवतीति। 'एवं सिणाए वि' एवं स्नातकोऽपि एवं निर्ग्रन्थवदेव स्नातकोऽपि न सामायिकसंयमो भवति न वा छेदोपस्थापनीयसंयमो भवति न वा परिहारविशुद्धसंयमो भवति न वा सूक्ष्मसंपरायसंयमो भवति किन्तु यथाख्यातसंयमो भवतीति भावः इति गतं पञ्चमं चारित्रद्वारम् ५। षष्ठं प्रतिसेवना द्वारमाह-'पुलाए णं' इत्यादि। 'पुलाए णं भंते ! किं पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं प्रतिसेवकः, संज्वलन कषायोदयात् चारित्रप्रतिकूलस्यार्थस्य प्रतिसेवकः आचरणकर्ता सेवकः चारित्र-

---

निर्ग्रन्थ साधु सामायिक संयमवाला नहीं होता है यावत् सूक्ष्मसांपराय संयमवाला नहीं होता है। यहां यावत् शब्द से वह छेदोपस्थापनीय संयमवाला नहीं होता है परिहार विशुद्धि संयम वाला नहीं होता है। इनका ग्रहण हुआ है। किन्तु यथाख्यात संयमवाला ही होता है। 'एवं सिणाए वि' निर्ग्रन्थ के जैसे स्नातक भी न सामायिक संयमवाला होता है न छेदोपस्थापनीय संयमवाला होता है न परिहारविशुद्धि संयम वाला होता है न सूक्ष्म सांपराय संयमवाला होता है किन्तु यथाख्यात संयमवाला ही होता है। चारित्रद्वार समाप्त

छठा प्रतिसेवनाद्वार

'पुलाए णं भंते ! किं पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक साधु संज्वलन कषाय के उदय से चारित्र से प्रतिकूल

णो सुहुमसंपरायसंजमे होज्जा' હે ગૌતમ નિર્ગ્રન્થ સાધુ સામાયિક સંયમ વાળા હોતા નથી છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોતા નથી. પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમવાળા હોતા નથી. તથા સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા હોતા નથી. પરંતુ યથાખ્યાત સંયમવાળા જ હોય છે 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ સામાયિક સંયમવાળા હોતા નથી છેદોપસ્થાપનીય સંયમવાળા હોતા નથી. પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયમવાળા હોતા નથી. તેમ સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયમવાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ યથાખ્યાત સંયમવાળા જ હોય છે. ચારિત્રદ્વાર સમાપ્ત

હવે પ્રતિસેવના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं पडिसेवए होज्जा' अपडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સંજ્વલન કષાયના ઉદયથી ચારિત્રથી પ્રતિકૂળ અર્થના પ્રતિ-

विराधक इत्यर्थः, अप्रति सेवकः-न चारित्रविराधकः, तथा च हे भदन्त ! पुलाकः किं संयमविराधको भवति संयमाविराधको वा भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिसेवए होज्जा नो अपडिसेवए होज्जा' पुलाकः प्रतिसेवकः संयमविराधको भवेत् नो अप्रतिसेवको न संयमाराधको भवतीति । 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा-उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' यदि प्रतिसेवको भवेत् किं मूलगुणप्रतिसेवकः, संयमस्य मूलगुणः प्राणातिपातविरमणादय स्तेषां प्रातिकूल्येन सेवको भवति संयमात्मककार्यविराधक इत्यर्थः अथवा उत्तरगुणप्रतिसेवकः, उत्तरगुणाः-दशविधप्रत्याख्यानरूपा स्तेषां विराधको भवतीति प्रश्नः ।

अर्थ का प्रतिसेवक आचरणकर्त्ता-चारित्र विराधक होता है ? अथवा चारित्र का विराधक नहीं होता है ? तथा च हे भदन्त ! पुलाक साधु क्या संयम का विराधक होता है ? अथवा संयम का अविराधक होता है ? ऐसा इस प्रश्न का तात्पर्य है-इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! पडिसेवए होज्जा नो अप्पडिसेवए होज्जा" हे गौतम ! वह पुलाक संयम का प्रतिसेवक-विराधक होता है अविराधक नहीं होता है । 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह प्रतिसेवक होता है तो क्या मूलगुण का प्रतिसेवक होता है अथवा उत्तरगुण का प्रतिसेवक होता है ? संयम के मूलगुण प्राणातिपात विरमण आदिक हैं इनका प्रतिकूलरूप से सेवन करने वाला संयम रूप कार्य की विराधना करने वाला मूलगुण का प्रतिसेवक कहा गया है । तथा दश प्रकार के प्रत्याख्यान रूप

સેવક-આચરણકરવાવાળા એટલે કે ચારિત્ર વિરાધક હોય છે ? કે ચારિત્રના વિરાધક નથી હોતા ? તથા હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સંયમના વિરાધક હોય છે કે સંયમના અવિરાધક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! પડિસેવએ હોજ્જા નો અપડિસેવએ હોજ્જા' હે ગૌતમ ! તે પુલાક સંયમના પ્રતિસેવક-વિરાધક હોય છે, અવિરાધક હોતા નથી. 'જઇ પડિસેવએ હોજ્જા કિં મૂલગુણપડિસેવએ હોજ્જા ઉત્તરગુણ પડિસેવએ હોજ્જા' હે ભગવન્ જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણના પ્રતિસેવક હોય છે ? અથવા ઉત્તરગુણના પ્રતિસેવક હોય છે ? સંયમના મૂળગુણ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે છે તેનું પ્રતિકૂળતાથી સેવન કરવાવાળા-એટલેકે સંયમ પણાની વિરાધના કરવાવાળા મૂળગુણના પ્રતિસેવક કહ્યા છે તથા દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ ઉત્તરગુણ હોય છે. તેની જેઓ વિરાધના

भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'मूलगुणपडिसेवए वा होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए वा होज्जा' मूलगुणप्रतिसेवको वा भवेत् उत्तरगुणप्रति सेवको वा भवेत् 'मूलगुणं पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा' मूलगुणान् प्रतिसेवमानः मूलगुणान् विराधयन् पञ्चानामास्रवाणां प्राणातिपातादीनाम् अन्यतरम् आस्रवं अतिसेवेत तथा–'उत्तरगुणं पडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा' उत्तरगुणान् प्रतिसेवमानो दशविधस्य प्रत्याख्यानस्य अन्यतमं प्रत्याख्यानम् तत्र दशविधं प्रत्याख्यानम् 'अणागयमइक्कंतं कोडीसहियं' इत्यादि प्राग्व्याख्यातस्वरूपम्, अथवा 'णवकारपोरसीए'

उत्तरगुण होते हैं इनकी विराधना करने वाला जो होता है वह उत्तर गुण प्रतिसेवक होता है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! मूलगुणपडिसेवए वा होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए वा होज्जा' हे गौतम। वह मूलगुण प्रतिसेवक भी होता है और उत्तरगुण प्रतिसेवक भी होता है। 'मूलगुणपडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा जब वह मूलगुणों का विराधक होता है तब वह पांच आस्रवों में से किसी एक आस्रव का सेवन कर्त्ता होता है। प्राणातिपात आदि पांच पाप ही पांच आस्रव हैं इनमें से वह किसी एक आस्रव का सेवन करने वाला होता है। 'उत्तरगुणपडिसेवमाणे दस विहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयर पडिसेवेज्जा' और जब वह उत्तरगुणों का विराधक होता है तब दश प्रकार के प्रत्याख्यानों में से किसी एक प्रत्याख्यान का विराधक होता है। ये प्रत्याख्यान 'अणागयमइक्कंतं कोडीसहियं'

કરવાવાળા હોય છે. તે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવક હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે–'ગોયમા ! मूलगुणपडिसेवए वा होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે મૂળગુણ પ્રતિસેવક પણ હોય છે, અને ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવક પણ હોય છે.

'मूलगुणं पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयर पडिसेवेज्ज જ્યારે તે મૂળગુણોના વિરાધક હોય છે, ત્યારે તે પાચ આસ્રવોમાંથી કોઈ પણ એક આસ્રવનું સેવન કરે છે પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ પાંચ પ્રકારના પાપોજ પાચ આસ્રવ કહેવાય છે, તે પાચ આસ્રવોપૈકી કોઈપણ એકઆસ્રવ નું સેવન કરવાવાળા હોય છે. 'उत्तरगुणपडिसेवमाणे दस विहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा અને જ્યારે તે ઉત્તરગુણોની વિરાધના કરવાવાળા હોય છે, ત્યારે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. આ પ્રત્યખ્યાનો 'अणागयमइक्कंतं कोडीसहियं'

इत्याद्यावश्यकप्रसिद्धम् अनन्यतमम् एकं प्रत्याख्यानं प्रतिसेवेत विराधयेदित्यर्थः, उपलक्षणं चैतत् तेन पिण्डविशुद्धयादि विराधकत्वमपि संभाव्यते इति। 'बउसेणं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त! प्रतिसेवको विराधको भवेत् अप्रतिसेवकोऽविराधको वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पडिसेवए होज्जा णो अपडिसेवए होज्जा।' प्रतिसेवको भवेत् नो अप्रतिसेवको भवेदित्युत्तरम् 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' हे भदन्त! यदि प्रतिसेवको भवेत् तर्हि किं मूलगुणप्रतिसेवको मूलगुणानां विराधको भवेत् अथवा उत्तरगुणप्रतिसेवको भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा' मूलगुणानां प्राणातिपातविरमणादीनां प्रतिसेवको विराधको न भवेत् किन्तु 'उत्तरगुणपडि-

---

इत्यादिरूप से पहिले व्याख्यात हो चुके हैं अथवा–'णवकारपोरसीए' इत्यादि रूप से ये आवश्यक में प्रसिद्ध हैं। सो इनमें से यह किसी एक प्रत्याख्यान का विराधक होता है। अतः यह उत्तरगुण विराधक कहा गया हैं। यह उत्तरगुण विराधक पिण्ड विशुद्धि आदि गुणों का भी विराधक होता है। ऐसा भी इस कथन से संभवित होता है। 'बउसेणं पुच्छा' हे भदन्त। बकुश साधु क्या विराधक होता है? अथवा अविराधक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो अप्पडिसेवए होज्जा'' हे गौतम! बकुश साधु प्रति सेवक विराधक होता है अविराधक नहीं होता है। 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा,' हे भदन्त? यदि वह प्रतिसेवक होता है तो क्या वह मूलगुणों का प्रतिसेवक होता है अथवा उत्तरगुणों का प्रतिसेवक होता है? इसके

विगेरे રૂપથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. અથવા 'णवकारपोरसीए' ઇત્યાદિ રૂપથી આવશ્યકમાં તે પ્રસિદ્ધ છે. તો આમાંથી કોઇ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. તેથી તે ઉત્તરગુણ વિરાધક કહેવાય છે. આ ઉત્તરગુણ વિરાધકો પિંડ વિશુદ્ધ વિગેરે ગુણોના પણ વિરાધક હોય છે. એમ પણ આ કથનથી સંભવિત થાય છે. 'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ સાધુ શું વિરાધક હોય છે. અથવા અવિરાધક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! पडिसेवए होज्जा णो जप्पडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ પ્રતિસેવક વિરાધક હોય છે. અવિરાધક હોતા નથી 'जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुण-पडिसेवए होज्जा उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ભગવન્ જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! णो मूलगुणपडिसेवए

सेवए होज्जा' उत्तरगुणानां दशविधप्रत्याख्यानानां प्रतिसेवको विराधको भवेत् 'उत्तरगुणं पडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा' उत्तरगुणं प्रतिसेवमानो दशविधस्य दशप्रकारकस्य प्रत्याख्यानस्य अन्यतमं किमपि एकं प्रत्याख्यानं प्रतिसेवेत विराधयेदित्यर्थः। 'पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए' प्रतिसेवनाकुशीलो यथा पुलाकः, प्रतिसेवनाकुशीलः प्रतिसेवको भवेत् नो अप्रतिसेवको भवेत् तत्रापि मूलगुणं प्रतिसेवमानः पञ्चास्रवाणामन्यतमं प्रतिसेवेत उत्तरगुणं प्रतिसेवमानो दशविधस्य प्रत्याख्यानस्य मध्यात् कमपि एकविधं प्रत्याख्यानं प्रतिसेवेतेति भावः। 'कसायकुसीलेणं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' हे गौतम! बकुश साधु मूलगुणों का विराधक नहीं होता हैं किन्तु उत्तरगुणों का विराधक होता है। 'उत्तर गुणं पडिसेवमाणे दसविहस्स पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा' उत्तरगुणों का जब यह विराधक होता है तो उस समय यह १० प्रकार के प्रत्याख्यानों में से किसी एक प्रत्याख्यान का विराधक होता है 'पड़िसेवणाकुसीले जहा पुलाए' पुलाककी तरह प्रतिसेवना कुशील विराधक होता है अविराधक नहीं होता है। विराधक अवस्थामें वह मूलगुणों का भी विराधक होता है और उत्तरगुणों का भी विराधक होता है मूलगुणों की विराधना में यह पांच आस्रवों में से किसी एक आस्रव का सेवन करता है और जब यह उत्तरगुणों का विराधक होता है तब यह १० प्रकार के प्रत्याख्यानों में से किसी भी एक प्रत्याख्यान

होज्जा' उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ મૂળગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણના પ્રતિસેવક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ મૂળગુણોના વિરાધક હોતા નથી પરંતુ ઉત્તરગુણોના વિરાધક હોય છે 'उत्तरगुणपडिसेवमाणे दसविहस्स पचक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा' જ્યારે તે ઉત્તરગુણોના વિરાધક હોય છે તો તે વખતે તેઓ ૧૦ દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી કોઈ પણ એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે. 'पडिसेवणा कुसीले जहा पुलाए'પુલાકના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ વિરાધક હોય છે. અવિરાધક હોતા નથી. વિરાધક અવસ્થામાં તે મૂળગુણોના પણ વિરાધક હોય છે અને ઉત્તરગુણોના પણ વિરાધક હોય છે મૂળગુણોની વિરાધનામાં તે પાંચ આસ્રવો પૈકી કોઈ એક આસ્રવનું સેવન કરે છે અને જ્યારે તે ઉત્તર ગુણોના વિરાધક હોય છે, ત્યારે છે ૧૦ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનો પૈકી કોઈ પણ

भदन्त ! किं प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको वा भवेदिति प्रश्नः. भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' नो प्रतिसेवको विराधको भवेत् कषायकुशीलः किन्तु अप्रतिसेवको भवेत् अविराधको भवेदित्यर्थः । 'एवं णियंठे वि' एवं निर्ग्रन्थोऽपि विराधको न भवेदपितु अविराधक एव भवेत् 'एवं सिणाए वि' एवं स्नातकोऽपि एवम्—कषायकुशीलवदेव स्नातकोऽपि साधुः नो प्रतिसेवको भवेत् अपितु अप्रतिसेवको भवेदित्युत्तरमिति । गतं षष्ठं प्रतिसेवना द्वारम् ॥६॥सू०२॥

अथ सप्तमं ज्ञानद्वारमाह—'पुलाए णं' इत्यादि ।

मूलम्—पुलाए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा गोयमा ! दोसु वा तिसु वा होज्जा दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहिय नाणे सुयनाणे होज्जा तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहिय नाणे सुयनाणे ओहिनाणे होज्जा एवं बउसे वि एवं पडिसेवणा कुसीले वि । कसायकुसीले णं पुच्छा गोयमा ! दोसु वा तिसु वा होज्जा दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुय-

---

का विराधक होता है। 'कसायकुसीले णं भंते पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील क्या विराधक होता है ? अथवा अविराधक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! णो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' हे गौतम ! कषायकुशील साधु विराधक नहीं होता है किन्तु अविराधक होता है। 'एवं णियंठे वि' इसी प्रकार से निर्ग्रन्थ साधु भी विराधक नहीं होता है किन्तु अविराधक ही होता है। "एवं सिणाए वि" कषाय कुशील की तरह ही स्नातक भी विराधक नहीं होता है किन्तु अविराधक होता है। प्रतिसेवना द्वार समाप्त ॥सू० २॥

એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે 'कसायकुसिले णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ શું વિરાધક હોય છે ? કે અવિરાધક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી ને કહે છે કે—'गोयमा ! णो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ વિરાધક હોતા નથી પરંતુ અવિરાધક હોય છે 'एवं णियंठे वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ સાધુ પણ વિરાધક હોતા નથી પરંતુ અવિરાધક જ હોય છે 'एवं सिणाए वि' કષાય કુશીલ સાધુ પ્રમાણે જ સ્નાતક પણ વિરાધક હોતા નથી. પરંતુ અવિરાધક જ હોય છે. પ્રતિસેવના દ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦૨॥

माणे होज्जा तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणेसु होज्जा अहवा तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा। चउसु होज्जमाणे चउसु आभिणियबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा। एवं णियंठे वि। सिणाए णं पुच्छा गोयमा! एगंमि केवलनाण होज्जा। पुलाए णं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थुं, उक्कोसेणं णवपुव्वाइं अहिज्जेज्जा। बउसे पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ उक्कोसेणं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीले पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा। एवं णियंठे वि। सिणाए पुच्छा गोयमा! सुयवइरित्ते होज्जा ॥सू० ३॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त! कतिषु ज्ञानेषु भवेत्? गौतम! द्वयो र्वा त्रिषु वा भवेत्। द्वयोर्भवन् द्वयोः आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने भवेत्। त्रिषु भवन् त्रिषु आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने अवधिज्ञाने भवेत। एवं बकुशोऽपि एवं प्रतिसेवना कुशीलोऽपि। कषायकुशीलः खलु पृच्छा गौतम! द्वयो र्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा भवेत् द्वयोर्भवन् द्वयोराभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने भवेत् त्रिषु आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानेषु भवेत अथवा त्रिषु भवन् त्रिषु आभिनिबोधिक ज्ञानश्रुतज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु, चतुर्षु भवन् चतुर्षु आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्। एवं निर्ग्रन्थोऽपि। स्नातकः खलु पृच्छा गौतम! एकस्मिन् केवलज्ञाने भवेत्। पुलाकः खलु भदन्त! कियत् श्रुतमधीयीत? गौतम! जघन्येन नवमस्य पूर्वस्य तृतीयम् आचारवस्तु उत्कर्षेण नव पूर्वाणि अधीयीत। बकुशः पृच्छा गौतम! जघन्येनाष्टप्रवचनमातृकाः उत्कर्षेण दशपूर्वाणि अधीयीत। एवं प्रतिसेवना कुशीलोऽपि। कषायकुशीलः पृच्छा गौतम! जघन्येनाष्टप्रवचनमातृकाः, उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाणि अधीयीत। एवं निर्ग्रन्थोऽपि। स्नातकः पृच्छा गौतम! श्रुतव्यतिरिक्तो भवेत् ॥सू० ३॥

टीका—'पुलाए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! कतिषु ज्ञानेषु भवेत् हे भदन्त ! पुलाकस्य साधोः कतिज्ञानानि भवन्तीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दोसु वा तिसु वा होज्जा' द्वयो र्वा त्रिषु वा भवेत् ज्ञानद्वयवान् ज्ञानत्रयवान् वा भवेत् इत्यर्थः, के द्वे ज्ञाने भवतः, कानि वा त्रीणि ज्ञानानि भवन्ति पुलाकस्य, तत्राह-'दोसु होज्जमाणे इत्यादि' 'दोसु होज्जमाणे' द्वयोर्भवन् 'आभिणिबोहियनाणे सुयणाणे होज्जा' आभिणिबोधिकज्ञाने (मतिज्ञाने) श्रुतज्ञाने च भवेत् मतिज्ञानवान् श्रुतज्ञानवान् भवेदित्यर्थः। 'तिसु होज्जमाणे' त्रिषु ज्ञानेषु भवन् 'तिसु आभिनिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे होज्जा' त्रिषु आभिनिबोधिकज्ञाने

सातवां ज्ञानद्वार

"पुलाए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतमने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक साधु के कितने ज्ञान होते है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! दोसु वा, तिसु वा, होज्जा' हे गौतम ! पुलाक साधु दो ज्ञानों वाला भी होता है और तीन ज्ञानोंवाला भी होता है। 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे होज्जा' जब यह दो ज्ञानों वाला होता है तो आभिनिबोधिक (मतिज्ञान) ज्ञानवाला और श्रुतज्ञानवाला होता है। 'तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहियनाण-सुयनाण-ओहिनाणेसु होज्जा" और जब यह तीन ज्ञानों वाला होता है तो आभिनिबोधिक ज्ञान वाला, श्रुतज्ञानवाला और अवधिज्ञान वाला होता है। 'एवं बउसे वि'

સાતમા દ્વારનુ કથન

'पुलाए णं भंते ! कइसु णाणेसु होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'पुलाए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાધુને કેટલા જ્ઞાન હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે કે-'गोयमा ! दोसु वा तिसु वा होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સાધુ બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणियोहियनाणे सुयणाणे होज्जा' જ્યારે તે બે જ્ઞાનવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક (મતિજ્ઞાન) જ્ઞાનવાળા અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहिय नाण, सुयनाण, ओहिनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય

(मतिज्ञाने) श्रुतज्ञाने अवधिज्ञाने भवेत् यथोक्तज्ञानत्रयवानित्यर्थः 'एवं बउसेवि' एवं बकुशोऽपि, बकुशः खलु भदन्त ! कियद्ज्ञानवान् भवति ? गौतम ? ज्ञानद्वयवान् वा भवति ज्ञानत्रयवान् वा भवति, यदि ज्ञानद्वयवान भवेत् तदा मतिज्ञानश्रुतज्ञानवान भवेत् यदि ज्ञानत्रयवान्-मतिज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानवान् भवेदिति भावः। 'एवं पडिसेवणा कुसीलेवि' एवं पुलाकवकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलेऽपि ज्ञानद्वयवत्त्वं ज्ञानत्रयवत्त्वं ज्ञातव्यम् इति भावः। 'कसायकुसीले णं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त! कतिषु ज्ञानेषु भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा' द्वयो र्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा भवेत्-ज्ञानद्वयवान ज्ञानत्रयवान् चतुर्ज्ञानवान् वा भवेदित्यर्थः, 'दोसु होज्जमाणे' द्वयोर्भवन् 'दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे होज्जा' ज्ञानद्वये

बकुश साधु भी हे भदन्त ! कितने ज्ञानों वाला होता है ? तो इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! वह दो ज्ञानों वाला भी होता है और तीन ज्ञानों वाला भी होता है इस विषय में समस्त कथन पुलाक के जैसा ही जानना चाहिये। 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि, इसी प्रकार से प्रतिसेवना कुशील के सम्बन्ध में भी दो ज्ञानों के होने का कथन जानना चाहिये। 'कसायकुसीले णं पुच्छा' हे भदन्त ! कषाय कुशील साधु कितने ज्ञानों वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! दोसु वा तीसु वा चउसु वा होज्जा' हे गौतम ! कषाय कुशील साधु दो ज्ञान वाला भी होता है, तीन ज्ञानों वाला भी होता है और चार ज्ञानों वाला भी होता है। 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे होज्जा' दो ज्ञानों वाला जब वह होता

છે, 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ હે ભગવન્ કેટલા જ્ઞાનવાળા હોય છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. આ સંબંધમાં સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઇએ. 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ બે જ્ઞાન હોવાનું અને ત્રણ જ્ઞાનો હોવાનું કથન સમજવું. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા જ્ઞાનોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ બે જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે, અને ચાર જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'दोसु होज्जमाणे दोसु आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे होज्जा' જ્યારે બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે

आभिनिवोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने च भवेदिति 'तिसु होज्जमाणे' त्रिषु ज्ञानेषु भवन् 'तिसु आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणेसु होज्जा' त्रिषु आभिनिवोधिकज्ञान-(मतिज्ञान) श्रुतज्ञानावधिज्ञानेषु भवेत् एतादृशज्ञानत्रयवान् भवेदित्यर्थः। 'अहवा तिसु होज्जमाणे' अथवा त्रिषु ज्ञानेषु भवन् 'आभिणिबोहियनाणसुयनाण मण-पज्जवनाणेसु होज्जा' आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत् मतिज्ञान-श्रुतज्ञानमनःपर्यवज्ञानवान् भवेदित्यर्थः। 'चउसु होज्जमाणे' चतुर्षु ज्ञानेषु भवन्-चतुर्ज्ञानवान् इत्यर्थः, 'चउसु आभिणिबोहियनाण-सुयनाण ओहिनाणमण-पज्जवनाणेसु होज्जा' आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत् एतादृशज्ञानचतुष्टयवान् भवतीत्यर्थः। 'एवं णियंठे वि' एवम्-कषायकुशीलवदेव निर्ग्रन्थोऽपि ज्ञानचतुष्टयवान् भवतीति ज्ञातव्यमिति भावः। 'सिणाए णं पुच्छा'

है तब मतिज्ञान वाला और श्रुतज्ञान वाला होता है। 'तिसु होज्ज माणे तिसु आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणेसु होज्जा' और जब यह तीन ज्ञानों वाला होता है तब यह मतिज्ञानवाला श्रुत ज्ञानवाला और अवधिज्ञान वाला होता है। 'अहवा तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाणसुयनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा' अथवा जब यह तीन ज्ञानों वाला होता है तो आभिनिबोधिक ज्ञानवाला, श्रुत-ज्ञानवाला और मनःपर्यवज्ञानवाला होता है। 'चउसु होज्जमाणे चउसु आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा' और जब यह चार ज्ञानों वाला होता है-तब यह आभिनि-बोधिक ज्ञानवाला, श्रुतज्ञानवाला अवधिज्ञानवाला और मनःपर्यव-ज्ञानवाला होता है। 'एवं नियंठे वि' इसी प्रकार से निर्ग्रन्थ साधु भी

મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु आभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તે ત્રણ જ્ઞાનો-વાળા હોય છે, ત્યારે તે મતિજ્ઞાનવાળા શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'अहवा तिसु होज्जमाणे आभिणिबोहियनाण, सुयनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा' અથવા જ્યારે તેઓ ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અને મન પર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે, 'चउसु होज्ज-माणे चउसु आभिणिबोहियनाण, सुयनाण ओहिनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा' અને જ્યારે તેઓ ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, અને મનઃપર્યવ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं नियंठे वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ સાધુ પણ ચારજ્ઞાનવાળા હોય છે.

स्नातकः खलु भदन्त! कतिषु ज्ञानेषु भवेदिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एगंमि केवलनाणे होज्जा' एकस्मिन् केवलज्ञाने भवेत् एकस्मिन् केवलज्ञाने भवति स्नातकः केवलज्ञानवान एव भवतीत्यर्थः। आभिनिबोधिकादिज्ञानमस्तावात् ज्ञानविशेषभूतं विशेषरूपेण दर्शयितुं प्रश्नयन्नाह-'पुलाए णं भंते' इत्यादि, 'पुलाए णं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' पुलाकः खलु भदन्त! कियन्तं श्रुतमधीयीत कियत्संख्यक श्रुताभ्यासी भवति पुलाक इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्ने णं नवमस्स पुव्वस्स तईयं आयारवत्थु' जघन्येन नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तु नवमपूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तुप्रकरणपर्यन्तमधीयीत इत्यर्थः। 'उक्कोसेणं णव-पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कर्षेण नवपूर्वाणि अधीयीत-'बउसे पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त! कियन्त श्रुतमधीयीत इति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ' जघन्येनाष्ट प्रवचनमातृः, पञ्च-

यावत् चार ज्ञानों वाला होता है। 'सिणाए णं पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक साधु कितने ज्ञानों वाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! एगंमि केवलनाणे होज्जा' हे गौतम! स्नातक साधु एक केवलज्ञान वाला ही होता है। 'पुलाएणं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' हे भदन्त! पुलाक कितने श्रुत का अभ्यासी होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तईयं आयारवत्थु' हे गौतम! पुलाक कम से कम नौवें पूर्व का तीसरा जो आचार वस्तु प्रकरण है वहां तक पढता है और 'उक्कोसेणं णव-पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कृष्ट से पूरा नौ पूर्व तक पढता है। 'बउसे पुच्छा हे भदन्त! बकुश कितने श्रुत का अभ्यासी होता है? इसके उत्तर में

'सिणाए ण पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ કેટલા જ્ઞાનોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा एगंमि केवलनाणे होज्जा' હે ગૌતમ! સ્નાતક સાધુ એક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. 'पुलाए णं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तईयं आयारवत्थु' હે ગૌતમ! પુલાક ઓછામાં ઓછા નવમા પૂર્વનું ત્રીજુ જે આચાર વસ્તુ પ્રકરણ છે, ત્યાં સુધીનો અભ્યાસ કરે છે અને 'उक्कोसेणं णव पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' ઉત્કૃષ્ટથી પૂરા નવ પૂર્વ સુધીનો અભ્યાસ કરે છે. 'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ'

समितिगुप्तित्रयात्मकाष्टप्रवचनमातृकायाः पालनकरणमेव चारित्रम् अतश्चारित्रवता-मष्ट प्रवचनमातृकाणां परिज्ञानमावश्यकम् यतो ज्ञानपूर्वकमेव चारित्रम् ज्ञानं च श्रुतादेव संभवति नान्यथा अतोऽष्टप्रवचनरूपमातृप्रतिपादनपरं श्रुतं बकुशस्य जघन्यतोऽपि भवतीति भावः। 'उक्कोसेणं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कर्षेण दशपूर्वाणि अधीयीत उत्कृष्टतो दशपूर्वाणामध्ययनं बकुशस्य भवतीति भावः।

'एव पडिसेवणाकुसीले वि' एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि जघन्येनाष्ट प्रवचनमातृप्रकरणपर्यन्तं श्रुतमधीते उत्कर्षेण तु दशपूर्वं दशपूर्व-पर्यन्तमधीते इति भावः। 'कसायकुसीले णं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु

प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ' हे गौतम! बकुश साधु कम से कम अष्ट प्रवचन माता के स्वरूप का प्रतिपादक श्रुत का अभ्यासी होता है क्योंकि पांच समिति और तीन गुप्ति रूप आठ प्रवचन माता का पालन करना ही चारित्र है, अतः चारित्रवाले को आठ प्रवचन माता का परिज्ञान आवश्यक है। क्योंकि चारित्र ज्ञान पूर्वक ही होता है। और ज्ञान श्रुत से ही होता है। और किसी प्रकार से होता नहीं है। अतः बकुश को जघन्य से इतना ज्ञान तो होता ही है। 'उक्कोसेणं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' तथा वह बकुश साधु उत्कृष्ट से दश पूर्व तक का पाठी होता है। 'एवं पडिसे-वणाकुसीले वि' बकुश के जैसे प्रतिसेवना कुशील भी जघन्य से आठ प्रवचनमातृका प्रकरण रूप श्रुत का अभ्यासी होता है और उत्कृष्ट से दश पूर्व तक के श्रुत का अभ्यासी होता है। 'कसायकुसीलेणं

હે ગૌતમ! બકુશ સાધુ ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. કેમકે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આઠ પ્રવચન માતાનું પાલન કરવું તેજ ચારિત્ર છે. જેથી ચારિત્રવાળાને આઠ પ્રવચન માતાનું જ્ઞાન હોવું આવશ્યક છે કેમકે ચારિત્ર જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય છે. અને જ્ઞાન શ્રુતથી જ થાય છે. બીજા કોઈથી થતું નથી, જેથી બકુશને જઘન્યથી એટલું જ્ઞાન તો થાય જ છે 'उक्कोसेणं दस पुव्वाइं अहिज्जेज्जा' તથા તે બકુશ સાધુ ઉત્કૃષ્ટથી દસ પૂર્વ સુધીના પાઠી હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતાના પ્રકરણ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દશ પૂર્વ સુધીના શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. 'कसाय-कुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી

भदन्त! कियत्संख्यकं श्रुतमधीते इति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्ने णं अट्ठपवयणमायाओ' जघन्येन अष्टप्रवचनमातृकाः 'उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाणि अधीयीत जघन्येन अष्टप्रवचनमातृकापर्यन्तप्रकरणस्य अध्ययनं करोति, उत्कृष्टतस्तु चतुर्दशपूर्वपर्यन्तमधीते इति भावः। 'एवं णियंठेवि' एवम्-कषायकुशीलवदेव निर्ग्रन्थविषयेऽपि श्रुताध्ययनस्य परिज्ञानं कर्तव्यमिति। 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त! कियत्संख्यकं श्रुतमधीते इति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'सुयवतिरित्ते होज्जा' श्रुतव्यतिरिक्तो भवेत्-श्रुताध्ययनरहितः स्नातको भवतीत्यर्थः। इति सप्तमं ज्ञानद्वारम्। ७।सू० ३॥

पुच्छा' हे भदन्त! कषायकुशील साधु कितने श्रुत का अभ्यासी होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ, उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' हे गौतम! कषाय कुशील साधु जघन्य से आठ प्रवचन मातृका रूप श्रुत का अभ्यासी होता है और उत्कृष्ट से वह चौदह पूर्वरूप श्रुत का पाठी होता है। 'एवं नियंठे वि' इसी प्रकार से निर्ग्रन्थ भी जघन्य से और उत्कृष्ट से कषाय कुशील साधु के जैसा ही अष्ट प्रवचन मातृका पर्यन्त श्रुत को और चौदह पूर्वरूप श्रुत का अभ्यासी होता है। 'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक साधु कितने श्रुत का पाठी होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सुयवतिरित्ते होज्जा' हे गौतम! स्नातक साधु श्रुताध्ययन से रहित होता है। सप्तम ज्ञान द्वार समाप्त ॥सू० ३॥

હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા! जहण्णेण अट्ठ पवयणमायाओ, उक्कोसेणं, चोद्दसपुव्वाइ, अहिज्जेज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતા રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચૌદ પૂર્વ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે 'एवं नियंठे वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ પણ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી કષાય કુશીલ સાધુની જેમ જ આઠ પ્રવચન માતા પર્યન્તના શ્રુતના અને ચૌદ પૂર્વ રૂપ શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ કેટલા શ્રુતના અભ્યાસી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા! सुयवतिरित्ते होज्जा' હે ગૌતમ! સ્નાતક સાધુ શ્રુતાધ્યયન રહિત હોય છે,

॥ સાતમું દ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૩॥

अष्टमं तीर्थद्वारमाह—

मूलम्—पुलाए णं भंते ! किं तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा० गोयमा ! तित्थे होज्जा णो अतित्थे होज्जा। एवं बउसे वि। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीले पुच्छा गोयमा ! तित्थे वा होज्जा अतित्थे वा होज्जा। जइ अतित्थे होज्जा किं तित्थयरे होज्जा पत्तेयबुद्धे होज्जा ? गोयमा ! तित्थयरे वा होज्जा पत्तेयबुद्धे वा होज्जा। एवं णियंठे वि। एवं सिणाए वि। पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा गिहिलिंगे होज्जा ? गोयमा ! दव्वलिंगं पडुच्च सलिंगे वा होज्जा अलिंगे वा होज्जा गिहिलिंगे वा होज्जा, भावलिंगं पडुच्च नियमा सलिंगे होज्जा एवं जाव सिणाए। पुलाए णं भते ! कइसु सरीरेसु होज्जा ? गोयमा ! तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा। बउसे णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! तिसु वा चउसु वा होज्जा तिसु होज्जमाणे तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा चउसु होज्जमाणे चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा, एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीले पुच्छा, गोयमा ! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा होज्जा तिसु होज्जमाणे तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा चउसु होज्जमाणे चउसु ओरालिय वेउव्विय आहारग तेया कम्मएसु होज्जा। पंचसु ओरालिय वेउव्विय आहारग तेया कम्मएसु होज्जा। णियंठो सिणाओ य जहा पुलाओ। पुलाए णं भंते ! कि कम्मभूमिए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा ? गोयमा ! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा णो अकम्मभूमीए होज्जा। बउसेणं पुच्छा गोयमा ! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा णो

अकम्मभूमीए होज्जा, साहरणं पडुच्च कम्मभूमीए वा होज्जा अकम्मभूमीए वा होज्जा एवं जाव सिणाए ॥सू० ४॥

छाया--पुलाकः खलु भदन्त ! किं तीर्थे भवेत्-अतीर्थे भवेत् ? गौतम ! तीर्थे भवेत् नो अतीर्थे भवेत् एवं बकुशोऽपि एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि । कषायकुशीलः पृच्छा, गौतम ! तीर्थे वा भवेत् अतीर्थे वा भवेत् यदि अतीर्थे भवेत् किं तीर्थंकरो भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेत् । गौतम ! तीर्थंकरो वा भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेत् । एवं निर्ग्रन्थोऽपि एवं स्नातकोऽपि । पुलाकः खलु भदन्त ! किं स्वलिङ्गे भवेत् अन्यलिङ्गे भवेत्-गृहिलिङ्गे वा भवेत ? गौतम ! द्रव्यलिङ्गं प्रतीत्य स्वलिङ्गे भवेत् अन्यलिङ्गे वा भवेत, भावलिङ्गं प्रतीत्य नियमात् स्वलिङ्गे भवेत् एवं यावत्स्नातकः । पुलाकः खलु भदन्त ! कतिषु शरीरेषु भवेत् ! गौतम ! त्रिषु औदारिकतैजसकार्मणेषु भवेत् । बकुशः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! त्रिषु वा चतुर्षु वा भवेत् त्रिषु भवन् त्रिषु औदारिकतैजसकार्मणेषु भवेत् चतुर्षु भवन् चतुर्षु औदारिक वैक्रिय तैजस कार्मणेषु भवेत् । एवं प्रतिसेवना कुशीलोऽपि । कषायकुशीलः पृच्छा गौतम ! त्रिषु वा चतुर्षु वा पञ्चसु वा भवेत् । त्रिषु भवन् त्रिषु औदारिकतैजसकार्मणेषु भवेत् चतुर्षु भवन् चतुर्षु औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणेषु भवेत् पञ्चसु भवन् पञ्चसु औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणेषु भवेत निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः । पुलाकः खलु भदन्त ! किं कर्मभूमौ भवेत् अकर्मभूमौ भवेत् । गौतम । जन्मसद्भावं प्रतीत्य कर्मभूमौ भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेत् । बकुशः खलु पृच्छा गौतम ! जन्म सद्भाव प्रतीत्य कर्मभूमौ भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेत संहरणं प्रतीत्य कर्मभूमौ वा भवेत अकर्मभूमौ वा भवेत् एवं यावत् स्नातकः ॥सू०४॥

टीका--'पुलाए णं भंते किं तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं तीर्थे संघे सति भवेत् तरति अनेनेति तीर्थः-साधु साध्वी श्रावक

आठवां तीर्थद्वार-

'पुलाए णं भंते ! किं तित्थे होज्जा' इत्यादि

टीकार्थ--'पुलाए णं भंते ! किं तित्थे होज्जा ? अतित्थे होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक तीर्थ में होता है कि तीर्थ के अभाव में होता है ?

આઠમું તીર્થદ્વાર-

'પુલાए णं भंते ! कि तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ--હે ભગવન્ પુલાક તીર્થમાં હોય છે ? કે તીર્થના અભાવમાં હોય છે ? સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાના સમુદાયને સંઘ કહેવાય છે,

श्राविकानां समुदायात्मक स्तस्मिन् सति तदस्तित्वदशायां भवेत् जायेत-अथवा अतीर्थे-पूर्वोक्तसद्भावाकालेवा भवेत्-जायेतेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'तित्थे होज्जा नो अतित्थे होज्जा' तीर्थे-तीर्थसद्भावे एव भवेत्-पुलाको जायेत नो अतीर्थे-तीर्थस्यासद्भावकाले नो भवेदिति। 'एवं बउसेवि' एवं बकुशोऽपि एवं पुलाकवदेव बकुशोऽपि तीर्थसद्भावे एव भवेत् नतु तीर्थस्यासद्भावे भवेदिति भावः। 'एवं पडिसेवणा कुसीलेवि' एवम्-पुलाकवदेव प्रतिसेवना कुशीलोऽपि साधु स्तीर्थसद्भावे भवेदिति भावः। 'कसाय कुसीले पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! किं तीर्थे-संघे सति भवेत् अतीर्थे-संघाभावकाले वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तित्थे वा होज्जा अतित्थे वा होज्जा' तीर्थे-संघे सति वा भवेत्

साधु साध्वी श्रावक श्राविका इनका समुदायरूप संघ होता है। इस संघ का नाम ही तीर्थ है। इस तीर्थ की अस्तित्व दशा में पुलाक साधु अथवा इस तीर्थ के अभाव में पुलाक साधु होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! तित्थे होज्जा, नो अतित्थे होज्जा' हे गौतम ! पुलाक साधु तीर्थ के सद्भाव में ही होता है अतीर्थ के सद्भाव काल में नहीं होता है 'एवं बउसे वि' इसी प्रकार से 'बकुश साधु भी तीर्थ के सद्भाव में ही होता है तीर्थ के असद्भाव में नहीं होता है। 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' इसी प्रकार से प्रतिसेवना कुशील भी चतुर्विध संघ रूप तीर्थ के सद्भाव काल में ही होता है। उसके असद्भावकाल में नहीं होता है।

'कसायकुसीले पुच्छा' हे भदन्त ! कषाय कुशील साधु क्या तीर्थ के सद्भावकाल में होता है अथवा असद्भावकाल में होता है? इसके

આ સંઘનું નામ જ તીર્થ છે આ તીર્થની અસ્તિત્વ દશામાં પુલાક સાધુ હોય છે? અથવા તે તીર્થના અભાવમાં પુલાક સાધુ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! तित्थे होज्जा, नो अतित्थे होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સાધુ તીર્થના સદ્ભાવમા જ હોય છે. તીર્થના અભાવમાં હોતા નથી. 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણે બકુશ સાધુ પણ તીર્થના સદ્ભાવમાં જ હોય છે તીર્થના અભાવમાં હોતા નથી 'एव पडिसेवणा कुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ ચતુર્વિધ સઘ રૂપ તીર્થના વિદ્યમાનપણામાં જ હોય છે. તેના અવિદ્યમાનપણામા હોતા નથી 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ તીર્થના સદ્ભાવમા હોય છે? કે અસદ્ભાવમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तित्थे वा होज्जा, अतित्थे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે તીર્થના સદ્ભાવમા પણ હોય છે

अतीर्थे वा भवेत् छद्मस्थावस्थायां तीर्थकरोऽपि कषायकुशीलो भवेत् इति तद-पेक्षया अतीर्थे वा भवेदिति कथितम् अथवा तीर्थव्यवच्छेदे सति अन्योऽपि चारित्रवान् कषायकुशीलो भवेत्तदन्यकषायकुशीलापेक्षयाऽपि अतीर्थे भवेदिति कथितमिति। 'जइ अतित्थे होज्जा किं तित्थयरे होज्जा पत्तेयबुद्धे होज्जा' यदि कषायकुशीलोऽतीर्थे भवेत्तदा किं तीर्थकरोऽपि स्यात् प्रत्येकबुद्धो वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'तित्थयरे वा होज्जा पत्तेयबुद्धे वा होज्जा' तीर्थकरो वा स कषायकुशीलो भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेदिति। 'एवं णियंठे वि' एवं कषायकुशीलवदेव निर्ग्रन्थोऽपि तीर्थे सति भवेत् अतीर्थे वा भवेत् यदि अतीर्थे भवेत् तदा तीर्थकरोऽपि भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेदिति भावः।

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! तित्थेवा होज्जा अतित्थे वा होज्जा' हे गौतम! वह तीर्थ के सद्भाव में भी होता है और तीर्थ के असद्भाव में भी होता है। अतीर्थ में भी होता है-ऐसा जो कहा गया है वह तीर्थंकर भी छद्मस्थावस्था में कषाय सहित होते हैं-अतः वह कषाय कुशील होता है। इस अपेक्षा से कषाय कुशील साधु अतीर्थ में भी होता है ऐसा कहा गया है। अथवा तीर्थ के विच्छेद होने पर अन्य भी चारित्रवान् कषाय कुशील हो जाता है। इसलिये उसकी भी अपेक्षा कषाय कुशील अतीर्थ में भी होता है ऐसा कहा गया है। 'जइ अतित्थे होज्जा, किं तित्थयरे होज्जा पत्तेयबुद्धे होज्जा' यदि अतीर्थ में हे भदन्त! कषाय कुशील होता है तो वह तीर्थंकर होता है अथवा प्रत्येक बुद्ध होता है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! तित्थयरे वा होज्जा पत्तेयबुद्धेवा होज्जा' वह कषाय कुशील तीर्थंकर भी हो सकता है और प्रत्येक बुद्ध भी हो सकता है? 'एवं णियंठे वि एवं सिणाए वि' कषाय कुशील की तरह निर्ग्रन्थ साधु भी तीर्थ में भी हो सकता है और अतीर्थ

અને તીર્થના અભાવમાં પણ હોય છે અતીર્થમાં પણ થાય છે, એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે તીર્થ પણ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં કષાય સહિત હોય છે, જેથી તે કષાય કુશીલ હોય છે તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ સાધુ અતીર્થમાં પણ હોય છે, તેમ કહેલ છે. અથવા તીર્થનો વિચ્છેદ થવાથી અન્ય ચારિત્રવાન્ પણ કષાય કુશીલ થઈ જાય છે, તેથી તે અપેક્ષાથી કષાય કુશીલ અતીર્થમાં પણ હોય છે તેમ કહેલ છે 'जइ अतित्थे होज्जा किं तित्थयरे होज्जा, पत्तेयबुद्धे होज्जा' હે ભગવન્ જો અતીર્થમાં કષાય કુશીલ હોય છે, તો તે તીર્થંકર હોય છે? કે પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! तित्थयरे वा होज्जा, पत्तेयबुद्धे वा होज्जा' હે ગૌતમ! તે કષાય કુશીલ તીર્થંકર પણ હોઈ શકે છે. અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે. 'एवं

'एवं सिणाए वि' एवम् कषायकुशीलवदेव स्नातकोऽपि तीर्थे वा भवेत् अतीर्थे वा भवेत् यदि अतीर्थे भवेत् तदा स्वयं तीर्थकरोऽपि भवेत् प्रत्येकबुद्धोऽपि भवेदिति भावः, इत्यष्टमं तीर्थद्वारम् अथ नवमं लिङ्गद्वारमाह वह-'पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा गिहिलिंगे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं स्वलिङ्गे भवेदन्यलिङ्गे वा भवेत् गृहिलिङ्गे वा भवेत् लिङ्गद्वारे लिङ्गं द्विविधं द्रव्यभावभेदात् तत्र ज्ञानदर्शनचारित्रं भावलिङ्गम्, तच्च भावलिङ्गमार्हतानां स्वलिङ्गम्, आर्हतानां साधूनामेव ज्ञानादि भावस्य सद्भावात्। द्रव्यलिङ्गं द्विविधम् स्वलिङ्गपरलिङ्ग भेदात् तत्र सदोरकमुखवस्त्ररजोहरणादिकं द्रव्यतः स्वलिङ्गम् परलिङ्गं द्विविधम् कुतीर्थिकलिङ्ग-

में भी हो सकता है। यदि वह अतीर्थ में होता है तो वह तीर्थंकर भी हो सकता है और प्रत्येक बुद्ध भी हो सकता है। इसी प्रकार का कथन स्नातक साधु के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये। अर्थात् स्नातक भी तीर्थ और अतीर्थ दोनों में हो सकता है यदि अतीर्थ में वह होता है तो वह अथवा तो तीर्थंकर होता है अथवा प्रत्येक बुद्ध होता है। इस प्रकार से अष्टमद्वार का कथन समाप्त।

नौवां लिङ्गद्वार-

'पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा०' गौतमस्वामी ने इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! पुलाक स्वलिङ्ग में होता है? अथवा अन्य लिङ्ग में होता है ? अथवा गृहस्थलिङ्ग में होता है? द्रव्यलिङ्ग और भावलिङ्ग के भेद से लिङ्ग दो प्रकारका होता है सदोरक-

णियठे वि' एवं सिणाए वि' કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ સાધુ તીર્થમા પણ હોઈ શકે છે, અને અતીર્થમાં પણ હોઈ શકે છે. જો તે અતીર્થમાં હોય છે. તો તે તીર્થંકર પણ હોઇ શકે છે અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે. આજ પ્રમાણેનુ કથન સ્નાતક સાધુના સંબંધમાં પણ સમજવું અર્થાત્ સ્નાતક સાધુ પણ તીર્થ અને અતીર્થ બન્ને પ્રકારથી હોઇ શકે છે. જો તે અતીર્થમાં હોય છે, તો તે તીર્થંકર હોય છે, અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે. આ રીતે આ આઠમા દ્વારનુ કથન સમાપ્ત થયું.

હવે નવમા લિંગદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુને એવુ પૂછ્યુ છે કે-હે ભગવન્ પુલાક સાધુ સ્વલિંગમાં હોય છે? કે અન્ય લિંગી હોય છે? અથવા ગૃહસ્થ લિંગવાળા હોય છે? દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગના ભેદથી લિંગ બે પ્રકારના હોય છે. સદોરકમુખવસ્ત્રિકા-રજોહરણ, વિગેરે પ્રકારના જે ચિહ્ન છે, તે દ્રવ્યની અપેક્ષાની સ્વલિંગ

गृहस्थलिङ्गभेदात् पुलाकानां त्रिप्रकारकमपि द्रव्यलिङ्गं भवति यतश्चारित्रपरिणामस्य द्रव्यलिङ्गापेक्षा न भवतीति 'पुलाए णं भंते ! किं सलिंगे' इत्यादि प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दव्वलिंगं पडुच्च' द्रव्यलिङ्गं प्रतीत्य द्रव्यलिङ्गाश्रयणेनेत्यर्थः, 'सलिंगे वा होज्जा अन्नलिंगे वा होज्जा गिहिलिंगे वा होज्जा' स्वलिङ्गे वा भवेत् अन्यलिङ्गे वा भवेत् गृहिलिङ्गे वा भवेत् पुलाक इति । 'भावलिंगं पडुच्च नियमा सलिंगे होज्जा' भावलिङ्गं प्रतीत्य भावलिङ्गाश्रयणेन तु नियमात् स्वलिङ्गे एव भवेत् । 'एवं जाव सिणाए' एवं यावत् स्नातकः, अत्र यावत्पदेन बकुशकुशीलनिर्ग्रन्थानां संग्रहो भवति तथा च बकुशादारभ्य

मुखवस्त्रिका, रजोहरण आदि रूप जो लिङ्ग है वह द्रव्य की अपेक्षा स्वलिङ्ग है । परलिङ्ग कुतीर्थिकलिङ्ग और गृहस्थलिङ्ग की अपेक्षा दो प्रकार का है -इनमें पुलाक के तीनों भी प्रकार का द्रव्यलिङ्ग होता हैं क्योंकि चारित्र परिणाम को द्रव्यलिङ्ग की अपेक्षा नहीं होती है । तथा-ज्ञान, दर्शन और चारित्र रूप भावलिङ्ग होता है । अर्हन्तों का जो ज्ञानादि भाव है वही उनका स्वलिङ्ग है । क्योंकि आर्हत साधुओं के ही ज्ञानादि रूप भाव का सद्भाव होता है । पूर्वोक्त प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! दव्वलिंगं पडुच्च सलिंगे वा होज्जा अन्नलिंगे वा होज्जा' हे गौतम ! द्रव्यलिंग को आश्रय करके पुलाक स्वलिंग में भी होता है अन्यलिङ्ग में भी होता है और गृहस्थलिंग में भी होता है । और 'भावलिंगं पडुच्च नियमा सलिंगे होज्जा' भावलिंग को आश्रय करके वह नियम से स्वलिंग में ही होता है । 'एवं जाव सिणाए' इस प्रकार का कथन यावत् स्नातक तक जानना चाहिये । यहां यावत् शब्द से

કહ્યા છે. પરલિંગ-કુતીર્થિકલિંગ અને ગૃહસ્થલિંગની અપેક્ષાથી બે પ્રકારના છે. તેમાં પુલાકોને ત્રણે પ્રકારના દ્રવ્યલિંગ હોય છે કેમકે-ચારિત્રપરિણામને દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષા હોતી નથી. તથા જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાવલિંગ હોય છે. અર્હન્તોના જે જ્ઞાનાદિભાવ છે, તેજ તેઓનું સ્વલિંગ છે કેમકે આર્હત સાધુઓને જ જ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ હોય છે. ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! दव्वलिंगं पडुच्च सलिंगे वा होज्जा, अन्नलिंगे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલિંગનો આશ્રય કરીને પુલાક દ્રવ્યલિંગમાં પણ હોય છે અને અન્ય લિંગમાં પણ હોય છે, તથા ગૃહસ્થલિંગમાં પણ હોય છે 'भावलिंगं, पडुच्च नियमा सलिंगे होज्जा' ભાવલિંગનો આશ્રય કરીને તે નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. 'एवं जाव सिणाए' આજ પ્રમાણેનું કથન બકુશ, કુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના સંબંધમાં પણ સમજી

स्नातकपर्यन्तः सर्वोऽपि द्रव्यलिङ्गाश्रयणेन स्वलिङ्गे परलिङ्गे गृहस्थलिङ्गे च भवेत् भावलिङ्गाश्रयणेन तु नियमतः स्वलिङ्गे एव भवेदिति भावः। इति नवमं लिङ्गद्वारम् ९ अथ दशमं शरीर द्वारमाह-'पुलाए णं भंते ! कइसु सरीरेसु होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! कतिषु शरीरेषु भवेत्-कियत्सं ख्याक शरीरवान् भवति पुलाकइति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिसु ओरालियतेयाकम्मएसु होज्जा' त्रिषु औदारिक तैजसकार्मणेषु शरीरेषु भवेत् औदारिक तैजसकार्मणशरीरत्रयवान भवति पुलाक इत्यर्थः। 'बउसे णं भंते ! पुच्छा 'बकुशः खलु भदन्त ! कतिषु शरीरेषु भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि. 'गोयमा' हे गौतम ? 'तिसु वा चउसुवा होज्जा' त्रिषु शरीरेषु चतुर्षु वा शरीरेषु बकुशो भवति

बकुश कुशील और निर्ग्रन्थों का ग्रहण हुआ हैं। तथा च पुलाक से लेकर स्नातक तक के साधु द्रव्यलिङ्ग के आश्रय से स्वलिङ्ग में, परलिङ्ग में और गृहस्थलिङ्ग में होते हैं, एवं भावलिङ्ग के आश्रय से वे नियम से स्वलिङ्ग में ही होते हैं नौवां लिङ्गद्वार समाप्त।

दसवां शरीर द्वार-

'पुलाए णं भंते ! कइसु सरीरेसु होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक के कितने शरीर होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! तिसु ओरालिय, तेया कम्मएसु होज्जा' हे गौतम ! वह औदारिक तैजस और कार्मण इन तीन शरीरों वाला होता है। 'बउसेणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश साधु कितने शरीरों वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! 'तिसु वा चउसु वा होज्जा' हे गौतम।

લેવું એટલે કે બકુશથી લઈને સ્નાતક સુધીના સઘળા સાધુઓ દ્રવ્યલિંગના આશ્રયથી સ્વલિંગમાં, પરલિંગમાં, અને ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે અને ભાવલિંગના આશ્રયથી તેઓ નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. આ રીતે આ નવમું લિંગદ્વાર કહ્યું છે.

હવે દસમા શરીરદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

ટીકાર્થ—'पुलाए ण भंते ! कइसु सरीरेसु होज्जा' હે ભગવન્ પુલાકના કેટલા શરીરો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! तिसु ओरालिय, तेया, कम्मएसु होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે 'बउसे णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ સાધુ કેટલા શરીરોવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तिसु वा चउसु वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ

शरीरत्रयवान् शरीरचतुष्टयवान् वा भवतीत्यर्थः। 'तिसु होज्जमाणे' त्रिषु शरीरेषु भवन् 'तिसु ओरालियतेयाकम्मएसु होज्जा' त्रिषु औदारिक तैजस-कार्मणशरीरेषु भवेत् औदारिकतैजसकार्मणशरीरत्रयवान् भवतीति भावः। 'चउसु होज्जमाणे' चतुर्षु भवन् 'चउसु ओरालिय वेउव्वियतेयाकम्मएसु होज्जा' चतुर्षु औदारिक वैक्रिय तैजसकार्मणशरीरेषु भवेत् औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीरवान् भवतीत्यर्थः। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि शरीरत्रयवान्-औदारिक-तैजस-कार्मण शरीरवान् चतुः शरीरवान् औदारिवैक्रियतैजसकार्मणशरीरवान् वा भवतीति भावः। 'कसायकुसीले पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त! कतिषु शरीरेषु भवतीति

पकुश साधु तीन शरीर वाला भी होता है और चार शरीर वाला भी होता है। 'तिसु होज्जमाणे' जब यह तीन शरीर वाला होता है तब 'तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा' उनमें इसके औदारिक तैजस और कार्मण ये तीन शरीर होते हैं 'चउसु होज्जमाणे' जब इसके चार शरीर होते हैं तब 'चउसु ओरालिय वेउव्विय, तेया कम्मएसु होज्जा' उनमें इसके औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मण ये चार शरीर होते हैं। 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' इसीप्रकार से प्रतिसेवना कुशील साधु भी तीन शरीर वाला भी होता है और चार शरीर वाला भी होता है तीन शरीर होने में इसके औदारिक तैजस और कार्मण ये तीन शरीर होते हैं और चार शरीर होने में इसके औदा-

---

સાધુ ત્રણ શરીરવાળા પણ હોય છે, અને ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे' જ્યારે તે ત્રણ શરીરવાળા હોય છે, ત્યારે 'तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा' તેઓના ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરો હોય છે, જ્યારે 'चउसु होज्जमाणे' ચાર શરીરો હોય છે, ત્યારે 'चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा' તેમાં તેઓને ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરો હોય છે 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે, અને ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે ત્રણ શરીરોમા તેઓને ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરો હોય છે અને ચાર શરીરો હોવામા તેઓને ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરો હોય છે. 'कसाय कुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલા શરીરોવાળા હોય છે?

पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'तिसु वा चउसु वा पंचसु वा होज्जा' त्रिषु वा चतुर्षु वा पञ्चसु वा भवेत्। त्रिचतुः पञ्च शरीरवान् भवतीत्यर्थः 'तिसु होज्जमाणे' त्रिषु शरीरेषु भवन् 'तिसु ओरालिय-तेया कम्मएसु होज्जा' त्रिषु औदारिक तैजसकार्मणशरीरेषु भवेत् औदारिकतैजस-कार्मण शरीरत्रयवान् भवतीत्यर्थः। 'चउसु होज्जमाणे' चतुर्षु शरीरेषु भवन्, 'चउसु ओरालियवेउव्वियतेया कम्मएसु होज्जा' चतुर्षु औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीरेषु भवेत् एतादृशशरीरचतुष्टयवान् भवतीत्यर्थः। 'पंचसु होज्जामाणे' पञ्चसु भवन् 'पंचसु ओरालियवेउव्विय आहारगतेयाकम्मएसु होज्जा' पञ्चसु औदारिकवैक्रिय-तैजसाहारककार्मणशरीरेषु भवेत् उपरोक्त पञ्च शरीरवान् भवतीत्यर्थः। 'णियंठो सिणाओय जहा पुलाओ' निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः, पुलाकवदेव निर्ग्रन्थः स्नातकश्च औदारिकतैजसकार्मणशरीरत्रयवान् भवतीत्यर्थः। इति दशमं शरीर-

---

रिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मण ये चार शरीर होते हैं। 'कसाय कुसीले पुच्छा' हे भदन्त! कषाय कुशील कितने शरीरों वाला होता है? उत्तर हैं प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा होज्जा' हे गौतम कषाय कुशील साधु औदारिक तैजस कार्मण इन तीन शरीर वाला भी होता है औदारिक वैक्रिय तैजस और कार्मण इन चार शरीर वाला भी होता है एवं औदारिक वैक्रिय, आहारक, तैजस, और कार्मण इन पांच शरीरों वाला भी होता है। यही बात 'तिसु होज्ज-माणे-तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा चउसु होज्जमाणे चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा, पंचसु होज्जमाणे पंचसु ओरालिय वेउव्विय आहारग तेया कम्मएसु होज्जा" इन सूत्रपाठों से प्रकट की गई है। 'णियठे सिणाओ य जहा पुलाओ' निर्ग्रन्थ और स्नातक पुलाक की तरह औदारिक तैजस और कार्मण इन तीन शरीर वाले होते हैं। दशवां शरीर द्वार समाप्त।

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! तिसु वा चउसु वा, पंचसु वा होज्जा' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે અને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે 'तिसु होज्जमाणे-तिसु ओरालिय तेया कम्मएसु होज्जा, चउसु ओरालिय वेउव्विय तेया कम्मएसु होज्जा, पचसु होज्जमाणे, पचसु ओरालिय, वेउव्विय, आहारग तेयाकम्मएसु होज्जा' એજ વાત આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે 'णियठे, सिणाओ य जहा पुलाओ' નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક સાધુ પુલાકના કથન પ્રમાણે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે. દશમું દ્વાર સમાપ્ત.

द्वारम् १० । अथैकादशं क्षेत्रद्वारमाह-'पुलाएणं भंते ! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं कर्मभूमौ भवेत् अकर्मभूमौ भवेदिति क्षेत्रद्वारे प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जम्मण संतिभाव पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा णो अकम्मभूमीए होज्जा' जन्मसद्भावं च प्रतीत्य कर्मभूमौ भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेत्-जन्म-उत्पत्तिः, सद्भावश्च-विवक्षित क्षेत्रादन्यत्र विवक्षितक्षेत्रे वा जातस्य तत्र चारित्रभावेन तस्यास्तित्वम् तयोः समाहार द्वन्द्व स्तत्प्रतीत्य जन्मसद्भावापेक्षया पुलाकः कर्मभूमौ भवेत् तत्र कर्मभूमौ जायेत तथा तत्रैव विहरेदित्यर्थः, परन्तु अकर्मभूम्यां नोत्पद्येत यतोऽकर्मभूमौ समुत्पन्नस्य चारित्र न भवतीति तथा संहरणतोऽपि अकर्मभूमौ न भवेत्-यतः

ग्यारहवां क्षेत्र द्वार

'पुलाए णं भंते ! किं कम्मभूमिए होज्जा अकम्मभूमिए होज्जा' गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! पुलाक साधु क्या कर्मभूमि में होता है ? अथवा अकर्मभूमि में होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जम्मण-संतिभावं पडुच्च कम्मभूमिए होज्जा, णो अकम्मभूमीए होज्जा' हे गौतम ! जन्म और सद्भाव की अपेक्षा से पुलाक कर्मभूमि में होता है अकर्मभूमि में नहीं होता है । उत्पत्ति का नाम जन्म है और सद्भाव नाम चरित्र भाव के अस्तित्व का है पुलाक कर्मभूमि में जन्म लेता है इसका कारण ऐसा है कि अकर्मभूमि में उत्पन्न हुए जीव का चारित्र भाव नहीं होता है ? इस प्रकार जन्म और सद्भाव की अपेक्षा पुलाक कर्मभूमि में उत्पन्न होता है और वहीं पर विहार करता है तथा संहरण की अपेक्षा

હવે અગીયારમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામા આવે છે.-

'पुलाए णं भंते ! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा' ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક સાધુ શુ કર્મભૂમીમાં હોય છે? કે અકર્મભૂમીમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा, णो अकम्मभूमीए होज्जा' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાક સાધુ કર્મભૂમીમાં હોય છે, અકર્મભૂમીમા હોતા નથી ઉત્પત્તિનું નામ જન્મ છે અને સદ્ભાવનું નામ ચારિત્રભાવના અસ્તિત્વનું છે. પુલાક કર્મભૂમીમાં જન્મ લે છે. તેનુ કારણ એવું છે કે-અકર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને ચારિત્રભાવ હોતો નથી. આ રીતે જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાક કર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં જ વિહાર કરે છે. તથા સંહરણની

पुलाकलब्धिमन्तं देवाः संहर्त्तुं न शक्नुवन्तीति। 'बउसे णं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त! किं कर्मभूमौ भवेत् अकर्मभूमौ वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जम्मण संतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए होज्जा नो अकम्मभूमीए होज्जा' जन्मसद्भावं च प्रतीत्य जन्म समुत्पत्तिः सद्भावश्चारित्रभावेनास्तित्वम् तदाश्रित्य बकुशः कर्मभूमावेव भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेत् बकुशोऽकर्मभूमौ न जन्मतो भवति न वा स्वकृतविहारतश्च भवति, परकृतविहारत स्तु उभयत्रापि कर्मभूम्यामकर्मभूम्यां च भवतीत्येतदाशयेनाह-'साहरणं' इत्यादि। 'साहरणं पडुच्च कम्मभूमीए वा होज्जा अकम्मभूमिए वा होज्जा' संहरणं

से भी वह अकर्मभूमि में नहीं होता है। क्योंकि देवादिक पुलाकलब्धि वाले का संहरण नहीं कर सकता है। 'बउसेणं पुच्छा' हे भदन्त! बकुश क्या कर्मभूमि में उत्पन्न होता है? अथवा अकर्मभूमि में उत्पन्न होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्मभूमिए होज्जा, नो अकम्मभूमिए होज्जा' हे गौतम! जन्म और सद्भाव को लेकर बकुश साधु कर्मभूमि में ही होता है अकर्म भूमि में नहीं होता है और कर्मभूमि में ही उसका स्वकृत विहार होता है। हां परकृत विहार की अपेक्षा वह कर्मभूमि और अकर्मभूमि इन दोनों में होता है। यही बात-'साहरणं पडुच्च कम्मभूमीए वा होज्जा अकम्मभूमीए वा होज्जा' एक क्षेत्र से दूसरे क्षेत्र में जो देवादिक हरण करके ले जाते हैं उसका नाम संहरण है। इस संहरण को लेकर वह बकुश कर्मभूमि और अकर्मभूमि दोनों में हो सकता है। 'एवं

અપેક્ષાથી પણ તે અકર્મભૂમીમાં હોતા નથી. કેમકે-દેવો વિગેરે પુલાકલબ્ધિવાળાઓનું સંહરણ કરી શકતા નથી. 'बउसे णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું કર્મભૂમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે અકર્મભૂમીમા ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जम्मणसंतिभावं पडुच्च कम्म भूमीए होज्जा, नो अकम्मभूमीए होज्जा' હે ગૌતમ! જન્મ અને સદ્ભાવને લઈને બકુશ સાધુ કર્મભૂમીમા જ ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મભૂમીમા ઉત્પન્ન થતા નથી, અને અકર્મભૂમીમાં જ તેઓનો સ્વકૃત વિહાર હોય છે. પરંતુ પરકૃત વિહારની અપેક્ષાથી તે કર્મભૂમીમાં અને અકર્મભૂમીમાં આ બન્નેમાં હોય છે. એજ વાત 'साहरणं पडुच्च कम्मभूमीए वा होज्जा, अकम्मभूमीए वा होज्जा' એક ક્ષેત્રમાં જે દેવો વિગેરે હરણ કરીને લઈ જાય છે, તેનું નામ સંહરણ છે. આ સંહરણને લઈને તે બકુશ કર્મભૂમી અને અકર્મભૂમી એ

प्रतीत्य, संहरणं नाम क्षेत्रात् क्षेत्रान्तरे देवादिभिर्नयनम् तत् प्रतीत्य कर्मभूमौ वा भवेत् बकुशोऽकर्मभूमौ वा भवेत्। 'एवं जाव सिणाए' एवं यावत् स्नातकः, अत्र यावत्पदेन कुशीलनिर्ग्रन्थयोः सङ्ग्रहो भवति तथा च कुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकाः जन्मसद्भावापेक्षया कर्मभूमावेव भवेयु स्तत्रैव विहरन्तीति च परकृतविहारापेक्षया तु उभावपि संभवन्ति विहरन्तीति चेति गतमेकादशं क्षेत्रद्वारम् ११ ॥सू० ४॥

द्वादशं कालद्वारमाह-पुलाए णं भंते' इत्यादि।

मूलम्-पुलाए णं भंते! किं ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणी काले होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा? गोयमा! ओसप्पिणी काले वा होज्जा उस्सप्पिणी काले वा होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा। जइ ओसप्पिणी काले होज्जा किं सुसमसुसमा काले होज्जा१, सुसमा काले होज्जा२, सुसमदूसमा काले होज्जा३, दूसमसुसमा काले होज्जा४, दूसमाकाले होज्जा५, दूसमदूसमा काले होज्जा६, गोयमा! जम्मणं पडुच्च णो सुसमसुसमा काले होज्जा१, णो सुसमाकाले होज्जा२, सुसमदूसमा काले होज्जा३, दूसमसुसमा काले वा होज्जा४, नो दूसमा काले होज्जा५, नो दूसमदूसमा काले होज्जा६। संति भावं पडुच्च णो सुसमसुसमा काले होज्जा, णो सुसमा

जाव सिणाए' इस प्रकार से यावत् कुशील निर्ग्रन्थ और स्नातक ये साधु भी जन्म और सद्भाव की अपेक्षा तो कर्मभूमि में ही होते हैं और वहीं पर विहार करते हैं। परन्तु परकृत विहार की अपेक्षा से-संहरण की अपेक्षा से-कर्मभूमि और अकर्मभूमि दोनों में हो सकते हैं' क्षेत्र द्वार समाप्त ११॥सू० ४॥

બન્નેમા હોઈ શકે છે. 'एव जाव सिणाए' આ રીતે યાવત્ કુશીલ સાધુ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક આ સાધુ પણ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમીમાં જ હોય છે. અને ત્યા જ વિહાર કરે છે. પરંતુ પરકૃત વિહારની અપેક્ષાથી-સંહરણની અપેક્ષાથી કર્મભૂમી અને અકર્મભૂમી એ બન્નેમાં હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણે આ ક્ષેત્રદ્વારનું કથન સમાપ્ત થયું. ૧૧ ॥સૂ૦ ૪॥

काले होज्जा सुसमदूसम काले वा होज्जा दूसमसुसमा काले वा होज्जा दूसमा काले वा होज्जा णो दूसमदूसमा काले होज्जा। जइ उस्सप्पिणी काले होज्जा किं दूसमदूसमा काले होज्जा१, दूसमा काले होज्जा२, दूसमसुसमा काले होज्जा३, सुसमदूसमा काले होज्जा४, सुसमा काले होज्जा५, सुसमसुसमा काले होज्जा६, ? गोयमा! जम्मणं पडुच्च णो दूसमदूसमा काले होज्जा१, दूसमा काले वा होज्जा२, दूसमसुसमा काले वा होज्जा३, सुसम-दूसमा काले वा होज्जा४, णो सुसमा काले होज्जा५, णो सुसम सुसमा काले होज्जा६। संति भावं पडुच्च णो दूसमदूसमा काले होज्जा१, दूसमा काले होज्जा२, दूसमसुसमा काले वा होज्जा३, सुसमदूसमा काले वा होज्जा४, णो सुसमा काले होज्जा५, णो सुसमसुसमा काले होज्जा६। जइ णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले होज्जा किं सुसमसुसमापलिभागे होज्जा सुसमापलिभागे होज्जा सुसमदूसमापलिभागे होज्जा दूसमसुसमा-पलिभागे होज्जा? गोयमा! जम्मणं संति भावं च पडुच्च णो सुसमसुसमापलिभागे होज्जा णो सुसमापलिभागे होज्जा, णो सुसमदूसमापलिभागे होज्जा दूसमसुसमापलिभागे होज्जा। बउसेणं पुच्छा गोयमा! ओसप्पिणी काले वा होज्जा उस्सप्पिणी काले वा होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा। जइ ओसप्पिणी काले होज्जा किं सुसमसुसमा काले होज्जा पुच्छा गोयमा! जम्मणं संतिभावं च पडुच्च णो सुसमसुसमा काले होज्जा णो सुसमा काले होज्जा, सुसमदूसमा काले वा होज्जा दूसमसुसमा काले वा होज्जा दूसमा काले वा होज्जा, णो

दूसमदूसमा काले होज्जा, साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा। जइ उस्सप्पिणी काले होज्जा किं दूसमदूसमा काले होज्जा६, पुच्छा गोयमा! जम्मणं पडुच्च णो दूसमदुसमा काले होज्जा जहेव पुलाए। संति भावं पडुच्च णो दूससादुसम काले होज्जा, एवं संतिभावेण वि जहा पुलाए जाव णो सुसमसुसमा काले होज्जा। साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा। जइ नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले होज्जा पुच्छा, गोयमा! जंमणसंतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापलिभागे होज्जा जहेव पुलाए जाव दुसमसुसमापलिभागे होज्जा। साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा। जहा बउसे। एवं पडिसेवणा कुसीले वि। एवं कसायकुसीले वि। णियंठे सिणाओ य जहा पुलाओ। णवरं एएसिं अब्भहियं साहरणं भाणियव्वं सेसं तं चेव १२॥सू० ५॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त! किम् अवसर्पिणी काले भवेत् उत्सर्पिणीकाले भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेत्? गौतम! अवसर्पिणीकाले वा भवेत् उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काले वा भवेत्। यदि अवसर्पिणीकाले भवेत् किं सुषमसुषमाकाले भवेत्१, सुषमाकाले भवेत्२, सुषमदुःषमाकाले भवेत् ३, दुःषमसुषमाकाले भवेत् ४, दुःषमाकाले भवेत् ५, दुःषमदुःषमाकाले भवेत् ६,? गौतम! जन्मप्रतीत्य नो सुषमसुषमाकाले भवेत् १, नो सुषमाकाले भवेत् २, सुषमदुःषमाकाले भवेत् ३, दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् ४, नो दुःषमाकाले भवेत् ५, नो दुःषमदुषमाकाले भवेत् ६। सद्भावं प्रतीत्य नो सुषमसुषमाकाले भवेत् १, नो सुषमाकाले भवेत् २, सुषमदुःषमाकाले वा भवेत् ३, दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् ४, दुःषमाकाले वा भवेत् ५, नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् ६,। यदि उत्सर्पिणीकाले भवेत् किं दुःषमदुःषमाकाले भवेत्१, दुःषमाकाले भवेत्२, दुःषमसुषमाकाले भवेत् ३, सुषम दुःषमाकाले भवेत् ४, सुषमाकाले भवेत् ५? सुषमसुषमाकाले भवेत् ६? गौतम! जन्म प्रतीत्य नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् १, दुःषमाकाले वा भवेत् २, दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् ३, सुषमदुःषमाकाले वा भवेत् ४, नो सुषमाकाले भवेत् ५,

नो सुषमसुषमाकाले भवेत् ६, सद्भावं प्रतीत्य नो दुःषमाकाले भवेत् १, दुःषमाकाले भवेत् २, दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् ३, सुषमदुःषमाकालेवा भवेत् ४, नो सुषमाकाले भवेत् ५, नो सुषमसुषमाकाले भवेत् ६, यदि नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले भवेत् किं सुषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् ? सुषमदुःषमाप्रतिभागे भवेत् सुषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् ? गौतम ! जन्म सद्भावं च प्रतीत्य नो सुषमसुषमाप्रतिभागे भवेत् नो सुषमाप्रतिभागे भवेत् नो दुःषमदुःषमां प्रतिभागे भवेत् दुःषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् । बकुशः खलु पृच्छा-गौतम ! अवसर्पिणीकाले वा भवेत्-उत्सर्पिणीकाले वा भवेत्-नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् । यदि अवसर्पिणीकाले भवेत किम् सुषमसुषमाकाले पृच्छा गौतम ! जन्म सद्भावं च प्रतीत्य नो सुषमसुषमाकाले भवेत् नो सुषमाकाले भवेत् सुषमदुःषमाकाले वा भवेत् दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् दुःषमाकाले वा भवेत्-नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् । संहरणं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् समाकाले भवेत् । यदि उत्सर्पिणीकाले भवेत् किं दुःषमदुःषमाकाले भवेत् पृच्छा गौतम ! जन्म प्रतीत्य नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् यथैव पुलाकः । सद्भावं प्रतीत्य नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत्-नो दुःषमाकाले भवेत् एवं सद्भावेनापि यथा पुलाको यावत् नो सुषमसुषमाकाले भवेत् संहरणं प्रतीत्यान्यतरस्मिन् समाकाले भवेत् । यदि नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले भवेत् पृच्छा गौतम ! जन्म सद्भावं प्रतीत्य नो सुषमसुषमा प्रतिभागे भवेत यथैव पुलाको यावत् दुःषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् । संहरणं प्रतीत्यान्यतरस्मिन् प्रतिभागे भवेत् यथा बकुशः, एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि एवं कषायकुशीलोऽपि । निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः, नवरमेतयोरभ्यधिकं संहरणं भणितव्यम्. शेषं तदेव ॥सू०५॥

टीका—'पुलाए णं भंते ! किं ओसप्पिणीकाले होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किमवसर्पिणीकाले भवेत् 'उस्सप्पिणीकाले होज्जा' उत्सर्पिणीकाले भवेत्

बारहवां काल द्वार

'पुलाए णं भंते ! किं ओसप्पिणीकाले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले होज्जा' इत्यादि ।

टीकार्थ--गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछ रहे हैं-'पुलाए णं भंते ! किं ओसप्पिणीकाले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले होज्जा' हे भदन्त !

હવે બારમા કાલદ્વારનુ કથન કરવામા આવે છે. 'पुलाएणं भंते ! किं ओसप्पिणी काले होज्जा उस्सप्पिणीकाले होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવુ પૂછ્યુ છે કે-'पुलाए णं भंते ! किं ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક શુ ઉત્સર્પિણી

'णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणीकाले होज्जा' नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले भवेत् सामान्यतः कालस्त्रिविधो भवति अवसर्पिणीकालः उत्सर्पिणीकालः नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकालश्च तत्र भरतैरवतक्षेत्रेषु आद्यौ द्वौ अवसर्पिणी, उत्सर्पिणीकालौ भवतः, तथा तृतीयः कालो नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी नामकः महाविदेहहैमवतादिक्षेत्रेषु भवतीति तत्र कस्मिनकाले कुत्रक्षेत्रे पुलाको जायते इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'ओसप्पिणीकाले वा होज्जा' अवसर्पिणीकाले वा भवेत् पुलाकः, 'उस्सप्पिणी काले वा होज्जा' उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् 'णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' नो अवसर्पिणी नो

पुलाक क्या अवसर्पिणीकाल में होता है अथवा उत्सर्पिणीकाल में होता है? अथवा 'नो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में होता है? सामान्य से काल तीन प्रकार का होता है। अवसर्पिणीकाल, उत्सर्पिणीकाल और नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल, इनमें से भरत क्षेत्र और ऐरवत क्षेत्र इन दो क्षेत्रों में आदि के दो अवसर्पिणीकाल और उत्सर्पिणी काल होता हैं। तथा तृतीयकाल नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काल महाविदेह और हैमवतादि क्षेत्रों में होता है। इसी अभिप्राय से गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा प्रश्न किया है कि पुलाक साधु किस काल में किस क्षेत्र में उत्पन्न होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा, णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा' हे गौतम! पुलाक अवसर्पिणी काल में

કાળમા હોય છે? કે અવસર્પિણી કાળમા હોય છે? અથવા 'नो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी काले वा होज्जा' નો ઉત્સર્પિણી નો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે. સામાન્ય પ્રકારથી કાળ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે, અવસર્પિણીકાળ, ઉત્સર્પિણીકાળ અને નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણીકાળ તેમાથી ભરતક્ષેત્ર અને ઐરવતક્ષેત્ર આ બે ક્ષેત્રોમાં આદિના બે અવસર્પિણી કાળ અને ઉત્સર્પિણી કાળ હોય છે. તથા ત્રીજો કાળ નો અવસર્પિણી, નો ઉત્સર્પિણીકાળ—મહાવિદેહ અને હેમવત વિગેરે વિગેરે ક્ષેત્રોમા હોય છે એજ અભિપ્રાયથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન કર્યો છે કે—પુલાક સાધુ કયા કાળમાં અને કયા ક્ષેત્રમા ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! ओसप्पिणीकाले वा होज्जा, उस्सप्पिणी काले वा होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणी-काले वा होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક અવસર્પિણી કાળમાં પણ

उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् त्रितयकालेऽपि पुलाकस्योत्पत्तिर्भवति तत् तत् क्षेत्रेषु इति । 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा' यदि स पुलाकोऽवसर्पिणीकाले भवेत् तदा किम् 'सुसमसुसमाकाले होज्जा' सुषमसुषमाकाले-प्रथमारके भवेत्-समुत्पद्येत ? अथवा 'सुसमाकाले होज्जा' सुषमाकाले-द्वितीयारके भवेत्-समुत्पद्येत अथवा 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' सुषमदुःषमाकाले-तृतीयारके भवेत् अथवा 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' दुःषमसुषमाकाले चतुर्थारके भवेत् अथवा 'दुस्समाकाले होज्जा' दुःषमाकाले पञ्चमारके भवेत् अथवा 'दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' दुःषमदुःषमाकाले-षष्ठारके भवेत् पुलाकः प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमपष्ठारकेषु कतमस्मिन् आरके समुत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जम्मणं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' जन्म प्रतीत्य

भी होता है, उत्सर्पिणी काल में भी होता है और नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काल में भी होता है । तीसरे काल में भी उन २ क्षेत्रों में पुलाक की उत्पत्ति होती है । 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा सुसमसुसमाकाले होज्जा' यदि अवसर्पिणीकाल में पुलाक की उत्पत्ति होती है तो क्या वह सुषमसुषमा नाम के प्रथम आरक में होता है १, अथवा 'सुसमा काले होज्जा' सुषमानाम के दूसरे आरे में होता है २, अथवा 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' सुषमदुःषमा नाम के तृतीय आरक में होता है ३ अथवा-'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' दुःषमसुषमा नाम के चतुर्थ आरक में होता है ४, अथवा-'दुस्समा काले होज्जा' दुष्षमा नामके ५, पांचवें आरक में होता है ? अथवा-'दुस्समदुस्समा काले होज्जा' दुष्षमदुष्षमा नामके छठे आरक मे होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा'

હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમા પણ હોય છે. અને નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. ત્રીજા કાળમાં પણ તે તે ક્ષેત્રોમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ હોય છે. 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा, सुसमसुसमाकाले होज्जा' જો અવસર્પિણી કાળમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ હોય છે તો શું તે સુષમસુષમા નામના પહેલા આરામાં હોય છે ? ૧ અથવા 'सुसमा काले होज्जा' સુષમા નામના બીજા આરમાં હોય છે ? ૨ અથવા 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' સુષમ દુઃષમા નામના ત્રીજા આરામાં હોય છે ? અથવા 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' દુષ્ષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં હોય છે ? ૪ અથવા 'दुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમા કાળમાં હોય છે ? ૫ અર્થાત્ પાંચમાં આરામાં હોય છે ? અથવા 'दुस्सम दुसमाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' હે ગૌતમ !

जन्मापेक्षयेत्यर्थः सुषमसुषमाकाले-प्रथमारके नो भवेत्, तथा 'णो सुसमा काले होज्जा' नो सुषमाकाले, द्वितीयारकेऽपि न भवेत् जन्मापेक्षया आद्यद्वितीयारके न समुत्पद्यते पुलाक इत्यर्थः। किन्तु 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' सुषमदुःषमा-काले-आदिनाथकाले भवेत् तथा 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' दुःषमसुषमा-काले वा भवेत् समुत्पद्येत इत्यर्थः 'नो दुस्समाकाले होज्जा नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' नो दुःषमाकाले नो वा दुःषमदुःषमाकाले भवेत्। 'संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमाकाले होज्जा' सद्भावं प्रतीत्य नो सुषमसुषमाकाले भवेत् नो वा सुषमाकाले भवेत्, सद्भावापेक्षया प्रथमद्वितीयारके न भवतीत्यर्थः, किन्तु 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा दुस्समसुसमाकाले वा

हे गौतम! वह जन्म की अपेक्षा लेकर सुषमसुषमा नामके प्रथम आरक में नहीं होता है तथा 'णो सुसमाकाले होज्जा' सुषमानाम के द्वितीय आरक में भी नहीं होता है किन्तु 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' सुषमदुःषमाकाल में आदिनाथ के समय में तृतीय आरक में होता है। तथा-दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' दुःषमसुषमाकाल में चतुर्थ आरक में भी वह होता है। 'नो दुस्समाकाले होज्जा' नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' पर दुःषमाकाल में वह नहीं होता हैऔर न वह दुःषमदुःषमाकाल में भी होता है। 'संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमा-काले होज्जा' सद्भाव की अपेक्षा से वह पुलाक साधु प्रथम सुषमसुषमा काल में नहीं होता है द्वितीय सुषमा काल में भी नहीं होता है। किन्तु 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' सुषम-

---

તે જન્મની અપેક્ષાએ સુષમ સુષમા નામના પહેલા આરામાં હોતા નથી. 'णो सुसमाकाले होज्जा' સુષમા નામના બીજા આરામાં પણ હોતા નથી. પરંતુ 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં એટલે કે આદિનાથ ભગ-વાનના સમયમાં ત્રીજા આરામાં હોય છે. તથા 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' દુઃષમ સુષમા કાળમાં એટલે કે ચોથા આરામાં પણ તે હોય છે. 'नो दुस्समा-काले होज्जा, नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' પરંતુ દુઃષમા કાળમાં તે હોતા નથી. તેમજ દુઃષમ દુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. 'संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमाकाले होज्जा' સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે પુલાક સાધુ પહેલા સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. બીજા સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે, દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે.

होज्जा-दुस्समाकाले वा होज्जा' सुषमदुःषमाकाले भवेत् दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् दुःषमाकाले वा भवेत् एतस्मिन् कालत्रये सद्भावापेक्षया भवतीत्यर्थः, 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' दुःषमदुःषमाकाले-षष्ठारके नो भवेत् पुलाको जन्मापेक्षया तृतीयारकस्याऽन्तिमभागे तथा चतुर्थे आरके भवति, तथा सद्भावापेक्षया तृतीयचतुर्थपञ्चमारकेऽपि भवेत्-तत्र यदि यः चतुर्थारके समुत्पन्नो भवेत् तस्य पञ्चमारके सद्भावो भवति तृतीयचतुर्थारकयो जन्मसद्भावौ उभावपि भवतः। उत्सर्पिणीकाले तु द्वितीयचतुर्थारकेषु पुलाको जन्मापेक्षया भवति, तत्र हि द्वितीयारकस्यावसाने समुत्पद्यते तथा तृतीयारकस्य प्रारम्भभागे चारित्रं स्वीकुर्यात् तृतीयचतुर्थारकयोस्तु जन्मचारित्रमेत दुमयमपि भवति

दुःषमा काल में होता है, दुःषमसुषमाकाल में होता है और दुःषमा जो पंचम काल है उसमें होता है। 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' छठा आरक जो दुःषम दुःषमा है उसमें नहीं होता है। तात्पर्य इस समस्त कथन का ऐसा है कि पुलाक, जन्म की अपेक्षा तृतीय आरक के अन्तिम भाग में और चतुर्थ आरकमें होता है तथा सद्भाव की अपेक्षा तृतीय चतुर्थ और पंचम आरकों में भी होता है। इन आरकों में से यदि वह चतुर्थ आरक में उत्पन्न होता है तो उसका सद्भाव पंचम आरक में होता है। इस प्रकार तृतीय चतुर्थ आरकों में जन्म और सद्भाव ये दोनों भी होते हैं उत्सर्पिणी काल में तो द्वितीय तृतीय और चतुर्थ इन आरकों में पुलाक जन्म की अपेक्षा से होता है। यहां इनमें यह द्वितीय आरक के अन्त में उत्पन्न यदि होता है तो तृतीय आरक के प्रारम्भ भाग में चारित्र को अङ्गीकार कर लेता है। इस

અને દુઃષમા જે પાંચમે કાળ છે તેમાં હોય છે. 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' છઠ્ઠો આરો જે દુઃષમ દુઃષમા છે, તેમાં હોતા નથી. આ સઘળા કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક જન્મની અપેક્ષાથી ત્રીજા, અને ચોથા આરાઓના પહેલા ભાગમાં હોય છે. તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા આરામાં પણ હોય છે, આ આરાઓમાંથી જો તે ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેનો સદ્ભાવ પાંચમા આરામાં હોય છે આ રીતે ત્રીજા અને ચોથા આ આરાઓમાં જન્મ અને સદ્ભાવ આ બન્ને હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં તો બીજા ત્રીજા અને ચોથા આ આરાઓમાં જન્મની અપેક્ષાથી પુલાક હોય છે. અહીંયાં તે બીજા આરાના અંતમાં જો ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્રીજા આરાના આરંભ કાળમાં ચારિત્ર સ્વીકારી લે છે. આ રીતે ત્રીજા અને

सद्भावापेक्षया तु तृतीयचतुर्थारकयोरेव चारित्रप्रतिपत्तिर्भवतीति समुदितार्थः। 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' यदि स पुलाक उत्सर्पिणीकाले भवेत् तदा-किं 'दूसमदूसमाकाले होज्जा ?' किं दुःषमदुःषमाकाले उत्सर्पिण्याः प्रथमारके खलु समुत्पद्यते अथवा 'दूसमाकाले होज्जा' दुःषमाकाले भवेत् अथवा 'दूसमसुसमाकाले होज्जा' दुःषमसुषमाकाले उत्सर्पिण्या स्तृतीयारके भवेत् अथवा 'सुसमदूसमाकाले होज्जा' सुषमदुःषमाकाले भवेत् अथवा 'सुसमाकाले होज्जा' सुषमाकाले भवेत् अथवा 'सुसमसुसमाकाले होज्जा' सुषमसुषमाकाले षष्ठारके भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जम्मणं पडुच्च' जन्म प्रतीत्य-

---

प्रकार तृतीय और चतुर्थ इन दो आरकों में जन्म और सद्भाव ये दोनों भी होते हैं एवं सद्भाव की अपेक्षा तृतीय और चतुर्थ आरकों में ही चारित्र की प्रतिपत्ति होती है। 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' यदि वह पुलाक उत्सर्पिणी काल में होता है तो क्या वह 'दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' दुःषमदुःषमाकाल नामक प्रथम आरक में होता है ? अथवा 'दुस्समाकाले होज्जा' दुःषमाकाल में-द्वितीयकाल में-होता है ? 'दुस्समसुस्समाकाले होज्जा' अथवा दुःषमसुषमाकाल में होता है ? तृतीय काल में होता है ? अथवा 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' चतुर्थ सुषमदुःषमाकाल में होता है ? अथवा 'सुसमा काले होज्जा' पांचवें सुषमाकाल में होता है, अथवा 'सुसमसुसमाकाले होज्जा' उत्सर्पिणी के सुषमसुषमानाम के छठे आरक में होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! जम्मणं पडुच्च' हे गौतम !

ચોથા આ બે આરાઓમાં જન્મ અને સદ્ભાવ એ બન્ને પણ હોય છે. અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ત્રીજા અને ચોથા આરાઓમાં જ ચારિત્રની ઉત્પત્તિ હોય છે. 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' જો તે પુલાક ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે 'दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુષમા કાળમાં-પહેલા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'दुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમા કાળમાં-બીજા કાળમાં હોય છે ? 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा' અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે-ત્રીજા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' ચોથા સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमाकाले होज्जा' પાંચમા સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા 'सुसमसुसमाकाले होज्जा' ઉત્સર્પિણીના સુષમ સુષમા નામના ૬ છઠ્ઠા આરામાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जम्मण पडुच्च' હે ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાથી પુલાક સાધુ

जन्मापेक्षया इत्यर्थः, 'णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' नो दुःषमदुःषमा काले भवेत् दुःषमदुःषमाकाले नैव समुत्पद्यते पुलाक इत्यर्थः, किन्तु 'दुस्समाकाले वा होज्जा' दुःषमाकाले वा भवेत् जन्मापेक्षया, तथा 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् तथा-'सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा' सुषमदुःषमाकाले वा भवेत्, 'नो सुषमाकाले भवेदिति। 'संतिभावं पडुच्च' सद्भावं प्रतीत्य, 'नो दूसमदूसमाकाले होज्जा' नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् किन्तु 'दूसमाकाले होज्जा' दुःषमाकाले भवेत् 'दूसमसुसमाकाले वा होज्जा सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा' दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुःषमाकाले वा भवेत् 'णो सुसमाकाले होज्जा णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' नो सुषमाकाले भवेत् नो वा सुषमसुषमाकाले

जन्म की अपेक्षा पुलाक साधु 'णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' दुःषमदुःषमाकाल में नहीं होता है-'दुस्समाकाले वा होज्जा' किन्तु दुःषमाकालमें होता है। 'दुस्समसुसमकाले वा होज्जा' दुःषमसुषमाकाल में होता है 'सुसमदुस्समाकाले होज्जा' सुषमदुःषमा काल में होता है तथा 'नो सुषमाकाले होज्जा नो सुसमसुसमाकाले होज्जा' वह सुषमाकाल में नहीं होता है और न सुषमसुषमाकाल में होता है। 'संतिभावं पडुच्च' तथा सद्भाव की अपेक्षा लेकर 'नो दुस्सम दुस्समाकाले होज्जा' दुःषम दुःषमा काले में नहीं होता है। 'णो दुस्समाकाले होज्जा' दुःषमाकाल में नहीं होता है 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा' दुःषम सुषमाकाल में होता है। और सुषमदुःषमाकाल में होता है। 'णो सुसमाकाले होज्जा णो सुसम सुसमा काले होज्जा' सुषमाकाल में तथा सुषमसुषमाकाल में नहीं

'णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુ.ષમ દુઃષમા કાળમાં હોતા નથી. 'दुस्समाकाले वा होज्जा' પરંતુ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. 'दुःसमसुसमकाले वा होज्जा' દુ ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. 'सुसमदुःसमाकाले होज्जा' સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. તથા 'नो सुसमाकाले होज्जा नो सुसमसुसमाकाले होज्जा' તે સુષમા કાળમાં હોતા નથી અને સુષમ સુષમાં કાળમાં પણ હોતા નથી 'संतिभावं पडुच्च' તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુ.ષમ દુ.ષમા કાળમાં હોતા નથી. 'दुस्समाकाले होज्जा' દુ.ષમા કાળમાં હોય છે. 'दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा, सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा' દુ.ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, અને સુષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે. 'णो सुसमाकाले होज्जा णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' સુષમ-કાળમાં તથા સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે

भवेत्। उत्सर्पिणीकाले द्वितीयतृतीयचतुर्थारकेषु पुलाको जन्मापेक्षया भवति तत्र जन्मापेक्षया द्वितीयारकस्यान्ते जायते तृतीयारके तु चारित्रमवाप्नोति, तृतीयचतुर्थारकयोस्तु उत्पद्येत चारित्रं प्राप्नोति, सद्भावापेक्षया तु तृतीयचतुर्थारकयोरेव पुलाकस्य सत्ता भवति-तृतीयचतुर्थयोरेवारकयोरेव चारित्रप्राप्तिरपि भवतीति सारांशः। 'जइ नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणीकाले होज्जा किं सुसमसुसमापलिभागे होज्जा' यदि स पुलाको नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले भवेत् तदा किं सुषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् सुषमायाः प्रतिभागः-सादृश्यं विद्यते यस्मिन् काले स सुषमसुषमा प्रतिभागः तस्मिन् सुषमसुषमा प्रतिभागे-सुषमसुषमा समानकाले भवेत्। 'सुसमा पलिभागे होज्जा' सुषमाप्रतिभागे-सुषमा समानकाले भवेत्। अथवा 'सुसमदुःसमापलिभागे होज्जा' सुषमदुःषमाप्रति-

होता है तात्पर्य इसका यही है कि पुलाक जन्म की अपेक्षा उत्सर्पिणी काल के द्वितीय तृतीय और चतुर्थ इन आरकों में होता है वह द्वितीय आरक के अन्त में उत्पन्न होता है और तृतीय आरक में चरित्र प्राप्त करलेता है। तथा तृतीय और चतुर्थ आरक में तो वह उत्पन्न होता है और वहीं पर वह चारित्र भी धारण करलेता है। सद्भाव की अपेक्षा तृतीय और चतुर्थ आरक में ही इसकी सत्ता होती है और वहीं पर इसे चारित्र की प्राप्ति हो जाती है।

'जइ नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले होज्जा' हे भदन्त! वह पुलाक साधु यदि नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काल में होता है तो 'किं सुसमसुसमापलिभागे होज्जा सुसमापलिभागे होज्जा' क्या वह सुषम सुषमा के समान काल में उत्पन्न होता है? अथवा सुषमा समान काल में उत्पन्न होता है? अथवा 'सुसमदूसमापलिभागे

છે-પુલાક જન્મની અપેક્ષાથી ઉત્સર્પિણી કાળના બીજા, ત્રીજા અને ચોથા આ ારાઓમાં હોય છે તે બીજા આરાના અંતમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્રીજા રામાં ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે. તથા ત્રીજા અને ચોથા આરામાં તે ઉત્પન્ન છે. અને ત્યાં જ તે ચારિત્ર પણ ધારણ કરે છે. સદ્ભાવની અપેક્ષાથી અને ચોથા આરામાં જ તેની સત્તા હોય છે, અને ત્યાં જ તેને પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે

'जइ नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले होज्जा' હે ભગવન્ તે પુલાક જો ના અવસર્પિણી ના ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો 'किं मा लिभागे होज्जा सुसमापलिभागे होज्जा' શું તે સુષમાના સરખા

भागे-समानकाले भवेत् अथवा-'दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' दुष्षम-सुषमाप्रतिभागे भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जंमणसंतिभावं पडुच्च' जन्मसद्भावं प्रतीत्य जन्मापेक्षया सद्भावापेक्षया चेत्यर्थः, 'णो सुसमसुसमापलिभागे होज्जा' नो सुषमसुषमाप्रतिभागे भवेत् स पुलाकः। 'नो सुसमापलिभागे होज्जा' नो सुषमाप्रतिभागे भवेत् 'नो सुसमदूसमापलिभागे होज्जा' नो सुषमदुःषमाप्रतिभागे भवेत् किन्तु 'दुस्समसुसमापलिभागे वा होज्जा' दुःषमसुषमाप्रतिभागे वा भवेदिति सुषमसुषमायाः

होज्जा' सुषम दुःषमा के समान काल में उत्पन्न होता है? 'दुस्सम सुसमापलिभागे होज्जा' अथवा दुःषमसुषमा के समान काल में उत्पन्न होता है? सुषमसुषमा का प्रतिभाग समानता जिस काल में होवे वह सुषमसुषमा प्रतिभाग काल है इसी प्रकार से सुषमा प्रतिभाग आदि में भी समझना चाहिये ऐसा यह प्रश्न गौतम ने इसलिये किया है कि ऐसा काल देवकुरु आदि अकर्मभूमियों में है। इस के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जम्मण संतिभावं पडुच्च णो सुसम-सुसमापडिभागे होज्जा' हे गौतम जन्म और सद्भाव की अपेक्षा लेकर जब तुम्हारे प्रश्न के उत्तर का विचार किया जाता है तब तो वह सुषमसुषमा के समान काल में उत्पन्न नहीं होता है 'नो सुसमा-पलिभागे होज्जा' सुषमा के समान काल में उत्पन्न नहीं होता है 'णो सुसमदुस्समापलिभागे होज्जा' सुषमदुःषमा के समान काल में उत्पन्न नहीं होता है, किन्तु-'दुस्सम सुसमापलिभागे होज्जा' दुःषमसुषमा के

કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'सुसमदूसमापलिभागे होज्जा' સુષમ દુઃષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? 'दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' અથવા દુઃષમ સુષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? સુષમ સુષમાનો પ્રતિભાગ-સરખાપણાવાળો જે કાળમાં હોય તે સુષમ સુષમા પ્રતિભાગ કહેવાય છે. એજ રીતે સુષમા પ્રતિભાગ વિગેરેમાં પણ સમજવું. આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ એ માટે કર્યો છે કે-આવો કાળ દેવકુરૂ વિગેરે અકર્મભૂમીયોમાં છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जम्मण संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापडिभागे होज्जा' હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી જ્યારે તમારા પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવે છે. ત્યારે તો સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'नो सुसमापलिभागे होज्जा' સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'णो सुसमदूसमापलिभागे होज्जा' સુષમ દુઃષમાના સમાન

समानकालो देवकुरूत्तरकुरुषु भवति, सुषमासमानकालः हरिवर्षरम्यकवर्षेषु भवति, हैमवतहैरण्यवतेषु सुषमदुःषमा समानकालो भवति, एतेषु त्रिषु क्षेत्रेषु पुलाको नैवोत्पद्यते, दुःषमसुषमासमानकालश्च महाविदेहेषु भवति, अत्र पुलाक उत्पद्यते इति । 'बउसेणं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! किम् अवसर्पिणीकाले भवेत् उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'ओसप्पिणी काले वा होज्जा उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा णो ओसप्पिणी णो उस्स-

---

समान काल में उत्पन्न होता है । सुषमसुषमा के समान काल देवकुरु उत्तर कुरु में होता है सुषमा के समान काल हरिवर्ष और रम्यक वर्ष में होता है सुषम दुःषमा के समान काल हिमवंत और ऐरण्यवतक्षेत्र में होता है और दुःषमसुषमा के समान काल महाविदेह क्षेत्र में होता है । इन में से तीन क्षेत्रों में पुलाक उत्पन्न नहीं होता है और सद्भाव भी नहीं होता है । दुःषमसुषमा के समानकाल विदेह क्षेत्रों में होता है इसमें पुलाक की उत्पत्ति होती है यह बात ऊपर प्रकट कर दी गई है।

'बउसे णं पुच्छा' गौतमस्वामी ने इस सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! बकुश साधु क्या उत्सर्पिणीकाल में होता है ? अथवा अवसर्पिणी काल में होता है ? अथवा नो उत्सर्पिणी नो अवसर्पिणी काल में होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं–'गोयमा ! ओसप्पिणी काले वा होज्जा, उस्सप्पिणी काले वा होज्जा'

કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ 'दुस्समसुसमापलिभागे होज्जा' દુઃષમ સુષમાના સરખા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સુષમ સુષમાનો સમાન કાળ દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂમાં હોય છે. સુષમાનો સમાનકાળ હરિવર્ષ અને રમ્યક વર્ષમાં હોય છે. સુષમ દુઃષમાનો સમાન કાળ હિમવંત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રમાં હોય છે. અને દુઃષમ સુષમાનો સમાન કાળ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં હોય છે. આ ત્રણ ક્ષેત્રોમાં પુલાક ઉત્પન્ન થતા નથી. દુઃષમ સુષમાનો સમાન કાળ વિદેહ ક્ષેત્રોમાં હોય છે. તેમાં પુલાકની ઉત્પત્તી હોય છે, એ વાત ઉપર બતાવવામાં આવી છે.

'बउसेणं पुच्छा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ બકુશ સાધુ શું ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અવસર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા નો ઉત્સર્પિણી નો અવસર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! ओसप्पिणीकाले वा होज्जा, उस्सप्पिणीकाले वा

प्पिणीकाले वा होज्जा' अवसर्पिणीकाले वा भवेत् बकुशः, उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेदित्युत्तरम् । 'जइ ओसप्पिणी-काले होज्जा किं सुसमसुसमाकाले होज्जा-पुच्छा' यदि स बकुशः अवसर्पिणी-काले भवेत् तदा किं सुषमसुषमाकाले भवेत् सुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुःषमा-काले वा भवेत् दुष्षमसुषमाकाले वा भवेत् दुष्षमाकाले वा भवेत् दुष्षमदुष्षमा काले वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंमणं संतिभावं च पडुच्च' जन्म सद्भावं च प्रतीत्य जन्मापेक्षया सद्भावापेक्षया चेत्यर्थः, 'णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमाकाले होज्जा'

णो ओसप्पिणी णो उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' हे गौतम ! बकुश साधु अवसर्पिणी काल में भी हो सकता है उत्सर्पिणी काल में भी हो सकता है और नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काल में भी उत्पन्न हो सकता है। 'जइ ओसप्पिणी काले होज्जा, किं सुसमसुसमाकाले होज्जा पुच्छा' यदि हे भदन्त ! बकुश अवसर्पिणी काल में होता है तो क्या वह सुषमसुषमा नाम के पहिले आरे में होता है ? अथवा सुषमा नाम के द्वितीय आरे में होता है ? अथवा सुषम दुःषमा नामके तृतीय आरे में होता है ? अथवा दुःषमसुषमा नामके चतुर्थ आरे में होता है ? अथवा दुःषमा नाम के पांचवें आरे में होता है ? अथवा दुःषम दुःषमा नाम के छठे आरे में होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! जंमणं संतिभावं पडुच्च' हे गौतम ! जन्म और सद्भाव की अपेक्षा से बकुश साधु 'णो सुसम-

---

होज्जा, णो ओसप्पिणी, णो उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' હે ગૌતમ ! બકુશ સાધુ અવસર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તથા નો ઉત્સર્પિણી કાળ તથા નો અવસર્પિણી કાળમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा किं सुसमसुसमाकाले होज्जा पुच्छा' હે ભગવન્ જો બકુશ ઉત્સર્પિણી કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે સુષમ સુષમાના પહેલા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સુષમા નામના બીજા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સુષમા દુઃષમા નામના ત્રીજા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમા નામના પાંચમાં આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जंमणं संतिभावं पडुच्च' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્-

सुषमसुषमाकाले न भवति वकुशः, नो वा सुषमाकाले भवेत् किन्तु 'सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा दुस्समाकाले वा होज्जा' सुषमदुष्षमाकाले वा भवेत् दुष्षमसुषमाकाले वा भवेत् दुष्षमाकाले वा भवेत् किन्तु 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत् 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' संहरण प्रतीत्य पुनः अन्यतरस्मिन् समाकाले भवेत् वकुश इति। 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' यदि स वकुश उत्सर्पिणीकाले भवेत् तदा 'किं दुस्समदुस्समाकाले होज्जा-पुच्छा' किं दुष्षमदुष्षमाकाले वा भवेत् दुष्षमाकाले वा

सुसमा काले होज्जा णो सुसमा काले होज्जा' न सुषमसुषमा नामके प्रथम आरे में होता है न सुषमा नाम के द्वितीय आरे में होता है 'सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा, दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' किन्तु सुषम दुःषमा नाम के तृतीय आरे में होता है और दुःषमसुषमा नाम के चतुर्थ काल में होता है। 'दुस्समाकाले वा होज्जा' 'दुष्षमा नाम के पांचवें आरे में उत्पन्न होता है। किन्तु 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' दुष्षमदुष्षमा नाम के छठे आरे में नहीं होता है। 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' संहरण की अपेक्षा से तो वकुश साधु किसी भी आरे में हो सकता है।

'जइ उस्सप्पिणी काले होज्जा' यदि हे भदन्त ! वह वकुश साधु उत्सर्पिणी काल में होता है तो 'किं दुस्सम दुस्समाकाले होज्जा पुच्छा' क्या वह दुःषम दुःषमा काल में होता है ? अथवा दुष्षमाकाल में होता

ભાવની અપેક્ષાથી બકુશ સાધુ 'णो सुसमसुसमाकाले होज्जा णो सुसमाकाले होज्जा' સુષમ સુષમા નામના પહેલા આરામાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અને સુષમા નામના બીજા આરામાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. 'सुसमदुस्समाकाले वा होज्जा दुस्समसुसमाकाले वा होज्जा' પરંતુ સુષમ દુઃષમા નામના ત્રીજા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને દુઃષમ સુષમા નામના ચોથા આરામાં પણ હોય છે. 'दुस्समाकाले वा होज्जा' દુઃષમા નામના પાંચમા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' દુઃષમ દુઃષમા નામના છઠ્ઠા આરામાં ઉત્પન્ન થતા નથી 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તો બકુશ સાધુ કોઈપણ આરામાં થઈ શકે છે? 'जइ उस्सप्पिणीकाले होज्जा' હે ભગવન્ જો તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો 'किं दुस्समदुस्समाकाले होज्जा पुच्छा' શું તે દુઃષમ દુઃષમા કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે?

भवेत् दुष्षमसुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुष्षमाकाले वा भवेत् सुषमाकाले वा भवेत् सुषमसुषमाकाले वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जम्मणं पडुच्च णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा जहेव पुलाए' जन्म प्रतीत्य नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत् बकुशः यथैव पुलाकः, पुलाकविषये यथा कथितं सर्वं बकुशविषयेऽपि ज्ञातव्यम् तथाहि-दुष्षमाकाले भवेत्-दुष्षमसुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुष्षमाकाले वा भवेत् नो सुषमाकाले भवेत् न वा सुषमसुषमाकाले भवेदिति। 'संतिभावं पडुच्च णो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा' सद्भावं प्रतीत्य सद्भावापेक्षया इत्यर्थः, नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत्, 'नो दूसमा-

है? अथवा दुःष्षमसुषमा काल में होता है? अथवा सुषम दुष्षमाकाल में होता है? अथवा सुषमा काल में होता है? अथवा सुषमसुषमा-काल में होता है? इस गौतमस्वामी के प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभुश्री उनसे कहते हैं-'गोयमा! जम्मणं पडुच्च' हे गौतम! जन्म की अपेक्षा से तो वह बकुश साधु उत्सर्पिणी काल के 'नो दुस्सम-दुस्समा काले होज्जा जहेव पुलाए' दुष्षमदुष्षमा काल में उत्पन्न नहीं होता है इस प्रकार का जैसा कथन पुलाक साधु के विषय में कहा गया है उसी प्रकार का समस्त कथन बकुश के सम्बन्ध में भी कहना चाहिये। तथा च वह बकुश साधु उत्सर्पिणी काल के दुःषमा आरे में उत्पन्न होता है दुष्षम सुषमाकाल में उत्पन्न होता हैं सुषम-दुष्षमकाल में उत्पन्न होता है सुषमाकाल में अथवा सुषमसुषमाकाल में वह उत्पन्न नहीं होता है। 'संतिभावं पडुच्च णो दुस्समदुस्समा काले होज्जा' सद्भाव की अपेक्षा से वह बकुश साधु दुष्षम-

અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમા હોય છે? અથવા સુષમા કાળમા હોય છે? અથવા સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जम्मणं पडुच्च' હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી તો તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળના 'नो दुस्सम दुस्समाकाले होज्जा जहेव पुलाए' દુષ્ષમ દુષ્ષમ કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. આ પ્રમાણેનું જે પ્રમાણે પુલાક સાધુના સબંધમાં કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન બકુશ સાધુના સબંધમા પણ કહેવુ જોઈએ. તથા તે બકુશ સાધુ ઉત્સર્પિણી કાળના દુઃષમા આરામાં ઉત્પન્ન થાય છે. દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સુષમ દુષ્ષમ કાળમા ઉત્પન્ન થાય છે સુષમા કાળમાં તથા સુષમ સુષમા કાળમા તે ઉત્પન્ન થતા નથી. 'संतिभावं पडुच्च' સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે બકુશ સાધુ 'नो दुस्समदुस्समाकाले होज्जा'

काले होज्जा' नो दुष्षमाकाले भवेत् 'एवं संतिभावेण वि जहा पुलाए' एवं सद्भावेनापि यथैव पुलाकः, 'जाव णो सुसमसुसमाकाले होज्जा सुसमदुस्समा-काले होज्जा–नो सुसमाकाले होज्जा' एतेषां ग्रहणं भवतीति। 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' संहरणं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् समाकाले भवेदिति। 'जइ णो ओसप्पिणीकाले पुच्छा' यदि स बकुशो नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काले भवेत् तदा किं सुषमसुषमा प्रतिभागे भवेत् सुषमदुष्षमा प्रतिभागे वा भवेत् दुष्षमसुषमा प्रतिभागे भवेद्बकुश इति प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा'

दुष्षमाकाल में नहीं होता है 'नो दुष्षमा काले भवेत्' इसी प्रकार वह दुषमाकाल में भी नहीं पाया जाता है 'एवं संतिभावेण वि जहा पुलाए' इस प्रकार सद्भाव की अपेक्षा से भी समस्त कथन पुलाक के जैसा ही जानना चाहिये 'जाव णो सुसमसुसमा काले होज्जा' यावत् वह उत्सर्पिणीकाल के सुषमसुषमा आरे में नहीं पाया जाता है यहां यावत्पद से 'दुस्समसुसमा काले होज्जा, सुसमदुस्समाकाले होज्जा, नो सुसमाकाले होज्जा, इस पाठ का ग्रहण हुआ है। 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' संहरण की अपेक्षा से तो वह सुषमसुषमादि किसी भी एक समाकाल में पाया जा सकता है।

'जइ णो ओसप्पिणीकाले पुच्छा' हे भदन्त ! यदि वह बकुश नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी में होता है, तो क्या वह सुषमसुषमा के समान काल में होता है ? अथवा सुषमा काल में उत्पन्न होता है ? अथवा

દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અર્થાત્ તેઓ તે કાળમાં હોતા નથી 'नो दुष्षमाकाले भवेत' એજ રીતે તે દુષ્ષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. 'एव संतिभावेण वि जहा पुलाए' આ રીતે સદ્ભાવની અપેક્ષાથી સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. 'जाव णो सुसमसुसमाकाले होज्जा' યાવત્ તે ઉત્સર્પિણી કાળના સુષમ સુષમા આરામાં હોતા નથી. અહિયાં યાવત્પદથી 'दुस्समसुसमाकाले होज्जा, सुसमदुस्समाकाले होज्जा, नो सुसमाकाले होज्जा' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे समाकाले होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તો તે દરેક કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ બધા કાળમાં તેઓનો સંભવ હોય છે.

'जइ णो ओसप्पिणीकाले पुच्छा' હે ભગવન્ જો તે બકુશ નો અવસર્પિણીમાં નો ઉત્સર્પિણીમાં હોય તો શું તે સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ દુષ્ષમાના સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા દુષ્ષમ

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंमण संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापडिभागे होज्जा' जन्म सद्भावं प्रतीत्य-जन्मसद्भावमपेक्ष्येत्यर्थः नो सुषमासुषमा प्रतिभागे भवेत् 'जहेव पुलाए जाव दूसमसुसमापलिभागे होज्जा' यथैव पुलाको यावत् दुष्षमसुषमाप्रतिभागे भवेत् अत्र यावत्पदेन-नो सुषमाप्रतिभागे भवेत्-नो सुषमदुष्षमाप्रतिभागे भवेनदनयोः संग्रहो भवतीति । 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' संहरणं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् प्रतिभागे भवेत् संहरणापेक्षया तु-एषु यस्मिन् कस्मिंश्चिदेकस्मिन् काले भवेदित्यर्थः । 'जहा बउसे एवं पडिसेवणा कुसीले वि' यथा वकुशः एवं प्रतिसेवनाकुशीलेऽपि । प्रतिसेवना कुशीलोऽपि

सुषमदुष्षमा के समान काल में होता है ? अथवा दुष्षमसुषमा के समान काल में होता है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जम्म णं संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमा पडिभागे होज्जा' हे गौतम ! जन्म और सद्भाव की अपेक्षा करके वह बकुश सुषमसुषमा के समान काल में उत्पन्न नहीं होता है और न पाया जाता है 'जहेव पुलाए जाव दुस्समसुसमा पलिभागे होज्जा' इत्यादि समस्त कथन पुलाक के कथन जैसा ही जानना चाहिये । 'जाव दुस्समसुसमा पलिभागे होज्जा' यावत् वह दुष्षमसुषमा के समान काल में होता है । यहां यावत्पद से 'नो सुषमा प्रतिभागे भवेत् नो सुषमदुष्षमाप्रतिभागे भवेत्' इन दो पदों का संग्रह हुआ है । 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' संहरण की अपेक्षा वह किसी भी काल में हो सकता है । 'जहा बउसे एवं पडिसेवणा कुसीले वि' जैसा कथन बकुश के सम्बन्ध

સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! जम्मणं संतिभावं पडुच्च णो सुसमसुसमापडिभागे होज्जा' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી તે બકુશ સુષમ સુષમાના સમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અને તે પ્રમાણે હોતા પણ નથી. 'जहेव पुलाए जाव दुस्समसुस्समापलिभागे होज्जा' વિગેરે સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ. 'जाव दुस्समसुसमा पलिभागे होज्जा' યાવત્ તે દુષ્ષમ સુષમાના સમાન કાળમાં હોય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી નો સુષમા પ્રતિભાગે ભવેત્ નો સુષમદુષ્ષમાપ્રતિભાગે ભવેત્' આ બે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'साहरण पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી તે કોઈ પણ કાળમાં હોઈ શકે છે. 'जहा बउसे एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના સંબંધમાં જે

बकुशवदेव वक्तव्य इत्यर्थः, 'एवं कसायकुसीले वि' एवं बकुशवदेव कषाय-कुशीलोऽपि वक्तव्यः। 'णियंठो सिणाओय जहा पुलाओ' निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः, पुलाकवदेव एतौ निर्ग्रन्थस्नातकौ वक्तव्यौ इत्यर्थः। पुलाकापेक्षया एतयोर्वैलक्षण्यं पुनराह-'णवरं' इत्यादि, 'णवरं एएसिं अब्भहियं साहरणं भाणियव्वं' नवरम्-केवलम् एतयो निर्ग्रन्थस्नातकयो रभ्यधिकं संहरणं भणितव्यम् पुलाकस्य पूर्वोक्तरीत्या संहरणं न भवतीति कथितम्-एतयोश्च संहरणं संभवतीति कृत्वा संहरणं वक्तव्यम्-निर्ग्रन्थस्नातकयोः संहरणापेक्षया सर्वकाले सद्भावः कथितः, असौ पूर्वसंहृतयो निर्ग्रन्थस्नातकत्वप्राप्तौ सत्यामेव तदपेक्षया ज्ञातव्यः, यतो वेदरहितानां साधूनां संहरणं न भवतीति तदुक्तम्

में किया गया है सो इसी प्रकार का कथन प्रतिसेवना कुशील के सम्बन्ध में भी करना चाहिये। 'एवं कसायकुसीले वि' कषाय कुशील के सम्बन्ध में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये। 'णियंठो सिणाओ य जहा पुलाओ' पुलाक साधु के कथन के जैसा कथन निर्ग्रन्थ और स्नातक साधुओं के सम्बन्ध में करना चाहिये। परन्तु पुलाक के कथन की अपेक्षा जो इन दोनों के कथन में भिन्नता है वह इस प्रकार से है -'णवरं एएसिं अब्भहियं साहरणं भाणियव्वं' कि इनका संहरण अधिक कहना चाहिये। पुलाक का पूर्वोक्तरीति से संहरण नहीं होता है। ऐसा कहा गया है और इनका संहरण संभवित होता है अतः इनका संहरण कहना चाहिये। निर्ग्रन्थ और स्नातक का संहरण की अपेक्षा सर्वकाल में सद्भाव कहा गया है सो यह पहिले संहृत हुए उनके निर्ग्रन्थावस्था की और स्नातक अवस्था की प्राप्ति हो जाने से

પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણેનુ કથન પ્રતિસેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ કરવું જોઈએ. 'एवं कसायकुसीले वि' કષાય કુશીલના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણેનું કથન સમજવુ' 'णियठो सिणाओय जहा पुलाओ' પુલાક સાધુના કથન પ્રમાણેનું કથન નિર્ગ્રંન્થ અને સ્નાતક સાધુઓના સંબંધમાં કરવું જોઈએ. પરંતુ પુલાકના કથનની અપેક્ષાથી આ બન્નેના કથનમાં ભિન્નપણું છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'णवरं एएसिं अब्भहिय साहरणं भाणियव्वं' તેઓનું સંહરણ વધારે કહેવુ જોઈએ. પુલાકનું સંહરણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે હોતું નથી. તેમ કહ્યું છે. તેઓનું સંહરણ સંભવિત હોય છે. તેથી તેઓનું સંહરણ કહેવું જોઈએ. નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતકના સંહરણની અપેક્ષાથી સર્વકાળમાં સદ્ભાવ કહેલ છે. તે પહેલા સંહૃત થયેલા તેઓને નિર્ગ્રંથ અવસ્થાની

'समणीमवगयवेयं परिहारपुलायमप्पमत्तं च।
चोद्दसपुव्विं आहारयं च णयकोइ संहरइ'।

छाया—श्रमणीमपगतवेदं परिहारपुलाकमप्रमत्तं च।
चतुर्दश पूर्विणमाहारकं च न कोऽपि संहरति।

'सेसं तं चेव' शेषं तदेव अन्यत्सर्वम् पुलाकवदेव निर्ग्रन्थस्नातकयो र्द्रष्टव्यमिति। गतं द्वादशं कालद्वारम् ॥ १२ सू०५ ॥

अथ त्रयोदशं गतिद्वारमाह–तत्र सौधर्मादिना देवगतिरिन्द्रादय स्तद्भेदा स्तदायुश्च पुलाकादीनां निरूपयन्नाह–'पुलाए णं भंते' इत्यादि।

मूलम्–पुलाए णं भंते! कालगए समाणे किं गतिं गच्छइ गोयमा! देवगइं गच्छइ देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासीसु उववज्जेज्जा वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा जोइसि० वेमाणिएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो भवणवासिसु उववज्जेज्जा णो वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा णो जोइसिएसु उववज्जेज्जा, वेमाणिएसु उववज्जेज्जा वेमाणिएसु उववज्जमाणे जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे उववज्जेज्जा। बउसेणं एवं चेव, णवरं उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे। पडिसेवणा कुसीले जहा बउसे,

---

कहा गया है कारण कि वेद रहित मुनियों का संहरण नहीं होता है। सो ही कहा गया है–'समणी मवगयवेयं' इत्यादि।

साध्वी, वेदरहित, परिहारविशुद्धिक, पुलाकलब्धि सम्पन्न, अप्रमत्त, चौदह पूर्वके पाठी और आहारकलब्धियुक्त इनका कोई संहरण नहीं करता है। 'सेसं तं चेव' बाकी का और सब कथन निर्ग्रन्थ और स्नातक का पुलाक के कथन के जैसा ही जानना चाहिये ॥सू० ५॥

१२ वां काल द्वार समाप्त

અને સ્નાતક અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થઈ જવાથી કહેલ છે. કારણ કે વેદવિનાના મુનિયોનું સંહરણ હોતું નથી. એજ કહ્યું છે કે–'समणीमवगयवेय' ઈત્યાદિ

સાધ્વી, વેદરહિત, તથા પરિહાર વિશુદ્ધિ પુલાક લબ્ધિસંપન્ન, અપ્રમત્ત ચૌદ પૂર્વના પાઠી અને આહાર લબ્ધિવાળાનું સંહરણ હોતું નથી. 'સેસં તં ચેવ' નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતક સંબંધી બાકીનું બીજું તમામ કથન પુલાકના તમામ કથન પ્રમાણે જ સમજવું એ રીતે આ બારમું કાલદ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૫॥

कसायकुसीले जहा पुलाए णवरं उक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा। णियंठे णं भंते!० एवं चेव जाव वेमाणिएसु उववज्जमाणे अजहन्नमणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा। सिणाए णं भंते! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ? गोयमा! सिद्धिगइं गच्छइ। पुलाएणं देवेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा तायत्तीसाए उववज्जेज्जा लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा? गोयमा! अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए उववज्जेज्जा तायत्तीसाए उववज्जेज्जा लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा नो अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा। विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा। एवं बउसे वि एवं पडिसेवणाकुसीले त्ति। कसायकुसीले पुच्छा, गोयमा अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए वा उववज्जेज्जा जाव अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा, विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा। णियंठे पुच्छा गोयमा! अविराहणं पडुच्च णो इंदत्ताए उववज्जेज्जा, जाव णो लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा, अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा। पुलायस्स णं भंते! देवलोएसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं। बउसस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं। एवं पडिसेवणाकुसीले त्ति। कसायकुसीलस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं। णियंठस्स पुच्छा गोयमा! अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ॥सू० ६॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कां गतिं गच्छति ! गौतम ! देवगतिं गच्छति देवगतिं गच्छन् किं भवनवासिषु उत्पद्येत वानव्यन्तरेषूत्पद्येत ज्योतिष्केषूत्पद्येत वैमानिकेषु उत्पद्येत। 'गौतम ! नो भवनवासिषु नो वानव्यन्तरेषूत्पद्येत, नो ज्योतिष्केषु उत्पद्येत वैमानिकेषु उत्पद्येत । वैमानिकेषूत्पद्यमानो जघन्येन सौधर्मे कल्पे उत्कर्षेण सहस्रारे कल्पे उत्पद्येत । बकुशः खलु एवमेव । नवरमुत्कर्षेण अच्युते कल्पे। प्रतिसेवनाकुशीलो यथा बकुशः । कषायकुशीलो यथा पुलाकः, नवरमुत्कर्षेणानुत्तरविमानेषु उत्पद्येत । निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! एवमेव, यावद्वैमानिकेषूत्पद्यमानोऽजघन्योत्कर्षेण अनुत्तरविमानेषूत्पद्येत । स्नातकः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कां गतिं गच्छति ? गौतम ! सिद्धिगतिं गच्छति । पुलाकः खलु भदन्त ! देवेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतयोत्पद्येत सामानिकतयोत्पद्येत त्रायस्त्रिंशत्तयोत्पद्येत लोकपालतयोत्पद्येत अहमिन्द्रतया वा उत्पद्येत ? गौतम ! अविराधनं प्रतीत्य इन्द्रतयोत्पद्येत सामानिकतयोत्पद्येत त्रायस्त्रिंशत्तयोत्पद्येत लोकपालतयोत्पद्येत–नो अहमिन्द्रतयोत्पद्येत, विराधनं प्रतीत्यान्यतरेषूत्पद्येत एवं बकुशोऽपि, एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि । कषायकुशीलः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! अविराधनं प्रतीत्य इन्द्रतया वोत्पद्येत यावत् अहमिन्द्रतया वोत्पद्येत विराधनं प्रतीत्य अन्यतरेषूत्पद्येत । निर्ग्रन्थः पृच्छा गौतम ! अविराधनं प्रतीत्य नो इन्द्रतयोत्पद्येत, यावत् नो लोकपालतयोत्पद्येत–अहमिन्द्रतयोत्पद्येत विराधनं प्रतीत्य अन्यतरेषूत्पद्येत । पुलाकस्य खलु भदन्त ! देवलोकेषूत्पद्यमानस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन पल्योपमपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाष्टादशसागरोपमाणि । एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि । कषायकुशीलस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन पल्योपमपृथक्त्वम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि । निर्ग्रन्थस्य पृच्छा गौतम ! अजघन्यानुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि ।सू०६॥

टीका—'पुलाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' पुलाकः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कां गतिं गच्छतीति गतिविषयकः प्रश्नः । भगवानाह–

तेरहवां १३ गतिद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गतिं गच्छइ' इत्यादि ।

टीकार्थ–'पुलाए णं भंते ! कालगए समाणे किं गतिं गच्छइ' इस सूत्र द्वारा प्रभुश्री से गौतमस्वामी ने ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! पुलाक मरकर

'પુલાए ણં ભંતે ! કાલગએ સમાણે કિં ગતિં ગચ્છઇ' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'પુલાए ણ ભંતે ! કાલગએ સમાણે કિં ગતિં ગચ્છઇ' આ સૂત્ર-દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ પુલાક સાધુ

'गोयमा' इत्यादि । गोयमा हे गौतम ! 'देवगइं गच्छइ' हे गौतम ! पुलाको मृत्वा देवत्वं प्राप्नोतीत्यर्थः । 'देवगतिं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा' देवगतिं गच्छन् पुलाकः किं भवनवासिषूत्पद्येत, अथवा 'वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' वानव्यन्तरेषूत्पद्येत 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' ज्योतिष्केषूत्पद्येत, 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' वैमानिकेषूत्पद्येत भवनवासिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु कतमस्तु उत्पत्तिं लभते पुलाक इत्यर्थः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो भवणवासिसु-णो वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा, णो जोइसिएसु उववज्जेज्जा०' नो भवनवासिषु नो वानव्यन्तरेषु नो ज्योतिष्केषूत्पद्येत

किस गति में जाता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! देवगइं गच्छइ' हे गौतम ! पुलाक मरकर देवगति में जाता है । 'देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा' हे भदन्त ! देवगति में जाता हुआ वह क्या भवनवासियों में उत्पन्न होता है ? अथवा 'वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' वानव्यन्तरों में उत्पन्न होता है ? 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' अथवा ज्योतिषिकों में उत्पन्न होता हैं 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' अथवा वैमानिक देवों में उत्पन्न होता है ? तात्पर्य इस प्रश्न का यही है कि पुलाक मरकर भवनवासी व्यन्तर ज्योतिष्क एवं वैमानिकों में से किन देवों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो भवणवासिसु, णो वाणमंतरेसु, उववज्जेज्जा' हे गौतम ! पुलाक मरकर भवनवासियों में उत्पन्न नहीं होता है' वानव्यन्तरों में उत्पन्न नहींहोता है 'णो जोइसिएसु उववज्जेज्जा' ज्योतिष्कदेवों

મરીને કઇ ગતિમાં જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! देवगइं गच्छइ' હે ગૌતમ ! પુલાક સાધુ મરીને દેવગતિમાં જાય છે, 'देवगतिं गच्छमाणे किं भवणवासीसु उववज्जेज्जा' હે ભગવન્ દેવગતિમાં ગયેલા તેઓ શું ભવનવાસી દેવોમાં જાય છે ? અથવા 'वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? 'जोइसिएसु उववज्जेज्जजा' અથવા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' અથવા વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક સાધુ ચવીને-મરીને ભવનવાસી. વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો પૈકી કયા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'गोयमा ! णो भवणवासीसु, णो वानमंतरेसु उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક ચવીને-મરીને ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, વાનવ્યંતરોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. 'णो जोइसिएसु उववज्जेज्जा' જ્યોતિષ્કદેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

किन्तु 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' वैमानिकेषु पुलाको मृत्वा समुत्पद्यते संयमस्याविराधनापेक्षया-सयमविराधने तु नैव वैमानिकेषु गच्छतीति भावः । 'वेमाणिएसु उववज्जमाणे जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे' वैमानिकेषूत्पद्यमानः पुलाको जघन्येन सौधर्मे कल्पे समुत्पद्यते 'उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण सहस्रारे कल्पे उत्पद्येत । 'बउसे णं एवं चेव' बकुशः खलु एवमेव बकुशविषये एवमेव-पुलाकवदेव । बकुशः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कुत्रोत्पद्यते ? गौतम ! देवलोकेषूत्पद्यते देवेषूत्पद्यमानो नो भवनवासिषु नो व्यन्तरेषु नो ज्योतिष्केषु अपि तु वैमानिकेषु समुत्पद्यते तत्रापि समुत्पद्यमानः जघन्येन सौधर्मे कल्पे

में उत्पन्न नहीं होता है किन्तु 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' वैमानिकदेवों में उत्पन्न होता है यह कथन संयम की अविराधना की अपेक्षा से कहा गया है यदि वह संयम की विराधना करदेता है तो वैमानिकों में उत्पन्न नहीं होता है । 'वेमाणिएसु उववज्जमाणे जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे' वैमानिकों में उत्पन्न होने योग्य हुआ भी यह जघन्य से सौधर्म कल्प में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से 'उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे उववज्जेज्जा' सहस्रार कल्प में उत्पन्न होता है । 'बउसे णं एवं चेव' बकुश का उत्पाद भी इसी प्रकार से होता है । अर्थात् जब गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा प्रश्न किया-हे भदन्त। कालगत हुआ बकुश कहां उत्पन्न होता है ? तब प्रभुश्री ने उनसे कहा-हे गौतम ! वह देवलोकों में उत्पन्न होता है । देवलोकों में उत्पन्न होने वाला भी यह भवनवासी, वानव्यन्तर और ज्योतिष्क देवों में उत्पन्न नहीं होता है किन्तु वैमानिकों में ही उत्पन्न होता है । वैमानिकों में भी यह जघन्य

પરંતુ તેઓ वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ કથન સંયમની અવિરાધનાની અપેક્ષાથી કહેલ છે જો તે સયમની વિરાધના કરે છે, તો વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી 'वेमाणिएसु उववज्जमाणे जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे' વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલ પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી 'उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे उववज्जेज्जा' સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે, 'बउसे णं एवं चेव' બકુશનો ઉત્પાત પણ આજ પ્રમાણે થાય છે. અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે-હે ભગવન્ કલ્પ ધર્મને પ્રાપ્ત કરેલ બકુશ સાધુ ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? એના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રીએ કહ્યુ કે હે ગૌતમ ! તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થવા છતાં પણ તે ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય

उत्पद्यते इति । पुलाकापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह-'णवरं' इत्यादि, 'णवरं उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' नवरमुत्कर्षेणाच्युतकल्पे समुत्पद्यते । पुलाकप्रकरणे उत्कर्षतः सहस्रारे उत्पत्तिः कथिता अत्र तु अच्युते कल्पे समुत्पत्तिः कथिता एतावदेव उभयोर्वैलक्षण्यम् अन्यत्सर्वं समानमेवेति । 'पडिसेवणाकुसीले जहा बउसे' प्रतिसेवना कुशीलो यथा बकुशः, यथा कालगतस्य बकुशस्य देवलोके उत्पत्तिः, तत्रापि न सौधर्मवानव्यन्तरज्योतिष्केषु किन्तु वैमानिकेषु तत्रापि जघन्येन सौधर्मकल्पे उत्कर्षेणाच्युतकल्पे तथैव प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि तत्तद्रूपेण सर्वमवगन्तव्यमिति । 'कसायकुसीले जहा पुलाए' कषायकुशीलो यथा पुलाकः, यथा कालगतस्य पुलाकस्य देवलोके गतिः प्रदर्शिता तत्रापि वैमानिकेष्वेव तत्रापि जघन्येन सौधर्मकल्पे तथैव

से सौधर्मकल्प में उत्पन्न होता है, यह सब कथन पुलाक के प्रकार जैसा ही समझने का है । 'नवरं' किन्तु पुलाककी अपेक्षा यहां यह विशेषता है कि 'उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' उत्कृष्ट से अच्युतकल्प में उत्पन्न होता है । क्यों कि पुलाक के कथन में पुलाक की उत्पत्ति उत्कृष्ट से सहस्रार देवलोक में कही गई है । बाकी का और सब कथन यहां पुलाक के ही जैसा है । 'पडिसेवणाकुसीले जहा बउसे' प्रतिसेवना कुशील का उत्पाद भी बकुश के उत्पाद जैसा ही जानना चाहिये । प्रति सेवना कुशील मरकर देवलोक में ही उत्पन्न होता है-अन्यत्र नहीं, देवलोक में भी वह भवनवासी, वानव्यन्तर एवं ज्योतिष्क इनमें उत्पन्न नहीं होता है किन्तु वैमानिक देवों में ही उत्पन्न होता है-वहां पर भी वह जघन्य से सौधर्म देवलोक में और उत्कृष्ट से अच्युतकल्प में उत्पन्न होता है । 'कसायकुसीले जहा पुलाए' पुलाक के उत्पाद के

છે. વૈમાનિકોમાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી 'णवरं उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' અચ્યુત કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે પુલાકના કથન કરતાં એજ આ કથનમાં અંતર છે. કેમકે પુલાકના કથનમાં પુલાકની ઉત્પત્તિ ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં કહેલ છે. બાકીનું તમામ કથન અહિયાં પુલાકના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. 'पडिसेवणाकुसीले जहा बउसे' પ્રતિસેવના કુશીલ મરીને દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજે નહીં અને દેવલોકમાં પણ તે ભવનવાસી વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને વૈમાનિક દેવોમાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુતકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'कसायकुसीले जहा पुलाए' પુલાકના ઉત્પાદની જેમ કષાય કુશીલનો ઉત્પાદ

कषायकुशीलस्यापि सर्वं ज्ञातव्यम् । पुलाकापेक्षया कषायकुशीलस्य यद्वैलक्षण्यं तदाह-'णवरं' इत्यादि, 'णवरं उक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' नवर-मुत्कर्षेणानुत्तरविमानेषु उत्पद्येत पुलाकस्य उत्कर्षतः सहस्रारकल्पे उत्पत्तिः कथिता, कषायकुशीलस्य तु उत्कर्षतोऽनुत्तरविमानेषूत्पत्तिः कथ्यते एतावानेव उभयो र्भेदः, अन्यत्सर्वम् पुलाकवदेव इहापि ज्ञातव्यमिति । 'णियंठे णं भंते' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कां गतिं गच्छति इति प्रश्नः । उत्तरमाह-'एवं चेव' इत्यादि । 'एवंचेव' एवमेव-पुलाकवदेव-कियत्पर्यन्तं पुलाकप्रकरणमत्र नेतव्यं तत्राह 'एव जाव' इत्यादि, 'एवं जाव वेमाणिएसु उववज्जमाणे अजहन्न-मणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' एवं यावद्वैमानिकेषूत्पद्यमानोऽजघ

जैसा कषाय कुशील के उत्पाद भी जानना चाहिये परन्तु 'णवरं उक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्ट से इसका उत्पाद अनुत्तर विमानों में होता है यही पुलाक के उत्पाद की अपेक्षा इसके उत्पाद में अन्तर है । क्यों कि पुलाक का उत्पाद उत्कृष्ट से सहस्रार देवलोक में होता है ऐसा पहिले कहा गया है । बाकी का और सब कथन पुलाक के उत्पाद के कथन के जैसा ही है । 'णियठे णं भंते !' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ साधु कालगत होकर कहां उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'एवं चेव एवं जाव वेमाणिएसु उववज्जमाणे अजहन्नमणुक्कोसे णं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' हे गौतम ! इस सम्बन्ध में कथन पुलाक के कथन जैसा ही जानना चाहिये अर्थात् निर्ग्रन्थ मरकर भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क इनमें उत्पन्न न होकर केवल वैमानिक देवों में ही उत्पन्न होता है वहां पर भी वह

જાણવો જોઈએ. પરંતુ 'णवरं उक्कोसेणं अणुत्तरविमानेसु उववज्जेज्जा' ઉત્કૃષ્ટથી તેનો ઉત્પાદ અનુત્તરવિમાનોમાં હોય છે, એજ પુલાકના ઉત્પાદની અપેક્ષાથી આ કશાયકુશીલના ઉત્પાદમાં અંતર છે, કેમકે-પુલાકનો ઉત્પાત ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં હોય છે એ પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે. બાકીનું બીજુ તમામ કથન પુલાકના ઉત્પાદના કથન પ્રમાણેજ છે. 'णियंठे णं भंते ! હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથ સાધુ કાળધર્મ પામીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं चेव जाव वेमाणिएसु उववज्जमाणे अजहन्न-मणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ ! આ સબંધમાં પુલાકના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. અર્થાત્ નિર્ગ્રંથ મરંને ભવનવાસી વ્યન્તર, જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ કેવળ વૈમાનિક દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંપણ તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના કેવળ અનુત્તર વિમાનમાં

न्यानुत्कर्षेणानुत्तरविमानेषूत्पद्येत अत्र यावत्पदेन 'नियंठे णं भंते ! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ? गोयमा! देवगइं गच्छइ, देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासीसु उववज्जेज्जा, वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा, जोइसिएसु उववज्जेज्जा, वेमाणिएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! नो भवण० नो वाण० नो जोइसि० वेमाणिएसु उववज्जेज्जा।'

छाया—निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! कालगतः सन् कां गतिं, गच्छति? गौतम! देवगतिं गच्छति। देवगतिं गच्छन् किं भवनवासिषु उत्पद्येत वानव्यन्तरेषूत्पद्येत ज्योतिष्केषूत्पद्येत वैमानिकेषूत्पद्येत, गौतम! नो भवनवासिषु नो वानव्यन्तरेषु नो ज्योतिष्केषु वैमानिकेषूत्पद्येत एतत्पर्यन्तपुलाकप्रकरणस्य संग्रहो

अजघन्य और अनुत्कृष्ट स्थिति से अनुत्तर विमान में ही उत्पन्न होता है। यहां यावत्पद से 'नियंठे णं भंते' इत्यादि निर्ग्रन्थ पद को लेकर पुलाक के पाठ का संग्रह करना चाहिये जिसमें गौतमस्वामी का प्रश्न है कि निर्ग्रन्थ कालगत होकर किस गति में जाता है? उत्तरमें भगवान् कहते हैं-देवगति में जाता है। उस पर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं कि वह देवगति में जाता है तो क्या वह भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक देवगति, इन में से किस देवगति में उत्पन्न होता है? उत्तर में भगवान् कहते हैं हे गौतम वह भवनपति वानव्यन्तर और ज्योतिष्क में नहीं उत्पन्न होता है किन्तु वैमानिकों में उत्पन्न होता है। यह सब पुलाक प्रकरण गत पाठ यहाँ गृहीत हुआ है।

'सिणाए णं भंते! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' गौतमस्वामी ने इस पाठ द्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! स्नातक जब

જ ઉત્પન્નથાય છે. અહીયાં યાવત્પદથી 'नियंठे ण भंते!' ઇત્યાદિ નિર્ગ્રન્થપદને લઈને પુલાકના પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. જેમા ગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું છે કે કાલગત થયેલ નિર્ગ્રન્થ કઇ ગતિમાં જાય છે? ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે. દેવગતિમાં જાય છે તેના પરથી ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-તે દેવગતિમાં જાય છે, તો શું તે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક આ પૈકી કઈ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ કહે છે કે-હે ગૌતમ તે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ વૈમાનિકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણેનો પુલાક પ્રકરણનો સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

'सिणाए णं भंते! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' ગૌતમસ્વામીએ આ પાઠદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ સ્નાતક જ્યારે કાલધર્મ

भवतीति। 'सिणाएणं भंते! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' स्नातकः खलु भदन्त! कालगतः सन् कां गतिं गच्छतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'सिद्धिगइं गच्छइ' सिद्धिगतिं गच्छति कालकवलितः स्नातकः ऋते सिद्धशिलां नान्यत्र गच्छतीति सिद्धिगतेर्भेदाभावेन पुनः प्रश्नो न कृतो गौतमेन। 'पुलाए णं भंते!' पुलाकः खलु भदन्त! 'देवेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा' देवेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतया उत्पद्येत 'सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा' सामानिकतया उत्पद्येत 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' त्रायस्त्रिशतया, त्रायस्त्रिंशदेवरूपेण उत्पद्येत 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' लोकपालतया उत्पद्येत 'अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' अहमिन्द्रतया वो त्पद्येतेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए उववज्जेज्जा'

कालगत होता है तो वह किस गति में जाता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री उनसे कहते हैं 'गोयमा! सिद्धिगइं गच्छइ' हे गौतम! स्नातक कालगत होकर सिद्धिगति को प्राप्त होता है। अर्थात् सिद्धगति को प्राप्त करता है। इसके सिवाय वह अन्य स्थान में नहीं जाता है। सिद्धगति के भेद नहीं होने के कारण पुनः इसके आगे गौतमस्वामी ने प्रश्न नहीं किया है।

'पुलाए णं भंते! देवेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा' अब गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! देवगति में उत्पन्न होता हुआ वह पुलाक क्या इन्द्ररूप से उत्पन्न होता है? 'सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा' सामानिकरूप से उत्पन्न होता है? 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' त्रायस्त्रिंशत् रूप से उत्पन्न होता है? 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' लोकपाल रूप से उत्पन्न होता हैं? 'अह

પામે છે, તો તે કઈ ગતિમાં જાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી તેઓને કહે છે કે-'गोयमा! सिद्धिगइं गच्छइ' હે ગૌતમ! સ્નાતક કાલધર્મ પામીને સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે સિદ્ધિ ગતિ પામે છે. આ શિવાય તે અન્ય સ્થાનમાં જતો નથી. સિદ્ધગતિમાં ભેદ ન હોવાથી ફરીથી આ સંબંધમાં તેથી વધારે પ્રશ્ન કર્યા નથી.

'पुलाए णं भंते! देवेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा' હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા તે પુલાક શું ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा' સામાનિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' ત્રાયસ્ત્રિંશતપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે?

अविराधनं प्रतीत्य इन्द्रतयोत्पद्येत अविराधनं ज्ञानादीनाम् अथवा लब्ध्याऽनुपजीवनम् अतस्तादृशमविराधनं प्रतीत्य इन्द्ररूपेण उत्पद्यते पुलाकः, 'सामाणियत्ताए उववज्जेज्जा' सामानिकतया उत्पद्येत अविराधनं प्रतीत्य इत्यस्य सर्वत्रान्वय ऊहनीयः, 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' त्रायस्त्रिंशदेवतया उत्पद्येत, 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' लोकपालतया-लोकपालदेवरूपेणेत्यर्थः, उत्पद्येत, 'नो अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा' नो अहमिन्द्रतया उत्पद्येत । 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' विराधनं ज्ञानादीनां प्रतीत्य अन्यतरेषु भवनपत्यादिदेवेषु स विराधक उत्पद्येतेति ।

मिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' अथवा अहमिन्द्रदेव रूप से उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए उववज्जेज्जा' हे गौतम ? संयम आदि की अविराधना से वह इन्द्ररूप से उत्पन्न होता है, अविराधना पद से यहां यही समझाया गया है कि यदि उसने ज्ञानादिकों की विराधना नहीं की है अथवा लब्धि का प्रयोग नहीं किया है तो इस स्थिति में वह इन्द्ररूप से उत्पन्न हो नहीं सकता है। इसी प्रकार से वह अविराधना की स्थिति में सामानिकदेव रूप से उत्पन्न हो सकता है। 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' अविराधना की स्थिति में वह त्रायस्त्रिंशत देवरूप से उत्पन्न हो सकता है यहां अविराधना का सर्वत्र सम्बन्ध किया गया है 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' तथा च वह अविराधना की स्थिति में लोकपालरूप से उत्पन्न हो सकता है। पर वह 'अहमिंदत्ताए नो उववज्जेज्जा' अहमिन्द्ररूप से उत्पन्न नहीं हो सकता है। 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' और जब वह ज्ञानादिकों की विराधना

'अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' અથવા અહમિંદ્ર દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए उववज्जेज्जा' હે ગૌતમ ! સંયમ વિગેરેના અવિરાધનાપણાથી તે ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અવિરાધના પદથી અહીંયાં એ સમજાવ્યું છે કે-જો તેણે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરી ન હોય અથવા લબ્ધિનો પ્રયોગ કર્યો ન હોય તો તે સ્થિતિમાં તે ઇન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એજ રીતે તે અવિરાધના સ્થિતિમાં સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે 'तायत्तीसाए उववज्जेज्जा' અવિરાધના સ્થિતિમાં તે ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અહીંયાં બધે અવિરાધનાનો સંબંધ કહ્યો છે. 'लोगपालत्ताए उववज्जेज्जा' તથા તે અવિરાધનાની સ્થિતિમાં લોકપાલપણાથી પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પરંતુ તે 'अहमिंदत्ताए नो उववज्जेज्जा' અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' અને જ્યારે તે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે.

'एवं बउसेवि' एवं पुलाकवदेव बकुशोऽपि बकुशविषयेऽपि पुलाकवदेव अविराधनं प्रतीत्य इन्द्रादिरूपेणोत्पत्तिः न तु अहमिन्द्रतया, विराधनं प्रतीत्य तु अन्यतरस्मिन् उत्पद्येतेति । 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं पुलाकवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि पूर्ववदेव व्यवस्थाऽवगन्तव्येति । 'कसायकुसीले पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! देवेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतया उत्पद्येत सामानिकतयोत्पद्येत त्रायस्त्रिंशत्तयोत्पद्येत- लोकपालतयोत्पद्येत—अहमिन्द्रतया वोत्पद्येतेति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !

करदेता है अथवा लब्धि का प्रयोग करता है तो उस स्थिति में यह विराधक होने के कारण अन्यतर भवनपति आदि में उत्पन्न होजाता है । 'एवं बउसे वि' इसी प्रकार का कथन बकुश के विषय में भी जानना चाहिये । अर्थात् यदि बकुश अपने ज्ञान आदिकों की विराधना नहीं करता है तो वह इन्द्रादिरूप से उत्पन्न हो सकता है पर अहमिन्द्ररूप से उत्पन्न नहीं होता है और यदि वह ज्ञानादिकों की विराधना करदेता है तो भवनवासी आदिकों में उत्पन्न हो जाता है । 'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' इसी प्रकार का कथन प्रतिसेवना कुशील के विषय में भी जानना चाहिये । 'कसायकुसीले पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील साधु जो कि देवों में उत्पन्न होता है' तो क्या वह इन्द्ररूप से उत्पन्न होता है ? अथवा सामानिक देवरूप से उत्पन्न होता है ? अथवा त्रायस्त्रिंशत् देवरूप से उत्पन्न होता है ? अथवा लोकपाल रूप से उत्पन्न होता है ? अथवा अहमिन्द्रदेव रूप से उत्पन्न

અથવા લબ્ધિનો પ્રયોગ કરે છે. તો તે સ્થિતિમાં તે વિરાધક થવાના કારણે બીજા ભવનપતિ વિગેરે દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, 'एवं बउसे वि' એજ પ્રમાણેનું કથન બકુશના સંબંધમાં પણ જાણવું જોઈએ. અર્થાત્ જો બકુશ પોતાના જ્ઞાન વિગેરેની વિરાધના કરતા નથી. તો તે ઈન્દ્રાદિ રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પરંતુ અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી. અને જો તે જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે, તો ભવનવાસી વિગેરેમાથી કોઈ પણ એક દેવમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિ સેવના કુશીલના સંબંધમાં પણ સમજવું. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કે જે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે ઈંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

'अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए वा उववज्जेज्जा जाव अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' अविराधनं प्रतीत्य इन्द्रतया वोत्पद्येत यावत् अहमिन्द्रतया वोत्पद्येत अत्र यावत्पदेन सामानिकतया उत्पद्येत-त्रायस्त्रिंशत्तया उत्पद्येत लोकपालतया उत्पद्येत-एतत्पर्यन्तस्य पुलाकप्रकरणस्य संग्रहो भवतीति। 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' विराधनं प्रतीत्य अन्यतरेषु भवनपत्यादिदेवेषु उत्पद्येतेति। 'णियंठे पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! देवेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतया उत्पद्येत सामानिकतया वोत्पद्येत त्रायस्त्रिंशत्तया वोत्पद्येत-लोकपालतया वोत्पद्येत अहमिन्द्रतया वोत्पद्येत इति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम!

होता है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा! अविराहणं पडुच्च इंदत्ताए वा उववज्जेज्जा जाव अहमिंदत्ताए वा उववज्जेज्जा' हे गौतम! कषायकुशील साधु यदि अपने ज्ञानादिकों की विराधना नहीं करता है तो वह इन्द्ररूप से उत्पन्न हो जाता है, अथवा सामानिक देवरूप से उत्पन्न हो जाता है। त्रायस्त्रिंशत् रूप से उत्पन्न हो जाता है। लोकपालरूप से उत्पन्न हो जाता है और अहमिन्द्ररूप से भी उत्पन्न हो जाता है। तथा यदि वह अपने ज्ञानादिक की विराधना करता है तो इस स्थिति में वह 'अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' भवनपत्यादिकों में उत्पन्न हो जाता है। 'णियंठे पुच्छा' यहां पर भी गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त! देवों में उत्पन्न होता हुआ निर्ग्रन्थ

ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! અવિરાહણં પડુચ્ચ ઇંદત્તાએ વા ઉવવજ્જેજ્જા જાવ અહમિંદત્તાએ વા ઉવવજ્જેજ્જા' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ સાધુ જો પોતાના જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરતા નથી. તો તે ઈન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને અહમિંદ્રપણાથી પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા જો તે પોતાના જ્ઞાનાદિની વિરાધના કરે છે, તો તે સ્થિતિમાં તે 'અન્નયરેસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ભવનપતિ વિગેરે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. 'ણિયંઠે પુચ્છા' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારો નિર્ગ્રન્થ સાધુ શું ઈન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સામાનિક દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના

'अविराहणं पडुच्च णो इंदत्ताए उववज्जेज्जा जाव अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा' अविराधनं प्रतीत्य नो इन्द्रतया वा उत्पद्येत यावत् नो लोकपालतया उत्पद्येत किन्तु अहमिन्द्रतया वोत्पद्येत अत्र यावत्पदेन सामानिकतया त्रायस्त्रिंशत्तया- लोकपालतया एतेषां संग्रहो भवति इति। 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' 'विराधनं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् भवनपत्यादौ उत्पद्येत। गतिसंबन्धात् स्थितिमप्याह-स्थितिद्वारस्य पार्थक्येनाभावात् 'पुलायस्स णं भंते देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' पुलाकस्य खलु भदन्त ! देवलोकेषू-

---

साधु क्या इन्द्ररूप से उत्पन्न होता है ? अथवा सामानिक रूप से उत्पन्न होता है ? अथवा त्रायस्त्रिंशत् रूप से उत्पन्न होता है ? अथवा लोकपालरूप से उत्पन्न होता है ? अथवा अहमिन्द्ररूप से उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! हे गौतम ! 'अविराहणं पडुच्च णो इंदत्ताए उववज्जेज्जा, जाव अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा' ज्ञानादिकों की अविराधना को लेकर वह इन्द्ररूप से यावत् लोकपाल रूप से उत्पन्न नहीं होता है। किन्तु अहमिन्द्ररूप से वह उत्पन्न होता है। यहां यावत्पद से सामानिक, त्रायस्त्रिंशत् और लोकपाल इन देवों का ग्रहण हुआ है। तथा 'विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' विराधना की अपेक्षा करके वह भवनपत्या- दिकों में से किसी एक में उत्पन्न हो जाता है। अब सूत्रकार गति के सम्बन्ध से स्थिति का भी कथन करते हैं, क्यों कि यहां स्थिति- द्वार का कथन पृथक् रूप से सूत्रकार ने नहीं किया है। 'पुलायस्स णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' इसमें

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા' 'अविराहणं पडुच्च णो इंदत्ताए उववज्जेज्जा जाव अहमिंदत्ताए उववज्जेज्जा' જ્ઞાનાદિના અવિરાધન- પણાથી તે ઈન્દ્રરૂપથી યાવત્ લોકપાલપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ અહ- મિન્દ્રપણાથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશત્ અને લોકપાલ આ દેવો ગ્રહણ કરાયા છે તથા विराहणं पडुच्च अन्नयरेसु उववज्जेज्जा' વિરાધનાની અપેક્ષાથી તે ભવનપતિ વિગેરે પૈકી કોઈ પણ એક દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે સૂત્રકાર ગતિના સંબંધથી સ્થિતિનું પણ કથન કરે છે.-કેમકે અહિયાં સ્થિતિદ્વારનું કથન જુદું સૂત્રકારે કહેલ નથી. 'पुलायस्स णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ

त्पद्यमानस्य कियत्कालपर्यन्तं स्थितिः प्रज्ञप्तेति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं' जघन्येन पल्योपम पृथक्त्वम् द्विपल्योपमादारभ्य नव पल्योपमं यावत् 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' उत्कर्षेणाऽष्टादश सागरोपमाणि जघन्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमपृथक्त्वाऽष्टादश सागरोपमपरिमिता स्थिति र्भवतीत्यर्थः । 'बउसस्स पुच्छा' बकुशस्य देवलोकेषु समुत्पद्यमानस्य कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्तेति पृच्छा–प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं' जघन्येन पल्योपमपृथक्त्वम् द्विपल्योपमादारभ्य नव पल्योपमपर्यन्तमित्यर्थः, 'उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं' उत्कर्षेण द्वाविंशतिः सागरोपमाणि 'एवं पडिसेवणा कुसीले

गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! देवलोक में उत्पन्न हुए पुलाक की कितने काल तक की स्थिति कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' हे गौतम ! देवलोक में उत्पन्न हुए पुलाक की स्थिति जघन्य से पल्योपम पृथक्त्व की दो पल्योपम से लेकर नौ पल्योपम तक की और उत्कृष्ट से १८ सागरोपम की कही गई है। 'बउसस्स पुच्छा' हे भदन्त ! देवलोक में उत्पन्न हुए बकुश साधु की कितने काल की स्थिति कही गई है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं' हे गौतम ! जघन्य से बकुश की देवलोक में आयु पल्योपम पृथक्त्व की होती है और उत्कृष्ट से २२ सागरोपमकी होती है।

પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પુલાકની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'ગોયમા ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પુલાકની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમ પૃથક્ત્વની એટલે કે બે પલ્યોપમથી નવ પલ્યોપમ સુધીની અને ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર સાગરોપમની કહી છે. 'बउसस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા બકુશ સાધુની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! જઘન્યથી બકુશનું દેવલોક સંબંધી આયુષ્ય એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ સાગરોપમનું હોય છે. 'एव पडिसेवणाकुसीले वि'

वि' एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि प्रतिसेवनाकुशीलस्य देवलोके समुत्पद्यमानस्य कियत्काल स्थितिरिति प्रश्नः, जघन्येन पल्योपमपृथक्त्वम् उत्कर्षेण द्वाविंशति सागरोपमा स्थितिः प्रतिसेवनाकुशीलस्येत्युत्तरमिति भावः। 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' कषायकुशीलस्य देवलोकेपूत्पद्यमानस्य कियन्तं कालं स्थितिरिति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं' जघन्येन पल्योपमपृथक्त्वम् 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि जघन्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमपृथक्त्वत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपरिमिता स्थिति र्देवलोके कषायकुशीलस्य भवतीति भावः। 'णियंठस्स पुच्छा' निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त! देवलोकेषु समुत्पद्यमानस्य कियत्कालं स्थिति र्भवतीति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' अजघन्योत्कर्षेण जघन्योत्कर्षाभावत्वेन परिपूर्णा

'एवं पडिसेवणा कुसीले वि' देवलोक में उत्पद्यमान प्रति सेवनाकुशील साधु की आयु जघन्य से पल्योपम पृथक्त्व की और उत्कृष्ट से २२ सागरोपम की होती है। 'कसाय कुसीलस्स पुच्छा' हे भदन्त! देवलोक में समुत्पद्यमान कषाकुशील साधु की आयु कितने काल तक की होती है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं पलिओवमपुहुत्तं' हे गौतम! जघन्य से उसकी आयु देवलोक में पल्योपम पृथक्त्व होती है-दो पल्योपम से लेकर ९ पल्योपम तक की होती है और 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम तक की होती है। 'णियंठस्स पुच्छा' हे भदन्त! देवलोकों में समुत्पद्यमान निर्ग्रन्थ साधु की आयु कितने काल तक की होती है? उत्तर में प्रभुश्री कहते है-'गोयमा! अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' हे गौतम!

દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુનું આયુષ્ય જઘન્યથી એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ સાગરોપમનું છે. 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા કષાયકુશીલ સાધુનું આયુષ્ય કેટલા કાળ સુધીનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! જઘન્યથી તેનું દેવલોક સંબંધી આયુષ્ય એક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનું હોય છે. એટલે કે બે પલ્યોપમથી લઈને નવ પલ્યોપમ સુધીનું હોય છે. અને 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીનું હોય છે. 'णियंठस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થનારા નિર્ગ્રન્થ સાધુનું આયુષ્ય કેટલા કાળ સુધીનુ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अजहन्नमणुकोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ!

त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमा स्थिति र्भवतीति भावः ।
इति त्रयोदशं गतिद्वारम् ॥१३॥सू०६॥

चतुर्दशं संयमद्वारमाह-'पुलागस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्--पुलागस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता? गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता एवं जाव कसायकुसीलस्स। णियंठस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता? गोयमा! एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे एवं सिणायस्स वि। एएसि णं भंते! पुलागबउसपडिसेवणाकसायकुसीलणियंठसिणायाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवे णियंठस्स संजमट्ठाणे, सिणायस्स य एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे, पुलागस्स णं संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा बकुसस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा, पडिसेवणाकुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा कसायकुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा ॥सू० ७॥

छाया---पुलाकस्य खलु भदन्त! कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! असंख्येयानि संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि। एवं यावत् कषायकुशीलस्य निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त! कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! एकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम्। एवं स्नातकस्यापि, एतेषां खलु भदन्त! पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां संयमस्थानानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकं निर्ग्रन्थस्य संयमस्थानम् स्नातकस्य च एकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम्। पुलाकस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि, बकुशस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि, प्रतिसेवनाकुशीलस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि कषायकुशीलस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि ॥सू०७॥

देवलोक में समुत्पद्यमान निर्ग्रन्थ साधु की आयु जघन्य उत्कृष्ट के भेद से रहित होती हुई केवल पूर्णरूप से ३३ सागरोपम की होती है।
गतिद्वार समाप्त सू०६ ।

દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા નિર્ગ્રન્થ સાધુનું આયુષ્ય જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદ વિનાનું હોય ને કેવળ પૂર્ણ રૂપથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે. એ રીતે આ ગતિદ્વાર કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૬॥

टीका--'पुलागस्स णं भंते! पुलाकस्य खलु भदन्त! 'केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि संयमः सम्यग् यमयति-चतुर्गतिगमनेभ्यो जीवं व्यावर्तयति यः स सावद्ययोगविरतिलक्षणः संयमश्चारित्रम् तस्य स्थानानि शुद्धिप्रकर्षाप्रकर्षकृता भेदा इति संयमस्थानानि तानि पुलाकस्य कियन्ति-कियत्संख्यकानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा! हे गौतम! 'असंखेज्जा संजमट्ठाणा-पन्नत्ता' असंख्येयानि संयमस्थानानि कथितानि पुलाकस्य, तानि खलु संयमस्थानानि प्रत्येकसर्वाकाशप्रदेशाग्रगुणितसर्वाकाशपरिणामपर्यायोपेतानि भवन्ति एतानि खलु संयमस्थानानि पुलाकस्यासंख्येयानि भवन्ति

---

१४ वां संयमद्वार का कथन

'पुलागस्स णं भंते केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' इत्यादि सू०७।

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलागस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' हे भदन्त! पुलाक के कितने संयमस्थान कहे गये हैं? जीव को जो चतुर्गतियों में गमन करने से रोकता है-उनमें उसका गमन नहीं होने देता है-ऐसा सावद्ययोग से विरति रूप संयम होता है। इसी का नाम चारित्र है। इसके शुद्धि के प्रकर्ष और अप्रकर्ष को लेकर जो भेद होते हैं-वे यहां संयमस्थान कहेगये हैं। सो ऐसे संयम स्थान पुलाक साधु के कितने होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' हे गौतम! पुलाक के संयमस्थान असंख्यात कहे गये हैं। इनमें प्रत्येक संयम स्थान से सर्वाकाश प्रदेशगुणित सर्वाकाश प्रदेशप्रमाण अन-

---

ચૌદમા સંયમદ્વારનું કથન

'पुलागस्स ण भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'पुलागस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકના કેટલા સંયમસ્થાનો કહ્યા છે? જીવને ચતુર્ગતિમા જવાથી જે રોકે-તેમાં તેઓનું ગમન થવા દેતા નથી. એવો સાવદ્ય યોગથી વિરતિરૂપ સંયમ હોય છે. તેનું જ નામ ચારિત્ર છે. તેની શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ અને અપ્રકર્ષને લઈને જે ભેદ થાય છે તે ત્યાં સંયમસ્થાન કહ્યા છે. એવા સંયમસ્થાનો પુલાક સાધુઓને કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ પુલાકના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાત કહ્યા છે. તેમાં પ્રત્યેક સંયમસ્થાનના સર્વાકાશપ્રદેશથી સર્વાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અનંતા-

चारित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमस्य विचित्रत्वात्। 'एवं जाव कसायकुसीलस्स' एवं यावत् कषायकुशीलस्य असंख्येयानि संयमस्थानानि ज्ञातव्यानि अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्ग्रहणं भवतीति 'णियंठस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त! कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' एकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम् निर्ग्रन्थस्य कषायाणामुपशमस्य क्षयस्य च अविचित्रत्वेन, तदीयशुद्धेरेकप्रकारकत्वात् एकत्वादेव तदजघन्योत्कृष्टं भवति, बहुविध शुद्धावेव जघन्यस्योत्कृष्टस्य च भावस्य सद्भावादिति। 'एवं सिणा-

---

न्तानन्तपर्याय-अंश-होते हैं। क्योंकि चारित्र मोहनीय कर्म का क्षयोपशम विचित्र होता है। ऐसा ही कथन 'जाव कसायकुसीलस्स' यावत् कषाय कुशील तक जानना चाहिये। यहां यावत्पद से बकुश और प्रतिसेवना कुशील इन दो साधुओं का ग्रहण हुआ है। 'णियंठस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पण्णत्ता' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ साधु के संयमस्थान कितने कहे गये हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा!' हे गौतम! 'एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' हे गौतम! निर्ग्रन्थ साधु के जघन्य और उत्कृष्ट भेद रहित केवल एक संयम स्थान कहा गया है। क्यों कि निर्ग्रन्थ के कषायों का क्षय अथवा उपशम एक ही प्रकार का होता है इससे उनकी शुद्धि एक ही प्रकार की होती है। इसीलिये वहां जघन्य उत्कृष्ट का भेद नहीं कहा गया है। जघन्य और उत्कृष्ट भाव के सद्भाव से ही शुद्धि अनेक

नंतपर्याय-अंश હોય છે. તેમાં પુલાકના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા હોય છે. કેમકે-ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ વિચિત્ર હોય છે. એવું જ કથન 'जाव कसायकुसीलस्स' યાવત્ બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ તથા કષાયકુશીલના સંબંધમાં સમજી લેવું. અહીંયાં બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ એ બે યાવત્ પદથી ગ્રહણ કરાયા છે. 'णियंठस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ નિગ્રંથ સાધુને સંયમસ્થાનો કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे'। નિગ્રંથ સાધુને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદ વિનાનું કેવળ એક સંયમસ્થાન કહેલ છે. કેમકે નિગ્રંથોને કષાયોનો ક્ષય અથવા ઉપશમ એક જ પ્રકારનો હોય છે. તેથી તેમની શુદ્ધિ એક જ પ્રકારની હોય છે. તેથી ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ કહ્યો નથી. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટભાવના સદ્ભાવથી જ અનેક પ્રકારની શુદ્ધિ હોય છે.

यस्स वि' एवं-निर्ग्रन्थवदेव स्नातकस्यापि संयमस्थानमजघन्यानुत्कृष्टमेव भवति कषायाणामुपशमस्य क्षयस्य चाविचित्रत्वेन शुद्धेरेकविधत्वात् एकत्वादेव तदजघन्योत्कृष्टं भवतीति । अथैतेषामेवाल्पबहुत्वमाह 'एएसि णं' इत्यादि, 'एएसि णं भंते' एतेषां खलु भदन्त ! 'पुलागबउसपडिसेवाकसायकुसीलणियंठसिणायाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' पुलाक बकुश प्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां संयमस्थानानां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा इति प्रश्नः। भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' गौतम ! 'सव्वत्थोवे णियंठस्स सिणायस्स य

प्रकार की होती है। 'एवं सिणायस्स वि' इसी प्रकार से स्नातक के भी संयमस्थान अजघन्य अनुत्कृष्ट ही होता है-क्योंकि कषाय का उपशम और क्षय एक प्रकार का ही होता है। इससे शुद्धि एक ही प्रकार की होती है। अतः उसकी एकता में वहां जघन्य और उत्कृष्ट भेद नहीं होता है।

अब सूत्रकार इनके ही अल्प बहुत्व का कथन करते हैं-इस में गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'एएसि णं भंते ! पुलाग बउस पडिसेवणाकसायकुसीलणियंठसिणायाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन पुलाक, बकुश, प्रतिसेवनाकुशील, कषायकुशील, निर्ग्रन्थ और स्नातक के संयमस्थानों में कौन किन से अल्प हैं? कौन बहुत हैं ? कौन बराबर हैं ? और कौन विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्व-

'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે સ્નાતકના સંયમસ્થાનો પણ અજઘન્ય અને અનુત્કૃષ્ટ જ હોય છે. કેમકે કષાયોનો ઉપશમ અને ક્ષય એકજ પ્રકારનો હોય છે તેથી શુદ્ધિ એકજ પ્રકારની હોય છે તેથી તેની એકતામાં ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ હોતો નથી.

હવે સૂત્રકાર તેઓના અલ્પબહુપણાનું કથન કરે છે.-તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'एएसि णं भंते ! पुलागबकुसपडिसेवणाकसायकुसील णियंठसिणायाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ પુલાક, બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના સંયમ સ્થાનોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોનથી વધારે છે? અને કોણ કોની બરોબર છે? તથા કોણ વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवे णियंठस्स, सिणायस्स य एगे अजह-

एगं अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' सर्वस्तोकं निर्ग्रन्थस्य स्नातकस्य चैकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम् सर्वापेक्षयाऽत्यल्पं भवति शुद्धरेकविधत्वात्, पुलाकादीनां तूक्तक्रमेण असंख्येयगुणानि तानि भवन्ति क्षयोपशमवैचित्र्यात्। तदेवाह-'पुलागस्स णं संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' पुलाकस्य खलु संयमस्थानानि निर्ग्रन्थस्नातकसंयमापेक्षया असंख्येयगुणाधिकानि भवन्ति क्षयोपशमस्य विचित्रत्वात् 'बउसस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' बकुशस्य संयमस्थानानि पुलाकसंयमस्थानापेक्षया असंख्येयगुणाधिकानि कषायक्षयोपशमस्य विचित्रत्वात्। 'पडिसेवणाकुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' प्रतिसेवनाकुशीलस्य संयमस्थानानि बकुशसंयमस्थानापेक्षया असंख्येयगुणाधिकानि भवन्ति। 'कसायकुसी-

---

त्थोवे णियंठस्स सिणायस्स य एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' हे गौतम! सर्वस्थानों की अपेक्षा अत्यल्प निर्ग्रन्थ और स्नातक का एक अजघन्य अनुत्कृष्ट संयमस्थान है। क्यों कि यहां शुद्धि एक ही प्रकार की होती है। पुलाक आदि के संयम स्थान क्रमशः असंख्यात गुणित होते हैं। क्यों कि वहां क्षयोपशम की विचित्रता होती है। यही बात-'पुलागस्स णं संजमट्ठाणा असंखेज्जमगुणा' इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने प्रकट की है। निर्ग्रन्थ और स्नातक के संयमस्थान कषाय के क्षयोपशम की विचित्रता से असंख्यात गुणित अधिक होते हैं। 'बउसस्स संयमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' बकुश के संयमस्थान पुलाक के संयम स्थानों की अपेक्षा असंख्यातगुणित अधिक होते हैं। 'पडिसेवणा कुसीलस्स संयमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' प्रतिसेवना कुशील साधु के संयमस्थान पुलाक एवं बकुश साधु के संयम स्थानों की अपेक्षा असं-

---

ण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' હે ગૌતમ! સર્વસ્થાનોની અપેક્ષાથી અત્યન્ત અલ્પ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકોનું એક અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન છે. કેમકે-ત્યાં એક જ પ્રકારની શુદ્ધિ હોય છે. પુલાક વિગેરેના સંયમસ્થાનો ક્રમશઃ અસંખ્યાતગણા હોય છે. કેમકે-ત્યાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા હોય છે. એજ વાત 'पुलागस्स ण सजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' આ સૂત્રપાઠદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકોના સયમસ્થાનોની અપેક્ષાએ પુલાક સાધુના સંયમસ્થાનો કષાયના ક્ષયોપશમના વિચિત્રપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. 'बउसस्स संजसट्ठाणा असंखेज्जगुणा' બકુશના સંયમસ્થાનો પુલાકના સંયમસ્થાનોના કથન કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. 'पड़िसेवणा कुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુના સંયમસ્થાનો પુલાક અને બકુશ સાધુના સંયમસ્થાનો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે હોય

लस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' कषायकुशीलस्य संयमस्थानानि प्रतिसेवनाकुशीलापेक्षया असंख्येयगुणाधिकानि भवन्ति तदीयकषायाणां क्षयोपशमस्य विचित्रत्वादिति । इति चतुर्दशं संयमद्वारम् १४ सू०७ ।

पञ्चदशं निकर्षद्वारमाह–'पुलागस्स णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्–पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता ? गोयमा ! अणंताचरित्तपज्जवा पन्नत्ता एवं जाव सिणायस्स पुलाए णं भंते ! पुलागस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए ? गोयमा ! सिय हीणे१, सिय तुल्ले२, सिय अब्भहिए३, जइ हीणे अणंतभागहीणे वा असंखेज्जभागहीणे वा संखेज्जभागहीणे वा संखेज्जगुणहीणे वा असंखेज्जगुणहीणे वा अणंतगुणहीणे वा । अह अब्भहिए अणंतभागमब्भहिए वा असंखेज्जइभागमब्भहिए वा संखेज्जइभागमब्भहिए वा संखेज्जगुणमब्भहिए वा असंखेज्जगुणमब्भहिए वा अणंतगुणमब्भहिए वा । पुलाए णं भंते ! बउसस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए ? गोयमा ! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए अणंतगुणहीणे । एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि । कसायकुसीले णं समं छट्ठाणवडिए जहेव सट्ठाणे । णियंठस्स जहा बउसस्स । एवं सिणायस्स वि । बउसेणं भंते !

ख्यातगुणित अधिक होते हैं । 'कसायकुसीलस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' कषायकुशील साधु के संयमस्थान प्रतिसेवना कुशील के संयमस्थानों की अपेक्षा असंख्यातगुणित अधिक होते हैं । इन सब के संयमस्थानों की विचित्रता का कारण कषायों के क्षयोपशम की विचित्रता है । संयमद्वार समाप्त सू०७ ।

छे. 'कसायकुसीलस्स संजमट्ठाणा असखेज्जगुणा' કષાય કુશીલ સાધુના સંયમસ્થાનો પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુના સંયમ સ્થાનો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. આ બધાના સંયમ સ્થાનોની વિચિત્રતાને કારણે કષાયોના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા છે. એ રીતે આ સંયમદ્વારનું કથન છે. ॥સૂ૦ ૭॥

पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए? गोयमा! णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए। बउसेणं भंते! बउसस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा, 'गोयमा! सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे छट्ठाणवडिए। बउसे णं भंते! पडिसेवणा कुसीलस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए? छट्ठाणवडिए एवं कसायकुसीलस्स वि। बउसेणं भंते! णियंठस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा गोयमा! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए अणंतगुणहीणे। एवं सिणायस्स वि। पडिसेवणाकुसीलस्स एवं चेव बउसवत्तव्वया भाणियव्वा। कसायकुसीलस्स एस चेव बउसवत्तव्वया। णवरं पुलाएण वि समं छट्ठाणवडिए। णियंठे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा, गोयमा! णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए। एवं जाव कसायकुसीलस्स। णियंठे णं भंते! णियंठस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा गोयमा! णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए। एवं सिणायस्स वि। सिणाएणं पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं० एवं जहा णियंठस्स वत्तव्वया तहा सिणायस्स वि भाणियव्वा जाव सिणाएणं भंते! सिणायस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा गोयमा! णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए। एएसि णं भंते! पुलागबउसपडिसेवणाकुसीलणियंठसिणायाणं जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! पुलागस्स कसायकुसीलस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा। पुलागस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा

अणंतगुणा। बउसस्स पडिसेवणाकुसीलस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा। बउसस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा। पडिसेवणाकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा। कसायकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा। णियंठस्स सिणायस्स य एएसि णं अजहन्नमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा ॥१५॥सू०८॥

छाया—पुलाकस्य खलु भदन्त! कियन्तश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! अनन्ताश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्नातकस्य। पुलाकः खलु भदन्त! पुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीन स्तुल्योऽभ्यधिकः? गौतम! स्यात् हीनः स्यात् तुल्यः, स्यादभ्यधिकः, यदि हीनः अनन्तभागहीनो वा असंख्यातभागहीनो वा संख्येयगुणहीनो वा—असंख्येयगुणहीनो वा अनन्तगुणहीनो वा। अथाभ्यधिकः, अनन्तभागाभ्यधिको वा असंख्यातभागाभ्यधिको वा संख्यातभागाभ्यधिको वा संख्येयगुणाभ्यधिको वा असंख्येयगुणाभ्यधिको वा अनन्तगुणाभ्यधिको वा। पुलाकः खलु भदन्त! बकुशस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनः, तुल्यः, अभ्यधिकः, ? गौतम! हीनः नो तुल्यो नो अभ्यधिकः, अनन्तगुणहीनः। एवं प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि, कषायकुशीलेन समं षट्स्थानपतितो यथैव स्वस्थाने निर्ग्रन्थस्य यथा बकुशस्य। एवं स्नातकस्यापि। बकुशः खलु भदन्त! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनः तुल्योऽभ्यधिकः? गौतम! नो हीनो नो तुल्यः, अभ्यधिकः, अनन्तगुणाभ्यधिकः। बकुशः खलु भदन्त! बकुशस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पृच्छा गौतम! स्यात् हीनः स्यात् तुल्यः स्यादभ्यधिकः, यदि हीनः षट्स्थानपतितः। बकुशः खलु भदन्त! प्रतिसेवनाकुशीलस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनः, तुल्यः, अभ्यधिकः? षट्स्थानपतितः एवं कषायकुशीलस्यापि। बकुश खलु भदन्त! निर्ग्रन्थस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पृच्छा गौतम! हीनो नो तुल्यो नो अभ्यधिकः, अनन्तगुण हीनः। एवं स्नातकस्यापि। प्रतिसेवनाकुशीलस्य एवमेव बकुशवक्तव्यता भणितव्या। कषायकुशीलस्य एषैव बकुशवक्तव्यता, णवरं पुलाकेनापि समं षट्स्थानपतितः। निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पृच्छा गौतम! नो हीनः, नो तुल्यः, अभ्यधिकः, अनन्त-

गुणाभ्यधिकः, एवं यावत् कषायकुशीलस्य । निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण पृच्छा गौतम ! नो हीनः तुल्यः नो अभ्यधिकः । एवं स्नातकस्यापि । स्नातकः खलु भदन्त ! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण० एवं यथा निर्ग्रन्थस्य वक्तव्यता तथा स्नातकस्यापि भणितव्या, यावत् स्नातकः खलु भदन्त ! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण० एवं यथा निर्ग्रन्थस्य वक्तव्यता तथा-स्नातकस्यापि भणितव्या, यावत् स्नातकः खलु भदन्त ! स्नातकस्य स्वस्थान-सन्निकर्षेण पृच्छा गौतम ! नो हीनः तुल्य नो अभ्यधिकः, । एतेषां खलु भदन्त ! पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां जघन्योत्कृष्टानां चारित्रपर्यवाणां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! पुलाकस्य कषायकुशीलस्य च एतयोः खलु जघन्याश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्याः सर्वस्तोकाः, पुलाकस्यो-त्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, बकुशस्य प्रतिसेवनाकुशीलस्य च एतयोः खलु जघन्याश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्या अनन्तगुणाः, बकुशस्योत्कृष्टा श्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, प्रतिसेवनाकुशीलस्योत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः कषायकुशील-स्योत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, निर्ग्रन्थस्य स्नातकस्य च एतयोः खलु अजघन्यानुत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः द्वयोपि तुल्या अनन्तगुणाः ॥सू० ८॥

टीका—'पुलागस्स णं भंते ! पुलाकस्य खलु भदन्त ! 'केवइया चरित्त-पज्जवा पन्नत्ता' कियन्तश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः, चारित्रस्य-सर्वविरतिरूपपरिणाम-स्य पर्यवाः भेदाश्चरित्रपर्यवाः ते च केवलिबुद्धिकृता अविभागपलिच्छेदा विषय-

१५ वां निकर्षद्वार

'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा' इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने इस सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चारित्तपज्जवा पन्नत्ता' हे भदन्त ! पुलाक साधु के चारित्रपर्यव सर्वविरतिरूप चारित्र के परिणामरूप पर्याय-भेद-कितने कहे गये हैं । सर्वविरतिरूप चारित्र की पर्यायें केवलि भगवान् की बुद्धि के द्वारा ही गम्य होती है और

પંદરમા નિકર્ષદ્વારનું કથન

'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'पुलागस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता' હે ભગવન પુલાક સાધુને પરિણામ રૂપ પર્યાયભેદો કેટલા કહ્યા છે? સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રની પર્યાયો કેવલી ભગવાનની બુદ્ધિ દ્વારા જ પામી શકાય છે અને તેના ભેદો પણ તેઓ દ્વારા જ પામી શકાય છે.

कृतावेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अणंता ! चारित्तपज्जवा पन्नत्ता' अनन्ताश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः कथिता इति। 'एवं जाव सिणायस्स' एवम्-पुलाकवदेव यावत् स्नातकस्य चारित्रपर्यवा अनन्ता भवन्ति-अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थानां संग्रहो भवति-तथा चैतेषां चारित्रपर्यवा अनन्ता एव भवन्तीति भावः। 'पुलाए णं भंते !' पुलाकः खलु भदन्त ! 'पुलागस्स सट्ठाणसन्निगासे णं' पुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण स्वम्-आत्मीयं सजातीयं स्थानं पर्यवाणामाश्रय इति स्वस्थानम् पुलाकादेः पुलाकादिरेव स्वस्थानम् तस्य स्वस्थानस्य सन्निकर्षः-सजात्यसंयोजनमिति स्वस्थानसन्निकर्षस्तेन स्वस्थानसन्निकर्षेण 'चरित्तपज्जवेहिं' चारित्रपर्यवैः 'किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' किं हीनस्तुल्योऽभ्यधिको वा एकः पुलाकः सजातीयपुलाकान्तरस्य चरित्रपर्यवापेक्षया

उनके भेद भी उन्हीं के द्वारा गम्य होते हैं। ये चारित्र भेद अविभाग प्रतिच्छेदरूप होते हैं। अथवा चारित्र के विषयभूत पदार्थों की अपेक्षा भी चारित्र भेद होते हैं। इसी बात को यहां गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से पूछा है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! अणंता चारित्तपज्जवा पण्णत्ता' हे गौतम ! पुलाक की चारित्र भेद रूप पर्यायें अनन्त होते हैं 'एवं जाव सिणायस्स' इसी प्रकार से यावत् स्नातक साधु की चारित्रपर्यायें अनन्त होती हैं। यहां यावत् पद से बकुश, प्रतिसेवना कुशील कषाय कुशील और निर्ग्रन्थ इनका ग्रहण हुआ है। तथा च-इनकी भी चारित्र पर्यायें अनन्त होती हैं। 'पुलाए णं भंते ! पुलागस्स सट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' हे भदन्त ! एक पुलाक सजातीय अन्य पुलाक से चारित्र पर्यायों की

ચારિત્રભેદ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ રૂપ હોય છે. અથવા ચારિત્રના વિષયભૂત પદાર્થોની અપેક્ષાથી પણ ચારિત્રભેદો હોય છે, એજ વાત અહિયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછી છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! અણંતા ! ચરિત્તપજ્જવા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! ચારિત્ર ભેદરૂપ પુલાકના પર્યાયો અનંત હોય છે. 'एवं जाव सिणायस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્નાતક સાધુના ચારિત્ર પર્યાયો અનંત હોય છે, અહિયાં યાવત્ પદથી બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાયકુશીલ અને નિર્ગ્રન્થો ગ્રહણ કરાયા છે આ બધાની ચારિત્ર પર્યાયો અનંત હોય છે 'पुलाए णं भंते ! पुलागस्स सट्ठाणसंनिगासेणं चरित्तपज्जवेहि किं हीणे, तुल्ले, अब्भहिए' હે ભગવન્ એક પુલાક સજાતીય બીજા પુલાકોથી ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા બરાબર હોય છે? અથવા વધારે હોય છે? આ

किं हीनो-न्यूनः तुल्योऽधिको वा भवतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' स्यात् हीनः स्यात् तुल्यः स्यादभ्यधिकः, स्यात्-कदाचित् पुलाकान्तरात् सजातीयात् पुलाकः स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः हीनः विशुद्धसंयमस्थानसम्बन्धित्वेन विशुद्धतरपर्यवापेक्षयाऽविशुद्धतरसंयमस्थानसंबन्धित्वेनाविशुद्धतराः पर्यवाः हीना भवन्ति तादृशा विशुद्धेतरपर्यवयोगात् साधुरपि हीन इति कथ्यते। तुल्य इति तुल्य शुद्धिक पर्यवयोगात् साधुरपि तुल्यः कथ्यते अभ्यधिक इति विशुद्धतर-

अपेक्षा क्या हीन होता है? अथवा बराबर होता है अथवा अधिक होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सिय हीणे १ सिय तुल्ले २ सिय अब्भहिए ३' हे गौतम! एक पुलाक दूसरे पुलाक से चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से कदाचित् हीन होता है, कदाचित् तुल्य होता है और कदाचित् अधिक होता है। इसका तात्पर्य ऐसा है-एक पुलाक का सजातीय पुलाक स्वस्थान शब्द से यहां लिया गया है इसका अपने सजातीय से जो असंयोजन है-वह सन्निकर्ष शब्द से लिया गया है। विशुद्ध संयम की पर्यायें विशुद्ध होती हैं और अविशुद्ध संयम की पर्यायें अविशुद्ध होती हैं। संयम की विशुद्धता और अविशुद्धता वाला साधु परस्पर में शुद्ध और अशुद्ध कहा गया है। जिन जिन साधुओं की विशुद्ध संयम पर्यायें आपस में समान होती हैं वे तुल्य कहलाते हैं। जिनकी अशुद्ध होती हैं-वे शुद्ध संयम पर्यायवाले साधुओं की शुद्ध संयम पर्यायों से अविशुद्ध होने से हीन कहलाते

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! સિય હીણે ૧, સિય તુલ્લે ૨ સિય અબ્ભહિએ ૩' હે ગૌતમ! એક પુલાક બીજા પુલાકથી ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન હોય છે. કોઈવાર સમાન હોય છે અને કોઈવાર વધારે હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક પુલાકના સજાતીય પુલાક અહિયાં સ્વસ્થાન શબ્દથી ગ્રહણ કરેલ છે. તેનું પોતાના સજાતીયથી જે અસંયોજન છે, તે સંનિકર્ષ શબ્દથી ગ્રહણ કરેલ છે વિશુદ્ધ સંયમની પર્યાયો વિશુદ્ધ હોય છે અને અવિશુદ્ધ સંયમની પર્યાયો અવિશુદ્ધ હોય છે. સંયમના વિશુદ્ધપણા અને અવિશુદ્ધપણાવાળા સાધુ અન્ય અન્યમાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ કહ્યા છે જે સાધુઓના વિશુદ્ધ સંયમપર્યાયો પરસ્પરમાં સરખા હોય છે, તે તુલ્ય કહેવાય છે. અને જેઓના પર્યાયો અશુદ્ધ હોય છે. તેઓ શુદ્ધ સંયમ પર્યાયવાળા સાધુઓના શુદ્ધ સંયમ પર્યાયોથી અવિશુદ્ધ હોવાથી હીન કહેવાય છે. અને વિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી તેઓ વિશેષાધિક

पर्यवयोगात् साधुरपि अभ्यधिक इति। 'सिय हीणे त्ति' अशुद्धसंयमस्थानवर्तित्वात् 'सिय तुल्लेत्ति' एक संयमस्थानवर्त्तित्वात् 'सिय अब्भहिए त्ति' विशुद्धतरसंयमस्थानवर्तित्वात्। 'जइ हीणे अणंतभागहीणे वा' यदि हीनः सजातीयपुलाकान्तरात् पुलाकः तदा अनन्तभागहीनो वा भवेत् अत्र खलु असद्भावस्थापनया

हैं और विशुद्धतर पर्यायों के योग से वे अभ्यधिक कहलाते हैं-इन्हीं सब बातों को लेकर प्रभुश्री ने गौतमस्वामी से उत्तररूप में ऐसा कहा है। सजातीय पुलाकान्तर से एक पुलाक स्वस्थान सन्निकर्ष से चारित्रपर्यायों की अपेक्षा कदाचित् हीन भी होता है क्यों कि-विशुद्ध संयमस्थान सम्बन्धी होने से विशुद्धतर हुई पर्यायों की अपेक्षा, अविशुद्धतर संयम स्थान सम्बन्धी होने के कारण अविशुद्धतर पर्यायें हीन होती हैं और ऐसी अविशुद्धतर पर्यायों के योग से साधु भी हीन हैं ऐसा कहा जाता है तुल्य शुद्धिवाली पर्यायों के योग से साधु भी तुल्य है ऐसा कहा जाता है तथा-विशुद्धतर पर्यायों के योग से साधु भी अभ्यधिक हैं ऐसा कहा जाता है। इसलिये-अशुद्ध संयमस्थानवर्त्ती होने से 'सिय हीणे' ऐसा कहा गया है। एक जैसे संयमस्थानवर्त्ती होने से 'सिय तुल्लेत्ति' ऐसा कहा गया है और विशुद्धतर संयमस्थानवर्त्ती होने से 'सिय अब्भहिए त्ति' ऐसा कहा गया है।

'जइ हीणे अणंतभागहीणे वा' यदि एक पुलाक दूसरे सजातीय पुलाक से हीन होता है तो वह उससे अनन्तभाग हीन भी हो सकता

કહેવાય છે. આ તમામ પ્રકરણને લઈને પ્રભુશ્રીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને ઉત્તર રૂપે એવું કહ્યું છે કે-સજાતીય પુલાકાન્તરથી-અર્થાત્ સમાન જાતીવાળા બીજા પુલાકથી એક પુલાક સ્વસ્થાન સંનિકર્ષથી ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કેમકે-વિશુદ્ધ સંયમસ્થાન સંબંધી હોવાથી વિશુદ્ધતર થયેલા પર્યાયોની અપેક્ષાથી અવિશુદ્ધતર સંયમ હીન હોય છે અને એવા અવિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ હીન હોય છે તેમ કહેવામાં આવે છે સમાન શુદ્ધિવાળા પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ તુલ્ય છે તેમ કહેવાય છે. તથા વિશુદ્ધતર પર્યાયોના યોગથી સાધુ પણ અધિક છે તેમ કહેવાય છે. તેથી અશુદ્ધ સંયમવર્તિ હોવાથી 'સિય હીણે' એ પ્રમાણે કહેલ છે. એક સરખા સંયમ સ્થાનવર્તિ હોવાથી 'સિય તુલ્લે ત્તિ' એ પ્રમાણે કહેલ અને વિશુદ્ધતર સંયમસ્થાનવર્તિ હોવાથી 'સિય અબ્ભહિએ ત્તિ' એ પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે.

'जइ हीणे अणंतभागहीणे वा' જો એક પુલાક બીજા સજાતીય પુલાકથી હીન હોય છે, તો તે તેનાથી અનંતભાગ હીન પણ હોઈ શકે છે. 'असंखेज्ज-

पुलाकस्योत्कृष्टसंयमस्थानपर्यवाणि दश सहस्राणि (१००००) तस्य सर्वजीवानन्तकेन शतपरिमाणतया कल्पितेन भागे हृते सति शतं (१००) लब्धं भवति द्वितीय प्रतियोगिपुलाकचारित्रपर्यवाग्रं नव सहस्राणि नव शताधिकानि (९९००) पूर्वभागलब्धं शतं प्रक्षिप्तं दशसहस्राणि जातानि ततोऽसौ सर्वजीवानन्तकभागहारलब्धेन शतेन हीनमित्यनन्तभागहीन इति । 'असंखेज्जभागहीणे वा' असंख्येयभागहीनो वा भवेत्, पूर्वोक्तकल्पितपर्यायराशे र्दशसहस्ररूपस्य (१००००) लोकाकाशप्रदेशपरिमाणेनाऽसंख्येयेन कल्पनया पञ्चाशत्प्रमाणेन भागे हृते लब्धं

है 'असंखेज्जइभागहीणे वा, संखेज्जइभागहीणे वा' असंख्यात भाग हीन भी हो सकता है और संख्यातभाग हीन भी हो सकता है। अथवा-'संखेज्जगुणहीणे वा' संख्यातगुण हीन भी हो सकता है 'असंखेज्जगुणहीणे वा' असंख्यात गुण हीन भी हो सकता है और 'अणंतगुणहीणे वा' अनन्त गुण हीन भी हो सकता है। इस विषय को अङ्क संदृष्टि द्वारा यों समझ सकते हैं-मान लीजिये पुलाक की उत्कृष्ट संयमस्थान पर्यायें १०००० हैं और अनन्त का प्रमाण १०० है। उत्कृष्ट संयमस्थानपर्यायों में इस अनन्त का भाग देने से १०० लब्ध आते हैं। इन्हें उत्कृष्ट संयम स्थान की पर्यायों में से कम कर देने पर द्वितीय पुलाक के संयम स्थान की चारित्र की पर्यायें ९९०० जो होती हैं वे उत्कृष्ट संयमस्थान पर्यायों की अपेक्षा अनन्तभाग से हीन हुई हैं। यह बात जानी जाती है। 'असंखेज्जभागहीणे वा' असंख्यात भाग हीन होती हैं-ऐसा जो कहा गया है सो इसे यों सम-

---

इभागहीणे वा संखेज्जइभागहीणे वा' અસંખ્યાતભાગ હીન પણ હોય છે. અને સંખ્યાતભાગ હીન પણ હોય છે અથવા સંખેજ્જગુણહીણે વા' સંખ્યાતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે, 'असंखेज्जगुणहीणे वा' અસંખ્યાતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે. અને 'अणंतगुणहीणे वा' અનંતગુણ હીન પણ હોઈ શકે છે. આ વિષયને અંકો દ્વારા આવી રીતે સમજી શકાય છે. માની લો કે પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાનના પર્યાયો ૧૦૦૦૦) દસ હજાર છે અને અનંતનું પ્રમાણ ૧૦૦) સો છે ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાનોના પર્યાયોમાં આ અનતનો ભાગ દેવાથી ૧૦૦) સો લબ્ધ થાય છે તેને ઉત્કૃષ્ટ સયમ સ્થાનોના પર્યાયોમાંથી કમ કરવાથી બીજા પુલાકના સંયમ સ્થાનોની ચારિત્ર પર્યાયો ૯૯૦૦ નવ હજારને નવસો થઈ જાય છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતભાગથી હીન થયેલ છે. એ વાત જાણવામાં આવે છે. 'असखेज्जभागहीणे वा' અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. એવું જે કહેલ છે તેને આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ-માનો કે અસં-

शतद्वयम्, द्वितीयप्रतियोगिपुलाकचरणपर्यवपरिमाणं नवसहस्राणि अष्टौ च शतानि (९८००) ततः पूर्वभागलब्धं शतद्वयं तत्र प्रक्षिप्यते, जातानि दशसहस्राणि, ततोऽसौ लोकाकाशप्रदेशपरिमाणासंख्येयक भागहारलब्धेन शतद्वयेन हीन इत्यसंख्येयभागहीनः, प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति । 'संखेज्जइ भागहीणे वा' संख्येयभागहीनो वा भवेत् । पूर्वोक्तकल्पितपर्यायराशेर्दशसहस्रस्य (१००००) उत्कृष्टसंख्यकेन कल्पनया दशकपरिमाणेन भागे हृते लब्धं सहस्रम् (१००००) द्वितीय प्रतियोगि पुलाकचरणपर्यवपरिमाणं नव सहस्राणि (९०००) पूर्वभागलब्धं च सहस्रं तत्र प्रक्षिप्यते, जातानि दशसहस्राणि, ततोऽसौ उत्कृष्टसंख्येयभागहारलब्धेन सहस्रेण हीन इति संख्येयभागहीनः, प्रथमपुलाकस्य स्व-

---

झना चाहिये मानलीजिये असंख्यात का प्रमाण ५० है । इनका भाग पूर्वोक्त उत्कृष्ट संयमस्थान पर्यायों में देने से २०० लब्ध आते हैं । इन दो सौ को उत्कृष्ट संयमस्थान पर्यायों में से हीन कर देने पर जो ९८०० आते हैं वे असंख्यात भाग हीन हैं । ऐसे असंख्यात भाग से हीन उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें एक पुलाक की चारित्र पर्यायों से दूसरे पुलाक की होती हैं । इसी प्रकार 'संखेज्जइभागहीणे वा' ऐसा जो कहा गया है-सो इसका मतलब ऐसा है मानलीजिये संख्यात का प्रमाण १० हैं । इस १० का भाग पूर्वोक्त उत्कृष्ट संयमस्थानपर्यायों में देने से लब्ध १००० आते हैं इन एक हजार को उत्कृष्ट संयमस्थानपर्यायों में से घटाने पर ९००० बचते हैं-सो ये नौ हजार जैसी एक पुलाक की अपेक्षा दूसरे पुलाक की संख्यातभाग हीन चारित्रपर्यायें हैं । 'संखे-

---

ખ્યાતનું પ્રમાણ ૫૦] પચાસ છે. તેનો ભાગ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ સંયમ સ્થાનના પર્યાયોમાં દેવાથી ૨૦૦] બસો લબ્ધ થાય છે. આ બસોને ઉત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન પર્યાયોમાંથી હીન કરવાથી ૯૮૦૦ અઠ્ઠાણુસો આવે છે, તે અસંખ્યાતભાગ હીન કહેવાય છે એવા અસંખ્યાતભાગોથી હીન ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો એક પુલાકની ચારિત્ર પર્યાયોથી બીજા પુલાકના હોય છે. એજ પ્રમાણે 'संखेज्जइ भाग हीणे वा' એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે-તેનો ભાવ એવો છે કે-માનો કે સંખ્યાતનું પ્રમાણ ૧૦ દસ છે. આ દસનો ભાગ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ સંયમ-સ્થાનના પર્યાયોમાં દેવાથી લબ્ધ ૧૦૦૦] એક હજાર આવે છે. આ એક હજારને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનના સંયમ પર્યાયોમાથી ઘટાડવાથી ૯૦૦૦] નવ હજાર બચે છે. તે નવ હજાર એક પુલાકની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકના સંખ્યાત-ભાગ હીન ચારિત્ર પર્યાયો છે. 'सखेज्जगुणहीणे वा' એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે

स्थानसन्निकर्ष इति। 'संखेज्जगुणहीणे वा' संख्येयगुणहीनो वा भवेत् एकस्य पुलाकस्य चरणपर्यवपरिमाणं कल्पनया सहस्रदशकं द्वितीयप्रतियोगिपुलाकचरणपर्यवपरिमाणं च सहस्रम् (१०००) ततश्चोत्कृष्टसंख्येयकेन कल्पनया दशरूपपरिमाणेन गुणकारेण गुणितसहस्रं जायन्ते दशसहस्राणि, स च राशिः (१००००) तेन उत्कृष्टसंख्येयकेन कल्पनया दशरूपपरिमाणेन गुणकारेण हीनः-अनभ्यस्त इति संख्येयगुणहीनः, प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति। 'असंखेज्जगुणहीणे वा' असंख्येयगुणहीनो वा भवेत्, एकस्य पुलाकस्य चरणपर्यवपरिमाणं कल्पनया दशसहस्राणि (१००००) द्वितीय प्रतियोगिपुलाकचरणपर्यवपरिमाणं च शतद्वयम्, ततश्च लोकाकाश प्रदेशपरिमाणेनासंख्येयकेन कल्पनया पञ्चाशत्परिमाणेन गुणकारेण गुणितं शतद्वयं जायन्ते दशसहस्राणि, स च

ज्जगुणहीणे वा' ऐसा जो कहा गया है सो इसका मतलब ऐसा है-मानलीजिये एक प्रथम पुलाक की चारित्र पर्यायों का प्रमाण १०००० है और द्वितीय प्रतियोगी पुलाक की चारित्र पर्यायों का प्रमाण १००० है। तथा संख्यात का प्रमाण १० है, अब इस दशरूप उत्कृष्ट संख्यात से १००० को गुणित करने से १०००० संख्या आती हैं। सो यह १००० संख्यारूप राशि १०००० की अपेक्षा संख्यातगुण हीन कही जाती है। इसी प्रकार प्रथम पुलाक की चारित्रपर्यायों से द्वितीय पुलाककी चारित्र पर्यायें संख्यात गुणहीन होती हैं। 'असंखेज्जगुणहीणे वा' ऐसा जो कहा गया है सो उसका तात्पर्य ऐसा है-मान लेना चाहिये कि एक पुलाक की चारित्र पर्यायें १०००० है और दूसरे पुलाक की चारित्र पर्यायें असंख्यातगुण हीन हैं-यहां असंख्यात का प्रमाण २०० है। यहां गुणकार का प्रमाण ५० है। २०० को ५० से गुणित करने पर

તેનો હેતુ એ છે કે-માનો કે-એક પહેલા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે. અને બીજા પ્રતિયોગી પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦) એક હજારનું છે તથા સંખ્યાતનું પ્રમાણ ૧૦) દસ છે. આ દસ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતથી ૧૦૦૦) હજારને ગુણવાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજારની સંખ્યા આવે છે. આ ૧૦૦૦) હજારરૂપ રાશિ (ઢગલો) ૧૦૦૦૦) દસ હજારની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણુ હીન કહેવાય છે, એજ રીતે પહેલા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી બીજા પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયો સંખ્યાતગણા હીન હોય છે. 'असंखेज्जगुणहीणे वा' આ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-એક પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો ૧૦૦૦૦ દસ હજાર છે અને બીજા પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો અસંખ્યાતગુણુ હીન છે. અહીંયાં અસંખ્યાતનું

राशिस्तेन लोकाकाशप्रदेशपरिमाणासंख्येयकेन कल्पनया पञ्चाशतत्प्रमाणेन-गुणकारेण हीन इति–असंख्येयगुणहीनः, प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति । 'अणंतगुणहीणे वा' अनन्तगुणहीनो वा भवेत्। एकस्य किल पुलाकस्य चरणपर्यवपरिमाणं कल्पनया दशसहस्रप्रमाणम्, द्वितीयप्रतियोगिपुलाकचरण-पर्यवपरिमाणं च शतमेकम् ततश्च सर्वजीवानन्तकेन कल्पनया शतपरिमाणेन गुणकारेण गुणितः शतरूपो राशिर्जायते दशसहस्रमित', स च तेन सर्वजीवानन्त-केन कल्पनया शतपरिमाणेन गुणकारेण हीन इति–अनन्तगुणहीनः प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति। एवमेवाऽभ्यधिकषट्स्थानक शब्दार्थाऽप्येभिरेव भागहार-गुणहारैर्व्याख्यातव्यः, तदेवाह–'अह' इत्यादि, 'अह अब्भहिए' अथाभ्यधिकः

१०००० हो जाते हैं, सो दूसरे पुलाक की जो २०० के रूप में चारित्र पर्यायें हैं वें १०००० की अपेक्षा असंख्यातगुण हीन हैं। 'अणंतगुण हीणे वा' ऐसा जो कहा गया है सो उसका तात्पर्य है–मान लीजिये किसी पुलाक की चारित्र पर्यायों का प्रमाण कल्पना से १०००० है और द्वितीय प्रतियोगी पुलाक की चारित्र पर्यायों या प्रमाण १०० है और अनन्त का प्रमाण १०० है अब १०० को १०० से गुणित करने पर १०००० हो जाते हैं सो इस राशि की अपेक्षा जो १०० की राशि है वह अनन्तगुण हीन राशि है। इसी प्रकार से एक पुलाक की चारित्र पर्यायों कीअपेक्षा दूसरे पुलाक की चारित्र पर्यायें अनन्तगुण हीन होती हैं। वह प्रथम पुलाक का स्वस्थान का सन्निकर्ष हीनता की अपेक्षा से समझाया गया है। इसी प्रकार से अभ्यधिक शब्दार्थ भी इन षट्-

---

પ્રમાણ ૨૦૦) બસોનું છે અહિયાં ગુણાકારનું પ્રમાણ ૫૦) પચાસનું છે. ૨૦૦) બસોને પચાસથી ગુણવાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજાર થઈ જાય છે. તો બીજા પુલાકની ૨૦૦) બસોના રૂપમાં જે ચારિત્રપર્યાયો છે, તે ૧૦૦૦૦) દસ હજારની અપેક્ષાથી અસખ્યાતગુણ હીન છે. 'अणंतगुणहीणे वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–કોઇ પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોનું પ્રમાણ કલ્પનાથી ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે અને બીજા તેના પ્રતિયોગી પુલાકના ચરિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦) સો છે. તે સોને સોથી ગુણવાથી દસ હજાર થઈ જાય છે. આ દસ હજાર રાશીની અપેક્ષાથી જે સોની રાશી છે. તે અનંત-ગુણ હીન રાશી છે. એજ રીતે એક પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકના ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા હીન હોય છે આ પ્રથમ પુલાકનું સ્વસ્થાનસન્નિકર્ષ સમજાવવામાં આવેલ છે. એજ રીતે અભ્યધિક શબ્દનો

यदि एकः पुलाकः सजातीयपुलाकान्तरतोऽभ्यधिको भवेत् तदा-'अणंतभाग-मब्भहिए वा' अनन्तभागाभ्यधिको भवेत् एकस्य पुलाकस्य कल्पनया दशसहस्र (१००००) प्रमितं चरणपर्यवपरिमाणं, तदन्यस्य नवशताधिक नवसहस्रप्रमितं (९९००) चरणपर्यवपरिमाणम्, ततो द्वितीयाऽपेक्षया प्रथमः (१००००) अनन्त-भागाऽभ्यधिकः प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति । 'असंखेज्जइ भागमब्भ-हिए' असंख्येयभागाऽभ्यधिको भवेत् यस्य अष्टशताधिक नवसहस्रप्रमितं (९८००) चरणपर्यवपरिमाणं तस्मात् प्रथमः (१००००) असंख्येयभागाधिकः

स्थान पतित भागहार और गुणकार से समझ लेना चाहिये। यही बात-'अह अब्भहिए' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है अर्थात् एक पुलाक यदि दूसरे पुलाक से अधिक होता है तो वह 'अणंतभाग-मब्भहिए' अनन्तभाग से अभ्यधिक हो सकता है असंख्यात भाग से अधिक हो सकता है, संख्यातभाग से अधिक हो सकता है, संख्यात-गुण अधिक हो सकता है असंख्यातगुण अधिक हो सकता है' और अनन्तगुण अधिक हो सकता है। अनन्तभाग अधिक हो सकता है-इसे यों समझना चाहिये-कल्पना करो-एक पुलाक के १० हजार चारित्र पर्यायें हैं और दूसरे पुलाक के ९९०० चारित्र पर्यायें हैं इस प्रकार द्वितीय की अपेक्षा पहिले के चारित्र पर्यायें अनन्तभाग अधिक हैं। 'असंख्यात भाग अधिक हो सकता है' इसका तात्पर्य ऐसा है-मानलो-जिसके चारित्र पर्यव परिणाम ९८०० हैं उसकी अपेक्षा प्रथम

અર્થ પણ આ છ સ્થાનમાં રહેલ ભાગાકાર અને ગુણાકારથી સમજી લેવો જોઈએ. એજ વાત 'अह अब्भहिए' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અર્થાત્ એક પુલાક જો બીજા પુલાકથી અધિક હોય તો તે 'अणंतभागमब्भहिए' અનંતભાગથી અભ્યધિક થઇ શકે છે. અસંખ્યાતભાગથી અધિક હોઈ શકે છે. સંખ્યાતભાગથી વધારે હોઈ શકે છે. સંખ્યાતગણા વધારે થઇ શકે છે, અસંખ્યાતગણા વધારે હોઇ શકે છે. અને અનંતગણા વધારે હોઈ શકે છે, અનંતભાગ અધિક હોઈ શકે છે. આને આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ કલ્પના કરો કે એક પુલાકનું ૧૦૦૦૦) દસ હજાર ચારિત્ર પરિમાણ છે. અને બીજા પુલાકનું ૯૯૦૦) નવ્વાણુસો ચારિત્ર પરિમાણ છે આ રીતે આ બીજાની અપેક્ષાથી પહેલા પુલાકનું ચારિત્ર પરિમાણ અનંતભાગ વધારે છે. 'અસં-ખ્યાતભાગ વધારે હોઈ શકે છે, તેમ કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે-માનો કે જેના ચારિત્ર પર્યવ પરિમાણ ૯૮૦૦) અઠાણુસો છે. તેના કરતાં પહેલાના

प्रथमपुलाकस्य स्वस्थानसन्निकर्ष इति। 'संखेज्जइ भागमब्भहिए वा' संख्येय-भागाभ्यधिको वा भवेत्। यस्य पुलाकस्य कल्पनया नवसहस्रप्रमितम् (९०००) चरणपर्यवपरिमाणं तत् प्रथमस्य चरणपर्यवपरिमाणात् (१००००) संख्येयभागा-धिकः स्वस्थानसन्निकर्ष इति। 'संखेज्जगुणमब्भहिए वा' संख्येयगुणाधिको वा भवेत्, यस्य पुलाकस्य चरणपर्यवपरिमाणं सहस्रमानम् (१०००) तदपेक्षया प्रथमस्य चरणपर्यवपरिमाणम् (१००००) संख्येयगुणाधिकमिति संख्येयगुणा-धिकः स्वस्थानसन्निकर्ष इति। 'असंखेज्जगुणमब्भहिए वा' असंख्येयगुणाभ्य-धिको वा भवेत् तथा यस्य पुलाकस्य चरणपर्यवपरिमाणं कल्पनया शतद्वयं, तद-पेक्षया प्रथमस्यासंख्येयगुणाधिकः स्वस्थानसन्निकर्ष इति। 'अणंतगुणमब्भ-हिए वा' अनन्तगुणाभ्यधिको वा भवेत्। तथा यस्य पुलाकस्य चरणपर्यवपरि-माणं कल्पनया शतपरिमितं, तदपेक्षयाऽऽद्यस्य (१००००) अनन्तगुणाधिकः

के जो १०००० चारित्र पर्यवरूप परिणाम हैं वे असंख्यात भाग अधिक हैं। 'संखेज्जइ भागमब्भहिए वा' इसका तात्पर्य ऐसा है कि जिसके ९००० प्रमित चारित्र पर्यायें हैं वे प्रथम के चारित्र पर्यव परिणामों की अपेक्षा-१००० परिणामों की अपेक्षा-संख्यात भाग अधिक हैं। 'संखे-ज्जगुणमब्भहिए वा' इसका तात्पर्य ऐसा है-जिस पुलाक के चारित्र पर्यायों का प्रमाण १००० है उसकी अपेक्षा प्रथम के चारित्र पर्यायों का प्रमाण जो १०००० हैं वह संख्यातगुण अधिक है। 'असंखेज्जगुण-मब्भहिए वा 'इसका तात्पर्य ऐसा है-जिस पुलाक के चारित्र पर्यायों का प्रमाण २०० है इसकी अपेक्षा प्रथम के जो चारित्र पर्यायों का प्रमाण है वह असंख्यातगुणित अधिक है। 'अणंतगुणमब्भहिए वा' इसका तात्पर्य ऐसा है-कि जिस पुलाक के चारित्र पर्यायों का प्रमाण

જે ૧૦૦૦૦) દસ હજાર ચારિત્ર પર્યવરૂપ પરિમાણ છે, તે અસંખ્યાતભાગ વધારે છે 'सखेज्जइभागमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જેને ૯૦૦૦) નવ હજાર પ્રમિત ચારિત્ર પરિમાણ છે. તે પહેલાના ચારિત્ર પર્યવ પરિણામોની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ભાગ વધારે છે. 'संखेज्जगुणमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦૦) એક હજારનુ છે. તેના કરતાં પહેલાના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ જે ૧૦૦૦૦) દસ હજારનું છે, તે સંખ્યાતગણું વધારે છે. 'असंखेज्जगुण-मब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૨૦૦) બસો હોય તે અપેક્ષાથી પહેલાના ચારિત્ર પર્યાયોનું જે પ્રમાણ છે તે અસંખ્યાતગણું વધારે છે. 'अणंतगुणमब्भहिए वा' આ કથનનું તાત્પર્ય

स्वस्थानसन्निकर्ष इति। अथ पुलाकमाश्रित्य बकुशादि परस्थानसन्निकर्ष सूत्र माह-'पुलाए णं भंते! बउसस्स' इत्यादि। 'पुलाए णं भंते! बउसस्स परट्ठाण-सन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' पुलाकः खलु भदन्त! बकुशस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीन स्तुल्योऽभ्यधिको वा तत्र परस्थानसन्निकर्षेण इत्यस्य विजातीययोगमाश्रित्येत्यर्थः विजातीयश्च पुलाकस्य बकुशादिर्भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' हीनः, पुलाको बकुशाद् हीनो भवति तथाविध-विशुद्ध्यभावात् नो तुल्यो भवति पुलाको बकुशात् नो वा अभ्यधिक इति। कियत्परिमितो हीनः? इत्याह-'अणंतगुणहीणे' अनन्तगुण हीनः, बकुशापेक्षया

---

१०० है उसकी अपेक्षा प्रथम के जो चारित्र पर्यायों का १०००० प्रमाण है वह अनन्तगुण अधिक है। यह सब कथन यहां तक का स्वस्थान की अपेक्षा से किया गया है। अब परस्थान की अपेक्षा से-बकुश आदि के परस्थान की अपेक्षा से-यह कथन सूत्रकार इससूत्र द्वारा करते हैं।

'पुलाएणं भंते! बउसस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले, अब्भहिए' इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! पुलाक अपनी चारित्र पर्यायों की अपेक्षा बकुशरूप पर-स्थान की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से क्या हीन है। अथवा तुल्य है? अथवा अधिक है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! हीणे, नो तुल्ले नो अब्भहिए' हे गौतम! तथाविध विशुद्धि के अभाव से पुलाक बकुश से हीन होता है। इसलिये वह हीन है तुल्य अथवा

એ છે કે-જે પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોનું પ્રમાણ ૧૦૦ સો છે. તેના કરતાં પહેલાના જે ચારિત્રપર્યાયોનું દસ હજારનું પ્રમાણ છે, તે અનંત ગુણ વધારે છે. આ સઘળું કથન અહિં સુધીનું સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે.

હવે પરસ્થાનની અપેક્ષાથી-એટલે કે બકુશ વિગેરેના પરસ્થાનની અપે-ક્ષાથી આ કથન સૂત્રકાર આ પ્રકારે બતાવે છે 'पुलाए णं भंते! बउसस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી બકુશરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન છે? અથવા તુલ્ય છે? અથવા વધારે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! हीणे, नो तुल्ले, नो अब्भहिए' હે ગૌતમ! તથાવિધ-તે પ્રકારની વિશુદ્ધિના અભાવથી પુલાક બકુશ કરતાં હીન હોય છે.

हीनो भवति पुलाकस्तत्रानन्तगुणहीनो भवतीति । 'एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि' एवं प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि यथा पुलाकः बकुशस्य चारित्रपर्यायै र्हीनः कथित स्तथा प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि चारित्रपर्यायैरनन्तगुणहीनो वक्तव्य इति । 'कसाय-कुसीलेणं समं छट्ठाणवडिए जहेव सट्ठाणे' कषायकुशीलेन समं षट्स्थानपतितो यथैव स्वस्थाने षट्स्थानानीमानि—अनन्तासंख्येयसंख्येयभागाधिकरूपं त्रयम् ३, संख्येयाऽसंख्येयाऽनन्तगुणाधिकरूपं त्रयं चेति षट्स्थानानि इति । यथा पुलाकः पुलाकापेक्षया षट्स्थानपतितः कथितस्तथा कषायकुशीलापेक्षयाऽपि पुलाकः षट्स्थानपतितो वक्तव्य इत्यर्थः, तत्र पुलाकः कषायकुशीलात् हीनो वा स्यात् अविशुद्धसंयमस्थानवृत्तित्वात् तुल्यो वा स्यात् समानसंयमस्थानवृत्तित्वात्

अधिक नहीं है । बकुश की अपेक्षा वह अनन्त गुण हीन होता है । 'एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि' इसी प्रकार वह पुलाक प्रतिसेवनाकुशील की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से भी अनन्तगुण हीन होता है । अब गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा—'कसायकुसीलेणं समं छट्ठाण-वडिए जहेव सट्ठाणे' हे भदन्त ! पुलाक अपनी चारित्र पर्यायों से क्या कषाय कुशीलरूप परस्थान की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा हीन है ? अथवा तुल्य है अथवा अधिक है ? तब प्रभुश्री ने इस सूत्र द्वारा ऐसा कहा है कि—हे गौतम ! जिस प्रकार पुलाक स्वस्थान की अपेक्षा से—अन्य पुलाक की अपेक्षा से—षट्स्थानपतित कहा गया है—उसी प्रकार से वह कषायकुशील की अपेक्षा से भी षट् स्थानपतित कहना चाहिये । कदाचित् कषायकुशील से पुलाक हीन भी होता है क्यों कि वह अविशुद्ध संयमस्थान में वृत्तिवाला होता है कदाचित् वह

તેથી તેઓ હીન છે. તુલ્ય અથવા અધિક નથી. બકુશ કરતાં તે અનંતગુણુ હીન હોય છે. 'एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि' એજ રીતે તે પુલાક પ્રતિ-સેવના કુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પણુ અનંતગુણુ હીન હોય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'कसायकुसीलेणं समं छट्ठाणवडिए जहेव छट्ठाणे' હે ભગવન્ પુલાક પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું કષાય કુશીલરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન છે ? અથવા તુલ્ય છે ? અથવા વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ સૂત્રદ્વારા એવું કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પુલાક સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી બીજા પુલાકની અપેક્ષાથી છસ્થાન પતિત કહ્યા છે, એજ રીતે તે કષાય કુશીલની અપેક્ષાથી પણુ છ સ્થાન પતિત કહેવા જોઈએ, કોઈવાર કષાય કુશીલથી પુલાક હીન પણુ હોય છે, કેમકે—તે અવિશુદ્ધ સંયમસ્થાનમાં પ્રવૃત્તિ વાળા હોય છે,

अधिको वा स्यात् शुद्धतरसंयमस्थानवृत्तित्वात् यस्मात् पुलाकस्य कषायकुशीलस्य च सर्वजघन्यानि संयमस्थानानि अधो भवन्ति, तत स्तौ युगपदसंख्येयानि स्थानानि प्राप्नुतः तुल्याध्यवसायत्वात् ततः पुलाको व्यवच्छिद्यते हीन परिणामत्वात् व्यवच्छिन्ने च पुलाके कषायकुशील एक एव असंख्येयानि संयमस्थानानि गच्छति, शुभपरिणामत्वात् तदनन्तरं कषायकुशीलप्रतिसेवनाकुशीलबकुशाः युगपदसंख्येयानि संयमस्थानानि प्राप्नुवन्ति, ततश्च बकुशो व्यवच्छिद्यते। प्रतिसेवनाकुशील कषायकुशीलौ असंख्येयानि संयमस्थानानि प्राप्नुतः, ततश्च प्रतिसेवनाकुशीलो व्यवच्छिद्यते। कषायकुशीलस्तु असंख्येयानि संयमस्थानानि प्राप्नोति, ततः सोऽपि-

तुल्य भी होता है क्योंकि वह समान स्थान में वृत्तिवाला होता है। कदाचित् वह अधिक भी होता है क्यों कि वह शुद्धतर संयमस्थान में वृत्तिवाला होता है। क्योंकि पुलाक और कषाय कुशील के सर्व जघन्य संयम स्थान सब से नीचे होते हैं। यहां से ये दोनों साथ २ असंख्य संयमस्थान तक जाते हैं कारण यहां तक इनके अध्यवसाय तुल्य होते हैं। इसके बाद पुलाक हीन परिणामवाला होने से विछुड जाता है-संयमस्थान की ओर बढने से अटक जाता है-केवल एक कषायकुशील ही असंख्यात संयमस्थान तक जाता है। क्यों कि वह शुभपरिणाम वाला होता है इसके बाद कषायकुशील प्रतिसेवनाकुशील और बकुश ये तीनों साथ २ असंख्यात संयमस्थान तक जाते हैं। इसके बाद बकुश विछुड जाता है आगे संयमस्थान की ओर जाने से रुक जाता है। केवल प्रतिसेवना कुशील और कषायकुशील ये दोनों ही असंख्यात संयमस्थान तक जाते हैं। इसके बाद प्रतिसेवना कुशील भी अटक जाता है। केवल कषाय कुशील ही असंख्यात संयम

કોઈવાર તે તુલ્ય પણ હોય છે, કેમકે તે સ્થાનમાં વૃત્તિવાળા હોય છે. કોઈવાર તે વધારે પણ હોય છે. કેમકે તે શુદ્ધતર સંયમસ્થાનમાં વૃત્તિવાળા હોય છે. કેમકે પુલાક અને કષાયકુશીલના સર્વજઘન્ય સંયમસ્થાનો સૌથી નીચા હોય છે. ત્યાંથી તે બન્ને સાથે સાથે અસંખ્ય સંયમસ્થાનો સુધી જાય છે. કારણ કે ત્યાં સુધી તેઓનો અધ્યવસાય તુલ્ય હોય છે. તે પુલાક હીન પરિમાણ વાળા હોવાથી છૂટી જાય છે અર્થાત્ સંયમસ્થાનની તરફ આગળ થવાથી અટકી જાય છે કેવળ એક કષાય કુશીલ જ અસંખ્યાત સંયમસ્થાન સુધી જાય છે. કેમકે તે શુભ પરિમાણવાળા હોય છે. તે પછી કષાયકુશીલ પ્રતિસેવના કુશીલ અને બકુશ એ ત્રણે સાથે સાથે અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો સુધી જાય છે. તે પછી પ્રતિસેવના કુશીલ પણ અટકી જાય છે, કેવળ કષાય

कषायकुशीलोऽपि व्यवच्छिद्यते–तदनन्तरं निर्ग्रन्थस्नातकौ एकं संयमस्थानं प्राप्नुत इति। 'णियंठस्स जहा बउसस्स' निर्ग्रन्थस्य यथा–बकुशस्य यथा पुलाको बकुशस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायै हीनः कथितः तथा–निर्ग्रन्थस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैरनन्तगुण हीन एव भवति। 'एवं सिणायस्स वि' एवं स्नातकस्यापि, पुलाकः स्नातकादनन्तगुणहीनो भवतीत्यर्थः। पुलाकस्य बकुशादिनां हीनत्वादिकं निरूप्य बकुशस्यापि तदन्यैः सह हीनत्वादिकं निरूपयन्नाह– 'बउसे णं भंते! इत्यादि, 'बउसे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' बकुशः खलु भदन्त! पुलाकस्य पर-

---

स्थानों को प्राप्त करता है। बाद में वह कषायकुशील भी अटक जाता है निर्ग्रन्थ और स्नातक ये दोनों ही एक संयमस्थान को प्राप्त करते हैं। 'नियंठस्स जहा बउसस्स' इसलिये पुलाक परस्थान सन्निकर्ष को लेकर जिस प्रकार बकुश की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुण हीन कहा गया है उसी प्रकार वह निर्ग्रन्थ की चारित्रपर्यायो से भी अनन्त गुण हीन कहा गया है। 'एवं सिणायस्स वि' और इसी प्रकार वह पुलाक स्नातक की भी चारित्र पर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुण हीन कहा गया है। इस प्रकार से पुलाक में बकुश आदि की अपेक्षा हीनता आदि का प्रतिपादन करते हैं–इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है– 'बउसे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले, अब्भहिए' हे भदन्त! बकुश क्या पुलाक रूप

કુશીલ જ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનોને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પછી તે કષાય કુશીલ પણ અટકી જાય છે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ બન્ને એક જ સંયમસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે 'नियंठस्स जहा बउसस्स' તેથી પુલાક પરસ્થાનસન્નિકર્ષને લઈને જે રીતે બકુશના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગુણહીન કહયા છે. એજ પ્રમાણે તે નિર્ગ્રન્થના ચારિત્ર પર્યાયોથી પણ અનંતગુણહીન કહ્યા છે. 'एवं सिणायस्स वि' અને એજ પ્રમાણે તે પુલાક સ્નાતક પણ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગુણ હીન કહ્યા છે.

આ રીતે પુલાકમાં બકુશ વિગેરેની અપેક્ષાથી હીનપણા વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર બકુશમાં પણ બીજાઓની અપેક્ષાથી હીનતા વિગેરેનું પ્રતિપાદન કરે છે–આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછયું છે કે– 'बउसेणं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले अब्भहिए' હે ભગવન્ બકુશ પુલાકરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી

स्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनः तुल्योऽभ्यधिकोवा, बकुशः पुलाकात् चारित्रपर्याये हीनस्तुल्योऽभ्यधिको वा भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए' नो हीनो नो तुल्योऽभ्यधिको भवति, 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुणाभ्यधिको भवति। बकुशः पुलाकात् अनन्तगुणाधिक एव भवति विशुद्धतरपरिणामत्वात् 'बउसे णं भंते ! बउसस्स सट्ठाणसंनिगासेण चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! बकुशस्य स्वस्थासन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीन स्तुल्योऽधिको वा भवतीति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अब्भहिए' स्यात्-कदाचित् हीनः अविशुद्धपरिणामत्वात् स्यात्

परस्थान की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा हीन है ? अथवा तुल्य है ? अथवा अधिक है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' हे गौतम ! बकुश पुलाक की चारित्रपर्यायों से हीन नहीं है और न तुल्य है किन्तु अधिक है । अधिकता में भी वह उससे 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुण अधिक है क्योंकि उसके परिणाम पुलाक के परिणामों से विशुद्धतर होते हैं। 'बउसे णं भंते ! बउसस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश अन्य बकुश के चारित्र पर्यायों से क्या हीन होता है ? अथवा तुल्य होता है ? अथवा अधिक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सिय हीणे, सिय तुल्ले, सिय अब्भहिए' हे गौतम ! बकुश सजातीय बकुश की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से कदाचित् हीन भी होता है, कदाचित् तुल्य भी होता है और कदाचित् अधिक भी होता है, । हीन

હીન છે ? અથવા તુલ્ય છે ? અથવા વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ ! બકુશ પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોતા નથી. તેમ તુલ્ય પણ નથી. પરંતુ વધારે છે. અધિકપણામાં પણ તે તેનાથી 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગુણ વધારે છે. કેમકે-તેમનું પરિમાણુ પુલાકના પરિમાણોથી વિશુદ્ધતર હોય છે. 'बउसेणं भंते ! बउसस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ બીજા બકુશોના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું હીન હોય છે ? અથવા તુલ્ય હોય છે ? અથવા અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सिय हीणे, सिय तुल्ले, सिय अब्भहिए' હે ગૌતમ ! બકુશ સજાતીય બકુશોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી, કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કોઈવાર તુલ્ય પણ હોય છે અને કોઈવાર વધારે પણ હોય છે. તે અવિશુદ્ધ

कदाचित् सजातीय बकुशान्तरात् वकुशस्तुल्यः समानपरिणामत्वात् स्यात्-कदाचित् अधिकः विशुद्धपरिणामत्वात् 'जइ हीणे छट्ठाणवडिए' यदि बकुशाद् बकुशो हीनो भवेत्तदा षट्स्थानपतितः अनन्तभागहीनः१, असंख्येयभागहीनः२, संख्येयभागहीनः३, संख्येयगुणहीनः४, असंख्येयगुणहीनः५, अनन्तगुणहीन ६ इति। 'बउसे णं भंते ! पडिसेवणाकुसीलस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे०' बकुशः खलु भदन्त ! प्रतिसेवनाकुशीलस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीन स्तुल्योऽधिकोवेति प्रश्नः, उत्तरमाह-'छट्ठाण' इत्यादि, 'छट्ठाणवडिए' षट्स्थानपतितः, अनन्तभागहीनोऽसंख्येयभागहीनः संख्येयभागहीनः

वह अविशुद्ध परिणामों की अपेक्षा से होता है, तुल्य वह समान परिणामों से युक्त होने के कारण होता है और अधिक विशुद्ध परिणामों के कारण होता है। 'जइ हीणे छट्ठाणवडिए' यदि एक बकुश दूसरे सजातीय से हीन होता है तब वह षट्स्थान पतित होता है-अर्थात् एक बकुश दूसरे सजातीय बकुश से या तो अनन्तभाग हीन होता है १ अथवा असंख्यात भाग हीन होता है २ अथवा संख्यात भाग हीन होता है ३ अथवा संख्यातगुण हीन होता है ४, अथवा असंख्यातगुण हीन होता है ५ अथवा अनन्तगुण हीन होता है ६।

इसी प्रकार अधिक से भी षट् स्थानपतितता कह देनी चाहिये।

'बउसे णं भंते ! पडिसेवणाकुसीलस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे०' हे भदन्त ! बकुशविजातीय प्रतिसेवना कुशील की चारित्रपर्यायों से हीन होता है ? अथवा तुल्य होता है ? अथवा अधिक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'छट्ठाणवडिए' हे

પરિણામોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. સમાન પરિણામો યુક્ત હોવાને કારણે તે તુલ્ય હોય છે. અને વિશુદ્ધ પરિણામોને કારણે તે અધિક હોય છે. 'जइ हीणे छट्ठाणवडिए' જો તે બકુશ બીજા સજાતીયથી હીન હોય છે, ત્યારે તે છ સ્થાનોથી પતિત થાય છે. અર્થાત્ એક બકુશ બીજા સજાતીય બકુશથી અનન્તભાગ હીન હોય છે. ૧ અથવા અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે ૨ અથવા સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે ૩ અથવા સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૪ અથવા અસંખ્યાતગુણ હોય છે. ૫ અથવા અનંતગુણ હીન હોય છે ૬

'बउसेणं भंते ! पडिसेवणाकुसीलस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं किं हीणे०' હે ભગવન્ બકુશ વિજાતીય પ્રતિસેવનાકુશીલની ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના

संख्येयगुणहीनोऽसंख्येयगुणहीनोऽनन्तगुणहीन इति। 'एवं कसायकुसीलस्स वि' एवं कषायकुशीलस्यापि बकुशापेक्षया षट्स्थानपतितत्वमवगन्तव्यमिति। 'बउसेणं भंते ! णियंठस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीन स्तुल्योऽभ्यधिको वा बकुशो निर्ग्रन्थाऽपेक्षया चारित्रपर्यवैर्हीनो भवति तुल्यो वा भवति अधिको वा भवतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' हीनो भवति बकुशो निर्ग्रन्थस्य चारित्रपर्यवैः नो तुल्यः-समो न भवति, नोऽभ्यधिकोऽधिकोऽपि न भवति। हीनोऽपि 'अणंतगुण-

---

गौतम ! वह षट् स्थानपतित होता है। अर्थात् बकुश विजातीय प्रतिसेवनाकुशील की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा अनन्तभाग हीन होता है १ असंख्यातभाग हीन होता है २ संख्यातभाग हीन होता है ३ संख्यातगुण हीन होता है ४ असंख्यातगुण हीन होता है ५ और अनन्तगुण हीन होता है ६ इसी प्रकार अधिक में भी षट्स्थानपतितता समझ लेनी। 'एवं कसायकुसीलस्स वि' इसी प्रकार वह कषायकुशील के चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से भी छह स्थानपतित होता है।

'बउसे णं भंते ! णियंठस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश निर्ग्रन्थ की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से क्या हीन होता है ? अथवा तुल्य होता है ? अथवा अधिक होता है ? इसके उत्तर मे प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' हे गौतम ! बकुशनिर्ग्रन्थ की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा हीन होता है

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'छट्ठाणवडिए' હે ગૌતમ ! તે છ સ્થાનોથી પતિત હોય છે. અર્થાત્ બકુશ વિજાતીય પ્રતિસેવનાકુશીલની ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતભાગ હીન હોય છે ૧ કે અસંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. ૨ સંખ્યાતભાગ હીન હોય છે. ૩ સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૪ અસંખ્યાતગુણ હીન હોય છે. ૫ અને અનંતગુણ હીન હોય છે ૬।

'एवं कसायकुसीलस्स वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ છ સ્થાન પતિત હોય છે 'बउसेणं भंते ! णियंठस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ નિર્ગ્રન્થોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' હે ગૌતમ ! બકુશ, નિર્ગ્રન્થના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી

हीणे' अनन्तगुणहीनः निर्ग्रन्थात् चारित्रपर्यवै रनन्तगुणहीनो भवति बकुश इत्यर्थः। 'एवं सिणायस्स वि' एवं निर्ग्रन्थवदेव स्नातकस्यापि चारित्रपर्यवैर्बकुशोऽनन्तगुणहीनो भवतीति। 'पडिसेवणाकुसीलस्स एवं चेव बउसवत्तव्वया भाणियव्वा' प्रतिसेवनाकुशीलस्यैवमेव बकुशवक्तव्यता भणितव्या। 'कसायकुसीलस्स एस चेव बउसवत्तव्वया' कषायकुशीलस्य एषैव बकुशवक्तव्यता 'णवरं पुलाएण वि समं छट्ठाणवडिए' नवरं पुलाकेनापि समं षट्स्थानपतितः।

अयं भावः-'बकुशः पुलाकादनन्तगुणाभ्यधिक एव विशुद्धतरपरिणामत्वात्। बकुशात्तु बकुशः हीनादिरेव परस्परविचित्रपरिणामत्वात्। प्रतिसेवना-कषायकुशीलाभ्यां बकुशो हीनादिरेव। निर्ग्रन्थ स्नातकाभ्यां तु बकुशो हीन एवेति। प्रति-

---

तुल्य अथवा अधिक नहीं होता है। 'हीणे वि अणंतगुणहीणे' हीन होने पर भी वह उससे अनन्तगुण हीन होता है, असंख्यात अथवा संख्यातगुण हीन नहीं होता है। 'एवं सिणायस्स वि' इसी प्रकार स्नातक की चारित्रपर्यायों से बकुश अनन्तगुण हीन होता है। 'पडिसेवणा कुसीलस्स एवं चेव बउसवत्तव्वया भाणियव्वा' प्रतिसेवनाकुशील में भी इसी प्रकार से बकुश की वक्तव्यता कहनी चाहिये। तथा-'कसायकुसीलस्स वि एस चेव वत्तव्वया' कषायकुशील में भी यही बकुश की वक्तव्यता कहनी चाहिये 'णवरं' परन्तु 'पुलाएण वि समं छट्ठाणवडिए' पुलाक के साथ भी यहां पर षट्स्थान पतित होता है।

मतलब इस कथन का इस प्रकार से है-बकुश पुलाक से अनन्तगुण अधिक ही होता है-क्यों कि वह विशुद्धतर परिणामवाला होता

હીન હોય છે. તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી. 'हीणे वि अणंतगुणहीणे' હીન હોવા છતાં પણ અનંતગુણુ હીન હોય છે. અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાત ગુણુ હીન હોતા નથી. 'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોથી બકુશ અનંતગુણુ હીન હોય છે. 'पडिसेवणाकुसीलस्स एवं चेव बउसवत्तव्वया भाणियव्वा' પ્રતિસેવના કુશીલમાં પણ આજ પ્રમાણે બકુશના કથન પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. તથા-'कसायकुसीलस्स वि एस चेव वत्तव्वया' કષાય, કુશીલના સંબંધમા પણ બકુશના કથન પ્રમાણે જ કથન કરવું જોઈએ. 'णवरं' પરંતુ 'पुलाए णं वि सम छट्ठाणवडिए' પુલાકની અપેક્ષાથી બકુશ છ સ્થાનથી પતિત હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-બકુશ પુલાક કરતાં અનંતગણુ વધારે હીન હોય છે. કેમકે-તે વિશુદ્ધતર પરિણામવાળા હોય છે. પરંતુ એક બકુશ

सेवनाकुशीलेन सह बकुशो यथा बकुशेन बकुशो हीनादि स्तथैव वाच्यः। कषाय-कुशीलोऽपि यथा बकुशेन बकुश स्तथैव वाच्यः, केवलं वैलक्षण्यमेतावदेव यत् बकुश-पुलाकसूत्रे पुलाकाद्बकुशोऽभ्यधिक प्रोक्तः, यदि स सकषाय स्तदाऽसौ षट्स्थान-पतितो वाच्यः हीनादिरित्यर्थः, बकुशपरिणामस्य पुलाकापेक्षया हीनसमाभ्यधिक स्वभावत्वादिति। 'णियंठे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्ज-वेहिं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीनः तुल्योऽभ्यधिकोवेति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे

है। परन्तु एक बकुश दूसरे बकुश से हीनादि रूप होता है क्यों कि उनमें परस्पर में विचित्रपरिणाम युक्तता रहती है। प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील इन दोनों से बकुश हीनादिरूप भी होता है परन्तु निर्ग्रन्थ और स्नातक से वह बकुशहीन ही होता है। प्रतिसेवना-कुशील के साथ बकुश जिस प्रकार अन्य बकुश से वह बकुशहीना-दिरूप होता उसी प्रकार का होता है ऐसा समझना चाहिये। कषाय कुशील भी बकुश से बकुश के जैसा ही वाच्य है। परन्तु इतनी सी ही विशेषता है कि बकुशपुलाक सूत्र में पुलाक से बकुश अधिक ही कहा गया है। यदि वह कषायकुशील है तो वह पुलाक की अपेक्षा षट्स्थानपतित है। क्यों कि उसका परिणाम पुलाक की अपेक्षा हीन, सम और अधिक होता है।

'णियंठे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ पुलाक की चारित्रपर्यायों से हीन होता है? अथवा सम होता है? अथवा अधिक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री

બીજા બકુશ કરતાં હીનાદિ રૂપ જ હોય છે કેમકે તેઓમાં પરસ્પરમાં વિચિત્ર પરિણામ યુક્તપણું રહે છે. પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ આ બન્ને કરતાં બકુશ હીનાદિપણાવાળા જ હોય છે, પરંતુ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકથી તે બકુશ હીન જ હોય છે પ્રતિસેવના કુશીલની સાથે બકુશ જે રીતે બીજા બકુશથી તે બકુશ હીનાદિ રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણેના હોય છે. તેમ સમજવું. કષાય કુશીલ પણ બકુશથી બકુશની જેમ જ હોય છે. પરંતુ એજ વિશેષપણું છે કે-બકુશ, પુલાક સૂત્રમાં પુલાકથી બકુશ વધારે જ કહ્યા છે. જો તે કષાય કુશીલ હોય તો તે પુલાકની અપેક્ષાથી છ સ્થાન પતિત છે. કેમકે-તેનું પરિણામ પુલાકની અપેક્ષાથી હીન, સમ અને અધિક હોય છે.

'णियंठे णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી હીન હોય છે? અથવા સમ

गौतम ! 'णो हीणे णो तुल्ले' नो हीनो तुल्य न भवति निर्ग्रन्थः पुलाकापेक्षया चारित्रपर्यायै हीनो न वा तुल्यो भवति किन्तु 'अब्भहिए' अभ्यधिको भवति पुलाकापेक्षया चारित्रपर्यायै निर्ग्रन्थः, यदि अधिको भवति तत्रापि 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुणाभ्यधिको भवतीति। 'एवं जाव कसायकुसीलस्स' एवं यावत् कषायकुशीलस्य अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोः संग्रहो भवति तथा च बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलापेक्षया चारित्रपर्यायै निर्ग्रन्थोऽनन्तगुणाधिको भवतीति भावः। 'णियंठे णं भंते णियंठस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीनः, तुल्यः, अधिको वा भवति, एको निर्ग्रन्थः सजातीयनिर्ग्रन्थान्तरेभ्यः चारित्रपर्यायैः। किं न्यूनो भवति समो भवति अधिको वा भवतीति प्रश्नः, भगवा-

---

कहते है-'गोयमा ! णो हीणे, नो तुल्ले, अब्भहिए' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ पुलाक की चारित्रपर्यायों से न हीन होता है और न सम होता है किन्तु अधिक होता है। यदि वह उसकी चारित्रपर्यायों की अपेक्षा अधिक होता है सो अनन्तगुणकार से अधिक होता है। असंख्यात अथवा संख्यातगुणकार से अधिक नहीं होता है। 'एवं जाव कसायकुसीलस्स वि' इसी प्रकार निर्ग्रन्थबकुश, प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से अपनी चारित्रपर्यायों द्वारा अनन्त के गुणकार से अधिक होता है।

'णियंठे णं भंते ! णियंठस्स सट्ठाणसंनिगासेणं पुच्छा' हे भदन्त ! एक निर्ग्रन्थ अपने सजातीय निर्ग्रन्थों की चारित्रपर्यायों से क्या हीन होता है ? अथवा सम होता है ? अथवा अधिक होता है ? इसके

હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ, પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોથી હીન હોતા નથી. સમ પણ હોતા નથી પરંતુ અધિક હોય છે. તે અનંતગુણાકારથી અધિક હોય છે. અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાત ગુણાકારથી અધિક હોતા નથી. 'एवं जाव कसायकुसीलस्स वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ, બકુશ પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી પોતાના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા અનંતના ગુણાકારથી વધારે છે. 'णियंठे णं भंते ! णियंठस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा' હે ભગવન્ એક નિર્ગ્રન્થ પોતાના સજાતીય નિર્ગ્રન્થોના ચારિત્ર પર્યાયોથી શું હીન હોય છે? અથવા સમ હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે

नाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए' नो हीनो भवति सजातीयनिर्ग्रन्थेभ्यो निर्ग्रन्थः, किन्तु तुल्यः-समएव भवति नवा अधिकोऽपि भवतीति। 'एवं सिणायस्स वि' एवम्-सजातीयनिर्ग्रन्थवदेव स्नातकेभ्योऽपि निर्ग्रन्थो न हीनो भवति नवाऽधिको भवति किन्तु तुल्य एव भवतीति। 'सिणाए णं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसन्निगासेणं०' स्नातकः खलु भदन्त! पुलाकस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीनो भवति तुल्यो भवति अधिको वा भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा-णियंठस्स वत्तव्वया तहा सिणायस्स वि भाणियव्वा' एवं यथा निर्ग्रन्थस्य वक्तव्यता तथा स्नातकस्यापि भणितव्या, यथा निग्रन्थस्य पुलाकापेक्षया चारित्रपर्यायैरभ्यधिकत्वं कथितं तथैव स्नातकस्यापि विजातीयपुलाकापेक्षया अनन्तगुणाधिकत्वं वदता निर्ग्रन्थप्रकरणमनुस्मरणीयम् कियत्पर्यन्तं निर्ग्रन्थप्रकरणमिह वक्तव्यं

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! णो हीणे, तुल्ले, णो अब्भहिए' हे गौतम! निर्ग्रन्थ अपने सजातीय अन्य निर्ग्रन्थों की चारित्रपर्यायों द्वारा तुल्य ही होता है। हीन अथवा अधिक नहीं होता है। 'एवं सिणायस्स वि' इसी प्रकार वह निर्ग्रन्थ स्नातक की चारित्र पर्यायों से भी समही होता है, हीन अथवा अधिक नहीं होता है।

'सिणाए णं भंते! पुलागस्स संनिगासे णं' हे भदन्त! स्नातक पुलाक रूप परस्थान की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा हीन होता है? अथवा बरापर होता है? अथवा अधिक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं जहा णियंठस्स वत्तव्वया तहा सिणायस्स वि भाणियव्वा' हे गौतम! जिस प्रकार से निर्ग्रंथ में पुलाक की अपेक्षा चारित्रपर्यायों को लेकर अधिकता कही गई है उसी प्रकार स्नातक में भी विजातीय पुलाक की अपेक्षा अनन्तगुण अधिकता कहनी चाहिये और यह

છે કે-'गोयमा! णो हीणे, तुल्ले, णो अब्भहिए' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ પોતાના સજાતીય બીજા નિર્ગ્રન્થોના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા તુલ્ય જ હોય છે. હીન અથવા અધિક હોતા નથી 'एवं सिणायस्स वि' એજ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ, સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોથી પણ સમ જ હોય છે. હીન અથવા અધિક હોતા નથી.

'सिणाएणं भंते! पुलागस्स परट्ठाणसंनिगासेणं' હે ભગવન્ સ્નાતક, પુલાકરૂપ પરસ્થાનના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે? અથવા બરાબર હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं जहा णियंठस्स वत्तव्वया तहा सिणायस्स वि भाणियव्वा, હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થમાં પુલાકની અપેક્ષાથી ચારિત્ર પર્યાયોને લઇને અધિકપણું કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સ્નાતકમાં પણ વિજાતીય પુલાકની અપેક્ષાથી અનંતગુણ અધિક-

तत्राह–'जाव' इत्यादि, 'जाव सिणाए णं भंते ! सिणायस्स सट्ठाणसन्निगासेणं पुच्छा–गोयमा ! णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए, यावत् स्नातकः खलु भदन्त ! स्नातकस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः किं हीनस्तुल्योऽधिको वेति प्रश्नः, गौतम ! नो हीनस्तुल्यो नोऽभ्यधिकः, यावत्पदेन 'गोयमा ! णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए एवं जाव कसायकुसीलस्स' गौतम ! नो हीनो तुल्योऽभ्यधिकः अनन्तगुणाधिकः, एवं यावत्कषायकुशीलस्य, एतत्पर्यन्तं निर्ग्रन्थप्रकरणसंग्रहो भवतीति । पर्यायाधिकारात्तेषामेव जघन्यादिभेदानां पुलाकादि संबन्धिनामल्पबहुत्वं निरूपयन्नाह–'एएसि णं भंते' इत्यादि । 'एएसि णं भंते ! एतेषां खलु भदन्त ! 'पुलागबउसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसीलणियंठसिणायाणं' पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानाम् 'जहन्नुकोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरेकयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' जघ-

---

अधिकता 'जाव सिणाए णं भंते ! सिणायस्स सट्ठाणसंनिगासेणं पुच्छा' 'इस सूत्रपाठ तक कहनी चाहिये । तात्पर्य कहने का यही है कि निर्ग्रन्थ और स्नातक पुलाक की चारित्र पर्यायों से अपनी २ चारित्र पर्यायों के द्वारा अनन्तगुणे अधिक होते हैं यावत् स्नातक अपने सजातीय स्नातक की चारित्र पर्यायों से बराबर होता है हीन अथवा अधिक नहीं होता है यहां यावत् पद से 'गोयमा ! णो हीणे णो तुल्ले, अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए एवं जाव कसायकुसीलस्स' इस पाठ का संग्रह हुआ है ।

पर्याय के अधिकार को लेकर अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं–'एएसिं णं भंते ! पुलागबकुसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसीलणियंठसिणायाणं जहन्नुक्कोसगाणं चारित्तपज्जवाणं कयरे

પણું કહેવું જોઈએ. અને આ અધિકપણુ 'जाव सिणाए णं भंते ! सिणायस्स सट्ठाणसंनिगासेण पुच्छा' આ સૂત્રપાઠ સુધી કહેવુ જોઈએ કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક પુલાકના ચારિત્ર પર્યાયોથી પોતપોતાના ચારિત્ર પર્યાયોદ્વારા અનંતગણા અધિક હોય છે યાવત્ સ્નાતક પોતાના સજાતીય સ્નાતકના ચારિત્ર પર્યાયોની બરોબર હોય છે હીન અથવા અધિક હોતા નથી અહિયાં યાવત્પદથી 'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए एवं जाव कसायकुसीलस्स' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે.

પર્યાયના અધિકારથી હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–'एएसि णं भंते ! पुलागबकुसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसीलणियठसिणायाण जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' કે

न्योत्कृष्टानां चारित्रपर्यवाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति पुलाकादिसंनिधिनां चारित्रपर्यवाणां जघन्योत्कृष्टानां मध्ये कस्यापेक्षया कस्याल्पत्व बहुत्वादिकं भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पुलागस्स कसायकुसीलस्सय एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' पुलाकस्य कषायकुशीलस्य च एतयोः खलु जघन्याश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्याः सर्वस्तोकाः, पुलाककषायकुशीलयो-र्जघन्याश्चारित्रपर्यवाः परस्परं तुल्याः सर्वापेक्षया स्तोकाश्च भवन्तीत्यर्थः । 'पुलागस्स उक्कोसगा चारित्तपज्जवा अणंतगुणा' पुलाकस्योत्कृष्टा श्चारित्रपर्यवाः पुलाककषायकुशीलयोर्जघन्यचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति । 'बउसस्स पडिसेवणाकुसीलस्स य एएसिणं जहन्नगा चारितपज्जवा दोण्ह वि

कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन पुलाक बकुश, प्रति-सेवनाकुशील, कषायकुशील, निर्ग्रन्थ और स्नातक की जघन्य और उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें कौन किससे यावत् विशेषाधिक हैं ? यहां याव-त्पद से 'अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा' इन पदों का संग्रह हुआ है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! पुलागस्स कसायकुसीलस्स य एएसि जहन्नगचरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' हे गौतम ! पुलाक और कषायकुशील की जघन्य चारित्रपर्याय आपसमें तुल्य हैं और सब से कम हैं । 'पुलागस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' पुलाक की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें पुलाक और कषायकुशील की जघन्य चारित्रपर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुण अधिक हैं । 'बउसस्स पडिसेवणाकुसीलस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि

ભગવન્ આ પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ કષાય કુશીલ, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો 'अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा' કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— 'गोयमा !, पुलागस्स कसायकुसीलस्स य एएसि जहन्नगचरित्तपज्जवा दोण्हवि तुल्ला सव्वत्थोवा' હે ગૌતમ ! પુલાક અને કષાય કુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે અને સૌથી ઓછા છે. પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો, પુલાક અને કષાયકુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'बउसस्स पडिसेवणाकुसीलस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલના

तुल्ला अणंतगुणा' बकुशस्य प्रतिसेवनाकुशीलस्य च एतयोः खलु जघन्याश्चारित्र पर्यवाः द्वयोरपि तुल्या अनन्तगुणाः। बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्जघन्यचारित्रपर्यवाः परस्परं तुल्या भवन्ति तथा पुलाकस्योत्कृष्टचारित्रापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति। 'बउसस्स उक्कोसगा चारित्तपज्जवा अणंतगुणा' बकुशस्योत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्जघन्यचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणाधिका भवन्तीति। 'पडिसेवणाकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' प्रतिसेवनाकुशीलस्योत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः बकुशस्योत्कृष्टचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिकाः भवन्तीति। 'कसायकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' कषायकुशीलस्योत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः प्रतिसेवनाकुशीलस्योत्कृष्टचारित्रंपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति। 'णियंठस्स सिणायस्स य एएसिणं जहन्नमणुक्कोसगा चारित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' निर्ग्रन्थस्य स्नातकस्य

तुल्ला अणंतगुणा' बकुश और प्रतिसेवना कुशील की जघन्य चारित्र-पर्यायें परस्पर में तुल्य हैं तथा पुलाक की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायों की अपेक्षा वे अनन्तगुणी अधिक हैं। 'बउसस्स उक्कोसगा चरित्त-पज्जवा अणंतगुणा' तथा बकुश की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें बकुश और प्रतिसेवनाकुशील के जघन्य चारित्र की पर्यायों से अनन्तगुणी अधिक है। 'पडिसेवणाकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंत-गुणा' तथा प्रतिसेवनाकुशील की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें बकुश के उत्कृष्ट चारित्र की पर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुणी अधिक हैं। 'कसायकुसीलस्स उक्कोसगा चारित्तपज्जवा अणंतगुणा' कषायकुशील की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें प्रतिसेवनाकुशील के उत्कृष्ट चारित्र की पर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुणी अधिक हैं। 'णियंठस्स सिणायस्स य

જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે તથા પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી તે અનંતગણા વધારે છે. તથા બકુશના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલના જઘન્ય ચારિત્ર પર્યાયો કરતાં અનંતગણા વધારે છે. 'पडिसेवणाकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' તથા પ્રતિસેવના કુશીલની ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો બકુશના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'कसायकुसीलस्स उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणतगुणा' કષાય કુશીલની ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો પ્રતિસેવના કુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે છે. 'णियंठस्स सिणायस्स य एएसिं णं जहण्णमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि

च एतयोः खलु अजघन्यानुत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्या अनन्तगुणाः, निर्ग्रन्थस्नातकयोरजघन्यानुत्कृष्टा श्चारित्रपर्यवाः परस्परं तुल्या अनन्तगुणा भवन्ति तथा कषायकुशीलस्य उत्कृष्टचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा भवन्तीति ॥सू०८॥

षोडशं योगद्वारमाह-'पुलाए णं भंते' इत्यादि,

मूलम्-पुलाए णं भंते! किं सजोगी होज्जा अजोगी होज्जा? गोयमा! सजोगी होज्जा नो अजोगी होज्जा। जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा वइजोगी होज्जा, कायजोगी होज्जा? गोयमा! मणजोगी वा होज्जा वइजोगी वा होज्जा कायजोगी वा होज्जा। एवं जाव णियंठे। सिणाए णं पुच्छा, गोयमा! सजोगी वा होज्जा अजोगी वा होज्जा जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा सेसं जहा पुलागस्स १६। पुलाए णं भंते! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा? गोयमा! सागारोवउत्ते वा होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा, एवं जाव सिणाए १७। पुलाए णं भंते! सकसाई होज्जा अकसाई होज्जा? गोयमा! सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा, जइ सकसाई से णं भंते! कइसु कसाएसु होज्जा? गोयमा! चउसु कोहमाणमायालोभेसु होज्जा। एवं बउसे वि। एवं पडिसेवा कुसीले वि। कसायकुसीले णं पुच्छा गोयमा! सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा। जइ सकसाई होज्जा से णं भंते! कइसु

एएसि णं अजहण्णमणुक्कोसगा चारित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' कषायकुशील के उत्कृष्ट चारित्र की पर्यायों की अपेक्षा निर्ग्रन्थ और स्नातक की अजघन्य तथा अनुत्कृष्ट चारित्र पर्यायें अनन्तगुणी अधिक हैं और परस्पर में तुल्य हैं। ॥सू०८॥

તુલ્લા અણંતગુણા' કષાય કુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતકના અજઘન્ય તથા અનુત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. ॥સૂ૦ ૮॥

कसाएसु होज्जा ? गोयमा ! चउसु वा तिसु वा दोसु वा एगंमि वा होज्जा । चउसु होज्जमाणे चउसु संजलणकोहमाणमाया-लोभेसु होज्जा, तिसु होमाणे संजलणमाणमायालोभेसु होज्जा। दोसु होमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा एगंमि होमाणे संज-लणलोभे होज्जा। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! णो सकसाई होज्जा अकसाई होज्जा जइ अकसाई होज्जा किं उवसंतकसाई होज्जा ? खीणकसाई होज्जा? गोयमा ! उवसंतकसाई वा होज्जा खीणकसाई वा होज्जा। सिणाए एवं चेव। नवरं णो उवसंतकसाई होज्जा खीणकसाई होज्जा१८॥ पुलाए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा अलेस्से होज्जा ? गोयमा ! सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते! कइसु लेस्सासु होज्जा ? गोयमा ! तिसु विसुद्धलेस्सासु होज्जा, तं जहा तेउलेस्साए पम्हलेस्साए, सुक्कलेस्साए। एवं बउसस्स वि। एवं पडिसेवणा कुसीले वि। कसायकुसीले पुच्छा गोयमा! सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा? गोयमा! छसु लेस्सासु होज्जा, तं जहा–कण्हलेस्साए जाव सुक्कलेस्साए। णियंठे णं भंते ! पुच्छा गोयमा ! सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा, जइ सलेस्से होज्जा, से णं भंते! कइसु लेस्सासु होज्जा? गोयमा! एगाए सुक्कलेस्साए होज्जा। सिणाए पुच्छा गोयमा ! सलेस्से वा होज्जा अलेस्से वा होज्जा जइ सले-स्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा गोयमा! एगाए परमसुक्कलेस्साए होज्जा ॥सू० ९॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त ! किं सयोगी भवेत् अयोगी भवेत् ? गौतम ! सयोगी भवेत् नो अयोगी भवेत् । यदि सयोगी भवेत् किं मनोयोगी भवेत् वचोयोगी भवेत् काययोगी भवेत् ? गौतम ! मनोयोगी वा भवेत् वचोयोगी वा भवेत् काययोगी वा भवेत् एवं यावन्निर्ग्रन्थः । स्नातकः खलु पृच्छा, गौतम ! सयोगी वा भवेत् अयोगी वा भवेत् । यदि सयोगी भवेत् किं मनोयोगी भवेत् शेषं यथा पुलाकस्य १६ । पुलाकः खलु भदन्त ! किं साकारोपयुक्तो भवेत् अनाकारोपयुक्तो भवेत् ? गौतम ! साकारोपयुक्तो वा भवेत् अनाकारोपयुक्तो वा भवेत् एवं यावत् स्नातकः १७। पुलाकः खलु भदन्त ! सकषायी भवेत् अकषायी भवेत् ? गौतम ! सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत । यदि सकषायी स खलु भदन्त ! कतिषु कषायेषु भवेत ? क्रोधमानमायालोभेषु भवेत् । एवं बकुशोऽपि । एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि कषायकुशीलः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् । यदि सकषायी भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु कषायेषु भवेत् गौतम ! चतुर्षु वा त्रिषु वा द्वयोर्वा एकस्मिन् वा भवेत् चतुर्षु भवन चतुर्षु संज्वलनक्रोधमानमायालोभेषु भवेत् त्रिषु भवन् संज्वलनमानमायालोभेषु भवेत द्वयोर्भवन् संज्वलन मायालोभयो र्भवेत, एकस्मिन् भवन् संज्वलनलोभे भवेत् । निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा गौतम ! नो सकषायी भवेत् अकषायी भवेत यदि अकषायी भवेत् किमुपशान्तकषायी भवेत् क्षीणकषायी भवेत् ? गौतम ! उपशान्तकषायी वा भवेत् क्षीणकषायी वा भवेत्, स्नातक एवमेव, नवरं नो उपशान्तकषायी भवेत् क्षीणकषायी भवेत् ।१८। पुलाकः खलु भदन्त ! किं सलेश्यो भवेत् अलेश्यो भवेत् ? गौतम ! सलेश्यो भवेत् नो अलेश्यो भवेत् । यदि सलेश्यो भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेत् ? गौतम ! तिसृषु विशुद्धलेश्यासु भवेत् तद्यथा–तेजोलेश्यायां पद्मलेश्यायां शुक्ललेश्यायाम् । एव बकुशस्यापि । एवं प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि । कषायकुशीलः पृच्छा गौतम । सलेश्यो भवेत् नो अलेश्यो भवेत् । यदि सलेश्यो भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेत् ! गौतम ? षट्सु लेश्यासु भवेत् तद्यथा–कृष्णलेश्यायां यावत् शुक्ललेश्यायाम् । निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! सलेश्यो भवेत् नो अलेश्यो भवेत् । यदि सलेश्यो भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेत् गौतम । एकस्यां शुक्ललेश्यायां भवेत् । स्नातकः पृच्छा गौतम । सलेश्यो वा भवेत् अलेश्यो वा भवेत् । यदि स लेश्यो भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेत् ! गौतम । एकस्यां परमशुक्ललेश्यायां भवेत् ॥९॥

टीका—'पुलाए णं भंते !' पुलाकः खलु भदन्त ! 'किं सजोगी होज्जा—अजोगी होज्जा' किं सयोगी—योगवान् भवेत् अयोगी—योगरहितो वा भवेदिति योगसत्त्वविषयकः प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, हे गौतम ! 'सजोगी होज्जा नो अजोगी होज्जा' सयोगी भवेत् पुलाको नो अयोगी भवेत् नियमतो योगवानेव भवति न तु कदाचिदपि योगविरहितो भवेदितिभावः । 'जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा वइजोगीहोज्जा' यदि पुलाकः सयोगी भवेत् तदा किं मनोयोगी भवेत् वचोयोगी वा भवेत् काययोगीवा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'मणजोगी वा होज्जा' मनोयोगी वा भवेत् मनः स्वरूपयोगवान् भवेदित्यर्थः 'वयजोगी वा होज्जा' वचोयोगी वा भवेत् 'कायजोगी वा होज्जा' काययोगी वा भवेत् । 'एवं जाव णियंठे' एवं

योगद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ? पुलाक क्या सयोगी होता है अथवा अयोगी होता है ? इस गौतमस्वामी के प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सजोगी होज्जा, नो अजोगी होज्जा' हे गौतम। पुलाक सयोगी होता है अयोगी नहीं होता है। 'जइ सयोगी होज्जा, किं मणजोगी होज्जा वइजोगी होज्जा' हे भदन्त ! यदि पुलाक योगवाला होता है तो क्या वह मनोयोगवाला होता है ? अथवा वचनयोग वाला होता है ? अथवा 'कायजोगी वा होज्जा' काययोग वाला होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! मणजोगी वा होज्जा, वयजोगी वा होज्जा, कायजोगी वा होज्जा' हे गौतम ! वह मनोयोग

હવે સોળમા યોગદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ પુલાક શું સયોગી હોય છે ? અથવા અયોગી હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે—'गोयमा ! सजोगी होज्जा, नो अजोगी होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સયોગી હોય છે. અયોગી હોતા નથી. 'जइ सजोगी होज्जा, किं मणजोगी होज्जा वइजोगी होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક જો યોગવાળા હોય છે તો શું તે મનોયોગવાળા હોય છે ? કે વચનયોગવાળા હોય છે, અથવા 'कायजोगी वा होज्जा' કાય યોગવાળા હોય છે ? શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! मणजोगी वा होज्जा, वयजोगी वा होज्जा, कायजोगी वा होज्जा'

यावत् निर्ग्रन्थः । अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलानां संग्रहो भवति तथा च बकुशादारभ्य निर्ग्रन्थान्ताः सर्वेऽपि त्रिविधमनोवाक्कायात्मकयोगवन्तो भवन्तीत्यर्थः । 'सिणाए-णं पुच्छा' स्नातकः खलु पृच्छा हे भदन्त ! स्नातकः सयोगी भवति अयोगी वा भवति इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सजोगी वा होज्जा-अजोगी वा होज्जा' सयोगी वा भवेत् अयोगी वा भवेत् । 'जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा सेसं जहा पुलागस्स' यदि सयोगी भवेत् किं मनोयोगी भवेत् शेषं यथा पुलाकस्य पुलाकप्रकरणे यथा कथितं तथैव इहापि सर्वमवगन्तव्यम् मनोयोगी भवेत् वचोयोगी भवेत् काययोगी च भवेदिति । इति योगद्वारम् १६

वाला भी होता है, वचनयोग वाला भी होता है और काययोग वाला भी होता है। 'एवं जाव णियंठे' इस प्रकार का कथन यावत् निर्ग्रन्थ तक जानना चाहिये। यहां यावत्पद से 'बकुश का प्रतिसेवनाकुशील का और कषायकुशील का' संग्रह हुआ है। तथा च बकुश से लेकर निर्ग्रन्थ तक के समस्त साधु त्रिविध योगवाले होते हैं। 'सिणाए णं पुच्छा' हे भदन्त ? स्नातक सयोगी होता है अथवा अयोगी होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सजोगी वा होज्जा अजोगी वा होज्जा' हे गौतम ! स्नातक सयोगी भी होता है और अयोगी भी होता है। 'जइ सयोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा, सेसं जहा पुलागस्स' हे भदन्त ! यदि वह स्नातक योगसहित होता है तो क्या वह मनोयोग सहित होता है ? अथवा वचनयोग सहित होता है ? अथवा काययोगसहित होता है ? इस प्रकार से किये गये इस प्रश्न का उत्तर पुलाक के सम्बन्ध में दिये गये उत्तर के

હે ગૌતમ ! તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે, વચનયોગવાળા પણ હોય છે. અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે 'एवं जाव णियंठे' આ રીતનું યાવત્ બકુશના પ્રતિસેવનાકુશીલના, કષાય કુશીલના અને નિર્ગ્રન્થના કથન સુધી સમજવું જોઈએ. એટલે કે બકુશથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સઘળા સાધુઓ ત્રણ પ્રકારના યોગોવાળા હોય છે. 'सिणाए णं पुच्छा' હે ભગવાન્ સ્નાતક સયોગી હોય છે ? કે અયોગી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે-'गोयमा ! सजोगी वा होज्जा, अजोगी वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક સયોગી પણ હોય છે, અને અયોગી પણ હોય છે. 'जइ सजोगी होज्जा किं मणजोगी होज्जा सेसं जहा पुलागस्स' હે ભગવન્ જો તે સ્નાતક યોગ સહિત હોય છે, તો શું તે મનોયોગ સહિત હોય છે ? અથવા વચનયોગ સહિત હોય છે ? અથવા કાયયોગ સહિત હોય છે ? આ પ્રમાણે કરેલ પ્રશ્નનો ઉત્તર પુલાકના સંબંધમાં

सप्तदशमुपयोग द्वारमाह–उपयोगद्वारे 'पुलाए णं भंते ! पुलाकः खलु भदन्त ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' किं साकारोपयोगवान् वा भवेत् अनाकारोपयोगवान् वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सागारोवउत्ते वा होज्जा अणागारोवउत्ते वा होज्जा' साकारोपयोगवान् वा भवेत् अनाकारोपयोगवान् वा भवेदिति। 'एवं जाव सिणाए' एवं यावत् स्नातकः, अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थानां संग्रहो भवति, तथा च बकुशादारभ्य स्नातकान्ताः सर्वेऽपि साकारोपयोगवन्तो वा भवेयुः अनाकारोपयोगवन्तो वा भवेयुरिति।

जैसा जानना चाहिये–तथा च वह मनोयोग वाला भी होता है, वचनयोगवाला भी होता है और काययोगवाला भी होता है।

योगद्वार समाप्त।

उपयोगद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा ? अणागारोवउत्ते होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक क्या साकारोपयोगवाला होता है ? अथवा अनाकारोपयोगवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! सागारोवउत्ते वा होज्जा, अणागारोवउत्ते वा होज्जा' हे 'गौतम ! पुलाक साकार उपयोगवाला भी होता है और अनाकार उपयोगवाला भी होता है। 'एवं जाव सिणाए' इसी प्रकार बकुश से लेकर स्नातक तक के समस्त साधुजन साकार उपयोगवाले भी होते हैं और अनाकार उपयोगवाले भी होते हैं। उपयोगद्वार समाप्त।

આપેલ ઉત્તરના કથન પ્રમાણે સમજવો જોઇએ. અર્થાત્ તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે. વચનયોગવાળા પણ હોય છે. અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે. યોગદ્વારનું કથન સમાપ્ત

સત્તરમાં ઉપયોગદ્વારનું કથન

'पुलाए णं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક સાગરોપયોગવાળા હોય છે ? કે અનાકારોપયોગવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! सागारोवउत्ते वा होज्जा अणागारोवउत्ते वा होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે 'एवं जाव सिणाए' એજ પ્રમાણે બકુશથી લઇને સ્નાતક સુધીના સઘળા સાધુઓ સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. એ રીતે આ ઉપયોગદ્વાર સમાપ્ત.

अष्टादशं कषायद्वारमाह—'पुलाए णं भंते !' पुलाकः खलु भदन्त ! 'सकसाई अकसाई होज्जा' सकषायी भवेत् अकषाई वा भवेत् इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा' पुलाकः सकषायी—कषायवान् भवेत् पुलाकस्य कषायाणां क्षयस्य अयवोपशमस्याऽभावादिति नो अकषायी—कषायरहितो भवेदित्युत्तरम् पुनः प्रश्नयति 'जइ सकसाई से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' यदि स पुलाकः सकषायी भवेत् तदा स खलु भदन्त ! कतिषु कषायेषु भवेत्—कियत्संख्यककषायवान् भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउसु कोहमाणमायालोभेसु होज्जा' चतुर्षु क्रोधमानमायालोभेषु भवेत् स पुलाकः। 'एवं बउसेवि' एवं—पुलाकवदेव बकुशोऽपि बकुशः सकषायी अकषायी वा—

१८ वां कषायद्वार

'पुलाए णं भंते ! सकसाई अकसाई होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक कषायवाला होता है अथवा कषायवाला नहीं होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' हे गौतम ! पुलाक कषायवाला होता है। कषाय से रहित नहीं होता है। क्योंकि पुलाक के कषायों के क्षय अथवा उपशम का अभाव रहता है इसलिये वह कषायसहित होता है। 'जइ सकसाई से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह कषाय सहित होता है तो वह कितनी कषायोंवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! चउसु कोहमाणमायालोभेसु होज्जा' हे गौतम ! वह क्रोध मान, माया और लोभ इन चार कषायोंवाला होता है 'एवं बउसे वि' इसी प्रकार से बकुश साधु भी क्रोध, मान, माया और लोभ इन चार

અઢારમા કષાયદ્વારનું કથન

'पुलाए णं भंते ! सकसाई अकसाई होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કષાયવાળા હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક કષાયવાળા હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી કેમકે—પુલાકને કષાયોના ક્ષયોપશમનો અભાવ રહે છે. તેથી તે કષાય સહિત હોય છે. 'जइ सकसाई से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે? તો તે કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! चउसु कोहमाणमायालोभेसु होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ક્રોધ, માન માયા અને લોભ આ ચાર કષાયોવાળા હોય છે. 'एवं बउसे वि' એજ રીતે બકુશ સાધુ પણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કષાયોવાળા હોય

गौतम ! सकषायी भवति नो अकषायी यदि सकषायी तदा स कतिषु कषायेषु भवेत् गौतम ! क्रोधमानमायालोभेषु चतुर्षु कषायेषु भवेत् कषायचतुष्टयवान् भव- तीत्यर्थः 'कसायकुसीलेणं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! किं सकषायी भवेत् अकषायी वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सकसाई होज्जा-णो अकसाई होज्जा' सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत्। 'जइ सकसाई होज्जा' यदि कषायकुशीलः सकषायी भवेत् 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'कइसु कसाएसु होज्जा' कतिषु कषायेषु भवेत्, 'गोयमा हे गौतम ! 'चउसु वा तिसु वा दोसु वा एगंमि वा होज्जा' चतुर्षु वा कषायेषु त्रिषु- वा द्वयोर्वा-एकस्मिन् वा कषाये भवेत्, 'चउसु होमाणे' चतुर्षु कषायेषु भवन् 'चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा' चतुर्षु संज्वलनक्रोधमानमायालोभेषु

कषायों वाला होता है । 'कसायकुसीलेणं पुच्छा' हे भदन्त ! कषाय- कुशील साधु कषायवाला होता है ? अथवा कषायरहित होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' हे गौतम ! वह कषायवाला होता है कषायरहित नहीं होता है 'जइ सकसाई होज्जा' हे भगवन् ! यदि वह कषाय वाला होता है तो 'कइसु कसाएसु होज्जा' कितनी कषायों वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! चउसु वा तिसु वा दोसु वा एगंमि वा होज्जा' हे गौतम ! वह कषायकुशील साधु चार कषायोंवाला भी हो सकता हैं, तीन कषायों वाला भी हो सकता है, दो कषायोंवाला भी होसकता है और एक कषायवाला भी हो सकता है 'चउसु हो माणे' जब वह चारकषायोंवाला होता है तो 'चउसु संजलणकोहमाण-

---

છે. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કષાયવાળા હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सकसाई होज्जा, णो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! તે કષાયવાળા હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી, 'जइ सकसाई होज्जा' હે ભગવન્ જો સકષાયી-કષાયવાળા હોય છે ? તો 'कइसु कसाएसु होज्जा' કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! चउसु वा तिसु वा दोसु वा एगंमि वा होज्जा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાધુ ચાર કષાયોવાળા પણ હોય છે, ત્રણ કષાયોવાળા પણ હોય છે, બે કષાયોવાળા પણ હોય છે, અને એક કષાયવાળા પણ હોય છે. 'चउसु होज्जमाणे' જ્યારે તે ચાર કષાય- વાળા હોય છે, તો 'चउसु संजलणकोहमाणमायालोभेसु होज्जा' સંજવલન

भवेत् । 'तिसु होमाणे' त्रिषु भवन् 'तिसु संजलणमाणमायालोभेसु होज्जा' त्रिषु संज्वलनमानमायालोभेषु भवेत्, उपशमश्रेण्यां क्षपकश्रेण्यां वा संज्वलन-क्रोधे उपशान्ते क्षीणे वा त्रिषु मानमायालोभेषु कषायत्रयेषु भवेदिति । 'दोसु-होमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा' द्वयोर्वा भवन् संज्वलनमायालोभयो र्भवेत् एवं माने विगते सति द्वयोरेव मायालोभयो र्भवेदिति । 'एगंमि होमाणे संजलण-लोभे होज्जा' एकस्मिन् भवन् संज्वलनलोभे भवेत् मायायामपि विगतायाम् सूक्ष्मसंपराये दशमगुणस्थानके एकस्मिन् लोभे एव भवेत कषायकुशील इति

मायालोभेसु होज्जा' संज्जलन कषाय सम्बन्धी क्रोध, मान, माया और लोभ वाला होता है। 'तिसु होमाणे–तिसु संजलणमाणमाया लोभेसु होज्जा' तीनकषायोंवाला जब वह होता है। तो संज्वलन-कषाय सम्बन्धी मान, माया और लोभ वाला होता है। इसका कारण ऐसा है कि उपशम श्रेणी अथवा क्षपक श्रेणी में संज्वलन क्रोध का उपशम हो जाता है अथवा क्षय हो जाता है। इसलिये इस अपेक्षा को लेकर यहां उसे तीन कषायों वाला कहा गया है। 'दोसु होमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा' जब वह दो कषायों वाला होता है तब संज्वलन सम्बन्धी माया और लोभवाला होता है। इसका भी यही कारण है कि जब पूर्वोक्त श्रेणियों में मान का उपशम अथवा क्षय हो जाता है तब वह दो कषायों वाला भी हो सकता है 'एगंमि होमाणे संजलणलोभे होज्जा' और जब वह एक कषायवाला होता है तब वह संज्वलन सम्बन्धी लोभ कषायवाला होता

કષાય સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભવાળા હોય છે. 'तिसु होज्जमाणे तिसु संजलणमाणमायालोभेसु होज्जा' જ્યારે ત્રણુ કષાયોવાળા તે હોય છે, તો સંજ્વલન કષાય સંબંધી માન, માયા અને લોભવાળા હોય છે. તેનું કારણુ એવું છે કે-ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણીમાં સંજ્વલન ક્રોધને ઉપશમ થઈ જાય છે અને ક્ષય થઈ જાય છે તેથી એ અપેક્ષા લઈને અહીંયાં તેને ત્રણુ કષાયોવાળા કહ્યા છે. 'दोसु होज्जमाणे संजलणमायालोभेसु होज्जा' જ્યારે તે બે કષાયોવાળા હોય છે. ત્યારે સંજ્વલન સંબંધી માયા અને લોભવાળા હોય છે. તેનું પણુ એજ કારણુ છે કે-જ્યારે પૂર્વોક્ત શ્રેણી-ચોમાં માનનું ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તે બે કષાયોવાળા પણુ હોઇ શકે છે. 'एगंमि होज्जमाणे संजलणलोभेसु होज्जा' અને જ્યારે તે એક કષાયવાળો હોય છે, ત્યારે તે સંજ્વલન સંબંધી લોભકષાયવાળા હોય

भावः । 'णियंठेणं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! किं सकषायी भवेत् अकषायी वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो सकसाई होज्जा' नो सकषायी भवेत् निर्ग्रन्थः किन्तु अकषायी भवेत् 'जइ अकसाई होज्जा किं उवसंतकसाई होज्जा खीणकसाई होज्जा' यदि अकषायी भवेत् निर्ग्रन्थस्तदा स किम् उपशान्तकषायीभवेत् क्षीणकषायी वा भवेत् भगवानाह-'गोयमा' उवसंतकसाई वा होज्जा खीणकसाई वा होज्जा' उपशान्तकाषायी वा भवेत् क्षीणकषायी वा भवेत् 'सिणाएवि एवं चेव' स्नातकोऽपि

है। इसका कारण यह है कि जब पूर्वोक्त श्रेणियों में उसके माया का उपशम अथवा क्षय हो जाता है तब वह एक संज्वलन सम्बन्धी लोभवाला होता है। क्योंकि १० वें गुणस्थान में एक सूक्ष्म लोभ ही अवशिष्ट रहता है। 'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ साधु कषाय वाला होता है। अथवा अकषायवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'णो सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ कषायवाला नहीं होता है किन्तु कषाय रहित होता है। 'जइ अकसाई होज्जा, किं उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह कषाय रहित होता है तो क्या उपशान्त कषाय वाला होता है अथवा क्षीणकषायवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'उवसंतकसाई वा होज्जा, खीणकसाई वा होज्जा ? हे गौतम ! वह उपशान्तकषायवाला भी होता है और क्षीणकषायवाला भी होता है। 'सिणाए वि एवं चेव' निर्ग्रन्थ की तरह स्नातक भी कषाय

છે. તેનું કારણ એ છે કે-જ્યારે પૂર્વોક્ત શ્રેણિયોમાં તેઓને માયાનો ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તે એક સંજવલન સંબંધી લોભવાળા હોય છે. કેમકે દસમા ગુણસ્થાનમાં એક સૂક્ષ્મ લોભ જ બાકી રહે છે. 'णियठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ સાધુ કષાયવાળા હોય છે ? કે કષાય વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'णो सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ કષાયવાળા હોતા નથી. પરંતુ કષાય વિનાના હોય છે 'जइ अकसाई होज्जा, किं उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય વિનાના હોય છે. તો શું ઉપશાન્ત કષાયવાળા હોય છે ? કે ક્ષીણ કષાયવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'उवसतकसाई वा होज्जा, खीणकसाई वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ઉપશાંત કષાયવાળા પણ હોય છે અને ક્ષીણકષાય-

एवमेव-निर्ग्रन्थवदेव ज्ञातव्यः 'णवरं णो उवसंतकसाई होज्जा खीणकसाई-होज्जा' नवरम्-केवलम् उपशान्तकषायी नो भवेत् स्नातकः किन्तु क्षीणकषायी एव भवेदिति १८। एकोनविंशतितमं लेश्याद्वारमाह-'पुलाए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा अलेस्से होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! किं सलेश्यः-लेश्यावान् भवेत् अलेश्यः-लेश्यारहितो वा भवेत् । इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'सलेस्से होज्जा-णो अलेस्से होज्जा' सलेश्यो भवेत्-लेश्यावानेव भवेत् पुलाको नतु अलेश्यः-लेश्यारहितो भवेत्। 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! 'कइसु लेस्सासु होज्जा' यदि पुलाकः सलेश्यो भवेत् स खलु भदन्त । कतिषु लेश्यासु भवेत् 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिसु विसुद्धलेस्सासु होज्जा' तिसृषु विशुद्धलेश्यासु भवेत्

रहित होता है । 'नवरं' किन्तु वह 'णो उवसतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' उपशान्तकषायवाला नहीं होता है किन्तु क्षीणकषायवाला ही होता है । कषायद्वार समाप्त ।

लेश्याद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक क्या लेश्या सहित होता है अथवा विना लेश्या का होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा' हे गौतम ! पुलाकलेश्यावाला होता है । लेश्या रहित नहीं होता है । 'जइ सलेस्से होज्जा, से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह लेश्यावाला होता है तो कितनी लेश्याओं वाला होता है ? 'गोयमा ! तिसु विसुद्धलेस्सासु होज्जा' हे गौतम ! वह तीन विशुद्ध-

---

વાળા પણ હોય છે. 'सिणाए वि एवं चेव' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સ્નાતક પણ કષાય વિનાના હોય છે. 'नवरं' પરંતુ તે 'णो उवसंतकसाई होज्जा, खीणकसाई होज्जा' ઉપશાંત કષાયવાળા હોતા નથી. ક્ષીણ કષાયવાળા જ હોય છે. એ રીતે આ કષાયદ્વાર કહ્યું છે.

હવે લેશ્યાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક લેશ્યાસહિત હોય છે ? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક લેશ્યા સહિત હોય છે લેશ્યા વિનાના હોતા નથી. 'जइ सलेस्से होज्जा, से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો લેશ્યાવાળા હોય તો તે કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે ? 'गोयमा ! तिसु विसुद्धलेस्सासु होज्जा' હે ગૌતમ ! તે ત્રણ વિશુદ્ધલેશ્યાવાળા હોય

'तं जहा' तद्यथा—'तेउलेस्साए पम्हलेस्साए सुक्कलेस्साए' तेजोलेश्यायां पद्मलेश्यायाम् शुक्ललेश्यायां भवेत्। 'एवं बउसस्स वि' एवम्-पुलाकवदेव बकुशस्यापि लेश्याविषये ज्ञातव्यम्। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं-पुलाकवदेव प्रतिसेवनाकुशीलेऽपि सर्वं ज्ञातव्यमिति भावः। पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः, एते त्रयोऽपि भावलेश्यापेक्षया प्रशस्तलेश्यात्रयवन्तो भवन्तीति भावः। 'कसायकुसीलेणं पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! किं सलेश्यो भवति अलेश्यो वा भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सलेस्से होज्जा नो अलेस्से होज्जा' सलेश्यो भवेत् नो अलेश्यो भवेत् कषायकुशीलो लेश्यावान्

लेश्याओंवाला होता है। 'तं जहा' जैसे—'तेउलेस्साए, पम्हलेस्साए, सुक्कलेस्साए' वह तेजोलेश्यावाला होता है, पद्मलेश्यावाला होता है, और शुक्ललेश्यावाला होता है। 'एवं बउसस्सवि' इसी प्रकार से लेश्या होने का सम्बन्ध बकुश में भी जानना चाहिये, अर्थात् बकुश साधु भी तेज पद्म और शुक्ल इन तीन लेश्याओं वाला होता है अतः वह अलेश्य नहीं होता है। 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' इसी प्रकार से प्रतिसेवनाकुशील साधु भी इन्हीं तीन लेश्याओंवाला होता है। इस प्रकार पुलाक, बकुश, प्रतिसेवनाकुशील ये तीन साधु भावलेश्या की अपेक्षा प्रशस्त लेश्यात्रय वाले होते हैं। 'कसायकुसीले णं पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील साधु क्या लेश्यावाला होता है ? अथवा विना-लेश्या का होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सलेस्से

છે. 'तं जहा' જેમકે 'तेउलेस्साए, पम्हलेस्साए, सुक्कलेस्साए' તે તેજો લેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે, અને શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. 'एवं बउसस्स वि' એજ પ્રમાણે લેશ્યા હોવાના સંબંધનું કથન બકુશમાં પણ સમજવું અર્થાત્ બકુશ સાધુ પણ તેજ, પદ્મ અને શુકલ આ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે તેથી અલેશ્ય હોતા નથી. 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ સાધુ પણ એજ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે આ રીતે પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ આ ત્રણે સાધુ એજ ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે અર્થાત્ તેજ, પદ્મ અને શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. આ રીતે પુલાક, બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ આ ત્રણ સાધુ ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાથી પ્રશસ્ત ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ શું લેશ્યાવાળા હોય છે? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सलेस्से होज्जा नो अलेस्से होज्जा' હે ગૌતમ ! તે લેશ્યાવાળા હોય છે.

भवति लेश्यारहितो न भवतीति भावः । 'जइ' सलेस्से होज्जा' यदि कषाय-कुशीलः सलेश्यो भवेत् तदा-'से णं भंते !' स कषायकुशीलः खलु भदन्त ! 'कइसु लेस्सासु होज्जा' कतिषु लेश्यासु भवेत् तदा स कियत्संख्यकलेश्यावान् भवतीत्यर्थः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'छसु लेस्सासु होज्जा 'षट्सु लेश्यासु' भवेत् षडपि लेश्याः कषायकुशीले भवति, एतत्तु सकषाय-मेव आश्रित्योक्तमिति संभाव्यते, अन्यथा पूर्वप्रतिपन्नस्तु अन्यतरस्यामेकस्यामेव लेश्यायां भवति, उक्तञ्च-'पुव्वपडिवन्नओ पुण, अन्नयरीए उ लेसाए' पूर्वप्रति-पन्नकः पुनरन्यतरस्यां तु लेश्यायाम् 'तं जहा' तद्यथा-'कण्हलेस्साए जाव सुक्क-लेस्साए' कृष्णलेश्यायां यावत् शुक्ललेश्यायाम्, यावत्पदेन नीलकापोतिक तैजस पद्मलेश्यानां संग्रहो भवतीति तथा-च कृष्णनीलकापोतिकतैजस पद्मशुक्ललेश्या-

---

होज्जा, नो अलेस्से होज्जा' हे गौतम ! वह लेश्यावाला होता है-विना-लेश्या का नहीं होता है । 'जइ सलेस्से होज्जा' यदि कषायकुशील-साधु लेश्यावाला होता है-तो 'से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' हे भदन्त ! वह कितनी लेश्याओं वाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! छस्सु लेस्सासु होज्जा' हे गौतम ! वह छह लेश्यावाला होता है । ऐसा जो यह कथन किया गया है वह कषाय सहितता को लेकर ही कहा गया है क्यों कि जो पूर्व प्रतिपन्न कषायकुशील होता है वह छहों में से किसी एक लेश्यावाला होता है । उक्तं च-'पुव्वपडिवन्नओ पुण अन्नयरीए उ लेस्साए' । 'कण्हलेस्साए जाव सुक्कलेस्साए' कृष्णलेश्या से लेकर वह कषायकुशीलसाधु यावत् शुक्ललेश्यावाला होता है यहां यावत्पद से नील, कापोतिक, तैजस और पद्म इन लेश्याओं का ग्रहण हुआ है । तथा च-वह कषायकुशील

લેશ્યા વિનાના હોતા નથી 'जइ सलेस्से होज्जा' જો કષાયકુશીલ સાધુ લેશ્યાવાળા હોય છે, તો 'से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ તે કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! छस्सु लेस्सासु होज्जा' હે ગૌતમ ! તે છ લેશ્યાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણેનું જે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કષાય સહિતપણાને લઇને જ કહેલ છે. એ પ્રમાણે જણાય છે. નહીં તો જે પૂર્વ પ્રતિપન્ન કષાય કુશીલ હોય છે, તે કોઈ એક જ લેશ્યાવાળા હોય છે. કહ્યું પણ છે કે-'पुव्वपडिवन्नओ पुण अन्नयरीए उ लेस्साए' 'कण्हलेस्साए जाव सुक्कलेस्साए' કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને તે કષાય કુશીલ સાધુ નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે. કાપો-તિક લેશ્યાવાળા હોય છે. તૈજસ લેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય

वान् कषायकुशीलो भवतीति भावः 'णियंठे णं भंते ! पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! किं सलेश्यो भवति अलेश्यो वा भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सलेस्से होज्जा णो अलेस्से होज्जा' सलेश्यो भवेत् निर्ग्रन्थः नो अलेश्यो भवेत् । 'जइ सलेस्से होज्जा' यदि सलेश्यो भवेत् 'से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेदिति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! एक्काए सुक्कलेस्साए होज्जा' एकस्यां शुक्लेश्यायां भवेत् एकैव शुक्लेश्या निर्ग्रन्थस्य भवतीति भावः । 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त ! किं सलेश्यो भवति-अलेश्यो वा भवतीति पृच्छा-प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सलेस्से वा होज्जा अलेस्से वा होज्जा' सलेश्यो वा भवेत् अलेश्यो वा

साधु-कृष्ण, नील, कापोतिक, तैजस, पद्म और शुक्ल इन छह लेश्याओंवाला होता है । 'णियंठे णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! जो निर्ग्रन्थ साधु है वह लेश्यावाला होता है ? अथवा विनालेश्या का होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! वह लेश्यासहित होता है विना लेश्या का नहीं होता है । 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह लेश्यावाला होता है तो कितनी लेश्याओंवाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! एक्काए सुक्कलेस्साए होज्जा' हे गौतम ! वह निर्ग्रन्थ-साधु एक शुक्ल लेश्यावाला ही होता है । 'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त ? स्नातक क्या लेश्यावाला होता है ? अथवा विनालेश्या का होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सलेस्से वा होज्जा, अलेस्से वा

છે, અને શુક્લલેશ્યાવાળા હોય છે તથા તે કષાયકુશીલ સાધુ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક, તેજસ પદ્મ અને શુક્લ એ છ લેશ્યાવાળા હોય છે. 'णियंठे णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ જે નિર્ગ્રન્થ સાધુ છે, તે લેશ્યાવાળા હોય છે કે લેશ્યા વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે લેશ્યા સાથે હોય છે, લેશ્યા વિનાના હોતા નથી. 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે લેશ્યાવાળા હોય છે, તો કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે નિર્ગ્રન્થ સાધુ એક શુક્લ લેશ્યાવાળા જ હોય છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક શુ લેશ્યાવાળા હોય છે ? અથવા લેશ્યા વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सलेस्से वा होज्जा, अलेस्से वा होज्जा' હે ગૌતમ ! તે સ્નાતક લેશ્યાવાળા પણ હોય છે,

भवेत् । पुनः प्रश्नयति 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' यदि स्नातकः सलेश्यो भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु लेश्यासु भवेत् भगवानाह— 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगाए परमसुक्कलेस्साए होज्जा' एकस्यां परमशुक्ललेश्यायां भवेत् शुक्लध्यानतृतीयभेदावसरे या लेश्या सा परमशुक्ललेश्या अन्यसमयेतु शुक्लैव सापि इतरजीवशुक्ललेश्यापेक्षया स्नातकस्य परमशुक्ला इति ॥सू०९॥

विंशतितमं परिणामद्वारमाह—'पुलाएणं भंते' इत्यादि,

मूलम्—पुलाए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा हीयमाणपरिणामे होज्जा अवट्ठियपरिणामे होज्जा? गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा हीयमाणपरिणामे वा होज्जा अवट्ठियपरिणामे वा होज्जा। एवं जाव कसायकुसीले। णियंठे णं पुच्छा गोयमा वड्ढमाणपरिणामे होज्जा णो हीयमाणपरिणामे होज्जा अवट्ठियपरिणामे वा होज्जा एवं सिणाए वि। पुलाए

होज्जा' हे गौतम ! वह स्नातक लेश्यावाला भी होता है और विनालेश्या का भी होता है। 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह सलेश्य होता है तो किस लेश्यावाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! एगाए परम सुक्कलेस्साए होज्जा' हे गौतम ! वह एक परम शुक्ललेश्यावाला होता है शुक्लध्यान के तृतीय भेद के समय जो लेश्या होती है वह परमशुक्ललेश्या कहलाती है। इसके सिवाय अन्य समय में शुक्ललेश्या ही होती है। परन्तु वह भी अन्य जीवों की शुक्ललेश्या की अपेक्षा स्नातक के परमशुक्ल कही गई है ॥सू० ९॥

लेश्याद्वार का कथन समाप्त

અને લેશ્યા વિનાના પણ હોય છે. 'जइ सलेस्से होज्जा से णं भंते ! कइसु लेस्सासु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે લેશ્યા સહિત હોય છે, તો કઈ લેશ્યાવાળા હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! एगाए परमसुक्कलेस्साए होज्जा' હે ગૌતમ ! તે એક પરમ શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે. શુકલધ્યાનના ત્રીજા ભેદના સમયે જે લેશ્યા હોય છે, તે પરમ શુકલલેશ્યા કહેવાય છે તે સિવાય અન્ય સમયમાં શુકલ લેશ્યા જ હોય છે, પરંતુ તે પણ અન્ય જીવોની લેશ્યાની અપેક્ષાએ સ્નાતકને પરમ શુકલ લેશ્યા કહી છે. એ રીતે આ લેશ્યાદ્વારનું કથન કરેલ છે. ॥સૂ૦ ૯॥

णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं सत्तसमया। एवं जाव कसायकुसीले। णियंठे णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं। केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। सिणाए णं केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं। केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी २०। पुलाए णं भंते! कइकम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ। बउसे पुच्छा गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा। सत्तबंधमाणे आउवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ अट्ठबंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीले पुच्छा गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविह बंधए वा छव्विहबंधए वा। सत्तबंधमाणे आउवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ अट्ठबंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ छ बंधमाणे आउयमोहणिज्जवज्जाओ छकम्मपगडीओ बंधइ। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! एगं वेयणिज्जं कम्मं बंधइ। सिणाए णं पुच्छा गोयमा! एगविह बंधए वा अबंधए वा एगं बंधमाणे एगं वेयणिज्जं कम्मं बंधइ २१। पुलाए णं भंते! कइकम्मपगडीओ वेएइ? गोयमा! नियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ एवं जाव कसायकुसीले। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! मोहणि-

ज्जवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ। सिणाए णं पुच्छा गोयमा! वेयणिज्ज आउयनामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ २२। पुलाए णं भंते! कइकम्मपगडीओ उदीरेइ? गोयमा! आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ। बउसे पुच्छा गोयमा! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा। सत्त उदीरेमाणे आउवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ उदीरेइ अट्ठउदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ उदीरेइ, छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ। पडिसेवणाकुसीले एवं चेव। कसायकुसीले णं पुच्छा गोयमा! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा पंचविह उदीरए वा। सत्तउदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ उदीरेइ अट्ठउदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ उदीरेइ छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ पंचउदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ। णियंठे णं पुच्छा गोयमा! पंचविह उदीरए वा दुविहउदीरए वा, पंचउदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ, दो उदीरेमाणे णामं च गोयं च उदीरेइ। सिणाए पुच्छा, गोयमा! दुव्विहे उदीरए वा अणुदीरए वा। दो उदीरेमाणे णामं च गोयं च उदीरेइ ॥सू० १०॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त! किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् हीयमानपरिणामो भवेदवस्थितपरिणामो भवेत्? गौतम! वर्द्धमानपरिणामो वा भवेत् हीयमानपरिणामो वा भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेत्। एवं यावत् कषायकुशीलोऽपि। निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा गौतम! वर्द्धमानपरिणामो भवेत् नो हीयमानपरिणामो भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेत्। एवं स्नातकोऽपि। पुलाकः खलु

भदन्त ! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम् । कियन्तं कालं हीयमानपरिणामो भवेत् गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम् । कियन्तं कालमवस्थितपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण सप्तसमयाः । एव यावत् कषायकुशीलोऽपि । निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम् । कियन्तं कालमवस्थितिपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम् । स्नातकः खलु भदन्त ! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम् । कियन्तं कालम् अवस्थितपरिणामो भवेत् ! गौतम ? जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः २० । पुलाकः खलु भदन्त ! कति कर्म प्रकृतीर्बध्नाति ? गौतम ! आयुर्वर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीर्बध्नाति । बकुशः पृच्छा, गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा सप्तबध्नन् आयुर्वर्जाः सप्तकर्मप्रकृती बध्नाति अष्टबध्नन् प्रतिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीर्बध्नाति । एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि । कषायकुशीलः पृच्छा गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा । सप्त बध्नन् आयुर्वर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीर्बध्नाति, अष्टबध्नन् प्रतिपूर्णा, अष्टकर्मप्रकृतीर्बध्नाति षड्बध्नन् आयुष्कमोहनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीर्बध्नाति । निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा गौतम ! एकं वेदनीयं कर्म बध्नाति । स्नातकः पृच्छा गौतम ! एकविधबन्धको वा अबन्धको वा । एकं बध्नन् एकं वेदनीयं कर्म बध्नाति २१ । पुलाकः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृतीर्वेदयति गौतम ! नियमादष्टकर्मप्रकृतीर्वेदयति एवं यावत् कषायकुशीलः । निर्ग्रन्थः खलु पृच्छा गौतम ! मोहनीयवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीर्वेदयति । स्नातकः खलु पृच्छा गौतम ! वेदनीयआयुष्कनामगोत्राः चतस्रः कर्मप्रकृतीर्वेदयति २२ । पुलाकः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृतीरुदीरयति ? गौतम ! आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयति । बकुशः पृच्छा गौतम ! सप्तविधोदीरको वा अष्टविधोदीरको वा षट्विधोदीरको वा । सप्त उदीरयन् आयुष्कवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीरुदीरयति, अष्टउदीरयन् प्रतिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयति षड्उदीरयन आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयति । प्रतिसेवनाकुशीलः एवमेव । कषायकुशीलः पृच्छा गौतम ! सप्तविधोदीरको वा अष्टविधोदीरको वा षड्विधोदीरको वा पञ्चविधोदीरको वा । सप्तउदीरयन् आयुष्कवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीरुदीरयति अष्टउदीरयन प्रतिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयति, षड्उदीरयन् आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयति, पञ्चउदीरयन् आयुष्कवेदनीयमोहनीयवर्जाः पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयति । निर्ग्रन्थः पृच्छा गौतम ! पञ्च-

विधोदीरको वा द्विविधोदीरको वा। षड्वोदीरयन् आयुष्कवेदनीयमोहनीयवर्जाः पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयति। द्वे उदीरयन् नाम च गोत्रं चोदीरयति। स्नातकः पृच्छा गौतम! द्विविधोदीरको वा अनुदीरको वा द्वे उदीरयन् नाम च गोत्रं चोदीरयति ॥सू०१०॥

टीका—'पुलाए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त! किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् तत्र वर्द्धमानः शुद्धेरुत्कर्षं गच्छन्नित्यर्थः, 'हीयमाणपरिणामे होज्जा' हीयमानपरिणामो वा भवेत् हीयमानः शुद्धेरपकर्षं गच्छन्नित्यर्थः। 'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' अवस्थितपरिणामो वा भवेत् अवस्थितत्वम् तथा च स्थिरपरिणाम इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा' पुलाको वर्द्धमानपरिणामो वा भवेत्—'हीयमाणपरिणामे वा होज्जा' हीयमानपरिणामो वा भवेत् 'अवट्ठियपरिणामे वा होज्जा' अवस्थितपरिणामो वा भवेत् पुलाको वर्द्धमानपरिणामः शुद्धे-

---

परिणामद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' इत्यादि।

'पुलाए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त! पुलाक वर्द्धमान परिणामोंवाला होता है—शुद्धि के उत्कर्ष को प्राप्त करनेवाले परिणामोंवाला—भावों वाला होता? है अथवा 'हीयमाण परिणामे होज्जा' हीयमान परिणामोंवाला होता है—शुद्धि के उत्कर्ष से रहित भावों वाला होता है? अथवा 'अवट्ठिय परिणामे होज्जा' अवस्थित परिणामोंवाला होता है? स्थिर भावों वाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा, अवट्ठियपरिणामे वा होज्जा' हे गौतम! पुलाक वर्द्धमान परिणामों वाला भी होता है, हीयमान—घटते हुए परिणामों

હવે પરિણામદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

'पुलाए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે—અર્થાત્ શુદ્ધિના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરવાવાળા પરિણામોવાળા ભાવોવાળા હોય છે, 'हीयमाणपरिणामे होज्जा' હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે. શુદ્ધિના ઉત્કર્ષથી રહિત ભાવોવાળા હોય છે. અથવા 'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' અવસ્થિત પરિણામો વાળા હોય છે? સ્થિરભાવો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा अवट्ठियपरिमाणे वा होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાણ

उत्कर्षतां प्राप्नुवन् भवति, हीयमानपरिणामः शुद्धेरपकर्षतां प्राप्नुवन् भवति कदाचिदवस्थितपरिणाम स्थिरपरिणामोऽपि भवतीति भावः। 'एवं जाव कसाय-कुसीले' एवं यावत् कषायकुशीलः यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्ग्रहणं भवति तथा च बकुशादारभ्य कषायकुशीलान्तः सर्वोऽपि वर्द्धमानपरिणामो वा भवति-हीयमानपरिणामो वा भवति अवस्थितपरिणामो वा भवतीति भावः। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् हीयमान-

वाला भी होता है और अवस्थित-स्थिर परिणामों वाला भी होता है। जब पुलाक के परिणाम शुद्धि के उत्कर्ष की ओर बढते रहते हैं तब वह वर्द्धमान परिणामों वाला होता है। जब इसके परिणाम शुद्धि के अपकर्ष की ओर बढते हैं-तब वह हीयमानों परिणाम वाला होता है और जब इसके परिणाम इस प्रकार के शुद्धि अशुद्धि की ओर बढने वाले नहीं होते हैं-तब वह अवस्थित परिणाम वाला होता है। 'एवं कसायकुसीले वि' इस प्रकार से वर्द्धमान परिणाम आदि का यह कथन यावत् कषायकुशीलसाधु तक जानना चाहिये। यहां यावत्पद से बकुश और प्रतिसेवनाकुशील का ग्रहण हुआ है। तथा च बकुश से लेकर कषायकुशील तक के सभी साधु वर्द्धमान परिणामवाले भी होते हैं, हीयमान परिणामवाले भी होते हैं और अवस्थित परिणाम-वाले भी होते हैं।

'णियंठे णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ साधु क्या वर्द्धमान परिणामवाला होता है? अथवा हीयमान परिणामवाला होता है?

પરિણામવાળા પણ હોય છે. અર્થાત ઘટતા પરિણામવાળા પણ હોય છે અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. જ્યારે પુલકના પરિણામ શુદ્ધિના ઉત્કર્ષ તરફ વધતા રહે છે. ત્યારે તે વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે જ્યારે તેના પરિણામ શુદ્ધિના અપકર્ષની તરફ વધતા રહે છે ત્યારે તે હીયમાન-ઘટતા પરિણામવાળા હોય છે. અને જ્યારે તેની પરિણામપ્રકારતા શુદ્ધિ અશુદ્ધિની તરફ વધતા હોતા નથી. ત્યારે તે અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે. 'एवं जाव कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામ વિગેરેનું આ કથન યાવત્ બકુશ તથા પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાય કુશીલ સુધીના વિષયમાં સમજવું અર્થાત્ બકુશથી લઈને કષાય કુશીલ સુધીના સઘળા સાધુ વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે. અને હીયમાન પરિણામોવાળા પણ હોય છે.

'णियंठे णं भंते! पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ સાધુ શું વર્ધમાન પરિ-ણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા-સ્થિત-

परिणामो वा भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह -'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'वड्ढमाणपरिणामे होज्जा णो हीयमाणपरिणामे होज्जा-अवट्ठियपरिणामे वा होज्जा' वर्द्धमानपरिणामो भवेत् निर्ग्रन्थो नो हीयमानपरिणामो भवेत् परिणामहानौ कषायकुशीलव्यपदेशात् अवस्थितपरिणामो वा भवेदिति । 'एवं सिणाए वि' एवं निर्ग्रन्थवदेव स्नातकोऽपि वर्द्धमानपरिणामो भवेत् नतु हीयमानपरिणामो भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेत् स्नातकस्य परिणामहानिकारणाभावादिति भावः । परिणामाधिकारादेव तस्य स्थितिकाल सूत्रमाह-'पुलाए णं भंते' इत्यादि, 'पुलाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! कियत्कालपर्यन्तं वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति

अथवा अवस्थित परिणामवाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे होज्जा णो हीयमाणपरिणामे होज्जा, अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ वर्द्धमानपरिणाम वाला भी होता है और अवस्थित परिणामवाला भी होता है । पर वह हीयमान परिणामों वाला नहीं होता है । वह हीयमान परिणाम वाला इसलिये नहीं होता है कि इसस्थिति में वह निर्ग्रन्थ नहीं कहला सकेगा -किन्तु कषायकुशील ही कहलायेगा 'एवं सिणाए वि' निर्ग्रन्थ के जैसे स्नातक भी वर्द्धमान परिणामवाला होता है और अवस्थित परिणामवाला भी होता है । पर वह हीयमान परिणामवाला इसलिये नहीं होता है कि उसके परिणामों में हीनता लाने वाले कारणों का अभाव हो चुका है,

'पुलाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक कितने काल तक वर्द्धमान परिणामोंवाला रहता है ? इसके

પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा णो हीयमाणपरिणामे होज्जा अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે તથા અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. પરંતુ તે હીયમાન પરિણામવાળા હોતા નથી, તે હીયમાન પરિણામવાળા એ કારણે હોતા નથી, કે-આ સ્થિતિમાં તે નિર્ગ્રન્થ કહેવડાવી શકતા નથી 'एवं सिणाए वि' નિર્ગ્રન્થની જેમ સ્નાતક પણ વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે. અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે. પરંતુ ને હીયમાન પરિણામવાળા એ કારણે નથી કે-તેઓના પરિણામોમાં હીનપણુ લાવવાવાળા કારણોનો અભાવ થઈ ચુકયો હોય છે.

'पुलाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन एकं समयं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् पुलाकः उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तमिति भावः। 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे होज्जा' पुलाकः कियत्कालपर्यन्तं हीयमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयम् पुलाको वर्द्धमानपरिणामकाले कषायविशेषे बाधिते परिणामे तस्यैकादिकं समयमनुभवतीत्यतः कथितं जघन्येन एकं समयमिति। 'उक्कसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तम् एतत् स्वभावत्वात् वर्द्धमानपरिणामस्येति। 'केवइयं कालं

उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! पुलाक वर्द्धमान परिणामवाला कम से कम एक समय तक रहता है और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक कितने काल तक हीयमान परिणामों वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! पुलाक हीयमान परिणामों वाला कम से कम एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। पुलाक को जो एक समय तक जघन्य से वर्धमान परिणामोंवाला कहा है उसका कारण ऐसा है कि पुलाक के परिणाम जब वृद्धि की ओर होते हैं तब उस काल में कषाय विशेष से उसके परिणाम बाधित होने पर वह वर्द्धमान परिणाम का अनुभव एकादि समय तक ही करता है, इसलिए जघन्य से

કહે છે કે-'ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક્કં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તમ્' હે ગૌતમ ! પુલાક વર્ધમાન પરિણામવાળા ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી રહે છે, અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા કાળ સુધી હીયમાન પરિણામો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! પુલાક હીયમાન પરિણામો-વાળા ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે પુલાકને જઘન્યથી એક સમય સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા જે કહ્યા છે, તેનું કારણ એવું છે કે-પુલાકને પરિણામો જ્યારે વધવામાં હોય છે, ત્યારે તે કાળમાં કષાય વિશેષથી તેના પરિણામો બાધિત થવાથી તે વર્ધમાન પરિણામોનો અનુભવ એક વિગેરે સમય સુધી કરે છે. તેથી જઘ-

अवट्ठियपरिणामे होज्जा' पुलाकः कियत्कालपर्यन्तमवस्थितपरिणामो भवेत् स्थिरपरिणामः कियत्कालपर्यन्तं भवेदिति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं सत्तसमया' जघन्येन एकं समयमुत्कर्षेण सप्त समयाः सप्तसमयपर्यन्तमवस्थितपरिणामो भवेत् पुलाक इति । 'एवं जाव कसायकुसीले' एवं यावत्कषायकुशीलः पुलाकवदेव बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलानां त्रयाणामपि जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं वर्द्धमानहीयमानपरिणामवत्त्वम् अवस्थितपरिणामवत्त्वं तु जघन्येन एकमेव समयम् उत्कर्षेण

एक समय यहां कहा गया है । और उत्कृष्ट से परिणामों में वर्धमानता अन्तर्मुहूर्त्त तक वस्तु स्वभाव ऐसा ही होने के कारण रहती है। बाद में वह नियम से अन्य परिणामवाला हो जाता है । 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक कितने काल तक अवस्थितपरिणामवाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं सत्त समया' हे गौतम ! पुलाक जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से सात समयतक अवस्थित परिणामों वाला होता है । 'एवं जाव कसायकुसीले वि' इसी प्रकार से बकुश प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील ये साधुजन भी कम से कम एक समयतक और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्द्धमान परिणामोंवाले और हीयमान परिणामोंवाले होते हैं तथा ये जघन्य से एक समयतक और उत्कृष्ट से सातसमयतक अवस्थित

ન્યથી એક સમય ત્યાં કહ્યો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પરિણામોમાં વર્ધમાનપણુ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વસ્તુ-સ્વભાવ એવો જ હોવાને કારણે રહે છે, તે પછી તે નિયમથી વર્ધમાન પરિણામવાળા થઇ જાય છે, 'केवइयं कालं अवट्ठिय परिणामे होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं सत्त समया' હે ગૌતમ ! પુલાક જઘન્યથી એક સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે. છે. 'एवं जाव कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાયકુશીલ આ સાધુજનો પણ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા અને હીયમાન પરિણામોવાળા હોય છે. તથા આ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામ

सप्तसमयान् यावद् भवतीति भावः न पुनः पुलाकस्य पुलाकत्वे मरणाभावात् पुलाकस्य हि मरणकाले कषायकुशीलत्वादिना परिणामादिति। यच्च प्राक् पुलाकस्य कालगमनं तद् भूतभावापेक्षयाऽवगन्तव्यमिति। 'णियंठे णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! कियत्कालपर्यन्तं वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्त' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तमेव, निर्ग्रन्थोहि जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्त्तमात्रं वर्द्धमानपरिणामो भवति केवलज्ञानोत्पत्तौ परिणामान्तराभावादिति। 'केव-

---

परिणामवाले होते हैं। बकुश आदि में एक समय वर्धमान परिणामता मरण से भी घटित हो सकती है। परंतु पुलाक में मरण से एक समय वर्धमान परिणामता नहीं घटित होती है। क्योंकि पुलाक अवस्था में मरण नहीं होता है मरण के समय पुलाक का परिणमन कषायकुशील आदि रूप से हो जाता है। जो पहिले पुलाक का मरण कहा गया है वह भूतभाव की अपेक्षा से कहा गया है। 'णियंठे णं भंते केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ कितने काल तक वर्द्धमान परिणामों वाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे गौतम! निर्ग्रन्थ जघन्य से भी एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्धमान परिणामों वाला होता है और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्धमान परिणामों वाला होता है। क्योंकि केवलज्ञान की उत्पत्ति होने

વાળા હોય છે બકુશ વિગેરેમાં એક સમય વર્ધમાન પરિણામપણુ મરણથી પણુ ઘટિ શકે છે. પરંતુ પુલાકમાં મરણથી એક સમય વર્ધમાન પરિણામપણુ ઘટતું નથી. મરણુ સમયે પુલાકનું પરિણમન કષાય કુશીલ વિગેરે રૂપથી થઇ જાય છે. પહેલાં જે પુલાકનું મરણ કહ્યું છે, તે ભૂતકાળની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'णियठे णं भंते! केवइय कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं अतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ જઘન્યથી પણુ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણુ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે, કેમકે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી બીજા પરિણામોનો અસદ્ભાવ થઇ જાય છે. 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे

इयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कियत्कालपर्यन्त मवस्थितपरिणामो भवेत् भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन एकं समयमुत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम् अवस्थितपरिणामः पुन निर्ग्रन्थस्य जघन्येन एकं समयं मरणसमये संभवादिति । 'सिणाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' स्नातकः खलु भदन्त ! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्तमेव स्नातकोहि जघन्योत्कृष्टाभ्यामन्तर्मुहूर्त्त- मात्रमेव वर्द्धमानपरिणामो भवेत् शैलेश्यवस्थायां वर्द्धमानपरिणामस्य अन्तर्मुहूर्त्त-

पर परिणामान्तरों का सद्भाव हो जाता है । 'केवइयं कालं अवट्ठिय परिणामे होज्जा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ कितने काल तक अवस्थित परि- णामों वाला होता है ? उत्तरमें प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ कम से कम एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक स्थिरपरिणामों वाला रहता है । निर्ग्रन्थ का जघन्य एक समय मरण समय की अपेक्षा से होता है । 'सिणाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! स्नातक कितने काल तक वर्धमान परिणामों वाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! स्नातक जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त्त ,तक वर्द्धमान परिणामवाला रहता है। क्यों कि शैलेशी अवस्था में उनके वर्धमान परिणाम एक अन्तर्मुहूर्त्त

होज्जा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામે વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી સ્થિર પરિણામોવાળા હોય છે નિર્ગ્રન્થને જઘન્ય એક સમય મરણ સમયમાં હોય છે. 'सिणाए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામો વાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं अतोमुहुत्त उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्त' હે ગૌતમ ! સ્નાતક જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામવાળા હોઈ શકે છે. કેમકે–શૈલેશી અવસ્થામાં તેઓને વર્ધમાન પરિ-

मात्रप्रमाणत्वादिति। 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे भदन्त! स्नातकः कियत्कालपर्यन्तमवस्थितपरिणामो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् स्नातकस्यावस्थितपरिणामकालोऽपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं भवतीति यत् कथितं तत् केवलज्ञानोत्पादानन्तरम् अन्तर्मुहूर्त्तपर्यन्तमवस्थितपरिणामो भूत्वा शैलेशीमवस्थां यः प्रतिपद्यते तदपेक्षयेति। 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः देशोन पूर्वकोटिः देशोनपूर्वकोटीपर्यन्तं स्नातकोऽवस्थितपरिणामो भवेत् उत्कर्षतस्तस्य किञ्चिन्न्यूनः पूर्वकोटिवर्षकालो भवति यतः पूर्वकोटयायुष्कस्य पुरुषस्य जन्मतो जघन्येन नवसु वर्षेसु अतिक्रान्तेषु केवलज्ञानमुत्पद्येत

तक रहते हैं। 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे भदन्त! स्नातक कितने काल तक अवस्थित परिणामों वाला रहता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' हे गौतम! स्नातक जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट से कुछ कम—नौ वर्ष कम—एक पूर्व कोटि तक अवस्थित परिणाम वाला होता है। यहां जो अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण काल जघन्य से अवस्थित परिणाम होने का कहा गया है वह उसकी अपेक्षा से कहा गया है जो केवलज्ञान की उत्पत्ति के बाद अन्तर्मुहूर्त्त तक अवस्थित परिणामवाला रहकर शैलेशी अवस्था को धारण कर लेता है। उत्कृष्ट अवस्थितपरिणाम देशोन पूर्वकोटिका होता है, क्योंकि एक पूर्वकोटि की आयुवाले पुरुषको जघन्य से जब जन्म के ९ वर्ष व्यतीत हो जाते हैं तब केवलज्ञान उत्पन्न होता है। तब वह जन्म के ९ वर्ष कम एक

ણામ એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા કાળ સુધી અવસ્થિત પરિણામો વાળા રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ભગવન્ સ્નાતક જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક ઓછા—નવ વર્ષ કમ—એક પૂર્વકોટી સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે, અહિયાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ જઘન્યથી અવ-સ્થિત પરિણામવાળા હોવાનું જે કહ્યું છે. તે તેની અપેક્ષાથી કહેલ છે જે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહીને શૈલેશી અવસ્થાને ધારણ કરી લે છે, કેમકે એક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા પુરૂષને જઘન્યથી જ્યારે જન્મથી ૯ નવ વર્ષ વીતી જાય છે, ત્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે જન્મના ૯ નવ વર્ષ કમ એક પૂર્વકોટિ સુધી અવસ્થિત

ततः स नववर्षन्यूनपूर्वकोटिवर्षपर्यन्तमवस्थितपरिणामो भवतीति देशोना-पूर्वकोटीति कथितम् ॥२०॥

अथैकविंशतितमं बन्धद्वारमाह-'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' पुलाकः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नाति कतिकर्मप्रकृतीनां बन्धः पुलाकस्य भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'आउवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ' आयुर्वर्जिताः सप्तकर्म प्रकृतीर्बध्नाति पुलाकः, पुलाकस्यायुर्बन्धो नास्ति आयुर्बन्धयोग्याध्यवसायस्थानानां तस्याभावादिति । 'बउसे पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त । कति कर्मप्रकृती बध्नातीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा' सप्तविध-

---

पूर्वकोटि तक अवस्थित परिणाम वाला होकर फिर शैलेशी अवस्था में विचरता है । उस शैलेशी अवस्था के पहले तक वह अवस्थित परिणाम वाला रहता है । और शैलेशी अवस्था में वर्द्धमान परिणामवाला होता है इसी लिये उत्कृष्ट काल देशोन पूर्वकोटी ऐसा कहा है ॥२०॥

२१ वां बन्धन द्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' हे भदन्त ! पुलाक कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ? अर्थात् पुलाक के कितनी कर्म प्रकृतियों का बन्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! आउवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' हे गौतम ! पुलाक आयुकर्म को छोड़कर सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है । क्यों कि पुलाक के आयु का बन्ध नहीं होता है । कारण कि उसके आयु बन्ध के योग्य अध्यवसायस्थानों का अभाव रहता है । 'बउसे पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ? उत्तर में प्रभुश्री

પરિણામવાળા થઈને શૈલેશી અવસ્થામાં વિચરે છે. અને તે શૈલેશી અવસ્થાની પહેલા સુધી અવસ્થિત પરિણામવાળા રહે છે અને શૈલેશી અવસ્થામાં વર્ધમાન પરિણામવાળા થાય છે તેથી ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશોન પૂર્વકોટિ કહ્યો છે ॥૨૦॥

હવે બંધદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ? અર્થાત્ પુલાકને કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! आउवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' હે ગૌતમ ! પુલાક આયુકર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કેમકે-પુલાકને આયુનો બંધ હોતો નથી. કારણ કે-તેઓને આયુબન્ધ થવાને યોગ્ય અધ્યવસાય સ્થાનોનો અભાવ રહે છે.

'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે?

कर्मप्रकृतीनां बंधको वा भवति बकुशः, 'अट्ठविहबंधए वा' अष्टविध कर्मप्रकृतीनां बन्धको वा भवति। 'सत्तवंधमाणे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ' सप्तः कर्मप्रकृतीर्बध्नन् आयुष्कवर्जिताः सप्तकर्मप्रकृती बध्नाति बकुशः, 'अट्ठ बंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' अष्टकर्मप्रकृती बध्नन् परिपूर्णाः सर्वा अष्ट कर्मप्रकृतीर्बध्नाति बकुशः, त्रिभागावशेषायुषो हि जीवा आयुषो बन्धनं कुर्वन्तीति त्रिभागद्वये आयुषो बन्धनं कुर्वन्तीति कृत्वा बकुशः सप्तानामष्टानां वा कर्मणां बन्धको भवतीति। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवना-कुशीलोऽपि सप्तानामष्टानां वा कर्मप्रकृतीनां बन्धको भवतीति। 'कसायकुसीले-

कहते हैं-'गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' हे गौतम! बकुश के सात प्रकृतियों का अथवा आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध होता है। 'सत्त बंधमाणे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ' जब उसके सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध होता है, तब वह आयु कर्म को छोड़कर सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है। 'अट्ठबंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' और जब उसके आठकर्म प्रकृतियों का बन्ध होता है-तब वह सम्पूर्ण आठ कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है। जीवों को अगले भव की आयु का बन्ध वर्त्तमानकाल आयु के त्रिभाग में होता है। यदि त्रिभाग में आयु का बन्ध न हो तो अव-शिष्ट तृतीय भाग में जब दो भाग समाप्त हो जाते हैं तब आयु का बन्ध होता है किन्तु आदि के दो भागों में आयु का बन्ध नहीं होता है, इसी विचार को लेकर बकुश सात अथवा आठ कर्म प्रकृतियों का बन्धक कहा गया है। 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' इसी प्रकार

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविह, बंधए वा' હે ગૌતમ! બકુશને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોને અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ હોય છે. 'सत्त वधमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' જ્યારે તેને સાત કર્મ પ્રકૃતીયોનો બંધ થાય છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરે છે 'अट्ठ बंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्म-पगडीओ बंधइ' અને જ્યારે તેને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ થય છે, ત્યારે તે સમ્પૂર્ણ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે જીવોને આયુનો બંધ ત્રણ ભાગોમાં હોય છે. જો ત્રણ ભાગોમાં આયુનો બંધ ન હોય તો બાકીના ત્રીજા ભાગના બે ભાગ જ્યારે સમાપ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે આયુનો બંધ થતો નથી. આજ વિચારને લઈને બકુશને સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો

पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नातीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' सप्तविधकर्मप्रकृतीनां वा बन्धको भवति अष्टविधकर्मप्रकृतीनां वा बन्धको भवति षड्विधकर्मप्रकृतीनां वा बन्धको भवति। 'सत्तबंधमाणे आउवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' सप्तकर्म प्रकृतीर्बध्नन् आयुष्कवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीर्बध्नाति 'अट्ठबंधमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' अष्ट कर्मप्रकृतीर्बध्नन् परिपूर्णाः सर्वाः कर्मप्रकृतीर्बध्नाति । 'छ बंधमाणे आउयमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बधइ' षट्कर्मप्रकृतीर्बध्नन् आयुष्कमोहनीयवर्जिताः षट्कर्मप्रकृती-

---

से प्रतिसेवनाकुशील भी सात अथवा आठ कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है।

'कसायकुसीले पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील साधु कितनी कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सत्तविहबंधए वा, अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा' हे गौतम! कषायकुशील साधु सातकर्मप्रकृतियों का आठकर्मप्रकृतियों का अथवा छह कर्मप्रकृतियों का बन्धक होता है। 'सत्तबंधमाणे आउवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ बंधइ' यदि वह सात कर्मप्रकृतियों का बन्धक होता है-तब तो वह आयुकर्म को छोड़कर शेष सातकर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है और 'अट्ठबंधमाणे' जब वह आठ कर्म प्रकृतियों को बन्ध करता है-तब 'पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' वह सम्पूर्ण आठ ही कर्मप्रकृतियों का बन्धक होता है 'छबंधमाणे आउयमोहणिज्ज-

---

બંધ કરનાર કહેલ છે, 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધક હોય છે.

'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ કેટલી કર્મ પ્રકૃતીયોના બંધ કરનાર હોય છે? 'गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा छव्विहबंधए वा' હે ગૌતમ! કષાક કુશીલ સાધુ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોના અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધ કરનાર હોય છે. 'सत्त बंधमाणे आउवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ बंधइ' જો તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધ કરનાર હોય છે, તો તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધ કરે છે. અને 'अट्ठ बंधमाणे' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધ કરે છે, ત્યારે 'पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ' તે સમ્પૂર્ણ આઠ જ કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધ કરનાર હોય છે. 'छ बंधमाणे आउय-

बध्नाति कषायकुशीलोहि सूक्ष्मसंपरायकगुणस्थानके आयुषो बन्धनं न करोति तस्याऽप्रमत्तसप्तमगुणस्थानरूपर्यन्तमेव आयुष्कस्य कर्मणो बन्धात् तथा मोहनीयं च बादरकषायोदयाभावादपि न बध्नाति अतो मोहनीयायुष्ककर्मप्रकृतिवर्जितानामेव षट्कर्मप्रकृतीनां बन्धको भवतीतिभावः। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नातीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि, गोयमा !' हे गौतम ! 'एगं वेयणिज्जं कम्मं बंधइ' एकं वेदनीयमेव कर्म बध्नाति बन्धकारणेषु मध्ये योगमात्रस्यैव सद्भावेन अन्यकर्मणां बन्धाभावादिति भावः।

वज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ' तथा-जब वह ६ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है-तब आयु और मोहनीय कर्म इन प्रकृतियों को छोड कर शेष ६ कर्म प्रकृतियों का बन्धक होता है। क्यों कि-कषायकुशील साधु सूक्ष्म संपराय गुणस्थान में आयु का बन्ध नहीं करता है। क्यो कि सातवें गुणस्थान तक ही आयुकर्म का बन्ध होता है। तथा बादर कषाय के अभाव से यह मोहनीय कर्म का भी बन्ध नहीं करता है। इससे इसके ६ कर्म प्रकृतियों का ही आयु और मोहनीय कर्म को छोडकर बन्ध होता है। 'णियंठेणं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! एगं वेयणिज्जं कम्मं बंधइ' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ एक वेदनीय कर्म का ही बन्ध करता है। बन्ध के कारणों में एक योगमात्र का ही सद्भाव होने के कारण उसके अन्य कर्मों का बन्ध नहीं होता है।

मोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ' तथा ज्यारे ते छ कर्म प्रकृतियोनो બંધ કરે છે, ત્યારે આયુકર્મ અને મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને-છોડીને બાકીની ૬ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર હોય છે કેમકે-કષાય કુશીલ સાધુ સૂક્ષ્મ સાંપરાય ગુણસ્થાનમાં આયુનો બંધ કરતા નથી કેમકે-સાતમા ગુણસ્થાન સુધી જ આયુકર્મનો બંધ થાય છે તથા બાદર કર્મના અભાવથી આ મોહનીય કર્મનો પણ બંધ કરતા નથી. તેથી તેઓને આયુ અને મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો જ બંધ થાય છે. 'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगं वेयणिज्ज कम्मं बंधइ' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ એક વેદનીય કર્મનો જ બંધ કરે છે બંધના કારણોમાં એક યોગ માત્રનો જ સદ્ભાવ હોવાને કારણે તેઓને અન્ય કર્મનો બંધ હોતો નથી,

'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त! कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नातीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एगविहबंधए वा अबंधए वा' एकविधकर्मणो बन्धको वा स्नातकः, अबन्धको वा, मनोयोगादिमान् स्नातकः कर्मबन्धहेतोर्योगस्य सद्भावेन सातावेदनीयकर्ममात्रं बध्नाति योगरहितस्नातकस्तु कर्महेतोर्योगस्याभावेन कर्मबन्धको न भवतीति भावः इत्येकविंशतितमं बन्धद्वारम् २१।

द्वाविंशतितमवेदनद्वारे प्रश्नयन्नाह-'पुलाए णं' इत्यादि, 'पुलाए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' पुलाकः खलु भदन्त! कतिकर्मप्रकृतीर्वेदयति, कतिकर्मप्रकृतीनां

'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक के कितने कर्मों का बन्ध होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा एगविहबंधए वा अबंधए वा' हे गौतम! वह एक कर्मप्रकृतिका बन्ध करता है अथवा बन्ध नहीं भी करता है। जो स्नातक मनोयोगादि वाला होता है उसके कर्मबन्ध के हेतुभूत योग के सद्भाव से केवल एक सातावेदनीय कर्म का ही बन्ध होता है और जो स्नातक योग रहित होता है। वह कर्मबन्ध के हेतुभूत योग के अभाव होने के कारण सातावेदनीय कर्म का भी बन्ध नहीं करता है। इसलिये उसे अबन्धक कहा गया है।

॥ बन्धद्वार समाप्त ॥

वेदनद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' हे भदन्त! पुलाक कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन-अनुभव करता है। उत्तर में

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા કર્મોનો બંધ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! एगविहबंधए वा अबंधए वा' હે ગૌતમ! તે એક કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે. અથવા બંધ કરતા નથી. જો સ્નાતકો મનોયોગ વિગેરે યોગોવાળા હોય છે, તેમને કર્મ બંધના કારણભૂત યોગના સદ્ભાવથી કેવળ એક સાતાવેદનીય કર્મનો જ બંધ હોય છે. અને જે સ્નતાક યોગરહિત હોય છે, તે કર્મ બંધના હેતુભૂત યોગનો અભાવ હોવાથી સાતાવેદનીય કર્મનો પણ બંધ કરતા નથી. તેથી તેઓને અબંધક કહ્યા છે. એ રીતે આ બંધદ્વારનું કથન કરેલ છે. બંધદ્વાર સમાપ્ત.

હવે વેદદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન અર્થાત્ અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે

वेदनं करोतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'नियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' नियमात् अष्टकर्मप्रकृतीर्वेदयति नियमतोऽष्टानामपि कर्मणां-वेदनं करोति पुलाक इत्यर्थः 'एवं जाव कसायकुसीले' एवं यावत् कषायकुशीलः, यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोर्ग्रहणं भवति तथा च पुलाकवदेव बकुशप्रति-सेवनाकुशीलकषायकुशीलाः सर्वेऽपि नियमतोऽष्टकर्मणां वेदनं कुर्वन्तीति। 'णियंठेणं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! कतिकर्मप्रकृतीर्वेदयतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'मोहणिज्जवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ' मोहनीयवर्जाः सप्त कर्मप्रकृतीर्वेदयति निर्ग्रन्थः, न वेदयति मोहनीयं कर्म निर्ग्रन्थः, मोहनीयकर्मणामुपशान्तत्वात् क्षीणत्वाद्वेति भावः। 'सिणाए णं पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त! कतिकर्मप्रकृतीर्वेदयतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि,

---

प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! नियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' हे गौतम! वह नियम से आठ कर्म प्रकृतियों का वेदन करता है। 'एवं जाव-कसायकुसीले' इसी प्रकार से बकुश, प्रतिसेवनाकुशील और कषाय-कुशील ये साधुजन भी नियम से आठ कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं। 'णियंठेणं पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ! कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है? उत्तरमें प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! मोहनीयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ' हे गौतम! मोहनीयकर्म को छोडकर वह सातकर्म प्रकृतियों का वेदन करता है। मोहनीय कर्म का जो वह वेदन नहीं करता है सो उसका कारण यह है कि उसके मोहयनीय कर्म अथवा तो उपशान्त हो चुका होता है अथवा क्षीण हो चुका होता है।

'सिणाए णं पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! वेयणिज्ज आउय

છે કે-'ગોયમા! नियमं अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! તે નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયેનું વેદન કરે છે. एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે બકુશ પ્રતિસેવનાકુશીલ, અને કષાયકુશીલ આ સાધુઓ પણ નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે 'णियंठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! मोहणीज्जवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ! મોહનીય કર્મને છોડીને તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયેનું વેદન કરે છે તે મોહનીય કર્મનું વેદન કરતા નથી તેનું કારણ એ છે કે-તેઓને મોહનીય કર્મ કાંતો ઉપશાંત થઇ ચૂકયું હોય છે, અથવા ક્ષીણ થઇ ચૂકેલ છે

'सिणाएणं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે

'गोयमा' हे गौतम ! 'वेयणिज्जआउय-नाम-गोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ' वेदनीयायुष्कनामगोत्ररूपाः चतस्रः कर्मप्रकृतीर्वेदयति, स्नातकस्य तु घातिकर्म चतुष्टयानां ज्ञानावरणीयादीनां क्षीणत्वात् तद्वेदनं न भवति किन्तु वेदनीयायुष्कनामगोत्रकर्मणामघातिनामेव वेदनं भवतीति। इति द्वाविंशतितमं वेदनद्वारम्।

अथ त्रयोविंशतितमसुदीरणाद्वारमाह—'पुलाए णं भंते' इत्यादि। 'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' पुलाकः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीरुदीरयति, इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयति, अयमाशयः पुलाक आयुर्वेदनीयकर्मप्रकृती नोदीरयति तथाविधाध्यव-

---

नामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ' हे गौतम ! स्नातक, वेदनीय, आयु, नाम, गोत्र इन चार कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है। स्नातक के चार घातिया कर्मों का ज्ञानावरण, दर्शनावरण, मोहनीय और अन्तराय इन कर्मों का सर्वथा अभाव हो जाता है इसलिये इनका वेदन उसके नहीं होता है। अघातियारूप वेदनीय आदि कर्मों का ही वेदन होता है। वेद द्वार समाप्त।

उदीरणा द्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' हे भदन्त ! पुलाक कितनी कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है ! उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' हे गौतम ! पुलाक आयु एवं वेदनीय कर्मप्रकृतियों को छोडकर शेष ६ प्रकृतियों की उदीरणा करता है। तात्पर्य इसका ऐसा है कि पुलाक

છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! વેયણિજ્જ આઉય નામગોયાઓ ચત્તારિ કમ્મપગડીઓ વેદેઇ' હે ગૌતમ ! સ્નાતક, વેદનીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર આ ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. સ્નાતકને ચાર ઘાતિયા કર્મોનું એટલે કે—જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ મોહનીય અને અંતરાય આ કર્મોનો સર્વથા અભાવ થઇ જાય છે. તેથી તેઓને તેનું વેદન હોતું નથી. અઘાતિયા રૂપ વેદનીય રૂપ વિગેરે કર્મોનું જ વેદન થાય છે. તેમ સમજવું. વેદનાદ્વાર સમાપ્ત.

હવે ઉદીરણાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'પુલાए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ભગવન્ પુલાક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ગૌતમ ! પુલાક આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની છ કર્મ પ્રકૃતિયોની

सायस्थानस्याभावात् किन्तु पूर्वं तत्प्रकृतिद्वयमुदीर्य पुलाकतां प्राप्नोत्यत स्ते द्वे अत्र नो दीरयतीति, एवमुत्तरत्रापि यो याः कर्मप्रकृतीर्नोदीरयति स ताः कर्मप्रकृतीः पूर्वमुदीर्य बकुशादिरूपतां प्राप्नोतीत्येवं ज्ञातव्यम् 'बउसे पुच्छा' बकुशः पृच्छा बकुशः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीरुदीरयतीति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविहउदीरए वा अट्ठविहउदीरए वा' वा छव्विहउदीरए वा' सप्तविधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा अष्टविधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा षट्विधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा भवतीति। 'सत्तउदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ उदीरेइ' सप्तविधकर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवर्जिताः सप्तकर्म-

---

आयु और वेदनीय कर्म की उदीरणा नहीं करता है क्यों कि उसके इस प्रकार के अध्यवसाय स्थान नहीं होते हैं। किन्तु वह पहिले उन दोनों की उदीरणा करके पुलाक अवस्था को प्राप्त करता है। इसलिये वह पुलाक यहां उन दो की उदीरणा नहीं करता है। इसी प्रकार आगे भी जिन २ प्रकृतियों की उदीरणा नहीं करता है उन २ कर्म प्रकृतियों को पहिले उदीरण कर पुलाक आदि अवस्था को प्राप्त करता है ऐसा समझना चाहिये।

'बउसे पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश कितनी कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा' हे गौतम ! बकुश सात कर्म प्रकृतियों की अथवा आठ कर्म प्रकृतियों की अथवा छह कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है। 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त-कम्मपगडीओ उदीरेइ' जब वह सातकर्म प्रकृतियों का उदीरक होता

ઉદીરણા કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પુલાક આયુ અને વેદનીય કર્મની ઉદીરણા કરતા નથી. કેમકે-તેમને એ પ્રકારના અધ્યવસાય સ્થાનો હોતા નથી. પરંતુ તે પહેલા એ બન્નેની ઉદીરણા કરીને પુલાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તે પુલાક અહિયાં તે બેની ઉદીરણા કરતા નથી. એજ રીતે આગળ પણ જે જે પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરતા નથી. તે તે કર્મ પ્રકૃતિયોને પહેલા ઉદીરણા કરીને પુલાક વિગેરે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ સમજવું જોઇએ.

'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा' હે ગૌતમ! બકુશ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે સાત

प्रकृतीरुदीरयति, 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ उदीरेइ' अष्टविधकर्मप्रकृतीरुदीरयन् परिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयति 'छ उदीरेमाणे आउवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवेदनीयकर्मप्रकृतिर्विवर्जिताः षडेव कर्मप्रकृतीरुदीरयति। 'पडिसेवणाकुसीले एवं चेव' प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि एवमेव-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि, सप्तानामष्टानां षण्णां वा कर्मणामुदीरको भवति तत्र सप्त कर्म उदीरयन् आयुष्कवर्जिताः सप्तकर्मप्रकृतीरुदीरयति अष्टउदीरयन् परिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयति षड्विध

है-तब आयु कर्म को छोडकर अवशिष्ट सातकर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है। 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठकम्मपगडीओ उदीरेइ' जब वह आठकर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है तब वह सम्पूर्ण ज्ञानावरणादिक आठकर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है। 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छकम्मपगडीओ उदीरेइ' और जब वह छह कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है-तब वह आयु और वेदनीयकर्म प्रकृतियों को छोडकर बाकी की छह कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है। 'पडिसेवणाकुसीले एवं चेव' प्रतिसेवनाकुशील भी बकुश की तरह सात आठ अथवा छह कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है। सात कर्मप्रकृतियों का उदीरक होने पर यह आयुकर्म को छोडकर अवशिष्ट ज्ञानावरण, दर्शनावरण, वेदनीय, मोहनीय, नाम, गोत्र और अन्तराय इन कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है। आठ कर्म प्रकृतियों का जब यह उदीरक होता है। तब यह पूरी आठ की आठ

કર્મ પ્રકૃતિયોનો ઉદીરક-ઉદીરણા કરવાવાળો હોય છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે સમ્પૂર્ણ જ્ઞાનાદિ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' અને જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'पडिसेवणा कुसीले वि एव चेव' પ્રતિસેવના કુશીલ પણ બકુશના કથન પ્રમાણે સાત, આઠ અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય આ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા

कर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवेदनीयवर्जिताः षट् कर्मप्रकृतीरुदीरयतीति भावः। 'कसायकुसीले पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीरुदीरयतीति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविह-उदीरए वा-अट्ठविह उदीरए वा छव्विह उदीरए वा पंचविह उदीरए वा' सप्तविध कर्मप्रकृतेरुदीरको वा अष्टविधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा षड्विधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा पञ्चविधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा भवति, तत्र 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त-कम्मपगडीओ उदीरेइ' सप्तकर्मप्रकृतीरुदीरयन् कषायकुशील आयुष्कवर्जिताः सप्तकर्मप्रकृतीरुदीरयति, 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ'

कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है। और जब यह छह कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है तब यह आयु और वेदनीय कर्म प्रकृतियों को छोड़कर शेष ज्ञानावरण, दर्शनावरण मोहनीय, नाम, गोत्र और अन्त-राय इन ६ कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है। 'कसायकुसीले पुच्छा' हे भदन्त ! कषायकुशील कितनी कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सत्तविह उदीरए वा, अट्ठ-विह उदीरए वा, छव्विह उदीरए वा, पंचविह उदीरए वा' हे गौतम ! कषायकुशील सात प्रकार की कर्म प्रकृतियों का आठ प्रकार की कर्म कर्मप्रकृतियों का छह प्रकार की कर्मप्रकृतियों का अथवा पांच प्रकार की कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है। 'सत्त उदीरेमाणे आउय-वज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ उदीरेइ' जब यह सात कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है तब यह आयुकर्म को छोडकर सात कर्म प्रकृतियों

કરે છે, ત્યારે તે પૂરેપૂરી આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે અને જ્યારે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય આ છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सत्तविह उदीरए वा अट्ठविह उदीरए वा, छव्विह उदीरए वा, पंचविह उदीरए वा' હે ગૌતમ ! કષાય કુશીલ સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે કે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃ-તિયોની ઉદીરણા કરે છે, અથવા છ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની કે પાંચ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'सत्त उदीरेमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુકર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'अट्ठ

अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयन् परिपूर्णा अष्टकर्मप्रकृतीरुदीरयति, 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृतीरुदीरयति, पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ' पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवेदनीयमोहनीयवर्जिताः पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयतीति भावः। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीरुदीरयतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहउदीरए वा दुविह उदीरए वा' पञ्चविध-

---

की उदीरणा करता है 'अट्ठ उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ' जब वह आठ कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है तो ज्ञानावरणादिक आठ की आठ पूरी कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' जब यह छ प्रकृतियों की उदीरणा करता है तो आयु और वेदनीय कर्म प्रकृतियों को छोडकर छह कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है और जब यह 'पंचउदीरेमाणे आउयवेयणिज्ज मोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ' पांच कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है तब यह आयुष्क वेदनीय और मोहनीय कर्मप्रकृतियों को छोड़कर बाकी की पांच कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है।

'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ कितनी कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! पंच-

---

उदीरेमाणे पडिपुन्नाओ अट्ठ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, તો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ' જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે; ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય એ બે કર્મપ્રકૃતિયોને છોડીને છ કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मपगडीओ उदीरेइ' પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય, વેદનીય અને મોહનીય એ ત્રણ કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે.

'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पंचविह उदीरए वा

कर्मप्रकृतेरुदीरको वा द्विविधकर्मप्रकृतेरुदीरको वा भवति निर्ग्रन्थः। 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ' पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयन् आयुष्कवेदनीयवर्जिताः पञ्चकर्मप्रकृतीरुदीरयति। 'सिणाए णं पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त! पृच्छा हे भदन्त! स्नातकः कति कर्मप्रकृतीरुदीरयतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविह उदीरए वा अणुदीरए वा' द्विविधकर्मण उदीरको वा भवति स्नातकः अनुदीरको वा भवति स्नातकः, 'दो उदीरेमाणे णामं च गोयं च उदीरेइ' द्वे कर्मप्रकृतीउदीरयन् नाम च गोत्रं च उदीरयति।

विह उदीरए वा दुविह उदीरए वा' हे गौतम! निर्ग्रन्थ पांच अथवा दो कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है। 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्ज मोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मपगडीओ उदीरेइ' जब यह पांच कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है तब यह आयु, वेदनीय, मोहनीय इन कर्मप्रकृतियों को छोड़कर शेष पांच कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है। और जब यह 'दो उदीरेमाणे णामं गोयं च उदीरेइ' दो कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है तब यह नाम और गोत्र कर्म की उदीरणा करता है।

'सिणाए णं पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक कितनी कर्म प्रकृतियों की उदीरण करता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! दुविह उदीरए वा अणुदीरए वा' हे गौतम! स्नातक दो कर्मप्रकृतियों की उदीरणा करता है अथवा नहीं भी करता है। जब वह दो कर्म

दुविह उदीरए वा' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ પાંચ અથવા બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે 'पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मपगडीओ उदीरेइ' જો તે પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે આયુ, વેદનીય, મોહનીય, એ ત્રણ કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને બાકીની પાંચ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે 'दो उदीरेमाणे णामं च गोयं च उदीरेइ' બે કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે નામ અને ગોત્ર કર્મ એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે.

'सिणाए ण पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविह उदीरए वा अणुदीरए वा' હે ગૌતમ! સ્નાતક બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે પણ છે, અને નથી પણ કરતા જ્યારે તે બે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, તો તે

अयं भावः-स्नातकः सयोग्यवस्थायां नामगोत्रनाम्न्योरेव प्रकृत्योरुदीरक इति 'दुविह उदीरए' इत्युक्तम्। आयुर्वेदनीययोः पूर्वमेव उदीरितत्वात्। अयोग्यवस्थायां तु अनुदीरक एवेति 'अणुदीरए वा' इत्युक्तमिति त्रयोविंशतितमसुदीरणाद्वारम् ॥सू०१०॥

चतुर्विंशतितमसुपसंपद्धानद्वारमाह-'पुलाए णं भंते!' इत्यादि,

मूलम्-पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ, किं उवसंपज्जइ? गोयमा! पुलायत्तं जहइ, कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ। बउसे णं भंते! बउसत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ? गोयमा! बउसत्तं जहइ पडिसेवणा कुसीलत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ। पडिसेवणाकुसीले णं भंते! पडि० पुच्छा, गोयमा! पडिसेवणाकुसीलत्तं जहइ बउसत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ। कसायकुसीले पुच्छा, गोयमा! कसायकुसीलत्तं जहइ पुलायत्तं वा बउसत्तं वा पडिसेवणाकुसीलत्तं

प्रकृतियों की उदीरणा करता है तो वे दो कर्म प्रकृतियां 'णामं गोयं च उदीरेइ' नाम कर्म और गोत्रकर्म रूप हैं इनकी ही वह उदीरणा करता है तात्पर्य यह है कि जब स्नातक सयोगी अवस्था में वर्त्तमान रहता है तब वह आयु और वेदनीय के पहिले ही उदीरणा हो जाने के कारण इन बची हुई नाम गोत्र रूप प्रकृतियों की ही उदीरणा करता है और जब यह अयोगी अवस्था में आजाता है तब वहां यह किसी भी प्रकृति का उदीरक नहीं होता है। इसीलिये 'उदीरए वा अनुदीरए वा' ऐसा कहा गया है। उदीरणा द्वार समाप्त ॥सू०१०॥

બે કર્મ પ્રકૃતિયો 'णामं गोयं च उदीरेइ' નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મ એ બે કર્મ- પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સ્નાતક જ્યારે સયોગી અવસ્થામાં વર્તે છે. અર્થાત્ સ્થિત રહે છે, ત્યારે તે આયુ અને વેદનીય એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોની પહેલેથી જ ઉદીરણા થઈ જવાને કારણે બાકીની બચેલી આ નામ અને ગોત્ર એ બે જ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, અને જ્યારે તે અયોગી અવસ્થામાં આવી જાય છે ત્યારે તે ત્યાં કોઇપણ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરતા નથી. તેથી 'उदीरए वा अनुदीरए वा' એ પ્રમાણે સૂત્રકારે કહ્યું છે. એ રીતે આ ઉદીરણા દ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૧૦॥

वा णियंठत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ। णियंठे पुच्छा, गोयमा! णियंठत्तं जहइ, कसायकुसीलत्तं वा सिणायत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ। सिणाए पुच्छा, गोयमा! सिणायत्तं जहइ सिद्धिगइं उवसंपज्जइ २४। पुलाए णं भंते! किं सन्नोवउत्ते होज्जा नोसन्नोवउत्ते होज्जा? गोयमा! णो सन्नोवउत्ते होज्जा। बउसे णं भंते! पुच्छा, गोयमा! सन्नो वउत्ते वा होज्जा, नोसन्नोवउत्ते वा होज्जा, एवं पडिसेवणा कुसीले वि एवं कसायकुसीले वि। णियंठे सिणाए जहा पुलाए२५। पुलाए णं भंते! किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा? गोयमा! आहारए होज्जा णो अणाहारए होज्जा, एवं जाव णियंठे। सिणाए पुच्छा गोयमा! आहारए वा होज्जा अणाहारए वा होज्जा २६। पुलाए णं भंते! कइ भवग्गहणाइं होज्जा? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि। बउसे पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ। एवं कसायकुसीले वि। णियंठे जहा पुलाए। सिणाए पुच्छा गोयमा! एक्कं २७। पुलागस्स णं भंते! एग भवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं एक्को, उक्कोसेणं तिन्नि। बउसस्स णं पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं सतग्गसो। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। एवं कसायकुसीले वि। णियंठस्स णं पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्को, उक्कोसेणं दोन्नि। सिणायस्स णं पुच्छा, गोयमा! एक्को। पुलायस्स णं भंते! नाणाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त। बउसस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सहस्सग्गसो एवं

जाव कसायकुसीलस्स। णियंठस्स पुच्छा। गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच। सिणायस्स पुच्छा गोयमा! नत्थि एक्को वि २८॥११॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त! पुलाकत्वं जहन् किं जहाति किमुपसंपद्यते? गौतम! पुलाकत्वं जहाति कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वोपसंपद्यते। बकुशः खलु भदन्त! बकुशत्वं जहन् किं जहाति किमुपसंपद्यते? गौतम! बकुशत्वं जहाति प्रतिसेवनाकुशीलत्वं वा कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वोपसंपद्यते। प्रतिसेवनाकुशीलः खलु भदन्त! प्रति० पृच्छा गौतम! प्रतिसेवनाकुशीलत्वं जहाति बकुशत्वं वा कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। कषायकुशीलः पृच्छा, गौतम! कषायकुशीलत्वं जहाति, पुलाकत्वं वा बकुशत्वं वा प्रतिसेवनाकुशीलत्वं वा निर्ग्रन्थत्वं वा असंयमं वा-संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। निर्ग्रन्थः पृच्छा गौतम! निर्ग्रन्थत्वं जहाति-कषायकुशीलत्वं वा स्नातकत्वं वा असंयमं वा उपसंपद्यते। स्नातकः पृच्छा गौतम! स्नातकत्वं जहाति सिद्धिगतिमुपसंपद्यते। पुलाकः खलु भदन्त! किं संज्ञोपयुक्तो भवेत् नोसंज्ञोपयुक्तो भवेत्? गौतम! नोसंज्ञोपयुक्तो भवेत्। बकुशः खलु भदन्त! पृच्छा गौतम! संज्ञोपयुक्तो वा भवेत् नोसंज्ञोपयुक्तो वा भवेत्। एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। एवं कषायकुशीलोऽपि निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः २५। 'पुलाकः खलु भदन्त! किमाहारको भवेत् अनाहारको भवेत्? गौतम! आहारको भवेत् नो अनाहारको भवेत् एवं यावत् निर्ग्रन्थः। स्नातकः पृच्छा गौतम! आहारको भवेत् वा अनाहारको वा भवेत् २६। पुलाकः खलु भदन्त! कति भवग्रहणानि भवेत्? गौतम! जघन्येनैकम् उत्कर्षेण त्रीणि। बकुशः पृच्छा गौतम! जघन्येन एकम् उत्कर्षेण अष्टौ एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। एवं कषायकुशीलोऽपि। निर्ग्रन्थो यथा पुलाकः। स्नातकः पृच्छा गौतम! एकम् २७। पुलाकस्य खलु भदन्त! एकभवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षाः प्रज्ञप्ताः, गौतम! जघन्येन एकः, उत्कर्षेण त्रयः। बकुशस्य खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन एकः, उत्कर्षेण शताग्रशः। एवं प्रतिसेवनाकुशीलेऽपि, एवं कषायकुशीलेऽपि। निर्ग्रन्थस्य खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन एक उत्कर्षेण द्वौ स्नातकस्य खलु पृच्छा गौतम! एकः पुलाकस्य खलु भदन्त! नानाभवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षाः प्रज्ञप्ताः, गौतम! जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण सप्त बकुशस्य पृच्छा गौतम! जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण सहस्राग्रशः, एवं यावत्कषायकुशीलस्य। निर्ग्रन्थस्य खलु पृच्छा गौतम! जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण पञ्च। स्नातकस्य पृच्छा गौतम! नास्ति एकोऽपि २८॥सू०११॥

टीका—इतः परम् उपसंपत् हानद्वारं वदति तत्र उपसंपत्—उपसंपत्तिः प्राप्तिरित्यर्थः, 'जहन्नत्ति' हान—त्यागः, उपसंपच्च हानं चेति उपसंपद्धानं किं पुलाकत्वादिं त्यक्त्वा सकषायत्वादिकमुपसंपद्यते? इत्यर्थः। तत्र 'पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ' पुलाकः खलु भदन्त! पुलाकत्वधर्मं जहन् किं जहति—परित्यजति किमुपसंपद्यते—प्राप्नोति पुलाकः पुलाकतां त्यजन् कीदृशं धर्मं परित्यजति प्राप्नोति च कीदृशं धर्ममिति प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा! हे गौतम! 'पुलायत्तं जहइ' पुलाकत्वम्—पुलाकभावं पुलाको जहाति—स्वस्थानात् पततीति 'कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वा उपसंपद्यते, पुलाकः पुलाकत्व

उपसंपद्धानद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' इत्यादि।

टीकार्थ—यहां उपसंपद्धान में उपसंपत् और हान ऐसे ये दो पद हैं इनमें प्राप्ति का नाम उपसंपत् और त्याग का नाम हान है। पुलाक पुलाकत्व आदि का त्याग कर कषायकुशीलत्व आदि की प्राप्ति करता है। इसी बात को गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से पूछा है—'पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' हे भदन्त! पुलाक पुलाकरूप अवस्था का परित्याग करके किसका परित्याग करता है? और 'किं उवसंपज्जइ' किसकी प्राप्ति करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! पुलायत्तं जहइ, कसाय कुसीलत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' हे गौतम! पुलाक पुलाकभाव का परित्याग करता है और कषायकुशीलता अथवा असंयम अवस्था की

હવે ઉપસંપદ્ધાનદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અહિયાં ઉપસંપદ્ધાનમાં ઉપસંપત્ અને હાન એ બે પદો આવેલા છે. તેમાં પ્રાપ્તિનું નામ ઉપસંપત્ અને ત્યાગનું નામ હાન છે. પુલાક—પુલાકપણા વિગેરેનો ત્યાગ કરીને સકષાયપણા વિગેરેની પ્રાપ્તિ કરે છે. એજ વાત ગૌતમસ્વામીએ આ નીચે પ્રમાણે પૂછી છે. 'पुलाए णं भंते! पुलायत्तं जहमाणे किं जहइ' હે ભગવન્ પુલાક પુલાકરૂપ અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને કોનો પરિત્યાગ કરે છે? અને 'किं उवसंपज्जइ' કોની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! पुलायत्तं जहइ कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! પુલાક પુલાક ભાવનો પરિત્યાગ કરે છે. અને કષાય કુશીલપણાની અથવા અસંયમ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ

परित्यज्य संयतः कषायकुशील एव भवति तत्सदृशसंयमस्थानसद्भावात्। एवं यस्य यत्सदृशानि संयमस्थानानि सन्ति स तद्भावमुपसंपद्यते मुक्त्वा कषायकुशीला-दीन् एवं सर्वत्र विज्ञेयम्। कषायकुशीलो हि विद्यमानस्वसदृशसंयमस्थानकान् पुलाकादि भावानुपसंपद्यते, अविद्यमानसमानसंयमस्थानकं च निर्ग्रन्थभावम् निर्ग्रन्थस्तु कषायकुशीलत्वं वा स्नातकत्वं वा प्राप्नोति। स्नातकस्तु सिद्धिगति-मेव गच्छतीति। तदेवाह सूत्रकारः—'बउसेणं णं' इत्यादि। 'बउसे णं भंते! बउसत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ' बकुशः खलु भदन्त! बकुशत्वं जहन् —परित्यजन् किं जहाति किमुपसंपद्यते इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'बउसत्तं जहइ' बकुशो बकुशत्वं जहाति, 'पडि

प्राप्ति करता है। पुलाक पुलाकभाव को छोडता हुआ संयत ही होता है क्योंकि इसके कषायकुशील के जैसे संयमस्थानों का सद्-भाव होता है। इस प्रकार जिसके जैसे संयमस्थानों का सद्भाव है वह कषायकुशील आदि अवस्थाओं को छोडकर उसभाव को प्राप्त करता है इसी प्रकार से सर्वत्र जानना चाहिये। कषायकुशील विद्यमान स्वसदृश संयमस्थानवाले पुलाकादि भावों को प्राप्त करता है और अविद्यमान समान संयमस्थानवाले निर्ग्रन्थ भाव को भी प्राप्त करता है। निर्ग्रन्थ कषायकुशीलता को अथवा स्नातकता को प्राप्त करता है। स्नातक सिद्धगति को ही प्राप्त करता है। इसी बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं—इस में गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—'बउसेणं भंते! बउसत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ' हे भदन्त! बकुशबकुशता का परित्याग करता हुआ किसको छोडता है और किसे प्राप्त करता

કરે છે, પુલાક પુલાક ભાવને છોડતો થકો કષાયકુશીલ સંયત જ હોય છે. કેમકે-તેમને કષાયકુશીલની જેવા જ સયમસ્થાનોનો સદ્ભાવ હોય છે. એ પ્રમાણે જેને જેને સંયમસ્થાનોનો સદ્ભાવ છે, તે કષાયકુશીલ વિગેરે અવ-સ્થાઓને છોડીને તે તે ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે, એજ રીતે બધે ઠેકાણે સમજવું જોઈએ કષાયકુશીલ વિદ્યમાન પોતાની સરખા સંયમસ્થાનવાળા પુલાક વિગેરે ભાવોને પ્રાપ્ત કરે છે. અને અવિદ્યમાન સમાન સંયમસ્થાનવાળા નિર્ગ્રન્થ ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે નિર્ગ્રન્થ કષાયકુશીલપણાને અથવા સ્નાતકપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. સ્નાતક સિદ્ધગતિને જ પ્રાપ્ત કરે છે. એજ વાતને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'बउसेणं भंते' बउसत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ' હે ભગવન્ બકુશ. બકુશ-પણાનો પરિત્યાગ કરતો થકો કોને છોડે છે? અને કોને પ્રાપ્ત કરે છે?

सेवणाकुसीलत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उपसंपज्जइ' प्रतिसेवनाकुशीलत्वं वा कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। बकुशत्वं परित्यज्य प्रतिसेवनाकुशीलो भवति कषायकुशीलो वा भवति असंयतो वा भवति संयतासंयतो वा भवतीत्यर्थः। 'पडिसेवणाकुसीले णं भंते! पडि० पुच्छा' प्रतिसेवनाकुशीलः खलु भदन्त! प्रतिसेवनाकुशीलत्वं जहत् किं जहाति कं चोपसंपद्यते इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पडिसेवणाकुसीलत्तं जहइ बउसत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' प्रतिसेवनाकुशीलत्वं स्वकीयं धर्मं जहाति

है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! बउसत्तं जहइ पडिसेवणा कुसीलत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उव-संपज्जइ' हे गौतम! बकुश बकुश अवस्था को छोडता है और प्रति-सेवनाकुशील अवस्था कषायकुशील अवस्था, असंयम अवस्था अथवा संयमासंयम अवस्था को प्राप्त करता है। तात्पर्य कहने का यही है कि बकुशसाधु जब अपनी बकुश अवस्था का परित्याग कर देता है तब अथवा तो वह प्रतिसेवना कुशील होता है अथवा कषायकुशील होता है अथवा असंयत होता है अथवा संयतासंयत होता है। 'पडिसेवणा-कुसीले णं भंते! पडि० पुच्छा' हे भदन्त! प्रतिसेवनाकुशील जब अपने स्थान से पतित हो जाता है-प्रतिसेवनाकुशील अवस्था को छोड देता है तब वह क्या छोडता है और किसे प्राप्त करता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा! पडिसेवणाकुसीलत्तं जहइ, बउसत्तं वा, कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा, संजमासंजमं वा उव-

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! વउसत्तं जहइ, पडिसेवणाकुसीलत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! બકુશ, બકુશ અવસ્થાને છોડે છે. અને પ્રતિસેવનાકુશીલ અવસ્થા, કષાય કુશીલ અવસ્થા, અસંયમ અવસ્થા, અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-બકુશ સાધુ જ્યારે પોતાની બકુશ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે અથવા તો તે પ્રતિસેવના કુશીલ થાય છે, અથવા કષાયકુશીલ થાય છે, અથવા અસંયત થાય છે. અથવા સંયતાસંયત થાય છે. 'पडिसेवणाकुसीलेणं भंते ! पडि० पुच्छा' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કુશીલ જ્યારે પોતાના સ્થાનથી પતિત થઈ જાય છે, પ્રતિસેવના કુશીલ અવસ્થાને છોડી દે છે. ત્યારે તે શું છોડે છે? અને કોને પ્રાપ્ત કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા ! पडिसेवणा कुसीलत्त जहइ, बउसत्तं वा कसायकुसीलत्तं वा, असंजमं वा, संजमासंजमं वा

बकुशत्वं वा कषायकुशीलत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते-प्राप्नोतीति। 'कसायकुसीले पुच्छा' कषायकुशीलः खलु भदन्त! कषायकुशीलत्वं जहन् कं कं धर्मं जहाति तथा कमुपसंपद्यते इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'कसायकुसीलत्तं जहइ पुलायत्तं वा बउसत्तं वा पडिसेवणाकुसीलत्तं वा णियंठत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' कषायकुशीलत्वं जहाति पुलाकत्वं वा बकुशत्वं वा प्रतिसेवनाकुशीलत्वं वा निर्ग्रन्थत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। कषायकुशीलतां परित्यज्य पुलाकादिभावं प्राप्नोतीत्यर्थः। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु

संपज्जइ' हे गौतम! जब प्रतिसेवनाकुशील, प्रतिसेवनाकुशील अवस्था का परित्याग करदेता है तब 'अथवा तो वह बकुश अवस्था को प्राप्त करता है। अथवा कषायकुशील अवस्था को प्राप्त करता है अथवा असंयम अवस्था को प्राप्त करता है। अथवा संयमासंयमावस्था को प्राप्त करता है। 'कसायकुसीले पुच्छा' हे भदन्त! कषायकुशील साधु जब अपनी कषायकुशील अवस्था को त्याग करता है तब वह क्या छोडता है और क्या प्राप्त करता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! कसायकुसीलत्तं जहइ पुलायत्तं वा बउसत्तं वा पडिसेवणाकुसीलत्तं वा णियंठत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' हे गौतम! कषायकुशील जब कषायकुशीलता का परित्याग करता है तब वह अथवा तो पुलाक अवस्था को प्राप्त करता है अथवा बकुश अवस्था को प्राप्त करता है अथवा प्रतिसेवनाकुशील

उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! જ્યારે પ્રતિસેવના કુશીલ તે અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અને કષાય કુશીલ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અને સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. 'कसायकुसीले पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય કુશીલ સાધુ જ્યારે પોતાની કષાય કુશીલ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે શું છોડે છે? અને શું પ્રાપ્ત કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'गोयमा! कसायकुसीलत्तं जहइ पुलायत्तं वा बउसत्तं वा, पडिसेवणाकुसीलत्तं वा णियट्ठत्तं वा असंजमं वा, सजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! કષાય કુશીલ જ્યારે કષાય કુશીલપણાનો પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે પુલાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા પ્રતિ-

भदन्त ! निर्ग्रन्थत्वं जहन् कं जहाति कमुपसंपद्यते इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णियंठत्तं जहइ कसायकुसीलत्तं वा सिणायत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' निर्ग्रन्थत्वं जहाति-कषायकुशीलत्वं वा स्नातकत्वं वा असंयमं वा उपसंपद्यते तत्रोपशमनिर्ग्रन्थः श्रेणीतः प्रच्यवमानः सकषायो भवति श्रेणीमस्तकेतु मृतोऽसौ देवत्वेनोत्पन्नोऽसंयतो भवति नो संयतासंयतो भवति देवत्वे देशविरतेरभावात् यद्यपि च श्रेणीपतित उपशमनिर्ग्रन्थः संयतासंयत इति देशवितोऽपि भवति तथापि नासाविहोक्तः यतः श्रेणीतः

अवस्था को प्राप्त करता है, अथवा निर्ग्रन्थ अवस्था को प्राप्त करता है अथवा संयमासंयमावस्था को प्राप्त करता है।

'णियंठेणं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थ अवस्था का जब परित्याग करता है-तब वह क्या छोडता है और किसे प्राप्त करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! नियंठत्तं जहइ, कसायकुसीलत्तं वा, सिणायत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ जब निर्ग्रन्थ अवस्था का परित्याग करता है तब वह अथवा तो कषायकुशील अवस्था को प्राप्त करता है अथवा स्नातक अवस्था को प्राप्त करता है अथवा असंयम अवस्था को प्राप्त करता है। संयमासंयम अवस्था को प्राप्त नहीं करता है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि उपशम निर्ग्रन्थ श्रेणी से गिरता हुआ सकषाय-कषायकुशील होता है। और यदि वह श्रेणि के शिखर पर मरण करता है तो देव की पर्याय से उत्पन्न हो जाता है ऐसी अवस्था में वह असंयत

સેવના કુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે.

'णियंठे ण पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ, નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો જ્યારે પરિત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે શું છોડે છે ? અને શું પ્રાપ્ત કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नियंठत्तं जहइ, कसायकुसीलत्तं वा, सिणायत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ જ્યારે નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કષાય કુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા સ્નાતક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઉપશમ નિર્ગ્રન્થ શ્રેણિથી પડતાં સકષાય-કષાય કુશીલ થાય છે. અને જો તે શ્રેણીના શિખર પર મરે છે, તો દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન

पतनानन्तरं देशविरतो न भवति किन्तु कषायकुशीलो भूत्वा ततो देशविरतः संयतासंयतो भवतीति भावः। 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त ! स्नातकत्वं जहन् किं जहाति कंचोपसंपद्यत इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिणायत्तं जहइ सिद्धिगइं उवसंपज्जइ' स्नातकत्वं जहाति सिद्धिगतिमुपसंपद्यते-प्राप्नोतीति भावः २४। गतमुपसम्पद्धानद्वारम्,

होता है। देशविरतिवाला नहीं होता, क्योंकि देव अवस्थामें देशविरति का अभाव है। यद्यपि श्रेणि से गिरा हुआ साधु उपशम निर्ग्रन्थ देशविरति वाला-संयमासंयमवाला भी होता है किन्तु वह सीधा देशविरतिवाला नहीं होता किन्तु कषायकुशील होकर फिर देशविरति वाला होता है।

'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त ! स्नातक जब स्नातक अवस्था का परित्याग करता है तब वह क्या छोडता है और क्या प्राप्त करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सिणायत्तं जहइ सिद्धिगइं उवसंपज्जइ' हे गौतम ! स्नातक जब अपनी स्नातक अवस्था का परित्याग करता है तब वह सीधा सिद्धिगति को प्राप्त करता है।

॥ चौवीसवां उपसंपद्धान द्वार समाप्त ॥

२५ वां संज्ञाद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक क्या संज्ञोप-

थई जाय छे, एवी अवस्थामां ते असंयत थय छे. देशविरतिवाळा थता नथी. केमके देव अवस्थामां देशविरतिनो अभाव होय छे. जो के श्रेणीथी पडता एवा साधु उपशम निर्ग्रन्थ देशविरतिवाळा-संयमासंयमवाळा पण होय छे, परंतु ते सीधा देशविरतिवाळा होता नथी. परंतु कषाय कुशील बनीने पछी देशविरतिवाळा बने छे.

'सिणाए पुच्छा' हे भगवन् स्नातक ज्यारे स्नातक अवस्थानो परित्याग करे छे, त्यारे ते शुं छोडे छे ? अने शुं प्राप्त करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-'गोयमा ! सिणायत्तं जहइ, सिद्धिगइं उवसंपज्जइ' हे गौतम ! स्नातक ज्यारे पोतानी स्नातक अवस्थानो परित्याग करे छे, त्यारे ते सीधा सिद्धि गतिने प्राप्त करे छे. ए रीते आ चोवीसमुं उपसंपद्धान द्वारनुं कथन छे. उपसंपद्धानद्वारसमाप्त ॥२४॥

हवे पचीसमा संज्ञाद्वारनुं कथन करवामां आवे छे.

'पुलाए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' हे भगवन् पुलाक शुं संज्ञोप-

अथ पञ्चविंशतितमं संज्ञाद्वारमाह-'पुलाए णं भंते' पुलाकः खलु भदन्त ! 'किं सन्नोवउत्ते होज्जा' किं संज्ञोपयुक्तो भवेत् 'णोसन्नोवउत्ते होज्जा' नोसंज्ञोपयुक्तो वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो सन्नोवउत्ते होज्जा' नो संज्ञोपयुक्तो भवेद् इह संज्ञापदेन-आहारादि संज्ञा गृह्यते तत्राहारादौ उपयुक्तः आहारादिषु अभिलाषवान् संज्ञोपयुक्तः, नोसंज्ञोपयुक्तस्तु आहारादि संज्ञारहितः, तत्र पुलाकनिर्ग्रन्थस्नातकाः नोसंज्ञोपयुक्ता भवन्ति, सत्यपि आहारे तत्रानभिष्वङ्गात् यद्यपि निर्ग्रन्थस्नातकौ वीतरागत्वात् नो संज्ञोपयुक्तौ संभवतः, पुलाकस्तु सरागत्वात् कथं नोसंज्ञोपयुक्तः ? इति चेदाह-सरागत्वे अनभिष्वङ्गता सर्वथैव नाऽस्तीति वक्तुं न शक्यते बकुशादीनां

युक्त है अथवा 'णो सण्णोवउत्ते होज्जा' नो संज्ञोपयुक्त है ? आहारादि की आसक्ति से युक्त होना इसका नाम संज्ञोपयुक्त है एवं आहारादि की आसक्ति से युक्त नहीं होना इसका नाम नोसंज्ञोपयुक्त है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो सण्णोवउत्ते होज्जा' हे गौतम ! पुलाक नोसंज्ञोपयुक्त होता है। आहार आदि में अभिलाषावाला होना यह संज्ञोपयुक्त शब्द का अर्थ है। और आहारादि में संज्ञा से रहित होना अभिलाषा रहित होना यह नोसंज्ञोपयुक्त शब्द का अर्थ है। पुलाक निर्ग्रन्थ और स्नातक ये नोसंज्ञोपयुक्त होते हैं। आहारादि का उपभोग करते हुए भी उसमें इनकी अभिलाषा नहीं होती है। यद्यपि निर्ग्रन्थ और स्नातक ये वीतराग होने से नो संज्ञोपयुक्त माने जा सकते हैं। पर सरागी होने से पुलाक नोसंज्ञोपयुक्त कैसे माना जा सकता है ? तो इसका उत्तर ऐसा है-सराग अवस्था होने

યુક્ત છે ? અથવા 'णो सण्णोवउत्ते होज्जा' નોસંજ્ઞોપયુક્ત છે ? આહાર વિગેરેની આસક્તિથી યુક્ત થવું તેનું નામ સંજ્ઞોપયુક્ત છે. અને આહાર વિગેરેની આસક્તિથી યુક્ત ન થવું તેનું નામ નોસંજ્ઞોપયુક્ત છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णोसण्णोवउत्ते होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. આહાર વિગેરેમાં અભિલાષાવાળા થવું તે સંજ્ઞોપયુક્ત શબ્દનો અર્થ છે. અને આહાર વિગેરેમાં સંજ્ઞાથી રહિત થવું અર્થાત્ અભિલાષા રહિત થવું તે નોસંજ્ઞોપયુક્ત શબ્દનો અર્થ છે. પુલાક, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે આહારના હોવા છતાં પણ તેમાં તેઓને અભિલાષા ઇચ્છા થતી નથી. જો કે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ વીતરાગ હોવાથી નોસંજ્ઞોપયુક્ત માની શકાય છે પરંતુ સરાગી હોવાથી પુલાક નોસંજ્ઞોપયુક્ત કેવી રીતે માની શકાય ? આ શંકાનુ સમાધાન એવું છે કે-સરાગ અવસ્થા હોવા છતાં પણ સર્વથા આસક્તિ રહિતપણુ થઈ જ

सरागत्वेऽपि निःसङ्गताया अपि शास्त्रे प्रतिपादितत्वात् । यद्वा नो संज्ञा इत्यस्य ज्ञानसंज्ञेति नाम तत्र ज्ञानसञ्ज्ञायां पुलाकनिर्ग्रन्थस्नातका उपयुक्ता भवन्ति ज्ञान-प्रधानोपयोगवन्तः, न पुनराहारादिसंज्ञोपयुक्ता भवन्ति, बकुशादयस्तु नोसंज्ञा-तथा संज्ञा, उभयोरुपयोगवन्तो भवन्तीति भावः 'बउसे णं भंते ! पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! किं संज्ञोपयुक्तो भवेत् नोसंज्ञोपयुक्तो वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सन्नोवउत्ते वा होज्जा नो सन्नोवउत्ते वा होज्जा' संज्ञोपयुक्तो वा भवेत् नोसंज्ञोपयुक्तो वा भवेदिति । 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि संज्ञोपयुक्तो

पर भी सर्वथा आसक्ति रहितता हो ही नहीं सकती है ऐसा नियम नहीं कहा जा सकता है। क्योंकि बकुश आदि में सरागता होने पर भी निः सङ्गता का भी प्रतिपादन शास्त्र में किया गया है। अथवा-'नो संज्ञा' इसका नाम ज्ञान संज्ञा ऐसा भी हैं। इस अपेक्षा ज्ञान संज्ञा में पुलाक, निर्ग्रन्थ और स्नातक ये उपयुक्त होते हैं अर्थात् इनका उपयोग ज्ञान प्रधान होता है। आहारादि संज्ञा प्रधान नहीं होता है? बकुश आदि तो नो संज्ञोपयुक्त तथा संज्ञोपयुक्त दोनों प्रकार के होते हैं। अर्थात् वे नो संज्ञा और संज्ञा दोनों के उपयोग वाले होते हैं।

'बउसेणं पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश क्या संज्ञोपयुक्त होता है अथवा नो संज्ञोपयुक्त होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सन्नोवउत्ते वा होज्जा, नो सन्नोवउत्ते वा होज्जा' हे 'गौतम ! बकुश संज्ञोपयुक्त भी होता है और नो संज्ञोपयुक्त भी होता है। 'एवं पडि-

---

શકતુ નથી. એવો નિયમ કહી શકાતો નથી કેમકે-બકુશ વિગેરેમા સરાગ પણું હોવા છતાં પણ શાસ્ત્રમાં નિઃસંગતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. અથવા 'नो संज्ञा' નું નામ જ્ઞાનસંજ્ઞા એવું પણ છે. તે અપેક્ષાએ જ્ઞાન સંજ્ઞામાં પુલાક, નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક એ ઉપયુક્ત હોય છે. અર્થાત્ તેમનો ઉપયોગ જ્ઞાનપ્રધાન હોય છે. આહાર વિગેરે સંજ્ઞાપ્રધાન હોતો નથી. બકુશ વિગેરે તો નોસંજ્ઞોપયુક્ત તથા સંજ્ઞોપયુક્ત આ બન્ને પ્રકારના હોય છે, અર્થાત્ તેઓ નો સંજ્ઞા અને સંજ્ઞા બન્નેના ઉપયોગવાળા હોય છે.

'बउसे णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ શું સંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે? અથવા નો સંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सन्नोवउत्ते वा होज्जा, नोसन्नोवउत्ते वा होज्जा' હે ગૌતમ! બકુશ સંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે, અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે. 'एवं' पडिसेवणा

वा भवेत् नो संज्ञोपयुक्तो वा भवेदिति। 'एवं कसायकुसीलेवि' एवम्-बकुशवदेव कषायकुशीलोऽपि संज्ञोपयुक्तो वा भवेत् नोसंज्ञोपयुक्तो वा भवेदिति। 'णियंठे सिणाए जहा पुलाए' निर्ग्रन्थः स्नातकश्च यथा पुलाकः, पुलाकवदेव निर्ग्रन्थ-स्नातकौ नोसंज्ञोपयुक्तौ भवत इति।२५ गतं संज्ञाद्वारम्।

अथ षड्विंशतितममाहारद्वारमाह-'पुलाए णं भंते! किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त! किं आहारको भवेत् अनाहारको वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'आहारए होज्जा णो अणाहारए होज्जा' आहारको भवेत् नो अनाहारको भवेत् पुलाक इति। 'एवं जाव णियंठे' एव यावद् निर्ग्रन्थः, अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवना-

---

सेवणाकुसीले वि' बकुश के जैसे प्रतिसेवनाकुशील भी संज्ञोपयुक्त और नोसंज्ञोपयुक्त होता है। 'एवं कसायकुसीले वि' बकुश के जैसा कषायकुशील भी संज्ञोपयुक्त भी होता है और नो संज्ञोपयुक्त भी होता है। 'णियंठे सिणाए जहा पुलाए' 'पुलाक के जैसे निर्ग्रन्थ और स्नातक नोसंज्ञोपयुक्त होते हैं।

॥ संज्ञाद्वार समाप्त २५ ॥

॥ आहारद्वार का कथन ॥

'पुलाए णं भंते! किं आहारए होज्जा, अणाहारए होज्जा' हे भदन्त! पुलाक आहारक होता है? अथवा अनाहारक होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! आहारए होज्जा नो अणाहारए होज्जा' हे गौतम! पुलाक आहारक होता है अनाहारक नहीं होता है। 'एवं

कुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ સંજ્ઞોપયુક્ત અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. 'एवं कसायकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે કષાય કુશીલ પણ સંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે, અને નોસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે. 'णियंठे सिणाए जहा-पुलाए' પુલાકના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે, એ રીતે આ સંજ્ઞાદ્વાર કહ્યુ છે.

॥ સંજ્ઞાદ્વાર સમાપ્ત ૨૫ ॥

હવે આહારદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'पुलाए णं भंते! किं आहारए होज्जा, अणाहारए होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક આહારક હોય છે? કે અનાહારક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आहारए होज्जा णो अणाहारए होज्जा' હે ગૌતમ! પુલાક આહારક હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. 'एवं जाव णियंठे' એજ

कुशीलकषायकुशीलानां संग्रहो भवति, तथा च बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशील निर्ग्रन्था आहारका एव भवन्ति नो अनाहारका भवन्तीति । 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त ! आहारको भवेत् अनाहारको वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'आहारए वा होज्जा अणाहारए वा होज्जा' आहारको वा भवेत् अनाहारको वा भवेत् । पुलाकादेर्निर्ग्रन्थपर्यन्तस्य अनाहारकत्वकारणानां विग्रहगत्यादीनामभावात् आहारकत्वमेव, स्नातकस्तु केवलिसमुद्घाते तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु अयोग्यवस्थायां च अनाहारक एव भवति, एतदन्यत्र पुनराहारको भवति, इत्यत उक्तम्-स्नातक आहारको वा भवेत् अनाहारको वा भवेदिति २६ । गतमाहारद्वारम् । अथ भवद्वारमाह-'पुलाए

जाव णियंठे' इसी प्रकार से यावत्-बकुश, प्रतिसेवनाकुशील, कषायकुशील और निर्ग्रन्थ ये सब भी आहारक ही होते हैं । अनाहारक नहीं होते हैं ।

'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त ! स्नातक आहारक होता है अथवा अनाहारक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! आहारए वा होज्जा अणाहारए वा होज्जा' हे गौतम ! स्नातक आहारक भी होता है और अनाहारक भी होता है । पुलाक से लेकर निर्ग्रन्थ तक के साधु के विग्रह गत्यादि रूप अनाहारकता के कारणों के अभाव से आहारकता ही है । पर स्नातक के केवलिसमुद्घात अवस्था में तृतीय चतुर्थ और पंचम समय में तथा अयोगी अवस्था में अनाहारकता है और इसके सिवाय आहारकता है ।

॥ आहारद्वार समाप्त २६ ॥

પ્રમાણે યાવત્-બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થ આ સઘળા સાધુ પણ આહારક જ હોય છે, અનાહારક હોતા નથી.

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક સાધુ આહારક હોય છે ? કે અનાહારક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! આહારए વા હોજ્જા અણાહારए વા હોજ્જા' હે ગૌતમ ! સ્નાતક આહારક પણ હોય છે, અને અનાહારક પણ હોય છે. પુલાકથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુને વિગ્રહગતિ વિગેરે રૂપ અનાહારકપણાના કારણોના અભાવથી આહારકપણુ જ છે. પરંતુ સ્નાતકને કેવલી સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા સમયમાં તથા અયોગી અવસ્થામાં અનાહારકપણું છે અને તેના સિવાય આહારકપણું આવે છે એ રીતે આ છવ્વીસમું આહારદ્વાર કહ્યું છે.

॥ આહારદ્વાર સમાપ્ત ૨૬ ॥

णं भंते ! कइ भवग्गहणाइं होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! कति भवग्रहणानि भवन्तीति कति भवान् कृत्वा सिद्धयतीत्यर्थः, इति भवग्रहणविषये प्रश्नः। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' जघन्येन एकं भवग्रहणं पुलाकस्य भवति उत्कर्षेण त्रीणि भवग्रहणानि भवन्ति, जघन्यत एकस्मिन् भवग्रहणे पुलाको भूत्वा कषायकुशीलत्वादिकं संयतत्वान्तरम् एकशोऽनेकशो वा तत्रैव भवे भवान्तरेवाऽवाप्य सिद्धयति भवान्तरमिति, तत्र सातिचारतया मरणे सति द्वितीयं मनुष्यभवमवाप्य सिध्यति उत्कृष्टत स्तु देवादिभवान्तरितान् त्रीन् भवान् पुलाकत्वं प्राप्नोतीति भावः। 'बउसे पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त ! कति भवग्रहणानि कृत्वा सिद्धयतीति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा'

---

२७ भवद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! कइ भवग्गहणाइं होज्जा' हे भदन्त ! पुलाक कितने भवों को ग्रहण करने के बाद सिद्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' हे गौतम ! पुलाक जघन्य से एक भवग्रहण करने के बाद सिद्ध होता है और उत्कृष्ट से तीन भवों को ग्रहण करने के बाद सिद्ध होता है। अर्थात् –जघन्य से एक भव में पुलाक होकर कषायकुशील आदि रूप संयत अवस्था को एकबार अथवा अनेक बार उसी भव में अथवा भवान्तर में प्राप्त करके सिद्ध होता है। भवान्तर में सातिचार होकर मरण होने पर द्वितीय मनुष्यभव को प्राप्त करके सिद्ध होता है और उत्कृष्ट से देवादि भवों द्वारा अन्तरित तीन भवों तक पुलाक अवस्था प्राप्त कर सिद्ध होता है।

હવે સત્યાવીસમાં ભવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! कइ भवग्गहणाइ होज्जा' હે ભગવન્ પુલાક કેટલા ભવોને ગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं एक्क उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ ! પુલાક જઘન્યથી એક ભવગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કર્યા પછી સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક ભવમાં પુલાક થઈને કષાય કુશીલ વિગેરે રૂપ સંયત અવસ્થાને એક વાર અથવા અનેકવાર એજ ભવમાં અથવા ભવાન્તરમાં પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે ભવાન્તરમાં સાતિચાર થઈને મરણ થયા પછી બીજા મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દેવાદિભવોદ્વારા અન્તરિત ત્રણ ભવો સુધી પુલાક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થાય છે,

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' जघन्येन एकं भवग्रहणं बकुशस्य भवति, उत्कृष्टतोऽष्ट भवग्रहणानि भवन्ति, अत्र कश्चित् एकस्मिन्नेव भवे बकुशत्वं कषायकुशीलत्वं च प्राप्य सिद्धो भवति तथा एकभवे बकुशत्वं प्राप्य भवान्तरे बकुशत्वप्राप्तिं विनाऽपि सिद्धो भवति अतो बकुशस्य जघन्येन एकभवग्रहणं कथितम् उत्कर्षतस्तु अष्टौ भवा भवन्ति यत्र तस्य उत्कर्षतोऽष्टभवपर्यन्तं चारित्रप्राप्तिर्भवति तत्र कश्चित् तान् अष्टौ अपि भवान् बकुशत्वेन, चरमभवंतु सकषायत्वयुक्तबकुशत्वेन पूरयति, तथा कश्चित् प्रतिभवं प्रतिसेवना-

---

'बउसे पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश कितने भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' हे गौतम ! बकुश जघन्य से एक भव को ग्रहण करके और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है। यहां कोई एक ही भव में बकुश अवस्था को और कषायकुशील अवस्था को प्राप्त कर सिद्ध हो जाता है और कोइ एक भव में बकुश अवस्था को प्राप्त कर तथा भवान्तर में बकुश अवस्था प्राप्त किये विना भी सिद्ध हो जाता है। इसलिये बकुश का एक भवग्रहण जघन्य से कहा है। तथा उत्कृष्ट से जो आठ भवग्रहण कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि आठ भवतक उत्कृष्ट रूप से उसे चारित्र की प्राप्ति होती है। इनमें कोईएक तो आठ भव बकुशरूप से और अन्तिम भव कषायकुशीलसहित बकुशरूप से पूरण करता है तथा कोईएक

'बउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' હે ગૌતમ! બકુશ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને તે પછી સિદ્ધ થાય છે. અહિયાં કોઈ એક જ ભવમાં બકુશ અવસ્થાને અથવા કષાયકુશીલ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જાય છે. અને કોઈ એક ભવમાં બકુશ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને તથા ભવાન્તરમાં બકુશ અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા વિના પણ સિદ્ધ થઈ જાય છે. તેથી બકુશનો એક ભવગ્રહણ જઘન્યથી કહ્યો છે તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે આઠ ભવગ્રહણ કહ્યા છે, તેનુ કારણ એવું છે કે-આઠ ભવ સુધી ઉત્કૃષ્ટપણાથી તેને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ હોય છે. તેમાં કોઈ એક આઠ ભવ બકુશપણાથી અને છેલ્લો ભવ કષાય સહિત બકુશપણાથી પૂરો કરે છે. તથા કોઈ એક પ્રત્યેક ભવ પ્રતિસેવનાકુશીલ વિગેરે રૂપથી યુક્ત બકુશપણાથી પૂરો કરે છે.

कुशीलत्वादियुक्तबकुशत्वेन पूरयतीति भावः। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। एवं बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि जघन्यत एक भवग्रहणं भवति उत्कर्षेण तु अष्टौ भवग्रहणानि भवन्तीति। 'एवं कसायकुसीलेवि' एवं कषायकुशीलोऽपि कषायकुशीलस्यापि जघन्येन एकभवग्रहणमुत्कर्षतोऽष्ट भवग्रहणानि भवन्तीति। 'णियंठे जहा पुलाए' निर्ग्रन्थो यथा पुलाकः, निर्ग्रन्थस्य पुलाकवदेव जघन्येन एकं भवग्रहणमुत्कर्षतस्त्रीणि भवग्रहणानि भवन्तीति। 'सिणाए पुच्छा' स्नातकस्य खलु भदन्त! कति भवग्रहणानि भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'एकं' एकमेव भवग्रहणं भवति स्नातकस्येति २७।

प्रत्येक भव प्रतिसेवनाकुशीलत्वादि रूप से युक्त बकुशरूप से पूरण करता है। 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' इसी प्रकार से प्रतिसेवनाकुशील भी जघन्य से एक भवग्रहण करके सिद्ध होता है और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है। 'एवं कसायकुसीले वि' इसी प्रकार से कषाय कुशील भी जघन्य से एक भव ग्रहण करके और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है। 'णियंठे जहा पुलाए' निर्ग्रन्थ पुलाक के जैसे जघन्य से एक भवग्रहण करके और उत्कृष्ट से तीन भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है। 'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक कितने भवों को ग्रहण करके सिद्ध होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! एक्को' हे गौतम! स्नातक एक भव को लेकर सिद्ध होता है। भवद्वार का कथन समाप्त।

'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. 'एवं कसायकुसीले वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલ પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. 'णियंठे जहा पुलाए' નિર્ગ્રન્થ પુલાકના કથન પ્રમાણે જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરીને અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा! एक्को' હે ગૌતમ! સ્નાતક એક ભવ ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય છે. ભવદ્વાર સમાપ્ત ૨૭॥

अथाष्टविंशतितममाकर्षद्वारम् 'पुलागस्स णं भंते ! एगभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' पुलाकस्य खलु भदन्त ! एक भवग्रहणीयाः-एकस्मिन् भवे ग्रहणयोग्याः कियन्त आकर्षाः, अकर्षणम् आकर्ष चारित्रप्राप्तिः, तथा च चारित्र-परिणामात्मका आकर्षाः पुलाकस्यैकस्मिन् भवे कियन्तो भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं तिन्नि' जघन्येन एक आकर्षो भवति एकस्मिन् भवे पुलाकस्य, उत्कर्षेण तु त्रय आकर्षा भवन्तीति । 'वउसस्स णं पुच्छा' बकुशस्य खलु भदन्त ! एक भवग्रहणीयाः कियन्तश्चारित्रपरिणामात्मका आकर्षा भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन एक आकर्षः, 'उक्कोसेणं सत्तग्गसो' उत्कर्षेण शताग्रशः-शतपृथक्त्वम् तदुक्तम्-'तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयपुहुत्तं च होइ विरईए' त्रयाणां सहस्रपृथक्त्वम् विरतेः पुन शतपृथक्त्वं

२८ आकर्षद्वार का कथन

'पुलागस्स णं भंते ! एक भवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' हे भदन्त ! पुलाक को एक भव में चारित्र परिणामात्मक आकर्ष कितने होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को, उक्को-सेणं तिन्नि' हे गौतम ! पुलाक को एक भव में जघन्य से एक आकर्ष होता है और उत्कृष्ट से तीन आकर्ष होते हैं। 'बउसस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश को एक भव में चारित्र परिणामात्मक आकर्ष कितने होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को उक्को-सेणं सत्तग्गसो' हे गौतम ! बकुश के जघन्य से एक आकर्ष और उत्कृष्ट से शतपृथक्त्व दो सौ से लेकर ९ सौ तक आकर्ष होते हैं। तदुक्तम्-'तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयपुहुत्तं च होइ विरईए' 'एवं पडिसेवणा-

હવે અઠ્યાવીસમાં આકર્ષ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलागस्स णं भंते ! एकभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકને એક ભવમાં ચારિત્ર પરિણામાત્મક આકર્ષ કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेण एक्को, उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ ! પુલાકને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષક હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ 'આકર્ષ' હોય છે. 'वउसस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશને એક ભવમા ચારિત્ર પરિણામા-ત્મક 'આકર્ષ' કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेण एक्को उक्कोसेणं सत्तग्गसो' હે ગૌતમ ! બકુશને જઘન્યથી એક 'આકર્ષ' અને ઉત્કૃષ્ટથી શત પૃથકત્વ એટલે કે બસોથી લઇને નવસો સુધી 'આકર્ષ' હોય છે. એજ કહ્યુ છે કે-'तिण्हसहस्सपुहुत्तं सय पुहुत्त च होइ विरईए' एवं पडिसेवणाकुसीले वि' બકુશના કથન પ્રમાણે

भवतीतिच्छाया। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं प्रतिसेवनाकुशीलेऽपि एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि जघन्येन एक एवाकर्षो भवति एक भवग्रहणे उत्कर्षेण शतपरिणामेन भवति द्विशतादारभ्य नवशतपर्यन्त भवतीति। 'एवं कसायकुसीलेवि' एवं कषायकुशीलोऽपि, एवम्-बकुशवदेव कषायकुशीलस्यापि एक भवग्रहणीय एक आकर्षो जघन्येन, उत्कर्षेण तु शतपृथक्त्वरूप इति। 'णियंठस्स णं पुच्छा' निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त! एक भवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन एक आकर्षो भवति 'उक्कोसेणं दोन्नि' उत्कर्षेण द्वौ आकर्षौ एकस्मिन् भवे वारद्वयमुपशमश्रेणीकरणात् उपशमनिर्ग्रन्थस्य द्वौ आकर्षौ भवत इति। 'सिणायस्स णं पुच्छा' स्नातकस्य खलु भदन्त! एकभवग्रहणीयः कियान् आकर्षो भवतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एक्को' एकः स्नातकस्यैव भवग्रहणे एक एव आकर्षो भवतीति भावः 'पुलागस्स णं

कुसीले वि' बकुश के जैसे ही प्रतिसेवनाकुशील के भी जघन्य से एक ही आकर्ष एक भव में होता है और उत्कृष्ट से दो सौ से लेकर ९ सौ तक आकर्ष होते हैं। 'एव कसायकुसीले वि' इसी प्रकार से कषायकुशील के भी एक भव में एक ही आकर्ष जघन्य से होता है और उत्कृष्ट से शतपृथक्त्व आकर्ष होते हैं।

'णियंठस्स पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ के एक भव में कितने आकर्ष होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं दोण्णि' हे गौतम! निर्ग्रन्थ के जघन्य से एक भव में एक आकर्ष होता है और उत्कृष्ट से उपशमनिर्ग्रन्थ के दो बार उपशमश्रेणी करने से दो आकर्ष होते हैं। 'सिणायस्स णं पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक के

પ્રતિસેવના કુશીલને પણ એક ભવમા જઘન્યથી એક જ 'આકર્ષ' હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બસોથી લઈને નવસો સુધીના 'આકર્ષ' હોય છે 'एव' कसाय कुसीले वि' એજ પ્રમાણે કષાય કુશીલને પણ એક ભવમાં જઘન્યથી એક જ આકર્ષ હોય છે. અને ઉત્કર્ષથી શત પૃથકત્વ એટલે કે બસોથી લઈને નવસો સુધીના 'આકર્ષ' હોય છે.

'णियंठस्स पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થને એક ભવમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेण एक्को उक्कोसेण दोण्णि' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થને જઘન્યથી એક ભવમા એક 'આકર્ષ' હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ઉપશમ નિર્ગ્રન્થને બે વાર ઉપશમ શ્રેણી કરવાથી બે 'આકર્ષ' હોય છે. 'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને એક ભવમાં

भंते ! नानाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' पुलाकस्य खलु भदन्त ! नानाभवग्रहणीयाः, नानाप्रकारकेषु भवग्रहणेषु ये भवन्ति ते अनेकभवग्रहणीयाः अनेकप्रकारकभवे संपद्यमाना इत्यर्थः, कियन्त आकर्षाः प्रज्ञप्ता भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दोन्नि' जघन्येन द्वौ, एक आकर्ष एकस्मिन् भवे द्वितीय आकर्षोऽन्यस्मिन् भवे, इत्येवं रूपेण अनेकभवे द्वौ आकर्षौ स्यातामिति । 'उक्कोसेणं सत्त' उत्कर्षेण सप्त' पुलाकत्वम् उत्कर्षतः त्रिषु भवेषु स्यात् एकत्र च तदुत्कर्षतो वारत्रयं भवति ततश्च प्रथमभवे-एक एव आकर्षः अन्यस्मिन् भवद्वये त्रयस्त्रय आकर्षा इत्यादि विकल्पैः सप्त ते

एक भव में कितने आकर्ष होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! एक्को' हे गौतम ! स्नातक के एक भव में एक ही आकर्ष होता है ।

'पुलागस्स णं भंते ! नानाभवग्गहणिया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' हे भदन्त ! पुलाक के अनेक भव में कितने आकर्ष होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं सत्त' हे गौतम ! पुलाक के अनेक भव में दो आकर्ष जघन्य से और सात आकर्ष उत्कृष्ट से होते हैं । तात्पर्य यह है कि पुलाक के एक भव में एक और अन्य भव में दूसरा आकर्ष होता है । इस प्रकार से अनेक भवों को आश्रित करके पुलाक के जघन्य से दो आकर्ष कहे गये हैं । पुलाक अवस्था उत्कृष्ट से तीन भवों में होती है । इनमें एक भव में उत्कृष्ट से वह तीन वार होती है । इस प्रकार प्रथम भव में एक आकर्ष और दो भवों में तीन २ आकर्ष होने से ७ आकर्ष अनेक भवों

કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'ગોયમા ! एक्को' હે ગૌતમ ! સ્નાતકને એક ભવમાં એક જ આકર્ષ હોય છે.

'पुलागस्स णं भंते ! णाणाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકને અનેક ભવોમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं दोन्नि, उक्कोसेणं सत्त' હે ગૌતમ ! પુલાકને અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત 'આકર્ષ' હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–પુલાકને એક ભવમાં એક અને બીજા ભવમાં બીજું 'આકર્ષ' હોય છે. આ રીતે અનેક ભવોનો આશ્રય કરીને પુલાકને જઘન્યથી બે 'આકર્ષ' કહ્યા છે પુલાક અવસ્થા ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોમાં હોય છે. તેમાં એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી તે ત્રણ વાર હોય છે. આ રીતે પહેલા ભવમાં એક 'આકર્ષ' અને બે ભવોમાં ત્રણ ત્રણ 'આકર્ષ' થવાથી અનેક ભવોની અપેક્ષાથી ૭ સાત 'આકર્ષ' ઉત્કૃષ્ટપણાથી થાય છે.

आकर्षा भवन्तीति। 'बउसस्स पुच्छा' बकुशस्य खलु भदन्त। अनेकभवग्रहणे कियन्त आकर्षा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं दोन्नि' जघन्येन द्वौ आकर्षौ भवतः, 'उक्कोसेणं सहस्सग्गसो' उत्कर्षेण सहस्राग्रशः सहस्रपरिणामेन सहस्रपृथक्त्वमित्यर्थः बकुशस्याष्टौ भवग्रहणानि उत्कर्षतः कथितानि एकस्मिन् भवग्रहणे चाकर्षाणां शतपृथक्त्वं कथितम् तत्र च यदा अष्टास्वपि भवग्रहणेषु उत्कर्षतो नव प्रत्येकमाकर्षशतानि तदा नवानामपि शतानाम् अष्टाभिर्गुणने सप्तसहस्राणि शतद्वयाधिकानि भवन्तीति। 'णियंठस्स णं पुच्छा'

की अपेक्षा से उत्कृष्ट रूप में होते हैं। 'बउसस्स पुच्छा' हे भदन्त! बकुश के अनेक भवों में कितने आकर्ष होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सहस्सग्गसो' हे गौतम! बकुश के अनेक भवों में जघन्य से दो आकर्ष और उत्कृष्ट से दो हजार से लेकर ९ हजार तक आकर्ष होते हैं। इनका विचार इस इस प्रकार से है-बकुश के उत्कृष्ट से आठ भव होते हैं इन में से प्रत्येक भव में अधिक से अधिक शतपृथक्त्व आकर्ष होते हैं। इस प्रकार आठों भवों में उत्कृष्ट से ९-९ सौ आकर्ष हो जाते हैं। ९ सौ आकर्षों के साथ ८ का गुणा करने से सब मिलकर कुल आकर्ष ७२०० होते हैं। इसी लिये यहां बकुश के उत्कृष्ट से सहस्र पृथक्त्व तक आकर्ष कहे गये हैं।

'णियंठस्स णं पुच्छा' हे भदन्त निर्ग्रन्थ के अनेक भवों में कितने आकर्ष होते हैं। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि

'बउसस्स पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશને અનેક ભવોમા કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेण दोन्नि, उक्कोसेणं सहस्सग्गसो' હે ગૌતમ! બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે 'આકર્ષ' અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઈને નવ હજાર સુધી 'આકર્ષ' હોય છે. આ કથનનો સારાંશ એવો છે કે-બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ હોય છે તેમાંથી પ્રત્યેક ભવમાં વધારેમાં વધારે શતપૃથક્ત્વ 'આકર્ષ' હોય છે. એ રીતે આઠે ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી ૯-૯ નવસો નવસો 'આકર્ષ' થઈ જાય છે નવસો 'આકર્ષ'ની સાથે ૮ નો ગુણાકાર કરવાથી બધા મળીને કુલ ૭૨૦૦ સાત હજાર બસો થાય છે. તેથી અહિયાં બકુશને ઉત્કૃષ્ટથી ૯ નવ હજાર સુધી 'આકર્ષ' કહ્યા છે.

'णियंठस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થને અનેક ભવોમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं

निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त ! अनेक भवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच' जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण पञ्चाकर्षा भवन्ति, निर्ग्रन्थस्योत्कृष्टत स्त्रीणि भवग्रहणानि कथितानि एकत्र च भवे द्वौ द्वौ आकर्षौ इत्येवमेकत्र भवे द्वौ अपरत्रापि च द्वौ तदन्यत्र भवे एक आकर्ष इत्येवं क्रमेण निर्ग्रन्थस्योत्कृष्टतः पञ्चाकर्षा भवन्ति, अत्र चरममेकं क्षपकनिर्ग्रन्थत्वाकर्षं कृत्वा सिद्ध्यतीति कृत्वा पञ्चाकर्षाः प्रोक्ता इति । 'सिणायस्स णं पुच्छा' स्नातकस्य खलु भदन्त ! नाना भव ग्रहणे कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नत्थि एक्कोवि' नास्ति एकोऽपि आकर्षः स्नातकस्याकर्ष एव न भवतीति भावः ॥८ ॥सू०११॥

उक्कोसेणं पंच' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ के अनेक भवों में कम से कम दो आकर्ष और अधिक से अधिक पांच आकर्ष होते हैं। तात्पर्य यह है कि निर्ग्रन्थ के उत्कृष्ट से तीन भव होते हैं इनमें से प्रथम भव में दो आकर्ष द्वितीय भव में दो आकर्ष और तृतीय भव में एक इस प्रकार से उत्कृष्ट रूप में निर्ग्रन्थ के पांच आकर्ष होते कहे गये हैं। अन्तिम क्षपक निर्ग्रन्थ अवस्था का आकर्ष कर वह सिद्ध हो जाता है।

'सिणायस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! स्नातक के नाना भवों में कितने आकर्ष होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! नत्थि एक्को वि' हे गौतम ! स्नातक के एक भी आकर्ष नहीं होता है ॥सू०११॥

दोन्नि उक्कोसेणं पंच' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થને અનેક ભવોમાં ઓછામાં ઓછા બે આકર્ષ અને વધારેમાં વધારે પાંચ આકર્ષ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નિર્ગ્રન્થને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવ હોય છે. તેમાંથી પહેલા ભવમાં બે 'આકર્ષ' બીજા ભવમાં બે 'આકર્ષ' અને ત્રીજા ભવમાં એક આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પણામાં નિર્ગ્રન્થને પાંચ 'આકર્ષ' હોવાનું કહેલ છે છેલ્લી ક્ષપક નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનું 'આકર્ષ' કરીને તે સિદ્ધ થઈ જાય છે.

'सिणायस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને નાના ભવોમાં એટલે કે અનેક ભવોમાં કેટલા 'આકર્ષ' હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'गोयमा ! नत्थि एक्को वि' હે ગૌતમ ! સ્નાતકને એકપણ 'આકર્ષ' હોતું નથી. ॥સૂ૦ ૧૧॥

एकोनत्रिंशत्तमादिकं कालादिद्वारं द्वात्रिंशत्तमद्वारपर्यन्तमाह-'पुलाए णं भंते ! इत्यादि ।

मूलम्-पुलाए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं! बउसे पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी। एवं पडिसेवणाकुसीले वि कसायकुसीले वि। णियंठे पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। सिणाए पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्व-कोडी। पुलाया णं भंते! कालओ केवइचिरं होंति? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। बउसाणं पुच्छा गोयमा! सव्वद्धं एवं जाव कसायकुसीला णियंठा जहा पुलाया सिणाया जहा बउसा।२९। पुलागस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणी ओस्सप्पिणीओ कालओ अवड्ढ-पोग्गलपरियट्टं देसूणं एवं जाव णियंठस्स। सिणायस्स पुच्छा गोयमा! नत्थि अंतरं। पुलायाणं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वासाइं। बउसाणं भंते! पुच्छा गोयमा! नत्थि अंतरं एवं जाव कसायकुसीलाणं। णियंठाणं पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा। सिणायाणं जहा बउसाणं३०। पुलागस्स णं भंते! कइ समुग्घाया पन्नत्ता? गोयमा! तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता तं जहा वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणांतियसमुग्घाए। बउसस्स णं भंते! पुच्छा गोयमा! पंच समुग्घाया पन्नत्ता तं जहा वेयणासमुग्घाए जाव तेयासमु-ग्घाए। एवं पडिसेवणाकुसीलस्स वि। कसायकुसीलस्स

पुच्छा गोयमा ! छ समुग्घाया पन्नत्ता तं जहा--वेयणासमुग्घाए जाव आहारगसमुग्घाए। णियंठस्स णं पुच्छा गोयमा ! नत्थि एक्को वि। सिणायस्स पुच्छा एवके केवलिसमुग्घाए पन्नत्ते३१। पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा १, असंखेज्जइभागे होज्जा २, संखेज्जेसु भागेसु होज्जा ३, असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा ४, सव्वलोए होज्जा ५? गोयमा ! णो संखेज्जइभागे होज्जा असंखेज्जइभागे होज्जा णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा, णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा, णो सव्वलोए होज्जा। एवं जाव णियंठे। सिणाए णं पुच्छा, गोयमा ! णो संखेज्जइभागे होज्जा असंखेज्जइभागे होज्जा, णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा सव्वलोए वा होज्जा ३२॥सू० १२॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम्। वकुशः पृच्छा गौतम ! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः, एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि कषायकुशीलोऽपि। निर्ग्रन्थः पृच्छा गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम्। स्नातकः पृच्छा गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः। पुलाकाः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवन्ति, गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम्। वकुशः खलु पृच्छा गौतम ! सर्वाद्धाम्। 'एवं यावत् कषायकुशीलाः निर्ग्रन्था यथा पुलाकाः, स्नातका यथा वकुशाः २९। पुलाकस्य खलु भदन्त ! कियत्कालमन्तरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण अनन्तं कालम् अनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः कालतः। क्षेत्रतः अपार्द्धपुद्गलपरावर्तं देशोनम्। एवं यावन्निर्ग्रन्थस्य। स्नातकस्य पृच्छा, गौतम ! नास्ति अन्तरम्। पुलाकानां खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण संख्येयानि वर्षाणि। वकुशानां भदन्त ! पृच्छा गौतम ! नास्ति अन्तरम् एवं यावत् कषायकुशीलानाम् निर्ग्रन्थानां पृच्छा गौतम ! एकं समयम् उत्कर्षेण षण्मासाः। स्नातकानां यथा वकुशानाम् ३०। पुलाकस्य खलु भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः? गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—वेदनासमुद्घातः१, कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३। वकुशस्य खलु भदन्त ! पृच्छा

गौतम ! पञ्चसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-वेदनासमुद्घातो यावत् तेजः समुद्घातः, एवं प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि। कषायकुशीलस्य पृच्छा-गौतम ! षट्समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-वेदनासमुद्घातो यावत् आहारसमुद्घातः। निर्ग्रन्थस्य खलु पृच्छा गौतम ! नास्ति एकोऽपि। स्नातकस्य पृच्छा गौतम ! एकः केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः ३१। पुलाकः खलु भदन्त ! लोकस्य किं संख्येयभागे भवेत् १, असंख्येयभागे भवेत् २, संख्येयेषु भागेषु भवेत् ३, असंख्येयेषु भागेषु भवेत् ४, सर्वलोके भवेत् ५, ? गौतम ! नो संख्येयभागे भवेत् असंख्येयभागे भवेत् नो संख्येयेषु भागेषु भवेत् नो असंख्येयेषु भागेषु भवेत् नो सर्वलोके भवेत्। एवं यावत् निर्ग्रन्थोऽपि। स्नातकः खलु पृच्छा गौतम ! नो संख्येयभागे भवेत् असंख्येयभागे भवेत् नो संख्येयेषु भागेषु भवेत् सर्वलोके वा भवेत् ३२ ॥सू० १२॥

टीका—'पुलाए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' पुलाकः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति, कालापेक्षया पुलाकः कियन्तं कालं तिष्ठतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं भवति पुलाकः, 'उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम् पुलाकतां प्रतिपन्नो जीवो यावत्पर्यन्तमन्तर्मुहूर्त्तं न परिसमाप्यते तावत्पर्यन्तं न म्रियते, तथा पुलाकत्वात् पतितोऽपि न भवतीति कृत्वा जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमित्युच्यते। तथोत्कर्षतोऽपि अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमेव भवति एतत्प्रमाणत्वादेत-

---

२९ वें द्वार से लेकर ३२ वें द्वार तक का कथन 'पुलाए णं भंते' इत्यादि।

टीकार्थ-'पुलाए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! काल की अपेक्षा से पुलाक कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे हे गौतम ! पुलाक काल की अपेक्षा जघन्य से और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। अर्थात् जब तक एक अन्तर्मुहूर्त्त समाप्त

હવે ઓગણત્રીસમા દ્વારથી તેત્રીસમા દ્વાર સુધીના દ્વારોનું કથન કરવામાં આવે છે. 'पुलाए णं भंते !' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'पुलाए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ કાળની અપેક્ષાથી પુલાક કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! પુલાક કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. અર્થાત્ જ્યાં સુધીમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સમાપ્ત

त्स्वभावस्येति। 'वउसे पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयम् 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटि, बकुशस्य चारित्रप्राप्ते रनन्तरसमये एव मरणस्य संभवेन जघन्येन एकं समयमिति कथितं तथा पूर्वकोटयायुष्कः अष्टवर्षानन्तरं नवमे वर्षे चारित्रं गृह्णाति तदपेक्षया किञ्चिन्न्यूनपूर्वकोटिवर्षकाल उत्कर्षेण कथित इति। 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि कसायकुसीलेवि' एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि

नहीं हो जाता है तब तक पुलाकता को प्रतिपन्न हुआ जीव न मरता है और न पुलाक अवस्था से पतित होता है। इस कारण जघन्य और उत्कृष्ट काल इसका एक अन्तर्मुहूर्त्त का कहा गया है।

'बउसे पुच्छा' हे भदन्त! बकुश काल की अपेक्षा कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' हे गौतम! काल की अपेक्षा बकुश जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से कुछ कम एक पूर्व-कोटि तक रहता है। यहां जो बकुश का जघन्य से एक समय का काल कहा गया है उसका कारण ऐसा है कि बकुश के चारित्र प्राप्ति के बाद तुरत ही मरण होने की संभावना रहती है। तथा पूर्व कोटि की आयुवाला आठ वर्ष के बाद नौ वें वर्ष में चारित्र ग्रहण कर लेता है इस अपेक्षा उत्कृष्ट काल कुछ कम एक पूर्व कोटि का कहा गया है।

થતું નથી, ત્યાં સુધી પુલાકપણામાં રહેલા જીવો મરતા નથી, તથા પુલાક અવસ્થાથી પતિત પણ થતા નથી. તે કારણથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તકાળ તેમનો કહેલ છે.

'વउसे पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ગૌતમ! કાળની અપેક્ષાથી બકુશ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક ઓછો એક પૂર્વકોટી સુધી રહે છે. અહિયાં બકુશનો જઘન્યથી એક સમયનો કાળ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે-બકુશને ચારિત્ર પ્રાપ્તિ પછી તરત જ મરણ થવાની સંભાવના રહે છે, અને પૂર્વકોટીની આયુષ્યવાળા આઠ વર્ષને અન્તે ચારિત્રગ્રહણ કરી લે છે. તે અપેક્ષાથી કંઇક કમ એક પૂર્વકોટીનો કહ્યો છે, 'एवं पडिसेवणा

कषायकुशीलोऽपि विज्ञेयः, तत्र प्रतिसेवनाकुशीलः जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेण-देशोना पूर्वकोटिं यावदवतिष्ठते इति। कषायकुशीलोऽपि जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिवर्षं यावदवतिष्ठते इति। 'णियंठे णं पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकसमयम् उपशान्तमोहस्य प्रथमसमयसमनन्तरमेव मरणसंभवेन एकसमयमात्रकथितम् 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तं यावदवतिष्ठते निर्ग्रन्थाद्धाया एवं प्रमाणत्वादिति। 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भव

'एवं पडिसेवणाकुसीले वि कसायकुसीले वि' इसी प्रकार का कथन प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये अर्थात् ये दोनों भी जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से कुछ कम एक पूर्वकोटि तक रहते हैं। 'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ काल की अपेक्षा कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम! निर्ग्रन्थ जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। यहां जो निर्ग्रन्थ के रहने का काल एक समय का जघन्य से कहा गया है सो उसका कारण ऐसा है कि उपशान्तमोह वाले निर्ग्रन्थ की प्रथम समय के समनन्तर ही मरण की संभावना होती है। तथा निर्ग्रन्थ अवस्था का उत्कृष्ट काल एक अन्तर्मुहूर्त्त का होता है इसलिये उत्कृष्ट से वह इतना कहा गया है। 'सिणाए पुच्छा' हे

कुसीले वि कसायकुसीले वि' આજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાય કુશીલના સમ્બન્ધમાં પણ જાણવું જોઈએ અર્થાત્ એ બન્ને પણ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ એક પૂર્વકોટી સુધી રહે છે. 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અહિયાં નિર્ગ્રન્થને રહેવાનો કાળ જે જઘન્યથી એક સમયનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એવું છે કે-ઉપશાન્ત મોહવાળા નિર્ગ્રન્થના મરણની સંભાવના પ્રથમ સમયના સમનન્તર જ-તુરત જ થાય છે. તથા નિર્ગ્રન્થ અવસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટથી તેને એટલો કહેલ છે. 'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્

तीति प्रच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जह न्नेणं अंतो मुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् आयुषोऽन्तिमान्तर्मुहूर्त्ते केवलज्ञानोत्पत्तौ अन्तर्मुहूर्त्तं जघन्येन स्नातककालः स्यादिति । 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः स्नातककाल इति । पुलाकादीनामेकत्वेन कालमानं कथयित्वा अथ तेषामेव पुलाकादीनां पृथक्त्वेन कालमानमाह-'पुलाया णं' इत्यादि, 'पुलाया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' पुलाकाः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयम् एकस्य पुलाकस्य योऽन्त-

भदन्त ! स्नातक काल की अपेक्षा कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' हे गौतम ! स्नातक जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट से कुछ कम एक पूर्व कोटि तक रहता है । जघन्य से जो अन्तर्मुहूर्त्त काल कहा गया है वह आयु के अन्तिम अन्तर्मुहूर्त्त में केवलज्ञान की उत्पत्ति होने के पीछे की अपेक्षा से कहा गया है ।

अब सूत्रकार पुलाक आदिकों के बहुत्व को लेकर इनका पृथक् रूप से कालमान कहते हैं-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' हे भदन्त ! समस्त पुलाक काल की अपेक्षा कितने काल तक रहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-''गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं' हे गौतम ! समस्त पुलाक काल की अपेक्षा जघन्य से एक समय तक रहते हैं और 'उक्कोसेणं

સ્નાતક કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ગૌતમ ! સ્નાતક જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછા એક પૂર્વકોટિ વર્ષ સુધી રહે છે. જઘન્યથી જે અન્તર્મુહૂર્તનો કાળ કહ્યો છે, તે આયુષ્યના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી કહેલ છે.

હવે સૂત્રકાર પુલાક વિગેરેના બહુપણાને લઈને પૃથક્ રૂપથી તેઓનું કાળમાન કહે છે-આમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'पुलाया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્ સઘળા પુલાકો કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ ! સઘળા પુલાકો કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી

मुहूर्त्तसमय स्तस्यान्त्यसमये अन्यः पुलाकत्वं प्रतिपन्न इत्येवं जघन्यत्वविवक्षायां द्वयोः पुलाकयोरेकस्मिन् समये सद्भावो भवत्यतो द्वयोः पुलाकयोरेकएव समयो भवति, द्वित्वेच जघन्यं पृथक्त्वं भवतीति 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणान्तमुहूर्त्तम् पुलाकस्य कालः यद्यपि पुलाका उत्कर्षेण एकदा सहस्रपृथक्त्वपरिमाणाः प्राप्यन्ते तथापि अन्तर्मुहूर्त्तमात्र प्रमाणत्वात्तदद्धाया बहुत्वेऽपि तेषामन्तर्मुहूर्त्तमेव तत्कालः केवलं बहूनां स्थितौ यदन्तर्मुहूर्त्तं तदेकपुलाकस्थित्यन्तर्मुहूर्त्तान्महत्तरमिति ज्ञातव्यमिति। 'बउसेणं पुच्छा' बकुशः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सव्वद्धं' सर्वाद्धाम् सर्वकालमित्यर्थः बकुशादीनां तु स्थितिकालः सर्वाद्धा

अंतोमुहुत्त' उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहते हैं। इसका तात्पर्य ऐसा है-एक पुलाक का जो अन्तर्मुहूर्त्त समय होता है उसके अन्त्य समय में दूसरा पुलाक हो जाता है, इस प्रकार दो पुलाकों का एक समय में सद्भाव पाया जाता है। इस सद्भाव से अनेक पुलाकों का जघन्य काल एक ही समय आजाता है। तथा अनेक पुलाकों का जो उत्कृष्ट समय अन्तर्मुहूर्त्त कहा गया है सो उसका कारण ऐसा है कि अनेक पुलाक एक समय में उत्कृष्ट से सहस्रपृथक्त्व तक होते हैं। यद्यपि इस प्रकार से ये बहुत होते हैं परन्तु फिर भी इनका काल अन्तर्मुहूर्त्त ही होता है। यह अनेक पुलाकों की स्थिति का अन्तर्मुहूर्त्त एक पुलाक की स्थिति के अन्तर्मुहूर्त्त से बड़ा होता है। 'बउसेणं पुच्छा' हे भदन्त! अनेक बकुश कितने काल तक रहते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सव्वद्धं' हे गौतम! अनेक बकुश सब

એક સમય સુધી રહે છે. અને 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्त' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-એક પુલાકનો જે અન્તર્મુહૂર્ત સમય હોય છે. તેના અન્ય સમયમાં બીજો પુલાક થઈ જાય છે. આ રીતે બે પુલાકોનો સદ્ભાવ એક સમયમાં થઇ જાય છે. આ સદ્ભાવથી અનેક પુલાકોનો જઘન્ય કાળ એક થઈ જાય છે તથા અનેક પુલાકોનો ઉત્કૃષ્ટ સમય જે અંતર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે-અનેક પુલાકો એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્ર પૃથક્ત્વ સુધી થઈ જાય છે. જો કે આ રીતે આ ઘણા હોય છે, તો પણ આનો કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો જ હોય છે. આ અનેક પુલાકોની સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત એક પુલાકની સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી મોટું હોય છે.

'बउसेणं पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક બકુશો કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सव्वद्ध' હે ગૌતમ! અનેક

प्रत्येकं तेषां बकुशादीनां बहुस्थितिकत्वादिति। 'एवं जाव कसायकुसीला' एवं यावत् कषायकुशीलाः यावत्प्रतिसेवनाकुशीलानां कषायकुशीलानां च सर्वाद्धा स्थितिकालो भवति प्रत्येकमेतयोः बहुस्थितिकत्वादिति। 'णियंठा जहा पुलागा' निर्ग्रन्था यथा पुलाकाः पुलाकवदेव निर्ग्रन्थानां स्थितिकालो जघन्येन एकसमयात्मकः उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तात्मक इति। 'सिणाया जहा बउसा' स्नातका यथा बकुशाः। बकुशवदेव स्नातकानामपि स्थितिकालः सर्वाद्धारूप एव भवतीति २९।

त्रिंशत्तममन्तरद्वारमाह—'पुलागस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' पुलाकस्य खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरं भवति पुलाकः पुलाकं भूत्वा कियता कालेन पुनः

काल रहते हैं। क्योंकि बकुश आदिकों की स्थिति का काल सर्वाद्धा है। कारण कि बकुशादिकों में से प्रत्येक बकुश बहु स्थिति वाले होते हैं। 'एवं जाव कसायकुसीला' इसी प्रकार से प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील इनका भी स्थितिकाल सर्वाद्धा (सब काल) रूप है। क्योंकि इनमें से प्रत्येक बहुल स्थिति वाले होते हैं। 'णियंठा जहा पुलागा' पुलाकों के जैसे निर्ग्रन्थों का भी स्थिति काल जघन्य से एक समय रूप और उत्कृष्ट से अन्तर्मुहूर्त्त रूप होता है। 'सिणाया जहा बउसा' बकुशों के जैसे स्नातकों का भी स्थितिकाल सर्वाद्धारूप ही होता है ॥२९ वें द्वार का कथन समाप्त॥

३० वें अन्तरद्वार का कथन

'पुलागस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त! पुलाक का कितने काल का अन्तर होता है? अर्थात् पुलाक होकरके फिर

બકુશો સઘળા કાળ રહે છે. કેમકે—બકુશ વિગેરેની સ્થિતિનો કાળ સર્વાદ્ધા છે. કારણ કે બકુશ વિગેરેમાંથી દરેક બકુશો બહુસ્થિતિવાળા હોય છે. 'एवं जाव कसायकुसीला' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલનો સ્થિતિકાળ પણ સર્વાદ્ધા છે. કેમકે તેઓમાંથી દરેક બહુસ્થિતિવાળા હોય છે. 'णियंठा जहा पुलागा' પુલાકોના કથન પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થોનો સ્થિતિકાળ પણ જઘન્યથી એક સમય રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત રૂપ હોય છે 'सिणाया जहा बउसा' બકુશોના કથન પ્રમાણે સ્નાતકોનો સ્થિતિકાળ પણ સર્વાદ્ધા રૂપ હોય છે. ॥ ૨૯ મા દ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥

હવે અન્તરદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

'पुलागस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ પુલાકને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? અર્થાત પુલાક, પુલાક થઇને તે પછી કેટલા કાળ

पुलाकत्वमासादयतीति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं काल' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालम् जघन्यतो अन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा पुनः पुलाको भवति उत्कर्षतस्तु पुनरनन्तेन कालेन पुलाकतामाप्नोतीति। कालानन्त्यमेव कालतो नियमयन्नाह–'अणंताओ' इत्यादि, 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ' अनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यः कालतोऽन्तरं भवति एतदेव क्षेत्रतोऽपि नियमयन्नाह–'खेत्तओ' इत्यादि, 'खेत्तओ अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' क्षेत्रतोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तं देशोनम् क्षेत्रतः किञ्चिन्न्यूनापार्धपुद्गलपरावर्तपर्यन्तमन्तरं भवति अपार्द्धपुद्गलपरावर्तमिति कथमित्याह–तत्र तावत्पुद्गलपरावर्त्तः कथ्यते–केनापि प्राणिना प्रतिप्रदेशं म्रियमाणेन मरणसंख्यया यावता कालेन समस्तोऽपि लोको व्याप्यते तावताकालेन क्षेत्रतः पुद्गल-

---

कितने काल के बाद वह पुनः पुलाक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्ने णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' हे गौतम ! पुलाक पुलाक हो करके पुनः कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त्त तक पुलाक अवस्था से रहित होने के बाद फिर से पुलाक हो जाता है और उत्कृष्ट से अनन्तकाल के बाद वह पुन पुलाक हो जाता है। इस प्रकार से यह अन्तर विरहकाल पुलाक का कहा गया है। अनन्तकाल में–'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ' अनन्त अवसर्पिणी उत्सर्पिणी का अन्तर हो जाता है। 'खेत्तओ' क्षेत्र की अपेक्षा 'अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' कुछ कम अपार्ध पुद्गल परावर्त का अन्तर हो जाता है। पुद्गलपरावर्त्त का स्वरूप इस प्रकार से है–कोई प्राणी आकाश के प्रत्येक प्रदेश में मरण करता हुआ जितने समय में अपने मरण से समस्त लोकाकाश के

પછી તે ફરીથી પુલાક થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण अणंतं कालं' હે ગૌતમ ! પુલાક પુલાક થઈને ફરીથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી પુલાક અવસ્થાથી રહિત થયા પછી ફરીથી પુલાક થઈ જાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્તકાળ પછી તે ફરીથી પુલાક થઈ જાય છે. આ રીતે આ અંતર–વિરહ કાળ પુલાકનો કહ્યો છે. 'अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ' અનન્ત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીનું અંતર થઈ જાય છે. 'खेत्तओ' ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી 'अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' કંઈક ઓછા અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું અંતર થઈ જાય છે પુદ્ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે–કોઈ પ્રાણી આકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમા મરનો થકો જેટલા સમયમાં પોતાના મરણથી સઘળા લોકા-

परावर्त्तो भवति, स चात्र परिपूर्णो न गृह्यते अतोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तमिति कथितम्। अपार्द्धमिति अपगतमर्द्धमिति परिपूर्णमर्द्धं भवति तदपि नेत्याह—'देसूणं' इति देशेन भागेन न्यूनमिति देशोनमपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तमिति कथितमिति। 'एवं जाव णियंठस्स' एवं यावत् निर्ग्रन्थस्य यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशील-कषायकुशीलानां संग्रहो भवति तथा च बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशील-निर्ग्रन्थानां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमन्तरकालो भवति उत्कर्षेण तु अनन्तकालं कालतोऽन्तरं भवति तथा क्षेत्रतो देशोनाऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तपर्यन्तमन्तरं भवतीति भावः। 'सिणायस्स पुच्छा' स्नातकस्य खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरं भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'नत्थि अंतरं' नास्ति अन्तरम् स्नातकस्यान्तरं न भवति प्रतिपाताभावादिति। पुलाकत्वादीना

प्रदेशों को व्याप्त कर देता है वह क्षेत्र की अपेक्षा एक पुद्गल परावर्त्त है, ऐसा यह पुद्गल परावर्त्त यहां पूरा का पूरा नहीं लिया गया है किन्तु आधा लिया गया है—और इस आधे में से भी कुछ कम आधा लिया गया है 'एवं जाव णियंठस्स' इसी प्रकार से विरह काल का कथन बकुश, प्रतिसेवनाकुशील कषायकुशील एवं निर्ग्रन्थ तक के साधुओं में भी जानना चाहिये। तथा च बकुश, प्रतिसेवनाकुशील, कषाय-कुशील और निर्ग्रन्थ इनमें जघन्य अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट अनन्तकाल-का है, जो कि क्षेत्र की अपेक्षा अन्तर कुछ कम अपार्द्ध पुद्गलपरावर्त का है।

'सिणायस्स पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक के कितने काल का अन्तर होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! नत्थि अंतरं'

કાશના પ્રદેશોને વ્યાપ્ત કરી દે છે. તે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક પુદ્ગલ પરાવર્ત છે, એવો આ પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીયાં પૂરેપૂરો લીધેલ નથી પરંતુ અર્ધો ગ્રહણ કરેલ છે. અને અર્ધાથી કંઈક કમ અર્ધો લીધેલ છે. 'एवं जाव णियंठस्स' એજ રીતે વિરહકાળનું કથન બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ, અને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુઓમાં પણ સમજવું જોઈએ. તથા બકુશ પ્રતિસેવના કુશીલ કષાય કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થોમાં જઘન્ય અન્તર એક અન્તર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંત કાળનું છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અંતર કંઈક કમ અપાર્ધ-અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું છે.

'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! नत्थि अंतर' હે ગૌતમ!

न्तरमेकत्वापेक्षया प्रतिपाद्य अथ तेषामेव तदन्तरं पृथक्त्वापेक्षया वक्तुमाह- 'पुलाया णं भंते' इत्यादि, 'पुलायाणं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' पुलाकानां खलु भदन्त कियन्तं कालं पुलाकत्वादीनामन्तरम्-व्यवधानं भवतीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयमन्तरं भवति पुलाकानाम् 'उक्कोसेणं संखेज्जाइं वासाइं' उत्कर्षेण संख्यातान् वर्षानन्तरं भवति। 'बउसाणं भंते! पुच्छा, बकुशानां खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरं भवतीति पृच्छा-प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा!' हे गौतम! 'नत्थि अंतरं' नास्ति अन्तरम् बकुशानां व्यवधानकारणाभावादिति, 'एवं जाव कसायकुसीलाणं' एवं यावत् कषायकुशीलानाम् यावत्पदेन

हे गौतम! स्नातक के अन्तर नहीं होता है। क्योंकि उसका प्रतिपात नहीं होता है, इस प्रकार से यह अन्तर कथन पुलाक आदि कों की एकता को लेकर किया गया है। अब इनकी अनेकता को लेकर अन्तर कथन इस प्रकार से है-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाया णं भंते! केवइयं कालं अतरं होइ' हे भदन्त! पुलाकों का अन्तर कितने काल का होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं, संखेज्जाइं वासाइं' हे गौतम! पुलाकों का अन्तर जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से संख्यातवर्षों का अन्तर-व्यवधान हो जाता है 'बउसाणं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! बकुशों का अन्तर कितने काल का होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'नत्थि अंतरं' हे गौतम? व्यवधान के कारणों के अभाव होने से बकुशों में अन्तर नहीं होता है। 'एवं जाव

સ્નાતકને અંતર હોતું નથી કેમકે-તેનો પ્રતિપાત હોતો નથી. આ રીતે આ અન્તર કથન પુલાક વિગેરેના એકપણાથી કહેલ છે. હવે તેઓના અનેકપણાને લઈને અન્તર કથન કરવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે. આમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'पुलाए णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ પુલાકોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वासाइं' હે ગૌતમ! પુલાકોનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર સંખ્યાત વર્ષોનું વ્યવધાન થઇ જાય છે 'बउसेणं भंते! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! વ્યવધાનના કારણોનો અભાવ હોવાથી બકુશોમાં અંતર હોતું નથી. 'एवं जाव कसायकुसीलाणं'

प्रतिसेवनाकुशीलानां संग्रहो भवति तथा च प्रतिसेवनाकुशीलानां कषायकुशीलानां चान्तरं न भवतीति भावः। 'णियंठा णं पुच्छा' निर्ग्रन्थानां खलु भदन्त ! कियत्कालमन्तरं भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयमन्तरं भवति 'उक्कोसेणं छम्मासा' उत्कर्षेण षण्मासान्-उत्कर्षतः षण्मासपर्यन्तमन्तरं भवतीति। 'सिणायाणं जहा बउसाणं' स्नातकानां यथा बकुशानां नास्ति अन्तरं तथैव अन्तराभावो ज्ञातव्य इति ३०।

एकत्रिंशत्तमं समुद्घातद्वारमाह-'पुलागस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' पुलाकस्य खलु भदन्त ! कति समुद्घाता प्रज्ञप्ताः ? इति भगवानाह-

---

कसायकुसीलाणं' इसी प्रकार से प्रतिसेवनाकुशील और कषायकुशील इनमें भी अन्तर नहीं होता है।

'णियंठाणं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थों में कितने काल का अन्तर होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं छम्मासा' हे गौतम ! निर्ग्रन्थों का अन्तर जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से छह मास तक का होता है।

'सिणायाणं जहा बउसाणं' हे भदन्त ! स्नातकों का अन्तर कितने काल का होता है ? इस प्रश्नके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं कि हे गौतम ! स्नातकों का अन्तर कथन बकुशों के अन्तर कथन जैसा है। अर्थात् स्नातकों में अन्तर-व्यवधान के कारणों के अभाव से अन्तर नहीं होता है। अन्तरद्वार का कथन समाप्त।

३१ वें समुद्घात द्वार का कथन

'पुलागस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' हे भदन्त ! पुलाक के

આજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલ અને કષાયકુશીલમાં પણ અંતર હોતું નથી. 'णियंठाणं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થોમાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થોનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ સુધીનુ હોય છે. 'सिणायाणं जहा बउसाणं' હે ભગવન્ સ્નાતકોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સ્નાતકોનું અંતર કથન પુલાકોના અંતર કથન પ્રમાણેનું છે. અર્થાત્ સ્નાતકોમાં વ્યવધાનના કારણોના અભાવથી અંતર હોતું નથી. એ રીતે આ અંતરદ્વાર કહ્યું છે.

અંતરદ્વાર સમાપ્ત

હવે ૩૧ માં સમુદ્ઘાતદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

'पुलागस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ભગવન્ પુલાકોને કેટલા

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता' त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा-'वेयणासमुग्घाए' वेदना समुद्घातः १, 'कसायसमुग्घाए' कषायसमुद्घातः, चारित्रवतां संज्वलनकषायोदयसंभवेन कषायसमुद्घातो भवतीति २। 'मारणंतियसमुग्घाए' मारणान्तिकसमुद्घातः, अत्र पुलाकस्य मरणाभावेऽपि मारणान्तिकसमुद्घातो न विरुद्धः समुद्घाता-निवृत्तस्य कुशीलत्वपरिणामे सति मरणाभावात् इति। 'बउसस्स णं भंते ! पुच्छा' बकुशस्य खलु भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंच समुग्घाया पन्नत्ता'

कितने समुद्घात होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता' हे गौतम ! पुलाक के तीन समुद्घात होते हैं। 'तं जहा' जैसे-'वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए' वेदना समुद्घात, कषाय समुद्घात और मारणान्तिक समुद्घात, पुलाक के संज्वलन कषाय का उदय होता है इसलिये कषाय समुद्घात हो सकता है क्यों कि चारित्रवालो के संज्वलन कषाय के उदय होने से कषाय समुद्घात होता है। यद्यपि पुलाक का मरण नहीं होता है फिर भी यहां मारणान्तिक समुद्घात का कथन विरुद्ध नहीं पडता है क्यों कि समुद्घात से निवृत्त होने के बाद कषायकुशीलता आदि के परिणाम के होने पर उसका मरण होता है।

'बउसस्स णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! बकुश के कितने समुद्घात होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! पंच समुग्घाया पन्नत्ता'

સમુદ્ઘાતો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! પુલાકને ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए' વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત પુલાકને સંજ્વલન કષાયનો ઉદય થાય છે. તેથી કષાયસમુદ્ઘાત થઈ શકે છે. કેમકે-ચારિત્રવાળાઓને સંજ્વલન કષાયનો ઉદય થવાથી કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે. જો કે પુલાકને મરણ હોતું નથી તો પણ અહિયા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતનું કથન વિરૂદ્ધ પડતું નથી. કેમકે-સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થયા પછી કષાય કુશીલ વિગેરેના પરિણામ થયા પછી તેનું મરણ થાય છે.

'बउसस्स णं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ બકુશોને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पंचसमुग्घाया पन्नत्ता' હે

पञ्च समुद्घाता भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा-'वेयणासमुग्घाए जाव तेया समुग्घाए' वेदनासमुद्घातो यावत् तैजससमुद्घातः यावत् पदेन कषायमारणान्तिकवैक्रियाणां त्रयाणां संग्रहो भवति 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' एवं प्रतिसेवनाकुशील विषयेऽपि ज्ञातव्यं प्रतिसेवनाकुशीलस्यापि वेदनादिका स्तैजसान्ताः पञ्च समुद्घाता भवन्तीति। 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' कषायकुशीलस्य खलु भदन्त! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'छ समुग्घाया पन्नत्ता' षट् समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-'वेयणासमुग्घाए जाव आहारगसमुग्घाए' वेदना समुद्घातो यावदाहारकसमुद्घातः, यावत्पदेन कषायादीनां चतुर्णां समुद्घातानां संग्रहो भवति-तथा च वेदनासमुद्घातादारभ्याहारकसमुद्घातान्तषट् समुद्घातवान् कषायकुशीलो भवतीति। 'णियंठस्स णं पुच्छा' निर्ग्रन्थस्य खलु भदन्त! कति समुद्घाता भव-

---

हे गौतम! बकुश के पांच समुद्घात होते हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-वेदना समुद्घात१, कषायसमुद्घात २, मारणान्तिक समुद्घात३, वैक्रिय समुद्घात ४ और तैजस समुद्घात ५ 'एवं पडिसेवणाकुसीलेवि' प्रतिसेवनाकुशील के भी ये ही पांच समुद्घात होते हैं। 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' हे भदन्त! कषाय कुशील साधु के कितने समुद्घात होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! छ समुद्घाया पन्नत्ता' हे गौतम! कषायकुशील साधु के छ समुद्घात होते हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-वेदना १ कषाय २ मारणान्तिक ३ वैक्रिय समुद्घात ४ तैजस समुद्घात ५ और आहारक समुद्घात ६।

'णियंठस्स णं पुच्छा' हे भदन्त! निर्ग्रन्थ के कितने समुद्घात होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते है-'गोयमा! नत्थि एक्को वि' हे

ગૌતમ! બકુશને પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાયસમુદ્ઘાત ૨ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ૩ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪ અને તૈજસસમુદ્ઘાત ૫ 'एवं पडिसेवणाकुसीले वि' એજ પ્રમાણે પ્રતિસેવના કુશીલને પણ એજ પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે 'कसायकुसीलस्स पुच्छा' કષાય કુશીલ સાધુને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा छ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ગૌતમ! કષાયકુશીલ સાધુને ૬ છ સમુદ્ઘાતો હોય છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાય સમુદ્ઘાત ૨ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ૩ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪ તૈજસસમુદ્ઘાત ૫ અને આહારક સમુદ્ઘાત ૬ 'णियंठस्स णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રંથને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! नत्थि

न्तीति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे 'गौतम'! 'नत्थि एक्को वि' नास्ति एकोऽपि समुद्घातो निर्ग्रन्थस्य तथा स्वभावत्वादिति। 'सिणायस्स पुच्छा' स्नातकस्य खलु भदन्त! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एगे केवलिसमुग्घाए पन्नत्ते' एकः केवलिसमुद्घातः प्रज्ञप्तः, स्नातकस्य तथा स्वभावादेकः केवलिसमुद्घात एव भवति नान्य इति ३१।

अथ द्वात्रिंशत्तमं क्षेत्रद्वारमाह-तत्र क्षेत्रम्-अवगाहनाक्षेत्रमाकाशप्रदेशः। 'पुलाए णं भंते!' पुलाकः खलु भदन्त! 'लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा' लोकस्य किं सख्येयभागे भवेत् अथवा 'असंखेज्जइ भागे होज्जा' असंख्येयभागे भवेत् अथवा-'संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' संख्येयेषु भागेषु भवेत् अथवा 'असं-

गौतम! निर्ग्रन्थ के एक भी समुद्घात नहीं होता है। क्यों कि निर्ग्रन्थ का ऐसा ही स्वभाव होता है। 'सिणायस्स पुच्छा' हे भदन्त! स्नातक के कितने समुद्घात होते हैं? 'गोयमा' हे गौतम! स्नातक के 'एगे केवलिसमुग्घाए पन्नत्ते' केवल एक ही केवलि समुद्घात होता है और समुद्घात नहीं होते हैं। समुद्घात द्वार समाप्त।

३२ वें क्षेत्रद्वार का कथन

क्षेत्र से यहां अवगाहना क्षेत्र जो कि आकाशप्रदेशरूप होता है गृहीत हुआ है 'पुलाए णं भंते! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा' गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! पुलाक लोक के संख्यातवें भाग में रहता है? अथवा असंख्यातवें भाग में रहता है? अथवा 'संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' संख्यातभागों

एक्को वि' હે ગૌતમ! નિર્ગ્રન્થને એક પણ સમુદ્ઘાત હોતો નથી. કેમ કે-નિર્ગ્રન્થનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે 'सिणायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતકને કેટલા સમુદ્ઘાતો હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा!' હે ગૌતમ! સ્નાતકને 'एगे केवलि समुग्घाए' કેવળ એક-કેવલી સમુદ્ઘાત જ હોય છે બીજા સમુદ્ઘાતો હોતા નથી. એ રીતે આ સમુદ્ઘાતદ્વાર સમાપ્ત।

હવે ૩૨ મા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે

ક્ષેત્રથી અહિયાં અવગાહના ક્ષેત્ર કે જે આકાશ પ્રદેશ રૂપ હોય છે તેનું ગ્રહણ થયેલ છે. 'पुलाए ण भंते! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પુલાક લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહે છે? અથવા 'संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' સંખ્યાતભાગોમાં રહે છે?

खेज्जेसु भागेसु होज्जा' लोकस्यासंख्येयेषु भागेषु भवेत्-अथवा 'सव्वलोए होज्जा' सर्वलोके भवेत् इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जइ भागे होज्जा' नो लोकाकाशस्य संख्याते भागे भवेत् पुलाकोऽपि तु 'असंखेज्जइभागे होज्जा' लोकाकाशस्यासंख्यातभागे भवेत् पुलाकशरीरस्य लोकासंख्येयभागमात्रावगाहित्वात् । 'णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' नो संख्यातेषु भागेषु भवेत् 'णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' नो लोकाकाशस्यासंख्यातेषु भागेषु भवेत् पुलाकः, 'णो सव्वलोए होज्जा' नो सर्वलोके व्याप्तो भवेत् पुलाक इति । 'एवं जाव णियंठे' एवं पुलाकवदेव यावत् निर्ग्रन्थः, अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलानां संग्रहो भवति तथा च

में रहता है । अथवा 'असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा 'असंख्यात भागों में रहता है ? अथवा 'सव्वलोए होज्जा' समस्त लोक में रहता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जइ भागे होज्जा' हे गौतम पुलाक लोक के संख्यातवें भाग में नहीं रहता है 'असंखेज्जइ भागे होज्जा' किन्तु लोक के असंख्यातवें भाग में रहता है । इसी प्रकार वह 'णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' लोक के संख्यात भागों में भी नहीं रहता है और न लोक के असंख्यात भागों में भी रहता है तथा 'णो सव्वलोए होज्जा' संपूर्णलोक में भी नहीं होता है । पुलाक लोकाकाश के असंख्यातवें भाग में रहता है ऐसा जो कहा है वह पुलाक के शरीर को लेकर कहा गया है । क्योंकि पुलाक का शरीर लोकाकाश के असंख्यातवें भाग मात्र में अवगाही होता है । 'एवं जाव णियंठे' इसी प्रकार का कथन बकुश

અથવા 'असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' અસંખ્યાત ભાગોમાં અથવા 'सव्वलोए होज्जा' સઘળા લોકમાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક લોકના સંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેતા નથી. 'असंखेज्जभागे होज्जा' પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. એજ રીતે 'णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा, णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' લોકના સંખ્યાતમા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી. અને લોકના અસંખ્યાતમા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી પુલાક લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે એવું જે કહેલ છે. તે પુલાકના શરીરને લઈને કહેલ છે. કેમકે પુલાકનું શરીર લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રમાં અવગાહનાવાળું હોય છે. 'एवं जाव णियंठे' એજ પ્રમાણેનું કથન બકુશ, પ્રતિસેવના

वकुशादारभ्य निर्ग्रन्थान्तः सर्वोऽपि लोकाकाशस्य असंख्याते एव भागे भवेदिति। 'सिणाए णं पुच्छा' स्नातकः खलु भदन्त ! किं लोकाकाशस्य संख्याते भागे भवेत् सर्वलोके वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो संखेज्जइभागे होज्जा' नो लोकाकाशस्य संख्याते भागे भवेत् स्नातकः, किन्तु लोकाकाशस्य 'असंखेज्जइभागे होज्जा' असंख्याते भागे भवेत् शरीरस्थो दण्डकपाटकरणकाले च लोकासंख्येयभागवृत्तिमान् भवति केवलिशरीरादीनां तावन्मात्रत्वात्। 'णो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा' नो संख्यातेषु लोकाकाशभागेषु भवेत् स्नातकः। किन्तु 'असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा' असंख्यातेषु लोकाकाशभागेषु भवेत् मथिकरणकाले बहोर्लोकभागस्य व्याप्तत्वादल्पस्य चाव्याप्ततया उक्तत्वाल्लोकाकाशस्यासंख्येयेषु भागेषु वर्तते

प्रतिसेवनाकुशील कषायकुशील और निर्ग्रन्थ इनके सम्बन्ध में भी जानना चाहिये। तथा बकुश-पुलाक से लेकर निर्ग्रन्थ तक के समस्त साधु लोकाकाश के असंख्यातवें भाग में अवगाही होते हैं। 'सिणाए णं पुच्छा' हे भदन्त ! स्नातक लोक के संख्यातवें भाग में रहता है ? अथवा असंख्यातवें भाग में रहता है ? अथवा लोक के संख्यातभागों में रहता है ? अथवा लोक के असंख्यात भागों में रहता है ? अथवा सर्वलोक में रहता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जइ भागे होज्जा, असंखेज्जइ भागे होज्जा' हे गौतम ! स्नातक लोकाकाश के संख्यातवें भाग में नहीं रहता है किन्तु वह लोकाकाश के असंख्यातवें भाग में रहता है इसी प्रकार वह लोक के संख्यातभागों में भी नहीं रहता है। किन्तु लोकाकाश के असंख्यात भागों में रहता

કુશીલ, કષાય કુશીલ, અને નિર્ગ્રન્થના સંબંધમાં પણ સમજવું. તથા બકુશથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સઘળા સાધુ લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાહનાવાળા હોય છે 'सिणाएणं पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે? અથવા લોકના સંખ્યાત ભાગોમાં રહે છે? અથવા લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં રહે છે? અથવા સંપૂર્ણ લોકમાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! णो सखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક લોકાકાશના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેતા નથી. પરંતુ તે લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. એજ રીતે તે લોકના સંખ્યાતમા ભાગોમાં પણ રહેતા નથી. પરંતુ લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગોમાં રહે

स्नातक इति । 'सव्वलोए वा होज्जा' सर्वलोके वा भवेत् यदा स्नातकः समस्त-मपि लोकं व्याप्नोति तदा सर्वलोके भवेदिति ॥३२ सू० १२॥

अथ त्रयस्त्रिंशत्तमं स्पर्शनाद्वारमारभ्य षट्त्रिंशत्तमाल्पबहुत्वद्वारपर्यन्तद्वारा ण्याह-'पुलाए णं' इत्यादि ।

मूलम्-पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ असंखेज्जइभागं फुसइ एवं जहा ओगाहणा भणिया तहा फुसणा वि भाणियव्वा जाव सिणाए ३३। पुलाए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा ? गोयमा ! खओवसमिए भावे होज्जा एवं जाव कसायकुसीले । णियंठे पुच्छा गोयमा ! उवसमिए वा भावे होज्जा । सिणाए पुच्छा, गोयमा ! खाइए वा होज्जा३४।

है। 'सव्वलोएसु वा होज्जा' अथवा सर्वलोकाकाश में रहता है । स्नातक केवलि समुद्घात अवस्था में जब दण्ड कपाट करने की अवस्था में होता है तब वह लोक के असंख्यातवें भाग में रहता है क्योंकि उसका शरीर लोक के असंख्यातवें भाग में वृत्तिवाला होता है। तथा जब वह मन्थानावस्था में होता है तब उसके द्वारा लोक का बहुत अधिक भाग व्याप्त कर लिया गया होता है । और बहुत थोडा भाग उसके द्वारा अव्याप्त रहता है । इसलिये वह लोक के असंख्यात भागों में व्याप्त कहा गया है और जब वह स्नातक समग्रलोक को व्याप्त कर लेता है तब वह समग्र लोक में रहता है ऐसा जानना चाहिये ॥सू० १२॥

क्षेत्रद्वार का कथन समाप्त ॥

છે. 'સવ્વલોए वा होज्जा' અથવા સંપૂર્ણ લોકાકાશમાં રહે છે. સ્નાતક કેવલી સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં જ્યારે દણ્ડકપાટ કરવાની અવસ્થામાં હોય છે. ત્યારે તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. કેમકે-તેનું શરીર લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં વૃત્તિવાળું હોય છે તથા જ્યારે તે મન્થાનાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેના દ્વારા લોકનો ઘણો વધારે ભાગ વ્યાપ્ત કર્યો હોય છે, અને ઘણો થોડો ભાગ તેના દ્વારા અવ્યાપ્ત રહે છે. તેથી તે લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં વ્યાપ્ત કહેલ છે, અને જ્યારે તે સ્નાતક સમ્પૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે સમગ્ર લોકમાં રહે છે. તેમ સમજવું. એ રીતે આ ક્ષેત્રદ્વાર કહ્યું છે. ક્ષેત્રદ્વાર સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૧૨॥

पुलाया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि, जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं। बउसा णं भंते ! एगसमएणं पुच्छा गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं उक्कोसेणं वि कोडीसयपुहुत्तं। एवं पडिसेवणाकुसीले वि। कसायकुसीला णं पुच्छा गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसहस्सपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिसहस्सपुहुत्तं। णियंठा णं पुच्छा गोयमा ! पडिवज्जमाणए य पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं बावट्ठं सयं, अट्ठसयं खवगाणं चउपन्नं उवसामगाणं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं। सिणायाणं पुच्छा गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं अट्ठसयं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं ३५। एएसि णं भंते ! पुलाग बउसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसीले णियंठे सिणायाणं कयरे

कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा णियंठा, पुलागा संखेज्जगुणा, सिणाया संखेज्जगुणा, बउसा संखेज्जगुणा, पडिसेवणाकुसीला संखेज्जगुणा, कसायकुसीला संखेज्जगुणा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १३॥

॥ पणवीसइमे सए छट्ठो उद्देसओ समत्तो ॥

छाया—पुलाकः खलु भदन्त! लोकस्य किं संख्येयभागं स्पृशति असंख्येयभागं स्पृशति? गौतम! एवं यथा अवगाहना भणिता तथा स्पर्शनाऽपि भणितव्या यावत् स्नातकः ३३। पुलाकः खलु भदन्त! कतरस्मिन् भावे भवेत्? गौतम! क्षायोपशमिकभावे भवेत्। एवं यावत् कषायकुशीलः। निर्ग्रन्थः पृच्छा गौतम! औपशमिकभावे भवेत् क्षायिके भावे वा भवेत्। स्नातकः पृच्छा गौतम! क्षायिके भावे भवेत् ३४। पुलाकाः खलु भदन्त! एकसमयेन कियन्तो भवन्ति? गौतम! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यात् अस्ति स्यात् नास्ति, यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम्। पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति, यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण सहस्रपृथक्त्वम्। बकुशाः खलु भदन्त! एकसमयेन पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति यदि अस्ति, जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य जघन्येन कोटिशतपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि कोटिशतपृथक्त्वम्। एवं प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि। कषायकुशीलाः पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति। यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण सहस्रपृथक्त्वम्, पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य जघन्येन कोटिसहस्रपृथक्त्वम् उत्कर्षतोऽपि कोटिसहस्रपृथक्त्वम्। निर्ग्रन्थाः खलु पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति, यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण द्वाषष्टिशतम्, अष्टशतं क्षपकाणाम् चतुःपञ्चाशदुपशमकानाम् पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति। यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम्। स्नातकाः खलु पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानकान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण अष्टशतम्। पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य जघन्येन कोटिपृथक्त्वम् ३५। एतेषां खलु भदन्त! पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशील-कषायकुशील-निर्ग्रन्थस्नातकानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा गौतम! सर्वस्तोकाः निर्ग्रन्थाः, पुलाकाः संख्येयगुणाः,

स्नातकाः संख्येयगुणाः, बकुशाः संख्येयगुणाः, प्रतिसेवनाकुशीलाः संख्येयगुणाः, कषायकुशीलाः संख्येयगुणाः। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥ सू०१३ ॥

इति पञ्चविंशतिशतके षष्ठोदेशकः समाप्तः

टीका—'पुलाए णं भंते' पुलाकः खलु भदन्त ! 'लोगस्स किं संखेज्जइ भागं फुसइ असंखेज्जइभागं फुसइ' लोकस्य किं संख्येयं भागं स्पृशति अथवा लोकस्यासंख्येयं भागं स्पृशतीति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा ओगाहणा भणिया तहा फुसणा वि भाणियव्वा' एवं यथा अवगाहना भणिता तत्र अवगाहना-अवगाढक्षेत्रविषया अतः क्षेत्रद्वारमेव अवगाहनाद्वारं ज्ञेयम् तथा

३२ वें स्पर्शनाद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइ भागं फुसइ असंखेज्जइ भागं फुसइ' इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं असंखेज्जइभागं फुसइ' हे भदन्त ! पुलाक क्या लोक के संख्यातवें भाग की स्पर्शना करता है ? अथवा असंख्यातवें भाग की स्पर्शना करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'एवं जहा ओगाहणा भणिया तहा फुसणा वि भाणियव्वा' हे गौतम ! जिस प्रकार से अवगाहना के सम्बन्ध में कथन किया गया है उसी प्रकार से स्पर्शना के सम्बन्ध में भी कथन जान लेना चाहिये। अवगाढक्षेत्र विषयक अवगाहना होती है। अतः क्षेत्रद्वार ही अवगाहना द्वार है इसलिये स्पर्शना भी इसी के अनुसार कहनी चाहिये

હવે ૩૩ મા સ્પર્શના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે—

'पुलाए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ असखेज्जइभागं फुसइ' ઇ૦

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–'पुलाए ण भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ असंखेज्जइभागं फुसइ' હે ભગવન્ પુલાક લોકના સંખ્યાતમા ભાગની સ્પર્શના કરે છે ? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગની સ્પર્શના કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'एवं ओगाहणा भणिया तहा फुसणा वि भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે અવગાહનાના સમ્બન્ધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સ્પર્શનાના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું.

અવગાઢ ક્ષેત્ર વિષયક અવગાહના હોય છે. જેથી ક્ષેત્રદ્વાર જ અવગાહનાદ્વાર છે. તેથી સ્પર્શના પણ તે પ્રમાણેજ કહેવી જોઇએ. અને આ

स्पर्शनाऽपि भणितव्या कियत्पर्यन्तमवगाहनाप्रकरणमिह अध्येतव्यं तत्राह- 'जाव' इत्यादि 'जाव सिणाए' यावत्स्नातकः, स्नातकप्रकरणान्तं सर्वमवगन्तव्यम् पुलाकादारभ्य निर्ग्रन्थान्तः सर्वोऽपि लोकस्यासंख्येयमेव भागं स्पृशति स्नातक स्तु लोकस्यासंख्येयभागं स्पृशति असंख्येयान भागान् वा स्पृशति सर्वलोकं वा स्पृशतीत्येवं क्रमेण पुलाकादारभ्य स्नातकान्तस्यावगाहनावदेव स्पर्शना ज्ञातव्येति। ननु अवगाहनास्पर्शनयोः को भेद इतिचेदत्रोच्यते क्षेत्रस्य यावान् भागः, अवगाढ-आश्रितो भवेत् सा अवगाहना, अवगाढक्षेत्रस्य तत्पार्श्ववर्त्तिनश्च क्षेत्र-स्पर्शनेति स्पर्शनाद्वारम् ३३ ।

और यह अवगाहना प्रकरण यहां 'जाव सिणाए' इस सूत्रपाठ तक का ग्रहण हुआ है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-पुलाक से लेकर निर्ग्रन्थ तक के साधु लोक के असंख्यातवें भाग तक की ही स्पर्शना करते हैं और स्नातक साधु लोक के असंख्यात वें भाग को स्पर्शना करता है लोक के असंख्यात भागों की भी स्पर्शना करता है और समस्त लोक की भी स्पर्शना करता है। ऐसा कथन इस स्पर्शना प्रकरण में किया गया है ऐसा जानना चाहिये।

शंका—अवगाहना और स्पर्शना में क्या अन्तर है ?

उत्तर—क्षेत्र का जितना भाग अवगाढ-आश्रित होता है, वह अवगाहना है तथा अवगाहित क्षेत्र और उसकी आजू बाजू का क्षेत्र -पार्श्ववर्त्ती क्षेत्र जो होता है उसकी भी स्पर्शना होती है।

स्पर्शना द्वार का कथन समाप्त ३३।

અવગાહના પ્રકરણ અહિયાં 'जाव सिणाए' આ સૂત્રપાઠ સુધી ગ્રહણ થયેલ છે તેમ સમજવું જોઈએ. તથા પુલાકથી લઈને નિર્ગ્રન્થ સુધીના સાધુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધીની જ સ્પર્શના કરે છે. અને સ્નાતક સાધુ લોકના અસંખ્યાત ભાગોની પણ સ્પર્શના કરે છે, અને સમસ્ત લોકની પણ સ્પર્શના કરે છે. એ પ્રમાણેનું કથન આ સ્પર્શના પ્રકરણમાં કહ્યું છે. તેમ સમજવું.

શંકા—અવગાહના અને સ્પર્શનામાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર—ક્ષેત્રનો જેટલો ભાગ અવગાઢ-આશ્રિત હોય છે. તે અવગાહના છે. તથા અવગાહનાવાળું ક્ષેત્ર અને તેની આજુબાજુનું જે ક્ષેત્ર-અર્થાત્ પાર્શ્વવર્તી ક્ષેત્ર હોય છે. તેની સ્પર્શના થાય છે. એ રીતે આ સ્પર્શના દ્વાર સંબંધી કથન કહેલ છે. સ્પર્શના દ્વાર સમાપ્ત ॥૩૩॥

चतुस्त्रिंशत्तमं भावद्वारमाह-'पुलाए णं' इत्यादि, 'पुलाए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा' पुलाकः खलु भदन्त ! कतरस्मिन् भावे भवेत् इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'खओवसमिए भावे होज्जा' क्षायोपशमिके भावे भवेत् पुलाकः हे गौतम ! क्षायोपशमिकभावे वर्तमानो भवेदिति । 'एवं जाव कसायकुसीले' एवं यावत् कषायकुशीलः, अत्र यावत्पदेन बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयोः संग्रहो भवति तथा च पुलाकवदेव बकुशप्रतिसेवना कुशीलकषायकुशीला अपि क्षायोपशमिकभावमात्रे भवेयुरिति भावः । 'णियंठे पुच्छा' निर्ग्रन्थः खलु भदन्त ! कतरस्मिन् भावे भवेदिति पृच्छा प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'उवसमिए वा भावे होज्जा खाइए वा भावे होज्जा' औपशमिके वा भावे भवेत् निर्ग्रन्थः क्षायिके वा भावे भवेदिति । 'सिणाए पुच्छा' स्नातकः खलुः भदन्त ! कतरस्मिन् भावे भवेदिति

---

३४ वां भावद्वार का कथन

'पुलाए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा' गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! पुलाक किस भाव में वर्त्तमान होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! खओवसमिए भावे होज्जा' हे गौतम ! पुलाक क्षायोपशमिक भाव में वर्त्तमान होता है । 'एवं जाव कसाय कुसीले' इसी प्रकार से कषायकुशील तक के साधु क्षायोपशमिक भाव में वर्त्तमान होते हैं । 'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ किस भाव में वर्त्तमान होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! उवसमिए वा भावे होज्जा खाइए वा भावे होज्जा' हे गौतम ! निर्ग्रन्थ औपशमिक भाव में वर्त्तमान होता है अथवा क्षायिक भाव में वर्त्तमान होता है ।

હવે ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'पुलाए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ પુલાક કયા ભાવમાં વર્તમાન હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! खओवसमिए भावे होज्जा' હે ગૌતમ ! પુલાક ક્ષાયોપશમિકભાવમાં વર્તમાન હોય છે 'एवं जाव कसायकुसीले' એજ પ્રમાણે કષાયકુશીલ સુધીના સાધુ ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં વર્તમાન હોય છે 'णियंठे णं पुच्छा' હે ભગવન્ નિર્ગ્રન્થ કયા ભાવમાં વર્તમાન હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! उवसमिए वा भावे होज्जा खाइए वा भावे होज्जा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થ ઔપશમિક ભાવમા વર્તમાન હોય છે, અથવા ક્ષાયિક ભાવમાં વર્તમાન હોય છે.

पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'खाइए भावे होज्जा' क्षायिके भावे भवेत् स्नातक इति, अत्रौदयिकपरिणामादि भावा नोक्ताः पुलाकत्वादिनिबन्धनानां चारित्रमोहक्षयोपशमादीनामेव विवक्षणादिति ३४

पञ्चत्रिंशत्तमं परिमाणद्वारमाह–'पुलाया णं' इत्यादि, 'पुलाया णं भंते ! एग· समएणं केवइया होज्जा ?' पुलाकाः खलु भदन्त ? एकसमयेन–एकस्मिन् समये इत्यर्थः कियन्तः–कियत्संख्यका भवेयुरिति परिमाणद्वारे प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्यमानकान् प्रतीत्य तत्काले पुलाकभावमासादयतोऽपेक्षया

'सिणाए पुच्छा' हे भदन्त ! स्नातक किस भाव में वर्त्तमान होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! खाइए भावे होज्जा' हे गौतम ! स्नातक क्षायिक भाव में' वर्त्तमान होता है। यहां औदयिक पारिणामिक आदि भाव नहीं कहे गये हैं। क्यों कि पुलाकत्व आदि के कारण भूत चारित्रमोह के क्षयोपशम आदिकों की ही यहां विवक्षा हुई है भावद्वार का कथन समाप्त।

३५ वां परिमाण द्वार का कथन

'पुलाया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा' गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! एक समय में कितने पुलाक होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि, सिय नत्थि' हे गौतम ! प्रतिपद्यमान–उसी काल में पुलाक भाव को प्राप्त करने वाले पुलाक की अपेक्षा से एक समय

'सिणाए पुच्छा' હે ભગવન્ સ્નાતક કયા ભાવમાં વર્તમાન હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! खाइए भावे होज्जा' હે ગૌતમ ! સ્નાતક ક્ષાયિકભાવમાં વર્તમાન હોય છે. અહિયાં ઔદયિક પારિણામિક વિગેરે ભાવો કહ્યા નથી કેમકે–પુલાકપણા આદિના કારણભૂત ચારિત્રમોહના ક્ષયોપશમ વિગેરેની જ અહિયાં વિવક્ષા થઇ છે. એ રીતે ભાવદ્વારનું કથન કહેલ છે.

ભાવદ્વાર સમાપ્ત.

હવે પાંત્રીસમા પરિમાણદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે–

'पुलाया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा' શ્રીગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ એક સમયમાં કેટલા પુલાક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાન–એજ કાળમાં પુલાક ભાવને પ્રાપ્ત કરવાવાળા પુલાકની અપેક્ષાથી એક સમયમાં પુલાક કોઈ વાર

स्यादस्ति-कदाचिद्भवति, स्यान्नास्ति-कदाचित् न भवति। 'जइ अत्थि' यदि अस्ति तदा 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा भवन्ति 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् द्विशतादारभ्य नवशत-पर्यन्तं पुलाका भवन्तीति। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्वप्रतिपन्नकान् पुलाकान् प्रतीत्य, पूर्वप्रतिपन्नपुलाकापेक्षया इत्यर्थः 'सिय अत्थि सिय नत्थि' स्यात्-कदाचित् अस्ति-भवति, स्यात्-कदाचित् नास्ति-न भवति 'जइ अत्थि' यदि अस्ति -भवति तदा 'जहन्नेणं एक्को वा-दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा पुलाका एकसमये भवन्ति। 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं' उत्कर्षेण सहस्र पृथक्त्वम् द्विसहस्रादारभ्य नवसहस्रपर्यन्तम् एकसमये पुलाका भवन्तीति।

में पुलाक कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' यदि होते हैं तो कदाचित् एक भी हो सकता है, कदाचित् दो भी हो सकते हैं और कदाचित् तीन भी हो सकते हैं। यह कथन जघन्य की अपेक्षा से है और 'उक्कोसेणं सयपुहुत्त' उत्कृष्ट से एक समय में शतपृथक्त्व पुलाक हो सकते हैं २ सौ से लेकर ९ सौ तक का नाम शतपृथक्त्व है। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' तथा पूर्व प्रतिपन्न पुलाकों की अपेक्षा से-जिन्होंने पुलाक अवस्था पहिले से धारण कर ली है ऐसे पुलाकों की अपेक्षा से कदाचित् पुलाक होते हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि' यदि होते हैं तो 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक होते हैं एक समय में 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्त' और उत्कृष्ट से दो हजार से लेकर ९ हजार तक एक समय में होते हैं।

હોય પણ છે અને કોઇવાર નથી પણ હોતા, 'जइ अत्थि जहन्नेण एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો હોય છે, તો કોઈવાર એક પણ હોઈ શકે છે, કોઇ વાર બે હોય છે, અને કોઈવાર ત્રણ પણ હોઈ શકે છે. આ કથન જઘન્યની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં શતપૃથક્ત્વ પુલાક હોઇ શકે છે. એટલે કે-બસોથી લઈને નવસો સુધી હોઇ શકે છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન પુલાકોની અપેક્ષાથી જેણે પહેલેથી પુલાક અવસ્થા ધારણ કરી છે, એવા પુલાકોની અપેક્ષાથી કોઇવાર પુલાક હોય છે, અને કોઇવાર નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि' જો હોય છે, તો 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી હોય છે. 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं' અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઇને ૯ નવ હજાર સુધી એક સમયમાં હોય છે. તેમ સમજવું.

'बउसा णं भंते ! एगसमए णं पुच्छा' बकुशाः खलु भदन्त ! एकस्मिन् समये कियन्तो भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्यमानकान् —बकुशान् प्रतीत्य—प्रतिपद्यमानबकुशापेक्षया इत्यर्थः, स्यात्—कदाचित् अस्ति—भवति स्यात्—कदाचिन्नास्ति न भवति। 'जइ अत्थि' यदि अस्ति तदा—'जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा बकुशा एकस्मिन समये जायन्ते, 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् द्विशतादारभ्य नवशतपर्यन्तं बकुशाः एकसमयेन भवन्तीति। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं' पूर्वप्रतिपन्नकान् प्रतीत्य जघन्येन कोटिशतपृथक्त्वम् द्विकोटिशतादारभ्य नवकोटिशतपर्यन्तम् 'उक्कोसेण वि कोडिसयपुहुत्तं' उत्कर्षेणाऽपि कोटिशतपृथक्त्वम् एतत्परिमिता बकुशाः एकदा भवन्तीति। 'एवं पडिसेवणा

'बउसाणं भंते पुच्छा' हे भदन्त ! एक समय में कितने बकुश होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम ? प्रतिपद्यमानक बकुशों की अपेक्षा लेकर बकुश कदाचित् होते हैं और कदाचित् नहीं होते हैं 'जइ अत्थि' यदि बकुश होते हैं तो 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्य से वे एक समय में एक अथवा दो अथवा तीन तक होते हैं और 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' उत्कृष्ट से एक समय में दोसौ से लेकर नौ सौ तक होते हैं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं०' तथा पूर्वप्रतिपन्न बकुशों की अपेक्षा से जघन्य रूप में और उत्कृष्ट रूप में दो सौ करोड से लेकर नौ सौ करोड तक होते हैं। तात्पर्य यही है कि इतने बकुश एक काल में होते हैं। 'एवं पडिसेवणा

'बउसाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં કેટલા બકુશો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાનક બકુશોની અપેક્ષાથી કોઈવાર બકુશ હોય છે, અને કોઈવાર નથી હોતા. 'जइ अत्थि' જો બકુશ હોય છે, તો 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી તેઓ એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી હોય છે અને 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં બસોથી લઈને નવસો સુધી હોય છે 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન બકુશોની અપેક્ષાથી જઘન્યપણાથી અને ઉત્કૃષ્ટપણાથી બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આટલા બકુશો એક કાળમાં હોય છે. 'एवं'

कुसीलेवि' एवम्-बकुशवदेव प्रतिसेवनाकुशीलोऽपि प्रतिपद्यमानप्रतिसेवनाकुशीलापेक्षया कदाचिद् भवन्ति कदाचिद् न भवन्ति, यदि भवन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा एकदा जायन्ते उत्कर्षेण कोटिशतपृथक्त्वम् पूर्वप्रतिपन्न प्रतिसेवनाकुशीलापेक्षया तु जघन्योत्कृष्टाभ्यां कोटिशतपृथक्त्वप्रमाणाःप्रतिसेवना कुशीला एकसमयेन जायन्ते इत्यर्थः। 'कसायकुसीलाणं पुच्छा' कषायकुशीलाः खलु भदन्त! एकसमये कियन्तो भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्यमानकान्-कषायकुशीलान् अपेक्ष्य स्यादस्ति-कदाचिद्भवति, स्यान्नास्ति कदाचिन्न भवति, 'जइ अत्थि' यदि अस्ति तदा 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येनैको वा द्वौ वा त्रयो वा कषायकुशीला एकसमये भवन्ति

कुसीले वि' इसी प्रकार का कथन प्रतिपद्यमान प्रतिसेवनाकुशीलों की अपेक्षा लेकर और प्रतिपन्न प्रतिसेवनाकुशीलों की अपेक्षा लेकर जघन्य और उत्कृष्ट से करना चाहिये। तथा च-प्रतिपद्यमान प्रतिसेवना कुशीलों की अपेक्षा से कदाचित् होते हैं और कदाचित् नहीं होते हैं। यदि होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं एक समय में और उत्कृष्ट से शतपृथक्त्व प्रमाण होते हैं एक समय में इत्यादि 'कसायकुसीलाणं पुच्छा' हे भदन्त! कषायकुशील एक समय में कितने होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम! प्रतिपद्यमान कषायकुशीलों की अपेक्षा से कषायकुशील कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा

पडिसेवणाकुसीले वि' આજ પ્રમાણેનું કથન પ્રતિપદ્યમાન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષા લઈને અને પ્રતિપન્ન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષા લઈને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવું જોઈએ તથા પ્રતિપદ્યમાન પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ એક સમયમાં હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય છે. 'कसायकुसीले णं पुच्छा' હે ભગવન્ કષાયકુશીલ એક સમયમાં કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાન કષાયકુશીલોની અપેક્ષાથી કષાયકુશીલ કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો કષાયકુશીલ એક સમયમાં

'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्त' उत्कर्षेण सहस्रपृथक्त्वम् द्विसहस्रादारभ्य नव सहस्र-पर्यन्ताः कषायकुशीला एकसमये जायन्ते इति। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्व-प्रतिपन्नकान् कषायकुशीलान् प्रतीत्य-अपेक्ष्य, 'जहन्नेणं कोडिसहस्सपुहुत्तं' जघन्येन कोटिसहस्रपृथक्त्वम् द्विकोटिसहस्रादारभ्य नवकोटि सहस्रपर्यन्ताः कषाय-कुशीला प्रतिसमयं जायन्ते, 'उक्कोसेण वि कोडिसहस्सपुहुत्तं' उत्कर्षतोऽपि कोटिसहस्रपृथक्त्वम्।

ननु सर्वसंयतानां कोटिसहस्रपृथक्त्वमन्यत्र श्रूयते। इह तु केवलानां कषायकुशीलानामेव कोटिसहस्रपृथक्त्वं कथितम् ततः पुलाकादिसंख्या तदति-रिक्ता भवतीति कोटिसहस्रपृथक्त्वकथनमत्र विरुद्धमिति नैवत्रोच्यते कषाय-

---

तिन्नि वा' यदि कषायकुशील एक समय में होवे तो जघन्य से एक भी हो सकता है दो भी हो सकता है और तीन भी हो सकता है और 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्त' उत्कृष्ट से एक समय में दो हजार से लेकर ९ हजार तक हो सकते हैं। तथा-'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' तथा पूर्वप्रति-पन्न कषायकुशीलों की अपेक्षा से 'जहन्नेणं कोडिसहस्सपुहुत्त' जघ-न्यरूप में कषायकुशील कोटिसहस्र पृथक्त्व दो हजार करोड से लेकर नौ हजार करोड तक प्रति समय में होते हैं 'उक्कोसेण वि कोडिसहस्स-पुहुत्त' और उत्कृष्ट से भी वे प्रति समय में कोटिसहस्रपृथक्त्व होते हैं।

शंका--समस्त संयतों का प्रमाण कोटि सहस्र पृथक्त्व अन्य शास्त्रों में सुना जाता है परन्तु यहां तो केवल कषायकुशीलों को ही कोटि सहस्र पृथक्त्व कहागया है और जब इसमें पुलाकादिकों की संख्या मिलादेते हैं तो स्वभावतः यह संख्या और अधिक हो जाती है। अतः कोटिसहस्र पृथक्त्व का कथन विरुद्ध पड़ जाता है।

હોય તો જઘન્યથી એક પણ હોઈ શકે છે. બે પણ હોઈ શકે છે, અને ત્રણ પણ હોઈ શકે છે. અને 'उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં બે હજારથી લઈને ૯ નવ હજાર સુધી હોય છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન કષાયકુશીલોની અપેક્ષાથી 'जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्त' જઘન્ય રૂપથી કષાયકુશીલો બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી એક સમયમાં હોય છે. 'उक्कोसेण वि कोडिसयपुहुत्त' અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેઓ એક સમયમાં ૨ બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી હોય છે.

શંકા—સઘળા સંયતોનું કોટિ સહસ્ર પૃથક્ત્વ બીજા શાસ્ત્રોમાં સાંભળવામાં આવે છે. પરંતુ અહિયાં તો કેવળ કષાયકુશીલોને જ કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ કહેલ છે. અને જ્યારે તેઓમાં પુલાક વિગેરેની સંખ્યા મેળવવામાં

कुशीलनां यत् कोटिसहस्रपृथक्त्वं कथितं तत् द्वित्रादिकोटिसहस्ररूपं कल्पयित्वा पुलाकबकुशादिसंख्या तत्र प्रवेश्यते ततः समस्तसंयतमानं यत् कथितम् तन्नातिरिक्तं भवतीति। णियंठाणं पुच्छा' निर्ग्रन्थाः खलु भदन्त! एकसमये कियन्तो भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्यमानकान् निर्ग्रन्थान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति 'जइ अत्थि' यदि अस्ति तदा-'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' 'जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा निर्ग्रन्था एकसमये भवन्ति 'उक्कोसेणं बावट्ठं सयं' उत्कर्षेण द्वाषष्टिशतम् द्वाषष्ट्युत्तरशतप्रमाणनिर्ग्रन्था

उत्तर—ऐसी शंका ठीक नहीं है क्यों कि कषाय कुशीलों का जो कोटि सहस्रपृथक्त्व कहा गया है उसे दो तीन कोटि सहस्र रूप में कल्पित करके उस में पुलाकादिकों की संख्या को मिला दिया जाता है इस प्रकार सर्व संयतो का जो प्रमाण कहा गया है वह अधिक नहीं होता है।

'णियंठे णं पुच्छा' हे भदन्त! एक समय में निर्ग्रन्थ कितने होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम! प्रतिपद्यमानक निर्ग्रन्थों को आश्रित करके एक समय में निर्ग्रन्थ होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' यदि एक समय में निर्ग्रन्थ होते हैं तो कम से कम एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और 'उक्कोसेणं बावट्ठं सयं' उत्कृष्ट से १६२ होते

આવે છે તો સ્વભાવથી જ આ સંખ્યા તેનાથી પણુ વધારે થઈ જાય છે. જેથી કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વનું કથન વિરૂદ્ધ થઈ જાય છે.

ઉત્તર—આ શંકા ઉચિત નથી. કેમકે કષાયકુશીલોને જે કોટિ સહસ્ર પૃથક્ત્વ કહ્યા છે તેને બે ત્રણુ કોટિ સહસ્રપણામાં કલ્પના કરીને તેઓમાં પુલાક વિગેરેની સંખ્યા મેળવવામાં આવે છે. આ રીતે સર્વ સંયતોનું જે પ્રમાણુ કહ્યું છે, તે અધિક થતું નથી.

'णियठेणं पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાનક નિર્ગ્રન્થોનો આશ્રય કરીને એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ હોય પણુ છે, અને કોઈવાર નથી પણુ હોતા. 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો એક સમયમાં નિર્ગ્રન્થ હોય છે. તો ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણુ હોય છે. અને 'उक्कोसेणं बावट्ठं सयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬૨ એક સો બાસઠ થઈ જાય છે. તેઓમાં 'अट्ठ-

एकसमयेन जायन्ते तत्र 'अट्ठसयं खवगाणं' अष्टशतं क्षपकाणाम् क्षपकश्रेणिमतां साधूनाम् अष्टोत्तरशतं भवति तथा-'चउवन्नं उवसामगाणं' चतुः पञ्चाशत् उपशमकानाम् उपशमश्रेणिमतां चतुः पञ्चाशद्भवति अभयोर्मेलने द्विषष्ट्युत्तरशतं भवति प्रतिपद्यमानकानां निर्ग्रन्थानां सहैव उत्पद्यमानानाम् उत्कर्षत इति। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' पूर्वप्रतिपन्नकान् निर्ग्रन्थान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति, 'जइ अत्थि' यदि अस्ति भवति तदा-'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा सहैव जायन्ते निर्ग्रन्थाः, 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् द्विशतादारभ्य नवशतपर्यन्ता निर्ग्रन्था एकदा जायन्ते उत्कर्षत इति। 'सिणायाणं पुच्छा' स्नातकाः खलु भदन्त एकसमये कियन्तो भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्य-

---

हैं। इनमें 'अट्ठसयं खवगाणं चउवन्नं उवसामगाणं' १०८ क्षपकश्रेणिवाले निर्ग्रन्थ होते हैं और 'चउवन्नं उवसामगाणं' ५४ उपशम श्रेणिवाले निर्ग्रन्थ होते हैं 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' तथा पूर्व प्रतिपन्नक निर्ग्रन्थों को आश्रित करके निर्ग्रन्थ एक समय में कदाचित् होते हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। यदि वे होते हैं तो 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से 'सयपुहुत्तं' दो सौ से लेकर ९ सौ तक होते हैं। यह सब कथन एक समय में उनके होने का है। 'सिणायाणं पुच्छा' हे भदन्त ! एक समय में स्नातक कितने होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च

सयं खवगाणं चउवन्ने उवसामगाणं' १०८ એક સો આઠ ક્ષપક શ્રેણીવાળા નિર્ગ્રન્થ હોય છે. અને ચઉવન્ને ઉવસામગાણં' ૫૪ ચોપન ઉપશમ શ્રેણીવાળા નિર્ગ્રન્થો હોય છે. 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' તથા પૂર્વ પ્રતિપન્નક નિર્ગ્રન્થોનો આશ્રય કરીને નિર્ગ્રન્થ એક સમયમાં કોઇવાર હોય છે, અને કોઇવાર નથી પણ હોતા. જો તેઓ હોય છે. તો 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને 'उक्कोसेणं' ઉત્કૃષ્ટથી 'सयपुहुत्तं' બસોથી લઇને ૯ નવસો સુધી હોય છે. આ સઘળું કથન એક સમયમાં તેઓને હોય છે.

'सिणाया णं पुच्छा' હે ભગવન્ એક સમયમાં સ્નાતક કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! पडिवज्जमाणए पडुच्च

मानकान् स्नातकान् प्रतीत्य-अपेक्ष्य स्यात्-कदाचित् अस्ति भवति स्यात्-कदाचित् नास्ति न भवति 'जइ अत्थि' यदि अस्ति-भवति तदा-'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा एकसमये जायन्ते स्नातकाः, 'उक्कोसेणं अट्ठसयं' उत्कर्षेणाष्टशतम्-अष्टोत्तरशतप्रमाणकसुमुत्कर्षतो भवतीति । 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं' पूर्वप्रतिपन्नकान् स्नातकान् प्रतीत्य अपेक्ष्य जघन्येन कोटिपृथक्त्वम् द्विकोटित आरभ्य नव कोटिपर्यन्तम्-'उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं' उत्कर्षेणापि कोटिपृथक्त्वमेवेति ३५ ।

सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम ! प्रतिपद्यमान स्नातकों की अपेक्षा से एक समय में स्नातक कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि' यदि वे होते हैं तो 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' कम से कम एक साथ एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और 'उक्कोसेणं अट्ठसयं' उत्कृष्ट से १०८ तक एक साथ होते हैं। तथा -'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्वप्रतिपन्न स्नातकों की अपेक्षा लेकर स्नातक एक समय में 'जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं' कम से कम द्विकोटि से लेकर ९ कोटि तक एक साथ होते हैं और उत्कृष्ट से भी इतने ही एक साथ एक समय में होते हैं।

॥ ३५ परिमाण द्वार कथन समाप्त ॥

अल्पबहुत्व द्वार कथन

'एएसि णं भंते ! पुलागबउसपडिसेवणाकुसील-कसायकुसीलनियंठसिणायाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा'

सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम! प्रतिपद्यमान स्नातडोनी अपेक्षाथी એક સમયમાં સ્નાતકો કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. 'जइ अत्थि' જો તેઓ હોય છે, 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' ઓછામાં ઓછા એક સાથે એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. 'उक्कोसेण अट्ठसयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ એકસો આઠ સુધી એકી સાથે હોય છે. તથા 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' પૂર્વપ્રતિપન્ન સ્નાતકોની અપેક્ષાથી સ્નાતક સુધી એક સમયમાં 'जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं' ઓછામાં ઓછા બે કરોડથી લઈને ૯ નવ કરોડ સુધી એકી સાથે હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એટલા જ કાળ સુધી એક સમયમાં એકી સાથે હોય છે. આ રીતે પરિમાણદ્વાર કહ્યું છે.

પરિમાણદ્વાર સમાપ્ત

હવે છત્રીસમા અલ્પબહુત્વ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'एएसि णं भंते! पुलागबउसपडिसेवणाकुसील-कसायकुसीलनियंठसिणायाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ઉપર જેઓનું સ્વરૂપ

अथैतेषामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं' इत्यादि, 'एएसि णं भंते !' एतेषामुपरिप्रदर्शितस्वरूपाणां खलु भदन्त ! 'पुलागबउसपडिसेवणाकुसीलकसायकुसील णियंठसिणायाणं' पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकानां मध्ये 'कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' कतमे कतमेभ्यो यावद् विशेषाधिका वा यावत्पदेन अल्पा वा बहुकावा तुल्या वा एतेषां संग्रहो भवति तथा च हे भदन्त ! एतेषु पुलाकादिस्नातकान्तेषु कस्यापेक्षया कस्याल्पत्वं बहुत्वं विशेषाधिकत्वं वा भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा णियंठा' सर्वस्तोकाः, सर्वापेक्षया स्तोका अल्पा निर्ग्रन्था भवन्तीति निर्ग्रन्थानामुत्कर्षतोऽपि शतपृथक्त्वसंख्यत्वात् । 'पुलागा संखेज्जगुणा' निर्ग्रन्थापेक्षया पुलाकाः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति पुलाकानामुत्कर्षतः सहस्र पृथक्त्वमानत्वादिति । 'सिणाया संखेज्जगुणा' पुलाकापेक्षया स्नातका संख्येयगुणा अधिका भवन्ति स्नातकानामुत्कर्षतः कोटिपृथक्त्वमानत्वादिति । 'बउसा संखेज्जगुणा' स्नातकापेक्षया बकुशाः संख्येयगुणा अधिका भवन्ति बकुशाना-

---

हे भदन्त ! जिनका स्वरूप ऊपर प्रकट किया जा चुका है ऐसे इन पुलाक, बकुश प्रतिसेवनाकुशील, कषायकुशील, निर्ग्रन्थ और स्नातक इन साधुओं के बीच में कौन साधु किस साधु से अल्प है ? कौन किससे बहुत हैं ? कौन किस के तुल्य हैं और कौन किससे विशेषाधिक है । इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा सव्वत्थोवा नियंठा, पुलागा संखेज्जगुणा' हे गौतम ! सब से कम निर्ग्रन्थ है, इनसे संख्यात गणे अधिक पुलाक हैं । क्योंकि पुलाकों की उत्कृष्ट संख्या सहस्रपृथक्त्व कही गई है । 'सिणाया संखेज्जगुणा' पुलाक की अपेक्षा स्नातक संख्यातगुणें अधिक है क्यों कि इनका प्रमाण उत्कृष्ट कोटि पृथक्त्व कहा गया है । 'बउसा संखेज्जगुणा' बकुश स्नातकों की अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक है क्योंकि इनका प्रमाण उत्कृष्ट से

કહેલ છે, એવા આ પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલ કષાયકુશીલ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક આ સાધુઓમાં કયા સાધુ કયા સાધુથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કયા સાધુ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! सव्वत्थोवा नियंठा, पुलागा, संखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! નિર્ગ્રન્થો સૌથી ઓછા છે તેનાથી સંખ્યાતગણા વધારે પુલાકો છે. 'सिणाया संखेज्जगुणा' પુલાકથી સંખ્યાતગણા વધારે સ્નાતક છે. કેમકે તેઓનુ પ્રમણ ઉત્કૃષ્ટથી કોટિ પૃથક્ત્વનું કહ્યું છે. 'बउसा संखेज्जगुणा' બકુશ સ્નાતકોની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા વધારે હોય

मुत्कर्षतः कोटिशतपृथक्त्वसंख्यत्वादिति। 'पडिसेवणाकुसीला संखेज्जगुणा' बकुशापेक्षया प्रतिसेवनाकुशीलाः संख्येयगुणा अधिका भवन्ति, ननु बकुशप्रतिसेवनाकुशीलयो रुभयोरपि उत्कर्षतः कोटि शतपृथक्त्वमानतया कथं बकुशापेक्षया प्रतिसेवनाकुशीलानां संख्येयगुणाधिकत्वमिति चेदत्रोच्यते बकुशानां यत् कोटिशतपृथक्त्वं तत् द्वित्रादि कोटिशतमानात्मकम् प्रतिसेवनाकुशीलानां तु कोटिशतपृथक्त्वम् चतुः षट् कोटिशतमानमित्यतो बकुशापेक्षया प्रतिसेवनाकुशीलानां संख्येयगुणाधिकत्वकथनं न विरुद्धमिति संख्येयत्वस्यानेकविधत्वात् 'कसायकुसीला संखेज्जगुणा' प्रतिसेवनाकुशीलापेक्षया कषायकुशीलाः संख्येयगुणा

कोटिशत पृथक्त्व है। 'पडिसेवणाकुसीला संखेज्जगुणा' प्रतिसेवना कुशील बकुशों की अपेक्षा संख्यातगुणे अधिक हैं।

शंका--बकुश और प्रतिसेवनाकुशील इन दोनों का प्रमाण उत्कृष्ट से कोटिशत पृथक्त्व कहा गया है तो फिर बकुशों की अपेक्षा प्रतिसेवना कुशीलों का प्रमाण संख्यातगुणा अधिक इनकी अपेक्षा क्यों कहा गया है?

उत्तर--बकुशों का जो कोटिशतपृथक्त्व प्रमाण कहा गया है वह दो तीन आदि कोटिशतरूप कहा गया है और प्रतिसेवना कुशीलों का जो कोटिशतपृथक्त्व प्रमाण कहा गया है वह चार छह कोटिशतरूप कहा गया है। इस प्रकार बकुशों की अपेक्षा प्रतिसेवनाकुशीलों का प्रमाण संख्यातगुणा अधिक जो कहा है वह विरुद्ध नहीं पडता है, क्योंकि संख्यात अनेक प्रकार का होता है। 'कसायकुसीला संखेज्जगुणा' प्रतिसेवना कुशीलों की अपेक्षा कषायकुशील

છે. કેમકે-તેઓનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી કોટિશત પૃથક્ત્વ છે. 'पडिसेवणाकुसीला संखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલ બકુશો કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે.

શંકા—બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ આ બેઉનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ કોટિ શત પૃથક્ત્વનું કહ્યું છે, તો પછી બકુશો કરતાં પ્રતિસેવના કુશીલોનું પ્રમાણ સંખ્યાતગણુ વધારે તેમની અપેક્ષાથી કેમ કહ્યું છે?

ઉત્તર—બકુશોનું જે કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ કહ્યું છે, તે બે ત્રણ વિગેરે સો કરોડ રૂપ કહેલ છે અને પ્રતિસેવના કુશીલોનું જે કોટિશત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ કહ્યું છે, તે ચાર, છ કરોડ રૂપ કહેલ છે, આ રીતે બકુશો કરતાં પ્રતિસેવના કુશીલોનું પ્રમાણ સંખ્યાતગણુ વધારે જે કહ્યું છે, તે કથન વિરૂદ્ધ થતું નથી કેમકે સંખ્યાત અનેક પ્રકારનું હોય છે. 'कसायकुसीला संखेज्जगुणा' પ્રતિસેવના કુશીલોની અપેક્ષાથી કષાયકુશીલ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત-

अधिका भवन्ति कषायकुशीलानामुत्कर्षतः कोटिसहस्रपृथक्त्वमानत्वादिति। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति, हे भदन्त ! प्रज्ञापनादि परिमाणान्तपञ्चत्रिंशद्‌द्वारेषु पुलाकादीन् अधिकृत्य यद् देवानुप्रियेण निवेदितं तत्सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव आप्त-वाक्यस्य सर्वथैव प्रमाणत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू०१३॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां पञ्चविंशतितमशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥२५-६॥

उत्कृष्ट से संख्यातगुणें अधिक होते हैं। क्यों कि कषायकुशीलों का प्रमाण कोटिसहस्रपृथक्त्व कहा गया है। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! प्रज्ञापना से लेकर अल्प बहुत्व द्वार तक के ३६ द्वारों में पुलाक आदिकों को लेकर जो आप देवानुप्रिय ने कथन किया है वह सब सर्वथा सत्य ही है। क्यों कि आप्त के जो वाक्य होते हैं वे सर्व प्रकार से प्रमाण ही होते हैं। इस प्रकार कह कर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका छट्ठा उद्देशक समाप्त ॥ २५-६ ॥

ગણા વધારે હોય છે. કેમકે કષાય કુશીલોનું પ્રમાણ કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ કહેવામાં આવેલ છે.

'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ત્તિ જાવ વિહરઇ' હે ભગવન્ પ્રજ્ઞાપનાથી લઇને પરિમાણદ્વાર સુધીના ૩૫ પાંત્રીસ દ્વારોમાં પુલાક વિગેરેને ઉદ્દેશીને આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન નિર્દોષ હોવાથી સર્વથા સત્ય જ છે. કેમકે આપ્ત પુરૂષોના જે વાક્યો હોય છે, તે સર્વ પ્રકારે પ્રમાણ રૂપ જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમસ્કાર કરીને તે પછી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧૩॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો છટ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૬॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

षष्ठोद्देशके संयतानां स्वरूपं कथितम् सप्तमेऽपि तदेव कथ्यते, तदनेन संबन्धेन आयातोऽसौ सप्तमोद्देशकः प्रस्तूयते, इहापि प्रज्ञापनादीनि द्वाराणि वक्तव्यानि तत्र प्रज्ञापनाद्वारमधिकृत्योच्यते 'कइ णं भंते ! संजया पन्नत्ता' इत्यादि,

मूलम्–कइ णं भंते ! संजया पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच संजया पन्नत्ता तं जहा–सामाइयसंजए १, छेदोवट्ठावणियसंजए२, परिहारविसुद्धियसंजए ३, सुहुमसंपरायसंजए४, अहक्खायसंजए५। सामाइयसंजए णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा इत्तरिए य जावकहिए य। छेदोवट्ठावणियसंजए णं पुच्छा गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा सातियारे य निरतियारे य। परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा णिव्विसमाणए य णिव्विट्ठकाइए य। सुहुमसंपराय पुच्छा गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य। अहक्खायसंजए पुच्छा गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा छउमत्थे य केवली य ।

सामाइयंमि उ कए, चाउज्जामं अणुत्तरं धम्मं ।
तिविहे णं फासयंतो, सामाइयसंजओ स खलु ॥१॥
छेत्तुण उ परियागं, पोराणं जो ठवेइ अप्पाणं ।
धम्मंमि पंचजामे छेदोवट्ठावणो स खलु ॥२॥
परिहरइ जो विसुद्धं तु पंचजामं अणुत्तरं धम्मं।
तिविहेण फासयंतो, परिहारिय संजओ य स खलु ॥३॥
लोभाणू वेययंतो, जो खलु उवसामओ व खवओ वा।
सो सुहुमसंपराओ, अहक्खाया ऊणओ किंचि ॥४॥
उवसंते खीणंमि, जो खलु कम्मंमि मोहणिज्जंमि ।
छउमत्थो व जिणो वा, अहक्खाओ संजओ स खलु ।५।सू.१॥

छाया—कति खलु भदन्त ! संयताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च संयताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–सामायिकसंयतः१, छेदोपस्थापनीयसंयतः२, परिहारविशुद्धिकसंयतः३, सूक्ष्मसंपरायसंयतः४, यथाख्यातसंयतः ५। सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा इत्वरिकश्च यावत्कथिकश्च। छेदोपस्थापनीयसंयतः खलु पृच्छा गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–सातिचारश्च निरतिचारश्च। परिहारविशुद्धिकसंयतः पृच्छा गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा निर्विशमानकश्च निर्विष्टकायिकश्च। सूक्ष्मसंपरायः पृच्छा, गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–संक्लिश्यमानकश्च विशुद्ध्यमानकश्च। यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–छद्मस्थश्च केवली च।

सामायिके तु कृते, चातुर्याममनुत्तरं धर्मम् ।
त्रिविधेन स्पृशन् सामायिकसंयतः स खलु ॥१॥
छित्वा तु पर्यायं पुराणं, यः स्थापयत्यात्मानम् ।
धर्मे पञ्चयामे छेदोपस्थापकः स खलु ॥२॥
परिहरति यो विशुद्धं पञ्चयाममनुत्तरं धर्मम् ।
त्रिविधेन स्पृशन्, परिहारिकसंयतः स खलु ॥३॥
लोभाणून् वेदयन् य उपशमयन् क्षपयन् वा
स सूक्ष्मसंपरायो यथाख्यातात् ऊनाकिञ्चित् ॥४॥
उपशान्ते क्षीणे वा, यः खलु कर्मणि मोहनीये ।
छद्मस्थो वा जिनो वा यथाख्यातः संयतः स खलु ॥५॥सू० १॥

टीका—'कइ णं भंते ! संजया पन्नत्ता' कति खलु भदन्त ! संयताः प्रज्ञप्ताः–कथिताः ? इति संयतविषयकः प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'पंच-

सातवां उद्देशक का प्रारंभ

छठे उद्देशे में संयतों का स्वरूप कहा गया अब सातवें उद्देशे में भी यही कहा जाने वाला है। अतः इसी सम्बन्ध को लेकर इस सातवें उद्देशे का प्रारम्भ सूत्रकार कर रहे हैं–यहां पर भी प्रज्ञापना आदि द्वारों का कथन किया जायगा। अतः प्रथम प्रज्ञापना द्वार को लेकर

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સંયતોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવેલ છે, હવે આ સાતમા ઉદ્દેશામાં પણ એજ વિષયના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે જેથી એ સંબંધને લઇને આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રકાર અહિયાં પ્રજ્ઞાપના વિગેરે દ્વારોનું કથન કરશે જેથી પહેલાં પ્રજ્ઞાપના

संजया पन्नत्ता' पञ्चप्रकारकाः संयताः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा—'सामाइय संजए' सामायिकसंयतः सामायिकं नाम चारित्रविशेष स्तत्प्रधानः संयतः अथवा तेन चारित्रविशेषेण संयत इति सामायिकसंयतः१। 'छेदोवट्ठावणियसंजए' छेदोपस्थापनीयसंयतः २, 'परिहारविसुद्धियसंजए' परिहारविशुद्धिकसंयतः ३, 'सुहुमसंपरायसंजए' सूक्ष्मसंपरायसंयतः ४, 'अहक्खायसंजए' यथाख्यातसंयतः ५,। एतेषामर्थों गाथाभिर्वक्ष्यते—तत्र 'सामाइयसंजए णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधो—द्विप्रकारकः

गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—'कइ णं भंते! संजया पन्नत्ता' हे भदन्त! संयत कितने प्रकार के कहे गये हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! पंच संजया पन्नत्ता' हे गौतम! संयत पांच प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकारसे हैं—'सामाइयसंजए १ छेदोवट्ठावणियसंजए २ परिहारविसुद्धियसंजए ३, सुहुमसंपरायसंजए ४, अहक्खायसंजए ५'। सामायिकसंयत १ छेदोपस्थापनीयसंयत २ परिहारविशुद्धिक संयत ३ सूक्ष्मसंपराय संयत ४ और यथाख्यातसंयत ५। चारित्रविशेष का नाम सामायिक है। यह सामायिकरूप चारित्रविशेष जिस संयत का प्रधान होता है वह सामायिक संयत है? अथवा—सामायिकरूप चारित्र विशेष से जो संयत होता है वह सामायिक संयत है। छेदोपस्थापनीय संयत, परिहारविशुद्धिक संयत आदि का स्वरूप गाथाओं द्वारा कहा जायगा।

દ્વારને લઈને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે—'कइ णं भंते! संजया पन्नत्ता' હે ભગવન્ સંયતો કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! पच सजया पन्नत्ता' હે ગૌતમ! સંયતો પાંચ પ્રકારના કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सामाइय संजए १ छेदोवट्ठावणियसंजए २ परिहारविसुद्धियसंजए ३ सुहुमसंपरायसंजमे ४ अहक्खायसंजए ५' સામાયિક સંયત ૧ છેદોપસ્થાપનીય સંયત ૨ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત ૩ સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત ૪ અને યથાખ્યાત સંયત ૫, ચારિત્ર વિશેષ જે સંયતનું પ્રધાન (મુખ્ય) હોય છે. તે સામાયિક સંયત કહેવાય છે, અથવા સામાયિક રૂપ ચારિત્રવિશેષથી જે સંયત હોય છે, તે સામાયિક સંયત કહેવાય છે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત વિગેરેનું સ્વરૂપ ગાથાઓથી કહેવામાં આવશે.

प्रज्ञप्तः सामायिकसंयतः। 'तं जहा' तद्यथा-'इत्तरिए य जाव कहिए य' इत्वरिकश्च यावत्कथिकश्च चारित्रग्रहणानन्तरम् इत्वरस्य भाविच्छेदोपस्थापनीयसंयतत्वव्यप-देशान्तरत्वेन अल्पकालिकस्य सामायिकस्यास्तित्वात् इत्वरिकः, स चारोपयिष्य-माणमहाव्रतः प्रथमचरमतीर्थंकरसाधु र्भवतीति। यावत्कथिकस्य भाविव्यपदे-शान्तराभावात् यावज्जीविकस्य सामायिकस्यास्तित्वाद् यावत्कथिकः, स च मध्यमतीर्थंकरमहाविदेहतीर्थंकरसाधु र्भवतीति। 'छेदोवट्ठावणियसंजए णं पुच्छा'

अब गौतमस्वामी प्रभुश्री से ऐसा पूछते हैं-'सामाइयसंजए णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' हे भदन्त! सामायिक संयत कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम! सामायिक संयत दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे -'इत्तरिए य आवकहिए य' इत्वरिक और यावत्कथिक जिस सामा-यिक संयत के चारित्र ग्रहण करने के अनन्तर भविष्य में छेदोपस्था-पनीय संयतपने का व्यपदेश-व्यवहार होता है वह इत्वरिक अल्पका-लिक सामायिक संयत कहालाता है। और सामायिक चारित्र लेने के बाद जिसमें दूसरा व्यपदेश नहीं होता है वह यावत्कथिन सामायिक संयत कहलाता है इत्वरिक सामायिक संयत आगे जिस में महाव्रतों का आरोप होना होता है ऐसा होता है और ऐसा यह प्रथम और अन्तिम तीर्थंकर का साधु होता है। तथा यावत्कथिक में सामायिक यावत् जीव विद्यमान होती है। ऐसा यह साधु मध्यम तीर्थंकरों का और महाविदेहस्थ तीर्थंकर का साधु होता है।

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવુ પૂછે છે કે-'सामाइयसंजए णं भंते! कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'इत्तरिए य आवकहिए य' ઈત્વરિક અને યાવત્કથિક જે સામા-યિકમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી ભવિષ્યમાં છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાનો વ્યપદેશ-વ્યવહાર થાય છે, તે ઈત્વરિક-અલ્પકાળવાળા સામાયિકસંયત કહેવાય છે અને સામાયિક ચારિત્ર લીધા પછી જેમાં બીજો વ્યપદેશ થતો ન હોય તે યાવત્કથિત સામાયિક સંયત કહેવાય છે. ઈત્વરિક સામાયિક સંયત આગળ જેઓમાં મહાવ્રતોનો આરોપ થવાનો હોય છે. એવો હોય છે એવા આ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ હોય છે. તથા યાવત્કથિતમાં સામાયિક યાવત્ જીવ વિદ્યમાન હોય છે. એવો આ સાધુ મધ્યમ તીર્થંકરોના અને મહાવિદેહમાં રહેનારા તીર્થંકરોના સાધુ હોય છે.

छेदोपस्थापनीयसंयतः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्त इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधो द्विप्रकारकः प्रज्ञप्तः, छेदोपस्थापनीयसंयतः । 'तं जहा' तद्यथा–'सातियारे य निरतियारे य' सातिचारश्च निरतिचारश्च, सातिचारस्य यत् आरोप्यते तत् सातिचारमेव छेदोपस्थापनीयम् तद्योगात् साधुरपि सातिचार एव एवं निरतिचारच्छेदोपस्थापनीययोगान्निरतिचारः, पार्श्वनाथतीर्थात् निष्क्रम्य महावीरतीर्थे महाव्रतारोपणम् छेदोपस्थापनीयसाधुश्च प्रथमचरमतीर्थयोरेव भवतीति । 'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतश्च खलु भदन्त ! कतिविधः

'छेदोवट्ठावणियसंजए णं पुच्छा' हे भदन्त ! छेदोपस्थापनीयसंयत के कितने प्रकार कहे गये हैं ! उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! छेदोपस्थापनीय संयत के दो प्रकार कहेगये हैं– 'तं जहा' जैसे–सातिचार और निरतिचार । अतिचार युक्त साधु की दीक्षा पर्याय छेदकर फिर से महाव्रतों का जो आरोप प्रदान उसमें किया जाता है वह सातिचार छेदोपस्थापनीय संयत है प्रथम दीक्षित साधु को तथा पार्श्वनाथ के तीर्थ से महावीर के तीर्थ में प्रवेश करने वाले साधु के लिये फिर से जो महाव्रतों का प्रदान करना होता है वह निरतिचार छेदोपस्थापनीय संयत है । छेदोपस्थापनीय साधु प्रथम तीर्थंकर और अन्तिम तीर्थंकर के तीर्थ में ही होता है ।

'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' हे भदन्त ! परिहार विशुद्धिक संयत कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–

'छेदोवट्ठवणियसजए णं पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'ગોયમા ! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતના બે પ્રકાર કહ્યા છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. સાતિચાર અને નિરતિચાર અતિચારવાળા સાધુની દીક્ષાપર્યાયને છેદીને ફરીથી તેઓમાં મહાવ્રતોનું જે આરોપણ કરવામાં આવે છે તે સાતિચાર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહેવાય છે. તથા પહેલા દીક્ષિત થયેલા સાધુને તથા પાર્શ્વનાથના તીર્થમાંથી મહાવીર સ્વામીના તીર્થમાં પ્રવેશ કરવાવાળા સાધુ માટે ફરીથી જે મહાવ્રતોનું પ્રદાન કરવામાં આવે છે, તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહેવાય છે છેદોપસ્થાપનીય સાધુ પહેલા તીર્થંકર અને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમા જ હોય છે.

'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहे

प्रज्ञप्त इति पृच्छा-प्रश्न', भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधः प्रज्ञप्तः, द्वैविध्यमेव दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'णिव्वि स्समाणए य-निव्विट्ठकाइए य' निर्विश्यमानकश्च निर्विष्टकायिकश्च परिहारकतप-स्तपस्यन् निर्विश्यमानः, निर्विश्यमानकस्य वैयावृत्त्यकारको निर्विष्टकायिक इति। 'सुहुमसंपरायपुच्छा' सूक्ष्मसंपरायकः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्त इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा 'संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य' संक्लिश्य-मानकश्च विशुद्ध्यमानकश्च, उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानः प्रथमः, उपशमश्रेणीं क्षपक-श्रेणीं वा समारोहन् द्वितीयो भवतीति। 'अहक्खायसंजए पुच्छा' यथाख्यात-

---

'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम! परिहारविशुद्धिकसंयत दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'णिव्विस्समाणए य निव्विट्ठकाइए य' निर्विश्यमानक और निर्विष्टकायिक इनमें जो परिहारक संबंधी तपों को तपता है वह निर्विश्यमान है और निर्विश्यमान की वैयावृत्ति करने वाला जो होता है वह निर्विष्टकायिक है।

'सुहुमसंपराय पुच्छा' हे भदन्त! सूक्ष्म संपरायसंयत कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम! सूक्ष्मसंपरायक संयत दो प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे 'संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य' संक्लिश्यमानक और विशुद्ध्यमानक उपशमश्रेणी से जो गिरता है वह संक्लिश्यमानक है और जो उपशमश्रेणी पर अथवा क्षपकश्रेणी पर आरोहण करता है वह विशुद्ध्यमानक है।

पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णिव्विस्समाणए य निव्विट्ठकाइए य' નિર્વિશ્યમાનક અને નિર્વિષ્ટકાયિક તેમાં જે પરિહારક સંબંધી તપો તપે છે, તે નિર્વિશ્યમાન છે, અને નિર્વિશ્યમાનની વૈયાવૃત્તિ-સેવા કરવાવાળા જેઓ હોય છે, તે નિર્વિષ્ટ-કાયિક કહેવાય છે.

'सुहुमसंपरायपुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य' સંક્લિશ્ય માનક અને વિશુદ્ધમાનક, ઉપશમશ્રેણીથી જેઓ પડે છે, તે સંક્લિશ્ય માનક હોય છે, અને જે ઉપશમશ્રેણી પર અથવા ક્ષપકશ્રેણી પર ચઢે છે, તે વિશુદ્ધ માનક કહેવાય છે.

संयतः खलु भदन्त ! कतिविधः, प्रज्ञप्त इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहे पन्नत्ते' द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'छउमत्थेय केवलीय' छद्मस्थश्च केवलीच । अथ सामायिकसंयतादीनां स्वरूपं गाथाभिराह–'सामाइयंमि' इत्यादि, 'सामाइयंमि उ कए समायिके तु कृते' सामायिके एव कृते प्रतिपन्ने न तु छेदोपस्थापनीयादौ प्रतिपन्ने, सामायिकस्य चारित्रविशेषस्य स्वीकरणानन्तरम्–'चाउज्जामं अणुत्तरं धम्मं' चातुर्यामनुत्तरं धर्मम्–चतुर्महाव्रतरूपम् अनुत्तरं धर्मम्–श्रमणधर्ममित्यर्थः, ननु महाव्रतस्य पञ्चविधत्वात् चातुर्याममिति कथनं कथं संगच्छते इति चेदत्रोच्यते अजितनाथादारभ्य पार्श्वनाथपर्यन्तं चातुर्यामस्यैव धर्मस्य निर्वाचनात् प्रथमान्तिमयो स्तीर्थंकरयोः शासने

'अहक्खायसंजए पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यात संयत कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! यथाख्यातसंयत दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे–'छउमत्थे य केवलीय' छद्मस्थ और केवली । इन सामायिक संयत आदिकों का स्वरूप जो गाथाओं द्वारा प्रकट किया गया है वह इस प्रकार से है–'सामाइयंमि उ कए' इत्यादि ।

सामायिक स्वीकार करने के बाद के चार महाव्रतरूप प्रधान धर्म का अर्थात् श्रमणधर्म का मन वचन काय से पालन करता है वह सामायिक संयत है यहां पर ऐसी आशंका हो सकती है कि महाव्रतरूप धर्म तो पांच प्रकार का कहा गया है–फिर यहां चातुर्याम धर्म का कथन कैसे संगतमानाजा सकता है ? तो इसका समाधान ऐसा है कि अजितनाथ से लेकर पार्श्वनाथ तक के बावीस तीर्थंकरों के तीर्थकाल

'अहक्खायसंजमे पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'छउमत्थे य केवली य' છદ્મસ્થ અને કેવલી આ સામાયિક સંયત વિગેરેનું સ્વરૂપ જે ગાથાઓ દ્વારા બતાવેલ છે, તે ગાથા આ પ્રમાણે છે–'सामाइयंमि उ कए' ઈત્યાદિ

સામાયિકનો સ્વીકાર કર્યા પછી ચાર મહાવ્રત રૂપ પ્રધાન–મુખ્ય ધર્મનું અર્થાત્ શ્રમણ ધર્મનું મન, વચન અને કાયથી જે પાલન કરે છે. તે સામાયિક સંયત છે. અહિયાં એવી શકા થાય છે કે–મહાવ્રતરૂપ ધર્મ તો પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે, તો પછી અહિયાં ચાતુર્યામ ધર્મનું કથન કેવી રીતે સંગત–યુક્ત માની શકાય ? આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે–અજીતનાથથી

तु पञ्चमहाव्रतस्योपदेशेन उभयोः समावेशादित्यतश्चातुर्यामं धर्ममिति गाथायां कथितम् इयं च गाथा महावीरतीर्थात् प्रागेवोपदिष्टा इति लक्ष्यते।

'तिविहे णं' त्रिविधेन-मनः प्रभृतिना मनोवाक्कायैरित्यर्थः 'फासयंतो' स्पृशन्-पालयन् 'सामाइयसंजओ' सामायिकसंयतः स खलु निश्चयेन सामायिकसंयत इति कथ्यते इति प्रथमगाथार्थः १। 'छेत्तूण उ' छित्त्वा तु 'परियागं' पर्यायम् 'पोराणं' पूर्वं गृहीतचतुर्महाव्रतम् 'जो ठवेइ अप्पाणं' यः स्थापयति आत्मानम् 'धम्मंमि पंचजामे' धर्मे पञ्चयामे पञ्चमहाव्रतात्मके इत्यर्थः, 'छेदोवट्ठावणो स खलु' 'छेदोपस्थानः स खलु यः खलु पूर्वपर्यायस्य चतुर्महाव्रतस्य छेदेन स्वात्मानं पञ्चमहाव्रते स्थापयति स छेदोपस्थापनः पूर्वपर्यायच्छेदोपस्थापनं व्रतेषु यत्र तच्छेदोपस्थानं तद्योगात्साधुरपि छेदोपस्थापन इत्यर्थः २। 'परिहरइ' परिहरति निर्विशमानकादिभेदं तप आसेवते यः साधुः किं कुर्वन् तत्राह-'विसुद्धं तु पंचजामे अणु-

में चातुर्यामरूप धर्म की ही प्ररूपणा हुई है तथा प्रथम तीर्थंकर और अन्तिम तीर्थंकर के शासन में पांच महाव्रत धर्म की प्ररूपणा हुई है। इस प्रकार से यहां इत्वरिक और यावत्कथिक दोनों सामायिकों का समावेश हो जाता है।

'छेत्तूण उ परियागं' इत्यादि।

पूर्व गृहीत चतुर्महाव्रतरूप पर्याय का छेदन करके जो अपने को पंचमहाव्रतरूप धर्म में स्थापित करता है वह छेदोपस्थापनीयसंयत है। व्रतों में जहां पूर्व पर्याय का छेदन करके नये रूप से उपस्थापन होता है वह छेदोपस्थापनीय चारित्र है। इस चारित्र के योग से साधु भी छेदोपस्थापनीय कह दिया गया है।

લઈને પાર્શ્વનાથ સુધીના ૨૨ બાવીસ તીર્થંકરોના તીર્થંકાળમાં ચાતુર્યામરૂપ ધર્મની જ પ્રરૂપણા થઈ છે. તથા પહેલા તીર્થંકર અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રત ધર્મની પ્રરૂપણા થઈ છે. આ રીતે બન્નેનો સમાવેશ સંગત થઈ જાય છે.

'છેત્તૂણ उ परियागं' ઈત્યાદિ

પહેલા ધારણ કરેલ ચાર મહાવ્રતરૂપ પર્યાયનું છેદન કરીને પોતાને જે પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મમાં સ્થાપિત કરે છે. તે છેદોપસ્થાપનીય સંયત છે. વ્રતોમાં જ્યાં પૂર્વ-પહેલાના પર્યાયોનું છેદન કરીને નવા રૂપથી ઉપસ્થાપન થાય છે, તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે. આ ચારિત્રના યોગથી સાધુ પણ છેદોપસ્થાપનીય કહેવાય છે.

त्तरं धम्मं' विशुद्धम्-सर्वथा दोषवर्जितं पञ्चमहाव्रतम् अनुत्तरम् अतिशयितोत्तरम् लोकोत्तरमित्यर्थः धर्मम् 'तिविहेण फासयंतो' त्रिविधेन-मनः प्रभृतिना स्पृशन् आचरति, 'परिहारियसंजओ स खलु' परिहारिकसंयतः स खलु, पञ्चयाममनुत्तरं धर्मं स्पृशन् निर्विशमानकादिभेदं तप आसेवते स परिहारसंयतो भवती त्यर्थः ३। 'लोभाणूवेययंतो' लोभाणून् वेदयन् लोभलक्षणकषायाणून वेदयन् इत्यर्थः यो वर्तते 'जो खलु उवसामओ व खवओय' यः खलु उपशामकः चारित्रः मोहनीयस्य अथवा क्षपकः 'सो' सः 'सुहुमसंपरायो' सूक्ष्मसंपरायः 'अहखायाऊणओ किंचि' यथाख्यतात् किञ्चित् ऊनो न्यूनः, लोभलक्षणकषायाणून् वेदयन् चारित्रमोहनीयस्य कर्मण उपशामकः क्षपको वा साधुः, यथाख्यतसंयतात् किञ्चिन्न्यूनः सूक्ष्मसंपरायसंयतनामको भवतीति चतुर्थगाथार्थः ४। 'उवसंते' इत्यादि, 'उवसंते खीणंमि व' उपशान्ते क्षीणेवा 'जो खलु कम्मंमि मोहणिज्जंमि' यः खलु कर्मणि मोहनीये 'छउमत्थो व जिणो वा' छद्मस्थो वा जिनो वा 'अहक्खाओ-

---

'परिहरइ जो विसुद्धं' इत्यादि।

सर्वथा दोष वर्जित ऐसे पांच महाव्रत रूप लोकोत्तर धर्म का मन वचन काय से सेवन करता हुआ निर्विशमानक आदि के भेद से तप का आचरण करता है वह परिहार संयत है।

'लोभाणू वेययंतो जो' इत्यादि।

जो लोभ के अणुओं का-सूक्ष्म लोभकषाय का वेदन करता हुआ चारित्र मोहनीय कर्म का उपशम अथवा क्षय करता है वह सूक्ष्म संपराय संयत है यह यथाख्यातसंयत से किञ्चित् न्यून होता है।

'उपसंते खीणंमि' इत्यादि।

'परिहरइ जो विसुद्ध' ઈત્યાદિ

સર્વથા દોષરહિત એવા પાંચ મહાવ્રત રૂપ લોકોત્તર ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી સેવન કરતા થકા નિર્વિશમાનક વિગેરે ભેદોથી તપનું આચરણ કરે છે, તે પરિહાર વિશુદ્ધ સંયત કહેવાય છે.

'लोभाणू वेययंतो जो' ઈત્યાદિ

લોભના અણુઓનું-સૂક્ષ્મ લોભ કષાયનું વેદન કરતા થકા ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો ઉપશમ અથવા ક્ષય કરે છે, તે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કહેવાય છે. આ યથાખ્યાત સંયતથી કંઈક ન્યૂન હોય છે.

'उवसंते खीणंमि' ઈત્યાદિ

संजओ स खलु' यथाख्यातसंयतः स खलु मोहनीये कर्मणि उपशान्ते क्षीणे यः छद्मस्थो जिनो वर्तते स यथाख्यातसंयतः खलु भवतीति वा पञ्चमगाथार्थः ॥ ५ सू० १ ॥

वेदद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं' इत्यादि,

मूलम्-सामाइयसंजए णं भंते! सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा? गोयमा! सवेयए होज्जा अवेयए वा होज्जा! जइ सवेयए एवं जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं। एवं छेदोवट्ठावणियसंजए वि। परिहारविसुद्धियसंजओ जहा पुलाओ सुहुमसंपरायसंजओ अहक्खाओ य जहा णियंठो २। सामाइय संजए णं भंते! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा? गोयमा! सरागे होज्जा णो वीयरागे होज्जा। एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए। अहक्खायसंजए जहा णियंठे ३। सामाइय संजए णं भंते! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा? गोयमा! ठिय कप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा। छेदोवट्ठावणियसंजए पुच्छा गोयमा! ठियकप्पे होज्जा णो अट्ठियकप्पे होज्जा एवं परिहारविसुद्धियसंजए वि। सेसा जहा सामाइयसंजए ३। सामाइयसंजए णं भंते! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा, कप्पातीते होज्जा? गोयमा! जिणकप्पे वा होज्जा जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं। छेदोवट्ठावणिओ परिहारविसुद्धिओ य जहा बउसो सेसा जहा णियंठे ४। सामाइयसंजए णं भंते! किं पुलाए

जो मोहनीयकर्म के उपशान्त अथवा क्षीण होने पर छद्मस्थ अथवा जिन होता है वह यथाख्यात संयत है ॥सू० १॥

पहला प्रज्ञापना द्वार का कथन समाप्त

જેઓ મોહનીય કર્મના ઉપશાન્ત અથવા ક્ષીણ થવાથી છદ્મસ્થ અથવા જીન હોય છે, તે યથાખ્યાત સંયત કહેવાય છે. ।।સૂ૦ ૧।।

પહેલા પ્રજ્ઞાપનાદ્વારનું કથન સમાપ્ત

होज्जा बउसे जाव सिणाए होज्जा? गोयमा ! पुलाए वा होज्जा बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा णो णियंठे होज्जा णो सिणाए होज्जा, एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिय संजए णं भंते ! पुच्छा गोयमा ! णो पुलाए णो बउसे णो पडिसेवणाकुसीले होज्जा, कसायकुसीले होज्जा णो णियंठे होज्जा णो सिणाए होज्जा। एवं सुहुमसंपराए वि। अहक्खाय-संजए पुच्छा गोयमा ! नो पुलाए होज्जा जाव नो कसाय-कुसीले होज्जा, णियंठे वा होज्जा सिणाए वा होज्जा ५। सामा-इयसंजए णं भंते ! किं पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा? गोयमा ! पडिसेवए वा होज्जा अपडिसेवए वा होज्जा। जइ पडिसेवए होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा० सेसं जहा पुलायस्स। जहा सामाइयसंजए एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा गोयमा ! नो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा एवं जाव अहक्खायसंजए ६। सामाइय संजए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा? गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा, एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव चत्तारि नाणाइं भयणाए, एवं जाव सुहुमसंपराए। अह-क्खायसंजयस्स पंचनाणाइं भयणाए जहा नाणुद्देसए। सामा-इय संजएणं भंते! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा? गोयमा! जह-न्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठा-वणिए वि। परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थु उक्कोसेणं असंपुन्नाइं दस-पुव्वाइं अहिज्जेज्जा। सुहुमसंपराय संजए जहा सामाइयसंजए। अहक्खायसंजए पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ

उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा सुयवइरित्ते वा होज्जा ७। सामाइयसंजएणं भंते! किं तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा? गोयमा! तित्थे वा होज्जा अतित्थे वा होज्जा जहा कसायकुसीले। छेदोवट्ठावणिए परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए सेसा जहा सामाइयसंजए ८। सामाइयसंजए णं भंते! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा गिहिलिंगे होज्जा? जहा पुलाए। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते! किं पुच्छा गोयमा! दव्वलिंगंपि भावलिंगंपि पडुच्च सलिंगे होज्जा नो अन्नलिंगे होज्जा नो गिहिलिंगे होज्जा। सेसा जहा सामाइयसंजए ९। सामाइयसंजए णं भंते! कइसु सरीरेसु होज्जा? गोयमा! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठावणिए वि सेसा जहा पुलाए ११। सामाइयसंजए णं भंते! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा? गोयमा! जंमणं संतिभावं पडुच्च कम्मभूमीए नो अकम्मभूमीए जहा बउसे। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए सेसा जहा सामाइयसंजए ११॥सू० २॥

छाया—सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं सवेदको भवेत् अवेदको भवेत्? गौतम! सवेदको वा भवेत् अवेदको वा भवेत्। यदि सवेदकः, एवं यथा कषायकुशीलस्तथैव निरवशेषम्। एवं छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि। परिहारविशुद्धिकसंयतो यथा पुलाकः, सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथाख्यातसंयतश्च यथा निर्ग्रन्थः २। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं सरागो भवेत् वीतरागो भवेत्? गौतम! सरागो भवेत् नो वीतरागो भवेत्। एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः। यथाख्यातसंयतो यथा निर्ग्रन्थः२। सामायिकसंयतः खलुः भदन्त! किं स्थितकल्पो भवेत्! अस्थितकल्पो भवेत्? गौतम! स्थितकल्पो वा भवेत् अस्थितकल्पो वा भवेत्। छेदोपस्थापनीयसंयतः पृच्छा गौतम! स्थितकल्पो भवेत् नो अस्थितकल्पो भवेत्। एवं परिहारविशुद्धिक संयतोऽपि शेषा यथा सामायिकसंयतः। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं

जिनकल्पो भवेत् स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो भवेत् ? गौतम ! जिनकल्पो वा भवेत् यथा कषायकुशीलस्तथैव निरवशेषम् । छेदोपस्थापनीयः परिहारविशुद्धिकश्च यथा बकुशः, शेषा यथा निर्ग्रन्थः४ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं पुलाको भवेत् बकुशो यावत् स्नातको भवेत् गौतम ! पुलाको वा भवेत् बकुशो यावत् कषायकुशीलो वा भवेत् नो निर्ग्रन्थो भवेत् नो स्नातको भवेत् एवं .छेदोपस्थापनिकोऽपि । परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! नो पुलाको नो बकुशो नो प्रतिसेवनाकुशीलो भवेत् कषायकुशीलो भवेत् नो निर्ग्रन्थो भवेत् नो स्नातको भवेत् एवं सूक्ष्मसंपरायोऽपि । यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम ! नो पुलाको भवेत् यावत् नो कषायकुशीलो भवेत् निर्ग्रन्थो वा भवेत् स्नातको वा भवेत् ५ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको भवेत् ? गौतम ! प्रतिसेवको वा भवेत् अप्रतिसेवको वा भवेत् । यदि प्रतिसेवको भवेत् किं मूलगुणप्रतिसेवको भवेत् शेषं यथा पुलाकस्य । यथा सामायिकसंयतः एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि । परिहारविशुद्धिकसंयतः पृच्छा गौतम ! नो प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको भवेत् एवं यावत् यथाख्यातसंयतः ६ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ! गौतम ! द्वयोर्वा त्रिषु चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत् एवं यथा—कषायकुशीलस्य तथैव चत्वारि ज्ञानानि भजनया, एव यावत् सूक्ष्मसंपरायः । यथाख्यातसंयतस्य पञ्चज्ञानानि भजनया यथा ज्ञानोद्देशके । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कियत् श्रुतमधीयीत गौतम ! जघन्येन अष्टप्रवचनमातृः यथा कषायकुशीलः । एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि । परिहारविशुद्धिकसंयतः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन नवमस्य पूर्वस्य. तृतीयमाचारवस्तु उत्कर्षेणासंपूर्णानि दशपूर्वाणि अधीयीत सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथा सामायिकसंयतः । यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम ! जघन्येन अष्टप्रवचनमातृः, उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाण्यधीयीत श्रुतव्यतिरिक्तो वा भवेत् ७ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं तीर्थे भवेत् अतीर्थे भवेत् गौतम ! तीर्थे वा भवेत् अतीर्थे वा भवेत् यथा कषायकुशीलः । छेदोपस्थापनिकः परिहारविशुद्धिकश्च यथा पुलाकः, शेषा यथा सामायिकसंयतः८ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं स्वलिङ्गे भवेत् अन्यलिङ्गे भवेत् गृहिलिङ्गे भवेत् ? यथापुलाकः, एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि । परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! द्रव्यलिङ्गमपि भावलिङ्गमपि प्रतीत्य स्वलिङ्गे भवेत् नो अन्यलिङ्गे भवेत् नो गृहिलिङ्गे भवेत् शेषा यथा सामायिकसंयतः ९ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कतिषु शरीरेषु भवेत ? गौतम ! त्रिषु वा चतुर्षु पञ्चसु वा यथा कषायकुशीलः । एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि, शेषा यथा पुलाकः १० । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं कर्मभूमौ नो

अकर्मभूमौ भवेत् कर्मभूमौ भवेत् ? गौतम ! जन्मसद्भावं च प्रतीत्य कर्मभूमौ यथा बकुशः। एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि। परिहारविशुद्धिकश्च यथा पुलाकः शेषा यथा सामायिकसंयतः ॥सू० २॥

टीका—'सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' किं सवेदको भवेत् अवेदको वा भवेदितिप्रश्नः, भगवानाह —'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सवेयए वा होज्जा—अवेयए वा होज्जा' सवेदको वा भवेत् अवेदको वा भवेत् सामायिकसंयतः सवेदको भवेद् अवेदकोऽपि भवेत् नवमगुणस्थानके वेदस्योपशमः क्षयो वा भवति अतोऽत्रावेदको भवति, एतत्पूर्ववर्त्तिगुणस्थानकेषु तु सामायिकसंयतः सवेदको भवति नवमगुणस्थानकपर्यन्तं

दूसरा वेदद्वार का कथन

'सामाइयसंजमेणं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' इत्यादि,

टीकार्थ-गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–'सामाइयसंजए णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' हे भदन्त! सामायिक संयत वेदवाला होता है? अथवा वेदरहित होता है? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है–गोयमा! सवेयए वा होज्जा, अवेयए वा होज्जा' हे गौतम! सामायिक संयत वेदवाला भी होता है और वेदरहित भी होता है। सामायिक संयत नौवें गुणस्थानक तक कहा जाता है, वेद का नौवें गुणस्थानक में उपशम अथवा क्षय होता है। नौवें से नीचे के गुणस्थानों में जब सामायिक संयत रहता है तब वह वेद वाला कहलाता है और नौवें में वह उसके उपशम अथवा क्षय कर देने पर अवेदक कहलाता है। इसीलिये यहां उत्तर में प्रभुश्री ने ऐसा कहा है कि

હવે બીજા વેદદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.—

'सामाइयसंजए णं भंते! किं सवेयए होज्जा, अवेयए होज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—'सामाइय संजए णं भंते! किं सवेयए होज्जा अवेयए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત વેદવાળા હોય છે? અથવા વેદ વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું છે કે—'गोयमा! सवेयए वा होज्जा, अवेयए वा होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત વેદવાળા પણ હોય છે, અને વેદ વિનાના પણ હોય છે. સામાયિક સંયત નવમાં ગુણસ્થાનક સુધીનાઓ કહેવાય છે. વેદનાઓનો નવમા ગુણસ્થાનકમાં ઉપશમ અથવા ક્ષય થાય છે. નવમાંથી નીચેના ગુણસ્થાનોમાં જ્યારે સામાયિક સંયત રહે છે, ત્યારે તે વેદવાળા કહેવાય છે. અને નવમામાં તે વેદનો ઉપશમ અથવા ક્ષય કરી

सामायिकसंयतस्वस्य व्यपदेशादिति । 'जइ सवेयए एवं जहा कसायकुसीले तहेव-निरवसेसं' यदि सवेदको भवेत् एवं यथा कषायकुशीलस्तथैव निरवशेषं ज्ञातव्यम् यदि सवेदको भवेत् तदा-स्त्रीवेदोऽपि भवेत् पुरुषवेदोऽपि भवेत् नपुंसकवेदोऽपि भवेत् अवेदस्तु क्षीणोपशान्तवेदइत्यर्थः। 'एवं छेदोवट्ठावणियसंजए वि' एवं सामायिकसंयतवदेव दोपस्थापनिकसंयतोऽपि सवेदकोऽपि अवेदकोऽपि भवेत् यदि सवेदकस्तदास्त्रीवदेको भवेदिति, नवमगुणस्थानके अवेदकोऽपि भवेत् छेदोपस्थापनीयसंयत इति । 'परिहारविसुद्धिकसंजओ जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिकसंयतो यथा पुलाकः, पुलाकवदेव परिहारविशुद्धिकसंयतः पुरुषवदवेदको भवेत्

वह सवेद भी होता है और अवेद भी होता है। 'जइ सवेयए एवं जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' यदि वह सवेद-वेदसहित होता है तो इस सम्बन्ध में समस्त कथन कषायकुशील के कथन जैसा जानना चाहिये अर्थात् यदि वह वेदसहित होता है तो वह स्त्रीवेदवाला भी हो सकता है पुरुषवेद वाला भी हो सकता है और पुरुषनपुंसकवेदवाला भी हो सकता है और यदि वह अवेद-वेद रहित है तो वह उपशान्तवेदवाला हो सकता है और क्षीण वेदवाला भी हो सकता है।

'एवं छेदोवट्ठावणियसंजए वि' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनिक संयत भी वेद सहित होता है और वेद रहित भी होता है ऐसा जानना चाहिये। यदि वह वेदसहित है तो वह तीनों वेदवाला हो सकता है और यदि वेदरहित है तो वह नौवें गुणस्थान में अवेदक भी होता है। 'परिहारविसुद्धिक संजओ जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिक संयत

નાખવાથી અવેદક કહેવાય છે. તેથી જ અહિયાં ઉત્તર વાકયમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું છે કે-તે સવેદ પણ હોય છે. અને અવેદ પણ હોય છે.

'जइ सवेयए एवं जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' જો તે સવેદ-વેદસહિત હોય તો તે સંબંધમા સઘળુ કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું. જો તે સવેદ હોય તો તે સ્ત્રીવેદવાળા પણ હોય છે, અને પુરૂષ વેદવાળા પણ હોય છે, તથા નપુંસક વેદવાળા પણ હોય છે. અને જો તે વેદ વિનાના હોય તો તે ઉપશાન્ત વેદવાળા હોઈ શકે છે. અને ક્ષીણ વેદ વાળા હોઈ શકે છે. 'एवं छेदोवट्ठावणियसंजए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણ વેદસહિત હોય છે. અને વેદરહિત પણ હોય છે. તેમ સમજવું. જો તે વેદસહિત હોય તો તે ત્રણે વેદવાળા હોઈ શકે છે. અને જો વેદ વિનાના હોય તો તે નવમા ગુણસ્થાનમાં અવેદક પણ હોય છે. 'परिहार विसुद्धिकसंजओ जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતમા વેદનું કથન પુલા-

पुरुषनपुंसकवेदको वा भवेदिति कृत्रिमनपुंसकइत्यर्थः । 'सुहुमसंपरायसंजओ अहक्खायसंजओ य जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथाख्यातसंयतश्च यथा निर्ग्रन्थः क्षीणोपशान्तवेदत्वेनाऽवेदक एव भवतीत्यर्थः । इति वेदद्वारम् ॥

अथ रागद्वारं तृतीयम्—'सामाइयसंजए णं भंते !' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा' किं सरागो भवेत् वीतरागो वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सरागे होज्जा नो वीयरागे होज्जा' सरागो भवेत् सामायिकसंयतस्य रागवत्त्वमेव न तु रागराहित्यमिति भावः । 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' एवं

में वेद का कथन पुलाकोक्त वेद के कथन जैसा जानना चाहिये । अर्थात् परिहार विशुद्धिक संयत पुरुषवेदक भी होता है और पुरुषनपुंसकवेदक भी होता है । पुरुषनपुंसक का मतलब कृत्रिम नपुंसक से है । 'सुहुम-संपरायसंजओ अहक्खायसंजओ य जहा णियंठे' निर्ग्रन्थ के जैसे सूक्ष्मसंपराय संयत और यथाख्यातसंयत अवेदक ही होते हैं क्यों कि ये उपशान्तवेदवाले और क्षीणवेदवाले होते हैं वेद द्वार समाप्त २ ।

तृतीय रागद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते किं सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत क्या सराग होता है अथवा वीतराग होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सरागे होज्जा, नो वीयरागे होज्जा' हे गौतम ! सामायिकसंयत सराग होता है, वीतराग नहीं होता है । 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' इसी प्रकार से

ठना संબंधमां કહેલ વેદના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, પુરૂષ વેદક પણ હોય છે, અને પુરૂષ નપુંસક વેદક પણ હોય છે. પુરૂષ નપુંસક એટલે કૃત્રિમ નપુંસક એ પ્રમાણે સમજવું. 'सुहुम सपरायसंजओ अहक्खायसंजओ य जहा णियंठे' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત અવેદકજ હોય છે. કેમકે તેઓ ઉપશાંત વેદવાળા અને ક્ષીણ વેદવાળા હોય છે.

બીજું વેદદ્વાર સમાપ્ત ॥

ત્રીજા રાગદ્વારનું કથન

'सामाइयसंजए णं भंते ! कि सरागे होज्जा, वीयरागे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સયત શું સરાગ હોય છે ? અથવા વીતરાગ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! सरागे होज्जा, नो वीयरागे होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત સરાગ હોય છે, વીતરાગ હોતા નથી. 'एवं जाव

यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः, यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतयोर्ग्रहणं भवति। तथा च छेदोपस्थापनिकपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायसंयताः रागवन्त एव भवन्ति न तु वीतरागा भवन्तीति भावः। 'अहक्खायसंजए जहा-णियंठे' यथाख्यातसंयतो यथा निर्ग्रन्थो-निर्ग्रन्थवद् यथाख्यातसंयतो नो सरागः किन्तु वीतराग एव भवेदिति तृतीयद्वारम् ३। अथ चतुर्थकल्पद्वारमाह-'सामाइए णं भंते! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं स्थितकल्पो भवेत् अस्थितकल्पो भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'ठियकप्पे वा होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा' स्थितकल्पो वा भवेत् सामायिकसंयतोऽस्थितकल्पो वा भवेदिति। 'छेदोवट्ठावणियसंजए पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयतः खलु भदन्त! किं स्थित-

---

छेदोपस्थापनीय संयत, परिहारविशुद्धिकसंयत और सूक्ष्म संपराय संयत ये सब भी सराग होते हैं-वीतराग नहीं होते हैं 'अहक्खाय-संजए जहा णियंठे' यथाख्यातसंयत निर्ग्रन्थ के जैसे वीतराग ही होता है। तीसरा रागद्वार समाप्त।

चौथा कल्पद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते! किं ठियकप्पे होज्जा, अट्ठियकप्पे होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत क्या स्थितकल्पवाला होता है अथवा अस्थितकल्पवाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! 'ठियकप्पे वा होज्जा, अट्ठियकप्पे वा होज्जा' हे गौतम! सामायिक-संयत स्थितकल्पवाला भी होता है और अस्थितकल्पवाला भी होता है।

'छेदोवट्ठावणियसंजए पुच्छा' हे भदन्त! छेदोपस्थापनीयसंयत क्या

सुहुमसंपरायसंजमे' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને નિર્ગ્રન્થ સંયત એ સઘળા સરાગ હોય છે. વીતરાગ હોતા નથી. 'अहक्खायसजए जहा णियंठे' યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે વીતરાગ જ હોય છે. રાગદ્વાર સમાપ્ત

હવે ચોથા કલ્પદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું સ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? અથવા અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! ठियकप्पे वा होज्जा, अट्ठियकप्पे वा होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત સ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે, અને અસ્થિત કલ્પવાળા પણ હોય છે.

'छेदोवट्ठावणियसजए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત શું

कल्पो भवेत् अस्थितकल्पो वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'ठियकप्पे होज्जा' छेदोपस्थापनीयसंयतः स्थितकल्पो भवेत् 'नो अट्ठियकप्पे होज्जा' नो अस्थितकल्पो भवेत् अस्थितकल्पोहि मध्यम-जिनमहाविदेहजिनानां तीर्थे भवति नान्यत्र भवति तत्र च छेदोपस्थापनीयं चारित्रं न भवतीति भावः। 'एवं परिहारविसुद्धियसंजए वि' एवम्-छेदोपस्थापनीयसंयतवदेव परिहारविशुद्धिकसंयतोऽपि स्थितकल्प एव भवति नो अस्थितकल्पो भवतीति। 'सेसा जहा सामाइयसंजए' शेषाः-सूक्ष्मसंपराययथाख्यातसंयता यथा सामायिकसंयत स्तथैव स्थितकल्पा वा भवेयुरस्थितकल्पा वा भवेयुरिति।

स्थितकल्पवाला होता है? अथवा अस्थितकल्पवाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! ठियकप्पे होज्जा, नो अट्ठियकप्पे होज्जा' हे गौतम! छेदोपस्थापनीयसंयत स्थितकल्पवाला होता है, अस्थितकल्प वाला नहीं होता है? अस्थितकल्प मध्यम अजितनाथ से लेकर पार्श्वनाथ तक बावीस जिनों के एवं महाविदेह जिनके तीर्थ में होता है और वहां छेदोपस्थापनीय चारित्र नहीं होता है। इसलिये छेदोपस्थापनीयसंयत के अस्थित कल्प नहीं होता है। 'एवं परिहारविसुद्धियसंजए वि' इसी प्रकार से परिहारविशुद्धिकसंयत भी स्थित कल्पवाला ही होता है, अस्थितकल्पवाला नहीं होता है। 'सेसा जहा सामाइयसंजए' सूक्ष्मसंपरायसंयत एवं यथाख्यातसंयत, ये दोनों सामायिकसंयत के जैसे स्थितकल्पवाले भी होते हैं और अस्थितकल्पवाले भी होते हैं।

સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે? કે અસ્થિત કલ્પવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! ठियकप्पे होज्जा, नो अट्ठियकप्पे होज्जा' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાનીય સંયત સ્થિતકલ્પવાળા હોય છે, અસ્થિત કલ્પવાળા હોતા નથી અસ્થિતકલ્પ મધ્યના અજીતનાથથી લઈને પાર્શ્વનાથ સુધી બાવીસ જીનોને અને મહાવિદેહ જીનના તીર્થમાં હોય છે. અને ત્યાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોતું નથી. તેથી છેદોપસ્થાનીય સંયતને અસ્થિત કલ્પ હોતું નથી. 'एवं परिहारविसुद्धियसंजए' એજ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સ્થિતકલ્પવાળા જ હોય છે. અસ્થિત કલ્પવાળા હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત એ બન્ને સામાયિક સંયત પ્રમાણે સ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે, અને અસ્થિતકલ્પવાળા પણ હોય છે.

'सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे होज्जा-कप्पातीते होज्जा' किं जिनकल्पो भवेत् अथवा स्थविरकल्पो भवेत् कल्पातीतो भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! 'जिणकप्पे वा होज्जा जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' जिनकल्पो वा भवेत् सामायिकसंयतः यथा कषायकुशीलस्तथैव निरवशेषं सर्वमपि अत्र ज्ञातव्यम् जिनकल्पो वा भवेत् स्थविरकल्पो वा भवेत् कल्पातीतो वा भवेदिति भावः। 'छेदोवट्ठावणिओ परिहारविसुद्धिओ य जहा बउसो' छेदोपस्थापनीयः परिहारविशुद्धिकश्च यथा बकुशः, बकुशवदेव इमौ ज्ञातव्यौ जिनकल्पौ वा भवेताम् स्थविरकल्पौ वा भवेताम् नो कल्पातीताविमौ भवेतामिति भावः। एतेषामर्थाः

'सामाइयसंजए णं भंते! किं जिणकप्पे होज्जा' थेरकप्पे होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत जिनकल्पवाला होता है? अथवा स्थविरकल्पवाला होता है? अथवा 'कप्पातीते होज्जा' कल्प से अतीत होता है-कल्प रहित होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जिणकप्पे वा होज्जा, जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' हे गौतम! सामायिक संयत जिनकल्पवाला भी होता है इत्यादि समस्त कथन कषायकुशील के कथन जैसा जानना चाहिये। तथा च-सामायिकसंयत कषायकुशील के जैसा जिन कल्पवाला भी होता है, स्थविर कल्पवाला भी होता है और कल्पातीत भी होता है। 'छेदोवट्ठावणियो परिहारविसुद्धिओ य जहा बउसो' छेदोपस्थापनीयसंयत और परिहारविशुद्धिकसंयत बकुश के जैसा जिनकल्पवाले भी होते हैं, स्थविरकल्पवाले भी होते हैं पर

'सामाइयसंजए णं भंते! किं जिणकप्पे होज्जा, थेरकप्पे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત જીનકલ્પવાળા હોય છે? અથવા સ્થવિર કલ્પવાળા હોય છે? અથવા 'कप्पातीते होज्जा' કલ્પથી અતીત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जिणकप्पे वा होज्जा, जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ! સામાયિક-સંયત જીનકલ્પવાળા પણ હોય છે. ઈત્યાદિ સઘળું કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. તથા સામાયિક સંયત કષાય કુશીલ પ્રમાણે જીનકલ્પવાળા પણ હોય છે. સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. અને કલ્પાતીત પણ હોય છે 'छेदोवट्ठावणियो परिहारविसुद्धिओ य जहा बउसो' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે જીન કલ્પવાળા પણ હોય છે, સ્થવિર કલ્પવાળા પણ હોય છે. પરંતુ કલ્પાતીત

पुलाकप्रकरणीये षष्ठोद्देशके द्रष्टव्याः। 'सेसा जहा णियंठे' शेषौ—सूक्ष्मसंपराययथाख्यातौ यथा निर्ग्रन्थः, नो जिनकल्पे एतौ भवतः, न वा स्थविरकल्पे भवतः किन्तु कल्पातीतौ भवतः निर्ग्रन्थवदेवेति भावः ४। पञ्चमं चारित्रद्वारमाश्रित्येदमुच्यते—'सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'किं पुलाए होज्जा बउसे जाव सिणाए होज्जा' किं पुलाको भवेत् बकुशो यावत् स्नातको भवेत् यावत्पदेन प्रतिसेवनाकुशीलकषायकुशीलनिर्ग्रन्थानां ग्रहणं भवति, तथा च हे भदन्त! सामायिकसंयतः पुलाको भवेत् बकुशो वा प्रतिसेवना कुशीलो वा, कषायकुशीलो वा निर्ग्रन्थो वा स्नातको वा भवेदिति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम! 'पुलाए वा होज्जा बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा।' पुलाको वा भवेत्

कल्पातीत नहीं होते हैं। इनका अर्थ पुलाक के प्रकरणवाले छट्ठे उद्देशक में देखलेना चाहिये। 'सेसा जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायसंयत और यथाख्यातसंयत निर्ग्रन्थ के जैसे कल्पातीत ही होते हैं। ये न स्थविर कल्पवाले होते हैं और न जिनकल्पवाले होते हैं। चतुर्थद्वार समाप्त।

पांचवां चारित्रद्वार

'सामाइयसंजए णं भंते! किं पुलाए होज्जा, बउसे जाव सिणाए होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत क्या पुलाक होता है? अथवा बकुश होता है? अथवा यावत् स्नातक होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! पुलाए वा होज्जा, बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा, नो नियंठे होज्जा, नो सिणाए होज्जा' हे गौतम! सामायिक

હોતા નથી. આ બાબતનું વિશેષ કથન પુલાકના પ્રકરણવાળા છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં જોઈ લેવું જોઈએ. 'सेसा जहा णियंठे' સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે કલ્પાતીત જ હોય છે. તેઓ સ્થવિર કલ્પવાળા હોતા નથી. અને જીનકલ્પવાળા પણ હોતા નથી.

ચોથું કલ્પદ્વાર સમાપ્ત ॥

હવે પાંચમું ચારિત્રદ્વાર કહેવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमे णं भंते! कि पुलाए होज्जा, बउसे जाव सिणाए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું પુલાક હોય છે? અથવા બકુશ હોય છે? અથવા યાવત્ સ્નાતક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! पुलाए वा होज्जा, बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा,

बकुशो यावत् कषायकुशीलो वा भवेत् यावत्पदेन प्रतिसेवनाकुशीलस्य संग्रहः, पुलाकादारभ्य कषायकुशीलरूपः सामायिकसंयतो भवेदित्यर्थः। 'णो णियंठे होज्जा णो सिणाए होज्जा' नो निर्ग्रन्थो भवेत् नो वा स्नातकरूपो भवेत्। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवं-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतः पुलाको वा भवेत् बकुशो वा भवेत् प्रतिसेवनाकुशीलो वा भवेत् कषायकुशीलो वा भवेत् न तु निर्ग्रन्थो भवेन न वा स्नातको भवेत् इति भावः। 'परिहारविसुद्धियसंजए- णं भंते! पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त! किं पुलाको भवेत् यावत् स्नातको भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'नो पुलाए नो बउसे नो पडिसेवणाकुसीले होज्जा' नो पुलाको नो बकुशो नो प्रतिसेवनाकुशीलो भवेत् परिहारविशुद्धिकसंयतः किन्तु 'कसायकुसीले

संयत पुलाक भी हो सकता है बकुश भी हो सकता है यावत् कषाय- कुशील भी हो सकता है परन्तु वह निर्ग्रन्थ नहीं होता है और न स्नातक ही होता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' सामायिकसंयत के जैसा ही छेदोपस्थापनीयसंयत भी पुलाक हो सकता है, बकुश हो सकता है प्रतिसेनाकुशील हो सकता है कषायकुशील भी हो सकता है। परंतु वह निर्ग्रन्थ अथवा स्नातक नहीं हो सकता है। 'परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! परिहारविशु द्धिकसंयत क्या पुलाक होता है? यावत् स्नातक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! नो पुलाए नो बउसे नो पडि- सेवणाकुसीले होज्जा' हे गौतम? परिहारविशुद्धिसंयत न पुलाक होता है न बकुश होता है और न प्रतिसेवनाकुशील होता है। किन्तु वह

नो नियंठे होज्जा नो सिणाए होज्जा' हे गौतम! सामायिक संयत पुलाक पण होई शके छे, બકુશ પણ હોઈ શકે છે, કષાયકુશીલ પણ હોઈ શકે છે, પરન્તુ નિર્ગ્રન્થ હોઈ શકતા નથી તથા સ્નાતક પણ હોઈ શકતા નથી. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતની જેમજ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ પુલાક હોઈ શકે છે. બકુશ હોઈ શકે છે, પ્રતિસેવના કુશીલ હોઈ શકે છે. કષાય કુશીલ પણ હોઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ નિર્ગ્રન્થ અથવા સ્નાતક થઈ શકતા નથી. 'परिहारविसुद्धियसजएण पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિવાળા સંયતો શું પુલાક હોઈ શકે છે? યાવત્ સ્નાતક હોઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! नो पुलाए नो बउसे नो पडिसेवणाकुसीले होज्जा' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાક હોતા નથી, તેમ બકુશ પણ હોતા નથી તથા પ્રતિસેવના કુશીલ પણ

होज्जा' कषायकुशीलरूपो भवेत् 'णो णियंठे होज्जा णो सिणाए होज्जा' नो निर्ग्रन्थो भवेत् नो स्नातको भवेत् परिहारविशुद्धिकसंयतो न पुलाकबकुशप्रति-सेवनाकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकरूपो भवति किन्तु कषायकुशीलरूप एव केवलं भवतीति भावः। 'एवं सुहुमसंपराए वि' एवं–परिहारविशुद्धिकसंयतवदेव सूक्ष्म-संपरायसंयतोऽपि पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकस्वरूपो न भवति किन्तु कषायकुशीलरूपश्च भवतीति भावः 'अहक्खायसंजए पुच्छा' यथाख्यात-संयतः खलु भदन्त! किं पुलाको भवेत् बकुशो भवेत् प्रतिसेवनाकुशीलो भवेत् कषायकुशीलो वा भवेत् निर्ग्रन्थो वा भवेत् स्नातको वा भवेदिति पृच्छा–

'कसायकुसीले होज्जा' कषायकुशील होता है 'णो णियंठे होज्जा, णो सिणाए होज्जा' वह निर्ग्रंथ नहीं होता है और न स्नातक होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि परिहारविशुद्धिक संयत न पुलाक रूप होता है, न बकुशरूप होता है, न प्रतिसेवनाकुशीलरूप होता है न निर्ग्रन्थरूप होता है और न स्नातकरूप होता है किन्तु केवल कषाय-कुशीलरूप ही होता है। 'एवं सुहुमसंपराए वि' परिहारविशुद्धिक-संयत के जैसे ही सूक्ष्मसंपरायसंयत भी पुलाक, बकुश, प्रतिसेवना-कुशील, निर्ग्रन्थ और स्नातकरूप नहीं होता है। किन्तु कषायकुशील रूप ही होता है। 'अहक्खायसंजए पुच्छा' हे भदन्त! यथाख्यातसंयत क्या पुलाक होता है? अथवा बकुश रूप होता है? अथवा प्रतिसेवना-कुशीलरूप होता है? अथवा कषायकुशील रूप होता है? अथवा निर्ग्रन्थ रूप होता है अथवा स्नातकरूप होता है? उत्तर में प्रभुश्री

હોતા નથી. પરંતુ તે 'कसायकुसीले होज्जा' કષાયકુશીલ હોય છે. 'णो णियंठे होज्जा, णो सिणाए होज्जा' તે નિર્ગ્રન્થ હોતા નથી તથા સ્નાતક પણ હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાક રૂપ હોતા નથી. તથા બકુશ રૂપ પણ હોતા નથી તેમજ પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોતા નથી. અને નિર્ગ્રન્થ રૂપ હોતા નથી. તથા સ્નાતક રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ કેવળ કષાય રૂપ જ હોય છે, 'एवं सुहुमसंपराए वि' પરિહાર વિશુદ્ધિ સંયત પ્રમાણે જ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ પુલાક, બકુશ, પ્રતિ-સેવના કુશીલ નિર્ગ્રન્થ અને સ્નાતક રૂપ હોતા નથી પરંતુ કષાય કુશીલ રૂપ જ હોય છે. 'अहक्खायसजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત શું પુલાક હોય છે? અથવા બકુશ રૂપ હોય છે? અથવા પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોય છે? અથવા કષાય કુશીલ રૂપ હોય છે? અથવા નિર્ગ્રન્થ હોય

प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो पुलाए होज्जा' नो पुलाको भवेत् पुलाकरूपो यथाख्यातसंयतो न भवेत् 'जाव नो कसायकुसीले होज्जा' यावत् नो कषायकुशीलरूपो यथाख्यातसंयतो भवेत् यावत्पदेन बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलयोः संग्रहस्तथा च यथाख्यातसंयतो नो पुलाकरूपो भवेत् न वा बकुशरूपो भवेत् न वा प्रतिसेवनाकुशीलरूपो भवेत् न वा कषायकुशीलरूपो भवेत् किन्तु 'णियंठे वा होज्जा 'सिणाए वा होज्जा' निर्ग्रन्थरूपो वा भवेत् स्नातकरूपो वा भवेत् यथाख्यातसंयत इति चारित्रद्वारम् ५ ।

षष्ठं प्रतिसेवनाद्वारमाह—'सामाइयसंजए णं' इत्यादि, 'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'किं पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' किं प्रतिसेवकः-चारित्रस्य विराधको भवेत् अथवा अप्रतिसेवकश्चाविराधको वा

कहते हैं-'गोयमा ! नो पुलाए होज्जा 'जाव नो कसायकुसीले होज्जा' हे गौतम ! यथाख्यातसंयत न पुलाकरूप होता है और न यावत् कषाय कुशीलरूप होता है। यहां यावत् शब्द से बकुश और प्रतिसेवनाकुशील इन दो पदों का संग्रह हुआ है । तथा च-यथाख्यात संयत न पुलाकरूप होता है, न बकुशरूप होता हैं, न प्रतिसेवनाकुशील रूप होता है और न कषायकुशीलरूप होता है किन्तु वह निर्ग्रन्थरूप होता है अथवा स्नातक रूप होताहै । चारित्रद्वार समाप्त ५।

छट्ठा प्रतिसेवना द्वार

सामाइयसंजए णं भंते !' हे भदन्त ! सामायिकसंयत 'किं पडि-सेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा' क्या प्रतिसेवक होता है ? अथवा अप्रतिसेवक होता है ? प्रतिसेवकका अर्थ है चारित्र की विराधना करने वाला और अप्रतिसेवक का अर्थ है चारित्र की विराधना नहीं

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नो पुलाए होज्जा जाव नो कसायकुसीले होज्जा' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત પુલાક રૂપ હોતા નથી. તથા બકુશ રૂપ હોતા નથી અને પ્રતિસેવના કુશીલ રૂપ હોતા નથી અને કષાય કુશીલ રૂપ પણ હોતા નથી. પરંતુ તેઓ નિર્ગ્રન્થ રૂપ જ હોય છે. અથવા સ્નાતક રૂપ હોય છે આ રીતે આ ચારિત્રદ્વાર કહ્યું છે.

ચારિત્રદ્વાર સમાપ્ત ૫ ॥

હવે છટ્ઠા પ્રતિસેવના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'किं पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा' પ્રતિસેવક હોય છે ? કે અપ્રતિસેવક હોય છે ? પ્રતિસેવકનો અર્થ ચારિત્રની વિરાધના કરવાવાળો એ પ્રમાણે છે. અને અપ્રતિસેવકનો અર્થ ચારિત્રની વિરાધના ન કરવાવાળો અર્થાત્ આરાધક એ

भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिसेवए वा होज्जा' प्रतिसेवको वा–चारित्रस्य विराधको वा भवेत् 'अपडिसेवए वा होज्जा' अप्रतिसेवको वा–चारित्रस्याविराधको वा भवेत्, 'जइ पडिसेवए होज्जा' यदि प्रतिसेवको भवेत्तदा 'किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा' किं मूलगुणप्रतिसेवको भवेत्, चारित्रस्य मूलगुणाः–प्राणातिपातविरमणादिपञ्चमहाव्रतलक्षणास्तेषां विराधको भवेत् अथवा चारित्रस्य ये उत्तरगुणाः–प्रत्याख्यानादिका स्तेषां विराधको भवेदिति अवान्तरप्रश्नः, उत्तरमाह–'सेसं' इत्यादि, 'सेसं जहा पुलागस्स' शेषम्–कथितव्यतिरिक्तं यथा पुलाकप्रकरणे यत् कथितं तदेव इहापि ज्ञातव्यम् तथाहि तत्रत्यं प्रकरणम्–सामायिकसंयतः प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको वा भवेत् यदि प्रतिसेवको भवेत् तदा–मूलगुणप्रतिसेवको वा भवेत् उत्तरगुण प्रति-

करने वाला–आराधक, उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! पडिसेवए वा होज्जा अपडिसेवए वा होज्जा' हे गौतम ! सामायिकसंयत चारित्र का विराधक भी होता है और अविराधक–आराधक–भी होता है। 'जइ पडिसेवए होज्जा, किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा' यदि वह प्रतिसेवक होता है तो क्या वह चारित्र के मूलगुण जो प्राणातिपातविरमण आदि पांच महाव्रत हैं उनका विराधक होता है ? अथवा चारित्र के उत्तरगुण जो प्रत्याख्यान आदि हैं उनका विराधक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'सेसं जहा पुलागस्स' हे गौतम ! इस सम्बन्ध में शेष कथन पुलाक के प्रकरण में जैसा कहा गया है–वैसा जानना चाहिये। वहां का वह प्रकरण इस प्रकार से है ? सामा-

પ્રમાણે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पडिसेवए वा होज्जा, अपडिसेवए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત ચારિત્રના વિરાધક પણ હોય છે. અને આરાધક પણ હોય છે અર્થાત્ બન્ને પ્રકારના હોય છે. 'जइ पडिसेवए होज्जा, किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा' જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે ચારિત્રના મૂળગુણ જે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે પાંચ મહાવ્રત છે, તેનો વિરાધક હોય છે ? અથવા ચારિત્રના જે ઉત્તરગુણ રૂપ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે છે, તેનો વિરાધક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'सेस जहा पुलागस्स' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં બાકીનું કથન પુલાકના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજી લેવું, ત્યાંનું તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે–શ્રીગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે–હે ભગવન્ સામાયિક સંયત પ્રતિસેવક હોય છે ? અથવા અપ્રતિસેવક હોય છે ? જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો શું તે મૂળગુણોના

सेवको वा भवेत् तत्र मूलगुणान् प्राणातिपातविरमणादीन विराधयन् पञ्चानामपि आश्रवाणां प्राणातिपातादिनाम् अन्यतमं सेवेत उत्तरगुणान् विराधयन् दशविधस्य प्रत्याख्यानस्यान्यतमं प्रतिसेवेत इति। 'जहा सामाइयसंजए एवं छेदोवट्ठावणिएवि' यथा सामायिकसंयत एवं छेदोपस्थानीयसंयतोऽपि चारित्रस्य प्रतिसेवको भवेत् अप्रतिसेवको वा भवेत् यदि प्रतिसेवकस्तदा मूलगुणानां प्रतिसेवक उत्तरगुणानामपि प्रतिसेवको विराधको भवेत् मूलगुणम्-अहिंसादिकं विराधयन् पञ्चानामाश्रवाणामन्यतमं प्रतिसेवेत उत्तरगुणानां विराधको भवन् दशविधप्रत्याख्यानस्यान्यतमं प्रतिसेवेत विराधयेदिति भावः। 'परिहारविसुद्धिय

यिकसंयत प्रतिसेवक होता है? अथवा अप्रतिसेवक होता है? यदि वह प्रतिसेवक होता है तो क्या वह मूलगुणों का प्रतिसेवक होता है अथवा उत्तरगुणों का-प्राणातिपातविरमण आदिकों का विराधक होता है तो वह प्राणातिपात आदि पांच आश्रवों में से किसी एक आश्रव का प्रतिसेवक हो जाता है और यदि वह उत्तरगुणों का विराधक होता है तो ऐसी स्थिति में वह दशप्रकार के प्रत्याख्यान में से किसी एक प्रत्याख्यान का प्रतिसेवक हो जाता है 'जहा सामाइयसंजए एवं छेदोवट्ठावणिए वि' सामायिक संयत के जैसे छेदोपस्थापनीयसंयत भी चारित्र का प्रतिसेवक होता है और अप्रतिसेवक होता है। यदि वह प्रतिसेवक होता है तो वह मूलगुणों का भी प्रतिसेवक होता है और उत्तर गुणों का भी प्रतिसेवक-विराधक होता है। मूलगुणों का विराधक होने पर वह पांच आश्रवों में से किसी एक आश्रव का सेवक होता है और उत्तरगुणों की विराधना में वह दश प्रकार के प्रत्याख्यानों में से किसी एक प्रत्याख्यान का विराधक होता

પ્રતિસેવક હોય છે? કે ઉત્તરગુણોના પ્રતિસેવક હોય છે? જો તે મૂલગુણોના એટલે કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરેના વિરાધક હોય છે, તો તે પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચ આસ્રવો પૈકી કોઇ એક આસ્રવના સેવનારા હોય છે અને જો તે ઉત્તરગુણોના વિરાધક હોય છે, તો એ સ્થિતિમાં તે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન પૈકી કોઈપણ એક પ્રત્યાખ્યાનના પ્રતિસેવક હોય છે. 'जहा सामाइयसंजए एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ ચારિત્રના પ્રતિસેવક હોય છે, અને અપ્રતિસેવક પણ હોય છે, જો તે પ્રતિસેવક હોય છે, તો તે મૂલગુણોના પણ પ્રતિસેવક હોય છે, અને ઉત્તર ગુણોના પણ પ્રતિસેવક હોય છે અર્થાત્ વિરાધક હોય છે મૂલગુણોના વિરાધક થાય ત્યારે તે પાંચ આસ્રવ પૈકી કોઇ એક આસ્રવના સેવનાર હોય છે. અને ઉત્તરગુણોની વિરાધનામાં તે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન પૈકી કોઇ પણ

संजए पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त ! किं प्रतिसेवको भवेत् विराधको भवेत् चारित्रस्याप्रतिसेवकोऽविराधको वा भवेत् चारित्रस्येति पृच्छा-प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा' परिहारविशुद्धिकसंयतो नो प्रतिसेवको भवेत् न भवेत् चारित्रस्य विराधकः किन्तु चारित्रस्याप्रतिसेवकोऽविराधको भवेदिति । 'एवं जाव अहक्खायसंजए' एवं यावद् यथाख्यातसंयतः, एवम्-परिहारविशुद्धिकसंयतवदेव यावत् यथाख्यातसंयतश्चारित्रस्य प्रतिसेवको न भवेत् किन्तु अप्रतिसेवकोऽविराधक एव भवेत् आराधक इत्यर्थः, अत्र यावत्पदेन सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य ग्रहणं भवति सूक्ष्मसंपरासंयतोऽपि नो प्रतिसेवको भवेदपितु चारित्रस्य अप्रतिसेवक एव भवेदिति भावः । इति प्रतिसेवनाद्वारम् ६ ।

है । 'परिहारविसुद्धिसंजए पुच्छा' हे भदन्त ? परिहारविशुद्धिकसंयत क्या चारित्र का विराधक होता है ? अथवा अविराधक-आराधक होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! नो पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा हे गौतम ! परिहारविशुद्धिकसंयत चारित्र का विराधक नहीं होता है किन्तु वह अविराधक-चारित्र का आराधक होता है । 'एवं जाव अहक्खायसंजए' इसी प्रकार से यथाख्यातसंयत भी चारित्र का विराधक नहीं होता है किन्तु अविराधक होता है । यहां यावत्पद से सूक्ष्मसंपरायसंयत का ग्रहण हुआ है । क्योंकि सूक्ष्मसंपरायसंयत भी अपने चारित्र का विराधक नहीं होना है किन्तु अविराधक-आराधक ही होना है । प्रतिसेवनाद्वार समाप्त ६ ।

એક પ્રત્યાખ્યાનના વિરાધક હોય છે 'परिहारविसुद्धिसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત શું ચારિત્રના વિરાધક હોય છે ? અથવા અવિરાધક-આરાધક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! नो पडिसेवए होज्जा, अपडिसेवए होज्जा' હે ગૌતમ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સયત ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી પરંતુ તે અવિરાધક અર્થાત્ ચારિત્રના આરાધક હોય છે.

'एवं जाव अहक्खायसंजए' એજ પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયત પણ ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી. પરતુ અવિરાધક હોય છે. અહિયાં યાવત્પદથી સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત ગ્રહણ થયેલ છે કેમકે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ પોતાના ચારિત્રના વિરાધક હોતા નથી, પરંતુ અવિરાધક-આરાધક જ હોય છે. એ રીતે આ પ્રતિસેવના દ્વાર કહ્યું છે. પ્રતિસેવનાદ્વાર સમાપ્ત.

अथ सप्तमं ज्ञानद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कतिषु ज्ञानेषु भवेत् कतिप्रकारकज्ञानवान् भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! दोसु वा-तिसु वा-चउसु वा नाणेसु होज्जा' द्वयोर्वा त्रिषु वा-चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत् द्वित्रिचतुःप्रकारकज्ञानवान् वा भवति सामायिकसंयत इति । 'एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव चत्तारि नाणाइं भयणाए' एवं यथा कषायकुशीलस्य तथैव चत्वारि ज्ञानानि भजनया द्वयोर्ज्ञानयोर्भवन् सामायिकसंयतः, आभिनिवोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने च भवेत् त्रिषु ज्ञानेच भवेत् आभिनिवोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानेषु भवेत् अथवा मति, श्रुतमनः पर्यवज्ञानेषु भवेदिति चतुर्षु भवन् आभिनिवोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञान मनःपर्यवज्ञानेषु भवेदिति । 'एवं जाव

सातवां ज्ञानद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! कइसु नाणेसु होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत कितने ज्ञानों में होता है ? अर्थात् सामायिकसंयत के कितने ज्ञान होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा' हे गौतम ! सामायिकसंयत के दो तीन अथवा चार ज्ञान होते हैं । 'एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव चत्तारि नाणाइं भयणाए' इस प्रकार कषायकुशील के जैसे चारज्ञान भजना से -विकल्प से होते हैं । सामायिकसंयत यदि दो ज्ञानों वाला होगा तो मतिज्ञान श्रुतज्ञान इन दो ज्ञानोंवाला होगा, तीन ज्ञानों वाला होगा तो मतिज्ञान श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानोंवाला होगा अथवा मतिश्रुत और मनःपर्यव इन तीन ज्ञानोंवाला होगा । चार ज्ञानों वाला होगा तो मतिज्ञान श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनः पर्यवज्ञान

હવે સાતમા જ્ઞાનદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमे णं भते ! कइसु नाणेसु होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ? અર્થાત્ સામાયિક સંયતને કેટલા જ્ઞાન હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયતને બે ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાન હોય છે 'एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव चत्तारि नाणाइं भयणाए' આ રીતે કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે ચાર જ્ઞાન ભજનાથી એટલે કે-વિકલ્પથી ચાર જ્ઞાન હોય છે. સામાયિક સંયત જો બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, તો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને જો ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન આ ત્રણ જ્ઞાનોવાળા હોય છે. તથા જો ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ-

सुहुमसंपराए' एवं सामायिकसंयतवदेव यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतोऽपि यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतयोर्ग्रहणं भवति-तथा च छेदोपस्थापनीय परिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायसंयता भजनया द्वयोस्त्रिषु चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेयुरिति भावः। 'अहक्खायसंजयस्स पंचनाणाइं भयणाए जहा नाणुदेसए' यथाख्यातसंयतस्य पञ्चज्ञानानि भजनया भवन्ति यथा ज्ञानोद्देशके इह च ज्ञानोद्देशकः-अष्टमशतकद्वितीयोद्देशकस्य ज्ञानवक्तव्यतार्थमवान्तरप्रकरणम् इहैव भजनया पुनः केवलियथाख्यातसंयतस्य केवलज्ञानम् छद्मस्थवीतरागयथाख्यातसंयतस्य द्वे वा ज्ञाने

वाला होगा 'एवं जाव सुहुमसंपराए' सामायिकसंयत के जैसे यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयत भी-दो ज्ञानों वाले अथवा तीन ज्ञानों वाले अथवा चार ज्ञानों वाले होते हैं। ऐसा जानना चाहिये। यहां यावत्पद से 'छेदोपस्थापनीयसंयत, परिहारविशुद्धिकसंयत' इन दो संयतों का ग्रहण हुआ है। तथा च-सामायिकसंयत छेदोपस्थापनीयसंयत' परिहारविशुद्धिक संयत और सूक्ष्मसंपरायिकसंयत ये सब भजना से दो ज्ञानों में अथवा तीन ज्ञानों में अथवा चार ज्ञानों में होते हैं। 'अहक्खायसंजयस्स पंचनाणाइं भयणाए जहा नाणुद्देसए' यथाख्यात संयत के पांच ज्ञान भजना से होते हैं। जैसा कि ज्ञानोद्देशक में कहा गया है। यह ज्ञानोद्देशक भगवतीसूत्र के अष्टमशतक के द्वितीय उद्देशक का अवान्तरप्रकरण है इसमें ज्ञान के सम्बन्ध में चर्चा की गई है। जो केवलि यथाख्यात संयत हैं उनके केवल एक केवलज्ञान ही होता है। और जो

જ્ઞાન બે ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसपराए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત પણ બે જ્ઞાનોવાળા હોય છે, અથવા ત્રણ જ્ઞાનોવાળા અથવા ચાર જ્ઞાનોવાળા હોય છે. તેમ સમજવું અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત આ બે સંયતો ગ્રહણ કરાયા છે તથા છેદોપસ્થાપનીય સયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મ સાંપરાયિક સંયત આ સઘળા ભજનાથી-વિકલ્પથી બે જ્ઞાનવાળા અથવા ત્રણ જ્ઞાનવાળા, અથવા ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जहक्खायसंजयस्स पंच नाणाइं भयणाए जहा नाणुद्देसए' યથાખ્યાત સંયતને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. જેમકે-જ્ઞાનોદ્દેશમાં કહેવામાં આવેલ છે. આ જ્ઞાનોદ્દેશક આઠમા શતકના બીજા ઉદ્દેશાનું અવાન્તર પ્રકરણ છે. તેમાં જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચારણા કરવામાં આવેલ છે. જે કેવલી યથાખ્યાત સંયત છે, તેઓને કેવળ એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે, અને જે છદ્મસ્થ વીતરાગ યથા-

त्रीणिवा ज्ञानानि चत्वारि वा ज्ञानानि इत्येवं रूपा। 'सामाइयसंजयए णं भंते ! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कियत्संख्यकं श्रुतं-शास्त्रमधीत-कियतां शास्त्राणामध्ययनं करोति सामायिकसंयतः? इति प्रश्नः, भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ' जघन्येन अष्टप्रवचनमातृः अधीयीत सामायिकसंयतः 'जहा कसायकुसीले' यथा कषायकुशीलः उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाणि अधीयीतेति भावः, 'एवं छेदोवट्ठावणि-एवि' एवम्-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि जघन्यत अष्टप्रव-चनमातृपर्यन्तश्रुतस्याध्यायनं करोतीत्यर्थः। उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाणि अधीयीत

छद्मस्थवीतराग यथाख्यात संयत है उनके भजना से दो ज्ञान भी हो सकते हैं, तीन ज्ञान भी हो सकते हैं और चार ज्ञान भी हो सकते हैं।

'सामाइय संजए णं भंते ! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत के कितनेश्रुतका अध्ययन होता है ? अर्थात् सामायिक-संयत कितने शास्त्रों का अध्ययन करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ' हे गौतम ! सामायिकसंयत जघन्य से तो आठ प्रवचन मातृक रूप शास्त्र का अध्ययन करता है और उत्कृष्ट से चौदह पूर्वरूप शास्त्र का अध्ययन करता है यही बात यहां 'जहा कसायकुसीले' इस दृष्टान्त से प्रकट की गई है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीय संयत भी जघन्य से आठ प्रवचनमातृका रूप शास्त्र का अध्ययन करता है। और उत्कृष्ट से चौदह पूर्व का अध्य-यन करता है। 'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' हे भदन्त ! परिहारविशु-

---

ખ્યાત સંયત હોય છે, તેઓને ભજનાથી બે જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે, ત્રણ જ્ઞાન પણ હોઇ શકે છે, અને ચાર જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે.

'सामाइय संजमेणं भंते ! केवइयं सुयं अहिज्जेज्जा' હે ભગવન્ સામા-યિક સંયતને કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન હોય છે? અર્થાત્ સામાયિક સંયત કેટલા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી તો આઠ પ્રવચન માતૃકા રૂપ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વરૂપ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરે છે. એજ વાત અહિયાં 'जहा कसायकुसीले' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. 'एवं छेदोवट्ठा-वणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતૃકારૂપ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વનું અધ્યયન

इत्यर्थः 'परिहाविसुद्धियसंजए पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त ! कियत् श्रुतमधीयीतेति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थु' जघन्येन नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तु एतत्पर्यन्तस्य श्रुतस्याध्ययनं करोतीत्यर्थः, 'उक्कोसेणं असंपुन्नाइं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कर्षेणासंपूर्णानि-किञ्चिन्न्यूनानि दशपूर्वाणि अधीयीत असंपूर्णस्य दशपूर्वस्याध्ययनं । करोतीत्यर्थः । 'सुहुमसंपरायसंजए जहा सामाइय-संजए' सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथा सामायिकसंयतः, सामायिकसंयतवदेव सूक्ष्मसंप-रायसंयतो जघन्येन अष्ट प्रवचनमातृपर्यन्तश्रुतस्याध्ययनं करोतीति उत्कर्षतश्च-तुर्दशपूर्वाणामिति, 'अहक्खायसंजए पुच्छा' यथाख्यातसंयतः पृच्छा' यथाख्यात संयतः खलु भदन्त ! कियत्श्रुतमधीयीतेति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ' जघन्येनाष्ट प्रवचन-

द्धिकसंयत कितने श्रुत का अध्ययन करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थु' हे गौतम ! परिहारविशुद्धिकसंयत जघन्य से नौ वें पूर्व के तृतीय आचार वस्तु तक और उत्कृष्ट से 'असंपुन्नाइं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' असंपूर्ण दशपूर्वतक शास्त्र का अध्ययन करता है । 'सुहुमसंपरायसंजए जहा सामाइयसंजए' सामायिकसंयत के जैसे सूक्ष्मसंपरायसंयत कम से कम आठ प्रवचनमातृका रूप श्रुत का अध्ययन करता है और उत्कृष्ट से चौदह पूर्व का अध्ययन करता है । 'अहक्खायसंजए पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यातसंयत कितने श्रुतका अध्ययन करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ, उक्कोसेणं

કરે છે. 'परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स तइयं आयारवत्थु' હે ગૌતમ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી 'असंपुन्नाइं दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' અસંપૂર્ણ દશપૂર્વ સુધીના શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે. 'सुहुमसंपरायसंजमे जहा सामाइयसंजए' સામા-યિક સંયતના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદ પૂર્વનું અધ્ય-યન કરે છે. 'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठपवयणमायाओ, उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' હે ગૌતમ !

मातृः 'उक्कोसेणं चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' उत्कर्षेण चतुर्दशपूर्वाणि अधीयीत, 'सुयवतिरित्ते वा होज्जा' श्रुतव्यतिरिक्तो वा भवेत् यदि यथाख्यातसंयतो निर्ग्रन्थो भवेत्तदाऽष्टप्रवचनमात्रादिचतुर्दशपूर्वान्तं श्रुतमधीयीत यदि तु यथाख्यातसंयतः स्नातकस्तदा श्रुतव्यतिरिक्तः केवलीभवेदिति भावः७। 'सामाइयसंजए किं तित्थे होज्जा-अतित्थे वा होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! तीर्थे साधुसाध्वी श्रावकश्राविकासंघात्मकतीर्थसत्त्वे भवेत् अतीर्थे-तीर्थाभावे सति भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तित्थे वा होज्जा

चोद्दसपुव्वाइं अहिज्जेज्जा' हे गौतम ! यथाख्यातसंयत जघन्य से अष्टप्रवचनमातृका रूप श्रुत का और उत्कृष्ट से चौदह पूर्वरूप श्रुत का अध्ययन करता है। अथवा वह 'सुयवइरित्ते वा होज्जा' श्रुत का अध्ययन नहीं करता है क्योंकि वह केवली होता है। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि यथाख्यात संयत यदि निर्ग्रन्थ होता है तो वह कम से कम अष्टप्रवचनमातृका रूप श्रुत का और ज्यादा से ज्यादा चौदह, पूर्वरूप श्रुतका पाठी होता है और यदि यथाख्यात संयत स्नातक है तो वह श्रुतव्यतिरिक्त-केवली होता है। सप्तमद्वार का कथन समाप्त।

अष्टम द्वार का कथन

'सामाइयसंजए किं तित्थे होज्जा, अतित्थे होज्जा' हे भदन्त ! सामायिक संयत तीर्थ में होता है अथवा तीर्थ के अभाव में होता है ? साधुसाध्वी, श्रावक और श्राविका इनका जो संघ है उसका नाम तीर्थ है और ऐसे तीर्थ के अभाव का नाम अतीर्थ है। इस प्रश्न के उत्तर

યથાખ્યાત સંયત જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતનું અધ્યયન કરે છે. અથવા તે 'સુયવઇરિતે વા હોજ્જા' શ્રુતનું અધ્યયન કરતા નથી. કેમકે તે કેવલી થાય છે, તાત્પર્ય આ કથનનું એ છે કે-યથાખ્યાત સંયત જો નિર્ગ્રન્થ થાય છે, તો તે ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રવચન માતારૂપ શ્રુતના અને વધારેમાં વધારે ચૌદ પૂર્વરૂપ શ્રુતના પાઠી હોય છે. અને જો યથાસંખ્યાત સ્નાતક હોય તો તે શ્રુત વ્યતિરિકત કેવલી હોય છે.

સાતમું દ્વાર સમાપ્ત ॥૭॥

હવે આઠમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'સામાઇયસંજએ કિં તિત્થે હોજ્જા, અતિત્થે હોજ્જા' હે ભગવન સામાયિક સંયત તીર્થમાં હોય છે ? કે તીર્થના અભાવમાં હોય છે ? સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા, નો જે સંઘ છે તેનું નામ તીર્થ કહેવાય છે. અને એવા તીર્થના અભાવનું નામ અતીર્થ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે

अतित्थे वा होज्जा' तीर्थे वा भवेत् अतीर्थे वा भवेत् 'जहा कसायकुसीले' यथा कषायकुशीलः, अवशिष्टं कषायकुशीलवत् ज्ञातव्यम् तथाहि–यदि अतीर्थे भवेत् तदा किं तीर्थकरो भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेत् ! गौतम ! तीर्थकरो वा भवेत् प्रत्येकबुद्धो वा भवेत् इति । 'छेदोवट्ठावणिए परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए' छेदोपस्थापनीयः परिहारविशुद्धिकश्च यथा पुलाकः, छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतौ तीर्थे भवेताम् अतीर्थे वा भवेताम् ? गौतम ! तीर्थसद्भावे एव इमौ भवेताम् नो अतीर्थे भवेतामिति भावः । 'सेसा जहा सामाइयसंजए' शेषौ सूक्ष्मसंपराय यथाख्यातसंयतौ यथा सामायिकसंयतः तथैव तीर्थेऽपि भवेताम् अतीर्थेऽपि

में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! तित्थे वा होज्जा, अतित्थे वा होज्जा' हे गौतम ! सामायिक संयत तीर्थ में भी होता है और अतीर्थ में भी होता है । 'जहा कसायकुसीले' इत्यादि सब कथन कषायकुशील के जैसा जानना चाहिये । जैसे–यदि वह अतीर्थ में होता है तो क्या वह तीर्थंकर होता है अथवा प्रत्येक बुद्ध होता है ? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है कि हे गौतम ! वह तीर्थंकर भी होता है और प्रत्येकबुद्ध भी होता है । 'छेदोवट्ठावणिए परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए' छेदोपस्थानीय संयत और परिहारविशुद्धिक संयत पुलाक के जैसे तीर्थ में होते हैं ? अथवा अतीर्थ में होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है–हे गौतम ! ये दोनों तीर्थ के सद्भाव में ही होते हैं अतीर्थ में नहीं होते हैं । 'सेसा जहा सामाइयसंजए' सूक्ष्म संपरायसंयत और यथाख्यातसंयत

છે કે–'ગોયમા ! तित्थे वा होज्जा, अतित्थे वा होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત તીર્થમાં પણ હોય છે અને અતીર્થમાં પણ હોય છે, 'जहा कसाय कुसीले' ઈત્યાદિ સઘળું કથન કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. જો તે અતીર્થમાં હોય છે, તો શું તે તીર્થંકર હોય છે ? અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તે તીર્થંકર પણ હોય છે, અને પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ હોય છે, 'छेदोवट्ठावणिए परिहार-विसुद्धिए य जहा पुलाए' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે તીર્થમાં હોય છે ? કે અતીર્થમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! તે બેઉ તીર્થના સદ્ભાવમાં જ હોય છે. અતીર્થમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત એ તીર્થમાં પણ હોય છે

भवेताम्। अतीर्थे यदि भवेताम् तदा तीर्थङ्करावपि प्रत्येकबुद्धावपि भवेतामिति८।
नवमद्वारमाह–'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं सलिंगे-होज्जा' स्वलिङ्गे–स्वस्य–जिनशासनस्य–लिङ्गे वेषरूपे भवेत् अथवा–'अन्नलिंगे-होज्जा' अन्यलिङ्गे–अन्यस्य–तापसादेर्यल्लिङ्गं–वेषस्तस्मिन् भवेत् अथवा 'गिहि-लिंगे होज्जा' गृहिलिङ्गे–गृहस्थलिङ्गे–भवेत् स्वलिङ्गवान् परलिङ्गवान् गृहस्थलिङ्ग-वान् वा भवेत् सामायिकसंयतः ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'जहा' इत्यादि, 'जहा पुलाए' यथा पुलाकः, पुलाकप्रकरणे यथा–येन प्रकारेण कथितं तथैव अत्रापि ज्ञातव्यम् तथाहि–द्रव्यलिङ्गं प्रतीत्य स्वलिङ्गे वा भवेत् अन्यलिङ्गे वा

ये तीर्थ में भी होते हैं और अतीर्थ में भी होते हैं। यदि ये अतीर्थ में होते हैं तो अथवा तो ये तीर्थंकर होते हैं अथवा प्रत्येक बुद्ध होते हैं।

॥ अष्टम द्वार का कथन समाप्त ८ ॥

नौवें द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा, अन्नलिंगे होज्जा' हे भदन्त ! सामायिक संयतस्वलिंग में होता है, अथवा अन्यलिङ्ग में होता है? जिन शासन का जो लिङ्ग वेष है, वह स्वलिङ्ग है तथा तापस आदि-कों का जो वेष है वह अन्यलिङ्ग है अथवा 'गिहिलिंगे होज्जा' गृहस्थ-लिङ्ग में होता है ? प्रश्न का आशय यही है कि सामायिकसंयत स्व-लिङ्ग वाला होता है ? अथवा परलिङ्गवाला होता है ? अथवा गृहस्थलिङ्ग वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'जहा पुलाए' हे गौतम ! पुलाक के प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही यहां पर

અને અતીર્થમા પણ હોય છે, જો તે અતીર્થમાં હોય છે તો કાંતો તેઓ તીર્થંકર હોય છે, અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે, એ રીતે આ આઠમું દ્વાર કહ્યું છે.

આઠમુ દ્વાર સમાપ્ત ॥૮॥

હવે નવમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अन्नलिंगे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સ્વલિંગમાં હોય છે ? કે અન્ય લિંગમાં હોય છે ? જીન શાસનનું જે લિંગ–વેષ છે, તે સ્વલિંગ કહેવાય છે, અને તાપસ વિગેરેનો જે વેષ છે, તે અન્ય લિગ છે, અથવા 'गिहिलिंगे होज्जा' ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નનો આશય એવો છે કે–સામાયિક સંયત સ્વલિંગવાળા હોય છે ? અથવા પરલિંગવાળા હોય છે ? અથવા ગૃહસ્થલિંગવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! પુલાકના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન

भवेत् गृहिलिङ्गे वा भवेत् भावलिङ्गं प्रतीत्य तु नियमात् स्वलिङ्गे एव भवेत् अयमाशयः लिङ्गं द्विविधं द्रव्यभावभेदात् तत्र ज्ञातव्यम् तथाहि-द्रव्यलिङ्गं प्रतीत्य स्वलिङ्गे वा भवेत् गृहिलिङ्गे वा भवेत् भावलिङ्गं प्रतीत्य तु नियमात् स्वलिङ्गे एव भवेत् अयमाशयः लिङ्गं द्विविधं द्रव्यभावभेदात् तत्र ज्ञानादिकं भावलिङ्गम् स च ज्ञानादि भावः आर्हतानामेव भवतीति तदेव ज्ञानादि स्वलिङ्गमिति कथ्यते, द्रव्यलिङ्गं स्वलिङ्गपरलिङ्गभेदेन द्विविधम् तत्र रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रादि द्रव्यतः स्वलिङ्गं परलिङ्गं तु द्विविधम् कुतीर्थिकलिङ्गं गृहस्थलिङ्गं च तत्र सामायिकसंयतस्य त्रीण्यपि द्रव्यलिङ्गानि भवन्ति, यतश्चारित्रपरिणामेन एकप्रकारकद्रव्यलिङ्गमपेक्षते इति । 'एवं छेदोवट्ठावणिएवि' एवं सामायिकसंयेतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतो-

---

जानना चाहिये-वह प्रकरण इस प्रकार से है-द्रव्यलिङ्ग की अपेक्षा से वह स्वलिङ्ग में भी होता है, परलिङ्ग में भी होता है और गृहस्थलिङ्ग में भी होता है। परन्तु भावलिङ्ग की अपेक्षा वह नियम से स्वलिङ्ग में ही होता है। तात्पर्य ऐसा है-लिङ्ग दो प्रकार का होता है-एक द्रव्यलिङ्ग और दूसरा भावलिङ्ग-ज्ञानादिकरूप भावलिङ्ग है वह ज्ञानादिरूप भाव अर्हन्त प्रभुश्री के अनुयायियों में ही होता है। इसलिये उसे भाव की अपेक्षा से स्वलिङ्ग ही कहा गया है। स्वलिङ्ग और परलिङ्ग के भेद से द्रव्यलिङ्ग दो प्रकार का होता है-इनमें रजोहरण सदोरक मुखवस्त्रिका आदि ये द्रव्य से स्वलिङ्ग हैं, तथा-परलिङ्ग-कुतीर्थिकलिङ्ग और गृहस्थलिङ्ग के भेद से दो प्रकार का होता है इनमें सामायिक संयत के तीनों द्रव्यलिङ्ग होते हैं। क्यों कि चारित्रपरिणाम में किसी भी एक प्रकार के द्रव्यलिङ्ग की अपेक्षा होती है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि'

અહિયાં પણ સમજવું જોઈએ. તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે.-દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાથી તે સ્વલિંગમાં પણ હોય છે, પરલિંગમાં પણ હોય છે, અને ગૃહસ્થલિંગમાં પણ હોય છે. પરંતુ ભાવલિંગની અપેક્ષાથી તે નિયમથી સ્વલિંગમાં જ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-લિંગ બે પ્રકારનું હોય છે. એક દ્રવ્યલિંગ અને બીજુ ભાવલિંગ-જ્ઞાનાદિરૂપ ભાવલિંગ છે, તે જ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવ અર્હન્ત પ્રભુના અનુયાયિઓમાં જ હોય છે. તેથી તેમને સ્વલિંગ પણ કહેલ છે. સ્વલિંગ અને પરલિંગના ભેદથી દ્રવ્યલિંગ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં રજોહરણ, સદોરક મુખવસ્ત્રિકા વિગેરે દ્રવ્યથી સ્વલિંગ કહેવાય છે. તથા પરલિંગ-કુતીર્થિકલિંગ અને ગૃહસ્થલિંગના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે, તેમાં સામાયિક સંયતોને ત્રણે દ્રવ્યલિંગ હોય છે, કેમકે-ચારિત્રપરિણામથી એક પ્રકારવાળા દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષા હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' આ સૂ

ऽपि ज्ञातव्यो लिङ्गादिमत्त्वेनेति। 'परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते ! किं पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त ! किं स्वलिङ्गे भवेत् अन्यलिङ्गे भवेत् गृहस्थ लिङ्गे वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दव्वलिंगंपि भावलिंगंपि पडुच्च' द्रव्यलिङ्गमपि भावलिङ्गमपि प्रतीत्य-आश्रित्य 'सलिंगे होज्जा नो अन्नलिंगे होज्जा नो गिहिलिंगे होज्जा' स्वलिङ्गे-भवेत् नो अन्यलिङ्गे भवेत् नो वा गृहस्थलिङ्गे भवेत्। 'सेसा जहा सामाइयसंजए' शेषौ सूक्ष्मसंपरायसंयतयथाख्यातसंयतौ यथा सामायिकसंयतः कथित स्तेनैव-रूपेण लिङ्गविषये ज्ञातव्याविति ९।

सामायिकसंयत के जैसे छेदोपस्थापनीयसंयत को भी जानना चाहिये 'परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते ! किं पुच्छा' हे भदन्त ! परिहार-विशुद्धिकसंयत क्या स्वलिङ्ग में होता है ? अथवा अन्यलिङ्ग में होता है ? अथवा गृहस्थलिङ्ग में होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! दव्वलिंगंपि भावलिंगंपि पडुच्च सलिंगे होज्जा' हे गौतम ! द्रव्यलिङ्ग और भावलिङ्ग को आश्रित करके परिहारविशुद्धिक संयत स्वलिङ्ग में होता है 'नो अन्नलिंगे होज्जा, नो गिहिलिंगे होज्जा' अन्य-लिङ्ग में नहीं होता है और न गृहस्थलिङ्ग में होता है। 'सेसा जहा सामाइयसंजए 'सूक्ष्म संपराय संयत और यथाख्यातसंयत सामायिक संयत के जैसे लिङ्ग के विषय में जानना चाहिये। ९ वां द्वार समाप्त।

યિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં પણ સમજવું. 'परिहारविसुद्धियसजए णं भंते ! किं पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત શું સ્વલિંગમાં હોય છે ? અથવા અન્યલિંગમાં હોય છે? અથવા ગૃહસ્થલિંગમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दव्वलिंगं पि भावलिंगं पि पडुच सलिंगे होज्जा' હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગનો આશ્રય કરીને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત સ્વલિંગમાં હોય છે. 'नो अन्नलिंगे होज्जा, नो गिहिलिंगे होज्जा' અન્યલિંગમાં પણ હોતા નથી, અને ગૃહસ્થલિંગમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, અને યથાખ્યાત સંયતનું લિંગ સંબંધી કથન સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે સમજવું એ રીતે આ નવમું દ્વાર કહેલ છે.

નવમું દ્વાર સમાપ્ત

दशमं शरीरद्वारमाह—'सामाइयसंजए णं भंते! कइसु सरीरेसु होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कतिषु शरीरेषु भवेत् कतिसंख्यकशरीरवान् भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'तिसु वा चउसु वा पंचसु वा जहा कसायकुसीले' त्रिषु वा शरीरेषु भवेत् चतुर्षु वा पञ्चसु वा भवेत् यथा कषायकुशीलः कषायकुशीलस्य यथाशरीरवत्त्वं कथितं तथैव सामायिकसंयतस्यापि शरीरवत्त्वं ज्ञातव्यम् तथाहि कषायकुशीलप्रकरणम्—त्रिषु शरीरेषु भवन् त्रिषु औदारिकतैजसकार्मणशरीरेषु भवेत् चतुर्षु शरीरेषु भवन् चतुर्षु औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीरेषु भवेत्, पञ्चसु-शरीरेषु भवन् पञ्चसु—औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणशरीरेषु भवेदिति भावः।

दशवें शरीरद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते! कईसु सरीरेसु होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत कितने शरीरों वाला होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! तिसु वा चउसु वा जहा कसायकुसीले' हे गौतम! सामायिकसंयत कषायकुशील के जैसे तीन शरीरोंवाला भी होता है चार शरीरोंवाला भी होता है और पांच शरीरों वाला भी होता है। कषायकुशील प्रकरण इस प्रकार से है—कषायकुशील साधु यदि तीन शरीरोंवाला होता है तो वह औदारिक तैजस और कार्मण इन तीन शरीरों वाला होता है। यदि वह चार शरीरो वाला होता है तो वह औदारिक वैक्रिय तैजस और कार्मण इन चार शरीरों वाला होता है .और यदि वह पांच शरीरोंवाला होता है तो औदारिक वैक्रिय आहारक तैजस और कार्मण इन पांच शरीरो वाला होता है।

હવે દસમા શરીરદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! कईसु सरीरेसु होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા શરીરોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત કષાય કુશીલના કથન પ્રમાણે ત્રણ શરીરોવાળા પણ હોય છે, ચાર શરીરોવાળા પણ હોય છે, અને પાંચ શરીરોવાળા પણ હોય છે, કષાયકુશીલ પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે.—કષાયકુશીલ સાધુ જો ત્રણ શરીરોવાળા હોય છે, તો તે ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ આ ત્રણ શરીરો વાળા હોય છે, અને જો તે ચાર શરીરોવાળા હોય છે તો તે ઔદારિક વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોવાળા હોય છે. અને જો તે પાંચ શરીરો-વાળા હોય છે, તો ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ એ પાંચ

'एवं छेओवट्ठावणिए वि' एवम्-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि त्रिषु चतुर्षु पञ्चसु वा औदारिकादि कार्मणान्तशरीरेषु भवेदिति । 'सेसा जहा-पुलाए' शेषाः-परिहारविशुद्धिक सूक्ष्मसंपरायथथाख्यातसंयता यथा पुलाकः पुलाकवदेव एतेऽपि शरीरवन्तो भवन्ति तथाहि-त्रिषु औदारिकतैजस-कार्मणशरीरेषु भवेयुरिति भावः १० । एकादशं क्षेत्रद्वारमाह-'सामाइयसंजएणं भंते ! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं कर्मभूमौ भवेत् अकर्मभूमौ वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंमणं संतिभावं च पडुच्च' जन्म सद्भावमस्तित्वं च प्रतीत्य-अपेक्ष्य 'कम्मभूमीए नो अकम्मभूमीए' कर्मभूमावेव

'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' सामायिकसंयत के जैसे 'छेदोपस्थापनीय संयत भी तीन शरीरों वाला, चार शरीरों वाला और पांच शरीरों वाला होता है । 'सेसा जहा पुलाए' तथा परिहारविशुद्धिक, सूक्ष्म संपराय एवं यथाख्यात संयत पुलाक के जैसे ही तीन शरीर वाले हैं और ये औदारिक तैजस और कार्मण इन तीन शरीरों वाले होते है ।

दसवां द्वार समाप्त

ग्यारहवें क्षेत्र द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत कर्मभूमि में होता है कि अकर्म-भूमि में होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जंमणं संतिभावं च पडुच्च' हे गौतम ! जन्म और सद्भाव को लेकर 'कम्म-भूमीए नो अकम्मभूमीए' सामायिकसंयत कर्मभूमि में ही होता है,

શરીરોવાળા હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ ત્રણ શરીરોવાળા અને પાંચ શરીરોવાળા હોય છે. 'सेसा जहा पुलाए' તથા પરિહાર વિશુદ્ધિક સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથા-ખ્યાત સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે જ ઔદારિક, તૈજસ, અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોવાળા જ હોય છે. એ રીતે આ દસમું દ્વાર કહ્યું છે. ॥૧૦॥

હવે અગીયારમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइय संजए णं भंते ! किं कम्मभूमिए होज्जा, अकम्मभूमिए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કર્મભૂમિમાં હોય છે ? કે અકર્મભૂમિમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जंमणं संतिभाव पडुच्च' હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્ભાવને લઈને 'कम्मभूमिए नो अकम्मभूमिए' સામાયિક

भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेत् 'जहा बउसे' यथा बकुशः, जन्मसद्भावापेक्षया तु कर्मभूमावेव भवति न कथमपि अकर्मभूमौ भवति, संहरणापेक्षया तु कर्मभूमौ वा भवेत् अकर्मभूमौ वा भवेदिति भावः। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवम्-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीसंयतोऽपि जन्म सद्भावाः पेक्षा- कर्मभूमौ भवति नो अकर्मभूमौ भवति, संहरणापेक्षया तु, उभयत्रापि भवतीति। 'परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिकसंयतस्तु, यथा पुलाकः, जन्मसद्भावं-प्रतीत्य कर्मभूमावेव भवेत् नो अकर्मभूमौ भवेदिति भावः। 'सेसा जहा सामाइयसंजए' शेषौ-सूक्ष्मसंपराय यथाख्यातसंयतौ यथा-

---

अकर्मभूमि में नहीं होता है। तथा-संहरण की अपेक्षा से वह कर्मभूमि में भी होता है और अकर्मभूमि में भी होता है यही बात 'जहा बउसे' इस सूत्रपाठ द्वारा पुष्ट की गई है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' सामायिक संयत के जैसे छेदोपस्थापनीयसंयत भी जन्म और सद्भाव की अपेक्षा से कर्मभूमि में ही होता है। अकर्मभूमि में नहीं होता परन्तु संहरण की अपेक्षा वह कर्मभूमि में भी होता है और अकर्मभूमि में भी होता है। 'परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिक संयत जन्म और सद्भाव की अपेक्षा पुलाक के जैसे कर्मभूमि में ही होता है। अकर्मभूमि में नहीं होता है। 'सेसा जहा सामाइय-संजए' सूक्ष्म संपराय और यथाख्यातसंयत सामायिकसंयत के जैसे जन्म और सद्भाव की अपेक्षा लेकर कर्मभूमि में ही होते हैं अकर्म-

---

સંયત કર્મભૂમિમાં જ હોય છે, અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. એજ વાત 'યથા બઉસે' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પુષ્ટ કરેલ છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમાં જ હોય છે, અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી તે કર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. અને અકર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પુલાકના કથન પ્રમાણે કર્મભૂમિમાં જ હોય છે અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી. 'सेसा जहा सामाइयसंजए' સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયત સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમાં જ હોય

सामायिकसंयतः, जन्मसद्भावं प्रतीत्य कर्मभूमौ भवेताम् इमौ न अकर्मभूमौ संहरणं प्रतीत्य तु कर्मभूमौ वा भवेताम् अकर्मभूमौ वा भवेतामिति भावः ११ सू०२।

कालादिद्वारे आह–सामाइयसंजए णं भंते' इत्यादि।

मूलम्–सामाइयसंजए णं भंते! किं ओसप्पिणी काले होज्जा उस्सप्पिणी काले होज्जा नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले होज्जा? गोयमा! ओसप्पिणी काले जहा बउसे। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। णवरं जंमणं संतिभावं च पडुच्च चउसु वि पलिभागेसु नत्थि साहरणं पडुच्च अन्नयरे पडिभागे होज्जा सेसं तं चेव। परिहारविसुद्धिए पुच्छा गोयमा! ओसप्पिणी काले वा होज्जा उस्सप्पिणी काले वा होज्जा णो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले नो होज्जा। जइ ओसप्पिणी काले होज्जा जहा पुलाओ, उस्सप्पिणी काले वि जहा पुलाओ। सुहुमसंपराइओ जहा णियंठो। एवं अहक्खाओ वि (१२) सामाइयसंजए णं भंते! कालगए समाणे किं गइं गच्छइ? गोयमा! देवगइं गच्छइ। देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा जोइसिएसु उववज्जेज्जा वेमाणिएसु उववज्जेज्जा, गोयमा! णो भवणवासिसु उववज्जेज्जा जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए, सुहुमसंपराए जहा णियंठे। अहक्खाए पुच्छा गोयमा! एवं अहक्खायसंजए वि जाव अजहन्नमणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा अत्थेगइए सिज्झइ जाव

भूमि में नहीं होते हैं। परन्तु संहरण की अपेक्षा से कर्मभूमि में भी होते हैं और अकर्मभूमि में भी होते हैं सू०२।

છે અકર્મભૂમિમાં હોતા નથી પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી કર્મભૂમિમા પણ હોય છે, અને અકર્મભૂમિમાં પણ હોય છે. તેમ સમજવું ॥ સૂ૦ ૨॥

अंतं करेइ। सामाइयसंजए णं भंते! देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जइ पुच्छा गोयमा! अविराहणं पडुच्च एवं जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए। सेसा जहा णियंठे। सामाइयसंजयस्स णं भंते! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता गोयमा! जहन्नेणं दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं, सेसा णं जहा णियंठस्स। (१३)। सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता? गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता, एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स। सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा गोयमा! असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा पन्नत्ता। अहक्खायसंजयस्स पुच्छा गोयमा! एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे पन्नत्ते। एएसि णं भंते! सामाइयच्छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवे अहक्खायसंजमस्स एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे सुहुमसंपरायसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा परिहारविसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं संजमट्ठाणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा (१४) ॥सू० ३॥

छाया—सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किमवसर्पिणीकाले भवेत् उत्सर्पिणीकाले भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काले भवेत्! गौतम? अवसर्पिणीकाले

यथा बकुशः, एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि। नवरं जन्मसद्भावं च प्रतीत्य चतुर्ष्वपि प्रतिभागेषु नास्ति, संहरणं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् प्रतिभागे भवेत् शेषं तदेव। परिहारविशुद्धिकः पृच्छा गौतम! अवसर्पिणीकाले वा भवेत् उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नोअवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले नो भवेत्। यदि अवसर्पिणीकाले भवेत् यथा पुलाकः। उत्सर्पिणीकालेऽपि यथा पुलाकः। सूक्ष्मसंपरायोऽपि यथा निर्ग्रन्थः एवं यथाख्यातोऽपि (१२) सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कालगतः सन् कां गतिं गच्छति? गौतम! देवगतिं गच्छति। देवगतिं गच्छन् किं भवनवासिषु उत्पद्येत वानव्यन्तरेषूत्पद्येत ज्योतिष्केषूत्पद्येत वैमानिकेषूत्पद्येत? गौतम! नो भवनवासिषूत्पद्येत यथा कषायकुशीलः। एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि। परिहारविशुद्धिको यथा पुलाकः, सूक्ष्मसंपरायो यथा निर्ग्रन्थः। यथाख्यातः पृच्छा, गौतम! एवं यथाख्यातसंयतोऽपि यावत् अजघन्यानुत्कर्षेणानुत्तरविमानेषूत्पद्येत अस्त्येककः सिद्धचति यावदन्तं करोति। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! देवलोकेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतयोत्पद्यते? पृच्छा गौतम! अविराधनं प्रतीत्य एवं यथा कषायकुशीलः। एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि परिहारविशुद्धिको यथा पुलाकः शेषाः यथा निर्ग्रन्थः। सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! देवलोकेषूत्पद्यमानस्य कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येन द्वे पल्योपमे उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि। परिहारविशुद्धिकस्य पृच्छा गौतम! जघन्येन द्वे पल्योपमे उत्कर्षेण अष्टादश सागरोपमाणि शेषाणां यथा निर्ग्रन्थस्य (१३)। सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि एवं यावत् परिहारविशुद्धिकस्य। सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य पृच्छा गौतम! असंख्येयानि अन्तर्मुहूर्तकानि संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि। यथाख्यातसंयतस्य पृच्छा गौतम! एकमजघन्यानुत्कर्षं संयमस्थानं प्रज्ञप्तम्। एतेषां खलु भदन्त! सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपराययथाख्यातसंयतानां संयमस्थानानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकं यथाख्यातसंयतस्य एकमजघन्यानुत्कर्षं संयमस्थानम् सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य अन्तर्मुहूर्तकानि संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि परिहारविशुद्धिकसंयतस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणानि सामायिकसंयतस्य छेदोपस्थपनीयसंयतस्य च एतयोः खलु संयमस्थानानि द्वयोरपि तुल्यानि असंख्येयगुणानि (१४) सू०२।

टीका—'सामायिकसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त। 'किं ओसप्पिणीकाले होज्जा' किमवसर्पिणीकाले भवेत् अथवा 'उस्सप्पिणीकाले होज्जा' उत्सर्पिणीकाले भवेत् 'नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणीकाले होज्जा' नो

अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेत्। हे भदन्त ! सामायिकसंयतोऽवसर्पिण्याद्यन्यतमस्मिन् कस्मिन् काले भवति इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'ओसप्पिणीकाले जहा बउसो' अवसर्पिणीकाले यथा बकुशः, अवसर्पिणीकालेऽपि भवेत् सामायिकसंयतः, उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् सर्वस्मिन्नेव काले भवेदित्यर्थः,। यदि अवसर्पिणीकाले भवेत् सामायिमसंयतस्तदा किं सुषमसुषमाकाले भवेत् सुषमाकाले वा भवेत्-सुषमदुष्षमकाले भवेत् दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् दुःषमाकाले वा भवेत् दुष्षमदुष्षमाकाले वा भवेदिति प्रश्नः, हे गौतम ! जन्म-

---

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं ओसप्पिणीकाले' इत्यादि।

टीकार्थ-'सामाइयसंजए णं भंते !' हे भदन्त ! सामायिकसंयत 'किं ओसप्पिणीकाले होज्जा, उस्सप्पिणीकाले होज्जा' क्या अवसर्पिणीकाल में होता है अथवा उत्सर्पिणीकाल में होता है ? अथवा-'नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणीकाले होज्जा' नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में होता है ? 'उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा ! ओसप्पिणीकाले जहा बउसो' हे गौतम ! सामायिकसंयत बकुश के जैसे अवसर्पिणीकाल में भी होता है उत्सर्पिणीकाल में भी होता है और नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में भी होता है अर्थात् सामायिकसंयत समस्तकालों में होता है। हे भदन्त यदि सामायिकसंयत अवसर्पिणीकाल में होता है तो क्या वह सुषमसुषमाकाल में होता है ? अथवा सुषमाकाल में होता है ? अथवा सुषमदुष्षमाकाल में होता है ? अथवा दुःषमसुषमा-

---

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं ओसप्पिणी काले' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते !' સામાયિક સંયત 'किं ओसप्पिणी काले होज्जा, उस्सप्पिणी काले होज्जा' શું અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે કે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! ओसप्पिणीकाले जहा बउसो' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે અવસર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે, ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. અને નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. અર્થાત્ સામાયિક સંયત સઘળા કાળમાં હોય છે. હે ભગવન્ જો સામાયિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે સુષમસુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે ? અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે ?

सद्भावं च प्रतीत्य नो सुषमसुषमाकाले भवेत् सामायिकसंयतः, नो वा सुषमाकाले भवेत् किन्तु सुषमदुःषमाकाले भवेत् दुःषमसुषमाकाले भवेत् दुःषमाकाले वा भवेत् नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् संहरणं प्रतीत्य तु अन्यतरस्मिन् सर्वस्मिन् काले एव भवेत् सामायिमसंयतः। यदि उत्सर्पिणीकाले भवेत् सामायिकसंयतस्तदा किं दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत्१ दुष्षमाकाले वा भवेत्२ दुःषमसुषमाकाले भवेत् ३ सुषमदुष्षमा काले वा भवेत् ४ सुषमाकाले भवेत् ५ सुषमसुषमाकाले वा ६ भवेदिति प्रश्नः, हे गौतम! जन्मापेक्षया नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत् किन्तु

काल में होता है? अथवा दुःषमाकाल में होता है? अथावा दुष्षमदुष्षमा काल में होता है? इस प्रकार का यह प्रश्न है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! जन्म और सद्भाव को आश्रित करके सामायिक संयत सुषमसुषमाकाल अर्थात् पहिले आरे में नहीं होता है। सुषमाकाल द्वितीय आरे में नहीं होता है किन्तु सुषमदुःषमाकाल तीसरे आरे में होता है, दुःषमसुषमाकाल में होता है। दुःषमाकाल में होता है। पर वह दुःषमदुषमाकाल में नहीं होता है संहरण की अपेक्षा करके तो वह हर एक काल में हो सकता है। यदि वह उत्सर्पिणीकाल में होता है तो क्या वह दुष्षमदुष्षमाकाल में होता है?१ अथवा दुःषमाकाल में होता है?२ अथवा दुःषमसुषमाकाल में होता है? ३, अथवा सुषमदुष्षमाकाल में होता है? ४, अथवा सुषमाकाल में होता है? ५, अथवा सुषमसुषमाकाल में होता है! ६ इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! जन्म की अपेक्षा से वह सामायिकसंयत

અથવા દુઃષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જન્મ અને સદ્‌ભાવનો આશ્રય કરીને સામાયિક સંયત સુષમ સુષમા કાળ અર્થાત્ પહેલા આરામાં હોતા નથી. સુષમા કાળ એટલે કે-બીજા આરામાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સુષમ દુઃષમા કાળ-અર્થાત્ ત્રીજા આરામાં હોય છે. દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. દુઃષમા કાળમાં હોય છે. પરંતુ તે દુઃષમ દુઃષમા કાળમા હોતા નથી. સંહરણની અપેક્ષાથી તો તે દરેક કાળમાં હોઈ શકે છે. જો તે ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? ૧ અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે?૨ અથવા દુઃષમ સુષમા કાળમાં હોય છે?૩ અથવા સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે?૪ અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે?૫ અથવા સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે?૬ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ!

दुःषमाकाले भवेत् दुष्पमसुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुष्षमाकाले वा भवेत् नो सुषमाकाले भवेत् न वा सुषमसुषमाकाले भवेत्। सद्भावापेक्षया तु नो दुःषमदुःषमाकाले भवेत् नो दुःषमाकाले भवेत् दुःषमसुषमाकाले वा भवेत् सुषमदुःषमाकाले वा भवेत् नो सुषमाकाले भवेत् नो सुषमसुषमाकाले वा भवेत्। संहरणापेक्षया तु अन्यतरस्मिन् काले भवेत्। यदि नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाले भवेत्तदा किं सुषमसुषमासमानकाले भवेत सुषमाप्रतिभागे, सुषमासमानकाले वा भवेत् सुषमदुःषमासमानकाले वा भवेत् दुःषमसुषमासमानकाले वा भवेदिति हे गौतम ! जन्मसद्भावं च प्रतीत्य न सुषमसुषमासमानकाले भवेत्

दुष्षमदुष्षमाकाल में नहीं होता है किन्तु दुष्षमाकाल में होता है दुष्षमसुषमाकाल में होता है, सुषमदुष्षमाकाल में होता है वह सुषमाकाल में नहीं होता है और न सुषमसुषमाकाल में होता है, और सद्भावकी अपेक्षा से तो न दुष्षमदुष्षमाकाल में होता है, न दुष्षमाकालमें होता है किन्तु दुष्षमसुषमाकाल में होता है अथवा सुषमदुष्षमाकालमें होता है, किन्तु सुषमा और सुषमसुषमाकाल में नहीं होता है। अर्थात् दुष्षमसुषमा, सुषमदुष्षमा इन दो कालों में ही होता है शेषकालों में नहीं होता है, संहरणकी अपेक्षा से वह चाहे जिस किसी काल में हो सकता है। यदि वह नोअवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में होता है, तो क्या वह सुषमसुषमासमानकाल में होता है? अथवा सुषमासमानकाल में होता है? अथवा सुषमदुष्षमासमान काल में होता है? अथवा दुष्षमसुषमासमनकाल में होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! जन्म और सद्भाव को लेकर

જન્મની અપેક્ષાથી તે સામાયિક સંયત દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોતા નથી. પરંતુ દુષ્ષમા કાળમા હોય છે, દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે. તે સુષમા કાળમા હોતા નથી. તેમજ સુષમ સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સંહરણની અપેક્ષાથી તે કોઇ પણ કાળમાં હોઈ શકે છે જો તે નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? તો શું તે સુષમ સુષમા સમાન કાળમાં હોય છે? અથવા સુષમ દુષ્ષમા સમાન કાળમા હોય છે? અથવા દુષ્ષમ સુષમા સમાન કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જન્મ અને સદ્‌ભાવને લઈને તે સામાયિક સંયત સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા

सामायिकसंयतः, नो वा सुषमाप्रतिभागे सुषमा समानकाले भवेत् नो सुषमदुःषमा प्रतिभागे किन्तु दुःषमसुषमा प्रतिभागे एव भवेदिति। संहरणापेक्षया तु सर्वस्मिन्नेव प्रतिभागे भवेदिति भावः। 'एवं छेदोवट्ठावणिएवि' एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि एवं बकुशवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतस्यापि जन्मसद्भावसंहरणानामपेक्षया अवसर्पिण्यादिकालेषु यथायथं संभवो ज्ञातव्यः। एतावता बकुशसदृशः कालत श्छेदोपस्थापनीयसंयतः कथितः। अत्र च बकुशस्य उत्सर्पिण्यवसर्पिणीव्यतिरिक्तकाले जन्मतः सद्भावतश्च सुषमसुषमादिप्रतिभागत्रये निषेधो वर्णितः, महाविदेहे दुष्षमसुषमा प्रतिभागे विधिः कथितः, छेदोपस्थापनीयसंयतस्य तु तत्रापि निषेधार्थमाह-

वह सामायिकसंयत सुषमसुषमाकाल में नहीं होता है, न सुषमाकाल में होता है, न सुषमदुष्षमाकाल में होता है किन्तु दुष्षमसुषमाकाल में होता है। तथा-संहरण की अपेक्षा से वह सब ही काल में हो सकता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीयसंयत भी बकुश के जैसा ही जन्म और सद्भाव की अपेक्षा से एवं संहरण की अपेक्षा से अवसर्पिणी आदि कालों में यथायोग्य रीति से होता है। इतने मात्र से ही काल की अपेक्षा लेकर बकुश के तुल्य छेदोपस्थापनीयसंयत कहा गया है। यहां बकुश का उत्सर्पिणी अवसर्पिणीकाल से व्यतिरिक्त काल में जन्म की अपेक्षा और सद्भाव की अपेक्षा से सुषमसुषमादि के समानकाल त्रय में देवकुरु आदि में निषेध वर्णित हुआ है, और दुष्षमसुषमासमान काल वाले महाविदेह में इसका अस्तित्व कहा गया है। परन्तु छेदोपस्थापनीयसंयत का

કાળમાં હોતા નથી. સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોતા નથી. પરંતુ દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે, તથા સંહરણની અપેક્ષાથી તે બધા જ કાળમાં હોઈ શકે છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ બકુશના કથન પ્રમાણે જ જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી અને સંહરણની અપેક્ષાથી અવસર્પિણી વિગેરે કાળોમાં યથાયોગ્ય રીતથી હોય છે. એટલા માત્રથી કાળની અપેક્ષાથી બકુશની બરોબર છેદોપસ્થાપનીય સંયત કહ્યા છે. અહિયાં બકુશનો ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળથી બીજા કાળમાં જન્મની અપેક્ષાથી અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી સુષમ સુષમાદિના સમાન ત્રણે કાળમાં દેવકુરૂ વિગેરેમાં નિષેધ વર્ણવેલો છે. અને દુષ્ષમ સુષમા સમાન કાળવાળા મહાવિદેહમાં તેનું અસ્તિત્વ કહેલ છે. પરંતુ છેદોપસ્થાપનીય સંયતનો ત્યાં પણ

'णवरं' इत्यादि, 'णवरं जंमणसंतिभावं पडुच्च चउसु वि पलिभागेसु नत्थि' नवरं जन्मसद्भावं च प्रतीत्य चतुर्ष्वपि प्रतिभागेषु–सुषमसुषमा–सुषमासुषमदुःषमा दुःषमसुषमा समानकालरूपेषु नास्ति–न भवतीत्यर्थः 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' संहरणं प्रतीत्य अन्यतरस्मिन् प्रतिभागे भवेदिति। एतावदेव वैलक्षण्यं बकुशापेक्षया छेदोपस्थापनीयस्येति।

वहां पर भी निषेध किया गया है। यही बात सूत्रकार ने 'णवरं जम्मणसंतिभावं पडुच्च चउसु वि पलिभागेसु नत्थि' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की है कि जन्म और सद्भाव की अपेक्षा से चारों प्रतिभागों में–सुषमसुषमा, सुषमा, सुषमदुःषमा और दुःषमसुषमा इनके समान काल में वह छेदोपस्थापनीय संयत नहीं होता है। 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' संहरण की अपेक्षा से इन चारों में से किसी एक प्रतिभाग–समानकाल में होता है यही बकुश की अपेक्षा से छेदोपस्थापनीय की विलक्षणता–भिन्नता है। यहां जो कहा है कि सुषमसुषमादि चार कालों में से किसी एक काल में संहरण की अपेक्षा से होता है किन्तु सब कालों में नहीं होता है उसका कारण यह है कि छेदोपस्थापनीय चारित्र महाविदेह में नहीं होने के कारण सुषमसुषमादि आरों में संहरण की अपेक्षा से भी नहीं मिलेगा, क्यों कि उस समय में तो छेदोपस्थापनीय चारित्र का ही अभाव होता है तो फिर संहरण तो हो ही नहीं सकता है। 'सेसं तं चेव' नवरं इस सूत्र पाठ द्वारा कथन किये गये

નિષેધ કહેલ છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'णवरं जंमणसंतिभावं पडुच्च चउसु वि पलिभागेसु नत्थि' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે, કે–જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાથી ચાર પલિભાગમાં–સુષમસુષમા, સુષમા, સુષમદુઃષમા, અને દુઃષમ સુષમાના સમાનકાળમાં તે છેદોપસ્થાપનીય સંયત હોતા નથી. 'साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा' સંહરણની અપેક્ષાથી આ ચારે પૈકી કોઈ એક પ્રતિભાગ–સમાનકાળમાં હોય છે. બકુશના કથન કરતાં છેદોપસ્થાપનીયના કથનમાં એટલું જ જુદાપણું છે.

અહિયાં જે કહ્યું છે કે સુષમસુષમાદિ ચારે કાળ પૈકી કોઈ એક કાળમાં સંહરણની અપેક્ષાથી થાય છે પણ સઘળા કાળમાં થતા નથી તેનું કારણ એ છે કે–છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર મહાવિદેહમાં ન હોવાથી સુષમસુષમાદિ આરાઓમાં સંહરણની અપેક્ષાએ પણ મળતા નથી. કેમકે એ સમયમાં તો છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો જ અભાવ થઈ જાય છે. તેથી સંહરણ થઈ જ શકતું નથી.

'सेसं तं चेव' शेषम्-'नवरं' इत्यादिना यद्वैलक्षण्यं कथितं तदतिरिक्तं सर्वमपि तदेव-वकुशवदेव छेदोपस्थापनीयस्य भवतीति ज्ञातव्यमिति। 'परिहारविसुद्धिए-पुच्छा' परिहारविशुद्धिकः खलु भदन्त! किमवसर्पिणीकाले भवेत् उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काले वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा इत्यादि, गोयमा' हे गौतम! 'ओसप्पिणीकाले वा होज्जा' अवसर्पिणीकाले वा भवेत् परिहारविशुद्धिकसंयतः, 'उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा' उत्सर्पिणीकाले वा भवेत् किन्तु 'नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणीकाले नो होज्जा' नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणी काले नो भवेत्। 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा जहा पुलाओ' यदि अवसर्पिणी काले भवेत् यथा पुलाकः, पुलाकप्रकरणवदेव इहापि सर्वं ज्ञातव्यम् तथाहि

विषय के अतिरिक्त और सब कथन बकुश के सम्बन्ध में जैसे किया गया है वैसा ही इस छेदोपस्थापनीय संयत के सम्बन्ध में है। 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' हे भदन्त! परिहारविशुद्धिकसंयत क्या अवसर्पिणीकाल में होता है? अथवा उत्सर्पिणीकाल में होता है? अथवा नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! ओसप्पिणीकाले वा होज्जा, उस्सप्पिणीकाले वा होज्जा, नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणीकाले नो होज्जा' हे गौतम! परिहार विशुद्धिक संयत अवसर्पिणी काल में भी होता है उत्सर्पिणी काल में भी होता है पर नो अवसर्पिणी नो उत्सर्पिणीकाल में नहीं होता है। 'जइ ओसप्पिणीकाले होज्जा जहा पुलाओ' यदि अवसर्पिणी काल में होता है तो हे गौतम! इस विषय में समस्त कथन पुलाक के

'सेसं तं चेव नवरं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કથન કરેલ વિષય સિવાય બાકીનું સઘળું કથન બકુશના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં કહેલ છે. 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતો શું અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા નો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે? અથવા નો ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! ओसप्पिणी काले वा होज्जा, उस्सप्पिणी काले वा होज्जा, नो ओसप्पिणी नो उस्सप्पिणी काले नो होज्जा' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં પણ હોય છે. પરંતુ નો અવસર્પિણી નોઉત્સર્પિણી કાળમાં હોતા નથી 'जइ ओसप्पिणी काले होज्जा जहा पुलाओ' જો અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો તે હે ગૌતમ! આ વિષયમાં સઘળું કથન પુલાકના કથન પ્રમાણે સમજવું.

यदि अवसर्पिणीकाले भवेत्तदा किं सुषमसुषमाकाले भवेत् १ सुषमाकाले भवेत् २ सुष्षमदुष्षमाकाले भवेत् ३ दुष्षमसुषमाकाले भवेत् ४ दुष्षमाकाले भवेत् ५ दुष्षमदुष्षमाकाले वा भवेत् ६, गौतम ! जन्मापेक्षया नो सुषमसुषमा काले भवेत् १ नो सुषमाकाले भवेत् २ किन्तु सुषमदुष्षमाकाले भवेत् ३ दुष्षमसुषमाकाले वा भवेत् ४ नो दुष्षमाकाले भवेत् ५ नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेत् ६ । सद्भावापेक्षया तु नो सुषमसुषमाकाले भवेत् नो वा सुषमाकाले भवेत् किन्तु सुषमदुष्षमा काले भवेत् दुष्षम सुषमाकाले वा भवेत् दुष्षमाकाले भवेत् नो दुष्षमदुष्षमाकाले भवेदिति । 'उस्सप्पिणीकाले वि जहा पुलाओ' उत्स-

ऐसा जानना चाहिये । जैसे-जब गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है भदन्त यदि परिहार विशुद्धिक संयत अवसर्पिणीकाल में होता है तो क्या वह सुषमसुषमाकाल में होता है १ ? अथवा सुषमाकाल में होता है २ ? अथवा सुषम दुष्षम काल में होता है ३ ? अथवा दुष्षमसुषमाकाल में होता है ४ ? अथवा दुष्षमाकाल में होता है ५ ? अथवा दुष्षमदुष्षमाकाल में होता है ६ ? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा-हे गौतम ! जन्म की अपेक्षा वह सुषमसुषमाकाल में नहीं होता है ? सुषमाकाल में नहीं होता है किन्तु सुषमदुष्षमाकाल में होता है । दुष्षमसुषमाकाल में होता है । दुष्षमाकाल में और दुष्षम-दुष्षमाकाल में वह नहीं होता है । तथा सद्भाव की अपेक्षा से तो वह सुषमसुषमाकाल में नहीं होता है । सुषमाकाल में भी नहीं होता है किन्तु सुषमदुष्षमाकाल में होता है । दुष्षमसुषमाकाल में होता है । दुष्षमाकाल में भी होता है । किन्तु दुष्षमदुष्षमाकाल में नहीं होता

જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ જો પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસર્પિણી કાળમાં હોય છે, તો શું તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૧ અથવા સુષમા કાળમાં હોય છે? ૨ અથવા સુષમ દુષ્ષમ કાળમાં હોય છે? ૩ અથવા દુઃષમા કાળમાં હોય છે? ૪ અથવા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે? ૫ અથવા દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે? ૬ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જન્મની અપેક્ષાથી તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. પરંતુ સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે, તથા દુષ્ષમ સુષમા કાળમાં હોય છે. તથા દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં પણ તે હોતા નથી તથા સદ્ભાવની અપેક્ષાથી પણ તે સુષમ સુષમા કાળમાં હોતા નથી. સુષમા કાળમાં પણ હોતા નથી, પરંતુ સુષમ દુષ્ષમા કાળમાં હોય છે. દુષ્ષમ સુષમા

र्पिणीकालेऽपि यथा पुलाकः, पुलाकस्य यथा उत्सर्पिणीकाले जन्माद्यपेक्षया संभवः कथितः। तथैव परिहारविशुद्धिकस्यापि उत्सर्पिणीकाले जन्माद्यपेक्षया भवनं ज्ञातव्यमिति। 'सुहुमसंपराओ जहा णियंठो' सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथा निर्ग्रन्थः, निर्ग्रन्थप्रकरणे पुलाकस्यातिदेशः कृतस्तेन पुलाकवदेव सर्वमवगन्तव्यमिति। 'एवं अहक्खाओ वि' एवं सूक्ष्मसंपरायसंयतवदेव यथाख्यातसंयतोऽपि कालद्वारे ज्ञातव्य इति १२।

त्रयोदशं गतिद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' कालगतः सन् कां गतिं गच्छति

है। जिस प्रकार से पुलाक का उत्सर्पिणीकाल में जन्म आदि की अपेक्षा से सद्भाव कहा गया है उसी प्रकार से इस परिहार विशुद्धिक संयत का भी उत्सर्पिणीकाल में जन्म आदि की अपेक्षा से संभव जानना चाहिये 'सुहुमसंपराओ जहा णियंठो' सूक्ष्मसंपरायसंयत का कथन निर्ग्रन्थ के कथन के जैसा जानना चाहिये। निर्ग्रन्थ के प्रकरण में पुलाक का अतिदेश किया गया है। इससे पुलाक के जैसा ही सब कथन सूक्ष्म संपरायसंयत के सम्बन्ध में कालद्वार को लेकर करना चाहिये। 'एवं अहक्खाओ वि' सूक्ष्मसंपराय संयत के जैसा ही यथाख्यात संयत के सम्बन्ध में कालद्वार को लेकर कथन करना चाहिये। कालद्वार समाप्त १२।

तेरह वें गतिद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते कालगए समाणे किं गइं गच्छइ' हे

કાળમાં હોય છે. દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં પણ હોતા નથી. જે પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી કાળમાં પુલાકના જન્મ વિગેરેની અપેક્ષાથી, સદ્ભાવ કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે આ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતનો પણ ઉત્સર્પિણી કાળમાં જન્મ વિગેરેની અપેક્ષાથી સદ્ભાવ સમજી લેવો, 'सुहुमसंपरायो जहा णियंठो' સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયતનું કથન નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સમજવું નિર્ગ્રન્થના પ્રકરણમાં પુલાકનો અતિદેશ-ભલામણ કરેલ છે તેથી પુલાકના કથન પ્રમાણે જ સઘળું સૂક્ષ્મ સાંપરાયના સંબંધી કથન કાલદ્વારનો આશ્રય કરીને કહેવું જોઈએ. 'एवं अहक्खाओ वि' સૂક્ષ્મ સાંપરાયના કથન પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયતના સંબંધમાં કાળદ્વારના આશ્રયથી કથન કરવું જોઈએ. એ રીતે આ કાળદ્વાર કહ્યું છે.

કાલદ્વાર સમાપ્ત ॥૧૨॥

હવે ગતિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइयसंजएणं भंते ! काल-

प्राप्नोतीत्यर्थ इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'देवगई गच्छइ' देवगतिं गच्छति सामायिकसंयतः कालगतः सन् देवगतिम वाप्नोतीत्यर्थः । 'देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा' देवगतिं गच्छन् किं भवनवासिदेवेषूत्पद्येत अथवा 'वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' वानव्यन्तरेषूत्पद्येत अथवा 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' ज्योतिष्केषूत्पद्येत 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' वैमानिकेषूत्पद्येत सामायिकसंयतः किल कालगतिं कृत्वा देवगतौ गच्छन् कतमस्मिन् देवलोके समुत्पद्यते इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो भवणवासीसु उववज्जेज्जा' भवनवासिषु नोत्पद्यन्ते 'जहा कसायकुसीले' यथा कषायकुशीलः, कषायकुशीलप्रकरणवदेव

भदन्त ! सामायिक संयत मरण कर किस गति में जाता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा देवगइ गच्छइ, हे गौतम ! सामायिकसंयत मरण कर देवगति में जाता है । 'देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा' वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' हे भदन्त ! सामायिक संयत मरण करने के बाद देवगति को प्राप्त करता है तो क्या वह भवनवासियों में उत्पन्न होता है ? वानव्यन्तरों में उत्पन्न होता है ? अथवा 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' ज्योतिष्क देवों में उत्पन्न होता है ? अथवा 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' वैमानिकदेवों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न का तात्पर्य केवल इतना सा ही है कि सामायिक संयत काल करके देवगति में भी कौन से देवलोक उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! नो भवणवासीसु उववज्जेज्जा' जहा कसायकुसीले' हे गौतम ! भवनवासी वानव्यन्तर ज्योतिष्कों में नहीं उत्पन्न होता है इत्यादि कषायकुशील

गए समाणे किं गइं गच्छइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત મરીને કઈ ગતિમાં જાય છે? 'देवगइं गच्छमाणे किं भवणवासिसु उववज्जेज्जा, वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત મરણ પામ્યા પછી દેવગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે શું તે ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'जोइसिएसु उववज्जेज्जा' જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા 'वेमाणिएसु उववज्जेज्जा' વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે-સામાયિક સંયત કાળ કરીને દેવગતિ પૈકી કઈ દેવગતિમાં ગમન કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नो भवणवासीसु उववज्जेज्जा जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ ! ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. કષાય કુશીલના

सामायिकसंयतस्यपि गमनं द्रष्टव्यम् तथाहि—हे गौतम ! कालं कृत्वा देवेषु समुत्पद्यमानो न भवनवासिषु समुत्पद्यते न वा ज्योतिष्केषु वैमानिकदेवलोकेषु समुत्पद्यते वैमानिकेषु समुत्पद्यमानो जघन्येन सौधर्मे कल्पे समुत्पद्यते उत्कर्षेण तु अनुत्तरविमानेषु समुत्पद्यते इति । 'एवं छेओवट्ठावणिए वि' एवं छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि कालं कृत्वा देवलोकेषु समुत्पद्यते तत्रापि न भवनवासिदेवेषु न वा वानव्यन्तरेषु न वा ज्योतिष्केषु किन्तु वैमानिकेषु समुत्पद्यते तत्रापि जघन्येन सौधर्मकल्पे उत्कर्षेणानुत्तरविमाने इति । 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहार-

के प्रकरण के जैसा ही सामायिकसंयत का भी कथन समझना चाहिये । जैसे—हे गौतम ! काल करके देवों में उत्पन्न होता हुआ वह सामायिक संयत भवनवासियों में उत्पन्न नहीं होता है १ ज्योतिष्कों में उत्पन्न नहीं होता है वानव्यन्तरों में उत्पन्न नहीं होता है । किन्तु वैमानिकों में उत्पन्न होता है वैमानिकों में उत्पन्न होने पर भी वह जघन्य से सौधर्मदेवलोक में उत्पन्न होता है । उत्कृष्ट से अनुत्तर विमानों में उत्पन्न होता है । इत्यादि 'एवं छेओवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार छेदोपस्थापनीयसंयत भी काल करके देवलोकों में ही उत्पन्न होता है । परन्तु वहां पर भी वह भवनवासियों में अथवा वानव्यन्तरों में अथवा ज्योतिष्कों में उत्पन्न नहीं होता है किन्तु वैमानिकदेवों में ही उत्पन्न होता है । वैमानिक देवों में भी वह जघन्य से तो प्रथम सौधर्म देवलोक और उत्कृष्ट से अनुत्तर विमानों में उत्पन्न होता है' इत्यादि । 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिक का कथन

પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ સામાયિક સંયતનુ કથન પણ સમજી લેવું. જેમકે હે ગૌતમ ! કાળ કરીને દેવોમાં ઉત્પન્ન થનારો તે સામાયિક સંયત ભવનપતિયોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. વાનવ્યન્તરોમાં પણ ઉત્પન્ન થતો નથી. પરંતુ વૈમાનિકોમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પણ તે જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કાલ કરીને દેવલોકમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દેવોમાં પણ તે ભવનપતિ. અથવા વાનવ્યન્તર, અથવા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા વૈમાનિક દેવોમાં પણ તે જઘન્યથી પહેલા સૌધર્મ દેવલોક અને ઉત્કૃષ્ટથી અનુત્તરવિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ઇત્યાદિ 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહારવિશુદ્ધિક પુલાકના કથન પ્રમાણે સમજવા. પરિહારવિશુદ્ધિક જઘન્યથી

विशुद्धिको यथा पुलाकः, हे भदन्त ! परिहारविशुद्धिकसंयतः कालं गतः सन् कां गतिं गच्छति गौतम ! देवगतिं गच्छति हे भदन्त ! कतमस्मिन् देवलोके समुत्पद्यते ? गौतम ! न भवनवासिषु न वा वानव्यन्तरेषु न वा ज्योतिष्केषु किन्तु वैमानिकेषु तत्रापि जघन्येन सौधर्मे कल्पे उत्कर्षेण सहस्रारे कल्पे इति 'सुहुमसंपराय जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायो यथा निर्ग्रन्थः, निर्ग्रन्थवदेव ज्ञातव्यः सूक्ष्मसंपरायः, तथा हि सूक्ष्मसम्परायः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कुत्र कां गतिं गच्छति ? गौतम ! देवगतिं गच्छति, देवगतिं गच्छन् कुत्र भवनवास्यादिषु गच्छति ?, गौतम ! न भवनवासिप्रभृतिषु किन्तु वैमानिकेषु समुत्पद्यते वैमानिकेषु समुत्पद्यमानोऽजघन्यानुत्कर्षस्थितया अनुत्तरविमानेष्वेवोत्पद्येत इति । 'अहक्खाए पुच्छा' यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त ! कालगतः सन् कां गतिं गच्छति इति पृच्छा-प्रश्नः,

---

पुलाक के समान करना चाहिये, जैसे परिहार विशुद्धिक जघन्य से सौधर्म कल्प उत्कृष्ट से सहस्रारकल्प में उत्पन्न होता है। 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायसंयत निर्ग्रन्थ के प्रकार से जानना चाहिये अर्थात् यह सूक्ष्मसंपरायसंयत काल करके हे भदन्त ! कहां उत्पन्न होता है ? तब उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! यह काल करके देवगति में ही उत्पन्न होता है। देवगति में भी भवनवासी, वानव्यन्तर ज्योतिष्क इनमें उत्पन्न नहीं होता है। किन्तु वैमानिक देवों में ही उत्पन्न होता है। वैमानिकों में भी यह अजघन्य अनुत्कृष्ट स्थिति से केवल अनुत्तर विमानों में उत्पन्न होता है। 'अहक्खाए पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यातसंयत मरण करके कहां उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रभुश्री

સૌધર્મકલ્પ અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'सुहुमसंपराए-जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે સમજવા, અર્થાત્ એ બન્ને કાળ કરીને હે ભગવન્ ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણેના ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે બન્ને કાલ કરીને દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. અને દેવગતિમાં પણ ભવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એ દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા વૈમાનિકોમાં પણ તેઓ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના અનુત્તર વિમાનોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. 'अहक्खाए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કાળ કરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે

भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'एवं अहक्खायसंजए वि जाव अजहन्नमणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा' एवं निर्ग्रन्थवदेव यथाख्यातसंयतोऽपि यावत् अजघन्यानुत्कर्षेण अजघन्यानुत्कर्षस्थित्या अनुत्तरविमाने पूत्पद्यते 'अत्थेगइए सिज्झइ जाव अन्तं करेइ' अस्त्येकक: तत्रगतानामपि मध्ये कश्चिदेकः सिद्धयति यावत्सर्वदुःखानामन्तं करोति ये यथाख्यातसंयतजीवाः अनुत्तरविमानेषु समुत्पद्यन्ते, तेषु एकः कश्चित् संसारगतिं परित्यज्य सिध्यति बुद्धयते मुच्यते परिनिर्वाति सर्वदुःखानामन्तं करोतीति भावः। 'सामाइयसंजए णं भंते !' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जइ-पुच्छा' देवलोकेषूत्पद्यमानः किमिन्द्रतया उत्पद्यते त्रायस्त्रिंशत्तया वा उत्पद्यते लोकपालतया वोत्पद्यते अहमिन्द्रतया वा समुत्पद्यते इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अविराहणं पडुच्च' अविराधनं प्रतीत्य,

---

कहते हैं-हे गौतम ! वह मरण करके अजघन्य अनुत्कृष्ट स्थिति से अनुत्तर विमानों में उत्पन्न होता है। 'अत्थेगइए सिज्झइ जाव अंतं करेइ' इनमें कोई एक जीव संसारगति को छोडकर सिद्ध हो जाता है, बुद्ध बन जाता है, समस्त कर्मों से मुक्त हो जाता हैं, परिनिर्वात हो जाता हैं समस्त दुःखों का अन्त कर देता है।

'सामाइयसंजए णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जइ पुच्छा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत देवलोकों मे उत्पन्न होता हुआ इन्द्र की पर्याय से उत्पन्न होता है ? अथवा सामानिक देव की पर्याय से उत्पन्न होता है ? अथवा त्रायस्त्रिंशत् देव की पर्याय से उत्पन्न होता है ? अथवा लोकपाल की पर्याय से उत्पन्न होता है ? अथवा अहमिन्द्र की पर्याय से उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री

કાળ કરીને અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી અનુત્તર વિમાનોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. अत्थेगइए सिज्झइ जाव अंतं करेइ' આમાં કેટલાક જીવો સંસાર ગતિને છોડીને સિદ્ધ થઈ જાય છે બુદ્ધ થઈ જાય છે. સમસ્ત કર્મોથી રહિત થઈ જાય છે, પરિનિર્વાત થઈ જાય છે. અને સમસ્ત દુ ખોનો અન્ત કરે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जेज्जा पुच्छा' હે ભગવન્ સામાયિક સયત દેવલોકોમા ઉત્પન્ન થતા થકા શું ઇન્દ્રની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા સામાનિક દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવોની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા લોકપાલની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા અહમિન્દ્રની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે?

'एवं जहा कसायकुसीले' एवं यथा कषायकुशील', हे गौतम ! अविराधनाश्रयणेन इन्द्रतया वोत्पद्यते सामानिकतया त्रायस्त्रिंशदेवतया लोकपालतया, अहमिन्द्रतया वा समुत्पद्यते विराधनापेक्षया तु अन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चिदपि भवनपत्यादि देवलोके समुत्पद्यते इति 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवं सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि अविराधनापेक्षया यावदहमिन्द्रतयोत्पद्यते विराधनापेक्षयातु अन्यतरस्मिन् देवलोके समुत्पद्यते इति। 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिकसंयतस्तु यथा पुलाकः पुलाकवदेव परिहारविशुद्धिकसंयतस्यापि कालकरणानन्तरमविराधनामपेक्ष्य देवगतौ गमनम्' तत्रापि जघन्येन

कहते हैं-'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च एवं जहा कसायकुसीले' हे गौतम ! संयम की अविराधना को लेकर वह सामायिक संयत इन्द्ररूप से भी उत्पन्न हो जाता है, त्रायस्त्रिंशत् देव रूप से भी उत्पन्न हो जाता है, लोकपालरूप से भी उत्पन्न हो जाता है और अहमिन्द्र रूप से भी उत्पन्न होता है और जब वह अपने संयम की विराधना करदेता है-तब वह भवनपत्यादिक किसी भी देवों में उत्पन्न होता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से-सामायिक के समान ही-छेदोपस्थापनीय संयत भी अविराधना की अपेक्षा लेकर यावत् अहमिन्द्र की पर्याय से उत्पन्न होता है और संयमादिक की विराधना को लेकर वह भवनपत्यादिक किसी भी देव की पर्याय से उत्पन्न होता है। 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिक संयत का कथन पुलाक के जैसा होता है-अर्थात् वह काल कर अविराधनाकी अपेक्षा

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अविराहणं पडुच्च एवं जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ ! સંયમની અવિરાધનાથી અર્થાત્ આરાધકપણાથી તે સામાયિક સંયત ઈન્દ્રપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. સામાયિક દેવપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રાયસ્ત્રિંશત્ દેવપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. લોકપાલપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અહમિંદ્રપણાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને જ્યારે તે પોતાના સંયમની વિરાધના કરે છે, ત્યારે તે ભવનપતિ વિગેરે કોઈપણ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ અવિરાધનાની અપેક્ષાથી યાવત્ અહમિન્દ્રપણાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને સંયમ વિગેરેની વિરાધનાને લઈને તે ભવનપતિ વિગેરે કોઈ પણ એક દેવલોકના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ તે કાળ કરીને અવિરાધનાની અપેક્ષાથી દેવગતિમાં

सौधर्मकल्पे समुत्पत्तिरुत्कर्षेण तु सहस्रारकल्पे समुत्पत्तिरिति। तत्राय-मिन्द्रादित्वेन समुत्पद्येते न तु अहमिन्द्रतयेति। 'सेसा जहा नियंठे' शेषौ सूक्ष्म-संपराय-यथाख्यातसंयतौ यथा निर्ग्रन्थः। इमावपि कालं कृत्वा देवगतिं गच्छतः। तत्रापि वैमानिके समुत्पद्येते। तत्र च-अजघन्यानुत्कर्षेणानुत्तरविमाने समुत्पद्येते। इमौ द्वौ अविराधनमपेक्ष्य तत्रेन्द्रादित्वेन नोत्पद्येते किन्तु अहमिन्द्रतयोत्पद्येते इति।

अथ सामायिकसंयतादीनां स्थितिमाह 'सामाइयसंजयस्स णं भंते!' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! 'देवलोगेसु उववज्जमाणस्स' देवलोकेषु समुत्प-द्यमानस्य 'केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, देवलोके

से देवगति में जाता है। वहां पर वह जघन्य से सौधर्म स्वर्ग में देव होता है और उत्कृष्ट से सहस्रार देवलोक में देव होता है, वहां वह इन्द्रादि पने से उत्पन्न होता है किन्तु अहमिन्द्र पने से उत्पन्न नहीं होता है। 'सेसा जहा णियंठे' सूक्ष्म संपरायसंयत और यथाख्यात-संयत निर्ग्रन्थ के जैसा देवलोक में उत्पन्न होता है। अर्थात् ये दोनों भी कालगत होकर देव गति में जाते हैं और देवगति में भी ये वैमा-निक देव में उत्पन्न होते हैं। वहां ये अजघन्यानुत्कृष्ट रूप से केवल अनुत्तरविमानों में ही उत्पन्न होते हैं। ये दोनों अविराधना की अपेक्षा से वहां इन्द्रादिपने से उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु अहमिन्द्रपने से उत्पन्न होते हैं। 'सामाइयसंजयस्स णं भंते! देवलोगेसु उववज्ज-माणस्स केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त! देवलोकों में उत्पन्न

જાય છે ત્યાં તે જઘન્યથી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવ થાય છે ત્યાં તે ઇન્દ્રાદિપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અહમિંદ્રપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી 'सेसा जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત, નિર્ગ્રન્થો પ્રમાણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ આ બન્ને પણ કાળધર્મ પામીને દેવગતિમા જાય છે. અને દેવગતિમાં પણ તેઓ વૈમાનિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં તેઓ અજઘન્યા-નુત્કૃષ્ટપણાથી કેવળ અનુત્તરવિમાનોમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. એ બન્ને અવિ-રાધનાની અપેક્ષાથી ત્યાં ઇન્દ્રાદિપણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ અહમિંદ્ર-પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' હે ભગવન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા સામાયિક સંયતોની સ્થિતિ

समुत्पद्यमानस्य सामायिकसंयतस्य कियत्कालपर्यन्तमवस्थानं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दो पलिओवमाइं' जघन्येन द्वे पल्योपमे 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, पल्योपमद्वय त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमे सामायिकसंयतस्य देवावासेऽवस्थानं भवतीति भावः। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवं छेदोपस्थापनीयेऽपि छेदोपस्थापनीयसंयतस्यापि जघन्येन द्विपल्योपमे उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि च अवस्थानं भवति देवलोके इति भावः। 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' परिहारविशुद्धिकस्य देवलोकेषु समुत्पद्यमानस्य कियत्कालपर्यन्तमवस्थानं भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दो पलिओवमाइं' जघन्येन द्वे पल्योपमे' उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' उत्कर्षेण

हुए सामायिकसंयत की कितने काल की स्थिति होती है ? अर्थात् कितनी स्थिति होती है वह वहां कितने काल तक स्थित रहता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' हे गौतम ! वहां इसकी स्थिति जघन्य से दो पल्योपम की होती है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की होती है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार छेदोपस्थापनीय संयत की भी स्थिति होती है। जघन्य से दो पल्योपम की और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपमकी। 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' हे भदन्त ! देवलोकों में उत्पद्यमान परिहारविशुद्धिक संयत की कितनी स्थिति होती है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमाइं' हे गौतम ! देवलोको में समुत्पद्यमान परिहारविशुद्धिक

કેટલા કાળની હોય છે? અર્થાત્ તે ત્યાં કેટલા કાળ સુધી સ્થિર રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं दो पलिओवमाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! ત્યાં તેમની જઘન્ય સ્થિતિ બે પલ્યોપમની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતની સ્થિતિ પણ હોય છે. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતની સ્થિતિ પણ જઘન્યથી બે પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમ સમજવું. 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતની જઘન્ય

अष्टादशसागरोपमाणि यावदुत्कालं स्वर्गे देवलोके स्थितिर्भवति परिहारविशुद्धिकस्येति भावः। 'सेसाणं जहा णियंठस्स' शेषयोः—सूक्ष्मसंपराययथाख्यातसंयतयो रवस्थानं देवलोके यथा निर्ग्रन्थस्य अजघन्यानुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपर्यन्तं भवतीति १३।

चतुर्दशं संयमस्थानद्वारमाह—'सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! कियन्ति संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि सामायिकसंयतस्य कियत्संख्यकानि संयमस्थानानि भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' असंख्यातानि संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि 'एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स' एवम्—सामायिकसंयतवदेव यावत्परिहारविशुद्धिकसंयतस्यापि असंख्यातान्येव संयमस्थानानि

संयत की जघन्य स्थिति दो पल्योपम की और उत्कृष्ट स्थिति १८ सागरोपम की होती है। 'सेसाणं जहा णियंठस्स' सूक्ष्मसंपराय और यथाख्यात की देवलोक में निर्ग्रन्थ के जैसा अजघन्य अनुत्कृष्ट स्थिति ३३ सागरोपम की होती हैं। तेरहवां गतिद्वार समाप्त।

चौदहवां संयमद्वार का कथन

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पण्णत्ता' हे भदन्त! सामायिकसंयत के संयमस्थान कितने कहे गये हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' सामायिक संयत के असंख्यात संयमस्थान कहे गये हैं। 'एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स' सामायिक संयत के जैसे ही यावत् परिहार

સ્થિતિ બે પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ સાગરોપમની હોય છે. 'सेसाणं जहा णियंठस्स' નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયતની દેવલોકમાં અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. એ રીતે આ તેરમું ગતિદ્વાર કહ્યું છે.

૧૩ મુ ગતિદ્વાર સમાપ્ત

હવે સંયમસ્થાનદ્વાર નામના ચૌદમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइयसंजमस्स णं भंते! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને સંયમસ્થાન કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! असंखेज्जा संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતના અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો કહ્યા છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સુધીના સંયતોને પણ અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનો હોય

भवन्ति अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयसंयतस्य ग्रहणं भवति तथा च छेदोपस्थापनीयसंयतस्यापि असंख्यातान्येव संयमस्थानानि ज्ञातव्यानि। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य खलु भदन्त ! कियन्ति संयमस्थानानि भवन्तीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' असंख्यातानि आन्तर्मुहूर्त्तिकानि संयमस्थानानि प्रज्ञप्तानि अन्तर्मुहूर्ते भवानि आन्तर्मुहूर्त्तिकानि अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणएव तत्कालः तस्य च प्रतिसमयं चरणविशुद्धिभावादसंख्येयानि तानि संयमस्थानानि भवन्ति सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य संयमस्थानानि असंख्येयानि भवन्ति तानि चान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणानि इत्यर्थः। 'अहक्खायसंजयस्स पुच्छा' यथाख्यातसंयतस्य खलु भदन्त ! कियन्ति संयमस्थानानि भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि,

---

विशुद्धिक संयत के भी असंख्यात ही संयमस्थान कहे गये हैं। यहां यावत्पद से छेदोपस्थापनीय संयत का ग्रहण हुआ है। तथा च छेदोपस्थापनीय संयत के भी असंख्यात संयमस्थान होते हैं। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा' हे भदन्त सूक्ष्मसंपराय संयत के कितने संयमस्थान होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' हे गौतम ! एक अन्तमुहूर्त्त के उसके असंख्यातसंयमस्थान होते है। क्योंकि यहां स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है अतः प्रतिसमय चारित्रविशुद्धि के सद्भाव से असंख्यात संयमस्थान होते हैं और ये सब अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाणवाले होते हैं। 'अहक्खायसंजयस्स पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यातसंयत के संयमस्थान कितने होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा!

છે. તેમ કહ્યું છે. અહીં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય, સંયત ગ્રહણ થયેલ છે, 'सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને કેટલા સંયમસ્થાનો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! એક અંતર્મુહૂર્તમાં તેઓને અસંખ્યાત સંયમસ્થાનો હોય છે. કેમકે-અહિયાં તેમની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. તેથી પ્રતિસમય ચારિત્ર વિશુદ્ધિના સદ્ભાવથી અસંખ્યાત સંયમસ્થાનો હોય છે, અને એ બધા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા હોય છે. 'अहक्खाय संजयस्स पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયતને સંયમસ્થાનો કેટલા હોય

'गोयमा' हे गौतम ! 'एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे पन्नत्ते' एकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम् यथाख्यातस्यैकमेव संयमस्थानम् तत्कालस्य चारित्रविशुद्धे एकप्रकारकत्वादिति । 'एएसि णं भंते' एतेषां खलु भदन्त ! 'सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिय-सुहुमसंपराय अहक्खायसंजयाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिक सूक्ष्मसंपराययथाख्यातसंयतानां संयमस्थानानां मध्ये कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा सामायिकसंयतादारभ्य यथाख्यातसंयतानां संबन्धि संयमस्थानानि तेषु संयमस्थानेषु मध्ये कस्यापेक्षया कस्याल्पत्वं तुल्यत्वं बहुत्वं विशेषाधिकत्वमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवे

'एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे पण्णत्ते' हे गौतम ! यथाख्यात संयत के जघन्य और उत्कृष्ट के विना केवल एक ही संयमस्थान होता है। क्यों कि उसस्थान की चारित्रविशुद्धि उसकी एक प्रकार वाली ही होती है।

'एएसि णं भंते ! सामाइय छेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धियसुहुम संपरायअहक्खायसंजयाणं संयमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' हे भदन्त ! सामायिकसंयत, छेदोपस्थापनीयसंयत, परिहारविशुद्धिकसंयत, सूक्ष्मसंपराय संयत और यथाख्यात संयत इनके संयमस्थानो में कौन स्थान किनके स्थानों की अपेक्षा से अल्प है ? कौन बहुत है ? कौन तुल्य है ? और कौन विशेषाधिक है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवे अहक्खायसंजयस्स

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયતને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિના કેવળ એકજ સંયમસ્થાન હોય છે. કેમકે તે કાળની તેની ચારિત્રવિશુદ્ધિ એક પ્રકારવાળી જ હોય છે.

'एएसि णं भंते ! सामाइयछेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धि य सुहुमसंपराय-अहक्खायसंजयाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત આ બધાના સંયમ સ્થાનોમાં કયું સ્થાન કોની અપેક્ષાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કયું સ્થાન કયા સ્થાનની બરોબર છે ? અને કયું સ્થાન કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवे अहक्खाय-

अहक्खायसंजयस्स एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' सर्वस्तोकं यथाख्यातसंयतस्य एकमजघन्यानुत्कृष्टं संयमस्थानम् सर्वापेक्षया अल्पतरं संयमस्थानमेकमेव यथाख्यातसंयतस्य भवतीत्यर्थः। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' यथाख्यातसंयमस्थानापेक्षया सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य आन्तर्मुहूर्त्तिकानि संयमस्थानानि असंख्येयगुणाधिकानि भवन्तीति। 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मसंपरायसंयतसंयमस्थानापेक्षया परिहारविशुद्धिकसंयतस्य संयमस्थानानि असंख्येयगुणाधिकानि भवन्तीति। 'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं संजमट्ठाणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा' सामायिकसंयतस्य छेदोपस्थापनीयसंयतस्य च एतयोः खलु संयमस्थानानि द्वयोरपि परस्परं तुल्यानि तथा परिहारविशुद्धिकसंयतसंयमस्थानापेक्षया असंख्येयगुणाधिकानि भवन्तीति ।सू० ३॥

एगे अजहण्णमणुक्कोसए संजमट्ठाणे' हे गौतम ! सब से कम यथाख्यात संयत का जो एक अजघन्य अनुत्कृष्ट संयम स्थान है वह है। क्यों कि यथाख्यातसंयत के एक ही संयमस्थान होता है। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' इसकी अपेक्षा सूक्ष्मसंपरायसंयत के अन्तर्मुहूर्त्त तक रहने वाले संयमस्थान असंख्यातगुणित हैं। 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मसंपरायसंयत के संयमस्थानों की अपेक्षा परिहारविशुद्धिकसंयत के संयमस्थान असंख्यातगुणे अधिक हैं। 'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणिय संजयस्स एएसि णं संजमट्ठाणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा' सामायिक संयत के और छेदोपस्थापनीय संयत के इन दोनों के संयमस्थान परस्पर में बराबर हैं। तथा परिहार विशुद्धिक संयत के

संजयस्स एगे अजहण्णमणुक्कोसए, संजमट्ठाणे' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછું યથાખ્યાત સંયતનું જે એક અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાન છે, તે છે, કેમકે-યથાખ્યાત સંયતને એકજ સંયમસ્થાન હોય છે 'सुहुमसंपरायसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહેવાવાળા સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા છે. 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના સંયમસ્થાનો કરતાં પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતના સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स एएसि ण संजमट्ठाणा दोण्ह वि तुल्ला असंखेज्जगुणा' સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયત આ બન્નેના સંયમસ્થાનો પરસ્પરમાં બરોબર છે. તથા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના

पञ्चदशं सन्निकर्षादिद्वारमाह-'सामाइयसंजयस्स णं' इत्यादि,

मूलम्-सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता? गोयमा! अणंता चरित्तपज्जवा पन्नत्ता। एवं जाव अहक्खायसंजयस्स। सामाइयसंजए णं भंते! सामाइयसंजयस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए? गोयमा! सिय हीणे छट्ठाणवडिए। सामाइयसंजए णं भंते! छेदोवट्ठाणियसंजयस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा गोयमा! सिय हीणे छट्ठाणवडिए एवं परिहारविसुद्धियस्स वि। सामाइयसंजए णं भंते! सुहुमसंपरायसंजयस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा गोयमा! हीणे नो तुल्ले णो अब्भहिए अणंतगुणहीणे। एवं अहक्खायसंजयस्स वि। एवं छेदोवट्ठावणिए वि हेट्ठिल्लेसु तिसु वि समं छट्ठाणवडिए उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिए वि। सुहुमसंपरायसंजए णं भंते! सामाइयसंजयस्स परट्ठाण पुच्छा गोयमा! णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए। एवं छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिएसु वि समं। सट्ठाणे सिय हीणे नो तुल्ले सिय अब्भहिए। जइ हीणे अणंतगुणहीणे, अह अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए। सुहुमसंपरायसंजयस्स अहक्खायसंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा गोयमा! हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए अणंतगुणहीणे। अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्ह वि णो हीणे णो तुल्ले अब्भ-

---

संयम स्थानों की अपेक्षा से वे असंख्यातगुणे अधिक हैं।
चौदहवां संयम स्थानद्वार का कथन समाप्त सू० ३।

સંયમસ્થાનોની અપેક્ષાથી તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એ રીતે આ ચૌદમું સંયમસ્થાન દ્વાર કહ્યું છે. ાસૂ૦ ૩ા

ચૌદમું સંયમસ્થાનદ્વાર સમાપ્ત

हिए अणंतगुणमब्भहिए। सट्ठाणे णो हीणे णो तुल्ले अब्भहिए। एएसि णं भंते! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा परिहारविसुद्धियसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा, सामाइयसंजयस्स छेओवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं उक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा, सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा, तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा अहक्खायसंजयस्स अजहन्नमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा १५। सामाइयसंजए णं भंते! किं सजोगी होज्जा अजोगी होज्जा? गोयमा! सजोगी जहा पुलाए एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए अहक्खाए जहा सिणाए १६। सामाइयसंजएणं भंते! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा? गोयमा! सागारोवउत्ते जहा पुलाए एवं जाव अहक्खाए। णवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा णो अणागारोवउत्ते होज्जा १७। सामाइयसंजए णं भंते! किं सकसाई होज्जा अकसाई होज्जा? गोयमा! सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए। सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा गोयमा! सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा जइ सकसाई होज्जा से णं भंते! कइसु कसाएसु होज्जा? गोयमा! एगंमि संजलणलोभे होज्जा। अहक्खायसंजए जहा णियंठे १८ ॥सू० ४॥

छाया—सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त ! कियन्तश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ताश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः । एवं यावत् यथाख्यातसंयतस्य । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! सामायिकसंयतस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनः-तुल्यः अभ्यधिकः ? गौतम ! स्यात् हीनः षट्स्थानपतितः । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! छेदोपस्थापनीयसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पृच्छा गौतम ! स्यात् हीनः षट्स्थानपतितः, एवं परिहारविशुद्धिकस्यापि । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पृच्छा, गौतम ! हीनो नो तुल्यो नो अभ्यधिकः, अनन्तगुणहीनः । एवं यथाख्यातसंयतस्यापि, एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि अधस्तनेषु त्रिष्वपि समः षट्स्थानपतितः, ऊर्ध्वयोर्द्वयो स्तथैव हीनः यथा छेदोपस्थापनीयस्तथा परिहारविशुद्धिकोऽपि । सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त ! सामायिकसंयतस्य परस्थान० पृच्छा गौतम ! नो हीनो नो तुल्योऽभ्यधिकः, अनन्तगुणाभ्यधिकः । एवं छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकयोरपि समः । स्वस्थाने स्यात् हीनः नो तुल्यः, स्यादभ्यधिकः । यदि हीनोऽनन्तगुणहीनः, अथ अभ्यधिकः अनन्तगुणाभ्यधिकः सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य यथाख्यातसंयतस्य परस्थानपृच्छा गौतम ! हीनो नो तुल्यो नो अभ्यधिकः, अनन्तगुणहीनः । यथाख्यातः अधस्तनानां चतुर्णामपि नो हीनो नो तुल्योऽभ्यधिकः, अनन्तगुणाभ्यधिकः । स्वस्थाने नो हीनस्तुल्यः नो अभ्यधिकः । एतेषां खलु भदन्त ! सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपराययथाख्यातसंयतानां जघन्योत्कृष्टानां चारित्रपर्यवाणां कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा, गौतम ! सामायिक संयतस्य छेदोपस्थापनीयसंयतस्य चैतयोः खलु जघन्याश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्याः सर्वस्तोकाः । परिहारविशुद्धिकसंयतस्य जघन्यकाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः । तस्यैव चोत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, सामायिकसंयतस्य छेदोपस्थापनीय संयतस्य चैतयोः खलु उत्कृष्टकाश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्या अनन्तगुणाः, सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य जघन्यकाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, तस्यैव चोत्कृष्टकाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः, यथाख्यातसंयतस्य अजघन्यानुत्कृष्टकाश्चारित्रपर्यवा अनन्तगुणाः १५ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं सयोगी अयोगी भवेत् ! गौतम ! सयोगी यथा पुलाकः । एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः । यथाख्यातो यथा स्नातकः १६ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं साकारोपयुक्तो भवेदनाकारोपयुक्तो भवेत् गौतम ! साकारोपयुक्तो यथा पुलाकः, एवं यावत् यथाख्यातः । नवरं सूक्ष्मसंपरायः साकारोपयुक्तो भवेत् नो अनाकारोपयुक्त भवेत् १७ । सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं सकषायी भवेत्

अकषायी भवेत्! गौतम! सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् यथा कषयकुशीलः। एवं छेदोपस्थापनिकोऽपि। परिहारविशुद्धिको यथा पुलाकः। सूक्ष्मसंपरायसंयतः पृच्छा गौतम! सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् यदि सकषायी भवेत् स खलु भदन्त! कतिषु कषायेषु भवेत्! गौतम! एकस्मिन् संज्वलनलोभे भवेत्। यथाख्यातसंयतो यथा निर्ग्रन्थः १८ ॥सू०४॥

टीका—'सामाइयसंजयस्स णं भंते!' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! 'केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता' कियन्तश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! अणंता चरित्तपज्जवा पन्नत्ता' अनन्ताश्चारित्रपर्यवाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः। 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' एवं यावद् यथाख्यातसंयतस्य अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिक सूक्ष्मसंपरायसंयतानां चारित्रपर्यवा अनन्ता एव भवन्ति तथा स्वभावत्वा-दिति भावः 'सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'सामाइय-

---

पंद्रहवां सन्निकर्ष आदि द्वार का कथन

टीकार्थ-'सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया चरित्तपज्जवा पन्नत्ता' हे भदन्त! सामायिकसंयत के चारित्र की पर्यायें कितनी होती हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! अणंता चारित्तपज्जवा पण्णत्ता' हे गौतम! सामायिकसंयत के चारित्र की पर्यायें अनन्त होती हैं। 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' इसी प्रकार से यावत् यथाख्यात संयत की चारित्र पर्यायें अनन्त होती हैं। यहां यावत्पद से छेदोपस्थापनीय-संयत, परिहारविशुद्धिकसंयत और सूक्ष्मसंपरायसंयत का ग्रहण हुआ है। तथा च छेदोपस्थापनीय संयत से लेकर यथाख्यात तक के साधुओं के चारित्र की पर्यायें अनन्त ही होती हैं। क्यों कि उनका ऐसा ही स्वभाव होता है 'सामाइयसंजए णं भंते! सामाइयसंजयस्स

ટીકાર્થ-હવે પંદરમાં સન્નિકર્ષ આદિ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે, 'सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइया चरित्तपज्जवा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને કેટલી ચારિત્રની પર્યાયો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अणंता! चरित्तपज्जवा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતને અનન્ત ચારિત્રના પર્યાયો હોય છે. 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ યથાખ્યાત સંયતની ચારિત્રપર્યાયો અનંત હોય છે. અહિયાં યાવત્પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત ગ્રહણ કરાયા છે. તથા છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને યથાખ્યાત સંયત સુધીના સાધુઓના ચારિત્રપર્યાયો અનંત જ હોય છે. કેમકે

संजयस्स सट्ठाणसंनिगासेणं' सामायिकसंयतस्य स्वस्थानसन्निकर्षेण सजातीयेन चारित्रपर्यायेण सातिरेकः चारित्रपर्यायः, 'चरित्तपज्जवेहिं' चारित्रपर्यवैः 'किं हीणे तुल्ले अब्भहिए' किं हीन स्तुल्योऽभ्यधिको वा एकः सामायिकसंयतोऽपरस्य सामायिकसंयतस्य सजातीयचारित्रपर्यवैः किं हीनो भवति समानो भवति अधिको वा भवतीति भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय-हीणे छट्ठाणवडिए' स्यात् हीनः तुल्योऽधिकोवा भवति षट्स्थानपतितः यदि हीनो भवति तदा अनन्तभागहीनः, असंख्यातभागहीनः, संख्यातभागहीनो वा भवति, तथा संख्यातगुणहीनः, असंख्यातगुणहीनः, अनन्तगुणहीनः ३, यदि अभ्यधिको

सट्ठाणसंनिगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले, अब्भहिए' हे भदन्त ! एक सामायिकसंयत द्वितीयसामायिक संयतकी सजातीय चारित्र पर्याय की अपेक्षा क्या हीन होता है ? अथवा तुल्य होता है ? अथवा अधिक होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'सिय हीणे, छट्ठाणवडिए' हे गौतम ! एक सामायिकसंयत द्वितीयसामायिकसंयत की सजातीय चारित्र पर्यायों से कदाचित् हीन होता है, कदाचित् तुल्य होता है, कदाचित् अधिक होता है। इस प्रकार से वह षट् स्थान पतित होता है। यदि वह हीन होता है तो अनन्तवें भाग हीन होता है, असंख्यातवें भाग हीन होता है, संख्यातवें भाग हीन होता है, संख्यात-गुण हीन होता है असंख्यातगुण हीन होता है। और अनन्तगुणहीन, होता है। यदि अधिक होता है तो अनन्तवें भाग अधिक

તેઓનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'सामाइयसंजएणं भंते ! सामाइयसंजयस्स सट्ठाणसंन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे, तुल्ले, अब्भहिए' હે ભગવન્ એક સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? કે તુલ્ય હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોથી કોઈવાર હીન હોય છે. કોઈવાર તુલ્ય હોય છે અને કોઈવાર વધારે હોય છે. આ રીતે તે છ સ્થાનથી પતિત હોય છે જો તે હીન હોય છે, તો અનંતમા ભાગથી હીન હોય છે, અસંખ્યાત ભાગથી હીન હોય છે. સંખ્યાત ભાગથી હીન હોય છે. સંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે અસંખ્યાતગુણુ હીન હોય છે અને અનંતગુણુ હીન હોય છે જો અધિક હોય તો તે સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે, અસંખ્યા-તગુણુ અધિક હોય છે અને અનંતગુણુ અધિક હોય છે. અનંતમા ભાગથી અધિક હોય છે, અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે. સંખ્યાત ભાગથી અધિક

भवति तदा अनन्तभागाभ्यधिकः, असंख्यातभागाभ्यधिकः, संख्यातभागाभ्यधिको वा भवति, तथा संख्यातगुणाभ्यधिकः असंख्यातगुणाभ्यधिकः अनन्तगुणाधिकः 'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'छेदोवट्ठावणीयस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनो भवति तुल्यो वा भवति अभ्यधिको वा भवतीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' स्यात् हीनः षट्स्थानपतितः सामायिकसंयतः छेदोपस्थापनीयसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः विजातीयचारित्रापेक्षया कदाचित् हीनः कदाचित्तुल्यः कदाचित् अभ्यधिकः षट्स्थानपतितो भवति।

'एवं परिहारविसुद्धियस्स वि' एवम्-अनेन प्रकारेण-'स्यात् हीनः षट्स्थानपतितः' इत्येवं प्रकारेण परिहारविशुद्धिकस्यापि परिहारविशुद्धिकसंयतस्य विषये-

---

होता है, असंख्यातवें भाग अधिक होता है, संख्यातवें भाग अधिक होता है। संख्यातगुण अधिक होता है, और अनंतगुण अधिक होता है। इस प्रकार से एक सामायिक संयत दूसरे समायिक संयत की सजातीय चारित्र पर्यायों से षट्स्थान पतित होता है 'सामाइयसंजए णं भंते ! छेदोवट्ठावणीयस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत छेदोपस्थापनीयसंयत की विजातीय चारित्र पर्याय की अपेक्षा से क्या हीन होता है ? अथवा तुल्य होता है ? अथवा अधिक होता है ! इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा' हे गौतम ! 'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' कदाचित् हीन पड़ हो तो षट् स्थानपतित होता है। 'एवं परिहारविसुद्धियस्स वि' इसी प्रकार परिहारविशुद्धिक का भी कथन जान लेना चाहिये' 'एवं सामाइय-

---

હોય છે, અને અનંતગુણ અધિક હોય છે આ રીતે એક સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતના સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોથી ષટ્ગુણ હીન અને અધિક હોય છે.

'सामाइयसंजएणं भंते ! छेदोवट्ठावणियस्स परट्ठाणसंनिगासेणं चारित्तपज्जवेहिं पुच्छा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયતની વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે ? અથવા તુલ્ય હોય છે ? અથવા અધિક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'सिय हीणे छट्ठाणवडिए' કદાચિત્ હીન હોય છે, તો તે છ સ્થાન પતિત હોય છે. 'एवं परिहारविसुद्धियस्स वि' એજ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિકનું કથન પણ

ऽपि ज्ञातव्यम् । 'सामाइयसंजए णं भंते !' हे भदन्त ! सामायिकसंयतः 'सुहुमसंपरायसंजयस्स' सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य 'परट्ठाणसंनिगासेणं' परस्थानसंनिकर्षेण –विजातीय 'चरित्तपज्जवेहिं' चारित्रपर्यवैः चारित्रपर्यवापेक्षयेत्यर्थः 'पुच्छा' किं हीनः किं तुल्यः किमभ्यधिकः इत्यादि प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'हीणे नो तुल्ले नो अब्भहिए' हीनो भवति किन्तु नो तुल्यो भवति न वा अभ्यधिको भवति यदि हीनो भवति तदा 'अणंतगुणहीणे' अनन्तगुणहीनो भवतीति । 'एवं अहक्खायसंजयस्स वि' एवं यथाख्यातसंयतस्यापि सामायिक संयतो यथाख्यातसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यायैः हीनो भवति न तुल्यो भवति न वा अधिको भवतीति हीनश्च अनन्तगुणहीनो भवतीति, 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' हेट्ठिल्लेसु तिसु वि समं छट्ठाणवडिए' एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि अध

संजए णं भंते ! सुहुमसंपरायसंजयस्स०' इसी प्रकार सामायिकसंयत एवं सूक्ष्म संपरायिकसंयत विजातीय चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से क्या हीन होता है 'पृच्छा' ऐसा प्रश्न है, इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा' हीणे' हे गौतम ! सामायिक संयत सूक्ष्म संपराय संयत की विजातीय चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से हीन होता है। किन्तु 'नो तुल्ले नो अब्भहिए' तुल्य अथवा अधिक नहीं होता है। यदि वह हीन होता है तो 'अणंतगुणहीणे' अनन्तगुण हीन होता है। 'एवं अहक्खायसंजयस्स वि' इसी प्रकार से सामायिक संयत यथाख्यातसंयत की विजातीय चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से हीन होता है। तुल्य अथवा अधिक नहीं होता है। यदि वह हीन होता है तो अनन्तगुण हीन होता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि हेट्ठिल्लेसु तिसु वि समं छट्ठाणवडिए' इसी प्रकार छेदोपस्थापनीय भी सामायिकसंयत

જાણવું જોઈએ 'एव सामाइयसंजए णं भंते ! सुहुमसंपरायसंजयस्स०' ઈત્યાદિ રીતથી સામાયિક સંયત, સૂક્ષ્મસંપરાયિક વિજાતીય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે ? પૃચ્છા નામ એ પ્રમાણે પ્રશ્ન છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! हीणे' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયતના વિજાતીય ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે 'नो तुल्ले नो अब्भहिए' તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી. જો તે હીન હોય છે, તો 'अणंतगुण हीणे' અનંતગુણુ હીન હોય છે. 'एवं अहक्खायसंजयस्स वि' એજ પ્રમાણે સામાયિકસંયત યથાખ્યાત સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોય છે. તુલ્ય અથવા અધિક હોતા નથી, જો તે હીન હોય છે. તો અનંતગુણુ હીન હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि हेट्ठिल्लेसु तिसु वि समं छट्ठाणवडिए'

स्तनेषु त्रिष्वपि सामायिकसंयत छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतेषु एतेषां त्रयाणां चारित्रापेक्षया षट्स्थानपतितः, यथा छेदोपस्थापनीय स्तथैव तथाप्रकार एव समानतया हीनः 'उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे' उपरितनयोर्द्वयो सूक्ष्मसंपराययथाख्यातयो स्तथैवानन्तगुण हीनो भवति। 'जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिए वि' यथा छेदोपस्थापनीय स्तथा परिहारविशुद्धिकसंयतोऽपि त्रयाणां संयतानां चारित्रपर्यवापेक्षया षट्स्थानपतितो भवति। तथा उपरितन संयतद्वयापेक्षयाऽनन्तगुणहीनो भवति 'सुहुमसंपरायसंजएणं भंते' सूक्ष्मसंपराय-संयतः खलु भदन्त! 'सामाइयसंजयस्स परट्ठाण-पुच्छा' सामायिकसंयतस्य परस्थानसंन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः किं हीनो भवति तुल्यो वा भवति अभ्यधिको

छेदोपनीकसंयत और परिहारविशुद्धिक संयत की चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से षट्स्थान पतित होता है। 'उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे' और ऊपर के दो की-सूक्ष्मसंपराय और यथाख्यातसंयत की चारित्र-पर्यायों की अपेक्षा से उसी प्रकार अनन्तगुण हीन होता है। 'जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिए वि' छेदोपस्थापनीय संयत के जैसा परिहारविशुद्धिक संयत भी तीन संयतों की चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से षट् स्थानपतित होता है। और उपरवाले दो संयतों से अनन्त-गुण हीन होता है।

'सुहुमसंपरायसंजए णं भंते! सामाइयसंजयस्स परट्ठाण पुच्छा' हे भदन्त! सूक्ष्मसंपरायसंयत सामायिकसंयत की विजातीय चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से क्या हीन होता है? अथवा तुल्य होता है?

એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ સામાયિકસંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતની ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી છસ્થાનથી પતિત હોય છે. 'उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे' અને ઉપરના બે કે જે સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયત છે તેમની ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી પણ અનંતગણા હોય છે. અર્થાત્ તે ષટ્સ્થાન પતિત હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-છેદોપસ્થાપનીય સંયત પહેલાના અને પછીના સંયતોના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી ષટ્ સ્થાન પતિત હોય છે, 'जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिए वि' છેદોપસ્થાપનીય સંયતના કથન પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ પહેલા અને પછીના બન્ને સંયતોના ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાથી ષટ્ સ્થાન પતિત હોય છે.

'सुहुमसंपरायसंजए ण भंते! सामाइयसंजयस्स परट्ठाण पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સામાયિક સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય

वा भवति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो हीणे णो तुल्ले' नो हीनो भवेत् नो तुल्यो भवेत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः सामायिकसंयतस्य परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवापेक्षया किन्तु 'अब्भहिए' अभ्यधिक एव भवेत् यदि अभ्यधिको भवेत्तदा 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुणाभ्यधिको भवेदिति । 'एवं छेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धिएसु वि समं' एवं छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकयोरपि समम् सूक्ष्मसंपरायसंयतः नो हीनो नापि तुल्यः किन्तु अधिको भवेत् तत्रापि अनन्तगुणाभ्यधिक एवेति भावः । 'सट्ठाणे सिय हीणे णो तुल्ले सिय अब्भहिए' स्वस्थाने तु सजातीयचारित्रपर्यायापेक्षया तु स्यात्-कदाचित् हीनः न तु तुल्यो भवेत् तथा स्यात्-कदाचित् अभ्यधिकः ।

अथवा अधिक होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' हे गौतम ! सूक्ष्मसंपराय संयत सामायिकसंयत की विजातीय चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से हीन नहीं होता है, तुल्य नहीं होता है, किन्तु अधिक होता है। यदि वह अधिक होता है तो 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुण अधिक ही होता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धिएसु वि समं' इसी प्रकार से सूक्ष्मसंपराय संयत छेदोपस्थापनीय एवं परिहारविशुद्धिकसंयत की विजातीय चारित्र पर्यायों की अपेक्षा से हीन नहीं होता है तुल्य भी नहीं होता है किन्तु अधिक होता है। अधिकता में भी वह अनन्तगुण अधिक होता है। 'सट्ठाणे सिय हीणे, णो तुल्ले सिय अब्भहिए' इसी प्रकार से वह स्वस्थान में सजातीय चारित्रपर्यायों की अपेक्षा से कदाचित् हीन भी होता है, पर तुल्य नहीं होता और कदाचित्

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! णो हीणे, णो तुल्ले, अब्भहिए' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત સામાયિકસંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી તુલ્ય પણ હોતા નથી, પરંતુ અધિક હોય છે અને તે અધિક હોય છે, તો 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગણા અધિક જ હોય છે, 'एव छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिएसु वि समं' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિ સંયત વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી. તુલ્ય પણ હોતા નથી પરંતુ અધિક હોય છે. તથા અધિકપણામાં પણ તે અનંતગણા અધિક હોય છે. 'सट्ठाणे सिय हीणे, णो तुल्ले, सिय अब्भहिए' એજ પ્રમાણે તે સ્વસ્થાનમાં સજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી કોઈવાર હીન પણ હોય છે. કોઈવાર અધિક પણ હોય છે. પરંતુ તુલ્ય હોતા

'जइहीणे' यदि हीनो भवेत् तदा—'अणंतगुणहीणे' अनन्तगुणहीनो भवेत्। 'अह-अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए' अथाऽभ्यधिको भवेत्तदा अनन्तगुणाऽभ्यधिको भवेदिति भावः। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स अहक्खायसंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा' सूक्ष्मसंपराय-संयतस्य यथाख्यातसंयतस्य परस्थाने एनयो विजातीयचारित्रपर्यायापेक्षया किं हीनो भवेत् तुल्यो वा भवेत् अधिको वा भवेदिति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। सूक्ष्मसंपरायसंयतः यथाख्यातचारि-त्रस्य विजातीयचारित्रपर्यायापेक्षया 'हीणे णो तुल्ले णो अब्भहिए' हीनो भवेत् अनयोः चारित्रपर्यायापेक्षया सामायिकसंयतो नो तुल्यो भवेत् न वा अभ्यधिको-ऽपि भवेत् इति। 'अणंतगुणहीणे' यदि हीनो भवेत्तदा अनन्तगुणहीनो भवे-दित्यर्थः। 'अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्हवि हीणे णो तुल्ले अब्भहिए' यथाख्यात-

अधिक भी होता है। यदि वह हीन होता है तो अनन्तगुण हीन होता है और अधिक होता है तो अनन्तगुण अधिक होता है

'सुहुमसंपरायसंजयस्स अहक्खायासंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा' हे भदन्त! सूक्ष्मसंपरायसंयत, यथाख्यातसंयत की विजातीय चारित्र पर्यायों की अपेक्षा क्या हीन होता है। अथवा तुल्य होता है? अथवा अधिक होता है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'हीणे, णो तुल्ले, णो अब्भहिए' हे गौतम! सूक्ष्मसंपराय संयत यथाख्यातसंयतकी विजातीय चारित्रपर्यायों की अपेक्षा तुल्य नहीं होता है और न अधिक होता है, किन्तु हीन होता है। 'अणंतगुण हीणे' हीन होने पर भी वह असंख्यात अथवा संख्यातगुण हीन नहीं होता है किन्तु अनन्तगुण हीन होता हैं 'अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्ह वि हीणे, णो तुल्ले,

નથી. જો તે હીન હોય તો અનંતગુણુ હીન હોય છે, અને અધિક હોય તો અનંતગણુા અધિક હોય છે.

'सुहुमसपरायसंजयस्स अहक्खायसंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયતની વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત શું હીન હોય છે? અથવા તુલ્ય હોય છે? અથવા અધિક હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'हीणे, णो तुल्ले णो अब्भहिए' હે ગૌતમ! આ બન્નેના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત તુલ્ય હોતા નથી. તેમ અધિક પણ હોતા નથી, પરંતુ હીન હોય છે, 'अणंतगुणहीणे' હીન હોય ત્યારે તે અનંતગણા હીન હોય છે. અસખ્યાત અથવા સંખ્યાતગણા હીન હોતા નથી. 'अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्ह वि हीणे, णो तुल्ले अब्भहिए' યથાખ્યાત સંયત નીચેના ચારેની

संयतोऽधस्तनानां सामायिकसंयतादीनां चतुर्णामपि हीनो नो तुल्यः किन्तु अभ्यधिक एव, यथाख्यातसंयतः परस्थानसन्निकर्षेण चारित्रपर्यवैः पूर्वेभ्यश्चतुर्भ्यो नो हीनो नो तुल्यः किन्तु अभ्यधिक एव भवतीति भावः। 'अणंतगुणमब्भहिए' यदि अधिको भवति तदा अनन्तगुणाधिको भवति। 'सट्ठाणे णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए' स्वस्थाने तु नो हीनः किन्तु तुल्यो न वा अभ्यधिक इति। 'एएसि णं भंते!' एतेषां खलु भदन्त! 'सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं' सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायथाख्यातसंयतानाम् 'जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' जघन्योत्कृष्टानां चारित्रपर्यवाणां कतरे कतरेभ्यो

अब्भहिए' यथाख्यात संयत नीचे के चारों की अपेक्षा हीन नहीं होता है तुल्य भी नहीं होता है किन्तु अधिक होता है। अधिक होने पर भी वह 'अणंतगुणमब्भहिए' अनन्तगुण अधिक होता है। मतलब इसका यह है कि यथाख्यातसंयत अवशिष्ट चारों के विजातीय चारित्र पर्यायों की अपेक्षा अनन्तगुण अधिक चारित्र पर्यायों वाला होता है। 'सट्ठाणे णो हीणे तुल्ले णो अब्भहिए' परन्तु वह यथाख्यातसंयत स्वस्थान की अपेक्षा अपने सजातीय चारित्रों से हीन नहीं होता है। किन्तु तुल्य होता है, अधिक भी नहीं होता है।

'एएसि णं भंते! सामाइय छेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धिय-सुहुम संपराय अहक्खाय संजयाणं जहन्नुक्कोसगाणं चारित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' हे भदन्त! सामायिक संयत, छेदोपस्थापनीयसंयत, परिहारविशुद्धिक संयत, सूक्ष्मसंपरायसंयत, और

અપેક્ષાથી હીન હોતા નથી, તુલ્ય પણ હોતા નથી, પરંતુ અધિક હોય છે. અધિકમાં પણ તે 'अणंतगुणमब्भहिए' અનંતગણા અધિક હોય છે. કહેવાનો ભાવ એવો છે કે-યથાખ્યાતસંયત બાકીના ચારેના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનંતગણા વધારે ચારિત્રપર્યાયોવાળા હોય છે. 'सट्ठाणे, णो हीणे, तुल्ले अब्भहिए' પરંતુ તે યથાખ્યાત સંયત સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી પોતાના સજાતીય ચારિત્રોથી હીન હોતા નથી. પરંતુ તુલ્ય હોય છે અધિક પણ હોતા નથી.

'एएसि णं भंते! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिय-सुहुमसंपराय अहक्खायसंजयाण जहन्नुकोसगाण चरित्तपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત, અને યથાખ્યાત સંયત આ બધાના

यावत् स्तोका अल्पा वा बहुका वा विशेषाधिका वा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य' सामायिकसंयतस्य छेदोपस्थापनीयसंयतस्य च, एएसिणं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' एतयोः खलु जघन्यकाश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि तुल्याः सर्वस्तोकाः एतयोर्जघन्याश्चारित्रपर्यवाः परस्परं तुल्यास्तथा अन्यापेक्षया स्तोकाश्च भवन्तीति भावः। 'परिहारविसुद्धिय संजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' 'परिहारविशुद्धिकसंयतस्य जघन्याश्चारित्रपर्यवाः सामायिकसंयतछेदोपस्थापनीयसंयतयोश्चारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति. 'तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' तस्यैव—परिहारविशुद्धिकसंयतस्यैव च उत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा एतस्यैव जघन्य चारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति। 'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठा-

---

यथाख्यातसंयत इन सबकी जघन्य और उत्कृष्ट चारित्र पर्यायों में से कौन किनकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं? यहां यावत्पद से स्तोक, बहुक और तुल्य' इन पदों का ग्रहण हुआ है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसिणं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' हे गौतम! सामायिक संयत और छेदोपस्थापनीयसंयत इन दोनों की जघन्य चारित्र पर्यायें आपस में तुल्य हैं पर वे सब से थोडी हैं। 'परिहारविसुद्धिसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा परिहार विशुद्धिक संयत की जघन्य चारित्र पर्यायें अनन्तगुणा अधिक हैं। और इनसे इसकी ही उत्कृष्ट चारित्र पर्यायें अनन्तगुण अधिक है, 'सामाइय-

---

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટચારિત્રપર્યાયોમાં કોણ કોના કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે? અહિયાં યાવત્પદથી સ્તોક, બહુ અને તુલ્ય એ પદો ગ્રહણ કરાયા છે, અર્થાત્ કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી અધિક છે? કોણ કોની બરોબર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स च एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયત આ બન્નેની જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો પરસ્પરમાં તુલ્ય છે પરંતુ તે સૌથી થોડા છે. 'परिहारविसुद्धियसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' તેની અપેક્ષાથી પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં તેના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. 'सामाइय

वणियसंजयस्स य एएसि णं उक्कोसगा चारित्तपज्जवा दोण्हवि तुल्ला अणंतगुणा' सामायिकसंयतस्य छेदोपस्थापनीयसंयतस्य च एतयोः खलु उत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः द्वयोरपि परस्परं तुल्याः-समाना भवन्ति तथा पूर्वापेक्षया अनन्तगुणाः अधिका भवन्तीति । 'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' सूक्ष्मसंपरासंयतस्य जघन्याः चारित्रपर्यवाः सामायिकसंयतछेदोपस्थापनीयसंयतयोरुत्कृष्टचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्ति, 'तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' तस्यैव च सूक्ष्मसंपरायसंयतस्यैव उत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवा एतस्य जघन्यचारित्रपर्यवापेक्षया अनन्तगुणा अधिका भवन्ति, 'अहक्खायसंजयस्स अजहन्नमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' यथाख्यातसंयतस्याजघन्यानुत्कृष्टाश्चारित्रपर्यवाः सूक्ष्मसंपरायसंयतयोत्कृष्टचारित्रपर्यवा अनन्तगुणा अधिका भवन्तीति भावः १५ ।

संजयस्स, छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसिणं उक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा सामायिक संयत और छेदोपस्थापनीय संयत की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायें अनन्तगुण अधिक है और आपस में तुल्य है । 'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा सूक्ष्मसंपराय संयत की जघन्य चारित्र पर्यायें अनन्तगुण अधिक है । 'तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' और सूक्ष्मसंपराय संयत की जघन्य चारित्र पर्यायों की अपेक्षा सूक्ष्मसंपराय संयत की ही उत्कृष्ट चारित्र पर्यायें अनन्तगुण अधिक हैं । 'अहक्खायसंजयस्स अजहण्णमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' और सूक्ष्मसंपराय की उत्कृष्ट चारित्रपर्यायों

संजयस्स, छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं उक्कोसगा चरित्तपज्जवा दोण्ह वि तुल्ला अणंतगुणा' તેના કરતાં સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. 'सुहुम संपरायसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે 'तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા અધિક છે. 'अहक्खायसंजयस्स अजहण्णमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा' સૂક્ષ્મસંપરાયના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાથી યથાખ્યાત સંયતના અજઘન્ય

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा अजोगी होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं सयोगी भवेत् अयोगी वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सजोगी होज्जा जहा पुलाए' सयोगी-योगवान् भवेद् यथा पुलाकः, सामायिकसंयतो योगवान् भवेत् न तु अयोगी भवेत् यदि सयोगी भवेत् तदा किं मनोयोगवान् वचोयोगवान् काययोगवान् वा भवेत् ? गौतम ! त्रिप्रकारकयोगवान् भवतीति भावः, । 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः, यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतयोर्ग्रहणं भवतीति तथा च

की अपेक्षा यथाख्यातसंयत की अजघन्य अनुत्कृष्ट चारित्रपर्यायें अनन्तगुण अधिक है। १५ वां सन्निकर्ष आदि द्वार का कथन समाप्त।

सोलहवां द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत क्या योग सहित होता है अथवा योग रहित होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सजोगी होज्जा जहा पुलाए' हे गौतम ! सामायिक संयत पुलाक के जैसे योग वाला होता हैं। योगरहित नहीं होता है। यदि वह योग सहित होता है तो क्या हे भदन्त ! वह मनोयोगवाला होता है ? अथवा वचन योग वाला होता है ? अथवा काययोग वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम वह तीनों प्रकार के योग वाला होता है। 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीय संयत परिहारविशुद्धिक संयत और सूक्ष्मसंपराय संयत ये तीनों भी

અનુત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા વધારે છે. એ રીતે આ પંદરમા સન્નિકર્ષદ્વારનું કથન કરેલ છે ૧૫॥

હવે સોળમા દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा, अजोगी होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત યોગવાળા હોય છે ? કે યોગ વિનાના હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-गोयमा ! सजोगी होज्जा जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે યોગવાળા હોય છે, યોગ વિનાના હોતા નથી. જો તે યોગ સહિત હોય છે, તો શું તે મનોયોગવાળા હોય છે ? અથવા વચન યોગવાળા હોય છે ? અથવા કાયયોગવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે ત્રણે પ્રકારના યોગવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એ ત્રણે પ્રકારના સંયતો

छेदोपस्थापनीयसंयतादारभ्य सूक्ष्मसंपरायसंयतान्त सर्वोऽपि योगवान् भवति न तु अयोगी भवति तत्रापि त्रिप्रकारक योगवानेवेति भावः । 'अहक्खाए जहा सिणाए' यथाख्यातो यथा स्नातकः, हे भदन्त ! यथाख्यातसंयतः किं सयोगी भवेदयोगी वा भवेत्? गौतम ! सयोगी वा भवेत् अयोगी वा भवेत् यदि सयोगी भवेत्तदा किं मनो योगवान् वा वचोयोगवान् वा काययोगवान् वा भवेत् गौतम ! मनोयोगवानपि वचोयोगवानपि काययोगवानपि भवेदिति भावः (१६)। सप्तदशं साकारानाकारद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! किं साकारोपयोगयुक्तो भवेत् अनाकारोपयोगयुक्तो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'सगारोवउत्ते जहा पुलाए' साकारोपयोगयुक्तो

तीनों प्रकार के योगवाले होते हैं। 'अहक्खाए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयत स्नातक के जैसे सयोगी भी होता है और अयोगी भी होता है। हे भदन्त ! यदि वह सयोगी होता है तो क्या वह मनोयोग वाला होता है ? अथवा वचन योग वाला होता है ? अथवा काययोग वाला होता है ? हे गौतम ! वह मनोयोग वाला भी होता है वचनयोगवाला भी होता है और काययोग वाला भी होता है।

॥ सोलहवां द्वार का कथन समाप्त ॥

१७ वां साकार अनाकार द्वार का कथन

'सामाइय संजएणं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' हे भदन्त ! सामायिक संयत क्या साकारोपयोगवाला होता है अथवा अनाकारोपयोगवाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते

त्रणे યોગવાળા હોય છે. 'अहक्खाए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે સયોગી પણ હોય છે, અને અયોગી પણ હોય છે, હે ભગવન્ જો તે સયોગી હોય છે, તો શું તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે? અથવા વચનયોગવાળા હોય છે? કે કાયયોગવાળા હોય છે? હે ગૌતમ ! તે મનોયોગવાળા પણ હોય છે વચનયોગવાળા પણ હોય છે, અને કાયયોગવાળા પણ હોય છે. આ રીતે આ સોળમા દ્વારનું કથન છે સોળમું દ્વાર સમાપ્ત ૧૬ ॥

હવે સત્તરમા સાકાર અનાહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजमेण भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સાકારોપયોગવાળા હોય છે? કે અનાકારોપયોગવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सागा-

यथा पुलाकः, साकारोपयोगयुक्तो वा भवेदनाकारोपयोगयुक्तो वा भवेदिति। 'एवं जाव अहक्खाए' एवं यावत् यथाख्यातः यावत्पदेन छेदोपस्थापनीय परिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायसंयतानां ग्रहणं भवति तथा च छेदोपस्थापनीयादारभ्य यथाख्यातसंयतान्तः सोऽपि साकारोपयुक्तो वा भवेदनाकारोपयुक्तो वा भवेदिति भावः । 'णवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा नो अणागारोवउत्ते होज्जा' नवरम्-केवलं पुलाकप्रकरणापेक्षया इदमेव वैलक्षण्यं यत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः साकारोपयोगयुक्त एव भवेत् न तु अनाकारोपयोगयुक्तो भवेदिति १७।

है-'गोयमा ! सागारोवउत्तो जहा पुलाए' हे गौतम ! सामायिक संयत पुलाक के जैसा साकारोपयोग वाला भी होता है और अनाकारोपयोग वाला भी होता है। 'एवं जाव अहक्खाए' इसी प्रकार से यावत् यथाख्यातसंयत तक जानना चाहिये। यहां यावत् पद से छेदोपस्थापनीय, परिहारविशुद्धिक और सूक्ष्मसंपरायसंयतों का ग्रहण हुआ है। तथा च छेदोपस्थापनीय संयत से लेकर यथाख्यात संयत के समस्त साधुजन साकार उपयोग वाले भी होते हैं और अनाकार उपयोग वाले भी होते हैं 'णवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा, णो अणागारोवउत्ते होज्जा' परन्तु सूक्ष्मसंपरायसंयत साकार उपयोग वाला ही होता है। अनाकार उपयोगवाला नहीं होता है। यही पुलाक के प्रकरण की अपेक्षा यहां भिन्नता है। सत्तरहवां साकार अनाकार द्वार का कथन समाप्त।

रोवउत्तो जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને અનાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव अहक्खाए' આજ પ્રમાણે યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત સંયતના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતથી લઈને યથાખ્યાત સંયત સુધીના સઘળા સાધુઓ સાકારઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે. 'णवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा, णो अणागारोवउत्ते होज्जा' પરંતુ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સાકારઉપયોગવાળા હોય છે પણ અનાકારઉપયોગવાળા હોતા નથી. પુલાકના પ્રકરણના કથન કરતાં આજ આ પ્રકરણમાં વિશેષપણું છે, એ રીતે આ સત્તરમું સાકાર અનાહારક દ્વાર કહ્યું છે.

સાકાર અનાહાર દ્વાર સમાપ્ત ॥

अष्टादशं कषायद्वारमाह–'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः, खलु भदन्त ! 'किं सकसाई होज्जा अकसाई होज्जा' किं सकषायी–कषायवान् भवेत् अकषायी–कषायरहितो वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि; 'गोयमा' हे गौतम ! 'सकसाई होज्जा णो अकसाई होज्जा जहा कसायकुसीले' सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् यथा कषायकुशील', कषायकुशीलवत् सामायिकसंयतः कषायवान् भवेत् नो अकषायी भवेत्।

कषायकुशीलादत्रायं विशेषः–कषायकुशील एकस्मिन् कषायेऽपि भवेत् यतः स दशमगुणस्थानं यावद् भवेत् अयं सामायिकसंयतस्तु नवमगुणस्थानं यावद् भवेदतोऽयं द्वयी कषाययोर्भवति, तत्र कषायद्वयस्यावश्यम्भावादिति विवेकः। प्रश्नोत्तरक्रमो यथा यदि सकषायी भवेत् तदा स खलु भदन्त ! कतिषु कषायेषु

अठारहवां कषाय द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सकसाई होज्जा अकसाई होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत क्या कषाय सहित होता है? अथवा कषाय रहित होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! सकसाई होज्जा' हे गौतम ! सामायिक संयत कषाय सहित होता है 'णो अकसाइ होज्जा' कषाय रहित नहीं होता है 'जहा कसायकुसीले' जैसा कि कषाय कुशील होता है। अन्तर इतना ही है कि कषाय कुशील दसवें गुणस्थान तक होने से वह एक कषायवाला भी होता है किन्तु सामायिक संयत तो नववें गुणस्थान तक ही होता है, अतः इसके दो कषायों का उदय अवश्य रहता है। वह इस प्रकार हे भदन्त ! यदि वह कषाय सहित होता है तो कितनी कषायों वाला होता है ?

હવે અઢારમાં કષાયદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે–

'सामाइयसंजमेणं भंते ! किं सकसाई होज्जा, अकसाई होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું કષાય સહિત હોય છે? કે કષાય રહિત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! सकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત કષાય સહિત હોય છે, णो अकसाई होज्जा' કષાય વિનાના હોતા નથી–'जहा कसायकुसीले' જે પ્રમાણે કષાયકુશીલ હોય છે, કષાય કુશીલના કથન કરતાં એટલું જ અંતર છે કે કષાયકુશીલ દસમા ગુણસ્થાન પર્યન્ત હોવાથી તે એક કષાયવાળા પણ હોય છે અને સામાયિક સંયતો નવમાં ગુણસ્થાન સુધી હોય છે તેથી તેને બે કષાયોનો ઉદય અવશ્ય રહે છે, તે આ પ્રમાણે છે–હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે, તો કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

भवेत् गौतम ! चतुर्षु वा त्रिषु वा द्वयो र्वा भवेत् चतुर्षु कषायेषु भवन् सञ्ज्वलन-क्रोधमानमायालोभेषु भवेत् त्रिषु भवन् संज्वलनमानमायालोभेषु भवेत् द्वयोर्भवन् संज्वलनमायालोभेषु भवेदिति 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवं सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् यदि सकषायी भवेत् तदा चतुर्षु त्रिषु द्वयोरेकस्मिन् व भवेत् चतुर्षु भवन् सञ्ज्वलनक्रोधमानमाया-लोभेषु भवेत् त्रिषु भवन् सञ्ज्वलनमायालोभेषु भवेत् द्वयोर्भवन् मायालोभयो र्भवेत् एकस्मिन् भवन् संज्वलन लोभे भवेदिति भावः । 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिको यथा पुलाकः, यथा पुलाकस्तथा परिहार विशुद्धिकसंयतोऽपि सकषायी कषायचतुष्कवान् भवेत् नो अकषायी भवेत्। पुलाकपाठो यथा-'पुलाए णं भंते सकसाई होज्जा० गोयमा ! 'चउसु वि कोहमाणमायालोभेसु होज्जा' इति। यदि सकषायी भवेत्

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम वह चार कषायों वाला भी होता है, तीन कषायों वाला भी होता है और दो कषायों वाला भी होता है जब वह चार कषायों वाला होता है तो संज्वलन सम्बन्धी क्रोध, मान, माया और लोभ वाला होता है और जब वह तीन कषायों वाला होता है तो वह संज्वलन सम्बन्धी मान माया और लोभवाला होता है और जब वह दो कषायों वाला होता है तब संज्वलन सम्बन्धी माया और लोभ वाला होता है

'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीय संयत भी होता है। अर्थात् छेदोपस्थापनीय संयत भी कषाय सहित ही होता

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે ચાર કષાયોવાળા પણ હોય છે, બે કષાયોવાળા પણ હોય છે, અને એક કષાયવાળા પણ હોય છે. જ્યારે તે ચાર કષાયોવાળા હોય છે. તો સંજવલન સંબંધી ક્રોધ કષાય, માનકષાય માયાકષાય અને લોભ-કષાય એ ચાર કષાયોવાળા હોય છે, અને જ્યારે તે ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે તે સંજવલન સંબંધી માનકષાય, માયાકષાય અને લોભષાય એ ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે. અને જ્યારે તે બે કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે સંજવલન સંબંધી માયાકષાય અને લોભકષાય એ બે કષાયોવાળા હોય છે.

'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કષાય સહિત જ હોય છે. કષાયરહિત હોતા નથી કષાય સહિત-પણામાં તેમને ચાર કષાયો પણ હોય છે, ત્રણ કષાયો પણ હોય છે, બે કષાયો પણ હોય છે. અને એક કષાય પણ હોય છે. ચાર કષાયો

तदा क्रोधमानमायालोभेषु भवेदिति। 'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा', सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त ! किं सकषायी भवेत् अकषायी वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'सकसाई होज्जा नो अकसाई होज्जा' सकषायी भवेत् नो अकषायी भवेत् 'जइ सकसाई होज्जा से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' यदि सूक्ष्मसंपरायसंयतः सकषायी भवेत् स खलु भदन्त ! कतिषु कषायेषु भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-

---

है कषाय रहित नहीं होता है। कषाय सहित होने में उस के चार कषायें भी होती हैं, तीन कषायें भी होती है, और दो कषायें भी होती हैं, और एक कषाय भी होती है। चार कषायें होने में संज्वलन सम्बन्धी क्रोध, मान, माया और लोभ ये चार कषायें होती हैं, तीन कषायें होने में वह संज्वलन सम्बन्धी मान, माया और लोभ कषाय वाला होता है, दो कषाय वाला होने में वह संज्वलन सम्बन्धी माया और लोभ वाला होता है। 'तथा एक कषायवाला होने में वह केवल एक संज्वलन सम्बन्धी लोभ वाला होता है। 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' पुलाक के जैसा परिहार विशुद्धिक संयत भी कषाय सहित ही होता है। कषाय रहित नहीं होता है कषाय सहित होने में वह संज्वलन सम्बन्धी क्रोध मान, माया और लोभ इन चारों कषायवाला होता है, तीन आदि कषायवाला नहीं होता है।

હોવાના સંબંધમાં સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કષાયો હોય છે અને જ્યારે ત્રણ કષાયો હોય છે, ત્યારે સંજ્વલન સંબંધી માન માયા અને લોભ એ ત્રણ કષાયોવાળા હોય છે. અને જ્યારે બે કષાયોવાળા હોય છે, ત્યારે તે સંજ્વલન સંબંધી માયા અને લોભ એ બે કષાયોવાળા હોય છે. તથા જ્યારે એક કષાયવાળા હોય છે, ત્યારે કેવળ એક સંજ્વલન સંબંધી લોભ કષાયવાળા જ હોય છે 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પુલાકના કથન પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પણ કષાય સહિત જ હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી કષાય સહિત હોવામાં તે સંજ્વલન સંબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા હોય છે. અને ત્રણ કષાયોવાળા હોય ત્યારે તે સંજ્વલન સંબંધી માન માયા અને લોભવાળા હોય છે. બે કષાયોવાળા હોય ત્યારે તે સંજ્વલન સંબંધી માયા અને લોભ કષાયવાળા હોય છે. અને એક કષાયવાળા હોય ત્યારે કેવળ એક સંજ્વલન સંબંધી લોભ કષાયવાળા જ હોય છે.

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगंमि संजलणलोभे होज्जा' एकस्मिन् संज्वलनलोभे भवेत् । 'अहक्खायसंजए जहा णियंठे' यथाख्यातसंयतो यथा-निर्ग्रन्थः, कषायद्वारे यथाख्यातसंयतो निर्ग्रन्थवदेव ज्ञातव्यः, नो सकषायी भवेत् किन्तु अकषायी भवेत् यदि अकषायी भवेत्तदा किमुपशान्तकषायी भवेत् क्षीणकषायी वा भवेत् ? गौतम ! उपशान्तकषायी वा भवेत् क्षीणकषायी वा भवेदिति । (१८) सू०४ ।

'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा' हे भदन्त ! सूक्ष्मसंपराय संयत क्या कषाय सहित होता है ? अथवा कषाय रहित होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा सकसाई होज्जा, नो अकसाई होज्जा' हे गौतम ! वह कषाय सहित होता है कषाय रहित नहीं होता है । 'जइ सकसाई होज्जा से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' हे भदन्त ! यदि वह कषाय सहित होता है तो हे भदन्त ! वह कितनी कषायों वाला होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! एगंमि संजलणलोभे होज्जा' हे गौतम ! वह सिर्फ एक संज्वलनलोभवाला ही होता है । 'अहक्खायसंजए जहा णियंठे' हे गौतम ! यथाख्यात संयत निर्ग्रन्थ के जैसे ही कषाय द्वार में जानना चाहिये । तथा च यथाख्यात संयत निर्ग्रन्थ के जैसे अकषायी होता है-कषाय सहित नहीं होता है । अकषायी अवस्था में अथवा तो वह उपशान्त कषाय वाला होता है अथवा क्षीण कषाय वाला होता है ।।सू० ४।।

॥ १८ वां कषाय द्वार का कथन समाप्त ॥

'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શું કષાય સહિત હોય છે? અથવા કષાય વિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सकसाई होज्जा, नो अकसाई होज्जा' હે ગૌતમ ! તે કષાય સહિત હોય છે, કષાય વિનાના હોતા નથી. 'जइ सकसाई होज्जा से णं भंते ! कइसु कसाएसु होज्जा' હે ભગવન્ જો તે કષાય સહિત હોય છે, તો તે કેટલા કષાયોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगंमि संजलणलोहे होज्जा' હે ગૌતમ ! તે કેવળ એક સંજ્વલન લોભવાળા જ હોય છે. 'अहक्खायसंजए जहा णियंठे' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત કષાયદ્વારના સંબંધમાં નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે સમજવા. અર્થાત્ યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે અકષાયી હોય છે. કષાય સહિત હોતા નથી. અકષાયી અવસ્થામાં તે ઉપશાંત કષાયવાળા હોય છે. અથવા ક્ષીણકષાય વાળા હોય છે. ।।સૂ૦ ૪।।

लेश्यादिद्वारेषु आह-'सामाइयसंजए णं भंते !' इत्यादि,

मूलम्-सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलेस्से होज्जा अलेस्से होज्जा गोयमा! सलेस्से होज्जा जहा कसायकुसीले। एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए सुहुमसंपराए जहा णियंठे। अहक्खाए जहा पुलाए। णवरं जइ सलेस्से होज्जा एगाए सुक्कलेस्साए होज्जा १९। सामाइयसंजए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा हीयमाणपरिणामे अवट्ठियपरिणामे होज्जा ? गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे जहा पुलाए। एवं जाव परिहारविसुद्धिए। सुहुमसंपराए पुच्छा गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा, णो अवट्ठियपरिणामे होज्जा। अहक्खाए जहा णियंठे। सामाइयसंजए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं जहा पुलाए। एवं जाव परिहारविसुद्धिए। सुहुमसंपरायसंजए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे होज्जा? एवं चेव। अहक्खायसंजए णं भंते! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं। केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा ? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी २०। सामाइयसंजए णं भंते ! कइ-कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा एवं जहा बउसे। एवं जाव परिहारविसुद्धिए। सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा गोयमा! आउयमोहणीयवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ, अहक्खायसंजए जहा सिणाए २१।

सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ वेएइ? गोयमा! णियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ एवं जाव सुहुमसंपराए। अहक्खाए पुच्छा गोयमा! सत्तविहवेयए वा चउव्विहवेयए वा। सत्तविहे वेदेमाणे मोहणिज्जवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ चत्तारि वेदेमाणे वेयणिज्जाउयनामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ २२। सामाइयसंजए णं भंते! कइकम्मपगडीओ उदीरेइ गोयमा! सत्तविहे जहा बउसो। एवं जाव परिहारविसुद्धिए। सुहुमसंपराए पुच्छा गोयमा! छव्विह उदीरए वा पंचविह उदीरए वा। छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ उदीरेइ, पंचउदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंचकम्मपगडीओ उदीरेइ। अहक्खायसंजए पुच्छा गोयमा! पंचविह उदीरए वा दुविहउदीरए वा, पंच उदीरेमाणे आउय० सेसं जहा णियंठस्स २३। सामाइयसंजए णं भंते! सामाइयसंजयत्तं जहमाणे किं जहइ किं उवसंपज्जइ? गोयमा! सामाइयसंजयत्तं जहइ छेदोवट्ठावणिय संजयं वा सुहुमसंपरायसंजयं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ। छेदोवट्ठावणिए पुच्छा गोयमा! छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं जहइ सामाइयसंजयत्तं वा, परिहारविसुद्धियसंजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ। परिहारविसुद्धिए पुच्छा गोयमा! परिहारविसुद्धियसंजयत्तं जहइ छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ। सुहुमसंपराए पुच्छा गोयमा! सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ, सामाइयसंजयत्तं वा छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं

वा अहक्खायसंजयत्तं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ। अहक्खाय संजए पुच्छा गोयमा! अहक्खायसंजयत्तं जहइ सुहुमसंपराय-संजयत्तं वा असंजमं वा सिद्धिगइं वा उवसंपज्जइ २४ ॥सू०५॥

छाया—सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं सलेश्यो भवेत् अलेश्यो भवेत्? गौतम! सलेश्यो भवेत् यथा कषायकुशीलः। एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि। परिहारविशुद्धिको यथा पुलाकः सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथा निर्ग्रन्थः। यथाख्यातो यथा स्नातकः। नवरं यदि सलेश्यो भवेत् एकस्यां शुक्ललेश्यायां भवेत् (१९)। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् हीयमानपरिणामः अवस्थितपरिणामो भवेत्? गौतम! वर्द्धमानपरिणामो यथा पुलाकः। एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः। सूक्ष्मसंपरायः पृच्छा गौतम! वर्द्धमानपरिणामो वा भवेत् हीयमानपरिणामो वा भवेत् नो अवस्थितपरिणामो भवेत्। यथाख्यातो यथा निर्ग्रन्थः। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् गौतम! जघन्येन एकं समयं यथा पुलाकः। एवं यावत् परिहारविशुद्धिकोऽपि। सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेत्? गौतम! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तम्। कियन्तं कालं हीयमानपरि-णामः, एवमेव। यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त! कियन्तं काल वर्द्धमानपरिणामो भवेत्? गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्त्तम्। कियन्तं काल मवस्थितपरिणामो भवेत्? गौतम! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटि (२०)। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कति कर्मप्रकृती र्बध्नाति? गौतम! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा एवं यथा बकुशः। एवं यावत्परिहार-विशुद्धिकः। सूक्ष्मसंपरायसंयतः पृच्छा, गौतम! आयुष्कमोहनीयवर्जाः षट्कर्म प्रकृतीर्बध्नाति। यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः (२१) सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कति कर्मप्रकृती र्वेदयति? गौतम! नियमात् अष्टकर्मप्रकृतीर्वेदयति एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायः। यथाख्यातः पृच्छा गौतम! सप्तविधवेदको वा चतुर्विधवेदको वा सप्तविधा वेदयन् मोहनीयवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतीर्वेदयति चतस्रः वेदयन् वेदनीयायुष्कनामगोत्राश्चतस्रः कर्मप्रकृतीर्वेदयति (२२)। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कति कर्मप्रकृती रुदीरयति? गौतम! सप्तविधा यथा बकुशः,। एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः। सूक्ष्मसंपरायः पृच्छा गौतम! षड्विधोदीरको वा पञ्चविधोदीरको वा। षड् उदीरयन आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृती रुदीरयति पञ्च उदीरयन् आयुष्कवेदनीयवर्जाः षट् कर्मप्रकृती रुदीरयति- पञ्च उदीरयन् आयुष्कवेदनीयमोहनीयवर्जाः पञ्च कर्मप्रकृतीरुदीर-

यति। यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम! पञ्चविधोदीरको वा द्विविधोदीरको वा अनुदीरको वा। पञ्च उदीरयन् आयुष्क० शेषं यथा निर्ग्रन्थस्य (२३)। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! सामायिकसंयतत्वं जहन् किं जहाति किमुपसंपद्यते? गौतम! सामायिकसंयतत्वं जहाति छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। छेदोपस्थापनीयः पृच्छा गौतम! छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं जहाति सामायिकसंयतत्वं वा परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं वा सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसंपद्यते। परिहारविशुद्धिकः पृच्छा गौतम! परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं जहाति छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा असंयमं वा उपसंपद्यते। सूक्ष्मसंपरायः पृच्छा गौतम! सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं जहाति सामायिकसंयतत्वं वा छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा यथाख्यातसंयतत्वं वा असंयमं वा उपसंपद्यते। यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम। यथाख्यातसंयतत्वं जहाति सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं वा असंयमं वा सिद्धिगतिं वा, उपसंपद्यते (२४) सू०५।

टीका—एकोनविंशतितमं लेश्याद्वारमाह—'सामाइयसंजए णं भंते सलेस्से होज्जा अलेस्से होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं सलेश्यो लेश्यावान् वा भवेत् यद्वा अलेश्यो—लेश्यारहितो भवेदिति लेश्याद्वारे प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सलेस्से होज्जा जहा कसायकुसीले' सलेश्यो लेश्यावान् भवेत् सामायिकसंयतो यथा कषायकुशीलः, सामायिकसंयतः

उन्नीसवां लेश्या द्वार का कथन

टीकार्थ—'सामाइयसंजए णं भंते! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' हे भदन्त! सामायिक संयत लेश्या वाला होता है? अथवा विना लेश्या का होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा सलेस्से होज्जा जहा कसायकुसीले' हे गौतम! सामायिकसंयत लेश्यावाला होता है जैसा कि कषायकुशील लेश्यावाला होता है। हे भदन्त! यदि वह लेश्यावाला होता है तो कितनी लेश्याओंवाला होता है? हे गौतम!

હવે ઓગણીસમા લેશ્યાદિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते! किं सलेस्से होज्जा, अलेस्से होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત લેશ્યાવાળા હોય છે? અથવા લેશ્યાવિનાના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! अलेस्से होज्जा, जहा कसायकुसीले' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત લેશ્યાવાળા હોય છે જે રીતે કષાયકુશીલ લેશ્યાવાળા હોય છે. તેમ હે ભગવન્ જો તે લેશ્યાવાળા હોય છે, તો કેટલી લેશ્યાઓવાળા હોય છે? હે ગૌતમ! તે કૃષ્ણલેશ્યાથી

सलेश्यो भवेत् न तु अलेश्यो भवेत् यदि लेश्यावान् भवेत् तदा खलु भदन्त! स कतिषु लेश्यासु भवेत्? गौतम! षट्सु लेश्यासु भवेत् तद्यथा कृष्णलेश्यात आरभ्य शुक्ललेश्यापर्यन्तलेश्यासु भवेदिति भावः। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवम्-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि सलेश्य एव भवति न तु अलेश्यः, यदि सलेश्यो भवति तदा षट्स्वपि शुक्लान्तासु भवतीति। 'परिहार-विसुद्धिए जहा पुलाए' परिहारविशुद्धिकसंयतः सलेश्यो भवेत् न तु अलेश्यो भवेत् यदि सलेश्यो भवेत् तदा तिसृष्वपि शुद्धलेश्यासु भवेत् तद्यथा तेजो लेश्यायाम् पद्मलेश्यायां शुक्ललेश्यायां चेति भावः 'सुहुमसंपरायसंयतो यथा निर्ग्रन्थः, सूक्ष्मसंपरायसंयतः सलेश्यो भवति न तु लेश्यारहितः, यदि सलेश्यो भवेत्तदा एकस्यां शुक्ललेश्यायां भवेदिति भावः। 'अहक्खाए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः, यथाख्यातसंयतः सलेश्योऽपि भवेत् अलेश्योऽपि

वह कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ल लेश्या तक की ६ लेश्याओं वाला होता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' सामायिक संयत के जैसे ही छेदोपस्थापनीयसंयत भी लेश्यावाला ही होता है बिनालेश्या का नहीं होता है। लेश्यावाला होने पर भी वह एक दो आदि लेश्या वाला नहीं होता है। किन्तु कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ल लेश्या तक की छहों लेश्या वाला होता है। 'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' परिहार विशुद्धिक संयत पुलाक के जैसे शुद्ध तीन लेश्याओंवाला होता है। जैसे तेजोलेश्यावाला होता है पद्मलेश्या वाला होता है और शुक्ललेश्या वाला होता है। 'सुहुमसंपरायसंयए' सूक्ष्म संपराय संयत निर्ग्रन्थ के जैसे एक शुक्ललेश्या वाला ही होता है। 'अहक्खाए जहा सिणाए' यथाख्यात संयत स्नातक के जैसे लेश्यावाला भी होता है और

લઈને શુકલલેશ્યા સુધીની છ લેશ્યાઓવાળા હોય છે 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ લેશ્યા-વાળા જ હોય છે. લેશ્યા વિનાના હોતા નથી અને લેશ્યાવાળા હોવામાં પણ તે એક બે વિગેરે લેશ્યાવાળા હોતા નથી પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને શુકલ લેશ્યા સુધીની છએ લેશ્યાવાળા હોય છે.

'परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે શુદ્ધ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે જેમકે-તેજોલેશ્યાવાળા હોય છે. પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે, અને શુકલલેશ્યાવાળા હોય છે. 'सुहुमसंपरायसंजए' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે એક શુકલલેશ્યાવાળા જ હોય છે. 'अहक्खाए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે

भवेत् 'णवरं जइ सलेस्से होज्ज। एगाए सुक्कलेस्साए होज्जा' नवरं-केवलं यथा-ख्यातसंयतात् स्नातकस्यायं विशेषः यत् स्नातको यदि सलेश्यो भवेत्तदा स केवलपरमशुक्ललेश्यावानेव भवेत्, यथाख्यातसंयतस्तु स्नातकाऽपेक्षया निर्वि-शेषेण शुक्ललेश्यो भवेदत उक्तम्-यथाख्यातो यदि सलेश्यो भवेत्तदा एकस्यां शुक्ललेश्यायां भवेदिति १९। विंशतितमं परिणामद्वारमाह-'सामा इयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् 'हीयमाणपरिणामे' हीयमानपरिणामो वा भवेत 'अवट्ठियपरिणामे' अवस्थितपरिणामः-स्थिरपरिणामो वा भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'वड्ढमाणपरिणामे जहा

बिना लेश्या का भी होता है। 'णवरं०' यदि वह लेश्यावाला होता है है तो एक केवल शुक्ललेश्यावाला ही होता है। परन्तु स्नातक यदि लेश्या वाला होता तो वह परम शुक्ललेश्यावाला होता है। यही यथा-ख्यात संयत से स्नातक की विशेषता है और यथाख्यातसंयत स्नातक की अपेक्षा सामान्य शुक्ललेश्यावाला होता है।

१९ वां द्वार का कथन समाप्त

बीसवां परिणाम द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा हीयमाण-परिणामे होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत क्या वर्धमान परिणाम वाला होता है? अथवा हीयमान परिणाम वाला होता है? अथवा-'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' अवस्थित परिणाम वाला होता है? उत्तर

લેશ્યાવાળા પણ હોય છે. અને લેશ્યા વિનાના પણ હોય છે. ણવરં' જો તે લેશ્યાવાળા હોય તો કેવળ એક શુકલલેશ્યાવાળા જ હોય છે. પરંતુ સ્નાતક જો લેશ્યાવાળા હોય છે, તો તે પરમ શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે, એજ યથાખ્યાત સંયત કરતાં સ્નાતકમાં વિશેષપણું છે અને યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થની અપેક્ષાથી શુકલ લેશ્યાવાળા હોય છે.

ઓગણીસમા લેશ્યાદ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે વીસમા પરિહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा, हीयमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા 'अवट्ठियपरिणामे होज्जा' અવસ્થિત પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे होज्जा जहा पुलाए' હે

पुलाए' वर्द्धमानपरिणामवान् वा भवेत् यथा पुलाकः, सामायिकसंयतः वर्द्धमानपरिणामवान् वा भवेत् हीयमानपरिणामवान् वा भवेत् स्थिरपरिणामवान् वा भवेदिति। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः, यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयस्य संग्रहो भवति तथा च छेदोपस्थापनीयसंयतपरिहारविशुद्धिकसंयतौ सामायिकसंयतवदेव वर्द्धमानपरिणामौ भवेताम्, हीयमानपरिणामौ वा भवेताम् स्थिरपरिणामौ वा भवेतामिति भावः। 'सुहुमसंपराए पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त! किं वर्द्धमानपरिणामो भवेत् हीयमानपरिणामो वा भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेदिति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा' वर्द्धमानपरिणामो वा भवेत् 'हीयमाणपरिणामे वा होज्जा' हीयमानपरिणामो वा भवेत 'णो अवट्ठियपरिणामे होज्जा' नो अवस्थितपरिणामः--स्थिरपरिणामो भवेत् सूक्ष्म-

---

में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे होज्जा जहा पुलाए' हे गौतम? सामायिक संयत पुलाक के जैसे वर्द्धमान परिणाम वाला भी होता है, हीयमान परिणामवाला भी होता है, तथा स्थिर परिणाम वाला भी होता है। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीय और परिहार विशुद्धिक संयत भी वर्द्धमानपरिणामवाले भी होते हैं, हीयमानपरिणामवाले भी होते हैं और स्थिर परिणामवाले भी होते हैं।

'सुहुमसंपराए पुच्छा' हे भदन्त? सूक्ष्मसंपराय संयत क्या वर्द्धमान परिणाम वाला होता है? अथवा हीयमान परिणाम वाला होता है? अथवा स्थिर परिणामवाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा

ગૌતમ! સામાયિક સંયત પુલાકના કથન પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, તથા સ્થિર પરિણામવાળા પણ હોય છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પણ વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, અને અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે.

'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શું વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે? અથવા સ્થિર પરિણામવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે-'गोयमा! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा, हीयमाणपरिणामे वा होज्जा णो अवट्ठियपरिणामे होज्जा' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત વર્ધમાન

संपरायसंयतः श्रेणीमारोहन् वर्द्धमानपरिणामो भवेत्, श्रेणीतः पतन् हीयमानपरिणामो भवेत् परन्तु अवस्थितपरिणामवान् न भवेत्, गुणस्थानकस्य तथा स्वाभाव्यादिति भावः 'अहक्खाए जहा णियंठे' यथाख्यात संयतो यथा निर्ग्रन्थः, यथाख्यातसंयतः निर्ग्रन्थवदेव वर्द्धमानपरिणामो वा भवेत् नो हीयमानपरिणामो भवेत् अवस्थितपरिणामो वा भवेदिति भावः ।

अथैषां परिणामस्य स्थितिमाह-'सामाइयसंजए णं' इत्यादि, 'सामाइयसंजए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कियत्कालपर्यन्तं वर्द्धमानपरिणमो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा'

होज्जा, णो अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे गौतम ! सूक्ष्मसंपरायसंयत वर्द्धमान परिणाम वाला भी होता है और हीयमान परिणाम वाला भी होता है, पर वह स्थिर परिणामवाला नहीं होता है। सूक्ष्मसंपराय-संयत श्रेणी पर आरोहण करते समय वर्द्धमान परिणाम वाला होता है और जब वह श्रेणी से पतित होता है तो वह हीयमान परिणाम वाला होता है क्यों कि इस गुणस्थान का ऐसा ही स्वभाव होता है। इसलिये वह अवस्थित परिणाम वाला नहीं होता है। 'अहक्खाए जहा णियंठे' यथाख्यातसंयत निर्ग्रन्थ के जैसे वर्द्धमान परिणामवाला भी होता है और अवस्थित परिणाम वाला भी होता है। किन्तु वह हीयमान परिणामवाला नहीं होता है।

अब परिणामों की स्थिति कहते हैं।

'सामाइयसंजए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! सामायिक संयत कितने काल तक वर्द्धमान परिणामों

પરિણામવાળા પણ હોય છે, હીયમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, પરંતુ તે અવસ્થિત (સ્થિર) પરિણામવાળા હોતા નથી. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શ્રેણી પર આરોહણ કરતી વખતે વર્ધમાન પરિણામવાળા હોય છે, અને જ્યારે તે શ્રેણીથી પતિત થાય છે, તો તે હીયમાન પરિણામવાળા હોય છે. કેમકે આ ગુણસ્થાનનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે તેથી તે અવસ્થિત પરિણામવાળા હોતા નથી. 'अहक्खाए जहा णियंठे' યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રન્થના કથન પ્રમાણે વર્ધમાન પરિણામવાળા પણ હોય છે, અવસ્થિત પરિણામવાળા પણ હોય છે, પરંતુ તે હીયમાન પરિણામવાળા હોતા નથી.

વીસમા પરિહાર દ્વારનું કથન સમાપ્ત

હવે એકવીસમા પરિણામ-સ્થિતિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે, 'सामाइयसंजए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं जहा पुलाए' जघन्येन एकं समयं यथा पुलाकः, जघन्येन एकं समयं यावद् वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति भावः । 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः, यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयसंयतस्य ग्रहणं भवति तथा च सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतौ जघन्येन एकं समयं यावत् वर्द्धमानपरिणामौ भवेताम् तथा उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तपर्यन्तं वर्द्धमानपरिणामौ भवेतामिति भावः । 'सुहुमसंपरायसंजए णं भंते !' सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त ! 'केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयं यावद् वर्द्धमानपरिणामो भवेत् सूक्ष्मसंपरायसंयतः प्रतिपत्ति-

---

वाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एगं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! सामायिक संयत जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्द्धमान परिणाम वाला रहता है 'जहा पुलाए' जैसा कि पुलाक रहता है । 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीयसंयत और परिहार विशुद्धिकसंयत ये दोनों भी जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्द्धमान परिणामवाले रहते हैं । 'सुहुमसंपरायसंजएण भंते !' हे भदन्त ! सूक्ष्मसंपरायसंयत 'केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' कितने काल तक वर्द्धमान परिणामों वाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं' हे गौतम । सूक्ष्मसंपरायसंयत जघन्य से एक समय तक

સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एगं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. 'जहा पुलाए' જેમ પુલાક રહે છે, તેમ 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત આ બેઉ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામવાળા રહે છે. 'सुहुमसंपरायसंजए णं भंते !' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત 'केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્યથી એક સમય

समयानन्तरमेव मरणात् तथा 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तम् । तद्गुणस्थानकस्यैतावत्प्रमाणत्वात् 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे' कियत्कालपर्यन्तं सूक्ष्मसंपरायसंयतः हीयमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'एवं चेव' इत्यादि, 'एवं चेव' एवमेव वर्द्धमानपरिणामे यथा कथितं तथैव जघन्येन एकं समयमुत्कर्षेण तु अन्तर्मुहूर्त्तम् अत्रापि हेतुः पूर्वोक्त एवेति । 'अहक्खायसंजएणं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त! कियन्तं कालं वर्द्धमानपरिणामो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्त-

वर्द्धमान परिणामों वाला रहता है । क्यों कि प्रतिपत्ति के एक समय के बाद ही उसका मरण हो जाता है । तथा-'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक वर्द्धमान परिणामों वाला रहता है । क्यों कि इस गुणस्थान का इतना ही प्रमाण होता है । 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे' हे भदन्त ! सूक्ष्मसंपराय संयत कितने काल तक हीयमान परिणामों वाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-एवं चेव' हे गौतम ! सूक्ष्मसंपराय संयत वर्द्धमान परिणामों के समय के जैसा जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक हीयमान परिणामों वाला रहता है । यहां पर भी ऐसा होने में पूर्वोक्त ही हेतु है । 'अहक्खायसंजए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा' हे भदन्त ! यथाख्यात संयत कितने काल तक वर्द्धमान परिणामों वाला रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं

સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. કારણ કે પ્રતિપત્તિના એક સમય પછી તેમનુ મરણ થઈ જાય છે, તથા 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે. કારણ કે-આ ગુણસ્થાનનું પ્રમાણ એટલું જ હોય છે. 'केवइयं कालं हीयमाणपरिणामे' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો કેટલા કાળ સુધી હીયમાણ પરિણામોવાળા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત વર્ધમાન પરિણામોના સમયની જેમ જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી હીયમાન પરિણામોવાળા રહે છે. અહિયાં પણ તેમ થવામાં પૂર્વોક્ત કારણ જ છે. તેમ સમજવું 'अहक्खायसंजए णं भंते ! केवइयं कालं वड्ढमाणपरिमाणे होज्जा' હે ભગવન્ યથાખ્યાતસંયત કેટલા કાળ સુધી વર્ધમાન પરિણામોવાળા રહે છે ? આ પ્રશ્નના

मुहूर्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्तमेव वर्द्धमानपरिणामो भवेद् यथ ख्यातसंयतः, यथाख्यातसंयतः खलु केवलज्ञानमुत्पादयिष्यति ततो यश्च शैलेशीप्रतिपन्न स्तस्य-वर्द्धमानपरिणामो जघन्यत उत्कृष्टतश्चान्तर्मुहूर्त्तप्रमाण एव भवति तदुत्तरकाले तद्व्यवच्छेदादिति। 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त! कियन्तं कालमवस्थितपरिणामः स्थिरपरिणामो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्ने णं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयं यावद् यथाख्यातसंयतोऽवस्थितपरिणामे भवेत् उपशमाद्धायाः प्रथमसमयानन्तरमेव तस्य मरणात्। 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी'

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतमुहुत्तं' हे गौतम! जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त्त तक यथाख्यात संयत वर्द्धमान परिणामों वाला होता है। क्योंकि यथाख्यातसंयत केवलज्ञान उत्पन्न करेगा इसलिये जो यथाख्यातसंयत शैलेशी प्रतिपन्न होता है उसका वर्द्धमान परिणाम जघन्य से और उत्कृष्ट से अन्त-मुहूर्त्त प्रमाणवाला ही होता है। क्यों कि उसके उत्तरकाल में उसका व्यवच्छेद हो जाता है। 'केवइयं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा' हे भदन्त! यथाख्यातसंयत कितने काल तक अवस्थित परिणामों वाला होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं' हे गौतम! यथाख्यातसंयत जघन्य से एक समय तक अवस्थित परि-णामों वाला होता है, क्यों कि उपशम काल के प्रथम समय के बाद ही उसका मरण हो जाता है। और 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी'

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेण अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી યથાખ્યાત સંયત વર્ધમાન પરિણામો-વાળા હોય છે કારણ કે-યથાખ્યાત સંયત કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે તેથી જે યથાખ્યાત સંયત શૈલેશી અવસ્થાવાળા હોય છે, તેમને વર્ધમાન પરિણામ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણનું હોય છે. કારણ કે-તેમના ઉત્તર કાળમાં તે અવસ્થાનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થઇ જાય છે. 'केवइयं कालं अवड्ढियपरिणामे होज्जा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલા કાળ સુધી અવ-સ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं' હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા હોય છે. કેમકે-ઉપશમ કાળના પહેલા સમય પછી જ તેમનું મરણ થઈ જાય છે. અને 'उक्कोसेणं देसूणा

उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः, देशेन-अंशेन ऊना-न्यूना पूर्वकोटिः देशोन पूर्वकोटिकालपर्यन्त मुत्कर्षतोऽवस्थितपरिणामवान् भवेत यथाख्यातसंयतः, एतच्च-प्रागवद्भावनीयम् इति(२०)। एकविंशतितमं बन्धद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृती बध्नाति, कियत्कर्मप्रकृतीनां बन्धनं भवति सामायिकसंयतस्येति प्रश्नः, भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा जहा बउसे' सप्तविधकर्मप्रकृतेर्बन्धको भवेत् सामायिकसंयतोऽष्टविधाया वा कर्मप्रकृतेर्बन्धको भवेत् यथा बकुशः, यथा बकुश स्तथाऽयमपि सप्तविधाया अष्टविधाया वा कर्मप्रकृतेर्बन्धको भवति। तत्र सप्तकर्मप्रकृतीर्बध्नन् आयुष्कवर्जाः सप्त कर्मप्रकृती र्बध्नाति अष्टप्रकारक कर्म प्रकृतीर्बध्नन् परिपूर्णा अष्टावपि कर्म-

---

उत्कृष्ट से कुछ कम एक पूर्वकोटि तक वह अवस्थित परिणामों वाला रहता है। यह बात पहिले कही जा चुकी है। अतः यहां पर भी वह वैसी ही समझ लेनी चाहिये बीसवां परिणामद्वार समाप्त।

२१ वां बन्धद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' हे भदन्त ! सामायिक संयत कितनी कर्म प्रकृतियों का बन्धन करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' हे गौतम! सामायिक संयत सात प्रकार की कर्मप्रकृतियों का अथवा आठ प्रकार की कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है। 'जहा बउसो' जैसा कि बकुश करता है। जब यह सात प्रकार की कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है उस समय यह आयु कर्म को छोडकर सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध

पुव्वकोडी' ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ એક પૂર્વકોટિ સુધી અવસ્થિત પરિણામોવાળા રહે છે. એ વાત પહેલાં કહેલ છે. તેથી અહિયાં પણ તે પ્રમાણે સમજી લેવું.

હવે બંધદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ભગવન્ સામાયિક-સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત સાત પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિયોનો અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, 'जहा बउसो' જે રીતે બકુશ સાત અને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, તેમ જ્યારે તે સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, તે સમયે તે આયુકર્મ પ્રકૃતિને છોડીને બાકીની સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે

प्रकृती र्बध्नातीति भावः। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' एवं यावत् परिहार-विशुद्धिकः, यथा सामायिकसंयत एवं यावत् परिहारविशुद्धिकसंयतोऽपि सप्त-विधकर्मप्रकृति बंधको वा भवति, अष्टविधकर्मप्रकृतिबन्धको वा भवति तत्र सप्त प्रकृतीनां बन्धको भवन् आयुष्कवर्जिताः सप्तप्रकृती र्बध्नाति अष्ट बध्नन् परिपूर्णा अष्टावपि तस्य बद्धा भवन्ति अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयसंयतस्य ग्रहणं भवति तथा च अयमपि सप्त कर्मप्रकृतीनां वा बन्धको भवतीति, 'सुहुम-संपरायसंजए पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंयतः खलु भदन्त! कतिकर्म प्रकृती र्बध्ना-तीति पृच्छा-प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'आउ-यमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ' आयुष्कमोहनीयवर्जाः षट्कर्मप्रकृती र्बध्नाति सूक्ष्मसंपरायसंयतः, अयं हि आयुष्ककर्मणो बन्धको न भवति अप्रमत्ता-

---

करता है, और जब यह आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है तब यह सम्पूर्णरूप से आठ कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीयसंयत और परिहारविशुद्धिकसंयत भी सात प्रकार की और आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं। सात प्रकार की कर्म प्रकृतियों के बन्ध करने में वे आयुष्क कर्म का बन्ध नहीं करते हैं और आठ प्रकार की कर्म प्रकृतियों के बन्ध करने में वे सम्पूर्ण ज्ञानावरणादिक कर्म-प्रकृतियों का बन्ध करते हैं। 'सुहुमसंपरायसंजए पुच्छा' हे भदन्त! सूक्ष्म संपरायसंयत कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! आउय मोहणिज्जवज्जाओ छ कम्म-पगडीओ बंधइ' हे गौतम! आयुष्क और मोहनीय कर्म प्रकृतियों को

સંપૂર્ણપણાથી આઠે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. 'एवं जाव परिहार विसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સાત પ્રકારની અને આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. જ્યારે તે સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરતા નથી. અને જ્યારે આઠ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે સંપૂર્ણ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. 'सुहुमसपरायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃ-તિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आउयमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मपगडीओ बंधइ' હે ગૌતમ! આયુષ્ય અને

वस्थातः पूर्वमेव आयुष्ककर्मणो बन्धसद्भावात् मोहनीयं च कर्म बादरकषायोदयाभावात् न बध्नाति अतएवायुष्कमोहनीयकर्मद्वयवर्जिताः षट्कर्मप्रकृतीरेव बध्नातीति भावः । 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः, यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त ! कतिकर्मप्रकृती बंध्नाति ? गौतम ! एकप्रकारक कर्मप्रकृतिबन्धको वा भवति अबन्धको वा भवति कर्मप्रकृतेर्यथाख्यातः, एकां कर्मप्रकृतिं बध्नन् वेदनीयकर्मप्रकृतिमात्रं बध्नातीति भावः (२१) ।

'सामाइयसंजए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीर्वेदयति–कति कर्मप्रकृतीनां वेदनं करोतीति प्रश्नः,

---

छोडकर सूक्ष्मसंपरायसंयत छह कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है। यह आयुष्क कर्म का बन्धक इसलिये नहीं होता है कि अप्रमत्तावस्था से पहिले ही आयुष्क कर्म का बन्ध होता है। तथा मोहनीय कर्म का बन्ध बादर कषाय के अभाव होने से इसे नहीं होता है। 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' हे भदन्त यथाख्यातसंयत कितनी कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–हे गौतम ! यथाख्यातसंयत एक प्रकार की कर्म प्रकृतियों का बन्ध करता है। अथवा वह बन्ध नहीं भी करता है। जब वह एक प्रकार की कर्मप्रकृति का बन्ध करता है तब केवल एक वेदनीय कर्म प्रकृति का ही बन्ध करता है।

इक्कीसवां बंध द्वार समाप्त

२२ वां वेदन द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! कइ कम्मपगडीओ वेदेइ' हे भदन्त ! सामायिकसंयत कितनी कर्म प्रकृतियों का वेदन–अनुभवन करता है ?

મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત છ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. તે આયુષ્ય કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનાર એ માટે હોતા નથી કે–તે અપ્રમત્ત અવસ્થાની પહેલા જ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે. તથા મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ બાદર કષાયના અભાવપણાને લઈને તેને હોતો નથી. 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' હે ભગવન યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–હે ગૌતમ! યથાખ્યાત સંયત એક પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, અથવા નથી પણ કરતા જ્યારે તે એક પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, ત્યારે તે કેવળ એક વેદનીય કર્મ પ્રકૃતિનો જ બંધ કરે છે. 'सामाइय संजए णं भंते! कइकम्मपगडीओ वेदेइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'કેટલી

भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' नियमादष्टकर्मप्रकृतीर्वेदयति नियमतोऽष्टानामपि कर्मप्रकृतीनामनुभवं करोतीत्यर्थः। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' एवं यावत्सूक्ष्मसंपरायः, एवं सामायिक-संयतवदेव छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायसंयता नियमतोऽष्टकर्म प्रकृतीनां वेदका अनुभवकर्त्तारो भवन्ति 'अहक्खाए पुच्छा' यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त ! कति कर्मप्रकृतीर्वेदयतीति पृच्छा–प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तविहवेयए वा चउव्विहवेयए वा' सप्तविध-कर्मप्रकृतीनां वेदको वा भवति यथाख्यातश्चतुर्विधकर्मप्रकृतीनां वा वेदको भवति तत्र 'सत्त वेएमाणे मोहणिज्जवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ' सप्तविधकर्मप्रकृती वेदयन् मोहनीयवर्जिताः सप्त कर्म प्रकृतीर्वेदयति, यथाख्यातसंयतोहि निर्ग्रन्था-

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! णियमं अट्ठकम्मपगडीओ वेदेइ' हे गौतम ! सामायिक संयत नियम से आठ कर्म प्रकृतियों का वेदन करता है। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' सामायिकसंयत के जैसे ही छेदोपस्थापनीय संयत, परिहारविशुद्धिक और सूक्ष्मसंपरायसंयत नियम से आठ कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं। 'अहक्खाए पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यातसंयत कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'सत्तविहवेयए वा चउव्विहवेयए वा' हे गौतम ! यथाख्यात संयत सात कर्म प्रकृतियों का वेदन करता है अथवा चार कर्म प्रकृतियों का वेदन करता है। 'सत्तवेएमाणे मोहणि-ज्जवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ वेदेइ' जब वह सात कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है तो मोहनीय कर्मप्रकृति को छोडकर सात कर्मप्रकृ-तियों का वेदन करता है। क्योंकि यथाख्यात संयत निर्ग्रन्थावस्था में

કર્મપ્રકૃતિયોનુ' વેદન–અનુભવન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! णियमं अट्ठ कम्मपगडीओ वेदेइ' હે ગૌતમ ! તે સામાયિક સંયત નિયમથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે. 'एव जाव सुहुमसपराए' એજ પ્રમાણે સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિયમથી આઠ કર્મ-પ્રકૃતિયોનુ' વેદન કરે છે. 'अहक्खाए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનુ' વેદન કરે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'सत्तविहवेयए वा, चउव्विहवेयए वा' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે, અથવા ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનુ' વેદન કરે છે 'सत्त वेएमाणे मोहणीज्जवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ वेदेइ' જ્યારે તે સાત કર્મ-પ્રકૃતિયોનુ' વેદન કરે છે, ત્યારે તે મોહનીય કર્મપ્રકૃતિને છોડીને સાત કર્મ-

वस्थायां मोहवर्जितानां कर्मप्रकृतीनां वेदको भवति मोहनीयकर्मण उपशान्तत्वात् क्षीणत्वाच्चेति। 'चत्तारि वेएमाणे वेयणिज्जाउय-नाम-गोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ' चतस्रः कर्मप्रकृती वेदयन् वेदनीयायुष्क नाम-गोत्र रूपाश्चतस्रः कर्मप्रकृती वेदयति याथाख्यातसंयतो हि स्नातकावस्थायां चतसृणामेव वेदनीयायुष्कनामगोत्ररूपाणामघातिकर्मप्रकृतीनां वेदको भवति घातिकर्मप्रकृतीनां ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णां मूलतः क्षीणत्वादिति वेदनद्वारम्(२२)

अथ त्रयोविंशतितममुदीरणाद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं' इत्यादि, 'सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'कइकम्मपगडीओ उदीरेइ' कति कर्मप्रकृती रुदीरयति-कतिकर्मप्रकृतीनामुदीरणां करोतीति प्रश्नः,

---

मोह के उपशान्त हो जाने से अथवा क्षीण हो जाने से मोहनीयवर्जित सात कर्म प्रकृतियों का वेदक होता है। 'चत्तारि वेएमाणे वेयणिज्जाउयनाम गोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेदेइ' और जब यह यथाख्यातसंयत चार कर्म प्रकृतियों का वेदन करता है तब उस समय वेदनीय, आयुष्क, नाम और गोत्र रूप चार अघातिया रूप कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है। क्यों कि उसके इस अवस्था में ज्ञानावरण, दर्शनावरण, मोहनीय और अन्तराय ये चार घातियाकर्म प्रकृतियां मूलतः क्षीण हो जाती हैं। यह बाईस वां वेदन द्वार समाप्त।

२३ उदीरणा द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' हे भदन्त! सामायिक संयत कितनी कर्म प्रकृतियों की उदीरणा करता है? उत्तर

પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે કારણ કે યથાખ્યાતસંયત નિર્ગ્રન્થ અવસ્થામાં મોહના ઉપશાંત થઈ જવાથી અથવા ક્ષીણ થઈ જવાથી મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનું જ વેદન કરનારા હોય છે. 'चत्तारि वेएमाणे वेयणिज्जाउयनामगोयाओ चत्तारि कम्मपगडीओ वेएइ' અને જ્યારે તે યથાખ્યાત સંયત ચાર કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે, ત્યારે તે સમયે તે વેદનીય આયુષ્ય, નામ, અને ગોત્ર રૂપ ચાર અઘાતિયારૂપ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. કેમકે-તે અવસ્થામાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, અને અંતરાય આ ચાર ઘાતિયા કર્મ પ્રકૃતિયો મૂળથી ક્ષીણ થઈ જાય છે.

બંધદ્વાર સમાપ્ત

હવે ઉદીરણાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે-

'सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मपगडीओ उदीरेइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सत्तविह जहा वउसो' सप्तविध यथा बकुशः, सामायिकसंयतः सप्तविधकर्मणा मुदीरको वा भवति अष्टविधकर्मणा मुदीरकोवा भवति षड्विधकर्मणामुदीरको वा भवति। तत्र सप्तविध कर्मप्रकृती रुदीरयन् आयुष्कवर्जिताः सप्त कर्मप्रकृती रुदीयति, अष्टविधकर्मप्रकृती रुदीरयन परिपूर्णा अष्टावपि कर्मप्रकृती रुदीरयति, षड्विधकर्मप्रकृती रुदीरयन् आयुष्क-वेदनीयवर्जिताः षट् कर्मप्रकृती रुदीरयतीति भावः। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' एवं यावत् परिहारविशुद्धिकसंयतः, अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयसंयतस्य ग्रहणं भवतीति। तथा च सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयपरिहारविशु-द्धिकसंयतावपि सप्ताष्टषड्विधकर्मप्रकृतीनामुदीरकौ भवेतामिति भावः।

में प्रभुश्री कहते है-'गोयमा! सत्तविह जहा बउसो' हे गौतम! सामायिकसंयत बकुश के जैसे सात कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है। अथवा छह प्रकार की कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है। जब यह सात कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है तब यह आयु कर्म को छोडकर सात कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है और जब यह आठ कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है, तो उस अवस्था में पूरी आठों कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है तथा-जब यह छह कर्म प्रकृतियों का उदीरक होता है-तब यह आयु और वेदनीय इन दो कर्मप्रकृतियों को छोडकर ज्ञानावरणीयादिक ६ कर्मप्रकृतियों का उदीरक होता है। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' इसी प्रकार से छेदोप-स्थापनीय संयत और परिहारविशुद्धिक संयत भी सात आठ और ६ कर्मप्रकृतियों के उदीरक होते हैं। 'सुहुमसंपराए पुच्छा' हे भदन्त!

કહે છે કે-'गोयमा! सत्तविह जहा बउसो' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બકુ-શના કથન પ્રમાણે સાત કર્મપ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અથવા છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, જ્યારે તે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે તે આયુષ્ય કર્મને છોડીને સાત કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. અને જ્યારે તે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે ત્યારે તે પૂરેપૂરી આઠે કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે. જ્યારે તે છ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરે છે, ત્યારે આયુષ્ય અને વેદનીય એ બે કર્મ પ્રકૃતિયોને છોડીને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે છ કર્મ પ્રકૃ-તિયોની ઉદીરણા કરે છે. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપ-સ્થાપનીય સંયત અને પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત પણ સાત-આઠ અને છ કર્મ પ્રકૃતિયોના ઉદીરક હોય છે. 'सुहुमसंपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सामाइयसंजयत्तं जहइ' सामायिकसंयतत्वं जहाति त्यजतीत्यर्थः अथ च 'छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा, असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं वा असंजमं वा संयमासंयमं (देशविरतिं) वा उपसंपद्यते —स्वकीयं सामायिकसंयतत्वं परित्यज्य छेदोपस्थापनीयत्वादि धर्मं वा असंयमत्वं संयमासंयमत्वं वा प्राप्नोतीति भावः, सामायिकसंयतः सामायिकसंयतत्वं त्यजति छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं प्रतिपद्यते चातुर्यामधर्मात् पञ्चयामधर्मसंक्रमे पार्श्वनाथशिष्यवत् शिष्यो वा महाव्रतारोपणे, सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं वा प्रति-

२४ उपसंपद् हान द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! सामाइयसंजयत्तं जहमाणे किं जहइ' हे भदन्त ! सामायिकसंयत सामायिकसंयत अवस्था को छोडता हुआ किसका त्याग करता है ? 'किं उवसंपज्जइ' और किसका उपादान-ग्रहण करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! सामाइय संजयत्तं जहइ' हे गौतम ! सामायिकसंयत सामायिकसंयत अवस्था का त्याग करता है और 'छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' छेदोपस्थापनीय संयत अवस्था का उपादान करता है, सूक्ष्मसंपरायसंयत अवस्था का उपादान करता है, असंयत अवस्था का उपादान करता है और संयतासंयत अवस्था का उपादान करता है । छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्था-का उपादान सामायिकसंयत करता है ऐसा जो कहा गया है वह

હવે ઉપસંપદ્ધાન દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते ! सामाइयसंजयत्तं जहमाणे किं जहइ' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત સામાયિકપણાને છોડતો થકો શેનો ત્યાગ કરે છે ? 'किं उवसंपज्जइ' અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'सामाइयसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત, સામાયિક સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે અને 'छेदोवट्ठावणियसजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा असंजमं वा संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાનું ઉપાદાન—પ્રાપ્ત કરે છે, અસંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે અને સંયતા સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે પાર્શ્વનાથના શિષ્ય જેમ ચાતુર્યામ ધર્મમાંથી પંચયામ ધર્મનું સંક્રમણ (પ્રાપ્તિ) કરે છે, એજ પ્રમાણે

पद्यते, श्रेणि प्रतिपतितः असंयमादिर्वा भवेदिति । 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' छेदोपस्थापनीयः खलु भदन्त ! छेदोपस्थापनीयत्वं त्यजन् कं धर्मं त्यजति कं च धर्ममासादयतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं जहइ' छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं जहाति-त्यजति-तथा-'सामाइयसंजयत्तं वा परिहारविसुद्धियसंजयत्तं वा सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा

पार्श्वनाथ के शिष्य जैसे चातुर्याम धर्म से पंचयाम कर्म में संक्रमण करते हैं, उसी प्रकार से यह भी छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्था का उपादान करता है। अथवा-शिष्य अवस्था से जब यह महाव्रती अवस्था में प्रवेश करता है तब इसमें महाव्रतों का आरोपण होता है। इस अपेक्षा से भी यह छेदोपस्थापनीयसंयत होता है। तथा जब यह श्रेणी पर आरोहण करता है उस समय यह सूक्ष्मसंपरायसंयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है और जब श्रेणिप्रतिपतित होता है तब यह भाव चारित्र से पतित हो जाता है। तब असंयत अथवा संयतासंयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है। तथा काल कर जाने पर भी असंयत अवस्था को प्राप्त करलेता है। 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' हे भदन्त ! छेदोपस्थापनीयसंयत जब छेदोपस्थापनीय संयत अवस्था का त्याग करता है तब यह किस धर्म का त्याग करता है और किस धर्म का उपादान करता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं जहइ' हे गौतम ! जब छेदोपस्थापनीयसंयत छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्था का त्याग करता है-तब यह सामायिकसंयत

આ સામાયિક સંયત પણ છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા શિષ્ય અવસ્થાથી જ્યારે તે મહાવ્રતીની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તેમા મહાવ્રતોનું આરોપણ થાય છે. તથા જ્યારે તે શ્રેણી પર આરોહણ કરે છે, તે સમયે તે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે અને જ્યારે તે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થાય છે, તો તે સ્થિતિમા તે ભાવચારિત્રથી પતિત થઈ જવાથી અસયતપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત જ્યારે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે તે શેનો ત્યાગ કરે છે? અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! छेदोवट्ठावणियसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ ! જ્યારે છેદોપસ્થાપનીય સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે સામાયિક સંયત અવસ્થાને, પરિ-

'असंजमं वा-संजमासंजमं वा उवसंपज्जइ' समायिकसंयतत्वं वा परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं वा सूक्ष्मसंपरासंयतत्वं वा असंयमं वा संयमासंयमं वा उपसपद्यते। छेदोपस्थापनीयसंयतः छेदोपस्थापनीयत्वं त्यजन् सामायिकसंयतत्वं संपद्यते यथा आदिनाथसाधुः अजितस्वामितीर्थं प्रतिपद्यमानः, परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते छेदोपस्थापनीयसंयत एव परिहारविशुद्धिकसंयतस्य योग्यत्वादिति तथा सूक्ष्मसंपरायत्वं वा असंयमं संयमासंयमं वा प्राप्नोतीति। 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतः खलु भदन्त! परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं त्यजन् कं धर्मं त्यजति कं धर्मं च उपसंपद्यते इति पृच्छा-प्रश्नः भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'परिहारविसुद्धिसंजयत्तं जहइ' परिहारविशुद्धिसंयतत्वं जहाति

अवस्था का, परिहारविशुद्धिक संयत अवस्था का सूक्ष्मसंपरायसंयत अवस्था का, असंयत अवस्था का अथवा संयमासंयम अवस्था का उपादान करता है। छेदोपस्थापनीयसंयत छेदोपस्थापनीयता का परित्याग करते हुए जैसे अजीतनाथ के तीर्थ को स्वीकार करते हुए आदिनाथ के साधु के जैसा सामायिकसंयतता को प्राप्त करता है, अथवा परिहारविशुद्धिकसंयत अवस्था को स्वीकार करता है क्यों कि छेदोपस्थापनीय चारित्रवाला ही परिहारविशुद्धिक के योग्य होता है। अथवा सूक्ष्मसंपराय अवस्था को, असंयम अवस्था को अथवा संयमासंयम अवस्था को प्राप्त करता है। 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' हे भदन्त! परिहार विशुद्धिकसंयत परिहार विशुद्धिकसंयत अवस्था का परित्याग करता हुआ किस धर्म का परित्याग करता है और किस अवस्था का उपादान करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! परिहारविसुद्धिसंजयत्तं जहइ' हे गौतम!

હારવિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાને, અસંયત અવસ્થાને અથવા સંયમાસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. છેદોપસ્થાપનીય સંયત છેદોપસ્થાપનીયપણાનો પરિત્યાગ કરતો થકો આદિનાથના સાધુ પ્રમાણે અજીતનાથના તીર્થનો સ્વીકાર કરતા થકા પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે કેમકે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા જ પરિહારવિશુદ્ધિને યોગ્ય હોય છે. 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરતા થકા કયા ધર્મનો પરિત્યાગ કરે છે? અને કઈ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! परिहारविसुद्धिसंजयत्तं जहइ' હે ગૌતમ! પરિ-

–त्यजति स्ववृत्तितादृशधर्मात् दूरीभूतो भवति इत्यर्थः, तथा 'छेदोवट्ठावणिय-संजयत्तं वा असंजमं वा उवसंवज्जइ' छेदोपस्थापनीयसंयतत्वमुपसंपद्यते–प्राप्नोति यद्वा असंयमत्वमुपसंपद्यते–प्राप्नोति परिहारविशुद्धिकसंयतः 'परिहारविशुद्धिक-संयतत्वं त्यजन् छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं प्रतिपद्यते पुनर्गच्छाद्याश्रयणात् असंयमं वा प्रतिपद्यते देवत्वोत्पत्ताविति। 'सुहुमसंपराए पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंय-तत्वं त्यजन् कं धर्मं प्रतिपद्यते इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ' सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं स्वकीयं जहाति, 'सामाइयसंजयं वा छेदोवट्ठावणियसंजयं वा अहक्खासंजयं वा–असंजमं वा उवसंपज्जइ' सामायिकसंयतत्वं वा छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा यथाख्यात-

---

जब परिहार विशुद्धिकसंयत अवस्था का परिहार विशुद्धिकसंयत परि-त्याग कर देता है तब वह अपनी वृत्ति के जैसे धर्म से दूर हो जाता है तब वह पुनः गच्छादिक के आश्रयण से छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है अथवा देवादिकों में उत्पन्न होने पर वह असं-यम अवस्था को प्राप्त कर लेता है 'सुहुमसंपराए पुच्छा' हे भदन्त! सूक्ष्मसंपरायसंयत जब अपनी अवस्था का परित्याग करता है तो वह किस अवस्था को छोडता है और किस धर्म को अङ्गीकार करता है? उत्तर में प्रभुश्री हैं–'गोयमा सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ, सामाइय-संजयं वा, छेदोवट्ठावणियसंजयं वा अहक्खासंजयं वा असंजयं वा उवसंपज्जइ' हे गौतम! सूक्ष्मसंपरायसंयत जब अपनी सूक्ष्मसंपराय संयत अवस्था का परित्याग करदेता है तब वह अथवा तो सामायिक संयत अवस्था को प्राप्त करता है अथवा छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्था

હારવિશુદ્ધિક સંયત જ્યારે પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતપણાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે પોતાની વૃત્તિ જેવા ધર્મથી દૂર થઈ જાય છે. તે પછી તે ફરીથી ગચ્છ વિગેરેના આશ્રયણથી છેદોપસ્થાપનીય અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અથવા દેવાદિકોમાં ઉત્પન્ન થયા પછી તે અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે. 'सुहुमसपराए पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કઈ અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે? અને કઈ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–"गोयमा! सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहइ सामाइयसंजयं वा, छेदोवट्ठावणियसंजयं वा अह-क्खायसंजयं वा, असंजयं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જ્યારે પોતાની સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે કાં તો સામાયિક સંયતપણાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવ-

संयतत्वं वा-असंयमं वा उपसंपद्यते, सूक्ष्मसंपरायसंयतः सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं श्रेणीप्रतिपातेन त्यजन् सामायिसंयतत्वं प्रतिपद्यते यदि-कदाचित् पूर्वं सामायिकसंयतो भवेत् तदा छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते यदि वा पूर्वं छेदोपस्थापनीयसंयतो भवेत्तदा यथाख्यातसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते श्रेणीसमारोहणत इति। 'अहक्खायसंजए पुच्छा' यथाख्यातसंयतो यथाख्यातसंयतत्वं त्यजन् कं त्यजति कं च वा धर्ममुपसंपद्यते इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अहक्खायसंजयत्तं जहइ' यथाख्यासंयतत्वम् स्वकीयधर्मं जहाति 'सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा असंजमं वा सिद्धिगइं वा उवसंपज्जइ' सूक्ष्म-

---

को प्राप्त करता है अथवा यथाख्यातसंयत अवस्था को प्राप्त करता है अथवा असंयत अवस्था को प्राप्त करता है। सूक्ष्मसंपरायसंयत श्रेणी से पतित हो जाने पर अपनी सूक्ष्मसंपरायसंयत अवस्था का परित्याग करदेता है और सामायिकसंयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है। यदि कदाचित् वह पहले सामायिकसंयत होता है तो वह छेदोपस्थापनीय संयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है। और यदि कदाचित् वह पहिले छेदोपस्थापनीयसंयत अवस्थावाला होता है तो वह श्रेणी का समारोहण करने से यथाख्यातसंयत अवस्था को प्राप्त कर लेता है।

'अहक्खायसंजए पुच्छा' हे भदन्त यथाख्यातसंयत यथाख्यातसंयत अवस्था का परित्याग करता हुआ क्या छोडता है और किस धर्म को ग्रहण करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! अहक्खायसंजयत्तं जहइ, सुहुमसंपरायसंजयं वा असंजयं वा सिद्धिगइं वा

સ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા અસંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શ્રેણીથી પતિત થઈ જવાથી તે પોતાની સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે. અને સામાયિક સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. કદાચ જો તે પહેલાં સામાયિક સંયત થઇ જાય છે, તો તે છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાને પ્રાપ્ત કરી લે છે. અને કદાચ તે પહેલાં છેદોપસ્થાપનીય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, તો તે યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાની શ્રેણી પર આરોહણ કરવાથી તેને પ્રાપ્ત કરે છે.

'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત, યથાખ્યાતસંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરતા થકા શેનો ત્યાગ કરે છે? અને શેની પ્રાપ્તિ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अहक्खायसंजयत्तं जहइ, सुहुमसंपरायसंजयत्तं वा, असंजयं वा, सिद्धिगइं वा उवसंपज्जइ' હે ગૌતમ!

संपरासंयतत्वं वा सिद्धिगतिं वा उपसंपद्यते-प्राप्नोति, यथाख्यासंयतः श्रेणीतः पतनात् यथाख्यातसंयतत्वं त्यजन् सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वं प्राप्नोति असंयमं वा प्राप्नोति यदि-उपशान्तमोहावस्थायां मरणं प्राप्नोति तदा देवगतिं गच्छन् असंयमं प्राप्नोति, स्नातकावस्थायां यदि मरणं भवेत्तदा सिद्धिगतिं प्राप्नोतीति भावः । (२४) ॥सू०५॥

संज्ञोपयोगादिद्वारे सूत्राण्याह-'सामाइयसंजए णं' इत्यादि,

मूलम्-सामाइयसंजए णं भंते! किं सन्नोवउत्ते होज्जा नो सन्नोवउत्ते होज्जा? गोयमा! सन्नोवउत्ते जहा बउसो, एवं जाव परिहारविसुद्धिए, सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए २५ सामाइयसंजए णं भंते! किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा, जहा पुलाए। एवं जाव सुहुमसंपराए अहक्खायसंजए जहा सिणाए २६। सामाइयसंजयस्स णं भंते! कइ भवग्गहणाइं

उवसंपज्जइ' हे गौतम! यथाख्यातसंयत जब श्रेणी से पतित हो जाता है तब वह अपनी यथाख्यातसंयत अवस्था का परित्याग करता है ऐसी हालत में वह अथवा तो सूक्ष्मसंपरायसंयत अवस्था को प्राप्त करता है अथवा असंयम अवस्था को प्राप्त करता है क्यों कि वह यदि उपशान्त मोहावस्था में मरण को प्राप्त हो जाता है तो वह देवगति को प्राप्त कर लेता है और वहां संयम है नहीं इसलिये वह असंयम अवस्था को प्राप्त करने वाला कहा गया है और यदि उसका स्नातक अवस्था में मरण होता है तो वह सिद्धिगति को प्राप्त कर लेता है। उवसंपद् हान द्वार का कथन समाप्त ॥सू० ५॥

યથાખ્યાત સંયત જ્યારે શ્રેણીથી પતિત થાય છે, ત્યારે તે પોતાની યથાખ્યાત સંયત અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે. એ પરિસ્થિતિમાં કાંતો તે સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા અસંયમ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, કેમકે તે જો ઉપશાંત મોહાવસ્થામાં મરણને પ્રાપ્ત કરે છે, તો તે દેવગતિને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અને ત્યાં સંયમ હોતો નથી, તેથી તે અસંયમ-અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરનાર કહેલ છે. અને જો સ્નાતક અવસ્થામાં તેનું મરણ થાય છે, તો તે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ રીતે આ ઉપસંપદ્ધાનદ્વાર કહ્યું છે. ।।સૂ.પા।

ઉપસંપદ્ધાનદ્વાર સમાપ્ત

होज्जा, जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ, एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि। परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि। एवं जाव अहक्खायस्स २७। सामाइयसंजयस्स णं भंते! एगभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता गोयमा! जह- न्नेणं जहा बउसस्स छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं वासपुहुत्तं। परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं तिन्नि। सुहुमसंपरायस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं चत्तारि। अहक्खायस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं दोन्नि। सामाइयसंजयस्स णं भंते! णाणाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता? गोयमा! जहा बउसे। छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतोसहस्सस्स। परिहारविसु- द्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त। सुहुमसंपरायस्स जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं णव। अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच २८। सामाइयसंजए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी एवं छेदोवट्ठावणिए वि। परिहारविसु- द्धिए जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं एगुणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी, सुहुमसंपराए जहा णियंठे। अह- क्खाए जहा सामाइयसंजए। सामाइयसंजयाणं भंते! कालओ केवच्चिरं होंति, गोयमा! सव्वद्धं। छेदोवट्ठावणिएस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं, उक्कोसेणं पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं। परिहारविसुद्धिए पुच्छा, गोयमा!

जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं उक्कोसेणं देसूणाओ दो पुव्व-कोडीओ, सुहुमसंपरायसंजयाणं भंते! पुच्छा गोयमा! जह-न्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया २९। सामाइयसंजयस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं जहा पुलागस्स। एवं जाव अहक्खायसंजयस्स। सामाइयसंजयाणं भंते! पुच्छा गोयमा! नत्थि अंतरं। छेदोवट्ठावणिय पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ। परि-हारविसुद्धियस्स पुच्छा गोयमा! जहन्नेणं चोरासीइं वाससह-स्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ। सुहुम-संपरायाणं जहा णियंठाणं। अहक्खायाणं जहा सामाइयसंज-याणं ३०। सामाइयसंजयस्स णं भंते! कइ समुग्घाया पन्नत्ता गोयमा! छ समुग्घाया पन्नत्ता जहा कसायकुसीलस्स। एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि। परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स। सुहुमसंपरायस्स जहा णियंठस्स। अहक्खायस्स जहा सिणायस्स ३१ ॥सू० ६॥

छाया—सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किं संज्ञोपयुक्तो भवेत् नो संज्ञोपयुक्तो भवेत् गौतम! संज्ञोपयुक्तो यथा बकुशः एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः। सूक्ष्मसंपरायो यथाख्यातश्च यथा पुलाकः (२५) सामायिकसंयतः खलु भदन्त! किमाहारको भवेत् अनाहारको भवेत् यथा पुलाकः। एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायः। यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः (२६)। सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! कति-भवग्रहणानि भवन्ति? गौतम! जघन्येन एकम् उत्कर्षेणाष्ट। एवं छेदोप-स्थापनीयस्यापि। परिहारविशुद्धिकः पृच्छा, गौतम! जघन्येन एकम् उत्कर्षेण त्रीणि। एवं यावत् यथाख्यात० (२७)। सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! एक भवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! जघन्येन यथा बकुशस्य। छेदोपस्थापनीयस्य पृच्छा गौतम! जघन्येन एकः उत्कर्षेण विंशतिपृथक्त्वम्। परिहारविशुद्धिकस्य पृच्छा गौतम! जघन्येन एकः, उत्कर्षेण त्रयः। सूक्ष्म-

संपरायस्य पृच्छा गौतम ! जघन्येन एकः, उत्कर्षेण चत्वारः। यथाख्यातस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकः, उत्कर्षेण द्वौ सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त ! नाना भवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! यथा बकुशस्य। छेदोपस्थापनीयस्य पृच्छा गौतम ! जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण उपरिनवानां शतानाम् अन्तः सहस्रस्य। परिहारविशुद्धिकस्य जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण सप्त। सूक्ष्मसंपरायस्य जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण नव। यथाख्यातस्य जघन्येन द्वौ उत्कर्षेण पञ्च (२८) सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कर्षेण देशोनै र्नवभिर्वर्षैरूना पूर्वकोटिः, एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि। परिहारविशुद्धिकः, जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण देशोनैरेकोनत्रिंशद्वर्षैरूना पूर्वकोटिः, सूक्ष्मसंपरायो यथा निर्ग्रन्थः, यथाख्यातो यथा सामायिकसंयतः। सामायिकसंयताः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिर भवन्ति ? गौतम ! सर्वाद्धम्। छेदोपस्थापनीयेषु पृच्छा गौतम ! जघन्येन सार्द्धद्वयानि वर्षशतानि, उत्कर्षेण पञ्चशत् सागरोपमकोटिशतसहस्राणि। परिहारविशुद्धिकः पृच्छा गौतम ! जघन्येन देशोने द्वे वर्षशते, उत्कर्षेण देशोने द्वे पूर्वकोटी। सूक्ष्मसंपरायसंयताः खलु भदन्त ! पृच्छा गौतम ! जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम्। यथाख्यातसंयताः यथा सामायिकसंयताः (२९) सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! जघन्येन यथा पुलाकस्य। एवं यावद् यथाख्यातसंयतस्य। सामायिकसंयतानां भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! नास्ति अन्तरम्। छेदोपस्थापनीयस्य पृच्छा गौतम ! जघन्येन त्रिषष्टिवर्षसहस्राणि, उत्कर्षेण अष्टादशसागरोपमकोटि कोटयः। परिहारविशुद्धिकस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन चतुरशीतिर्वर्षसहस्राणि, उत्कर्षेणाष्टादश सागरोपमकोटिकोटयः। सूक्ष्मसंपरायाणां यथा निर्ग्रन्थानाम्। यथाख्यातानाम् यथा सामायिकसंयतानाम् (३०) सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षट् समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः यथा कषायकुशीलस्य। एवं छेदोपस्थापनीयस्यापि। परिहारविशुद्धिकस्य यथा पुलाकस्य। सूक्ष्मसंपरायस्य यथा निर्ग्रन्थस्य। यथाख्यातस्य यथा स्नातकस्य (३१) ॥सू०७६॥

पञ्चविंशतितमं द्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते' इत्यादि,

टीका—सामाइयसंजए णं भंते' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'किं सन्नोव

संज्ञा उपयोग आदि द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' इत्यादि।

હવે સંજ્ઞા ઉપયોગ વિગેરે દ્વારોનું કથન કરવામાં આવે છે

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' ઇત્યાદિ

उत्ते होज्जा' किं संज्ञोपयुक्तः-अहारादिसंज्ञायुक्तो भवेत् अथवा 'नो सन्नोव-उत्ते होज्जा' नो संज्ञोपयुक्तो भवेत् आहारादिसंज्ञासु अनुपयुक्तो भवेदिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'सन्नोवउत्ते जहा बउसो' संज्ञोपयुक्तो यथा बकुशः, संज्ञोपयुक्तो वा भवेत् नो संज्ञोपयुक्तो वा भवेत् आहारादिक्रियासु। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' एवं यावत् परिहारविशुद्धिकः, यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयस्य संग्रहो भवति तथा च छेदोपस्थापनीयसंयतपरिहारविशुद्धिकसंयतौ संज्ञोपयुक्तावपि भवतः नो संज्ञोपयुक्तावपि भवत इति भावः। 'सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए' सूक्ष्मसंपरायसंयतो यथाख्यातसंयतश्च यथा पुलाकः, सूक्ष्मसंपराय यथाख्यातसंयतौ नो संज्ञोपयुक्तौ भवेतामिति भावः (२५)

'सामाइयसंजए णं भंते!' हे भदन्त! सामायिकसंयत 'किं सन्नोवउत्ते होज्जा' क्या आहारादिसंज्ञाओं से युक्त होता है अथवा 'नो सन्नोवउत्ते होज्जा' आहारादिसंज्ञाओं से युक्त नहीं होता है आहारादि संज्ञा में आसक्त होना इसका नाम संज्ञोपयुक्त और आहारादि में आसक्ति रहित होना इसका नाम नो संज्ञोपयुक्त है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! सन्नोवउत्ते जहा बउसे' हे गौतम! सामायिक संयत बकुश के जैसे आहारादि संज्ञोपयुक्त भी होता है और नो संज्ञोपयुक्त भी होता है। 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीयसंयत और परिहारविशुद्धिकसंयत ये दोनों भी आहारादि संज्ञोपयुक्त भी होते हैं और नो संज्ञोपयुक्त भी होते हैं। 'सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए' सूक्ष्मसंपरायसंयत और

ટીકાર્થ—'सामाइयसंजए णं भंते! किं सन्नोवउत्ते होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિકસંયત આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓવાળા હોય છે? અથવા 'नो सन्नोवउत्ते होज्जा' આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓથી યુક્ત હોતા નથી? આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓમાં આસક્ત થવું તેનું નામ સંજ્ઞોપયુક્ત છે, અને આહાર વિગેરેમાં આસક્તિ રહિત થવું તેનુ નામ નો સંજ્ઞોપયુક્ત છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा! सन्नोवउत्ते, जहा बउसे' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત બકુશના કથન પ્રમાણે આહાર વિગેરે સંજ્ઞાઓ વાળા હોય છે. નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. 'एवं जाव परिहारविसुद्धिए' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને પણ આહાર વિગેરે સંજ્ઞાવાળા હોય છે, નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. 'सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાતસંયત

षट्विंशतितममाहारद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते !' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा' आहारको भवेत्-आहारादिक्रियादिमान् भवेत् अनाहारको वा भवेत् इति प्रश्नः। भगवानाह-'जहा पुलाए' यथा पुलाकः, पुलाकवदेव सामायिकसंयतोऽपि आहारक एव भवेत् न तु अनाहारको भवेत् स्थूलशरीरधारणं यावत् आहारक एव भवति नतु अनाहारकस्तथा स्वभावात्। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' एव यावत्सूक्ष्मसंपरायसंयतः अत्र-यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतयोः संग्रहो भवति-तथा च

यथाख्यातसंयत ये दोनों पुलाक के जैसे नो संज्ञोपयुक्त होते हैं, संज्ञोपयुक्त नहीं होता हैं।

॥ २५ वां संज्ञा उपयोग आदि द्वार का कथन समाप्त ॥

आहार द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत क्या आहारक होता है अथवा अनाहारक होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'जहा पुलाए' हे गौतम ! पुलाक के जैसा सामायिकसंयत आहारक ही होता है अनाहारक नहीं होता है। वह स्थूल शरीर को धारण किये रहने तक आहारक ही होता है अनाहारक नहीं होता है क्यों कि उसका ऐसा ही स्वभाव होता है। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' इसी प्रकार से यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयत तक-सब आहारक ही होते हैं अनाहारक नहीं होता हैं। यहां यावत्पद से छेदोपस्थापनीयसंयत एवं परिहारविशुद्धिकसंयत इन दोनों

આ બન્ને પુલાકના કથન પ્રમાણે નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે. સંજ્ઞોપયુક્ત હોતા નથી. આ રીતે પચીસમા સંજ્ઞા આદિ દ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે આહાર દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે-

'सामाइयसंजए णं भंते ! किं आहारए होज्जा, अणाहारए होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત શું આહારક હોય છે ? અથવા અનાહારક હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! પુલાકના કથન પ્રમાણે સામાયિક સંયત પણ આહારક જ હોય છે અનાહારક હોતા નથી. તે સ્થૂલ શરીરને ધારણ કરતાં સુધી આહારક જ હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. કેમકે-તેઓનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' એજ પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સુધીના સઘળા આહારક જ હોય છે અનાહારક હોતા નથી. અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીયસંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બે ગ્રહણ થયા છે. એટલે કે છેદોપસ્થાપનીય

छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायसंयता आहारका एव भवन्ति न तु अनाहारका भवन्तीति। 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः, यथाख्यातसंयतस्तु आहारको वा भवेत् अनाहारको वा भवेदिति भावः। (२६)। सप्तविंशतितमं भवद्वारमाह-'सामाइयसंजयस्स णं भंते' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! 'कइ भवग्गहणाइं होज्जा' कति भवग्रहणानि भवन्ति-हे भदन्त! सामायिकसंयतस्य कति भवग्रहणानि भवन्ति सामायिकसंयतः कति भवग्रहणानि करोतीति भावः, इति प्रश्नः, भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्कं' जघन्येन एकं भवग्रहणं भवति एकमेव भवं गृह्णातीति भावः, उत्कर्षेणाष्टौ भवग्रहणानि भवन्तीति उत्कर्षतोऽष्टौ भवान् गृह्णातीति। 'एवं छेदोवट्ठावणिएवि' एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि छेदो-

---

का ग्रहण हुआ है। तथा च सामायिकसंयत छेदोपस्थानीयसंयत परिहारविशुद्धिक संयत ये आहारक ही होते हैं अनाहारक नहीं होते हैं। 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयत स्नातक के जैसे आहारक भी होता है और अनाहारक भी होता है।

॥ २६ वां आहारद्वार का कथन समाप्त ॥

भवद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते कइ भवग्गहणाइं होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत कितने भवों को ग्रहण करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं अट्ठ' हे गौतम! सामायिकसंयत जघन्य से एक भवग्रहण करता है और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करता है। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से

સંયત પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત આ બધા આહારક જ હોય છે. અનાહારક હોતા નથી. 'अहक्खाय संजए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. એ રીતે આ છવ્વીસમા આહારદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે સત્યાવીસમાં ભવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसजए णं भंते! कइ भवग्गहणाइं होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કેટલા ભવોને ગ્રહણ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेण एक्क उक्कोसेणं अट्ठ' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક ભવગ્રહણ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરે છે 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરે છે,

पस्थापनीसंयतोऽपि जघन्येन एकं भवं गृह्णाति उत्कर्षतोऽष्टौ भवान् गृह्णातीत्यर्थः। 'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' परिहारविशुद्धिकस्य खलु भदन्त! कति भवग्रहणानि भवन्तीति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्कं' जघन्येन एकं भवग्रहणं भवति, परिहारविशुद्धिकसंयतस्य, 'उक्कोसेणं तिन्नि' उत्कर्षेण त्रीणि भवग्रहणानि भवन्ति परिहारकविशुद्धिकस्येति। 'एवं जाव अहक्खायस्स' एवं यावद् यथाख्यातस्य, यावत्पदेन सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य ग्रहणं भवति तथा च सूक्ष्मसंपराय यथासंख्यातयतयो जघन्येन एकं भवग्रहणं भवति उत्कर्षेण तु त्रीणि भवग्रहणानि भवन्तीति। (२७)।

अष्टाविंशतितमम् आकर्षद्वारमाह-'सामाइयसंजयस्स णं भंते! एगभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! एकभव-

छेदोपस्थापनीयसंयत भी जघन्य से एक भव को ग्रहण करता है और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करता है। परिहारविशुद्धिकसंयत कितने भवों को ग्रहण करता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' हे गौतम! परिहारविशुद्धिक संयत जघन्य से एक भव ग्रहण करता है और उत्कृष्ट से तीन भवों को ग्रहण करता है। 'एवं जाव अहक्खायस्स' इसी प्रकार से सूक्ष्मसंपरायसंयत और यथाख्यातसंयत इन दोनों के जघन्य से एक भव ग्रहण होता है और उत्कृष्ट से तीन भवग्रहण होते हैं।

२७ वां भवद्वार का कथन समाप्त

आकर्ष द्वार का कथन

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! एगभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' हे भदन्त! सामायिकसंयत के एक भव में ग्रहण करने

'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત કેટલા ભવો ગ્રહણ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરે છે. 'एव जाव अहक्खायस्स' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયત આ બન્નેને જઘન્યથી એક ભવ ગ્રહણ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ભવ ગ્રહણ કરે છે. એ રીતે આ સત્યાવીસમા ભવદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

હવે અઠ્યાવીસમાં આકર્ષ દ્વારનું કથન કરવામા આવે છે.

'सामाइयसजए णं भते! एकभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને એક ભવમાં ગ્રહણ કરવા લાયક કેટલા આકર્ષ હોય

ग्रहणीयाः-एकस्मिन् भवे ग्रहीतुं योग्याः कियन्त आकर्षा भवन्ति, एकस्मिन् भवे कियद्वारं सामायिकसंयतत्वस्य प्राप्ति र्भवति सामायिकसंयतस्येत्यर्थः इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं जहा बउसस्स' जघन्येन यथा बकुशस्य, सामायिकसंयतस्य जघन्येन एक आकर्षो भवति उत्कर्षेण तु शतपृथक्त्वम् द्विशतादारभ्य नवशतवारं यावत् सामायिक-संयतत्वस्य प्राप्ति र्भवतीति यथा बकुशस्येत्यादिना प्रकटीकृतमिति भावः। 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयतस्य खलु भदन्त! एकभवे कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन एक आकर्षो भवति छेदोपस्थापनीयसंयतस्यैकस्मिन् भवे इति, 'उक्कोसेणं वीसपुहुत्तं' उत्कर्षेण विंशति पृथक्त्वमिति विंशतिद्वयवारादारभ्य विंशतिनवकं वारं यावदित्यत्र पञ्चषडादि विंशतय आकर्षाणां भवन्ति छेदोपस्थापनीयसंयतस्यैकस्मिन् भवे इति। 'परिहार-

---

योग्य कितने आकर्ष होते हैं?-एक भव में वह कितनी बार सामायिक संयमपना प्राप्त कर सकता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं जहा बउसस्स' हे गौतम! सामायिकसंयत के एक भव में कम से कम बकुश के जैसा एक आकर्ष होता है और उत्कृष्ट से शत-पृथक्त्व दो सौ से लेकर ९०० नौ सौ तक आकर्ष होते हैं। 'छेदोवट्ठा-वणियस्स पुच्छा' हे भदन्त! छेदोपस्थापनीयसंयत के एक भव में कितने आकर्ष होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्को, उक्कोसेणं वीसपुहुत्तं' हे गौतम! छेदोपस्थापनीय संयत के एक भव में जघन्य से एक आकर्ष होता है और उत्कृष्ट से बीस पृथ-क्त्व दो बीसी से लेकर नौ बीसी तक इसमें यहां पांच अथवा छह-बीसी आदि बीसियां अर्थात् सौ अथवा एक सौ बीस आदि आकर्ष

છે? અર્થાત્ એક ભવમાં તે કેટલીવાર સામાયિક સંયતપણું પ્રાપ્ત કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं जहा बउसस्स' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયતને એક ભવમાં ઓછામાં ઓછા બકુશના કથન પ્રમાણે એક આકર્ષ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ-એટલે કે-બસોથી લઈને નવસો સુધીના આકર્ષ હોય છે. 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષકો હોય છે? આ પ્રશ્નના પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेण वीसपुहुत्त' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી વીસ પૃથક્ત્વ એટલે કે બે વીસથી લઈને નવ વીસ સુધીના આકર્ષો હોય છે.

विसुद्धियस्स पुच्छा' परिहारविशुद्धिकस्य खलु भदन्त ! एकभवग्रहणीयाः कियन्त, आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन-एक आकर्षो भवति एकस्मिन् भवे एकवारमेव संयमप्राप्ति र्भवति छेदोपस्थापनीयसंयतस्येति । 'उक्कोसेणं तिन्नि' उत्कर्षेण त्रय आकर्षा भवन्ति परिहारविशुद्धिकसंयतोहि परिहार-विशुद्धिकसंयतत्वं त्रीन् वारान् एकत्रभवे उत्कर्षतः प्रतिपद्यते इति । 'सुहुम-संपरायस्स पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य खलु भदन्त ! कति आकर्षा एकत्रभवे भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन एकत्रभवे एक एव आकर्षो भवति सूक्ष्मसंपरायसंयत-स्येति । 'उक्कोसेणं चत्तारि' उत्कर्षेण चत्वार आकर्षा भवन्ति एकत्रभवे सूक्ष्मसंप-रायसंयतस्य एकत्र भवे उपशमश्रेणीद्वयसंभवेन प्रत्येकं संक्लिश्यमानविशुद्धय-

होते हैं । 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' हे भदन्त ! परिहारविशुद्धिक-संयत के कितने आकर्ष एक भव में होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं तिन्नि' हे गौतम ! परिहार-विशुद्धिकसंयत के एक भव में जघन्य से एक आकर्ष और उत्कृष्ट से तीन आकर्ष होते हैं । तात्पर्य यही है कि परिहारविशुद्धिकसंयत को एक भव में कम से कम एक बार ही परिहारविशुद्धिकसंयतपना की प्राप्ति होती है और अधिक से अधिक तीन बार तक परिहारविशु-द्धिकसंयत की प्राप्ति होती है । 'सुहुमसंपरायस्स पुच्छा' हे भदन्त ! सूक्ष्मसंपरायसंयत को एक भव में कितने आकर्ष होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को, उक्कोसेणं चत्तारि' हे

'परिहारविसुद्धिए पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષો હોય છે ? 'गोयमा ! जहन्नेण एक्को उक्कोसेणं तिन्नि' હે ગૌતમ ! પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં જઘન્યથી એક આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ આકર્ષ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમાં ઓછામાં ઓછા એક જ વાર પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને વધારેમાં વધારે ત્રણ વખત સુધી પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયતપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

'सुहुमसंपरायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्को उक्कोसेणं चत्तारि' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને સૂક્ષ્મ

मानलक्षणसूक्ष्मसंपरायद्वय भावात् चतस्रः प्रतिपत्तयः सूक्ष्मसंपरायसंयतत्वे भवन्तीति। 'अहक्खायस्स-पुच्छा' यथाख्यातसंयतस्य खलु भदन्त! एक भवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं एक्को' जघन्येन एक आकर्षो भवति, एकत्र भवे यथाख्यातस्य, 'उक्कोसेणं दोन्नि' उत्कर्षतो द्वौ आकर्षों भवतः यथाख्यातसंयतस्य एकत्रभवे उपशमश्रेणीद्वयसंभवादिति भावः। नानाभवग्रहणा कर्षाधिकारे-'सामाइयसंजयस्स णं भंते!' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त! 'नानाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' नानाभवग्रहणीयाः-अनेक-

गौतम! सूक्ष्मसंपरायसंयत को सूक्ष्मसंपरायसंयमपने की प्राप्ति कम से कम एक बार होती है और अधिक से अधिक चार बार होती है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि सूक्ष्मसंपरायसंयत को एक भव में दो बार उपशमश्रेणी का संभव हो सकता है। इस कारण प्रत्येक श्रेणी में संक्लिश्यमान और विशुध्यमान ऐसे दो सूक्ष्मसंपराय होने से चार बार सूक्ष्मसंपरायपने की प्राप्ति हो सकती है। 'अहक्खायस्स पुच्छा' हे भदन्त! यथाख्यातसंयत के एक भव में कितने आकर्ष होते हैं? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं एक्को उक्कोसेणं दोन्नि' हे गौतम! जघन्य से एक और उत्कृष्ट से दो आकर्ष एक भव में यथाख्यातसंयत के होते हैं यथाख्यातसंयत के एक भव में दो बार उपशमश्रेणी का संभव होता है-अतः यहां उत्कृष्ट से इसके दो आकर्ष कहे गये हैं।

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! नाणा भवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता' हे भदन्त! सामायिकसंयत के अनेक भवों में ग्रहण

સંપરાય સંયતની પ્રાપ્તિ ઓછામાં ઓછી એકવાર હોય છે અને વધારેમાં વધારે ચારવાર હોય છે. આનુ તાત્પર્ય એ છે કે-સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો સંભવ હોય છે. તેથી પ્રત્યેક શ્રેણીમાં સંકિલશ્યમાન અને વિશુદ્ધયમાન એવા બે સૂક્ષ્મસંપરાય હોવાથી ચાર વાર સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રાપ્તિ થાય છે. 'अहक्खायस्स पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયતને એક ભવમાં કેટલા આકર્ષ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं एक्को उक्कोसेणं दोन्नि' હે ગૌતમ! જઘન્યથી એક અને ઉત્કૃષ્ટથી બે આકર્ષ એક ભવમાં યથાખ્યાત સંયતને હોય છે યથાખ્યાતસંયતને એક ભવમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો સંભવ હોય છે તેથી અહિયાં ઉત્કૃષ્ટથી તેને બે આકર્ષ કહ્યા છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते! नाणाभवग्गहणीया केवइया आगरिसा पन्नत्ता'

भवे ग्रहीतुं योग्याः कियन्त, आकर्षा भवन्ति अनेकस्मिन् भवे कियद्वारं सामायिकसंयतत्वस्य प्राप्ति र्भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह–'जहा बउसे' यथा बकुशः, बकुशस्य अनेकभवग्रहणीया येन रूपेण यावन्त आकर्षाः कथिता स्तेनैव रूपेण इहापि ज्ञातव्याः, तथाहि–'जघन्येन द्वौ आकर्षों भवतः, उत्कर्षेण तु सहस्रपृथक्त्वम् द्विसहस्रादारभ्य नवसहस्रवारं यावद् आकर्षा भवन्तीति। 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयतस्य खलु भदन्त! नानाभवग्रहणीयाः कियन्त आकर्षा भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहन्नेणं दोन्नि' जघन्येन द्वौ आकर्षों भवत छेदोपस्थापनीयसंयतस्य नानाभवे इति। 'उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतो सहस्सस्स' उत्कर्षेणोपरिनवानां शतानाम् अन्तः सहस्रस्य नवशतादधिकाः सहस्रतो न्यूना आकर्षा

होने योग्य ऐसे कितने आकर्ष होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं– 'गोयमा' जहा बउसे' हे गौतम! बकुश के जैसे अनेक भवग्रहणीय आकर्ष कहे गये हैं उसी प्रकार से उतने ही आकर्ष यहां पर भी जानना चाहिये। तथा च–जघन्य से दो आकर्ष और उत्कृष्ट से दो हजार से लेकर ९ हजार आकर्ष सामायिकसंयत के अनेक भवों में होते हैं। 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' हे भदन्त! छेदोपस्थापनीयसंयत के अनेक भवों में कितने आकर्ष होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं– 'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतो सहस्सस्स' हे गौतम! छेदोपस्थापनीयसंयत के नाना भवों में जघन्य से दो आकर्ष होते हैं और उत्कृष्ट से ९ सौ से ऊपर और एक हजार के

હે ભગવન્ સામાયિક સંયતને અનેક ભવો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવા કેટલા આકર્ષો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે– 'गोयमा! जहा बउसे' હે ગૌતમ! બકુશના કથન પ્રમાણે અનેક ભવગ્રહણવાળા આકર્ષો કહ્યા છે, એ પ્રમાણે એટલા જ આકર્ષો સામાયિક સંયતના સંબંધમાં પણ સમજવા. એટલે કે જઘન્યથી બે આકર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી લઇને નવ હજાર આકર્ષ સામાયિક સંયતોને અનેક ભવોમાં હોય છે. 'छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતને અનેક ભવોમાં કેટલા આકર્ષો હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतो सहस्सस्स' હે ગૌતમ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતને નાના ભવોમાં જઘન્યથી બે આકર્ષો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૯૦૦ નવ સોથી ઉપર અને એક હજારની અંદર બે આકર્ષ હોય

भवन्ति नानाभवग्रहणीयश्छेदोपस्थापनीयसंयतस्येति। कथमित्याह एकत्र किल भवग्रहणे आकर्षाणां विंशतयः षड् भवन्ति इति विंशत्युत्तरं शतमित्यर्थः, ततश्च अष्टाभि र्भवैर्गुणिता नवशतानि षष्ट्यधिकानि भवन्ति, इदं च सम्भवमात्रमाश्रित्य संख्याविशेषप्रदर्शनम् अतोऽन्यथापि-प्रकारान्तरेणापि यथा नवशतानि किञ्चिदधिकानि भवन्ति तथा कर्तव्यमिति। 'परिहारविसुद्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि' परिहारविशुद्धिकसंयतस्य जघन्येन नानाभवग्रहणीयौ द्वावेव आकर्षौ भवतः। 'उक्कोसेणं सत्त' उत्कर्षेण तु सप्त आकर्षा भवन्ति, परिहारविशुद्धिकसंयतस्य एकस्मिन् भवे उत्कर्षेण त्रिवारं परिहारविशुद्धिकचारित्रप्राप्तिर्भवतीत्युक्तत्वात्, एकस्मिन् भवे त्रिवारम् द्वितीयभवे द्विवारम् तथा तृतीयभवेऽपि द्विवारम् इत्यादि विकल्पतः सप्त आकर्षा भवन्ति परिहारविशुद्धिकसंयतस्येति भावः

भीतर आकर्ष होते हैं। ये आकर्ष इस प्रकार से होते हैं-एक भवग्रहण में १२० आकर्ष होते हैं। १२० में ८ भवों का गुणा करने से ९६० होते हैं। यह सम्भवमात्र को आश्रित करके संख्याविशेषका प्रदर्शन किया गया है। इस प्रकार से अतिरिक्त और भी दूसरे प्रकार से ९६० हो जायें तो वैसा कर लेना चाहिये। 'परिहारविसुद्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त' परिहारविशुद्धिकसंयत के नाना भवों में जघन्य से दो आकर्ष होते हैं और उत्कृष्ट से सात आकर्ष होते हैं। ये इस प्रकार से होते हैं-इसके एक भव में उत्कृष्ट से तीन बार आकर्ष होते हैं अर्थात् इस परिहारविशुद्धिकसंयत को एक भव में उत्कृष्ट से परिहारविशुद्धिक चारित्र की प्राप्ति तीन बार होती है। द्वितीय भव में दो बार होती है, तथा तृतीय भव में भी दो बार होती है। इस प्रकार ७ बार अनेक भवों में परिहारविशुद्धिकसंयत को परि-

છે, આ આકર્ષો આ પ્રમાણે હોય છે, એક ભવગ્રહણમાં ૧૨૦ એકસો વીસ આકર્ષ હોય છે. ૧૨૦ એકસો વીસમા ૮ આઠ ભવોને ગુણવાથી ૯૬૦ નવસો સાઈઠ થઈ જાય તેમ કહેવું જોઈએ. 'परिहारविसुद्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त' પરિહારવિશુદ્ધિક સયતને અનેક ભવોમા જઘન્યથી બે આકર્ષ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત આકર્ષ હોય છે. તે આ પ્રમાણે હોય છે.- તેના એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર આકર્ષ હોય છે અર્થાત્ આ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને એક ભવમા ઉત્કૃષ્ટથી પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ત્રણ વાર થાય છે. બીજા ભવમાં બે વાર થાય છે. તથા ત્રીજા ભવમાં પણ બે વાર થાય છે. આ રીતે ૭ સાત વાર અનેક ભવોમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને

'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नेणं दोन्नि' सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य जघन्येन द्वौ आकर्षौ भवतः, 'उक्कोसेणं णव' उत्कर्षेण नव आकर्षा भवन्ति सूक्ष्मसंपरायसंयतस्यैकत्र भवे चतुराकर्षाणां कथितत्वात् भवत्रयस्य च तस्याभिधानात् एकत्र भवे चत्वारः, द्वितीयेऽपि चत्वारः, तृतीयभवे एक एव एवं क्रमेण नव आकर्षा भवन्ति इति। 'अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं पंच' यथाख्यातसंयतस्य एकस्मिन् भवे द्वौ आकर्षौ, द्वितीयभवे चापि द्वौ, एकस्मिंश्च एक एव आकर्ष इति संकलनया पञ्च आकर्षा भवन्ति।

हारविशुद्धिक चारित्र की प्राप्ति होती है। 'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं णव' सूक्ष्मसंपरायसंयत के जघन्य से अनेक भवों में सूक्ष्मसंपराय चारित्र की प्राप्ति दो वार होती है और उत्कृष्ट से नौ वार होती है। इस प्रकार इसके अनेक भवों में आकर्ष जघन्य से दो और उत्कृष्ट से नौ होते हैं। सूक्ष्मसंपरायसंयत के एक भव में चार आकर्ष कहे गये हैं और इसके ३ भव बतलाये गये हैं। अतः एक भव में चार और द्वितीय भव में भी चार तथा तृतीय भव में एक इस क्रम से ९ आकर्ष होते हैं। 'अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि, उक्कोसेणं पंच' यथाख्यातसंयत के जघन्य से अनेक भवों में दो आकर्ष होते हैं और उत्कृष्ट से पांच आकर्ष होते हैं। पांच आकर्ष इसके इस प्रकार से होते हैं प्रथम भव में दो द्वितीय भव में दो और तृतीय भव में १ इस प्रकार से ये अनेक भवों के पांच आकर्ष हो जाते हैं।

२८ वां आकर्ष द्वार का कथन समाप्त

પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે 'सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं णव' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને જઘન્યથી અનેક ભવોમાં સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રની પ્રાપ્તિ બે વાર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ વાર થાય છે. આ રીતે તેને અનેક ભવોમાં જઘન્યથી બે અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ આકર્ષ હોય છે. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને એક ભવમાં ચાર આકર્ષ કહ્યા છે. અને તેના ૩ ત્રણ ભવ બતાવ્યા છે તેથી એક ભવમાં ચાર અને બીજા ભવમાં પણ ચાર તથા ત્રીજા ભવમાં એક એ ક્રમથી ૯ આકર્ષ હોય છે. 'अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच' યથાખ્યાત સંયતને જઘન્યથી અનેક ભવોમાં બે આકર્ષો હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ આકર્ષ હોય છે તેને પાંચ આકર્ષ આ પ્રમાણે હોય છે—પહેલા ભવમાં બે બીજા ભવમા બે અને ત્રીજા ભવમાં એક એ રીતે અનેક ભવોમાં ૫ પાંચ આકર્ષો થઇ જાય છે.

અઠ્યાવીસમું આકર્ષદ્વાર સમાપ્ત ॥૨૮॥

एकोनत्रिंशत्तमं कालद्वारम ह—'सामाइयसंजए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति कियत्काल-पर्यन्तं सामायिकसंयतो भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन एकं समयम् सामायिकचारित्रस्य प्राप्त्यनन्तरसमये एव मरणात् एकः समय एव भवति जघन्येन सामायिकसंयत-स्येति । 'उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' उत्कर्षेण देशोनै र्नवभिर्वर्षैरूना पूर्वकोटि देशोननववर्षन्यूनः पूर्वकोटिवर्षः उत्कर्षतः कालः, 'उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' इति यदुक्तं तत् गर्भ-समयादारभ्य ज्ञातव्यम् अन्यथा जन्मदिनाऽपेक्षया अष्ट वर्षैरूना एव पूर्वकोटि

२९ वें कालद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! जीव सामायिकसंयत कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' हे गौतम ! जीव सामायिकसंयत जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से कुछ कम नौ वर्षों से हीन एक कोटि पूर्वतक रहता है । सामायिकसंयत का काल जो जघन्य से एक समय का कहा गया है सो उसका कारण ऐसा है कि सामायिक चारित्र की प्राप्ति के बाद अनन्तर समय में ही उसका मरण हो जाता है । तथा इसका जो उत्कृष्ट काल कहा गया है वह गर्भ समय से लेकर के कहा गया है ऐसा जानना चाहिये । नहीं तो आठवर्ष कम पूर्व कोटि ही आना चाहिये । यदि जन्म दिन से इसकी गणना की

હવે ઓગણત્રીસમા કાળ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'सामाइय-संजएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ જીવો સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' હે ગૌતમ ! જીવ સામાયિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ નવ વર્ષ ઓછા એક પૂર્વકોટિ સુધી રહે છે. સામાયિક સંયતનો જે કાળ જઘન્યથી એક સમયનો કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે-સામાયિક ચારિત્ર્યની પ્રાપ્તિ પછીના અનંતર સમયમાં જ તેમનું મરણ થઈ જાય છે. તથા તેનો જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહેલ છે, તે ગર્ભ સમયથી લઈને કહ્યો છે. તેમ સમજવું. અથવા આઠ વર્ષ કમ પૂર્વકોટિનો સમજવો જોઈએ. જો જન્મ દિવસથી

भवतीति। 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' एवम्-सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीय-संयतोऽपि कालतः, जघन्येन एकसमयम् उत्कर्षेण देशोनैः नवभिर्वर्षैरूना पूर्वकोटि-रिति। 'परिहारविसुद्धिए जहन्नेणं एक्कं समयं' परिहारविशुद्धिको जघन्येन एकं समयम् परिहारविशुद्धिकस्य कालतो जघन्येन एकः समयो मरणापेक्षया भवति। 'उक्कोसेणं देसूणएहिं एगूणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' उत्कर्षेण देशोनैरे-कोनत्रिंशतावर्षैरूना पूर्वकोटिः, अयमाशयः-देशोननववर्षजन्मपर्यायेण केनापि पूर्वकोट्यायुष्केण प्रव्रज्या गृहीता तस्य च यदा विंशतिर्वर्षाणि दीक्षापर्यायस्य भवति तदा तस्य विंशतिवर्षप्रव्रज्यापर्यायस्य दृष्टिवादाध्ययनं कृतं स्यात्,

जावेगी तो 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' इसी प्रकार से छेदोपस्थापनीय-संयत के सम्बन्ध में भी काल की अपेक्षा से कथन जानना चाहिये। अर्थात् छेदोपस्थापनीयसंयत भी काल की अपेक्षा से एक समय तक जघन्य से और देशोन नौ वर्ष कम एक पूर्व कोटि तक उत्कृष्ट से छेदोपस्थापनीयसंयत रहता है। 'परिहारविसुद्धिए जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं एगूणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' परिहार-विशुद्धिक संयत जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से कुछ कम उन्तीस २९ वर्ष हीन पूर्व कोटि वर्ष तक परिहारविशुद्धिकसंयत रहता है। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है-कुछ कम नौ वर्ष की जन्म पर्यायवाले किसी पूर्वकोटि की आयु युक्त जीव ने दीक्षा ग्रहण की दीक्षा पर्याय के बीस वर्ष जब उसके हो जाते हैं तब तक वह दृष्टिवाद का अध्ययन कर लेता है इसके बाद वह

તેમની ગણના કરવામાં આવે તો 'एवं छेदोवट्ठावणिए वि' એજ પ્રમાણે છેદો-પસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં પણ કાળની અપેક્ષાથી કથન સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત પણ કાળની અપેક્ષાથી એક સમય સુધી જઘન્યથી અને દેશોન નવ વર્ષ ઓછા એક પૂર્વકોટિ સુધી ઉત્કૃષ્ટથી છેદો-પસ્થાપનીયપણામાં રહે છે, 'परिहारविसुद्धिए जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं एगूणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછા ૨૯ ઓગણત્રીસ વર્ષ હીન પૂર્વકોટિ વર્ષ સુધી પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતપણામાં રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-કંઈક ઓછા નવ વર્ષના જન્મ પર્યાયવાળા કોઈ પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા જીવને દીક્ષા ગ્રહણથી દીક્ષા પર્યાયના વીસ વર્ષ જ્યારે તેના પૂરા થઈ જાય ત્યાં સુધીમાં તે દ્રષ્ટિવાદનું અધ્યયન કરી લે છે,

तदनन्तरं स परिहारविशुद्धिकचारित्रं स्वीकुर्यात् तत् चारित्रं चाष्टादशमासमानमपि अविच्छिन्नतत्परिणामेन तेनाजन्मपालितम् इत्येवं क्रमेण एकोनत्रिंशद्वर्षोनां पूर्वकोटिं यावत्परिहारविशुद्धिकचारित्रं स्यात् इति। 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायो यथा निर्ग्रन्थः, जघन्येन एकं समयमुत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमिति। 'अहक्खाए जहा सामाइयसंजए' यथाख्यातसंयतो यथा सामायिकसंयतः, सामायिकसंयतवदेव यथाख्यातसंयतः जघन्येन एकं समयम् उपशमावस्थायां मरणापेक्षा जघन्येन एकं समयं कथितम् उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः स्नातकयथाख्यातसंयतापेक्षया इति। अथ पृथक्त्वेन तदाह—

परिहारविशुद्धिक चारित्र स्वीकार कर लेता है और इस चारित्र को इसके प्रमाण अनुसार वह १८ मास तक पालन करके भी जीवन पर्यन्त अविच्छिन्न रूप से उसी परिणाम से पालता है। इस क्रम से कुछ कम २९ वर्ष हीन एक पूर्व कोटि तक परिहारविशुद्धिकसंयत परिहारविशुद्धिक चारित्र को पालता है। इसीलिये इतना उत्कृष्ट रूप से उसके पालन का काल यहाँ प्रकट किया गया है। 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' सूक्ष्मसंपरायसंयत निर्ग्रन्थ के जैसा जघन्य से एक समय तक रहता है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। 'अहक्खाए जहा सामाइयसंजए' सामायिकसंयत के जैसे यथाख्यातसंयत जघन्य से एक समयतक यथाख्यातसंयत रहता है क्यों कि यथाख्यात का उपशम अवस्था में मरण की अपेक्षा से जघन्य एक समय होता है ऐसा कहा गया है। तथा उत्कृष्ट से वह देशोन पूर्वकोटि तक

તે પછી તે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રનો સ્વીકાર કરી લે છે. અને આ ચારિત્રને તેના પ્રમાણ પ્રમાણે તે ૧૮ અઢાર માસ સુધી પાલન કરીને પણ જીંદગી પર્યન્ત અવિચ્છિન્નપણાથી એજ પરિણામનું પાલન કરે છે. આ ક્રમથી કંઈક ઓછા ૨૯ ઓગણત્રીસ વર્ષ હીન એક પૂર્વકોટિ સુધી પરિહાર વિશુદ્ધિક સંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને પાળે છે. તેથી આટલો ઉત્કૃષ્ટ પણાથી તેનો પાલનકાળ અહિયાં બતાવેલ છે. 'सुहुमसंपराए जहा णियंठे' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત નિર્ગ્રન્થ પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમય સુધી રહે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'अहक्खाए जहा सामाइय संजए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યથાખ્યાતસંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી યથાખ્યાત સંયતપણામાં રહે છે. કેમકે યથાખ્યાતના ઉપશમ અવસ્થામાં મરણની અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમય હોય છે. તેમ કહ્યુ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે દેશોન પૂર્વકોટિ સુધી યથાખ્યાત સંયત સ્નાતક યથાખ્યાત સમયની

'सामाइयसंजया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' सामायिकसंयताः खलु भदन्त ! कालकः कियच्चिरं भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह–गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वद्धं' सर्वाद्धाम्–सर्वकालम् नास्ति तादृशः कालो यत्र सामायिकसंयताः कालतो न भवेयुरपि तु भवेयुरेवेति । 'छेदोवट्ठावणिएसु पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयताः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! जन्हनेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं' सार्द्धे द्वे वर्षशते उत्सर्पिणीकाले प्रथमतीर्थकरस्य पद्मनाभस्य तीर्थं यावत् छेदोपस्थापनीयं चारित्रं भवति तस्य तीर्थे च सार्द्धे द्वे वर्षशते यावद् भवतीति । 'उक्कोसेणं पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं' उत्कर्षेण पञ्चाशत्सागरोपमकोटिशतसहस्राणि अवसर्पिणीकाले आदितीर्थकरस्य तीर्थे

यथाख्यातसंयत स्नातक यथाख्यातसंयम की अपेक्षा से रहता है। 'सामाइयसंजयाणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' हे भदन्त ! सामायिकसंयतकाल की अपेक्षा से कहां तक रहते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! सव्वद्धं' हे गौतम ! सामायिकसंयत रूप से जीव सर्वकाल में रहते हैं। ऐसा कोई भी काल नहीं होता है कि जिसमें कोई न कोई जीव सामायिकसंयतरूप से मौजूद न हों। 'छेदोवट्ठावणिएसु पुच्छा' हे भदन्त ! छेदोपस्थापनीयसंयत काल की अपेक्षा से कब तक रहते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं' हे गौतम ! छेदोपस्थापनीयसंयतरूप से जीव जघन्य की अपेक्षा से २५० वर्ष तक रहते हैं और 'उक्कोसेणं पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं' उत्कृष्ट की अपेक्षा से ५० लाख करोड

અપેક્ષાથી રહે છે. 'सामाइयसंजयाणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કાળની અપેક્ષાથી ક્યાં સુધી તે અવસ્થામાં રહે છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- गोयमा ! सव्वद्धं' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયતપણાથી જીવ સર્વકાળ રહે છે. એવો કોઈ પણ કાળ નથી કે જેમાં કોઈને કોઈ જીવ સામાયિક સંયતપણાથી વર્તમાન ન હોય ?

'छेदोवट्ठावणिएसु पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળ તે અવસ્થામાં રહે છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- 'गोयमा ! जहन्नेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं' હે ગૌતમ ! છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાથી જીવ જઘન્યની અપેક્ષાથી ૨૫૦) અઢીસો વર્ષ સુધી રહે છે, અને 'उक्कोसेणं पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं' ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦ પચાસ લાખ કરોડ સાગરોપમ કાળ સુધી રહે છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકર

यावत् छेदोपस्थापनीयं चारित्रं प्रवर्तते तच्च तीर्थं पञ्चाशत् सागरोपमकोटि लक्षवर्षाणि यावत् प्रवर्त्तते अतएतादृशकालं छद्मस्थसंयतानां भवति, अत उक्तम्– 'उक्कोसेण पन्नासं' इत्यादि, ।

'परिहारविसुद्धिएसु पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयताः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवन्तीति पुच्छा प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं' जघन्येन देशोने द्वे वर्षशते परिहारविशुद्धिकसंयतस्य जघन्येन कालः, उत्सर्पिणीकाले प्रथमतीर्थंकरस्य समीपे शत-

सागरोपम तक रहते हैं। उत्सर्पिणीकाल में प्रथम तीर्थंकर पद्मनाभ के तीर्थ तक छेदोपस्थापनीय चारित्र होता है और इनका तीर्थ २५० वर्ष तक रहता है । इसलिये छेदोपस्थापनीयसंयत का काल की अपेक्षा से जघन्य काल २५० वर्ष का कहा गया है । तथा उत्कृष्ट से जो इसके रहने का काल कहा गया है वह अवसर्पिणीकाल में आदि तीर्थंकर के तीर्थ तक छेदोपस्थापनीय चारित्र रहता है और इनका तीर्थ पचास लाख करोड सागरोपम तक चलता है, इसलिये ऐसा काल छेदोपस्थापनीय संयतों का होता है । इसलिये 'उक्कोसेणं पन्नासं०' ऐसा कहा गया है । 'परिहारविसुद्धिएसु पुच्छा' हे भदन्त ! नाना जीवों की परिहारविशुद्धिकसंयत अवस्था कितने काल तक रहती है ? उतर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं' हे गौतम ! परिहारविशुद्धिकसंयत अवस्था कम से कम कुछ कम दो सौ वर्ष तक रहती है जैसे उत्सर्पिणीकाल में प्रथम तीर्थंकर के समीप में १०० वर्ष

પદ્મનાભના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે અને તેમનું તીર્થ ૨૫૦) અઢિસો વર્ષ સુધી રહે છે. તેથી છેદોપસ્થાપનીય સંયતનો કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય કાળ ૨૫૦) અઢિસો વર્ષનો કહ્યો છે. તથા તેને રહેવાનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી જે કહ્યો છે, તે અવસર્પિણી કાળમાં આદિનાથ તીર્થંકરના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર રહે છે. અને તેમનુ તીર્થ પચાસ લાખ કરોડનું હોય છે. તેથી 'उक्कोसेणं पन्नासं०' એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'परिहारविसुद्धिएसु पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક જીવોની પરિહારવિશુદ્ધિક અવસ્થા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं' હે ગૌતમ ! પરિહારવિશુદ્ધિક, સંયત અવસ્થા ઓછામાં ઓછા કંઇક ઓછા બસો વર્ષ સુધી રહે છે. જે રીતે ઉત્સર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકરની સમીપે ૧૦૦) સો વર્ષની આયુ-

वर्षायुष्कः कश्चिद् मनुष्यः परिहारविशुद्धिकचारित्रं गृह्णाति तथा जीवनान्ते तस्यैव तीर्थकरस्य समीपे अन्यः कश्चित् परिहारविशुद्धिकचारित्रमवाप्तः। तदनन्तरं तत्समीपे न कोऽपि चारित्रं गृह्णाति, इत्येवं क्रमेग द्वे वर्षशते तयोश्च प्रत्येकमेकोनत्रिंशति वर्षेषु गतेषु परिहारविशुद्धिकचारित्रप्रतिपत्तिरित्येवमष्टपञ्चाशता वर्षे र्न्यूने द्वे वर्षशते जघन्यः कालो भवतीति। 'उक्कोसेणं देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ' उत्कर्षेण देशोने द्वे पूर्वकोटयौ अवसर्पिणीकाले आदिमतीर्थकरस्य समीपे पूर्वकोटीवर्षायुष्कः कश्चित् परिहारविशुद्धिकं संयमं प्रतिपन्नस्तस्यान्तिके तज्जीवितान्ते अन्य एवादृश पूर्वकोटीवर्षायुष्क एव परिहारविशुद्धिकं संयमं

की आयुवाला कोई मनुष्य परिहारविशुद्धिकसंयम को-परिहारविशुद्धिक चारित्र को-अंगीकार करता है। तथा उसके जीवन के अन्त में उस के समीप में अन्य कोई दूसरा १०० वर्ष वाला जीव परिहारविशुद्धिक चारित्र को अंगीकार करता है। इसके बाद उसके पास कोई भी इस चारित्र को अंगीकार नहीं करता है, इस प्रकार से ये दोसौ वर्ष हो जाते हैं। परन्तु प्रत्येक को २९ उन्तीस वर्ष व्यतीत हो जाने पर ही परिहारविशुद्धिक चारित्र की प्रतिपत्ति होने से ५८ वर्ष कम दो सौ वर्ष यह जघन्य काल होता है। तथा उत्कृष्ट काल परिहारविशुद्धिकसंयत अवस्था का 'देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ' कुछ कम दो पूर्वकोटि का है। जैसे-अवसर्पिणीकाल में आदि के तीर्थंकर के पास एक पूर्वकोटि की आयुवाला कोई जीव परिहारविशुद्धिक संयम को धारण करलेता है और इतनी ही आयुवाला दूसरा कोई जीव उसकी आयु के अन्त में परिहारविशुद्धिकसंयम को धारण

ष्यवाळो कोई मनुष्य परिहारविशुद्धिक संयमने अर्थात् परिहारविशुद्धिक चारित्रने स्वीकारे छे. तथा तेना जीवनना अंतमां एज तीर्थंकरनी समीपे बीजो कोई १०० सो वर्षनी आयुष्यवाळो जीव परिहारविशुद्धिक चारित्रने स्वीकारे छे. ते पछी तेनी पासे कोई पण आ चारित्र स्वीकारता नथी, ए रीते आ बसो वर्ष थई जाय छे. परंतु दरेकने ओगणत्रीस वर्ष वीती जाय त्यारे ज चारित्रनी प्राप्ति थाय छे त्यारे ५८ अठावन वर्ष कम बसो वर्ष आ जघन्य काळ थाय छे. तथा परिहारविशुद्धिक अवस्थानो उत्कृष्ट काळ 'देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ' कंईक कम बे पूर्वकोटिनो छे. जेमके-अवसर्पिणी काळमां पहेला तीर्थंकरनी पांसे एक पूर्वकोटिनी आयुष्यवाळो कोई जीव परिहारविशुद्ध संयमने धारण करी ले छे, अने एटला ज आयुष्यवाळो कोई जीव तेना आयुष्यना अंतमां परिहारविशुद्ध संयमने धारण करे छे. ते

प्रतिपन्नः तयोश्च प्रत्येकमेकोनत्रिंशतिवर्षेषु गतेषु चारित्रप्रतिपत्तिरित्येवमष्ट पञ्चाशता वर्षैर्न्यूनं पूर्वकोटीद्वयं परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं स्यादिति। 'सुहुमसंपरायसंजया णं भंते ! पुच्छा' सूक्ष्मसंपरायसंयताः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवन्तीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' जघन्येन समयैकमात्रं भवति 'उक्कोसेणं अंतो मुहुत्तं' उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्त्तम्। 'अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया' यथाख्यातसंयताः यथा सामायिकसंयताः सामायिकसंयतवदेव यथाख्यातसंयता अपि सर्वकाले एव भवन्तीति। (२९)।

करता है। इसके बाद फिर कोई जीव इस चरित्र को प्राप्त नहीं करता है तो ऐसीस्थिति में २ कोटि वर्ष तक इस चारित्र का सद्भाव उत्कृष्ट से आ जाता है। परन्तु ये दोनों जीव अपनी आयु के २९ वर्ष निकल जाने के बाद ही इस चारित्र को प्राप्त करते हैं। अतः २ कोटि पूर्व० ५८ वर्ष से हीन हो जाते हैं। इसीलिये इसका उत्कृष्ट काल कुछ कम २ कोटि पूर्व का कहा गया है। 'सुहुमसंपरायसंजयाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! नाना जीवों की अपेक्षा से सूक्ष्मसंपरायसंयत का काल कितना है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! सूक्ष्मसंपरायसंयत जघन्य से एक समय तक और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है। 'अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया' यथाख्यातसंयतों का काल सामायिकसंयतों के जैसे है। अतः यथाख्यातसंयत सर्वकाल में पाये जाते हैं। २९ वें कालद्वार का कथन समाप्त।

પછી કોઈ જીવ આ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરતા નથી, આ સ્થિતિમાં બે કરોડ વર્ષ સુધી ઉત્કૃષ્ટથી આ ચારિત્રનો સદ્ભાવ આવી જાય છે. પરંતુ આ બન્ને જીવ પોતાના આયુષ્યના ૨૯ વર્ષ નીકળી ગયા પછી જ આ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી બે પૂર્વકોટિ ૫૮ અઠાવન વર્ષથી ન્યૂન થઈ જાય છે તેથી જ તેનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ કંઈક ઓછા બે પૂર્વકોટિનો કહેલ છે. 'सुहुमसंपरायसजयाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનો અનેક જીવોની અપેક્ષાથી કેટલો કાળ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્યથી એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. 'अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया' યથાખ્યાત સંયતનો કાળ સામાયિક સંયતની જેટલો જ છે, જેથી યથાખ્યાત સંયત સર્વ કાળમાં રહેતા હોય છે.

ઓગણત્રીસમા કાળદ્વારનું કથન સમાપ્ત

त्रिंशत्तममन्तरद्वारमाह-'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' सामायिकसंयतस्य सामायिकसंयतस्येति सामायिकसंयतो भूत्वा तत्परित्यागे पुनस्तस्य सामायिकसंयतत्वप्राप्तौ खलु भदन्त ! कियत्कालपर्यन्तम् अन्तरम्-व्यवधानं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं जहा पुलागस्स' जघन्येन यथा पुलाकस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमात्रम् व्यवधानं भवति उत्कर्षेणानन्तकालपर्यन्तं व्यवधानं भवति कालापेक्षया अनन्तावसर्पिण्युत्सर्पिण्यः, क्षेत्रतो देशोनापार्द्धपुद्गलपरावर्तं यावत्। यदि कश्चित्प्राणी आकाशस्य प्रत्येकस्मिन् प्रदेशे प्राप्नुवन् मरणेन यावताकालेन संपूर्णमपि लोकं व्याप्नुयात् तावता कालेन क्षेत्रापेक्षया बादरपुद्गलपरावर्त्तो भवतीति।

३० अन्तद्वार का कथन

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त ! सामायिकसंयत को वापिस सामायिकसंयतबनने में कितने काल का अन्तर होता है, उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं जहा पुलागस्स' हे गौतम ! पुलाक के जैसे यहां जघन्य से अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से अन्तर अनन्तकाल का है। काल की अपेक्षा से अनन्त अवसर्पिणी अनन्त उत्सर्पिणी का अन्तर रहता है और क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्द्ध पुद्गल परावर्त्त का अन्तर होता है। कोई प्राणी लोकाकाश के प्रत्येक प्रदेश में जन्म मरण करता हुआ सम्पूर्ण लोकाकाश के समस्त प्रदेशों को जितने समय में अपने जन्म मरण से व्याप्त कर लेता है उतने काल का नाम क्षेत्र की अपेक्षा

હવે ત્રીસમા અન્તર્દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ એક સામાયિક સંયતને ફરીથી સામાયિક સંયત થવામાં કેટલા કાળનું અંતર રહે છે? વ્યવધાન રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं जहा पुलागस्स' હે ગૌતમ ! પુલાકના કથન પ્રમાણે અહિયાં જઘન્યથી અંતર-વ્યવધાન એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ સુધીનું અંતર છે. કાળની અપેક્ષાથી અનંત અવસર્પિણી અનંત ઉત્સર્પિણીનું અંતર રહે છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું અંતર રહે છે. કોઈ પ્રાણી લોકાકાશના દરેક પ્રદેશમાં ક્રમથી જન્મમરણ કરતા થકા સંપૂર્ણ લોકાકાશના સઘળા પ્રદેશોને જેટલા સમયમા પોતાના જન્મમરણથી વ્યાપ્ત કરી લે છે. એટલા કાળનું નામ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી એક બાદર પુદ્ગલ પરા-

'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' एवं यावद् यथाख्यातसंयतस्य अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीय परिहारविशुद्धिक सूक्ष्मसंपरायसंयतानां ग्रहणं भवतीति, ततश्च छेदोपस्थापनीयादारभ्य यथाख्यातसंयतान्तानां जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतोऽनन्तं कालमंतरं भवतीति भावः । अथ समुच्चयेन बहुवचनमाश्रित्याह 'सामाइयसंजया णं भंते ! पुच्छा' सामायिकसंयतानां खलु भदन्त ! कियत्कालं यावदन्तरं भवतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नत्थि अंतरं' नास्ति अन्तरम् बहुत्वापेक्षया सामायिकसंयतानां कदापि अन्तरं न भवतीति । 'छेदोवट्ठावणियपुच्छा' 'छेदोपस्थापनीयसंयतानां कियत्कालपर्यन्तं व्यवधानं भवतीति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं' जघन्येन त्रिषष्टिवर्षसहस्राणि व्यव-

---

से एक बादर पुद्गलपरावर्त्त होता है । 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' इसी प्रकार से यावत्पदसे छेदोपस्थापनीय, परिहारविशुद्धिक, सूक्ष्मसंपरायसंयत और यथाख्यातसंयतके विषय में भी अपना अपना अन्तर समझलेना चाहिये। अब समुच्चयसे बहुवचनको लेकर कहता है– 'सामाइयसंजया णं भंते ! पुच्छा' है भदन्त ! बहुत सामायिकसंयत का कितने काल का अन्तर होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! नत्थि अंतरं' हे गौतम ! बहुत सामायिकसंयतों को अन्तर नहीं होता है क्यों कि इनमें कोई न कोई सामायिकसंयत सदा विद्यमान रहता ही है । 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' हे भदन्त ! छेदोपस्थापनीयसंयतों का कितने काल तक का अन्तर होता है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं– 'गोयमा ! जहन्नेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवम-

---

વર્ત હોય છે. 'एवं जाव अहक्खायसंजयस्स' એજ પ્રમાણે યાવત્ એક યથાખ્યાત સંયતનું એક બીજા યથાખ્યાત સંયતથી એક છેદોપસ્થાપનીયનું બીજા છેદોપસ્થાપનીયથી અને પરિહારવિશુદ્ધિકનું બીજા પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતથી અંતર-વ્યવધાન રહે છે.

'सामाइयसजयाणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ અનેક સામાયિક સંયતોને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ ! અનેક સામાયિક સંયતોનું અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓમાં કોઇને કોઈ સામાયિક સંયત સદા વિદ્યમાન રહે છે. 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' હે ગૌતમ !

भानम् अवसर्पिणीकाले दुष्षमापञ्चमारकं यावत् छेदोपस्थापनीयचारित्रं प्रवर्तते तदनन्तरं तस्या एव दुष्षमाया एकविंशतिवर्षसहस्रप्रमाणायामेव दुष्षमायां च प्रथमद्वितीयारके एकविंशतिवर्षसहस्रप्रमाणायां छेदोपस्थापनीयसंयमस्याभावो भवति, एवं चैकविंशतिवर्षसहस्रमानत्रयेण त्रिषष्टि वर्षसहस्राणां जघन्ये-नान्तरं भवतीति। 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कर्षेणाष्टा-दशसागरोपमकोटी कोटयः, उत्सर्पिणीकाले चतुर्विंशतितमजिनतीर्थे छेदोप-स्थापनीयं प्रवर्तते, ततश्च सुषमदुष्षमादि समा त्रये क्रमेण द्वित्रिचतुःसागरोपम-कोटी कोटी प्रमाणे अतीते अवसर्पिण्याश्चैकान्तसुषमादित्रये क्रमेण चतुस्त्रिद्वि

कोडाकोडीओ' हे गौतम! छेदोपस्थापनीयसंयतों का जघन्य से अन्तर तेसठ ६३ हजार वर्ष का और उत्कृष्ट अन्तर अठारह कोडाकोडी सागरोपम का होता है। अवसर्पिणीकाल में दुष्षमानामक पंचम आरक तक छेदोपस्थापनीय चारित्र होता है। इसके बाद इक्कीस हजार वर्ष प्रमाण छठे आरे में और उत्सर्पिणी के इक्कीस हजार वर्ष प्रमाण प्रथम आरे में और इक्कीस हजार वर्ष प्रमाण द्वितीय आरे में छेदोपस्थापनीय चारित्र का अभाव रहता है। इस प्रकार से तेसठ ६३ हजार वर्ष प्रमाण छेदोपस्थापनीयसंयतों का जघन्य से अन्तर आजाता है। उत्कृष्ट अन्तर इस प्रकार से है-उत्सर्पिणी के चोईस वें जिनके तीर्थ तक छेदोपस्थापनीय चारित्र होता है। इसके बाद दो सागरोपम कोडाकोडी प्रमाणवाले चतुर्थ आरे में तीन सागरोपम कोडाकोडी

છેદોપસ્થાપનીયનું જઘન્યથી અંતર ૬૩ ત્રેસઠ હજાર વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું હોય છે. અવસર્પિણી કાળમાં દુષ્ષમા નામના પાંચમા આરા સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે. તે પછી છઠ્ઠા આરામાં ૨૧ એકવીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્સર્પિણીના ૨૧ હજાર વર્ષ પ્રમાણ પહેલા આરામાં અને ૨૧ એકવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણ બીજા આરામાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો અભાવ થઈ જાય છે. આ રીતે ૬૩ તેસઠ હજાર વર્ષ પ્રમાણ છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું જઘન્યથી અંતર થઈ જાય છે. તેનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર આ પ્રમાણે છે-ઉત્સ-ર્પિણીના ૨૪ ચોવીસમા ભદ્ર કીર્તિ જીનના તીર્થ સુધી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે, તે પછી બે સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણવાળા ચોથા આરામાં ત્રણ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણવાળા ચોથા આરામાં ત્રણ સાગરોપમ કોડા-કોડી પ્રમાણવાળા પાંચમા આરામાં અને ચાર સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ-

सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणे अतीतप्राये प्रथमजिनतीर्थे छेदोपस्थापनीयं चारित्रं प्रवर्तते इत्येवं क्रमेणाष्टादशसागरोपमकोटी कोटी कालपर्यन्तं छेदोपस्थापनीय-संयमस्यान्तरं भवति। अत्र यद्यपि सर्वसंकलने उत्कृष्टपक्षे किञ्चिन्न पूर्यते यच्च पूर्व-सूत्रे जघन्य पक्षेऽधिकं भवति तदल्पत्वान्न विवक्षितमिति। 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' परिहारविशुद्धिकसंयतानां खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! जहन्नेणं चउरासीइं वाससह-स्साइं' जघन्येन चतुरशीतिर्वर्षसहस्राणि, परिहारविशुद्धिकसंयतस्य अन्तरं चतुरशी-

---

वाले पंचम आरे में और चार सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण वाले छठे आरे में तथा अवसर्पिणी के चार कोडाकोडी सागरो-पम प्रमाणवाले प्रथम आरे में तीन कोडाकोडी सागरोपम प्रमाणवाले द्वितीय आरे में और दो कोडाकोडी सागरोपम प्रमाणवाले तृतीय आरे में छेदोपस्थापनीय चारित्र नहीं होता है किन्तु इसके बाद अव-सर्पिणी के तृतीय आरे के अन्त में प्रथम जिनके तीर्थ में छेदोपस्था-पनीय चारित्र होता है। इस प्रकार से यह उत्कृष्ट अन्तर छेदोपस्था-पनीयसंयतों का निकल आता है। यहां उत्कृष्ट और जघन्य अन्तर की संकलना करने पर उत्कृष्ट पक्ष में कुछ काल कम रहता है और जघन्य पक्ष के अन्तर में कुछ काल बढता है तो भी वह अल्प होने से विवक्षित नहीं हुआ है। 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' हे भदन्त! परिहारविशुद्धिकसंयतों का अन्तर कितने काल का होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं चउरासीइं वाससहस्साइं

વાળા છઠ્ઠા આરામાં તથા અવસર્પિણીના ૪ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ-વાળા પહેલા આરામાં ૩ ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુવાળા બીજા આરામાં અને બે કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુવાળા ત્રીજા આરામાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોતું નથી. તે પછી અવસર્પિણીના ચોથા આરામાં પહેલા જીનના તીર્થમાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર હોય છે, એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અંતર છેદોપસ્થાપનીય સંયતોનું જણાઇ આવે છે. અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અંતરની સંકલના કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ પક્ષમાં કંઇક કાળ ઓછો રહે છે. અને જઘન્ય પક્ષના અંતરમાં કઇક કાલ વધે છે, તો પણુ તે અલ્પ હોવાથી વિવક્ષિત થયો નથી. 'परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा' હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहन्नेणं चउरासीइं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारससाग-

तिर्वर्षसहस्राणि भवन्ति, कथम्? अवसर्पिणीकालस्य दुष्पमा–दुष्पमदुष्पमयोरुत्सर्पिणीकालस्य दुष्पमदुष्पमा दुष्पमयोः प्रत्येकमेकविंशति वर्षसहस्रप्रमाणत्वेन चतुरशीतिर्वर्षसहस्राणां भवति तत्र च परिहारविशुद्धिकं न भवतीति कृत्वा जघन्यमन्तरं तस्य परिहारविशुद्धिकस्य चतुरशीतिर्वर्षसहस्राणां कथितमिति। यश्चेहान्तिमजिनानन्तरो दुष्पमायां परिहारविशुद्धिककालो यश्चोत्सर्पिण्या स्तृतीयसमायां परिहारविशुद्धिकप्रतिपत्तिकालात् पूर्वः कालो नासौ विवक्षितोऽल्पत्वादिति 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' उत्कर्षेणाष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः, उत्सर्पिण्यां चतुर्विंशतितमजिनतीर्थे परिहारविशुद्धिकसंयमः प्रवर्तते ततश्च सुषम-

---

उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवम कोडाकोडीओ' हे गौतम! परिहारविशुद्धिकसंयतों का अन्तर जघन्य से चौरासी हजार वर्ष का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर १८ कोडाकोडी सागरोपम का होता है। अवसर्पिणी काल के दुष्षमा में एवं दुष्षमदुष्षमाकाल में और उत्सर्पिणी के दुष्षमदुष्षमाकाल में एवं दुष्षमाकाल में प्रत्येक में २१–२१ हजार वर्ष का अन्तर रहता है। क्योंकि इन कालो में परिहारविशुद्धिकसंयत नहीं होते हैं। अतः इस बात को लेकर परिहारविशुद्धिकसंयत का अन्तर ८४ हजार वर्ष प्रमाण जघन्य से आजाता है। यहां अन्तिम तीर्थंकर के बाद पांच में आरे में परिहारविशुद्धिक चारित्र का काल और उत्सर्पिणी के तृतीय आरे में परिहारविशुद्धिक चारित्र को स्वीकार करने के पहिले का काल अल्प होने से विवक्षित नहीं हुआ है। उत्सर्पिणी में चौबीस वें तीर्थंकर के तीर्थ में परिहारविशुद्धिक

रोवमकोडाकोडीओ' હે ગૌતમ! પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોનું અંતર જઘન્યથી ચોરાશી હજાર વર્ષનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું અંતર હોય છે. અવસર્પિણી કાળના દુષ્ષમામાં અને દુષ્ષમદુષ્ષમા કાળમાં અને ઉત્સર્પિણી કાળના દુષ્ષમ દુષ્ષમા કાળમાં અને દુષ્ષમા કાળમાં દરેકમાં ૨૧–૨૧ એકવીસ, એકવીસ હજાર વર્ષનું અંતર રહે છે. કેમકે–આ કાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતો હોતા નથી. તેથી આ કારણને લઈને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતનું અંતર ૮૪ ચોર્યાશી હજાર વર્ષ પ્રમાણ જઘન્યથી થઈ જાય છે. અહિયાં છેલ્લા તીર્થંકરની પછી પાંચમા આરામાં પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રનો કાળ અને ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરામાં પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રને સ્વીકાર કર્યા પહેલાનો કાળ અલ્પ હોવાથી વિવક્ષિત થયો નથી. ઉત્સર્પિણીમાં ચોવીસમા તીર્થંકરના તીર્થમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમ હોય

दुष्षमादिसमात्रये क्रमेण द्वि त्रि चतुः सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणे अतीते अव-सर्पिण्याश्चकान्तसुषमादि त्रये क्रमे चतुस्त्रिद्विसागरोपमकोटी कोटीप्रमाणे अतीत-प्राये प्रथमजिनतीर्थे परिहारविशुद्धिकः प्रवर्त्तते इत्येवं क्रमेण परिहारविशुद्धिकस्य यथोक्तमष्टादशसागरोपमकोटीकोटी पर्यन्तं भवतीति । 'सुहुमसंपरायाणं जहा-णियंठाणं' सूक्ष्मसंपरायाणां यथा निर्ग्रन्थानाम् जघन्येन एकसमयस्य व्यवधानं भवति उत्कर्षेण षण्मासस्य व्यवधानं भवतीति । 'अहक्खायाणं जहा सामाइय-संजयाणं' यथाख्यातसंयतानां यथा सामायिकसंयतानाम्, जघन्येन एकं समयम् उत्कर्षेण संख्यातवर्षाणामन्तरं भवतीति (३०) ।

संयम होता है। इसलिये सुषमदुष्षमादि तीन आरों में क्रम से दो तीन और चार सागरोपम कोटाकोटी प्रमाणकाल व्यतीत हो जाने पर और अवसर्पिणी के सुषमादि तीन कालों के ४-३-२ कोटा कोटी सागरोपम प्रमाण काल व्यतीत प्राय हो जाने पर प्रथम जिनके तीर्थ में परिहारविशुद्धिक चारित्र प्राप्त होता है। इस क्रम से परिहारविशु-द्धिक का अन्तर उत्कृष्ट से १८ कोटा कोटी सागरोपम का आजाता है। 'सुहुमसंपरायाणं जहा णियंठाणं' सूक्ष्मसंपरायसंयतों का अन्तर निर्ग्रन्थों के जैसा जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से ६ माह का होता है। 'अहक्खायाणं जहा सामाइयसंजयाणं' यथाख्यात संयतों का अन्तर सामायिकसंयतो के जैसे जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से संख्यातवर्षों का होता है।

३० वां अन्तरद्वार का कथन समाप्त

છે, તેથી સુષમદુષ્ષમ વિગેરે ત્રણ આરાઓમાં ક્રમથી ત્રણ અને ચાર સાગ-રોપમ કોટાકોટિ પ્રમાણ કાળ વીત્યા પછી અને અવસર્પિણીના સુષમ વિગેરે ત્રણ કાળોમાં ૪-૩-૨ કોટાકોટિસાગરોપમ કાળ વ્યતીતપ્રાય થઇ જાય ત્યારે પહેલા જીનના તીર્થમાં પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. આ ક્રમથી પરિહારવિશુદ્ધિકનું અંતર ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ અઢાર કોટિકોટિ સાગરોપમનું આવી જાય છે 'सुहुमसंपरायाणं जहा णियंठाणं' સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોનું અંતર નિર્ગ્રન્થોના કથન પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ માસનું હોય છે. 'अहक्खायाणं जहा सामाइयसंजयाणं' યથાખ્યાતસંયતોનું અંતર સામાયિક સંયતોના અંતર પ્રમાણે જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષોનું હોય છે. એ રીતે આ ત્રીસમા અન્તરદ્વારનું કથન સમાપ્ત.

एकत्रिंशत्तमं समुद्घातद्वारमाह-'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' सामायिकसंयतस्य खलु भदन्त ! कति समुद्घाता भवन्तीति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'छ सदुग्घाया पन्नत्ता' षट्समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, 'जहा कसायकुसीलस्स' यथा कषायकुशीलस्य यथा कषायकुशीलस्य षट्समुद्घाताः कथितास्तथा सामायिकसंयतस्यापि वेदनासमुद्घातादारभ्य आहारकसमुद्घातान्ताः षडपि समुद्घाता ज्ञातव्या इति । 'एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि' एवं सामायिकसंयतवदेव छेदोपस्थापनीयसंयतस्यापि षट्समुद्घाता भवन्तीति ज्ञातव्यम् । 'परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स' परिहारविशुद्धिकसंयतस्यापि वेदनाकषायमारणान्तिकाः त्रयः समुद्घाता एव भवन्तीति

समुद्घात द्वार का कथन

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' हे भदन्त ! सामायिकसंयत के कितने समुद्घात कहे गये हैं । उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! छ समुग्घाया पण्णत्ता' हे गौतम ! सामायिकसंयत के ६ समुद्घात कहेगये हैं । 'जहा कसायकुसीलस्स' जिस प्रकार से कषायकुशील के ६ समुद्घात कहे गये हैं । वेदना समुद्घात से लेकर आहारक समुद्घात तक के सब समुद्घात सामायिकसंयत के होते हैं । 'एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि' सामायिकसंयत के जैसे छेदोपस्थापनीयसंयत के भी वेदना समुद्घात से लेकर आहारक समुद्घात तक ६ ही समुद्घात होते हैं । 'परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स' परिहारविशुद्धिकसंयत के पुलाक के जैसा वेदना, कषाय और मारणान्तिक

હવે એકત્રીસમા સમુદ્દ્ઘાતદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'सामाइयसंजयस्स णं भंते ! कइ समुग्घाया पन्नत्ता' હે ભગવન્ સામાયિકસંયતને કેટલા સમુદ્દ્ઘાત કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! छ समुग्घाया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયતને છ સમુદ્દ્ઘાતો કહ્યા છે. 'जहा कसायकुसीलस्स' જે પ્રમાણે કષાય કુશીલને છ સમુદ્દ્ઘાતો કહ્યા છે. તે પ્રમાણે વેદના સમુદ્દ્ઘાતથી લઇને આહારક સમુદ્દ્ઘાત સુધીના સઘળા સમુદ્દ્ઘાતો સામાયિક સંયતને હોય છે. 'एवं छेदोवट्ठावणियस्स वि' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયતને પણ વેદના સમુદ્દ્ઘાતથી લઇને આહારક સમુદ્દ્ઘાત સુધીના છ સમુદ્દ્ઘાતો હોય છે. 'परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स' પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને પુલાકના કથન પ્રમાણે વેદના, કષાય અને મારણાન્તિક આ ત્રણ સમુદ્દ્ઘાતો હોય છે,

ज्ञातव्यम्। 'सुहुमसंपरायस्स जहा णियंठस्स' सूक्ष्मसंपरायसंयतस्य यथा निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थवदेव सूक्ष्मसंपरायसंयतस्यैकोऽपि समुद्घातो न भवतीति । 'अहक्खायस्स जहा सिणायस्स' यथाख्यातसंयतस्य यथा स्नातकस्य स्नातकवदेव यथाख्यातसंयतस्य एक एव केवलिसमुद्घातो भवतीति (३१) ॥सू०६॥

मूलम्—सामाइयसंजए णं भंते! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे पुच्छा गोयमा! नो संखेज्जइभागे जहा पुलाए। एवं जाव सुहुमसंपराए। अहक्खायसंजए जहा सिणाए ३२। सामाइयसंजए णं भंते! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ० जहेव होज्जा तहेव फुसइ ३३। सामाइयसंजए णं भंते कयरंमि भावे होज्जा? गोयमा! ओवसमिए भावे होज्जा। एवं जाव सुहुमसंपराए। अहक्खायसंजए पुच्छा, गोयमा! उवसमिए वा खइए वा भावे होज्जा ३४। सामाइय संजया णं भंते! एगसमएणं केवइया होज्जा? गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं। छेदोवट्ठावणिया पुच्छा, गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्चं सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि जहन्नेणं कोडीसयपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडीसयपुहुत्तं। परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा। सुहुम-

---

ये तीन समुद्घात होते हैं। 'सुहुमसंपरायस्स जहा णियंठस्स' सूक्ष्मसंपरायसंयत को निर्ग्रन्थ के जैसा एक भी समुद्घात नहीं होता है। 'अहक्खायस्स जहा सिणायस्स' यथाख्यातसंयत के स्नातक के जैसा केवलिसमुद्घात ही होता है। ३१ वां समुद्घात द्वार का कथन समाप्त ॥सू०६॥

'सुहुमसपरायस्स जहा णियंठस्स' सूक्ष्मसंपराय संयतने निर्ग्रन्थना कथन प्रमाणे એક પણ સમુદ્ઘાત હોતા નથી. 'अहक्खायस्स जहा सिणायस्स' યથાખ્યાત સંયતને સ્નાતકના કથન પ્રમાણે કેવળ એક કેવલીસમુદ્ઘાત જ હોય છે. એ રીતે આ એકત્રીસમા સમુદ્ઘાતદ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥સૂ૦ ૬॥

संपराया जहा णियंठा। अहक्खायसंजया णं पुच्छा, गोयमा! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि। जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं बावट्ठसयं अट्ठुत्तरसयं खवगाणं, चउप्पन्नं उवसामगाणं। पुव्वपडिवन्नए पडुच्च जहन्नेणं कोडीपुहुत्तं उक्कोसेणं वि कोडीपुहुत्तं ३५। एएसि णं भंते! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिय सुहुमसंपराय अहक्खायसंजयाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा सुहुमसंपरायसंजया परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुणा अहक्खायसंजया संखेज्जगुणा छेदोवट्ठावणियसंजया संखेज्जगुणा सामाइयसंजया संखेज्जगुणा३६ ॥सू० ७॥

छाया—सामायिकसंयतः खलु भदन्त! लोकस्य किं संख्येयभागे भवेत् असंख्येयभागे पृच्छा गौतम! नो संख्येयभागे यथा पुलाकः एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायः। यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः। (३२)। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! लोकस्य किं संख्येयभागं स्पृशति० यथैव भवेत् तथैव स्पृशति ३३। सामायिकसंयतः खलु भदन्त! कतरस्मिन् भावे भवेत्? गौतम! औपशमिके भावे भवेत्। एवं यावत् सूक्ष्मसंपरायः। यथाख्यातसंयतः पृच्छा गौतम! औपशमिके वा क्षायिके वा भावे भवेत् ३४। सामायिकसंयताः खलु भदन्त! एकसमयेन कियन्तो भवेयुः? गौतम! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य यथा कषायकुशीलः तथैव निरवशेषम्। छेदोपस्थापनीयः पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति। यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम्। पूर्वप्रतिपन्नान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति यदि अस्ति जघन्येन कोटीशतपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि कोटिशतपृथक्त्वम्। परिहारविशुद्धिका यथा पुलाकाः सूक्ष्मसंपराया यथा निर्ग्रन्थाः। यथाख्यातसंयताः खलु पृच्छा गौतम! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति। यदि अस्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण द्वाषष्टिशतम् अष्टोत्तरशतं क्षपकाणाम् चतुः पञ्चाशदुपशामकानाम्। पूर्वप्रतिपन्नान प्रतीत्य जघन्येन कोटिपृथक्त्वमुत्कर्षेणापि कोटिपृथक्त्वम् (३५)।

एतेषां खलु भदन्त ! सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायथाख्यातानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्मसंपरायसंयताः, परिहारविशुद्धिकसंयताः संख्येयगुणाः, यथाख्यातसंयताः संख्येयगुणाः, छेदोपस्थापनीयसंयताः संख्येयगुणाः सामायिकसंयताः संख्येयगुणाः ॥२६सू०७॥

टीका—द्वात्रिंशत्तमं क्षेत्रद्वारमाह-"सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा असंखेज्जइभागे' पुच्छा' लोकस्य किं संख्येयभागे भवेत् असंख्येयभागे वा भवेत् संख्यातेषु भागेषु वा भवेत् असंख्यातेषु भागेषु वा भवेत् सर्वलोके वा भवेत् इति पृच्छा पदेन प्रश्नो ज्ञातव्यः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो संखेज्जइभागे जहा पुलाए' नो संख्येयभागे भवेत् किन्तु असंख्येयभागे भवेत् न वा संख्यातेषु भागेषु भवेत् न वा असंख्यातेषु लोकस्य भागेषु भवेत् न वा सर्वलोके.

३२ क्षेत्रद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते !' हे भदन्त ! सामायिकसंयत 'लोगस्स संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा, पुच्छा' लोक के संख्यातवें भाग में होता है ? अथवा असंख्यातवें भाग में होता है अथवा संख्यातभागों में होता हैं। अथवा असंख्यात भागों में होता है। अथवा समस्त लोक में होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे जहा पुलाए' हे गौतम ! सामायिकसंयत लोक के संख्यातवें भाग में नहीं होता है, किन्तु लोक के असंख्यातवें भाग में होता है। वह लोक के संख्यातभागों में नहीं होता है और न लोक के असंख्यात भागों में होता है । तथा वह सर्वलोक में भी नहीं होता है । इस क्रम से पुलाक

હવે બત્રીસમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसजए णं भंते !' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'लोगस्स संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइभागे होज्जा पुच्छा' લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે ? કે અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે ? અથવા સંખ્યાત ભાગોમાં હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત ભાગોમાં હોય છે ? અથવા સઘળા લોકમાં હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णो संखेज्जइभागे जहा पुलाए' હે ગૌતમ ! સામયિક સયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોતા નથી પરંતુ લોકના અસખ્યાત ભાગમાં હોય છે તે લોકના સખ્યાત ભાગોમાં હોતા નથી અને અસંખ્યાત ભાગોમાં પણ હોતા નથી, તથા તે સર્વલોકમાં પણ હોતા નથી, આ ક્રમથી પુલાકના પ્રકરણ પ્રમાણે અહિયાં

भवेदित्येवं क्रमेण पुलाकप्रकरणवदुत्तरमत्रसेयम् । 'एवं जाव सुहुमसंपराए' एवं सामायिकसंयतवदेव यावत्सूक्ष्मसंपरायोऽपि ज्ञातव्यः, अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसंयतयोः संग्रहो भवति तथा च छेदोपस्थापनीयादारभ्य सूक्ष्मसंपरायान्ताः संयताः न लोकस्य संख्येये भागे भवेयु नैवा संख्यातेषु भागेषु भवेयु नैवा सर्वलोके भवेयुः किन्तु लोकस्यासंख्यातभागमात्रे भवेयुरिति भावः । 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयतो यथा स्नातकः यथाख्यातसंयतोहि लोकस्य संख्येयभागे न भवेत् न वा लोकस्य संख्यातेषु भागेषु भवेत् किन्तु लोकस्य असंख्येयभागे भवेत् असंख्यातेषु भागेषु वा भवेत् सर्वलोके वा भवेत् केवलिसमुद्घातापेक्षयेति द्वात्रिंशत्तमद्वारम् (३२)

के प्रकरण के जैसा यहां उत्तर जानना चाहिये। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' सामायिकसंयत के जैसा ही यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयत भी जानना चाहिये । यहां यावत्पद से छेदोपस्थापनीयसंयत एवं परिहारविशुद्धिकसंयत इन दोनों का ग्रहण हुआ है । तथा च-छेदोपस्थापनीयसंयत से लेकर सूक्ष्मसंपरायसंयत तक के जीव लोक के संख्यातवें भाग में लोक के संख्यातो भागों में लोक के असंख्यातों भागों में एवं सर्व लोक में नहीं होते हैं किन्तु वे सब लोक के असंख्यातवें भाग में ही होते हैं। 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' यथाख्यातसंयत स्नातक के जैसे लोक के संख्यातवें भाग में नहीं होते है, संख्यातभागों में नहीं होते है । किन्तु वे लोक के असंख्यातवें भाग में होते हैं, असंख्यातभागों में होते हैं और सर्वलोक में भी होते हैं। सर्वलोक में उसके होने का कथन केवलि समुद्घात की अपेक्षा से है ऐसा जानना चाहिये । ३२ वां क्षेत्रद्वार का कथन समाप्त ।

ઉત્તર વાક્ય સમજવું. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' સામાયિક સંયતના કથન પ્રમાણે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનું કથન પણ સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે તથા છેદોપસ્થાપનીય સયતથી લઈને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સુધીના જીવો લોકના સંખ્યાતમા ભાગોમાં લોકના અસંખ્યાત ભાગોમાં અને સર્વલોકમાં હોતા નથી. પણ તે બધા લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જ હોય છે. 'अहक्खायसंजए जहा सिणाए' યથાખ્યાત સંયત સ્નાતકના કથન પ્રમાણે લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોતા નથી સંખ્યાત ભાગોમાં હોતા નથી. પરંતુ તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા હોય છે, અસંખ્યાત ભાગોમા હોય છે, અને સર્વ લોકમાં પણ હોવાનુ કથન કેવલિસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી છે, તેમ સમજવું, બત્રીસમા ક્ષેત્રદ્વારનું કથન સમાપ્ત

त्रयस्त्रिंशत्तमं स्पर्शनाद्वारमाह-'सामाइयसंजए णं भंते !' सामायिकसंयतः खलु भदन्त ! 'लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ०' लोकस्य किं संख्येयभागं स्पृशति असंख्येयभागं वा स्पृशति इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'जहेव' इत्यादि, 'जहेव होज्जा तहेव फुसइ' यथैव भवेत् तथैव स्पृशति यथैव सामायिकसंयतः लोकस्य न संख्येयभागे भवति इत्यादि क्षेत्रद्वारे कथितम् तथैवात्रापि सामायिकसंयतः न लोकस्य संख्येयभागं स्पृशति किन्तु असंख्येयभागमात्रं स्पृशति न वा संख्यातान् भागान् स्पृशति न वा असंख्यातान् भागान् स्पृशति न वा सर्वलोकं स्पृशतीति सामायिकसंयतादारभ्य यथाख्यातान्ता भवन्तीति ३३।

---

३३ वां स्पर्शन द्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते !' हे भदन्त ! सामायिकसंयत 'लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ०' क्या लोक के संख्यातवें भाग का स्पर्श करता है ? अथवा असंख्यातवें भाग का स्पर्श करता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'जहेव होज्जा तहेव फुसइ' जिस प्रकार 'होज्जा' क्षेत्रद्वारमें कहा है वैसा ही यहां स्पर्शनाद्वार में भी कहदेना चाहिये, अर्थात् हे गौतम ! सामायिकसंयत लोक के संख्यातवे भाग का स्पर्श नहीं करता है, लोक के संख्यातभागों को स्पर्श नहीं करता है, लोक के असंख्यात भागों की स्पर्शना नहीं करता है और न वह सर्व लोक की स्पर्श करता है। किन्तु लोक के असंख्यातवें भाग की ही स्पर्शना करता है। इसी प्रकार का कथन सामायिकसंयत से लेकर यावत् यथाख्यातसंयत तक क्षेत्रद्वार जैसा ही जानना चाहिये।

३३ वां स्पर्शना द्वार का कथन समाप्त।

હવે તેત્રીસમા સ્પર્શના દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते !' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત 'लोगस्स किं सखेज्जइभागं फुसइ०' લોકના સંખ્યામા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે? અથવા અસંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहेव होज्जा तहेव फुसइ' હે ગૌતમ ! સામાયિક સંયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરતા નથી. લોકના અસંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરતા નથી. અને તે સર્વ લોકનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગનો જ સ્પર્શ કરે છે. આ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ યથાખ્યાત સંયત સુધી સમજવું. એ રીતે આ તેત્રીસમા સ્પર્શના દ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥

भावद्वारमाह–'सामाइयसंजए णं भंते!' सामायिकसंयतः खलु भदन्त! 'कयरंमि भावे होज्जा' कतरस्मिन् भावे भवेदिति प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'खओवसमिए भावे होज्जा' क्षायोपशमिके भावे भवेत् क्षायोपशमिकभाववान् सामायिकसंयतो भवेदिति। 'एवं जाव सुहुम-संपराए' एवं सामायिकसंयतवदेव यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयतोऽपि क्षायोपशमिके भावे एव भवेत् अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयसंयतपरिहारविशुद्धिकसंयतयोः संग्रहो भवति तथा–चेमौ द्वावपि सामायिकसंयतवदेव केवलम् क्षायोपशमिक भावे एव भवेताम् इति। 'अहक्खायसंजए पुच्छा' यथाख्यातसंयतः खलु भदन्त! कतरस्मिन् भावे भवेदिति पृच्छा प्रश्नः भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि,

---

३४ वां भावद्वार का कथन

'सामाइयसंजए णं भंते कयरंमि भावे होज्जा' हे भदन्त! सामायिकसंयत कौन से भाव में होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा! खओवसमिए भावे होज्जा' हे गौतम। सामायिकसंयत क्षायोपशमिक भाव में होता है अर्थात् सामायिकसंयत क्षायोपशमिक भाव वाला होता है। 'एवं जाव सुहुमसंपराए' सामायिकसंयत के जैसा ही यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयत भी क्षायोपशमिक भाव में ही होता है। यहां यावत् शब्द से छेदोपस्थापनीयसंयत और परिहार-विशुद्धिकसंयत इन दो का ग्रहण हुआ है। तथा च ये दो संयत भी केवल क्षायोपशमिक भाव में ही होते हैं। 'अहक्खायसंजए पुच्छा' हे भदन्त! यथाख्यातसंयत किस भाव में होता है? अर्थात् यथाख्यात-

---

હવે ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'सामाइयसंजए णं भंते! कयरंमि भावे होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિક સંયત કયા ભાવમાં હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! ओवसमिए भावे होज्जा' હે ગૌતમ! સામાયિક સંયત ઔપશમિક ભાવવાળા હોય છે. 'एवं जाव सुहुमसंपराए' સામાયિક સંયત પ્રમાણે જ યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત પણ ઔપશમિક ભાવવાળા જ હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત આ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે. એટલે કે આ બન્ને સંયતો કેવળ ઔપશમિક ભાવવાળા જ હોય છે.

'अहक्खायसंजए पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત કયા ભાવમાં હોય છે? અર્થાત્ યથાખ્યાત સંયત કયા ભાવવાળા હોય છે? આના ઉત્તરમાં

'गोयमा' हे गौतम ! 'ओवसमिए वा होज्जा' यथाख्यातसंयतः औपशमिके वा भावे भवेत् क्षायिके वा भवे भवेदिति ३४।

पञ्चत्रिंशत्तमं परिमाणद्वारमाह-'सामाइयसंजया णं भंते' सामायिकसंयताः खलु भदन्त ! 'एगसमएणं केवइया होज्जा' एकसमयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः कियन्तो भवेयुः उत्पद्यन्ते इति परिमाणद्वारे प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए य पडुच्च' प्रतिपद्यमानांश्च प्रतीत्य 'जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं' यथा कषायकुशीलाः कथिता स्तथैव निरवशेषमिहापि ज्ञातव्यम् । प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यादस्ति स्यान्नास्ति यदि

संयत किस भाव वाला होता है ? उत्तर में भगवान् कहते हैं-'गोयमा ! उवसमिए वा खाइए वा होज्जा' हे गौतम ! यथाख्यातसंयत औपशमिक भाव में भी होता है और क्षायिक भाव में भी होता है ।

३४ वां भाव द्वार का कथन समाप्त ।

३५ वां परिमाण द्वार का कथन

'सामाइयसंजया णं भंते एगसमएणं केवइया होज्जा' हे भदन्त ! सामायिकसंयत एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा' पडिवज्जमाणए य पडुच्च जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं' हे गौतम ! जिस प्रकार कषायकुशील कहे गये हैं उसी प्रकार सम्पूर्ण रूप से यहां सामायिकसंयत भी कह लेना चाहिये। इस प्रकार प्रतिपद्यमान सामायिक संयतों की अपेक्षा से सामायिक संयत एक समय में होते भी हैं और नहीं भी होते हैं यदि वे एक

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! उवसमिए खाइए वा होज्जा' હે ગૌતમ ! યથાખ્યાત સંયત ઔપશમિક ભાવવાળા પણ હોય છે અને ક્ષાયિક ભાવવાળા પણ હોય છે. એ રીતે આ ચોત્રીસમા ભાવદ્વારનું કથન સમાપ્ત ॥

હવે પાંત્રીસમાં પરિમાણદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે-

'सामाइयसंजया णं भंते ! एगसमएणं केवइया होज्जा' હે ભગવન્ સામાયિકસંયત એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पडिवज्जमाणए य पडुच्च जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે કષાય કુશીલના સંબંધમાં કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમગ્ર રીતે અહિયાં સામાયિક સંયતના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું. આ રીતે પ્રતિપદ્યમાન સામાયિક સંયતોની અપેક્ષાથી સામાયિક સંયત એક સમયમાં હોય પણ છે, અને નથી પણ હોતા જો તે એક

अस्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण सहस्रपृथक्त्वं द्वि सहस्रादारभ्य नव सहस्रपर्यन्तं समुत्पद्यन्ते एक समये, पूर्वप्रतिपन्नान् प्रतीत्य तु जघन्येन कोटिसहस्रपृथक्त्वम् उत्कृष्टतोऽपि कोटिसहस्रपृथक्त्वम् द्वि कोटि-सहस्रादारभ्य नव कोटिसहस्रपर्यन्तम् एक समये भवन्तीति । 'छेदोवट्ठावणिया पुच्छा' छेदोपस्थापनीयसंयताः भदन्त ! एकसमये कियन्तो भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए' प्रतिपद्य-मानान् वर्तमानकालिकप्रतिपत्त्रपेक्षया 'पडुच्च' प्रतीत्य 'सिय अत्थि सिय-नत्थि' स्यात्सन्ति-कदाचिद्भवन्ति स्यान्नसन्ति-कदाचिन्न भवन्ति । 'जइ अत्थि'

समय में होते हैं तो कम से कम एक भी होता है दो भी होते हैं और तीन भी होते हैं । और अधिक से अधिक रूप में वे सहस्र पृथक्त्व अर्थात् दो हजार से लेकर नौ हजार तक भी एक समय में होते हैं और जब पूर्वप्रतिपन्न सामायिकसंयतों का विचार एक समय में होने का किया जाता है तो वे जघन्य और उत्कृष्ट से कोटि सहस्र पृथक्त्व होते हैं-दो कोटिसहस्र से लेकर नौ कोटिसहस्र तक होते हैं । 'छेदोवट्ठावणिया पुच्छा' हे भदन्त ! 'छेदोपस्थापनीयसंयत एक समय में कितने होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा !' हे गौतम ! 'पडिवज्जमाणए' वर्त्तमानकाल में छेदोपस्थापनीय चारित्र को प्राप्त करने वाले छेदोपस्थापनीयसंयतों की अपेक्षा से 'सिय अत्थि सिय नत्थि' वे एकसमय में कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं । 'जइ अत्थि' यदि होते हैं तो वे जघन्य से

સમયમાં હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક પણ હોય છે, બે પણ હોય છે, અને ત્રણ પણ હોય છે, અને વધારેમાં વધારે તેઓ બે હજારથી લઈને ૯ નવ હજાર સુધી પણ એક સમયમાં હોય છે. અને જ્યારે પૂર્વ પ્રતિપદ્યમાન સામાયિકનો વિચાર એક સમયમાં હોવાના સંબંધમાં કરવામાં આવે તો તેઓ જઘન્યથી કોટિ સહસ્ર પૃથક્ત્વ પણ હોઈ શકે છે. અર્થાત્ બે કોટિ સહસ્રથી લઈને નવ કોટિસહસ્ર સુધી હોઈ શકે છે 'छेदोवट्ठावणिए पुच्छा' હે ભગવન્ છેદોપસ્થાપનીય સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पडिवज्ज-माणए' વર્તમાન કાળમાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરવાવાળા છેદોપ-સ્થાપનીય સંયતોની અપેક્ષાથી 'सिय अत्थि सिय नत्थि' તેઓ કદાચિત એક સમયમાં હોય પણ છે, અને કદાચિત્ નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि'

यदि सन्ति-भवन्ति तदा-'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्निवा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा 'उक्कोसेणं सयपुहुत्तं' उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् द्विशतादारभ्य नव शतपर्यन्तम्। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्वमतिपद्यमानान् प्रतीत्य-पूर्वकालिक छेदोपस्थापनीयसंयमप्राप्तपुरुषान् अपेक्ष्येत्यर्थः 'सिय अत्थि सिय नत्थि' स्यात्-कदाचित् सन्ति-भवन्ति स्यात्-कदाचित् न सन्ति-न भवन्ति 'जइ अत्थि' यदि सन्ति तदा 'जहन्नेणं कोडीसयपुहुत्तं' जघन्येन कोटिशतपृथक्त्वम् 'उक्कोसेण वि कोडि सयपुहुत्तं' उत्कर्षेणापि कोटि शतपृथक्त्वम् 'परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा' परिहारविशुद्धिकाः खलु भदन्त! एकसमये कियन्तो भवन्तीति प्रश्नः! हे गौतम! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति यदि

एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और उत्कृष्ट से 'सय पुहुत्तं' शतपृथक्त्व होते हैं-दो सौ से लेकर ९ सौ तक एक समय में होते हैं। तथा-'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्व प्रतिपन्नकों की अपेक्षा से-पूर्वकाल में छेदोपस्थापनीयसंयम को प्राप्त हुए पुरुषों की अपेक्षा से-वे 'सिय अत्थि सिय नत्थि' एक समय में कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं 'जइ अत्थि यदि वे होते हैं तो 'जहन्नेणं कोडी सयपुहुत्तं' जघन्य से कोटिशत पृथक्त्व होते हैं और 'उक्कोसेणं वि' उत्कृष्ट से भी वे 'कोडिसयपुहुत्तं' कोटिशत पृथक्त्व होते हैं। 'परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा' पुलाकों के जैसे एक समय में परिहारविशुद्धिकसंयत होते हैं-अर्थात् जब गौतम ने प्रभुश्री से पूछा कि हे भदन्त! परिहारविशुद्धिकसंयत एक समय में कितने होते हैं?

જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'सयपुहुत्तं' શતપૃથક્ત્વ હોય છે, એટલે કે બસોથી લઈને નવસો સુધી એક સમયમાં હોય છે. તથા 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' પૂર્વ પ્રતિપન્નની અપેક્ષાથી-પૂર્વકાળમાં છેદોપસ્થાપનીય પ્રાપ્ત થયેલા પુરૂષોની અપેક્ષાથી 'सिय अत्थि सिय नत्थि' એક સમયમાં કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि' જો તેઓ હોય છે, તો 'जहन्नेण कोडीसयपुहुत्त' જઘન્યથી કોટિ શતપૃથક્ત્વ હોય છે. 'उक्कोसेण वि कोडीसयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી પણ કોટિ શતપૃથક્ત્વ હોય છે. 'परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा' પુલાકોના કથન પ્રમાણે એક સમયમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતો હોય છે. અર્થાત્ જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? ત્યારે પ્રભુશ્રીએ ઉત્તરમાં એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! પ્રતિપદ્યમાન પરિહાર

सन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण शतपृथक्त्वम् पूर्वप्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य तु स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति यदि भवन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण सहस्रपृथक्त्वमिति । 'सुहुमसंपराया जहा णियंठा' सूक्ष्मसंपरायसंयता यथा निर्ग्रन्थाः, सूक्ष्मसंपरायसंयताः खलु भदन्त ! एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, हे गौतम ! प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति, यदि सन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण द्वा

तब प्रभुश्री ने ऐसा कहा है कि गौतम ! प्रतिपद्यमान परिहारविशुद्धिक संयतों की अपेक्षा से-वर्तमानकाल में परिहारविशुद्धिकसंयत को प्राप्त करते हुए पुरुषों की अपेक्षा से-वे कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। यदि होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और उत्कृष्ट से वे शतपृथक्त्व होते हैं। तथा-पूर्व प्रतिपन्न पुरुषों की अपेक्षा से-पूर्वकाल में परिहारविशुद्धिकसंयम को प्राप्त हुए पुरुषों की अपेक्षा से-वे एक समय में होते भी हैं और नहीं भी होते हैं। यदि होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं और उत्कृष्ट से सहस्रपृथक्त्व होते हैं।'सुहुमसंपराया जहा णियंठा' निर्ग्रन्थों के जैसा सूक्ष्मसंपरायसंयतों का परिणाम है। अर्थात् वर्त्तमानकाल में सूक्ष्मसंपरायसंयम को प्राप्त करने वाले जीवों की अपेक्षा सूक्ष्मसंपरायसंयत एक समय में होते भी हैं और नहीं भी होते हैं-यदि होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं

વિશુદ્ધિક સંયતોની અપેક્ષાથી એટલે કે વર્તમાન કાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમપણાને પ્રાપ્ત કરનારા પુરૂષોની અપેક્ષાથી તેઓ કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા જો હોય છે તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ હોય છે, અર્થાત્ બસોથી લઈને નવસો સુધી હોય છે. તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન પુરૂષોની અપેક્ષાથી એટલે કે પૂર્વકાળમાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયમને પ્રાપ્ત થયેલ પુરૂષોની અપેક્ષાથી તેઓ એક સમયમાં હોય પણ છે, અને નથી પણ હોતા. જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ હોય છે 'સુહુમસંપરાયા જહા નિયંઠા' નિર્ગ્રન્થોના કથન પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોનું પરિમાણ છે અર્થાત્ વર્તમાન કાળમાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવોની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એક સમયમાં હોય પણ છે અને નથી પણ હોતા જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી

षष्टिः, पूर्वप्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य तु स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति यदि सन्ति तदा जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा–उत्कर्षेण शतपृथक्त्वमिति। 'अहक्खाय-संजयाणं पुच्छा' यथाख्यातसंयताः खलु भदन्त ! एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते इति पृच्छा–प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पडि-वज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' प्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति। 'जइ अत्थि' यदि सन्ति–भवन्ति तदा 'जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्निवा' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा भवन्ति, 'उक्कोसेणं बावट्ठसयं' उत्कर्षेण द्वा षष्टिः शतम् तत्र 'अट्ठुत्तरसयं खवगाणं' अष्टोत्तरशतं क्षपकाणाम्

और उत्कृष्ठ से १६२ होते हैं। तथा–पूर्वप्रतिपद्यमानों को आश्रित करके सूक्ष्मसंपरायसंयत कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। यदि होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं। और उत्कृष्ट से शतपृथक्त्व होते हैं। 'अहक्खायसंजयाणं पुच्छा' हे भदन्त ! यथाख्यातसंयत एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' हे गौतम ! प्रतिपद्यमान यथाख्यातसंयतों को आश्रित करके वे कदाचित् एकसमय में होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं। 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' यदि एक समय में वे होते हैं तो जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन होते हैं। और 'उक्कोसेणं बावट्ठसयं' उत्कृष्ट से एक सौ बासठ १६२ होते हैं इनमें 'अट्ठुत्तरसयं खवगाणं चउवन्नं उवसामगाणं'

१६२ બાસઠ હોય છે. તથા પૂર્વપ્રતિપદ્યમાનોનો આશ્રય કરીને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કોઈવાર હોય પણ છે, અને કોઈવાર નથી પણ હોતા. જો હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ હોય છે

'अहक्खायसजयाणं पुच्छा' હે ભગવન્ યથાખ્યાત સંયત એક સમયમાં કેટલા હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि' હે ગૌતમ ! પ્રતિપદ્યમાન યથાખ્યાત સંયતોનો આશ્રય કરીને તેઓ કદાચિત એક સમયમાં હોય પણ છે, અને કદાચિત્ નથી પણ હોતા 'जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा' જો તેઓ એક સમયમા હોય છે, તો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોય છે, અને 'उक्कोसेणं बावट्ठसयं' ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬૨ એકસો બાસઠ હોય છે. તેમાં 'अट्ठुत्तरसयं खवगाण चउवन्नं उवसामगाणं' તેઓમાં ૧૦૮ એકસો આઠ ક્ષપક

'चउवन्नं उवसामगाणं' चतुः पञ्चाशदुपशामकानाम् द्वयोः संमेलने द्वाषष्ट्युत्तरं शतं भवतीति । 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' पूर्वप्रतिपद्यमानान् प्रतीत्य तु 'जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेण वि कोडिपुहुत्तं' जघन्येन कोटिपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि कोटिपृथक्त्वमेवेति ३५।

षट्त्रिंशत्तमम् अल्पबहुत्वद्वारमाह-अल्पबहुत्वाधिकारे 'एएसि णं' इत्यादि, 'एएसि णं भंते !' एतेषां खलु भदन्त ! 'सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं' सामायिकसंयत छेदोपस्थापनीयसंयत परिहारविशुद्धिकसंयत सूक्ष्मसंपरायसंयत यथाख्यातसंयतानाम् 'कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा यावत्पदेन अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा एतेषां ग्रहणं भवतीति तथा च हे भदन्त ! एषु सामायिकादिसंयतेषु पञ्चसु केभ्यः केषामल्पबहुत्वादिकम् भवतीति प्रश्नः, भग-

इनमें १०८ क्षपक और ५४ उपशमक होते हैं। 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' तथा पूर्व प्रतिपन्नक यथाख्यातसंयतों को लेकर वे एक समय में जघन्य और उत्कृष्ट दोनों रूप से दो करोड से लेकर ९ करोड तक होते हैं। ३५ वा परिमाण द्वार का कथन समाप्त।

३६ वां अल्पबहुत्व द्वार का कथन

'एएसि णं भंते ! सामाइय छेदोवट्ठावणिय परिहारविसुद्धिय अहक्खायसंजयाणं०' हे भदन्त ! इन पूर्वोक्त सामायिकसंयत छेदोपस्थापनीयसंयत परिहारविशुद्धिकसंयत, सूक्ष्मसंपरायसंयत और यथाख्यातसंयत इनमें कौन किनकी अपेक्षा से यावत् विशेषाधिक हैं ? यहां यावत्पद से 'अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा' इस पाठ का ग्रहण

અને ૫૪ ચોપન ઉપશમક હોય છે, 'पुव्वपडिवन्नए पडुच्च' તથા પૂર્વપ્રતિપન્નક યથાખ્યાત સંયતોને લઈને તેઓ એક સમયમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકારથી બે કરોડથી લઈને નવ કરોડ સુધી હોય છે. એ રીતે આ પાંત્રીસમું પરિમાણદ્વાર કહ્યું છે. પરિમાણદ્વાર સમાપ્ત ॥

હવે છત્રીસમા અલ્પબહુત્વ દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

'एएसि णं भंते ! सामाइय छेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपराय अहक्खायसंजयाणं०' હે ભગવન્ આ ઉપર વર્ણવેલા સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયત પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયત અને યથાખ્યાત સંયતોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? અહિયાં યાવત્પદથી 'अप्पा वा बहुका वा तुल्ला वा' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રશ્નના

वानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा सुहुमसंपराय-संजमा' सर्वेभ्यः स्तोकाः अल्पाः सूक्ष्मसंपरायसंयता भवन्ति स्तोकत्वात् तत्कालस्य निर्ग्रन्थतुल्यत्वेन च शतपृथक्त्वप्रमाणत्वात् सूक्ष्मसंपरायसंयतानाम् । परिहारविशुद्धियसंजया संखेज्जगुणा' सूक्ष्मसंपरायसंयतापेक्षया परिहारविशु-द्धिकसंयताः संख्येयगुणा अधिका भवन्ति परिहारविशुद्धिककालस्य सूक्ष्म-संपरायसंयतकालापेक्षया अधिकत्वात् तथा ते परिहारविशुद्धिकाः पुलाकवत् सह-स्रपृथक्त्वप्रमाणका भवन्तीति । 'अहक्खायसंजया संखेज्जगुणा' परिहारविशुद्धिका पेक्षया यथाख्यातसंयता संख्येयगुणा अधिका भवन्ति कोटिपृथक्त्वप्रमाणत्वात् यथाख्यातानाम् । 'छेदोवट्ठावणियसंजया संखेज्जगुणा' यथाख्यातसंयतापेक्षया

हुआ है। तथा च सामायिकसंयत आदि पांच संयतों में कौन संयत किन संयतों से अल्प हैं ? कौन बहुत है ? कौन बराबर है और कौन विशेषा-धिक हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सुहुमसंप-रायसंजमा०' हे गौतम ! सब से कम सूक्ष्मसंपरायसंयत हैं । क्यों कि सूक्ष्मसंपरायसंयत का काल थोडा है । तथा ये निर्ग्रन्थ के तुल्य होने से एक समय में दो सौ से लेकर ९०० सौ तक हो सकते हैं । परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा परिहारविशुद्धिक संयत संख्यातगुणे अधिक हैं । इसका कारण सूक्ष्मसंपरायसंयतों के काल से इनका काल अधिक होता है और ये पुलाकों के जैसा सहस्र पृथक्त्व होते हैं । परिहारविशुद्धिकसंयतों की अपेक्षा 'अहक्खाय संजया संखेज्जगुणा' यथाख्यातसंयत संख्यातगुणे अधिक हैं । इसका कारण यह है कि इनका परिमाण कोटिपृथक्त्व कहा गया है । 'छेदो-वट्ठावणियसंजया संखेज्जगुणा' यथाख्यातसंयतों की अपेक्षा छेदोप-

---

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા સુહુમસંપરાયસંજયા' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતો છે. કેમકે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતનો કાળ થોડો હોય છે. તથા તેઓ નિર્ગ્રન્થોની બરોબર હોવાથી એક સમયમાં બસોથી લઈને ૯૦૦ નવસો સુધી હોઈ શકે છે. 'परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुणा' તેના કરતાં પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેનું કારણ સૂક્ષ્મસંપરાય સયતોના કાળથી વધારે હોય છે. અને તેઓ પુલાકો પ્રમાણે સહસ્ર પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજારથી લઈને નવ હજાર સુધી હોય છે. પરિહારવિશુદ્ધિક સયતોની અપેક્ષાથી 'अहक्खायसंजया संखेज्जगुणा' યથાખ્યાત સંયતો સંખ્યાતગણા અધિક છે. તેનું કારણ એ છે કે-તેઓનું પરિણામ કોટિ પૃથક્ત્વ કહેલ છે. 'छेदोवट्ठावणियसंजया संखेज्जगुणा' યથા-

छेदोपस्थापनीयसंयताः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति कोटिशतपृथक्त्वप्रमाणताया स्तेषां कथनात्। 'सामाइयसंजया संखेज्जगुणा' छेदोपस्थापनीयसंयतापेक्षया सामायिकसंयताः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति कषायकुशीलतुल्यतया कोटिसहस्रमानत्वेन तेषामुक्तत्वात् तथा च सर्वेभ्योऽल्पाः सूक्ष्मसंपरायसंयताः सर्वेभ्योऽधिकाश्च सामायिकसंयताः इतरे तु अपेक्षया स्तोका अपि अपेक्षया अधिका अपीति भावः ॥सू०७॥

पूर्वं संयताः कथिताः, तेषु च केचन प्रतिसेवनावन्तोऽपि भवन्तीति प्रतिसेवनाभेदान् तद्गतालोचनादोषान् तत्सम्बन्धादालोचकगुणांश्च दर्शयितुं सङ्ग्रहगाथामाह–'पडिसेवणा' इत्यादि,

---

स्थापनीयससंत संख्यातगुणें अधिक हैं। क्यों कि इनका प्रमाण कोटिशत पृथक्त्व कहा गया है। 'सामाइयसंजया संखेज्जगुणा' सामायिक संयत छेदोपस्थापनीयसंयतों की अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक हैं। क्यों कि इनका प्रमाणकषायकुशीलों के जैसे कोटिसहस्र पृथक्त्वरूप है। इस प्रकार सबों से अल्प सूक्ष्मसंपरायसंयत हैं और सबों से अधिक सामायिक संयत हैं। और बाकी के अपेक्षा कृत अल्प भी हैं और अधिक भी हैं ॥सू०७॥

इस प्रकार से संयतों का कथन करके अब सूत्रकार इनमें जो कितनेक साधु प्रतिसेवनावाले भी होते हैं सो उस प्रतिसेवना के भेदों को और प्रतिसेवना की आलोचना के दोषों को तथा आलोचक (आलोचना करने वाले) के गुणों को दिखाने के लिये संग्रह गाथा कहते हैं–'पडिसेवणा' इत्यादि।

ખ્યાત સંયતોની અપેક્ષાથી છેદોપસ્થાપનીય સંયત સંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેઓનું પ્રમાણ કોટિશતપૃથક્ત્વનું કહેલ છે. 'सामाइयसंजया संखेज्जगुणा' સામાયિક સંયત, છેદોપસ્થાપનીય સંયતો કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેઓનું પ્રમાણ કષાય કુશીલોના કથન પ્રમાણે કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વરૂપ છે. આ રીતે સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મસાંપરાય સંયતો છે. અને સૌથી વધારે સામાયિક સંયતો છે. અને બાકીનાઓ અપેક્ષાથી અલ્પ પણ છે, અને અધિક પણ હોય છે. ાસૂ૦ ૭ા

આ રીતે સંયતોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેઓમાં કેટલાક સાધુઓ પ્રતિસેવનાવાળા પણ હોય છે, તેથી તે પ્રતિસેવનાના ભેદોને અને પ્રતિસેવનાની આલોચનાના દોષોને તથા આલોચક (આલોચના કરવાવાળા)ના ગુણોને બતાવવા માટે નીચે પ્રમાણે સંગ્રહગાથા કહે છે. 'पडिसेवणा' ઇત્યાદિ

गाहा—पडिसेवण दोसा लोयणा य आलोयणारिहे चेव ।
तत्तो सामायारी पायच्छित्ते तवे चेवं ॥१॥

छाया—प्रतिसेवना १ दोषा२ आलोचना च ३ आलोचनार्हश्चैव ४ ।
ततः सामाचारी ५ प्रायश्चित्तं ६ तपश्चैव ७ ॥१॥

अर्थ—'पडिसेवणत्ति' प्रतिसेवना-अतिचारादि सेवनम्१, 'दोसा' दोषाः आलोचनाया दशविधायाः२, 'आलोयणा' आलचोना३, 'आलोयणारिहे चेव' आलोचनार्हश्चैव-आलोचनादानसमर्थोगुरुश्च४, 'तत्तो सामायारी' ततः सामाचारी वक्ष्यमाणा दशविधा५, 'पायच्छित्तं' प्रायश्चित्तम्-दशविधमपि वक्ष्यमाणम्६, "तवे चेव' तपश्चैव-द्वि प्रकारकं वक्ष्यमाणम्७ एतादृश सप्त विषयान् प्रकरणानि आश्रित्य अन्तिमं प्रकरणं प्रवर्त्तते ।

मूलम्-कइविहा णं भंते ! पडिसेवणा पन्नत्ता? गोयमा! दसविहा पडिसेवणा पन्नत्ता तं जहा दप्प-प्पमाद्-ऽणाभोगे, आउरे आवईय । संकिन्ने सहसक्कारे भयप्पओसाय वीमंसा॥१। दस आलोयणा दोसा पन्नत्ता तं जहा-आकंपइत्ता अणुमाणइत्ता जं दिट्ठं बायरं च सुहुमं वा। छन्नं सद्दाउलयं बहुजण-अवत्त तस्सेवी ॥२॥ दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहति अत्तदोसं आलोइत्तए, तं जहा जाइसंपन्ने कुलसंपन्ने, विणयसंपन्ने, णाणसंपन्ने, दंसणसंपन्ने, चारित्तसंपन्ने, खंत्ते दंते अमाई अपच्छाणुतावी। अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ, आलोयणं पडिच्छित्तए तं जहा-आयारवं, आहारवं, ववहारवं, उव्वलिए, पकुव्वए, अपरिस्सा वी, निज्जवए अवायदंसी। दसविहा सामायारी पन्नत्ता, तं जहा इच्छा, मिच्छा, तहक्कारे, आवस्सिया य, निसीहिया। आपुच्छणा य पडिपुच्छा, छंदणा य, निमंतणा। उवसंपया य काले सामायारी भवे दसहा ॥सू० ८॥

छाया—कतिविधा खलु भदन्त ! प्रतिसेवना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! दशविधा प्रतिसेवना प्रज्ञप्ता । तद्यथा-दर्पे१, प्रमादे२, अनाभोगे३, आतुरे४, आपदि५,

च। संकीर्णे६, सहसाकारे७, भयात्८, प्रद्वेषाच्च९, विमर्शात्१०। दश आलोचना-दोषाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–आकंप्य१ अनुमाय२, यद्दृष्टं३, बादरं च४ सूक्ष्मं वा५, छन्नं ६ शब्दाकुलं७, बहुजनम्८ अव्यक्तम्९ तत्सेवी१०।२। दशभिः स्थानैः संपन्नोऽनगारोऽर्हति आत्मदोषमालोचयितुम्। तद्यथा–जातिसंपन्नः१, कुल-संपन्नः२, विनयसंपन्नः३, ज्ञानसंपन्नः४, दर्शनसंपन्नः५, चारित्रसंपन्नः६, क्षान्तो ७, दान्तो८, मायी९ अपश्चादनुतापी१०। अष्टभिः स्थानैः संपन्नः अनगारो-ऽर्हति आलोचनां प्रतीष्टुम्, तद्यथा आचारवान् १, आधारवान्२, व्यवहारवान् ३, अपव्रीडकः४, प्रकुर्वकः५, अपरिश्रावी६, निर्यापकः७, अपायदर्शी८,। दशविधा सामाचारी प्रज्ञप्ता तद्यथा–इच्छाकारः१, मिथ्याकारः२, तथाकारः३, आवश्यिकी४, नैषेधिकी५, आपृच्छनाच६, प्रतिपृच्छा७, छन्दनाच८, निम न्त्रणा९, उपसंपदा च काले१७, सामाचारी भवेत् दशधा ॥सू०८॥

टीका—'कइविहा णं भंते! पडिसेवणा पन्नत्ता' कतिविधा खलु भदन्त! प्रतिसेवना प्रज्ञप्ता–प्रतिसेवना–प्रतिकूला सेवना इति प्रतिसेवना संयमविराधना–संयमदोष इति–यावत् तथा च हे भदन्त! संयमस्य दोषाः कियन्तो भवन्ति इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'दसविहा पडि-सेवणा पन्नत्ता' दशविधाः–दशप्रकारकाः प्रतिसेवनाः–संयमदोषाः कथिताः।

अतिचार आदि के सेवन का नाम प्रतिसेवना है १। दश प्रकार की आलोचना के जो दोष हैं वे यहां दोष शब्द से गृहीत हुए हैं २। दोषों की आलोचना ३। आलोचना देने के योग्य गुरु ४। सामाचारी ५। प्रायश्चित्त ६। और तप ७। इन सात विषयों को लेकर अब सूत्र-कार यह नीचे का प्रकरण प्रारम्भ करते हैं–'कइविहाणं भंते! पडिसेवणा पन्नत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ–'कइविहा णं भंते! पडिसेवणा पन्नत्ता' हे भदन्त! प्रतिसेवना कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा!

અતિચાર વિગેરેના સેવનનું નામ પ્રતિસેવના છે. ૧ આલોચનાના દસ પ્રકારના જે દોષો છે, તે અહિયાં દોષ શબ્દથી કહ્યા છે. ૨ દોષોની આલો-ચના ૩, આલોચના દેવાને યોગ્ય ગુરૂ ૪, સામાચારી ૫, પ્રાયશ્ચિત્ત ૬, અને તપ ૭, આ સાત વિષયોને લઇને હવે સૂત્રકાર આ નીચેના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરે છે–'कइविहाणं भंते! पडिसेवणा पन्नत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'कइविहाणं भंते! पडिसेवणा पन्नत्ता' હે ભગવન્ પ્રતિસેવના કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે

'तं जहा' तद्यथा-'दप्प' दर्पे 'दप्प' इत्यादौ सर्वत्र सप्तमी विभक्ति र्ज्ञातव्या तेन दर्पे विद्यमाने सति प्रतिसेवना भवति दर्पश्चाभिमानादि, तथा च अभिमानात्मकदर्पे सति या संयमविराधना सा दर्पप्रतिसेवनेति१ । 'पमाद' तथा प्रमादे-सति-प्रमादश्च-मद्यविषयकषायनिद्राविकथा रूपः २ । 'अणाभोगे' अनाभोगे, सति अनाभोगश्च अज्ञानादिः तस्मिन् सति प्रतिसेवनेति तृतीया ३ । 'आउरे'

दसविहा पडिसेवणा पन्नत्ता' हे गौतम ! प्रतिसेवना १० प्रकार की कही गई है । प्रतिकूल सेवना का नाम प्रतिसेवना है । प्रतिसेवना का दूसरा नाम संयमविराधना है। यह संयमविराधनारूप प्रतिसेवना संयम के दोषरूप होती है । अतः संयम के दोष कितने होते हैं ? ऐसा यह प्रश्न का वाच्यार्थ है । और संयम के दोष १० होते हैं। ऐसा यह उत्तर है । संयम के वे १० दोष इस प्रकार से है-'दप्पप्पमाद अणाभोगे आउरे आवईय, संकिन्ने सहसक्कारे भयप्पाओसा य वीमंसा' यहां दर्प इत्यादि पदों में सप्तमी विभक्ति हुई है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-दर्प के होने पर प्रतिसेवना होती है । दर्प नाम अभिमान आदि का है अभिमानात्मक दर्प के होने पर जो जो संयम की विराधना होती है वह दर्प प्रतिसेवना है १। 'पमाद' मद्यपान, विषय, कषाय, निद्रा और विकथा इन रूप प्रमाद होता है । इस प्रमाद से जो संयम की विराधना होती है वह प्रमादविराधना है २ । अज्ञान आदि का नाम अनाभोग है । इस अज्ञानादिरूप अनाभोग के होने

છે-'ગોયમા ! दसविहा पडिसेवणा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પ્રતિસેવના ૧૦ દસ પ્રકારની કહી છે, પ્રતિકૂલ સેવનાનું નામ પ્રતિસેવના છે. તથા પ્રતિસેવનાનું બીજું નામ સંયમ વિરાધના છે. આ સંયમ વિરાધના રૂપ પ્રતિસેવના સંયમના દોષ રૂપ હોય છે. જેથી સંયમના દોષો કેટલા હોય છે ? આ રીતનો આ પ્રશ્નનો હેતુ છે અને સંયમના દોષ દસ છે એ પ્રમાણેનો પ્રભુશ્રીએ ઉત્તર કહેલ છે તે દસ દોષો આ પ્રમાણે છે. 'दप्पप्पमाद अणाभोगे आउरे आवईय, संकित्ते सहसक्कारे भयप्पओसाय वीमंसा' અહિયાં દર્પ વિગેરે પદોમાં સપ્તમી વિભક્તિ થઇ છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-દર્પ-અહંકાર થાય ત્યારે પ્રતિસેવના થાય છે. દર્પ અહંકાર-અભિમાનને કહે છે. અર્થાત્ અભિમાન રૂપ દર્પ થાય ત્યારે જે સંયમની વિરાધના થાય છે, તે દર્પ પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૧ 'પમાદ' મદ્યપાન (દારૂ વિગેરે) વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા રૂપ પ્રમાદ હોય છે આ પ્રમાદથી જે સંયમની વિરાધના થાય

आतुरे, आतुरे सति ग्लानाद्यवस्थायां जायमानां प्रतिसेवनेति चतुर्थी४, 'आवईय' आपदि च-आपत्तौ सत्यां जायमाना प्रतिसेवनेति पञ्चमी५, आपच्च द्रव्यादि भेदेन चतुर्विधा तत्र द्रव्यापत्-प्रासुकादि द्रव्याणामलाभः, क्षेत्रापत् वनादिविषम-क्षेत्रपतितत्वम् कालापत्, दुर्भिक्षादि कालप्राप्तिः, भावापत्-ग्लानत्वादि, एवं द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदेन चतस्र आपद इति ५। 'संकिण्णे' संकीर्णे, स्वपक्ष परपक्षमिश्रितक्षेत्रे सति६, 'सहसक्कारे' सहसाकरे सति-आकस्मिक बला-त्कारक्रियायाम्, तथा चोक्तम्-

'पुव्विं अपासिऊणं पाए छूढंमि जं पुणो पासे।
न तरइ नियत्तेउं पायं सहसाकरणमेयं' ॥१॥

पर जो संयम की विराधना होती है वह अनाभोग प्रतिसेवना है ३। 'आउरे' ग्लान आदि अवस्था में होने वाली जो संयम की विराधना है वह आतुर प्रतिसेवना है ४। 'आवईय' आपत्ति के आजाने पर जो संयम की विराधना होती है वह आपत् प्रतिसेवना है ५। द्रव्यादि के भेद से आपत् चार प्रकार की होती है। प्रासुक द्रव्यादि के अलाभ का नाम द्रव्यापत् है वन आदि रूप विषम क्षेत्र में अटक जाने का नाम क्षेत्रापत है। दुर्भिक्ष आदि काल के होने का नाम कालापत् है। और ग्लान अवस्था का नाम भावापत् है। स्वपक्ष और पर पक्ष संमिश्रित क्षेत्र के हो जाने पर जो संयम की विराधना होती है वह संकीर्णता प्रतिसेवना है ६। आकस्मिक क्रिया रूप सहसाकार से हुई जो विराधना है वह आकस्मिक प्रतिसेवना है ७। कहा भी है-

---

છે. તે પ્રમાદ વિરાધના કહેવાય છે. ૨ 'अनाभोग' અજ્ઞાન વિગેરેને અનાભોગ કહે છે. તે અજ્ઞાન વિગેરે રૂપ અનાભોગ થાય ત્યારે જે સંયમની વિરાધના થાય છે, તે અનાભોગ પ્રતિસેવના કહેવાય છે, ૩ 'आउरे' ગ્લાન વિગેરે અવસ્થામાં થવાવાળી જે સંયમની વિરાધના છે તે આતુર પ્રતિસેવના કહેવાય છે, 'आवईय' આપત્તિ આવી પડે ત્યારે સંયમની જે વિરાધના થાય છે, તે આપદ્પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૫ દ્રવ્ય વિગેરેના ભેદથી આપત્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે. પ્રાસુક દ્રવ્ય વિગેરેની અપ્રાપ્તિનું નામ દ્રવ્ય આપત્તી કહેવાય છે. ૧ વન વિગેરે વિષમ ક્ષેત્રમાં રોકાઈ જવું (અટકી પડવું) તેનું નામ ક્ષેત્રાપત્તિ છે. ૨ દુકાળ વિગેરે કાળનું નામ કાલાપત્તિ છે. ૩ અને ગ્લાન અવસ્થાનનું નામ ભાવાપત્તિ છે. ૪ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષ સંમિશ્રિત ક્ષેત્ર થઈ જાય ત્યારે સંયમની જે વિરાધના થાય છે. તે સંકીર્ણતા પ્રતિસેવના કહેવાય છે ૬ આકસ્મિત, ક્રિયારૂપ સહકારથી થવાવાળી જે વિરાધના છે, તે આકસ્મિત

पूर्वमदृष्ट्वा पादे त्यक्ते (प्रसारिते) यत्पुनः पश्येत्। न च पादं निवर्त्तयितुं शक्नोति एतत्सहसा कारणम्। इति छाया।

पूर्वं गुर्वादिकमपश्यन् पादप्रसारणं कृतम् अथ च पुनः पश्यति गुर्वादिकम् न च पादौ प्रसारितौ विनिवर्त्तयितुं शक्नोति एतत्सहसाकरणम् इत्यर्थः। 'भयप्प-ओसायत्ति' भयात् हिंसादि भयेन प्रतिसेवना भवति, तथा—प्रद्वेषाच्च प्रतिसेवना भवति, प्रद्वेषश्च कोपादिः। 'वीमंसत्ति' विमर्शात् शिक्षकादिपरीक्षणात् जायमाना प्रतिसेवना, एव कारणभेदेन दशप्रकारिका प्रतिसेवना भवति इति। 'दस आलो-यणदोसा पन्नत्ता' दश आलोचना दोषाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा—'आकंपइत्ते त्ति' आकम्प्याभिधः प्रथमो दोषः १। 'अणुमाणइत्ते त्ति' अनुमाय—'अनुमानं

'पुव्विं अपासिऊणं' इत्यादि। तात्पर्य इसका ऐसा है कि पहिले गुर्वादिक को नहीं देखकर जैसा किसी शिष्य ने पैर पसार दिये हों और बाद में उसने गुरु को देखलिया हो तो ऐसी हालत में भी जो वह पसारे हुए पैरों को नहीं सकोड सकता है तो यह सहसाकार है। क्योंकि ऐसी जो शिष्य के द्वारा क्रिया हुई है वह आकस्मिक हुई है। 'भयप्पओ सायत्ति' सिंह आदि के होने के भय से जो प्रतिसेवना होती है, और क्रोधादि के भय से जो प्रतिसेवना होती है वह प्रद्वेष प्रतिसेवना है ९। वीमंसत्ति' विमर्श से—शिष्य आदि की परीक्षा करने से जो प्रतिसेवना होती है वह विमर्श प्रतिसेवना है १० इस प्रकार से यह कारण के भेद से १० प्रकार की प्रतिसेवना होती है। 'दस आलोयणा दोसा पण्णत्ता' दश अलोचनादोष कहे गये हैं—जो इस प्रकार से हैं—'आकंपइत्ता, अणुमाणइत्ता' इत्यादि प्रसन्न हुए गुरु थोडा

પ્રતિસેવના છે કહ્યું પણ છે—'पुव्विं अपासिऊण' ઈત્યાદિ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પહેલા ગુરૂ વિગેરેને ન દેખવાથી કોઈ શિષ્યે પગ પસાર્યા હોય અને તે પછી પોતાના ગુરૂને જોઈ લીધા હોય તો એ પરિસ્થિતિમાં પણ તે પસારેલા પગોને સંકોચી શકતો નથી. તે સહસાકાર કહેવાય છે, કેમકે શિષ્ય દ્વારા આ જે ક્રિયા થઈ છે, તે અકસ્માત થઈ છે ૭ 'भयप्पओसायत्ति' હિંસા વિગેરે થવાના ભયથી જે પ્રતિસેવના થાય છે તે તથા ક્રોધ વિગેરેના ભયથી જે પ્રતિસેવના થાય છે તે પ્રદ્વેષ પ્રતિસેવના છે ૯ 'विमंसत्ति' વિમર્શથી શિષ્ય વિગેરેની પરીક્ષા કરવાથી જે પ્રતિસેવના થાય છે. તે વિમર્ષ પ્રતિસેવના કહેવાય છે. ૧૦ આ રીતે કારણના ભેદથી દસ પ્રકારની પ્રતિસેવના થાય છે. 'दस आलोयणा दोसा पन्नत्ता' દસ પ્રકારના આલોચના દોષો કહ્યા છે, જે આ પ્રમાણે છે.—आकंपइत्ता अणुमाणइत्ता' ઈત્યાદિ પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂ થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત

कृत्वा लघुतरापराधनिवेदनेन मृदुदण्डादित्वमाचार्यस्याकलय्य यदालोचनमसौ द्वितीयोऽनुमायाभिधआलोचनादोषः२। एवम् 'जं दिट्ठं त्ति' यदाचार्यादिना दृष्टमपराधादि जातं तदेव आलोचयति स तृतीय अलोचना दोषः३। 'बायरं' चेति बादरमेव अतिचारजातमालोचयति न सूक्ष्मं तत्रावज्ञापरत्वादिति चतुर्थ आलोचनादोषः ४। 'सुहुमं वा' इति सूक्ष्ममेव अतिचारजातमालोचयति यः खलु सूक्ष्मम् अलोचयति स कथं तन्नालोचयति इत्येवं रूप भावसपादनाय आचार्य स्येति पञ्चम आलोचना दोषः ५। 'छन्नमिति'-छन्नं प्रतिच्छन्नं प्रच्छन्न-

सा प्रायश्चित्त देगें इस अभिप्राय से गुरु को सेवा आदि से प्रसन्न करके जो उनके पास दोषों की आलोचना की जाती है वह आकम्प्य नाम का प्रथम आलोचना दोष है १। यदि मैं अपने अपराध को आचार्य-गुरु के निकट थोडे रूप में प्रकट करूंगा तो वे मुझे थोडा सा ही प्रायश्चित्त देगें ऐसा अनुमान नाम का द्वितीय आलोचना दोष है २। 'जं दिट्ठं' जिस अपराध दोष को आचार्य ने करते समय देख लिया हो उसी की गुरु के समक्ष अलोचना करना यह दृष्ट नाम का तृतीय आलोचना दोष है ३। 'बायरं' जो बडे ही अपराधों की आलोचना करता है छोटे अपराधों की नहीं वह बादर नाम का चतुर्थ आलोचना-दोष है ४। 'सुहुमं वा' जो अपने सूक्ष्म अतिचारों की आलोचना करता है वह बडे अपराधों की आलोचना क्यों नहीं करेगा अवश्य करेगा ऐसा आचार्य को विश्वास कराकर केवल सूक्ष्म ही अतिचारों की

આપશે એ અભિપ્રાયથી ગુરૂને સેવા વિગેરેથી પ્રસન્ન કરીને તેમની પાસે દોષોની જે આલોચના કરવામાં આવે છે, તે 'અકમ્પ્ય' નામનો પહેલો આલોચનાનો દોષ છે. ૧ જો હું મારા અપરાધને આચાર્ય-ગુરૂ પાંસે થોડા પ્રમાણમાં પ્રગટ કરૂં તો તેઓ મને થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે એવું અનુમાન કરીને પોતે જ પોતાના અપરાધની આલોચના કરી લે છે, તે અનુમાન નામનો આલોચનાનો બીજો દોષ છે, ૨ 'जं दिट्ठं' જે અપરાધ, દોષને કરતી વખતે આચાર્યે જોયેલ હોય એજ દોષની ગુરૂ પાંસે આલોચના કરવી તે 'દૃષ્ટ' નામનો આલોચનાનો ત્રીજો દોષ છે. ૩ 'बायरं' જે મોટા અપરાધોની આલોચના કરે છે, અને નાના નાના અપરાધોની આલોચના કરતા નથી. તે 'બાદર' નામનો આલોચનાનો ચોથો દોષ છે. ૪ 'सुहुमं वा' જે પોતાના સૂક્ષ્મ અપરાધોની આલોચના કરે છે, તે મોટા અપરાધોની આલોચના કેમ નહીં કરે ? અર્થાત્ જરૂર કરશે જ આચાર્ય પાસે એવો વિચાર કરાવીને કેવળ સૂક્ષ્મ જ

अति लज्जालुतयाऽव्यक्तवचनं यथा भवति, एवमालोचयति यथा स्वयमेव शृणोति इति छन्नाभिधः षष्ठो दोषः ६। 'सद्दाउलयं' शब्दाकुलकं बृहच्छब्दं यथा भवति एवमालोचयति अगीतार्थान् श्रावयन्नित्यर्थः असौ सप्तमो दोषः ७। 'बहुजणत्ति' बहवो जना आलोचनागुरवो यत्र-आलोचनायां भवन्ति तद्‌बहुजनं यथा भवति एवमालोचयति, एकस्यापि अपराधस्य बहुभ्यो निवेदनमित्यर्थः, अयमष्टमो दोषः ८। 'अव्वत्त्ति' अव्यक्तः-अगीतार्थ स्तस्मै आचार्याय यदालोचनं तदपि अव्यक्तम् असौ नवम, आलोचनादोषः ९। 'तस्सेवी' यमपराधमालोच यिष्यति तमेव आसेवते यो गुरुः स तत्सेवी तस्मै यदालोचनं तदपि तत्सेवीति

आलोचना करना यह सूक्ष्म नाम का पांचवां आलोचना दोष है ५। 'छन्नं'-अतिलज्जा आने के कारण से ऐसा ढंग से अतिचारों की आलोचना करना कि जिससे दूसरा न सुन सके केवल खुद ही कहे और खुद ही सुने यह छन्न प्रच्छन्न-नाम का छट्ठा आलोचना दोष है ६। 'सद्दाउलयं' दूसरे भी सुने इस प्रकार से जोर २ से दूसरों को सुनाते हुए-अगीतार्थों को सुनाते हुए अतीचारों की अलोचना करना यह शब्दाकुलक नाम का ७ वां आलोचना दोष है ७। 'बहुजणत्ति' एक ही अतिचार रूप दोष की अनेक गुरुओं के पास आलोचना करना यह ८ वां बहुजन नाम का आलोचनादोष है ८। 'अवत्तत्ति' अगीतार्थ आचार्य के पास आलोचना करना यह अव्यक्त नाम का ९ वां आलोचना दोष है ९। 'तस्सेवी' जिस दोष की आलोचना करता है उसी दोष का सेवन करने वाले आचार्य के पास उस दोष की आलोचना करना

અતિચારોની આલોચના કરવી તે સૂક્ષ્મ નામનો આલોચનાનો પાંચમો દોષ છે. ૫ 'छन्नं' અત્યંત શરમ આવવાથી એવા ઢંગથી અતિચારોની આલોચના કરવી કે જેથી તેને બીજો સાંભળી ન શકે કેવળ પોતે જ કહે અને પોતે જ સાંભળી શકે તે છન્ન-પ્રચ્છન્ન નામનો આલોચનાનો છટ્ઠો દોષ છે. ૬ 'सद्दाउलयं' બીજાઓ પણ સાંભળે એ રીતે જોર જોરથી બીજાઓને સંભળાવતા થકા અર્થાત્ અગીતાર્થોને સંભળાવતા સંભળાવતા અતિચારોની આલોચના કરવી તે શબ્દાકુલક નામનો આલોચનાનો ૭ સાતમો દોષ છે. ૭ 'बहुजणत्ति' એકજ અતિચાર રૂપ દોષની અનેક ગુરૂઓની પાસે આલોચના કરવી તે બહુજન નામનો આલોચનાનો આઠમો દોષ છે. ૮ 'अवत्तत्ति' અગીતાર્થ આચાર્યની પાસે આલોચના કરવી તે અવ્યક્ત નામનો આલોચનાનો નવમો દોષ છે. ૯ 'तस्सेवी' જે દોષની આલોચના કરે છે, તે જ દોષનું સેવન કરનારા આચા-

यतः समानशीलाय गुरवे सुखपूर्वकमेव विवक्षितः स्वापराधो निवेदयितुं शक्यते इति तत्सेवने निवेदयतीति स तत्सेवी दोषः दशम आलोचना दोषः १० ।

'दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहति अत्तदोसं आलोइत्तए' दशभिः स्थानैः कारणैः संपन्नः युक्तोऽनगारः अर्हति-योग्यो भवति आत्मदोषमालोचयितुम्, 'तं जहा' तद्यथा-'जाति संपन्ने' जातिसंपन्नः, ननु एतावान् गुणसमुदायआलोचकस्य कस्मात् कारणात् अन्विष्यते तत्रोच्यते जातिसंपन्नः पुरुषः प्रायोऽकृत्यं न करोति कृतं च सम्यगालोचयति इति१ । 'कुलसंपन्ने' कुलसंपन्नः, कुलसंपन्नोहि अङ्गीकृतप्रायश्चित्तस्य निर्वाहको भवति २, 'विणयसंपन्ने' विनयसंपन्नः ३, 'णाणसंपन्ने' ज्ञानसंपन्नः ४, 'दंसणसंपन्ने' दर्शनसंपन्नः ५, 'चरित्तसंपन्ने' चारित्रसंपन्नः प्रायश्चित्तमङ्गी करोति ६, 'खंते' क्षान्तो गुरुभि-

यह तत्सेवी नाम का १० वा आलोचनादोष है १० । 'दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहत्ति अत्तदोसं आलोइत्तए' दश कारणों से युक्त अनगार आत्मदोषों की आलोचना करने के योग्य होता है । वे दश गुण इस प्रकार से हैं-'जातिसंपन्ने' आलोचक (अलोचना करने वाले) को जातिसंपन्न होना चाहिये क्यों कि ऐसा साधु प्रायः अकृत्य का सेवन नहीं करता है इसीलिये आलोचक का 'जातिसंपन्न' ऐसा विशेषणरूप गुण प्रकट किया गया है १ । 'कुलसंपन्ने' आलोचक को कुल सम्पन्न होना चाहिये इसलिये कि ऐसा साधु अङ्गीकृत (स्वीकार किया हुआ) प्रायश्चित्त का निर्वाहक होता है २ । 'विणयसंपन्ने' आलोचक को विनयसम्पन्न ३, 'णाणसंपन्ने' ज्ञानसम्पन्न ४, 'दंसणसंपन्ने' दर्शन सम्पन्न ५, 'चरित्तसंपन्ने' चारित्रसम्पन्न ६, इसलिये होना चाहिये कि ऐसा साधु प्रायश्चित्त को भली-

र्यनी पासे ते દોષની આલોચના કરવી તે 'तत्सेवी' નામનો આલોચનાનો દસમો દોષ છે ૧૦ 'दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहत्ति अत्तदोसं आलोइत्तए' આ દસ કારણોથી યુક્ત અનગાર પોતાના દોષોની આલોચના કરવાને યોગ્ય હોય છે. તે દસ ગુણો આ પ્રમાણે છે. 'जातिसंपन्ने' આલોચક અર્થાત્ આલોચના કરવાવાળા એ જાતિસંપન્ન હોવું જોઇએ કેમકે-એવા સાધુ પ્રાયઃ અકૃત્યનું સેવન કરતા નથી. તેથી આલોચકનો 'જાતિસંપન્ન' એ વિશેષણરૂપ ગુણ કહેલ છે. ૧ 'कुलसंपन्ने' આલોચકે કુલ સંપન્ન હોવું જોઇએ કેમકે એવા કુલસંપન્ન સાધુ અંગીકૃત (સ્વીકારેલા) પ્રાયશ્ચિત્તના નિર્વાહક હોય છે. ૨ 'विणयसंपन्ने' આલોચકે વિનયસંપન્ન ૩ 'णाणसंपन्ने' જ્ઞાનસંપન્ન ૪ 'दंसणसंपन्ने' દર્શનસંપન્ન ૫ 'चरित्तसंपन्ने' ચારિત્રસંપન્ન ૬ એટલા માટે હોવું જોઈએ કે

रुपालब्धोऽपि न कुप्यति ७। 'दंते' दान्तो दान्तेन्द्रियतया शुद्धिं सम्यग् वहति ८। 'अमाई' अमायी-मायारहितोऽगोपयन्नपराधमालोचयति ९। 'अपच्छाणुतापी' अपश्चादनुतापी-आलोचिते अपराधे पश्चात्तापमनुकुर्वन् कर्मनिर्जराभागी भवतीति १०। 'अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ आलोयणं पडिच्छित्तए' अष्टभिः स्थानैः संपन्नोऽनगारोऽर्हति-योग्यो भवति आलोचनां प्रतीष्टुम्-दातुम् अष्टाभिः गुणैः संपन्नः साधुरालोचनादाने योग्यो भवतीत्यर्थः, तादृशाष्टगुणयुक्त मेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादिना, 'तं जहा' तद्यथा 'आयारवं' आचारवान्-ज्ञानादि पञ्चप्रकारकाचारयुक्तः १। 'आहारवं' आधारवान्-अवधारणवान्-

---

भांति स्वीका कर लेता है। 'खंते' आलोचकको क्षमावाला होना चाहिये -इसलिये कि वह गुरु के द्वारा धमकाये जाने पर भी क्रुद्ध नहीं होता है। 'दंते' आलोचक को दान्त (इन्द्रिय दमन करने वाला) इसलिये होना चाहिये कि ऐसा साधु शुद्धि को अच्छी प्रकार से धारण कर लेता है ८। 'अमाई' आलोचक को अमायी (कपट रहित) होना चाहिये -इसलिये कि ऐसा साधु अपने अपराधों को विना छिपाये ही उनकी सम्यग् आलोचना करता है ९।

'अपच्छाणुतापी' आलोचक को अपश्चात्तापी इसलिये होना चाहिये कि ऐसा आलोचक आलोचना लिये बाद पश्चात्ताप नहीं करता है और कर्मनिर्जरा का पात्र होता है १०। 'अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ आलोयणं पडिच्छित्तए' आठगुणों से युक्त अनगार साधु आलोचना सुनने के लिये योग्य होता है जैसे-'आयारवं' आचारवान् -ज्ञानादिरूप पांच प्रकार के आचारों से जो युक्त होता है वह आचार-

---

એવા સાધુઓ સારી રીતે પ્રાયશ્ચિત્તને સ્વીકારી લે છે. 'खंते' આલોચક ક્ષમા શીલ હોવા જોઈએ કેમકે તેઓ ગુરૂદ્વારા ધમકાવવા છતાં ક્રોધ કરતા નથી ૭ 'दंते' આલોચકને દાન્ત (ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાવાળા) એ માટે હોવું જોઇએ કે એવા સાધુ સારી રીતે શુદ્ધીને ધારણ કરે છે. ૮ 'अमाइ' આલોચકે અમાયી (માયા-કપટ) હોવું જોઇએ. કારણ કે-એવા સાધુ પોતાના અપરાધોને છુપાવ્યા વગર જ તેની સારી રીતે આલોચના કરે છે. ૯ 'अपच्छाणुतावी' આલોચકે પશ્ચાત્તાપ વગરના એ માટે હોવું જોઇએ કે-એવા આલોચક આલોચના લીધા પછી પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી. અને કર્મ નિર્જરાના પાત્ર હોય છે. ૧૦ 'अट्ठहिं ठाणेहिं अणगारे अरिहइ आलोयणं पडिच्छित्तए' આઠ ગુણોથી યુક્ત અનગાર-સાધુ આલોચના આપવાને યોગ્ય હોય છે. ૧ એજ રીતે 'आयारवं' આચાર-

आलोचितापराधानामवधारणवान् इति २। 'ववहारवं' व्यवहारवान्-आगम-श्रुतादि पञ्चप्रकारकव्यवहारज्ञः ३। 'उव्वीलए' अपव्रीडकः, लज्जया अतिचारान् गोपायन्तं विचित्रवचनै र्विलज्जी कृत्य सम्यग् आलोचनां कारयति इत्यर्थः ४। 'पकुव्वए' प्रकुर्वकः, आलोचितेषु अपराधेषु प्रायश्चित्तदानतो विशुद्धि कारयितुं समर्थ इति ५। 'अपरिस्सावी' अपरिश्रावी, आलोचकेन आलोचितान् दोषान् योऽन्यस्मै न कथयति असौ अपरिश्रावीत्यर्थः ६। 'निज्जवए' निर्यापकः असमर्थस्य प्रायश्चित्तिनः प्रायश्चित्तस्य खण्डशः करणेन निर्वाहकः ७। 'अवायदंसी' अपायदर्शी आलोचनाया अदाने पारलौकिकः नरकादिषु अतिभय-

वान् साधु आलोचना सुनने के योग्य होता है १ इसी प्रकार से 'आहारवं' आधारवान्-आलोचित अपराधों की अवधारणा करने वाला होता है। 'ववहारवं' आगम-श्रुतादि पांच प्रकार के जो व्यवहार वाला होता है 'अपव्रीडक' शरम से अपने अतिचारों को छिपाने वाले शिष्य को अपने मीठे वचनों द्वारा जो समझा कर शरम का त्याग कराकर अच्छे प्रकार से आलोचना कराने वाला होता है ४। 'पकुव्वए' प्रकुर्वक-आलोचित अपराध का प्रायश्चित्त दे करके जो अतिचारों की शुद्धि कराने में समर्थ होता है ५ अपरिस्रावी-सुने गये-शिष्य द्वारा प्रकट किये गये अतिचारों को जो दूसरों से नहीं प्रकट करता है ६, निर्यापक ७ असमर्थ शिष्य को-प्रायश्चित्त लेने वाले शिष्य को-थोडा २ प्रायश्चित्त देकर के जो उसका निर्वाह करने वाला होता है 'अवायदंसी ८ अपायदर्शी-आलोचना नहीं लेने वाले शिष्य

વાન્ જ્ઞાનાદિ પાંચ પ્રકારના આચારોથી જે યુક્ત હોય છે તે આચારવાન્ સાધુ આલોચના સાંભળવા યોગ્ય હોય છે. ૧ એજ રીતે 'આહારવં' આધારવાન્ આલોચિત અપરાધોની અવધારણા કરવાવાળા હોય છે ૨ 'ववहारवं' આગમશ્રુત વિગેરે પાંચ પ્રકારના વ્યવહારવાળા હોય છે ૩ 'अपव्रीड़क' શરમથી પોતાના અતિચારોને ઢાંકવાવાળા શિષ્યને પોતાના મીઠા વચનોથી જ સમજાવીને શરમનો ત્યાગ કરાવીને સારી રીતે આલોચના કરાવવાવાળા હોય છે. ૪ 'पकुव्वए' પ્રકુર્વક-આલોચના કરેલ અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને અતિચારોની શુદ્ધિ કરાવવામાં સમર્થ હોય છે. ૫ 'अपरिस्रावी' સાંભળેલા-શિષ્ય દ્વારા પ્રગટ કરેલ અતિચારોને જેઓ બીજાની આગળ પ્રગટ કરતા નથી ૬ 'निर्यापक' ૭ અશક્ત શિષ્યને અર્થાત્ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવામાં અશક્તિવાળા શિષ્યને થોડુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને તેનો જ નિર્વાહ કરવાવાળા હોય છે. ૭ 'अवायदंसी'

दर्शकः ८। एतेऽष्टौ गुणाः गुरोः कथिता इति। अनन्तरपूर्वम् आलोचना आचार्येण कथिता स च सामाचार्याः प्रवर्त्तको भवतीति तां प्रदर्शयितुमाह-'दसविहा' इत्यादि, 'दसविहा सामायारी पन्नत्ता' दशविधा-दशप्रकारा सामाचारी प्रज्ञप्ता-कथिता, 'तं जहा' तद्यथा 'इच्छा' इच्छाकारः-तत्रात्मसारणे यथा-इच्छाकारेण युष्मच्चिकीर्षितं कार्यमिदमहं करोमीति। परसारणे यथा-मम पात्रलेपनादि सूत्रदानादि वा इच्छाकारेण कुरुतेति १। 'मिच्छा' मिथ्याकारः-निन्दायाम्-स्वनिन्दायां मिथ्याकारः-मिथ्याकरणं मिथ्याकारः-मिथ्यैतदिति प्रतिपत्तिः। अतिचारे संजाते मिथ्यादुष्कृतदानमिति भाव २। 'तहक्कारे' तथाकारः-प्रति

को जो परलोक में नरकादि गतियों में-भय का दिखाने वाला होता है ८ ऐसा गुरु ही आलोचना सुनने में समर्थ होता है। इस प्रकार के ये आठ गुण गुरु के कहे गये हैं। आलोचना देने वाला गुरु सामाचारी का प्रवर्तक होता है। अतः अब सामाचारी का कथन सूत्रकार करते हैं-'दसविहा सामायारी पन्नत्ता' सामाचारी दश प्रकार की कही गई है-'तं जहा' जैसे-इच्छामिच्छा' इत्यादि। इच्छाकार-अपने वा परके कृत्य (कार्य) में प्रवर्त्तन होने में इच्छा करना इसका नाम इच्छाकार है आपका इच्छित यह कार्य मैं अपनी इच्छा से करता हूं इसका नाम आत्मसारण है। मेरे पात्रों का प्रतिलेखन आदि तथा सूत्र प्रदान आदि कार्य आप अपनी इच्छा से करें इसका नाम परसारण है १। मिथ्याकार अतिचार आदि के हो जाने पर 'मिथ्या मे दुष्कृतं भवतु' इस प्रकार मिथ्यादुष्कृत देना इसका नाम मिथ्याकार है २। तथाकार

અપાયદર્શી'-આલોચના ન લેવાવાળા શિષ્યને જેઓ નારક વિગેરે ગતિયોનો ભય બતાવનારા હોય છે. ૮ એવા ગુરૂજ આલોચના આપવામાં સમર્થ હોય છે. આ રીતે આ આઠ ગુણો ગુરૂના કહ્યા છે. આલોચના આપવાવાળા ગુરૂ સામાચારીના પ્રવર્તક હોય છે તેથી હવે સૂત્રકાર સામાચારીનું કથન કરે છે. 'दसविहा-सामायारी पन्नत्ता' સામાચારી દસ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'इच्छामिच्छा' ઈત્યાદિ ઈચ્છાકાર-પોતાના અથવા પારકાના કૃત્યમાં પ્રવૃત્ત થવામાં ઈચ્છા કરવી તેનું નામ ઈચ્છાકાર છે આપનું ઈચ્છિત આ કાર્ય હું મારી ઈચ્છાથી કરૂં છું. તેનું નામ આત્મસારણ છે. મારા પાત્રોના પ્રતિલેખન વિગેરે તથા સૂત્રપ્રદાન વિગેરે કાર્ય પોતે પોતાની ઈચ્છાથી કરે તેનું નામ પરસારણ છે. ૧ મિથ્યાકાર અતિચાર વિગેરે થઈ જવાથી 'मिथ्यामे दुष्कृतं भवतु' આ રીતે મિથ્યા દુષ્કૃત આપવું તેનું નામ મિથ્યાકાર છે, ૨ તથાકાર-ગુરૂજનોને વાચના વિગેરે આપતી વખતે આ આમજ

श्रुते-प्रतिश्रवणे-गुरौ वाचनादिकं प्रयच्छत्येवमेतदित्यङ्गीकाररूपे तथाकारः -इदमित्थमेवेत्यङ्गीकरणम् ३। 'आवस्सिया य' आवश्यिकी च-तथाविध-कार्ये सति वहिर्निस्सरणे साधुः आवश्यकीं कुर्यात् ४। 'निसीहिया' नैषेधिकी -तथा-स्थाने तिष्ठत्यस्मिन्निति स्थानम्-उपाश्रयस्तस्मिन् प्रविशन् नैषेधिकीं कुर्यात् ५। 'आपुच्छणा य' आपृच्छना च-स्वयं करणे स्वयम्-आत्मना करणं स्वयं करणं तस्मिन्-स्वयं करणीये कार्ये आप्रच्छना-इदमहं कुर्यां न वेति गुरुः प्रष्टव्यः ६। 'पडिपुच्छा' प्रतिपृच्छा-परकरणे-परस्य कार्ये करणीये प्रतिप्रच्छना 'छंदणा' छन्दना-द्रव्यजातेन-पूर्वगृहीतेन तथाविधाशनादि द्रव्यजातेन छन्दना-

---

-गुरुजनों के वाचना आदि देते समय 'यह ऐसा ही है' इस प्रकार अंगीकार करना इसका नाम तथाकार है ३। आवश्यकी-कोई ऐसा कार्य आजाय कि जिसकी वजह से साधु को उपाश्रय से बाहिर जाना पडे तो वह साधु (आवश्यकी कुर्यात्) आवश्य की सामाचारी करे ४। नैषेधिकी-जब उपाश्रय में प्रवेश करे तब नैषेधिकी सामाचारी करे ५। आपृच्छना-जो काम अपने आप करणीय (करने योग्य) हो उसमें 'यह मैं करुं अथवा नहीं' इस प्रकार पूछने रूप आप्रच्छना सामाचारी करे ६। प्रति पृच्छा-सामान्य यह नियम है कि साधु चाहे अपना काम करे अथवा दूसरे किसी साधु का काम करे उनका कर्त्तव्य है कि वह पहिले इसके लिये गुरु से आज्ञा प्राप्त करे। जब गुरु कार्य करने की आज्ञा दे देवें तो शिष्य का पुनः यह कर्त्तव्य हो जाता है है कि वह प्रवृत्ति काल में उनसे फिर आज्ञा उसके लिये ले लेवे इसका नाम प्रतिप्रच्छना है ७। छन्दना पूर्व गृहित अशनादि सामग्रीद्वारा

છે. આ રીતે સ્વીકાર કરવો તેનું નામ તથાકાર છે. ૩ આવશ્યકી-કોઈ એવું કાર્ય આવી જાય કે જે કારણે સાધુને ઉપાશ્રયથી બહાર જવું પડે તો તે સાધુએ 'आवश्यकी कुर्यात्' આવશ્ય કી સામાચારી કરવી ૪ નૈષેધિકી જ્યારે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે નૈષેધિકી સામાચારી કરે ૫ આપૃચ્છના-જે કામ પોતાની આપે જ કરવા યોગ્ય હોય તેમાં 'આ હું કરૂં કે નહીં' આ રીતે પૂછવા રૂપ આપ્રચ્છના સામાચારી કરવી ૬ પ્રતિપૃચ્છના-સામાન્ય એવો નિયમ છે કે-સાધુ ચાહે તો પોતાનું કામ કરે અથવા બીજા કોઈ સાધુનું કામ કરે તો તેનું કર્તવ્ય છે કે તે પહેલાં તે કાર્ય કરવા માટે ગુરૂની આજ્ઞા મેળવે. ગુરૂ જ્યારે તેને તે કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપે તો તે પછી તે કાર્ય કરતી વખતે શિષ્યે ફરીથી તે માટે ગુરૂની આજ્ઞા લેવી તેનું નામ પ્રતિપૃચ્છા છે. ૭ 'છન્દના'-પહેલા ધારણ કરેલ અશન વિગેરે સામગ્રીથી બીજા

शेषमुनि निमन्त्रणरूपा कार्या ८। 'निमंतणा' निमंत्रणा-भक्ताद्यगृहीताय साधवे भक्ताद्यर्थं निमन्त्रणम् ९। 'उवसंपया य काले' उपसंपच्च काले-गणान्तराचार्य समीपावस्थाने उपसम्पत्-इयन्तं कालं भवत्समीपे स्थास्यामीत्येवंरूपा कार्या१०। 'सामायारी भवे दसहा' सामाचारी दशधा भवेदिति ॥सू०८॥

अथ सामाचारी विशेषत्वात् प्रायश्चित्तादेरिति प्रायश्चित्ताद्यभिधातुमाह-'दसविहे' इत्यादि ।

मूलम्-दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते, तं जहा आलोयणारिहे, पडिक्कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्सग्गारिहे, तवारिहे, छेदारिहे, मूलारिहे, अणवट्ठप्पारिहे, पारंचियारिहे। दुविहे तवे पन्नत्ते तं जहा बाहिरए य अब्भितरए य। से किं तं बाहिरए तवे, बाहिरए तवे छव्विहे पन्नत्ते तं जहा अणसणं ओमोयरिया, भिक्खायरिया, रसपरिच्चाओ, कायकिलेसो, पडिसंलीणया बज्झो तवो होइ ॥१॥ से किं तं अणसणे, अणसणे दुविहे पन्नत्ते तं जहा इत्तरिए य आवकहिए य। से किं तं इत्तरिए, इत्तरिए अणेगविहे पन्नत्ते, तं जहा चउत्थे भत्ते, छट्ठे

शेषजनों को आमंत्रित करना इसका नाम छंदना है ८। निमंत्रणा-जब आहार लेने के लिये उद्यत हुए साधुजन अन्य साधुओं से ऐसा पूछते हैं कि क्या आपके लिये आहार लावें ९। उपसम्पत्-ज्ञानदर्शन एवं चारित्र की प्राप्ति के निमित्त अन्यगण के आचार्य के पास रहना सो उपसम्पत् सामाचारी है १०। इस प्रकार से सामाचारी दस प्रकार की होती है ॥सू०८॥

મુનિયોને આમંત્રણ આપવું તેનું નામ છંદના છે. ૮ નિમંત્રણ-જ્યારે આહાર લેવા માટે તૈયાર થયેલા સાધુજન બીજા સાધુઓને એવું પૂછે કે-શું આપને માટે આહાર લાવીએ? તેનુ નામ નિમંત્રણ છે. ૯ ઉપસંપત-જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે બીજા ગણના આચાર્યની પાસે રહેવું તેને ઉપસંપત્ સામાચારી કહે છે. ૧૦ આ રીતે દસ પ્રકારની સામાચારી થાય છે. ॥સૂ૦ ૮॥

भत्ते, अट्ठमे भत्ते, दसमे भत्ते, दुवालसमे भत्ते, चोद्दसमे भत्ते, अद्धमासिए भत्ते मासिए भत्ते तेमासिए भत्ते, जाव छम्मासिए भत्ते। से त्तं इत्तरिए। से किं तं आवकहिए आवकहिए दुविहे पन्नत्ते तं जहा पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य। से किं तं पाओवगमणे, पाओवगमणे दुविहे पन्नत्ते तं जहा नीहारिमे य अनीहारिमे य, अनीहारिमे य नियमं अपडिक्कमे। से त्तं पाओवगमणे। से किं तं भत्तपच्चक्खाणे, भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते। तं जहा-नीहारिमे य अनीहारिमे य नियमं सपडिक्कम्मे से त्तं भत्तपच्चक्खाणे से त्तं आवकहिए से त्तं अणसणे। से कि तं ओमोयरिया ओमोयरिया दुविहा पन्नत्ता तं जहा दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य। से किं तं दव्वोमोयरिया, दव्वोमोयरिया दुविहा पन्नत्ता तं जहा उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाणदव्वोमोयरिया य से किं तं उवगरणदव्वोमोयरिया उवगरणदव्वोमोयरिया तिविहा पन्नत्ता तं जहा एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगारसाइज्जणया। से त्तं उवगरणदव्वोमोयरिया। से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया भत्तपाणदव्वोमोयरिया अट्ठकुक्कुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे अप्पाहारे दुवालस० जहा सत्तमसए पढमोद्देसए जाव नो पकामरसभोइत्ति वत्तव्वं सिया। से त्तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया। से त्तं दव्वोमोयरिया। से किं तं भावोमोयरिया? भावोमोयरिया अणेगविहा पन्नत्ता, तं जहा अप्पकोहे, जाव अप्पलोभे, अप्पसद्दे, अप्पझंझे अप्पतुमं तुमे। से त्तं भावोमोयरिया, से त्तं ओमोयरिया। से किं तं भिक्खायरिया, भिक्खायरिया अणेगविहा पन्नत्ता, तं जहा

दव्वाभिग्गहचरए जहा उववाइए जाव सुद्धेसणिए, संखादत्तिए। से त्तं भिक्खायरिया। से किं तं रसपरिच्चाए रसपरिच्चाए अणेगविहे पन्नत्ते तं जहा निव्विगिइए, पणीयरसविवज्जए जहा उववाइए जाव लूहाहारे। से त्तं रसपरिच्चाए। से किं तं कायकिलेसे, कायकिलेसे अणेगविहे पन्नत्ते तं जहा ठाणाइए, उक्कुडुयासणिए, जहा उववाइए, जाव सव्वगायपरिकम्मए-विभूसविप्पमुक्के। से त्तं कायकिलेसे। से किं तं पडिसंलीणया, पडिसंलीणया चउव्विहा पन्नत्ता तं जहा-इंदियपडिसंलीणया, कसायपडिसंलीणया जोगपडिसंलीणया विवित्तसयणासणसेवणया। से किं तं इंदियपडिसंलीणया, इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पन्नत्ता तं जहा सोइंदिय विसयप्पयारणिरोहोवा, सोइंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो चक्खिंदिय०, एवं जाव फासिंदियविसयप्पयारणिरोहोवा, फासिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो, से त्तं इंदियपडिसंलीणया। से किं तं कसायपडिसंलीणया, कसायपडिसंलीणया चउव्विहा पन्नत्ता तं जहा कोहोदयनिरोहो वा उदयप्पत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं, एवं जाव लोभोदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोभस्स विफलीकरणं। से त्तं कसायपडिसंलीणया। से किं तं जोगपडिसंलीणया जोगपडिसंलीणया तिविहा पन्नत्ता तं जहा अकुसलमणनिरोहो वा कुसलमणउदीरणं वा मणस्स वा एगत्तीभावकरणं, अकुसलवइनिरोहो वा, कुसलवइउदीरणं वा वइए वा एगत्तीभावकरणं। से किं तं कायपडिसंलीणया, कायपडिसंलीणया जण्णं सुसमाहियपसंतसाहरियपाणिपाए कुम्मोइव गुत्तिंदिए अल्लीणे पल्लीणे

चिट्ठइ, से त्तं कायपडिसंलीणया, से तं जोगपडिसंलीणया। से किं तं विवित्तसयणासणसेवणया, विवित्तसयणासणसेवणया जण्णं आरामेसु वा उज्जाणेसु वा जहा सोमिलुद्देसए जाव सेज्जा संथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ। से त्तं विवित्तसयणासणसेवणया। से त्तं पडिसंलीणया, से त्तं बाहिरए तवे १ ॥सू० ९॥

छाया—दशविधं प्रायश्चित्तं प्रज्ञप्तम् तद्यथा आलोचनार्हम् १, प्रतिक्रमणार्हम् २, तदुभयार्हम् ३, विवेकार्हम् ४, व्युत्सर्गार्हम् ५, तपोऽर्हम् ६, छेदार्हम् ७, मूलार्हम् ८, अनवस्थाप्यार्हम् ९, पाराञ्चिकार्हम् १०। द्विविधं तपः प्रज्ञप्तम् बाह्यं च आभ्यन्तरं च। अथ किं तत् बाह्यं तपः, बाह्यं तपः षड्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—अनशनम् १, अवमोदारिका२, भिक्षाचर्या च३, रस परित्यागः४, कायक्लेशः५, प्रतिसंलीनता६, बाह्यं तपो भवति १। अथ किं तदनशनम् अनशनं द्विविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा इत्वरिकम् यावत्कथिकं च। अथ किं तत् इत्वरिकम्, इत्वरिकम् अनेकविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा—चतुर्थं भक्तम् षष्ठं भक्तम् अष्टमं भक्तम् दशमं भक्तम् द्वादशं भक्तम् चतुर्दशं भक्तम् अर्द्धमासिकं भक्तम् मासिकं भक्तम् द्विमासिकं भक्तम् त्रिमासिकं भक्तम् यावत् षष्ठमासिकं भक्तम् तदेतत् इत्वरिकम्। तत् किं तत् यावत् कथिकम् यावत्कथिकं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा पादपोपगमनं च भक्तप्रत्याख्यानं च। अथ किं तत् पादपोपगमनम्, पादपोपगमनं द्विविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा निर्हारिमं च अनिर्हारिमं च, अनिर्हारिमं नियमात् अप्रतिकर्म। तदेतत् भक्त प्रत्याख्यानम्। तदेतद् यावत्कथिकम्, तदेवदनशनम्। अथ का सा अवमोदरिका, अवमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—द्रव्यावमोदरिका च भावावमोदरिका च। अथ का सा द्रव्यावमोदरिका, द्रव्यावमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता। तद्यथा—उपकरणद्रव्यावमोदरिका च भक्तपानद्रव्यावमोदरिका च। अथ का सा उपकरणद्रव्यावमोदरिका उपकरणद्रव्यावमोदरिका त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—एकं वस्त्रम् एकं पात्रम् त्यक्तोपकरणस्वदनता। सा एषा उपकरणद्रव्यावमोदारिका। अथ का सा भक्तपानद्रव्यावमोदरिका, अष्टकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रकवलमाहारम् आहियमाणमल्पाहारम् द्वादश० यथा सप्तमशते प्रथमोद्देशके यावत् नो प्रकामरसभोजीति वक्तव्यं स्यात्। तदेतत् भक्तपानद्रव्यावमोदरिका। तदेतत् द्रव्यावमोदरिका। अथ का सा भावावमोदरिका भावावमोदरिका अनेकविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा अल्पक्रोधो यावत् अल्पलोभोऽल्पशब्दः, अल्पझंझः, अल्प तुमं तुमः। सा एषा

भावावमोदरिका। सा एषा अवमोदरिका। अथ का सा भिक्षाचर्या भिक्षाचर्या अनेकविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा द्रव्याभिग्रह चरकः, यथौपपातिके यावत् शुद्धैषणिकः, संख्यादत्तिकः। सा एषा भिक्षाचर्या। अथ कोऽसौ रसपरित्यागः, रसपरित्यागोऽनेकविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा निर्विकृतिकः प्रणीतरसविवर्जकः यथौपपातिके यावत् रूक्षाहारः, सोऽयं रसपरित्यागः। अथ कोऽसौ कायक्लेशः, कायक्लेशोऽनेकविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–स्थानातिदः स्थानातिगो वा, उत्कुटुकासनिकः यथौपपातिके यावत् सर्वगात्रप्रतिकर्म विभूषाविप्रमुक्तः सोऽसौ कायक्लेशः, अथ का सा प्रतिसंलीनता, प्रतिसंलीनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा इन्द्रियप्रतिसंलीनता कषायप्रतिसंलीनता योगप्रतिसंलीनता विविक्तशयनासनसेवनता। अथ का सा इन्द्रियप्रतिसंलीनता इन्द्रियप्रतिसंलीनता पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा श्रोत्रेन्द्रियविषयप्राप्तेषु वा, अर्थेषु रागद्वेषविनिग्रहो वा, चक्षुरिन्द्रिय० एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा स्पर्शनेन्द्रियविषयप्राप्तेषु अर्थेषु रागद्वेषविनिग्रहो वा सैषा इन्द्रियप्रतिसंलीनता। अथ का सा कषायप्रतिसंलीनता–कषायप्रतिसंलीनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता तद्यथा क्रोधोदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा क्रोधस्य विफलीकरणम् एवं यावत् लोभोदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा लोभस्य विफलीकरणम्। सैषा कषायप्रतिसंलीनता। अथ का सा योगप्रतिसंलीनता, योगप्रतिसंलीनता त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा–अकुशलमनो निरोधो वा कुशलमन उदीरणं वा, मनसो वा एकत्रीभावकरणम् अकुशलवचो निरोधो वा कुशलवच उदीरणं वचसा वा एकत्रीभावकरणम् अथ का सा कायप्रतिसंलीनता कायप्रतिसंलीनता यत् खलु सुसमाहित प्रशान्तसंहृत पाणिपादः कूर्म इव गुप्तेन्द्रियः अलीनः प्रलीनस्तिष्ठति सैषा कायप्रतिसंलीनता, सैषा योगप्रतिसंलीनता। अथ का सा विविक्तशयनासनसेवनता? विविक्तशयनासनसेवनता यत्खलु आरामेषु वा उद्यानेषु वा यथा सोमिलोद्देशके यावत् शय्यासंस्तारकमुपसंपद्य खलु विहरति। सैषा विविक्तशयनासनसेवनता, सैषा प्रतिसंलीनता; तदेतत् बाह्यं तपः १ ॥सू०९॥

सामाचारी के विशेषरूप ही प्रायश्चित्त आदि होते हैं। अतः अब सूत्रकार प्रायश्चित्तादि का कथन करते हैं–'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' इत्यादि सूत्र ९।

સામાચારીના વિશેષ રૂપ જ પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર પ્રાયશ્ચિત વિગેરેનું કથન કરે છે. 'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' ઈત્યાદિ

टीका—'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' दशविधम्-दशप्रकारकं प्रायश्चित्तं प्रज्ञप्तम्। अत्र प्रायश्चित्तशब्दोऽपराधे तच्छुद्धौ च दृश्यते, अत इह सोऽपराधे द्रष्टव्यः। दशविधप्रायश्चित्तदर्शनायाह—'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा तत्र 'अलोयणारिहे' आलोचनार्हम् आलोचना-निवेदना संयमलग्नदोषाणां गुरोः समक्षे वाचा प्रकाशनरूपा तल्लक्षणां शुद्धिमर्हति यत् अतिचारजातम् तत् आलोचनार्हं प्रथमं प्रायश्चित्तम् 'पडिक्कमणारिहे' प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं तद्योग्यम् प्रतिक्रमणं दोषेभ्यः पश्चान्निवर्त्तनम् पुनर्न करिष्यामीत्येवं रूपेण मिथ्यादुष्कृत-

टीकार्थ—'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' प्रायश्चित्त दश प्रकार का कहा गया है। प्रायश्चित्त यह शब्द अपराध और अपराध की शुद्धि के अर्थ में प्रयुक्त हुआ देखने में आता है-पर यहां यह शब्द अपराध अर्थ में प्रयुक्तहुआ है। प्रायश्चित्त के 'तं जहा' दश प्रकार ये हैं-'आलोयणारिहे, पडिक्कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे विउस्सग्गारिहे, तवारिहे, छेदारिहे, मूलारिहे, अणवट्ठप्पारिहे, पारंचियारिहे' आलोचना योग्य १, प्रतिक्रमणयोग्य २, आलोचना प्रतिक्रमण दोनों के योग्य ३ विवेकयोग्य ४, व्युत्सर्गयोग्य ५, तपोयोग्य ६, छेदयोग्य ७, मूलयोग्य ८, अनवस्थाप्ययोग्य ९ और पारांचितयोग्य १० संयम में लगे हुए दोषों को गुरु समक्ष वचन द्वारा प्रकट करना इसका नाम आलोचना है जो अतिचार रूप प्रायश्चित्त इस आलोचना से शुद्ध होने योग्य होता है वह आलोचनार्ह प्रायश्चित्त है १ प्रतिक्रमण दोषों से पीछे हटना और आगे के लिये फिर से नहीं करने रूप मिथ्यादुष्कृतदेना

ટીકાર્થ—'दसविहे पायच्छित्ते पन्नत्ते' પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના કહ્યા છે. પ્રાયશ્ચિત્ત આ શબ્દ અપરાધ અને અપરાધની શુદ્ધિના અર્થમાં વપરાયેલ જોવામાં આવે છે. પરંતુ અહિયાં આ શબ્દ અપરાધ અર્થમાં વપરાયેલ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે દસ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. 'आलोयणारिहे, पडिक्कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्सग्गारिहे, तवारिहे, छेदारिहे, मूलारिहे, अणवट्ठप्पारिहे, पारंचियारिहे' આલોચના યોગ્ય ૧, પ્રતિક્રમણયોગ્ય ૨, આલોચના પ્રતિક્રમણ બન્નેની યોગ્ય ૩, વિવેકયોગ્ય ૪, વ્યુત્સર્ગયોગ્ય ૫, તપોયોગ્ય ૬, છેદયોગ્ય ૭, મૂલયોગ્ય ૮, અનવસ્થાયોગ્ય ૯, અને પારાંચિત યોગ્ય ૧૦, સંયમમાં લાગેલા દોષો ગુરૂ સમક્ષ વચનથી પ્રગટ કરવા તેનું નામ આલોચના છે. જે અતિચારો રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આ આલોચનાથી શુદ્ધ થવાને યોગ્ય હોય તે આલોચનાર્હ પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે. ૧, પ્રતિક્રમણ-દોષોથી પાછા હઠવું અને આગળ ઉપર પાછા દોષો ન

दानम् तद्योग्यं प्रायश्चित्तमपि प्रतिक्रमणार्हमिति कथ्यते यत्प्रायश्चित्तं मिथ्या दुष्कृतमात्रेणैव शुद्धयति, तन्मात्रं प्रतिक्रमणयोग्यत्वात् प्रतिक्रमणयोग्यं कथ्यते इति द्वितीयम् २। 'तदुभयारिहे' तदुभयार्हम् तदुभयमालोचना मिथ्यादुष्कृतं च तद्योग्यं मिश्रं प्रायश्चित्तम् तत् प्रायश्चित्तं यत् अलोचना मिथ्यादुष्कृतोभयाभ्यां शुद्धयतीति उभययोग्यं प्रायश्चित्तं तदुभयमित्यभिधीयते इति तृतीयम्। 'विवेगारिहे' विवेकार्हम् विवेकः–अशुद्धभक्तादित्यागः, यत् प्रायश्चित्तमाधाकर्मिकाद्याहाराणां त्यागात् शुद्धिमेती तत् विवेकयोग्यत्वात् विवेकार्हप्रायश्चित्तमिति अभिधीयते इति विवेकार्हश्चतुर्थम् ४। 'विउस्सग्गारिहे' व्युत्सर्गार्हम् व्युत्सर्गः–कायोत्सर्गः, कायचेष्टाया निरोधेन ध्येये वस्तुनि उपयोग करणाद्यो दोषः शुद्धितामेति स व्युत्सर्गयोग्यत्वाद् व्युत्सर्गार्हं प्रायश्चित्तमित्यभिधीयते इति पञ्चमम् ५। 'तवा-

इसका नाम प्रतिक्रमण है। इस प्रतिक्रमण के योग्य जो प्रायश्चित्त होता है वह प्रतिक्रमणार्ह प्रायश्चित्त है। जो प्रायश्चित्त मिथ्यादुष्कृत मात्र से ही शुद्ध हो जाता है उसे गुरु के समक्ष निवेदन करने की जरुरत नहीं पडती है ऐसा वह प्रायश्चित्त केवल प्रतिक्रमण के ही योग्य होने के कारण प्रतिक्रमणयोग्य कहा गया है। 'तदुभयारिहे' जो प्रायश्चित्त आलोचना और मिथ्यादुष्कृतरूप प्रतिक्रमण इन दोनों के द्वारा शुद्ध होने के योग्य होता है वह प्रायश्चित्त तदुभयार्ह प्रायश्चित्त है। विवेकार्ह–जो प्रायश्चित्त आधाकर्मिकादि आहार के त्याग करने से शुद्धि को प्राप्त करता है वह विवेक योग्य होने से विवेकार्ह प्रायश्चित्त है। व्युत्सर्गार्ह–कायचेष्टा के निरोध से ध्येय वस्तु में उपयोग रखने से जो दोष शुद्ध होता है वह व्युत्सर्ग योग्य होने से व्युत्सर्गार्ह प्राय-

કરવા રૂપ મિથ્યાદુષ્કૃત આપવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. આ પ્રતિક્રમણને યોગ્ય જે પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે, તે પ્રતિક્રમણાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત મિથ્યાદુષ્કૃત માત્રથી જ શુદ્ધ થઈ જાય છે. તેને ગુરૂ સમક્ષ બતાવવાની જરૂર પડતી નથી, એવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત કેવળ પ્રતિક્રમણને જ યોગ્ય હોવાથી તેને પ્રતિક્રમણ યોગ્ય કહેલ છે. 'तदुभयारिहे' જે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના અને મિથ્યાદુષ્કૃત રૂપ પ્રતિક્રમણ આ બન્ને પ્રકારથી શુદ્ધ થવાને યોગ્ય હોય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. વિવેકાર્હ–જે પ્રાયશ્ચિત્ત આધાકર્મ વિગેરે આહારના ત્યાગ કરવાથી શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે, તે વિવેકયોગ્ય હોવાથી વિવેકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. વ્યુત્સર્ગાર્હ–કાયચેષ્ટાના નિરોધથી ધ્યેય વસ્તુમાં ઉપયોગ રાખવાથી જે દોષ શુદ્ધ થાય છે, તે વ્યુત્સર્ગ યોગ્ય હોવાથી વ્યુત્સર્ગાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત

रिहे' तपोऽर्हम्- तपोनिर्विकृतिकादि, यत् प्रायश्चित्तम् निर्विकृतिकादितपसा शुद्धिमेति तत् तपोयोग्यत्वात् तपोर्हं प्रायश्चित्तं षष्ठम् ६। 'छेदारिहे' छेदार्हम् छेदः –प्रव्रज्या पर्यायस्य ह्रस्वीकरणम् यत् प्रायश्चित्तं चारित्रपर्यायस्य छेदमात्रेण शुद्धयति तच्छेदयोग्यत्वात् छेदार्हंप्रायश्चित्तमिति सप्तमम् ७। 'मूलारिहे' मूलार्हम् यत् प्रायश्चित्तम् सर्वव्रतपर्यायान् छित्वा पुनर्महाव्रतप्राप्त्या शुद्धिमेति तन्मूलयोग्यत्वाद् मूलार्हं प्रायश्चित्तमित्यष्टमम् ८। 'अणवट्ठप्पारिहे' अनवस्थाप्यार्हम् यावत् पर्यन्तम् अमुकविशिष्टं तपो नाचरेत् तावत्पर्यन्तं महाव्रते वेषे वा न संस्थाप्यते अतोऽनवस्थापनयोग्यत्वात् अनवस्थाप्यार्हंप्रायश्चित्तमिति नवमम् ९। 'पारंचियारिहे' पाराञ्चिकार्हम् पाराञ्चिकं लिङ्गादिभेदभिति। साध्वी राज्ञीत्यादिना सहशीलभङ्गरूप महादोषकरणेन वेषं क्षेत्रं च त्यक्त्वा महत्तपः कुर्वतां महा-

श्चित्त है। 'तवारिहे' निर्विकृतिक आदि तपस्या का नाम तप है जो प्रायश्चित्त निर्विकृतिक आदि तप से शुद्ध होता है, ऐसा वह प्रायश्चित्त तप योग्य होने से तपोर्ह प्रायश्चित्त है। प्रव्रज्या पर्याय का कम करना इसका नाम छेद है। जो प्रायश्चित्त चारित्र पर्याय के छेदमात्र से शुद्ध होता है वह छेद योग्य होने से छेदार्ह प्रायश्चित्त है। जो प्रायश्चित्त सर्व व्रत पर्यायों को छेद करके पुनः महाव्रतों की प्राप्ति से शुद्ध होता है वह मूल योग्य होने से मूलार्ह प्रायश्चित्त है। जहां तक अमुक प्रकार का विशिष्ट तप न किया जाय तब तक महाव्रत में अथवा वेष में वह रखने के योग्य नहीं हो सके इसलिये अनवस्थापन योग्य होने से अनवस्थाप्यार्ह प्रायश्चित्त होता है। पारांचिकार्ह–साध्वी अथवा राजा की रानी आदि के शील को भङ्ग करने रूप महादोष के कारण वेष

કહેવાય છે. 'तवारिहे' નિર્વિકૃતિક વિગેરે તપસ્યાનું નામ તપ છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત નિર્વિકૃતિક વિગેરે તપથી શુદ્ધ થાય છે, તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ યોગ્ય હોવાથી 'તપોર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે. પ્રવ્રજ્યા પર્યાયનું કમ કરવું તેનું નામ છેદ છે. જે પ્રાયશ્ચિત્ત ચારિત્રપર્યાયના છેદમાત્રથી શુદ્ધ થાય છે, તે છેદ યોગ્ય હોવાથી છેદાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે, જે પ્રાયશ્ચિત્ત સઘળા વ્રતપર્યાયોને છેદીને ફરીથી મહાવ્રતોની પ્રાપ્તિથી શુદ્ધ થાય છે, તે મૂળ યોગ્ય હોવાથી 'મૂલાર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. જ્યાં સુધી અમુક પ્રકારનું વિશેષ પ્રકારનું તપ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મહાવ્રતમાં અથવા વેષમાં તેને રાખવા યોગ્ય હોઈ શકતા નથી તેથી અનવસ્થાપણાવાળા હોવાથી 'અનવસ્થાપ્યાર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. 'પારાંચિકાર્હ' સાધ્વી રાજ્ઞી વિગેરેના શીલનો ભંગ કરવા રૂપ મહાદોષના કારણે વેષ અને ક્ષેત્રનો ત્યાગ કરીને મહાતપ કરવાવાળા

सत्त्वशालिनाम् षण्मासादारभ्य द्वादशवर्षपर्यन्तमिदं पाराञ्चिकं प्रायश्चित्तं भवति नान्येषाम् । उपाध्यायानां तु नवम प्रायश्चित्तान्तमेव प्रायश्चित्तं भवति। सामान्यसाधूनां मूलप्रायश्चित्तपर्यन्तमेव प्रायश्चित्तं भवति। यावत्पर्यन्तं चतुर्दशपूर्वधराः प्रथमसंहननवन्तश्च भवन्ति तावत्पर्यन्तं दशविधमपि प्रायश्चित्तं भवति तेषां विच्छेदानन्तरं मूलान्तान्यष्टौ प्रायश्चित्तान्येव भवन्तीति। प्रायश्चित्तं च तप उक्तम्। अथ तप एव भेदतः आह–'दुविहे तवे पन्नत्ते' इत्यादि, 'दुविहे तवे पन्नत्ते' द्विविधं तपः प्रज्ञप्तम्, तदेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'बाहिरए य अब्भिंतरए य' बाह्यं च, आभ्यन्तरं च बाह्याभ्यन्तरभेदात्तपो द्विविधमित्यर्थः। बाह्यस्यापि शरीरस्य तापनाद् मिथ्यादृष्टिभिरपि तपस्त्वेन स्वीकृत-

---

और क्षेत्र को त्याग करके महातप करने वाले महासत्त्वशाली आचार्य को ही ६ मास से लेकर १२ वर्ष तक का यह प्रायश्चित्त होता है अन्य को नहीं होता है उपाध्याय को नौवें प्रायश्चित्त तक के ही प्रायश्चित्त होते हैं। तथा सामान्य साधुओं को मूल प्रायश्चित्त पर्यन्त ही प्रायश्चित्त होते हैं। जहां तक चतुर्दश पूर्वधर और प्रथम संहनन धारी होते हैं वहां तक दश ही प्रायश्चित्त होते हैं। उनके विच्छेद के बाद मूलान्तर तक के आठ प्रायश्चित्त ही होते हैं। प्रायश्चित्त यह तप रूप कहा गया है, अतः अब सूत्रकार तप का कथन उसके भेदों को लेकर के कहते हैं–'दुविहे तवे पन्नत्ते' तप दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे–'बाहिरए य अब्भिंतरए य' बाह्य तप और आभ्यन्तरतप अनशन आदि बाह्य तप शरीर के तपाने वाले होने से मिथ्यादृष्टियों द्वारा भी तप रूप से स्वीकार किये गये हैं इसलिये अनशा-

---

મહાસત્વશાળી આચાર્યને જ ૬ છમાસથી લઈને ૧૨ બાર માસ સુધીનું આ પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. બીજાને થતું નથી. ઉપાધ્યાયને નવમા પ્રાયશ્ચિત્ત સુધીનું જ પ્રાયશ્ચિત હોય છે. તથા સામાન્ય સાધુઓને મૂળ પ્રાયશ્ચિત્ત સુધીનું જ હોય છે. જ્યાં સુધી ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરનાર અને પહેલા સંહનને ધારણ કરવાવાળા હોય છે. ત્યાં સુધી દસ જ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે. તેઓના વિચ્છેદ પછી મૂળથી અન્ત સુધીના આઠ જ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે. પ્રાયશ્ચિત્ત એ તપ રૂપ કહેલ છે. તેથી હવે સૂત્રકાર તેના ભેદો સહિત તપનું કથન કરે છે– 'દુવિહે તવે પણ્ણત્તે' તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'बाहिरए अब्भिंतरए य' બાહ્ય તપ અને આભ્યન્તર તપ અનશન વિગેરે બાહ્ય તપ શરીરને તપાવવાવાળા હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિયો દ્વારા પણ તેને તપ રૂપથી સ્વીકારાયેલ છે. તેથી અનશન વિગેરેને બાહ્ય તપ કહેલ છે. તથા પ્રાયશ્ચિત્ત

त्वाच्च बाह्यमिति १। आभ्यन्तरस्यैव कार्मणाभिधानशरीरस्य प्रायस्तापनात् सम्यग्दृष्टिरेव प्रायस्तया अभ्युपगमाच्च आभ्यन्तरमिति। 'से किं तं बाहिरए तवे' तत् किं तत् बाह्यं तप इति प्रश्नः। उत्तरमाह-'बाहिरए तवे छव्विहे पन्नत्ते' बाह्यं तपः षड्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा' तद्यथा 'अणसणं' अनशनम् अशनपान खादिमस्वादिमादि, लक्षणस्य चतुर्विधस्याहारस्य त्याग इति प्रथमं तपः १। 'ओमोयरिया' अवमोदरिकाः अवमस्य-ऊनस्योदरस्य करणमवमोदरिका व्युत्पत्तिमात्रमेतदिति कृत्वा उपकरणादेरपि न्यूनताकरणमवमोदरिकेति कथ्यते २।

नादि को बाह्यतप कहा गया है। तथा प्रायश्चित्त आदि आभ्यन्तर तप कार्मण रूप शरीर को प्रायः तपाने वाले होते हैं और इन्हें सम्यग्दृष्टि जीव ही तपते हैं। इसलिये प्रायश्चित्त आदि तपों को आभ्यन्तर तप कहा गया है। 'से किं तं बाहिरए तवे' हे भदन्त! बाह्यतप कितने प्रकार के होते है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'बाहिरए तवे छव्विहे पन्नत्ते' हे गौतम! बाह्यतप ६ प्रकार का होता है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से है-'अणसणं' अनशन 'ओमोयरिया' अवमोदरिका 'भिक्खायरिया' भिक्षाचर्या 'रसपरिच्चाओ' रसपरित्याग 'कायकिलेसो' कायक्लेश 'पडिसंलीणता' प्रतिसंलीनता अशन, पान, खादिम और स्वादिम आदि रूप चार प्रकार के आहार का त्याग करना इसका नाम अनशन है। भूख से कम भोजन करना इसका नाम अवमोदरिका है 'ऊनस्य उदरस्य करणम्' इति अवमोदरिका' यह तो केवल व्युत्पत्ति मात्र है। इसलिये उपकरणादिकों की भी न्यूनता करना इसका नाम

વિગેરે આભ્યન્તર તપ કાર્મણ શરીરને તપાવવાવાળા જ હોય છે. અને તેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ તપે છે. તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે તપોને આભ્યન્તર તપ કહેલ છે. 'से किं तं बाहिरए तवे' હે ભગવન્ બાહ્ય તપ કેટલા પ્રકારના હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'बाहिरए तवे छव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! બાહ્ય તપ છ પ્રકારના હોય છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે- 'अणसण' અનશન 'ओमोयरिया' અવમોદરિકા 'भिक्खायरिया' ભિક્ષાચર્યા 'रसपरिच्चाओ' રસપરિત્યાગ 'कायकिलेसो' કાયકલેશ 'पडिसंलीणता' પ્રતિ-સંલીનતા અનશન-અશનપાન, ખાદિમ, અને સ્વાદિમ વિગેરે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ અનશન છે. ભૂખથી ઓછો આહાર કરવો તેનું નામ 'અવમોદરિકા' છે. 'ऊनस्य उदरस्य करणम्, इति अवमादरिका' આ પ્રમાણે તેની વ્યુત્પત્તિ થાય છે ઉપકરણ વિગેરેની ન્યૂનતા કરવી તેનું નામ

'भिक्खायरिया' भिक्षाचर्या–भिक्षाचर्या नामकं तृतीयं तपः ३। 'रसपरिच्चाओ' रसपरित्यागः रसत्यागात्मकं चतुर्थं तपः ४। 'कायकिलेसो' कायक्लेशात्मकं पञ्चमं तपः ५। 'पडिसंलीणता' प्रतिसंलीनता नामकं षष्ठं तप इति ६। तत्र बाह्यतपस्तु प्रथमम् अनशनतपः प्रतिपृच्छन्नाह–'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं अणसणे' अथ किं तत् अनशनम्–अनशनस्य तपसः कतिविधत्वं भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह–'अणसणे दुविहे पन्नत्ते' अनशनं तपो द्विविधं–द्विप्रकारकं प्रज्ञप्तम् प्रकारद्वयमेव दर्शयति–'तं जहा' तद्यथा–'इत्तरिए य आवकहिए य' इत्वरिकं च यावत्कथिकं च, तत्रेत्वरिकम् अल्पकालपर्यन्तमाहारत्यागरूपम् यावत्कथिकम् यावज्जीवनम् जीवनपर्यन्तमाहारत्यागरूपम्। 'से किं तं इत्तरिए' अथ किं तत् इत्वरिकम् ? इति प्रश्नः उत्तरमाह–'इत्तरिए अणेगविहे पन्नत्ते' इत्वरिकं नाम-तपोऽनेकविधम् अनेकप्रकारकं प्रज्ञप्तम्–कथितम्, 'तं जहा' तद्यथा 'चउत्थे भत्ते' चतुर्थं भक्तम् प्रथमदिने एकवारमाहारत्यागः, द्वितीये द्विवारम् आहारत्यागः, तृतीयदिनेऽपि एकवारमाहारत्यागरूपं चतुर्थं भक्तमिति भावः। 'छट्ठे भत्ते' षष्ठं

भी अवमोदरिका है। इत्यादि। 'से किं तं अणसणे' हे भदन्त ! अनशन तप कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं– 'अणसणे दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! अनशन दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'इत्तरिए य आवकहिए य' इत्वरिक और यावत्कथिक। अल्पकालपर्यन्त आहार का त्याग करना इसका नाम इत्वरिक है। और जीवन पर्यन्त आहार का त्याग करना इसका नाम यावत्कथिक है। 'से किं तं इत्तरिए' हे भदन्त ! इत्वरिक कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! इत्वरिक अनेक प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे –'चउत्थे भत्ते, छट्ठे भत्ते, अट्ठमे भत्ते, दसमे भत्ते, दुवालसमे भत्ते,

---

પણ અવમોદરિકા છે. 'से किं तं अणसणे' હે ભગવન્ અનશન તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'अणसणे दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! અનશન તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે–'इत्तरिए य आवकहिए य' ઈત્વરિક અને યાવત્કથિત, થોડા સમય માટે આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ ઈત્વરિક છે. અને જીવનપર્યન્તને માટે આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ યાવત્કથિત છે. 'से किं तं इत्तरिए' હે ભગવન્ ઈત્વરિક અનશન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! ઈત્વરિક અનશન અનેક પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'चउत्थे भत्ते, छट्ठे भत्ते, अट्ठमे भत्ते,

भक्तम् उपवासद्वयमित्यर्थः। 'अट्ठमे भत्ते' अष्टमं भक्तम् त्रय उपवासाः, 'दसमे भत्ते' दशमं भक्तम्-चत्वार उपवासाः। 'दुवालसमे भत्ते' द्वादशं भक्तम् पञ्चोपवासाः 'चोद्दसमे भत्ते' चतुर्दशं भक्तम् षड्उपवासाः। 'अद्धमासिए भत्ते' अर्द्धमासिकं भक्तम् पञ्चदशोपवासाः। 'मासिए भत्ते' मासिकं भक्तम्। 'दो मासिए भत्ते' द्विमासिकं भक्तम्। 'तेमासिए भत्ते' त्रैमासिकं भक्तम् 'जावच्छमासिए भत्ते' यावत् पाण्मासिकं भक्तम्! यावत्पदेन चतुर्मासिक पञ्चमासिक भक्तयोर्ग्रहणम्। 'सेत्तं इत्तरिए' तदेतत् इत्वरिकं नामतप इति। 'से किं तं आवकहिए'

चोद्दसमे भत्ते, अद्धमासिए भत्ते, मासिए भत्ते, दो मासिए भत्ते, तेमासिए भत्ते, जाव छम्मासिए भत्ते, सेत्तं इत्तरिए' चतुर्थ भक्त-एक उपवास, षष्ठ भक्त-दो उपवास, अष्टम भक्त-तीन उपवास, दशम भक्त-चार उपवास, द्वादश भक्त-पांच उपवास, चतुर्दश भक्त-छह उपवास, अर्धमासिक भक्त-पक्ष का उपवास, मासिक भक्त-एक मास का उपवास, द्विमासिक भक्त-दो मास का उपवास, त्रिमासिक-भक्त-तीन मास का उपवास, यावत् षट्मासिक भक्त-छह मास का उपवास ये सब इत्वरिक अनशन बाह्यतप है। चतुर्थ भक्त में चार बार के भोजन का त्याग किया जाता है-प्रथम दिन में एक बार का और द्वितीय दिन के २ बार का एवं तृतीय दिन में एक बार का इसलिये चार बार के भोजन के त्याग करने से यह चतुर्थ भक्त एक उपवास रूप पडता है इसी प्रकार से षष्ठ भक्त आदि में भी समझना चाहिये। यहां यावत्पद से चतुर्मासिक, पञ्चमासिक इन दो भक्तों का

दसमे भत्ते, दुवालसमे भत्ते, चोद्दसमे भत्ते, अद्धमासिए भत्ते, मासिए भत्ते, दो मासिए भत्ते, तेमासिए भत्ते, जाव छम्मासिए भत्ते से त्तं इत्तरिए' ચતુર્થભક્ત-એક ઉપવાસ ષષ્ઠભક્ત-બે ઉપવાસ અષ્ટમભક્ત-ત્રણ ઉપવાસ દશમભક્ત-ચાર ઉપવાસ દ્વાદશભક્ત-પાંચ ઉપવાસ ચતુર્દશભક્ત-છ ઉપવાસ અર્ધમાસિકભક્ત-પંદર દિવસ (પક્ષ)નો ઉપવાસ માસિકભક્ત-એક મહિનાનો ઉપવાસ દ્વિમાસિકભક્ત-બે માસનો ઉપવાસ ત્રિમાસિકભક્ત-ત્રણ માસનો ઉપવાસ યાવત્ ષટ્માસિક-ભક્ત-છ માસનો ઉપવાસ આ બધા ઇત્વરિક અનશન રૂપ બાહ્ય તપ છે. ચતુર્થ ભક્તમાં ચાર વખતના આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તે એવી રીતે કે-પહેલે દિવસે એક વારનું અને બીજે દિવસે બે વારનું અને ત્રીજા દિવસે એકવારનું આ રીતે ચાર વખતના આહારનો ત્યાગ કરવાથી 'ચતુર્થભક્ત' એક ઉપવાસ કહેવાય છે. એજ રીતે ષષ્ઠભક્ત વિગેરેમાં પણ સમજવું જોઇએ અહિયાં યાવત્ પદથી 'ચતુર્માસિક અને પંચમાસિક' એ બે ભક્તોને ગ્રહણ કરેલ છે.

अथ किं तत् यावत्कथिकं नाम तप इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'आवकहिए दुविहे पन्नत्ते' यावत् कथिकनाम तपो द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा-'पाओवगमणे य भत्तपचक्खाणे य' पादपोपगमनं च-भक्तप्रत्याख्यानं च, पादपः-छिन्नवृक्षस्तद्वद् स्थिरो भूत्वा स्थीयते 'से किं तं पाओवगमणे' अथ किं तत् पादपोपगमनं नामतप इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'पाओवगमणे दुविहे पन्नत्ते' पादपोपगमनं द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा 'नीहारिमेय अणीहारिमेय' निर्हारिमं च अनिर्हारिमं च यदुपाश्रयस्यैकदेशे विधीयते तत्र हि-शरीरमुपाश्रयात् निर्हरणीयं स्यात् इति कृत्वा निर्हारिमम् यत्र खलु मृतशरीरम् उपाश्रयादितो बहिर्नीयमानं भवे-

---

ग्रहण हुआ है। 'से किं तं आवकहिए' हे भदन्त! यावत्कथिक तप कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'आवकहिए दुविहे पन्नत्ते' यावत्कथिक तप दो प्रकार का है। 'तं जहा' जैसे-'पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य' पादपोपगमन और भक्त प्रत्याख्यान जिस तपस्या में तप करने वाला जीव छिन्न वृक्ष के जैसा स्थिर होकर स्थित रहता है वह पादपोपगमन है। 'से किं तं पाओवगमणे' हे भदन्त! यह पादपोपगमन कितने प्रकार का कहा गया है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'पाओवगमणे दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! पादपोपगमन दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'णीहारिमेय अणीहारिमेय' निर्हारिम और अनिर्हारिम जो उपाश्रय के एकदेश में किया जाता है वह निर्हारिम है। क्यों कि इसमें मृतक शरीर उपाश्रय से

'से किं तं आवकहिए' હે ભગવન્ યાવત્ કથિક તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'आवकहिए दुविहे पण्णत्ते' યાવત્કથિક તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य' પાદપોપગમન અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન જે તપસ્યામાં તપ કરવાવાળા જીવ કપાયેલા ઝાડની માફક સ્થિર થઈને રહે છે. તે તપ પાદપોપગમન કહેવાય છે. 'से किं तं पाओवगमणे' હે ભગવન્ આ પાદપોપગમન તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पाओवगमणे दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પાદપોપગમન તપ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णीहारिमेय अणीहारिमेय' નિર્હારિમ અને અનિર્હારિમ ઉપાશ્રયના એક ભાગમાં જે પાદપોપગમન કરવામાં આવે છે, તે નિર્હારિમ કહેવાય છે. કેમકે-આમાં મરેલાનું શરીર ઉપાશ્રયથી બહાર કહાડવામાં આવે છે. અને જેમાં મરેલાનું શરીર ઉપાશ્રયની બહાર કહાડવામાં

दित्यर्थः। अनिर्हारिमं तत् यत्र मृतशरीरं बहिर्न नीयते गिरिकन्दरादौ गत्वा संस्तारककरणमिति। 'नियमं अपडिक्कमे' तत्र पादपोपगमनम् अनशनम् नियमात् अप्रतिकर्म सेवादि प्रतिकर्मरहितं भवति। 'से त्तं पाओवगमणे' तदेतत् पादपोपगमनं नामानशनमिति। 'से किं तं भत्तपच्चक्खाणे' अथ किं तत् भक्तप्रत्याख्यानम् उत्तरमाह-'भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पन्नत्ते' भक्तप्रत्याख्याननामकं यावत्कथिकमनशनं द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा-'नीहारिमे य अणीहारिमे य' निर्हारिमं वानिर्हारिमं च 'नियमं सपडिक्कम्मे' नियमात् सप्रतिकर्म सेवादिप्रतिकर्म सहितं नियमादेव भवति। 'से त्तं भत्तपच्चक्खाणे' तदेतत् भक्तप्रत्याख्यानम् 'सेत्तं आवकहिए' तदेतद् यावत्कथिकम्, 'सेत्तं अणसणे' तदेतत् अनशननामकं

बाहर निकाला जाता है और जिसमें मृतकशरीर उपाश्रय से बाहर नहीं निकाला जाता है वह अनिर्हारिम है। यह गिरिकन्दरा आदि में जाकर के किया जाता है 'नियमं अपडिक्कम्मे' यह पादपोपगमन अनशन नियम से सेवादि प्रतिकर्म से रहित होता है 'से त्तं पाओवगमणे' इस प्रकार यह पादपोपगमन अनशन है। 'से किं तं भत्तपच्चक्खाणे' हे भदन्त! भक्तप्रत्याख्यान अनशन कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! भक्तप्रत्याख्यान अनशन दो प्रकार का है। 'तं जहा' जैसे-'नीहारिमेय अनीहारिमेय' निर्हारिम और अनिर्हारिम 'नियमं सपडिक्कम्मे' यह भक्तप्रत्याख्यान नियम से सेवादि प्रतिकर्म वाला होता है। 'से त्तं भत्तपच्चक्खाणे' इस प्रकार से यह भक्त प्रत्याख्यान तप है। 'सेत्तं आवकहिए, सेत्तं अणसणे' यहां तक अनशन तप का द्वितीय

આવતું નથી તેને અનિર્હારિમ તપ કહેવાય છે. આ અનિર્હારિમ પાદપોપગમન તપ પર્વતની ગુફા વિગેરેમાં જઇને કરવામાં આવે છે. 'नियम अपडिक्कम्मे' આ પાદપોપગમન અનશન નિયમથી સેવા વિગેરે પ્રતિક્રિયા વિનાનું હોય છે. 'से त्तं पाओवगमणे' આ રીતે આ પાદપોપગમન કહેલ છે. 'से किं त्तं भत्तपच्चक्खाणे' હે ભગવન્ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન અનશન કેટલા પ્રકારના કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ભક્તપ્રત્યાખ્યાન અનશન બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'त जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'नीहारिमे य अनीहारिमे य' નિર્હારિમ અને અનિર્હારિમ 'नियमं सपडिक्कमे' આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન નિયમથી સેવા વિગેરે પ્રતિકર્મવાળું હોય છે. 'से त्तं भत्तपच्चक्खाणे' આ રીતે આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન તપ કહેલ છે. 'से त्तं आवकहिए से त्तं अणसणे' અહીં સુધી અનશન તપનો બીજો પ્રકાર જે

बाह्यतपः 'से किं तं ओमोदरिया' अथ का सा अवमोदरिका अवमोदरिकाख्यं तपः कतिविधमिति प्रश्नः। उत्तरमाह-'ओमोदरिया दुविहा पन्नत्ता' अवमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य' द्रव्यावमोदरिका-द्रव्योनोदरिका, भावावमोदरिका-भावन्यूनोदरिका च द्रव्योनोदरिका भावोनोदरिका भेदात् ऊनोदरिका द्विविधा भवतीति। 'से किं तं दव्वोमोयरिया' अथ का सा द्रव्यावमोदरिकेति प्रश्नः, उत्तरमाह-'दव्वोमोयरिया दुविहा पन्नत्ता' द्रव्यावमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'उवगरणदव्वोमोयरिया य' उपकरणद्रव्याव मोदरिका च 'भत्तपाणदव्वोमोयरिया य' भक्तपानद्रव्यावमोदरिका च तथा च उपकरणद्रव्योनोदरिकभक्तपानद्रव्योनोदरिकभेदात् द्रव्योनोदरिकाख्यं तपो

भेद जो यावत्कथिक है उसका कथन किया। इस प्रकार से बाह्य तप रूप अनशन तपका पूरा कथन यहां तक समाप्त हुआ है।

'से किं तं ओमोदरिया' हे भदन्त ! अवमोदरिका नाम का तप कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'ओमोदरिया दुविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! अवमोदरिका तप दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य' द्रव्यावमोदरिका-द्रव्योनोदरिका और भावावमोदरिका-भावन्यूनोदरिका। द्रव्योनोदरिका और भावोनोदरिका के भेद से यह नोदरिका दो प्रकार की हो जाती है। 'से किं तं दव्वोमोयरिया' हे भदन्त ! द्रव्यावमोदरिका कितने प्रकार की कही गई है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'दव्वोमोयरिया दुविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! द्रव्यावमोदरिका दो प्रकार की कही है-'तं जहा' जैसे-'उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाणदव्वोमोयरिया य'

યાવત્કથિત છે તેનું કથન કરેલ છે, આ રીતે બાહ્ય તપ રૂપ અનશન તપનું સંપૂર્ણ કથન અહિયાં સમાપ્ત થયું છે.

'से किं तं ओमोदरिया' હે ભગવન્ અવમોદરિકા નામનું તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ओमोदरिया दुविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! અવમોદરિક તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'दव्वोमोयरिया भावोमोयरिया' દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભાવન્યૂનોદરિકા આ પ્રકારના ભેદથી તે બે પ્રકારે કહેલ છે. 'से किं तं दव्वोमोयरिया' હે ભગવન્ દ્રવ્ય અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'दव्वोमोयरिया दुविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! દ્રવ્ય અવમોદરિકા બે પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाण-

द्विविधं भवतीति, 'से किं तं उवगरणदव्वोमोयरिया' अथ का सा उपकरणद्रव्याव-मोदरिका एतस्याः कियान् भेदो भवतीति प्रश्नः भगवानाह-'उवगरणदव्वो-मोयरिया तिविहा पन्नत्ता' उपकरणद्रव्यावमोदरिका त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा 'एगे वत्थे' एकं वस्त्रम् एकस्यैव वस्त्रस्य संयमयात्रानिर्वाहायोपकरणम् एकं वस्त्रनामकं तपः। 'एगे पाए' एकं पात्रम् एकमेव पात्रं संयमयात्रानिर्वाहाय यत्र भवेत्। 'चयत्तोवगरणसाइज्जणया' त्यक्तोपकरणस्वदनता त्यक्तस्य उपकरणजातस्य स्वदनता-परिभोगः गृहस्थोपभुक्तवस्त्रपात्राद्युपकरणानाम् उपभोगकरणमित्यर्थः। अथवा 'जं वत्थं धारेइ तंमि वि ममत्तं नत्थि, जइ कोइ मग्गइ तस्स देइ' यद्वस्त्रं धारयति स्वशरीरे तस्मिन्नपि ममत्वं नास्ति यदि कोऽपि याचते तदा तस्मै

उपकरणद्रव्यावमोदरिका और भक्तपानद्रव्यावमोदरिका इस प्रकार पान द्रव्य ऊनोदरिका और उपकरण द्रव्य ऊनोदरिका के भेद से द्रव्य ऊनोदरिका नाम का तप दो प्रकार का होता है। 'से किं तं उवगरण-दोव्वोमोयरिया' हे भदन्त ! उपकरण द्रव्य ऊनोदरिका कितने प्रकार की है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'उवगरण दव्वोमोयरिया तिविहा पन्नत्ता' हे गौतम ! उपकरण द्रव्य ऊनोदरिका तीन प्रकार की कही गई है। 'तं जहा' जैसे-'एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया' 'एक वस्त्र, एक पात्र और त्यक्तोपकरण स्वदनता-गृहस्थजनों के द्वारा उपभुक्त वस्त्र पात्र आदिकों का उपभोग करना अथवा 'जं वत्थं धारेइ तंमि वि ममत्तं नत्थि, जइ कोइ मग्गइ, तस्स देइ' जिस वस्त्र को स्व-शरीर पर उसने धारण कर रखा है उसमें भी उसे ममत्व नहीं होता,

दव्वोमोयरिया य' ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને બીજી ભક્તપાન દ્રવ્યાવ-મોદરિકા આ રીતે ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાના ભેદથી દ્રવ્ય અવમોદરિકા નામનું તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'से किं तं उवगरणदव्वोमोयरिया' હે ભગવન્ ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'उवगरणदव्वोमोय-रिया तिविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ ! ઉપકરણ દ્રવ્ય અવમોદરિકા ત્રણ પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया' એક વસ્ત્ર, એક પાત્ર, અને એક ત્યક્તોપકરણ સ્વદનતા-એટલે કે ગૃહસ્થોએ ભોગવીને અર્થાત્ ઉપયોગ કરીને ત્યાગ કરેલા વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરેનો ઉપભોગ કરવો અથવા 'जं वत्थं धारेइ तंमि वि ममत्तं नत्थि, जइ कोइ मग्गइ तस्स देइ' જે વસ્ત્રને પોતાના શરીર ઉપર તેણે ધારણ કરેલા છે, તેમાં પણ તેને મમ-

याचकाय ददाति इति वचनात् स्वपरिहितमपि वस्त्रमन्यस्मै प्रयच्छन् ममत्वरहितं इति गम्यते उपकरणादौ सर्वथैव असक्तिरहित इत्यर्थो भवतीति। त्रिविधस्यापि उपकरणद्रव्यावमोदरिका बाह्यतपसः स्वरूपं प्रदर्श्य भक्तपानद्रव्यावमोदरिकस्य स्वरूपदर्शनायाह-'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' अथ का सा भक्तपानद्रव्यावमोदरिकेति प्रश्नः, भगवानाह-'भत्तपाणदव्वोमोयरिया अट्ठकुक्कुडि अंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे अप्पाहारे' भक्तपानद्रव्यावमोदरिका-अष्ट कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रं कवलमाहारमाहियमाणोऽल्पाहारः, कुक्कुट्या अण्डप्रमाणम् अष्ट कवलाहारं कुर्वन् अल्पाहारो भवतीति।

है, यदि उसे कोई साधर्मी मांगता है तो उस याचक के लिये उसे वह दे देता है। इस कथन के अनुसार अपने पहिरे हुए भी वस्त्र को दूसरे साधु के लिए देते हुए ममत्व रहित होना 'यह भी प्रतीत होता है-इसका तात्पर्य यही है कि उपकरण आदि में सर्वथा ममत्व से जो रहित होता है वह उपकरण द्रव्य ऊनोदरिका है। इस प्रकार से तीनों प्रकार के उपकरण द्रव्य ऊनोदरिका तप के स्वरूप को प्रकट कर अब सूत्रकार भक्तपान द्रव्य ऊनोदरिका का स्वरूप प्रकट करते हैं-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' हे भदन्त! भक्तपान द्रव्य ऊनोदरिका का क्या स्वरूप है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'भत्तपाणदव्वोमोयरिया अट्ठकुक्कुडि अंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे अप्पाहारे' कुकडी-मुर्गी के अंडा के प्रमाण से आठ कवलों का जो आहार लेता है वह अल्प आहार-

त्व होतुं नथी. जो तेने कोई मागे तो ते साधर्मीने ते आपी दे छे. आ कथन प्रमाणे पोते पहेरेला वस्त्रने पण बीजाओने आपी देवामां ममत्व वगरनुं थवुं तेनी प्रतीति थाय छे. आ कथननुं तात्पर्य ए छे के-उपकरण विगेरेमां सर्वथा जेओ ममत्व वगरना होय छे, ते उपकरण, द्रव्य अवमोदरिका छे. आ रीते त्रण प्रकारनी उपकरण द्रव्य अवमोदरिका तपना स्वरूपने प्रगट करीने हवे सूत्रकार भक्तपान द्रव्य अवमोदरिकानुं स्वरूप बतावे छे-आमां श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्रीने एवुं पूछे छे के- 'से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' हे भगवन् भक्तपान द्रव्य अवमोदरिकानुं शुं स्वरूप छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-'भत्तपाणदव्वोमोयरिया अट्ठकुक्कुडि अंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे अप्पाहारे' कुकडीना इंडा जेवडा आठ कोळीयानो जे आहार ले छे, ते मुनि अल्प आहारी कहेवाय छे. 'दुवालस०

तथा 'दुवालस० जहा सत्तमसए पढमोद्देसए नो पगामरसभोइत्ति वत्तव्वं सिया' द्वादश० इति द्वादश कुक्कुटाण्डप्रमाणकवलाहारं कुर्वन् मध्यमाहारो मुनि र्भवतीति यथा सप्तमशतके प्रथमोद्देशके यावत् नो प्रकामरसभोजीति वक्तव्यं स्यादिति। 'से त्तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' सैषा भक्तपानद्रव्यावमोदरिका कथितेति। 'से त्तं दव्वोमोयरिया' सैषा द्रव्यावमोदरिकेति। 'से किं तं भावोमोयरिया' अथ का सा भावावमोदरिका भावावमोदरिकाया कियन्तो भेदा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह–'भावोमोयरिया अणेगविहा पन्नत्ता' भावावमोदरिका अनेकविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा–'अप्पकोहे जाव अप्पलोभे' अल्पक्रोधो यावद् अल्पलोभः,

---

वाला मुनि कहलाता है 'दुवालस० जहा सत्तमसए पढमोद्देसए जाव नो पकामरसभोइत्ति वत्तव्वं सिया' तथा जो बारह ग्रास का आहार लेता है–अर्थात् मुर्गीके १२ अंडा प्रमाण जो ग्रासों का भोजन लेता है वह मध्यम आहार वाला मुनि कहलाता है। इत्यादि जैसा कि सप्तम शतक के प्रथम उद्देशक में कहे गये अनुसार यावत् वह प्रकामरस भोजी नहीं कहलाता है ऐसा कहा गया है–इसी प्रकार से यहां पर कह लेना चाहिये। 'से त्तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' इस प्रकार से यह भक्तपान द्रव्य ऊनोदरिका है। यहां तक 'सेत्तं दव्वोमोयरिया' यह द्रव्य ऊनोदरिका का कथन किया 'से किं तं भावोमोयरिया' हे भदन्त! भाव ऊनोदरिका कितने प्रकार की कही गई है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'भावोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम! भाव ऊनोदरिका अनेक प्रकार की कही गई है 'तं जहा जैसे–'अप्पकोहे

જહા સત્તમસએ પઢમોદ્દેસએ જાવ નો પકામરસભોઇત્તિ વત્તવ્વં સિયા' તથા જે બાર કોળીયાનો આહાર કરે છે, અર્થાત્ કુકડીના બાર ઇંડાના પ્રમાણ જેટલા કોળીયાઓને જે આહાર કરે છે, તે મુનિ મધ્યમ આહારવાળા કહેવાય છે. જે પ્રમાણે સાતમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામા કહેલ છે તે પ્રમાણે યાવત્ પ્રકામ-ભોજી કહેવાતા નથી. તે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.–એજ રીતે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. 'से त्तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया' આ પ્રમાણે આ ભક્તપાન દ્રવ્ય અવમોદરિકાનું કથન કરેલ છે.

'से किं तं भावोमोयरिया' હે ભગવન્ ભાવ અવમોદરિકા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'भावोमोयरिया अणेगविहा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! ભાવ અવમોદરિકા અનેક પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.–'अप्पकोहे जाव अप्पलोहे' અલ્પ

अल्पलोभवान् पुरुषो भावावमोदरिको भवति अत्र यावत्पदेन मानमाययोर्ग्रहणं भवति तथा च अल्पक्रोधवान् अल्पमायावान् अल्पमानवान् अल्पलोभवान् भावतोऽवमोदरिको भवतीति । 'अप्पसद्दे' अल्पशब्दः, रात्र्यादावसंयत जागरण-भयादल्पशब्द इति भावः । 'अप्पझंझे' अल्पझंझः, झंझाऽत्र विप्रकीर्णा कोपविशेषात् वचनपद्धतिः, यद्वा झंझा-अनर्थक बहुप्रलापिता तद्रहित इति, येन येन गणस्य -संघस्य वा छेदो भवति तादृशशब्दस्याप्रयोक्ता इति । 'अप्पतुमं तुमे' अल्प तुमं तुमः, तुमं तुमो हृदयस्थः कोपविशेष इति । 'से त्तं भावोमोयरिया' सैषा,

---

जाव अप्पलोभे' अल्पक्रोधवाला यावत् अल्पलोभवाला जो पुरुष होता है वह भाव ऊनोदरिका वाला कहाजाता है। यहां यावत्पद से मान माया का ग्रहण हुआ है। तथा च-अल्पक्रोधवाला मनुष्य अल्पमान-वाला, अल्पमायावाला और अल्प लोभवाला मनुष्य भाव की अपेक्षा अवमोदरिक होता है। 'अप्पसद्दे, अप्पझंझे, अप्पतुमं तुमे, सेत्तं भावोमोयरिया' इसी प्रकार रात्रि आदि में असंयत पुरुषों के जगजाने के भय से जो थोडा बोलता है, कोपविशेष से जोर २ से बोली गई वाणी का नाम झंझा है। अथवा-अनर्थक बहुत बकवाद करना इसका नाम झंझा है। ऐसी वाणी से रहित जो होता है वह अल्प झंझा वाला है। अथवा जिस जिस शब्द के बोलने से गण का अथवा संघ का विच्छेद हो जावे ऐसे शब्द का जो प्रयोग नहीं करता है वह अल्प झंझा वाला है 'अप्पतुम तुमे' हृदयस्थकोप विशेष का नाम तुमं तुम है हृदयस्थ कोप को कम करना यह अल्प तुम तुम है। इस प्रकार

ક્રોધવાળા અને યાવત્ અલ્પ માનવાળા, અલ્પ માયાવાળા અને અલ્પ લોભ-વાળા મનુષ્ય ભાવની અપેક્ષાથી અવમોદરિકા કહેવાય છે અહિયાં માન, માયા એ પદો યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ કર્યા છે. 'अप्पसद्दे, अप्पझंझे, अप्प तुमं तुमे, से त्तं भावोमोयरिया' આ રીતે રાત્રી વિગેરેમા અસંયત પુરૂષોના જાગી જવાના ભયથી જેઓ થોડું બોલે છે, ક્રોધથી જોર જોરથી બોલાયેલ વાણીને ઝંઝા કહે છે. અથવા નિરર્થક વધારે પડતો બકવાદ કરવો તેને 'ઝંઝા' કહે છે એવી વાણી જે બોલતો નથી તે 'અલ્પ ઝંઝા' કહેવાય છે. અથવા જે કોઇ એવા શબ્દો બોલવાથી ગણ અગર સંઘનો વિચ્છેદ થઈ જાય એવા શબ્દોનો પ્રયોગ જેઓ કરતા નથી. તે અલ્પ ઝંઝાવાળા કહેવાય છે. 'अप्प-तुम तुमे' હૃદયમાં રહેલ ક્રોધ વિગેરેને તુમ તુમ કહે છે. હૃદયમાં રહેલ ક્રોધને કમી કરે છે, તે અલ્પ તુમંતુમ કહેવાય છે. આ રીતે થોડું બોલવું, ધીરે

भावावमोदरिका। 'से त्तं ओमोयरिया' सैषा अवमोदरिका कथितेति। 'से किं तं भिक्खायरिया' अथ का सा भिक्षाचर्या इति प्रश्नः, भगवानाह-भिक्खायरिया अणेगविहा पन्नत्ता' भिक्षाचर्या अनेकविधा अनेक प्रकारिका प्रज्ञप्ता-कथिता इति। 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वाभिग्गहचरए' द्रव्याभिग्रहचरकः, भिक्षाचर्या भिक्षाचर्यावतोश्चाभेदविवक्षया द्रव्याभिग्रहचरको भिक्षाचर्या इति कथ्यते द्रव्याभिग्रहाश्च लेप कृतादिद्रव्यविषया ज्ञातव्या इति। 'जहा उववाइए' जाव सुद्धेसणिए, संखादत्तिए' यथा औपपातिके यावत् शुद्धैषणीयः संख्यादत्तिकः, औपपातिकस्य

अल्पबोलना, धीमे बोलना, क्रोध में निरर्थक बहुत प्रलाप नहीं करना तथा हृदयस्थ क्रोध कम करना यह सब भाव ऊनोदरिका के प्रकार हैं। यहां तक अवमोदरिका का कथन किया गया है।

'से किं तं भिक्खायरिया' हे भदन्त ! भिक्षाचर्या कितने प्रकार की है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! भिक्षाचर्या अनेक प्रकार की कही गई है-'तं जहा' जैसे-'दव्वाभिग्गहचरए' द्रव्याभिग्रह चरक-यहां भिक्षाचर्या और भिक्षाचर्या वाले में अभेद विवक्षित हुआ है, इसलिये द्रव्याभिग्रह चरक को भिक्षाचर्या शब्द से कह दिया गया है। द्रव्याभिग्रह लेपकृतादि द्रव्यविषयक होते हैं। 'जहा उववाइए जाव सुद्धेसणिए संखादत्तिए' जैसा कि औपपातिक सूत्र के पूर्वार्ध के तीसवे सूत्र में यावत् शुद्धैषणीय संख्यादत्तिक तक इसका वर्णन किया गया है। अतः वहां से

धीरे બોલવું ક્રોધથી અર્થ વગરનો બકવાદ ન કરવો અને હૃદયમાં ક્રોધ ઓછો કરવો આ તમામ ભાવ અવમોદરિકાના પ્રકારો છે. આ રીતે આ અવમોદરિકાનું કથન આટલા સુધી કરેલ છે.

'से किं तं भिक्खायरिया' હે ભગવન્ ભિક્ષાચર્યા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! ભિક્ષાચર્યા અનેક પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'दव्वाभिग्गहचरए' દ્રવ્યાભિગ્રહ ચરક-અહિયાં ભિક્ષાચર્યા અને ભિક્ષાચર્યા કરવાવાળામાં અભેદની વિવક્ષા કરી છે. તેથી દ્રવ્યાભિગ્રહ ચરકને ભિક્ષાચર્યા શબ્દથી કહેલ છે. દ્રવ્યાભિગ્રહ લેપકૃત વિગેરે દ્રવ્ય વિષયવાળા હોય છે. 'जहा उववाइए जाव सुद्धेसणिए संखादत्तिए' ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધના ત્રીસમા સૂત્રમાં યાવત્ શુદ્ધૈષણીય સંખ્યાદત્તિક સુધી તેનું વર્ણન કરેલ છે. જેથી તે વર્ણન ત્યાંથી જોઈ લેવું

पूर्वार्द्धे त्रिंशत्तमं सूत्रं द्रष्टव्यम् 'जहा उववाइए' इत्यनेन इदं सूचितं भवति, 'दव्वाभिग्गहचरए, खेत्ताभिग्गहचरए, कालाभिग्गहचरए, भावाभिग्गहचरए' इत्यादि, द्रव्याभिग्रहचरकः, क्षेत्राभिग्रहचरकः कालाभिग्रहचरकः, भावाभिग्रहचरक इत्यादि, । 'सुद्धेसणिए' शुद्धैषणा शङ्कितादि दोषपरिहाराद् एतादृश शुद्धैषणावान् शुद्धैषणिकः 'संखादत्तिए' संख्यादत्तिकः–एकादिदत्त्या भिक्षाकरणम् । 'से त्तं भिक्खायरिया' सैषा भिक्षाचर्येति । 'से किं तं रसपरिच्चाए' अथ कोऽसौ रसपरि-

---

यह वर्णन देखलेना चाहिये । आहारादिका पात्र में जो एक बार प्रक्षेप है उसका नाम दत्ति है, अभिग्रह में दत्ति की संख्या का नियम होता है 'जहा उववाइए' इस पद से सूत्रकार ने यह सूचित किया है । 'दव्वाभिग्गहचरए, खेत्ताभिग्गहचरए कालाभिग्गहचरए' भावाभिग्गहचरए' इत्यादि जो शुद्ध एषणावाला होता है वह शुद्धैषणिक है । एषणा की शुद्धि शङ्कित आदि दोषों के परिहार से होती है । 'संखादत्तिए' एक आदि दत्ति से भिक्षा करना इसका नाम संख्यादत्ति है । इस संख्यादत्ति वाला जो होता है वह संख्यादत्तिक है । 'सेत्तं 'भिक्खायरिया' इस प्रकार से यह भिक्षाचर्या के सम्बन्ध में कथन है । तात्पर्य कहने का यही है कि द्रव्याभिग्रह चर भिक्षा में अमुक चीजों का ही ग्रहण करने का नियम होता है । क्षेत्राभिग्रहचर अमुक क्षेत्र के अभिग्रहपूर्वक भिक्षा करना होता है । इत्यादि सब वर्णन इसका औपपातिक सूत्र में शुद्ध निर्दोष भिक्षा करना, दत्ति की संख्या करना इस प्रकरण तक किया गया है ।

આહાર વિગેરેને પાત્રમા એકવાર નાખવામાં આવે છે, તેને દત્તિ કહેવાય છે, અભિગ્રહમાં દત્તિની સંખ્યાનો નિયમ હોય છે. 'जहा उववाइए' આ પદથી સૂત્રકારે સૂચિત કર્યું છે કે–'खेत्ताभिग्गहचरए कालाभिग्गहचरए भावाभिग्गहचरए' ઇત્યાદિ જેઓ શુદ્ધ એષણાવાળા હોય છે, તેઓ શુદ્ધૈષણિક કહેવાય છે. એષણા વિગેરેની શુદ્ધિ શંકિત વિગેરે દોષોના પરિહારથી થાય છે 'संखादत्तिए' એક વિગેરે દત્તિથી ભિક્ષા કરવી તેનું નામ સંખાદત્તિ છે આ સંખ્યાદત્તિવાળા જે હોય છે, તે સંખ્યાદત્તિક કહેવાય છે. 'से त्तं भिक्खायरिया' આ રીતે આ ભિક્ષાચર્યાના સંબંધમાં કથન કરેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–દ્રવ્યાભિગ્રહચર ભિક્ષામાં અમુક ચીજોને જ ગ્રહણ કરવાનો નિયમ હોય છે. અમુક ક્ષેત્રના અભિગ્રહપૂર્વક ભિક્ષા કરવાનું હોય છે, વિગેરે સઘળું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં 'શુદ્ધ નિર્દોષ ભિક્ષા કરવી દત્તિની સંખ્યા કરવી' આ પ્રકરણ સુધી કહેલ છે. તે સઘળું કથન અહિયાં પણ તે પ્રમાણે જ સમજી લેવું.

त्याग इति प्रश्नः, भगवानाह-'रसपरिच्चाए अणेगविहे पन्नत्ते' रसपरित्यागो-ऽनेकविधः-अनेकप्रकारकः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'तं जहा' तद्यथा-'निव्विगिइए' निर्विकृतिकः-घृतादिरूपविकृति पदार्थपरिवर्जनम् 'पणीयरसविवज्जए' प्रणीतरस-विवर्जकः गलद्घृतविन्दु भोजनाभाववान् इत्यर्थः। 'जहा उववाइए जाव लूहा-हारे' यथौपपातिके यावद्रूक्षाहारः, यथौपपातिके इत्यनेन इदं सूचितम्, 'आयं बिलए आयामसित्थभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे' इति, 'सेत्तं रसपरिच्चाए' सेय रसपरित्याग इति। 'से किं तं कायकिलेसे' अथ कः सः

'से किं तं रसपरिच्चाए' हे भदन्त! रसपरित्याग कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'रसपरिच्चाये अणेगविहे पण्णत्ते' हे गौतम! रस परित्याग अनेक प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'निव्विगिइए' घृतादिरूप विकृतियों का त्याग करना-'पणीयरसविव-ज्जिए' स्निग्धरसवाला भोजन नहीं करना 'जहा उववाइए जाव लूहाहारे' इत्यादि जैसा औपपातिक सूत्र में कहा गया है वैसा ही यहां यावत् रूक्षाहार करना चाहिए इस प्रकरण तक जानना चाहिये। इससे यह भी सूचित होता है कि आयंबिल करना, सिक्थ भोजन करना, अरस आहार करना, विरस आहार करना, अन्तआहार करना, प्रान्त आहार करना यह सब इस रस परित्यागव्रत में आता है। 'सेत्तं रस-परिच्चाए' इस प्रकार से यह रस परित्याग है। 'से किं तं कायकिलेसे' हे भदन्त! कायक्लेश कितने प्रकार का होता है? उत्तर में प्रभुश्री

'से किं त रसपरिच्चाए' હે ભગવન્ રસપરિત્યાગ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'रसपरिच्चाए अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! રસપરિત્યાગ અનેક પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-निव्विगिइए' ઘી વિગેરે વિકૃતિયોનો (વિગય પદાર્થોનો) ત્યાગ કરવો. 'पणीयरसविवज्जिए' સ્નિગ્ધ રસવાળો આહાર ન કરવો 'जहा उववाइए जाव लूहाहारे' ઈત્યાદિ ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહિયા યાવત્ રૂક્ષાહાર કરવો આ પ્રકરણ સુધી સમજવું જોઈએ. આ કથનથી એ પણ સમજાય છે કે-આયંવિલ કરવું સ્નિગ્ધ ભોજન કરવું, અરસ આહાર કરવો, વિરસ આહાર કરવો, અન્ત આહાર કરવો, પ્રાન્ત આહાર કરવો, આ સઘળાનો સમાવેશ આ રસ પરિત્યાગ વ્રતમાં થઈ જાય છે. 'सेत्तं रसपरिच्चाए' આ રીતે આ રસ પરિત્યાગનું કથન કરેલ છે. 'से किं तं कायकिलेसे' હે ભગવન્ કાયક્લેશ કેટલા પ્રકારના હોય છે? આ

कायक्लेश इति प्रश्नः। भगवानाह—'कायकिलेसे अणेगविहे पन्नत्ते' कायक्लेशोऽनेकविधः—अनेकप्रकारकः प्रज्ञप्तः—कथितः, 'तं जहा' तद्यथा—'ठाणाइए' स्थानातिदः—स्थानं कायोत्सर्गादिकम् अतिशयेन ददाति गच्छतीति वा स्थानातिदः स्थानातिगो वा 'उक्कुडुयासणिए' उत्कुटुकासनिकः। 'जहा उववाइए जाव सव्वगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के' यथौपपातिके यावत् सर्वगात्रपरिकर्मविभूषाविप्रमुक्तः सर्वगात्रस्य—साङ्गोपाङ्गशरीरस्य प्रतिकर्म—सेवा, विभूषा—तत्सुन्दरतापादनं, ताभ्यां विप्रमुक्तः—रहितः सर्वप्रकारकशरीरसंस्कारशोभारहित इत्यर्थः। 'जहा उववाइए' इत्यनेन इदं सूचितम् 'पडिमट्ठाई वीरासणिए नेसज्जिए' इत्यादि, प्रतिमावीरासनं निषद्येति छाया, इह च प्रतिमा मासिक्यादयः वीरासनं च सिंहासननिविष्टस्य भून्यस्तपादस्य सिंहासने अपनीते सति

कहते हैं—'कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते' हे गौतम! कायक्लेश अनेक प्रकार का होता है। 'तं जहा' जैसे—'ठाणाइए' कायोत्सर्ग आदि आसन से रहना 'उक्कुडयासणिए' उत्कुटुक आसन से रहना 'जहा उववाइए जाव सव्वगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के' इत्यादि औपपातिक सूत्र में जैसा कहा गया है वैसा यहां जानना चाहिये। यावत् शरीर के सर्व प्रकार के संस्कारों का और उसे शोभायुक्त करने का त्याग करना चाहिये 'जहा उववाइए' पद से यह सूचित होता है 'पडिमट्ठाई, वीरासणिए नेसज्जिए' इत्यादि—कि मासिकी आदि प्रतिमाओं का पालन करना, वीरासन करना, निषद्या से बैठना इत्यादि सब कायक्लेश है। किसी आदमी को नीचे पैर स्थापित कराकर सिंहासन पर बैठा दिया जाय और फिर उसके नीचे से सिंहासन हटा लिया जावे तो जिस

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કાયકલેશ અનેક પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'ठाणाइए' કાયોત્સર્ગ વિગેરે આસનથી રહેવું 'उक्कुडयासणिए' ઉત્કુટુક આસનથી રહેવું. 'जहा उववाइए' 'जाव सव्वगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के' ઇત્યાદિ ઔપપાતિક સૂત્રમાં આ સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજી લેવું. યાવત્ શરીરના દરેક પ્રકારના સંસ્કારોનો અને તેને સુશોભિત કરવાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. 'जहा उववाइए' આ પદ એ બતાવે છે કે—'पडिमट्ठाई, वीरासणिए नेसज्जिए' ઇત્યાદિ—માસિકી વિગેરે પ્રતિમાઓનું પાલન કરવુ. વીરાસન કરવું. નિષદ્યા આસનથી બેસવુ વિગેરે તમામ કાયકલેશ કહેવાય છે. કોઈ પુરૂષને નીચે પગ રખાવીને સિંહાસન પર બેસાડવામા આવે અને પછી તેની નીચેથી સિંહાસન ખસેડી લેવામાં તો

यादृशमवस्थानं भवेत् तद्वीरासनम् निषद्या च पुताभ्यामुपवेशनमिति । 'से त्तं कायकिलेसे' सोऽसौ कायक्लेशो दर्शित इति । 'से किं तं पडिसंलीणया' अथ का सा प्रतिसंलीनतेति प्रतिसंलीनता विषयकः प्रश्नः, भगवानाह–'पडिसंलीणया चउव्विहा पन्नत्ता' प्रतिसंलीनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा–'इंदियपडिसंलीणया' इन्द्रियप्रतिसंलीनता. इन्द्रियाणां निग्रह इत्यर्थः । 'कसायपडिसंलीणया' कषायप्रतिसंलीनता कषायानां क्रोधादीनां निग्रहकरणमित्यर्थः, 'जोगपडिसंलीणया' योगप्रतिसंलीनता, योगानां मनोवाक्कायानां यो व्यापार स्तस्य निग्रहकरणम् योगप्रतिसंलीनतेति । 'विवित्तसयणासणसेवणया' विविक्तशयनासनसेवनता, स्त्रीपशुपण्डकरहितवसतौ निर्दोषशयनादीनां सेवनम् । 'से

प्रकार का उस अवस्था में इसका आकार हो जाता है–उसी आकार का जो आसन होता है वह वीरासन है । वीरासन से ध्यान करना दोनों नितम्ब जमीन का स्पर्शन न करें इस आसन से बैठकर ध्यान करना यह निषद्या है 'सेत्तं कायकिलेसे' यह सब कायक्लेश है । 'से किं तं पडिसंलीणया' हे भदन्त ! प्रतिसंलीनता कितने प्रकार की है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'पडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता' हे गौतम ! प्रतिसंलीनता चार प्रकार की है–'तं जहा' जैसे–'इंदियपडिसंलीणया' इन्द्रियप्रतिसंलीनता–इन्द्रियों का निग्रह करना, 'कसायपडिसंलीणया' क्रोधादिकषायों का निग्रह करना 'जोगपडिसंलीणया' मन वचन और काय के हलन चलन व्यापाररूप योग का निग्रह करना । 'विवित्त सयणासणसेवणया' स्त्रीपशु पण्डक रहित वसति में निर्दोषशय्या

તે અવસ્થામાં જે રીતે તે પુરૂષનો આકાર થાય છે, એ આકારનું જે આસન હોય તેને વીરાસન કહે છે. વીરાસનથી ધ્યાન ધરવું બન્ને નિતમ્બો (બેઠકનો ભાગ) જમીનને સ્પર્શ ન કરે એવા આસનથી બેસીને ધ્યાન કરવું તેને નિષદ્યા કહે છે. 'से त्तं कायकिलेसे' આ સઘળા કાયકલેશ કહેવાય છે.

'से किं तं पडिसंलीणया' હે ભગવન્ પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'पडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'इंदियपडिसंलीणया' ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ ઇન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા છે. 'कसायपडिसंलीणया' ક્રોધ વિગેરે કષાયોનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ કષાય પ્રતિસંલીનતા છે. 'जोगपडिसंलीणया' મનવચન અને કાયાના હલનચલન રૂપ વ્યાપાર રૂપ યોગનો નિગ્રહ કરવો તેનું નામ યોગ પ્રતિસંલીનતા છે. 'विवित्तसयणासणसेवणया' સ્ત્રી પશુપંડક વિનાની વસતીમાં

किं तं इंदियपडिसंलीणया' अथ का सा इन्द्रियप्रतिसंलीनतेति प्रश्नः, उत्तरमाह- 'इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पन्नत्ता' इन्द्रिय प्रतिसंलीनता पञ्चविधा-पञ्च प्रकारा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा-'सोइंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा श्रोत्रेन्द्रियस्य यः विषयेषु इष्टानिष्टशब्दस्वरूपेषु प्रचारः-श्रवणलक्षणा या प्रवृत्तिः तस्य यो निरोधो-निषेधः स श्रोत्रेन्द्रियप्रचारनिरोधः, तथा-'सोइंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो' श्रोत्रेन्द्रियविषयप्राप्तेषु वा अर्थेषु रागद्वेषविनिग्रहः, श्रोत्रेन्द्रियविषयेषु प्राप्तेषु वाऽर्थेषु इष्टानिष्टशब्दस्वरूपेषु रागद्वेषयो निरोधः। 'चक्खिंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' चक्षुरिन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा, 'एवं जाव फासिंदियविसय-

---

आदिकों का सेवन करना-इस प्रकार से प्रतिसंलीनता चार प्रकार की है। 'से किं तं इंदियपडिसंलीणया' इन्द्रियप्रतिसंलीनता कितने प्रकार की है उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पण्णत्ता' इन्द्रियप्रतिसंलीनता पांच प्रकार की कही गई है। 'तं जहा' जैसे- 'सोइंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' श्रोत्रेन्द्रिय का इष्टानिष्ट शब्दरूप विषयों में जो सुनने की प्रवृत्ति रूप व्यापार है उसका निरोध करना यह श्रोत्रेन्द्रिय प्रचार निरोध है। तथा 'सोइंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो' श्रोत्रेन्द्रियके विषय रूप से प्राप्त हुए इष्टानिष्ट शब्दों में राग द्वेष का निरोध करना 'चक्खिंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' चक्षु इन्द्रिय का विषयों में-वर्णों में-जो देखने की प्रवृत्तिरूप व्यापार है उसका निरोध करना तथा चक्षुइन्द्रियके विषयरूप से व्याप्त

નિર્દોષ શય્યા વિગેરેનું સેવન કરવું તેનું નામ 'વિવિક્ત શયનાસન પ્રતિસંલીનતા છે.' આ પ્રકારની આ પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની છે. 'से किं तं इंदियपडिसंलीणया' ઇન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पण्णत्ता' ઇન્દ્રિય પ્રતિસંલીનતા પાંચ પ્રકારની કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सोइंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' શ્રોત્રેન્દ્રિયનો ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ શબ્દ રૂપ વિષયોમાં સાંભળવાની વૃત્તિ રૂપ જે વ્યાપાર છે, તેનો નિરોધ કરવો તેનું નામ શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રચાર નિરોધ છે. તથા 'सोइंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो' શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષય રૂપથી પ્રાપ્ત થયેલા ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોમાં રાગદ્વેષનો નિરોધ કરવો 'एवं चक्खिंदियविसयप्पयारणिरोहो वा' એજ પ્રમાણે ચક્ષુઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં-વર્ણોમાં જોવાની પ્રવૃત્તિ રૂપ જે વ્યાપાર છે, તેનો નિરોધ કરવો તથા ચક્ષુઇન્દ્રિયના વિષય રૂપ વ્યાપારવાળા ઇષ્ટ અનિષ્ટ વર્ણોમાં

प्पयारणिरोहो वा' एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा अत्र यावत्पदेन 'चक्खिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो घाणिंदियविसयप्पयारणिरोहो वा घाणिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो जिब्भिंदियविसयप्पयारणिरोहो जिब्भिदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो' एतदन्तप्रकरणस्य संग्रहो भवति। 'फासिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो' स्पर्शनेन्द्रियविषयप्राप्तेषु वा अर्थेषु इष्टानिष्टशब्देषु रागद्वेषयो विनिग्रहो निरोधः, ततश्चेन्द्रियाणां पञ्चविधत्वाद् इन्द्रियप्रतिसंलीनता पञ्चप्रकारा भवन्तीति। 'से त्तं इंदियपडिसंलीणया' सैषा इन्द्रियप्रतिसंलीनता निरूपितेति। 'से किं तं कसायपडिसंलीणया' अथ का सा कषायप्रतिसंलीनतेति प्रश्नः। भगवानाह–'कसायपडिसंलीणया चउव्विहा पन्नत्ता' कषायप्रति-

---

हुए इष्टानिष्ट वर्णों में रागद्वेष का निरोध करना 'एवं जाव फासिंदिय विसयप्पयारनिरोहो वा, फासिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो जिब्भिंदियविसप्पयारनिरोहो, जिब्भिंदिय विसयपत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो वा' इसी प्रकार से यावत् स्पर्शन इन्द्रियके विषय भूत इष्टानिष्ट पदार्थों में स्पर्शेन्द्रिय की प्रवृत्ति का निरोध करना तथा स्पर्शन इन्द्रिय के विषय भूत पदार्थों में रागद्वेष होने का निरोध करना यहां पर यावत् पद से घ्राणेन्द्रिय और जिह्वा इन्द्रिय के विषय भूत विषयों में भी इसी प्रकार से उन २ इन्द्रियों के व्यापार का अथवा होने वाले रागद्वेषका निरोध करना यह सब इन्द्रिय प्रतिसंलीनता है। 'से किं तं कसायपडिसंलीणया' हे भदन्त! कषाय प्रतिसंलीनता कितने प्रकार की है? उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है–'कसाय पडिसंलीणया चउव्विहा

રાગદ્વેષના નિરોધ કરવો 'एवं जाव फासिंदियविसयप्पयारनिरोहो वा, फासिंदियविसयप्पत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो जिब्भिंदियविसयप्पयारनिरोहो, जिब्भिदयविसयपत्तेसु वा अत्थेसु रागदोसविणिग्गहो वा' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત ઇષ્ટ અનિષ્ટ પદાર્થોમાં સ્પર્શેન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિનો નિરોધ કરવો તથા સ્પર્શની ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત પદાર્થોમાં ઘ્રાણઇન્દ્રિય અને જીહ્વાઇંદ્રિયના વિષયભૂત વિષયોમાં પણ એજ રીતે તેઇન્દ્રિયોના વ્યાપારનો અથવા થવાવાળા રાગદ્વેષનો નિરોધ કરવો આ બધાને ઇન્દ્રિય સંલીનતા કહે છે.

'से किं तं कसायपडिसंलीणया' હે ભગવન્ કષાય પ્રતિસંલીનતા કેટલા પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'कसायपडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! કષાય પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની કહેલ છે.

संलीनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा-'कोहोदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणे' क्रोधोदयनिरोधो वा यावत्क्रोधस्योदय एव न भवेत् अथवा उदयप्राप्तस्य कार्यकरणाभिमुखीभूतस्य विफलीकरणम् यावता उदितोऽपि क्रोधः स्वकार्याय न पर्याप्तो भवेदिति। 'एवं जाव लोभोदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोभस्स विफलीकरणं' एवं यावद्लोभोदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा लोभस्य विफलीकरणम्-निष्फलतासंपादनम्। यावत्पदेन मानमाययोर्ग्रहणम् तथा च मानोदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य मानस्य विफलीकरणम् एवं मायोदयनिरोधो वा उदयप्राप्ताया मायाया विफलीकरणंवेति। 'सेत्तं कसायपडिसंलीणया' सैषा कषायप्रतिसंलीनतेति भावः। 'से किं तं जोगपडिसंलीणया' अथ का सा योगप्रतिसंलीनता मनोवाक्कायानां गोपनमिति प्रश्नः,

---

पण्णत्ता' हे गौतम! कषायप्रतिसंलीनता चार प्रकार की कही है 'कोहोदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं' क्रोध के उदय का निरोध करना अथवा उदय प्राप्त क्रोध को अपने कार्य करने में विफल करना 'एवं जाव लोभोदय णिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोभस्स विफली करणं' इसी प्रकार से यावत् लोभ के उदय का निरोध करना लोभ को आत्मा में नहीं होने देना-अथवा उदय प्राप्त लोभ को उसके कार्य करने में विफल बनाना यहां यावत्पद से मान माया का ग्रहण हुआ है -तथा च-मान के उदयका निरोध करना अथवा उदित मान को उसके कार्य करने से विफल करना, इसी प्रकार माया के उदय का निरोध करना और उदित हुए माया कषाय को उसके कार्य करने से रोकना यह सब कषायप्रतिसंलीनता है। 'से किं तं जोगपडिसंलीणया' हे भदन्त! योग प्रतिसंलीनता कितने प्रकार की है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गौतम!

'कोहोदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं' ક્રોધના ઉદયનો નિરોધ કરવો અથવા ઉદયમાં આવેલા ક્રોધને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો 'एवं जाव लोभोदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोभस्स विफलीकरणं' એજ રીતે યાવત્ લોભના ઉદયનો નિરોધ કરવો-લોભને પોતાનામાં થવા ન દેવો અથવા ઉદયમા આવેલા લોભને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો તથા યાવત્પદથી માનના ઉદયનો નિરોધ કરવો અને ઉદયમાં આવેલા માનને તેના કાર્યથી નિષ્ફળ બનાવવો એજ પ્રમાણે માયાના ઉદયનો નિરોધ કરવો. અને ઉદયમાં આવેલ માયા કષાયને તેના કાર્ય કરવાથી રોકવો આ બધાને કષાય પ્રતિસંલીનતા કહે છે. 'से किं तं जोगपडिसंलीणया' હે ભગવન્ યોગ પ્રતિસંલીનતા કેટલા

भगवानाह-'जोगपडिसंलीणया तिविहा पन्नत्ता' योगप्रतिसंलीनता त्रिविधा-त्रिप्रकारा भवति, 'तं जहा' तद्यथा 'अकुसलमणणिरोहो वा १' अकुशलमनो निरोधो वा १, 'कुसलमण उदीरणं वा २' कुशलमनस उदीरणम् कुशलस्य मनसः कार्ये प्रवर्त्तनं वा २, 'मणस्स वा एगत्ती भावकरणं' मनसो वा एकत्वीभावकरणम् मनसोविशिष्टैकाग्रत्वेन एकता तद्रूपस्य भावस्य करणम् अथवा आत्मना सह या एकता-निरालंबनत्वं तद्रूपो भावस्तस्य करणं यत् तत् मनस एकता भावकरण-मिति। 'अकुसल वइणिरोहो वा' अकुशलवाग्निरोधो वा, 'कुसल वइ उदीरणं वा' कुशल वच उदीरणं वा, 'वइए वा एगत्तीभावकरणं वा' वचसो वा एकत्वी-भावकरणं वा इति। 'से किं तं कायपडिसंलीणया' अथ का सा कायप्रतिसं-लीनतेति प्रश्नः, भगवानाह-'कायपडिसंलीणया' कायप्रतिसंलीनता, 'जण्णं सुसमाहिय पसंतसाहरियपाणिपाए' यत् खलु सुसमाहितप्रशान्तसंहृतपाणि-

योगप्रतिसंलीनता तीन प्रकार की है-जैसे 'अकुसलमणणिरोहो वा १ कुसलमण उदीरणं वा २' अकुशल मन का निरोध करना, कुशलमन को कार्य में लगाना 'मणस्स वा एगत्तीभावकरणं' अथवा मन की एकाग्रता करना-आत्मा के साथ निरालंबनरूप में मन को स्थापित करना 'अकु-सल वइ णिरोहो वा, कुसलवइ उदीरणं वा वइए वा एगत्तीभाव-करणं वा' अकुशल वचन का निरोध करना, कुशल वचन को कार्य में लगाना अथवा वचन की एकाग्रता करना, यह मन वचन योग की प्रतिसंलीनता है। 'से किं तं कायपडिसंलीणया' हे भदन्त! काय प्रतिसंलीनता क्या है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'कायपडिसंलीणया जण्णं सुसमाहिय पसंतसाहरियपाणिपाए' अच्छे प्रकार से समाधिपूर्वक

પ્રકારની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! યોગ પ્રતિસંલીનતા ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'अकुसलमणणिरोहो वा १ कुसलमणउदीरणं वा' २ અકુશલ મનને નિરોધ કરવો અને કુશળ મનને કાર્યમાં લગાવવું. 'मणस्स वा एगत्तीभावकरणं' અથવા મનની એકાગ્રતા કરવી આત્માની સાથે નિરાલંબન રૂપમાં મનને સ્થાપવું 'अकुसलवइणिरोहो वा, कुसलवइउदीरणं वा वइए वा एगत्तीभावकरणं वा' અકુશલ વચનને નિરોધ કરવો, કુશલ વચનને કાર્યમાં લગાવવું. અથવા વચનની એકાગ્રતા કરવી તે મન વચન યોગની પ્રતિસંલીનતા છે. 'से किं त कायपडिसंलीणया' હે ભગવન્ કાયપ્રતિસંલીનતાનું શું સ્વરૂપ છે? અર્થાત્ કાય પ્રતિસંલીનતા કોને કહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'कायपडिसंलीणया जण्णं सुसमाहिय पसंतसाहरियपाणिपाए' સારી રીતે સમાધીપૂર્વક શાન્ત થઈને હાથ અને પગોને

पादः–सुष्ठु समाधिः–समाधिप्राप्तः बहिर्वृत्त्या स चासौ प्रशान्तश्चान्तर्वृत्त्या यः स तथा संहृतस् अविक्षिप्ततया पाणिपादं येन स सुसमाहितप्रशान्तसंहृत-पाणिपादः, 'कुम्मो इव गुत्तिंदिए' कूर्म इव गुप्तेन्द्रियः–गुप्तः कस्यामवस्थाया-मित्यत आह–'अल्लीणे पल्लीणे' आलीनः ईषल्लीनः पूर्वम्, पश्चात् प्रलीनः–प्रकर्षेण लीनः, 'चिट्ठइ' तिष्ठति, 'सेत्तं कायपडिसंलीणया' सैषा कायप्रतिसंली-नता। 'से त्तं जोगपडिसंलीणया' सैषा योगप्रतिसंलीनता। 'से किं तं विवित्त-सयणासणसेवणया' अथ का सा विविक्तशयनासनसेवनता, 'जण्णं आरामेसु वा–उज्जाणेसु वा' यत् खलु आरामेषु–नगरोपवनेषु वा उद्यानेषु–वाटिकासु वा, 'जहा सोमिलुद्देसए' यथा सोमिलोद्देशके भगवती सूत्रस्याष्टादशशतकस्य दशमो-द्देशके, अनेन यत् सूचितं तत एव सर्वं द्रष्टव्यम्। कियत्पर्यन्तम् अष्टादशशत-कीयदशमोद्देशक इहाध्येतव्य स्तत्राह–'जाव' इत्यादि, 'जाव सेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' यावत् शय्यासंस्तारकमुपसंपद्य खलु विहरतीति। 'से त्तं विवित्तसयणासणसेवणया' सैषा विविक्तशयनासनसेवनता, 'से त्त पडिसं-

---

सुशान्त होकर हाथ पैरों को संकोच करके 'कुम्मो इव गुत्तिंदिए अल्लीणे पल्लीणे चिट्ठइ' कछुवा के जैसा अपनी इन्द्रियों को गुप्त करके अपने में ही स्थिर रहना यह काय की संलीनता है। बाहिरी वृत्ति से रहित होना इसका नाम सुसमाहित समाधि प्राप्त है और अन्तर्वृत्ति से रहित होना इसका नाम प्रशान्त है। इस प्रकार मन वचन और काय की संभाल से योग संलीनता होती है। 'से किं तं विवित्तसयणासणसेवणया' हे भदन्त! विविक्त शयनासन सेवनता किस प्रकार की होती है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'विवित्तसयणा-सणसेवणया–जण्णं आरामेसु उज्जाणेसु वा जहा सोमिलुद्देसए जाव सेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' जो नगरोपवनों में

સંકોચીને 'कुम्मोइव गुत्तिंदिए, अल्लीणे पल्लीणे चिट्ठइ' કાચબાની માફક પોતાની ઈન્દ્રિયોને ગુપ્ત કરીને પોતાનામાં જ સ્થિર રહેવું તે કાયપ્રતિસંલીનતા છે. બહારની વૃત્તિથી રહિત થવું તેનું નામ સુસમાહિત સમાધિ પ્રાપ્ત છે. અને અન્તર્વૃત્તિથી રહિત થવુ તેનું નામ પ્રશાન્ત છે. આ રીતે મન, વચન અને કાયાની સંભાળપૂર્વક રહેવું તે યોગસંલીનતા છે.

'से किं तं विवित्तसयणासयणसेवणया' હે ભગવન્ વિવિક્ત શયનાસન સેવ-નતા કેવી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'विवित्तसयणा' सणसेवणया जण्णं आरामेसु उज्जाणेसु वा जहा सोमिलुद्देसए जाव सेज्जासंथारगं उवसपज्जित्ताणं विहरइ' જે નગરોના ઉપવનોમાં એટલે કે બગીચાઓમાં વિગેરે

लीणया' सैषा प्रतिसंलीनता निरूपता। 'सेत्तं बाहिरए तवे' तदेतद् बाह्यं तपः संक्षेपविस्ताराभ्यां निरूपितमिति ॥सू०९॥

अतः परमाभ्यन्तर तप आदि प्रदर्शयन्नाह–'से किं तं' इत्यादि।

मूलम्–से किं तं अब्भिंतरए तवे, अब्भिंतरए तवे छव्विहे पन्नत्ते तं जहा पायच्छित्तं, विणओ, वेयावच्चे, सज्झाओ झाणं, विउसग्गो। से किं तं पायच्छित्ते पायच्छित्ते दसविहे पन्नत्ते तं जहा आलोयणारिहे, जाव पारंचियारिहे, से त्तं पायच्छित्ते। से किं तं विणए विणए सत्तविहे पन्नत्ते तं जहा णाणविणए, दंसणविणए चरित्तविणए मणविणए वयविणए कायविणए लोगोवयारविणए। से किं तं नाणविणए, नाणविणए पंचविहे पन्नत्ते तं जहा आभिणिबोहियनाणविणए जाव केवलनाणविणए। से त्तं नाणविणए। से किं तं दंसणविणए, दंसणविणए दुविहे पन्नत्ते तं जहा सुस्सूसणाविणए य अणच्चासायणाविणए य। से किं तं सुस्सूसणाविणए? सुस्सूसणाविणए

बगीचों में इत्यादि सोमिल के उद्देशक में कहे गये अनुसार यावत् शय्या एवं संथारा को लेकर विहार करता है यह विविक्त शयनासन सेवनता है। सोमिलोद्देशक यह इसी भगवती सूत्रका १८ वें शतक का दशवां उद्देशक है। इस प्रकार से यहां तक 'से त्तं पडिसंलीणया' प्रतिसंलीनता का कथन किया गया है। 'से त्तं बाहिरए तवे' इस प्रकार अनशन से लेकर प्रतिसंलीनता तक यह सब बाह्य तप संक्षेप और विस्तार से निरूपित किया ॥सू०९॥

સોમિલના ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ શય્યા અને સંથારાને લઈને વિહાર કરે છે. આ વિવક્તશયનાસન સેવનતા છે. સોમિલોદ્દેશક આ ભગવતીસૂત્રના ૧૮ અઢારમા શતકનો દશમો ઉદ્દેશો છે. તેમાં આ રીતે 'से त्तं पडिसंलीणया' પ્રતિસંલીનતાનું કથન કરેલ છે. 'से त्तं बाहिरए तवे' આ રીતે અનશનથી લઈને પ્રતિસંલીનતા સુધી આ સઘળું બાહ્ય તપ સંક્ષેપ અને વિસ્તારથી નિરૂપિત કરેલ છે. ॥સૂ૦ ૯॥

अणेगविहे पन्नत्ते, तं जहा सक्कारेइ वा सम्माणेइ वा जहा चोद्दसमसए तइए उद्देसए जाव पडिसंसाहणया। से त्तं सुस्सूसणाविणए। से किं तं अणच्चासायणाविणए अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पन्नत्ते, तं जहा अरहंताणं अणच्चासायणया, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणा, आयरियाणं अणच्चासायणया उवज्झायाणं अणच्चासायणया, थेराणं अणच्चासायणया, कुलस्स अणच्चासायणया, गणस्स अणच्चासायणया, संघस्स अणच्चासायणया, किरियाए अणच्चासायणया, संभोगस्स अणच्चासायणया, आभिणिबोहियणाणस्स अणच्चासायणया जाव केवलनाणस्स अणच्चासायणया१५। एएसिं चेव भत्तिबहुमाणेणं३०। एएसिं चेव वन्नसंजलणयाए४५। से त्तं अणच्चासायणयाविणए, से त्तं दंसणविणए। से किं तं चरित्तविणए चरित्तविणए पंचविहे पन्नत्ते तं जहा सामाइयचरित्तविणए? जाव अहक्खायचरित्तविणए से त्तं चरित्तविणए। से किं तं मणविणए, मणविणए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा पसत्थमणविणए अपसत्थमणविणए य। से किं तं पसत्थमणविणए, पसत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते तं जहा–अपावेए असावज्जे अकिरिए, निरुवक्केसे, अणण्हवकरे, अच्छविकरे, अभूयाभिसंकणे, से त्तं पसत्थमणविणए। से किं तं अपसत्थमणविणए, अपसत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते, तं जहा पावए, सावज्जे, सकिरिए, सउवक्केसे, अण्हवयकरे, छविकरे, भूयाभिसंकणे। से त्तं अपसत्थमणविणए। से त्तं मणविणए। से किं तं वइविणए, वइविणए दुविहे पन्नत्ते तं जहा पसत्थवइविणए अपसत्थवइविणए य। से किं तं पसत्थवइविणए, पसत्थ-

वइविणए सत्तविहे पन्नत्ते तं जहा—अपावए असावज्जे जाव अभूयाभिसंकणे से तं पसत्थवइविणए। से किं तं अपसत्थवइविणए, अपसत्थवइविणए सत्तविहे पन्नत्ते तं जहा—पावए सावज्जे जाव भूयाभिसंकणे। से तं अपसत्थवइविणए से तं वइविणए। से किं तं कायविणए, कायविणए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा पसत्थ कायविणए य अपसत्थ कायविणए य। से किं तं पसत्थकायविणए, पसत्थकायविणए सत्तविहे पन्नत्ते तं जहा आउत्तं गमणं१, आउत्तं ठाणं२, आउत्तं निसीयणं३, आउत्तं तुयट्टणं४, आउत्तं उल्लंघणं५, आउत्तं पल्लंघणं६, आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया ७। से तं पसत्थकायविणए। से किं तं अपसत्थकायविणए, अपसत्थकायविणए सत्तविहे पन्नत्ते, तं जहा—अणाउत्तं गमणं१, जाव अणाउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया। से तं अपसत्थकायविणए। से तं कायविणए। से किं तं लोगोवयारविणए, लोगोवयारविणए सत्तविहे पन्नत्ते, तं जहा—अब्भासवत्तियं१, परच्छंदाणुवत्तियं२, कज्जहेउं३, कयपडिकइया४, अत्तगवेसणया५, देसकालण्णया६, सव्वत्थेसु अप्पडिलोमया७। से तं लोगोवयारविणए। से तं विणए। से किं तं वेयावच्चे, वेयावच्चे दसविहे पन्नत्ते, तं जहा—आयरियवेयावच्चे१, उवज्झायवेयावच्चे२, थेरवेयावच्चे३, तवस्सिवेयावच्चे४, गिलाणवेयावच्चे५, सेहवेयावच्चे६, कुलवेयावच्चे७, गणवेयावच्चे८, संघवेयावच्चे९, साहम्मियवेयावच्चे१०, से तं वेयावच्चे। से किं तं सज्झाए, सज्झाए पंचविहे पन्नत्ते तं जहा—वायणा१, पडिपुच्छणा२, परियट्टणा३, अणुप्पेहा४, धम्मकहा५, से तं सज्झाए ॥सू० १०॥

छाया—अथ किं तत् आभ्यन्तरं तपः, आभ्यन्तरं तपः षड्विधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-प्रायश्चित्तम् १, विनयः२, वैयावृत्त्यम् ३, स्वाध्यायः ४, ध्यानम्५, व्युत्सर्गः६, । अथ-किं तत् प्रायश्चित्तम्, प्रायश्चित्तं दशविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-आलोचनार्हम् १, यावत् पाराञ्चिकार्हम् १०। तदेतत्प्रायश्चित्तम्। अथ किं स विनयः? विनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-ज्ञानविनयः१, दर्शनविनयः२, चारित्रविनयः३, मनो विनयः४, वाग्विनयः५, कायविनयः६, लोकोपचारविनयः७। अथ किं स ज्ञानविनयः, ज्ञानविनयः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानविनयः, यावत् केवलज्ञानविनयः, सैष ज्ञानविनयः। अथ किं स दर्शनविनयः, दर्शनविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-शुश्रूषणाविनयश्च-अनत्याशातनाविनयश्च। अथ किं स शुश्रूषणाविनयः, शुश्रूषणाविनयोऽनेकविधः प्रज्ञप्तः,-सत्कार इति वा संमानमिति वा यथा चतुर्दशशतके तृतीयोद्देशके यावत्प्रतिसंसाधनता सैष शुश्रूषणा विनयः। अथ कोऽसौ अनत्याशातनाविनयः, अनत्याशातनाविनयः पञ्चचत्वारिंशद्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अर्हता मनत्याशातनता१, अर्हत्प्रज्ञप्तस्य धर्मस्यानत्याशातनता२, आचार्याणामनत्याशातनता३, उपाध्यायानामनत्याशातनता४, स्थविराणामनत्याशातनता५, कुलस्यानत्याशातनता६, गणस्यानत्याशातनता ७, संघस्यानत्याशातनता८, क्रियाया अनत्याशातनता ९, संभोगस्य (समानधार्मिकस्य) अनत्याशातनता १०, आभिनिबोधिकज्ञानस्यानत्याशातनता११, यावत्केवलज्ञानस्यानत्याशातनता १५। एतेषामेव भक्तिबहुमानेन ३०। एतेषामेव संज्वलनतया ४५। सैष अनत्याशातनाविनयः, सैष दर्शनविनयः। अथ किं स चारित्रविनयः, चारित्रविनयः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सामायिकचारित्रविनयः१, यावत् यथाख्यातचारित्रविनयः५,। सैष चारित्रविनयः। अथ कः स मनोविनयः, मनोविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा प्रशस्तमनोविनयः, अप्रशस्तमनोविनयश्च। अथ कः स प्रशस्तमनोविनयः, प्रशस्तमनोविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-आपापकः१, असावद्यः२, अक्रियः३, निरुपक्लेशः४, अनाश्रवकरः५, अक्षपिकरः६, अभूताभिशङ्कनम्७, सैष प्रशस्तमनोविनयः। अथ कः सः अप्रशस्तमनोविनयः१, अप्रशस्तमनोविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः-तद्यथा पापकः१, सावद्यः२, सक्रियः३, सोपक्लेशः४, आश्रवकरः५, क्षपिकरः६, भूताभिशङ्कनम्७, स एष अप्रशस्तमनोविनयः, स एष मनोविनयः। अथ कः स वचनविनयः? वचनविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-प्रशस्तवचनविनयश्च अप्रशस्तवचनविनयश्च। अथ कः स प्रशस्तवचनविनयः, प्रशस्तवचनविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः अपापकः१, असावद्यो यावत् अभूताभिशङ्कनम् ७, सोऽयं प्रशस्तवचनविनयः। अथ कः सः अप्रशस्तवचनविनयः, अप्रशस्तवचनविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः,

तद्यथा–पापकः सावद्यो यावद् भूताभिशङ्कनम्७ स एष अप्रशस्तवचनविनयः, स एष वचनविनयः। अथ कः स कायविनयः, कायविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–प्रशस्तकायविनयश्चाप्रशस्तकायविनयश्च। अथ कः स प्रशस्तकायविनयः; प्रशस्तकायविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–आयुक्तं गमनम् १, आयुक्तं स्थानम् २ आयुक्तम् निषीदनम् ३, आयुक्तं त्वक्वर्तनम् ४, आयुक्तमुल्लंघनम् ५, आयुक्तं प्रलंघनम् ६, आयुक्तं सर्वेन्द्रिययोगयुञ्जनम् ७। स एष प्रशस्तकायविनयः। अथ कः सोऽप्रशस्तकायविनयः, अप्रशस्तकायविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा–अनायुक्तं गमनम् यावद् अनायुक्तं सर्वेन्द्रिययोगयुञ्जनम्। स एष अप्रशस्तकायविनयः। स एष कायविनयः। अथ कः स लोकोपचारविनयः, लोकोपचारविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अभ्यासवृत्तिकम्१, परच्छन्दानुवृत्तिकम्२, कार्यहेतुः३, कृतप्रतिकृतिता ४, आर्त (आत्म) गवेषणता५, देशकालज्ञता ६, सर्वार्थेषु अप्रतिलोमता७। स एष लोकोपचारविनयः। स एष विनयः। अथ किं तत् वैयावृत्त्यम्? वैयावृत्त्यं दशविधं प्रज्ञप्तम् आचार्यवैयावृत्त्यम्१, उपाध्यायवैयावृत्त्यम्२, स्थविरवैयावृत्त्यम् ३, तपस्विवैयावृत्त्यम्४, ग्लानवैयावृत्त्यम्५, शैक्षवैयावृत्त्यम्६, कुलवैयावृत्त्यम्७, गणवैयावृत्त्यम्८, संघवैयावृत्त्यम्९, साधर्मिकवैयावृत्त्यम्१०,। तदेतद्वैयावृत्त्यम्। अथ कः स स्वाध्यायः, स्वाध्यायः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–वाचना१, प्रतिपृच्छना२, परिवर्त्तना३, अनुप्रेक्षा४, धर्मकथा५, स एष स्वाध्यायः ॥सू१०॥

टीका––बाह्यं तपः प्रदर्श्य क्रमप्राप्तमाभ्यन्तरतपो दर्शयितुमाह–'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं अब्भितरए तवे' अथ किं तत् आभ्यन्तरं तपः, अन्तःस्थ तपसः किं लक्षणं कियन्तश्च भेदा इति प्रश्नः, भगवानाह–'अब्भितरए तवे छव्विहे पन्नत्ते' बाह्यव्यापारानपेक्षत्वमेव सामान्यं लक्षणम् आभ्यन्तरतपसः

अथ आभ्यन्तर तप का कथन किया जाता है–'से किं तं अब्भितरए तवे' इत्यादि।

टीकार्थ–'से किं तं अब्भितरए तवे' हे भदन्त! आभ्यन्तर तप क्या है और इसके कितने भेद हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'अब्भितरए तवे छव्विहे पण्णत्ते' जिस तप में बाह्यव्यापार की अपेक्षा नहीं होती

હવે આભ્યન્તર તપનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

'से किं तं अब्भितरए तवे' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'से किं तं अब्भितरए तवे' હે ભગવન્ આભ્યન્તર તપનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'अब्भितरए तवे छव्विहे पन्नत्ते' જે તપમાં બાહ્ય ક્રિયાની અપેક્ષા

तच्चाभ्यन्तरं तपः षड्विधम्-षट् प्रकारकं प्रज्ञप्तम् प्रकारभेदमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'पायच्छित्तं' प्रायश्चित्तमिह प्रायश्चित्तशब्देन अपराधविशुद्धिः कथ्यते प्रायस् शब्दः पापपरकः चित्तशब्दश्च शुद्धिपरकः, तदुक्तम्-'प्रायः पापं विजानीयात् चित्तं तस्य विशोधन' मिति, तदिदं प्रथम-माभ्यन्तरं तपः 'विणओ' विनयः वि-विशेषेण नीयते-मोक्षोन्मुख आत्मा क्रियते येन स विनयः-आन्तरो धर्मविशेषः सोऽयं द्वितीयं तपः। 'वेयावच्चं' वैयावृत्त्यं भक्तपानादिभिः सेवाकरणं गुर्वादीनामिति तृतीयं तपः ३, 'सज्झाओ' स्वाध्यायः-मूलसूत्रपठनम् इति चतुर्थं तपः ४। 'झाणं' ध्यानम्- एकाग्रतायै मनसः स्थिरीकरणम् इति पञ्चमं तपः ५। 'विउस्सग्गो' व्युत्सर्गः-कायममत्व-

---

है वही आभ्यन्तर तप का सामान्य लक्षण है। यह आभ्यन्तर तप ६ प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'पायच्छित्तं' प्रायश्चित्त १ यहां प्रायश्चित्त शब्द से अपराध की विशुद्धि कही गई है, क्योंकि प्रायस् शब्द का अर्थ पाप है और चित्त शब्द का अर्थ शुद्धि है। सो ही कहा है- 'प्रायः पापं विजानीयात् चित्तं तस्य विशोधनम्' इस प्रकार पाप की शुद्धि जिस तप से होती है वह आभ्यन्तर तप का प्रथम भेद है आभ्यन्तर तप का द्वितीय भेद विनय है। जिस तप से आत्मा विशेषरूप से मोक्ष के सन्मुख किया जाता है वह विनय है। इसका तीसरा भेद वैयावृत्त्य है। गुरुजन आदि जनों की भक्तपान आदि द्वारा सेवा करना सो वैयावृत्त्य है। 'सज्झाओ'-स्वाध्याय-यह इसका चौथा भेद है। सूत्र का पठनादिकरना इसका नाम स्वाध्याय है। 'झाणं' यह इसका

હોતી નથી તે આભ્યન્તર તપ કહેવાય છે. આ આભ્યન્તર તપ ૬ છ પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.- 'पायच्छित्त' પ્રાયશ્ચિત્ત ૧ અહિયાં પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દથી અપરાધની શુદ્ધિ ગ્રહણ કરેલ છે. કેમકે પ્રાયસ્ શબ્દનો અર્થ 'પાપ' થાય છે. અને ચિત્ત શબ્દનો અર્થ શુદ્ધિ છે. તેજ કહ્યું છે કે-'प्रायःपापं विजानीयात् चित्त तस्य विशोधनम्' આ રીતે જેનાથી પાપની શુદ્ધિ થાય છે એવું જે તપ તે આભ્યન્તર તપનો પહેલો ભેદ છે. ૧ આભ્યન્તરનો બીજો ભેદ વિનય છે ૨ જે તપથી આત્મા વિશેષપણાથી મોક્ષની નજીક જાય છે તે વિનય છે. તેનો ત્રીજો ભેદ વૈયાવ્રત્ય છે ૩ ગુરૂજન વિગેરેની ભક્તપાન વિગેરેથી સેવા કરવી તેનું નામ વૈયાવ્રત્ય છે. 'सज्झाओं' સ્વાધ્યાય એ આભ્યન્તર તપનો ચોથો ભેદ છે. ૪ મૂલસૂત્રને ભણવું તેનું નામ સ્વાધ્યાય છે. ૫ 'झाणं' ધ્યાન એ

परित्याग इत्यर्थः इति षष्ठमाभ्यन्तरं तपः ६। सम्प्रति तद्भेदान् दर्शयति-'से किं तं पायच्छित्ते' अथ किं तत् प्रायश्चित्तम् प्रायश्चित्तपदेन कियत्संख्यकस्य कस्य च ग्रहणं कर्तव्यमिति प्रश्नः, भगवानाह-'पायच्छित्ते दसविहे पन्नत्ते' प्रायश्चित्तं दशविधम्-दशप्रकारकं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा' तद्यथा-'आलोयणारिहे' आलोचनार्हम्-आलोचनायोग्यम् 'जाव पारंचियारिहे' यावत्पाराश्चिकार्हम्, अत्र यावत्पदेन बाह्यतपः प्रकरणपरिपठितानां प्रतिक्रमणार्हतदुभयार्हविवेकार्हव्युत्सर्गार्हतपोऽर्ह छेदार्ह-मूलार्हानवस्थाप्यार्हाणां संग्रहो भवति एतेषां स्वरूपं तु तत एव द्रष्टव्यमिति। 'सेत्तं पायच्छित्ते' तदेतत् प्रायश्चित्तं कथितमिति। 'से किं तं विणए'

पांचवां भेद है एकाग्रता के निमित्त मन को स्थिर करना ध्यान है। 'विउस्सग्गो' व्युत्सर्ग यह इसका छट्ठा भेद है। इसका अर्थ है शरीर से ममत्व का त्याग करना अर्थात् कायोत्सर्ग करना। इस प्रकार से ये ६ आभ्यन्तर तप हैं। 'से किं तं पायच्छित्ते' हे भदन्त ! प्रायश्चित्त कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'पायच्छित्ते दसविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! प्रायश्चित्त दश प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'आलोयणारिहे जाव पारंचियारिहे' आलोचना के योग्य यावत् पारंचितक के योग्य, यहां यावत्पद से बाह्यतप के प्रकरण से पूर्व पठित 'प्रतिक्रमण के योग्य, तदुभयके योग्य, विवेकके योग्य, व्युत्सर्ग के योग्य, तप के योग्य, छेद के योग्य मूल के योग्य अनवस्थाप्य के योग्य' इन पदों का ग्रहण हुआ है। इनका लक्षण वहीं सूत्र नौ ९ से जानना चाहिये। 'से त्तं पायच्छित्ते' इस प्रकार से यह आभ्यन्तर

તેનો પાંચમો ભેદ છે. એકાગ્રતા થવા માટે મનને સ્થિર કરવું તે ધ્યાન છે તથા સૂત્રાર્થનું ચિંતવન કરવું તે. પણ ધ્યાન કહેવાય છે. ૫ 'विउस्सग्गो व्युत्सर्ग' એ તેનો છઠ્ઠો ભેદ છે. ૬ વ્યુત્સર્ગ એટલે શરીરમાં મમત્વનો ત્યાગ કરવો. અર્થાત્ કાયોત્સર્ગ કરવો. આ રીતે આ છ આભ્યન્તર તપ કહેલ છે.

'से किं तं पायश्चित्ते' હે ભગવન્ પ્રાયશ્ચિત્ત કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पायच्छित्ते दसविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પ્રાયશ્ચિત્ત દશ પ્રકારનું કહ્યું છે. 'तं जहा' તે દસ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. 'आलोयणारिहे जाव पारंचियारिहे' આલોચના યોગ્ય યાવત્પદથી બાહ્યતપના પ્રકરણમાં કહેલ-પ્રતિક્રમણને યોગ્ય, તદુભય યોગ્ય, વિવેકને યોગ્ય, વ્યુત્સર્ગને યોગ્ય અનવસ્થાપ્યને યોગ્ય અને પારાંચિતને યોગ્ય આ બધાનું લક્ષણ ત્યાંજ સૂત્ર નવમાંથી સમજવું. 'से त्तं पायच्छित्ते' આ રીતે આ આભ્યન્તર પદનો

अथ कः स विनय इति विनयविषयकः प्रश्नः, भगवानाह–'विणए सत्तविहे पन्नत्ते' विनयः सप्तविधः–सप्तप्रकारकः प्रज्ञप्तः। 'तं जहा' तद्यथा–'नाणविणए' ज्ञानविनयः, तत्र ज्ञानविनयो मतिश्रुतादिज्ञानानां श्रद्धानभक्तिबहुमान-तद्दृष्टार्थभावनाविधिग्रहणाभ्यासरूपः। 'दंसणविणए' दर्शनविनयः सम्यग्दर्शन-गुणाधिकेषु शुश्रूषादिरूपः। 'चरित्तविणए' चारित्रविनयः सामायिकादि चारित्राणां सम्यक् श्रद्धानकरणप्ररूपणानि। 'मणविणए' मनोविनयः–मनसा बहुमानकरणम्, 'वयविणए' वचनविनयः–वचसा बहुमानकरणम् 'कायविणए' कायविनयः–कायेन नमस्कारादिना बहुमानकरणम् 'लोगोवयारविणए' लोको-

तप का प्रथम भेद प्रायश्चित्त है। 'से किं तं विणए' हे भदन्त! विनय तप कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'विणए सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम! विनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'नाणविणए' ज्ञानविनय मतिश्रुत आदि ज्ञानों का श्रद्धान करना, उनकी भक्ति करना, उनका बहुमान करना तत्प्रतिपादित अर्थ की भावना, विधि ग्रहण और अभ्यास करना यह सब ज्ञान विनय है। 'दंसणविणए' दर्शनविनय सम्यग् दर्शनगुण से युक्त पुरुषों की सेवा शुश्रूषा आदि करना आदि 'चरित्तविणए' चारित्रविनय–सामायिक आदि चारित्रों की सम्यक् श्रद्धा करना उनका यथार्थ रूप से प्ररूपण करना आदि 'मणविणए' मनो विनय–मन से बहुमान करना 'वय विणए' वचन विनय–वचन से बहुमान करना। 'कायविणए' काय विनय–काय से नमस्कार आदि द्वारा बहुमान करना। 'लोगोवयार

પહેલો ભેદ પ્રાયશ્ચિત્ત છે 'से किं तं विणए' હે ભગવન્ વિનય તપ કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'विणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'नाणविणए' જ્ઞાનવિનય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનોનું શ્રદ્ધાન કરવું તેની ભક્તિ કરવી તેનું બહુમાન કરવું તેમાં પ્રતિપાદન કરેલ અર્થની ભાવના કરવી વિધિગ્રહણ અને અભ્યાસ કરવો તે બધાને જ્ઞાન વિનય સમજવો. 'दंसणविणए' દર્શનવિનય સમ્યગ્દર્શન ગુણથી યુક્ત પુરૂષોની સેવા શુશ્રૂષા વિગેરે કરવી 'चरित्तविणए' ચારિત્રવિનય–સામાયિક વિગેરે ચારિત્રોમાં શ્રદ્ધા કરવી અને યથાર્થ રૂપથી તેની પ્રરૂપણા કરવી તે ચારિત્ર વિનય છે. 'मण विणए' મનોવિનય મનથી બહુમાન કરવું તે મનોવિનય છે. 'वयविणए' વચનથી વિનય કરવો તે વચન વિનય છે. 'कायविणए' કાયથી નમસ્કાર વિગેરે પ્રકારે

पचारविनयः, लोकानामुपचारो व्यवहारस्तद्रूपो विनयः ! स लोकोपचारविनय इति । 'से किं तं नाणविणए' अथ कः स ज्ञानविनयः ? भगवानाह–'नाणविणए पंचविहे पन्नत्ते' ज्ञानविनयः पञ्चविधः–पञ्चप्रकारकः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा–'आभिणिवोहियणाणविणए' आभिनिवोधिकज्ञानविनयः प्रथमः । 'जाव केवलनाणविणए' यावत् केवलज्ञानविनयः पञ्चमः । अत्र यावत्पदेन श्रुतज्ञानविनयावधिज्ञानविनयमनःपर्यवज्ञानविनयानां संग्रहो भवति । 'सेत्तं नाणविणए' स एष उपरि प्रतिपादितो ज्ञानविनय इति । 'से किं त दंसणविणए' अथ कः स दर्शनविनय इति दर्शनविनय विषयकः प्रश्नः, भगवानाह–'दंसणविणए दुविहे पन्नत्ते' दर्शनविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा–'सुस्सूसणाविणए य' शुश्रूषणा विनयश्च, शुश्रूषणा–सेवा सैव विनयः–विधिवत् सामीप्येन गुर्वादीनां

विणए' लोकोपचार विनय लोकों का व्यवहार रूपविनय । इस प्रकार से विनय सात प्रकार का है । 'से किं तं नाणविणए' हे भदन्त ! ज्ञान विनय कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'नाणविणए पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! ज्ञानविनय पांच प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे 'आभिणिवोहियनाणविणए' आभिनिबोधिक ज्ञान विनय १ 'जाव–केवलणाणविणए' यावत् केवलज्ञानविनय यहां यावत् शब्द से श्रुतज्ञानविनय, अवधिज्ञानविनय और मनः पर्यवज्ञानविनय' इन तीन विनयों का ग्रहण हुआ है । 'से त्तं नाणविणए' इस प्रकार से यह ज्ञानविनय ५ प्रकार का है 'से किं तं दंसणविणए' हे भदन्त ! दर्शन विनय कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'दंसण विणए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! दर्शन विनय दो प्रकार का कहा

બહુમાન કરવું તે કાયવિનય છે. 'लोगोवयारविणए' લોકોપચાર વિનય–લોકોના વ્યવહારરૂપ વિનયને લોકપચારવિનય કહે છે. આ રીતે વિનય સાત પ્રકારનો થાય છે. 'से किं तं णाणविणए' હે ભગવન્ જ્ઞાનવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'नाणविणए पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! જ્ઞાનવિનય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે –'आभिणिवोहियनाणविणए' આભિનિબોધિકજ્ઞાન વિનય૧ 'जाव केवलनाणविणए' યાવત્ શ્રુતજ્ઞાન વિનય૨ અવધિજ્ઞાન વિનય૩ મનઃપર્યવજ્ઞાન વિનય૪ અને કેવળજ્ઞાન વિનય૫ 'सेत्तं नाणविणए' આ રીતે જ્ઞાનવિનય પાંચ પ્રકારનો થાય છે. 'से किं तं दंसणविणए' હે ભગવન્ દર્શનવિનય કેટલા પ્રકારનો છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'दंसणविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! દર્શનવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.

सेवा करणमिति शुश्रूषणाविनय इति। 'अणच्चासायणाविणए य' अनत्याशातना-विनयश्च, अति-अतिशयेन-आ-आयः-सम्यक्त्वादेर्लाभः, तस्य शातना इति अत्याशातना तन्निषेधोऽनत्याशातना पृषोदरादित्वात्साधुः। 'से किं तं सुस्सूसणा विणए' अथ कः स शुश्रूषणाविनय इति प्रश्नः, भगवानाह-'सुस्सूसणाविणए अणेगविहे पन्नत्ते' शुश्रूषणा विनयोऽनेकविधः प्रज्ञप्तः। 'तं जहा' तद्यथा-'सक्कारेइ' सत्कार इति वा-विनयार्हस्य सत्कारादिकरणमिति। 'सम्माणेइ वा' सन्मान-मिति वा गुर्वादेः प्रशस्ताहारादिना संमाननमिति वा, 'जहा चउद्दसमसए तइए उद्देसए जाव पडिसंसाहणया' यथा चतुर्दशशते तृतीयोद्देशके यावत् प्रतिसंसाधनता भगवती सूत्रस्य चतुर्दशतकीयतृतीयोद्देशके सत्कारादारभ्य प्रतिसंसा-

---

गया है-'तं जहा' जैसे-'सुस्सूसणाविणए य अणच्चासायणाविणए य' शुश्रूषणाविनय और अनत्याशातनारूप विनय गुरु आदिकों की विधिवत् सेवा शुश्रूषा करना यह शुश्रूषणा विनय है और जिस विनय से सम्यक्त्वादि का लाभ होता है वह अनत्याशातना विनय है। 'से किं तं सुस्सूसणा विणए' हे भदन्त! शुश्रूषणा विनय कितने प्रकार का होता है? प्रभुश्री कहते हैं-'सुस्सूसणा विणए अणेगविहे पण्णत्ते' हे गौतम! शुश्रूषणा विनय अनेक प्रकार का होता है 'तं जहा' जैसे 'सक्कारेइ वा' विनय योग्य पुरुषों का सत्कार आदि करना 'सम्माणेइ वा' गुरु आदि जनों का प्रशस्त आहार आदि द्वारा सन्मान करना 'जहा चउद्दसमसए तइए उद्देसए जाव पडि संसाहणया' जैसा कि भगवती सूत्रके चौदहवें शतक के तृतीय उद्देशक में सत्कार से लेकर यावत्

'सुस्सूसणाविणए य अणच्चासायणाविणए' શુશ્રૂષણા વિનય અને અનત્યાશાતના રૂપ વિનય ગુરૂ વિગેરેની વિધિ પ્રમાણે સેવાશુશ્રષા કરવી તે શુશ્રૂષા વિનય છે. અને જે વિનયથી સમ્યક્ત્વ વિગેરેનો લાભ થાય છે, તે અનત્યાશાતના વિનય કહેવાય છે. 'से किं तं सुस्सूसणाविणए' હે ભગવન્ શુશ્રૂષણા વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सुस्सूसणाविणए अणेगविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! શુશ્રૂષણા વિનય અનેક પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सक्कारेइ' વિનય કરવા યોગ્ય પુરૂષોનો સત્કાર વિગેરે કરવો. 'सम्माणेइ वा' ગુરૂજન વિગેરેનું પ્રશસ્ત આહાર વિગેરેથી સન્માન કરવુ'. 'जहा चउद्दसमसए तइए उद्देसए जाव पडिसंसाहरणया' જેમકે ભગવતી-સૂત્રના ચૌદમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં સત્કારથી લઈને યાવત્ પ્રતિસંસા-ધનતાના કથન સુધીમાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ

धनता पर्यन्तं कथितं तथैवेहापि शुश्रूषणाविनयो ज्ञातव्यः। सेत्तं सुस्सूसणा विणए' स एष शुश्रूषणाविनयः कथितः। 'से किं त्तं अणच्चासायणाविणए' अथ कः सोऽनत्याशातनाविनयः? भगवानाह—'अणच्चासायणाविणए पणयालीसइविहे पन्नत्ते' अनत्याशातनाविनयः पञ्च चत्वारिंशद्विधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा—'अरहंताणं अणच्चासायणया' अर्हताम् अनत्याशातनता, 'अरहंत पन्नत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणया' अर्हत्प्रज्ञप्तस्य जिनप्रतिपादितस्य धर्मस्य पञ्चमहाव्रतरूपस्य अनत्याशातना, 'आयरियाणं अणच्चासायणया' आचार्याणाम्, आचार्योनाम—'आचिनोति च शास्त्रार्थमाचारे स्थापयत्यपि' स्वयमाचरते यस्मात् तस्मादाचार्य उच्यते ॥१॥ इति लक्षणकस्तेषाम् अनत्याशातना। 'उवज्झायाणं

प्रतिसंलाघना तक कहा गया है वैसा ही यहाँ पर भी शुश्रूषणा विनय के सम्बन्ध में कह लेना चाहिये। 'से त्तं सुस्सूसणा विणए' इस प्रकार से यह शुश्रूषणा विनय कहा है 'से किं तं अणच्चासायणा विणए' हे भदन्त! अनत्याशातना विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'अणच्चासायणाविणए पणयालीसइविहे पण्णत्ते' हे गौतम! अनत्याशातना विनय ४५ प्रकार का कहा है—'तं जहा' जैसे—'अरहंताणं अणच्चासायणया' अरिहंतों की अनत्याशातनता १ 'अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणया' अरिहंत प्रणीत पंचमहाव्रतरूप धर्म की अनत्याशातनता २ 'आयरियाणं अणच्चासायणया' आचार्यों की अनत्याशातना ३ आचिनोति च शास्त्रार्थमाचारे स्थापयत्यपि स्वयमाचरते यस्मात् तस्मादाचार्य उच्यते' जो शास्त्रों के अर्थ का ज्ञाता होता है और उसके अनुसार ही अपनी प्रवृत्ति

શુશ્રૂષણા વિનયના સમ્બન્ધમાં સમજવું જોઈએ. 'से त्तं सुस्सूसणा विणए' આ રીતે આ શુશ્રૂષણા વિનય કહેલ છે. 'से किं तं अणच्चासायणाविणए' હે ભગવન્ અનત્યાશાતના વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'अणच्चासायणाविणए पणयालीसइविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! અનત્યાશાતના વિનય ૪૫ પિસ્તાળીસ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.—'अरहताणं अणच्चासायणया' અરિહંત પ્રણીત પાંચમહાવ્રત રૂપ ધર્મની અનત્યાશાતના ૨ 'आयरियाणं अणच्चासायणया' આચાર્યોની અનત્યાશાતના ૩ 'आचिनोति च शास्त्रार्थमाचारे स्थापत्यपि स्वयमाचरते यस्मात् तस्मादाचार्य उच्यते' જેઓ શાસ્ત્રના અર્થના જાણકાર હોય છે. અને તે પ્રમાણે જ પોતે પાંચ આચારને પાળે અને પળાવવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેનું નામ આચાર્ય

अणच्चासायणया' उपाध्यायानाम् उपाध्यायाः नाम–यत्सामीप्यमवाप्य सूत्राणि अधीयन्ते तेषामनत्याशातना, 'थेराणं अणच्चासायणया ५, स्थविराणामनत्याशातना५। 'कुलस्स अणच्चासायणया' कुलस्य–समुदायस्य एकाचार्यसन्ततिरूपस्य अनत्याशातना: ६। 'गणस्स अणच्चासायणया' गणस्य–परस्परसापेक्षानेकसाधुसमुदायस्य अनत्याशातना ७। 'संघस्स अणच्चासायणया' संघस्य–चतुर्विधस्य अनत्याशातना ८। 'किरियाए अणच्चासायणया' क्रियाया अनत्याशातनता, अत्रहि–क्रिया विद्यते परलोकोऽस्ति च शरीरेन्द्रियादिव्यतिरिक्त आत्मा अस्ति च सकलक्लेशाद्यकलङ्कितं सिद्धिपदमित्यादि प्ररूपणात्मिका गृह्यते यद्वा–ऐर्यापथिकादिका क्रिया, एतादृशक्रियाया अनत्याशातनेति। 'संभोगस्स अणच्चासायणया' संभोगस्य अनत्याशातना संभोगस्य गुणगुणिनोरभेदात् एकसामा-

करता है। उसका नाम आचार्य है। 'उवज्झायाणं अणच्चासायणया' जिनके पास पहुंच कर मुनिजन सूत्रों का अध्ययन करते हैं ऐसे उपाध्यायों की अनत्याशातनता४ 'थेराणं अणच्चासायणया ५' स्थविरों की अनत्याशातनता 'कुलस्स अणच्चासायणया६' एक आचार्य की सन्ततिरूप कुल की अनत्याशातनता 'गणस्स अणच्चासायणया' परस्पर सापेक्ष अनेक साधु समूह की अनत्याशातनता ७ 'संघस्स अणच्चासायणया' चतुर्विध संघ की अनत्याशातना ८ 'किरियाए अणच्चासायणया' क्रिया की–परलोक है, शरीर और इन्द्रिय से व्यतिरिक्त आत्मा है, तथा सकल क्लेशादिकों से अकलङ्कित सिद्धिपद है। इत्यादि प्ररूपणात्मिक क्रिया की अनत्याशातना ९ अथवा–ऐर्यापथिक आदि क्रिया की अनत्याशातना ९ 'संभोगस्स अणच्चासायणया' गुण गुणी के अभेदसे संभोगी अर्थात् एक सामाचारीवाले साधु

છે. 'उवज्झायाण अणच्चासायणया' મુનીજનો જેની પાસે સૂત્રોનું અધ્યયન કરે છે, એવા ઉપાધ્યાયોની અનત્યાશાતના ૪ 'थेराणं अणच्चासायणया'૫ સ્થવિરોની (વૃદ્ધોની) અનત્યાશાતના૫ 'कुलस्स अणच्चासायणया ૬ એક આચાર્યના સમુદાયરૂપ કુળની અનત્યાશાતના ૬ 'गणस्स अणच्चासायणया' પરસ્પર સાપેક્ષ–અપેક્ષાવાળા અનેક સાધુ સમૂહની અનત્યાશાતના ૭ 'संघस्स अणच्चासायणया' ચતુર્વિધ સંઘની અનત્યાશાતના ૮ 'किरियाए अणच्चासायणया' ક્રિયાની–એટલે કે–પરલોક છે. શરીર અને ઇન્દ્રિયથી જુદો આત્મા છે, તથા સકલ કલેશોથી નિષ્કલંક એવું સિદ્ધિ પદ છે વિગેરે રૂપ પ્રરૂપણાની અનત્યાશાતના ૯ અથવા ઐર્યાપથિક વિગેરે ક્રિયાઓની અનત્યાશાતના ૯ 'संभोगस्स अणच्चासायणया' ગુણગુણીના અભેદથી સંભોગ અર્થાત્ એક સામાચારીવાળા સાધુની અથવા એક

चारीकसाधोः अथवा एक सामाचारीकसाधो राहारादिदानाऽऽदानरूपः सम्भोगस्तस्यात्याशातना 'आभिणिबोहियनाणस्स अणच्चासायणया' आभिनिबोधिकस्य ज्ञानस्य मत्याख्यज्ञानस्येत्यर्थः अनत्याशातना, । 'जाव केवलणाणस्स अणच्चासायणया' यावत्केवलज्ञानस्य अनत्याशातना, यावत्पदेन श्रुतज्ञानस्य अनत्याशातना, मनःपर्यवज्ञानस्य अनत्याशातना, एतेषां संग्रहो भवति, तदेवम्-पञ्चदशभेदा अनत्याशातनाविनयस्य संवृत्ताः । 'एएसिं चेव भत्तिबहुमाणेणं' एतेषामेवार्हत्प्रभृतीनां पञ्चदशानां भक्तिबहुमानेन-भक्त्या सह बहुमानो भक्तिबहुमानः भक्तिश्च-बाह्यसेवा बहुमानश्च-आन्तरः प्रीतियोगः, तथाचार्हद् भक्तिबहुमानो यावत् केवलज्ञानभक्तिबहुमानः, एतेन रूपेण पञ्चदशभेदा अपरे इति

की अथवा एक सामाचारी वाले साधुओं के आहारादि देने लेने रूप संभोग की अनत्याशातना १० 'आभिणिबोहियनाणस्स अणच्चासायणया' मतिज्ञाननामक आभिनियोधिक ज्ञान की अनत्याशातना ११ 'जाव केवलणाणस्स अणच्चासायणया' यावत् केवलज्ञान की अनत्याशातना १५, यावत्पद से श्रुतज्ञान की अनत्याशातना १२, अवधिज्ञान १३ की अनत्याशातना, मनः पर्यवज्ञान १४ की अनत्याशातना इस प्रकार से ये अनत्याशातना के १५ भेद हैं, इसी प्रकार से 'एएसिं चेव भत्तिबहुमाणेणं' इनकी भक्ति और बहुमान को लेकर १५ भेद और अनत्याशातना के हो जाते हैं। भक्ति में इनकी बाह्यसेवा आती है और बहुमान से इनकी आन्तर प्रीतियोग आता है। तथा च-अर्हद्भक्ति और अर्हद्बहुमान यावत् केवलज्ञान भक्ति और केवल ज्ञान बहुमान करना इस प्रकार से भक्ति और बहुमान को आश्रित करके

સામાચારીવાળા સાધુઓના આહારાદિ દેવા લેવા રૂપ સંભોગની અનત્યાશાતના ૧૦ 'आभिणिबोहियनाणस्स अणच्चासायणया' મતિજ્ઞાન-આભિનિબોધિક જ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૧ 'जाव केवलनाणस्स अणच्चासायणया' યાવત્ કેવળજ્ઞાનની અનત્યશાતના ૧૫ યાવત્ પદથી શ્રુતજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૨ અવધિજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૩ મનઃપર્યવજ્ઞાનની અનત્યાશાતના ૧૪ આ રીતે આ અનત્યાશાતનાના પંદર ભેદો થાય છે. એજ પ્રમાણે 'एएसिं चेव भत्तिवहुमाणेणं' તેમની ભક્તિ અને બહુમાનને લઈને બીજા પંદર ભેદો અનત્યાશાતનાના થઈ જાય છે. ભક્તિથી બાહ્ય સેવા ગ્રહણ થાય છે. અને બહુમાનથી તેમની અંદરનો પ્રીતિયોગ ગ્રહણ થાય છે. તથા અર્હંતની ભક્તિ અને અર્હંત પ્રત્યે બહુમાન યાવત્ કેવળજ્ઞાન ભક્તિ અને કેવળજ્ઞાન બહુમાન કરવું. આ રીતે ભક્તિ અને બહુમાનનો આશ્રય કરીને તેના

त्रिंशद्भेदा अनत्याशातनाविनयस्य भवन्ति। 'एएसिं च वन्नसंजलणयाए' एतेषा मर्हत्प्रभृतिकेवलज्ञानान्तानां पञ्चदशानां सद्भूतगुणवर्णनेन यशोदीपनम् तेन च तेन च पञ्चदशभेदा भवन्ति, अनत्याशातनाविनयस्य तदेवं सर्वसंकलनया पञ्चचत्वारिंशद्भेदा अनत्याशातनाविनयस्य भवन्ति। 'से त्तं अणच्चासायणाविणए' स एष अनत्याशातनाविनयः। 'से त्तं दंसणविणए' स एष दर्शनविनयः। 'से किं तं चारित्तविणए' अथ कः स चारित्रविनयः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'चारित्तविणए पंचविहे पन्नत्ते' चारित्रविनयः पञ्चविधः प्रज्ञप्त इति। 'तं जहा' तद्यथा-'सामाइयचारित्तविणए' सामायिकचारित्रविनयः, 'जाव अहक्खायचारित्तविणए' यावद् यथाख्यातचारित्रविनयः। अत्र यावत्पदेन छेदोपस्थापनीयचारित्रविनयपरिहारविशुद्धिकचारित्रविनयसूक्ष्मसंपरायचारित्रवि-

१५ ये भेद होते हैं। 'एएसिं चेव वण्णसंजलणयाए' तथा अरिहंत से लेकर यावत् केवलज्ञान की सद्भूतगुण वर्णन से कीर्ति करना इस प्रकार से १५ भेद ये होते हैं। सब कुल मिलाकर अनत्याशातना विनयका ४५ भेद हो जाते हैं। 'से त्तं अणच्चासायणा विणए-'से त्तं दंसणविणए' यही अनत्याशातनाविनय का स्वरूप है। इस प्रकार इसके कथन से दर्शनविनय का पूरा कथन समाप्त हो जाता है। 'से किं तं चारित्तविणए' हे भदन्त! चारित्रविनय कितने प्रकार का है?' उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'चारित्तविणए पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम! चारित्र विनय पांच प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'सामाइयचारित्तविणए, जाव अहक्खायचारित्तविणए' सामायिक चारित्र विनय और यावत् यथाख्यात चारित्र विनय। यहां यावत्पद से 'छेदोपस्थापनीय चारित्र विनय, परिहारविशुद्धिक चारित्र विनय, सूक्ष्म-

આ પંદર ભેદો થઈ જાય છે. 'एएसिं चेव वण्णसंजलणयाए' તથા અરિહંતથી લઈને યાવત્ કેવળજ્ઞાનના ગુણ વર્ણનથી કીર્તિ કરવી તે રીતે પંદર ભેદો થઈ જાય છે 'से त्त अणच्चासायणा विणए-से त्तं दंसणविणए' આ ૪ અનત્યાશાતના વિનયનું સ્વરૂપ છે. આ રીતે આ કથનથી દર્શનવિનયનું કથન સમાપ્ત થઇ જાય છે.

'से किं तं चारित्तविणए' હે ભગવન્ ચારિત્રવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'चारित्तविणए पंचविहे पन्नत्ते, હે ગૌતમ! ચારિત્ર વિનય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'सामाइयचारित्तविणए, जाव अहक्खायचारित्तविणए' સામાયિક ચારિત્રવિનય,૧ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર વિનય ૨, પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રવિનય ૩ સૂક્ષ્મ

नयानां संग्रहो भवति तथाहि-सामायिकचारित्रविनयच्छेदोपस्थापनीयचारित्र विनयपरिहारविशुद्धिकचारित्रविनय सूक्ष्मसंपराचारित्रविनय यथाख्यातचारित्र-विनयभेदात् चारित्रविनयः पञ्चविधो भवतीति भावः। 'से त्तं चारित्तविणए' स एष पूर्वोक्तश्चारित्रविनय इति। 'से किं तं मणविणए' अथ कः स मनो विनयः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'मणविणए दुविहे पण्णत्ते' मनो विनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'पसत्थमणविणए' प्रशस्त मनो विनयः, प्रशस्त-मन एव प्रवर्तनद्वारेण विनयः कर्मापनयनो इति प्रशस्तमनो विनयः, 'अपसत्थ-मणविणए' अप्रशस्तमनो विनयः अप्रशस्त मन एव निवर्त्तनद्वारेण विनयोऽप्रशस्त-मनोविनय इति। 'से किं तं पसत्थमणविणए' अथ कः स प्रशस्तमनो विनयः

संपराय चारित्र विनय' इनका ग्रहण हुआ है। तथा च-सामायिक चारित्रविनय, छेदोपस्थापनीय चारित्रविनय, परिहारविशुद्धिक चारित्र विनय, सूक्ष्मसंपराय चारित्र विनय और यथाख्यात चारित्र विनय इस प्रकार से ये चारित्र विनय के भेद हैं। 'से किं तं मणविणए' हे भदन्त! मनो विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'मणविणए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! मनोविनय दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसा-'पसत्थमणविणए अपसत्थमणविणए' प्रशस्त मनो विनय और अप्रशस्त मनो विनय प्रशस्त विचार धारा में मन की जो प्रवृत्ति है वह प्रशस्त मनो विनय है। यह प्रशस्त मनो विनय आत्मा से कर्मों के अपनयन (दूर) कराने में उपाय भूत है। अप्रशस्त मन की निवृत्ति करने रूप अप्रशस्त मनो विनय है 'से किं तं पसत्थमणविणए' हे भदन्त! प्रशस्तमनो विनय कितने प्रकार का

સંપરાય ચારિત્ર વિનય ૪ અને યથાખ્યાત ચારિત્ર વિનય ૫ આ રીતે ચારિત્ર વિનયના પાંચ ભેદો કહ્યા છે.

'से कि तं मणविणए' હે ભગવન્ મનોવિનય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'मणविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! મનોવિનય બે પ્રકારનો કહ્યો છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थमण-विणए अपसत्थमणविणए' પ્રશસ્ત મનોવિનય અને અપ્રશસ્તમનોવિનય પ્રશસ્ત વિચાર ધારામાં મનની જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે પ્રશસ્ત મનોવિનય કહેવાય છે. આ પ્રશસ્ત મનોવિનય આત્માથી કર્મોને હટાવવામાં ઉપાય રૂપ છે. અપ્રશસ્ત મનની નિવૃત્તિ કરવા રૂપ અપ્રશસ્ત મનોવિનય છે. 'से कि तं पसत्थमणविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત મનોવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે?

भगवानाह-'पसत्थमणविणए सत्तविहे पण्णत्ते' प्रशस्तमनोविनयः सप्तविधः-सप्तप्रकारकः प्रज्ञप्तः. 'तं जहा' तद्यथा-'अपावए' अपापकः-सामान्यतः पापरहितः। 'असावज्जे' असावद्यः विशेषतः पापवर्जितः। 'अकिरिए' अक्रियः-कायिक्यादि क्रियाभिष्वङ्गवर्जितः। 'निरुवक्केसे' निरुपक्लेशः-स्वगतशोकाद्युपक्लेशवर्जितः। 'अणण्हवकरे' अनाश्रवकरः प्राणातिपाताद्याश्रवकरणरहित इत्यर्थः। 'अच्छविकारे' अक्षपिकरः, क्षपिः-स्वपरयोरायासः यत् तत् करणशीलो न भवति सोऽक्षपिकरः। 'अभूयाभिसंकणे' अभूताभिशङ्कनम् यतो भूतानि अभिशङ्कन्ते-बिभ्यति तत् भूताभिशङ्कनम् इत्थं यत् न भवति तत् अभूताभिशङ्कनम् इति। 'से त्तं पसत्थमणविणए' स एषः षट् प्रकारकः प्रशस्तमनोविनयः कथितः। 'से किं तं अपसत्थमणविणए' अथ कः सोऽप्रशस्तमनो विनय इति अप्रशस्तमनो विषयकः प्रश्नः। भगवानाह-'अप-

---

है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'पसत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! प्रशस्त मनो विनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'अपावए, असावज्जे, अकिरिए, निरुवक्केसे, अणण्हवकरे, अच्छविकरे, अभूयाभिसंकणे' पापरहित १ सामान्य से पापरहित असावद्यविशेषरूप से पापरहित २, अक्रिय-कायिकी आदि क्रियाओं में आसक्ति रहित ३, निरुपक्लेश-स्वगत शोकादि उपक्लेश रहित ४, अनाश्रवकर प्राणातिपात आदि आश्रव करने से रहित ५, अक्षपिकर-स्व को एवं परको आयास (पीडा) करने से रहित ६ एवं अभूनाभिशङ्कन-प्राणी भय वर्जित 'से त्तं पसत्थमणविणए' ऐसा यह प्रशस्त मनो विनय है।

'से किं तं अपसत्थ मणविणए' हे भदन्त ! अप्रशस्त मनोविनय कितने प्रकार का है उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'अपसत्थमणविणए

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पसत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! પ્રશસ્ત મનોવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'अपावए, असावज्जे, अकिरिए, निरुवक्केसे, अणहवकरे, अभूयाभिसंकणे' પાપરહિત ૧ સામાન્યપણાથી પાપરહિત અને અસાવદ્યપણુ વિશેષપણાથી પાપરહિત ૨ અક્રિય-કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓમાં આસક્તિરહિત ૩ નિરૂપકલેશ-અંતર્ગત શોકવિનાના ૪ અનાસ્રવકર-પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવ કરવાથી રહિત ૫ અક્ષપિકર-સ્વ અને પરને પીડા કરવાથી નિવૃત્ત રહેવું ૬ તથા અભૂતાભિશંકન-પ્રાણી ભય રહિત ૭ 'से किं तं अपसत्थमणविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્ત મનોવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

सत्थमणविणए सत्तविहे पन्नत्ते' अप्रशस्तमनोविनयः सप्तविधः-सप्तप्रकारकः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा-'पावए' पापकः सामान्येन पापसंवलितः। 'सावज्जे' सावद्यः विशेषतः पापसहितः, 'सकिरिए' सक्रियः-कायिक्यादिक्रियाभिषङ्गसहितः 'स उवक्केसे' सोपक्लेशः-स्वगतशोकाद्युपक्लेशयुक्तः। 'अण्हवकरे' आश्रवकरः- प्राणातिपाताद्याश्रवकरणसहितः। 'छविकरे' क्षपिकरः-क्षपिः-स्वपरयोरायासः तत्करणशीलः। 'भूयाभिसंकणे' भूताभिशङ्कनः यतो भूतानि आशङ्कन्ते-भयं संप्राप्नुवन्ति तादृशः। 'से त्तं मणविणए' स एष सामान्यविशेषाभ्यां मनो विनयो निरूपित इति। मनोविनयं प्रदर्श्य वचनविनयं दर्शयितुमाह-'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं वइविणए' अथ कः स वचनविनयः?

सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम! अप्रशस्त मनो विनय सात प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'पावए' पापरूप-सामान्य से पाप संवलित पापयुक्त १ 'सावज्जे' विशेषरूप से पाप से युक्त २ 'सकिरिए' कायि की आदि क्रिया में आसक्ति सहित ३ 'सउवक्केसे' स्वगतशोकादि उपक्लेश सहित४ 'अण्हवकरे' प्राणातिपात आदि आश्रव करने वाला ५ 'छविकरे' स्व और परको आयास (पीडा) करने वाला ६ और 'भूयाभिसंकणे' जीवों को भय प्राप्त कराने वाला ऐसा 'सेत्तं अपसत्थ मणविणए' इन पापयुक्त मन आदि से निवृत्ति करना यह अप्रशस्त मनो विनय है। 'से त्तं मणविणए' इस प्रकार से यहां तक मनो विनय का कथन किया-अब वचन विनय का कथन किया जाता है-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'से किं तं वइ

કહે છે કે-'अपसत्थमणविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! અપ્રશસ્ત મનોવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पावए' પાપરૂપ સામાન્યથી પાપથી યુક્ત ૧ 'सावज्जे' વિશેષપણાથી પાપયુક્ત ૨ 'सकिरिए' કાયની પ્રથમ ક્રિયામાં આસક્તિ સહિત ૩ 'सउवक्केसे' સ્વગત-પોતાનામાં રહેલ શોક વિગેરે ઉપક્લેશયુક્ત ૪ 'अण्हवकरे' પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવ કરવાવાળા ૫ 'छविकरे' સ્વ અને પર ને આયાસ (પીડા) કરવાવાળા અને 'भूयाभिसंकणे' જીવોને ભય ઉત્પન્ન કરાવવાવાળા, એવા 'से त्तं अपसत्थमणविणए' આ બધો અપ્રશસ્ત મનોવિનય છે. 'से त्तं मणविणए' આ રીતે આટલા સુધી મનોવિનયના સંબંધમાં કથન કરેલ છે.

હવે વચન વિનયનું કથન કરવામાં આવે છે-આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'से किं तं वइविणए' હે ભગવન્ વચન

इति प्रश्नः, भगवानाह–'वइ विणए दुविहे पन्नत्ते' वचनविनयो द्विविधः प्रज्ञप्त, 'तं जहा' तद्यथा 'पसत्थवइविणए य अपसत्थवइविणए य' प्रशस्तवचनविनयश्च अप्रशस्तवचनविनयश्च। 'से किं तं पसत्थवइविणए' अथ कः स प्रशस्तवचनविनयः भगवानाह–'पसत्थवइविणए सत्तविहे पन्नत्ते' प्रशस्तवचनविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा–'अपावए' अपापवाक्प्रवर्तनरूपो वाग्विनयोऽपापः। 'असावज्जे' असावद्यः–विशेषतोऽपि पापरहितः। 'जाव अभूयाभिसंकणे' यावत् अभूताभिशङ्कनम् अभूताभिशङ्कनरूपो वाग्विनयः, अत्र यावत्पदेन अक्रियो निरूपक्लेशोऽनाश्रवकरोऽक्षपिकरः, इत्येषां ग्रहणं भवतीति। 'से त्तं पसत्थवइविणए' स एष सप्त प्रकारकः प्रशस्तवाग्विनयो निरूपित इति। 'से किं तं

विणए' हे भदन्त! वचन विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'वइविणए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! वचनविनय दो प्रकार का कहा गया है–'तं जहा' जैसे 'पसत्थवइविणए य अपसत्थ वइ विणए य' प्रशस्तवचन विनय और अप्रशस्त वचन विनय 'से किं तं पसत्थवइविणए' हे भदन्त! प्रशस्त वचन विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'पसत्थ वइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम! प्रशस्त वचन विनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'अपावए' पाप रहित वचन की प्रवृत्ति रूप वाग् विनय अपापक है १ 'असावज्जे' २ असावद्य–विशेष रूप से पापरहित वचन 'जाव अभूयाभिसंकणे' यावत् जीवों को भय न उपजाने वाला वचन- यहां यावत्पद से 'अक्रिय, निरुपक्लेश, अनाश्रवकर अक्षपिकर' इन पदों का ग्रहण हुआ है। 'से त्तं पसत्थवइविणए' इस प्रकार से यह

વિનય કેટલા પ્રકારના છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'वइविणए दुविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ! વચનવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थवइविणए य अपसत्थवइविणए य' પ્રશસ્ત વચનવિનય અને અપ્રશસ્ત વચન વિનય 'से किं तं पसत्थवइविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત વચન વિનય કેટલા પ્રકારના કહેલ છે? ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'पसत्थवइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! પ્રશસ્ત વચન વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अपावए' પાપ વિનાના વચનની પ્રવૃત્તિરૂપ વાગ્–વચન વિનય અપાપક કહેવાય છે ૧ 'असा- वज्जे' વિશેષરૂપથી પાપ વિનાના વચનનો પ્રયોગ કરવો તે અસાવદ્ય વચન કહેવાય છે. ૨ 'जाव अभूयाभिसंकणे' યાવત્ જીવોને ભય ન ઉપજાવનારા વચન અહિયાં યાવત્પદથી 'अक्रिय निरुपक्लेश, अनास्रवकर अक्षपिकर' આ

अपसत्थवइविणए' अथ कः सोऽप्रशस्तवाग्विनयः ? इति प्रश्नः, भगवानाह– 'अपसत्थवइविणए सत्तविहे पन्नत्ते' अप्रशस्तवाग्विनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा–'पावए' पापकः–पापवाक्प्रवर्तनरूपो वाग्विनयः पापकः। 'सावज्जे' सावद्यः सावद्यवाक्प्रवर्तनरूपो वाग्विनयः सावद्यः, एवमग्रेऽपि बोध्यः। 'जाव-भूयाभिसंकणे' यावद् भूताभिशङ्कनं यावत्पदेन सक्रियः सोपक्लेशः आश्रवकरः, क्षपिकर एतेषां ग्रहणं भवतीति। 'से त्तं अपसत्थवइविणए' स एष सप्तप्रकारः कोऽशस्तवाग्विनयः प्रदर्शितः। 'सेत्तं वइ विणए' स एष प्रकारद्वयेन वाग्विनयः कथित इति। अथ कायविनयदर्शनायाह–'से किं तं कायविणए' अथ कः स

सात प्रकार का प्रशस्त वचन विनय है। 'से किं तं अपसत्थवइ विणए' हे भदन्त ! अप्रशस्त वचन विनय कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'अपसत्थ वइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! अप्रशस्त वचन विनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे– 'पावए सावज्जे जाव भूयाभिसंकणे' पापसहित वचन बोलना १ सावद्य वचन बोलना २ यावत् जीवों को भय उत्पन्न हो ऐसे वचन बोलना ऐसे इन वचनों से निवृत्ति करना ये सब अप्रशस्त वचन विनय है। यहां यावत् शब्द से 'सक्रियः सोपक्लेशः, आश्रवकरः, क्षपिकरः' इन पदों का ग्रहण हुआ है। 'से त्तं वइविणए' इस प्रशस्त वचन विनय और अप्रशस्त वचन विनय के कथन से वचन विनय का कथन पूर्ण हो जाता है। 'से किं तं कायविणए' हे भदन्त ! काय विनय कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'कायविणए

પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'से त्तं पसत्थवइविणए' આ રીતે સાત પ્રકારનો પ્રશસ્ત વચન વિનય કહેલ છે. 'से किं तं अपसत्थवइविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્ત વચન વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'अपसत्थवइविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વચન વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.– 'पावए सावज्जे जाव भूयाभिसंकणे' પાપરહિત વચન બોલવુ ૧ સાવદ્ય વચન બોલવું ૨ યાવત્ જીવોને ભય ઉત્પન્ન થાય તેવા વચન બોલવા આ સઘળો અપ્રશસ્ત વચન વિનય કહેલ છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'सक्रियः सोपक्लेशः, आस्रवकरः क्षपिकरः' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'से त्तं वइविणए' આ પ્રશસ્ત વચનવિનય અને અપ્રશસ્ત વચન વિનયના કથનથી વચન વિનયનું કથન સમાપ્ત થાય છે.

'से किं तं कायविणए' હે ભગવન્ કાયવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ

कायविनयः ? उत्तरम्-'कायविणए दुविहे पन्नत्ते' कायविनयो द्विविधः प्रज्ञप्तः। भेदद्वयमेव दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा 'पसत्थकायविणए य अपसत्थकायविणए य' प्रशस्तकायविनयश्च अप्रशस्तकायविनयश्च। 'से किं तं पसत्थकायविणए' अथ कः स प्रशस्तकायविनयः ? इति प्रश्नः भगवानाह-'पसत्थकायविणए सत्तविहे पन्नत्ते' प्रशस्तकायविनयः सप्तविधः-सप्तप्रकारकः प्रज्ञप्तः-कथित इति। 'तं जहा' तद्यथा-'आउत्तं गमणं' आयुक्तं गमनम् आ-सर्वतो भावेन युक्तम् उपयोगपूर्वकं यत् गमनं गत्यागतिरूपं तत् आयुक्तं गमनम्, अथवा-आगुप्तगमनम् आगुप्तपुरुषसम्बन्धित्वेन गमनमपि आगुप्तमिति कथ्यते। 'आउत्तं ठाणं' आयुक्तम्-सोपयोगं स्थानम्-स्थितिः सावधाना स्थितिरित्यर्थ, 'आउत्तं निसीयणं' आयुक्तं निषीदनम्-उपवेशनम् 'आउत्तं तुयट्टणं' आयुक्तं त्वग्वर्तनम् समाहितमनस्तया पार्श्वपरिवर्तनमित्यर्थः। 'आउत्तं उल्लंघणं' आयुक्तमुल्लङ्घनम् उत्-

---

दुविहे पण्णत्ते' काय विनय दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे -'पसत्थकायविणए य' अपसत्थकायविणए य' प्रशस्त कायविनय और अप्रशस्तकाय विनय 'से किं तं पसत्थकायविणए' हे भदन्त ! प्रशस्तकायविनय कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'पसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! प्रशस्त कायविनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे 'आउत्तं गमणं' यतना पूर्वक उपयोग से गमनागमन करना १ 'आउत्तं ठाणं' यातना पूर्वक उपयोग से ठहरना २ 'आउत्तं निसीयणं' उपयोग सहित यतना से बैठना ३ 'आउत्तं तुयट्टणं' यतना पूर्वक करवट बदलना ४ 'आउत्तं उल्लंघणं' उपयोग सहित यतना से द्वार आदि की अगला आदि का

છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'कायविणए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કાયવિનય બે પ્રકારનો કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पसत्थकायविणए य अपसत्थकायविणए य' પ્રશસ્તકાય વિનય અને અપ્રશસ્ત કાયવિનય 'से किं त पसत्थकायविणए' હે ભગવન્ પ્રશસ્ત કાયવિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'पसत्थ कायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! પ્રશસ્ત કાયવિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'आउत्तं गमणं' યતનાપૂર્વક ઉપયોગથી જવર અવર કરવી ૧ 'आउत्तं ठाणं' યતનાપૂર્વક-ઉપયોગથી ઉભું રહેવું ૨ 'आउत्तं निसीयणं' ઉપયોગ સહિત યતનાપૂર્વક બેસવું, ૩ 'आउत्तं तुयट्टणं' યતનાપૂર્વક કરવટ (પડખા) બદલવા. ૪ 'आउत्तं उल्लंघणं' ઉપયોગપૂર્વક

ऊर्ध्वं लङ्घनं द्वारार्गलादेरिति। 'आउत्तं पलंघणं' आयुक्तं प्रलङ्घनम् प्रकृष्टं लङ्घनं विस्तीर्णस्य खातादेरिति प्रलङ्घनम् तच्च आयुक्तमुपयोगपूर्वकं भवेदिति। 'आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया' आयुक्तं सर्वेन्द्रिययोगयुञ्जनता-आयुक्तं सोपयोगं सर्वेन्द्रिययोगानां सर्वेन्द्रियव्यापाराणां प्रयोग इत्यर्थः। 'सेत्तं पसत्थकायविणए' स एष सप्तप्रकारकः प्रशस्तकायविनयः कथित इति। 'से किं तं अपसत्थकायविणए' अथ कः सोऽप्रशस्तकायविनयः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'अपसत्थकायविणए सत्तविहे पन्नत्ते' अप्रशस्तकायविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'अणाउत्तं गमणं' अनायुक्तं गमनम् उपयोगमन्तरेण गमनमित्यर्थः। 'जाव अणाउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया' यावत् अनायुक्तं सर्वेन्द्रियव्यापार-

---

उल्लंघन करना ५ 'आउत्तं पलंघणं' उपयोगसहित यतना पूर्वक विस्तीर्ण खड्डे आदि का लांघना ६ 'आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया' यतना पूर्वक समस्त इन्द्रियों को अपने अपने विषय में प्रवृत्त करना ७ 'से त्तं पसत्थकायविणए' इस प्रकार से यह सब प्रशस्त काय विनय है 'आउत्त' शब्द का अर्थ सावधानता पूर्वक-अथवा उपयोग पूर्वक है। 'से किं तं अपसत्थकायविणए' हे भदन्त! अप्रशस्तकाय विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'अपसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' हे गौतम! अप्रशस्त कायविनय सात प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे-'अणाउत्तं गमणं' उपयोग पूर्वक गमनागमन नहीं करना 'जाव अणाउत्तं सव्वेंदियजोगजुंजणया' यावत्--विना उपयोग के समस्त इन्द्रियों को अपने २ विषयों में लगाना

यतनासहित બારણા વિગેરેનું કે સાંકળનું ઉલ્લઘન કરવું. ૫ 'आउत्तं पलंघणं' ઉપયોગપૂર્વક યતનાથી મોટા ખાડા વિગેરેનું ઉલ્લંઘન કરવું. ૬ 'आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया' યતનાપૂર્વક સઘળી ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવી. ૭ 'से त्तं पसत्थकायविणए' આ રીતે આ તમામ પ્રશસ્ત કાયવિનય કહેવાય છે. 'आउत्त' એ શબ્દનો અર્થ સાવધાનતાપૂર્વક-અથવા ઉપયોગ પૂર્વક એ પ્રમાણે છે. 'से किं तं अपसत्थकायविणए' હે ભગવન્ અપ્રશસ્તકાય વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अपसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! અપ્રશસ્તકાય વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'अणाउत्तं गमणं' ઉપયોગપૂર્વક અવરજવર ન કરવી. 'जाव अणाउत्तं सव्वेंदियजोगजुंजणया' યાવત્ ઉપયોગ વિના સઘળી ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયોમાં લગાવવી.

प्रयोग इति। अत्र यावत्पदेन अनायुक्तं स्थानम् अनायुक्तं निषीदनम् अनायुक्तं त्वग्वर्तनम् अनायुक्तमुल्लङ्घनम् अनायुक्तं प्रलङ्घनमित्येतेषां ग्रहणं भवति तथा च अनायुक्तगमनादिभेदेन अप्रशस्तकायविनयः सप्तविधो भवतीति। 'से त्तं अपसत्थकायविणए' स एष अप्रशस्तकायविनयो दर्शित इति। 'से त्तं कायविणए' स एष प्रशस्ताप्रशस्तभेदेन कायविनयो निरूपित इति। विनयान्तर्गतं लोकोपचारविनयं दर्शयितुमाह-'से किं तं' इत्यादि. 'से किं तं लोगोवयारविणए' अथ कः स लोकोपचारविनयः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'लोगोवयारविणए सत्तविहे पन्नत्ते' लोकोपचारविनयः सप्तविधः प्रज्ञप्तः, लोकानामुपचारो व्यवहारः तद्रूपो यो विनयः स लोकोपचारविनयः स सप्तधा भिद्यते। सप्तभेदमेव

यहां यावत्पद से-'अनायुक्तं स्थानम्, अनायुक्तं निषीदनम्, अनायुक्तं त्वग् वर्तनम्, अनायुक्तमुल्लङ्घनम्, अनायुक्त प्रलङ्घनम्' इन पदों का ग्रहण हुआ है। इत्यादि काया की अनुपयोग विना-उपयोग की प्रवृत्तियों को रोकना अप्रशस्तकाय विनय है इस प्रकार अनायुक्त गमनादि के भेद से अप्रशस्तकाय विनय सात प्रकार का कहा गया है। 'से त्तं कायविणए' प्रशस्त अप्रशस्तकायविनय के भेद से कायविनय का पूर्ण कथन यहां तक किया। अब विनयान्तर्गत लोकोपचार विनय का कथन किया जाता है-'से किं तं लोगोवयारविणए' हे भदन्त! लोकोपचार विनय कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते' लोकोपचार विनय सात प्रकार का कहा गया है लोकों का उपचार-व्यवहार रूप विनय है वह लोकोपचार विनय है। 'तं जहा' लोकोपचार विनय के सात भेद

અહિયાં યાવત્પદથી 'अनायुक्त स्थानम्, अनायुक्तम् निषोदनम्, अनायुक्तम् त्वग्वर्तनम् अनायुक्तमुल्लंघनम् अनायुक्तं प्रलङ्घनम्' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે અનાયુક્તગમન વિગેરેના ભેદથી અપ્રશસ્તકાય વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'से त्त कायविणए' આ રીતે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્તના ભેદથી કાયવિનયનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

હવે વિનયની અંતર્ગત લોકોપચાર વિનયનું કથન કરવામાં આવે છે. 'से किं त लोगोवयारविणए' હે ભગવન્ લોકોપચાર વિનય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते' લોકોપચાર વિનય સાત પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે

दर्शयति 'तं जहा' तद्यथा-'अब्भासवत्तिय' अभ्यासवृत्तिकम् अभ्यासो गुरुप्रभृतीनां समीपम् तत्र वृत्तिर्वर्तनमित्यभ्यासवृत्तिकम्। 'परच्छंदाणुवत्तियं' परच्छन्दानुवृत्तिकम्। 'कज्जहेऊ' कार्यहेतुः, कार्यहेतु ज्ञानादिकार्यनिमित्तं भक्तादिदानरूप इति। 'कयपडिकइया' कृतप्रतिकृतिता, इमे मम पूर्वं ज्ञानादि शिक्षितवन्तोऽत्र एभ्यो भक्तानयनादिरूपसेवाकरणं मम कर्त्तव्यं वर्त्तते, इति बुद्ध्या यो विनयः स कृतप्रतिकृतितारूपो लोकोपचारविनयः कथ्यते इति, यद्वा-साम्प्रतमहमासनभक्तादिदानेन गुरून् प्रसादयिष्यामि तदाग्रे इमे कृतस्य सेवाकार्यस्य प्रतिकृतिभावेन मम श्रुतं दास्यन्तीति बुद्ध्या विनयकरणमिति। 'अत्त गवेसणया' आर्तगवेषणता आर्त्तस्य रोगाद्यभिभूतस्य साधर्मिकस्य गवेषणं भैषज्यादिदानार्थमन्वेषणम् आर्त्तगवेषणम् तस्य भावः आर्त्तगवेषणतेति। 'देस-

---

इस प्रकार से हैं-'अब्भासवत्तियं१' गुरु आदि महापुरुषों के समीप रहना १, 'परच्छंदाणुवत्तियं२' गुरु आदि महापुरुषों की इच्छा के अनुसार चलना २ 'कज्जहेउं३' ज्ञानादि कार्य के निमित्त आहार आदि की व्यवस्था करना ३ 'कयपडिकइया४' किये हुए उपकार का बदला देना अर्थात् इन्होंने मुझे पहिले ज्ञानादि का शिक्षण दिया है, अतः इनकी आहार आदि के द्वारा सेवा करनी चाहिये-इस प्रकार की बुद्धि से जो विनय किया जाता है वह कृतप्रतिकृतिता रूप लोकोपचार विनय है ४। यद्वा मैं इस समय यदि आसन भक्त आदि प्रदान द्वारा गुरु को प्रसन्न करलूंगा-तो ये आगे मेरे द्वारा किये गये सेवा कार्य के बदले में मुझे श्रुत पढा देंगे इस बुद्धि से जो उनकी सेवा करना है वह भी लोकोपचार विनय है। 'अत्तगवेसणया' रोगादि से आक्रान्त साधर्मिजन की भैषज्यादि देने के निमित्त गवेषणा करना 'देसकाल-

---

છે-'अब्भासवत्तियं' ગુરૂ વિગેરે મહાપુરૂષોની સમીપ રહેવુ. ૧ 'परच्छंदाणुवत्तियं' ગુરૂ વિગેરે મહાપુરૂષોની ઈચ્છાનુસાર ચાલવું. ૨ 'कज्जहेउ' જ્ઞાન વિગેરે કાર્ય નિમિત્તે આહાર વિગેરેની વ્યવસ્થા કરવી. ૩ 'कयपडिकइया' કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવો અર્થાત્ આમણે મને પહેલા જ્ઞાનવિગેરેનું શિક્ષણ આપેલ છે, તેથી આહાર વિગેરે દ્વારા તેઓની સેવા કરવી જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારથી જે વિનય કરવામાં આવે છે, તે કૃતપ્રતિકૃતિતા રૂપ લોકોપચાર વિનય છે ૪ અથવા આ સમયે હું ગુરૂને આસન-ભક્ત આપીને ગુરૂને પ્રસન્ન કરી લઉં તો આગળ ઉપર મેં કરેલ સેવા કાર્યના બદલામાં મને શ્રુતનો અભ્યાસ કરાવશે આ બુદ્ધિથી તેઓની જે સેવા કરવામાં આવે છે, તે પણ લોકોપચાર વિનય કહેવાય છે. 'अत्तगवेसणया' રોગ વિગેરેથી

काळण्णया' देशकालज्ञता प्रस्तावज्ञता अवसरोचितार्थसंपादनमित्यर्थः। 'सव्वत्थेसु अपडिलोमया' सर्वार्थेषु अप्रतिलोमता सर्वप्रयोजनेषु आराध्य गुर्वादेः सेवार्थेषु आनुकूल्यमिति। 'से त्तं लोगोवयारविणए' स एष लोकोपचारविनयः। 'से त्तं विणए' स एष सप्तप्रकारको विनय निरूपित इति। अथ वैयावृत्त्यं दर्शयितुमाह 'से किं तं वेयावच्चे' अथ किं तद्वैयावृत्त्यम्? भगवानाह-'वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते' वैयावृत्त्यं दशविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा-'आयरियवेयावच्चे' आचार्यवैयावृत्यम् आचार्यस्य शुश्रूषाकरणम् 'उवज्झायवेयावच्चे' उपाध्यायस्य वैयावृत्त्यम् 'थेरवेयावच्चे' स्थविरवैयावृत्त्यम् स्थविरपर्यायेण

ण्णया' अवसरोचित प्रवृत्ति करना 'सव्वत्थेसु अपडिलोमया' आराध्यगुरु आदि के समस्त कार्यों में अवसर के अनुसार अनुकूल रूप से प्रवृत्ति करना अर्थात् गुरु आदि पूज्यजनों की सेवा आदि कार्यों में उनके अनुकूल रहकर प्रवृत्ति करना 'से त्तं लोकोवयारविणए' यह सब लोकोपचार विनय है। 'से त्तं विणए' इस प्रकार से यहां तक विनय का कथन समाप्त हुआ। अब वैयावृत्त्य के सम्बन्ध में कथन किया जाता है-'से किं तं वेयावच्चे' हे भदन्त! वैयावृत्य कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते' हे गौतम! वैयावृत्त्य दश प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'आयरिय वेयावच्चे' आचार्य की शुश्रूषा करने रूप वैयावृत्य १ 'उवज्झायवेयावच्चे' उपाध्याय का वैयावृत्त्य२ 'थेर वेयावच्चे' स्थविर वयोवृद्ध साधु

દુઃખીત સાધર્મીઓને ઔષધ વિગેરે આપવાનું કહેવું. ૫ 'देसकालन्नया' અવસરને યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી ૬ 'सव्वत्थेसु अपडिलोमया' આરાધ્ય ગુરૂ વિગેરેઓના સઘળા કાર્યોમાં અવસર પ્રમાણે અનુકૂળ પણાથી પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ ગુરૂ વિગેરે પૂજ્યોની સેવા વિગેરે કાર્યોમાં તેઓને અનુકૂળ રહીને પ્રવૃત્તિ કરવી. 'से त्तं विणए' આ રીતે અહિં સુધી વિનયનું કથન કરેલ છે.

હવે વૈયાવૃત્યના વિષયમાં કથન કરવામાં આવે છે 'से किं तं वेयावच्चे' હે ભગવન્ વૈયાવૃત્યના કેટલા પ્રકારો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! વૈયાવૃત્ય દસ પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'आयरियवेयावच्चे' આચાર્યની સેવા કરવા રૂપ વૈયાવૃત્ય ૧ 'उवज्झाय वेयावच्चे' સ્થવિર-વયોવૃદ્ધ સાધુની અથવા દીક્ષાપર્યાયથી મોટા સાધુની વૈયાવૃત્ય ૨ 'थेरवेयावच्चे' સ્થવિર વૈયાવૃત્ય' એટલે કે સ્થવિર-વયોવૃદ્ધ સાધુની અથવા દીક્ષાપર્યાયથી જ્યેષ્ઠની વૈયાવૃત્ય ૩

श्रुतादिना वा तस्य शुश्रूषाकरणम्। 'तवस्सिवेयावच्चे' तपस्वि वैयावृत्त्यम्-तपस्वी-अष्टमक्षपकादिः तस्य वैयावृत्त्यम्। 'गिलाणवेयावच्चे' ग्लानस्य-रोगाद्यभिभूतस्य वैयावृत्त्यम्। 'सेहवेयावच्चे' शैक्षस्य-नवदीक्षितशिष्यस्य वैयावृत्त्यम्। 'कुलवेयावच्चे' कुलस्य-एकाचार्यशिष्यपरिवारस्य वैयावृत्त्यम्। 'गण-वेयावच्चे गणस्य-परस्परसापेक्षानेकाचार्यसाधुसमुदायस्य वैयावृत्त्यम्। 'संघ वेयावच्चे' संघस्य-चतुर्विधस्य वैयावृत्त्यम्। 'साहम्मियवेयावच्चे' साधर्मिकस्य-एकसामाचारिकस्य वैयावृत्त्यम् 'से त्तं वेयावच्चे' तदेतद् वैयावृत्त्यम्। 'से किं तं सज्झाए' अथ कः स स्वाध्यायः सूत्रस्य मूलपाठपठनमिति प्रश्नः, भगवानाह 'सज्झाए पंचविहे पन्नत्ते' स्वाध्यायः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः। 'तं जहा' तद्यथा-'वाय-

---

का अथवा दीक्षा पर्याय से ज्येष्ठ साधु का वैयावृत्त्य ३ 'तवस्सि वेयावच्चे' अष्टमआदि तपस्या करने वाले तपस्वी का वैयावृत्त्य ४ 'गिलाणवेयावच्चे' रोगादि से युक्त साधु का वैयावृत्त्य५ 'सेह वेया-वच्चे' नव दीक्षित शिष्य का वैयावृत्त्य ६ 'कुलवेयावच्चे' एक आचार्य के परिवाररूप शिष्यजनों का वैयावृत्त्य ७ 'गणवेयावच्चे' परस्पर सापेक्ष अनेक आचार्य के साधु समुदाय का वैयावृत्त्य ८ 'संघवेयावच्चे' चतुर्विध संघ का वैयावृत्त्य ९ 'साहम्मियवेयावच्चे' एकसी सामाचारी वाले साधुओं का वैयावृत्त्य इस प्रकार से 'सेत्तं वेयावच्चे' यह सब वैयावृत्त्य है। 'से किं तं सज्झाए' हे भदन्त! स्वाध्याय कितने प्रकार का है? सूत्रपाठ का पठनादि करना इसका नाम स्वाध्याय है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'सज्झाए पंचविहे पण्णत्ते' हे गौतम! स्वा-

---

'तवस्सिवेयावच्चे' અઠ્ઠમ વિગેરે કરવાવાળા તપસ્વીની વૈયાવૃત્ય ૪ 'गिलाण वेयावच्चे' રોગવાળા સાધુની વૈયાવૃત્ય ૫ 'सेहवेयावच्चे' નવીન દીક્ષાવાળા શિષ્યની વૈયાવૃત્ય ૬ 'कुलवेयावच्चे' એક આચાર્યના પરિવાર રૂપ શિષ્યોની વૈયાવૃત્ય ૭ 'गणवेयावच्चे' પરસ્પર સાપેક્ષ અનેક આચાર્યના સાધુસમુદાયની વૈયાવૃત્ય ૮ 'संघवेयावच्चे' ચાર પ્રકારના સંઘની વૈયાવૃત્ય ૯ 'साहम्मियवेयावच्चे' સરખી સામાચારીવાળા સાધુઓની વૈયાવૃત્ય આ રીતે 'से त्तं वेयावच्चे' આ સઘળું વૈયાવૃત્યનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

'से किं तं सज्झाए' હે ભગવન્ સ્વાધ્યાય કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે? સૂત્રના મૂળપાઠનો અભ્યાસ કરવો તેનું નામ સ્વાધ્યાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सज्झाए पंचविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સ્વાધ્યાય

णा' वाचना-अध्ययनं गुरुमुखात् शास्त्राणां श्रवणम् १ । 'पडिपुच्छणा' प्रतिपृच्छना विस्मृतार्थस्य प्रश्नकरणम् । 'परियट्टणा' पुनरावर्त्तनम्-अधीतस्य शास्त्रस्य पुनः पुनरभ्यासकरणम् । 'अणुप्पेहा' अनुप्रेक्षा चिन्तनम् । 'धम्मकहा' धर्म कथा । 'सेत्तं सज्झाए' स एष पञ्चप्रकारकः स्वाध्यायः कथित इति ॥सू०१०॥

पूर्वमाभ्यन्तरतपसश्चत्वारो भेदाः प्ररूपिताः साम्प्रतं पञ्चमषष्ठो भेदो प्ररूप्यते 'से किं तं झाणे' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं झाणे? झाणे चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा-अट्टे झाणे१, रोद्दे झाणे२, धम्मं झाणे३, सुक्के झाणे४। अट्टे झाणे चउव्विहे पन्नत्ते अमणुन्नसंपयोगसंपउत्ते तस्स विप्पयोगसइ-समन्नागए यावि भवइ १, मणुन्नसंपयोगसंपउत्ते तस्स अविप्पयोगसइसमन्नागए यावि भवइ२, आयंक संपयोगसंपउत्ते तस्स विप्पयोगसइसमन्नागए यावि भवइ३, परिज्झुसिय काम-भोगसंपयोगसंपउत्ते तस्स अविप्पयोग सति समन्नागए यावि भवइ४। अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता तं जहा-कंदणया१, सोयणया२, तिप्पणया३, परिदेवणया४ (१) रोद्दे झाणे चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा-हिंसाणुबंधी१, मोसाणुबंधी२, तेया-

---

ध्याय पांच प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'वायणा' गुरु के मुख से शास्त्रों का सुनना १ 'पडिपुच्छणा' प्रतिपृच्छना-भूले गये विषय को गुरु से पूछना 'परियट्टणा' परिवर्तना-पढे हुए शास्त्र का बार बार अभ्यास करना 'अणुप्पेहा' अनुप्रेक्षा-पठित विषयका बार बार चिन्तवन करना 'धम्मकहा' और धर्मकथा 'सेत्तं सज्झाए' इस प्रकार से यह पांच प्रकार का स्वाध्याय है ॥सू०१०॥

પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'वायणा' ગુરૂમુખથી શાસ્ત્રો સાંભળવા ૧ 'पडिपुच्छना' પ્રતિપૃચ્છના ભુલેલા વિષયને ગુરૂને પૂછવો. 'परियट्टणा' પુનરાવર્તન-ભણેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો. 'अणुप्पेहा' અનુપ્રેક્ષા-ભણેલા વિષયનું વારવાર ચિંતન કરવું 'धम्मकहा' અને ધર્મકથા 'से त्तं सज्झाए' આ રીતે આ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કહેલ છે ॥સૂ૦ ૧૦॥

णुबंधी३, सारक्खणाणुबंधी४, रोद्दस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता तं जहा–ओसन्नदोसे१, बहुलदोसे२, अण्णाणदोसे३, आमरणांतदोसे४(२)। धम्मझाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पन्नत्ते तं जहा-आणाविचए१, अवायविचए२, विवागविचए३, संठाणविचए४। धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता तं जहा–आणारुई१, निसग्गरुई२, सुत्तरुई३, ओगाहरुई४। धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता तं जहा वायणा१, पडिपुच्छणा२, परियट्टणा३, धम्मकहा४। धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ, तं जहा–एगत्ताणुप्पेहा१, अणिच्चाणुप्पेहा२, असरणाणुप्पेहा३, संसाराणुप्पेहा४ (३)। सुक्के झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पन्नत्ते तं जहा–पुहुत्तवियक्कसवियारि१, एगंतवियक्कअवियारि२, सुहुमकिरिय अनियट्टि३, समोच्छिन्न किरिय अप्पाडिवाइ४। सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता तं जहा–खंती१, मुत्ती२, अज्जवे३, मद्दवे४। सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता तं जहा–अव्वहे१, असंमोहे२, विवेगे३, विउसग्गे४। सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ तं जहा–अणंतवत्तियाणुप्पेहा१, विपरिणामाणुप्पेहा२, असुभाणुप्पेहा३, अवायाणुप्पेहा४(४)। से त्तं झाणे। से किं तं विउसग्गे, विउसग्गे दुविहे पन्नत्ते तं जहा–दव्वविउसग्गे य भावविउसग्गे य। से किं तं दव्वविउसग्गे दव्वविउसग्गे चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा–गणविउसग्गे सरीरविउसग्गे उवहिविउसग्गे भत्तपाणविउसग्गे। से त्तं दव्वविउसग्गे। से किं तं भावविउसग्गे भावविउसग्गे तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-कसायविउसग्गे१, संसारविउसग्गे२, कम्मविउसग्गे३। से किं

तं कसायविउस्सग्गे कसायविउसग्गे चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा कोहविउसग्गे१, माणविउसग्गे२, मायाविउसग्गे३, लोभविउसग्गे४। से त्तं कसायविउसग्गे। से किं तं संसारविउसग्गे? संसारविउसग्गे चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा-नेरइयसंसारविउसग्गे१, जाव देव संसारविउसग्गे४। से त्तं संसारविउसग्गे। से किं तं कम्मविउसग्गे, कम्मविउसग्गे अट्ठविहे पन्नत्ते तं जहा णाणावरणिज्ज कम्मविउसग्गे जाव अंतराइय कम्मविउसग्गे से तं कम्मविउसग्गे से त्तं भावविउसग्गे से तं अब्भिंतरए तवे। सेवं भंते! सेवं भंते त्ति ॥सू० ११॥

पणवीसइमे सए सत्तमो उद्देसो समत्तो ॥२५-७॥

छाया—अथ किं तद् ध्यानम् ध्यानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-आर्त ध्यानम् १, रौद्रं ध्यानम् २, धर्म ध्यानम् ३, शुक्लं ध्यानम् ४। आर्त्त ध्यानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्-अमनोज्ञसंप्रयोगसंप्रयुक्त स्तस्य विप्रयोगसत्समन्वागतश्चापि भवति १, मनोज्ञसंप्रयोगसंप्रयुक्तस्तस्याविप्रयोगसत्समन्वागतश्चापि भवति २, आतङ्कसंप्रयोगसंप्रयुक्तस्तस्य विप्रयोगसत् समन्वागतश्चापि भवति ३, परिसेवितकामभोगसंप्रयोगसंप्रयुक्तस्तस्याविप्रयोगसत् समन्वागतश्चापि भवति ४। आर्त्तस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-'क्रन्दनता१ शोचनता२ तेपनता३, परिदेवनता४। रौद्रं ध्यानम् चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-हिंसानुबन्धि १, मृषानुबन्धि२, स्तेयानुबन्धि३, संरक्षणानुबन्धि ४। रौद्रस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा अवसन्नदोषः१, बहुलदोषः२, अज्ञानदोषः३, आमरणान्तदोषः ४। धर्म ध्यानं चतुर्विधं चतुष्प्रत्यवतारं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-आज्ञाविचयः१, अपायविचयः२, विपाकविचयः३, संस्थानविचयः४,। धर्मस्य खलु चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-आज्ञारुचिः१, निसर्गरुचिः२, सूत्ररुचिः३, अवगाढरुचिः४। धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि आलम्बनानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा वाचना१, परिपृच्छना२, परिवर्तना३, धर्मकथा ४। धर्मस्य खलु ध्यानस्य चतस्रोऽनुप्रेक्षाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एकत्वानुप्रेक्षा १, अनित्यानुप्रेक्षा२, अशरणानुप्रेक्षा३, संसारानुप्रेक्षा४। शुक्लं ध्यानं चतुर्विधं चतुष्प्रत्यवतारं प्रज्ञप्तम् तद्यथा पृथक्त्ववितर्कसविचारि१, एकत्ववितर्काविचारि२, सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्ति३, समुच्छिन्नक्रियाप्रतिपाति ४। शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-क्षान्तिः१, मुक्तिः२, आर्जवम्-३, मार्दवम् ४। शुक्लस्य खलु ध्यानस्य

चत्वारि आलम्बनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-अव्यथम् १, असंमोहः२, विवेकः ३, व्युत्सर्गः ४ । शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चतस्रोऽनुप्रेक्षाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अनन्तवृत्तित्वानुप्रेक्षा १, विपरिणममानानुप्रेक्षा२, अशुभानुप्रेक्षा ३, अपायानुप्रक्षा ४, तदेतद् ध्यानम् । अथ कः स व्युत्सर्गः, व्युत्सर्गो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-द्रव्यव्युत्सर्गश्च१, भावव्युत्सर्गश्च२, अथ कः स द्रव्यव्युत्सर्गः, द्रव्यव्युत्सर्गश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-गणव्युत्सर्ग १, शरीरव्युत्सर्गः२, उपधिव्युत्सर्गः३, भक्तपानव्युत्सर्गः ४, स एष द्रव्यव्युत्सर्गः । अथ कः स भावव्युत्सर्गः २, भावव्युत्सर्गस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-कषायव्युत्सर्गः १, संसारव्युत्सर्गः २, कर्मव्युत्सर्गः ३ । अथ कः स कषायव्युत्सर्गः, कषायव्युत्सर्गश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-क्रोधव्युत्सर्गः १, मानव्युत्सर्गः २ मायाव्युत्सर्गः ३, लोभव्युत्सर्गः । स एष कषायव्युत्सर्गः । अथ कः संसारव्युत्सर्गः, संसारव्युत्सर्गश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-नैरयिकसंसारव्युत्सर्गः, १, यावद्देवसंसारव्युत्सर्गः४, । अथ कः स कर्मव्युत्सर्गः, कर्मव्युत्सर्गोऽष्टविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-ज्ञानावरणीयकर्मव्युत्सर्गः १, यावत् अन्तरायकर्मव्युत्सर्गः ८ । स एष कर्मव्युत्सर्गः । स एष भावव्युत्सर्गः । तदेवमाभ्यन्तरं तपः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ११॥

इति पञ्चविंशतितमशतके सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-७॥

टीका—'से किं तं झाणे' अथ किं तत् ध्यानम् ध्यानं कतिविधं भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'झाणे' इत्यादि, 'झाणे चउव्विहे पन्नत्ते' ध्यानं चतुर्विधं

पूर्व सूत्र में आभ्यन्तर तप के चार भेद प्रदर्शित किये गये हैं, अब यहां आभ्यन्तर तप का पांचवां और छठा भेद ध्यान और व्युत्सर्ग है इनकी प्ररूपणा की जाती है-'से किं तं झाणे' इत्यादि ।

टीकार्थ-'से किं तं झाणे' हे भदन्त ! ध्यान कितने प्रकार का है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! ध्यान चार

આની પહેલાના સૂત્રમાં આભ્યન્તર તપના ચાર ભેદો કહેવામાં આવ્યા છે. હવે અહિયાં આભ્યન્તર તપનો પાંચમો અને છઠ્ઠો ભેદ જે ધ્યાન અને વ્યુત્સર્ગ છે. તેનું કથન કરવામાં આવે છે.-

'સે કિં તં ઝાણે' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'સે કિં તં ઝાણે' હે ભગવન્ ધ્યાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ઝાણે ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! ધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે

प्रज्ञप्तम्, मानसक्रियारूपम् चिन्तनापरपर्यायं ध्यानं तच्चतुर्विधं भवतीति भावः। चातुर्विध्यमेव दर्शयति सूत्रकारः—'तं जहा' इत्यादिना, 'तं जहा' तद्यथा—'अट्टे झाणे' आर्त्तध्यानम्१, 'रोद्दे झाणे' रौद्रं ध्यानम्२, 'धम्मे झाणे' धर्मध्यानम् ३, 'सुक्के झाणे' शुक्लं ध्यानम्४, तत्र 'अट्टे झाणे चउव्विहे पन्नत्ते' तेषु—चतुर्विधध्यानेषु मध्ये यत् प्रथममार्त्तध्यानं तत् चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्। 'तं जहा' तद्यथा—'अमणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगसति समन्नागए यावि भवइ' अमनोज्ञः अनिष्टो यः शब्दादि विषय स्तस्य यः संप्रयोगः सम्बन्ध स्तेनानभिलषितविषयसम्बन्धेन सम्प्रयुक्तः सम्बद्धो यः सोऽमनोज्ञसंप्रयोग-संप्रयुक्त स्तादृशः सन् तस्यानभिलषितस्य शब्दादे र्विषयस्य विप्रयोग स्मृति-समन्वागतश्चापि भवति विप्रयोगविषयकचिन्तानुगतः स्यात् च अपि अव्ययौ अग्रिमवाक्यापेक्षया समुच्चयार्थकौ ज्ञातव्याविति, असौ खलु धर्मधर्मिणोरभेदोप-चाराद् आर्त्तध्यानं स्यात् अनिष्टवस्तुनः सम्बन्धे सति तस्याविप्रयोगानु-चिन्तनं प्रथममार्त्तध्यानम् भवतीति भावः १, 'मणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' मनोज्ञोऽभिलषितो यो धनादिविषयः

प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे—'अट्टे झाणे रोद्दे झाणे धम्मे झाणे सुक्के झाणे' आर्त्तध्यान, रौद्रध्यान, धर्मध्यान और शुक्ल-ध्यान ध्यान मानस क्रिया रूप होता है। इसका दूसरा नाम चिन्तना है। 'अट्टे झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' इनमें आर्त्तध्यान चार प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे—'अमणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' १—अमनोज्ञ शब्दादि रूप विषय के सम्बन्ध होने पर—अनभिलषित पदार्थ के सम्बन्ध होने पर उसके दूर होने का वियोग हो जाने का बार बार विचार करना यह प्रथम आर्त्तध्यान है। 'मणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओगसति समन्नागए यावि भवइ' २—मनोज्ञ अभिलषित धनादि के संपर्क से सम्बन्धित मनुष्य

છે—'अट्टे झाणे रोद्दे झाणे धम्मे झाणे सुक्के झाणे' આર્તધ્યાન૧, રૌદ્રધ્યાન૨, ધર્મ ધ્યાન૩, અને શુકલધ્યાન૪ ધ્યાન માનસ ક્રિયા રૂપ હોય છે, એનું બીજુ નામ ચિન્તન છે. 'अट्टे झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—'अमणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' અમનોજ્ઞ શબ્દાદિરૂપ વિષયનો સંબંધ થાય ત્યારે—ન ઇચ્છેલા પદાર્થનો સંબંધ થાય ત્યારે તેનાથી દૂર થવાનો વારંવાર વિચાર કરવો તે પહેલું આર્તધ્યાન છે૧ 'मणुन्नसंपओगसंपउत्ते तस्स अवि-प्पओगसति समन्नागए भवइ' મનોજ્ઞ અભિલષિત ધનાદિના સંપર્કથી સંબં-

तस्य यः संप्रयोगः संपर्क स्तेन संप्रयुक्तः-सम्बद्धः सन् मनोज्ञस्य शब्दादि-न्यादीष्टपदार्थादेरविप्रयोग स्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति स्यादिति मनोज्ञ पदार्थसम्बन्धे सति तस्य सर्वदैव भावविषयकचिन्तयैवानुगतो भवेत् कदाचिदपि तस्य विरहं नेच्छतीति तदेतद् द्वितीयमार्त्तध्यानमिति२, 'आयंकसंपओग संपउत्ते तस्स विप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' आतङ्क संप्रयोग संप्रयुक्तः तस्य विप्रयोग स्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति आतङ्को रोगादि तस्य संपर्के सति तद्विमोक्षणानुचिन्तनं तृतीयमार्त्तध्यानमिति भावः ३। 'परिज्झुसियकाम-भोगसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पयोग सति समन्नागए यावि भवइ' परि-सेवितः प्रीतो वा यः कामभोगः शब्दादिविषयभोगः तस्य संप्रयोगसंप्रयुक्तः -संबद्धः तस्य कामभोगादेरविप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति स्यादिति चतुर्थमार्त्तध्यानमिति ४। 'अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' आर्त-

का जो मनोज्ञ शब्दादि इष्ट पदार्थ के अवियोग का जो बार बार चिन्तवन है-उसका मुझसे कभी भी विरह न हो-ऐसा जो ध्यान है वह आर्त्तध्यान का द्वितीय भेद है। इस द्वितीय आर्त्तध्यान वाला व्यक्ति कभी भी इष्ट पदार्थ के विरह को नहीं चाहता है। 'आयंकसंपओग संपउत्ते तस्स विप्पओग सतिसमन्नागए यावि भवइ' आतङ्क-रोग-के संपर्क होने पर जो उस के वियोग का बारम्बार चिन्तन करना होता है यह आर्त्तध्यान का तृतीय भेद है। 'परिज्झुसियकामभोगसंप-ओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओग सति समन्नागए यावि भवइ' परि-सेवित अथवा प्रिय शब्दादि रूप विषयभोगों की अवियुक्ति-अवियोग होने का बार २ चिन्तन करना यह आर्त्तध्यान का चतुर्थ भेद है। 'अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' इस आर्त्तध्यान के चार

ધવાળા માણસને મનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરેનો વિયોગ ન થવા રૂપ ઇષ્ટ પદાર્થનો વિયોગ ન થવા સંબંધી વારંવાર જે ચિંતન થાય છે,-તેનો મને કોઈપણ સમયે વિયોગ ન થાય એવું જે ધ્યાન છે, તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ છે, આ બીજા આર્તધ્યાનવાળી વ્યક્તિ કોઈપણ વખતે ઇષ્ટ પદાર્થનો વિયોગ ઇચ્છતી નથી 'आयकसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगसतिसमन्नागए यावि भवइ' આતંકરોગનો સંપર્ક થાય ત્યારે અર્થાત્ કોઈ રોગ થાય ત્યારે-તેના વિયોગનો અર્થાત્ તેમાંથી છૂટવાનો વારંવાર જે વિચાર ચિંતન કરવું, તે આર્ત-ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. परिज्झुसियकामभोगसंपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओग सतिसमन्नागए यावि भवइ' અત્યંત સેવેલા પ્રિય એવા શબ્દાદિ વિષયભોગોનો વિયોગ ન થાય તે પ્રમાણે વારંવાર ચિન્તન કરવું આ આર્ત્તધ્યાનનો ચોથો

स्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि 'तं जहा' तद्यथा-'कंदनया' क्रन्दनता-क्रन्दनम् महता शब्देन रोदनम्, 'सोयणया' शोचनता दीनतेत्यर्थः, 'तिप्पणया' तेपनता-अश्रुविमोचनम् 'परिदेवणया' परिदेवनता-पुनः पुनः क्लिष्टभाषणता विलाप इति भावः, आर्तध्यानं समभेदं निरूप्य रौद्रध्याननिरूपणाय प्राह-'रोद्दे झाणे चउव्विहे पन्नत्ते' रौद्रं ध्यानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा' तद्यथा 'हिंसाणुबंधी' हिंसानुबन्धि, हिंसाम्-प्राणिनां वधबन्धनादिभिः प्रकारैः पीडामनुबध्नाति-सततप्रवृत्तां पीडां करोति इत्येवं शीलं यद् प्रणिधानं हिंसानुबन्धो वा यत्रास्ति तद् हिंसानुबन्धि रौद्रध्यानमिति प्रथमम् १।

लक्षण कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे-'कंदनया' क्रन्दनता जोर जोर से रोना 'सोयणया' शोचनता-दीनता प्रदर्शित करना 'तिप्पणया' तेपनता-अश्रु बहाना 'परिदेवणया' परिदेवनता-बार बार विलाप करना इस प्रकार से यह सभेद सलक्षण आर्त्तध्यान का वर्णन है। रौद्रध्यान चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे 'हिंसाणुबंधी' प्राणियों को वध बन्धनादि प्रकारों से जो पीडा को उत्पन्न करने का विचार करता रहता है उन्हें निरन्तर पीडित करने का ही उद्यम करता रहता है ऐसे प्राणी का जो ध्यान है-विचार धारा है अथवा उस ओर लगी हुई चित्त की एकाग्रता है-वह हिंसानुबंधी रौद्रध्यान है। अथवा जिस ध्यान में हिंसा का ही सम्बन्ध है वह ध्यान हिंसानुबन्धी है यह रौद्रध्यान का प्रथम भेद है। 'मोसाणुबंधी' मृषानुबंधी-जिस ध्यान में

ભેદ છે. 'अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' આ રીતે આ આર્ત્તધ્યાનના ચાર લક્ષણો કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'कंदणया' ક્રંદનતા જોરજોરથી રડવું. 'सोयणया' શોચનતા-દીનતા બતાવવી 'तिप्पणया' તેપનતા-આસુ વહેવડાવવા 'परिदेवणया' પરિદેવનતા વારવાર વિલાપ કરવો. આ રીતે આ ભેદસહિત, લક્ષણ સહિત આર્તધ્યાનનું લક્ષણ કહેલ છે.

હવે રૌદ્રધ્યાનના લક્ષણ કહેવામા આવે છે-તે આ પ્રમાણે છે.-'रोद्दे झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' રૌદ્રધ્યાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'हिंसाणुबंधी' પ્રાણિયોના વધ વિરાધના-બન્ધન વિગેરે પ્રકારોથી તેમને પીડા ઉત્પન્ન કરવાનો વિચાર કરે છે, અર્થાત્ તેઓને હમ્મેશાં પીડા કરવાનો જ ઉદ્યમ કરે છે. એવા પ્રાણિયોનું જે ધ્યાન છે, અર્થાત વિચારધારા છે-અર્થાત્ તે તરફ લાગેલી ચિત્તની જે એકાગ્રતા છે તે હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. અથવા જે ધ્યાનમાં હિંસાનો જ સંબંધ છે, તે ધ્યાન હિંસાનુબંધી છે, આ રૌદ્રધ્યાનનો પહેલો ભેદ છે. 'मोसाणुबंधी' મૃષાનુબંધી

'मोसाणुबंधी' मृषानुबन्धि मृषा असत्यम् यत् पिशुनाऽसत्याऽसत्याऽसद्भूतादिभिर्वचनभेदैरनुबध्नाति तन्मृषानुबन्धि द्वितीयं रौद्रध्यानम् २। 'तेयाणुबंधी' स्तेयानुबंधि, स्तेनस्य–चौरस्य यत् कर्म तत् स्तेयम् तीव्र क्रोधाद्याकुलतया तदनुबन्धयुक्तं स्तेयानुबन्धि, तृतीयं रौद्रध्यानम् ३, 'सारक्खणाणुबंधी' संरक्षणानुबन्धि संरक्षणं–सर्वोपायैरात्मनः परित्राणम् तस्मिन् विषयसाधनस्य धनस्य अनुबन्धो यत्र भवति तत् संरक्षणानुबन्धि चतुर्थं रौद्रध्यानम् ४। जीवे रौद्रध्यानमस्ति नवेति ज्ञानाय रौद्रध्यानस्य लक्षणं विवर्णयन्नाह–'रोद्दस्स णं' इत्यादि, 'रोद्दस्स णं झाणस्स' रौद्रस्य खलु ध्यानस्य 'चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' चत्वारि–चतुः प्रकारकाणि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि तदेवाह–'तं जहा' इत्यादिना 'तं जहा' तद्यथा– 'ओसन्नदोसे' ओसन्नदोषः 'ओसन्नं' इति बाहुल्येनानुपरतत्वेन दोषः हिंसा-

---

झूठ असत्य आदि बोलने का ही चिन्तन निरन्तर रहता है ऐसा ध्यान यह रौद्रध्यान का द्वितीय भेद है। 'तेयाणुबंधी' जिस ध्यान में चोरी करने के ही सम्बन्ध का निरन्तर चिन्तन चलता रहता है वह ध्यान स्तेयानुबन्धी रौद्रध्यान है यह रौद्रध्यान का तृतीय भेद है। 'सारक्खणाणुबंधी' संरक्षणानुबंधी रौद्रध्यान वह है कि जिसमें विषयों के साधन भूत धन के संरक्षण का निरन्तर चिन्तन रहता हो। जीव में रौद्रध्यान है अथवा नहीं है इस बात को जानने के ये चार लक्षण हैं–यही बात 'रोद्दस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने प्रकट की है–'तं जहा' वे लक्षण इस प्रकार से हैं–'ओसन्नदोसे' हिंसा अनृत अदत्तादान संरक्षण इनमें से कोई एक दोष का होना इसका नाम ओसन्नदोष है तात्पर्य इसका यही है कि जिसमें इन दोषों में

જે ધ્યાનમાં જુઠું બોલવાનું જ હમેશાં ચિન્તન–વિચાર રહ્યા કરે છે. એવું જે ધ્યાન તે રૌદ્રધ્યાનનો બીજો ભેદ છે. ૨ 'तेयाणुबंधी' જે ધ્યાનમાં ચોરી કરવાના સંબંધમાં જ કાયમ ચિંત્વન રહ્યા કરે તે ધ્યાન સ્તેયાનુબંધી રૌદ્ર ધ્યાન કહેવાય છે. આ રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો પ્રકાર છે. ૩ 'सारक्खणाणुबंधी' સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન એ છે કે–જેમાં વિષયોના સાધનભૂત ધનના સંરક્ષણનું નિરન્તર ચિંતવન રહ્યા કરે છે. ૪ જીવમાં રૌદ્રધ્યાન છે? કે નથી? આ વિષયને સમજવાના આ ચાર લક્ષણો છે. એજ વાત 'रोद्दस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. 'तं जहा' તે ચાર લક્ષણો આ પ્રમાણે છે–'ओसन्नदोसे' હિંસા, જુઠું, અદત્તાદાન, સંરક્ષણ આ પૈકી કોઈપણ એક દોષનું હોવું તેનું નામ ઓસન્ન દોષ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–જેમાં આ દોષો પૈકી કોઈ એક દોષ હોય

ऽनृतादत्तादानसंरक्षणाना मन्यतम इति ओसन्नदोषः प्रथमं लक्षणम् १। बहुलदोसे' बहुलदोषः बहुष्वपि सर्वेष्वपि हिंसानृतादत्तादानसंरक्षणेषु दोषः प्रवृत्तिलक्षण इति बहुलदोषनामकं द्वितीयं लक्षणम् २। 'अण्णाणदोसे' अज्ञानदोषः अज्ञानात् दोषोऽज्ञानदोषः अज्ञानात्-कुशास्त्रपरिशीलनजनितसंस्कारात् हिंसानृतादिषु अधर्मस्वरूपेषु धर्मबुद्धया प्रवृत्तिः तल्लक्षणो दोषोऽज्ञानदोषनामकं तृतीयं लक्षणं रौद्रध्यानस्येति 'आमरणांतदोसे' आमरणान्तदोषः मरणमेवान्त इति मरणान्तः आमरणान्तात आमणान्तम् मरणपर्यन्तम् असंजातानुतापस्य कालशौकरिकादेरिव या हिंसादौ प्रवृत्तिः सैव दोष इति आमरणान्तनामकं चतुर्थलक्षणं रौद्रध्यानस्येति ४। आर्त्तध्यानं रौद्रध्यानं च निरूप्य तृतीयं धर्मध्यानं निरूपयन्नाह-'धम्मे झाणे' इत्यादि। 'धम्मे झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पन्नत्ते' धर्मध्यानं चतुर्विधं

से कोई एक दोष हो वह इसका प्रथम लक्षण है 'बहुलदोसे' जिसमें हिंसा अनृत (झूठ) अदत्तादान संरक्षण इन दोषों में प्रवृत्ति करने रूप बहुत दोष हो वह इसका द्वितीय लक्षण है 'अण्णाणदोसे' अज्ञान से जो दोष है वह अज्ञानदोष है-अर्थात् कुशास्त्रों के पठन से जायमान संस्कार के वशवर्त्ती हुए व्यक्ति की जो अधर्मरूप हिंसा झूठ आदि दोषों में धर्मबुद्धि से प्रवृत्ति होती है वह अज्ञानदोष नाम का इसका तीसरा लक्षण है 'आमरणांतदोसे' मरणपर्यन्त भी कालशौकरिक आदि के जैसे पश्चात्ताप हुए बिना ही हिंसादिकों में प्रवृत्तिवनी रहना यह इसका चतुर्थ लक्षण है। इस प्रकार से आर्त्तध्यान और रौद्रध्यान का निरूपण करके अब सूत्रकार धर्मध्यान का वर्णन करते हैं-'धम्मे झाणे चउव्विहे चउपडोपयारे पण्णत्ते' धर्मध्यान चार प्रकार का एवं

તે તે તેનો પહેલો ભેદ છે. 'बहुलदोसे' જેમાં હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન, સંરક્ષણ આ દોષો પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ દોષ હોય તે તેનો બીજો ભેદ છે. 'अण्णाणदोसे' અજ્ઞાન રૂપી જે દોષ છે, તે અજ્ઞાન દોષ કહેવાય છે, અર્થાત્ કુશાસ્રોના અભ્યાસથી થવાવાળા સંસ્કાર વશાત્ અધર્મ. હિંસા, અસત્ય વિગેરે દોષોમાં ધર્મબુદ્ધિથી જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે અજ્ઞાન દોષ નામનો રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. 'आमरणंतदोसे' કાલશૌકરિકની માફક મરણ પર્યન્તના પશ્ચાત્તાપ કર્યા વિના જ હિંસા વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી તે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો પ્રકાર છે.

ઉપર પ્રમાણે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ધર્મધ્યાનનું નિરૂપણ કરે છે-'धम्मे झाणे चउव्विहे चउप्पडोपयारे पण्णत्ते'

चतुष्प्रत्यवतारं प्रज्ञप्तम्, चतुर्षु भेदलक्षणालम्बनानुप्रेक्षा लक्षणेषु पदार्थेषु प्रत्यवतारः समवतारः विचारणीयत्वेन यस्य तत् चतुष्प्रत्यवतारमिति। चातुर्विध्यमेव दर्शयन्नाह-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'आणाविचए' आज्ञाविचयम् आज्ञा-तीर्थकृतां प्रवचनं तस्या विचयः पर्यालोचनं यत्र तदाज्ञाविचयं प्रथमं ध्यानम् १ 'अवायविचए' अपायविचयम् अपायाः रागद्वेषजनिता अनर्थाः तेषां विचयो निर्णयो यत्र तत् अपायविचयं नाम द्वितीयं धर्मध्यानं विपाकेनानुचिन्तनमित्यर्थः। 'विवागविचए' विपाकविचयम् विपाकः कर्मणां शुभाशुभानां फलं तस्य विचयो-निर्णयो यत्र तत् विपाकविचयनामकं तृतीयं धर्मध्यानम्। 'संठाणविचए' संस्थानविचयम् संस्थानानि-लोकद्वीपसमुद्राद्याकृतयः तेषां विचयो-निर्णयो

चतुष्प्रत्यावतार वाला कहा गया है भेद, लक्षण, आलम्बन और अनुप्रेक्षा इन चार बातों में इसका विचार होने से यह चार प्रत्यवतारवाला माना गया है इसलिये इसे चतुष्प्रत्यवतारवाला कहा है। इसके चार भेद इस प्रकार से हैं 'आणाविचए' आज्ञाविचय-जिस ध्यान में तीर्थंकरों की प्रवचन रूप आज्ञा का पर्यालोचन होता है-वह आज्ञाविचय नाम का प्रथम ध्यान है 'अवायविचए' अपायविचय रागद्वेष जनित जो अनर्थ हैं इनका नाम अपाय है इन अपायों का जिस ध्यान में निर्णय होता है वह अपायविचय धर्म ध्यान है। 'विवागविचए' विपाक विचय-जिसमें शुभाशुभ कर्मों के फलरूप विपाक का निर्णय होता है वह विपाक विचय नाम का तीसरा धर्मध्यान का भेद है। 'संठाण विचए य' लोक द्वीप समुद्र आदि की आकृतियों रूप संस्थान का जिस

ધર્મધ્યાન ચાર પ્રકારનું અને ચતુષ્પ્રત્યવતારવાળું કહેલ છે. ભેદ, લક્ષણ, આલમ્બન, અને અનુપ્રેક્ષા આ ચાર બાબતોમાં તે વિચારણીય હોવાથી અવતાર માનેલ છે. તેથી તેને ચતુષ્પ્રત્યવતારવાળું કહેલ છે. તેના ચાર ભેદો આ પ્રમાણે છે-'आणाविचए' આજ્ઞાવિચય-જે ધ્યાનમાં તીર્થંકરોની પ્રવચન રૂપ આજ્ઞાનું પર્યાલોચન થાય છે, તે આજ્ઞાવિચય નામનું પહેલું ધ્યાન છે. 'अवायविचए' અપાયવિચય રાગદ્વેષથી થવાવાળા જે અનર્થ છે. તેનું નામ અપાય છે. જે ધ્યાનમાં આ અપાયોનો નિર્ણય થાય છે, તે અપાયવિચય નામનો ધ્યાનનો બીજો ભેદ છે. ૨ 'विवागविचए' વિપાકવિચય-શુભ અને અશુભ કર્મોના ફલરૂપ વિપાકનો નિર્ણય થાય છે તે વિપાકવિચય નામનો ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કહ્યો છે. 'संठाणविचए' લોક, દ્વીપ, સમુદ્ર વિગેરેની આકૃતિયો રૂપ સંસ્થાનોનુ જે ધ્યાનમાં ચિંતન થાય છે, તે ધર્મ-

यत्र तत् संस्थानविचयं नाम चतुर्थं धर्मध्यानमिति। धर्मध्यानस्य लक्षणान्याह– 'धम्मस्स' इत्यादि, 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि। चातुर्विध्यमेव दर्शयति–'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा–'आणारुई' आज्ञा–सर्वज्ञवचनरूपा तत्र रुचिस्तया वा रुचिः श्रद्धानम् सा आज्ञारुचिः। 'निसग्गरुई' निसर्गरुचिः निसर्गात्स्वभावादेव तत्वश्रद्धानं निसर्गरुचिरिति। 'सुत्तरुई' सूत्ररुचिः सूत्रात् आगमात् रुचिः तत्त्व-श्रद्धानमिति सूत्ररुचिः। 'ओगाढरुई' अवगाढरुचिः अवगाढनमवगाढः द्वादशाङ्गाव गाहो विस्तराविस्तरतेन रुचिरित्यवगाढरुचिः। अथवा–अवगाढः साधोः प्रत्यासन्नी भवनम्, तत्कारणात् साधूपदेशेन या रुचि स्तत्वश्रद्धानम् सा अवगाढरुचिरिति,

ध्यान में निर्णय होता है वह संस्थानविचय नाम का चौथा धर्मध्यान का भेद है। 'तं जहा' इस धर्मध्यान के लक्षण इस प्रकार से है–यही बात–'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' इस पाठ द्वारा प्रकट की है 'आणारुई' सर्वज्ञ की वचन रूप आज्ञा में जो रुचि है अथवा सर्वज्ञ के वचन से जो तत्वों का श्रद्धान है वह आज्ञारुचि नाम का धर्मध्यान का प्रथम लक्षण है। 'निसग्गरुई' स्वभावतः तत्वों में जो रुचि है–अर्थात् स्वभावतः जो तत्त्वों का श्रद्धान होता है यह धर्मध्यान का द्वितीय लक्षण है। 'सुत्तरुई' आगम को पढकर जो तत्त्वों में रुचि होती है तत्त्वों का श्रद्धान होता है वह सूत्ररुचि नाम का धर्मध्यान का तृतीय लक्षण है। 'ओगाढरुई' द्वादशाङ्ग में सविस्तर अवगाहन से जो रुचि तत्त्वार्थ श्रद्धान होता है वह अवगाढ रुचि नाम का धर्मध्यान का चतुर्थ लक्षण है अथवा–अवगाढ नाम है साधु की

ધ્યાનનો સંસ્થાન વિચય નામનો ચોથો ભેદ છે 'तं जहा' આ ધર્મધ્યાનનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે–એજ વાત 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता'- આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'आणारुई' સર્વજ્ઞના વચન રૂપ આજ્ઞામાં જે રૂચિ–પ્રીતી થવી અથવા સર્વજ્ઞના વચનથી, તત્વોમાં જે શ્રદ્ધા છે. તે આજ્ઞારૂચિ નામનું ધર્મધ્યાનનું પહેલું લક્ષણ છે. 'निसग्गरुई' સ્વભાવથી તત્વોમાં જે રૂચિ પ્રીતિ થાય છે, તત્વોમાં શ્રદ્ધા થાય છે. તે ધર્મધ્યાનનું બીજું લક્ષણ છે. ૨ 'सुत्तरुई' આગમોનો અભ્યાસ કરીને તત્વોમાં જે રૂચિ થાય છે, તત્વોમાં શ્રદ્ધા થાય છે, તે સૂત્રરૂચિ નામનું ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ છે. 'ओगाढरुई' દ્વાદશાગમાં સવિસ્તર અવગાહનથી જે તત્વાર્થ શ્રદ્ધા ન થાય છે, તે અવગાઢ રૂચિ નામનો ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે. અથવા

धर्मध्यानस्य भेदान् लक्षणं च प्रदर्श्य आलम्बनानि दर्शयन्नाह–'धम्मस्स णं' इत्यादि, 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि आलम्बनानि प्रज्ञप्तानि धर्मध्यानप्रासादशिखरारोहणाय यानि आलम्बन्ते तानि आलम्बनानि वाचनादीनि चत्वारि अग्रे वक्ष्यमाणानि। चातुर्विध्यमेव दर्शयति–'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा–'वायणा' वाचना आगमानाम् अध्ययनमित्यर्थः 'पडिपुच्छणा' प्रतिपृच्छना–आगमविषये पुनः पुनः प्रश्न इत्यर्थः, 'परियट्टणा' परिवर्तना पुनरावर्त्तनम् अधीतशास्त्रस्य पुनः पुनरध्ययनम् स्मृतिदाढ्यार्थ 'धम्मकहा' धर्मकथा धर्मस्य कथनमित्यर्थः। 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत-

---

समीपता के होने का जो उनके उपदेश से जो तत्व श्रद्धान होता है वह अवगाढरुचि है। अब धर्मध्यान का आलम्बन क्या है इस बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं–'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता' इसमें वे यह कहते हैं कि धर्मध्यानरूपी प्रासाद (महल) के शिखर पर चढने के लिये जो आलम्बन भूत होते हैं वे धर्मध्यान के आलम्बन (आधार) है और ये आलम्बन चार प्रकार के कहे गये हैं इसमें प्रथम आलम्बन–'वायणा' वाचना है–आगमों का अध्ययन करना इसका नाम वाचना है। 'पडिपुच्छणा' अधीत शास्त्र में शंकादि के कारण जो गुरु महाराज को पूछा जाता है वह प्रतिप्रच्छना है। 'परियट्टणा' अधीत शास्त्र का बारबार स्मृति बनी रहने के लिये अध्ययन करना इसका नाम परिवर्तना है। 'धम्मकहा' धर्म का उपदेश

અવગાઢ એ સાધુની સમીપપણાને કહે છે એટલે કે તેઓના ઉપદેશથી તત્વોમાં જે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, તે અવગાઢરૂચિ કહેવાય છે.

હવે ધર્મધ્યાનનું અવલમ્બન શું છે? એ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता' આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકાર એ કહે છે કે–ધર્મધ્યાન રૂપી પ્રાસાદ (મહેલ) પર ચઢવા માટે આલમ્બન–આધાર રૂપ જે હોય તે ધર્મધ્યાનના આલમ્બન આધાર કહેવાય છે. અને તેવા આધાર ચાર પ્રકારના છે તેમાં પહેલું આલમ્બન 'वायणा' વાચના છે. આગમોનું વારંવાર પરિશીલન કરવું તેનું નામ વાચના છે. 'पडिपुच्छणा' અધ્યયન કરેલા સૂત્રની સ્મૃતિ–યાદદાસ્ત કાયમ રહે તે માટે વારંવાર અધ્યયન કરવું તેનું નામ પરિવર્તના છે. 'धम्मकहा' ધર્મનો ઉપદેશ કરવો તેનું નામ ધર્મકથા છે. 'धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ' એ રીતે

स्रोऽनुप्रेक्षा भावनाः प्रज्ञप्ताः अनु–धर्मध्यानस्य पश्चात् प्रेक्षणानि पर्यालोचनानि इति अनुप्रेक्षाः भावना इत्यर्थः, ततश्च चतस्रो वक्ष्यमाणरूपाः 'तं जहा' तद्यथा– 'एगत्ताणुप्पेहा' एकत्वानुप्रेक्षा–आत्मना एकत्वानुप्रेक्षणमेकत्व भावनेत्यर्थः, 'अणिच्चाणुप्पेहा' अनित्यानुप्रेक्षा–अनित्यभावनेत्यर्थः कायादीनामनित्यता चिन्तनम्। 'असरणाणुप्पेहा' अशरणानुप्रेक्षा–अशरणत्वपर्यालोचनं 'न कोपि ममशरणम्' इत्यादिरूपमित्यर्थः 'संसाराणुप्पेहा' संसारानुप्रेक्षा चातुर्गतिकसंसारस्य परिभ्रमणादि चिन्तनमित्यर्थः, सेयं चतुर्विधा अनुप्रेक्षा भवतीति। चतुर्थं शुक्लध्यानं निरूपयितुमाह–'सुक्के झाणे' इत्यादि. 'सुक्के झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे

देना यह धर्मकथा है। 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ' धर्मध्यान की चार अनुप्रेक्षाएं कही गई हैं जो–'तं जहा' इस प्रकार से हैं–धर्मध्यान के बाद में जिसका पर्यालोचन होता है उनका नाम अनुप्रेक्षा है। बारबार धर्मध्यान का चिंतवन करना यही इसका भाव है इनमें पहली अनुप्रेक्षा है 'एगत्ताणुप्पेहा' आत्मा का एकत्व रूप से चिंतवन करना उसका नाम एकत्वानुप्रेक्षा है 'अणिच्चाणुप्पेहा' शरीरादिकों की अनित्यता का चिंतवन करना इसका नाम अनित्यानुप्रेक्षा है। 'असरणाणुप्पेहा' संसार में मेरी रक्षा करने वाला कोई नहीं है मैं अशरण हूं–इत्यादि रूप से विचार करना अशरणानुप्रेक्षा है। 'संसाराणुप्पेहा' चतुर्गतिरूप संसार में परिभ्रमण करने का बारंबार विचार करना यह संसारानुप्रेक्षा है.

अब चौथे शुक्लध्यान की प्ररूपणा इस प्रकार से है–'सुक्के झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते' शुक्लध्यान चार प्रकार का और

ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.–ધર્મધ્યાન પછી જેનું પર્યાયલોચન થાય છે, તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા છે. વારંવાર ધર્મધ્યાનનું ચિંતવન કરવું એજ તેનો ભાવાર્થ છે. તેમાં પહેલી અનુપ્રેક્ષા આ પ્રમાણે છે–'एगत्ताणुप्पेहा' આત્માનું એકત્વરૂપ જે ચિંતવન છે, તેનું નામ એકત્વાનુપ્રેક્ષા છે 'अणिच्चाणुप्पेहा' શરીર વિગેરેના અનિત્યપણાનું ચિંતવન કરવું તેનું નામ અનિત્યાનુપ્રેક્ષા છે 'असरणाणुप्पेहा' જગતમાં મારી રક્ષા કરવાવાળું કોઈ નથી. હું અશરણ છું વિગેરે પ્રકારથી વિચાર કરવો તે અશરણાનુપ્રેક્ષા છે 'संसाराणुप्पेहा' ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનો વારવાર વિચાર કરવો તે સંસારાનુપ્રેક્ષા છે

હવે ચોથા શુકલધ્યાનનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે–'सुक्के झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते' શુકલધ્યાન ચાર પ્રકારનું અને ચાર લક્ષણોમાં અવતાર-

पन्नत्ते' शुक्लं ध्यानं चतुर्विधं चतुष्प्रत्यवतारं प्रज्ञप्तम् । 'पुहुत्तवियक्क सवियारी' पृथक्त्ववितर्कसविचारि पृथक्त्वेन एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन वितर्कः विकल्पः पूर्वगतश्रुतानुसारी अथवा नानानयानुसरेण लक्षणो यत्र तत् पृथक्त्व-वितर्कम् तथा विचारः अर्थात् व्यञ्जने व्यञ्जनाद्वा अर्थे मनोवाक्काययोगानां चान्य-स्मा दन्यस्मिन् विचरणम् अर्थात् अर्थान्तरानुशरणं योगात् योगान्तरानुसरणं सहविचारेण वर्त्तते यत् तत् सविचारि पृथक्त्ववितर्कं च तत् सविचारिचेति तथोक्तं प्रथमं शुक्लध्यानम् । 'एगंतवियक्कअवियारी' एकान्तवितर्काऽविचारि एकत्वेन-अभेदेन उत्पादादि पर्यायाणाम् अन्यतमैकपर्यायालम्बनमित्यर्थः वितर्को विकल्पः पूर्वगतश्रुताश्रयो व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत् एकत्ववित-

चार लक्षणों में अवतारवाला कहा गया है। शुक्ल ध्यान का प्रथम प्रकार 'पुहुत्तवियक्क सवियारी' पृथक्त्ववितर्क सविचार है। एक द्रव्य की उत्पाद आदि पर्यायों के भेद से पूर्वगत श्रुतानुसारी अथवा नाना-नयानुसारी जो विकल्प है सो, यह विकल्प जिस ध्यान में होता है वह पृथक्त्व वितर्क है। तथा-अर्थ से शब्द में, शब्द से अर्थ में तथा मन वचन काय योग में से कोई भी एक योग में जो विचरण है उसका नाम विचार है। एक अर्थ से दूसरे अर्थ पर और एक योग से दूसरे योग पर जो अनुसरण है वह विचार है। इस विचार से सहित जो ध्यान होता है वह सविचारी पृथक्त्व वितर्क नाम का प्रथम शुक्ल ध्यान है। दूसरा शुक्लध्यान एकत्व वितर्क अविचारी है-इसका तात्पर्य ऐसा है-उत्पादादि पर्यायों के अभेद से-उत्पादादि पर्यायों में से किसी एक पर्याय के अवलम्बन से-पूर्वगतश्रुताश्रित जो व्यञ्जन

વાળું કહેલ છે. શુકલધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર 'पुहुत्तवियक्कसवियारि' પૃથક્ત્વ-વિતર્ક સવિચાર છે. એક દ્રવ્યના ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયોના ભેદથી પૂર્વગત શ્રુતાનુસારી જે વિકલ્પ છે, એવો વિકલ્પ જે ધ્યાનમાં હોય તે પૃથક્ત્વ વિતર્ક કહેવાય છે, તથા અર્થથી શબ્દમાં, અને શબ્દથી અર્થમાં તથા મન, વચન, કાયના યોગમાંથી કોઈપણ એક યોગમાં જે વિચરણ છે, તેનું નામ વિચાર છે. એક અર્થથી બીજા અર્થમાં અને એક યોગથી બીજા યોગમાં જે અનુસરણ છે, તે વિચાર છે. આ વિચાર સહિત જે ધ્યાન હોય છે, તે સવિચારી પૃથક્ત્વ વિતર્ક નામનો શુકલ ધ્યાનનો પહેલો ભેદ છે. ૧

બીજુ શુકલધ્યાન એકત્વ વિતર્ક અવિચારિ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયોના અભેદપણાથી-એટલે કે ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયો પૈકી કોઈપણ એક પર્યાયના અવલમ્બનથી પૂર્વગત શ્રુતના આશ્રયવાળો જે

र्कम् तथा न विद्यते विचारः अर्थव्यञ्जनयो रितरस्मादितरत्र तथा मनोवाक्काय-योगानाम् अन्यस्मादन्यत्र यस्य तदविचारि द्वितीयं शुक्लध्यानमिति। 'सुहुम-किरिय अनियट्टी' सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्त्ति, सूक्ष्मा क्रिया यत्र मनोवाग्योगयोः सर्वथा निरुद्धत्वात् तथा काययोगे बादरकाययोगस्य निरोधकरणात् सूक्ष्मक्रियं तथा पश्चान्न निवर्तते इत्यनिवर्त्ति, वर्द्धमानपरिणामत्वात् एतच्च निर्वाणगमनकाले केवल-ज्ञानवतामेव भवेदिति सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति तृतीयं शुक्लध्यानमिति। 'समुच्छिन्न-किरियअप्पडिवाई' समुच्छिन्नक्रियाऽप्रतिपाति, समुच्छिन्ना सर्वथा निरुद्धा

(पद) रूप अथवा अर्थरूप विकल्प है वह एकत्व वितर्क है तथा एक अर्थ से अर्थान्तर रूप एक व्यञ्जन से व्यञ्जनान्तर रूप एवं एक योग से योगान्तर रूप संक्रमण का जिस ध्यान में अभाव है वह अविचारी है। ऐसा जो ध्यान है वह एकत्व वितर्क अविचारी ध्यान है। तीसरा शुक्लध्यान 'सुहुमकिरिय अनियट्टी' सूक्ष्म क्रियाऽनिवृत्ती है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि मनोयोग और वाग्योग के सर्वथा निरुद्ध हो जाने से तथा बादर काययोग का काययोग में निरोध करने से जो ध्यान सूक्ष्मक्रिया वाला है और जो वर्द्धमान परिणाम होने के कारण (अनि-यट्टी–अनिवृत्ति) पीछे छूटता नहीं है इस कारण जो अनिवृत्ति रूप है ऐसा जो ध्यान है वह सूक्ष्मक्रिया अनिवृत्ति शुक्लध्यान है। यह ध्यान निर्वाण गमन काल में केवलज्ञान वालों को ही होता है। 'समुच्छिन्न किरियअप्पडिवाई' चौथा शुक्लध्यान का भेद समुच्छिन्नक्रिया

વ્યંજન (પદ) રૂપ અથવા અર્થરૂપ વિકલ્પ છે, તે એકત્વ વિતર્ક કહેવાય છે. તથા એક અર્થથી અર્થાન્તર રૂપ એક વ્યંજનથી વ્યંજનાન્તર રૂપ અને એક યોગથી યોગાન્તરરૂપ સંક્રમણના જે ધ્યાનમાં અભાવ હોય તે અવિચારી કહેવાય છે. એવું જે ધ્યાન હોય તે એકત્વ વિતર્ક અવિચારી ધ્યાન છે ૨

ત્રીજું શુકલધ્યાન આ પ્રમાણે છે. 'सुहुमकिरिय अनियट्टी' સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ' આનુ તાત્પર્ય એ છે કે-મનોયોગ અને વચનયોગને સર્વથા નિરોધ થઈ જવાથી તથા બાદરકાયને કાયયોગમાં નિરોધ થવાથી જે સૂક્ષ્મ ક્રિયાવાળું ધ્યાન હોય છે, અને જે વર્ધમાન પરિણામ હોવાથી 'अनियट्टी–अनिवृत्ति' પછીથી છૂટતું નથી તેથી અનિવૃત્તિ રૂપ કહેવાય છે, એવું જે ધ્યાન છે, તે સૂક્ષ્મક્રિયાવાળું અનિવૃત્તિ ધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાન નિર્વાણ (મોક્ષ) જવાના સમયમાં કેવળજ્ઞાનવાળાઓને જ થાય છે. 'समुच्छिन्न किरियअप्पडिवाई' શુકલધ્યાનના ચોથો ભેદ સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ

क्रिया कायिकी शैलेशीकरणनिरुद्धयोगत्वेन यस्मिन् तत् समुच्छिन्नक्रियम् तच्च-अप्रतिपाति अनुपरततस्वभावम् एतादृशं समुच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति चतुर्थं शुक्लध्यान मिति 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता' शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि 'तं जहा' 'खंती' क्षान्तिः क्षमेत्यर्थः 'मुत्ती' मुक्तिः निर्लोभता 'अज्जवे' आर्जवं सरलतेत्यर्थः 'मद्दवे' मार्दवम् मानत्याग इत्यर्थः 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलम्बणा पन्नत्ता' शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि आलम्बनानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा-'अव्वहे' अव्यथम् देवाद्युपसर्गजनितं भयं चलनं वा व्यथा तदभावोऽव्यथम् 'असंमोहे' असंमोहः देवादिकृतमायाजनितस्य

अप्रतिपातिहै-इसका तात्पर्य ऐसा है कि यहां पर काययोग का सर्वथा निरोध हो जाने से कायिकी क्रिया का सर्वथा उच्छेद हो जाता है, और शैलेशी अवस्था प्राप्त हो जाती है। अतः इस स्थिति का जो ध्यान है वह समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति शुक्लध्यान है। क्यों कि यह ध्यान भी अप्रतिपाति होता है। 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' इस शुक्लध्यान के भी चार लक्षण कहे गये हैं। 'तं जहा' जैसे-'खंती, मुत्ती, अज्जवे, मद्दवे' क्षान्ति-क्षमा, मुक्ति-निर्लोभता, आर्जव-सरलता, और मार्दव मृदुता-मानत्याग 'सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता' शुक्लध्यान के चार आलम्बन कहे गये हैं-'अव्वहे १' अव्यथा देवादिकों से उपसर्ग से जन्य भय का होना अथवा चलायमान होना इसका नाम व्यथा है। इसका जो अभाव है वह अव्यथा है। 'असंमोहे २' भ्रान्ति का अभाव-देवा-

છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અહિયાં કાયયોગનો સર્વથા નિરોધ થઈ જવાથી કાયિકી ક્રિયાનો સર્વથા ઉચ્છેદ થઈ જાય છે. અને શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. જેથી આ સ્થિતિનું ધ્યાન છે, તે સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિ-પાતિ શુક્લધ્યાન છે કેમકે આ ધ્યાન પણ અપ્રતિપાતિ હોય છે 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' આ શુક્લધ્યાનના પણ ચાર લક્ષણો કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'खंती मुत्ती, अज्जवे, मद्दवे' ક્ષાન્તિ ક્ષમા, મુક્તિ, નિર્લોભપણું આર્જવ-સરલપણું અને માર્દવ-મૃદુ કોમળપણું 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता' શુક્લધ્યાનના ચાર આલમ્બન કહ્યા છે. 'अव्वहे' ૧ અવ્યથા-એટલે કે-દેવાદિકોથી ઉપસર્ગથી થવાવાળા ભયનું હોવું અથવા ઉપસર્ગથી ચલાયમાન થવું, તેનું નામ વ્યથા છે. તે વ્યથા જેમાં ન હોય તે અવ્યથા છે. ૧ 'असमोहे' ભ્રાંતિનો અભાવ-

सूक्ष्मपदार्थविषयस्य च संमोहस्य मूढताया अभावोऽसंमोह इति । 'विवेगे' विवेकः देहादात्मनः आत्मनो वा सर्वसंयोगानां विवेचनबुद्ध्या पृथक्करणमेव विवेक इति। 'विउसग्गे' व्युत्सर्गो निःसंगतया देहोपधिममत्वत्यागः । 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पन्नत्ताओ' शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चतस्रोऽनुप्रेक्षाः-पर्यालोचनानि प्रज्ञप्ताः । 'तं जहा' तद्यथा-'अणंतवत्तियाणुप्पेहा' अनन्तवृत्तितानुप्रेक्षा भवसंतानस्य अनन्तवृत्तिताया अनुचिन्तनम् 'अनन्तोऽयं संसारः' इत्याकारकानुचिन्तनमित्यर्थः । 'विप्परिणामाणुप्पेहा' विपरिणामानुप्रेक्षा वस्तूनां प्रतिक्षणं विविधपरिणामानुगमनचिन्तनमिति । 'असुभाणुप्पेहा' अशुभानुप्रेक्षा चतुर्गतिकसंसारस्याशुभानुचिन्तनमित्यर्थः । 'अवायाणुप्पेहा' अपायानुप्रेक्षा अपायानां

दिकों द्वारा कृत माया से जनित भ्रान्ति का और सूक्ष्मपदार्थविषयक मूढता का अभाव 'विवेगे' देह से आत्मा का अथवा आत्मा से सर्वसंयोगों का विवेचन बुद्धि द्वारा पृथक्करण 'विउसग्गे' निःसंग हो जाने के कारण देह से एवं उपधि से ममत्व का त्याग । इस प्रकार से ये चार आलम्बन शुक्लध्यान के हैं। 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ' शुक्लध्यान की चार अनुप्रेक्षाएं हैं-'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'अणंतवत्तियाणुप्पेहा' भवसंतान की अनन्तवृत्तिता का बारम्बार चिन्तन-यह संसार अनन्त है ऐसा विचार 'विप्परिणामाणुप्पेहा' प्रत्येकक्षण में वस्तुओं में अनेक प्रकार के होने वाले परिणमन का चिन्तन 'असुभाणुप्पेहा' चतुर्गतिक संसार का अशुभ रूप से अनुचिन्तन 'अवायाणुप्पेहा' प्राणातिपात आदि आस्रवद्वारों से जन्य

અર્થાત્ દેવાદિકો દ્વારા કરેલી માયાથી થવાવાળી ભ્રાંતિ અને સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી મૂઢતાનો અભાવ 'विवेगे' દેહથી આત્માનો અથવા આત્માથી સર્વ સંયોગોનો વિવેચન બુદ્ધિ દ્વારા પૃથક્કરણ કરવું 'विउस्सग्गे' નિ:સંગ થઇ જવાથી દેહથી અને ઉપધીથી મમત્વપણાનો ત્યાગ. આ રીતે આ ચાર શુક્લ ધ્યાનના આલમ્બન કહેલ છે.

'सुक्कस्स ण चत्तारि अणुप्पेहाओ' શુકલધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષાઓ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'अणंतवत्तियाणुप्पेहा' ભવ સંતાપની અનંતવૃત્તિપણાનું વારવાર ચિંતવન કરવુ. અર્થાત્ આ સંસાર અનંત છે, એવો વિચાર કરવો. 'विप्परिमाणाणुप्पेहा' દરેક ક્ષણમાં વસ્તુઓમાં અનેક પ્રકારના થવાવાળા પરિણમનનું ચિન્તવન 'असुभावाणुप्पेहा' ચતુર્ગતિક સંસારનું અશુભપણાથી અનુચિંતન કરવુ. 'अवायाणुप्पेहा' પ્રાણાતિપાત વિગેરે આસ્રવદ્વારોથી થવા-

प्राणातिपाताद्याश्रवद्वारजन्यानर्थानाम् अनुप्रेक्षा-अनुचिन्तनमित्यपायानुप्रेक्षा। अत्र खलु यत्तपोऽधिकारे प्रशस्ताप्रशस्तध्यानवर्णनं कृतं तदप्रशस्तस्य ध्यानस्य वर्जने प्रशस्तस्य ध्यानस्यासेवने तपो भवतीति कृत्वेति ज्ञातव्यमिति। 'सेत्तं झाणे' तदेतत् संक्षेपविस्ताराभ्यां ध्यानं निरूपितमिति। ध्यानं निरूप्य व्युत्सर्गं निरूपयितुमाह-'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं विउसग्गे' अथ कः स व्युत्सर्गः व्युत्सर्गस्य किं लक्षणं कियांश्च भेदाः? इति प्रश्नः, भगवानाह-'विउसग्गे दुविहे पन्नत्ते' व्युत्सर्गः द्विविधः प्रज्ञप्तः। द्वैविध्यं दर्शयन्नाह-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'दव्वविउसग्गे भावविउसग्गेय' द्रव्यव्युत्सर्गश्च भावव्युत्सर्गश्चेति 'से किं तं दव्वविउसग्गे' अथ कः स द्रव्यव्युत्सर्गः द्रव्यव्युत्सर्गस्य किं स्वरूपं कियन्तश्च भेदाः? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'दव्वविउसग्गे चउव्विहे पन्नत्ते' द्रव्य-

---

अनर्थों का अनुचिन्तन। यहां तप के अधिकार में जो प्रशस्त अप्रशस्त ध्यानों का वर्णन किया गया है उसका कारण ऐसा है कि अप्रशस्त ध्यान के वर्जन में और प्रशस्त ध्यान के उपादान में तप होता है। 'से त्तं झाणे' इस प्रकार संक्षेप और विस्तार से ध्यान का प्ररूपण किया। ध्यान के निरूपण के बाद अब व्युत्सर्ग तप का निरूपण सूत्रकार करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-'से किं तं विउसग्गे' हे भदन्त! व्युत्सर्ग तप का क्या लक्षण है और वह कितने प्रकार का है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! व्युत्सर्ग तप दो प्रकार का होता है 'तं जहा' जैसे-'दव्वविउस्सग्गे य, भावविउस्सग्गे य' द्रव्यव्युत्सर्ग और भावव्युत्सर्ग 'से किं तं दव्वविउस्सग्गे' हे

વાળા અનર્થોનું ચિંતવન કરવું. અહિયાં તપના અધિકારમાં પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત ધ્યાનોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે અપ્રશસ્ત ધ્યાનના વર્જનમાં અને પ્રશસ્ત ધ્યાનના ઉપાદાન-પ્રાપ્તિમાં તપ હોય છે. 'સે ત્તં ઝાણે' આ પ્રમાણે સંક્ષેપ અને વિસ્તારથી ધ્યાનનું નિરૂપણ કરેલ છે.

ધ્યાનના નિરૂપણ પછી હવે 'વ્યુત્સર્ગ' તપનું નિરૂપણ સૂત્રકાર કરે છે. આમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'સે કિં તં વિઉસગ્ગે' હે ભગવન્ વ્યુત્સર્ગ તપનું શું લક્ષણ છે? અને એ તપ કેટલા પ્રકારનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'વિઉસગ્ગે દુવિહે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ! વ્યુત્સર્ગ તપ બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે.—'દવ્વવિઉસગ્ગે ભાવવિઉસગ્ગે ય' દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ અને ભાવ વ્યુત્સર્ગ 'સે કિં તં દવ્વવિઉસગ્ગે' હે ભગવન્ દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા

व्युत्सर्गः-द्रव्यतस्त्यागः चतुर्विधः प्रज्ञप्त इति । 'तं जहा' तद्यथा-'गणविउसग्गे' गणव्युत्सर्गः, तत्र व्युत्सर्गो नाम अनभिष्वङ्गतात्याग इत्यर्थः परिहारविशुद्धचारित्रार्थं जिनकल्पाद्याराधनाय गणस्य व्युत्सर्गस्त्यागो गणव्युत्सर्गः सोऽयं प्रथमो-व्युत्सर्गः १ । 'सरीरविउसग्गे' शरीरव्युत्सर्गः-शरीरनिष्ठासक्तेः परित्यागः । 'उवहिविउसग्गे' उपधिव्युत्सर्गः-वस्त्र पात्रादिसंयमोपकरणेष्वपि आसक्ति परिवर्जनमिति । 'भत्तपाणविउसग्गे' भक्तपानव्युत्सर्गः 'से त्तं दव्वविउसग्गे' सोऽयं द्रव्यव्युत्सर्गो निरूपित इति । भावव्युत्सर्ग ज्ञापनायाह-'से किं त' इत्यादि,

भदन्त ! द्रव्यव्युत्सर्ग का क्या स्वरूप है और कितने उसके भेद हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'दव्वविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! द्रव्यव्युत्सर्ग चार प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे-'गणविउसग्गे' गणव्युत्सर्ग-व्युत्सर्ग शब्द का अर्थ आसक्ति का त्याग है । परिहार विशुद्धि चारित्रके लिये अथवा जिनकल्प आदि की आराधना के लिये गण का जो त्याग कर दिया जाता है वह गणव्युत्सर्ग है । यह व्युत्सर्ग का प्रथम भेद है । 'सरीरविउसग्गे' शरीरव्युत्सर्ग शरीर सम्बन्धी आसक्ति का त्याग यह व्युत्सर्ग का द्वितीय भेद है । 'उवहिविउसग्गे' उपधिव्युत्सर्ग-वस्त्र पात्र आदि जो संयम के उपकरण हैं उनके भी आसक्ति का जो त्याग है यह व्युत्सर्ग तप का तृतीय भेद है । 'भत्तपाणविउसग्गे' भक्तपानव्युत्सर्ग आहार पानी का त्याग करना -यह व्युत्सर्ग का चतुर्थ भेद है । 'सेत्तं दव्व विउसग्गे' इस प्रकार से यह द्रव्यव्युत्सर्ग है । 'से किं तं भावविउसग्गे' हे भदन्त ! भावव्युत्सर्ग

ભેદ કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'दव्वविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'गणविउसग्गे' ગણવ્યુત્સર્ગ. વ્યુત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ આસક્તિનો ત્યાગ એ પ્રમાણે છે. પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર માટે અથવા જીનકલ્પ વિગેરેની આરાધના માટે ગણનો જે ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તે ગણ વ્યુત્સર્ગ કહેવાય છે આ વ્યુત્સર્ગનો પહેલો ભેદ થાય છે.

'सरीरविउसग्गे' શરીર વ્યુત્સર્ગ શરીર સંબંધી આસક્તિનો ત્યાગ આ વ્યુત્સર્ગનો બીજો ભેદ કહેલ છે 'उवहिविउसग्गे' ઉપધિ વ્યુત્સર્ગ-વસ્ત્ર, પાત્ર, વિગેરે જે સંયમના ઉપકરણો છે. તેમાં પણ આસક્તિનો જે ત્યાગ કહેલ છે તે વ્યુત્સર્ગ તપનો ત્રીજો ભેદ થાય છે ૩ 'भत्तपाणविउसग्गे' ભક્તપાન વ્યુત્સર્ગ-આહારપાણીનો ત્યાગ કરવો આ વ્યુત્સર્ગનો ચોથો ભેદ કહેલ છે. 'से त्तं दव्वविउसग्गे' આ રીતે આ દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગના ભેદો કહ્યા છે,

'से किं तं भावविउसग्गे' अथ कः स भावव्युत्सर्गः, भावव्युत्सर्गस्य किं स्वरूपं कियन्तश्च भेदाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'भावविउसग्गे तिविहे पन्नत्ते' भाव-व्युत्सर्गस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः । 'तं जहा' तद्यथा-'कसायविउसग्गे' कषायव्युत्सर्गः कषायाणां-क्रोधमानमायालोभाख्यानां चतुर्णां परित्यागः कषायव्युत्सर्गः प्रथमः १ । 'संसार विउसग्गे' संसारव्युत्सर्ग २, 'कम्मविउसग्गे' कर्मव्युत्सर्गः३, 'से किं तं कसायविउसग्गे,' अथ कः स कषायव्युत्सर्गः कषायव्युत्सर्गस्य किं लक्षणं कियन्तश्च भेदाः ! इति प्रश्नः, भगवानाह-'कसायविउसग्गे चउव्विहे पन्नत्ते' कषायाणां-क्रोधादीनां व्युत्सर्गस्त्याग श्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः । 'त जहा' तद्यथा-'कोहविउसग्गे' क्रोधव्युत्सर्गः क्रोधत्याग इत्यर्थः । 'माणविउसग्गे' मानव्युत्सर्गः, मानत्याग इत्यर्थः । 'मायाविउसग्गे' मायाव्युत्सर्गः मायायाः परित्याग इत्यर्थः,

का क्या स्वरूप है? और वह कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'भाव विउसग्गे तिविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! भाव-व्युत्सर्ग तीन प्रकार का कहा गया है । 'तं जहा' जैसे-'कसाय विउ-सग्गे' कषायव्युत्सर्ग-क्रोध मान माया और लोभ इन कषायों का त्याग करना 'संसारविउसग्गे' संसार का त्याग करना और 'कम्म-विउसग्गे' कर्म का त्याग करना 'से किं तं कसायविउसग्गे' हे भदन्त ! कषायव्युत्सर्ग का क्या लक्षण है और कितने उसके भेद हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'कसायविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! कषाय व्युत्सर्ग चार प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे 'कोह विउसग्गे' क्रोध का त्याग करना 'माणविउसग्गे' मानका त्याग करना, 'माया-विउसग्गे' माया का त्याग करना 'लोभविउसग्गे' लोभ का त्याग

'से किं तं भावविउसग्गे' હે ભગવન્ ભાવ વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અર્થાત ભાવ વ્યુત્સર્ગ કોને કહેવાય છે? અને ભાવ વ્યુત્સર્ગના કેટલા ભેદો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'भावविउसग्गे तिविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! ભાવવ્યુત્સર્ગ ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે.-'कसायविउसग्गे' કષાયવ્યુત્સર્ગ-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ કષાયોનો ત્યાગ કરવો. 'संसारविउसग्गे' સંસારનો ત્યાગ કરવો 'कम्मविउसग्गे' કર્મનો ત્યાગ કરવો 'से किं तं कसायविउसग्गे' હે ભગવન્ કષાય વ્યુત્સર્ગનું શું લક્ષણ છે? અને તેના કેટલા ભેદો કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'कसायविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! કષાય વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-'कोहविउसग्गे' ક્રોધનો ત્યાગ કરવો 'माणविउसग्गे' માનનો ત્યાગ કરવો 'मायाविउसग्गे માયાનો ત્યાગ

'लोभविउसग्गे' लोभव्युत्सर्गः लोभत्याग इति। 'से त्तं कसायविउसग्गे' सोऽयं पूर्वोक्तक्रमेण कषायव्युत्सर्गो निरूपितः। 'से किं तं संसारविउसग्गे' अथ कः स संसारव्युत्सर्गः, संसारव्युत्सर्गस्य किं स्वरूपं कियन्त भेदाः? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-'संसारविउग्गे' संसारव्युत्सर्गः 'चउव्विहे पन्नत्ते' चतुर्विधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा'-तद्यथा-'नेरइयसंसारविउसग्गे' नैरयिकसंसारव्युत्सर्गः 'जाव देव-संसारविउसग्गे' यावद् देवसंसारव्युत्सर्गः, अत्र यावत्पदेन मनुष्यसंसारव्युत्सर्ग-तिर्यक् संसारव्युत्सर्गयोर्ग्रहणं भवतीति। 'से त्तं संसारविउसग्गे' सोऽयं पूर्वोक्तक्रमेण संसारव्युत्सर्गो निरूपित इति। 'से किं तं कम्मविउसग्गे' अथ कः स कर्मव्युत्सर्गः कर्मव्युत्सर्गस्य किं स्वरूपं कियन्तश्च भेदाः?

करना 'से त्तं कसायविउसग्गे' इस प्रकार से यह कषायव्युत्सर्ग के विषय में कथन किया है 'से किं तं संसारविउसग्गे' हे भदन्त! संसारव्युत्सर्ग का क्या स्वरूप है और कितने उसके भेद हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'संसारविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! संसारव्युत्सर्ग चार प्रकार का कहा गया है-'तं जहा' जैसे-'नेरइय संसारविउसग्गे' नैरयिक संसार का त्याग करना 'जाव देव संसारविउसग्गे' यावत् देव संसार का त्याग करना-यहां यावत्पद से 'मनुष्य संसारव्युत्सर्ग और तिर्यग् संसार व्युत्सर्ग' इन दो संसार व्युत्सर्गों का ग्रहण हुआ है। 'से त्तं संसारविउसग्गे' इस प्रकार से यह संसार व्युत्सर्ग के सम्बन्ध में प्रभुश्री ने कथन किया है। 'से किं तं कम्मविउसग्गे' हे भदन्त! कर्मव्युत्सर्ग का क्या स्वरूप है और कितने उसके भेद हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'कम्मविउ-

કરવો. 'लोभविउसग्गे' લોભનો ત્યાગ કરવો 'से त्तं कसायविउसग्गे' આ પ્રમાણે આ કષાય વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે.

'से किं तं संसारविउसग्गे' હે ભગવન્ સંસાર વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ससारविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સંસાર વ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારના કહેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'नेरइयसंसारविउसग्गे' નૈરયિક સંસાર વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ નૈરયિક સંસારનો ત્યાગ કરવો. 'जाव देवसंसारविउसग्गे' યાવત્ દેવસંસારનો ત્યાગ કરવો અહિયાં યાવત્પદથી 'મનુષ્ય સંસારવ્યુત્સર્ગ' અને તિર્યંક સંસારવ્યુત્સર્ગ આ બે વ્યુત્સર્ગો ગ્રહણ કરાયા છે. 'से त्तं कम्मविउसग्गे' આ પ્રમાણે આ સંસાર વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે. 'से किं तं कम्म-विउसग्गे' હે ભગવન્ કર્મ વ્યુત્સર્ગનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેના કેટલા ભેદો

इति प्रश्नः, उत्तरमाह–'कम्मविउसग्गे अट्ठविहे पन्नत्ते' कर्मव्युत्सर्गः अष्टविधः प्रज्ञप्तः अष्टप्रकारकः कर्मव्युत्सर्गो भवतीति । 'तं जहा' तद्यथा–'णाणावरणिज्ज कम्मविउसग्गे' ज्ञानावरणीयकर्मव्युत्सर्गः, ज्ञानावरणीयकर्मणः परित्यागः । 'जाव अंतराइय कम्मविउसग्गे' यावत् अन्तरायकर्मव्युत्सर्गः । अत्र यावत्पदेन दर्शनावरणीयवेदनीयमोहनीयायुष्कनामगोत्राणां षण्णां कर्मव्युत्सर्गाणां ग्रहणं भवतीति । 'से त्तं कम्मविउसग्गे' सोऽयं पूर्वोक्तक्रमेण कर्मव्युत्सर्गः कथितः । 'से त्तं भावविउसग्गे' सोऽयं पूर्वकथितप्रकारेण भावव्युत्सर्गः प्रतिपादित इति । 'से त्तं अब्भितरए तवे' तदेतदाभ्यन्तरं तपो निरूपितमिति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! संयतानां स्वरूपविषये

सग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! कर्मव्युत्सर्ग आठ प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा' जैसे–'णाणावरणिज्ज कम्मविउसग्गे' ज्ञानावरणीय कर्म का त्याग 'जाव अंतराइय कम्मविउसग्गे' यावत् अन्तराय कर्म का त्याग। यहां यावत्पद से 'दर्शनावरणीयव्युत्सर्ग, वेदनीयव्युत्सर्ग, मोहनीयव्युत्सर्ग आयुष्क व्युत्सर्ग नाम व्युत्सर्ग और गोत्र व्युत्सर्ग' इन कर्म व्युत्सर्गों का ग्रहण हुआ है। 'से त्तं कम्मविउसग्गे' इस प्रकार से यह कर्मव्युत्सर्ग के सम्बन्ध में विचार है। 'से त्तं भावविउसग्गे' यहां तक इस पूर्वोक्त कथन के अनुसार भावव्युत्सर्ग का कथन समाप्त हुआ 'से त्तं अब्भितरए तवे' और इसकी समाप्ति में ही आभ्यन्तर तप का कथन भी समाप्त हो जाता है 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! संयतों के स्वरूप के विषय में जो आप देवानु-

કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'संसारविउसग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! કર્મવ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારના કહેલ છે, 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'णाणावरणिज्ज कम्मविउसग्गे' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ત્યાગ 'जाव अंतराइय कम्मविउसग्गे' યાવત્ અંતરાય કર્મનો ત્યાગ અહિયાં યાવત્પદથી દર્શનાવરણીય વ્યુત્સર્ગ, વેદનીય વ્યુત્સર્ગ, મોહનીય વ્યુત્સર્ગ, આયુષ્ક વ્યુત્સર્ગ, નામવ્યુત્સર્ગ, અને ગોત્ર વ્યુત્સર્ગ આ કર્મવ્યુત્સર્ગો ગ્રહણ કરાયા છે. 'से त्तं कम्मविउसग्गे' આ રીતે આ કર્મ વ્યુત્સર્ગના સંબંધમાં કથન કરેલ છે, 'से तं भावविउसग्गे' આ રીતે આ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે ભાવ વ્યુત્સર્ગનું કથન કરેલ છે 'से त्तं अब्भितरए तवे' આ પ્રમાણે આભ્યંતર તપનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' હે ભગવન્ સંયતોના સ્વરૂપના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે કથન કરેલ છે. આ સઘળું કથન આપ્ત વાક્ય પ્રમાણરૂપ

यत् देवानुप्रियेण निवेदितं सर्वमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं तीर्थकरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा च संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू०११॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित —कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य -जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् पञ्चविंशतिशतकस्य
सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-७॥

प्रिय ने निवेदित किया है वह सब आप्त वाक्य प्रमाण होने के कारण सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कह कर गौतम ने प्रभुश्री को वन्दना की और उन्हे नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०११॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका
सप्तम उद्देशक समाप्त ॥२५-७॥

હોવાથી સર્વથા સત્ય છે હે ભગવન્ આપનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૧૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો સાતમોઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૭॥

अथाष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते

सप्तमोद्देशके संयताः सस्वरूपाः सभेदाश्च कथिताः संयतविपक्षभूताश्चा संयता भवन्ति ते चासंयता नारकादयः, तेषां च यथा समुत्पादो भवति तथा अष्टमोद्देशके कथयिष्यते, इत्येवं सम्बन्धेनायातस्य अष्टमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्, 'रायगिहे' इत्यादि ।

सूत्रम्—रायगिहे जाव एवं वयासी नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति से जहानामए पवए पवमाणे अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं करणोवाएणं सेयकाले तं ठाणं विप्पजहित्ता पुरिमं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ। एवामेव एए वि जीवा पवओ विव पवमाणा अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं करणोवाएणं सेयकाले तं भवं विप्पजहित्ता पुरिमं भवं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति। तेसिं णं भंते! जीवाणं कहं सीहागई? कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते? गोयमा! से जहानामए केइपुरिसे तरुणे बलवं एवं जहा— चोद्दसमसए पढमे उद्देसए जाव तिसमएणं वा विग्गहेणं उववज्जंति, तेसि णं जीवाणं तहा सीहागई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते। तेणं भंते! जीवा कहं परभवियाउयं पकरेंति? गोयमा! अज्झवसाणजोगनिव्वत्तिएणं करणोवाएणं, एवं खलु ते जीवा परभवियाउयं पकरेंति। तेसि णं भंते! जीवाणं कहं गई पवत्तइ? गोयमा! आउक्खएणं भवक्खएणं एवं खलु तेसिं जीवाणं गई पवत्तइ। ते णं भंते! जीवा किं आयड्ढिए उववज्जंति परड्ढीए उववज्जंति? गोयमा! आयड्ढीए उववज्जंति नो परिड्ढीए उववज्जंति। ते णं भंते! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति? गोयमा! आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति। ते णं भंते! जीवा किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति? गोयमा! आयप्पओगेणं

उववज्जंति नो परप्पओगेणं उववज्जंति। असुरकुमाराणं भंते! कहं उववज्जंति जहा नेरइया तहेव निरवसेसं जाव नो परप्पओगेणं उववज्जंति। एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया। एगिंदिया एवं चेव। नवरं चउसमइओ विग्गहो सेसं तं चेव। सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ ॥सू० १॥

पणवीसइमे सए अट्ठमो उद्देसो समत्तो ॥२५-८॥

छाया—राजगृहे यावदेवम् अवादीत्-नैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते? स यथानामकः प्लवकः प्लवमानः अध्यवसायनिर्वर्त्तितेन करणोपायेन एष्यत्काले तत्स्थानं विप्रजह्य पौरस्त्यं स्थानमुपसंपद्य खलु विहरति एवमेव एतेऽपि जीवा प्लवक इव प्लवमानाः अध्यवसायनिर्वर्त्तितेन करणोपायेन एष्यत्काले तं भवं विप्रजहाय पौरस्त्यं भवमुपसंपद्य खलु विहरन्ति। तेषां खलु भदन्त! जीवानां कथं शीघ्रा गतिः कथं शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! स यथा नामकः कश्चित् पुरुषः तरुणो बलवान् एवं यथा चतुर्दशशते प्रथमोद्देशके यावत् त्रिसमयेन वा विग्रहेण उपपद्यन्ते। तेषां खलु जीवानां तथा शीघ्रा गति स्तथा शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः। ते खलु भदन्त! जीवाः कथं परभविकायुष्कं प्रकुर्वन्ति? गौतम! अध्यवसाययोगनिर्वर्त्तितेन करणोपायेन एवं खलु ते जीवाः परभविकायुष्कं प्रकुर्वन्ति तेषां खलु भदन्त! जीवानां कथं गतिः प्रवर्त्तते? गौतम! आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण, एवं खलु तेषां जीवानां गतिः प्रवर्त्तते। ते खलु भदन्त! जीवाः किमात्मर्द्ध्या उत्पद्यन्ते परर्द्ध्या उत्पद्यन्ते? गौतम! आत्मर्द्ध्या उत्पद्यन्ते नो परर्द्ध्या उत्पद्यन्ते। ते खलु भदन्त! जीवाः किम् आत्मकर्मणोत्पद्यन्ते परकर्मणोत्पद्यन्ते, गौतम! आत्मकर्मणोत्पद्यन्ते नो परकर्मणोत्पद्यन्ते। ते खलु भदन्त! जीवाः किमात्मप्रयोगेणोत्पद्यन्ते परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते? गौतम! आत्मप्रयोगेणोत्पद्यन्ते नो परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते। असुरकुमाराः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते? यथा नैरयिकाः तथैव निरवशेषम् यावत् नो परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते। एवमेकेन्द्रियवर्जाः यावद्वैमानिकाः। एकेन्द्रिया एवमेव नवरं चतुःसामयिको विग्रहः, शेषं तदेव। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति। ॥सू०१॥

पञ्चविंशतितमे शतके अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-८॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणमभूत् परिषत् निर्गता तत्र भगवान धर्ममुपदिष्टवान् परिषत् प्रतिगता ततो गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एतदन्तस्य प्रकरणस्य सङ्ग्रहो भवतीति, किमवादीत गौतमः ? तत्राह—'नेरइया णं' इत्यादि, 'नेरइया णं भंते ! कहं उववज्जंति' नैरयिकाः खलु भदन्त ! कथं केनप्रकारेण कीदृशं कारणविशेषमासाद्य नरकावासे समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः,

॥ पचीसवें शतक का आठवे उद्देशक प्रारंभ ॥

सातवें उद्देशक में स्वरूप और भेद सहित संयतों का कथन किया गया है। संयतों के विपक्षभूत असंयत होते हैं। ये असंयत नारकादि जीव रूप होते हैं अतः इनका जिस प्रकार से उत्पाद होता है उस प्रकार से ये इस अष्टम उद्देशक में कहे जायेंगे। इस सबन्ध से आया हुआ यह अष्टम उद्देशक प्रारम्भ किया जाता है 'रायगिहे' इत्यादि,

टीकार्थ–'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् भगवान् गौतम ने इस प्रकार से पूछा–यहां यावत्पद से 'भगवान् का समवसरण हुआ, परिषदा निकली भगवान् ने उसे धर्मोपदेश दिया, परिषदा विसर्जित हो गई, तब गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया, फिर वन्दना नमस्कार करके' यहां तक का पाठ ग्रहित हुआ है। गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से क्या पूछा–'णेरइयाणं भंते ! कहं उववज्जंति' हे भदन्त ! जीव कैसे कारणविशेष को प्राप्त कर नरकावास में

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

સાતમા ઉદ્દેશાનું સ્વરૂપ અને ભેદ સહિત સંયતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે સંયતોના પ્રતિપક્ષી રૂપ અસંયતો હોય છે, તેથી અસંયતોને ઉત્પાદ જે રીતે થાય છે. તે આ આઠમા ઉદ્દેશામાં કહેવામાં આવશે. તેથી આ આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

"रायगिहे जाव एवं वयासी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું. પરિષદ્ ભગવાનને વંદના કરવા નગરની બહાર નીકળી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના સંભળાવી. ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ ભગવાનને વંદના કરી પોતપોતાના સ્થળે પાછી ગઈ તે પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું–'णेरइयाणं भंते ! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ કેવા કારણ વિશેષને પ્રાપ્ત કરીને નરકાવાસમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ-

भगवानाह–'से जहानामए' इत्यादि, 'से जहानामए' स यथानामकः 'पवए' प्लवकः–उत्प्लवनकारीपुरुषः 'पवमाणे' प्लवमानः–उत्प्लुतिं कुर्वन् 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं' अध्यवसायनिर्वर्तितेन मया उत्प्लवनं कर्तव्यमित्याकारकेणाध्यवसायेन निर्वर्त्तितम्–सम्पादितं तद्रूपेण 'करणोवाएणं' करणोपायेन उत्प्लवनलक्षणं यत् करणं क्रियाविशेषः स एव उपायः–स्थानान्तरप्राप्तौ हेतुः करणोपाय स्तेन करणोपायेन। 'सेयकाले' एष्यत्काले–भविष्यत्काले विहरतीत्यग्रिमक्रियया सम्बन्धः। किं कृत्वा इत्याह–'तं ठाणं' इत्यादि, 'तं ठाणं' तत् स्थानम् यस्मिन् स्थाने स्थितः तत् स्थानम्। 'विप्पजहित्ता' विप्रजह्य प्लवनतः परित्यज्य 'पुरिमं ठाणं' पौरस्त्यम्–अग्रिमं स्थानम् 'उपसंपज्जित्ताणं' उपसंपद्य–संप्राप्य 'विहरइ' विहरतीति दृष्टान्तः, दार्ष्टान्तिके योजयति–'एवामेव' इत्यादि, 'एवामेव' एवमेव 'एए वि जीवा' एतेऽपि नारकादयो जीवाः किमुक्तं भवतीत्याह–'पवओ विव पवमाणा' प्लवक इव प्लवमानाः 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं' अध्यवसायनिर्वर्त्तितेन अहमितो प्लवनं करिष्यामि इत्येतादृशाध्यवसायनिवर्तितेन। 'करणो

नारकरूप से उत्पन्न होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'से जहा नामए पवए पवमाणे २' हे गौतम! जैसे कोई उछलने वाला पुरुष उछलमा२ 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं' अध्यवसायविशेष से–मुझे कूदना चाहिये–इस प्रकार की इच्छा से 'करणोवाएणं' उत्प्लवन–कूदने रूप उपाय से 'सेयकाले तं ठाणं विप्पजहित्ता पुरिमं ठाणं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' आने वाले समय में–भविष्यत्काल में–अपने पहिले के स्थान को छोडकर आगे के स्थान पर पहुंच जाता हैं–'एवामेव एए वि जीवा पवओविव पवमाणा' उसी प्रकार से ये जीव भी उछलने वाले के जैसा कूदते २ 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं करणोवाएणं सेयकालं तं भवं विप्पजहित्ता पुरिमं भवं उवसंपज्जित्ताणं विहरति'

સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'से जहानामए पवए पवमाणे २' હે ગૌતમ! જે રીતે કોઈ ઉછળવાવાળો પુરૂષ ઉછળતો ઉછળતો 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' અધ્યવસાય વિશેષથી–મારે કૂદવું જોઈએ આ રીતની ઇચ્છાથી થવાવાળા 'करणोवाएणं' ઉત્પ્લવન–કૂદવાના ઉપાયથી 'सेय काले तं ठाणं विप्पज्जहित्ता, पुरिमं ठाणं उवसंपजित्ता णं विहरइ' આવવાવાળા સમયમાં એટલે કે ભવિષ્ય કાળમાં પોતાના પહેલાના સ્થાનને છોડીને આગળના સ્થાન ઉપર પહોંચી જાય છે. 'एवामेव एए वि जीवा पव्वओ विव पवमाणा' એજ પ્રકારે આ જીવ પણ ઉછળવાવાળાની જેમ કૂદતાં કૂદતાં 'अज्झवसाणनिव्वत्तिएणं करणोवाएण सेयकाल तं भवं विप्पजहित्ता पुरिमं भवं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति'

प्लवणं' करणोपायेन क्रियते अनेक प्रकारिका अवस्था जीवस्थानेन अथवा-क्रियते यद् तत् करणम् कर्मप्लवनक्रियाविशेषो वा करणं करणमिव करणम् स्थानान्तर-प्राप्तिकारणतासाधर्म्यात् कर्मैव, तदेवोपाय इति करणोपाय स्तेन करणोपायेन। 'सेयकाले' एष्यत्काले आगामिकाले इत्यर्थः 'तं भवं विप्पजहित्ता' तं भवं-मनुष्यादि भवं विप्रजह्य-परित्यज्य 'पुरिम भवं' पौरस्त्यं-प्राप्तव्यं नारकादि भवम् 'उवसंपज्जित्ताणं' उपसंपद्य खलु 'विहरंति' विहरन्ति। यथा कश्चित् प्लवकः अध्यवसायेन एकं स्थानं परित्यज्य स्थानान्तरमासादयति तथैव एते जीवा अपि कर्मात्मककारणविशेषमासाद्य मनुष्यादिभवं परित्यज्य नारकभवं घटीयन्त्रन्यायेन आसादयन्तीति भावः। 'तेसि णं भंते! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त! जीवानाम् 'कहं सीहागई' कथं शीघ्रा गतिः तथा-'कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते' कथं शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः तेषां नारकादि, जीवानाम् कं कारणविशेषमासाद्य शीघ्रा गतिर्भवति कीदृशश्च गतिविषयो भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे बलवं' स

अध्यवसायविशेष से जन्य कर्मोदय के अनुसार ग्रहित पूर्व भव को छोडकर भविष्यत्काल में अपने अपने आगे के भवों में पहुंच जाते है -नारक आदि के रूप से उत्पन्न हो जाते हैं। भावार्थ यही है कि जैसे कोई कूदने वाला कूदकर आगे के स्थान पर पहुंच जाता है उसी प्रकार से ये जीव भी कर्मोदय के अनुसार मनुष्यादि भव को छोडकर घटीयन्त्र न्याय से आगामी होने वाले नारकादि भव को प्राप्त करते हैं। 'तेसि णं भंते! जीवा णं कहं सीहे गइविसए पण्णत्ते' हे भदन्त! उन नारक जीवों की कैसी शीघ्रगति होती है और उस गति का कैसा शीघ्र विषय होता है? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'से जहा नामए केइ पुरिसे तरुणे बलवं जहा चोद्दसमसए पढमे उद्देसए' हे गौतम!

અધ્યવસાય વિશેષથી થવાવાળા કર્મના ઉદય પ્રમાણે ધારણ કરેલ પૂર્વભવને છોડીને ભવિષ્યમાં પોતાના આગળનાં ભવોમાં પહોંચી જાય છે, નારકપણાના રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-જેમ કોઈ કૂદવાવાળો કૂદકો મારીને આગલા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે એજ પ્રમાણે આ જીવ પણ કર્મના ઉદય પ્રમાણે મનુષ્ય વિગેરે ભવને છોડીને 'ઘટિયંત્ર' ન્યાયથી આગામી-થવાવાળા નારક વિગેરે ભવને પ્રાપ્ત કરે છે. 'तेसि णं भंते! जीवाण कहं सिहागई कहं सीहे गईविसए पन्नत्ते' હે ભગવન્ તે નારક જીવોની શીઘ્રગતિ કયા કારણથી થાય છે? અને તે ગતિનો વિષય કેવો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'से जहा

यथानामकः कश्चित्पुरुषः तरुणो बलवान् 'एवं जहा चोदसमसए पढमे उद्देसए' एवं यथा चतुर्दशशतके प्रथमोद्देशके कथितम् तथैव सर्वमिहापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तं चतुर्दशशतकीय प्रथमोद्देशकप्रकरणं ज्ञातव्यं तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव तिसमएण वा विग्गहेणं उववज्जंति' यावत् त्रिसमयेन विग्रहेणोत्पद्यन्ते त्रिसामयिक विग्रहगत्या समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः। उपसंहरति-'तेसि णं जीवा णं तहा सीहागई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते' तेषां खलु जीवानां तथा तादृशी शीघ्रागतिर्भवति तथा तादृशः शीघ्रो गतिविषयश्च प्रज्ञप्तः-कथित इति। 'ते णं भंते! जीवा कहं परभवियाउयं पकरेंति' ते एकं भवं परित्यज्य भवान्तरे गमनशीला जीवाः कथं केन कारणेन केन प्रकारेण वा परभवायुष्कं परभवनिर्वाहकम् आयुष्कं कर्म प्रकुर्वन्ति परभवप्रापकमायुष्कं कर्म केन प्रकारेण बध्नन्ति? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अज्झवसाणजोगनिव्वत्तिएणं' अध्यवसानयोगनिर्वर्तितेन अध्यवसानं जीवपरिणामः

जैसे कोई बलवान् तरुण पुरुष जैसा कि चौदहवें शतक के प्रथम उद्देशक में कहा गया है 'जाव तिसमएण वा विग्गहेणं उववज्जंति' कि यावत् वह तीन समयवाली विग्रह गति से उत्पन्न होता है उसी प्रकार से 'तेसिणं जीवाणं तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते' उन नारकादि जीवों की वैसी ही शीघ्र गति होती है और उसी प्रकार से शीघ्रगति का विषय होता है।

'ते णं भंते! जीवा कहं परभवियाउयं पकरेंति' हे भदन्त! एक भव को छोडकर दूसरे भव में जाने के स्वभाव वाले वे जीव किस प्रकार से परभव के आयुकर्म का बन्ध करते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-गोयमा! अज्झवसाणजोगनिव्वत्तिए णं' हे गौतम! वे जीव

नामए केईपुरिसे तरुणे बलवं एवं जहा चउद्दसमसए पढमे उद्देसए' હે ગૌતમ! જેમ કોઈ બળવાન તરૂણ પુરૂષ વિષે ચૌદમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલ છે, 'जाव तिसमएण वा विग्गहेणं उववज्जंति' કે યાવત્ તે ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે 'तेसिं णं जीवाणं तहा सीहागई तहा सीहे गईविसए पन्नत्ते' તે નારક વિગેરે જીવોની તેવી જ શીઘ્રગતિ હોય છે. અને એજ પ્રમાણે શીઘ્રગતિનો વિષય હોય છે, 'तेणं भंते! जीवा कहं परभवियाउयं पकरेंति' હે ભગવન્ એક ભવને છોડીને બીજા ભવમાં જવાના સ્વભાવવાળા તે જીવો કઈ રીતે પરભવના આયુકર્મનો બંધ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે- ગોયમા! अज्झवसाणजोगनिव्वत्तिएणं' હે

योगश्च-मनोवाकायव्यापारः ताभ्यामध्यवसानयोगाभ्यां निर्वर्त्तितः-संपादितो यः सोऽध्यवसानयोगनिर्वर्त्तितः तेन अध्यवसानयोगनिर्वर्त्तितेन, 'करणोवाएणं' करणोपायेन मिथ्यात्वादि कर्मबन्धकारणात्मकोपायेन जीवः परभवसंबन्धिन मायुष्कं प्रकरोतीति। 'एवं खलु ते जीवा परभवियाउयं पकरेंति' एवमध्यवसानयोगनिर्वर्त्तितकरणोपायेन खलु ते जीवाः परभवनारकादि संबन्धिनमायुष्कं कर्म प्रकुर्वन्ति बध्नन्तीति। 'तेसि णं भंते! जीवाणं कहं गई पवत्तइ' तेषामेकस्मात् भवाद्भवान्तरं गच्छतां खलु जीवानां कथं केन प्रकारेण गतिर्गमनं प्रवर्त्तते भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'आउक्खएणं' आयुषः क्षयेण तेषां जीवाना मायुष्ककर्मणः क्षयात् भवान्तरसम्बन्धिनीगतिः प्रवर्त्तते। 'भवक्खएणं' भवक्षयेण भववेदनीयकर्मक्षयेण 'ठिइक्खएणं' स्थितिक्षयेण आयुष्कभवस्थितीनां क्षयेभ्यो गतिः प्रवर्तते तेषां जीवानामिति। 'एवं खलु तेसिं जीवाणं गई पवत्तइ' एवं पूर्वप्रदर्शितायुष्कादिक्षयेण खलु तेषां भवाद्भवान्तरं गच्छतां जीवानां गतिः प्रवर्त्तते इति। 'तेणं भंते! जीवा किं आयड्ढीए

अपने परिणाम और मन वचन काय रूप योग से-अथवा-अपने परिणाम रूप योग से-संपादित मिथ्यात्वादि कर्मबन्ध के कारण भूत उपाय के वशवर्ती होकर परभव सम्बन्धी आयु कर्म का बन्ध करते हैं। 'तेसि णं भंते! जीवाणं कहं गई पवत्तइ' हे भदन्त! एक भव से दूसरे भव में जाने वाले उन जीवों की-गति-गमन-कैसा होता है? किस प्रकार से होता है? उत्तर में कहते हैं-'गोयमा! आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं एवं खलु तेसिं जीवाणं गई पवत्तइ' हे गौतम! उन जीवों की गति अपनी आयु के क्षय से अपने भव के क्षय से अपनी स्थिति के क्षय से होती है। 'तेणं भंते जीवा किं आयड्ढीए उवव-

ગૌતમ! તે જીવ પોતાના પરિણામ અને મન, વચન, અને કાયાના યોગથી અથવા પોતાના પરિણામ રૂપ યોગથી સંપાદન કરેલા મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મ બંધના કારણભૂત ઉપાયને વશ થઈને પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે. 'तेसिं णं भंते! जीवाणं कहं गई पवित्तइ' હે ભગવન્ એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાવાળા તે જીવોની ગતિ-ગમન કેવી હોય છે? અર્થાત્ કઇ રીતે તેઓની ગતિ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं एवं खलु तेसिं जीवाणं गई पवत्तइ' હે ગૌતમ! તે જીવોની ગતિ પોતાના આયુના ક્ષયથી પોતાના ભવના ક્ષયથી પોતાની સ્થિતિના ક્ષયથી હોય છે 'तेणं भंते! जीवा किं आयड्ढीए उववज्जंति पर-

उववज्जंति, परड्ढीए उववज्जंति' ते खलु भदन्त! जीवाः किम् आत्मद्धर्या-स्वशक्त्या उत्पद्यन्ते अथवा परद्धर्या अन्यदीयशक्त्या समुत्पद्यन्ते भवान्तरेषु? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'आयड्ढीए उववज्जंति' आत्मद्धर्यैवोत्पद्यन्ते 'नो परड्ढीए उववज्जंति' नो परद्धर्या उत्पद्यन्ते यस्मिन् अधिकरणमुत्पत्ति स्तदधिकरणे एव यदि ऋद्धिर्भवेत्तदैव ऋद्धयुत्पत्त्योः कार्यकारणभावो भवेत् कार्यकारणयोः सामानाधिकरण्यनियमात् नहि वैयधिकरण्ये कार्यकारणभावो भवति तथात्वेऽतिप्रसङ्गादिति। 'तेणं भंते! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति' ते खलु भदन्त! जीवाः किमा-

---

ज्जंति परड्ढीए उववज्जंति' हे भदन्त! वे जीव क्या भवान्तर में अपनी ऋद्धिरूप शक्ति से उत्पन्न होते हैं? अथवा दूसरे की शक्तिरूप ऋद्धि से उत्पन्न होते हैं? उत्तर है प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा आयड्ढीए उववज्जंति नो परड्ढीए उववज्जंति' हे गौतम! वे जीव परभव में अपनी ही शक्ति रूप ऋद्धि के बल से उत्पन्न होते हैं। पर की शक्ति रूप ऋद्धि के बल से उत्पन्न नहीं होते हैं? यहां जो ऐसा कहा गया है उसका तात्पर्य यही है कि जिस आत्मा में परभव में उत्पत्ति की कारण भूत अपनी ऋद्धि है उससे ही वह-वहां उत्पन्न हो सकता है अन्य की ऋद्धि से नहीं, नहीं तो फिर अपनी ऋद्धि और अपनी उत्पत्ति में कार्य कारण भाव नहीं बन सकता है। क्यों कि कार्यकारण भाव में समानाधिकरणता का नियम होता है। 'ते णं भंते! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति, परकम्मुणा उववज्जंति' हे भदन्त वे जीव

ड्ढीए उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો ભવાન્તરમાં પોતાની ઋદ્ધિરૂપ શક્તિથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા બીજાની શકિત રૂપ ઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! आयड्ढीए उववज्जंति नो परड्ढीए उववज्जंति' હે ગૌતમ! તે જીવો પરભવમાં પોતાની જ શકિત રૂપ ઋદ્ધિના બળથી ઉત્પન્ન થાય છે. બીજાની શકિત રૂપ ઋદ્ધિના બળથી ઉત્પન્ન થતા નથી. અહિયાં જે કહેવામાં આવેલ છે તેનો ભાવ એ છે કે-જે આત્મામાં પરભવમાં ઉત્પત્તિના કારણ રૂપ પોતાની ઋદ્ધિ છે, એજ જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, બીજાની ઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી. નહીં તો પોતાની ઋદ્ધિ અને પોતાની ઉત્પત્તીમાં કાર્ય કારણ ભાવજ બની જાય છે. કેમકે કાર્યકારણ ભાવમાં સમાનાધિકરણપણાનો નિયમ હોય છે. 'तेणं भंते! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति, परकम्मुणा उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો શું

स्वकर्मणा स्वात्मसमवेत कर्मणा उत्पद्यन्ते अथवा परकर्मणा परसमवेतकर्मणा समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति' भवाद्भवान्तरं गच्छन्तो जीवा आत्मकर्मणा स्वसंपादितकर्मद्वारैव समुत्पद्यन्ते न तु परकर्मणा परसमवेतकर्मसहकारेण उत्पद्यन्ते स्वसमवेतकर्मण एव उत्पादकत्वात् अन्यथा अन्यदीयकर्मणा अन्योऽपि जायेति इति जगद्वैचित्र्यव्यवस्थैव व्याहता स्यात् न तु इष्टैव सा अनुभवागमविरोधादिति । 'ते णं भंते ! जीवा किं आयप्पओगेणं

क्या अपनी आत्मा में समवेत हुए कर्म से-अपने साथ लगे हुए कर्म से-परभव में उत्पन्न होते हैं अथवा पर में लगे हुए कर्म से उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! आयकम्मुणा उववज्जंति, नो परकम्मुणा उववज्जंति' हे गौतम ! जीव परभव में जो उत्पन्न होते हैं वे अपने आत्मकर्म से ही वहां उत्पन्न होते हैं-पर के साथ लगे हुए कर्म से वे वहां उत्पन्न नहीं होते हैं। तात्पर्य यही है कि जीव परभव में अपने द्वारा किये गये कर्म के उदय से ही उत्पन्न होते हैं। पर के द्वारा किये गये कर्म की सहायता से-उदय से नहीं। यदि ऐसा होने लगे तो फिर यह जो जगत् की विचित्रता है उसका लोप ही हो जायगा। क्यों कि हर एक कोई हर एक के कर्म की सहायता से उत्पन्न हो जायगा, परन्तु ऐसा तो होता नहीं है, इसलिये अपने कर्म की सहायता से ही जीव परभव में उत्पन्न होना है। यही बात अनुभव

પોતાના આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલા કર્મથી-અર્થાત્ પોતાની સાથે લાગેલા કર્મથી પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા બીજાઓમાં લાગેલા કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! આયકમ્મુણા ઉવવજ્જંતિ નો પરકમ્મુણા ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! જીવ પરભવમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે. તે આત્મકર્મથી જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.-પરની સાથે લાગેલા કર્મથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવ પરભવમાં પોતે કરેલા કર્મના ઉદયથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજાએ કરેલા કર્મોની સહાયતાથી-ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા નથી. જો બીજાની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થવા લાગે તો પછી જે આ જગતની વિચિત્રતા છે, તેનો લોપ જ થઈ જાય કેમકે દરેક કોઈના પણ કર્મની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થઈ જશે પરંતુ તેમ થયાનું જોવામાં આવતું નથી. તેથી કર્મની સહાયતાથી જ જીવ પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ વાત અનુભવવામાં આવે છે. અને આગમ પણ એજ કહે છે.

उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति' ते खलु भदन्त ! जीवाः किमात्मप्रयोगे णोत्पद्यन्ते परप्रयोगेण वोत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः 'भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'आयप्पओगेणं उववज्जंति नो परप्पओगेणं उववज्जंति' आत्मप्रयोगेण स्वकीयव्यापारेणैवोत्पद्यन्ते ते जीवाः, न तु परप्रयोगेण परकीय व्यापारेण उत्पद्यन्ते इति। 'असुरकुमाराणं भंते ! कहं उववज्जंति' हे भदन्त ! असुरकुमारा देवाः कथं केन प्रकारेण असुरकुमारावासेषु असुरकुमारदेवतया उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'जहा' इत्यादि, 'जहा नेरइया तहेव निरव-सेसं' यथा नैरयिका स्तथैव निरवशेषं सर्वमपि वक्तव्यम्. यथा कश्चित् प्लवको-

---

कहता है और आगम कहता है। 'ते णं भंते ! जीवा किं आयप्पओ-गेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति' हे भदन्त ! वे जीव क्या अपने ही प्रयोग रूप व्यापार से उत्पन्न होते हैं अथवा पर के प्रयोगरूप व्या-पार से उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' जीव अपने प्रयोग (व्यापार) से ही उत्पन्न होते हैं पर के प्रयोग (व्यापार) से उत्पन्न नहीं होते हैं। 'असुरकुमा-राणं भंते ! कहं उववज्जंति' हे भदन्त ! जीव असुरकुमारावासों में असुरकुमाररूप से किस प्रकार से उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'जहा नेरइया तहेव निरवसेसं जाव नो परप्पओगेणं' हे गौतम ! जैसा कथन नैरयिकों के सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही यहां पर कथन यावत् वे परप्रयोग (व्यापार) से उत्पन्न नहीं होते हैं। यहां तक के प्रकरणानुसार कर लेना चाहिये। तथा च–जैसे–कोई प्लवक

'तेण भंते ! जीवा किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति' હે ભગવન્ તે જીવો શું પોતે જ કરેલા કર્મોના ઉદયથી અર્થાત્ પોતાનાજ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે બીજાના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' જીવ પોતાના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે, અન્યના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થતા નથી.

'असुरकुमाराणं भंते ! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ અસુરકુમારોના આવા-સોમાં અસુરકુમારપણાથી શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहा नेरइया तहेव निरवसेसं जाव नो परप्पओगेणं' હે ગૌતમ ! નૈરયિકોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ યાવત્ તેઓ પરપ્રયોગ (વ્યાપાર)થી ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથન સુધી પ્રકરણ અનુસાર સમજી લેવું તથા જેમ કોઇ

ऽध्यवसायबलेन एकस्मात् स्थानात् उत्प्लवन्–स्थानान्तरे गच्छन् विहरति तथा असुरकुमारजीवा अपि अध्यवसायबलेन कर्मात्मककारणोपायमासाद्य भवाद्भवान्तरं गच्छन्ति इत्यादि सर्वं नारकवदेव अवगन्तव्यम् इति। कियत्पर्यन्तं नारकप्रकरणमनुसन्धेयं तत्राह–'जाव' इत्यादि, 'जाव नो परप्पओगेणं उववज्जंति' यावत् नो परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते अत्र यावत्पदेन 'से जहानामए पवए पवमाणे' इत्यादारभ्य 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' इत्यन्तं सर्वमपि नारकप्रकरणं संगृहीतं भवतीति। 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' एवमसुरकुमारवदेव एकेन्द्रियवर्जिता यावद् वैमानिका अपि वक्तव्याः, असुरकुमारवदेव द्वीन्द्रियादि वैमानिकान्ताः सर्वेऽपि जीवा ज्ञातव्याः। 'एगिंदिया एवं चेव' एकेन्द्रिया एवमेव एकेन्द्रियजीवानामपि एकस्माद्भवाद्भवान्तरगमने एषैव वक्तव्यता ज्ञातव्या। पृथक्सूत्र-

(कूदने वाला) अध्यवसाय के बल से–अपनी इच्छा के बल से–एक स्थान से दूसरे स्थान पर चला जाता है उसी प्रकार असुरकुमार जीव भी अध्यवसाय के अपने कर्मात्मक कारणरूप उपाय को प्राप्त करके एक भव से दूसरे भव में चले जाते हैं। इत्यादि सब कथन नारक के प्रकरण जैसा ही यहां पर समझ लेना चाहिये। 'जाव नो परप्पओगेणं उववज्जंति' यहां यावत् शब्द से 'से जहानामए पवए पवमाणे' यहां से लेकर 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' यहां तक का नारक प्रकरण गृहीत हुआ है। 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' इसी प्रकार से एकेन्द्रिय जीवों को छोडकर यावत् वैमानिक तक के समस्त जीवों के सम्बन्ध में भी कथन करलेना चाहिये। 'एगिंदिया एवं चेव' एकेन्द्रिय जीवों के सम्बन्ध में भी यही वक्तव्यता एक भव से दूसरे भव

કૂદવાવાળો અધ્યવસાયના બળથી–પોતાની ઇચ્છાના બળથી એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને ચલ્યા જાય છે, એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર જીવ પણ અધ્યવસાય–એટલે કે પોતાના કર્મના કારણરૂપ ઉપાયને પ્રાપ્ત કરીને એક ભવથી બીજા ભવમાં ચાલ્યા જાય છે. વિગેરે સઘળું કથન નારકોના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહિયાં સમજી લેવું. 'जाव नो परप्पओगेणं उववज्जंति' અહિયાં યાવત્ શબ્દથી 'से जहा नामए पवए पवमाणे' આ કથનથી આરંભીને 'आयप्पओगेणं उववज्जंति' આ કથન સુધીનું નારક પ્રકરણ ગ્રહણ કરેલ છે. 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' એજ પ્રમાણે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવોના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું 'एगिंदिया एवं चेव' એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના સંબંધમાં પણ આ પ્રમાણેનું જ કથન એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાના સંબંધમાં કહેલ છે તેમ સમજવું. પરંતુ આ

करणे हेतुं दर्शयन्नाह–'नवरं' इत्यादि, 'नवरं चउसामइओ विग्गहो' नवरं चतुः सामायिको विग्रहः एकेन्द्रियजीवानां विग्रहगतिः चतुःसमयात्मिका भवतीति एतद्वैलक्षण्यमवगन्तव्यमिति। 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव विग्रहगतिव्यतिरिक्त मन्यत् सर्वम् इतरजीववदेव ज्ञातव्यमिति। 'सेवं भंते ! 'सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं इति यावद्विहरति, हे भदन्त, भवाद्भवान्तर मुत्सर्पतां जीवानां विषये यद्देवानुप्रियेण कथितं तत् सर्वम् एवमेव–सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन-तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू०१॥

इति पञ्चविंशतितमेशते अष्टमोद्देशकः समाप्तः

में जाने में है। परन्तु जो पृथक्रूप से इनका सूत्र कहा गया है वह इनकी विग्रहगति 'नवरं चउसमइओ विग्गहो' चार समय की होती है इस विशेषता को लेकर कहा गया है। 'सेसं तं चेव' बाकी का सब कथन इनके सम्बन्ध में नारक आदि जीवों के सम्बन्ध में जैसा कथन किया गया है वैसा ही है ऐसा जानना चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! एक भव से दूसरे भव में जाने वाले जीवों के सम्बन्ध में जैसा कथन आप देवानुप्रिय ने किया है वह सब आप्त वाक्य सर्वथा प्रमाण होने से बिलकुल सत्य ही है। इस प्रकार कहकर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

अष्टम उद्देशक समाप्त ॥२५–८॥

સંબંધી સૂત્રપાઠ જુદો કહેલ છે, તે તેમની વિગ્રહગતિ 'नवरं चउसमइओ विग्गहो' ચાર સમયની થાય છે, આ વિશેષપણાને લઈને કહેલ છે. 'सेसं तं चेव' બાકીનું સઘળું કથન નારક વિગેરેના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, એજ પ્રમાણે આ કથનમા પણ સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' હે ભગવન્ એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાવાળા જીવોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કથન કરેલ છે, તે તમામ કથન આપ્તવાકયરૂપ હોવાથી સર્વથા પ્રમાણ રૂપ છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫–૮॥

अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते

अष्टमसुद्देशं निरूप्य क्रमप्राप्तं नवमोद्देशकमारभते, एवमायातस्य नवमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते' इत्यादि।

मूलम्-भवसिद्धियनेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति? गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

पणवीसइमे सए नवमो उद्देसो समत्तो ॥२५-९॥

छाया—भवसिद्धिकनैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते? गौतम! स यथानामकः प्लवकः प्लवमानः अवशेषं तदेव यावद्वैमानिकाः तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू०१॥

पञ्चविंशतितमशतके नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-९॥

टीका-'भवसिद्धियनेरइया णं भंते! कह उववज्जंति' भवसिद्धिक नैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते हे भदन्त! भवसिद्धिकनैरयिकाः भवे सिद्धिं यान्ति ये ते भवसिद्धिकाः तादृशाश्च ते नैरयिका इति भवसिद्धिकनैरयिका स्ते कथं केन प्रकारेण उत्पद्यन्ते एकस्माद्भवाद् भवान्तरं गच्छन्ति कं कारणविशेषमाश्रि-

---

नववां उद्देशक का प्रारंभ

अष्टम उद्देशक का कथन समाप्त करके क्रम प्राप्त नौवें उद्देशक का कथन अब सूत्रकार करते हैं-'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते!' इत्यादि

टीकार्थ—'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' हे भदन्त! भवसिद्धिक नैरयिक किस रीति से उत्पन्न होते हैं? भव में जो सिद्धि को प्राप्त करते हैं वे भवसिद्धिक हैं। ऐसे भवसिद्धिक जो नैरयिक होते हैं वे भवसिद्धिक नैरयिक हैं। वे किस प्रकार से एक भव से

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

આઠમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને ક્રમથી આવેલા આ નવમા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર કરે છે.-'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते!' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'भवसिद्धिय नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ ભવસિદ્ધિક નૈરયિક કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? ભવમાં જે સિદ્ધિ મેળવે છે, તેઓ ભવસિદ્ધિક કહેવાય છે એવા ભવસિદ્ધિક જે નૈરયિકો હોય છે, તે ભવસિદ્ધિક નૈરયિક કહેવાય છે તે એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં કેવી રીતે જાય

स्येति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहा-नामए पवए पवमाणे' स यथानामकः कश्चित् प्लवकः–प्लवनकर्त्ता पुरुषः प्लवमानः–उत्प्लुतिं कुर्वन् एकस्मात् देशाद् देशान्तरमवाप्य विहरति तथा भवसिद्धिकनैरयिका अपि भवन्तीति 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया' अवशेषं तदेव यावद्वैमानिकाः, अत्र यावत्पदेन 'अज्झवसाणनिव्वत्तिए' इत्याद्यष्टमोद्देशक प्रकरणस्य संग्रहो भवति । एतस्य प्रकरणस्य व्याख्यानं यथा अष्टमोद्देशके कृतं तथैव निरशेषमिहापि सर्वं ज्ञातव्यम् । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! भवसिद्धिकनैरयिकाणा मुत्पादादिविषये यद्

दूसरे भव में जाते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! से जहा नामए पवए पवमाणे' जैसे हे गौतम ! कोई प्लवक पुरुष कूदता कूदता एक देश से–एक स्थान से–दूसरे देश में–स्थान में पहुंच जाता है । उसी प्रकार से भवसिद्धिक नैरयिक भी एक भव से दूसरे भव में उत्पन्न हो जाते हैं । 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिए' बाकी का और सब कथन यावत् वैमानिक तक पूर्वोक्त आठवां उद्देशक के कथन जैसा ही जान लेना चाहिये–यहां यावत्पद से पूर्वोक्त अष्टम उद्देशक के प्रकरण का 'अज्झवसाणनिव्वत्तिए' इत्यादि समस्त पाठ ग्रहण हुआ है, इस प्रकरण का व्याख्यान जिस प्रकार से अष्टम उद्देशक में किया गया है वैसा ही यहां पर भी वैमानिकपर्यन्त समझलेना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! जैसा आपने यह भवसिद्धिक नैरयिकों के उत्पाद आदि के विषय में कथन किया है वह सब आप्त

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! से जहानामए पवए पवमाणे' જેમકે–હે ગૌતમ ! કોઈ કૂદનારો પુરૂષ કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને એટલે કે–એક દેશથી બીજા દેશમાં પહોંચી જાય છે, એજ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક નૈરયિક પણ એક ભવથી બીજા ભવમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिए' બાકીનું બીજું સઘળું કથન યાવત્ વૈમાનિક સુધી પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ. અહિયાં યાવત્ પદથી પહેલા કહેલ આઠમા ઉદ્દેશાના આ પ્રકરણમાં કહેલ 'अज्झवसाणनिवत्तिए' ઇત્યાદિ સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરેલ છે. આ પ્રકરણનું વ્યાખ્યાન આઠમા ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજી લેવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આ ભવ-સિદ્ધિક નૈરયિકોના ઉત્પાદ વિગેરેના સંબંધમાં કથન કરેલ છે, તે તમામ

देवानुप्रियेण कथितं तत् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथैव यथार्थत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं तीर्थकरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् पञ्चविंशतितमशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-९॥

वाक्य में सर्वथा यथार्थता होने से बिलकुल सत्य ही है। इस प्रकार कहकर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतक का नवम उद्देशक समाप्त ॥२५-९॥

કથન આપ્તવાકય સર્વથા યથાર્થ હોવાથી બિલકુલ સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનુ કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૯॥

अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते—

नवमोद्देशकं व्याख्याय क्रमप्राप्तं दशमोद्देशकमारभते तदनेन संबन्धेनायातस्य दशमोद्देशकस्येदं सूत्रम्-'अभवसिद्धि य' इत्यादि।

मूलम्—अभवसिद्धियनेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव, एवं जाव वेमाणिया। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

पणवीसइमे सए दसमो उद्देसो समत्तो ॥२५-१०॥

छाया—अभवसिद्धिकनैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते? गौतम। स यथानामकः प्लवकः प्लवमानः अवशेषं तदेव एवं यावद् वैमानिकाः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

पञ्चविंशतितमे शतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-१०॥

टीका—'अभवसिद्धियाणं भंते कहं उववज्जंति' अभवसिद्धिकनैरयिकाः खलु हे भदन्त! कथं केन प्रकारेण नरकावासे उत्पद्यन्ते? इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम! 'से जहा नामए पवए पवमाणे' स यथानमकः कश्चित् प्लवकः प्लवमानः, 'अवसेसं तं चेव' अवशेषम् अवशिष्टं सर्वं तदेव

॥ दसवां उद्देशक का प्रारंभ ॥

नौवें उद्देशक का कथन करके अब सूत्रकार क्रमप्राप्त दसवें उद्देशक का कथन करते हैं-'अभवसिद्धिय नेरइयाणं भंते!' इत्यादि

टीकार्थ—'अभवसिद्धि नेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति' हे भदन्त! अभवसिद्धिक नैरयिकरूप से जीव किस प्रकार से उत्पन्न होते हैं। उ०-'गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तंचेव एवं जाव वेमाणिए' हे गौतम? जैसे कोई कूदनेवाला मनुष्य कूदता कूदता एक

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

નવમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ દસમા ઉદ્દેશાનું કથન કરે છે.-'अभवसिद्धिय नेरइयाणं भंते!' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'अभवसिद्धिय नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जति' હે ભગવન્ અભવસિદ્ધિક નૈરયિકપણાથી જીવ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ! જેમ કોઈ કૂદવા વાળો મનુષ્ય

अष्टमोद्देशकवदेव। कियत्पर्यन्तमित्याह-'जाव वेमाणिया' यावद् वैमानिकाः वैमानिकपर्यन्तः सर्वोऽप्यालापकोऽत्र वाच्यः। 'सेवं भंते सेवं भंते' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! हे भदन्त! अभवसिद्धिकनारकविषयये भवता यत्प्रोक्तं तदेवमेव सत्यमेवेति कथयित्वा भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू० १॥

पञ्चविंशतितमे शतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥२५-१०॥

स्थान से दूसरे स्थान पर पहुंच जाता है, इत्यादि समस्त कथन इस सम्बन्ध में पूर्वोक्त जैसा ही समझना चाहिये और वह सब कथन इसी रीति से यावत् एकेन्द्रियवर्जित वैमानिक देवों तक कहना चाहिये। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त जैसा आप देवानुप्रिय ने यह सब कथन अभवसिद्धिक नैरयिक आदि के उत्पाद आदि के सम्बन्ध में किया है वह सब आप्तवाक्य में सर्वथा यथार्थता होने के कारण बिलकुल सर्वरूप से-सत्य ही है। इस प्रकार कह कर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री की स्तुति की नमस्कार किया। स्तुतिनमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका दशवां उद्देशक समाप्त

કૂદતા કૂદતા એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું આ વિષયમાં અહિયાં પણ સમજી લેવું. અને તે સઘળુ કથન એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક દેવોના કથન સુધી કહેવું જોઈએ

'સેવં ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે અભવસિદ્ધિક નૈરયિકો વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરેના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન આપ્તવાક્ય હોવાથી યથાર્થ છે. અર્થાત્ એકદમ સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૫-૧૦॥

अथैकादशोद्देशकः प्रारभ्यते—

मूलम्—सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति? गोयमा! से जहा नामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं एगिंदिय० वज्जा जाव वेमाणिया, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू०११॥

पणवीसइमे सए एगारसमो उद्देसो समत्तो ॥२५-११॥

छाया—सम्यग् दृष्टिनैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते गौतम! स यथा-नामकः प्लवकः प्लवमानः अवशेषं तदेव एवमेकेन्द्रियवर्जा यावद्वैमानिकाः, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

पञ्चविंशतिशतके एकादशोदेशकः समाप्तः

टीका—'सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' सम्यग् दृष्टि नैरयिकाः खलु भदन्त! कथं—केन प्रकारेण नरकावासे उत्पद्यन्ते? इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहानामए पवए पवमाणे' स यथा-नामकः कश्चित् प्लवकः प्लवमानः 'अवसेसं तं चेव' अवशेषं तदेव 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' इत्यादिकं सर्वमष्टमोदेशकपरिसमाप्तिपर्यन्तमिहापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तमष्टमोद्देशकमवगन्तव्यं तत्राह—'एवं' इत्यादि, 'एवं एगिंदियवज्जा

ग्यारहवें उद्देशक का प्रारंभ

दशवें उद्देशक का कथन समाप्त करके क्रमप्राप्त अब सूत्रकार ग्यारहवें उद्देशक का कथन प्रारंभ करते हैं-'सम्मदिट्ठि नेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति' इत्यादि।

टीकार्थ—'सम्मदिट्ठि नेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति' हे भदन्त! जीव सम्यग्दृष्टि नैरयिक रूप से नरकावासों में कैसे उत्पन्न होते हैं? उ०—'गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे—अवसेसं तंचेव एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' हे गौतम! जैसा कोई प्लावक—कूदने

અગીયારમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

દસમા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને ક્રમાગત આ અગિયારમા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર પ્રારંભ કરે છે—'सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'सम्मदिट्ठि नेरइयाणं भंते! कहं उववज्जंति' હે ભગવન્ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નૈરયિકપણાથી નરકાવાસોમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' હે ગૌતમ! જેવી રીતે

जाव वेमाणिया' एवं एकेन्द्रियरहितवैमानिकपर्यन्तदण्डकेष्वपि उत्पादादिव्य-वस्था ज्ञातव्येति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, सम्यग् दृष्टि नारकादीना मुत्पादादिविषये यद् भवता कथितं तत्सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू० १॥

इति पञ्चविंशतितमशतके एकादशोदेशकः समाप्तः

वाला मनुष्य कूदता कूदता एक स्थान से दूसरे स्थान पर पहुंच जाता है 'अज्झवसाणनिवत्तिए णं' इत्यादि सब कथन अष्टम उद्देश का यहां पर कहना चाहिये कहांतक कहना चाहिये ? इस पर कहते हैं 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' इस सूत्रपाठ तक कहना चाहिये एकेन्द्रियको छोडकर वैमानिक दण्डकों में भी उत्पादादि व्यवस्था जाननी चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त सम्यग्दृष्टि नारक आदिकों के उत्पाद आदि के विषय में जो आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कह कर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

ग्यारह वां उद्देशक समाप्त

કોઈ કૂદવાવાળો મનુષ્ય કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' વિગેરે પૂર્વોક્ત સઘળું કથન અહિયાં આઠમા ઉદ્દેશાનું કહેવું જોઇએ. તે કયાં સુધી કહેવું તે સંબંધમાં એકેન્દ્રિયોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક દંડકો સુધી કહેવું જોઇએ. અહિયાં 'एवं एगिंदियवज्जा जाव वेमाणिया' આ સૂત્રપાઠ સુધી ગ્રહણ થયેલ છે, તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ નારકના કથન પ્રમાણેજ એક ઇંદ્રિયને છોડીને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પણ ઉત્પાદ વિગેરેની વ્યવસ્થા સમજવી.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા નારક વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કહેલ છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્તવાક્ય હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તથા તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

અગીયારમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૫-૧૧॥

॥ द्वादशोदेशकः प्रारभ्यते ॥

पञ्चविंशतितमे शतके एकादशोद्देशकं निरूप्य क्रमप्राप्तं द्वादशोद्देशकं निरूपयन्नाह–'मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते' इत्यादि।

मूलम्–मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति, गोयमा! से जहानामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव, जाव वेमाणिया। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

पणवीसइमे सए बारसमो उद्देसो समत्तो ॥२५-१२॥

छाया—मिथ्यादृष्टि नैरयिकाः खलु भदन्त! कथमुत्पद्यन्ते। गौतम! स यथानामकः प्लवकः प्लवमानः अवशेषं तदेव, एवं यावद्वैमानिकाः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

पञ्चविंशतितमे शतके द्वादशोदेशकः समाप्तः

टीका—'मिच्छादिट्ठि नेरइयाणं भंते!' हे भदन्त! मिथ्यादृष्टिनैरयिकाः जीवाः 'कहं उववज्जंति' कथं–केन प्रकारेण उत्पद्यन्ते नरकावासे इति प्रश्नः,

---

बारहवें उद्देशक का प्रारंभ

ग्यारहवें उद्देशे का व्याख्यान करके अब सूत्रकार क्रमप्राप्त १२ बारहवें उद्देशा का निरूपण करते हैं–'मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते! कहं उववज्जंति इत्यादि।

टीकार्थ—'मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते!' हे भदन्त! मिथ्यादृष्टि नैरयिक जीव 'कहं उववज्जंति' नरकावास में किस प्रकार से उत्पन्न होते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा! से जहानामए पवए

બારમા ઉદેશાનો પ્રારંભ–

અગીયારમા ઉદેશાનું વ્યાખ્યાન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલા આ બારમા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરે છે –'मिच्छादिट्ठि नेरइया णं भंते! कह उववज्जंति' ઇ૦

ટીકાર્થ—'मिच्छादिट्ठि नेरइयाणं भंते!' હે ભગવન્ મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક જીવ 'कह उववज्जंति' નરકાવાસમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! से जहानामए पवए

भगवानाह--'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहानामए' स यथा-नामकः 'पवए पवमाणे' प्लवकः-उत्प्लुतिकारकः पुरुषः 'पवमाणे' प्लवमानः-उत्प्लुतिं कुर्वन् 'अवसेसं तं चेव' अवशेषं तदेव, अष्टमोद्देशकवदेव ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तमित्याह-'एवं जाव वेमाणिया' एवं यावद् वैमानिकाः । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! मिथ्यादृष्टि-नारकादीना मुत्पत्त्यादिविषये यद् देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव-सर्वथा

पवमाणे अवसेसं तं चेव, एवं जाव वेमाणिया' । जिस प्रकार कूदने वाला कोई पुरुष कूदता हुआ एक स्थान से दूसरे स्थान पर पहुंच जाता है उसी प्रकार से मिथ्यादृष्टि नारक भी अध्यवसाय और योग विशेष से निर्वर्तित करणोपाय द्वारा पूर्वभव को छोड कर आगामी कालमें होने वाले भवान्तर में पहुंच जाते हैं । यहां 'अज्झवसाण-निवत्तिएणं' से लेकर 'एवं जाव वेमाणिया' यहां तक का सब प्रकरण आठवें उद्देशक के कथन जैसा समझ लेना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! मिथ्यादृष्टि नारक आदि कों के उत्पाद आदि के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार से कह कर गौतमस्वामी ने भगवान को वन्दना की और

पवमाणे अवसेसं तं चेव, एवं जाव वेमाणिया' જે પ્રમાણે કૂદવાવાળો કોઇ પુરૂષ કૂદતો કૂદતો એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર પહોંચી જાય છે. એજ પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક પણ અધ્યવસાય અને યોગવિશેષથી નિર્વર્તિત કરણોપાયથી પૂર્વભવને છોડીને ભવિષ્યકાળમાં થવાવાળા ભવાન્તરમાં પહોંચી જાય છે, અહિયાં 'अज्झवसाणनिवत्तिएणं' એ સૂત્રપાઠથી લઇને 'एवं जाव वेमाणिया' આ કથન પર્યન્ત તમામ પ્રકરણ આઠમા ઉદ્દેશાના કથન પ્રમાણે સમજવું જોઇએ.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કરેલ છે, તે સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને

सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते-नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू०१॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् पञ्चविंशतिशतकस्य
द्वादशोद्देशकः समाप्तः ॥२५-१२॥

समाप्तश्च पञ्चविंशतितमः शतकः ॥२५॥

उन्हें नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके पचीसवें शतकका
१२ वां उद्देशक समाप्त ॥२५-१२॥

२५ वां शतक का समाप्त

શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પચીસમા શતકનો બારમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૫-૧૨॥

॥ પચ્ચીસમું શતક સમાપ્ત॥

॥ अथ षड्विंशतितमं शतकं प्रारभ्यते ॥

पञ्चविंशतितमं शतकं व्याख्यातं, क्रमप्राप्तं तदनु षड्विंशतितममारभ्यते, तस्य चायमभिसम्बन्धः पञ्चविंशतितमे शतके नारकादि जीवानामुत्पादः कथितः स चोत्पादो बन्धपूर्वको भवतीति षड्विंशतितमशतके मोहकर्मबन्धो विचार्यते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्य षड्विंशतितमस्य शतकस्यैकादशोद्देशकप्रमाणस्य प्रत्युद्देशकं द्वारनिरूपणाय तावदादौ गाथामाह-'जीवा य' इत्यादि ।

मूलम्-नमो सुयदेवयाए भगवईए । जीवाय लेस्स पक्खिय दिट्ठी अन्नाण नाण सन्नाओ । वेय कसाए उवजोग जोगे एक्कार वि ठाणा ॥१॥

छाया-नमः श्रुतदेवतायै भगवत्यै । जीवाश्च १ लेश्या २ पाक्षिको ३ दृष्टि ४ अज्ञान ५ ज्ञानं ६ संज्ञाः ७ । वेदः ८ कषाय ९ उपयोगो १० योगः ११ एकादशापि स्थानानि ॥१॥

छब्बीसवें शतक का प्रारंभ

पच्चीस वां शतक कह कर अब सूत्रकार क्रम प्राप्त २६ वें शतक को प्रारम्भ करते हैं । इसका पूर्व शतक के साथ ऐसा सम्बन्ध है कि पच्चीस वें शतक में नारकादि जीवों के उत्पाद आदि कहे गये हैं । सो ये उत्पाद आदि बन्धपूर्वक होते हैं । अत. इस छाईस वें शतक में मोहकर्म आदि के बन्ध का विचार किया जायगा । इसी सम्बन्ध से आये हुए इस छाईस वें शतक के जो कि ग्यारह उद्देशों वाला है हर एक उद्देशक के द्वार का निरूपण करने के लिये आदि में सूत्रकार ग्यारह द्वारों की संग्रहगाथा को कहते हैं-

---

છવ્વીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પચ્ચીસમા શતકની વ્યાખ્યા કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ છવ્વીસમા શતકનો પ્રારંભ કરે છે આ શતકનો પહેલા શતકની સાથે એ પ્રમાણેનો સમ્બન્ધ છે કે-પચ્ચીસમા શતકમાં નારક વિગેરે જીવોના ઉત્પાત વિગેરેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. અને તે ઉત્પાદ વિગેરે બન્ધ પૂર્વક હોય છે, એ સમ્બન્ધથી આવેલા આ છવ્વીસમા શતકના કે જેના અગીયાર ઉદ્દેશાઓ છે. દરેક ઉદ્દેશક અને તેના દ્વારોનું નિરૂપણ કરવા માટે આરમ્ભમાં સૂત્રકારે આ નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી છે.

टीका—'नमो सुयदेवयाए भगवईए' नमः श्रुतदेवतायै भगवत्यै, श्रुतदेवतेति जिनवाणी तस्यै कीदृश्यै? इत्याह भगवत्यै ज्ञानैश्वर्यवत्यै नमः नमोऽस्तु। अथ प्रथमं षड्विंशतितमशतके यावन्ति द्वाराणि तानि गाथया प्रदर्श्यन्ते—'जीवाय' इत्यादि। 'जीवाय' जीवाश्चेति सामान्यजीवमाश्रित्य स्थानं द्वारमित्यर्थः तत्र प्रथमं स्थानं जीवनामकं सामान्यजीवमधिकृत्य कर्मबन्धस्य विचार्यमाणत्वात् इति जीवनामकं प्रथमं स्थानम् १। ततः 'लेस्सा' लेश्या—लेश्यामधिकृत्य विचार्यमानत्वात् लेश्यानामकं द्वितीयं स्थानम् २। 'पक्खिय' पाक्षिक शुक्लपाक्षिक कृष्णपाक्षिक विषयकं तृतीयं स्थानम् ३। 'दट्ठी' दृष्टयः—दृष्टिविषयकं चतुर्थं स्थानम् ४। 'अन्नाणं' अज्ञानम्—अज्ञाननिरूपणविषयकं पञ्चमं स्थानम् ५। 'नाणं' ज्ञानम्—ज्ञाननामकं षष्ठं स्थानम् ६। 'सन्नाओ' संज्ञाः संज्ञानां विचार्यमाणत्वेन संज्ञानामकं

टीकार्थ--'जीवाय' इत्यादि—जिस संकेत से श्रुतज्ञान उत्पन्न होता है ऐसी भगवती ऐश्वर्यशालिनी श्रुत देवी जिनवाणी के लिये नमस्कार हो। इस शतक में ११ ग्यारह उद्देशे हैं, इन में से प्रत्येक उद्देशे में जीव, लेश्या, पाक्षिक, दृष्टि, अज्ञान, ज्ञान, संज्ञा, वेद, कषाय, योग और उपयोग इन ११ विषयों को लेकर बन्ध वक्तव्यता कही जावेगी। ११ उन ग्यारहद्वारों के नाम इस प्रकार से हैं—'जीवाय' इत्यादि इसमें प्रथम स्थान जो जीव है उसको लेकर के बन्धवक्तव्यता का विचार किया गया है, इसलिये जीव नाम का प्रथम द्वार है १। लेश्या नाम का द्वितीय द्वार है २, शुक्ल पाक्षिक एवं कृष्ण पाक्षिक विषयक तृतीय द्वार है ३, दृष्टि विषयक चतुर्थ द्वार है ४, अज्ञान के निरूपण विषयक पांचवां द्वार है। ज्ञान नाम का छठा द्वार है ६, संज्ञा

ટીકાર્થ—'जीवाय' ઈત્યાદિ જે સંકેતથી શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એવી ભગવતી શ્રુતિદેવીને નમસ્કાર કરૂં છું.

આ શતકમાં અગીયાર ઉદ્દેશાઓ છે. તેમાં દરેક ઉદ્દેશાઓમાં જીવ, લેશ્યા, પાક્ષિક, દૃષ્ટિ, અજ્ઞાન, જ્ઞાન સંજ્ઞા, વેદ, કષાય, યોગ અને ઉપયોગ આ અગિયાર વિષયોને લઇને બન્ધક વક્તવ્ય કહેવામાં આવશે. તે અગીયાર ઉદ્દેશાઓના નામો આ પ્રમાણે છે.—'जीवाय' ઈત્યાદિ આમાં પહેલું સ્થાન જે જીવ છે, તેને ઉદ્દેશીને બંધ સંબંધી કથન કરવામાં આવેલ છે. તેથી જીવ નામનો પહેલો ઉદ્દેશો કહેલ છે ૧ લેશ્યા નામનો બીજો ઉદ્દેશો છે ૨ શુકલ પાક્ષિક અને કૃષ્ણપાક્ષિક સંબંધી ત્રીજો ઉદ્દેશો કહેલ છે. ૩ દૃષ્ટિસંબંધી ચોથો ઉદ્દેશો કહેલ છે. ૪ અજ્ઞાનના નિરૂપણ સંબંધી પાંચમો ઉદ્દેશો છે. ૫ જ્ઞાન નામનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશો છે, સંજ્ઞા નામનો સાતમો ઉદ્દેશો છે. સ્રીપુરૂષ

सप्तमं स्थानम् ७। 'वेय' वेदः स्त्रीपुरुषादि वेदविषयकमष्टमं स्थानम् ८। 'कसाए' कषायः-कषायविषयकं नवमं स्थानम् ९। 'उवओग' उपयोगः-उपयोगविषयकं दशमं स्थानम् १०। 'जोगे' योगनामकमेकादशं स्थानम् ११। 'एक्कारस वि ठाणा' तदेवम् एकादशापि स्थानानि द्वाराणीति' अत्र गाथायां पूर्वम् 'अज्ञानं' पश्चाद्ज्ञानं' इति, तथा पूर्वम् 'उपयोगः' पश्चात् 'योगः' इति यन्न्यस्तं तत् छन्दोभङ्गभयात् क्रमस्तु-ज्ञानम्, अज्ञानम् योग उपयोग इति ज्ञातव्यः अस्यैव क्रमस्य सूत्रे प्रतिपादितत्वात् इति गाथार्थः ।१॥

अथ समुच्चयजीवमाश्रित्य एकादशभिरुक्तरूपै र्जीवादिभिर्द्वारैर्बन्धवक्तव्यतां प्रथमोद्देशकेऽभिधातुमाह-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी-जीवे णं भंते! पावं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ१। बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ २। बंधी न बंधइ बंधिस्सइ३। बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ४? गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१। अत्थेगइए बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ२। अत्थेगइए बंधी ण बंधइ बंधिस्सइ३। अत्थेगइए बंधी ण बंधइ ण बंधिस्सइ४।(१) सलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ१,

नाम का सातवां द्वार है ७। स्त्री पुरुष आदि वेद विषयक ८ आठवां द्वार है ८। कषाय विषयक नौ वां द्वार है ९। उपयोग विषयक दशवां द्वार है १० और योग विषयक योग नामका ग्यारहवां द्वार है ११। इस प्रकार से इस शतक में ये ११ स्थान-द्वार हैं।

अथ सर्व प्रथम सूत्रकार २६ वें शतक में समुच्चय जीव को लेकर इन ग्यारह द्वारों द्वारा बन्ध सम्बन्धी वक्तव्यता का कथन करते हैं-

વિગેરે વેદ સંબંધી ૮ આઠમો ઉદ્દેશો કહેલ છે. કષાય સંબંધી નવમો ઉદ્દેશો છે. ઉપયોગ સંબંધી દસમો ઉદ્દેશો છે. અને યોગ સંબંધી 'યોગ' નામનો અગીયારમો ઉદ્દેશો છે. આ રીતે આ છવ્વીસમા શતકમાં આ અગિયાર ઉદ્દેશાઓ-સ્થાનો છે.

હવે સૌથી પહેલાં સૂત્રકાર આ છવ્વીસમા શતકમાં સમુચ્ચય જીવોને આશ્રિત કરીને આ અગીયાર દ્વારો દ્વારા બંધ સંબંધી કથન આ પહેલા ઉદ્દેશામાં કહે છે.

बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ२। पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१। अत्थेगइए–एवं चउभंगो१। कण्हलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी–पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ अत्थेगइए बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ एवं जाव पम्हलेस्से। सव्वत्थ पढमबितियभंगा। सुक्कलेस्से जहा सलेस्से तहेव चउभंगो। अलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ २। कण्हपक्खिए णं भंते! जीवे पावं कम्मं पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी० पढम बितिया भंगा। सुक्कपक्खिए णं भंते! जीवे पुच्छा, गोयमा! चउभंगो भाणियव्वो ।३। सम्मादिट्ठी णं चत्तारि भंगा। मिच्छादिट्ठी णं पढमबितिया भंगा सम्ममिच्छादिट्ठीणं एवं चेव ४॥ नाणीणं चत्तारि भंगा। आभिणिबोहियनाणीणं जाव मणपज्जवनाणीणं चत्तारि भंगा। केवलनाणीणं चरमो भंगो जहा अलेस्साणं ५। अन्नाणीणं पढमबितिया। एवं मइअन्नाणीणं सुयअन्नाणीणं विभंगणाणीण वि ६॥ आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्गहसन्नोवउत्ताणं पढमबितिया। नो सन्नोवउत्ताणं चत्तारि ७॥ सवेदगाणं पढमबितिया। एवं इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा पुरिसनपुंसगवेयगा वि। अवेदगाणं चत्तारि ८॥ सकसाईणं चत्तारि, कोहकसाई णं पढमबितिया भंगा। एवं माणकसाईस्स वि, लोभकसाईस्स चत्तारि भंगा। अकसाईणं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ३, अत्थेगइए बंधी ण बंधइ ण बंधिस्सइ४।९॥ सजोगिस्स चउभंगो। एवं मणजोगिस्स वि, वइजोगिस्स वि,

कायजोगिस्स वि। अजोगिस्स चरिमो १०। सागारोवउत्ते चत्तारि अणागारोवउत्ते वि चत्तारि भंगा ॥सू० १॥

छाया--तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहे यावदेवमवादीत्-जीवः खलु भदन्त ! पापं कर्म किम् अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४, गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २, अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अस्त्येककोऽबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति ४। (१) सलेश्यः खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २ पृच्छा गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति ? अस्त्येककः-एवं चतुर्भङ्गः। कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति एवं यावत् पद्मलेश्यः, सर्वत्र प्रथमद्वितीयभङ्गौ। शुक्ललेश्ये यथा सलेश्ये तथैव चतुर्भङ्गः। अलेश्यः खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम ! अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति २। कृष्णपाक्षिकः खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात् प्रथमद्वितीयभङ्गौ। शुक्लपाक्षिकः खलु भदन्त ! जीवः पृच्छा, गौतम ! चतुर्भङ्गो भणितव्यः ३। सम्यग्दृष्टीनां चत्वारो भङ्गाः, मिथ्यादृष्टीनां प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम् एवमेव ४। ज्ञानिनां चत्वारो भङ्गाः, आभिनिबोधिकज्ञानिनां यावन्मनःपर्यवज्ञानिनां चत्वारो भङ्गाः, केवलज्ञानिनां चरमो भङ्गः, यथा अलेश्यानाम् ५। अज्ञानिनां प्रथमद्वितीयौ, एवं मत्यज्ञानिनां श्रुताज्ञानिनां विभङ्गज्ञानिनामपि ६। आहारसंज्ञोपयुक्तानां यावत् परिग्रहसंज्ञोपयुक्तानां प्रथमद्वितीयौ, नोसंज्ञोपयुक्तानां चत्वारः ७। सवेदकानां प्रथमद्वितीयौ, एवं स्त्रीवेदकाः, पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदका अपि। अवेदकानां चत्वारः, ८। सकषायिणां चत्वारः, क्रोधकषायिणां प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ। एवं मानकषायिणोऽपि, मायाकषायिणोऽपि। लोभकषायिणश्चत्वारो भङ्गाः। अकषायी खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात्। न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४ ।९। स योगिनश्चतुर्भङ्गः, एवं मनोयोगिनोऽपि, वाग्योगिनोऽपि, काययोगिनोऽपि। अयोगिनश्चरमः१०। साकारोपयुक्ते चत्वारः, अनाकारोपयुक्तेऽपि चत्वारो भङ्गाः ११ ॥सू० १॥

टीका--'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणमभवत् परिषत् निर्गता भगवता धर्मोपदेशो दत्तः परिषत् प्रतिगता, तदनु गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा प्राञ्जलिपुट इत्यादि प्रकरणस्य सङ्ग्रहो भवतीति। किमवादीत् गौतमस्तत्राह-'जीवे णं' इत्यादि, 'जीवे णं भंते' जीवः खलु भदन्त! 'पावं कम्मं किं बंधी' पापम्-अशुभं कर्म किं बन्धी' अवध्नात् अतीतकालेऽशुभकर्मणो बन्धनं कृतवान् किमित्यर्थः 'बंधइ' वर्तमाकाले अशुभं कर्म बध्नाति-अशुभकर्मणो बन्धनं करोति किमित्यर्थः। 'बंधिस्सइ' भन्त्स्यति अनागतकाले अशुभकर्मणो बन्धनं-करिष्यति किमित्यर्थः १। 'बंधी'

'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि।

टीकार्थ--उस काल और उस समय में राजगृह नगर में भगवान् गौतमस्वामी ने यावत् प्रभुश्री से इस प्रकार पूछा-यहां यावत्पद से भगवान् का समवसरण हुआ, परिषदा अपने-अपने स्थान से आई, भगवान् ने धर्मोपदेश दिया, धर्मोपदेश सुनकर परिषदा अपने-अपने स्थान पर वापिस हो गई इसके बाद गौतमस्वामीने प्रभुश्री को वन्दना की नमस्कार किया और फिर वन्दना नमस्कार करके दोनों हाथ जोडकर' इस पाठ का संग्रह हुआ है। 'जीवे णं भंते! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ१' हे भदन्त! जीवने क्या अतीत काल में पापकर्म बांधा है? वर्त्तमान में वह क्या उसे बांध रहा है। तथा आगे भी वह क्या उसे बांधेगा? अशुभ कर्म का नाम पाप है। ऐसा यह प्रथम भंग है१। 'बंधी

'तेणं कालेणं तेणं समएण रायगिहे जाव' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુનું સમવસરણ થયું. પરિષદ પોતપોતાના સ્થાનેથી ભગવાનને વંદના કરવા આવી. ભગવાને તેમને ધર્મદેશના સંભળાવી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ પોતપોતાના સ્થાન પર પાછી ગઈ તે પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી બન્ને હાથ જોડીને ભગવાનને આ પ્રમાણે પૂછ્યું.—

'जीवे ण भंते! पाव कम्मं किं बधी बंधइ, बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે? અને વર્તમાનકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરી રહ્યો છે? તથા ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ કરશે? અશુભ કર્મનું નામ પાપ છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે.

अबध्नात्-बद्धवान् अतीतकाले अशुभकर्म, 'बंधइ' बध्नाति वर्त्तमाने अशुभकर्म 'न बंधिस्सइ' न भन्त्स्यति न बन्धनं करिष्यति अनागतकालेऽशुभं कर्म वेति द्वितीयो भङ्गः २। 'बंधी' अबध्नात् अतीतकाले 'न बंधइ' न बध्नाति वर्त्तमान-कालेऽशुभकर्म 'बंधिस्सइ' भन्त्स्यति-अशुभकर्मणो बन्धनं करिष्यति किमिति तृतीयो भङ्गः ३। 'बंधी' अबध्नात् अतीतकालेऽशुभं कर्म जीवः 'न-बंधइ' न बध्नाति-वर्त्तमानकालेऽशुभं कर्म, 'न बंधिस्सइ' न भन्त्स्यति, अनागतकाले-ऽशुभकर्मणो बन्धनं किं न करिष्यति वा जीवः, इति चतुर्थो भङ्गः ४। तदेवं क्रमेण बद्धवान् इत्येतत् पदलभ्याश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति, 'न बंधी' इत्येतत् पद-लभ्यास्तु इह भङ्गा न भवन्ति अतीतकाले अबन्धकस्य जीवस्याभावात् तत्र अब-

---

बंधइ ण बंधिस्सइ' २-जीव ने अशुभ कर्मरूप पाप का क्या पहिले भूतकाल में बन्ध किया है ? वर्त्तमान में वह क्या उसका बन्ध कर रहा है ? भविष्यत्काल में वह क्या उसका बन्ध नहीं करेगा, ऐसा यह द्वितीय भंग है २। 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ ३' जीवने भूतकाल में अशुभ कर्म रूप पाप का बंध क्या किया है ? वर्त्तमान में वह उसका बंध नहीं कर रहा है ? भविष्यत् काल में वह क्या उसका बंध करेगा? ऐसा यह तृतीय भंग है ३। 'बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ ४' जीवने क्या भूतकाल में अशुभ कर्मरूप पाप का बंध किया है ? वर्त्तमान में वह इसका क्या बंध नहीं कर रहा है ? और भविष्यत् काल में भी क्या वह इसका बंध नहीं करेगा ? ऐसा यह चतुर्थ विकल्प है ४। यहां पर 'बद्धवान्' इस पद को लेकर चार भंग हुए हैं। 'न बंधी' इस पद

'बंधी बधइ ण बंधिस्सइ' જીવે અશુભ કર્મ રૂપ પાપનો ભૂતકાળમાં બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બન્ધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે શું તેનો બંધ નહીં કરે? ૨ એ રીતે આ બીજો ભંગ કહેલ છે.

'बधी, न बधइ, बधिस्स३' જીવે ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ રૂપ પાપનો બંધ શુ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યકાળમા શું તે તેનો બંધ કરશે? ૩ એ રીતે આ ત્રીજો ભગ કહેલ છે.

'बंधी न बंधइ, न बंधिस्सइ४' જીવે ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ રૂપ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં શું તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ શું તે તેનો બંધ નહીં કરે? એ રીતે આ ચોથો ભંગ કહેલ છે. અહિયાં 'बद्धवान्' આ પદને લઈને ચાર ભંગો થયા છે. 'न बंधी' એ પદને લઈને અહિયાં ભંગો થયા નથી. કેમકે ભૂતકાળમાં અબન્ધક જીવનો અભાવ

ध्नात् अशुभं कर्म बध्नाति भन्त्स्यति इत्येषः प्रथमो भङ्गोऽभव्यमाश्रित्य कथित-स्तेनाभव्येन कालत्रयेऽपि बन्धकारणकर्मणः संपादनात् । अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति इति द्वितीयो भङ्गः प्राप्तव्यक्षपकत्वं भव्यविशेषमाश्रित्य कथितः अना-गतकाले तस्य कर्मबन्धनाभावात् । अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति इति तृतीयो भङ्गो मोहोपशमे वर्त्तमानं भव्यविशेषमाश्रित्य कथितः तेन वर्त्तमानकाले बन्धक कर्मणोऽसंपादनात् । ततः प्रपतितस्य तस्य कर्मणोऽवश्यं बन्धनादिति । अवध्नात्

को लेकर यहां भंग नहीं हुए हैं क्यों कि अतीत काल में अबन्धक जीव का अभाव है । इन चार भंगों में जो प्रथम भंग है-भूतकाल में अशुभ कर्म बान्धे हैं वर्त्तमान में अशुभकर्म बांध रहा है, आगे अशुभ कर्म बांधेगा-'सो यह प्रथम भंग अभव्य जीव को आश्रित करके कहा गया है, क्यों कि जो अभव्य जीव होता है वह तीनों कालों में बन्ध के कारणभूत कर्मों का संपादन करता रहता है । 'पूर्वकाल में अशुभ कर्म बांधा है, वर्त्तमान में उसे बांध रहा है, आगे वह नहीं बांधेगा' ऐसा जो द्वितीय भंग है वह जिसे क्षपक अवस्था प्राप्त होने वाली है ऐसे विशेष भव्य जीव को आश्रित करके कहा गया है, क्यों कि ऐसे भव्य जीव को भविष्यत् काल में कर्मबन्ध का अभाव हो जाता है । अवध्नात् न, बध्नाति भन्त्स्यति' भूतकाल में कर्मबन्ध किया है, वर्तमान में कर्म बन्ध नहीं करता है, भविष्यत् काल में कर्मबन्ध करेगा' ऐसा जो तृतीय भंग है वह मोह के उपशम में वर्तमान भव्य जीव विशेष को आश्रित करके कहा गया है, क्योंकि

છે. આ ચાર ભંગાઓમાં જે પહેલો ભંગ છે કે-ભૂતકાળમાં અશુભ કર્મ બાંધેલ છે ? વર્તમાનમાં અશુભ કર્મ બાંધી રહ્યા છે. અને ભવિષ્યમાં અશુભ કર્મનો બંધ કરશે ? આ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ અભવ્ય જીવોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે-જે અભવ્ય જીવ હોય છે, તે ત્રણે કાળમાં બંધના કારણભૂત કર્મોનું સંપાદન કરતો રહે છે. અભવ્ય જીવ મોક્ષમાં જતો નથી 'પૂર્વકાળમાં અશુભ કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે' આ પ્રમાણેનો જે બીજો ભંગ કહ્યો છે. તે જેને ક્ષપકશ્રેણી-અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, એવા પ્રકારના વિશેષ ભવ્ય જીવનો આશ્રય કરીને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-એવા ભવ્ય જીવને ભવિષ્ય કાળમાં કર્મ બંધનો અભાવ થઇ જાય છે. 'अवध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરતા નથી. ભવિષ્ય કાળમાં કર્મ બંધ કરશે ? એ રીતનો જે ત્રીજો ભંગ છે, તે મોહના ઉપશમમાં રહેલા ભવ્ય જીવ

न वध्नाति न भन्त्स्यतीति चतुर्थो भङ्गः क्षीणमोह पुरुषविशेषमाश्रित्य कथितः, क्षीणमोहेन जीवेनातीतकाले कर्म बद्धवान्, वर्तमाने कर्माकरणात् तथा अनागते-ऽपि तदसंपादनादिति एवं क्रमेण कर्म बन्धनविषये चतुर्भङ्गको गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगईए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककको जीवो पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, हे गौतम ! यो हि जीवः अभव्यः स पापंकर्मातीतिकाले बद्धवान् वर्तमानकाले बध्नाति

ऐसा जीव वर्तमान काल में कर्म का बन्ध नहीं करता है, परन्तु जब वह श्रेणी से पतित हो जाता है तब उसको कर्मबन्ध अवश्य होने लगता है। 'अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' अतीतकाल में कर्मों का बन्ध किया हैं, वर्तमान में कर्म का बन्ध नहीं करता है और न भविष्यत् काल में कर्म का बंध करेगा' ऐसा जो यह चौथा भंग है–वह क्षीण मोह वाले पुरुष विशेष को आश्रित करके कहा गया है, क्यों कि ऐसे जीव ने भूतकाल में ही कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह नहीं करता है और न भविष्यत् काल में ही वह कर्म का बंध करेगा, इस क्रम से कर्म बन्धन के विषय में चार भंगों वाला गौतमस्वामी का प्रश्न है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' हे गौतम कोई एक जीव ऐसा भी है, जिसने भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में भी वह उस कर्म का बन्ध

વિશેષનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે–એવા જીવો વર્તમાન કાળમાં કર્મનો બંધ કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે તે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે, ત્યારે તેને કર્મનો બંધ અવશ્ય થવા લાગે છે.

'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' અતીત કાળમાં કર્મોનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં કર્મનો બંધ કરતા નથી. તથા ભવિષ્યં કાળમાં પણ કર્મનો બંધ કરશે નહીં એ રીતનો આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે, તે ક્ષીણ મોહવાળા પુરૂષ વિશેષનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે–એવા જીવે ભૂત-કાળમાં જ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં તે કર્મનો બંધ કરતા નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે આ ક્રમથી કર્મ બંધનના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો શ્રીગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઇ એક જીવ એવો છે કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરતો રહે છે.

पापं कर्म, अनागतकालेऽपि पापकर्मणो वन्धनं करिष्यत्येवेति कालशौकरिकाद्य-भव्यविशेषाभिप्रायकः प्रथमो भङ्गो भवतीति भगवताऽनुमतः १। 'अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ २' अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति आसन्नप्राप्तव्यक्षपकावस्थो भव्यविशेषो जीवोऽतीतकाले पापकर्मबद्धवान् वर्त्तमान-कालेऽपि पापकर्मणो बन्धनं करोति किन्तु अनागतकाले स पापकर्मणो बन्धनं न करिष्यतीत्येतादृश भव्यजीवाभिप्रायेण द्वितीयो भङ्गोऽपि भगवता समर्थित इति।

कर रहा है और भविष्यत् काल में भी वह उस कर्म का बन्ध करेगा, ऐसा जो यह प्रथम भंग है वह अभव्य जीव की अपेक्षा से है। क्यों कि ऐसे अभव्य जीव द्वारा भूतकाल में पापकर्म क बन्ध किया गया होता है, वर्तमान में वह उस पापकर्म का बन्ध करता रहता है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है जैसे कि कालशौकरिक आदि अभव्य जीव हुए हैं। 'अत्थेगइए बंधी बंधइ, न बंधिस्सइ' हे गौतम ! कोई एक जीव ऐसा भी होता है कि जिसने भूतकाल में पापकर्म का बंध किया होता है, वर्तमान में भी वह पाप कर्म का बन्ध करता है, परन्तु भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है, ऐसा जो यह द्वितीय भंग है वह आसन्न काल में जिस भव्य जीव को क्षपक अवस्था प्राप्त होने वाली है, उस जीव की अपेक्षा से कहा गया है, क्यों कि ऐसे जीव के द्वारा भूतकाल में पाप-कर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान काल में भी वह पापकर्म

અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. એ પ્રમાણેનો જે આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે, તે અભવ્ય જીવોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. કેમકે-એવા સર્વથા અભવ્ય જીવ દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાનમાં તે એ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો હોય છે. જેમકે કાલશૌકરિક કસાઈ વિગેરે સર્વથા અભવ્ય જીવ થયા છે. 'अत्थेगइए बंधी, बंधइ, न बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતનો જે આ બીજો ભંગ થાય છે, તે નજીકના કાળમાં જે ભવ્ય જીવને ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત થવાની છે, તે જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે કેમકે એવા જીવો દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયેલ હોય છે વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ તે ભવિષ્ય કાળમા પાપ કર્મના બંધક હોતા નથી.

'अत्थे गइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येकको जीवो यः पापं कर्म बद्धवान्, वर्त्तमाने न बध्नाति, अनागते च पापकर्मबन्धनं करिष्यति मोहोपशमावस्था, प्रतिपन्ना भव्यविशेषो जीवः पापं कर्म बद्धवान्, वर्तमाने काले च न बध्नाति, मोहोपशमक श्रेणीतः प्रपतनानन्तरं तस्य पापकर्मणोऽवश्यं बन्धनात् मोहोपशमे वर्त्तमान भव्यविशेषजीवाभिप्रायेण तृतीयो भङ्गो भगवता समर्थित इति। 'अत्थे· गइए बंधी ण बंधइ ण बंधिस्सइ' अस्त्येकको जीवोऽबध्नात् न बध्नाति वर्त्तमान-

---

का बन्ध करता है, परन्तु वह भविष्यत् काल में पापकर्म का बन्धक नहीं होता है। 'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' ऐसा जो तृतीय भंग कहा गया है कि कोई एक जीव ऐसा होता है कि जिसने भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया होता है, परन्तु उसके द्वारा वर्तमान काल में पापकर्म का बन्ध नहीं किया जाता है, परन्तु भविष्यत् काल में उसके द्वारा पापकर्म का बन्ध होने लगता है ऐसा वह जीव मोह की उपशम अवस्था में वर्त्तता है, क्यों कि ऐसा जीव वर्तमान काल में तो पापकर्म का बन्ध नहीं करता है, वह भूतकाल में पाप कर्म का बन्ध कर चुका होता है और भविष्यत् काल में उसके द्वारा पापकर्म का बन्ध होने लगता है, क्यों कि उपशमश्रेणी पर चढे हुए जीव का नियम से उसमें पतन होता है, और फिर वह पापकर्म का बन्धन कर्त्ता बन जाता है।

'अत्थेगइए बंधी, ण बंधइ, ण बंधिस्सइ' ऐसा जो यह चतुर्थ भंग है-कि कोई एक जीव ऐसा होता है कि जो भूतकाल में ही पापकर्म

'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' આ પ્રમાણેનો જે ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવેલ છે, કે કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલો હોય છે, પરંતુ તેનાથી વર્તમાન કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તેનાથી પાપ કર્મનો બંધ થવા લાગે છે. એવો આ જીવ જે ઉપશમ શ્રેણી પર આરોહણ કરે છે, તે હોય છે, કેમકે-એવો જીવ વર્તમાન સમયમાં તો પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી, તે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનાથી પાપ કર્મનો બંધ થવા લાગે છે, કેમકે-ઉપશમ શ્રેણી પર ચઢેલા જીવનું નિયમથી તેમાં પતન થાય છે. અને તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો બને છે.

'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, ण बंधिस्सइ' આ પ્રમાણેનો જે ચોથો ભંગ છે કે-કોઈ એક જીવ એવો હોય છે, કે જે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો

काले, न भन्त्स्यति अनागतकाले, क्षीणमोहो हि जीवोऽतीतकाले एव मोहाक्षयात् प्रागेव कर्मणो बन्धनं कृतम् वर्तमानकाले कर्मबन्धनं न करोति बन्धनजनकस्य मोहस्याभावात् तथा भविष्यत्कालेऽपि कर्मबन्धनं न करिष्यति बन्धकारणस्य मोहस्य क्षीणत्वादिति, क्षीणमोहजीवाभिप्रायेण चतुर्थभङ्गोऽपि भगवता समर्थित इति, तदेवं जीवविषयकाश्चत्वारोऽपि भङ्गाः कर्मबन्धविषये भगवता समर्थिता इति जीवद्वारनिरूपणमिति १।

अथ द्वितीयं लेश्याद्वारमाह–'सलेस्से णं' इत्यादि, 'सलेस्से णं भंते ! जीवे' सलेश्यो लेश्यावान् जीवः खलु भदन्त ! 'पावं कम्मं किं बंधी' पापमशुभं कर्म किम् अबध्नात् अतीतकाले, 'बंधइ' बध्नाति वर्त्तमानकाले, 'बंधिस्सइ' भन्त्स्यति अनागतकाले कर्मबन्धनं करिष्यति किमिति प्रथमो भङ्गः सलेश्यजीवविषये

का बन्धक होता है, पर वर्तमान में और भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्धक नहीं होता–सो ऐसा जीव वह होता है जो क्षीण मोह वाला होता है, क्योंकि क्षीण मोह वाले जीव के द्वारा अतीत काल में तो पाप कर्म का बन्ध किया गया होता है पर वह वर्तमान काल में और भविष्यत् काल में पापकर्म का बन्धक नहीं होता है, क्योंकि बन्ध के कारण भूत मोह का उसको अभाव हो जाता है। इस प्रकार से ये चारो भंग भी जो कि सामान्य जीव विषयक है वे कहे गये हैं।

२–लेश्याद्वार निरूपण

'सलेस्से णं भंते ! जीवे' हे भदन्त ! जो जीव लेश्यावाला है वह 'पावं कम्मं किं बंधी' क्या भूतकाल में पाप कर्म का बन्धक हुआ है ? 'बंधइ' वर्तमान में वह क्या पापकर्म का बन्ध करता है ? 'बंधिस्सइ'

બંધ કરવાવાળો હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. એવો જીવ તે હોય છે કે–જે ક્ષીણ મોહવાળો હોય છે. કેમકે–ક્ષીણ મોહવાળા જીવ દ્વારા તે વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમા પાપકર્મનો બંધક હોતો નથી કેમકે–બંધના કારણભૂત મોહનો તેને અભાવ થઈ જાય છે. આ રીતે આ ચારે ભંગો પણ થાય છે કે જે સામાન્ય રીતે જીવ સંબંધી છે, અર્થાત્ જીવમા ભગવાને કર્મ બંધના વિષયમાં કહેલા છે.

હવે લેશ્યાદ્વારનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—

'સલેસ્સે ણ ભંતે ! જીવે' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે 'પાવં કમ્મં કિં બંધી' શું ભૂતકાળમા પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થયેલ છે? 'બંધઇ' વર્તમાન કાળમાં તે શું પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? 'બંધિસ્સઇ' અને

इति । 'बंधी बंधइ ण बंधिस्सइ' अबध्नात् सलेश्यो जीवोऽतीतकाले बध्नाति च वर्त्तमानकाले, न भन्त्स्यति अनागतकाले इति द्वितीयो भङ्गः । 'पुच्छा' पृच्छा-प्रश्नः, पृच्छया तृतीयचतुर्थभङ्गावपि उन्नेयौ, तथाहि-अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकौ, इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककोऽबध्नात् पापं कर्म, बध्नाति भन्त्स्यति चानागतकाले अभव्यमाश्रित्य प्रथमः १ । 'अत्थेगइए बंधी-एवं चउभंगो' अस्त्येककोऽबध्नात् एवं चतुर्भङ्गः, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति आसन्नमासन्नभव्यक्षपकत्व माश्रित्य द्वितीयः २ । अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति उपशममोहवत्त-

और क्या वह भविष्यत् काल में भी पाप कर्म का बन्धक होगा ? ऐसा यह लेश्यावाले जीव का कर्मबन्ध के विषय में प्रथम भंग है । द्वितीय भंग इसके विषय में ऐसा हैं-'बंधी, बंधइ, ण बंधिस्सइ' हे भदन्त ! जो जीव लेश्यावाला होता है क्या वह ऐसा होता है कि जिसने पूर्व काल में कर्मबन्ध किया होता है ? वर्तमान में भी वह कर्मबन्ध करता है ? तथा भविष्यत् काल में वह कर्मबन्ध नहीं करेगा ? पृच्छा पद से यहां तृतीय चतुर्थ भंग सूचित हुए हैं इनमें तृतीय भंग इसके विषय में ऐसा है-'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ ३' हे भदन्त ! जो जीव लेश्यावाला होता है क्या वह ऐसा होता है कि जिसने पूर्व काल में पापकर्म का बन्ध किया हो और वह भविष्यत् काल में भी पापकर्म का बन्ध करने वाला होगा, पर वह वर्तमान में पापकर्म का बन्ध नहीं कर रहा है ?, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है-'बंधी, न बंधइ,

શું તે ભવિષ્ય કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળા થશે ? આ રીતે આ લેશ્યાવાળા જીવના કર્મબંધના સંબંધમાં પહેલો ભંગ કહેલ છે.

તેનો બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે. 'બંધી, બંધઇ, ण બંધિસ્સઇ' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે શું તે એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં કર્મબંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે કર્મબંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે કર્મબંધ કરતો નથી ? અહિયાં 'પુચ્છા' એ પદથી ત્રીજો અને ચોથો ભંગ ગ્રહણ કરાયાનું સૂચિત થાય છે. તેમા આના સંબંધમાં ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-'બંધી, ન બંધઇ, બંધિસ્સઇ૩' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે શું એવો હોઈ શકે છે ? કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય ? અને તે ભવિષ્ય કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય ? પરંતુ તે વર્તમાનમાં પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી ? ૩

मानता माश्रित्य तृतीयः ३। अस्त्येककोऽवध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति क्षीण- मोहमाश्रित्य चतुर्थः ४। एवमग्रेऽपि सर्वत्र यथासम्भवं विज्ञेयम्। एवं प्रकारेण सलेश्यजीवविषये चत्वारो भङ्गाः संपादिता भवन्ति शुक्ललेश्यावतां पापकर्म

न बंधिस्सइ' हे भदन्त जो जीव लेश्यावाला होता है क्या वह ऐसा भी होता है जो केवल भूतकाल में ही पापकर्म का बन्धक हुआ, वर्त- मान और भविष्यत् काल में न वह पापकर्म का बन्धक है और न वह पापकर्म का बन्धक होगा ही, इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा! अत्थेगइए बंधी, बंधइ' बंधिस्सइ हां गौतम! कोई-कोई ऐसे भी सलेश्य जीव होते हैं, जो भूतकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुके होते हैं 'वर्तमान काल में भी पापकर्म का बंध करते रहते हैं और भवि- ष्यत् काल में भी वे पापकर्म का बन्ध करने वाले होंगे। ऐसा जीव सलेश्य अभव्य जीव होता है-अतः उसे लेकर यह प्रथम भंग कहा है, द्वितीय भंग-कोई एक सलेश्य जीव ऐसा होता है जो भविष्यत् काल में तो पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा-किन्तु वह भूतकाल में पापकर्म का बन्ध करने वाला हो चुका है और वर्तमान काल में भी वह पापकर्म का बंध करता है आसन्न काल में जिसे क्षपक अवस्था प्राप्त

તેનો ચોથો ભંગ આ પ્રમાણે છે. 'बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યાવાળો હોય છે, તે શું એવો હોય છે કે-જે કેવળ ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે, અને વર્તમાન તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી તેમજ પાપ કર્મનો બંધ કરશે પણ નહિં?

શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હા ગૌતમ! કોઇ કોઇ સલેશ્ય-લેશ્યાવાળા જીવ એવા પણ હોય છે કે જેઓ ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે વર્તમાન કાળમાં પણ તેઓ પાપકર્મનો બંધ કરતા રહે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ પાપકર્મનો બંધ કરવાવાળા થશે એવા જીવો લેશ્યા- વાળા અભવ્ય જીવો જ હોય છે. તેથી તેને ઉદ્દેશીને આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે.

હવે બીજો ભંગ કહેવામા આવે છે-કોઇ એક લેશ્યાવાળો જીવ એવો હોય છે, કે જે ભવિષ્ય કાળમા તો પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે, પરંતુ તેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. અને વર્તમાન કાળમા પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. એવો જીવ નજીકના સમયમાં જેને ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત થવાની છે, એવા ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ૨

बन्धकत्वात्। 'कण्हलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' कृष्णलेश्यः खलु भदन्त! जीवः किं पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात्

होने वाली है ऐसे भव्य जीव को आश्रित करके कहा है, तृतीय भंग भूतकाल में जिस सलेश्य जीव ने पापकर्म का बन्ध किया है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करेगा, पर वर्तमान् में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है-ऐसा यह तृतीय भंग उपशम-मोह में वर्त्तमान सलेश्य जीव की अपेक्षा से कहा गया है तथा-चतुर्थ भंग-जिस सलेश्य जीव ने केवल भूतकाल में ही पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह ऐसा नहीं करता है और न वह भविष्यत् काल में करेगा ही-ऐसा यह भंग क्षीण मोहवाले जीव की अपेक्षा से कहा गया है। इस प्रकार के ये चार भंग सलेश्या जीव के विषय में कहे गये हैं। क्यों कि शुक्ल लेश्यावाले जीव पापकर्म का अबन्धक भी होता है। 'कण्हलेस्सेणं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' हे भदन्त! जो जीव कृष्णलेश्यावाला होता है वह भूतकाल में पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है? वर्तमान काल में वह पापकर्म का बन्ध करता है? भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध करेगा?

હવે ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવે છે-ભૂતકાળમાં જે લેશ્યાવાળા જીવે પાપ કર્મનો બંધ કરેલ છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો થશે. પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. આ પ્રકારનો આ ત્રીજો ભગ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થયેલા લેશ્યાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

હવે ચોથો ભંગ કહે છે-જે લેશ્યાવાળા જીવે કેવળ ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ કરશે નહિં એવો આ ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહકર્મ-વાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. આ રીતે આ ચાર ભંગો લેશ્યાવાળા જીવના સંબંધમાં કહ્યા છે. કેમકે-શુક્લ લેશ્યાવાળા જીવોને પણ પાપ-કર્મનો બંધ હોય છે.

'कण्हलेस्सेणं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी० पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળા હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમા તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ

बध्नाति न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नाम् बध्नाति न भन्त्स्यति इत्येवं क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककः कश्चित् कृष्णलेश्यो जीवः पूर्वकाले पापं कर्म बद्धवान्, वर्तमानकाले बध्नाति पापं कर्म, तथा अनागतकालेऽपि भन्त्स्यति पापकर्मणो बन्धं करिष्यतीत्येवं क्रमेण प्रथमो भङ्गः १, 'अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येककः कश्चित् कृष्णलेश्यो जीवः पापं कर्मातीतकालेऽबध्नात् तथा वर्त्तमानकाले बध्नाति पापं कर्म न भन्त्स्यति, अनागतकाले पापकर्मणो बन्धनं न करिष्यति, इत्येवं क्रमेण द्वितीयो भङ्गः २। कृष्णलेश्यादि पञ्चकयुक्तस्य जीवस्य तु आद्यमेव भङ्गद्वयम् तस्य वर्तमानकालिको

अथवा वह भूतकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है? और वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्धक हो रहा है, तथा भविष्यत् काल में पाप कर्म का बन्धक नहीं होगा? २ भूतकाल में वह पापकर्म का बन्धक हुआ है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्धक नहीं है? भविष्यत् में वह पापकर्म का बन्धक होगा? इत्यादि इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! 'अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' कृष्ण लेश्यावाले जीवों में कोई एक जीव ऐसा भी होता है जो पूर्वकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्धक बन रहा है और भविष्यत् काल में भी पाप कर्म का बन्धक रहेगा १, तथा-इनमें कोई एक जीव ऐसा भी होता है जो भूतकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्धक बना हुआ है, पर भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्धक नहीं होगा २, इस प्रकार कृष्णादि पांच लेश्यावाले जीवों को आदि के ये दो भंग ही होते हैं-कारण

કરવાવાળો થયો છે? અને વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મને બાંધવાવાળો થાય છે? તથા ભવિષ્ય કાળમા પાપ કર્મનો બંધ કરનારો નહિ થાય? આ પ્રમાણેના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'અત્થે-ગઇએ બંધી, બંધઇ, બંધિસ્સઇ' કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા જીવોમાં કોઈ એક જીવ એવો પણ હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, અને વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરશે તથા આમાં કોઇ એક જીવ એવો પણ હોય છે, જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધક થયો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ પાપ કર્મનો બંધક બનેલો છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધક થવાનો નથી. ૨ આ રીતે કૃષ્ણ વિગેરે પાંચે લેશ્યાવાળા જીવને પહેલાના

मोहलक्षण पापकर्मणः क्षय उपशमो वा नास्तीत्येवमन्त्यद्वयाभावः द्वितीयस्तु तस्य संभवति कृष्णादिलेश्यावतो जीवस्य कालान्तरे क्षपकत्वप्राप्तौ न वन्धनं करिष्यतीत्येतस्य भङ्गस्य संभवादिति । 'एवं जाव पम्हलेस्से' एवं कृष्णलेश्या-युक्त जीव इव यावत् पद्मलेश्याविशिष्टजीवपर्यन्तं सर्वत्र ज्ञातव्यम् अत्र याव-त्पदेन नीलादिलेश्यात्रयाणां सङ्ग्रहो भवतीति । 'सव्वत्थपढमबितियभंगा' सर्वत्र प्रथमद्वितीयभङ्गौ कृष्णलेश्यादारभ्य पद्मलेश्यजीवपर्यन्तं प्रथमद्वितीयावेव भङ्गौ ज्ञातव्यौ आद्ययोरेव द्वयोर्भङ्गयोः संभवादिति । 'सुक्कलेस्से जहा सलेस्से तहेव चउ-भंगो' शुक्ललेश्यो यथा सलेश्य स्तथैव तत्र चतुर्भङ्गः यथा सलेश्यजीवानां चत्वारो भङ्गाः कथिताः, तेनैव रूपेण शुक्ललेश्यस्यापि चत्वारो भङ्गा वक्तव्याः, यस्मात्

कि उसको वर्तमान काल में मोह रूप पापकर्म का क्षय या उपशम नहीं होता है। इसलिये आगे के दो भंग-३ तीसरा और ४ चौथा--नहीं होते हैं। द्वितीय भंग उसके इसलिये संभवित होता है कि कृष्णादि लेश्यावाले जीव को कालान्तर में क्षपकत्व की प्राप्ति होने पर उसे पाप कर्म का वन्ध नहीं होगा। 'एवं जाव पम्हलेस्से' कृष्णलेश्या वाले जीव के जैसे ही यावत् पद्मलेश्या वाले जीव तक ऐसा ही कथन जानना चाहिये, अतः इस कथन के अनुसार 'सव्वत्थ पढमबितिय भंगा' कृष्णलेश्यावाले जीव से लगाकर पद्मलेश्यावाले जीव तक सर्वत्र प्रथम और द्वितीय ये दो भंग ही होते हैं। 'सुक्कलेस्से जहा सलेस्से तहेव चउ भंगो' शुक्ललेश्यावाले जीव में सामान्यलेश्यावाले जीव के जैसे चार भंग होते हैं-ऐसा जानना चाहिये, क्यों कि

આ બે ભંગ જ હોય છે. કારણ કે-તેને વર્તમાન કાળમાં મોહરૂપ પાપ કર્મનો ક્ષય અથવા ઉપશમ થતો નથી. તેથી પછીના બે ભંગ એટલે કે ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો થતા નથી.

બીજો ભંગ તેને સંભવિત થવાનું કારણ એ છે કે-કૃષ્ણ વિગેરે લેશ્યાવાળા જીવને કાલાન્તરમાં ક્ષપકપણાની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તેને પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. 'एव जाव पम्हलेस्से' કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવના કથન પર્યન્ત આ પ્રમાણેનું જ કથન સમજવું. તેથી આ કથન પ્રમાણે-'सव्वत्थ पढमबितियभंगा' કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવથી લઈને પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ સુધી બધે જ પહેલો અને બીજો આ બે ભંગો જ થાય છે. 'सुक्कलेस्से जहा सलेस्से तहेव चउभंगो' શુકલલેશ્યાવાળા જીવમાં સામાન્ય લેશ્યાવાળા જીવના કથન પ્રમાણે ચાર ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું. કેમકે-શુકલ લેશ્યાવાળા જીવમાં પાપકર્મનું અબંધકપણું પણ છે.

शुक्ललेश्यजीवस्य पापकर्मणोऽबन्धकत्वमप्यस्तीति। 'अलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' अलेश्यो-लेश्यारहितो जीवः खलु भदन्त! किं पापं कर्म अवध्नाति बध्नाति भन्त्स्यति १ अवध्नात् पापकर्म, न बध्नाति, भन्त्स्यति २, पापं कर्म अवध्नाति बध्नाति, न भन्त्स्यति ३, पापं कर्म अवध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति इत्येवं क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' अवध्नात् पापं कर्म अलेश्यः जीवो न बध्नाति वर्त्तमानकाले, तथा न भन्त्स्यति अनागतकाले, लेश्यारहितः खलु अयोगी केवली तस्य च चतुर्थ एव भङ्गो भवति लेश्याया अभावे बन्धकत्वाभावात्

शुक्ललेश्यावाले जीव में पापकर्म की अबन्धकता भी है। 'अलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' हे भदन्त जो जीव लेश्या रहित होता है-उसके द्वारा पूर्व काल में क्या पापकर्म का बन्ध किया गया होता है? वर्तमान में वह क्या पाप कर्म का बन्ध करता है? तथा-भविष्यत् में वह पापकर्म का बन्ध करेगा क्या? अथवा-अतीत काल में क्या उसने पापकर्म का बन्ध किया होता है? वर्तमान में क्या वह पापकर्म का बन्ध करता है? भविष्यत् काल में क्या वह पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा अथवा भूतकाल में क्या उसने पापकर्म का बन्ध किया है? वर्तमान में वह पापकर्म का क्या बन्ध नहीं करता है? भविष्यत् काल में क्या वह पापकर्म का बंध करेगा? अथवा-वह क्या भूतकाल में पापकर्म का बंधक हुआ है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्धक क्या नहीं होता है? और भविष्यत् काल में भी क्या वह पापकर्म का बन्धक नहीं होगा? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'बंधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' हे गौतम! जो जीव लेश्या रहित होता है-वह भूतकाल में तो पापकर्म का बन्धक हुआ है, पर वर्तमान काल

'सलेस्से णं भंते! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ લેશ્યા સહિત હોય છે, તેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? ૨ અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે? અથવા-ભૂતકાળમાં તેણે પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે? વર્તમાનમાં શું તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યકાળમાં શું તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે? અથવા તે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધક થયો છે? વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બન્ધક શું નથી થતો? અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધક નહીં થાય? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'બંધી ન બંધઇ ન બંધિસ્સઇ' હે ગૌતમ! જે જીવ લેશ્યા સહિત હોય છે,

न प्रथमद्वितीयतृतीयभङ्गा भवन्ति किन्तु चरम एव भङ्गो भवतीत्यतो भगवता चतुर्थभङ्गस्यैव अनुमतिर्दत्तेति भावः, इति द्वितीयम् लेश्याद्वारम् २।

अथ तृतीयं पाक्षिकद्वारमाह-'कण्हपक्खिए णं भंते! जीवे पाव कम्मं पुच्छा 'कृष्णपाक्षिकः खलु भदन्त! जीवः पापं कर्म पृच्छा, हे भदन्त! कृष्णपाक्षिको जीवः किं पापं कर्म अवध्नात् अतीतकाले, वर्तमानकाले किं बध्नाति, अनागतकाले भन्त्स्यति १, अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति, ४, इत्येवं क्रमेण चतु-

---

में और भविष्यत् काल में वह न पापकर्म का बन्धक होता है और न होगा ही। ३ तीसरा पाक्षिक द्वार-'कण्हपक्खिए णं भंते! जीवे पावं कम्मं पुच्छा' हे भदन्त! कृष्णपाक्षिक जो जीव है वह क्या भूतकाल में पापकर्म का बंधक हुआ है? वर्तमान में क्या वह पापकर्म का बन्धक होता है? भविष्यत् काल में क्या वह पापकर्म का बन्धक होगा?१, अथवा-वह भूतकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है, वर्तमान में वह पापकर्म का बन्धक होता है? भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्धक नहीं होगा? (२) अथवा वह भूतकाल में पापकर्म का बंधक था, वर्त्तमान काल में पापकर्म का बंधक नही है और भविष्यत्काल में पापकर्म का बंधक होगा? (३) अथवा-क्या वह भूतकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्धक नहीं है? और क्या वह भविष्यत् काल में भी पापकर्म का बन्धक नहीं होगा? (४) इस

તે ભૂતકાળમાં તો પાપ કર્મનો બંધ કરનારો થયો છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થતો નથી અને થશે પણ નહીં.

'कण्हपक्खिए णं भंते! जीवे पावं कम्मं पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ કૃષ્ણપાક્ષિક છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ થયો છે? અને વર્તમાન કાળમાં શું તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં શું પાપ કર્મનો બંધ કરશે? ૧ અથવા તે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થયો છે, અથવા વર્તમાન કાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કરનાર થાય છે? અથવા ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરનાર નહીં થાય? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં જ પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે? અથવા વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બન્ધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મને બાંધનારો થયો હતો? વર્તમાનમાં પાપ કર્મનો બંધક તે નથી? અને ભવિષ્યમાં પાપ કર્મનો બંધક નહીં થાય? ૪ આ

भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी० पढमबितियभंगा' अस्त्येककोऽबध्नात्० प्रथमद्वितीयभङ्गौ, हे गौतम ! कश्चित् कृष्णपाक्षिकोऽबध्नात् पापं कर्म पूर्वकाले, वर्त्तमानकाले बध्नाति तथा अनागतकालेऽपि भन्त्स्यति १, कश्चित् कृष्णपाक्षिकः अबध्नात्, बध्नाति वर्त्तमानकाले, न भन्त्स्यति चानागतकाले, तत्र यस्य जीवस्य अर्द्धपुद्गलपरावर्त-कालादधिकः संसारो वर्त्तते स कृष्णपाक्षिकः, तस्य कृष्णपाक्षिकस्याद्यमेव भङ्ग-द्वयं भवति। तस्य वर्त्तमानकाले पापकर्मणो बन्धाभावात्। 'सुक्कपक्खिएणं भंते !

प्रकार से वह कृष्णपाक्षिक जीव के सम्बन्ध में चार भंगों वाला प्रश्न है। इसके, उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'अत्थेगइए बंधी० पढम बितिय भंगा' हे गौतम ! कृष्णपाक्षिक जीवों में से कोई एक जीव ऐसा होता है जिसने पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध किया होता है वर्तमान काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करता रहता हैं और भविष्यत् काल में भी पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है। ऐसा यह प्रथम भंग यहां होता है। तथा-कोई एक कृष्णपाक्षिक जीव ऐसा भी होता है, कि जिसके द्वारा भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करता रहता है, पर अना-गत काल में वह पापकर्म का बन्धक नहीं होता है, जिस जीव का अर्धपुद्गल परावर्त काल से अधिक संसार काल बाकी होता है, वह कृष्णपाक्षिक जीव है। ऐसे इस कृष्णपाक्षिक जीव के आदि के पूर्वो-

રીતે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમ-સ્વામીએ પૂછેલ છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अत्थेगइए बंधी० पढम बितिय भंगा' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણપાક્ષિક જીવોમાંથી કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે પૂર્વ કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે, એ પ્રમાણે આ પહેલો ભંગ અહિયાં થાય છે. ૧

તથા-કોઈ એક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો પણ હોય છે કે-જેનાથી ભૂત-કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, પરંતુ અનાગત-ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. જે જીવનો અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તથી વધારે સંસાર કાળ બાકી રહેલો હોય છે. તે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ કહેવાય છે, એવા આ

जीवे पुच्छा' शुक्लपाक्षिकः खलु भदन्त ! जीवः पृच्छा, हे भदन्त ! शुक्लपाक्षिको जीवः पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १,' अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति, ३, अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति इति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'चउभंगो भाणियव्वो' चतुर्भङ्गो भणितव्यः, यस्यार्द्धपुद्गलपरावर्त्ता·

क्त दो ही भंग होते हैं, क्यों कि वर्तमान काल में उसमें पाप कर्म की अबन्धकता नहीं है ।

'सुक्कपक्खिए णं भंते ! जीवे पुच्छा' हे भदन्त ! जो जीव शुक्ल·पाक्षिक होता है उसमें इन पूर्वोक्त भंगों में से कितने भंग होते हैं ? क्या वह पूर्व काल में पाप कर्म का बन्धक हुआ है ? वर्तमान काल में क्या वह पापकर्म का बन्ध करता रहता है ? और क्या वह भवि·ष्यत् काल में भी पापकर्म का बन्धक होगा ? अथवा-भूतकाल में उसने पापकर्म का बन्ध किया हैं ? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध कर रहा है ? भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा ? अथवा-भूतकाल में उसने पापकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है ? भविष्यत् में वह पाप कर्म का बन्ध करेगा ? अथवा-भूतकाल में वह पापकर्म का बन्ध करने वाला रहा है , वर्तमान में और भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्धक नही होता है और न होगा ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे

કૃષ્ણુપાક્ષિક જીવને આદિના પૂર્વોક્ત બે જ ભંગો હોય છે. કેમકે વર્તમાન કાળમાં તેમાં પાપ કર્મનું અબંધકપણું નથી.

'सुक्कपक्खिए णं भंते ! जीवे पुच्छा' હે ભગવન્ જે જીવ શુક્લપાક્ષિક હોય છે, તેને આ પૂર્વોક્ત ભંગો પૈકી કેટલા ભંગો હોય છે ? શું તે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધક થયો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે ? અને શું ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો હતો ? તથા વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરી રહ્યો છે ? અને અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાવાળો રહ્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે નહીં ?

दधिकः संसारकालो नास्ति परन्तु अर्द्धपुद्गलपरावर्तकालस्य मध्ये एव सिद्धिं यास्यति स शुक्लपाक्षिको जीवः, तस्य चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति। तत्र पापं कर्म अबध्नात् अतीतकाले, वर्त्तमानकाले पापं कर्म बध्नाति, तथाऽनागतकाले पाप-कर्मबन्धं करिष्यतीति प्रथमो भङ्गः प्रश्नसमयापेक्षया अनन्तर-अव्यवहित भविष्य-त्समयमाश्रित्य भवतीतिज्ञेयम्। अबध्नाति न भन्त्स्यतीति द्वितीयो भङ्गः पश्चा-दव्यवहितभविष्यत्समये क्षपकत्वप्राप्त्यपेक्षयाऽवगन्तव्य इति २। अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीति तृतीयो भङ्गः यो हि मोहनीयकर्मण उपशमं कृत्वा तदनन्तरं

गौतम ! 'चउभंगो भाणियव्वो' शुक्लपाक्षिक के सम्बंन्ध में पापकर्म बन्ध को लेकर त्रिकाल विषयक चारों भंग यहां कहना चाहिये, जिस जीव का अर्धपुद्गल परावर्तकाल से अधिक संसार काल नहीं होता है वह जीव शुक्लपाक्षिक है। ऐसा वह जीव अर्धपुद्गल परावर्तक के बीच में ही सिद्धि गति को प्राप्त कर लेता है। ऐसा वह जीव पूर्वकाल में पापकर्म का बन्धक रहा है, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता रहता है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है। जिसे क्षपकत्व की अवस्था प्राप्त होने वाली है ऐसा जो शुक्लपाक्षिक जीव है उसके द्वारा भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया होता है, वह वर्तमान में भी पापकर्म का बन्ध करता है। पर हां भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है। तथा-जिस शुक्लपाक्षिक जीव का मोह उपशम हो गया है ऐसा वह

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'चउभंगो भाणियव्वो' શુકલપાક્ષિકના સંબંધમાં પાપ કર્મના બંધના વિષયમાં ત્રણે કાળ સંબંધી ચારે ભંગો અહિયાં સમજવા જોઇએ. જે જીવને અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળથી વધારે સંસાર કાળ હોતો નથી તે જીવ શુકલપાક્ષિક કહેવાય છે. એવો તે જીવ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળની વચમાં જ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરી લેતો હોય છે તેવો જીવ પૂર્વકાળમા પાપ કર્મનો બંધક રહેલ છે, વર્તમાનમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરનારો હોય છે. જેને ક્ષપકપણાની અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા જે શુકલપાક્ષિક જીવ છે, તેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. તે વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા-જે શુકલપાક્ષિક જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આરોહણ થઈ ગયેલ છે, એવો તે શુકલપાક્ષિક જીવ જ્યારે શ્રેણીથી

श्रेणितः प्रपतितो भवेत्तदपेक्षयाऽयं तृतीयो भङ्गोऽवगन्तव्यः ३। अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति, इति चतुर्थो भङ्गः क्षपकत्वापेक्षया ज्ञातव्य स्तदेवं शुक्ल-पाक्षिकस्य चत्वारो भङ्गा भवन्तीति, अतएवाह–'चउभंगो भाणियव्वो' इति। ननु कृष्णपाक्षिकस्य 'न बंधिस्सइ' एतदंशस्यासंभवत्वेऽपि एतदंशात्मको द्वितीयो भङ्गोऽत्र स्वीकृत स्तर्हि–शुक्लपाक्षिकस्य 'न बंधिस्सइ' इति पूर्वोक्तांशस्यावश्य-म्भावात् 'बंधिस्सइ' इत्यंशात्मकः प्रथमो भङ्गः कथं घटते ? इत्यत्र शृणु– शुक्ल-

शुक्लपाक्षिक जीव जब श्रेणी से पतित हो जाता है तब वह पाप कर्म का बन्धक हो जाता है, अतः ऐसे जीव द्वारा भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया होता है पर वर्तमान समय में जब कि वह चारित्र मोहनीय का उपशम कर उपशम श्रेणी पर मौजूद है तबतक पाप-कर्म का बन्धक नहीं है, हां जब उपशमित मोहनीय की प्रकृति का उदय होने पर उसका पतन होता है तो वह फिर से पापकर्म का बन्धक हो जाता है। चतुर्थ भंग क्षपक की अपेक्षा से है। इस प्रकार से यहां चार भंग बनते हैं, इसीलिये सूत्रकार ने 'चउभंगो भाणिय-व्वो' ऐसा सूत्रपाठ कहा है।

शंका–कृष्णपाक्षिक के द्वितीय भंगान्तर गत 'न बंधिस्सइ' यह अंश असंभवित है फिर भी उसे यहां स्वीकार किया गया है तो शुक्लपाक्षिक के 'न बंधिस्सइ' यह अंश अवश्यंभावी है तो ऐसी स्थिति में 'बंधिस्सइ' इस अंशवाला प्रथम भंग वहां कैसे घटित हुआ है?

પતિત થઈ જાય છે. ત્યારે તે પાપ કર્મને બન્ધક થઈ જાય છે, તેથી એવા જીવ દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે. પરંતુ વર્તમાન સમયમાં કે જ્યારે તે ચારિત્રમોહનીય કર્મનું ઉપશમન કરીને ઉપશમ શ્રેણી પર રહેલ છે, એવો તે જીવ પાપ કર્મનો બંધક હોતો નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ થયેલા મોહનીય કર્મની પ્રવૃત્તિનો ઉદય થાય ત્યારે તેનું પતન થાય છે. તો ફરીથી તે પાપ કર્મનો બંધક થઈ જાય છે. ચોથો ભંગ ક્ષપકની અપેક્ષાથી કહેલ છે. એ રીતે અહિયાં શુકલ પાક્ષિકના સંબંધમાં ચાર ભંગો બને છે તેથી સૂત્રકારે 'चउभंगो भाणियव्वो' એ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે.

શંકા—કૃષ્ણપાક્ષિકના બીજા ભંગાન્તરમાં રહેલ 'न बंधिस्सइ' આ અંશ અસંભવિત છે, તો પણ તેને અહિયાં સ્વીકારેલ છે. તો શુકલપાક્ષિકના 'न बंधिस्सइ' આ અંશ અવશ્ય છે જ તો આ સ્થિતિમાં 'बंधिस्सइ' આ અંશવાળો પહેલો ભંગ ત્યાં કેવી રીતે ઘટે છે?

पाक्षिकस्य प्रथमसमयानन्तरमव्यवहितभविष्यत्समयापेक्षया घटते, कृष्णपाक्षिकस्य च तत्पश्चाद्व्यवहितभविष्यत्समयापेक्षया घटते, इति पूर्वं प्रदर्शितमेवेति । चतुर्थं दृष्टिद्वारमाह-'सम्मदिट्ठी णं चत्तारि भंगा' सम्यग्दृष्टीनां चत्वारो भङ्गाः-अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति इतीमे

उत्तर--शुक्लपाक्षिक के प्रथम समय से अनन्तर ही अव्यवहित भविष्यत् समय की अपेक्षा से प्रथम भंग घटित होता है तथा-द्वितीय भंग कृष्णपाक्षिक के प्रथम समय के बाद व्यवहित भविष्यत् काल की अपेक्षा से घटित होता है । यह बात पहिले प्रकट वहीं कर दी गई है। ४ दृष्टिद्वार-'सम्मदिट्ठीणं चत्तारि भंगा' सम्यग्दृष्टियों के चारों ही भंग होते हैं क्योंकि सम्यग्दृष्टि ने पूर्व में पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता रहता है और भविष्यत् में भी वह पापकर्म का बंध करेगा, तथा सम्यग्दृष्टीयों में कोई सम्यग्दृष्टि जीव ऐसा भी होता है कि जिसने पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध किया है और वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता रहता है पर भविष्यत् काल में वह पापकर्म का वन्ध नहीं करेगा २ तीसरे प्रकार का सम्यग्दृष्टि जीव ऐसा होता है जिसने पूर्वकाल में पापकर्म का बंध किया है तथा वर्तमान काल में जो पापकर्म का बन्ध नहीं कर रहा है, भविष्यत् काल में पापकर्म का बंध करेगा ३ तथा कोई सम्यग्दृष्टि जीव

ઉત્તર—શુકલ પાક્ષિકના પહેલા સમય પછી જ અવ્યવહિત (અંતર વગર) ભવિષ્ય સમયની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ ઘટે છે. તથા બીજો ભંગ કૃષ્ણ પાક્ષિકના પહેલા સમય પછી વ્યવધાનવાળા ભવિષ્ય કાળની અપેક્ષાથી ઘટિત થાય છે. આ વાત પહેલાં પ્રગટ કરી જ છે.

'सम्मदिट्ठीणं चत्तारि भंगा' સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાઓને ચારે ભંગો થાય છે. કેમકે-સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવે પહેલાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિયોમાં કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ એવો પણ હોય છે. કે જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે, અને વર્તમાનમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ૨ ત્રીજા પ્રકારનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે. ૩ તથા કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ

भङ्गा भवन्ति शुक्लपाक्षिकस्येव । 'मिच्छादिट्ठी णं पढमबितिया भंगा' मिथ्यादृष्टीनां प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकौ ज्ञातव्यौ मिथ्यादृष्टेर्वर्त्तमानकाले मोहकर्मणो भावेन अन्त्यद्वयभङ्गभावादिति । 'सम्मामिच्छादिट्ठी णं एवं चेव' सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम् एवमेव-मिथ्यादृष्टिवदेव आद्यावेव द्वौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ नतु तृतीयचतुर्थौ अत्रापि स एव हेतुरिति ४ । 'नाणीणं चत्तारि भंगा' ज्ञानिनां चत्वारोऽपि भंगा ज्ञातव्याः

ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में ही पापकर्म का बन्ध किया है वर्तमान में जो पापकर्म का बंध नहीं करता है और न भविष्यत् काल में ही वह पापकर्म का बन्ध करेगा, इस प्रकार शुक्लपाक्षिक के जैसे ही यहां चार भंग होते हैं ।

'मिच्छादिट्ठीणं पढमबितिया' मिथ्यादृष्टि जीवों के प्रथम और द्वितीय ऐसे दो भंग होते हैं । जैसे 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १ अबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति' । मिथ्यादृष्टि जीव के वर्तमानकाल में मोह के सद्भाव से ये आदि के दो भंग हुए हैं अन्त के दो भंग नहीं हुए हैं 'सम्मामिच्छादिट्ठीणं एवं चेव' मिश्रदृष्टि वाले जीवों के आदि के दो ही भंग होते हैं तृतीय और चतुर्थ ये अन्त के दो भंग नहीं होते हैं-क्यों कि उसको वर्तमान काल में मोह कर्म का सद्भाव रहता है । '५ ज्ञानद्वार-'नाणीणं चत्तारि भंगा' ज्ञानी जीवों के चार भंग होते हैं

એવા હોય છે કે-જેણે પહેલાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં જે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે નહિં આ પ્રમાણે શુકલપાક્ષિકના કથનની જેમજ અહિયાં પણ ચાર ભંગો થાય છે.

'મિચ્છાદિટ્ઠીણં પઢમબિતિયા' મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે. જેમકે-'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति' મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવોને વર્તમાન કાળમાં મોહના સદ્ભાવમાં આ આદિના બે ભંગો થાય છે. અંતના બે ભંગો થતા નથી. તેમ સમજવું.

'સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠીણ एवं ચેવ' મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવોને આદિના બે જ ભંગો થાય છે. ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો થતા નથી. કેમકે-તેને વર્તમાન કાળમાં મોહનીય કર્મનો સદ્ભાવ રહે છે.

'नाणीणं चत्तारि भंगा' જ્ઞાની જીવોને ચારે ભંગો હોય છે, જેમ કે-

अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति इत्याकारकाः ४। पञ्चमज्ञानद्वारमाह-'आभिणिबोहियनाणीणं जाव मणपज्जवनाणीणं चत्तारि भंगा' आभिनिबोधिकज्ञानिनां यावत् मनःपर्यवज्ञानिनामुपरोक्ताश्चत्वारो भङ्गा ज्ञातव्याः, अत्र यावत्पदेन श्रुतावधिज्ञानिनोः संग्रहो भवति, तथा च एतेषां चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति इति। 'केवलनाणीणं चरमो भंगो जहा अलेस्साणं' केवलज्ञानिनां चरमः-अन्तिमो भङ्गो यथा अलेश्यजीवानां कथितः केवलज्ञानिनां वर्त्तमानकाले अनागतकाले च बन्धाभावेन अबध्नात् पापं कर्मातीतकाले, न बध्नाति वर्तमानकाले, न भन्त्स्यति चानागतकाले, इत्याकारक चतुर्थभङ्गस्यैव सद्भावः, अतीतकालिकबन्धं विमुच्य तेषां वर्त्तमानभविष्यत्कालिकबन्धाभावात् ५।

जैसे-अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' ४। ये चार भंग सामान्य ज्ञानी की अपेक्षा से है-विशेष ज्ञानी की अपेक्षा से भंग इस प्रकार से होते हैं-'आभिणिबोहियणाणीणं जाव मणपज्जवनाणीणं चत्तारि भंगा' आभिनिबोधिक ज्ञानी से लेकर मनःपर्यव ज्ञानी तक के जीवों के ४ चारों ही भंग होते हैं। यहां यावत् पद से-श्रुतज्ञानी और अवधिज्ञानी इन दो ज्ञानियों का संग्रह हुआ है। तथा-'केवलनाणीणं चरमो भंगो जहा अलेस्साणं' जो केवल ज्ञानी जीव हैं उनके अलेश्य जीवों के जैसे केवल एक अन्तिम भंग ही होता है। क्यों कि केवल ज्ञानी को वर्तमान समय में और भविष्यत् समय में पापकर्म का बन्ध नहीं होता है। भूतकाल में ही

'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१' अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' આ ચારે ભંગો સામાન્ય જ્ઞાનીઓની અપેક્ષાથી કહ્યા છે વિશેષ જ્ઞાનીઓની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે ભંગો થાય છે. 'आभिणिबोहियनाणीणं जाव मणपज्जवनाणीणं चत्तारि भगा' આભિનિબોધિક જ્ઞાનીથી લઈને મનઃપર્યવ જ્ઞાની સુધીના જીવોને ચારે ભંગો હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી-મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અને અવધિજ્ઞાની આ જ્ઞાનીઓનો સંગ્રહ થયો છે. 'केवलनाणीणं चरमो भगो जहा अलेस्साणं' જે કેવળજ્ઞાની જીવ હોય છે, તેને અલેશ્ય જીવોની જેમ કેવળ એક છેલ્લો ભંગ જ હોય છે, કેમકે-કેવળજ્ઞાનીને વર્તમાન સમયમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. ભૂતકાળમાં જ તેને પાપ કર્મનો બંધ થયેલ હોય છે.

षष्ठमज्ञानद्वारमाह–'अन्नाणीणं पढमबितिया' अज्ञानिनां प्रथमद्वितीयौ, अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति इत्याकारकौ द्वौ एव भङ्गौ भवत इति। 'एवं मइ अन्नाणीणं सुय अन्नाणीणं विभंगनाणीणं वि' एवम-ज्ञानिनामिव मत्यज्ञानिनां श्रुताज्ञानिनां विभङ्गज्ञानिनामपि प्रथमद्वितीयावेव भङ्गौ ज्ञातव्याविति ६। सप्तमं संज्ञाद्वारमाह–'आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परि-ग्गहसन्नोवउत्ताणं पढमबितिया' आहारसंज्ञोपयुक्तानां यावत् परिग्रहसंज्ञोप-युक्तानां प्रथमद्वितीयभङ्गौ आहारादि संज्ञोपयोगकाले क्षपकत्वोपशमकत्वयोर-भावात् चत्वारो भङ्गा न भवन्ति किन्तु आद्यावेव द्वौ भवत इति। 'नोसन्नोव-उत्ताणं चत्तारि' नोसंज्ञोपयुक्तानां चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति नोसंज्ञोपयुक्ता

उसको पापकर्म का बन्ध हुआ होता है। ६ अज्ञानद्वार–'अन्नाणीणं पढमबितिया' अज्ञानी जीवों के प्रथम और द्वितीय ये दो ही भंग होते हैं–अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति २, 'एवं मइ अन्नाणीणं सुयअन्नाणीणं विभंगनाणीणं वि' इसी प्रकार से मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी और विभंगज्ञानी जीवों के भी ये आदि के दो ही भंग होते हैं। '७ संज्ञाद्वार' 'आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परि-ग्गहसन्नोवउत्ताणं पढमबितिया' आहार संज्ञोपयुक्त जीवों को यावत् परिग्रह संज्ञोपयुक्त जीवों को आदि के दो ही भंग होते हैं–क्यों कि आहारादिसंज्ञोपयुक्त काल में क्षपकता या उपशमकता का अभाव रहता है, इसी कारण यहां पर चार भंग नहीं कहे गये हैं। 'नो सन्नोव उत्ताणं चत्तारि' जो जीव नोसंज्ञोपयुक्त हैं–आहार आदि में आस-

---

'अन्नाणीणं पढमबितिया' અજ્ઞાની જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात, बध्नाति न भन्त्स्यति२ 'एवं मइ अन्नाणीणं सुय अन्नाणीण विभंगनाणीणं वि' એજ પ્રમાણે મતિ અજ્ઞાનવાળા, શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા અને વિભંગજ્ઞાનવાળા જીવોને પણ પહેલા બે ભંગો જ હોય છે. 'आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्गहसन्नोवउत्ताणं जाव पढमबितिया' આહાર સંજ્ઞોપયુક્ત જીવોને યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવોને પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. કેમકે આહાર વિગેરે સંજ્ઞાના ઉપયોગ કાળમાં ક્ષપકપનો અથવા ઉપશમપણાનો અભાવ રહે છે. એજ કારણથી અહિયાં ચાર ભંગો કહ્યા નથી.

'नो सन्नोवउत्ताणं चत्तारि' જે જીવનો સંજ્ઞોપયુક્ત છે, આહાર વિગેરેમાં આસક્તિ વિનાના છે, તેઓને ચારે ભંગો હોય છે. કેમકે તેઓને ક્ષપકપણું

आहारादिषु आसक्तिवर्जिताः तेषां च चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति क्षपणोपशम-संभवादिति ७। अष्टमं वेदद्वारमाह-'सवेदगाणं पढमबितिया' सवेदकानां प्रथम द्वितीयभङ्गौ वेदोदये सति क्षपणोपशमौ न स्यातामिति अत आद्यद्वयमेवेति। 'एवं इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा वि' एवं स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदका नपुंसकवेदका अपि, एतेषामपि आद्यावेव द्वौ भवत इति। 'अवेयगाणं चत्तारि' अवेदकानां वेदरहितानां चत्वारोऽपि भंगा भवन्ति स्वकीये वेदे उपशान्ते सति बध्नाति, भन्त्स्यति च मोहनीयं पापं कर्म, यावत्सूक्ष्मसंपरायचारित्रप्राप्ति र्न भवति तावदिति। ततः प्रपतितो वा भन्त्स्यति इत्येवं प्रथमो भङ्गः। तथा वेदे

क्ति से रहित हैं-उनको चारों ही भंग होते हैं। क्योंकि उनमें क्षपणा और उपशमना का संभव होता है। '८ वेदद्वार-'सवेदगाणं पढम-बितिया' जो जीव वेदसहित हैं उनके भी प्रथम और द्वितीय ऐसे दो भंग होते हैं, क्यों कि वेदोदय में क्षपणा और उपशमना ये नहीं होते हैं। 'एवं इत्थिवेयगा, पुरिसवेयगा, नपुंसगवेयगा वि' इसी प्रकार से स्त्रीवेद वालों के पुरुषवेद वालों के और नपुंसक वेदवालों के भी आदि के दो ही भंग होते हैं, 'अवेयगाणं चत्तारि' अवेदकों के चारों ही भंग होते हैं-क्यों कि वेद रहित जीव अपनावेद उपशान्त हो जाने पर मोहनीयरूप पाप कर्म को जब तक उसे सूक्ष्मसंपराय चारित्र की प्राप्ति नहीं होती है तब तक बांधता है, और आगे भी वह उसे बांधेगा, अथवा श्रेणी से पतित हो जाने पर वह बांधेगा। ऐसा प्रथम भंग यहां है। और जब वेद क्षीण हो जाता है तब भी यह पापकर्म

અને ઉપશમપણાનો સંભવ હોય છે 'सवेदगाण पढमबितिया' જે જીવ સવેદ-વેદસહિત હોય છે, તેઓને પણ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે. કેમકે-વેદના ઉદય કાળમાં ક્ષપકપણું અને ઉપશમપણું એ બન્ને હોતા નથી.

'एवं इत्थिवेयगा, पुरिसवेयगा, नपुसकवेयगा वि' એજ પ્રમાણે સ્ત્રીવેદ-વાળાઓને, પુરૂષવેદવાળાઓને અને નપુંસકવેદવાળાને પણ પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. 'अवेयगाणं चत्तारि' અવેદકોને ચારે ભંગો હોય છે. કેમકે વેદરહિત જીવ પોતાનો વેદ ઉપશાંત થઈ જાય ત્યારે મોહનીય રૂપ પાપકર્મને જ્યાં સુધી તેને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી બાંધે છે. અને આગળ-ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. અથવા શ્રેણીથી પતિત થયા પછી તે પાપકર્મ બાંધશે. એ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ છે. ૧

અને જ્યારે વેદ ક્ષીણ થઈ જાય છે, તો પણ તે પાપ કર્મ બાંધે છે,

क्षीणे बध्नाति, सूक्ष्मसंपरायावस्थायां च न भन्त्स्यतीत्येवं द्वितीयो भङ्गो भवति २। तथोपशान्तवेदः सूक्ष्मसंपरायावस्थाया न बध्नाति प्रपतितस्तु भन्त्स्यति इति तृतीयभङ्गः ३। तथा क्षीणे वेदे सूक्ष्मसंपरायादिगुणस्थानेषु न बध्नाति न वा अनागतकाले भन्त्स्यतीत्येवं क्रमेण चतुर्थो भङ्गः ४। तदेवं चत्वारोऽपि भङ्गाः अवेदकानां संभवन्ति अबध्नादितिविशेषणं तु सर्वत्रापि ज्ञातव्यमिति (८) नवमं कषायद्वारमाह-'सकसाई णं चत्तारि' सकषायिनाम्-कषायवतां जीवानाम् चत्वारो भङ्गा भवन्ति तत्र अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीति प्रथमो भङ्गः, अभव्यस्य भवति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीति द्वितीयो भङ्गो भव्यस्य

बांधता है पर सूक्ष्मसंपराय अवस्था में वह नहीं बांधता है इस प्रकार से द्वितीय भंग यहां घटित होता है। तथ-उपशान्तवेद वाला सूक्ष्मसंपराय अवस्था में पापकर्म का बन्ध नहीं करता है, पर जब वह उपशम श्रेणी से पतित हो जाता है तो बांधने लगता है। अतः तृतीय भंग बन जाता है। तथा-वेद के क्षीण होने पर सूक्ष्मसंपराय आदि गुणस्थानों में वह पापकर्म नहीं बांधता है और आगे भी वह उसे नहीं बांधेगा इस प्रकार से चतुर्थ भंग यहां बन जाता है। ये चार भंग अवेदकों के होते हैं 'अबध्नात्' यह विशेषण तो सर्वत्र जानना चाहिये नववां कषाद्वार-'सकसाई णं चत्तारि' जो जीव कषाय सहित हैं उनके भी चारों भंग होते हैं। (१) भूतकाल में बांधा है' वर्त्तमान में बांधता है और आगे भविष्यत्काल में भी बांधेगा, यह कषाय सहित अभव्य की अपेक्षा से प्रथम भंग है। (२) भूतकाल में बांधा है, वर्त्तमान में

પરંતુ સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થામાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતે આ બીજો ભંગ કહેલ છે. તથા-ઉપશાંત વેદવાળા સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થામાં પાપકર્મનો બંધ કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થાય છે. તો તે પાપકર્મ બાંધવા લાગે છે તે રીતે ત્રીજો ભંગ પણ બની જાય છે. તથા-વેદના ક્ષીણ થવાથી સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાનોમાં આ પાપકર્મનો બંધ થતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે આ રીતે અહિયાં ચોથો ભંગ કહ્યો છે આ ચાર ભંગો અવેદકોને થાય છે.

'अबध्नात्' આ વિશેષણ તો બધે જ સમજવું. કષાયદ્વાર-'सकसाईणं चत्तारि' જે જીવ કષાય સહિત હોય છે, તેઓને પણ ચારે ભંગો હોય છે. (૧) ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરે છે.

आसन्नमाप्तव्यमोक्षस्य भवति, अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीति तृतीयो भङ्गः, मोहोपशमकस्य भवति, अबध्नात् न भन्त्स्यति इति चतुर्थो भङ्गः क्षपकसूक्ष्म संपरायस्य भवतीत्येवं क्रमेण कषायवतां चत्वारोऽपि भङ्गाः सम्भवन्तीति। 'कोह कसाई णं पढमबितिया भंगा' क्रोधकषायिणां प्रथमद्वितीयभङ्गौ, अत्र प्रथमो भङ्गोऽभव्यस्य ज्ञातव्यः, तथा द्वितीयभङ्गो भव्यविशेषस्य ज्ञातव्यः, तृतीयचतुर्थ- भङ्गौ तु अत्र न संभवतः वर्त्तमानकाले अबन्धकत्वस्याभावादिति। 'एवं माण- कसाइस्स वि मायाकसाइस्स वि' एवं क्रोधकषायिवदेव मानकषायिणोऽपि माया-

---

बांधता है किन्तु भविष्यत् में नहीं बांधेगा, यह द्वितीय भंग आसन्न प्राप्त होने वाली है मुक्ति जिसे ऐसे भव्य कषायसहित जीव की अपेक्षा से है। (३) भूतकाल में बांधा है, वर्तमान में नहीं बांधता है, और भविष्यत् में बांधेगा, यह तीसरा भंग उपशम मोह की अपेक्षा से है' और (४) भूतकाल में बांधा है वर्तमान में नहीं बांधता है, भविष्यत् में भी नहीं बांधेगा, यह चतुर्थ भंग क्षपक सूक्ष्मसंपराय कषाय वाले जीव की अपेक्षा से है। 'कोहकसाईणं पढमबितियभंगा' क्रोध कषाय वाले अभव्य जीव के प्रथम भंग होता है, और कषाय वाले भव्य जीव को द्वितीय भंग होता है-इस प्रकार से ये दो भंग क्रोध कषायवाले के होते हैं तृतीय और चतुर्थ भंग यहां नहीं होता है। क्यों कि वर्तमानकाल में वह अबन्धक नहीं होता है। 'एवं माण-

---

અને ભવિષ્યમાં પણ કર્મ બંધ કરશે. કષાયવાળા અભવ્યની અપેક્ષાથી પહેલે ભંગ છે. (૨) ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં કર્મ બંધ કરશે નહીં બીજો ભંગ નજીકમાં જેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા કષાયવાળા ભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી છે (૩) ભૂતકાળમાં કર્મ બાંધેલ છે વર્તમાનમાં બાંધતા નથી અને ભવિષ્યમાં બંધશે ત્રીજો ભંગ ઉપશમક મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી થાય છે (૪) ભૂતકાળમાં કર્મ બંધ કર્યો છે વર્તમાનમાં કર્મ બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કર્મ બંધ કરશે નહીં અને ચોથો ભંગ સૂક્ષ્મસંપરાય ક્ષપક કષાયવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહ્યો છે

'कोहकसाईणं पढमबितियभंगा' ક્રોધ કષાયવાળા અભવ્ય જીવને પહેલો ભંગ હોય છે. અને ક્રોધ કષાયવાળા ભવ્ય જીવને બીજો ભંગ હોય છે. આ રીતે આ બે ભંગ ક્રોધ કષાયવાળાને હોય છે અહિયાં ત્રીજો અને ચોથો ભંગ હોતા નથી કેમકે વર્તમાન કાળમાં તે અબન્ધક હોતા નથી. 'एवं'

कषायिणोऽपि प्रथमद्वितीयभङ्गावेव भवत इति ज्ञातव्यम् । 'लोभकसाइस्स चत्तारि भंगा' लोभकषायिणश्चत्वारो भङ्गाः सकषायिवदेव चत्वारो भङ्गा इह ज्ञातव्या इति । 'अकसाई णं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' अकषायी खलु भदन्त ! जीवः पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४, इत्येवं चतुर्भङ्गकः पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा'

कसायस्स वि मायाकसायस्स वि' इसी प्रकार से ये दो आदि के भंग मानकषायवाले जीव के भी होते हैं और ये ही दो भंग माया कषाय वाले जीव के भी होते हैं । 'लोभकसाइस्स चत्तारि भंगा' लोभ कषायवाले जीव के चारों ही भंग होते हैं । जिस प्रकार से सकषायी जीव के चार भंग प्रकट किये गये हैं उसी प्रकार से लोभ कषायी जीव के भी ये चार भंग होते हैं । 'अकसाई णं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी, पुच्छा' हे भदन्त ! कषाय रहित जीव के कितने भंग होते हैं ? जो जीव कषाय रहित है क्या उसके द्वारा पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया है, वह वर्तमान में पापकर्म का बन्ध करता है ? और भविष्यत् काल में भी क्या वह पापकर्म का बन्ध करेगा ? अथवा-भूतकाल में उसने पापकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह कर रहा है ? और भविष्यत् काल में उसके पापकर्म का बन्ध नहीं होगा ? अथवा-भूतकाल में उसने पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान काल में वह पाप

माणकसायस्स वि मायाकसायस्स वि' એજ પ્રમાણે પહેલો અને બીજો એ બે ભંગ માન કષાયવાળા જીવને પણ હોય છે, અને એજ બન્ને ભંગો માયા કષાયવાળા જીવને પણ હોય છે. 'लोभकसायस्स चत्तारि भंगा' લોભ કષાયવાળા જીવને ચારે ભંગો હોય છે. જે પ્રમાણે સકષાયી-કષાયવાળા જીવને ચાર ભંગ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે લોભકષાયવાળા જીવને પણ તે ચારે ભંગો હોય છે 'अकसाई णं भंते ! जीवे पावं कम्म किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ કષાય વિનાના જીવને કેટલા ભંગ હોય છે ? જે જીવો કષાય વિનાના હોય છે, તેઓએ પૂર્વકાળમા શું પાપકર્મનો બંધ કરેલો છે ? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે શું પાપ કર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહિં કરે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येकक: कश्चित् अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति इत्येवं तृतीयो भङ्ग उपशमकमाश्रित्य भगवता अनुमोदितः 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येकक: कश्चिज्जीवोऽबध्नात् पापं कर्मातीतकाले, न बध्नाति पापं कर्म वर्त्तमानकाले, न भन्त्स्यति अनागतकाले, इत्येवं चतुर्थो भङ्गः क्षपकमाश्रित्य भगवता प्रदर्शितः। एवं च तृतीय-चतुर्थौ एव भङ्गौ संभवतः, नाद्यौ द्वाविति ९। दशमं योगद्वारमाह-'सजोगिस्स

कर्म का बन्ध नहीं कर रहा है, भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध करेगा ? अथवा-भूतकाल में ही उसने पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह नहीं कर रहा है और भविष्यत् काल में भी वह नहीं करेगा ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! अकषायी जीवों में कोई एक जीव ऐसा होता है कि जिसने भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में पापकर्म का वह बन्ध नहीं करता है और भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बंध करेगा, तथा-कोई एक अकषायी जीव ऐसा होता है कि जिसने भूतकाल में ही पापकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान काल में और भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है और न करेगा ही। इस प्रकार से अकषायी जीव के यहां दो ही अन्त के भंग होते हैं, आदि के दो भंग नहीं होते हैं। तृतीय भंग उपशमक जीव को आश्रित करके

કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે નહીં કરે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અકષાયી જીવોમાં કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે તથા કોઈ અકષાયી જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં જ પાપકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરતો નથી અને કરશે પણ નહીં આ રીતે અકષાયી જીવોને છેલ્લા બે ભંગો જ થાય છે. આદિના બે ભંગો હોતા નથી. ત્રીજો ભંગ ઉપશમવાળા જીવોને આશ્રય કરીને હોય છે. અને ચોથો ભંગ ક્ષપક જીવને આશ્રય કરીને હોય છે. એ રીતે પ્રભુશ્રીએ સમર્થન કરેલ છે.

'सजोगिस्स चउभंगो' સયોગી જીવને ચારે ભંગો હોય છે, તેમાં પહેલો ભંગ અભવ્ય સયોગીની અપેક્ષાથી હોય છે, અને બીજો ભંગ ભવ્ય સયોગી

चउभंगो' सयोगिनः-योगवतः सामान्यतः सयोगिजीवस्य चतुर्भङ्गः, चत्वारो भङ्गा वक्तव्याः तत्र प्रथमो भङ्गोऽभव्यस्य, द्वितीयो भङ्गो भव्यविशेषस्य, तृतीयो भङ्ग उपशमकस्य, चतुर्थो भङ्गः क्षपकस्येति। 'एवं मणजोगिस्स वि वइजोगिस्स वि कायजोगिस्स वि' एवं सयोगिवदेव मनोयोगिनोऽपि वाग्योगिनोऽपि काययोगिनोऽपि चत्वारो भङ्गा अभव्यभव्यविशेषोपशमकक्षपकानाश्रित्य ज्ञातव्या इति। 'अजोगिस्स चरिमो' अयोगिनो-योगरहितस्य चरमो भङ्गो ज्ञातव्यः बध्यमानभन्त्स्यमानयो स्तस्याभावात् इति १०। एकादशमुपयोगद्वारमाह- 'सागारोवउत्ते चत्तारि अनागारोवउत्ते वि चत्तारि भंगा' साकारोपयुक्तस्य तथा अनाकारोपयुक्तस्यापि चत्वारो भङ्गाः अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्यादिका

और चतुर्थ भंग क्षपक जीव को आश्रित करके होते हैं ऐसा प्रभुश्री ने समर्थित किया है १० योगद्वार-'सजोगिस्स चउभंगो' सयोगी जीव के चारों ही भंग होते हैं, इनमें प्रथम भंग अभव्य सयोगी जीव की अपेक्षा से होता है, द्वितीय भंग भव्य सयोगी जीव की अपेक्षा से होता है, तृतीय भंग उपशामक सयोगी की अपेक्षा से और चतुर्थ भंग क्षपक सयोगी की अपेक्षा से होता।

'एवं मणजोगिस्स वि वइजोगिस्स वि कायजोगिस्स वि' सयोगी के जैसे ही चारों भंग मनोयोगी, वचनयोगी के और काययोगी के होते हैं। जो मनोयोगी अभव्य होता है उसकी अपेक्षा से प्रथम भंग जो मनोयोगी भव्य होता है उसकी अपेक्षा से द्वितीय भंग, जो मनोयोगी उपशामक होता है उसकी अपेक्षा से तृतीय भंग और जो मनोयोगीक्षपक होता है उसकी अपेक्षा से चतुर्थ भंग है ऐसा जानना चाहिये, इसी प्रकार से वचन योगी और काययोगी में भी जानना चाहिये, 'अजोगिस्स चरमो' अयोगी जीव के केवल एक

જીવની અપેક્ષાથી હોય છે. ત્રીજો ભંગ ઉપશમવાળા સયોગીની અપેક્ષાથી અને ચોથો ભંગ ક્ષપક શ્રેણીવાળા સયોગીની અપેક્ષાથી હોય છે. 'एवं मणजोगिस्स वि, वइजोगिस्स वि, कायजोगिस्स वि' સયોગી જીવના કથન પ્રમાણેજ ચારે ભંગો મનોયોગવાળા, વચનયોગવાળા, અને કાયયોગવાળા જીવને હોય છે. જે મનોયોગી અભવ્ય હોય છે, તેની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ કહ્યો છે. જે મનોયોગી ભવ્ય હોય છે, તેની અપેક્ષાથી બીજો ભંગ છે. જે મનોયોગી ઉપશમવાળા હોય છે, તેની અપેક્ષાથી ત્રીજો ભંગ અને જે મનોયોગી ક્ષપક શ્રેણીવાળા હોય છે, તેની અપેક્ષાથી ચોથો ભંગ થાય છે તેમ સમજવું. એજ પ્રમાણે વચનયોગી અને કાયયોગીના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું.

ज्ञातव्या इति ॥सू० १॥

पूर्वं समुच्चयजीवमाश्रित्यैकादशभिद्वारैर्बन्धस्वरूपं निरूपितम् सम्प्रति समुच्चयनैरयिकादिदण्डकानधिकृत्य बन्धस्वरूपं प्रदर्शयति 'नेरइए णं भंते' इत्यादि,

मूलम्–नेरइए णं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ ? गोयमा ! अत्थेगइए बंधी० पढमबितिया१। सलेस्से णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं० एवं चेव। एवं कण्हलेस्से वि, नीललेस्से वि, काउलेस्से वि। एवं कण्हपक्खिए, सुक्कपक्खिए, सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी, नाणी, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, अन्नाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी, आहारसन्नोवउत्ते जाव परिग्गहसन्नोवउत्ते, सवेदए, णपुंसगवेदए, सकसाई, जाव लोभकसाई, सजोगी, मणजोगी, वयजोगी, कायजोगी, सागारोवउत्ते, अणागारोवउत्ते, एएसु सव्वेसु पदेसु पढमबितिया भंगा भाणियव्वा। एवं असुरकुमारस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा, नवरं तेउलेस्सा, इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा य अब्भहिया। नपुंसगवेयगा न भन्नंति, सेसं तं चेव, सव्वत्थ पढमबितियभंगा। एवं जाव थणियकुमारस्स। एवं पुढवीकाइयस्स वि, आउकाइयस्स वि जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि सव्वत्थ वि पढम-बितिया भंगा, नवरं जस्स जा लेस्सा। दिट्ठी, नाणं, अन्नाणं, वेदो, जोगोय जं जस्स अत्थि तं तस्स भाणियव्वं सेसं तहेव। मणुस्सस्स जच्चेव

अन्तिम भंग ही होता है। ११ उपयोगद्वार–'सागरोवउत्ते चत्तारि, आनागारोवउत्ते वि चत्तारि भंगा' साकार उपयोग वाले में और अनाकार उपयोगवाले में भी चारों भंग होते हैं ॥सू० १॥

'अजोगिस्स चरमो भंगो' અયોગી જીવને કેવળ એક છેલ્લો ભંગ ૪ હોય છે. 'सागारोवउत्ते चत्तारि, अनागारोवउत्ते वि चत्तारि भंगा' સાકારઉપયોગવાળામાં અને અનાકાર ઉપયોગવાળામાં પણ ચારે ભંગો હોય છે. ॥સૂ૦ ૧॥

जीवपदे वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा। वाणमंतरस्स जहा असुरकुमारस्स। जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेव, नवरं लेस्साओ जाणियव्वाओ, सेसं तहेव भाणियव्वं ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकः खलु भदन्त! पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति ? गौतम ! अस्त्येककः अबध्नात्० प्रथमद्वितीयौ १, सलेश्यः खलु भदन्त ! नैरयिकः पापं कर्म० एवमेव। एवं कृष्णलेश्योऽपि, नीललेश्योऽपि, कापोतलेश्योऽपि। एवं कृष्णपाक्षिकः, शुक्लपाक्षिकः, सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, ज्ञानी आभिनिबोधिक ज्ञानी, श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी, अज्ञानी मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी, विभंगज्ञानी, आहारसंज्ञोपयुक्तः यावत् परिग्रहसंज्ञोपयुक्तः, सवेदकः, नपुंसकवेदकः सकषायी यावत् लोभकषायी, सयोगी, मनोयोगी, वाग्योगी, काययोगी, साकारोपयुक्तः, अनाकारोपयुक्तः, एतेषु सर्वेषु पदेषु प्रथमद्वितीयभङ्गौ भणितव्यौ। एवमसुरकुमारस्यापि वक्तव्यता भणितव्या, नवरं तेजोलेश्या, स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाश्चाभ्यधिकाः, नपुंसकवेदका न भण्यन्ते, शेषं तदेव, सर्वत्र प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ। एवं यावत् स्तनितकुमारस्य। एवं पृथिवीकायिकस्यापि, अप्कायिकस्यापि, यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्यापि, सर्वत्रापि प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, नवरं यस्य या लेश्या दृष्टिर्ज्ञानमज्ञानं वेदो योगश्च यद् यस्यास्ति तत् तस्य भणितव्यम्, शेषं तदेव। मनुष्यस्य यैव जीवपदे वक्तव्यता सैव निरवशेषा भणितव्या। वानव्यन्तरस्य यथा असुरकुमारस्य। ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य एवमेव, नवरं लेश्या ज्ञातव्याः, शेषं तथैव भणितव्यम् ।सू० २।

टीका—'नेरइए णं भंते' नैरयिकः खलु भदन्त ! 'पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' पापम्—अशुभं कर्म किम् अबध्नात् प्राक्काले, बध्नाति वर्तमानकाले भन्त्स्यति अनागतकाले १, अथवा अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४। इत्येवं

'नेरइए णं भंते! पावं कम्मं किं बंधी'--इत्यादि।

टीकार्थ--हे भदन्त! नैरयिक जीव ने क्या पापकर्म—अशुभकर्म—बांधा है ? वह वर्तमान में पापकर्म बांधता है ? भविष्यत् काल में वह पापकर्म बांधेगा ? अथवा—उसने भूतकाल में पापकर्म बांधा

'नेरइए णं भंते! पावं कम्मं किं बंधी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ નૈરયિક જીવે પાપકર્મ—અશુભ કર્મનો બંધ કર્યો છે? અથવા વર્તમાન કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં

क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थे गइए बंधी० पढमबितिया' अस्त्येकक्रोऽबध्नात् प्रथमद्वितीयौ, कश्चित् नारकः पापं कर्म अबध्नात् अतीतकाले, वर्तमानकाले च बध्नाति, भविष्यत्काले च भन्त्स्यति इति प्रथमो भङ्गः, तथा कश्चित् नारकः पापं कर्मातीतकाले अबध्नात् वर्त्तमानकाले बध्नाति, न भन्त्स्यति भविष्यत्काले, इति द्वितीयो भङ्गः २। एवं क्रमेण प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ नारकस्य संभवतः, नारकत्वे उपशमावस्थायाः क्षपकावस्थायाश्चाऽभावादिति। 'सले-

है ? वर्तमान में वह पापकर्म बांधता है और भविष्यत् में वह पाप-कर्म नहीं बांधेगा ? अथवा–भूतकाल में उसने पापकर्म बांधा है ? वर्तमान में वह पापकर्म नहीं बांधता है ? भविष्यत् में वह पापकर्म बांधेगा ? अथवा भूतकाल में ही वह पापकर्म बांध चुका है ? वर्तमान में वह बांधता नहीं है ? और भविष्यत् में भी वह नहीं बांधेगा ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी० पढमबितिया' नारकों में कोई एक जीव ऐसा होता है कि जिसने भूतकाल में भी पापकर्म बांधा है, वर्तमान में भी वह पाप कर्म बांधता है और भविष्यत् में भी वह पापकर्म बांधेगा, तथा–कोई एक नारक जीव ऐसा होता है कि जिसने भूतकाल में पापकर्म बांधा है वर्तमान में वह पापकर्म बांधता है पर भविष्यत् में वह पापकर्म नहीं बांधेगा, इस प्रकार से यहां ये आदि के दो ही भंग होते हैं। क्यों कि नारक में उपशम अवस्था और क्षपक अवस्था ये दोनों अवस्थाएं नहीं होती हैं, इसीलिये अन्त के दो भंग यहां नहीं

તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મ બાંધ્યું છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મ બાંધે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મ નહિ બાંધે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મ બાંધ્યું છે ? વર્તમાનમાં તે પાપ-કર્મ નથી બાંધતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મ નહીં બાંધે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તે પાપકર્મ બાંધી ચૂકયો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મ નથી બાંધતો ? અને ભવિષ્યકાળમાં તે પાપકર્મ નહીં બાંધે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'ગોયમા ! અત્થેગઇએ બંધી૦ પઢમબિતિયા' નાર કોમાં કોઇ એક જીવ એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં પણ પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે. આ રીતે અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ હોય છે કેમકે નારકમાં ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી આ બે શ્રેણીયો હોતી નથી. તેથી છેલ્લા બે ભંગો અહિયાં હોતા નથી.

स्से णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं०' सलेश्यः-लेश्यावान् खलु भदन्त ! नैरयिकः पापं कर्म किमबध्नात् हे भदन्त ! लेश्यावान् नारकः पापम्-अशुभं-कर्म अतीतकालेऽबध्नात् वर्त्तमानकाले बध्नाति अनागतकाले भन्त्स्यति किमिति प्रथमः १, पूर्वोक्तो नारकः अतीतकाले पापं कर्म अबध्नात् वर्त्तमानकाले बध्नाति, अतीतकाले न भन्त्स्यति किमिति द्वितीयो भङ्गः २, पूर्वोक्तनारकः अतीतकाले पापं कर्म अबध्नात् वर्त्तमानकाले न बध्नाति अनागतकाले भन्त्स्यति किमिति तृतीयो भङ्गः ३, पूर्वोक्तनारकोऽतीतकाले पापं कर्म अबध्नात् वर्त्तमानकाले न बध्नाति अनागतकाले न भन्त्स्यति किमिति चतुर्थो भङ्गः ४, इति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'एवं चेव' इति 'एवं चेव' एवम् निर्विशेषणक नारकस्य यथा द्वावेव प्रथमद्वितीयभङ्गकौ एवमेव सलेश्यनारकस्यापि द्वौ एव प्रथम द्वितीयौ पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात् न भन्त्स्यतीत्याकारकौ एव ज्ञातव्यौ सलेश्यनारकाणामुपशममोहक्षपकमोहयोरभावात् इति । 'एवं कण्हलेस्सेवि' एवम्-सलेश्यनारकवदेव कृष्णलेश्यनारकोऽपि यथा सलेश्यनार-

होते हैं। 'सलेस्से णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं०' हे भदन्त ! जो नैरयिक सलेश्य होता है क्या उसके द्वारा पहिले भूतकाल में पापकर्म का बंध किया गया है ? और वर्तमान में वह पापकर्म का बंध करता है ? और भविष्यत् काल में क्या वह पापकर्म का बंध करेगा ? इत्यादि चारों भंगों का प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं चेव' हे गौतम ! जैसे दो भंग सामान्य नारक के विषय में कहे गये हैं-इसी प्रकार से वेही दो भंग इस सलेश्य नारक के होते हैं ऐसा जानना चाहिये, अन्त के दो भंग तीसरा और चौथा भंग यहां नहीं होते हैं -इसका कारण यह है कि सलेश्य नारकों के उपशममोह और क्षपक मोह नहीं होता है। 'एवं कण्हलेस्से वि' इसी प्रकार के दो-

'सलेस्से णं भंते ! नेरइए पाव कम्म०' હે ભગવન્ જે નૈરયિક લેશ્યાવાળા હોય છે, તેના દ્વારા પહેલાં ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરાયો હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं चेव' હે ગૌતમ ! સામાન્ય નારકના સંબંધમાં જે રીતે બે ભંગો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે એજ બે ભંગો આ લેશ્યાવાળા નારકોને હોય છે, તેમ સમજવું. છેલ્લા ૩ જો અને ૪ ચોથો એ બે ભંગો અહિયાં આ લેશ્યાવાળા જીવને હોતા નથી તેનું કારણ એ છે કે-લેશ્યાવાળા નારકોને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી એ બે શ્રેણિયો હોતી નથી. 'एव' कण्हलेस्से वि' એજ પ્રમાણેના બે ભંગો પહેલો ભંગ અને બીજો ભંગ

कस्य आद्यौ द्वौ भङ्गौ कथितौ, तथैव कृष्णलेश्यकनारकस्यापि आद्यावेव द्वौ भङ्गौ वक्तव्यौ कृष्णलेश्य नारकाणामपि उपशमतायाः क्षपकतायाश्चाभावादिति भावः। 'नीललेस्सेवि' एवमेव नीललेश्योऽपि सलेश्यनारकवदेव नीललेश्याविशिष्टनारकस्यापि द्वौ आद्यावेव प्रथमद्वितीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ नीललेश्यनारकाणामपि उपशमतायाः क्षपकतायाश्चाभावात् आलापप्रकारश्चेत्थम्—नीललेश्यः खलु भदन्त! नारकः पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४ इति प्रश्नः, हे गौतम! कश्चित् नीललेश्यनारकोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, कश्चित् नीललेश्यनारकोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति इत्याकारकौ

प्रथम भंग और द्वितीय भंग–जो नारक कृष्णलेश्यावाला होता है उसको होते हैं। अन्तके यहां दो भंग नहीं होने का कारण कृष्णलेश्यावाले नारक के उपशमता और क्षपकता का अभाव है। 'नीललेस्से वि' इसी प्रकार से नीललेश्या वाले नारक जीव के भी ये ही दो आदि के भंग होते हैं। अन्त के दो भंग नहीं होते हैं–क्यों कि नील लेश्यावाले नारक को भी उपशमता और क्षपकता नहीं होती हैं। यहां आलाप प्रकार ऐसा है– 'नीललेश्यः खलु भदन्त! नारकः पापं कर्म किम् अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति १, अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति २, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति ३, अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति ४' इति प्रश्नः–'हे गौतम! कश्चित् नीललेश्य', नारकोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १ कश्चित् नीललेश्यः नारकोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २' ऐसे ये दो भंग ही यहां होते

જે નારકો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, તેને હોય છે, ૩ ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો અહિયા હોતા નથી. તેનું કારણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકને ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણીનો અભાવ છે, 'एवं नीललेस्से वि' એજ પ્રમાણે નીલ લેશ્યાવાળા નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. કેમકે નીલલેશ્યાવાળા નારકને પણ ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી એ બે શ્રેણીયો હોતી નથી આ સંબંધમાં આલાપકનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. 'नीललेश्य' खलु भदन्त! नारकः पापं कर्म किं अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात बध्नाति, न भन्त्स्यति२, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३, अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' इति प्रश्नः હે ગૌતમ! 'कश्चित् नीललेश्यः नारकोऽबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति१ कश्चित्

द्वौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ, यतो नीललेश्य नारकाणामुपशमश्रेणिक्षपकश्रेणी न भवत इति। एवं क्रमेण सर्वत्र अग्रे आलापकप्रकारः स्वयमूहनीयः। 'काउलेस्सेवि' कापोतिकलेश्योऽपि सलेश्यनारकवदेव कापोतिकलेश्यनारकोऽपि भङ्गद्वय-विशिष्टो ज्ञातव्यः। 'एवं कण्हपक्खिए' एवं सलेश्यनारकवदेव कृष्णपाक्षिकोऽपि ज्ञातव्य इति। 'सुक्कपक्खिए' शुक्लपाक्षिकः सलेश्यनारकवदेव शुक्लपाक्षिकोऽपि आद्यभङ्गद्वयविशिष्टो ज्ञातव्य इति। 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिः सलेश्यनारकवदेव सम्यगृदृष्टिरपि प्राथमिकभङ्गद्वयविशिष्टो ज्ञातव्य इति। 'मिच्छादिट्ठी' मिथ्या दृष्टिरपि प्राथमिकभङ्गद्वयविशिष्टोऽवगन्तव्य इति। 'सम्मामिच्छादिट्ठी' सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सलेश्यनारकवदेव भङ्गद्वयविशिष्टो ज्ञातव्य इति। 'णाणी'

हैं। इन दो भंगो के होने का कारण यही है कि नीललेश्यावाले नारकों के उपशमता और क्षपकता नहीं होती हैं। इसी प्रकार से सर्वत्र आगे भी आलापक प्रकार अपने आप बना लेना चाहिये, इसी प्रकार से 'काउलेस्से वि' कापोतिक लेश्यावाले नारक के भी ये आदि के ही दो भंग होते हैं अन्त के दो भंग नहीं होते हैं। 'एवं कण्हप-क्खिए' सलेश्यनारक के जैसे ही कृष्णपाक्षिक नारक जीव भी आदि के दो ही भंग वाले होते हैं-अन्त के दो भंगवाले नहीं होते हैं। 'सुक्क-पक्खिए' तथा-सलेश्य नारक के जैसे ही शुक्लपाक्षिक नारक भी आदि के दो भंगो वाले ही होते हैं-अन्त के दो भंग वाले नहीं होते हैं। इनके अन्त के भंग नहीं होने का कारण ऊपर प्रकट कर दिया गया है। 'सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी णाणी, आभिणिबोहिय

नीललेश्यः नारकोऽबध्नात, बध्नाति न भन्त्स्यतिर' એ પ્રમાણે અહિયાં આ બે જ ભંગો થાય છે. આ બે ભંગો થવાનું કારણ એ છે કે-નીલલેશ્યાવાળા નારકોને ઉપશમશ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણી આ બે શ્રેણીયો હોતી નથી. એજ રીતે બધે જ આગળ પણ આલાપકોનો પ્રકાર સ્વયં બનાવી લેવો. આજ પ્રમાણેના આલાપકો-'काउलेस्से वि' કાપોતિક લેશ્યાવાળા નારક જીવને પણ આદિના બે જ ભંગો હોય છે. છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. 'एवं कण्हपक्खिए' લેશ્યાવાળા નારક જીવના કથન પ્રમાણે કૃષ્ણપાક્ષિક નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે, તેમને છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. 'सुक्कपक्खिए' લેશ્યાવાળા નારકની જેમ શુકલપાક્ષિક નારક જીવને પણ આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. તેઓને છેલ્લા બે ભંગો હોતા નથી. તેઓને છેલ્લા બે ભંગો ન હોવાનું કારણ ઉપર બતાવેલ છે. 'सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मा-

ज्ञानीसमुच्चयज्ञानी 'अभिणिबोहियनाणी' आभिनिवोधिकज्ञानी आभिनिवोधिकेति मतिज्ञानवानपि 'सुयनाणी' श्रुतज्ञानी श्रुतज्ञानवानपि 'ओहिनाणी' अवधिज्ञानी, तथा-'अन्नाणी' सामान्येन अज्ञानी, सामान्यतोऽज्ञानवानपि तथा-'मइ अन्नाणी' मत्यज्ञानी-मत्यज्ञानवानपि 'सुयअन्नाणी' श्रुताज्ञानी-श्रुतज्ञानवानपि 'विभंग-नाणी' विभङ्गज्ञानी-विभङ्गज्ञानवानपि 'आहारसन्नोवउत्ते जाव परिग्गहसन्नो-वउत्ते' आहारसंज्ञोपयुक्तो यावत् यावच्छब्देन-भयसंज्ञोपयुक्तो मैथुनसंज्ञोप-युक्तः, तथा परिग्रहसंज्ञोपयुक्तः 'सवेदए' सवेदकः-सामान्यवेदयुक्तोऽपि 'नपुंसगवेदए' नपुंसकवेदकः-नपुंसकवेदकोऽपि 'सकसाई जाव लोभकसाई' सकषायी यावत् लोभकषायी, यावत्पदेन क्रोधमानमायाकषायीनां संग्रहः,

---

नाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' इसी प्रकार से सम्यग्दृष्टि, मिथ्या दृष्टि, मिश्रदृष्टि, ज्ञानी, आभिनिबोधिक ज्ञानी, श्रुतज्ञानी और अवधिज्ञानी ये सब भी सलेश्य नारक के जैसे ही आदि के दो भंगो वाले होते हैं, अन्त के दो भंगों वाले नहीं हैं। तथा-'अन्नाणी' सामान्य से अज्ञानी जीव 'मइ अन्नाणी' मत्यज्ञानी जीव 'सुय अन्नाणी' श्रुतअज्ञानी जीव, 'विभंगनाणी' विभंगज्ञानी जीव, 'आहारसन्नोवउत्ते' आहार संज्ञोपयुक्त जीव यावत् परिग्रहसंज्ञोप-युक्त जीव, यावत्पद ग्राह्य-भयसंज्ञोपयुक्त जीव, मैथुन-संज्ञोपयुक्त जीव, 'सवेदए' सामान्य वेद वाला जीव, 'नपुंसगवेयए' नपुंसक-वेद वाला जीव 'सकसाई' सामान्यतः कषायवाला जीव, क्रोध कषायवाला जीव, मानकषाय वाला जीव, मायाकषायवाला जीव और लोभकषाय वाला जीव 'सजोगी' सामान्यतः योग-

---

मिच्छादिट्ठी, णाणी, आभिणीबोहियणाणी, सुयणाणी, ओहियणाणी' એજ પ્રમાણે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, મિશ્રદૃષ્ટિ, જ્ઞાની, આભિનીબોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અને અવધિજ્ઞાની એ બધા લેશ્યાવાળા નારક જીવના કથન પ્રમાણે આદિ પહેલાના બે ભંગવાળા હોય છે. છેલ્લા બે ભંગ તેમને હોતા નથી. તથા 'अन्नाणी' સામાન્યથી અજ્ઞાની જીવ 'मइअन्नाणी' મતિ અજ્ઞાનવાળા જીવો 'सुयअन्नाणी' શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા જીવો 'विभंगनाणी' વિભંગજ્ઞાનવાળા જીવ 'आहारसन्नोवउत्ते' આહાર સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ યાવત્ ભય સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ, મૈથુનસંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ અને પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયોગવાળા જીવ 'सवेदए' સામાન્ય વેદવાળા જીવ 'नपुंसगवेयए' નપુંસક વેદવાળો જીવ 'सक-साई' સામાન્ય રીતે કષાયવાળા જીવો યાવત્ ક્રોધકષાયવાળા જીવો, માન કષાયવાળા જીવો, માયા કષાયવાળા જીવો અને લોભ કષાયવાળા જીવો

'सजोगी' सयोगी सामान्यतो योगवान् तथा 'मणजोगी' मनोयोगी 'वयजोगी' वचोयोगी 'कायजोगी' काययोगी 'सागारोवउत्ते अनागारोवउत्ते' साकारोपयुक्तोऽनाकारोपयुक्तश्च 'एएसु सव्वेसु पदेसु पढमबितिया भंगा भाणियव्वा' एतेषु —उपर्युक्तेषु कृष्णपाक्षिकादारभ्य अनाकारोपयुक्तान्तेषु सर्वेष्वपि पदेषु दण्डकेषु प्रथमद्वितीयौ 'अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यती' त्याकारकौ द्वौ भङ्गौ भणितव्यौ । 'एवं असुरकुमारस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा' एवं नारकवक्तव्यतावदेव असुरकुमारस्यापि वक्तव्यता भणितव्या, तथाहि—असुरकुमारः खलु भदन्त ! पापं कर्म किमवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, अवध्नात् न बध्नाति

वाला जीव, 'मणोयोगी' मनोयोगवाला जीव, 'वयजोगी' वचन योग वाला जीव, 'कायजोगी' काययोग वाला जीव 'सागारोवउत्ते अनागारोवउत्ते' साकार उपयोगवाला जीव, अनाकार उपयोग वाला जीव, 'एएसु सव्वेसु पदेसु' इन नारक सम्बन्धी समस्त पदों में 'पढमबितिया भंगा भाणियव्वा' प्रथम द्वितीय ये दो आदि के भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये, आदि के वे दो भंग इस प्रकार से हैं—'अवध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति १ अवध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति २' । 'एवं असुरकुमारस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा' हे भदन्त ! असुर कुमार देव क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है ? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध करता है ? भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध करेगा ? अथवा पूर्व काल उसने पाप कर्म का बन्ध किया है ?

'सजोगी' સામાન્યતઃ યોગવાળા જીવો 'मणोयोगी' મનોયોગવાળા જીવો 'वयजोगी' વચનયોગવાળા જીવો 'कायजोगी' કાયયોગવાળા જીવો 'सागारोवउत्ते अनागारोवउत्ते' સાકારઉપયોગવાળા જીવો અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવો 'एएसु सव्वेसु पदेसु' નારક સંબંધી આ સઘળા પદોમાં 'पढमबितिया भंगा भाणियव्वा' પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે, તેમ સમજવું. તે આદિના એટલે કે પહેલો અને બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.

'अवध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१ अवध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति'२ 'एवं असुरकुमारस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा' હે ભગવન્ અસુરકુમાર દેવોએ પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો હતો ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે ? ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં

न भन्त्स्यति ४ इति प्रश्नः, उन्नेयः, गौतम ! अस्त्येककः असुरकुमारः पापं कर्म अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अस्त्येकको ऽवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकौ द्वौ भङ्गौ उत्तरे पठनीयौ, पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह-'नवरं' इत्यादि, 'नवरं तेउलेस्सा इत्थिवेयगपुरिसवेयगा य अब्भहिया' नवरं तेजोलेश्या स्त्रीवेदक पुरुषवेदकाश्चाभ्यधिकाः लेश्यायां तेजोलेश्याः तथा स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाश्चा-

वर्तमान काल में वह पापकर्म का बन्ध करता है? और भविष्य काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा? अथवा भूतकाल में उसने पापकर्म का बन्ध किया है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है? भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध करेगा? अथवा भूतकाल में ही उसने पाप कर्म का बन्ध किया है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है? और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा? क्या ऐसे ये चार भंग असुर कुमारदेव के होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- गौतम! असुरकुमारों में कोई एक असुरकुमार ऐसा होता है कि जिसने पूर्व में पापकर्म का बन्ध किया होता है, वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करेगा? तथा-असुरकुमारों में कोई एक असुरकुमार ऐसा होता है कि जिसने पूर्व काल में पापकर्म का बन्ध किया है वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध करता है पर भविष्यत् में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करेगा, इस प्रकार के ये दो भंग ही यहां होते हैं। 'नवरं तेउलेस्सा,

તે પાપકર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણેના આ ચાર ભંગો અસુરકુમાર દેવોને હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં કોઈ એક અસુરકુમાર એવા હોય છે, કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરશે. તથા અસુરકુમારોમાં કોઈ એક અસુરકુમાર એવા હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મનો બંધ નહીં કરે. આ રીતે આ બે ભંગો જ આ અસુરકુમારોને

सुरकुमारा भवन्तीत्यधिकतया वक्तव्यम् 'नपुंसगवेयगा न भन्नति' नपुंसकवेदका न भण्यन्ते, नपुंसकवेदका असुरकुमारा न भवन्ति अतः नपुंसकवेदघटितासुरकुमारदण्डको न पठनीयः एतद्वैलक्षण्यं नारकदण्डकापेक्षया असुरकुमारदण्डकस्येति। 'सेसं तं चेव' शेषम्-नवरमित्यादिना यद्वैलक्षण्यं कथितम् तदतिरिक्तं सर्वं ज्ञानाज्ञानादिकं नारकवदेव पठनीयमिति। 'सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' सर्वत्रैव प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ एव उत्तरे पठनीयाविति। 'एवं जाव थणियकुमारस्स' एवम्-असुरकुमारवक्तव्यतावदेव यावत् स्तनितकुमारपर्यन्तानां सर्वेषां वक्तव्यता पठनीया यथा यथा असुरकुमारदण्डके वैलक्षण्यादिकं कथितं तत्

इत्थिवेयगा, पुरिसवेयगा य अब्भहिया' विशेष-लेश्या में तेजोलेश्या वाले, तथा स्त्रीवेदवाले और पुरुषवेदवाले असुरकुमार होते हैं। इसलिये असुरकुमारों के तेजोलेश्या, स्त्रीवेद और पुरुषवेद ये अधिक कहना चाहिये, 'नपुंसगवेयगा न भन्नंति' असुरकुमार नपुंसक वेदवाले नहीं होते हैं। इसलिये नपुंसक वेद घटित असुरकुमार दण्डक यहां नहीं कहना चाहिये। बस-नारक दण्डक की अपेक्षा से असुरकुमारदण्डक में यही विशेषता है। 'सेसं तं चेव' इस कथित विशेषता के अतिरिक्त और सब ज्ञानाज्ञान आदिक नारक के जैसे ही कहना चाहिये। 'सव्वत्थ पढमबित्तिया भंगा' इन सब असुरकुमार दण्डकों में प्रथम भंग और द्वितीयभंग ये दो ही आदि के भंग कहना चाहिये, अन्त के दो भंग नहीं। असुरकुमारवक्तव्यता के जैसे ही यावत् स्तनितकुमार तक के भवनपतियों की वक्तव्यता कहनी

હોય છે. 'नवरं तेउलेस्सा, इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा य अब्भहिया' વિશેષપણું એ છે કે-લેશ્યાવાળામાં તેજોલેશ્યાવાળા, તથા સ્ત્રીવેદવાળા અને પુરૂષવેદવાળા અસુરકુમારો હોય છે. તેથી અસુરકુમારોને તેજોલેશ્યા, સ્ત્રીવેદ, અને પુરૂષવેદ તે વિશેષ રીતે કહેવા જોઈએ. 'नपुंसगवेयगा न भन्नंति' અસુર નપુંસક વેદ વાળા હોતા નથી. તેથી નપુંસકવેદ ઘટક અસુરકુમાર દંડક અહિયાં કહેવો ન જોઈએ. નારક દંડકની અપેક્ષાથી અસુરકુમાર દંડકમાં એજ વિશેષપણું છે. 'सेसं तं चेव' આ કહેલ વિશેષપણા સિવાય બીજુ જ્ઞાન, અજ્ઞાન વિગેરેનું કથન નારકના કથન પ્રમાણે જ કહેવું જોઈએ. 'सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' આ સઘળા અસુરકુમાર દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો કહેવા જોઈએ. છેલ્લો ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગ તેઓને હોતા નથી. અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધીના સઘળા ભવનપતિઓના

सर्वमिहापि वक्तव्यम् आलापप्रकारश्च स्वयमेवोहनीय इति । 'एवं पुढवीकाइयस्स वि आउकाइयस्स वि' एवम्-पूर्ववदेव पृथिवीकायिकस्यापि अप्कायिकस्यापि वक्तव्यता पठनीया आलापप्रकारश्चापि-पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! किं पापं कर्म अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, इत्यादि रूपेण ज्ञातव्याः 'जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि' यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्यापि वक्तव्यता भणितव्या अत्र यावत्पदेन तेजस्कायिक वायुकायिक वनस्पतिक-द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां जीवदण्डकानां संग्रहो भवति तथाचैकेन्द्रियादारभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्यन्तं जीवानां वक्तव्यता पठनीयेति । 'सव्वत्थ वि पढमबितिया भंगा' सर्वत्रापि पृथिवीकायिकत आरभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्यन्ते प्रथमद्वितीयौ, अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति इत्याकारकौ द्वौ भङ्गावेव वक्तव्या-

---

चाहिये, जैसी-जैसी विलक्षणता असुरकुमार दण्डक में कही गई है वह सब यहां पर भी कहनी चाहिये, इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार स्वतः बनाना चाहिये, 'एवं पुढवीकाइयस्स वि आउकाइयस्स वि' इसी प्रकार से पृथ्वीकायिक अप्कायिक, में भी वक्तव्यता कहनी चाहिये, इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार 'पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! किं पापं कर्म अबन्धात्, बध्नाति भन्त्स्यति १' इत्यादि रूप से कहना चाहिये, 'जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि' इसी प्रकार से तेजस्कायिक जीवों की, वायुकायिक जीवों की, वनस्पतिकायिक जीवों की द्वीन्द्रिय जीवों की, तेइन्द्रिय जीवों की, चतुरिन्द्रियजीवों की और पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिक जीवों की वक्तव्यता में प्रथम और द्वितीय भंग ही कहना चाहिये, यही बात 'सव्वत्थ वि पढमबितिया भंगा' इस सूत्रपाठ

સંબંધમાં પણ આજ કથન સમજવું. જે જે પ્રમાણેનું વિલક્ષણપણું અસુરકુમારોના દંડકમાં કહેલ છે, તે તે પ્રમાણે અહિયાં સઘળું વિશેષપણું અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. આ સંબંધમાં આલાપપ્રકાર સ્વયં બનાવી લેવો. 'एवं पुढवीकाइयस्स वि' 'आउकायस्स वि' એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિકોમા પણ કથન કહેવુ જોઈએ. આ વિષયમાં આલાપ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'पृथिवीकायिक खलु भदन्त ! किं पापं कम्मं अवध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति' ઈત્યાદિ પ્રકારથી કહેવા જોઈએ. 'जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि' એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિક જીવોના, વાયુકાયિક જીવોના, વનસ્પતિકાયિક જીવોના, બેઇન્દ્રિય-વાળા જીવોના અને ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંન્ચ યોનિવાળા જીવોના કથનમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઈએ. એજ વાત 'सव्वत्थ वि पढमबितिया

विति । 'नवरं जस्स जा लेस्सा दिट्ठी नाणं अन्नाणं वेदो जोगो य अत्थि तं तस्स भाणियव्वं' नवरं यस्य जीवस्यैकेन्द्रियादेर्या लेश्यादृष्टिर्ज्ञानमज्ञानं वेदो योगश्चास्ति तदेव तस्य भणितव्यम् नान्यो नान्यस्य यस्य जीवस्य यादृशी लेश्या विद्यते यादृशी दृष्टि विद्यते यादृशं ज्ञानं यादृशमज्ञानं च यादृशो वेदो यादृशो योगश्च विद्यते तस्य जीवस्य तादृशा एव लेश्यादिकाः वक्तव्याः, न तु अन्ये लेश्यादयोऽन्यस्य वक्तव्या इति भावः । 'सेसं तहेव' शेषं तथैव यदेव नारकदण्डके कथितं तदेव सर्वं वक्तव्यं लेश्यादिकं विहायेति । 'मणुसस्स जच्चेव जीवपदे वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' मनुष्यस्य या एव जीवपदे वक्तव्यता कथिता सैव निरवशेषा सर्वापि

द्वारा प्रकट की गई है। 'नवरं जस्स जा लेस्सा, दिट्ठी, नाणं, अन्नाणं, वेदो, जोगोय, अत्थि तं तस्स भाणियव्वं' परन्तु जिस जीव के जो लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, अज्ञान, वेद एवं योग होता है उस जीव के वही कहना चाहिये। अन्य का अन्य के नहीं। तात्पर्य यही है कि-जिस एकेन्द्रियादिक जीव के जैसी लेश्या हो, जैसा ज्ञान हो, जैसा अज्ञान हो, जैसा वेद हो, जैसा योग हो, उस जीव के वैसी ही लेश्या, वैसी ही दृष्टि, वैसा ही ज्ञान, वैसा ही अज्ञान, वैसा ही वेद और वैसा ही योग कहना चाहिये अन्य के लेश्यादिक अन्य में नहीं कहना चाहिये। 'सेसं तहेव' अवशिष्ट और सब कथन जैसा कि नारक दण्डक में कहा गया है वही लेश्यादिक को छोड कर यहां कहना चाहिये। 'मणुसस्स जच्चेव जीवपदे वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा'

भंगा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'नवरं जस्स जा लेस्सा, दिट्ठी, नाणं 'अन्नाणं, वेदो, जोगो य अत्थि तं तस्स भाणियव्व' પરંતુ જે જીવને જે લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, વેદ અને યોગ હોય છે, તે જીવને તે તેજ લેશ્યાદિ કહેવા જોઈએ, બીજાના બીજાને કહેવા ન જોઈએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે એકેન્દ્રિય જીવને જે પ્રમાણેની લેશ્યા હોય, જે પ્રમાણે દૃષ્ટિ હોય જેવું જ્ઞાન હોય. જેવું અજ્ઞાન હોય, જે પ્રમાણેનો વેદ હોય અને જેવો યોગ હોય તે જીવને એજ પ્રમાણેની લેશ્યા, એજ પ્રમાણેની દૃષ્ટિ એજ પ્રમાણેનું જ્ઞાન, એજ પ્રમાણેનું અજ્ઞાન, એજ પ્રમાણે વેદ, અને એજ રીતનો યોગ કહેવો જોઈએ. બીજાના લેશ્યા વિગેરે બીજાને કહેવા ન જોઈએ.

'सेसं तं चेव' બાકીનું બીજું સઘળું કથન જેવું કે-નારકના દંડકમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેનું લેશ્યાદિને છોડીને અહિયાં કહેવું જોઈએ. 'मणुसस्स जच्चेव जीवपदे वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' જીવ પદમાં જે કથન

भणितव्या एकेन्द्रियादीनां वक्तव्यता पार्थक्येन-कथिता मनुष्यस्य वक्तव्यता जीव वक्तव्यता सदृशी एव वक्तव्यता वक्तव्या, जीवस्य निर्विशेषणस्य सलेश्यादि, पदविशेषितस्य चतुर्भङ्ग्यादि वक्तव्यता कथिता सा मनुष्यस्य तेनैव रूपेण निरवशेषा वक्तव्या, जीवमनुष्ययोः समानधर्मत्वादिति। 'वाणमंतरस्स जहा असुरकुमारस्स' वानव्यन्तरस्य चतुर्भङ्ग्यादि वक्तव्यता असुरकुमारवक्तव्यता समानैव पठनीया आलापश्च स्वयमेवोहनीयः। 'जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेव' ज्योतिष्कदेवस्य तथा वैमानिकदेवस्य च चतुर्भङ्ग्यादि वक्तव्यता एवमेव असुरकुमारवक्तव्यता समानैव ज्ञातव्या। 'नवरं लेस्साओ जाणियव्वाओ' नवरं केवल-

---

जीव पद में जो वक्तव्यता कही गई है वही सब पूरी की पूरी वक्तव्यता मनुष्य के कथन के सम्बन्ध में कहनी चाहिये। एकेन्द्रियादिक जीवों की वक्तव्यता पृथगूरूप से कही गई है। अतः जीव की वक्तव्यता के जैसी ही वक्तव्यता मनुष्य की कही गई है। सामान्य जीव की और सलेश्य आदि पद विशेषित जीव की चतुर्भंगात्मक वक्तव्यता कही गई है वही वक्तव्यता उसी रूप से मनुष्य की वक्तव्यता के सम्बन्ध में वक्तव्य-बतलाई गई है। क्योंकि मनुष्य में और जीव में समानधर्मता है। 'वाणमंतरस्स जहा असुरकुमारस्स' वानव्यन्तरों की चार भंगों वाली वक्तव्यता असुरकुमार की वक्तव्यता के समान है। इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार का उत्थान अपने आप करना चाहिये, 'जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेव' ज्योतिष्क देव की तथा वैमानिक देव की चतुर्भंगी आदि की वक्तव्यता असुरकुमार की वक्तव्यता के ही समान वक्तव्य है। परन्तु 'नवरं लेस्साओ जाणिय-

---

કહેવામાં આવેલ છે. તે સઘળું પૂરેપૂરૂં કથન મનુષ્યના સંબંધમાં કહેવું. જોઈએ. એક ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવોનું કથન જુદા રૂપે કહેલ છે, તેથી મનુષ્ય સંબંધી કથન જીવના કથન પ્રમાણે કહેલ છે સામાન્ય જીવનું અને લેશ્યાવાળા વિગેરે પદથી વિશિષ્ટ જીવનું ચાર ભંગા રૂપ કથન કહેલ છે. તેજ કથન એજ રીતે મનુષ્યના કથન સંબંધમાં કહેવાનું કહેલ છે કેમકે-મનુષ્યમાં અને જીવમાં સમાન ધર્મપણું રહેલ છે. 'वाणमंतरस्स जहा असुरकुमारस्स' વાનવ્યંતરોનું ચાર ભંગ રૂપ કથન અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે કહેલ છે. આ સંબંધી આલાપ પ્રકાર સ્વયં સમજી લેવા. 'जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेव' જ્યોતિષ્ક દેવનું તથા વૈમાનિક દેવનું ચાર ભંગાત્મક કથન અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ કહેવાનું છે. પરંતુ 'नवरं लेस्साओ

असुरकुमारदण्डकापेक्षया ज्योतिष्कदेवादिप्रकरणे लेश्या या यस्य भवति सा तस्य पार्थक्येन ज्ञातव्या। 'सेसं तहेव भाणियव्वं' शेषं लेश्यातिरिक्तं सर्वमपि कृष्णपाक्षिकादिकं तथैव-असुरकुमारप्रकरणपठितमेव भणितव्यमिति ॥सू०२॥

तदेवं सर्वेऽपि पञ्चविंशतिर्दण्डकाः सामान्यपापकर्माश्रित्य कथिताः, एवं ज्ञानावरणीयादि कर्माश्रित्य पञ्चविंशतिर्दण्डका वक्तव्याः, एतदेवाह-'जीवेणं भंते ? नाणावरणिज्जं कम्मं' इत्यादि, ।

मूलम्-जीवे णं भंते! नाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ, एवं जहेव पावकम्मस्स वत्तव्वया तहेव नाणावरणिज्जस्स वि भाणियव्वा, नवरं जीवपदे मणुस्सपदे य सकसाइंमि जाव लोभकसाइंमि य पढमबितिया भंगा, अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया। एवं दरिसणावरणिज्जेणं दण्डगो भाणियव्वो निरवसेसो। जीवे णं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१, अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ२, अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ४। सलेस्से वि एवं चेव तइय विहूणा भंगा। अलेस्से चरिमो भंगो। कण्हपक्खिए पढमबितिया भंगा। सुक्कपक्खिया तइयविहूणा। एवं सम्मदिट्ठिस्स वि, मिच्छादिट्ठिस्स वि। सम्मामिच्छादिट्ठिस्स य पढमबितिया। णाणिस्स तइयविहूणा। आभिणिबोहियनाणी

व्वाओ' असुरकुमार के दण्डक की अपेक्षा ज्योतिष्क देव आदि के प्रकरण में जो लेश्या जिसके हो वह लेश्या पृथक् रूप से उसी के वक्तव्य हैं। 'सेसं तहेव भाणियव्वं' बाकी का और सब कृष्णपाक्षिक आदि रूप कथन असुरकुमार प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही कहना चाहिये ॥२॥

जाणियव्वाओ' અસુરકુમારના દંડકની અપેક્ષાથી જ્યોતિષ્ક દેવ વિગેરેના પ્રકરણમાં જે લેશ્યા જેને હોય તે લેશ્યા જુદા રૂપથી તેને જ કહેવી જોઈએ. 'सेसं तहेव भाणियव्व' બાકીનું સઘળું કથન કૃષ્ણપાક્ષિક વિગેરેના સંબંધી કથન અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં કહેલ છે. એજ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. ॥૨॥

जाव मणपज्जवणाणी पढमबितिया, केवलनाणी तइयविहूणा। एवं नोसन्नोवउत्ते, अवेदए, अकसाई, सागारोवउत्ते अणागारोवउत्ते, एएसु तइयविहूणा। अजोगिम्मिय चरिमो, सेसेसु पढमबितिया। नेरइए णं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ एवं नेरइया जाव वेमाणिया जस्स जं अत्थि सव्वत्थ वि पढमबितिया, नवरं मणुस्से जहा जीवे। जीवे णं भंते! मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ जहेव पावं कम्मं तहेव मोहणिज्जं पि निरवसेसं जाव वेमाणिए। जीवे णं भंते! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी चउभंगो। सलेस्से जाव सुक्कलेस्से चत्तारि भंगा। अलेस्से चरिमो भंगो। कण्हपक्खिए णं पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ, अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ। सुक्कपक्खिए, सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी चत्तारि भंगा। सम्मामिच्छादिट्ठी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ३ अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ४, नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा। मणपज्जवनाणी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१, अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ ३। अत्थेगइए बंधी ण बंधइ न बंधिस्सइ ४। नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा मणपज्जवनाणी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१, अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ३, अत्थेगइए बंधी ण बंधइ ण बंधिस्सइ४। केवलनाणे चरमो भंगो। एवं एएणं कमेणं नोसन्नोवउत्ते बितियविहूणा जहेव मणपज्जवनाणे। अवेदए अकसाई य तइय चउत्था जहेव सम्मामिच्छत्ते। अजोगिम्मि चरमो। सेसेसु पदेसु चत्तारि भंगा जाव अणागारोवउत्ते ॥सू० ३॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म किमवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति एवं यथैव पापकर्मणो वक्तव्यता तथैव ज्ञानावरणीयस्यापि भणितव्या, नवरं जीवपदे मनुष्यपदे च सकषायिनि यावत् लोभकषायिनि च प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, अवशेषं तदेव, यावद्वैमानिकाः। एवं दर्शनावरणीयेनापि दण्डको भणितव्यो निरवशेषः। जीवः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म किम् अवध्नात् पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति १, अस्त्येककोऽवध्नात् वध्नाति न भन्त्स्यति २, अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति न भन्त्स्यति ४। सलेश्योऽपि एवमेव, तृतीयविहीना भङ्गाः। कृष्णलेश्यो यावत् पद्मलेश्यः प्रथमद्वितीयभङ्गौ शुक्ललेश्यः, तृतीयविहीना भङ्गाः, अलेश्यः, चरमो भङ्गः। कृष्णपाक्षिके प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ। शुक्लपाक्षिका तृतीयविहीनाः। एवं सम्यग्दृष्टेरपि। मिथ्यादृष्टेः, सम्यग्मिथ्यादृष्टेश्च प्रथमद्वितीयौ। ज्ञानिन तृतीयविहीनाः, आभिनिबोधिकज्ञानी यावत् मनःपर्यवज्ञानी प्रथमद्वितीयौ, केवलज्ञानिन स्तृतीयविहीनाः। एवं नोसंज्ञोपयुक्तः, अवेदकोऽकषायी, साकारोपयुक्तः, अनाकारोपयुक्तः, एतेषु तृतीयविहीनाः। अयोगिनि च चरमः, शेषेषु प्रथमद्वितीयौ। नैरयिकः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म किमवध्नात् वध्नाति एवं नैरयिका यावद्वैमानिका इति, यस्य यदस्ति सर्वत्रापि प्रथमद्वितीयौ। नवरं मनुष्यो यथा जीवः। जीवः खलु भदन्त ! मोहनीयं कर्म किम् अवध्नात् वध्नाति० यथैव पापं कर्म तथैव मोहनीयमपि निरवशेषम् यावद्वैमानिकः। जीवः खलु भदन्त ! आयुष्कं कर्म किम् अवध्नात् वध्नाति पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽवध्नात् चतुर्भङ्गः। सलेश्यो यावत् शुक्ललेश्यः चत्वारो भङ्गाः, अलेश्यश्चरमो भङ्गः। कृष्णपाक्षिकः खलु पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति १, अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति भन्त्स्यति २। शुक्लपाक्षिकः, सम्यग्दृष्टिः, मिथ्यादृष्टिः, चत्वारो भङ्गाः। सम्यग्मिथ्यादृष्टिः पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति भन्त्स्यति, ३, अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति न भन्त्स्यति ४। ज्ञानी-यावत् अवधिज्ञानी चत्वारो भङ्गाः। मनःपर्यवज्ञानी पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति १, अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति भन्त्स्यति ३ अस्त्येककोऽवध्नात् न वध्नाति न भन्त्स्यति ४, केवलज्ञाने चरमो भङ्गः। एवमेतेन क्रमेण नो संज्ञोपयुक्तो द्वितीयविहीनो यथैव मनःपर्यवज्ञाने। अवेदकेऽकषायिनि च तृतीयचतुर्थौ यथैव सम्यग्मिथ्यात्वे। अयोगिनि चरमः, शेषेषु पदेषु चत्वारो भङ्गा यावदनाकारोपयुक्ते ॥सू० ३॥

टीका--'जीवे णं भंते !' जीवः खलु भदन्त ! 'नाणावरणिज्जं कम्मं' ज्ञानावरणीयं कर्म 'किं वंधी वंधइ वंधिस्सइ'० किम् अवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति १, अवध्नात् वध्नाति न भन्त्स्यति २, अवध्नात् न वध्नाति भन्त्स्यति ३, अथवा अतीतकाले ज्ञानावरणीयं कर्म अवध्नात् वर्तमानकाले ज्ञानावरणीयं कर्म वध्नाति, अनागतकाले ज्ञानावरणीयं कर्म न भन्त्स्यति ४ इत्येवं क्रमेण

इस प्रकार समस्त २५ दण्डक सामान्य पापकर्म को आश्रित करके कहे गये हैं, सो इसी प्रकार से वे ज्ञानावरण आदि कर्मों को आश्रित करके कहते हैं। 'जीवेणं भंते ! नाणावरणिज्जं कम्मं किं वंधी वंधइ' इत्यादि।

टीकार्थ--हे भदन्त ! जीवने क्या ज्ञानावरण कर्म का पहिले बन्ध किया है ? वर्तमानकाल में क्या वह उसका बन्ध करता है ? आगे भी क्या वह उसका बन्ध करेगा १ ? अथवा-'अवध्नात्'-भूतकाल में उसमें उसका बन्ध किया है ? 'बध्नाति'-वर्तमानकाल में क्या वह उसका बंध करता है ? 'न भन्त्स्यति' भविष्यत् में वह उसका बन्ध नहीं करेगा २ ? अथवा-'अवध्नात्' भूतकाल में क्या उसने उसका बन्ध किया है ? 'न बध्नाति' वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है ? 'भन्त्स्यति'-आगे वह उसका बन्ध करेगा ३ ? अथवा-'अवध्नात्'-भूतकाल में वह उसका बन्ध कर चुका है ? 'न बध्नाति' वर्तमान काल में

આ રીતે સામાન્ય પાપકર્મને આશ્રય કરીને પચ્ચીસ દંડકો કહેવામાં આવ્યા છે. તે એજ રીતે જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મને આશ્રય કરીને કહેલ છે. એજ વાત હવે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.-'जीवे णं भंते ! नाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी, बंधइ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જીવે પહેલા જ્ઞાનાવરણ કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં શું તે તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા 'अवध्नात्' ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? 'बधी' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? 'न भन्त्स्यति' ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? ૨ અથવા 'अवध्नात्' ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? 'न बध्नाति' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? 'भन्त्स्यति' ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? ૩ અથવા 'अवध्नात्' ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરી ચૂકયો છે ? 'न वध्नाति' વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના વિષયમાં ચાર ભંગો રૂપ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલ છે.

ज्ञानावरणीयकर्मणो वन्धविषये चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं जहेव' इत्यादि, 'एवं जहेव पावकम्मस्स वत्तव्वया तहेव णाणावरणिज्जस्स वि भाणियव्वा' एवं यथैव पापकर्मणो वक्तव्यता भणिता तथैव ज्ञानावरणीयस्यापि वक्तव्यता भणितव्या पठनीया जीवस्य पापकर्मणो वन्धविषये येन प्रकारेण यो यः भङ्गः प्रदर्शित, ज्ञानावरणीयकर्मणो वन्धविषयेऽपि ते एव भङ्गाः प्रदर्शनीयाः ज्ञानावरणीयं कर्म अवध्नाज्जीवः किमित्यादि प्रश्नस्योत्तरमाह-हे गौतम ! कश्चिदेको जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म अवध्नात् अतीते, वर्त्तमाने वध्नाति ज्ञानावरणीयम् अनागते कर्मणो बन्धं करिष्यति १, अवध्नात् ज्ञानावरणीयं कश्चिदेको जीवो वध्नाति च वर्त्तमानकाले न

वह उसका बन्ध नहीं करता है ? 'न भन्त्स्यति' भविष्यत् में वह उसका बन्ध नहीं करेगा ? ४ इस प्रकार का यह ज्ञानावरणीयकर्म के बन्ध के विषय में चार भंगों वाला प्रश्न है। उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं जहेव, पावकम्मस्स वत्तव्वया तहेव णाणावरणिज्जस्स वि भाणियव्वा' हे गौतम ! जैसी वक्तव्यता पापकर्म के बन्ध के सम्बन्ध में कही गई है उसी प्रकार की वक्तव्यता ज्ञानावरणीय कर्म के बन्ध के सम्बन्ध में भी कहनी चाहिये। जीव के प्रकरण में पापकर्म के बन्ध करने में जैसी वक्तव्यता चार भंगों वाली पहिले कही जा चुकी है उसी प्रकार की वक्तव्यता यहां पर भी ज्ञानावरणीय कर्म के बन्ध करने में चार भंगोंवाली वक्तव्यता कहनी चाहिये, तथा च-हे गौतम ! किसी एक जीव ने अतीत काल में ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह उसका बन्ध कर रहा है। और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करेगा इस प्रकार का यह 'अवध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति' प्रथम भंग है। तथा-किसी एक जीव ने भूतकाल में ज्ञानावरणीय-

---

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं जहेव पावकम्मस्स वत्तव्वया तहेव णाणावरणिज्जस्स वि भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. જીવના પ્રકરણમાં પાપકર્મનો બંધ કરવા સંબંધી જે રીતે ચાર ભંગ રૂપ કથન કરેલ છે, એજ રીતનું ચાર ભંગોવાળું કથન અહિંયાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરવાના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. તે આ રીતે સમજવું-હે ગૌતમ ! એક જીવે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે. તથા ભવિષ્યકાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે આ રીતે આ 'अवध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' પહેલો ભંગ કહેલ છે.૧

તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે,

भन्त्स्यति अनागतकाले २, अवध्नात् ज्ञानावरणीयमतीतकाले, कश्चिदेको जीवो न बध्नाति च वर्तमानकाले, ज्ञानावरणीयमनागते च भन्त्स्यति ३, अवध्नात् अतीते, ज्ञानावरणीयं कर्म कश्चिदेको जीवो न बध्नाति वर्तमानकाले, न भन्त्स्यति चानागतकाले ४, इति। तत्र प्रथमो भङ्गोऽभव्यमाश्रित्य १, क्षपकत्वप्राप्तियोग्य भव्यमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः २, उपशान्तमोहजीवमधिकृत्य तृतीयो भङ्गः ३, क्षीणमोहजीवमपेक्ष्य चतुर्थो भङ्गः ४, इयमेव पापकर्मबन्धप्रकरणप्रदर्शित-

---

कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह उसका बन्ध कर रहा है, पर भविष्यत् में वह उसका बन्ध नहीं करेगा इस प्रकार का यह 'अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति' द्वितीय भंग है। तथा-किसी एक जीव ने भूतकाल में ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया है वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है, पर भविष्यत् में वह उसका बन्ध करेगा ऐसा यह 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' तृतीय भंग है। तथा-किसी एक जीवने भूतकाल में ही ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह इसका बन्ध नहीं करता है और न भविष्यत् काल में भी वह इसका बन्ध करेगा, इस प्रकार का यह 'बंधी, न बंधइ न बंधिस्सइ' चतुर्थ भंग है। इन चार भंग में से प्रथम भंग अभव्य जीव की अपेक्षा से कहा गया है, द्वितीय भंग क्षपकता की प्राप्ति के योग्य भव्य जीव की अपेक्षा से कहा गया है, तृतीय भंग उपशांत मोह वाले जीव की अपेक्षा से कहा गया है और चतुर्थ भंग क्षीण मोह

વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરી રહ્યો છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે એ રીતનો 'अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ બીજો ભંગ છે. ૨

તથા કોઈ એક જીવે ભુતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે. આ રીતે 'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩

તથા કોઇ એક જીવે ભૂતકાળમાં જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરેલ છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં આ રીતે આ 'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪

આ ચાર ભંગો પૈકી પહેલો ભંગ સર્વથા અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. બીજો ભંગ ક્ષપકપણાની પ્રાપ્તિને યોગ્ય ભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ત્રીજો ભંગ ઉપશાન્ત મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે અને ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. આ કથન સિવાય

ज्ञानावरणीयकर्मणो वक्तव्यतेति भावः। एतद्व्यतिरिक्तं सर्वमपि पापकर्म बन्धप्रकरणोदीरितमेवेहापि ज्ञातव्यम्। परन्तु पापकर्मबन्धप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदिह दर्शयन्नाह-'नवरं' इत्यादिना 'नवरं जीवपदे मणुस्सपदे य सकसाइंमि जाव लोभकसाइंमि य पढमबितिया भंगा' नवरं जीवपदे मनुष्यपदे च सकषायिनि यावत् लोभकषायिनि च प्रथमद्वितीयभङ्गौ, अयमाशयः पापकर्म-दण्डके जीवपदे मनुष्यपदे च यत् सकषायिपदं यावत् लोभकषायिपदं च, तत्र सूक्ष्मसंपरायस्य मोहलक्षणपापकर्मणोऽबन्धकत्वेन प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थ-रूपाश्चत्वारोऽपि भङ्गाः कथिताः, अत्र ज्ञानावरणीयकर्मदण्डके तु आद्यौ प्रथम-

वाले जीव की अपेक्षा से कहा गया है। इसके अतिरिक्त और भी जो वक्तव्यता इस ज्ञानावरणीयकर्म के बन्ध करने के विषय में है वह सब पापकर्म बन्ध प्रकरण में कही गई वक्तव्यता के जैसी ही है। परन्तु उस वक्तव्यता में और इस वक्तव्यता में यदि कोई अन्तर है तो वह 'नवरं जीवपदे मनुस्सपदे य सकसाइंमि जाव लोभकसाइंमि य पढमबितिया भंगा' इस पाठ द्वारा प्रकट किया जा रहा है-इसके द्वारा यह समझाया गया है कि जीवपद में और मनुष्य पद में सकषायी यावत् लोभकषायी को आश्रित करके प्रथम और द्वितीय ऐसे दो भंग कहना चाहिये। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है पापकर्म के दण्डक में जीवपद और मनुष्य पद में सकाषायी पद और लोभ कषायीपद में सूक्ष्मसंपराय के मोहरूप पापकर्म की अबन्धकता से प्रथम द्वितीय तृतीय और चतुर्थ ये चारों ही भंग कहे गये हैं। परन्तु यहाँ ज्ञानावरणीय कर्मदण्डक में तो आदि

બીજું જે કોઈ કથન આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધ કરવાના સંબંધમાં કહેલ છે, તે તમામ કથન પાપ કર્મના પ્રકરણમાં કહેલ કથન પ્રમાણે સમજવું તે કથનમાં અને આ કથનમાં જો કાંઈ ફેરફાર છે. તો તે 'नवरं जीवपदे मणुस्सपदे य सकसाइंमि जाव लोभकसाइमि य पढमबितिया भंगा' આ પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. આ કથનથી એ સમજાવ્યું છે કે-જીવપદમાં અને મનુષ્યપદમાં સકષાયી-યાવત્ લોભકષાયવાળા જીવનો આશ્રય કરીને પહેલો અને બીજો એવા બે ભંગો કહેવા જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પાપ કર્મના દંડકમાં જીવ પદ અને મનુષ્ય પદમાં સકષાયી પદથી લઈને લોભકષાયી પદ સુધી સૂક્ષ્મસંપરાયના મોહ રૂપ પાપ કર્મના અબન્ધકપણાથી પહેલો બીજો ત્રીજો અને ચોથો એ ચાર ભંગો કહ્યા છે. પરંતુ અહિયાં આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દંડકમાં તો પહેલાના બે

द्वितीयभङ्गौ 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्या- कारकौ एव वक्तव्यौ अवीतरागस्य ज्ञानावरणीयकर्मबन्धकत्वस्य सद्भावात् तावत् पर्यन्तं ज्ञानावरणीयकर्मणः साम्राज्यं विलसति यावन्नोदेति वीतरागित्व प्रचण्डभास्कर इति। एवं प्रदर्शितपदयोरुभयोः प्रकरणयो वैलक्षण्यम्, तदन्यत् सर्वमपि उभयत्रापि समानमेव भवतीत्याशयेनाह-'अवसेसं' इत्यादि, 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया' अवशेषं कथितवैलक्षण्यातिरिक्तं सर्वमपि ज्ञानदृष्ट्यादिपदं तदेव यदेव पापकर्मदण्डके कथितम् कियत्पर्यन्तं पापकर्मदण्डकं समानतया ज्ञातव्यम्? तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव वेमाणिया' यावद्वैमानिकाः नारका- दारभ्य वैमानिकपर्यन्तं प्रतिदण्डके पापकर्मदण्डकवदेव सर्वापि व्यवस्था ज्ञात- व्येति। 'एवं दरिसणावरणिज्जेण वि दंडगो भाणियव्वो निरवसेसो' एवं ज्ञाना वरणीयकर्मदण्डकवदेव दर्शनावरणीयेनापि कर्मणो दण्डको भणितव्यो निरवशेषो यथा यथा ज्ञानावरणीयकर्मदण्डको निरूपितः तथा तथा तेनैव क्रमेण दर्शनावर- णीयेऽपि दण्डकः समग्रोऽपि वक्तव्यः, ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयकर्मणोः

के प्रथम और द्वितीय-अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति १-'अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति'-ये दो ही भंग कहे गये हैं। क्योंकि अवीतराग ज्ञानावरणीय कर्म का बन्धक होता है। जबतक आत्मा में वीतरागता रूप सूर्य का प्रचण्ड प्रताप नहीं तपता है तब तक आत्मा में ज्ञानावरणीय कर्म की बन्धकता रहती है। इस प्रकार से इन दोनों प्रकरणों में इसी बात को लेकर अन्तर है-और कोई अन्तर नहीं है-और सब कथन समान है। अतः यह समानता 'अवसेसं तं चेव जाव वेमाणिया' नारक से लेकर वैमानिक तक प्रतिदण्डक में पापकर्म दण्डक को जैसी ही है। 'एवं दरिसणावरणिज्जेण वि दंडगो णिरवसेसो भाणियव्वो निरवसेसो'

ભંગો એટલે કે પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો 'अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्य- ति१-अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ બેજ ભંગો કહેલા છે. કેમકે- અવીતરાગ, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધક હોય છે જ્યાં સુધી આત્મામાં વીત- રાગ રૂપ સૂર્યનો પ્રચંડ પ્રતાપ તપતો નથી, ત્યાં સુધી આત્મામાં જ્ઞાના- વરણીય કર્મનું બંધકપણું રહે છે આ રીતે આ બન્ને પ્રકરણોમાં આ વિષયને લઇને અન્તર રહેલ છે તે સિવાય બીજું કંઇ જ અંતર નથી બાકીનું સઘળું કથન સરખું જ છે. તેથી તે સમાનપણું 'अवसेसं तं चेव जाव वेमा- णिया' નારકથી લઇને વૈમાનિકો સુધીના દરેક દંડકોમાં પાપકર્મના દંડક પ્રમાણે જ કહેલ છે. 'एवं दरिसणावरणिज्जेण वि दडगो भाणियव्वो निरवसेसे'

समानधर्मत्वादिति। 'जीवेणं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' जीवः खलु भदन्त! वेदनीयं कर्म किम् अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अवध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीति ४ चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि,

---

ज्ञानावरणीय दण्डक के जैसा ही दर्शनावरणीय कर्म का दण्डक भी सम्पूर्ण कहना चाहिए। क्योंकि इन दोनो कर्मों में समान धर्मता है।

'जीवे णं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा हे भदन्त!' जीवने क्या वेदनीय कर्म भूतकाल में बांधा है? वर्तमान में वह उसे बांधता है क्या? भविष्यत् में वह उसे बांधेगा क्या? अथवा-जीवने भूतकाल में क्या वेदनीय कर्म का बंध किया है? वर्तमान में वह उसका बंध करता है क्या? और क्या वह भविष्य काल में उसका बन्ध नहीं करेगा? अथवा-भूतकाल में वह उसका बन्ध कर चुका है क्या? वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है क्या? भविष्यत् में वह उसका बंध करेगा क्या? अथवा-भूतकाल में ही क्या उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में वह उसका बन्ध नही करता है? और भविष्यत् काल में भी वह क्या उसका बन्ध नहीं करेगा? इस प्रकार से यह-अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति २ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४' वेदनीय कर्म के बन्ध के विषय में इन चार भंगो को लेकर गौतमस्वामीने

જ્ઞાનાવરણીય દંડકના કથન પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મનો દંડક પણ કહેવો જોઈએ. કેમકે આ બન્નેના કર્મોમાં સાધર્મ્યપણું કહેલ છે.

'जीवे णं भंते! वेयणिज्जं कम्म किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ ભૂતકાળમાં જીવે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ નહીં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરી ચૂકયો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ રીતે આ 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति' 'अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २' अबध्नात्, न बध्नाति भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४' વેદનીય કર્મના બંધના સંબંધમાં આ ચાર ભંગોને

'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येकक: कश्चिज्जीवो वेदनीयं कर्मातीतकाले अबध्नात् बध्नाति वेदनीयं कर्म वर्तमानकाले, भन्त्स्यति चानागतकाले वेदनीयं कर्म १, तथा 'अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येकको जीवोऽबध्नात् अतीतकाले वेदनीयं कर्म, बध्नाति च वेदनीयं कर्म वर्तमानकाले, न भन्त्स्यति अनागतकाले वेदनीयं कर्म २, 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येकक: कश्चिज्जीवोऽबध्नात् अतीतकाले वेदनीयं कर्म, न बध्नाति वेदनीयं कर्म कश्चिज्जीवो वर्त्तमानकाले, न भन्त्स्यति चानागतकाले वेदनीयं कर्म कश्चिज्जीव:४, तदेवं वेदनीयकर्मदण्डके प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गका भगवता अनुमोदिता: तत्र प्रथमो भङ्ग, अभव्यजीवमाश्रित्य कथित: तस्य त्रिकालेऽपि

प्रभुश्री से प्रश्न पूछा है उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' हे गौतम ! किसी एक जीव वेदनीय कर्म भूतकाल में बांधता है वर्तमान में वह उसे बांधता है तथा-भविष्यत् काल में वह उसे बांधेगा १ तथा-किसी एक जीवने भूतकाल में वेदनीय कर्म बांधा हैं वर्तमान में वह उसे बांधता है पर भविष्यत् में वह उसे नहीं बांधेगा२ तथा-किसी एक जीवने भूतकाल में वेदनीय कर्म बांधा है वर्तमान में वह उसे नहीं बांधता है और न भविष्यत् काल में वह उसे बांधेगा। इस प्रकार से यहां प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते हैं। इनमें प्रथम भंग अभव्य जीव की अपेक्षा से है। क्यों कि ऐसे जीव में सर्वदा त्रिकाल में वेदनीय कर्म के बन्ध का सद्भाव रहता है द्वितीय भंग उस जीव की अपेक्षा से है जो भव्य भविष्यत् में

લઈને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પ્રશ્ન પૂછેલ છે, તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ૧ તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પણ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ૨ તથા કોઈ એક જીવે ભુતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેનો બંધ નહીં કરે. આ પ્રમાણે અહિયાં પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. તેમાં પહેલો ભંગ અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે-એવા જીવમાં સર્વદા ત્રણે કાળમાં વેદનીય કર્મનો સદ્ભાવ રહે છે. બીજો

वेदनीयकर्मणः सद्भावादिति । द्वितीयस्तु भङ्गः यो भविष्यत्काले मोक्षं यास्यति तादृशं भव्यविशेषमाश्रित्य कथितः । तृतीयभङ्गस्तु अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारकोऽत्र न संभवति वेदनीयकर्म अबद्ध्वा पुनस्तद्बन्धनस्यासंभवादिति । चतुर्थभङ्गस्तु अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकः अयोगिकेवलिनमाश्रित्य कथितमिति । 'सलेस्से वि एवं चेव तइय विहूणा भंगा' सलेश्योऽपि एवमेव सामान्यतो जीववदेव तृतीयभङ्गरहिताः प्रथमद्वितीयचतुर्थरूपास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, तृतीयभङ्गरहितास्त्रयो भङ्गाः सलेश्ये ज्ञातव्याः परन्तु अत्र कश्चित् शङ्कते यत् अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकश्चतुर्थो भङ्गोऽत्र न घटते, अयं चतुर्थो भङ्गस्तु लेश्यारहिते अयोगिन्येव घटते लेश्याया त्रयोदशगुणस्थानक पर्यन्तमेव सद्भावात् तथा यावल्लेश्यं वेदनीयकर्मणां सम्बन्धक एव भवति ।

मुक्ति में जावेगा । 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' ऐसा जो तृतीय भंग है वह यहां पर नहीं है-क्योंकि वेदनीयकर्म को नहीं बांध कर जीव पुनः वेदनीय कर्म का बन्ध नहीं करता है । तथा चतुर्थ जो भंग है वह अयोगिक केवली की अपेक्षा से है ।

'सलेस्से वि एवं चेव' लेश्या वाले जीव में भी तृतीय भंग के सिवाय बाकी के प्रथम द्वितीय और चतुर्थ भंग होते हैं ऐसा समझना चाहिये ।

शंका-'अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' ऐसा जो चतुर्थ भंग है वह यहां संभवित नहीं होता है क्योंकि यह भंग उसी जीव में संभवता है जो अयोगिक केवली हैं-क्योंकि वे ही लेश्या रहित होते हैं और तेरह गुण स्थान तक लेश्या का सद्भाव कहा गया है । अतः जब

ભંગ એ જીવની અપેક્ષાથી છે. જે ભવ્ય જીવ ભવિષ્યમાં મુક્તિ જવાના હોય 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો જે ત્રીજો ભંગ છે તે અહિયાં થતો નથી. કેમકે વેદનીય કર્મને બાંધ્યા વિના જીવ ફરીથી વેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ચોથો જે ભંગ છે, તે અયોગી કેવલીની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'सलेस्से वि एवं चेव' લેશ્યાવાળા જીવને પણ ત્રીજા ભંગ સિવાયના બાકીના પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણે ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું.

શંકા—'अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ રીતે જે ચોથો ભંગ છે, તે અહિયાં સંભવિત થતો નથી. કેમકે-તે ભંગ એજ જીવમાં સંભવે છે કે જે અયોગી કેવળી હોય છે. કેમકે-તેઓજ લેશ્યા રહિત હોય છે. અને તેરમા ગુણસ્થાન સુધી લેશ્યાનો સદ્ભાવ કહેલ છે. તેથી જ્યારે લેશ્યાવાળા જીવને

अत्र समाधत्ते यत् अस्मादेव सूत्रप्रामाण्यात् अयोगित्वस्य प्रथमसमये घण्टालालन्न्यायेन परमशुक्ललेश्याऽस्तीति सलेश्यस्य चतुर्थो भङ्गो घटते इति । तत्त्वं तु बहुश्रुतगम्यमिति । 'कण्हलेस्से जाव पम्हलेस्से पढमबितिया भंगा' कृष्णलेश्यो यावत् पद्मलेश्यः प्रथमद्वितीयौ भंगौ कृष्णलेश्यादारभ्य पद्मलेश्याविशिष्टपर्यन्त लेश्यावति जीवे अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकौ द्वौ भङ्गौ ज्ञातव्याविति कृष्णलेश्यादि पञ्चकेऽयोगित्वस्याभावादिति । 'सुक्कलेस्से तइयविहूणा भंगा' शुक्ललेश्ये सलेश्यवत् तृतीयभङ्गविहीनाः प्रथम-

लेश्या वाले जीवके यह चतुर्थ भंग संभवता ही नहीं है फिर उसे यहां क्यों कहा गया है ? तात्पर्य इस कथन का यही है कि सलेश्य जीव के यह चतुर्थ भंग नहीं बनता है ।

उत्तर--इस सूत्र के कथन से ही घंटालालन न्याय से यह ज्ञात होता है कि अयोगिक अवस्था में भी प्रथम समय में परमशुक्ल लेश्या का सद्भाव है । इसीसे सलेश्य जीव के चतुर्थ भंग कहा गया है । और इसमें क्या विशेषता है सो यह बहुज्ञानी जानें । 'कण्हलेस्से जाव पम्हलेस्से पढमबितिया भंगा' कृष्णलेश्य से लेकर पद्म लेश्या तक की लेश्या ओं से विशिष्ट जीव में प्रथम और द्वितीय ऐसे आदि के दो भंग होते है तथा-'सुक्कलेस्से तइय विहूणा भंगा' शुक्ललेश्या वाले जीवों के तृतीय भंग के सिवाय प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते है । तात्पर्य यही है कि कृष्णादि पांच लेश्या वाले जीव के अयोगिता का अभाव होने से वह वेदनीय कर्म का अबन्धक नहीं

આ ચોથો ભંગ સંભવતો જ નથી તો તે ભંગ અહિયાં કેમ કહ્યો છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-લેશ્યાવાળા જીવને આ ચોથો ભંગ સંભવતો નથી.

ઉત્તર—આ સૂત્રના કથનથી 'ઘંટાલાલન' ન્યાયથી એમ જણાઇ આવે છે કે-અયોગિક અવસ્થામાં પણ પહેલા સમયમાં પરમશુકલ લેશ્યાનો સદ્ભાવ રહે છે. તેથી લેશ્યાવાળા જીવને ચોથો ભંગ કહ્યો છે. તે શિવાય તેમાં શું વિશેષતા છે, તે વિશેષ જ્ઞાનિયો સમજી શકે.

'कण्हलेस्से जाव पम्हलेस्से पढमबितिया भंगा' કૃષ્ણ લેશ્યાથી લઇને પદ્મલેશ્યા સુધીની લેશ્યાઓથી વિશિષ્ટ જીવમાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગ હોય છે તથા 'सुक्कलेस्से तइयविहूणा भंगा' શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોને ત્રીજા ભંગ સિવાય પહેલો, બીજો, અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-કૃષ્ણ વિગેરે પાંચ લેશ્યાવાળા જીવને અયોગિપણાનો અભાવ હોવાથી તે વેદનીય કર્મનો અબંધક થતો નથી. તેથી

द्वितीयचतुर्थरूपा भङ्गा भवन्तीति ज्ञातव्यम् । 'अलेस्से चरिमो भंगो' अलेश्यः लेश्यारहितः केवलीसिद्धश्च तस्य च अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति इति एक एव चतुर्थो भङ्गो भवतीति । 'कण्हपक्खिए पढमबितिया' कृष्णपाक्षिकस्य प्रथमद्वितीयभङ्गौ भवतः कृष्णपाक्षिकस्यायोगित्वाभावात् । 'सुक्कपक्खिए तइय-विहूणा' शुक्लपाक्षिकः, तृतीयविहीनास्त्रयः प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति शुक्ल-पाक्षिकस्या योगित्वस्यापि संभवादिति । 'एवं सम्मदिट्ठिस्स वि' एवं शुक्लपा-क्षिकवदेव सम्यग्दृष्टेरपि तृतीयविहीनाः प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति सम्य-ग्दृष्टेरयोगित्वस्यापि संभवेन बन्धासंभवादिति । 'मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छा-

होता है। इसलिये इसमें आदि के दो भंग कहे गये हैं तथा शुक्ललेश्या वाले जीव के सलेश्य की तरह तीन भंग कहे गये हैं। 'अलेस्से चरिमो भंगो' लेश्यारहित शैलेशीगत केवली और सिद्ध इनके केवल एक चतुर्थ ही भंग होता है। 'कण्हपक्खिए पढमबितिया' कृष्णपाक्षिक के अयोगिता के अभाव से प्रथम के दो भंग होते हैं। 'सुक्कपक्खिए तइयविहूणा' शुक्लपाक्षिक जीव के अयोगिता भी वहां होने के कारण तृतीय भंग विहीन प्रथम द्वितीय और चतुर्थ भंग ऐसे तीन भंग कहे गये हैं। 'एवं सम्मदिट्ठिस्स वि' इसी प्रकार से सम्यक्दृष्टि जीव के भी अयोगिता की संभवता से तृतीय भंग के विना प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते हैं। अयोगिता की संभवता से वहां वेदनीयकर्म के बन्ध की असंभवता है। इस कारण वहां मात्र तृतीय भंग का अभाव प्रकट किया गया है। 'मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स य पढमबितिया' मिथ्या

તેઓને આદિના પહેલા અને બીજો એ બે ભંગો કહ્યા છે. તથા શુકલ લેશ્યાવાળા જીવને લેશ્યાવાળા જીવની જેમ ત્રણ ભંગો કહ્યા છે.

'अलेस्से चरिमो भंगो' લેશ્યા વિનાના જીવને એટલે શૈલેશી અવસ્થા વાળા કેવળી અને સિદ્ધોને કેવળ એક ચોથો ભંગ જ હોય છે. 'कण्हपक्खिए पढमबितिया' કૃષ્ણપાક્ષિકને અયોગીપણાના અભાવમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે 'सुक्कपक्खिए तइयविहूणा' શુકલ પાક્ષિક જીવને તેઓને અયોગિપણુ પણ હોવાથી ત્રીજા ભંગ સિવાય પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભગો કહ્યા છે. 'एवं सम्मदिट्ठिस्स वि' એજ પ્રમાણે સમ્યગ્દષ્ટિવાળા જીવને પણ અયોગિપણાની સંભવતાથી ત્રીજા ભંગ સિવાયના પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. અયોગિતાની સંભવતાથી ત્યાં વેદનીય કર્મના બંધનું અસંભવપણું છે. તે કારણથી ત્યાં ત્રીજા ભંગનો અભાવ કહેલ છે.

दिट्ठिस्स य पढमबितिया' मिथ्यादृष्टेः सम्यग्मिथ्यादृष्टे (मिश्रदृष्टे)श्च प्रथमद्वितीय-भङ्गौ भवतः अनयोरयोगित्वाभावेन वेदनीय कर्मणोऽबन्धकत्वस्याऽभावादिति । 'नाणिस्स तइयविहूणा' ज्ञानिन स्तृतीयविहीनाः प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति ज्ञानिनः केवलिनश्चायोगित्वेन तृतीयस्यासंभवादिति । 'आभिणीबोहियनाणी जाव मणपज्जवनाणी पढमबितिया' आभिनिबोधिकज्ञानी यावत् मनःपर्यवज्ञानी, अत्र प्रथमद्वितीयभङ्गौ भवतः एतेषामयोगित्वाभावादिति । 'केवलनाणी तइय विहूणा' केवलज्ञानीतृतीयविहीनः केवलज्ञानिनोऽयोगित्वेन प्रथमद्वितीयचतुर्थ-भङ्गाख्यास्त्रयो भङ्गा भवन्ति । 'एवं नोसन्नोवउत्ते अवेदए अकसाई सागारो-

दृष्टि जीव के और मिश्र दृष्टि जीव के प्रथम और द्वितीय ऐसे दो भंग होते हैं। क्योंकि इनमें अयोगिता के अभाव से वेदनीय कर्म की अबन्धकता का अभाव है। 'नाणिस्स तइयविहूणा' ज्ञानी के प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते है ज्ञानी और केवल ज्ञानी के पुनः वेदनीय कर्मकी बन्धकता न होने के कारण यहां तृतीय भंग नहीं कहा गया है। 'आभिणिबोहियनाणी जाव मणपज्ज-वनाणी पढमबितिया' आभिनिबोधिक ज्ञानी से लेकर यावत् मनःपर्यव ज्ञानी तक के जीवों में प्रथम और द्वितीय ऐसे दो भंग होते हैं क्योंकि इनके अयोगिता का उस समय असद्भाव रहता है। 'केवलनाणी तइयविहूणा' केवलज्ञानी के प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते हैं-तृतीय भंग यहां नही होता है, क्योंकि उस अवस्था में जब

'मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स य पढमबितिया' મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવને અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ એટલે કે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવને પહેલો અને બીજો એ રીતે બે ભંગો હોય છે. કેમકે-તેઓમાં અયોગિપણાના અભાવથી વેદનીય કર્મના અબંધકપણાનો અભાવ કહ્યો છે. 'नाणिस्स तइयविहूणा' જ્ઞાનીને ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે જ્ઞાની, અને કેવળજ્ઞાનીને અયોગી પણાના સદ્ભાવથી વેદનીય કર્મનું બંધકપણુ ન હોવાથી ત્રીજો ભંગ કહેલ નથી. 'आभिणिबोहियनाणी जाव मणपज्जवनाणी पढमबितिया' આભિનિબોધિક જ્ઞાનથી લઈને યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાની સુધીના જીવોમાં પહેલો અને બીજો એ રીતે બે ભંગો હોય છે કેમકે તેઓને અયોગિપણાનો તે વખતે સદ્ભાવ હોતો નથી 'केवलनाणी तइयविहूणा' કેવળ જ્ઞાનીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. તેમને ત્રીજો

वउत्ते अनागारोवउत्ते' एवं केवलीवदेव नोसंज्ञोपयुक्तः, अवेदकः, अकषायी, साकारोपयुक्तः, अनाकारोपयुक्तः, 'एएसु तइयविहूणा' एतेषु नो संज्ञोपयुक्तादारभ्य अनाकारोपयुक्तेषु तृतीयभङ्गविहीनाः प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति। 'अजोगिमि य चरिमो' अयोगिनि च चरमो भङ्गः अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति, इत्याकारको ज्ञातव्यः। 'सेसेसु पढमबितिया' शेषेषु अयोगिव्यतिरिक्तेषु प्रथमद्वितीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ इति। 'नेरइयाणं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ' नैरयिकः खलु भदन्त! वेदनीयं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३

वह अयोगी होता है तो उसके वेदनीय कर्म का बन्ध नहीं होता। 'एवं नो सन्नोवउत्ते अवेदए अकसाई, सागरोवउत्ते अणागारोवउत्ते' इसी प्रकार से नो संज्ञा में उपयुक्त वेदरहित कषाय रहित साकारोपयुक्त और अनाकारोपयुक्त जीवों के 'तइय विहूणा' तृतीय भंग रहित प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग होते हैं।' अजोगिम्मि य चरिमो' अयोगी में अन्तिम भंग होता है। 'सेसेसु पढमबितिया' शेष जीवों में -अयोगिव्यतिरिक्त जीवों में प्रथमद्वितीय भंग होते हैं। 'नेरइयाणं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ' हे भदन्त नैरयिक जीवने क्या पहिले-भूतकाल में वेदनीय कर्म का बन्ध किया है? वर्तमान में वह करता है? भविष्यत् काल में वह बन्ध करेगा? अथवा-भूतकाल में उसने बन्धकिया है वर्तमान में वह बन्ध करता है? भविष्यत् में वह बन्ध नहीं

ભંગ હોતો નથી કેમકે તે અવસ્થામાં જ્યારે તે અયોગી હોય છે. તો તેને વેદનીય કર્મનો બંધ હોતો નથી.

'एवं नोसन्नोवउत्ते, अवेदए अकसाई सागारोवउत्ते, अणागारोवउत्ते' એજ પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા અને અનાકારોપયોગવાળા જીવોને એટલે કે જે નોસંજ્ઞોપયુક્ત હોય, વેદરહિત, કષાયરહિત, હોય તેવા જીવોને 'तइय विहूणा' ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોય છે. 'अजोगिम्मिय चरिमो' અયોગી જીવમાં છેલ્લો ભંગ જ હોય છે. 'सेसेसु पढमबितिया' બાકીના જીવોને એટલે કે અયોગી શિવાયના જીવોને પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે.

'नेरइयाणं भंते! वेयणिज्जं कम्मं किं बंधी, बंधइ बंधिस्सइ' હે ભગવન્ નૈરયિક જીવે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં

अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवं' इत्यादि, 'एवं नेरइया' एवं सामान्यतो जीववदेव प्रथमद्वितीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ, कियत्पर्यन्तं पूर्ववदेव ज्ञातव्यं तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव वेमाणिय त्ति' यावत् वैमानिक इति नैरयिकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तदण्डकेषु प्रथमद्वितीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ 'जस्स जं अत्थि' यस्य यदस्ति तस्य विविच्य तद्वक्तव्यं यस्य जीवस्य नारकादेर्यत् लेश्यादिकमस्ति तस्य जीवराशे स्तद् लेश्यादि सम्बन्धे भङ्गो वक्तव्य इति। 'सव्वत्थ वि पढमबितिया' सर्वत्र नारकादारभ्य वैमानिकान्तदण्डकेषु प्रथमद्वितीय

करेगा ? अथवा-भूतकाल में उसने बन्ध किया है, वर्तमान में वह बन्ध नहीं करता है. भविष्यत्काल में वह बन्ध करेगा ? अथवा-उसने भूतकाल में वेदनीय कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह इसका बन्ध नहीं करता है और न भविष्यत् काल में वह इसका बन्ध करेगा ? इस प्रकार से यह नारकियों द्वारा वेदनीय कर्म बन्ध के विषय में त्रिकाल सम्बन्धी ४ चार भंग विषयक प्रश्न है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'एवं नेरइया' हे गौतम ! सामान्य से जीव के जैसा ही यहां प्रथम और द्वितीय भंग होते हैं। और ये प्रथमद्वितीय भंग 'जाव वेमाणियत्ति' यावत् वैमानिक तक के जीवों के होते हैं तथाच-नैरयिक से लेकर वैमानिकतक के दण्डकों में प्रथम और द्वितीय ये दो भंग ही होते है ऐसा जानना चाहिये 'जस्स जं अत्थि सव्वत्थ वि पढमबितिया' इस प्रकार जिस नारकादि जीव के जो लेश्यादिक हों उसके

તે તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે ? ૨ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં વેદનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં ? આ પ્રમાણે નારકિયો દ્વારા વેદનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં ત્રણે કાળ સંબંધી ૪ ચાર ભંગો થવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરેલ છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं नेरइया' હે ગૌતમ ! સામાન્યપણાથી જીવના કથન પ્રમાણે અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો હોય છે, અને આ પહેલો તથા બીજો ભંગ 'जाव वेमाणियत्ति' આ કથનથી યાવત્ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે તથા-નૈરયિકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ હોય છે. તેમ સમજવું. 'जस्स जं अत्थि सव्व वि पढमबितिया' આ પ્રમાણે જે નારક વિગેરે જીવને જે લેશ્યા વિગેરે કહેલ છે, તેને તેજ લેશ્યા વિગેરે સંબંધી ભંગ કહેવો

भङ्गावेव वक्तव्याविति । 'नवरं मणुस्से जहा जीवे' नवरं केवलमेतावदेव वैलक्षण्यम् यत् मनुष्यदण्डके सामान्यजीवदण्डकवदेव तृतीयभङ्गविहीनाः प्रथम· द्वितीयचतुर्थभङ्गा वक्तव्याः जीवसमानधर्मत्वात् मनुष्यस्येति । 'जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी बंधइ' जीवः खलु भदन्त ! मोहनीयं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इति चतुर्भङ्गको मोह-

---

उस लेश्यादिक के सम्बन्ध में भंग कहना चाहिये अतः सर्वत्र-नैरयिक से लेकर वैमानिक तक के दण्डकों में प्रथम द्वितीय भंग ही होता है। 'नवरं मणुस्से जहा जीवे' परन्तु मनुष्य दण्डक में सामान्य जीव दण्डक की तरह तृतीय भंग विहीन प्रथमद्वितीय और चतुर्थ ये तीन भंग होता है-क्योंकि मनुष्य और समुच्चय जीव समान धर्म वाले होते है।

'जीवे णं भंते ! किं मोहणिज्जं कम्मं बंधी बंधइ बंधिस्सइ' हे भदन्त ! जीवने क्या भूतकाल में मोहनीय कर्म का बन्ध किया है ? वह वर्तमान काल में करता है ? भविष्यत् काल में वह करेगा क्या ? अथवा-जीवने भूतकाल में क्या मोहनीय कर्म का बन्ध किया है ! वर्तमान में क्या वह करता है और क्या वह भविष्यत् काल में उसका बन्धनहीं करेगा ? अथवा-जीवने भूतकाल में मोहनीय कर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह नहीं करता है ? भविष्यत् में वह क्या उसका बन्ध करेगा ? अथवा भूतकाल में जीवने मोहनीयकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है ? भविष्यत् में भी वह इसका बन्ध नहीं करेगा ? इस

જોઇએ. તેથી બધે એટલે કે નૈરયિકથી લઇને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. 'णवरं मणुस्से जहा जीवे' પરંતુ મનુષ્યના દંડકમાં સામાન્ય જીવ દંડકના કથન પ્રમાણે જ ત્રીજા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો ચોથો એ ત્રણ ભંગ જ હોય છે. કારણ કે મનુષ્ય અને સમુચ્ચય જીવ એ સમાન ધર્મવાળા હોય છે. ૫

'जीवे णं भंते ! किं मोहणिज्जं कम्मं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જીવે મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતે

नीयकर्मविषयकः प्रश्नः, उत्तरमाह-'जहेव' इत्यादि, 'जहेव पावं कम्मं तहेव मोहणिज्जं पि निरवसेसं जाव वेमाणिए' यथैव पापं कर्म तथैव मोहनीयमपि निरवशेषं यावद्वैमानिकः पापकर्मणो बन्धप्रकरणे यथा चतुरोऽपि भङ्गाः प्रदर्शिता स्तथैव मोहनीयकर्मणो बन्धेऽपि चत्वारो भङ्गा ज्ञातव्या स्तत्राभव्यमाश्रित्य-प्रथमो भङ्गः१, क्षपकत्वप्राप्तियोग्यभव्यविशेषमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः२, उपशान्तमोहजीवमाश्रित्य तृतीयो भङ्गः३, क्षीणमोहजीवमाश्रित्य चतुर्थः४ इति।

प्रकार से 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१ अबध्नात् बध्नाति, नो भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति४, यह त्रिकाल विषयक ४ भंग के सम्बन्ध में मोहनीय कर्म के बन्ध करने के विषय में प्रश्न है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'जहेव पावं कम्मं तहेव मोहणिज्जं पि निरवसेसं जाव वेमाणिए' हे गौतम ! जैसा मैंने पापकर्म के बन्ध के सम्बन्ध में कहा है वैसा ही निरवशेष कथन मोहनीय कर्म के बन्ध के सम्बन्ध में भी कहना चाहिये अर्थात् पाप-कर्म के बन्ध के सम्बन्ध में पहिले चार भंग प्रकट किये गये हैं इसी प्रकार से यहां पर भी चार भंग प्रकट करना चाहिये-तथा च-किसी एक अभव्य जीव ने पहिले भूतकाल में मोहनीय कर्म का बन्ध किया है वर्तमान में वह इसका बन्ध करता है और भविष्यत् में भी वह इसका बन्ध करेगा ? ऐसा यह प्रथम भंग अभव्य जीव की अपेक्षा से कहा गया है ऐसा जानना चाहिये-द्वितीय भंग क्षपकता जिसे प्राप्त

'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ રીતે ત્રણે કાળ સંબંધી ચાર ભંગ સંબંધી મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहेव पावं कम्मं तहेव मोहणिज्जं पि निरवसेसं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ ! પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણે મેં કહેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત પાપ કર્મના બંધના સંબંધમાં પહેલા ૪ ચાર ભંગો પ્રગટ કરેલ છે, એજ પ્રમાણેના ચાર ભંગો અહિયાં આ મોહનીય કર્મ બંધના સંબંધમાં પણ સમજવા. તથા કોઈ એક સર્વથા અભવ્ય જીવે પહેલા ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ સર્વથા અભવ્ય જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. તેમ સમજવું. ૧

अयं च क्रमः-नैरयिकादारभ्य वैमानिकान्तदण्डकेषु विनियोज्य इति । आयुष्य कर्मदण्डकमाह-'जीवे णं' इत्यादि, 'जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ पुच्छा' जीवः खलु भदन्त ! आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नाद् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि,

होने वाली है ऐसे भव्य विशेष की अपेक्षा लेकर कहा गया है। तृतीय भंग उपशान्त मोहवाले जीव को आश्रित करके कहा गया है और चतुर्थ भंग क्षीणमोहवाले जीव को आश्रित करके कहा गया है। इस प्रकार नैरयिक से लेकर वैमानिकान्त दण्डकों में जैसा पापकर्म के संबंध में कहा गया है वैसा कथन जानना चाहिये।

'जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ०' हे भदन्त ! जीवने क्या पहिले आयुकर्म का बन्ध किया है ? क्या वह वर्तमान काल में भी आयुकर्म का बन्ध करता रहता है ? और क्या वह भविष्यत् काल में उसका बन्ध करेगा?१ अथवा-उसने क्या भूतकाल में आयु-कर्म का बन्ध किया है क्या ? वह वर्तमान में आयुकर्म का बन्ध कर रहा है ? और क्या वह भविष्यत् काल में उसका बन्ध नहीं करेगा?२। अथवा-क्या भूतकाल में उसने आयुकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह क्या आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है ? भविष्यत् काल में वह

બીજો ભંગ ક્ષપક શ્રેણી જેને પ્રાપ્ત થવાની હોય એવા ભવ્ય વિશેષની અપેક્ષાથી કહેલ છે ૨ ત્રીજો ભંગ ઉપશાંત મોહવાળા જીવનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. ૩ અને ચોથો ભંગ ક્ષીણ મોહવાળા જીવનો આશ્રય કરીને કહેલ આ ક્રમથી નૈરયિકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં કહેવું જોઈએ.

'जीवे णं भंते ! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ' હે ભગવન્ જીવે પહેલા આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? તથા વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો રહે છે? અને શું તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરશે? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્યકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો રહે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે અથવા ભૂત-કાળમાં તેણે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી? ભવિષ્યમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે? ૩ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે આયુ-ષ્યકર્મનો બંધ કરતો નથી? અને શું તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં

हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी चउभंगो' अस्त्येककोऽबध्नात् चतुर्भङ्गः, अत्रायुष्क-कर्मबन्धविषये जीवसूत्रे चत्वारो भङ्गा भवन्ति तथाहि–अस्त्येककोऽबध्नात् अतीतकाले आयुष्कं कर्म बध्नाति भन्त्स्यति च१, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इत्येवं चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तत्र प्रथमो भङ्गोऽभव्यस्य१, द्वितीयो भङ्गो यश्चरमशरीरो भवति तस्य भवति२, तृतीय भङ्ग उपशमकस्य भवति, स हि पूर्वकाले आयुरबध्नात् उपशमकाले न बध्नाति तत् प्रतिपतितस्तु भन्त्स्यति३, चतुर्थभङ्गस्तु क्षपकस्य भवति, स हि पूर्वकाले आयुरबध्नात् वर्तमानकाले न बध्नाति, न चानागतकाले

आयुकर्म का बन्ध करेगा ?३। अथवा–भूतकाल में क्या उसने आयु-कर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में क्या वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है ? और क्या वह भविष्यत् काल में भी उसका बन्ध नहीं करेगा ? इस प्रकार से 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति४ ये चार भंग आयुकर्म के बन्ध के विषय में श्रीगौतमस्वामी ने पूछे–तब प्रभुश्रीने कहा–'गोयमा ! 'अत्थेगइए बंधी चउभंगो' यहां इस आयुष्क कर्म के बन्ध विषयवाले जीव सूत्र में ४ भंग होते हैं–जैसे–किसी एक जीव ने भूतकाल में आयुकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध करता है, और भविष्यत् काल में भी वह आयुकर्म का बन्ध करेगा ? ऐसा यह प्रथम भंग अभव्य जीव को आश्रित करके कहा गया है, तथा यह द्वितीय भंग–किसी एक

કરે ? આ પ્રમાણે 'आयुष्क' कर्म अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગો આયુષ્ય કર્મના બંધના સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ આ પ્રમાણે કહેલ છે–'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी चउभंगो' અહિયાં આ આયુષ્ય કર્મના બંધ વિષયક સૂત્રમાં ૪ ચાર ભંગો થાય છે, જેમકે–કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે ? આ રીતનો આ પહેલો ભંગ ભવ્ય જીવને આશ્રય કરીને કહેલ છે. તથા કોઈ એક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે ? આ રીતનો આ બીજો ભંગ જે જીવો ચરમ શરીરવાળા

ऽपि भन्त्स्यतीति। 'सलेस्से जाव सुक्कलेस्से चत्तारि भंगा' सलेश्ये जीवे यावत् शुक्ललेश्यावति चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति, अत्र यावत्पदेन कृष्णलेश्यादीनां संग्रहः तत्र यो न मोक्षं यास्यति तस्य प्रथमो भङ्गः१, यस्तु चरमशरीरतयोत्पत्स्यते तस्य द्वितीयो भङ्गः२, अबन्धकाले तृतीयो भङ्गः, विद्यमानचरमशरीरस्य सलेश्य

जीवने भूतकाल में आयुकर्म का बन्ध किया है, वर्तमान में वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् में वह उसका बंध नहीं करेगा-जो जीव चरमशरीरी होता है उसकी अपेक्षा से कहा गया है, 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' ऐसा यह तृतीय भंग उपशमक जीव की अपेक्षा लेकर कहा गया है और 'अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' ऐसा यह चतुर्थ भंग क्षीणमोहवाले जीव की अपेक्षा लेकर कहा गया है। उपशमक जीव पूर्वकाल में-उपशमक अवस्था से पहिले-ही आयुकर्म का बन्ध करता है, उपशमक अवस्था में नहीं करता है, और जब वह श्रेणी पतित हो जाता है-तब पुनः आयुकर्म का बन्ध करने लगता है। क्षीण मोहवाला जीव क्षपक श्रेणी पर आरूढ रहता है-अतः वह पूर्वकाल में ही-क्षपक श्रेणी पर जबतक वह आरूढ नहीं हुआ है तब तक ही-आयुकर्म का बन्ध करता है, उस पर आरूढ हो जाने के बाद वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है तथा यहां से जीवका पतन होता नहीं

હોય છે, તેમની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ ઉપશમક જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'अवध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો આ ચોથો ભંગ ક્ષીણુમોહવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ઉપશમવાળા જીવો પૂર્વકાળમાં ઉપશમક અવસ્થાની પહેલાં જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે. ઉપશમક અવસ્થામાં બંધ કરતા નથી અને જ્યારે તે શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે. ત્યારે તે ફરીથી આયુ કર્મનો બંધ કરવા લાગે છે. ક્ષીણુમોહવાળો જીવ ક્ષપક શ્રેણી પર આરૂઢ રહે છે. તેથી તે પૂર્વકાળમાં જ-ક્ષપક શ્રેણી પર જ્યાં સુધી આરૂઢ થયો નથી. ત્યાં સુધી જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે, તેના પર આરૂઢ થઈ ગયા પછી તે આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી. તથા તે અવસ્થાથી જીવનું પતન થતું નથી. તેથી તે ફરીથી આયુકર્મનો બંધક થતો નથી. 'सलेस्से जाव सुक्कलेस्से चत्तारि भंगा' લેશ્યાવાળા જીવમાં યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા જીવોમાં ચાર ભંગો હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા વિગેરે જીવો ગ્રહણુ કરાયા છે. જેઓ મોક્ષ જતા નથી તેની અપેક્ષાથી પહેલો ભંગ કહેલ છે. અને જે ચરમ શરીરી રૂપે ઉત્પન્ન થવાના હોય તેની અપેક્ષાથી બીજો

जीवस्य चतुर्थो भङ्गः ४। एवम् अग्रेऽपि भङ्गा विविच्य वक्तव्याः। 'अलेस्से चरिमो भंगो' अलेश्ये-लेश्यारहिते जीवे चरमश्चतुर्थो भङ्ग एव भवति अलेश्यश्च शैलेशीगतः सिद्धश्च भवति तयोर्वर्त्तमानकालानागतकालयोरायुषोऽवन्धकत्वा-दिति। 'कण्हपक्खिएणं पुच्छा' कृष्णपाक्षिकः खलु भदन्त! आयुष्कं कर्म किम् अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४ इत्येवं रूपेण चतु-

है, इसलिये वह पुनः-आयुकर्म का बन्धक नहीं होता है। 'सलेस्से जाव सुक्कलेस्से चत्तारि भंगा' लेश्यावाले जीव में यावत् शुक्ल लेश्यावाले जीव में चार भंग होते हैं, यहां यावत्पद से कृष्ण लेश्या वाले आदि जीवों का ग्रहण हुआ है, जो मोक्ष नहीं जावेगा उसकी अपेक्षा से प्रथम भंग है और जो चरमशरीर रूप से उत्पन्न होगा उसकी अपेक्षा से द्वितीय भंग है, अवन्धकाल में तृतीय भंग है और जिसके चरम-शरीर मोजूद है ऐसे सलेश्य जीव की अपेक्षा से अंतिम भंग है। इसी प्रकार से आगे भी भंगों का विवेचन करना चाहिये, 'अलेस्से चरिमो' जो जीव लेश्या रहित होता है उसके चतुर्थ भंग ही होता है-अलेश्य शैलेशीगत जीव और सिद्ध जीव होता है, इनके वर्तमान काल में और अनागत काल में आयुकर्म का बन्ध नहीं होता है। 'कण्हपक्खिएणं पुच्छा' कृष्णपाक्षिक जीव को लेकर गौतम ने आयुष्क कर्म के बन्ध करने के विषय में ऐसा ही चार भंगोंवाला प्रश्न किया है-जैसे-हे भदन्त! कृष्णपाक्षिक जीव ने क्या भूतकाल में आयु

ભંગ કહેલ છે. અબંધ કાળમાં ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. અને જેને ચરમશરીર કાયમ છે. એવા લેશ્યાવાળા જીવોની અપેક્ષાથી ચોથો ભંગ કહેલ છે, આજ પ્રમાણે આગળ પણ ભંગોની વ્યવસ્થા સમજી લેવી. 'अलेस्से चरिमो' લેશ્યા વિનાના જે જીવો હોય છે, તેઓને ચોથો ભંગ જ હોય છે. લેશ્યા વિનાના શૈલેશી અવસ્થાવાળા જીવો અને સિદ્ધ જીવો હોય છે. તેઓને વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં આયુકર્મનો બંધ હોતો નથી.

'कण्हपक्खिएणं पुच्छा' કૃષ્ણપાક્ષિક જીવનો આશ્રય કરીને શ્રીગૌતમ સ્વામીએ આયુષ્કકર્મના બંધના સંબંધમાં ઉપર પ્રમાણે જ ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન કર્યો છે. જેમકે-હે ભગવન્ કૃષ્ણપાક્ષિક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? તે વર્તમાન કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિ-ષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો

भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया परिगृह्यते । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककोऽवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति प्रथमो भङ्गः कृष्णपाक्षिकस्य, तथा 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककः कृष्णपाक्षिकोऽवध्नात् न वध्नाति भन्त्स्यति कृष्णपाक्षिकस्य प्रथमतृतीयौ द्वौ भङ्गौ भवतः । तत्र प्रथमो भङ्गः अभव्यप्रायस्य कृष्णपाक्षिकस्य भवति, तृतीयभङ्गस्तु

कर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह क्या आयु कर्म का बन्ध करता है ? भविष्यत्काल में क्या वह आयुकर्म का बन्ध करेगा ? अथवा-भूतकाल में उसने आयुकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध करता है ? भविष्यत् काल में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करेगा२ अथवा-भूतकाल में उसने आयु कर्म का बन्ध किया है वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है ? और भविष्यत् में वह आयु कर्म का बन्ध करने लगता है ३? अथवा-भूतकाल में उसने आयुकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है ? और भविष्यत् में भी वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करेगा ? इस प्रकार 'अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति१ अबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति,३ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' यह चार भंगोंवाला प्रश्न है। ऐसा यह प्रश्न 'पृच्छा' शब्द से गृहीत किया गया है । इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' हे गौतम !

બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મને બંધ કરે છે ? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મને બંધ નહીં કરે ? ૨ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મને બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનકાળમાં તે આયુકર્મને બંધ નથી કરતો ? તથા ભવિષ્યકાળમાં તે આયુકર્મને બંધ કરવા લાગે છે ? ૩ અથવા ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મને બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મને બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મને બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણે 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति २ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગોવાળો શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્ન 'પુચ્છા' એ પદથી ગ્રહણ કરાયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મ બાંધેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને

आयुष्ककर्मणोऽवन्धकाले न वध्नातीत्येवं स्यात्, द्वितीयचतुर्थभङ्गौ तु न भवतः कृष्णपाक्षिकत्वे सति सर्वथा आयुष्ककर्मणोऽभन्त्स्यमानताया अभाव इति विवक्षणात्। 'सुक्कपक्खिए सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी चत्तारि भंगा' शुक्लपाक्षिके सम्यग्दृष्टौ मिथ्यादृष्टौ च चत्वारोऽपि भङ्गाः शुक्लपाक्षिकस्य सम्यग्दृष्टेश्च चत्वारो भङ्गाः, तत्र अबध्नात् पूर्वम्, बध्नाति च बन्धकाले, भन्त्स्यति

कोई एक कृष्णपाक्षिक जीव ऐसा होता है कि जिसके द्वारा पूर्वकाल में आयुष कर्म बांधा गया होता है, वर्तमान में भी वह उसे बांधता है और भविष्यत् काल में भी वह उसे बांधनेवाला होता है। तथा कोई एक कृष्णपाक्षिक जीव ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है पर वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है किन्तु भविष्यत् में वह उसका बन्ध करने वाला होता है, इस प्रकार से ये दो भंग यहां होते हैं। इनमें प्रथम भंग अभव्य प्राय कृष्णपाक्षिक जीव के होता है। तृतीय भंग आयुकर्म के अबन्ध काल में कृष्णपाक्षिक जीव को होता है। क्योंकि वह आयुष्यकर्म के अबन्ध काल में उसका बन्ध नहीं करता है, अतः कृष्णपाक्षिक के द्वितीय और चतुर्थ भंग नहीं होते हैं। क्योंकि कृष्णपाक्षिकता के होने पर सर्वथा आयुष्ककर्म की अभन्त्स्यमानता (अबन्धता) का अभाव होता है। 'सुक्कपक्खिए, सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, चत्तारि भंगा' शुक्लपाक्षिक जीव के सम्यग्दृष्टि जीव के एवं मिथ्यादृष्टि जीव के चारों भंग होते हैं। इनमें

ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે. ૧ તથા કોઈ એક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતા નથી અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે ૨ આ રીતના આ બે ભંગો અહિયાં કૃષ્ણપાક્ષિક જીવના સંબંધમાં હોય છે. આ પૈકી પહેલો ભંગ અભવ્ય પ્રાય કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને હોય છે. ત્રીજો ઉપશામક કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને હોય છે કેમકે તે આયુષ્યકર્મના અબન્ધ કાળમાં તેનો બંધ કરતા નથી ઉત્તર કાળમાં જ તે તેનો બંધ કરનારા હોય છે તેથી કૃષ્ણપાક્ષિક જીવને બીજો અને ચોથો એ બે ભંગો હોતા નથી કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિકપણામાં આયુષ્ક કર્મનો સર્વથા અભાવ રહે છે

'सुक्कपक्खिए, सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, चत्तारि भंगा' શુકલપાક્ષિક જીવને, સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવને, અને મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવને ચારે ભંગો હોય છે. જેમકે-'अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति१ अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२

चानागतकाले इति प्रथमो भङ्गः१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति चरमशरीरत्वे इति द्वितीयो भङ्गः२, तथा अबध्नात् बध्नाति अबन्धकाले उपशमावस्थायां वा भन्त्स्यति च बन्धकाले इति तृतीयो भङ्गः, चतुर्थभङ्गस्तु क्षपकस्य भवतीति। मिथ्यादृष्टिस्तु द्वितीयभङ्गके न भन्त्स्यति चरमशरीरप्राप्तौ, तृतीयभङ्गके न

शुक्लपाक्षिक सम्यग्दृष्टि जीव में चारों भंग होते हैं-जैसे-'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१ अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४' कोई एक शुक्लपाक्षिक एवं-सम्यग्दृष्टि जीव पूर्वकाल में आयुकर्म को बांध चुका होता है वर्तमानकाल में वह उसे बांधता है और अनागतकाल में भी वह उसे बांधने वाला होता है। ऐसा यह प्रथम भंग है। चरमशरीरी होने से कोई एक शुक्लपाक्षिक जीव पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध कर चुका होता है और वर्तमान काल में भी वह आयुकर्म को बांधता है पर भविष्यत्काल में वह उसे बांधने वाला नहीं है। ऐसा यह द्वितीय भंग है। तथा कोई एक शुक्लपाक्षिक एवं सम्यग्दृष्टि जीव ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है वर्तमान में वह अबन्धकाल में या उपशमावस्था में उसका बन्ध नहीं करता है आगामी बन्धकाल में उसका बन्ध करनेवाला हो जाता है। ऐसा यह तृतीय भंग है। चतुर्थ भंग शुक्लपाक्षिक एवं सम्यग्दृष्टि क्षपक जीव की अपेक्षा से होता है। मिथ्यादृष्टि जीव में भी ये ही चार भंग होते

अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति४' કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ પ્રમાણેનો આ પહેલો ભંગ કહેલ છે. ૧ ચરમશરીરી હોવાથી કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે, અને વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી. એ પ્રમાણેનો આ બીજો ભંગ કહેલ છે. ૨ તથા કોઈ એક શુકલપાક્ષિક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં એટલે કે અબન્ધ કાળમાં અગર ઉપશમ અવસ્થામાં તેનો બંધ કરતો નથી. આગામી બંધ કાળમાં અથવા ઉપશમથી પતિત અવસ્થામાં તેનો બંધ કરવાવાળો થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે નો આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ચોથો ભંગ શુકલ પાક્ષિક ક્ષપક જીવની અપેક્ષાથી હોય છે. મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જીવમાં પણ આજ ચાર

बध्नात्यबन्धकाले, चतुर्थे न बध्नाति अबन्धकाले, न भन्त्स्यति चरमशरीरप्राप्ता-विति। 'सम्मामिच्छादिट्ठी पुच्छा' सम्यग्मिथ्यादृष्टिः पृच्छा हे भदन्त ! सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीवः आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति

हैं-द्वितीय भंग में जो 'न भन्त्स्यति' ऐसा कहा है वह चरमशरीर की प्राप्ति की अपेक्षा से कहा हैं तृतीय भंग में जो 'न बध्नाति' ऐसा कहा है वह अबन्धकाल में नहीं बांधने की अपेक्षा से कहा है, चतुर्थ में 'न बध्नाति न भन्त्स्यति' ऐसा जो कहा गया है वह अबन्धकाल में उसे नहीं बांधता है तथा चरमशरीर की प्राप्ति में आगे वह उसे नहीं बांधेगा इस अपेक्षा से कहा गया है।

'सम्मामिच्छादिट्ठी पुच्छा' हे भदन्त ! जो जीव सम्यग्मिथ्यादृष्टि होता है-सो क्या उसने भूतकाल में आयु कर्म का बन्ध किया गया होता है ? वर्तमान में भी वह क्या आयुकर्म का बन्ध करता है? और भविष्यत् काल में भी क्या वह आयुकर्म का बंध करेगा? अथवा-उसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह उसका बन्ध करता है? भविष्यत् में वह उसका बंध नहीं करेगा? अथवा-पूर्वकाल में उसका उसने बन्ध किया है? वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है ? भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध करेगा? अथवा-भूतकाल में ही वह उसका बंध कर चुका है, वर्तमान में वह

ભંગો હોય છે. બીજા ભંગમાં 'न भन्त्स्यति' એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તે ચરમ શરીરની પ્રાપ્તિ થઇ જાય તે અવસ્થામાં કહેલ છે ત્રીજા ભંગમાં 'न बध्नाति' એ પ્રમાણે કહેલ છે, તે અબન્ધ કાળમાં આયુકર્મ ન બાંધવાની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ચોથા ભંગમાં 'न बध्नाति' न भन्त्स्यति' એ પ્રમાણે જે કહેલ છે, તે અબન્ધ કાળમાં તેનો બંધ ભવિષ્યમાં નહીં કરે તે અપેક્ષાથી કહેલ છે.

"सम्मामिच्छादिट्ठी पुच्छा' હે ભગવાન જે જીવ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તો તેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાંપણ તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરશે? અથવા તેણે ભૂતકાળમાં આયુ કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા પૂર્વ કાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતા? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં જ તે તેનો

न भन्त्स्यति४, इत्येवं क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४, अत्र तृतीयचतुर्थभङ्गौ भगवता अनुमोदितौ। सम्यग्मिथ्यादृष्टिरायुर्न बध्नाति, चरमशरीरत्वे च कश्चिन्न भन्त्स्यतीति कृत्वा तृतीयचतुर्थावेव भङ्गौ भवत इति। 'नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा' ज्ञानी यावत्

उसका बंध नहीं करता है? और क्या भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध करेगा? इस प्रकार से यह-'अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति' यहां चार भंगोंवाला प्रश्न श्री गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से पूछा है, इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'गोयमा! अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' हे गौतम! सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीवों में से कोई एक जीव ऐसा होता है कि जिसने पूर्व काल में आयु का बन्ध किया होता है, पर वर्तमान में उसका बन्ध नहीं करता है, आगामी काल में वह उसका पुनः बन्ध करने लगता है। तथा कोई एक जीव ऐसा होता है जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है पर वर्तमान में उसका बन्ध नहीं करता है और न भविष्यत् में वह उसका बन्ध करता है। इस प्रकार से तृतीय और चतुर्थ भंग यहां पर प्रभुश्री ने प्रदर्शित किये हैं।

બંધ કરી ચૂક્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રમાણે આ 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति१' अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४' આ ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે તે 'ગોયમા! 'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ बधिस्सइ' હે ગૌતમ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવો પૈકી કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમા આયુ કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી, અને ભવિષ્ય કાળમાં તે ફરીથી તેનો બંધ કરવા લાગે છે, તથા કોઈ એક જીવ એવો હોય છે કે જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુ કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. પરંતુ વર્તમાનકાળમાં તેનો બંધ કરતા નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે નહીં આ પ્રમાણે અહિયાં ત્રીજો અનેચોથો ભંગ પ્રભુશ્રીએ પ્રગટ કરેલ છે.

अवधिज्ञानी एषां चत्वारोऽपि भङ्गा भवन्ति इति ज्ञानी—सामान्यज्ञानी, यावत्पदेन मतिश्रुतज्ञानिनो ग्रहणं भवति । 'मणपज्जवणाणी पुच्छा' मनःपर्यवज्ञानी किम् आयुष्कं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति इत्यादि चतुर्भङ्गकः प्रश्नः भगवानाह— 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककः एकः कश्चित् मनःपर्यवज्ञानवान् आयुष्कं कर्म पूर्वकाले अबध्नात् सम्प्रति

सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव आयुकर्म का बंध नहीं करता है-तथा कोई सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव चरमशरीरी होने पर आगामी काल में भी उसका बंध करने वाला नहीं होता है, इस कारण यहां तृतीय और चतुर्थ भंग ही कहे गये हैं। शेष दो भंग नहीं कहे गये हैं। 'नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा' ज्ञानी जीव में यावत् अवधिज्ञानी में चार भंग होते हैं। ज्ञानी पद से यहां 'सामान्यज्ञानी' ग्रहीत हुआ है, तथा यावत् पद से 'मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी' इनका ग्रहण हुआ है। 'मणपज्जवनाणी पुच्छा' हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानी के सम्बन्ध में मेरा प्रश्न है-अर्थात् मनःपर्यवज्ञानी ने क्या पूर्वकाल में आयु कर्म का बन्ध किया है ? वह वर्तमान में वह उसका क्या बन्ध करता है ? भविष्यत् में क्या वह उसका बन्ध करेगा ? इत्यादि रूप से यहां शेष ३ भंग और प्रकट करना चाहिये, 'उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' हे गौतम ! किसी एक मनःपर्यवज्ञानी ने पूर्वकाल में आयुष्क कर्म का बन्ध किया है, वर्तमान

સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી તથા કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો ચરમશરીરી થાય ત્યારે આગામી કાળમાં પણ તેનો બંધ કરવા વાળા હોતા નથી, એજ કારણે અહિયાં ત્રીજો અને ચેથો ભંગ જ કહેલ છે. બાકીના બે ભંગો કહ્યા નથી. 'नाणी जाव ओहिनाणी चत्तारि भंगा' જ્ઞાની જીવને યાવત્ અવધિજ્ઞાની જીવને ચાર ભંગો હોય છે. જ્ઞાની પદથી અહિયાં સામાન્યજ્ઞાની ગ્રહણ થયેલ છે. તથા યાવત્પદથી મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની ગ્રહણ થયા છે. 'मणपज्जवनाणी पुच्छा, મનઃપર્યવજ્ઞાનીના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે કે હે ભગવાન્ મનઃપર્યવ જ્ઞાનવાળા જીવે પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? વિગેરે પ્રકારથી બાકીના ત્રણ ભંગો અહિયાં સમજી લેવા આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— 'गोयमा ! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ ! કોઈ એક મનઃપર્યવજ્ઞાનીએ પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે વર્તમાનમાં તે તેનો

बध्नाति, भविष्यकाले भन्त्स्यति१, 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येकः कोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येकः कोऽबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इत्येवं प्रथमतृतीयचतुर्थात्मकास्त्रयो भङ्गा अनुमोदिता भगवता मनःपर्यवज्ञानिनाम् । तत्रासौ पूर्वकाले आयुरबध्नात् इदानीं देवायुर्बध्नाति ततो मनुष्यायु भन्त्स्यतीति प्रथमो भङ्ग, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारको द्वितीयभङ्गो न सम्भवति अवश्यं देवत्वे मनुष्यायुषो बन्धनात्

में वह उसका बंध करता है और भविष्यत् में भी वह उसका बन्ध करेगा, 'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' तथा कोई एक मनःपर्यवज्ञानी ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुष्क कर्म का बन्ध किया है, पर वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है, भविष्यत् में वह उसका बंध करेगा। 'अत्थेगइए बंधी, न बंधइ न बंधिस्सइ' तथा-कोई एक मनःपर्यवज्ञानी ऐसा भी होता है कि जिसने पूर्व काल में ही आयुष्ककर्म का बंध किया होता है, वर्तमान में वह उसका बंध नहीं करता है और न भविष्यत् में भी वह उसका बन्ध करेगा। इस प्रकार से यहां प्रथम तृतीय और चतुर्थ ये तीन भंग होते है। इनमें से प्रथम भंग का तात्पर्य ऐसा है कि मनःपर्यवज्ञानी पूर्वकाल में आयु का बंध कर चुका होता है वर्तमान में वह देवायु का बन्ध करता है, उसके बाद वह फिर मनुष्यायु का बन्ध करेगा। यहां पर 'अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति' ऐसा जो यह द्वितीय भंग है वह संभवित नहीं होता है क्योंकि देवत्व में वह नियमतः मनुष्यायु का बन्ध करनेवाला होता है।

બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' તથા કોઈ એક મનઃપર્યવજ્ઞાની એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે "अत्थेगइए बधी, न बंधइ, न बंधिस्सइ' તથા કોઇ એક મનઃપર્યવજ્ઞાની એવો પણ હોય છે, કે જેણે પૂર્વકાળમાં જ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલો હોય છે. વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી તેમ ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેનો બંધ કરશે નહીં આ રીતે અહીંયાં પહેલો ત્રીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગ હોય છે. તે પૈકી પહેલા ભંગનું તાત્પર્ય એ છે કે-મનઃપર્યવજ્ઞાની પૂર્વ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તે દેવાયુનો બંધ કરે છે, તે પછી તે ફરી મનુષ્ય આયુનો બંધ કરશે. અહિયાં 'अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति, એવો જે આ બીજો ભંગ છે, તે સંભવતો નથી. કેમ કે દેવ પણામાં તે નિયમ થી મનુષ્ય આયુનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. ત્રીજો

तृतीय भङ्गस्तु उपशमकस्य भवति, स हि न बध्नाति प्रतिपतितश्च भन्त्स्यतीति। चतुर्थभङ्गस्तु क्षपकस्य भवतीति। 'केवलनाणे चरमो भंगो' केवलज्ञानिनां तु चरमएव भङ्गो भवति केवली हि आयु र्न बध्नाति न वा अग्रे भन्त्स्यति सिद्धिगमनात् इति। 'एवं एएणं कमेणं नो सन्नोवउत्ते बितियविहूणा जहेव मणपज्जवनाणे' एवम् अनेन क्रमेण नोसंज्ञोपयुक्ते जीवे द्वितीयभङ्गविहीनाः प्रथमतृतीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति यथैव मनःपर्यवज्ञाने मनःपर्यवज्ञानिवदेव नोसंज्ञोपयुक्तस्य द्वितीयभङ्गरहितास्त्रयोभङ्गा वेदितव्या इति। 'अवेदए अकसाई य तइय चउत्था जहेव सम्मामिच्छत्ते' अवेदके अकषायिनि च तृतीयचतुर्थौ यथैव सम्यग्मिथ्यात्वे

तृतीय भंग उपशमक के होता है क्योंकि उसके द्वारा पूर्वकाल में आयु का बन्ध किया जाता है, पर वर्तमान में वह आयु का बन्ध नहीं करता है, परन्तु जब श्रेणी से–उपशमक श्रेणी से–पतित हो जाता है–तब वह आयु का बन्ध करने लगता है। चतुर्थ भंग क्षपक की अपेक्षा से है, 'केवलनाणे चरमो भंगो' केवलज्ञानी के चरम ही भंग होता है, क्योंकि केवली वर्तमान में आयु का बन्ध नहीं करता है, और न वह भविष्यत् काल में भी आयु का बन्ध करनेवाला होता है। क्योंकि वह तो सिद्धि में गमन करनेवाला होता है। 'एवं एएणं कमेणं नो सन्नोवउत्ते, बितियविहूणा जहेव मणपज्जवनाणे' इसी प्रकार से इस क्रम द्वारा नो संज्ञोपयुक्त जीवों में द्वितीय भंग के विना बाकी के प्रथम तृतीय और चतुर्थ ऐसे तीन भंग मनःपर्यवज्ञानी के जैसे जानना चाहिये, 'अवेदए अकसाई य तइय चउत्था जहेव सम्मामिच्छत्ते' वेद

ભંગ ઉપશમ વાળાને હોય છે, કેમ કે તેના દ્વારા પૂર્વ કાળમાં આયુનો બંધ કરવામાં આવે છે. પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે આયુનો બંધ કરતો નથી. પરંતુ જ્યારે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઈ જાય છે, ત્યારે તે આયુનો બંધ કરવા લાગે છે. ચોથો ભંગ ક્ષપકની અપેક્ષાથી કહેલ છે 'केवलनाणे चरमो भगो' કેવળ જ્ઞાનીને છેલ્લો ભંગ જ હોય છે. કેમકે–કેવલી વર્તમાન કાળમાં આયુનો બંધ કરતા નથી. તથા તે ભવિષ્યમાં કાળમાં પણ આયુનો બંધ કરવાવાળા હોતા નથી. કેમકે તેઓ સિદ્ધિમાં જવાવાળા હોય છે. 'एवं एएणं कमेणं नोसन्नोवउत्ते, वितियविहूणा जहेव मणपज्जवनाणे' એ જ પ્રમાણે આ ક્રમથી નોસંજ્ઞોપયોગવાળા જીવોમાં બીજા ભંગ વિના બાકીના પહેલો ત્રીજો અને ચોથો એવા ત્રણ ભંગો મનઃપર્યવજ્ઞાનીના કથન પ્રમાણે હોય છે

'अवेदए अकसाई य तइयचउत्था जहेव सम्मामिच्छत्ते' વેદ વિનાના

सम्यग्मिथ्यादृष्टिवदेव अवेदकस्याकषायिनश्च तृतीयचतुर्थों एव भङ्गौ भवतः अवेदकोऽकषायी च क्षपकउपशमको वा तयोश्चायुषो वर्तमानबन्धो न भवति, उपशमकश्च प्रतिपतितो भन्त्स्यति, क्षपकस्तु नैव भन्त्स्यतीति कृत्वा तृतीयचतुर्थावेव भवत इति । 'अजोगिंमि चरिमो' अयोगिनि चरमो भङ्गो भवति अयोगित्वादेवेति । 'सेसेसु पदेसु चत्तारि भंगा जाव अणागारोवउत्ते' शेषेषु कथित व्यतिरिक्तेषु अज्ञानमत्यज्ञानादि संज्ञोपयुक्ताहारादि संज्ञोपयुक्त सवेद स्त्रीवेदादि सकषायक्रोधादि कषाय सयोगिमनोयोग्यादि साकारोपयुक्तानाकारोपयुक्तलक्षणेषु चत्वारोऽपि भङ्गा ज्ञातव्या इति ॥सू० ३॥

रहित और अकषायी जीव में तीसरा और चौथा सम्यक्मिथ्यादृष्टि के जैसे जानना चाहिये, वेद रहित और कषाय रहित जीव चाहे क्षपक हो या उपशमक हो उसे वर्तमान में आयु का बन्ध नहीं होता है, परन्तु उपशमक तो पतित हो जाने पर उसका बन्ध करेगा और क्षपक उसका बन्ध नहीं करेगा। इस अभिप्राय से यहां तृतीय और चतुर्थ ये दो भंग ही होते हैं। 'अजोगिंमि चरिमो' अयोगी में अयोगी होने से चरम भंग ही होता है। 'सेसेसु पदेसु चत्तारि भंगा जाव अणागारोवउत्ते' शेष पदों में-इन कथित पदों के अतिरिक्त अज्ञान में मत्यज्ञानी आदिकों में संज्ञोपयुक्त में, आहारादि संज्ञोपयुक्त में सवेद में, स्त्रीवेद आदिवालों में, कषायसहित में, क्रोधादि कषायवालों में, सयोगी में, मनोयोगी आदि जीवों में, साकारोपयोगवालों में और अनाकारोपयोगवालों में-चारों ही भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये ॥३॥

અને અકષાયી જીવને સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવના કથન પ્રમાણે ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો સમજવા જોઇએ. વેદરહિત અને કષાયરહિત જીવ ચાહે ક્ષપક હોય અથવા ઉપશમક હોય તેને વર્તમાનમાં આયુકર્મનો બંધ હોતો નથી પરંતુ ઉપશમકતો પતિત થાય ત્યારે તેનો બંધ કરશે અને ક્ષપક તેનો બંધ નહીં કરે એ અભિપ્રાયથી અહિયાં ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગજ હોય છે अजोगिमि चरिमो' અયોગી જીવમાં અયોગી હોવાથી છેલ્લો ભંગજ હોય છે 'सेसेसु पदेसु चत्तारि भंगा जाव अणागारोवउत्ते' બાકીના પદોમાં આ ઉપર કહેલ પદો શિવાય અજ્ઞાનમાં-મતિઅજ્ઞાની વિગેરેમાં, સંજ્ઞોપયોગવાળામાં, આહાર વિગેરે સંજ્ઞોપયોગીમાં, સવેદમાં સ્ત્રીવેદ વિગેરે વાળામાં કષાય સહિતમાં ક્રોધ વિગેરે કષાયવાળાઓમાં, સયોગીમાં મનોયોગી વિગેરે જીવોમાં સાકારોપયોગવાળાઓમાં અને અનાકારોપયોગવાળાઓમાં ચારે ભંગો હોય છે, તેમ સમજવું. ॥સૂ૦ ૩॥

मूलम्—नेरइए णं भंते ! आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइए चत्तारि भंगा, एवं सव्वत्थ वि नेरइयाणं चत्तारि भंगा, नवरं कण्हलेस्से कण्हपक्खिए य पढमतइया भंगा, सम्मामिच्छत्ते तइय चउत्था। असुरकुमारे एवं चेव, नवरं कण्हलेस्से वि चत्तारि भंगा भाणियव्वा, सेसं जहा नेरइयाणं, एवं जाव थणियकुमाराणं। पुढवीकाइयाणं सव्वत्थ वि चत्तारि भंगा, नवरं कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा। तेउलेस्से पुच्छा, गोयमा ! बंधी न बंधइ बंधिस्सइ सेसेसु सव्वत्थ चत्तारि भंगा। एवं आउक्काइ य वणस्सइकाइयाणं वि निरवसेसं तेउक्काइय वाउक्काइयाणं सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा। बेइंदियतेइंदियचउरिंदिया णं पि सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा। नवरं सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे तइओ भंगो। पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा। सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था भंगा, सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे, एएसु पंचसु वि पदेसु बिइयविहूणा भंगा, सेसेसु चत्तारि भंगा। मणुस्साणं जहा जीवाणं नवरं सम्मत्ते ओहिए नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे, एएसु बिइयविहूणा भंगा, सेसं तं चेव। वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा। नामं गोयं अंतरायं च, एयाणि जहा नाणावरणिज्जं। सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ४॥

छव्वीसमे बंधसए पढमो उद्देसो समत्तो ॥२६-१॥

छाया—नैरयिकः खलु भदन्त ! आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककश्चत्वारो भङ्गा, एवं सर्वत्रापि नैरयिकाणां चत्वारो भङ्गाः, नवरं कृष्णलेश्ये कृष्णपाक्षिके प्रथमतृतीयौ भङ्गौ, सम्यग्मिथ्यात्वे तृतीयचतुर्थौ ।

असुरकुमारे एवमेव, नवरं कृष्णलेश्येऽपि चत्वारो भङ्गा भणितव्याः, शेषं यथा नैरयिकाणाम् एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्। पृथिवीकायिकानां सर्वत्रापि चत्वारो भङ्गाः, नवरं कृष्णपाक्षिके प्रथमतृतीयौ भङ्गौ। तेजोलेश्यः पृच्छा, गौतम! अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति, शेषेषु सर्वत्र चत्वारो भङ्गाः। एवमप्कायिक-वनस्पतिकायिकानामपि निरवशेषम्। तेजस्कायिकवायुकायिकानां सर्वत्रापि प्रथम-तृतीयौ भङ्गौ। द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि सर्वत्रापि प्रथमतृतीयौ, नवरं सम्यक्त्वे ज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने तृतीयो भङ्गः। पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निकानाम् कृष्णपाक्षिके प्रथमतृतीयौ भङ्गौ, सम्यग्मिथ्यात्वे तृतीयचतुर्थौ भङ्गौ। सम्यक्त्वे ज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने अवधिज्ञाने, एतेषु पञ्चस्वपि पदेषु द्वितीयविहीना भङ्गाः, शेषेषु चत्वारो भङ्गाः, मनुष्याणां यथा जीवानाम्। नवरं सम्यक्त्वे औधिकज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने अवधिज्ञाने एतेषु द्वितीय-विहीना भङ्गाः, शेषं तदेव। वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः। नामगोत्रम् आन्तरायिकं च, एतानि यथा ज्ञानावरणीयम्। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति ॥सू० ४॥

षड्विंशतितमे बन्धशतके प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२६-१॥

टीका—'नेरइए णं भंते! आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' नैरयिकः खलु भदन्त! आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति

'नेरइएणं भंते! आउयं कम्मं किं बंधी बंधइ–पुच्छा'–इत्यादि

टीकार्थ– गौतमस्वामीने इस सूत्रद्वारा प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त! नैरयिक जीव ने क्या पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया है? क्या वर्तमानकाल में उसका बन्ध करता है? और भविष्यत्काल में क्या वह उसका बन्ध करेगा? अथवा–भूतकाल में उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में वह उसका बन्ध करता है? भविष्यत्काल में वह उसका बन्ध नहीं करेगा? अथवा–भूतकाल में उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है? भविष्यत्

'नेरइए णं भंते! आयुकम्मं किं बंधी, बंधइ, पुच्छा' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ–ગૌતમસ્વામીએ આસૂત્રદ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે– હે ભગવન્ નારકીય જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમા તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો

न भन्त्स्यति२, किमायुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४, इत्येवं क्रमेण पृच्छया चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइए चत्तारि भंगा' अस्त्येकक-श्चत्वारो भङ्गाः हे गौतम! कश्चिदेको आयुष्कं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, कश्चिदेकोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, कश्चिदेकोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति ३, कश्चिदेकोऽबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति ४,

---

में क्या वह उसका बन्ध करेगा? अथवा भूतकाल में उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है? और भविष्यत् में भी क्या वह उसका बन्ध नहीं करेगा? इस प्रकार से ये चार प्रश्न गौतम के यहां 'पुच्छा' शब्द से गृहीत हुए हैं इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतम से कहते हैं-गोयमा! 'अत्थेगइए चत्तारि भंगा' हे गौतम! कोई एक नारक जीव ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुष्कका बन्ध किया होता है वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत्काल में भी वह उसका बन्ध करेगा १ तथा कोई एक नारक जीव ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुष्यका बन्ध किया है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है पर भविष्यकाल में वह उसका बन्ध करनेवाला नहीं होता है २ तथा कोई एक नारक जाव ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुष्ककर्म

બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહી કરે? આ પ્રમાણેના આ ચાર ભંગો રૂપી પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે, આ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન 'પુચ્છા' એ પદથી ગ્રહણ થયેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'अत्थेगइए चत्तारि भंगा' હે ગૌતમ! કોઇ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં નારક આયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે.૧ તથા કોઈ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં નારક આયુષ્ય નો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં.૨ તથા કોઇ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વ કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો

इत्येवं चत्वारोऽपि भङ्गा नारकाणामायुष्ककर्मबन्धे भगवता अनुमोदिताः तत्र नारकः पूर्वमायुरबध्नात्, बन्धकाले बध्नाति, भवान्तरे भन्त्स्यतीति प्रथमो भङ्गः, भविष्यत्काले प्राप्तव्यसिद्धिकस्य नारकस्य अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीति द्वितीयो भङ्गः, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीति तृतीयो भङ्गो बन्धकालाभावं भविष्यत्कालिकबन्धं चापेक्ष्य भवति नारकविशेषस्य। बद्धपरभविकायुषो नारकस्य अनन्तरं प्राप्तव्यचरमभवस्य चतुर्थोऽबध्नात् न

का बन्ध किया है वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है पर भविष्यत् में वह उसका बन्ध करेगा ३ तथा कोई एक नारक जीव ऐसा होता है कि जिसने केवल पूर्वकाल में ही आयुष्क का बन्ध किया है, वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है और न भविष्यकाल में वह उसका बन्ध करेगा४। इनमें प्रथम भंग जिस नारक ने पूर्वकाल में आयुका बन्ध किया है, वर्तमान में बन्ध काल में जो आयुका बन्ध करता है, और भवान्तर में जो आयुका बन्ध करेगा उस नारक की अपेक्षा से है, द्वितीय भंग भविष्यत् काल में जिसे सिद्धिगति की प्राप्ति होती है उसकी अपेक्षा से है, तृतीय भंग वर्तमान काल में अ-बन्ध काल में– जो आयुका बन्ध नहीं करता है पर भविष्यकाल में वह उसका बन्ध करनेवाला है ऐसे नारक की अपेक्षा से है और चतुर्थ भंग जिस नारक ने परभव की आयुका बन्ध कर लिया है, और वर्तमानकाल में वह उसका बन्ध नहीं करता है और अनन्तर प्राप्तव्य चरम भव में ही जिसे मुक्ति प्राप्त होती है ऐसे नारक की

છે, વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. પરંતુ ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ૩ તથા કોઈ એક નારક જીવ એવો હોય છે કે–જેણે કેવળ ભૂતકાળ-માં જ નારક આયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાનમાં તેનો બંધ કરતા નથી. અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં આમાં પહેલો ભંગ જે નારકે ભૂતકાળમાં આયુનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં આયુ બંધ કરે છે, અને ભવાન્તરમાં જે આયુનો બંધ કરશે તે નારકની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

બીજો ભંગ ભવિષ્યમાં જેને સિદ્ધિ ગતિની પ્રાપ્તિ થવાની હોય છે, તેની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ત્રીજો ભંગ વર્તમાન કાળમાં બંધ કાળમાં જે આયુનો બંધ નથી કરતા પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાના છે, એવા નારકની અપેક્ષાથી કહેલ છે, અને ચોથો ભંગ જે નારકે પરભવની આયુષ્યનો બંધ કરી લીધો હોય છે અને બંધ કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી અને પછીના કાળમાં જેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવા નારકની

बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकः। 'एवं सव्वत्थ वि नेरइयाणं चत्तारि भंगा' एवं सर्वत्रापि पदेषु नारकाणां चत्वारो भङ्गा ज्ञातव्याः सर्वत्र पदेषु लेश्यादिषु चत्वारो भङ्गा योजनीयाः, यस्मिन् पदे वैलक्षण्यमस्ति तादृश पदविषयकं वैलक्षण्यं द्योतयितुमाह-'नवरं' इत्यादि, 'नवरं कण्हलेस्से कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा' नवरं वैलक्षण्यमेतदेव यत् कृष्णलेश्यनारके कृष्णपाक्षिकनारके च प्रथमतृतीयभङ्गौ एव विनियोज्यौ, लेश्यापदे कृष्णलेश्येषु प्रथमतृतीयौ भङ्गौ भवतः, तथाहि कृष्णलेश्यो नारक आयुष्कर्म अबध्नात् अतीतकाले, वर्त्तमानकाले च बध्नाति, भविष्यत्काले भन्त्स्यति चेति प्रथमो भङ्गः १, द्वितीयस्तु अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारको भङ्गो न संभवति, यतः कृष्णलेश्यनारकस्य तिर्यग्योनिकेषूत्पत्ति र्भवति तथा अचरमशरीरेषु मनुष्येषु कृष्णलेश्यादि पञ्चम नरकपृथिव्या-

---

अपेक्षा से है। "एवं सव्वत्थ वि नेरइयाणं चत्तारि भंगा" इसी प्रकार लेश्यादिक समस्त पदों में भी नारकों के चार भंग जानना चाहिये, परन्तु जिस पद में भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं ही "नवरं कण्हलेस्से कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा" इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं-कृष्ण लेश्यावाले नारक में और कृष्णपाक्षिक नारक में प्रथम एवं तृतीय भंग ही होते है द्वितीय एवं चतुर्थ भंग नहीं होते हैं। क्यों कि कृष्णलेश्यावाला जो नारक होता है वह भूतकाल में आयुकर्म का बन्धक होता हैं वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत्काल में भी वह उसका बन्ध करनेवाला होता है। "अबध्नात्, बध्नाति न भन्त्स्यति" ऐसा जो द्वितीय भंग है वह यहां इसलिये नहीं होता है कि कृष्णलेश्यावाले नारक की तिर्यञ्चयोनि में उत्पत्ति होती है। तथा अचरमशरीरी मनुष्यों में

અપેક્ષાથીકહેલ છે, 'एवं एत्थ वि नेरइया णं चत्तारि भगा' એજ પ્રમાણે લેશ્યા વિગેરે સઘળા પદોમાં પણ નારકો સંબંધી ચાર ભંગો સમજવા જોઈએ. પરંતુ જે પદમા ભિન્ન પણું છે, તે સૂત્રકાર સ્વય 'नवरं कण्हलेस्से कण्हपक्खिए पढमतइया भगा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકમાં અને કૃષ્ણપાક્ષિક નારકમાં પહેલો અને ત્રીજો ભંગજ હોય છે, બીજો અને ચોથો ભંગ હોતા નથી કેમકે-કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા જે નારક હોય છે, ભૂતકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બધ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાનો હોય છે. 'अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો જે બીજોભંગ છે. તે અહિયાં એ માટે હોતો નથી કે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકની તિર્યંન્ચ યોનિમાં ઉત્પત્તી

दिषु भवति, न च तत उद्वृत्तः सिद्धिपन्थानमधिरोहति, तदेवमसौ कृष्णलेश्यो नारकः तिर्यग्योनिकाद्यायु र्बद्ध्वा पुन र्भन्त्स्यति अचरमशरीरत्वादिति । तथा कृष्णलेश्यो नारक आयुष्ककर्मणोऽबन्धकाले आयुष्कं कर्म न बध्नाति, भविष्यत्काले तु भन्त्स्यतीत्येवं तृतीयो भङ्गो घटते । चतुर्थ भङ्गस्तु कृष्णलेश्यनारकस्य नास्ति, आयुरबन्धकत्वस्याभावादतः द्वावेव प्रथमतृतीयौ भङ्गौ कृष्णलेश्यनारकस्य 'नवरं' इत्यादिना कथितौ इति । 'एवं कृष्णपाक्षिकनारकस्य आयुकर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीति प्रथमो भङ्गः१, द्वितीयस्तु अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारको भङ्गो न भवति यतः कृष्णपाक्षिको नारकः आयुर्बद्ध्वा पुन र्न भन्त्स्यतीत्येतन्नास्ति तस्य चरमभवस्याभावादिति२ । तृतीयस्तु भङ्गोऽबध्नात् न बध्नाति (यतः कृष्णपाक्षिको नारक आयुष्काबन्धकाले आयुष्कं कर्म न बध्नाति) अग्रे च भन्त्स्यतीति भवत्येव३ । चतुर्थभङ्गस्तु न भवति कृष्णपाक्षिकनारकस्य आयुरबन्धकत्वस्याभावादिति४, तदेवं द्वावेव प्रथमतृतीयभङ्गौ कृष्णपाक्षिकस्य

एवं पञ्चम नरक पृथिवी आदिकों में कृष्णलेश्या आदि लेश्याएं होती हैं, इसलिये वहांसे उद्वृत्त हुआ-निकला हुआ-जीव सिद्धिमार्ग का पथिक नहीं होता है इस प्रकार कृष्णलेश्यावाला नारक तिर्यञ्चयोनिक आदिकों में आयुकर्म का बन्ध करके पुनः आयुका बन्धक होता है। क्यों कि ऐसा जीव अचरम शरीरवाला होता है। तथा-कृष्णलेश्यावाला नारक आयुकर्म के अबन्धकाल में आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है। परन्तु वह भविष्यत्काल में उसका बन्ध करेगा। इस प्रकार से तृतीय भंग घटित होता है। चतुर्थ भंग यहां कृष्णलेश्यावाले नारक के होना नहीं है क्योंकि इसके आयुकी अबन्धकता का अभाव है। इस कारण पूर्वोक्त प्रथम और तृतीय ये दो भंग ही यहां घटित होते हैं। इसी प्रकार यही प्रथम और तृतीय भंग कृष्णपाक्षिक नारक

હોય છે, તથા અચરમશરીરી મનુષ્યોમાં અને પાંચમી નારક પૃથ્વી વિગેરેમાં કૃષ્ણ લેશ્યા વિગેરે લેશ્યાઓ હોય છે. તેથી ત્યાંથી નીકળેલો જીવ સિદ્ધિ ગતિમાં જતોનથી, આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો નારક તિર્યંન્ચ યોનિક વિગેરેમાં આયુકર્મનો બંધ કરીને ફરીથી આયુનો બંધક હોય છે. કેમ કે-એવો જીવ અચરમશરીરવાળો હોય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળો નારક આયુકર્મના અબંધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ-કરતો નથી. પરંતુ તે બંધકાળમાં જ તેનો બંધ કરે છે. આ પ્રમાણે ત્રીજો ભંગ ઘટિત થાય છે ૩ અહિયાં ચોથો ભંગ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકને હોતો નથી. કેમ કે-તેને આયુના અબંધક પણાનો અભાવ હોય છે. તે કારણથી પહેલા કહેલ પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભગોજ અહિયાં ઘટિત થાય છે. એ જ પ્રમાણે આ પહેલો અને ત્રીજો

भवतीति नवरमित्यादिना भगवता प्रतिपादिताविति। 'सम्मामिच्छत्ते तइय चउत्था' सम्यग्मिथ्यात्वे पदे तृतीयचतुर्थों भङ्गौ भवतः, सम्यग्मिथ्यादृष्टौ मिश्रदृष्टौ तृतीयचतुर्थों एव भङ्गौ भवतः तस्यायुषो बन्धाभावादिति। 'असुरकुमारे एवं चेव' असुरकुमारे एवं चेव' असुरकुमारदेवेऽपि एवं

जीव के घटते हैं द्वितीय और चतुर्थ नहीं, क्यों कि कृष्णपक्ष नारक ऐसा नहीं होता है कि जो आयुका बन्ध करके फिर भविष्यत् काल में उसका बन्ध नहीं करे किन्तु भविष्यत्काल में आयु कर्म का बन्धक होगा ही- अतः द्वितीय भंग यहां नहीं घटता है, इसी कारण से यहां चतुर्थ भंग भी नहीं घटता है। तृतीय भंग यहां आयुके अबंध काल में आयुकर्म का बन्ध कर्ता नहीं होने के कारण घटता है। तथा वह भविष्यत्काल में उसका बन्ध करता है। इस प्रकार से ये दो भंग प्रथम और तृतीय-यहां कृष्णपाक्षिक नारक में घटित होते हैं। यही बात "नवरं" इस पाठ से यहां सूचित सूत्रकारने की है। 'सम्मामिच्छत्ते तइय चउत्था" सम्यग्मिथ्यात्व पद में तृतीय चतुर्थ भंग ही होते हैं क्योंकि जो मिश्र दृष्टिवाला होता है उसके तृतीय और चतुर्थ ये दो ही भंग होते हैं सो इसका कारण यह है कि वह वर्तमान में आयु का बन्ध नहीं करता है।

"असुरकुमारे एवंचेव" असुरकुमार देव में भी नारक की जैसे

ભંગ કૃષ્ણપાક્ષિક નારક-જીવના સંબંધમાં પણ ઘટે છે. બીજો અને ચોથો ભંગ ઘટતા નથી. કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિક નારક એવા હોતા નથી કે-જે આયુનો બંધ કરીને પછી ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ ન કરે. ભવિષ્યકાળમાં તે આયુ-કર્મનો બંધક થશે જ તેથી અહિયાં બીજો ભંગ ઘટતો નથી. અને આજ કારણથી ચોથો ભંગ પણ અહિયાં ઘટતો નથી. ત્રીજો ભંગ અહિયાં આયુના અબંધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધક ન હોવાના કારણે ઘટે છે. તથા તે ભવિષ્ય કાળમાં તેનો બંધ કરે છે, આ રીતે પહેલો અને ત્રીજો આ બે ભંગો કૃષ્ણપાક્ષિક નારકના સંબંધમાં ઘટે છે એ જ વાત 'नवर' આ પાઠથી સૂત્રકાર અહિયાં પ્રગટ કરે છે. 'सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था' સમ્યગ્મિથ્યાત્વ-પદમાં ત્રીજો અને ચોથો ભંગ જ હોય છે, કેમ કે-જે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા હોય છે. તેઓને ત્રીજો અને ચોથો એ બેજ ભંગો હોય છે તેનું કારણ એ છે કે-તે આયુનો બંધ કરતો નથી.

'असुरकुमारे एवं चेव' અસુરકુમાર દેવોને પણ નારકના કથન પ્રમાણે

नारकवदेव भङ्गा विनियोज्याः तथाहि—असुरकुमारः खलु भदन्त ! किम् आयुष्कं कर्म अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, आयुष्कं कर्म अवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इत्येवं चतुर्भङ्गकः प्रश्नः । हे गौतम ! अस्त्येकको ऽसुरकुमारोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, एकः कश्चिद् अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, एकः कश्चिद् अब-

---

ही भंग जानना चाहिये—तथाहि—हे भदन्त ! जो असुरकुमार देव है—उसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह क्या आयुकर्म का बन्ध करता है ? भविष्यत् काल में क्या वह आयुष्य कर्म का बन्ध करेगा ? अथवा—पूर्वकाल में उसने आयुकर्म का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध करता है ? भविष्यत् काल में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करेगा ? अथवा वह भूतकाल में आयुकर्म का बन्ध कर चुका है ? वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है ? भविष्यत् काल में वह आयु का बन्ध करेगा ? भूतकाल में उसने आयु का बन्ध किया है ? वर्तमान में वह आयु का बन्ध नहीं करता है और न वह भविष्यत् काल में आयुकर्म का बन्ध करेगा ? इस प्रकार से—"अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १ अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति२, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३ अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति४" ये चार भंग विषयक प्रश्न हैं । इनके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—हे गौतम ! कोई एक असुरकुमार ऐसा होता

જ ભંગો સમજવા અસુરકુમાર સંબંધી કથન આ પ્રમાણે છે-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ જે અસુરકુમાર દેવ છે, તેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે ? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા—પૂર્વકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે ? ૧ વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરે છે ? ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે ? અથવા ભૂતકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકયો છે ? વર્તમાનકાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો ? તથા ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા—ભૂતકાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્યમાં તે આયુકર્મનો બંધ નહીં કરે ? આ પ્રમાણે 'अवध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात, बध्नाति, न भन्त्स्यति, अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ ચાર ભંગ સંબંધી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે—હે ગૌતમ ! કોઈએક અસુરકુમાર એવો

धनात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, एकः कश्चिदसुरकुमार आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४, तत्रासुरकुमार आयुष्ककर्मवान् बन्धकाले बध्नाति, भवान्तरे भन्त्स्यतीति प्रथमो भङ्गः१। द्वितीयस्तु भङ्गः प्राप्तव्य सिद्धिकस्यासुरकुमारस्य भवति२। बन्धकालाभावं भाविबन्धकालं चापेक्ष्य तृतीयो भङ्गः ३। परभवायुष्कस्यानन्तरं प्राप्तव्य चरमभवस्य असुरकुमारस्य चतुर्थो भङ्गो भवति

है कि जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है, तथा वह वर्तमान में आयुका बंध भी करता है और भवान्तर में वह बन्ध करने वाला भी होता है। द्वितीय भंग की अपेक्षा कोई असुरकुमार ऐसा भी होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है, बन्धकाल में वह उसका बन्ध करता है पर भवान्तर में वह उसका बन्ध नहीं करता है, ऐसा वह असुरकुमार जिसे सिद्धि प्राप्त होती है ऐसा होता है, तृतीय कोई असुरकुमार ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुका बन्ध किया होता है तथा वर्तमान काल में वह आयुका बन्ध नहीं करता है भावीकाल में वह आयुका बन्ध करनेवाला होता है, तथा कोई असुरकुमार ऐसा भी होता है कि जिसने केवल पूर्वकाल में ही आयुकर्म का बन्ध किया होता है, वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है और न भवान्तर में भी वह आयुकर्म का बन्ध करता है, ऐसा वह असुरकुमार परभव आयुष्क के अनन्तर ही मुक्ति प्राप्त करनेवाला

હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, તથા વર્તમાન કાળમાં ત આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ તે આયુ કર્મને બાધવાવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે ૧ બીજા ભંગની અપેક્ષાથી કોઈ અસુરકુમાર એવો પણ હોય છે, કે જેણે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી એવો તે અસુરકુમાર જેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાની હોય છે, એવો હોય છે ૨ ત્રીજો કોઈ અસુરકુમાર એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે, તથા વર્તમાન કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે ૩ તથા કોઈ અસુરકુમાર એવો પણ હોય છે, કે જેણે કેવળ ભૂતકાળમાં ૪ આયુકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે, તથા વર્તમાન કાળમા તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. તથા ભવિષ્ય કાળમા તે આયુકર્મને બાધવાવાળો હોતો નથી. એવો તે અસુરકુમાર પરભવના આયુષ્ય પછી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાવાળો

इति। यद्यपि असुरकुमारस्य नारकवदेव सर्वापि व्यवस्था प्रायः सर्वपदेषु तथापि यत्र नारकापेक्षया वैलक्षण्यं तद् द्योतयितुमाह—'नवरं' इत्यादि, 'नवरं कण्हलेस्से वि चत्तारि भंगा भाणियव्वा' नवरम्—केवलं नारकदण्डकापेक्षया असुरकुमारदण्डके इदं वैलक्षण्यं यत् कृष्णलेश्येऽपि कृष्णलेश्याविशिष्टे असुरकुमारे चत्वारो भङ्गा भणितव्याः। नारकदण्डके कृष्णलेश्यनारकस्य खलु प्रथमतृतीयभङ्गौ कथितौ असुरकुमारस्य तु कृष्णलेश्यावतोऽपि चत्वारोऽपि भङ्गाः कृष्णलेश्याऽसुरकुमारस्य हि मनुष्यगत्यवाप्तौ मोक्षसंभवेन द्वितीयचतुर्थ भङ्गयोरपि संभवादिति। 'सेसं जहा नेरइयाणं' शेषं कृष्णलेश्यासुरकुमारपदातिरिक्तं सर्वमपि ज्ञानदृष्ट्यादि पदं यथा नारकाणां कथितं तथैवासुरकुमारस्यापि ज्ञातव्यमिति। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवमसुरकुमारवदेव यावत् स्तनितकुमाराणामपि ज्ञातव्यम्

होता है। यद्यपि असुरकुमार की नारक जीव के जैसे ही सर्व व्यवस्था प्रायः समस्त पदों में है परन्तु फिर उसकी अपेक्षा जो यहां भिन्नता है वह ऐसी है कि कृष्णलेश्यावाले असुरकुमार में चारों भंग कहे हैं-तब कि नारक दण्डक में कृष्णलेश्यावाले नारक में प्रथम और तृतीय भंग ही कहे हुए हैं। यहां चारों भंगों के होने में कारण यह है कि कृष्णलेश्यावाला भी असुरकुमार मनुष्य गति की प्राप्ति में मोक्ष की प्राप्ति की संभावनावाला होता है। परन्तु कृष्णलेश्यावाले नारक में ऐसी संभावना नहीं होती है, इसलिये वहां द्वितीय और चतुर्थ भंग संभवित नहीं कहे गये हैं। 'सेसं जहा नेरइयाणं' अतः कृष्णलेश्य असुरकुमार पद से अतिरिक्त और सब ज्ञान दृष्टि आदि पद जैसे नारकों के कहे गये हैं उसी प्रकार से असुरकुमार के भी वे कहना चाहिये। 'एवं जाव थणियकुमाराणं'

હોય છે. જો કે અસુરકુમારોનુ કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ પ્રાયઃ સઘળા પદોમાં છે, તોપણ તેના કરતાં અહિયાં આ કથનમાં જે ભિન્નપણુ છે, તે એવુ છે કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અસુકુમારોને ચારે ભંગ હોય છે, જ્યારે નારક દંડકમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોનો પહેલો અને ત્રીજો ભંગ જ કહ્યો છે. અહિયાં ચારે ભગો હોવાનુ કારણ એ છે કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અસુરકુમાર પણ મનુષ્ય ગતિની પ્રાપ્તિથી મોક્ષ પ્રાપ્તિની સભવનાવાળો હોય છે, પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકમાં એવી સંભાવના હોતી નથી. તેથી ત્યાં બીજો અને ચોથો ભંગ સંભવિત કહેલ નથી, 'सेसं जहा नेरइयाण' તેથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર એ પદ સિવાયના બીજા તમામ જ્ઞાન, વિગેરે પદો નારકોને જે પ્રમાણે કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે અસુરકુમારો ને પણ તે સમજવા.

अत्र यावत्पदेन नागसुपर्ण विद्युदग्नि द्वीपोदधि दिग्वायुकुमाराणां संग्रहो भवति तथा च सर्वेऽपि नागकुमारादय आयुर्बन्धविषये असुरकुमारवदेव ज्ञातव्या इति भावः। 'पुढवीकाइयाणं सव्वत्थ वि चत्तारि भंगा' पृथिवीकायिकजीवानां सर्वत्रापि पदेषु चत्वारो भङ्गा वक्तव्याः। 'नवरं कण्हपक्खिए पढमतइय भंगा' नवरं कृष्णपाक्षिकपृथिवीकायिकस्य प्रथमतृतीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ कृष्णपाक्षिकपृथिवीकायिकस्य प्रथमोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीति प्रतीत एव द्वितीय भङ्गो न भवति यतः कृष्णपाक्षिकः पृथिवीकायिकः आयुर्बद्ध्वा पुन र्न भन्त्स्यतीति एतन्न भवति तस्य कृष्णपाक्षिकपृथिवीकायिकस्य चरमभवस्याऽभावात्, तृतीयभङ्गस्तु

'असुरकुमारों के कथन के जैसे यावत् स्तनितकुमारों के भी समस्त पदों का कथन जानना चाहिये। यहां यावत् पद से नागकुमार सुपर्णकुमार और विद्युत्कुमार अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिक्कुमार और वायुकुमार इन सब भवनपतियोंका ग्रहण हुआ है। तथा च-समस्त ये नागकुमार आदि आयुबन्ध के विषय में असुरकुमार के जैसे ही होते हैं ऐसा समझना चाहिये। 'पुढवीकाइयाणं सव्वत्थ वि चत्तारि भंगा' पृथवीकायिक जीवों के समस्त पदों में चार भंग होते हैं 'नवरं कण्हपक्खिए पढम तइय भंगा' परन्तु कृष्णपाक्षिक पृथिवीकायके प्रथम और तृतीय ये दो भंग ही होते हैं। इसके 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति' ऐसा प्रथम भंग तो प्रतीत ही है। द्वितीय भंग यहां प्रतीत नहीं है-क्योंकि कृष्णपाक्षिक पृथिवीकायिक जीव आयुका बन्ध करके फिर वह आयुका बन्ध नहीं करेगा ऐसा वह

'एवं जाव थणियकुमाराण' અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિત કુમારોને પણ સઘળા પદોનું કથન સમજવું અહિયાં યાવત્પદથી નાગકુમાર સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, અને વાયુકુમાર આ સઘળા ભવનપતિયો ગ્રહણ કરાયા છે, તથા આ સઘળા નાગકુમારો વિગેરેનું કથન આયુબંધના વિષયમાં અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

'पुढवीकाइयाणं सव्वत्थवि चत्तारि भंगा' પૃથ્વીકાયિક જીવોને સઘળા પદોમાં ચાર ભંગો હોય છે. 'नवर कण्हपक्खिए पढमतइयभंगा' પરંતુ કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાય જીવને પહેલો અને ત્રીજો એ બે જ ભંગો હોય છે. તેને 'अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति' એ પ્રમાણેનો પહેલો ભંગતો નિશ્ચિત જ છે, અહિયા બીજો ભંગ નિશ્ચિત નથી કેમ કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિકજીવ આયુનો બંધ કરીને પછી પાછો આયુનો બંધ કરતો નથી. એવો તે હોતો

भवति कृष्णपाक्षिकः पृथिवीकायिक आयुष्काबन्धकाले आयुष्कं न बध्नाति बन्धकाले तु भन्त्स्यति३, चतुर्थभङ्गस्तु न भवति कृष्णपाक्षिक पृथिवीकायिकस्य आयुरबन्धकत्वस्याभावादिति । अतः प्रथमतृतीयौ एव भङ्गौ भवत इति । 'तेउ-लेस्से पुच्छा' तेजोलेश्यः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकजीवः किमायुष्कं कर्म-अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात्

नहीं होता है, कारण कि कृष्णपाक्षिक पृथिवीकायिक के चरम भव का अभाव होता है, तृतीय भंग यहां इसलिये प्रतीत है कि कृष्णपाक्षिक पृथिविकायिक जीव आयुष्क के अबन्ध काल में आयुका बन्ध नहीं करता है भविष्यत् काल में वह आयुका बंध करनेवाला होता है। चतुर्थ भंग यहां इसलिये संभवित नहीं होता है कि कृष्णपाक्षिक पृथिवीकायिक के भविष्यकाल में आयु के अबन्ध का अभाव रहता है।

'तेउलेस्से पुच्छा' हे भदन्त ! तेजोलेश्यावाला पृथिवीकायिक जीव क्या पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्धक हुआ है, वर्तमान में वह आयुकर्म का बन्ध करता है ? और भविष्यत् काल में वह आयुकर्म का बन्ध करेगा ? अथवा-वह पूर्वकाल में आयुका बन्धक हुआ है वर्तमान में वह उसका बन्ध करता है ? भविष्यत्काल में वह उसका बन्ध नहीं करेगा ? अथवा पूर्वकाल में वह उसका बन्धक हुआ है, वर्तमान में वह उसका बन्ध नहीं करता है भविष्यत्काल में वह उसका बन्ध करेगा ?

નથી. કારણ કે કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિકને ચરમભવનો અભાવ હોય છે, અહિયાં ત્રીજો ભંગ એ માટે હોય છે કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિક જીવ આયુષ્યના અબન્ધ કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી. બંધ કાળમાં તે આયુબંધ કરવાવાળો હોય છે. ચોથો ભંગ અહિયાં એકારણે સંભવિત થતો નથી કે-કૃષ્ણપાક્ષિક પૃથ્વીકાયિક જીવને આયુના અબન્ધપણાનો અભાવ હોય છે.

'तेउलेस्से पुच्छा' હે ભગવાન્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરેલ છે ? વર્તમાન કાળમાં તેણે આયુકર્મનો બંધ કર્યો છે ? અને ભવિષ્ય કાળમા તે આયુકર્મનો બંધ કરશે ? અથવા તે પૂર્વકાળમાં આયુકર્મનો બંધક થયો છે ? વર્તમાનમાં તે તેનો બધ કરે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ નહી કરે ? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે, વર્તમાનમા તે તેનો બંધ કરતો નથી ? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કર્યો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં

न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति इति चतुर्भङ्गकः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति तेजोलेश्यापदे तृतीय एव भङ्गः । कथमत्र तृतीय एव भङ्गः ? प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गाः कथं न ? इति चेदित्थम्–कश्चिदेक स्तेजोलेश्यावान् पृथिवीकायिकेषु समुत्पन्नः, स चापर्याप्तकावस्थायां तेजोलेश्यावान् भवति तत्रायु र्न बध्नाति, तेजोलेश्याद्धायामपगतायामायुषो बन्धं करोति तस्मात्तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः आयुषो बन्धनं कृतवान१, तेजोलेश्यायां विद्यमानायां यत स्तेजोलेश्या अपर्याप्तावस्थायामेव भवति ततोऽपर्याप्तावस्थायां नायुर्बन्धो जायते इति । अनागतकाले आयुषो बन्धं करिष्यति च

अथवा–पूर्वकाल में वह उसका बन्धक हुआ है, वर्तमान में वह उसका बन्धक नहीं है और न भविष्यत् काल में वह उसका बन्धक होगा ? ऐसे ये चार भंग विषयक प्रश्न यहां पृच्छा पद से गृहीत हुए हैं, इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा !' हे गौतम ! 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' तेजोलेश्या पद में केवल यह तृतीय भंग ही होता है। शेष तीन भंग नहीं होते हैं। इस एक ही तृतीय भंग होनेका कारण ऐसा है कि कोई तेजोलेश्यावाला देव पृथिवीकायिक में उत्पन्न हुआ वह अपर्याप्तावस्था में तेजोलेश्यावाला रहता है– पर वहां वह आयुका बन्ध नहीं करता है। पर जब तेजोलेश्या का काल समाप्त हो जाता है उसके बाद वह आयुका बन्ध करता है। अतः तेजोलेश्यावाला पृथिवीकायिक जीव आयुका बन्ध करने वाला हुआ, तेजोलेश्या के सद्भाव में अपर्याप्तावस्था में वह आयुका बन्धक नहीं होता है, तेजोलेश्या अपर्याप्तावस्था में ही होती है, अपर्याप्तावस्था में आयुका बन्ध

तेनो બંધ નહિં કરે ? આ ચારે ભંગ સબંધી પ્રશ્ન 'पुच्छा' પદથી ગ્રહણ થયેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'बंधी, न बधइ, 'बधिस्सइ' તેજોલેશ્યા પદમાં કેવળ એક ત્રીજો ભંગ હોય છે. બાકીના ત્રણ ભગો હોતા નથી ત્રીજો એકજ ભગ હોવાનું કારણ એ છે કે–કોઈ તેજોલેશ્યાવાળો દેવ પૃથ્વીકાયિકમાં ઉત્પન્ન થયો, તે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તેજોલેશ્યાવાળો રહે છે. પરંતુ ત્યા તે આયુનો બંધ કરતો નથી પરંતુ તેજોલેશ્યાનો કાળ સમાપ્ત થઈ જાય ત્યારે તે આયુનો બંધ કરે છે. તેથી તેજોલેશ્યાવાળો પૃથ્વીકાયિક જીવ આયુ કર્મનો બંધ કરવાવાળો થયો હોય છે, તેજોલેશ્યાના સદ્ભાવમાં અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તે આયુકર્મનો બંધ કરનાર હોતો નથી. તેજોલેશ્યા અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ

तेजोलेश्यायामसमाप्तायामित्येवं क्रमेण तेजोलेश्ये तृतीय एव भङ्गो भवति न तु प्रथमद्वितीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति इति। 'सेसेसु सव्वत्थ चत्तारि भंगा' शेषेषु-तेजोलेश्यापदव्यतिरिक्तेषु सर्वेष्वपि ज्ञानादि पदेषु चत्वारो भङ्गा ज्ञातव्या इति। 'एवं आउक्काइयवणस्सइकाइयाण वि निरवसेसं' एवम् पृथिवीकायिकवदेव अप्कायिकवनस्पतिकायिकजीवानां दण्डके आयुकर्मणो बन्धविषयेऽपि निरवशेषं सर्वमपि पृथिवीकायिकवदेव ज्ञातव्यम्, पूर्वोक्तन्यायेन कृष्णपाक्षिकेषु प्रथमतृतीय भङ्गौ ज्ञातव्यौ युक्तिरत्रापि कृष्णपाक्षिकपदवदेव अनुसंधातव्या तेजोलेश्यायां च

होता नहीं है। तथा वह अनागत काल में आयुका बन्ध करेगा ही, जब कि तेजोलेश्या का काल समाप्त हो जावेगा इस क्रम से तेजोलेश्यावाले पृथिवीकायिक में तीसरा भंग कहा गया है प्रथम द्वितीय और चतुर्थ ये तीन भंग नहीं कहे गये हैं।

'सेसेसु सव्वत्थ चत्तारि भंगा' तेजोलेश्या पद से अतिरिक्त शेष सब अज्ञानादि पदों में चार-चार भंग जानना चाहिये। 'एवं आउक्काइय वणस्सइ काइयाण वि निरवसेसं' इसी प्रकार से-पृथिवीकायिक के जैसे-भंग अप्कायिक एवं वनस्पतिकायिक जीवों के दण्डक में आयु कर्म के बन्ध के विषय में भी सम्पूर्ण रूप से समझना चाहिये, तथा कृष्णपाक्षिकों में प्रथम तृतीय भंग ही पृथिवीकायिक प्रकरण में कथित युक्ति के अनुसार कहना चाहिये, और तेजोलेश्यावाले अप्कायिकों में एवं वनस्पतिकायिकों में केवल

હોય છે. અને અપર્યાવસ્થામાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ હોતો નથી. તથા તે ભવિષ્ય કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરશે જ કે જ્યારે તેજોલેશ્યાનો કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ ક્રમથી તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકમાં ત્રીજો ભંગજ કહેલ છે. પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો કહ્યા નથી.

'सेसेसु सव्वत्थ चत्तारि भगा' તેજોલેશ્યા પદથી અન્ય જ્ઞાન વિગેરે બાકીના સઘળા પદોમાં ચાર-ચાર ભંગો જ હોય છે તેમ સમજવું. एवं आउक्काइय वणस्सइकाइयाण वि निरवसेसं' આ રીતે નારકના કથન પ્રમાણેના ભંગો અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોના દંડકોમાં આયુ કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ સંપૂર્ણ રૂપથી સમજી લેવા તથા કૃષ્ણપાક્ષિકોમાં પહેલો અને ત્રીજો ભંગ નારક પ્રકરણમાં કહેલ યુક્તિ પ્રમાણે સમજી લેવા. અને તેજોલેશ્યાવાળા અપ્કાયિકોમાં અને વનસ્પતિકાયિકોમાં કેવળ

तृतीय एव भङ्गो ज्ञातव्यः युक्तिश्च पूर्ववदेव उदाहर्तव्या अन्यत्र पदेषु च चत्वारो भङ्गा एवोदाहरणीया। 'तेउक्काइय वाउक्काइयाणं सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' तेजस्कायिकवायुकायिकजीवानां सर्वत्रापि एकादशस्वपि पदेषु प्रथमतृतीयभङ्गौ, अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारको परिपठनीयौ, तत उद्वृत्तानामनन्तरं मनुष्यगतिषु तेषामनुत्पत्त्या सिद्धिगमनाभावेन द्वितीयचतुर्थभङ्गयोरभावात् मनुष्येषु अनुत्पत्तिश्चैतेषाम् 'सत्तमकहि नेरइया, तेऊ-वाऊअणंतरुव्वट्टा। न य पावे मणुस्सं, तहेवासंखेज्जाउया सव्वे' सप्तममहीनारका स्तेजोवायवोऽनन्तरोद्वृत्ताः। मानुष्यं न च प्राप्नुवन्ति तथैवासंख्यातायुषः

एक तृतीय भंग ही पूर्वोक्त कथन के अनुसार कहना चाहिये, इनको सिवाय बाकी के पदों में चार-चार भंग कहना चाहिये।

'तेउकाइयवाउकाइया णं सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' तेजस्कायिक एवं वायुकायिक जीवों के सर्वत्र पदों में प्रथम और तृतीय भंग कहना चाहिये क्योंकी तेजस्कायिक एवं वायुकायिक जीव जब अपनी-२ पर्याय से पर्यायान्तरित होते हैं तो मनुष्यगति में इनका जन्म नहीं होता है, और मनुष्यगति के सिवाय किसी और गति से सिद्ध गति में गमन होता नहीं है इसलिये यहां द्वितीय और चतुर्थ भंग नहीं होते हैं। सो ही कहा है-'सत्तमही नेरइया तेऊवाऊ अणंतरुव्वट्टा। नय पावे मणुस्सं, तहेव असंखाउया सव्वे' सप्तम नरक से निकला हुआ जीव तेजस्कायिक जीव और वायुकायिक जीव ये सब अनन्तर भव में मनुष्य गति को प्राप्त नहीं करते हैं, तथा असंख्यात वर्ष की आयुवाले भोगभूमि के जीव भी मनुष्यगतिको नहीं पाते हैं।

એક ત્રીજો ભંગજ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવો. આના સિવાય બાકીના સઘળા પદોમાં ચાર-ચાર ભંગો કહેવા જોઈએ.

'तेउकाइयवाउकाइयाणं सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ જ્યારે પોતપોતાના પર્યાયથી પર્યાયાન્તરવાળા થાય છે; તો તે અવસ્થામા-મનુષ્ય ગતિમાં તેમનો જન્મ થતો નથી. અને મનુષ્ય ગતિ શિવાય બીજી કોઇ ગતિથી સિદ્ધિ ગતિમાં ગમન થઈ શકતુ નથી તેથી અહિયા બીજો અને ચોથો ભંગ થતો નથી. એજ કહ્યું છે કે-'सत्तमहि नेरइया तेउ वाउ अणंतरुव्वट्टा नय० पावे मणुस्सं तहेवासंखेज्जाउया सव्वे' સાતમા નરકથી નીકળતો તેજસ્કાયિક જીવ અને વાયુકાયિક જીવ એ બધા પછીના ભવમાં મનુષ્યગતિને પ્રાપ્ત કરતા નથી તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ભોગભૂમીના જીવો પણ મનુષ્યગતિ પામતા નથી.

सर्वे ॥ इति वचनादिति । 'बेइंदियतेइंदियचउरिंदियाणं पि सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि सर्वत्रापि प्रथमतृतीयभङ्गौ विकलेन्द्रिय-जीवानां सर्वत्रापि पदेषु प्रथमतृतीयभङ्गौ भवतः, यतस्तेभ्य उद्वृत्तानामानन्तर्येण सत्यपि मनुजत्वे मोक्षाभावात्, तस्मादवश्यं पुनस्तेषामायुषो बन्ध इति । एवमत्र यद् विकलेन्द्रियाणां सर्वेषु पदेषु प्रथमतृतीयभङ्गौ भवतः' इत्युक्तं तत् सामान्यतया कथितं किन्तु येषु पदेषु यद् वैलक्षण्यं तत् सूत्रकारः स्वयं प्रदर्शयति 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे तइयो भंगो' नवरं सम्यक्त्वे

'बेइंदिय तेइंदिय चतुरिंदियाणं पि सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' 'दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों के भी सर्वत्र प्रथम और तृतीय ये दो भंग ही कहे हुए हैं। यद्यपि ये जीव अपनी-अपनी पर्यायों से पर्यायान्तरित होते ही अनन्तर भव में मनुष्य पर्याय से उत्पन्न हो जाते हैं फिर भी ऐसे जीवों को मोक्ष उस पर्याय से नहीं होता है, इसलिये ऐसी अवस्था में इनके आयुकर्म का बन्ध आगे अवश्य होता है।

इस प्रकार यहां पर जो विकलेन्द्रियों के सब पदों में प्रथम और तृतीय भंग कहा गया है वह सामान्य रूप से कहा है किन्तु यहां जिन जिन पदों में विशेषता विलक्षणता है, वह सूत्रकार स्वयं दिखलाते हैं-'नवर' इत्यादि।

'नवरं सम्मत्ते, नाणे, आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे तइयो भंगो' यहां इन विकलेन्द्रियों को सम्यक्त्व में, ज्ञान में आभिनिबोधिक

'बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणंपि सव्वत्थ वि पढमतइया भंगा' બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અગિયારે ૧૧ પદોમાં બધે જ પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો જ કહેલા છે. જો કે આ જીવો પોતપોતાની પર્યાયોથી પર્યાયાન્તરિત થાય ત્યારે પછીના ભવમાં મનુષ્ય પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો પણ એવા જીવોને તે પર્યાયથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી આ અવસ્થામાં તેને આયુષ્ય કર્મનો બંધ અવશ્ય થાય છે.

શંકા—વિકલેન્દ્રિયોના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો હોવાનું કહેલ છે અને ત્રીજા ભંગમાં 'न बंधइ' એ પ્રમાણે પદ કહેલ છે. તેઓ ત્રીજો ભંગ અહિયાં કેવી રીતે ઘટે છે?

ઉત્તર—'नवर सम्मत्ते, नाणे, आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे तइयो भंगो' અહિયાં વિકલેન્દ્રિયોને સમ્યક્ત્વમાં, આભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં શ્રુતજ્ઞાનમા ત્રીજો

ज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने तृतीयो भङ्ग', विकलेन्द्रियाणां सम्यक्त्वे ज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने च तृतीयो भङ्ग एव भवति यतः सम्यक्त्वादीनि तेषां सासादनभावेन अपर्याप्तकावस्थायामेव भवति तेषु चापगतेषु आयुषो बन्धो भवति इत्यतः पूर्वभवे विकलेन्द्रिया आयुष्ककर्माणि अबध्नन्, सम्यक्त्वाद्यवस्थायां च न बध्नन्ति, तदनन्तरं च भन्त्स्यतीति तृतीयो भङ्गोऽत्र घटते इति। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णपाक्षिकपदे प्रथमतृतीयौ भङ्गौ, कृष्णपाक्षिको हि आयुर्बद्ध्वा अबद्ध्वा तदबन्धकोऽनन्तरमेव भवति, तस्य सिद्धिगमनायोग्यत्वादिति। 'सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था भंगा' सम्यग्मिथ्यात्वपदे पञ्चेन्द्रियतिरश्चां तृतीयचतुर्थभङ्गौ

ज्ञान में, श्रुतज्ञान में तृतीय भंग ही होता है। क्योंकी सम्यक्त्वादिक उनमें सासादन भाव से अपर्याप्त अवस्था में ही होते हैं। और इन के अपगत हो जाने पर इन्हें आयुका बन्ध हो जाता है। इसलिये विकलेन्द्रिय जीव पूर्वभव में आयुकर्म का बन्ध कर चुके होते है और सम्यक्त्व आदि अवस्था में वे उसका बन्ध नहीं करते हैं, बाद में इन के छूट जाने पर वे उसके बन्ध करनेवाले हो जाते हैं। इस प्रकार की विवक्षा से यहां तृतीय भंग ही घट जाता है।

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हपक्खिए पढमतइया भंगा' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के कृष्णपाक्षिक पद में प्रथम तृतीय ये दो भंग होते हैं। क्योंकी कृष्णपाक्षिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च आयुकर्म को बांधे या न बांधे फिर भी वह कृष्णपाक्षिक अवस्था में सिद्धि गमन के अयोग्य रहता है, 'सम्मामिच्छत्ते तइयचउत्था भंगा'

ભંગ હોય છે. આ કથન પ્રમાણે કહેલ છે કેમ કે-તેઓમાં સમ્યક્ત્વ વિગેરે સાસાદન ભાવથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે. અને તે અપગત થયા પછી તેઓને આયુનો બંધ થઇ જાય છે. તેથી વિકલેન્દ્રિય જીવ પૂર્વભવમાં આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. અને સમ્યક્ત્વ વિગેરે અવસ્થામાં તેઓ તેનો બંધ કરતા નથી. બાદમાં તેના છૂટિ જવા પછી તેઓ તેનો બંધ કરવાવાળા થઈ જાય છે આ રીતની વિવિક્ષાથી અહિયાં ત્રીજો ભંગ ઘટી જાય છે.

'પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં કણ્હપક્ખિએ પઢમતઇયા ભંગા' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોને કૃષ્ણપાક્ષિક પદમા પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો હોય છે કેમ કે-કૃષ્ણ પાક્ષિક પંચેન્દ્રિયતિર્યં આયુકર્મને બાંધે કે ન બાંધે તોપણ તે સિદ્ધિ ગમનમાં અયોગ્ય રહે છે. 'સમ્મામિચ્છત્તે તઇયચઉત્થા

सम्यग्मिथ्यादृष्टेरायुषो बन्धाभावात्, भावना च प्राक् कृतैवेति। 'सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे एएसु पंचसु वि पदेसु बितियविहूणा भंगा' सम्यक्त्वे ज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञानेऽवधिज्ञाने, एतेषु पञ्चस्वपि पदेषु पञ्चेन्द्रियतिरश्चां द्वितीयविहीनाः प्रथमतृतीयभङ्गा भवन्ति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सम्यक्त्वादिषु पञ्चस्वपि पदेषु द्वितीयरहितास्त्रयो भङ्गा भवन्ति। कथमित्याह-यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः सम्यग्दृष्टयादिमान् भवति तदा देवेष्वेव समुत्पद्यते स च पुनरपि भन्त्स्यतीति न द्वितीयस्य भङ्गस्य संभवः। प्रथमतृतीयौ तु भङ्गौ प्रतीतावेव। चतुर्थस्तु भङ्गो यदा मनुष्यभवे बद्धायुरसौ सम्य-

सम्यग्मिथ्यात्व पद में पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों के तृतीय और चतुर्थ ऐसे दो भंग होते हैं। क्यों की जो पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च सम्यग्मिथ्यादृष्टि होता है उसके आयुका बन्ध नहीं होता है। 'सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे एएसु पंचसु वि पदेसु बितियविहूणा भंगा' सम्यक्त्व ज्ञान आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन पांच पदों में द्वितीय भंग के सिवाय शेष तीन भंग होते हैं इसका तात्पर्य इस प्रकार से-है यदि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव सम्यग्दृष्टि आदि वाला होता है तो वह देवों में ही उत्पन्न होता है ऐसा वह जीव आगे आयुका बन्ध करनेवाला होता है। अतः वहां द्वितीय भंग का संभव नहीं है। प्रथम और तृतीय भंग प्रतीत ही हैं। तथा चतुर्थ भंग इसके तब होता है कि जब मनुष्य भव का बद्धायुवाला होता है।' और

भंगा' સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વપદમાં પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોને ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભંગો હોય છે. કેમ કે-પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય છે, તેને આયુનો બંધ હોતો નથી. 'सम्मत्ते नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे एएसु पंचसु वि पदेसु बितियविहूणा भंगा' સમ્યક્જ્ઞાન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન આ પાંચપદોમાં બીજા ભંગને છોડીને બાકીના ત્રણે ભંગો હોય છે આ કથનનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે—જો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરેવાળો થાય છે, તો તે દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવો આ જીવ ભવિષ્યની આયુનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તેથી તેને બીજા ભંગનો સંભવ હોતો નથી. પહેલો અને ત્રીજો ભંગતો સ્પષ્ટ જ છે. તથા તેને ચોથો ભંગ ત્યારે થાય છે કે જ્યારે તે મનુષ્યમાં આયુકર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તથા સમ્યક્ત્વ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરે છે. તથા ચરમ છેલ્લા ભવાન્તવાળો હોય છે.

क्त्वादि प्रतिपद्यते तदा भवति अनन्तरं च प्राप्तस्य यदा चरमभवो भवेत्तदैव चतुर्थो भङ्गो भवतीति । 'मणुस्साणं जहा जीवाणं' मनुष्याणां यथा जीवानाम्, यथा जीवानामायुष्कर्मबन्धविषये चत्वारोऽपि भङ्गाः कथिताः तथा मनुष्याणामपि चत्वारो भङ्गा वक्तव्या इति । अत्र विशेषमाह-'नवरं' इत्यादि, 'नवरं सम्मत्ते ओहिए नाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे, एएसु बितियविहूणा भंगा' नवरं सम्यक्त्वे औधिके इति सामान्यज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने अवधिज्ञाने, एतेषु पञ्चसु पदेषु मनुष्याणां द्वितीयविहीनाः प्रथमतृतीयचतुर्थभङ्गा भवन्ति भावनाचेह पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकसूत्रवदेव कर्त्तव्या । 'सेसं तं चेव' शेषम् कथितपञ्चव्यतिरिक्तं सर्वं इष्ट्यादिकं तदेव-जीवसूत्रवदेव मनुष्याणां ज्ञातव्य-

---

सम्यक्त्व आदिको प्राप्त करता हैं एवं चरम भव वाला होता है। 'मणुस्साणं जहा जीवाणं' जीवों के आयुकर्म के बन्ध के विषय में जिस प्रकार से चारों भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से मनुष्यों के सम्बन्ध में भी चारों भंग कहना चाहिये। परन्तु यहां जो विशेषता है वह 'नवरं सम्मत्ते ओहिए, नाणे, आभिणिबोहिय नाणे सुयनाणे, ओहिनाणे, एएसु बितियविहूणा भंगा' ऐसी है कि सम्यक्त्व पद में सामान्य ज्ञान पद में, आभिनिबोधिकज्ञान पद में श्रुतज्ञान पद में और अवधि ज्ञान पद में इन पांच पदों में द्वितीय भंग के सिवाय प्रथम, तृतीय और चतुर्थ ऐसे ये तीन भंग होते है। इस विषय में खुलासा जैसे पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सूत्र में किया गया है वैसा ही यहां पर भी करना चाहिये, 'सेसं तं चेव' बाकी का और सब कथन जीवसूत्र की तरह यहां मनुष्यों के सम्बन्ध में कहना चाहिये,

---

'मणुस्साणं जहा जीवाण' જીવોના આયુકર્મના બંધ સંબંધમાં જે પ્રમાણે ચારે ભંગો કહ્યા છે એ જ પ્રમાણે મનુષ્યોના આયુકર્મના બંધના સંબંધમાં પણ ચારે ભંગો કહેવા જોઈએ. પરંતુ આ મનુષ્ય પ્રકરણમાં જે વિશેષપણું છે, તે 'नवर सम्मत्ते, ओहिए नाणे, आभिणिवोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, एएसु वितियविहूणा भंगा' આ કથન પ્રમાણે છે અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પદમાં સામાન્યજ્ઞાનપદમાં અને અવધિજ્ઞાનપદમાં આ પાંચ પદોમાં બીજા ભંગ સિવાય પહેલો ત્રીજો અને ચોથો આ ત્રણે ભંગો હોય છે. આ વિષયમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પ્રકરણમાં સવિસ્તર કથન કહેલ છે, એ જ પ્રમાણે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ 'सेस तं चेव' બાકીનું બીજુ સઘળુ કથન જીવ સૂત્રના કથન પ્રમાણે અહિયાં મનુષ્યોના સમ્બન્ધમાં કહેવું જોઈએ.

मिति । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिका यथा असुरकुमाराः असुरकुमारवदेव वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकानां वक्तव्यता वाच्येति । 'नामं गोयं अंतरायं च एयाणि जहा नाणावरणिज्जं' नाम-गोत्रान्तरायिकं चैतानि ज्ञानावरणीयकर्मवदेव चतुर्भङ्गकानि ज्ञातव्यानि अत्रा-लापप्रकारश्च स्वयमेवोहनीयः यथा 'जीवे णं भंते ! नामं कम्मं किं बंधी बंधइ बंधिस्सइ' इत्यादिरूपेणालापका ज्ञातव्याः । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति, हे भदन्त ! जीवादीनां पापकर्मादि बंधविषये यद् देवानुप्रियेण निवेदितं तत्सर्वमेवमेव-सर्वथा सत्यमेवेति

'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' जैसा कथन भंगों के सम्बन्ध में असुरकुमारों के सूत्र में किया है वैसा ही कथन भंगों के सम्बन्ध का वानव्यन्तरों के ज्योतिष्कों के और वैमानिकों के सूत्रों में भी करना चाहिये, 'नामं गोयं, अंतराय च एयाणि जहा नाणावरणिज्जं' ज्ञानावरण कर्म के सम्बन्ध में जिस प्रकार से चार भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से नाम गोत्र और अन्तराय इनके सम्बन्ध में भी चार-चार भंग पूछना चाहिये और उत्तर भी उसी के अनुसार समझ लेना चाहिये यहां आलाप प्रकार अपने आप उद्भावित करना चाहिये-जैसे-'जीवेणं भंते ! नामं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' इत्यादि । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त जीवादिकों के पापकर्म आदि के बन्ध के विषय में जो आप देवानुप्रियने कथन किया है वह सब सर्वथा सत्य

'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં અસુરકુમારોના ભંગોનું જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, એ જ પ્રમાણે વાન વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના ભંગો સંબંધી પદોમાં ચાર-ચાર ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું 'नाम गोयं, अंतरायं च एयाणि जहा नाणावरणिज्जं' જ્ઞાનાવરણ કર્મના સંબંધમાં જે પ્રમાણેના ચાર ભંગો કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે નામગોત્ર, અને અંતરાયના સંબંધમાં પણ ચાર ચાર ભંગો સમજવા જોઈએ તેનો આલાપપ્રકાર સ્વયં બનાવીને સમજી લેવો જોઈએ. જેમ કે-'जीवेणं भंते ! नाम कम्म बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ,' ઈત્યાદિ પ્રકારથી સમજવું.

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' जाव विहरइ' હે ભગવન્ જીવ વગેરેના પાપ કર્મ વિગેરે બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણેનું કથન કહેલ છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન

कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० ४॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् षड्विंशतिशतकस्य
प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२६–१॥

है, ऐसा कहकर के गौतमस्वामी ने प्रभु को वन्दना की–नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका
प्रथम उद्देशक समाप्त ॥२६–१॥

આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાથકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ ૪॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬–૧॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते ।

प्रथमोद्देशके जीवादिद्वारे एकादशस्थानकप्रतिबद्धे नवभिः पापकर्मादि प्रकरणै जीवादीनि पञ्चविंशतिजीवस्थानानि निरूपितानि, अत्र द्वितीयोद्देशकेऽपि तथैव तानि चतुर्विंशति स्थानानि निरूप्यन्ते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्यास्य द्वितीयोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-'अणंतरोववन्नए' इत्यादि ।

मूलम्-अणंतरोववन्नए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा तहेव गोयमा ! अत्थेगइए बंधी पढमबितिया भंगा । सलेस्से णं भंते ! अणंतरोववन्नए नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा गोयमा ! पढमबितिया भंगा एवं खलु सव्वत्थ पढमबितिया भंगा, नवरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वइजोगो य न पुच्छिज्जइ, एवं जाव थणियकुमाराणं । बेइंदिय तेइंदियचउरिंदियाणं वयजोगो न भन्नइ । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पि सम्मामिच्छत्तं ओहिनाणं विभंगनाणं मणजोगो वयजोगो, एयाणि पंचपदाणि ण भन्नंति । मणुस्साणं अलेस्स सम्मामिच्छत्त-मणपज्जवनाण-केवलनाण - विभंगनाण - नो सन्नोवउत्त-अवेदग-अकसाइ-मणजोग-वयजोग- अजोगी-एयाणि एक्कारस पदाणि ण भन्नंति । वाणमंतरजोइसिय वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं तहेव ते, तिन्नि न भन्नंति । सव्वेसिं जाणि सेसाणि ठाणाणि सव्वत्थ पढमबितिया भंगा। एगिंदियाणं सव्वत्थ पढमबितिया भंगा। जहा पावे। एवं णाणावरणिज्जेण वि दंडगो, एवं आउयवज्जेसु जाव अंतराइए दंडओ । अणंतरोववन्नए णं भंते ! नेरइए आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! बंधी न बंधइ बंधिस्सइ । सलेस्से णं भंते ! अणंतरोववन्नए नेरइए आउयं कम्मं किं बंधी० एवं चेव तइओ भंगो, एवं जाव अणागारोवउत्ते सव्वत्थ वि तइओ

भंगो। एवं मणुस्सवज्जं जाव वेमाणियाणं सव्वत्थ तइयचउत्था भंगा, नवरं कण्हपक्खिएसु तइओ भंगो, सव्वेसिं णाणत्ताइं ताइं चेव। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छव्वीसइमे बंधिसए बीओ उद्देसो समत्तो ॥२६-२॥

छाया—अनन्तरोपपन्नकः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, तथैव गौतम! अस्त्येककोऽबध्नात् प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ। सलेश्यः खलु भदन्त! अनन्तरोपपन्नको नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, एवं खलु सर्वत्र प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, नवरं सम्यग्मिथ्यात्वं मनोयोगो वचोयोगश्च न पृच्छ्यते। एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्। द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां वचोयोगो न भण्यते। पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामपि सम्यग्मिथ्यात्वम् अवधिज्ञानं विभङ्गज्ञानं मनोयोगो वाग्योगः, एतानि पञ्चपदानि न भण्यन्ते। मनुष्याणाम्—अलेश्य सम्यग्मिथ्यात्व—मनःपर्यवज्ञान—केवलज्ञान—विभङ्गज्ञान—नोसंज्ञोपयुक्ताऽवेदकाकषायि मनोयोगवाग्योगायोगिनः, एतानि एकादशपदानि न भण्यन्ते। वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणां तथैव तानि त्रीणि न भण्यन्ते। सर्वेषां यानि शेषाणि स्थानानि सर्वत्र प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ। एकेन्द्रियाणां सर्वत्र प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ यथा पापे। एवं ज्ञानावरणीयेनापि दण्डकः। एवमायुष्कवर्जेषु यावदान्तरायिके दण्डकः। अनन्तरोपपन्नकः खलु भदन्त! नैरयिकः आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति। सलेश्यः खलु भदन्त! अनन्तरोपपन्नको नैरयिकः आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् एवमेव तृतीयो भङ्गः। एवं मनुष्यवर्जं यावद् वैमानिकानाम्। मनुष्याणां सर्वत्र तृतीयचतुर्थौ भङ्गौ, नवरं कृष्णपाक्षिकेषु तृतीयो भङ्गः, सर्वेषां नानात्वानि तान्येव। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

षड्विंशतितमे बन्धिशते द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२६-२॥

टीका—'अणंतरोववन्नए णं भंते! नेरइए' अनन्तरोपपन्नकः अनन्तरम्—अन्तररहितम्, समयादिव्यवधानरहितं प्रथमसमय इत्यर्थः, तत्र उपपन्नः—उत्पन्नः

---

२६ वें शतक के दूसरे उद्देशे का प्रारंभ

प्रथम उद्देशे में जीवादि ११ स्थान कों से प्रतिबद्ध नौ पापकर्मादि प्रकरणों द्वारा पच्चीस जीव स्थानों का निरूपण किया गया है अब इस

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં જીવ વિગેરે દ્વારોમાં નવ સ્થાનકોથી પ્રતિબદ્ધ નવ પાપ કર્મ વિગેરે પ્રકરણો દ્વારા પચ્ચીસ જીવસ્થાનોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

अनन्तरोपपन्नकः प्रथमसमयोत्पन्न इत्यर्थः, यस्योत्पन्नस्यैकोऽपि समयो नाति क्रान्तः स किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४, इत्येवं क्रमेण तथैव पूर्ववदेव प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम!

द्वितीय उद्देशे में भी उसी प्रकार से उन २४ स्थानों का निरूपण किया जाता है-

'अणंतरोववन्नए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं' इत्यादि

टीकार्थ-गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि-'अणंतरोववन्नएणं भंते! नेरइए०' हे भदन्त! अनन्तरोपपन्नक नैरयिक द्वारा क्या पापकर्म भूतकाल में बांधा गया है? वर्तमान में वह क्या उसे बांधता है? और भविष्यत् काल में क्या उसे बांधेगा? अथवा-भूतकाल में पापकर्म उसके द्वारा बांधा गया है? वर्तमान में वह उसे बांधता है? भविष्यत् काल में वह उसे नहीं बांधेगा? अथवा-भूतकाल में उसके द्वारा पापकर्म बांधा गया है? वर्तमान में वह उसे नहीं बांधता है? भविष्यत् में क्या वह उसे बांधेगा? अथवा भूतकाल में उसके द्वारा पापकर्म बांधा गया है? वर्तमान में वह उसे नहीं बांधता है? और भविष्यत् में भी क्या वह उसे नहीं बांधेगा? इस प्रकार से ये प्रश्न गौतमस्वामी के द्वारा यहां पूछे गये हैं-इसके

હવે આ બીજા ઉદ્દેશામાં પણ એજ પ્રમાણેના ચોવીસ સ્થાનોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—'अणंतरोववण्णए ण भंते! नेरइए पाव कम्मं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'अणंतरोववण्णएणं भंते नेरइए०' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકદ્વારા ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરાયો છે? વર્તમાનમાં તે પાપ કર્મનો બંધ બાંધે છે? ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ બાંધશે? અથવા-ભૂતકાળમાં તેના દ્વારા પાપ કર્મનો બંધ બાંધવામાં આવ્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા-ભૂતકાળમાં તેના દ્વારા પાપકર્મ બાંધવામાં આવેલ છે? વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેને બાંધશે? અથવા-ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મ બાંધેલ છે? વર્તમાનમાં તે તેને બાંધતો નથી? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ

'अत्थेगइए बंधी पढमबितिया भंगा' अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्येवं प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, अत्राद्यौ एव प्रथमद्वितीयभङ्गौ भवतः अनन्तरोपपन्ननारकजीवस्य मोहलक्षणपापकर्मणोऽबन्धकत्वस्याभावात् पापकर्मणामबन्धकत्वं सूक्ष्मसंपरायादिगुणस्थानकेषु भवति, सूक्ष्म संपरायादिगुणस्थानकालि च अनन्तरोपपन्नकनारकाणां न संभवन्तीति। 'सलेस्से णं भंते! अणंतरोववन्नए नेरइए' सलेश्यः खलु भदन्त! अनन्तरोपपन्नको नैरयिकः

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी पढमबितिया भंगा' हे गौतम! जो नारक अनन्तरोपपन्नक होते हैं उनमें कोई एक नारक ऐसा होता है कि जिस के द्वारा पापकर्म का पहिले बन्ध किया गया होता है वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करने वाला होता है- इत्यादि रूप से यहां प्रथम और द्वितीय ये दो भंग कहे गये हैं। अनन्तरोपपन्नक नारक का तात्पर्य ऐसा है कि जिस नारक को उत्पन्न हुए एक समय भी अतिक्रान्त नहीं हुआ है-अर्थात् जो प्रथम समय में वर्तमान है, ऐसे अनन्तरोपपन्नक नारक जीव के मोह रूप पाप की अबन्धकता का अभाव रहता है क्यों की पापकर्म की अबन्धकता सूक्ष्म संपराय आदि गुणस्थानवाले जीवों को होती है, ये सूक्ष्मसंपराय आदि गुणस्थान अनन्तरोपपन्नक नारक जीवों के संभवित होते नहीं हैं इसलिये वहां पापकर्मों की अबन्धकता नहीं

प्रभुश्रीने पूछेल छे. आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी पढमबितीया भंगा' हे गौतम! जे नारक अनंतरोपपन्नक होय छे, तेओमा कोई नारक एवो होय छे के-जेनाथी पहेलां पाप कर्मनो बंध करायो होय छे, वर्तमानमां पण ते तेनो बंध करे छे अने भविष्य काळमां पण ते तेनो बंध करवावाळो होय छे-विगेरे प्रकारथी अहियां पहेलो अने बीजो ए बे भंगोनो स्वीकार करेल छे

अनन्तरोपपन्नक नारक कहेवानो हेतु ए छे के-जे नारकने उत्पन्न थवामां एक समय पण वीतेल नथी. अर्थात् जे प्रथम समयमां वर्तमान छे एवा अनन्तरोपपन्नक नारक जीवने मोहरूप पापना अबन्धक पणानो अभाव रहे छे केमके-पापकर्मनुं अबन्धकपणुं सूक्ष्मसंपराय विगेरे गुण स्थानवाळा जीवोने होय छे आ सूक्ष्मसंपराय विगेरे गुणस्थानो अनन्त रोपपन्नक नारक जीवोने संभवता नथी. तेथी त्यां पापकर्मोनुं अबंधकपणुं

'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापम्-अशुभं कर्म किम् अवध्नादित्यादि क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पढमबितिया भंगा' प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ सलेश्यानन्तरोपपन्नकनारकाणां पापकर्मबन्धविषये आद्यौ द्वावेव भङ्गौ विनियोज्यौ मोहलक्षणपापकर्मणोऽबन्धकत्वस्याभावात्, अबन्धकत्वं च पापकर्मणां सूक्ष्मसंपरायादिगुणस्थानकेष्वेव भवति, सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकानि चानन्तरोपपन्नकनारकाणां न भवन्तीत्यतः प्रथमद्वितीयौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकावेव भङ्गौ भवत इति। 'एवं खलु सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' एवं सलेश्यपद-

---

है। 'सलेस्से णं भंते! अणंतरोववन्नए नेरइए' हे भदन्त! जो अनन्तरोपपन्नक नारकलेश्या सहित है उस के द्वारा क्या पापकर्म बांधा गया है, या वह पापकर्म वर्तमान काल में बांधता है इत्यादि रूप से चतुर्भङ्गक प्रश्न यहां गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से पूछा है यही बात पृच्छा पद से प्रकट हुई है। इस के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! पढमबितिया भंगा' हे गौतम! अनन्तरोपपन्नक नैरयिकों के सम्बन्ध में पापकर्म बन्ध के विषय में आदि के दो भंग ही वक्तव्य हैं क्यों की उन के मोह रूप पापकर्म की अबन्धकता का अभाव होता है अर्थात् वह मोह कर्म बांधता है। पापकर्मों की अबन्धकता सूक्ष्म संपराय आदि गुणस्थान कों में ही होती है। ये सूक्ष्मसंपराय आदि गुणस्थान अनन्तरोपपन्नक नैरयिक जीवों के होते नहीं है। इसलिये यहां प्रथम और द्वितीय ये दो ही भंग कहे हैं। 'एवं खलु

કહેલ નથી. 'सलेस्से णं भंते! अणंतरोववन्नए नेरइए' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક જે નારક લેશ્યા સહિત હોય છે. તેના દ્વારા શું પાપકર્મનો બંધ ભૂતકાળ બાંધવામાં આવ્યો છે? અથવા વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ બાંધે છે? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગો રૂપ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! पढमबितिया भंगा' હે ગૌતમ! અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોના સંબંધમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઈએ કેમ કે-તેઓને મોહરૂપ પાપકર્મના અબંધકપણાનો અભાવ હોય છે. અર્થાત્ તે મોહકર્મનો બંધ બાંધે છે. પાપ કર્મોનું અબંધપણું સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાનોમાં જ હોય છે. આ સૂક્ષ્મસંપરાય વિગેરે ગુણસ્થાન અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક જીવોને હોતું નથી. તેથી અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોવાનું કહ્યું છે.

वदेव सर्वत्र लेश्यादिपदवदेव सर्वत्र लेश्यादि पदेषु अनन्तरोपपन्नकनारकस्य प्रथमद्वितीयौ एव भङ्गौ भवत इति। एतेषु च लेश्यादि पदेषु सामान्यतो नारकादीनां संभवन्त्यपि यानि पदानि, अनन्तरोपपन्नकनारकादीनामपर्याप्तकत्वात् न संभवन्ति तानि पदानि तेषां नारकाणां न प्रच्छनीयानीति दर्शयन्नाह-'नवरं' इत्यादि, 'नवरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वइजोगो य न पुच्छिज्जइ' नवरं सम्यग्मिथ्यात्वं मनोयोगो वचोयोगश्च न पृच्छयते तत्र यद्यपि सम्यग्मिथ्यात्वादि उक्तत्रयं नारकाणामस्ति तथापीह अनन्तरोपपन्नकतया तेषां नारकाणां सम्यग्मिथ्यात्वादि त्रयं नास्तीति कृत्वा तदेतत् त्रयमत्र न प्रष्टव्यमिति। एवं सर्वत्रापि अग्रे ज्ञातव्यमिति। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवमनन्तरोपपन्नकनारकवदेव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानां पापकर्मणां बन्धविषये प्रथम-

सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' सलेश्य पद के जैसे ही सर्वत्र और पदों में भी अनन्तरोपपन्नक नैरयिकों के प्रथम द्वितीय भंग ही होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब इन अनन्तरोपपन्नक नैरयिकों में जिन पदों की संभावना नहीं है उनको सूत्रकार 'नवरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वइजोगो य न पुच्छिज्जइ' इस सूत्रद्वारा प्रकट करते हैं। इसमें यह कहा गया है कि अनन्तरोपपन्नक नैरयिक अपर्याप्तावस्थावाले होते हैं-इसलिये सम्यक्मिथ्यात्व मनोयोग और वचनयोग इन्हें लेकर इन में भंगो के होने की बात नहीं पूछना चाहिये-क्यों की ये पद इनके नहीं होते हैं। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' इसी प्रकार का वक्तव्य यावत् स्तनितकुमारोंतक जानना चाहिये, अर्थात् असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमारों में प्रथम और द्वितीय ये दो भंग ही अन्तरोपपन्नक

'एव खलु सव्वत्थपढमबितिया भंगा' सलेश्य જીવના કથન પ્રમાણે જ બાકીના બીજા બધા પદોમાં પણ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોને પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો હોય છે. તેમ સમજવું.

હવે આ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોમાં જે પદો સંભવતા નથી. તે સૂત્રકાર 'नवरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वइजोगो य न पुच्छिज्जइ' આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરે છે, આ સૂત્રદ્વારા એ કહેલ છે કે-અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય છે. તેથી સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મનોયોગ અને વચન યોગને લઈને તેઓમાં ભંગો હોવા સંબંધમાં પ્રશ્ન કરવો ન જોઈએ કેમકે-તે પદો તેઓને હોતા નથી. 'एव जाव थणियकुमाराणं' આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી સમજવું. અર્થાત્ અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિત-

द्वितीयावेव भङ्गौ ज्ञातव्याविति पापकर्माबन्धकत्वस्य तेषु अभावादिति भावः। 'बेइंदिय तेइंदियचउरिंदियाणं वयजोगो न भन्नइ' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिय जीवानां वाग्योगो न भण्यते एतेषां वचोयोगस्याभावादिति। 'पंचिंदियतिरिक्ख-जोणियाणं वि सम्मामिच्छत्तं ओहिनाणं विभंगनाणं मणोजोगो वयजोगो, एयाणि पंच पदाणि ण भण्णंति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामपि सम्यग्मिथ्यात्वमौधिक-ज्ञानं विभङ्गज्ञानं मनोयोगो वाग्योगः, एतानि पञ्च पदानि न भण्यन्ते, पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानामेतत्पञ्चपदाभावादिति। 'मणुस्साणं अलेस्स सम्मामिच्छत्तमण-पज्जवनाण केवलनाण विभंगनाण नोसन्नोवउत्त अवेदग अकसाइमनोजोगवय-जोग अजोगी एयाणि एक्कारसपदाणि न भण्णंति' सामान्यतो मनुष्याणामलेश्य

स्थिति में होते हैं। क्योंकि यहां पर भी पापकर्म की अबन्धकता का अभाव है। 'बेइंदिय तेइंदिय, चउरिंदियाणं वयजोगो न भन्नइ' 'दो इन्द्रिय, ते इन्द्रिय चौइन्द्रिय इन जीवों के वचनयोग वक्तव्य नहीं है क्योंकी इन में इसका अभाव रहता है। 'पचिंदियतिरिक्खजोणि-याणं वि सम्मामिच्छत्तं ओहिनाणं, विभंगनाणं, मणोजोगो वयजोगो एयाणि पंच पयाणि न भण्णंति' पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनिकों में भी सम्यग्मिथ्यात्व, अवधिज्ञान, विभंगज्ञान मनोयोग और वचनयोग ये पांच पद वक्तव्य नहीं हैं क्योंकी अपर्याप्तावस्था में यहां ये नहीं होते हैं 'मणुस्साणं अलेस्स सम्मामिच्छत्त मणपज्जवनाण केवलनाण विभंगनाण नो सन्नोवउत्त अवेदग अकसाइ मनो-योग वयजोग अजोगी एयाणि एक्कारसपयाणि न भण्णंति'

કુમારોમાં પહેલો અને બીજો એ બે જ ભંગો અનંતરોપપન્નક અવસ્થામાં હોય છે કેમ કે આ અવસ્થામાં પણ પાપકર્મના અબંધકપણાનો અભાવ છે.

'बेइदिय, तेइदिय चउरिंदियाणं वयजोगो न भन्नइ' બેઇન્દ્રિય, ત્રણઇન્દ્રિય અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોને વચનયોગ હોતો નથી કેમકે તેઓમાં વચનનો અભાવ હોય છે.

'पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं वि सम्मामिच्छत्तं ओहिनाणं, विभंगनाणं, मण जोगो, वयजोगो, एयाणि पंच पयाणि न भंण्णंति' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિવાળા ઓમાં પણ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, અવધિજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન. મનોયોગ અને વચન યોગમાં આ પાંચ પદો કહેવના નથી. કારણ કે—અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અહિયાં તે સંભવતા નથી. 'मणुस्साणं अलेस्स सम्मामिच्छत्तमणपज्जवनाण केवलनाण विभंगनाण नोसन्नोवउत्त अवेदग, अकसाइ, मनोजोग, वइजोग अजोगि एयाणि एक्कारसपदाणि न भण्णंति' મનુષ્યોવા અલેશ્ય, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મન પર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન,

सम्यग्मिथ्यात्वमनःपर्यवज्ञानकेवलज्ञानविभङ्गज्ञान नोसंज्ञोपयुक्तावेदकाकषायि मनोयोगवाग्योगायोगिन इति, एतानि एकादशपदानि न शण्यन्ते अनन्तरोपपन्नकत्वेनापर्याप्तकत्वात्। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं तहेव ते तिन्नि न भण्णति' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाना मित्येषां त्रयाणाम्, यथा नैरयिकाणां तथैव तानि त्रीणि सम्यग्मिथ्यात्व-मनोयोग-वचोयोगात्मकानि पदानि न शण्यन्ते, एतेषामेतदभावादिति। 'सव्वेसिं जाणि सेसाणि ठाणाणि सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' सर्वेषां जीवानां यानि विशेषाणि स्थानानि सर्वत्र पदेषु प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकौ वक्तव्याविति। 'एगिंदियाणं सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' एकेन्द्रियाणां पृथिवीकायिकादीनां सर्वत्र पदेषु प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ

मनुष्यों के अलेश्यत्व, सम्यक्मिथ्यात्व, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान विभंगज्ञान, नोसंज्ञोपयोग, अवेदक, अकषायित्व, मनोयोग, वचनयोग, और अयोगित्व ये ११ स्थान नहीं कहना चाहिये, क्योंकि ये ११ स्थान अनन्तरोपपन्नक मनुष्यों को अपर्याप्त होने के कारण नहीं होते हैं। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं तहेव ते तिन्नि न भण्णंति' नैरयिकों के जैसे वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक इन को सम्यग्मिथ्यात्व मनोयोग और वचनयोग ये तीन स्थान नहीं कहना चाहिये, क्योंकि इन को इनका अभाव होता है। 'सव्वेसिं जाणि सेसाणि ठाणाणि सव्वत्थ पढम बितिया भंगा' बाकी के समस्त जीवों के अवशिष्ट और समस्त स्थानों में प्रथम और द्वितीय ये दो भंग ही कहना चाहिये, 'एगिंदियाणं सव्वत्थ पढम बितिया भंगा' एकेन्द्रियों के समस्त पदों में प्रथम और द्वितीय भंग

વિભંગજ્ઞાન, નોસંજ્ઞોપયોગ, અવેદક અકષાયિત્વ, મનોયોગ, વચનયોગ અને અયોગિપણુ આ ૧૧ અગિયાર સ્થાનો કહેવા ન જોઈએ કારણ કે—અનન્તરોપપન્નક મનુષ્યોને અપર્યાપ્ત હોવાના કારણે તે હોતા નથી. 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं तहेव ते तिन्नि न भण्णंति' નૈરયિકોના કથન પ્રમાણે વાનવ્ય-ન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, મનોયોગ અને વચનયોગ આ સ્થાનો કહેવાના નથી કારણ કે તે સ્થાનોનો તેમને અભાવ હોય છે 'सव्वेसिं जाणि सेसाणि ठाणाणि सव्वत्थपढमबितिया भंगा' બાકીના સઘળા જીવોને બાકીના તમામ સ્થાનોમાં પહેલો અને બીજો આ બે ભંગોજ કહેવા જોઈએ. 'एगिंदियाणं सव्वत्थ पढमबितिया भंगा' એક ઇન્દ્રિયવાળાઓને સઘળા પદોમાં

मोहलक्षणपापकर्मणोऽबन्धकत्वस्याभावादिति । 'जहा पावे एवं नाणावरणिज्जेण वि दंडओ' यथा पापकर्मणा सार्द्ध दण्डको भणितः, तत्र च भङ्गौ प्रथमद्वितीयौ प्रतिपादितौ तथैव ज्ञानावरणीयेन सममपि दण्डको वक्तव्यः, अनन्तरोपपन्नको नैरयिकः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति इत्यादि चतुर्भङ्गकः प्रश्नः अस्त्येकोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात्,

वक्तव्य हैं। क्यों की इन में मोहरूप पापकर्म की अबन्धकता का अभाव है। 'जहा पावे एवं नाणावरणिज्जेण वि दंडओ' जिस प्रकार से पापकर्म के सम्बन्ध में दण्डक कहा गया है उसी प्रकार से ज्ञानावरणीय कर्म के सम्बन्ध में भी दण्डक कहना चाहिये अर्थात् पापकर्म के साथ प्रथम द्वितीय ये दो भंग कहे गये हैं सो यहां पर ज्ञानावरणीय कर्म के बन्ध के सम्बन्ध में भी ये ही दो भंग वक्तव्य हुए हैं, तथाच- जब गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा प्रश्न किया कि 'हे भदन्त ! नैरयिकने जो कि अनन्तरोपपन्नक हैं पूर्वकाल में क्या ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया है, क्या वह उसका बन्ध वर्तमान काल में करता है? और क्या वह उसका बन्ध भविष्यत् काल में भी करेगा ?१ अथवा क्या उसने पूर्वकाल में उसका बन्ध किया है? वर्तमान में भी क्या वह उसका बन्ध करता है? भविष्यत् काल में वह क्या उसका बन्ध नहीं करेगा ?२ अथवा पूर्वकाल में क्या उस ने उसका बन्ध किया है वर्तमान में वह क्या उसका बन्ध नहीं करता है? भविष्यत् काल में वह क्या उसका बन्ध करेगा ? ३ अथवा-

પહેલે અને બીજો એ બે ભંગો જ કહેવા જોઇએ. કેમ કે-તેઓને મોહરૂપ પાપ કર્મના અબંધકપણાનો અભાવ હોય છે, 'जहा पावे एवं नाणावरणिज्जेणवि दंडओ' જે પ્રમાણે પાપ કર્મના સંબંધમાં દંડકો કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સંબંધમાં પણ દંડકો કહેવા જોઇએ. અર્થાત્ પાપકર્મની સાથે પહેલો અને બીજો આ બે દંડકો કહ્યા છે. તો અહિયાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધના સંબંધમાં પણ આ બેજ દંડકો કહેવાના છે. અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછયો કે-હે ભગવન્ નૈરયિકો કે જે ભવાન્તરોપપન્નક છે. તેમણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યકાળમાં તેનો બંધ નહીં કરે? અથવા—ભૂતકાળમાં

बध्नाति न भन्त्स्यति, इत्याकारकौ प्रथमद्वितीयभङ्गौ वदन् उत्तरस्यालापकौ विधेय इति। 'एवं आउयवज्जेसु जाव अंतराइए दंडओ' एवं यथा ज्ञानावरणीयेन कर्मणा दण्डकः कृतस्तथैव आयुष्ककर्म वर्जयित्वा दर्शनावरणीयादारभ्यान्तराय-कर्मपर्यन्तेन सार्द्धमपि दण्डको विधेय इति। अथायुष्ककर्म सूत्रमाह-'अणंतरोव-

पूर्वकाल में ही उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में क्या वह उसका बन्ध नहीं करता है? और भविष्यत् काल में भी वह क्या उसका बन्ध नहीं करेगा? ४ 'तब इस के उत्तर में प्रभुश्री ने उनसे ऐसा कहा-हे गौतम! अनन्तरोपपन्नक नैरयिकों में कोई एक नैरयिक ऐसा होता है जिसने ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध पूर्वकाल में किया है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करेगा। तथा-कोई एक नारक ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया है वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध नहीं करेगा। इस प्रकार से ये दो आलापक यहां वक्तव्य हैं शेष दो-३-४आलापक नहीं। 'एवं आउयवज्जेसु जाव अंतराइए दंडओ 'इसी प्रकार से आयुष्क कर्म को छोड़ कर ६ कर्मों के साथ-दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, नाम गोत्र और अन्तराय-इन के बन्ध के साथ भी दण्डक कहना चाहिये।

તેણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનકાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? ભવિષ્યમાં તેનો બંધ કરશે? અથવા—ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ! અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકોમાં કોઈ એક નૈરયિક એવો હોય છે, કે જેણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરતો હોય છે, ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે ૧ તથા કોઈ એક નારક એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વકાળમાં જ્ઞાના-વરણીય કર્મનો બંધ કર્યો છે, વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં તે તેનો બંધ નહીં કરે આ પ્રમાણેના આ બે આલાપકો—ભંગો અહિયા કહેવાના છે. બાકીના ૩-૪ ત્રીજો અને ચોથો એ બે આલાપકો-અહિયાં સંભવતા નથી. 'एव आउयवज्जेसु जाव अंतराइए दंडओ' એજ પ્રમાણે આયુષ્યકર્મને છોડીને બાકીના ૬ છ કર્મો સાથે-દર્શનાવરણીય, વેદની ય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાયના બંધની સાથે પણ દંડકો

वन्नए णं भंते ! नेरइए' अनन्तरोपपन्नकः खलु भदन्त ! नैरयिकः 'आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्याद्याकारकश्चतुर्भङ्गकः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अनन्तरोपपन्नको नारकोऽतीतकाले आयुष्कं कर्म अबध्नात्, वर्तमानकाले आयुष्कं कर्म न बध्नाति, अनागतकाले आयुष्कं कर्म भन्त्स्यति इत्याकारकस्तृतीयो भङ्गो भगवता अनुमोदित इति भावः । 'सलेस्से णं भंते ! अणंतरोववन्नए नेरइए' सलेश्यः खलु भदन्त ! अनन्तरोपपन्नको नैरयिकः

'अणंतरोववन्नए णं भंते ! नेरइए' हे भदन्त ! जो नैरयिक अनन्तरोपपन्नक होता है-उस के द्वारा पहिले-भूतकाल में क्या आयुकर्म का बन्ध किया गया होता है ? क्या वह वर्तमान में उसका बन्ध करता है ? क्या वह भविष्यत काल में उसका बन्ध करेगा ? इत्यादि रूप से शेष तीन प्रश्न और भी उद्भावित करना चाहिये, इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' अनन्तरोपपन्नक जो नैरयिक होता है वह पूर्वकाल में आयुष्क कर्म का बन्ध कर चुका होता है वर्तमान काल में वह आयुष्क कर्म का बन्ध नहीं करता है, अनागतकाल में वह आयुष्क कर्म का बन्ध करनेवाला होता है। इस प्रकार का यह तृतीय भंग यहां वक्तव्य हुआ है।

'सलेस्से णं भंते ! अणंतरोववन्नए नेरइए' हे भदन्त ! जो नैरयिक अनन्तरोपपन्नक है और लेश्या युक्त है तो क्या उसके द्वारा पूर्वकाल

કહેવા જોઇએ 'अणंतरोववण्णएणं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનંતરોપપન્નક હોય છે. તેણે પહેલાં ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે ? તથા ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? આ રીતે બાકીના ત્રણ પ્રશ્નો પણ સ્વયં બનાવી સમજી લેવા એ રીતે આ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा' ! હે ગૌતમ ! 'बंधी, न बंधइ, बंधिस्सइ' અનન્તરોપપન્નક જે નૈરયિકો હોય છે, તે ભૂતકાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનકાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ પ્રમાણેનો ત્રીજો ભંગ અહિયાં સંભવિત કહ્યો છે, ૩

'सलेस्सेणं भंते ! अणंतरोववण्णए नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનંતરોપપન્નક છે, અને લેશ્યાયુક્ત હોય છે, તો તેણે પૂર્વકાળમાં-ભૂતકાળમાં

'आउयं कम्मं किं बंधी' आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, 'एवं चेव तइओ भंगो' एवमेव तृतीयो भङ्गः, 'हे गौतम ! सलेश्योऽनन्तरोपपन्नको नैरयिकः कश्चिदेकः, आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति भविष्यत्काले भन्त्स्यतीत्याकारकः तृतीयो भङ्गो ज्ञातव्य इति । 'एवं जाव अणागारोवउत्ते सव्वत्थ वि तइओ भंगो' एवं यावदनाकारोपयुक्ते सर्वत्रापि पाक्षिकादारभ्योपयोग पर्यन्तेषु पदेषु तृतीयो भङ्गोऽबध्नात् न

में आयुष्क कर्म का बन्ध किया गया होता है? वर्तमान में भी वह क्या आयुकर्म का बन्ध करता है? भविष्यत् में भी क्या आयुकर्म का बन्ध करेगा? इत्यादि रूप से यहां शेष तीन भंग और भी उद्भावित करना चाहिये, जो इस प्रकार से हैं–२ 'आयुष्कं कर्म किं अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति, ३ आयुष्कं कर्म किं अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति, ४ आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति'। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'एवं चेव तइयो भंगो' हे गौतम! अनन्तरोपपन्नक नैरयिक ऐसा होता है कि जिसने पूर्वकाल में आयुकर्म का बन्ध किया होता है, वर्तमान में वह आयु कर्म का बन्ध नहीं करता है–पर भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध करनेवाला होगा ऐसा यह तृतीय भंग यहां पर हैं। 'एवं जाव अणागारोवउत्ते सव्वत्थ वि तइओ भंगो' इसी प्रकार से पाक्षिक से लेकर अनाकारोपयुक्त तक के पदों में सर्वत्र 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' ऐसा तृतीय भंग

આયુષ્ય કર્મનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાનમાં પણ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે આ રીતે બાકીના ત્રણ પ્રશ્નો પણ સ્વયં ઉદ્ભાવિત કરી લેવા જે આ પ્રમાણે છે.—'आयुष्कं कर्म किं अबध्नात् बध्नाति, न भन्त्स्यति (२) आयुष्क कर्म अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति(३) आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति (४) આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'एवं चेव तइयो भंगो' હે ગૌતમ! કોઇ એક અનંતરોપપન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરેલ હોય છે. વર્તમાનમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી અને ભવિષ્ય કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરશે. એ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગ અહિયાં ઘટે છે. 'एवं जाव अणागारोवउत्ते सव्वत्थ वि तइयो भंगो' આ પ્રમાણે પાક્ષિકથી લઈને અનાગારોપયોગ-

बध्नाति भन्त्स्यति, इत्याकारको ज्ञातव्यः। 'एवं मणुस्सवज्जं जाव वेमाणियाणं' एवमनन्तरोपपन्नक नैरयिकवदेव मनुष्यवर्जं मनुष्यदण्डकं विहाय यावद्वैमानिकानाम् अत्र यावत्पदेन भवनपति-पृथिव्याद्येकेन्द्रिय-द्वीन्द्रियादि-विकलेन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-वानव्यन्तरज्योतिष्काणां ग्रहणं भवति, सर्वत्रापि पदेषु तृतीयो भङ्गो ज्ञातव्यः। 'मणुस्साणं सव्वत्थ तइयचउत्था भंगा' मनुष्याणां सर्वत्र तृतीयचतुर्थौ भङ्गौ मनुष्यदण्डके सर्वत्रापि पदेषु तृतीयचतुर्थौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ यतोऽनन्तरोपपन्नो मनुष्यो न आयुर्बध्नाति भन्त्स्यति पुनश्चरमशरीरस्त्वसौ न बध्नाति न च भन्त्स्यतीति। 'नवरं कण्हपक्खिएसु तइओ भंगो' नवरं कृष्ण-

---

जानना चाहिये। 'एवं मणुस्सवज्जं जाव वेमाणियाणं' इसी प्रकार से अनन्तरोपपन्नक नैरयिक के जैसे मनुष्य दण्डक को छोड़कर वैमानिक-पर्यन्त समझना चाहिये अर्थात् भवनपति पृथिवी आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय तथा पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक, वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक इन सब पदों में तृतीय भंग होता है। 'मणुस्साणं सव्वत्थ तइयचउत्था भंगा' मनुष्यों में सर्वत्र तृतीय और चतुर्थ भंग होते हैं। क्यों की अनन्तरोपपन्नक मनुष्य द्वारा पूर्वकाल में आयु का बन्ध किया गया होता है वह उसका वर्तमान में आयुकर्म का बन्ध नहीं करता है, भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध कर्ता होता है। और यदि वह चरम शरीरवाला है तो वह न वर्तमान में आयुका बन्ध करता है और न भविष्यत् काल में भी आयुका बन्ध कर्ता होता है। 'नवरं कण्हपक्खिएसु तइओ भंगो' कृष्ण

વાળા સુધીના સઘળા પદોમાં 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો ત્રીજો ભંગ સમજવો જોઈએ 'एवं मणुस्सवज्जं जाव वेमाणियाणं' આ રીતે અનન્તરોપપન્નક નૈરયિકના કથન પ્રમાણે મનુષ્ય દંડકને છોડીને ભવનપતિ પૃથ્વી વિગેરે એક ઇન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક આ બધા પદોમાં ત્રીજો ભંગ હોય છે. 'मणुस्साण सव्वत्थ तइयचउत्था भंगा' મનુષ્યોમાં બધે ત્રીજો અને ચોથો એ બે જ ભંગો હોય છે. કારણ કે અનંતરોપપન્નક મનુષ્ય દ્વારા ભૂતકાળમાં આયુષ્યનો બંધ કરાયેલો હોય છે. તે વર્તમાન કાળમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરતો નથી. અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. અને જો તે ચરમ-અન્તિમ શરીરવાળા હોય તો તે વર્તમાન કાળમાં આયુકર્મનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ આયુષ્યનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. 'नवरं कण्हपक्खिएसु तइयो भंगो' કૃષ્ણપાક્ષિક અનંતરોપપન્નક મનુષ્યોમાં

पाक्षिकेषु अनन्तरोपपन्नकनारकेषु तृतीयोऽवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारको भङ्गो ज्ञातव्य इति। 'सव्वेसिं णाणत्ताइं ताइं चेव' सर्वेषां नारकादिजीवानां यानि नानात्वानि पापकर्मदण्डके कथितानि तान्येव नानात्वानि भेदरूपाणि आयुर्दण्डकेऽपि ज्ञातव्यानीति। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति, हे भदन्त! अनन्तरोपपन्नकनारकादीनां पापकर्मादिदण्डके यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव—सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

षड्विंशतितमे बन्धिशतके द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२६-२॥

पाक्षिक अनन्तरोपपन्न मनुष्यों में केवल 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' ऐसा एक तृतीय भंग ही होता है। 'सव्वेसिं णाणत्ताइं चेव' जितनी भी समस्त नारकादिक जीवों के पापकर्म के दण्डक में भिन्नताएँ कही गई हैं वे सब भेद रूप भिन्नताएं आयु दण्डक में भी जानना चाहिये, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! अनन्तरोपपन्नक नैरयिक आदि जीवों के पापकर्म आदि दण्डक में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है २, इस प्रकार कहकर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥१॥

॥द्वितीय उद्देशक समाप्त ॥२६—२॥

કેવળ 'अबध्नात्, न बध्नाति भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો એક ત્રીજો ભંગ જ હોય છે. 'सव्वेसिं णाणत्ताइं ताइं चेव' સઘળા નારક વિગેરે જીવોને પાપ કર્મના દંડકમાં જે કોઈ ભિન્નતાઓ કહી છે, તે સઘળી ભિન્નતાના ભેદો સહિત આયુકર્મના દંડકોમાં પણ સમજવી.

सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' હે ભગવન્ અનન્તરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરે જીવોને પાપકર્મ વિગેરે દંડકોમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને અને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ાાસૂ ૧ાા

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ાા૨૬-૨.ાા

अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते

द्वितीयोद्देशके अनन्तरोपपन्नकनारकादीनाश्रित्य पापकर्मादिबन्धवक्तव्यता कथिता, तृतीयोद्देशके तु परम्परोपपन्नकान् नारकादीनाश्रित्य पापकर्मादिबन्ध वक्तव्यता प्रस्तूयिष्यते इत्यनेन सम्बन्धेन आयातस्यास्य तृतीयोद्देशकस्येदं सूत्रम् 'परंपरोववन्नए णं' इत्यादि,

मूलम्—परंपरोववन्नए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए पढमबितिया, एवं जहेव पढमो उद्देसओ तहेव परंपरोववन्नए हि वि उद्देसओ भाणियव्वो नेरइयाओ तहेव नवदंडगसहिओ। अट्ठण्ह वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया सा तस्स अहीणमतिरित्ता नेयव्वा जाव वेमाणिया अणागारोवउत्ता सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।सू.१।

छव्वीसइमे बंधिसए तईओ उद्देसओ समत्तो ॥२६-३॥

छाया—परम्परोपपन्नकः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! अस्त्येककः प्रथमद्वितीयौ। एवं यथैव प्रथम उद्देशकः तथैव परम्परोपपन्नकैरपि उद्देशको भणितव्यो नैरयिकादिकः स्तथैव नव दण्डकसहितः। अष्टानामपि कर्मप्रकृतीनां या यस्य कर्मणो वक्तव्यता सा तस्याहीनातिरिक्ता नेतव्या यावद्वैमानिका अनाकारोपयुक्ताः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति।१।

षड्विंशतितमे बन्धिशते तृतीयोद्देशकः समाप्तः।२६-३॥

तीसरा उद्देशक का प्रारंभ

द्वितीय उद्देशक में अनन्तरोपपन्नक नैरयिक आदि जीवों को आश्रित कर के पापकर्म आदि के बन्ध के सम्बन्ध में वक्तव्यता कही गई है अब इस तृतीय उद्देशक में परम्परोपपन्नक नारकादिक जीवों को आश्रित कर के पापकर्म आदि के बन्ध की वक्तव्यता कही जाती है, इसी से इस तृतीय उद्देशक का कथन सूत्रकार ने किया है—

त्रीजा उद्देशानो प्रारंभ—

बीजा उद्देशामां अनन्तरोपपन्नक नैरयिक विगेरे જીवोने। આશ્રય કરીને પાપકર્મ બન્ધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે, હવે આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરોપપન્નક નારકાદિ જીવોને આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરેના બંધનું કથન કહેવામાં આવે છે. તેથી આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનું કથન સૂત્રકાર કરે છે—'परंपरोववन्नएणं भंते! पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा'

टीका—'परंपरोववन्नए णं भंते ! नेरइए' परम्परोपपन्नकः परम्परया द्वितीयादि समयरूपया उपपन्न.—उत्पन्नः, यस्योत्पत्तौ द्व्यादि समया जाताः स एतादृशः खलु भदन्त ! नैरयिकः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म—अशुभफलकं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्यादिरूपश्चतुर्भङ्गकः पृच्छया संगृहीतः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए० पढम बितिया' अस्त्येककः प्रथमद्वितीयौ हे भदन्त ! कश्चिदेकः परम्परोपपन्नको नैरयिकः पापं-कर्म अतीतकाले अबध्नात्, वर्तमानकाले बध्नाति, अनागतकाले

'परंपरोववन्नए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' इत्यादि

टीकार्थ—हे भदन्त ! जिस नारक जीव को उत्पन्न हुए द्व्यादि-दो आदि समय हो गये हैं ऐसा वह 'परंपरोववन्नए नेरइए' परम्परोपपन्नक नैरयिक 'पावं कम्मं किं बंधी-पुच्छा' क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्धक हुआ है ? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्धक होता है क्या भविष्यत् में वह पापकर्म का बन्धक होगा क्या ? इत्यादि रूप से यहां चार भंगो को ग्रहण कर के प्रश्न के रूप में कथन करना चाहिये, उत्तर में प्रभुश्री कहते है—'गोयमा ! अत्थेगइए० पढमबितिया' हे गौतम ! कोई एक परम्परोपपन्नक नैरयिक ऐसा होता है ? कि जिस के द्वारा पूर्वकाल में भी पापकर्म का—अशुभ फलवाले कर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करनेवाला होगा तथा कोई एक परम्परोपपन्नक नैरयिक ऐसा होता है कि जिस के द्वारा

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નારક જીવની ઉત્પત્તી બે વિગેરે સમયોમાં હોય છે, એવો તે 'परंपरोववन्नए नेरइए' પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક 'पावं कम्म किं बंधी पुच्छा' ભૂત કાળમાં પાપ કર્મના બંધક થયો છે ? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મને બંધ કરવાવાળો હોય છે ? ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મને બાંધશે ? ઈત્યાદિ રૂપથી આ વિષયમા ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! अत्थेगइए पढमबितिया' હે ગૌતમ ! કોઇ એક પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પણ પાપકર્મના—અશુભકર્મના બંધ કરાયો હોય છે વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો થશે. તથા કાઇ એક પરમ્પરોપ-

भन्त्स्यति, कश्चिदेकः परम्परोपपन्ननारकः पापं कर्म अतीतकालेऽबध्नात्, वर्त्तमानकाले बध्नाति, भविष्यत्काले न भन्त्स्यतीत्याकारकौ प्रथमद्वितीयभङ्गावेव भवत इति। 'एवं जहेव पढमो उद्देसओ तहेव परंपरोववन्नएहि वि उद्देसओ भाणियव्वो' एवं यथैव येनैव प्रकारेण प्रथमोद्देशको जीवनारकादि विषयकः तथैव तेनैव रूपेण परम्परोपपन्नकनारकैरपि समुपलक्षितो तृतीयोद्देशको वक्तव्यः। केवलं प्रथमोद्देशके जीवनारकादीनि पञ्चविंशतिः पदानि कथितानि अत्र तु तृतीये उद्देशके नारकादीनि चतुर्विंशतिरेव पदानि वक्तव्यानीत्याशयेनाह-'नेरइयाओ' इत्यादि, 'नेरइयाइओ तहेव नवदंडगसहिओ' नैरयिकादिकः न तु जीवादिकः तथैव-प्रथमोद्देशकवदेव नवदण्डकसहितः, पापकर्मज्ञानावरणीयादि सम्बद्धा ये नव दण्डकाः पूर्वं प्रतिपादितास्तैः सहितोयुक्तोऽत्र वक्तव्य इति। 'अट्ठण्ह वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया' अष्टानामपि कर्मप्रक-

भूतकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है पर भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध नहीं करता है। इस प्रकार से यहां ये दो भंग होते हैं। 'एवं जहेव पढमो उद्देसओ तहेव परंपरोववन्नए हि वि उद्देसओ भाणियव्वो' जिस प्रकार से जीव नारकादि विषयक प्रथम उद्देशक कहा गया है उसी प्रकार से परम्परोपपन्नक नारकों आदि कों से समुपलक्षित यह तृतीय उद्देशक भी कहना चाहिये, केवल प्रथम उद्देशक में जीव नारक आदि पच्चीस पद कहे गये हैं पर यहां तृतीय उद्देशक में नारक आदि चोईस २४ ही पद कहने योग्य बतलाये गये हैं। यही बात 'नेरइयाओ तहेव नव दंडगसहिओ' इस सूत्रद्वारा प्रकट की गई है। 'अट्ठण्ह वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया' आठ

પન્નક નૈરયિક એવો હોય છે કે-જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરાયો છે. વર્તમાનમાં તે તેનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી. આ રીતના અહિયાં આ બે જ ભંગો હોય છે.

'एवं जहेव पढमोउद्देसओ तहेव परंपरोववन्नए हि वि उद्देसओ भाणियव्वो' જે પ્રમાણે નારકાદિ સંબંધી પહેલો ઉદ્દેશો કહ્યો છે, એ જ પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નક નારકોથી સમુપલક્ષિત આ ત્રીજો ઉદ્દેશો પણ કહેવો જોઈએ કેવળ પહેલા ઉદ્દેશામાં જીવ, નારક વિગેરે ૨૫ પચ્ચીસ પદો કહ્યા છે, પરંતુ અહિયાં આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ પદો જ કહેવા યોગ્ય કહ્યા છે. એજ વાત 'नेरइयाओ तहेव नवदंडगसहिओ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કહેલ છે. 'अट्ठण्ह वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स

तीनां या यस्य कर्मणो वक्तव्यता 'सा तस्स अहीणमतिरित्ता नेयव्वा' सा वक्त व्यता तस्य अहीनातिरिक्ता-अन्यूनानतिरिक्ता नेतव्या वक्तव्येत्यर्थः कियत्पर्यन्तं वक्तव्यता तत्राह-'जाव' इत्यादि, 'जाव वेमाणिया अनागारोवउत्ता' यावद्वैमानिका अनाकारोपयुक्ताः अनाकारोपयुक्तवैमानिकान्तदण्डकेषु वक्तव्येति। 'सेवं भंते! सेव भंते! त्ति' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति हे भदन्त! परम्परोपपन्नकनैरयिकादीनां पापकर्मादिबन्धविषये यत् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

षड्विंशति बन्धिशतके तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥२६-३।

कर्म की प्रकृतियों में से जिस के जैसी कर्म की वक्तव्यता प्रथम उद्देशक में कही गई है उसे वैसी ही उस कर्म की वक्तव्यता कहनी चाहिये। और यह वक्तव्यता यावत् अनाकार उपयोगवाले वैमानिक तक कहनी चाहिये, 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! परम्परोपपन्नक नैरयिक आदि कों के पापकर्म आदि के बन्ध के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है २। इस प्रकार कह कर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये।१

॥ तृतीय उद्देशक समाप्त ॥ २६-३ ॥

वत्तव्वया' આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો પૈકી જેને જે કર્મનું કથન કહેલ છે, તેને તે કર્મ સંબંધી કહેવુ જોઇએ. અને આ કથન યાવત્ અનાકાર ઉપયોગવાળા વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઇએ. તેમ સમજવું.

'સેવં ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ' હે ભગવન્ પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરેના પાપકર્મ આદિના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે. તે તમામ કથમ સર્વથા સત્ય છે, આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા, ॥સૂ ૧॥

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬-૩॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते

तृतीयोद्देशके परम्परोपपन्नकनारकादीनाश्रित्य वक्तव्यता कथिता इह तु अनन्तरावगाढनारकादि चतुर्विंशति दण्डकानाश्रित्य पापकर्मादीनां बन्धवक्तव्यता कथ्यते, तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य चतुर्थोद्देशकस्येदं सूत्रम्—'अणंतरोवगाढए णं' इत्यादि,

मूलम्—अणंतरोवगाढए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! अत्थेगइए एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं नवदंडगसहिओ उद्देसो भणिओ तहेव अणंतरोवगाढएहिं वि अहीणमतिरित्तो भाणियव्वो नेरइए जाव वेमाणिए। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छवीसइमे बंधिसए चउत्थो उद्देसो समत्तो ॥२६-४॥

छाया—अनन्तरावगाढः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! अस्त्येककः एवं यथैवानन्तरोपपन्नके नवदण्डकसहित उद्देशको भणितः तथैवानन्तरावगाढेऽपि अहीनातिरिक्तो भणितव्यो नैरयिकादिको यावद्वैमानिकः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त इति! ॥सू० १॥

टीका—'अणंतरोवगाढए णं भंते! नेरइए' अनन्तरावगाढः खलु भदन्त! नैरयिकः ननु यो जीव एकस्यापि समयस्य अन्तरं विनैव उत्पत्तिस्थानमाश्रित्या

चौथे उद्देशे का प्रारम्भ

तृतीय उद्देशक में परम्परोपपन्नक नारक आदि को लेकर वक्तव्यता कही गई है अब इस उद्देशक में अनन्तरावगाढ नारक आदि २४ दण्डकों को आश्रित करके पापकर्मादि कों के बन्ध के विषय की वक्तव्यता कही जावेगी-इसी संबंध से इस चतुर्थ उद्देशक को प्रारम्भ किया जा रहा है-

'अणंतरोवगाढए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं' इत्यादि

टीकार्थ--इस सूत्रद्वारा गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરોપપન્નક નારક વિગેરેને લઈને કથન કરેલ છે. હવે આ ઉદ્દેશામાં અનન્તરાવગાઢ નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ દંડકોનો આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ ચોથા ઉદ્દેશનો પ્રારમ્ભ કરવામાં આવે છે.—'अणत्तरोवगाढएण भंते! नेरइए पावं कम्मं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આસૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-

वस्थितो भवेत् सोऽनन्तरावगाढ इति कथ्यते परन्तु अनन्तरावगाढ स्यैतादृशार्थकरणे अनन्तरोपपन्नकानन्तरावगाढयोः पदयोरर्थेन किमपि पार्थक्यं दृश्यते अतोऽस्यानर्थक्यमापद्येत, तत्राह-जीवस्यावगाहो हि उत्पद्यनन्तरमेव जायते, तत उत्पत्ति समयमधिकृत्यैव अवगाढोऽन्वेषः। उत्पत्तिश्चाव्यवहितप्रथमसमये भवति, अवगाह स्ततस्तु अव्यवहितद्वितीयसमये भवति, तत् उत्पत्तेरनन्तरमिति

'अणंतरोवगाढए णं भंते! नेरइए' हे भदन्त! जो नैरयिक अनन्तरावगाढ है-एक भी समय के अन्तर के विना ही जो उत्पत्ति स्थान को आश्रित कर के अवस्थित है-ऐसा वह अनन्तरावगाढ नैरयिक क्या पूर्वकाल में पापकर्म को बान्धनेवाला हुआ है? वर्तमान में भी क्या वह उसका बन्ध करता है? और क्या वह भविष्य में भी उसका बन्ध करनेवाला होगा? यहां ऐसी शंका हो सकती है-कि जो जीव एक भी समय के अन्तर के विना उत्पत्ति स्थान को आश्रित कर के अवस्थित हो जाता है वह अनन्तरावगाढ है, तो ऐसा अर्थ करने पर अनन्तरोपपन्नक और अनन्तरावगाढ में कोइ भिन्नता नहीं आती है, तो इसका समाधान ऐसा है कि जीव का अवगाह उत्पत्ति के अनन्तर ही होता है इसलिये उत्पत्ति के एक समय बाद एक भी समय के अन्तर बिना उत्पत्ति स्थान को आश्रित कर के ही अवगाढ होता है। उत्पत्ति व्यवहित प्रथम समय में होती है और अवगाह उत्पत्ति के अव्यवहित प्रथम समयवर्ती जो जीव होता है वह

'अणतरोवगाढए णं भते! नेरइए' હે ભગવન્ અનન્તરાવગાઢ જે નૈરયિક છે, એક પણ સમયના અંતર વિના જ ઉત્પત્તિ સ્થાનનો આશ્રય કરીને જે અવસ્થિત-રહેલ છે. એવો તે અનંતરાવગાઢ નૈરયિક ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરવાવાળો થયો છે? વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે? તથા ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ કરશે?

અહિયા એવી શંકા થઈ શકે છે કે-જીવ એક પણ સમયના અન્તર વિના ઉત્પત્તિ સ્થાનનો આશ્રય કરીને અવસ્થિત થઈ જાય છે. તે અનંતરાવગાઢ કહેવાય છે. તો આ અર્થથી અનંતરાવગાઢ અને અનંતરોપપન્નકમાં કોઇ પણ જાતનું જુદાપણું આવતું નથી. આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-જીવનો અવગાહ ઉત્પત્તિની પછી જ હોય છે, તેથી ઉત્પત્તિના સમયનો આશ્રય કરીને જ અવગાઢ હોય છે ઉત્પત્તિ વ્યવહિત (અંતરવાળા) પ્રથમ સમયમાં હોય છે અને અવગાહ ઉત્પત્તિથી અવ્યવહિત બીજા સમયમાં હોય છે આ રીતે ઉત્પત્તિના અવ્યવહિત પહેલા સમયમાં રહેલ જે જીવ હોય છે, તે અનન્તરોપ-

अन्तररहितोऽव्यवहितप्रथमसमयवर्ती अनन्तरोपपन्नकः तस्मादव्यवहितद्वितीयसमयवर्ती अनन्तरावगाढः प्रोच्यते, ततः पश्चात् तृतीयादिसमयवर्ती च परम्परावगाढो भवतीति। एतादृशानन्तरावगाढो नारकः किं पूर्वकाले पापमशुभं कर्म अबध्नात्, वर्तमानकाले बध्नाति, अनागतकाले भन्त्स्यति? अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३ अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति, इतिचतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए' अस्त्येककः एकः कश्चित्

अनन्तरोपपन्नक है और उत्पत्ति के एक समय के बाद अव्यवहित द्वितीय समयवर्ती जो जीव है वह अनन्तरावगाढ है और इस के बाद जो तृतीयादि समयवर्ती जीव है वह परम्परावगाढ है। इसी अनन्तरावगाढ नैरयिक को लेकर पूर्वोक्त रूप से गौतमस्वामी ने प्रभु से इसके कर्म बन्ध के विषय में चार भंगोंवाला प्रश्न किया है, इस में 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' यह प्रथम भंग तो ऊपर स्पष्ट कर दिया है-द्वितीयादि तीन भंग इस प्रकार से हैं-'अनन्तरोवगाढः नैरयिकः किं पापं कर्म अबध्नात्, बध्नाति, न भन्त्स्यति२? अथवा-अनन्तरावगाढः नैरयिकः किं पापं कर्म अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति ३? अथवा-अनन्तरावगाढः नैरयिकः पापं कर्म-अबध्नात्, न बध्नाति न भन्त्स्यति ? ४ इनका अर्थ स्पष्ट है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'अत्थेगइए' हे गौतम! कोई एक अनन्तरावगाढ

પન્નક કહેવાય છે. અને ઉત્પત્તિના એક સમય પછી અવ્યહિત (આંતરાવગર) બીજા સમયરાં રહેનારાવાળો જે જીવ હોય છે, તે અનન્તરાવગાઢ કહેવાય છે. અને તે પછી જે ત્રીજા વિગેરે સમયવર્ત્તિ (ત્રીજા વિગેરે સમયમા રહેવા વાળા) જીવ છે, તે પરમ્પરાવગાઢ કહેવાય છે આજ અનંતરાવગાઢ નૈરયિકને લઈને પૂર્વોકત પ્રકારથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને તેના કર્મ બંધના સંબંધમાં ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન કરેલ છે. તેમાં 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પહેલો ભંગ ઉપર સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરેલ છે વિગેરે બાકીના ત્રણ ભંગો આ પ્રમાણે છે.—'अनंतरोवगाढः नैरयिकः किं पावं कर्म अबध्नात् बध्नाति, भन्त्स्यति २' અથવા 'अनन्तरावगाढः नैरयिकः किं पापं कर्म अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३' અથવા 'अनंनरावगाढः नैरयिकः पापं कर्म अबध्नात् न बध्नाति, न भन्त्स्यति४'

આ રીતે ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए' હે ગૌતમ ! કોઈ

अनन्तरावगाढो नारकः पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतित्येवं क्रमेणानन्तरावगाढनारकविषये प्रथमद्वितीयभङ्गौ ज्ञातव्यौ, एतदेव दर्शयति-'एवं जहेव' इत्यादिना, 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं नवदंडसहिओ उद्देसओ भणिओ' एवं यथैव येनैव प्रकारेण अनन्तरोपपन्नकै नारकैः पापकर्मादिनवदण्डकसहितः उद्देशको द्वितीयो भणितः 'तहेव अणंतरोवगाढएहि वि अहीणमतिरित्तो भाणियव्वो' तथैव-तेनैवरूपेण अनन्तरावगाढैरपि अहीनातिरिक्तः-अन्यूनानतिरिक्तः उद्देशको भणितव्यः, 'नेरइयाए जाव वेमाणिए' नैरयिकादिको यावद्वैमानिकः, अनन्तरावगाढनारकादारभ्य अनन्तराव-

नैरयिक ऐसा होता है जो पहिले भूतकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करनेवाला होता है, तथा कोई एक अनन्तरावगाढ नैरयिक ऐसा होता है जो भूतकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है पर भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध करने वाला नहीं होता है२ इस प्रकार ये दो ही भंग यहां होते हैं, यही बात 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं नवदण्डगसहिओ उद्देसो भणिओ' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की जा रही है कि जिस प्रकार से नारकों के साथ-अनन्तरोपपन्नक नारकों के साथ पापकर्मादि नौदण्डक सहित द्वितीय उद्देशक कहा गया है उसी प्रकार से 'अणंतरोवगाढएहिं वि अहीणमतिरित्तो भाणियव्वो नेरइयादीए जाव वेमाणिए' अनन्तरावगाढ

એક અનંતરાવગાઢ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે પહેલાં ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલો હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ-કર્મનો બધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક અનન્તરાવગાઢ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે ભૂત-કાળમાં પાપકર્મનો બધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. પરતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી ૨ આ રીતના આ બે જ ભંગો અહિયાં હોય છે. એજ વાત 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं दंडगसहिओ उद्देसो भणिओ' આ સૂત્રદ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે કે-જે પ્રમાણે નારકોની સાથે-અનન્તરોપપન્નક નારકોની સાથે પાપકર્મ વગેરેના નવ દંડક સહિત બીજો ઉદ્દેશો કહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે 'अणंतरोवगाढएहिं वि अहीणमतिरित्तो भाणियव्वो नेरइयादीए जाव वेमाणिए' અનંતરાવગાઢ

गाढवैमानिकपर्यन्तानाश्रित्यापि पापकर्मादिबन्धवक्तव्यता पठनीयेति भावः। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेव भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! अनन्तरावगाढनारकादिजीवानां पापकर्मादिबन्धवक्तव्यताविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां षड्विंशतितमशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥२६-४॥

नैरयिकों के साथ भी पापकर्मादि के बन्ध के सम्बन्ध में हीनाधिक भाव से रहित होकर यावत् अनन्तरावगाढ वैमानिक तक उद्देशक कहना चाहिये, 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! अनन्तरावगाढ नैरयिक आदि जीवों की जो आप देवानुप्रियने पापकर्मादि बन्ध के सम्बन्ध में वक्तव्यता कही हैं वह ऐसी ही हैं २। इस प्रकार कहकर गौतमस्वामी ने प्रभुश्री को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करतेहुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका चौथा उद्देशक समाप्त ॥२६-४॥

નૈરયિકોની સાથે પણ પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં હીનાધિક ભાવ વિનાના થઈને યાવત્ અનંતરાવગઢ વૈમાનિક સુધી ઉદ્દેશાઓ કહેવા જોઈએ.

સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ અનંતરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરે જીવોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે પાપકર્મ બંધ સંબંધી જે કથન કર્યું છે, તે એજ પ્રમાણે છે, હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી અને તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થયા. ।।સૂ ૧।।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।।૨૬-૪।।

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते

अथ चतुर्थोद्देशके अनन्तरावगाढनारकादीनाश्रित्य पापकर्मबन्धवक्तव्यता कथिता, पञ्चमे तु परम्परावगाढनारकादीनाश्रित्य वक्ष्यते तदनेन सम्बन्धेनायातस्य पञ्चमोद्देशकस्येदं सूत्रम्–'परंपरोवगाढए णं भंते' इत्यादि,

मूलम्–परंपरोवगाढए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी० जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो सो चेव निरवसेसो भाणियव्वो। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छव्वीसइमे बंधिसए पंचमो उद्देसो समत्तो ॥२६–५॥

छाया–परम्परावगाढः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात्० यथैव परम्परोपपन्नकै उद्देशकः स एव निरवशेषो भणितव्यः। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

षड्विंशतितमबन्धिशते पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥२६–५॥

टीका—'परंपरोवगाढए णं भंते! नेरइए' परम्परावगाढः उत्पत्तिसमयात् तृतीयादिसमयवर्ती खलु भदन्त! नैरयिकः 'पावं कम्मं किं बधी०' पापम्–

पांचवें उद्देशेक का प्रारंभ

चतुर्थ उद्देशक में अनन्तरावगाढ नारक आदि को आश्रित करके पापकर्म आदि के बन्ध के सम्बन्ध में वक्तव्यता कही गई है, अब पंचम उद्देशक में परम्परावगाढ नारक आदि को आश्रित करके वही वक्तव्यता कही जावेगी, अतः इसी सम्बन्ध को लेकर यहां पंचम उद्देशक प्रारम्भ किया जा रहा है–

'परंपरोवगाढए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं'–इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–'परंपरोवगाढए णं भंते! नेरइए' हे भदन्त! जो

પંચમા ઉદ્દેશાનો આરંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં અનંતરાવગાઢ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે હવે આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરાવગાઢ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન કહેવામાં આવશે જેથી આ સંબંધથી આ પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—'परंपरोवगाढए ण भंते! नेरइए पाव कम्मं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આસૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'परंपरोवगाढए णं भंते! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક પરમ્પરાવગાઢ હોય છે,

अशुभं कर्म किमबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, इत्यादि स्वरूपकश्चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह-तृतीयोद्देशकातिदेशेन 'जहेव' इत्यादिना, 'जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो सोचेव निरवसेसो भाणियव्वो' यथैव परम्परोपपन्नकै र्नारकादिभिः तृतीयोद्देशको भणितः स एव निरवशेषः समग्रोऽपि उद्देशकोऽत्रापि भणितव्यः पठनीयः तथाहि-हे गौतम! कश्चिदेकः परम्परावगाढो नारकः पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति एवं प्रथम द्वितीयभङ्गौ आश्रित्य नारकादि चतुर्विंशतिदण्डकेषु पापकर्मणो बन्धवक्तव्यता पूर्ववदेव सर्वापि वक्तव्या। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' तदेवं भदन्त! तदेवं

नैरयिक परम्परावगाढ होता है-तृतीयादि समयवर्ती होता है-उसके द्वारा क्या पापकर्म का बन्ध पहिले किया गया होता है? वह वर्तमान में भी क्या उसका बन्ध करता है? और भविष्यत् भी क्या वह उसका बन्ध करनेवाला होता है? इत्यादि रूप से यहां चार भंगो वाला यह प्रश्न पृच्छा शब्द से प्रकट किया गया है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं- 'जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो सो चेव निरवसेसो भाणियव्वो' हे गौतम! जिस रूप से परंपरोपपन्नक नैरयिक आदि के साथ पापकर्मादि के बन्ध के सम्बन्ध में तृतीय उद्देशक कहा गया है उसी रूप से परंपरावगाढ नैरयिक आदि के साथ पापकर्मादि के बन्ध के सम्बन्ध में भी सम्पूर्ण यह उद्देशक कहना चाहिये-तथा व-यहां पर प्रथम और द्वितीयादि भंगों को लेकर नारकादिक २४ दण्डकों में पापकर्म आदि के बन्ध की वक्तव्यता कही गई है ऐसा जानना चाहिये

એટલે કે ત્રીજા વિગેરે સમયમાં રહેવાવાળો હોય છે, તેના દ્વારા પહેલા પાપકર્મનો બંધ કરાયો છે? વર્તમાનમાં પણ તે શું તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગો વાળો આ પ્રશ્ન 'પુચ્છા' એ પદથી પ્રગટ કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે--'जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो सो चेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ! જે પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નક નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મ વિગેરેના બંધ સંબંધથી ત્રીજો ઉદ્દેશો કહેલ છે એજ પ્રમાણે પરમ્પરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં પણ સંપૂર્ણ રીતે તે ત્રીજો ઉદ્દેશો અહિયાં સમજી લેવો. તથા ત્યાં પહેલા અને બીજા ભંગને લઈને નારક વિગેરેના સંબંધમાં ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન કરેલ છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં સમજી લેવું.

भदन्त ! इति, हे भदन्त ! परम्परावगाढनारकादीनां पापकर्मादि बन्धवक्तव्यता-विषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य – जैनधर्म दिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् षड्विंशतिशतकस्य
पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥२६–५॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! परंपरावगाढ नैरयिक आदि के साथ जो आप देवानुप्रियने पापकर्मादि की बन्ध वक्तव्यता कही हैं वह ऐसी ही है२ इस प्रकार कहकर गौतमस्वामीने प्रभुश्री को वन्दना की नमस्कार किया, और वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका
पांचवां उद्देशक समाप्त ॥२६–५॥

'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવન્ પરંપરાવગાઢ નૈરયિક વિગેરેની સાથે પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કરેલ છે તે કથન એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬–૫॥

॥ अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमोद्देशके परम्परावगाढनारकादीनाश्रित्य बन्धवक्तव्यता कथिता, षष्ठे तु अनन्तराहारकनारकादीनां बन्धवक्तव्यता कथयिष्यते, तदनेन सम्बन्धेनायातस्य षष्ठोद्देशकस्येदं सूत्रम्–'अणंतराहारए णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्–अणंतराहारए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छव्वीसइमे बंधिसए छट्ठओ उद्देसओ समत्तो ॥२६–६॥

छाया––अनन्तराहारकः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबन्धात् पृच्छा एवं यथैव अनन्तरोपपन्नकै रुद्देशक स्तथैव निरवशेषम्! तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १।

षड्विंशतितमशते षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥२६–६॥

टीका––'अणंतराहारए णं भंते! नेरइए' अनन्तराहारकः, अनन्तरम् अन्तररहितम् व्यवहितम् उत्पत्तिक्षेत्रप्राप्तिसमयसमकालमेव य आहारयति सोऽनन्तरा-

छट्ठवां उद्देशक का प्रारंभ

पंचम उद्देशक में परम्परावगाढ नारक आदि को आश्रित करके बन्ध की वक्तव्यता कही गई है, अब इस ६ छठे उद्देशक में अनन्तराहारक नारकादिकों के बन्ध की वक्तव्यता कही जावेगी इसी सम्बन्ध से यह ६ छठा उद्देशक प्रारम्भ हो रहा है–

'अणंतराहारए णं भंते! नेरइए' इत्यादि

टीकार्थ––इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है–'अणंतराहारएणं भंते! नेरइए' हे भदन्त! जो नारक उत्पत्ति क्षेत्र की प्राप्ति के समय में ही आहार करनेवाला होता है वह

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ–

પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પરાવગાઢ નારક વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે. હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં અનંતરાહારક નારક વિગેરેના બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.–'અણંતરાહારએણં ભંતે નેરઇએ!' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ––આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–'અણંતરાહારએ ણં ભંતે! નેરઇએ' હે ભગવન્ જે નારક ઉત્પાદ–ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિના સમયમાં જ આહાર કરવાવાળો હોય છે, તે અનંતરાહારક છે, અર્થાત્

हारकः उत्पत्तिप्रथमसमयाहारक इत्यर्थः एतादृशः खलु भदन्त ! नैरयिकः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किमबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारक श्चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, उत्तरमाह-'एवं' इत्यादि, 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसओ तहेव निरवसेसं' एवं यथैव अनन्तरोपपन्नकैरुद्देशः कथित स्तथैव अयमपि अनन्तराहारकाख्यः षष्ठोद्देशको निरवशेषः समग्रोऽपि भणितव्यः। आहारस्य प्रथमसमये वर्तमानोऽनन्तराहारक इति कथ्यते हे गौतम ! कश्चिदेकोऽनन्तराहारको नारक इति कथ्यते हे गौतम ! कश्चिदेकोऽनन्तराहारको नारकः पूर्वकाले पापं कर्म अबध्नात्, बध्नाति वर्तमानकाले, भन्त्स्यति चानागत-

अनन्तराहारक है, अर्थात् उत्पत्ति के प्रथम समय में आहार करनेवाला ऐसा वह नारक पहिले भूतकाल में क्या पापकर्म का बन्ध करनेवाला हुआ है, तथा वर्तमान काल में भी क्या वह पापकर्म का बन्ध करता है? और भविष्यत् काल में भी क्या वह पापकर्म का बन्ध करनेवाला होगा ? इत्यादि रूप से यहां गौतमस्वामीने जब चार भंगो वाला प्रश्न प्रभुश्री से पूछा तो प्रभुश्रीने उनसे कहा-'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' हे गौतम ! जिस रीति से अनन्तरोपपन्नक नैरयिकों के सम्बन्ध में उद्देशक कहा गया है उसी रीति से यह अनन्तराहारक नाम का षष्ठ उद्देशक भी सम्पूर्ण रूप से कहना चाहिये, आहार के प्रथम समय में वर्तमान अनन्तराहारक कहलाता है सो हे गौतम ! कोई एक अनन्तराहारक नैरयिक ऐसा होता है जो पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है, तथा

ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં આહારકરવાવાળા એવા તે નારકોએ પહેલાં ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરેલો હોય છે? તથા વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? ઈત્યાદિ પ્રકારથી ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું છે કે--'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' હે ગૌતમ જે પ્રમાણે અનંતરોપપન્નક નૈરયિકોના સંબંધમાં ઉદ્દેશો કહેલ છે, એજ પ્રમાણે આ અનન્તરાહારક નામનો છટ્ઠો ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ રીતે કહેવો જોઈએ.

આહારના પહેલા સમયમાં રહેવાવાળો અનન્તરાહારક કહેવાય છે, તો હે ગૌતમ ! કોઈ એક અનંતરાહારક નૈરયિક એવો હોય છે કે--જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે. તથા વર્તમાન

काले, तथा पूर्वकाले पापं कर्म कश्चिदेकोऽनन्तराहारको नारकोऽबध्नात्, बध्नाति, वर्त्तमानकाले न भन्त्स्यति अनागतकाले२, एवं क्रमेण प्रथमद्वितीयभङ्गौ सर्वत्र विनियोज्य नारकादि चतुर्विंशतिदण्डकेषु पापकर्मबन्धव्यवस्थाऽवगन्तव्या, द्वितीयोद्देशके यत् विचारितं तत् सर्वमपि इहानुसन्धेयम्। 'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! अनन्तराहारकनारकादि जीवानां पापकर्मबन्धविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव सर्वथा

वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करेगा ऐसा होता है, तथा कोई एक अनन्तराहारक नारक ऐसा होता है कि जो पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध करता है पर भविष्यत् में वह पापकर्म का बन्ध करनेवाला नहीं होता है। इस प्रकार से यहां ये दो भंग होते हैं। और ये ही दो भंग यहां नारकादि २४ दण्ड कों में पापकर्म के बन्ध की व्यवस्था में प्रकट किये गये हैं। तात्पर्य कहने का यही है कि द्वितीय उद्देशक में जो विचार किया गया है वही सब यहां पर भी विचारित करना चाहिये।

सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! अनन्तराहारक नारक आदि जीवों के पापकर्म के बन्ध के विषय में आप देवानुप्रियने

કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે. એવો હોય છે તથા કોઇ એક અનંતરાહારક નારક એવો હોય છે. કે-જે પૂર્વકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મ કરવાવાળો હોતો નથી, આ પ્રમાણેના અહીં બેજ ભંગો હોય છે. અને આજ બે ભંગો અહિયાં નારક વિગેરે ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે- બીજા ઉદ્દેશામાં જે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તે તમામ કથન અહિયાં પણ સંપૂર્ણ રીતે કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ તે સઘળું કથન અહિયાં સમજીલેવું.

'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ અનન્તરાહારક નારક વિગેરે જીવોના પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે આપનું મન્તવ્ય પ્રગટ કરેલ છે તે સઘળું મન્તવ્ય સત્ય છે, હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા

सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
–पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् षड्विंशतितमशतके
छष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥२६–६॥

अपनी विचार धारा प्रकट की है वह सब सर्वथा सत्य ही है–२ इस प्रकार कहकर गौतमस्वामीने प्रभुश्री को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतक का
छट्ठा उद्देशक समाप्त ॥२६–६॥

સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાથકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો છટ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૬–૬॥

॥ अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अथ षष्ठोद्देशके अनन्तराहारकनारकादिनाश्रित्य पापकर्मणो बन्धवक्तव्यता कथिता, सप्तमे तु परम्पराहारकनारकादिविषये सैव वक्तव्यता कथयिष्यते, तदनेन सम्बन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदं सूत्रम्–'परम्पराहारए णं भंते' इत्यादि,

मूलम्–परंपराहारए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा गोयमा! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू० १॥

छवीसइमे सए सत्तमो उद्देसो समत्तो ॥२६–७॥

छाया––परम्पराहारकः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किमबध्नात् पृच्छा, गौतम! एवं यथैव परम्परोपपन्नकै रुद्देश स्तथैव निरवशेषो भणितव्यः। तदेवं भदन्त२। इति ॥ सू० १ ॥

षड्विंशतितमे शते सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२६।७।

टीका––'परंपराहारए णं भंते! नेरइए' परम्पराहारकः–द्वितीयादि समयाहारकः खलु भदन्त! नैरयिकः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किमबध्नात्

सातवां उद्देशक का प्रारंभ

छट्ठे उद्देशक में अनन्तराहारक नारक आदि को को आश्रित करके पापकर्म के बन्ध के विषय में वक्तव्यता कही जा चुकी है। अब इस सातवें उद्देशक में वही वक्तव्यता परम्पराहारक नारकादि के विषय में कही जायगी। इसी सम्बन्ध को लेकर इस सातवें उद्देशक का प्रारम्भ हो रहा है–

'परम्पराहारए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं'–इत्यादि

टीकार्थ––इस सूत्रद्वारा गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है कि भदन्त! जो नारक द्वितीयादि समय में आहारक होता है वह

સાતમા ઉદ્દેશાનો આરંભ––

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં અનન્તરાહારક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીનેપાપ કર્મના બંધના સંબન્ધમાં કથન કરવામાં આવી ગયું છે. હવે આ સાતમા ઉદ્દેશામાં એજ કથન પરમ્પરાહારક નારક વિગેરે ના સંબંધમાં કહેવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.––

'પરમ્પરાહારએ ણં ભંતે! નેરઇએ પાવં કમ્મં' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ––આ સૂત્ર પાઠથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે–હે ભગવન્ દ્વિતીયાદિ સમયમાં જે નારક આહારક હોય છે, તે ભૂત-

इति पृच्छा आहारस्य द्वितीयादिसमये वर्तमानः परम्पराहारकः कथ्यते, स च परम्पराहारको नारकः पूर्वकाले पापं कर्म अवध्नात्, वर्त्तमानकाले वध्नाति, अनागते भन्त्स्यति किम् ? इत्यादि रूप श्चतुर्भङ्गकः प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' एवं यथैव परम्परोदपन्नके स्तृतीय उद्देशकः कथित अवध्नात् वध्नाति भन्त्स्यति, अवध्नात् वध्नाति न भन्त्स्यतीति प्रथमद्वितीयभङ्गकः यावदनाकारोपयोगवैमानिकान्तः तथैव निरवशेषः समग्रोऽपि परम्पराहारकवैमानिकान्त इहापि भणितव्य इति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त परम्पराहारकनारकादित आरभ्य वैमानिकान्तदण्डकेषु

क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है ? वर्तमान में भी वह उस पापकर्म का बन्ध करता है ? और क्या वह भविष्यत् काल में भी उसका बन्ध करेगा ऐसा होता है ? इत्यादि रूप से यहां जब चार भंगों को लेकर प्रश्न उपस्थित किया गया-तब प्रभुश्रीने उनसे ऐसा कहा-'गोयमा !' एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' हे गौतम ! जिस रीति से परम्परोपपन्नकों के साथ तृतीय उद्देशक कहा गया है और यह उद्देशक अनाकारोपयोग वाले वैमानिकों तक कहना चाहिये, उसी प्रकार से-रीति से-परंपरा हारक के सम्बन्ध में भी वैमानिकान्त तक समस्त उद्देशक कहना चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! परम्पराहारक नारकादि से लेकर वैमानिकान्त दण्डकों में जो आप देवानुप्रियने पापकर्म

કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં પણ તે એ પાપકર્મનો બંધ કરે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરશે ? વિગેરે પ્રકારથી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને પૂછેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે પરમ્પરોપપન્નકના સંબંધમાં ત્રીજા ઉદ્દેશાનું કથન કરેલ છે. અને તે ઉદ્દેશાનું કથન અનાકારોપયોગવાળા વૈમાનિકો સુધી ત્યાં કહેવાનું કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અર્થાત્ એજ રીતે-અનંતરાહારકના સંબંધમાં પણ વૈમાનિકોના કથન પર્યન્ત સઘળું કથન કહેવું જોઈએ.

'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ પરંપરાહારકનારક વિગેરેથી લઈને વૈમાનિક સુધીના દંડકોમાં આપ દેવાનુપ્રિયે પાપકર્મ આદિના બંધના સંબંધમાં

पापकर्मादिवन्धवक्तव्यतादिकं यथा देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा च संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु–बाल-
ब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्य श्री
घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भग
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायां षड्विंशतितमशतके
सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२६–७॥

आदि के बन्ध की वक्तव्यता कही है वह सब सर्वथा सत्य ही है' इस प्रकार कहकर गौतमस्वामीने प्रभुको वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवासवें शतकका
सातवां उद्देशक समाप्त ॥२६–७॥

જે કથન કર્યું છે તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીનેતે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પરબિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬–૭॥

॥ अथाष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते

सप्तमोद्देशके परम्पराहारनारकादीनाश्रित्य पापकर्मबन्धवक्तव्यता, अष्टमे तु अनन्तरपर्याप्तनारकादीनाश्रित्य बन्धवक्तव्यता कथ्यते तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य अष्टमोद्देशकस्येदं सूत्रम्—'अणंतरपज्जत्तए णं' इत्यादि।

मूलम्—अणंतरपज्जत्तए णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा! जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू०१॥

छव्वीसइमे सए अट्ठमो उद्देसो समत्तो ॥२६-८॥

छाया—अनन्तर पर्याप्तकः खलु भदन्त! नैरयिकः पापं कर्म किमवध्नात् पृच्छा, गौतम! यथैव अनन्तरोपपन्नकै रुद्देश स्तथैव निरवशेषम्। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥सू० १॥

षड्विंशतितमे शते अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥२६-८॥

टीका—'अणंतरपज्जत्तए णं भंते! नेरइए' अनन्तरपर्याप्तकः खलु भदन्त! नैरयिकः अनन्तरपर्याप्तको नाम पर्याप्तकत्वस्य प्रथमसमयवर्ती सः 'पावं कम्मं

अष्टम उद्देशक का प्रारंभ

सप्तम उद्देशक में परम्पराहारक नैरयिक आदि को आश्रित करके पापकर्म के बन्ध की वक्तव्यता कही गई है। अब इस अष्टम उद्देशक में अनन्तरपर्याप्त नारक आदि को आश्रित कर के बन्ध की वक्तव्यता कही जावेगी सो इसी सम्बन्ध को लेकर यह अष्टम उद्देशक प्रारंभ किया जा रहा है—'अणंतरपज्जत्तए णं भंते! नेरइए'—इत्यादि

टीकार्थ— इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—'अणंतरपज्जत्तए णं भंते! नेरइए' हे भदन्त! जो नैरयिक अनन्तर

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

સાતમા ઉદ્દેશાનો પરંપરાહારક નૈરયિકોનો આશ્રય કરીને પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન કર્યું છે. હવે આ આઠમાં ઉદ્દેશામાં અનંતરપર્યાપ્ત નારક વિગેરે નો આશ્રય કરીને બંધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. તો એ સંબંધને લઈને આ આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભકરવામાં આવે છે—'અણંતરપજ્જત્તએણ મંતે! નેરઇએ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે—'अणंतरपज्जत्तए णं भंते! नेरइए' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અનન્તર

किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् बध्नाति
न भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति
इति चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृहीतः भगवानाह 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा'
हे गौतम! कश्चिदेकः अनन्तरपर्याप्तको नारकः पापं कर्म पूर्वकाले अबध्नात्,

पर्याप्तक होता है वह क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका
होता है? वर्तमान में भी वह क्या उसका बन्ध करता है? भविष्यत्
काल में भी क्या वह उसका बन्ध करने वाला होगा? अथवा भूतकाल
में क्या वह उसका बन्ध करनेवाला हुआ है? वर्तमान में भी क्या
वह उसका बन्ध करता है? भविष्यत् काल में क्या वह उसका बन्ध
नहीं करेगा? अथवा-भूतकाल में ही क्या वह उसका बन्ध करनेवाला
हुआ है? वर्तमान में क्या वह उसका बन्ध नहीं करता है? भविष्यत्
काल में क्या वह उसका बन्ध करनेवाला होगा? अथवा-भूतकाल
में ही क्या उसने उसका बन्ध किया है? वर्तमान में क्या वह उसका
बन्ध नहीं करता है? और भविष्यत् काल में भी क्या वह उसका बन्ध
नहीं करेगा? इस प्रकार-'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात्,
बध्नाति, न भन्त्स्यति२ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति३, अबध्नात्,
न बध्नाति, न भन्त्स्यति४ 'ये चार भंगो को लेकर यहां ये चार प्रश्न
गौतमस्वामीने प्रभुश्री से पूछे हैं। पर्याप्तक अवस्था के प्रथम समय
में जो रहता है वह अनन्तरपर्याप्तक है, इसके उत्तर प्रभुश्री कहते हैं-

પર્યાપ્તક હોય છે. તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે?
વર્તમાન કાળમાં પણ તે શું તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે
તેનો બંધ કરશે? અથવા ભૂતકાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો થયો છે?
વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો
બંધ નહીં કરે? અથવા-ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન
કાળમાં તે શું તેનો બંધ નથી કરતો? અને ભવિષ્યમાં તે તેનો બંધ
કરવવાળો થશે? અથવા-ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો છે? વર્તમાન
કાળમાં તે તેનો બંધ કરતો નથી? અને ભવિષ્યમાં પણ તે તેનો બંધ નહી
કરે? આ પ્રમાણે 'अबध्नात, बध्नाति, भन्त्स्यति१, अबध्नात, बध्नाति, न भन्त्स्यति२,
अबध्नात, न बध्नाति, भन्त्स्यति ३ अबध्नात, न बध्नाति न भन्त्स्यति४'
આ ચાર ભંગો ને લઈને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછ્યું છે. પર્યાપ્તક
અવસ્થાના પહેલા સમયમાં જે રહે તે અનન્તર પર્યાપ્તક છે. આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहेव अणंतरोववण्णएहिं उद्देसो तहेव

वर्त्तमानकाले बध्नाति, अनागतकाले भन्त्स्यति१ अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीति प्रथमद्वितीयभङ्गौ। इत्युत्तरम्। सलेश्यः खलु भदन्त! अनन्तरपर्याप्तको नारकः किं पापं कर्म अबध्नादित्यादि प्रश्नः, प्रथमद्वितीयभङ्गाभ्या मुत्तरमित्यादिकं सर्वं द्वितीयोद्देशकानुसारेणैव वक्तव्यमित्याशयेनाह-'जहेव'

'गोयमा! जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं'-हे गौतम! कोई एक अनन्तर पर्याप्तक नारक ऐसा होता है कि जिस के द्वारा पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध करता है भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करनेवाला होता हैं। कोई एक अनन्तरपर्याप्तक नारक ऐसा होता है कि जो पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है वर्तमान में भी वह उस पापकर्म का बन्ध करता है भविष्यत् काल में वह उसका बन्ध करनेवाला नहीं होता है। इस प्रकार से यहां ये दो भंग होते हैं! हे भदन्त! जो अनन्तर पर्याप्तक नारक सलेश्य होता है, वह क्या पापकर्म का भूतकाल में बन्ध कर चुका होता है? वर्तमान में भी क्या वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी क्या वह उसका बन्ध करनेवाला होगा? इत्यादि रूप से यहां पर भी चार भंगो को आश्रित कर के पापकर्म के बन्ध करने के सम्बन्ध में प्रश्न गौतमने जब किया-तब प्रभुने उन्हें प्रथम भंग और द्वितीय भंग को ही आश्रित कर के उत्तर दिया है।

निरवसेसं' હે ગૌતમ! કોઇ એક અનંતરપર્યાપ્તક નારક એવા હોય છે. કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ બાંધે છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ બાંધવાવાળો હોય છે. તથા કોઇ એક અનંતર પર્યાપ્તક નારક એવો હોય છે કે-જેણે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે વર્તમાન કાળમા પણ તે પાપકર્મનો બંધ બાંધે છે પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ બાંધવાવાળો હોતો નથી. આ રીતે આ બે ભંગો અહિયાં સંભવિત થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જે અનંતર પર્યાપ્ત નારક લેશ્યાવાળા હોય છે, તે ભૂતકાળમા પાપકર્મના બંધક હોય છે? વર્તમાન કાળમા પણ તે તેનો બંધ બાંધે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ બાંધશે? વિગેરે પ્રકારથી આ વિષયમાં પણ ચાર ભંગો નો આશ્રય કરીને પાપકર્મના બંધ કરવાના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન

इत्यादि, 'जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' यथैवानन्तरोपपन्नकै उद्देशकः तथैव निरवशेषमिहापि वक्तव्यम्। पर्याप्तकत्व प्रथमसमयवर्ती अनन्तरपर्याप्तकः, स च पर्याप्तिसिद्धावपि भवति तत उत्तरकालमेव पापकर्मादि-बन्धलक्षण कार्यकारी भवतीत्यसौ अनन्तरोपपन्नकवद् व्यपदिश्यते अतएवोक्तम् 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं' इत्यादि, 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! अनन्तरपर्याप्तक नारकादिबन्धविषये यदेवानु-

इस प्रकार यहां द्वितीय उद्देशक के अनुसार ही सब वक्तव्य कहा गया है। यही बात 'जहेव अणंतरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है। यहां जो द्वितीय उद्देशक के अनुसार भंग को कथन करने की बात कही गई है-सो उसका कारण ऐसा है कि जो पर्याप्तक अवस्था के प्रथम समयवर्ती नारकादिक होता है वह अनन्तर पर्याप्तक नारकादिक कहलाता है। ऐसा वह अनन्तर पर्याप्तक पर्याप्तियों की सिद्धि होने पर भी होता है। और वह उत्तर काल में पापकर्म आदि के बन्ध का बन्ध करनेवाला भी होता है। इसलिये ऐसा जीव अनन्तरोपपन्नक के जैसा ही कहा जाता है इसी-लिये यहां 'एवं जहेव अणंतरोववन्नएहिं' ऐसा सूत्रपाठ कहा गया है। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! अनन्तरपर्याप्तक नारक आदि के पापकर्म आदि के बन्ध के विषय में जो आप देवानुप्रियने कहा है वह सर्वथा

કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં બીજા ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સઘળું કથન અહીંયાં પણ સમજી લેવું અર્થાત્ અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગ જ સંભવે છે. એ જ વાત 'जहेव अणतरोववण्णएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અહિયાં બીજા ઉદ્દેશાના કથન પ્રમાણે ભંગો કહેવાનું કહ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે-જે પર્યાપ્ત અવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં રહેનારા નારક વિગેરે હોય છે, તે અનંતર પર્યાપ્તક નારક કહેવાય છે એવા તે અનંતર પર્યાપ્તક પર્યાપ્તિયોની સિદ્ધિ થયા પછી પણ હોય છે. અને ત્યારે જ તે પછીના કાળમાં પાપકર્મ વિગેરેના બંધ અબંધ રૂપ કર્મ કરવાવાળો હોય છે તેથી અહિયાં જીવ અનંતરોપપન્નક જેવો જ કહેવાય છે તેથી અહિયાં 'एवं जहेव अणंतरोववण्णएहिं' એ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહેવામાં આવે છે.

सेवं भंते ! सेव भंते ! त्ति' હે ભગવન્ અનંતર પર્યાપ્તક વિગેરે નારક વિગેરેના પાપકર્મના બંધના વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું

प्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव–सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सूत्र० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त–
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
–पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् षड्विंशतितमशतके
अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥२६–८॥

सत्य ही है। इस प्रकार कहकर के गौतमस्वामीने प्रभुको वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये। सू०१।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतक का
अष्टम उद्देशक समाप्त ॥२६–८॥

છે, તે કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના નમસ્કાર કર્યા તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજ માન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૬–૮॥

卐

॥ अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अष्टमोद्देशकेऽनन्तरपर्याप्तनारकादीनाश्रित्य बन्धवक्तव्यता कथिता नवमे तु परम्परपर्याप्तकनारकादीनाश्रित्य कथ्यते, तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य नवमोद्देशकस्य इदं सूत्रम्-'परंपरपज्जत्तए णं' इत्यादि ।

मूलम्-परंपरपज्जत्तए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो । सेवं भंते! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

छव्वीसइमे बंधिसए नवमो उद्देसो समत्तो ॥२६-९॥

छाया--परम्परपर्याप्तकः खलु भदन्त ! नैरयिकः पापं कर्म किमबध्नात् पृच्छा, गौतम ! एवं यथैव परम्परोपपन्नकैरुद्देशक स्तथैव निरवशेषो भणितव्यः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू० १॥

इति षड्विंशतितमे बन्धिशतके नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२६-९॥

टीका--'परंपरपज्जत्तए णं भंते ! नेरइए' परम्परपर्याप्तकः खलु भदन्त ! नैरयिकः, 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति

शतक २६ उद्देशक ९

अष्टम उद्देशक में अनन्तर पर्याप्तक नारक आदिको आश्रित करके बन्ध की वक्तव्यता कही गई है। अब इस नौवें उद्देशक में परम्पर पर्याप्तक नारकादिकों को आश्रित करके वही वक्तव्यता कही जावेगी इसी सम्बन्ध को लेकर सूत्रकारने इस नौवें उद्देशक को प्रारम्भ किया है-

'परंपरपज्जत्तए णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं' इत्यादि

टीकार्थ- हे भदन्त ! जो नैरयिक परंपरपर्याप्तक होता है वह क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है? वर्तमान में वह

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આઠમા ઉદ્દેશામા અનંતર પર્યાપ્તક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને બંધ સંબંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે, હવે આ નવમા ઉદ્દેશામાં પરમ્પર પર્યાપ્તક નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી સૂત્રકારે આ નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કર્યો છે. 'પરંપરપજ્જત્તए णं भंते ! नेरइए पावंकम्मं' ઇત્યાદિ--

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નૈરયિકો પરંપર પર્યાપ્તક હોય છે. તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપ

इत्यादि क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! कश्चिदेकः परम्परपर्याप्तको नारकः पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्यादि रूपेण यथा परम्परोपपन्नकस्योद्देशकः कृतः तेनैव रूपेण परम्परपर्याप्तक नारकादि वैमानिकान्त चतुर्विंशतितमदण्डकेऽपि पापकर्मबन्ध-वक्तव्यता भणितव्या, एतदाशयेनैव कथितम्-'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' एवं यथैव येनैव रूपेण परम्परोपपन्नकैरुद्देशक स्तथैव तेनैव क्रमेण परम्परपर्याप्तकनारकदण्डकोऽपि

क्या पापकर्म का बंध करता है? भविष्यत् काल में भी क्या वह पाप कर्म का बंध करनेवाला होता है? इत्यादि क्रम से यहां गौतमस्वामीने चार भंगो को लेकर पापकर्म के बंध के सम्बन्ध में प्रश्न किया है। इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' हे गौतम! कोई एक परंपरपर्याप्तक नारक ऐसा होता है कि जो पूर्वकाल में पापकर्म का बंधक हुआ है, वर्तमान में भी वह उसका बंधक होता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्धक होगा। इत्यादि रूप से जैसा परम्परोपपन्नक का उद्देशक कहा गया है उसीरूप से निरवशेष परम्परपर्याप्तक नारक को लेकर वैमानिकान्त तक के चौवीसों दण्डकों में भी पापकर्म के बंध के सम्बन्ध में वक्तव्यता कहनी चाहिये इसी आशय से 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' ऐसा सूत्रपाठ कहा गया है। यहां आलापक आदिका

કર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમા પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે? વિગેરે ક્રમથી ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં પાપકર્મના બંધ સંબંધી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછ્યો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ! કોઇ એક પરંપર પર્યાપ્તક નારક એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે વિગેરે પ્રકારથી પરંપરોપપન્નક ના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન ત્રીજા ઉદ્દેશામા કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પરંપરપર્યાપ્તક નારક વિગેરેથી લઈને વૈમાનિક સુધીના ચોવીસ દંડકમાં પણ પાપકર્મના બંધના સંબંધમાં કથન કરવું જોઇએ. એજ અભિપ્રાયથી 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं

पठनीयः, आलापकादि प्रकारस्तु स्वयमेवोहनीय इति। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति हे भदन्त! परम्परपर्याप्तकनारकादि जीवदण्डके पापकर्मणो बन्धविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तद् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा, संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य' पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "श्री भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षड्विंशतितमे बन्धशतके नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२६-९॥

प्रकार स्वयं ही उद्भावित करना चाहिये। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! आपदेवानुप्रियने जो परम्पर पर्याप्तक नारकादि जीव दण्डक में पापकर्म के बंध के विषय में कहा है वह सर्वथा सत्य ही है२। इस प्रकार कहकर के गौतमस्वामीने प्रभुश्री को वन्दना की और नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके फिर वे संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका ॥ नवम उद्देशक समाप्त ॥२६-९॥

उद्देसो तहेव निरवसेसो भाणियव्वो' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેવામાં આવેલ છે, આ સંબંધી આલાપ પ્રકાર સ્વયં બનાવીને સમજી લેવો.

સેવં ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે પરંપર પર્યાપ્તક નારક વિગેરે જીવ દંડકમાં પાપ કર્મના બંધના વિષયમાં કહ્યું. છે. તે સર્વથા સત્ય જ છે. ૨ આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી ને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૬-૯॥

॥ अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

नवमोद्देशके परम्परपर्याप्तकनारकादीनां पापकर्मबन्धवक्तव्यता कथिता, दशमे तु चरमनारकाद्याश्रित्य सा कथ्यते तदनेन सम्बन्धेनायातस्य दशमोद्देशकस्येदं सूत्रम्-'चरिमे णं भंते' इत्यादि,

मूलम्-चरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव चरिमेहिं निरवसेसो। सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

छवीसइमे बंधिसए दसमो उद्देसो समत्तो ॥२६-१०॥

छाया-चरमः खलु भदन्त ! नैरयिकः पापं कर्म किमबध्नात् पृच्छा, गौतम ! एवं यथैव परम्परोपपन्नकैरुद्देशकः तथैव चरमैर्निरवशेषः। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरतीति ॥सू० १॥

टीका-'चरिमे णं भंते !' चरमः खलु भदन्त ! नैरयिक इह चरमः स नारको यः पुन र्न नारकभवं प्राप्स्यति सः 'पावं कम्मं किं बन्धी पुच्छा' पापं कर्म किम-

-शतक २६ उद्देशक १०-

नौवें उद्देशक में परम्परपर्याप्त नारक आदिकों के पापकर्म की बन्ध वक्तव्यता प्रकट की गई है। अब इस दशवे उद्देशक में चरम नारकादिकों को आश्रित करके वही वक्तव्यता प्रकट की जावेगी सो इसी संबन्ध को लेकर इस दशवे उद्देशक को प्रारंभ किया जाता है-

'चरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा'-इत्यादि

टीकार्थ-हे भदन्त ! जो नैरयिक चरम है-अर्थात् जिसे अब नारक भव प्राप्त नहीं होता है-यही प्राप्त हुआ नारक भव जिसका

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ--

નવમા ઉદ્દેશામાં પરંપરપર્યાપ્તક નારક વિગેરેના પાપકર્મના બંધ સંબંધી કથન પ્રગટ કરેલ છે.

હવે આ દસમા ઉદ્દેશામાં ચરમ-અન્તિમ નારક વિગેરેનો આશ્રય કરીને એજ કથન પ્રગટ કરવામાં આવશે. એ સંબંધથી આ દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.--

'चरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--હે ભગવન્ જે નારક ચરમ છે-અર્થાત્ જેને હવે પછી નારક ભવ પ્રાપ્ત થવાનો નથી. આ પ્રાપ્ત થયેલ નારક ભવ જેમનો

बध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्यादि क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! कश्चिदेकः चरमो नारकः पापं कर्म अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यतीत्येवं क्रमेण वैमानिकान्तदण्डकः सग्राह्यः, एतदभिप्रायेणाह–'एवं जहेव' इत्यादि, 'एवं जहेव परंपरोववण्णएहिं उद्देसो तहेव चरिमेहिं उद्देसो' एवं यथैव परम्परोपपन्नकैरुद्देश स्तथैव चरमनारकादिभिरपि दशमोद्देशकः पठनीयः अत्र चरमोद्देशकः परम्परोद्देशकवद् वाच्यः, इति कथितम्

अन्तिम नारक भव है–ऐसा वह चरम नैरयिक क्या भूतकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका है? वर्तमान में वह क्या उसका बन्ध करता है? भविष्यत् काल में क्या वह उसका बन्ध करता होगा? इत्यादि रूप से यह गौतमस्वामी का चतुर्भंगक प्रश्न है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा!' हे गौतम! कोई एक चरम नैरयिक ऐसा होता है जो पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है, वर्तमान में वह उसका बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बन्ध करनेवाला होता है, इस क्रम से यहां वैमानिकान्त तक का दण्डक गृहीत हुआ है इसी अभिप्राय को लेकर 'एवं जहेव परंपरोववन्नएहिं उद्देसो तहेव चरमेहिं उद्देसो' सूत्रकार ने ऐसा सूत्रपाठ कहा है। अर्थात् जिस रीति से परंपरोपपन्नक नारकों का उद्देशक कहा गया है उसी रीति से यहां चरम नारकादिकों का यह दशवां उद्देशक भी

છેલ્લો નારક ભવ છે, એવો ચરમ–અન્તિમ નૈરયિક ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલો હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે શું તેનો બંધ કરે છે? ભવિષ્યમાં કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? ઇત્યાદિ પ્રકારથી ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછ્યો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે–'ગોયમા'! હે ગૌતમ! કોઈ એક ચરમ નૈરયિક એવો હોય છે કે–જે પૂર્વ કાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. આ ક્રમથી અહિયાં વૈમાનિક સુધીના દંડકો ગ્રહણ કરાયા છે. એજ અભિપ્રાયને લઈને સૂત્રકારે 'एवं जहेव परंपरोववण्णएहिं' उद्देसो तहेव चरमेहिं उद्देसो' આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. અર્થાત્ જે રીતે પરંપરોપપન્નક નારકો સંબંધી ઉદ્દેશો કહ્યો છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં ચરમ નારકાદિકોનો આ દસમો ઉદ્દેશો પણ કહેવો જોઈએ અહિયાં આ ચરમ નારકોદ્દેશક પરમ્પરોદ્દેશકના ત્રીજા ઉદ્દેશા પ્રમાણે કહેલ છે તેમ

परम्परोद्देशकश्च तृतीयोद्देशकवत् पठितः, तथापि तस्मिन् मनुष्यपदमाश्रित्य आयुष्यकर्मणो बन्धविषये वैलक्षण्यं वाच्यं तदित्थम् तृतीयोद्देशके आयुष्कर्मापेक्षय सामान्यतोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४ इत्याकार काश्चत्वारो भङ्गाः कथिताः परन्तु तत्र चरममनुष्यस्यायुष्कर्मबन्धमाश्रित्य चतुर्थ एव भङ्गो घटते यश्चरमो मनुष्यो भवेत्स आयुरबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीति, अन्यथा तस्य चरमत्वमेव न स्यादिति। एवमन्यत्रापि वैलक्षण्यमवगन्तव्यम् 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद्विहरति हे भदन्त! चरमनैरयिकादीनां पापकर्मादिबन्धविषये यत् कथितं

कहना चाहिये। यहां यह चरम नारकोद्देशक, परम्परोद्देशक तृतीयोद्देशक की तरह कहने का बतलाया गया है फिर भी वहां मनुष्य पद को आश्रित करके सामान्य रूप से आयुष्य कर्म के बंध के सम्बन्ध में चार भंग प्रकट किये गये हैं। पर यहां चरम मनुष्य को आश्रित करके केवल एक चतुर्थ भंग ही घट सकता है-क्योंकि चरम मनुष्य होगा वह 'अबध्नात, न बध्नाति न भन्त्स्यति' इसी एक भंगवाला होगा नहीं तो फिर उस में चरमता ही नहीं आ सकेगी। इसी प्रकार से तृतीयोद्देशक से यहां चरमोद्देशक में और भी पदों में विलक्षणता जानलेनी चाहिये। 'सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ' हे भदन्त! चरम नैरयिकादिकों के पापकर्म आदि के बन्ध के विषय में जो आप देवानुप्रियने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही हैं। इस प्रकार कहकर

સમજવું. તો પણ ત્યાં મનુષ્ય પદનો આશ્રય કરીને સામાન્યપણાથી આયુષ્ય કર્મના બંધના સંબંધમાં ચાર ભંગો પ્રગટ કર્યા છે. પરંતુ અહિયાં ચરમ મનુષ્યનો આશ્રય કરીને કેવળ એક ચોથો ભંગજ ઘટે છે. કેમ કે જે ચરમ મનુષ્ય હશે તે अबध्नात्, न बध्नाति, न भन्त्स्यति' આ એક ભંગવાળો તે થશે. નહિં તો ફરી તેમાં ચરમપણું જ આવી શકશે નહિં. એ જ પ્રમાણે પહેલા ઉદ્દેશાથી અહિયા ચરમોદ્દેશકમાં બીજા પદોમાં વિલક્ષણપણું સમજી લેવું.

'સેવં ભંતે! સેવ ભંતે! ત્તિ જાવ વિહરઇ' હે ભગવન્ ચરમ નૈરયિકોના પાપકર્મ વિગેરેના બંધના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન

तत्सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् षड्विंशतिशतकस्य
दशमोद्देशकः समाप्तः ॥२६-१०॥

गौतमस्वामीने भगवान को वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका
॥ दशवां उद्देशक समाप्त ॥२६-१०॥

આપ્ત હોવાથી સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને વંદના કરી તેઓને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજ માન થયા ાસૂ૦૧ા

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છવ્વીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૬-૧૦॥

॥ अथैकादशोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

दशमोद्देशकं निरूप्य क्रमप्राप्तमेकादशोद्देशकमारभते, तस्येदं सूत्रम् 'अचरिमे णं भंते' इत्यादि।

मूलम्—अचरिमे णं भंते ! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा गोयमा ! अत्थेगइए एवं जहेव पढमोद्देसए पढमबितिया भंगा भाणियव्वा सव्वत्थ जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं। अचरिमे णं भंते ! मणुस्से पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ१, अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ२, अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ३। सलेस्से णं भंते ! अचरिमे मणुस्से पावं कम्मं किं बंधी एवमेव तिन्नि भंगा चरमविहूणा भाणियव्वा, एवं जहेव पढमुद्देसे, नवरं जेसु तत्थ वीससु चत्तारि भंगा तेसु इह आदिल्ला तिन्नि भंगा भाणियव्वा चरिमभंगवज्जा। अलेस्से केवलनाणी य अजोगी य, एए तिन्नि वि न पुच्छिज्जंति, सेसं तहेव। वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा नेरइया। अचरिमे णं भंते! नेरइए नाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! एवं जहेव पावं०, नवरं मणुस्सेसु सकसाइसु, लोभकसाइसु य पढमबितिया भंगा। सेसा अट्ठारस चरमविहूणा, सेसं तहेव जाव वेमाणियाणं। दरिसणावरणिज्जं पि एवं चेव निरवसेसं। वेयणिज्जे सव्वत्थ वि पढमबितिया भंगा जाव वेमाणियाणं, नवरं मणुस्सेसु अलेस्से केवली अजोगीय नत्थि। अचरिमेणं भंते! नेरइए मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! जहेव पावं कम्मं तहेव निरवसेसं जाव वेमाणिए। अचरिमेणं भंते ! नेरइए आउयं कम्मं

किं बंधी पुच्छा, गोयमा ! पढमतइया भंगा, एवं सव्वपदेसु वि नेरइयाणं पढमतइया भंगा, णवरं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो, एवं जाव थणियकुमाराणं। पुढवीकाइय आउकाइय वणस्सइकाइयाणं तेउलेस्साए तइओ भंगो, सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा। तेउकाइय-वाउकाइयाणं सव्वत्थ पढमतइया भंगा, बेइंदिय–तेइंदिय–चउरिंदियाणं एवं चेव, नवरं सम्मत्ते ओहियनाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे, एएसु चउसु वि ठाणेसु तइओ भंगो। पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो, सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा। मणुस्साणं सम्मामिच्छत्ते अवेदए अकसाइंमि य तइओ भंगो, अलेस्स केवलनाण अजोगीय न पुच्छिज्जंति, सेसपदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा। वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया। नामं गोयं अंतरायं च जहेव नाणावरणिज्जं तहेव निरवसेसं। सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

छव्वीसइमे बंधिसए एक्कारसमो उद्देसो समत्तो ॥२६–११॥

छव्वीसइमं सयं समत्तं ॥२६॥

छाया–अचरमः खलु भदन्त ! नैरयिकः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा गौतम ! अस्त्येकक एवं यथैव प्रथमोद्देशके प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ भणितव्यौ सर्वत्र यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्। अचरमः खलु भदन्त। मनुष्यः पापं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अस्त्येककोऽबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ अस्त्येककोऽबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३। सलेश्यः खलु भदन्त ! अचरमो मनुष्यः पापं कर्म किम् अबध्नात् एवमेव त्रयो भङ्गाश्चरमविहीना भणितव्याः, एवं यथैव प्रथमोद्देशके। नवरं येषु तत्र विंशतिषु चत्वारो भङ्गा स्तेषु इह आदिमा स्त्रयो भङ्गा भणितव्या श्चरमभङ्गवर्जाः। अलेश्यः केवलज्ञानी च अयोगी च, एते त्रयोऽपि न पृच्छयन्ते, शेषं तथैव। वाणमन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः। अचरमः खलु भदन्त ! नैरयिकः

ज्ञानावरणीयं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! एवं यथैव पापं मनुष्येषु सकषायिषु लोभकषायिषु च प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ, शेषा अष्टादश चरमविहीनाः, शेषं तथैव यावद् वैमानिकानाम्। दर्शनावरणीयमपि एवमेव निरवशेषम्। वेदनीये सर्वत्रापि प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ यावद्वैमानिकानाम्, नवरं मनुष्येषु अलेश्यः केवली अयोगी च नास्ति। अचरमः खलु भदन्त! नैरयिकः मोहनीयं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! यथैव पापं० तथैव निरवशेषं यावद्वैमानिकः। अचरमः खलु भदन्त! नैरयिकः आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात् पृच्छा, गौतम! प्रथम-तृतीयौ भङ्गौ एवं सर्व पदेष्वपि नैरयिकाणां प्रथमतृतीयौ भङ्गौ नवरं सम्यग्मिथ्यात्वे तृतीयो भङ्गः। एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्। पृथिवीकायिकाप्कायिकवनस्पतिकायिकानां तेजोलेश्यायां तृतीयो भङ्गः। शेषेषु पदेषु सर्वत्र प्रथमतृतीयौ भङ्गौ। तेजस्कायिकवायुकायिकानां सर्वत्र प्रथमतृतीयौ भङ्गौ। द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणाम् एवमेव नवरं सम्यक्त्वे औधिकज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने, एतेषु चतुर्ष्वपि स्थानेषु तृतीयो भङ्गः। पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानां सम्यग्मिथ्यात्वे तृतीयो भङ्गः, शेषेषु सर्वत्र प्रथमतृतीयौ भङ्गौ। मनुष्याणां सम्यङ्मिथ्यात्वे अवेदके अकषायिनि च तृतीयो भङ्गः अलेश्य केवलज्ञानायोगिनश्च न पृच्छयन्ते शेषेषु पदेषु सर्वत्र प्रथमतृतीयभङ्गौ। वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः नामगोत्रमन्तरायं च यथैव ज्ञानावरणीयं तथैव निरवशेषम्। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त इति यावद्विहरति।सू०१।

इति षड्विंशतितमे बन्धिशतके एकादशोद्देशकः समाप्तः ॥२६।११।

टीका–'एचरिमे णं भंते! नेरइए' अचरमः खलु भदन्त! नैरयिकः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति?, इत्यादि क्रमेण

छवीसवें शतकके ग्यारहवे उद्देशक का प्रारंभ

दशवें उद्देशक का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रम प्राप्त ११ वें उद्देशक का कथन करते है–

'अचरिमेणं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी'–इत्यादि

टीकार्थ–हे भदन्त! जो नैरयिक अचरम होता है वह क्या पापकर्म को पहिले से बांध चुका होता है? वर्तमान काल में भी क्या वह

અગીયારમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ--

દશમાં ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમપ્રાપ્ત આ અગીયારમાં ઉદ્દેશાનું કથન કરે છે. 'अचरिमे णं भंते! नेरइए पावं कम्मं किं बंधी' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જે નૈરયિક અચરમ હોય છે, તે શું પાપકર્મનો બંધ પહેલેથી જ બાંધી ચૂકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો

चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए एवं जहेव पढमोद्देसए' अस्त्येकक एवं यथैव प्रथमोद्देशके 'पढमबितिया भंगा भाणियव्वा सव्वत्थ जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं' प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ भणितव्यौ सर्वत्र यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तदयमर्थः हे गौतम ! कश्चिदेकोऽचरमनारकः पापं कर्म अवध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति ?

पापकर्म का बन्ध करता है ? और भविष्यत् काल में भी क्या वह पापकर्म का बंध करेगा ? इत्यादि क्रम से यहां चार भंगो वाला प्रश्न गौतमस्वामीने प्रभुश्री से किया है, इसके उत्तर में प्रभुश्री गौतमस्वामी से कहते हैं-'गोयमा ! अत्थेगइए एवं जहेव पढमोद्देसए०' हे गौतम ! कोई एक अचरम नैरयिक ऐसा होता है जो पापकर्म का बंध कर चुका होता है, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता है और भविष्यत् काल में भी वह पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है, तथा-कोई एक अचरम नैरयिक ऐसा होता है, जो भूतकाल में पापकर्म का बंध कर चुका होता हैं, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता है पर भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध नहीं करता है। इस प्रकार से प्रथम उद्देशक में कहे गये प्रथम द्वितीय भंग यहां भणितव्य हैं। और ये दो भंग यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक तक यहां भणितव्य हुए हैं। यहां यावत्पद से 'अचरम भवनपति, पृथिवी अप्, तेजः, वायु, वनस्पति, दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय इन सब का

બંધ બાંધે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ બાંધશે ? આ પ્રકારથી અહિયાં ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે--'गोयमा ! अत्थेगइए एवं जहेव पढमउद्देसए' હે ગૌતમ ! કોઈ એક અચરમ નૈરયિક એવો હોય છે કે-જે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે. વર્તમાનમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. તથા એક અચરમ નારક એવો હોય છે. કે-ભૂતકાળમાં તેણે પાપકર્મનો બંધ કર્યો છે. વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપ કર્મનો બંધ કરે છે. પરંતુ ભવિષ્યકાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી. આ રીતે પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલા પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો અહિયાં સ્વીકાર્યા છે. અને આ બે ભંગો યાવત્પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોની સુધી અહિયાં કહેવાના છે આજ પ્રમાણે યાવત્પદથી 'અચરમ, ભવનપતિ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે ઇન્દ્રિય જીવો, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો આ બધા ગ્રહણ કરાયા છે. આ તમામના

कश्चिदेकोऽचरमो नारकः पापं कर्म अवध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारको द्वावाद्यौ भङ्गौ यथा प्रथमोद्देशके कथितौ तथैव अचरमनारकस्य पापकर्मबन्धनेऽपि वक्तव्यौ, चरमनारकादारभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकं यावत्, अत्र यावत्पदेन अचरम भवनपति पृथिव्यप्तेजो वायुवनस्पतिद्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियप्रकरणपर्यन्तस्य ग्रहणं भवति, सर्वेआलापप्रकारः स्वयमेवोहनीय इति। अचरमोद्देशके नैरयिकादारभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्यन्तेषु पदेषु पापं कर्माश्रित्य आद्यावेव द्वौ भङ्गकौ वक्तव्याविति निष्कर्ष इति। 'अचरिमे णं भंते! मणुस्से' अचरमः खलु भदन्त! मनुष्यः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किमबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति स्याद्याकारकश्चतु र्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककोऽचरमो मनुष्यः पूर्वकाले पापं कर्म अवध्नात्, वर्तमानकाले पापं कर्म बध्नाति, अनागतकाले

ग्रहण हुआ है। इन सब में आलाप प्रकार अपने आप उद्भावित करना चाहिये, तात्पर्य इस कथन का केवल इतना ही है कि अचरम नैरयिक से लेकर अचरम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक तक के पदों में इस उद्देशक में आदि के दो ही भंग वक्तव्य हैं। 'अचरिमे णं भंते! मणुस्से०' 'हे भदन्त! जो मनुष्य अचरम होता है वह क्या पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है? वर्तमान में वह पापकर्म का बन्ध करता है? और भविष्यत् में भी वह पापकर्म का क्या बन्ध करने वाला होता है? इस रूप से यहां पर भी चार भंगोंवाला प्रश्न गौतमस्वामीने प्रभुश्री से पूछा है, उत्तर में प्रभुश्रीने कहा है-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ 'हे गौतम! कोई एक अचरम मनुष्य ऐसा होता है जो पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है, वर्तमान में भी वह पापकर्म

સંબંધમાં આલાપકો સ્વયં સમજી લેવા આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે— અચરમ નૈરયિકથી લઈને અચરમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિક સુધીના પદોમાં આ ઉદ્દેશામાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો કહેવાના છે 'अचरिमे णं भंते! मणुस्से!' હે ભગવન્ જે મનુષ્ય અચરમ હોય છે, તે શું પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે? આ પ્રકારથી આ વિષયમાં પણ ચાર ભંગાત્મક પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ' હે ગૌતમ! કોઈ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે જે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ છે, વર્તમાન કાળમાં, પણ તે પાપ

पापं कर्म भन्त्स्यतीत्याकारकः प्रथमो भङ्गः१। 'अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ' अस्त्येककः कश्चिदेकोऽचरमो मनुष्यः पूर्वकाले पापं कर्म अबध्नात् कश्चिदेकोऽचरमो मनुष्यो वर्तमानकाले पापकर्मणो बन्धं करोति अनागतकाले च बन्धं न करिष्यतीति द्वितीयो भङ्गः २, 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' अस्त्येककः कश्चिदेकोऽचरमो मनुष्योऽतीतकाले पापं कर्म अबध्नात्, वर्तमानकाले पापं कर्म न बध्नाति, भविष्यत्काले पापं कर्म भन्त्स्यतीति तृतीयो भङ्गः३ इत्येवं क्रमेण प्रथमद्वितीयतृतीयभङ्गा श्चतुर्थवर्जा भगवता अनुमोदिता इति। 'सलेस्सेणं भंते! अचरिमे मणुस्से' सलेश्यो लेश्यायुक्तोऽचरमो मनुष्यः 'पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा' पापं कर्म किम् अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति? इत्यादि क्रमेण चतु-

का बन्ध करता है और भविष्यत् में भी वह पापकर्म का बन्ध करने वाला होता है। तथा 'अत्थेगइए बंधी, बंधइ न बंधिस्सइ' कोई एक अचरम मनुष्य ऐसा होता है जो भूतकाल में भी पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है, वर्तमान में भी वह पापकर्म का बन्ध करता है पर भविष्यत् काल में वह पापकर्म का बन्ध करने वाला नहीं होता है। तथा 'अत्थेगइए बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' कोई एक अचरम मनुष्य ऐसा होता है जो भूतकाल में पापकर्म का बंध कर चुका होता है, पर वह वर्तमान में पापकर्म का बन्ध नहीं करता है पर भविष्यत् में वह पापकर्म का बंध करनेवाला होता है। इस प्रकार से चतुर्थ भंग वर्जित ये तीन भंग यहां भगवान्ने अनुमोदित किये हैं। 'सलेस्से णं भंते! अचरिमे मणुस्से' हे भदन्त! जो सलेश्य अचरम मनुष्य होता है-वह क्या पूर्वकाल में पापकर्म का बन्ध कर चुका होता है? वर्तमान में वह

કર્મનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. તથા-'अत्थेगइए बंधी बंधइ. न बंधिस्सइ' કોઇ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે-જે ભૂતકાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરી ચુકેલ હોય છે, વર્તમાન કાળમાં પણ તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરવાનો હોતો નથી, તથા-'अत्थेगइए बंधी न बंधइ, बंधिस्सइ' કોઇ એક અચરમ મનુષ્ય એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ બાંધેલ હોય છે, પણ વર્તમાન કાળમાં તે પાપ કર્મનો બંધ કરતો નથી પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં પાપ કર્મનો બંધ કરવાનો હોય છે. આ રીતે ચોથા ભંગને છોડીને આ ત્રણ ભંગો અહિયાં ભગવાને સમર્થિત કર્યા છે. 'सलेस्से णं भंते! अचरिमे मणुस्से' હે ભગવન્ જે સલેશ્ય અચરમ મનુષ્ય હોય છે, તે શું ભૂતકાળમાં પાપકર્મનો બંધ કરી ચુકેલ

भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एवं चेव तिन्नि भंगा चरमविहूणा भाणियव्वा, एवं जहेव पढमुद्देसए' एवमेव अचरममनुष्यस्य पापकर्मबन्धने यथा चतुर्थवर्जा आद्या स्त्रयो भङ्गाः कथिता स्तेनैव रूपेण सलेश्याऽचरममनुष्यस्यापि पापकर्मबन्धने त्रयो भङ्गा आद्या श्चरमभ्ङ्गहीनाः—चतुर्थभङ्गरहिता भणितव्या एवं यथैव प्रथमोद्देशके कथिताः प्रथमोद्देशकवदेव अत्रापि—एकादशोद्देशकेऽपि चतुर्थरहिता आद्यास्त्रयो भङ्गाः अचरममनुष्यस्यापि वक्तव्या इति। प्रथमोद्देशकापेक्षया सलेश्याचरम-मनुष्यस्य यद्वैलक्षण्यं तद् दर्शयति 'नवरं' इत्यादि, नवरं जेसु तत्थ वीसेसु चत्तारि भंगा तेसु इह आदिल्ला तिन्नि भंगा भाणियव्वा चरिमभंगवज्जा' नवरं येषु पदेषु तत्र प्रथमोद्देशके विशतौ पदेषु चत्वारो भङ्गाः सामान्याः कथिता स्तेषु

पापकर्म का बन्ध करता है और भविष्यत् में भी क्या वह पापकर्म का बन्ध करेगा? इत्यादि क्रम से यहां गौतमस्वामीने प्रभुश्री से चार भंगो वाला प्रश्न पूछा है। इसके उत्तर में प्रभुश्रीने गौतमस्वामी से कहा है—'गोयमा' एवं चेव तिन्नि भंगा चरमविहूणा भाणियव्वा एवं जहेव पढमुद्देसए' हे गौतम! यहां पर भी चतुर्थ भंग वर्जित प्रथम द्वितीय और तृतीय ऐसे तीन भंग प्रथम उद्देशक के जैसे कहना चाहिये परन्तु प्रथम उद्देशक की अपेक्षा इस अचरम मनुष्य में जो वैलक्षण्य है वह 'नवरं जेसु तत्थ वीसेसु चत्तारि भंगा तेसु इह आदिल्ला तिन्नि भंगा भाणियव्वा चरिमभंगवज्जा' इस सूत्रपाठ द्वारा यहां प्रगट किया गया है, और वह इस प्रकार से है कि वहां प्रथम उद्देशक में जिन २० पदों में चार भंग सामान्य रूप से कहे गये हैं उन २०

હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે પાપકર્મનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ શું તે પાપ કર્મનો બંધ કરશે? આ પ્રકારથી ગૌતમ સ્વામીએ ચાર ભંગોવાળો પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા! एवं चेव तिन्नि भंगा चरमविहूणा भाणियव्वा' હે ગૌતમ! અહિયા પણ ચોથા ભંગને છોડીને બાકીના પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ભંગાઓ પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે કહેલા છે પરંતુ પહેલા ઉદ્દેશાની અપેક્ષાથી આ લેશ્યાવાળા અચરમ મનુષ્યને જે વિલક્ષણપણું છે, અર્થાત્ વિશેષતા છે. તે 'नवरं जेसु तत्थ विसेसेसु चत्तारि भंगा तेसु इह आदिल्ला तिन्नि भंगा भाणियव्वा चरिमभंगवज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં પ્રગટ કરેલ છે, અને તે આ પ્રમાણે છે. કે ત્યા પહેલા ઉદ્દેશામાં જે ૨૦ વીસ પદોમા સામાન્ય રૂપથી ચાર ભંગો કહ્યા છે, તે ૨૦ વીસ પદોમાં

विंशतिपदेषु इह एकादशोद्देशके अचरममनुष्यदण्डके आद्यास्त्रयो भङ्गा भणि·
तव्याः-कथयितव्या श्चरमभङ्गवर्जाः-चतुर्थभङ्गरहिताः यद्यपि मनुष्यपदे
एतेषु विंशतिपदेषु सामान्यतश्चत्वारोऽपि भङ्गाः सम्भवन्ति तथापि अचर·
मत्वात् मनुष्यपदे चतुर्थो भङ्गो न भवति चरमस्यैव मनुष्यस्य चतुर्थभङ्गसद्भावात्।
तानिच विंशतिपदानि एतानि-जीवे१-सलेश्या२-शुक्ललेश्य३, शुक्लपाक्षि·
क४-सम्यग्दृष्टि५-ज्ञानि५-मतिज्ञानचतुष्टय१०- नो संज्ञोपयुक्त११-वेद१२-
कषाय१३-लोभकषाय१४-सयोगि-मनोयोग्यादित्रय१६-साकारोपयु१७ क्ताऽ·
नाकारोप२०-स्वरूपाणि, एतेषु पदेषु आद्यास्त्रयो भङ्गा वक्तव्या इति। 'अलेस्से
केवलनाणीय अजोगी य, एए तिन्नि वि न पुच्छिज्जंति' अलेश्यः-लेश्यारहितः,

पदों में यहां ११ वें उद्देशक में अचरम मनुष्य दण्डक में चतुर्थ भंग
वर्जित आदि के तीन भंग ही कहना चाहिये। यद्यपि मनुष्य पद
में इन २० पदों में सामान्यतः चारों ही भंग संभवित होते हैं फिर
भी अचरम होने से मनुष्य पद में चतुर्थ भंग नहीं होता है क्यों
कि जो चरम मनुष्य होता है उसके ही चतुर्थ भंग का सद्भाव
होता है। २० पद इस प्रकार से हैं-'जीव१, सलेश्य२, शुक्ललेश्य३,
शुक्लपाक्षिक४, सम्यग्दृष्टि४, ज्ञानी६, मतिज्ञानचतुष्टय ७,८,९,१०,नो
संज्ञोपयुक्त ११, वेद १२ कषाय १३, लोभकषाय १४, सयोगी १५ मनो
योगी आदित्रय १६, १७, १८, साकारोपयुक्त १९ और अनाकारोपयुक्त
२०'। इन २० पदों में आदि के तीन भंग ही वक्तव्य हुए हैं। 'अलेस्से
केवलनाणी य अजोगी य एए तिन्नि वि न पुच्छिज्जंति' अलेश्य, केवल

અહિયાં આ અગિયારમાં ઉદ્દેશામાં લેશ્યાવાળા અચરમ મનુષ્યના દંડકમાં
ચોથા ભંગને છોડીને આદિના ત્રણ ભંગો જ એટલે કે પહેલો, બીજો અને
ત્રીજો એ ત્રણ ભંગોજ કહેવા જોઇએ જો કે મનુષ્ય પદમાં આ વીસે પદોમાં
સામાન્ય પ્રકારથી ચારે ભંગો સંભવે છે, તો પણ અચરમ હોવાથી મનુષ્યપદમાં
ચોથો ભંગ હોતો નથી. કેમ કે-જે ચરમ મનુષ્ય હોય છે, તેને જ ચોથો
ભંગ સંભવે છે. તે ૨૦ વીસ પદો આ પ્રમાણે --'જીવ ૧, સલેશ્ય, ૨ શુક્લ
લેશ્યા ૩, શુકલપાક્ષિક, ૪, સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૫, જ્ઞાની ૬, મતિજ્ઞાન ૭, શ્રુત
જ્ઞાન, ૮, અવધિજ્ઞાન ૯, કેવળ જ્ઞાન ૧૦, નો સંજ્ઞોપયુક્ત ૧૧, વેદ ૧૨,
કષાય ૧૩, લોભકષાય ૧૪, સંયોગી ૧૫, મનોયોગી ૧૬, વચનયોગી ૧૭, ૧૮,
સાકારોપયુક્ત ૧૯, અને અનાકારોપયુક્ત ૨૦,' આ વીસ પદોમાં આદિના
ત્રણ ભંગજ એટલે કે પહેલો બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ જ ભંગો કહ્યા છે.
'અલેસ્સે કેવલનાણીય અયોગી ય એએ તિન્નિ વિ ન પુચ્છિજ્જતિ' અલેશ્ય

केवलज्ञानी च अयोगी च एते त्रयोऽपि मनुष्या न पृच्छयन्ते, अलेश्य केवलज्ञान्य-योगि मनुष्यविषये भङ्गा न प्रष्टव्याः लेश्यादिरहितत्वादेव भङ्गाभावादिति अलेश्याद्यास्त्रयश्चरमभङ्गवन्त एव अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यतीत्याकारकाश्च-रमभङ्गवन्त एव भवन्ति अतोऽत्र एते न प्रष्टव्या इति। 'सेसं तहेव' शेषम् एत-द्व्यतिरिक्तं सर्वं तथैव प्रथमोद्देशकवदेव ज्ञातव्यमिति। 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा नेरइया' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका नारकवदेव प्रथम-द्वितीयभङ्गका ज्ञातव्या इति। ज्ञानावरणीयदण्डके आह-'अचरिमे णं' इत्यादि, 'अचरिमेणं भंते! नेरइए' अचरमः खलु भदन्त! नैरयिकः 'णाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' ज्ञानावरणीयं कर्म किम् अबध्नात् पूर्वकाले बध्नाति, अनागत-काले ज्ञानावरणीयं कर्म भन्त्स्यति, इत्यादिक्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते। भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एवं जहेव

ज्ञानी और अयोगी इन मनुष्यों में केवल एक चतुर्थ भंग ही होता हैं, क्योंकि ये तीनों चरम ही होते है अतः इस अचरमउद्देशक में इनकी पृच्छा नहीं की जाती है।

'सेसं तहेव' इस कथन के अतिरिक्त और सब बाकी का कथन प्रथम उद्देशक के जैसा ही जानना चाहिये, 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा नेरइया' वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक नारक के जैसे ही प्रथम और द्वितीय भंगवाले जानना चाहिये। 'अचरिमेणं भंते! नेरइए णाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' हे भदन्त! जो नैरयिक अचरम होता है वह क्या ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध कर चुका होता हैं? वर्तमान में भी वह क्या उसका बन्ध करता है? और भविष्यत् में भी क्या वह उसका बंध करेगा? इत्यादि रूप से

કેવળજ્ઞાની, અને અયોગી એ મનુષ્યોમાં કેવળ એક ચોથો ભંગજ હોય છે. કેમકે એ ત્રણે ચરમ જ હોય છે. તેથી આ અચરમ ઉદ્દેશામાં તેમના સંબંધી પ્રશ્ન કરવામાં આવતો નથી. 'सेसं तहेव' આ કથન શિવાય બાકીનું બીજુ તમામ કથન પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.

'वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया' વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકને નારકના કથન પ્રમાણે જ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગવાળા સમજવા. 'अचरिमेणं भंते! नेरइए णाणावरणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે નૈરયિક અચરમ હોય છે, તેણે ભૂતકાળમા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરેલ હોય છે? વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે? આ પ્રમાણે ચાર ભંગોવાળો

पावं०' एवं यथैव पापं कर्म यथा पापकर्मदण्डके अचरमनारकस्याद्यौ द्वौ भङ्गौ कथितौ तेनैव रूपेण अचरमनारकस्य ज्ञानावरणीयकर्मणः बन्धेऽपि-कश्चिदेकोऽचरमो नारकः पूर्वकाले ज्ञानावरणीयं कर्म अबध्नात्, वर्तमानकाले बध्नाति, अनागतकाले भन्त्स्यति च ज्ञानावरणीयं कर्म १, तथा कश्चिदेको नारकः पूर्वकाले ज्ञानावरणीयं कर्म अबध्नात्, बध्नाति वर्तमानकाले, न भन्त्स्यति अनागतकाले ज्ञानावरणीयं कर्म २, इत्याकारकौ द्वौ आद्यौ भङ्गौ तृतीयचतुर्थवर्जौ वक्तव्यौ इति। अचरमनारकस्य पापकर्मदण्डकापेक्षया ज्ञानावरणीयकर्मदण्डके वैलक्षण्यं प्रतिपादयन्नाह-'नवरं' इत्यादि, 'नवरं मणुस्सेसु कसाइसु लोभकसाइसु य पढमबितिया

चार भंगोवाला यह प्रश्न गौतमस्वामीने प्रभुश्री से किया है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! एवं जहेव पावं' हे गौतम पापकर्म दण्डक में जिस रीति से अचरम नारक के आदि के दो भंग कहे गये हैं उसी रीति से अचरम नारक के ज्ञानावरणीय कर्म के बंध में भी आदि के दो ही भंग कहना चाहिये तृतीय चतुर्थ भंग नहीं। जैसे-कोई एक अचरमनारक ऐसा होता है कि जिसके द्वारा पूर्वकाल में ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया गया होता है, वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है और आगे भी वह उसका बन्ध करेगा १ तथा कोई एक अचरम नारक ऐसा होता है कि जिसके द्वारा पूर्वकाल में ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध किया गया होता है वर्तमान में भी वह उसका बन्ध करता है, पर भविष्य में वह उसका बन्ध करनेवाला नहीं होता है२ 'ऐसे ये दो भंग ज्ञानावरणीय कर्म के बन्ध करने के सम्बन्ध में

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा एवं जहेव पावं' હે ગૌતમ ! પાપકર્મ દંડકમાં જે પ્રમાણે અચરમ નારકને આદિના એટલે-પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે અચરમ નારકને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધમાં પણ આદિના એ બે ભંગો જ કહેવા જોઈએ ત્રીજો અને ચોથો ભંગ કહેવાનો નથી. જેમ કે-કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે જેના દ્વારા ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરાયો હોય છે વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે.૧ તથા-કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે-જેણે ભૂતકાળમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કર્યો હોય છે. વર્તમાન પણ તે તેનો બંધ કરે છે પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી, ૨ 'આ રીતે આ બે ભંગો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરવાના સંબંધી અચર નારક દંડકમાં કહ્યા છે. 'नवरं' मणुस्सेसु

भंगा' नवरं मनुष्येषु समुच्चयमनुष्येषु सकषायिषु लोभकषायिषु च प्रथमद्वितीयौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति, इत्याकारकौ द्वावाद्यावेव भङ्गौ वक्तव्यौ पापकर्मदण्डके सकषायलोभकषायिषु आद्यास्त्रयो भङ्गकाः कथिता अत्र तु आद्यौ द्वावेव यत एते ज्ञानावरणीयं कर्म अबद्ध्वा पुनर्बन्धका न भवन्ति कषायिणां सदैव ज्ञानावरणीयकर्मणां बन्धकत्वात् चतुर्थस्तु भङ्गोऽचरमत्वादेव न सम्भवतीति भावः। 'सेसा अट्ठारसचरमविहूणा' शेषा अष्टादशचरमभङ्गविहीनाः सकषायलोभकषायं च परित्यज्य शेषेषु जीवसलेश्य शुक्लपाक्षिकसम्यग्दृष्टिज्ञानमतिज्ञानादि चतुष्टय नोसंज्ञोपयुक्तवेदसयोगि मनोयोग्यादि त्रय साकारोपयुक्तानाकारोपयुक्तेषु अष्टादशपदेषु चतुर्थभङ्गवर्जा आद्यास्त्रयोऽपि

अचरमनारक दण्डक में बतलाये गये हैं। 'नवरं मणुस्सेसु सकसाइसु लोभकसाइसु य पढमबितिया भंगा 'परन्तु विशेष यह हैं कि सामान्य मनुष्यों में–सकषायी और लोभकषायी मनुष्यों में यहां प्रथम और द्वितीय ये दो भग ही वक्तव्य हुए हैं। पर पापकर्म दण्डक में तो कषायी और लोभ कषायी मनुष्यों में आदि के तीन भंग वक्तव्य हुए हैं। यहां जो आदि के दो भंग कहे गये हैं उसका कारण ऐसा है कि ये ज्ञानावरणीय कर्म को नहीं बांध करके पुनः बंधक नहीं होते हैं क्योंकि सकषायी मनुष्यों में ज्ञानावरणीय कर्मों की सदा ही बन्धकता रहती है। यह चतुर्थ भंग अचरम होने के कारण संभवित ही नहीं होता है। 'सेसा अट्ठारसचरमविहूणा' बाकी के १८ पदों में सकषाय एवं लोभकषाय पद को छोड़कर जीव, सलेश्य, शुक्ललेश्य, शुक्ल पाक्षिक, सम्यग्दृष्टि, ज्ञानी, मतिज्ञानादिचतुष्टय, नोसंज्ञोपयुक्त, वेद,

---

कसाइसु लोभ कसाईसु य पढमबितिया भंगा' પરંતુ અહિં વિશેષપણું એ છે કે–સામાન્ય મનુષ્યોમાં કષાયી અને લોભકષાયવાળા મનુષ્યોમાં અહિયાં પહેલો અને બીજો એ બેજ ભંગો કહ્યા છે. પરંતુ પાપકર્મના દંડકમાં તો કષાયવાળા અને લોભ કષાયવાળા મનુષ્યોમા પહેલા ત્રણ ભંગો કહ્યા છે. અહિયાં આદિ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહેવાનુ કહ્યુ છે તેનું કારણ એ છે કે—તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ ન કરીને ફરીથી તેને બંધવાળો હોતો નથી. કેમકે કષાયવાળા મનુષ્યોમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનુ બંધકપણું સદાકાળ રહે છે. અચરમ હોવાથી ચોથો ભંગ સંભવિત થતો નથી 'सेसा अट्ठारसचरमविहूणा' બાકીના અઢાર પદોમાં સકષાય અને લોભ કષાય પદને છોડીને જીવ, શુક્લ લેશ્યાવાળા, શુકલપક્ષિક, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, જ્ઞાની, મતિજ્ઞાન વિગેરે ચાર જ્ઞાન,

भङ्गा यथायथमुदाहरणीयाः । 'सेसं तहेव जाव वेमाणियाणं' शेषं तथैव यावद्वैमानिकानाम्, मनुष्यान् विहाय शेषाणां सर्वेषां वैमानिकान्तदण्डकानां सर्वपदेषु तथैव नारकवदेव प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ वक्तव्यौ इति । 'दरिसणावरणिज्जं पि एवं चेव निरवसेस' दर्शनावरणीयमपि एवमेव निरवशेषं यथा ज्ञानावरणीयेन कर्मणा कर्मबन्धवक्तव्यता कथिता तथैव दर्शनावरणीयेन दण्डका भणितव्याः 'वेयणिज्जे सव्वत्थ वि पढमबितिया भंगा जाव वेमाणियाणं' वेदनीये सर्वत्रापि प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति १, अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२ इत्याकारकौ द्वौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ एवमेव वैमानिकपर्यन्तेऽपि प्रथमद्वितीयौ भङ्गौ वेदनीयकर्मविषये ज्ञातव्याविति । 'णवरं मणुस्सेसु अलेस्से केवली अयोगी नत्थि'

सयोगी, मनोयोगी आदि तीन साकारोपयोगयुक्त, और अनाकारोपयुक्त इन में चतुर्थ भंग को छोड़कर आदि के तीन भंग कहना चाहिये।

'सेसं तहेव जाव वेमाणियाणं' मनुष्यों के सिवाय सभी दण्डकों का यावत् वैमानिक दंडक तक का कथन नैरयिकों के समान करना चाहिये। अर्थात् इन सभी दंडको में भी नैरयिकों के जैसे प्रथम और द्वितीय दो भंग ही कहना चाहिये। 'दरिसणावरणिज्जं पि एवं चेव निरवसेसं' जिस रीति से ज्ञानावरणीय कर्म के साथ बन्ध की वक्तव्यता कही गई है उसी रीति से दर्शनावरणीय कर्म के साथ भी बन्ध की वक्तव्यता कहनी चाहिये,–'वेयणिज्जे सव्वत्थ वि पढमबितिया भंगा जाव वेमाणियाणं' वेदनीय कर्म में भी सर्वत्र पदों में प्रथम द्वितीय भंग वैमानिक तक कहना चाहिये, 'नवरं मणुस्सेसु

નોસંજ્ઞોપયોગી અને અનાકારોપયોગવાળામાં ચોથા ભંગને છોડીને પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ભંગો કહેવા જોઈએ.

'सेसं तहेव जाव वेमाणियाणं' મનુષ્યોના શિવાય બધા જ દંડકોનું યાવત્ વૈમાનિક દંડક સુધીનું કથન નૈરયિકોના કથન પ્રમાણે કહેવું જોઈએ અર્થાત્ આ બધા દંડકોમાં પહેલો અને બીજો એ બે ભંગોજ કહેવાના કહ્યા છે. 'दरिसणावरणिज्जंपि एवं चेव निरवसेसं' જે પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સાથે બંધ સંબંધી કથન કર્યું છે, એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મની સાથે પણ બંધ સંબંધી કથન કહેવું જોઈએ અર્થાત્ દર્શનાવરણીય કર્મ સાથે પણ દંડકો કહેવા જોઈ એ. 'वेयणिज्जे सव्वत्थवि पढमबितिया भंगा जाव वेमाणियाणं' વેદનીય કર્મમાં પણ બધાજ પદોમાં વૈમાનિકો સુધી પહેલો અને બીજો એ બે ભંગો કહેવા જોઈ એ 'नवरं मणुस्सेसु अलेस्से केवली अयोगी नत्थि'

नवरं मनुष्येषु अलेश्यः केवली अयोगी नास्ति केवलं मनुष्येषु अलेश्यः केवली अयोगी मनुष्येऽचरमो न भवति एतेषां चरमत्वस्यैव सद्भावादिति । 'अचरिमेणं भंते ! नेरइए' अचरमः खलु भदन्त ! नैरयिकः 'मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' मोहनीयं कर्म किं पूर्वकाले अबध्नात्, वर्तमानकाले बध्नाति भविष्यत्काले भन्त्स्यति१, तथा मोहनीयं कर्म अबध्नात् बध्नाति न भन्त्स्यति२, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति३, अबध्नात् न बध्नाति न भन्त्स्यति४-इत्येवं

अलेस्से केवली अजोगी नत्थि' विशेष यह है कि मनुष्य पद में लेश्यारहित, केवली एवं अयोगी ये मनुष्य अचरम नहीं होते हैं। क्योंकी सब में चरमता का ही सद्भाव रहता है अतः यहां पर ये पद नहीं कहने चाहिये 'अचरिमेणं भंते ! नेरइए' हे भदन्त। जो नैरयिक अचरम होता है वह क्या 'मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' मोहनीय कर्म को भूतकाल में बांध चुका होता है, वर्तमान में भी क्या वह मोहनीय कर्म को बांधता हैं ? और भविष्यत् काल में भी क्या वह मोहनीय कर्म को बांधनेवाला होता है ? अथवा क्या वह भूतकाल में मोहनीय कर्म को बांध चुका होता है ? वर्तमान में भी वह उसे बांधता है पर क्या वह उसे भविष्यत् काल में बांधनेवाला नहीं होता है ? अथवा-क्या वह मोहनीय कर्म को भूतकाल में बांध चुका होता है ? वर्तमान में वह उसे क्या नहीं बांधता है ? भविष्यत् काल में क्या उसे बांधेगा ? अथवा भूतकाल में ही वह उसे बांध चुका होता है ?

વિશેષતા એ છે કે-મનુષ્ય પદમાં લેશ્યા સહિત કેવલી અને અયોગી એ મનુષ્યો અચરમ હોતા નથી. કેમ કે-બધામાં ચરમ પણાને જ સદ્ભાવ રહે છે તેથી અહીંયા એ પદો કહેવાના નથી 'अचरिमेणं भंते ! नेरइए' હે ભગવન્ જે અચરમ નૈરયિક હોય છે, તે શું 'मोहणिज्जं कम्मं किं बंधी पुच्छा' ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે ? વર્તમાન કાળમાં પણ તે મોહનીય કર્મનો બંધ કરવાવાળો હોય છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ તે મોહનીય કર્મનો બંધ કરશે ? અથવા શું તે ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મને બાંધી ચૂકેલ હોય છે ? વર્તમાનમાં પણ તે તેને બાંધે છે ? પરંતુ ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે નહીં ? અથવા-ભૂતકાળમાં મોહનીય કર્મને બાંધી ચૂકેલ હોય છે ? અને વર્તમાન કાળમાં તે તેનો બંધ કરશે ? અથવા ભૂતકાળમાં જ તેણે તેનો બંધ કર્યો હોય છે ? વર્તમાન કાળમા તે તેનો બંધ નથી કરતો ? અને ભવિષ્ય કાળમાં તે તેનો બંધ નહી કરે ? આ પ્રમાણેના ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન મોહનીય

चतुर्भङ्गको मोहनीयकर्मबन्धविषये प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'जहेव पावं तहेव निरवसेसं जाव वेमाणिए' यथैव पापं तथैव निरवशेषं यावद्वैमानिकः, पापकर्मबन्धविषये येन रूपेण कथितं तेनैव रूपेण निरवशेषं सर्वमपि मोहनीयकर्मबन्धविषयेऽपि वैमानिकपर्यन्तस्य वक्तव्यम्। अयं भावः-मनुष्याणां विंशतिपदेषु चरमभङ्गरहिता आद्यास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः मनुष्याणां शेषपदेषु, तथा शेषत्रयोविंशतिदण्डकेषु च द्वौ भङ्गौ वक्तव्यौ इति। आयुर्दण्डके 'अचरिमेणं भंते! नेरइए' अचरमः खलु भदन्त! नैरयिकः 'आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' आयुष्कं कर्म किम् अबध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति ?,

वर्तमान में वह क्या उसे नहीं बांधता है-और भविष्यत् काल में भी क्या वह उसे नहीं बांधेगा? इस प्रकार का यह चार भंगोवाला मोहनीय कर्म बन्ध के विषय में गौतमस्वामीने प्रश्न किया है। इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जहेव पावं तहेव निरवसेसं जाव वेमाणिए' हे गौतम! जैसा पापकर्म के सम्बन्ध में कहा जा चुका है वैसा ही समस्त कथन यहां यावत् वैमानिक तक कहना चाहिये, तात्पर्य यही है कि मोहनीय कर्म के बन्ध के संबंध में भी पापकर्म के बंध के जैसे मनुष्यों में भी बीस पदों में तो आदि के तीन भंग कहना चाहिये और शेष पदों में, तथा तेवीस दंडको में आदिके दो भंग कहने चाहिये।

'अचरिमेणं भंते! नेरइए आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' हे भदन्त! जो अचरम नैरयिक होता है क्या उसके द्वारा पूर्वकाल में आयुष कर्म का बन्ध किया गया होता है? वर्तमान में वह क्या आयुष कर्म का बन्ध करता है? भविष्यत् काल में भी क्या वह आयुष कर्म का बंध

કર્મના બંધના સબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! जहेव पावं तहेव निरवसेसं जाव वेमाणिए' હે ગૌતમ! પાપકર્મના બંધના સબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવું જોઈએ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-મોહનીય કર્મના બંધ સબંધમાં પણ પાપકર્મ બંધના કથન પ્રમાણે મનુષ્યોમા પણ વીસ પદોમાં તો આદિના ત્રણ ભંગો કહેવા જોઈએ અને બાકીના પદોમાં તથા તેવીસ દંડકોમા આદિના બે ભંગ કહેવા જોઈએ. 'अचरिमे णं भंते! नेरइए आउयं कम्मं किं बंधी पुच्छा' હે ભગવન્ જે અચરમ નૈરયિક હોય છે, તેણે ભૂતકાળમા આયુકર્મનો બંધ કર્યો હોય છે? વર્તમાન કાળમાં તે આયુકર્મનો બંધ કરે? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે? ઈત્યાદિ ક્રમથી ગૌતમસ્વામી એ અહિયાં

इत्यादि क्रमेण चतुर्भङ्गकः प्रश्नः पृच्छया संगृह्यते। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'पढमतइया भंगा' प्रथमतृतीयौ भङ्गौ, हे गौतम! कश्चिदेकोऽचरमो नारकः आयुष्कं कर्म अबध्नात् पूर्वकाले, बध्नाति वर्त्तमानकाले, भन्त्स्यति चानागतकाले१, तथा कश्चिदेकोऽचरमो नारकः, आयुष्कं कर्म अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति। चरमत्वादेव, अचरमस्यायु र्बन्धोऽवश्यमेव भवति, अन्यथा अचरमत्वमेव न स्यादिति 'एवं सव्वपदेसु वि' एवं सर्वपदेष्वपि 'नेरइयाणं पढमतइया भंगा' नैरयिकाणां प्रथमतृतीयौ भङ्गौ, अत्र द्वितीयभङ्गो न सम्भवति

करेगा? इत्यादि क्रम से यहां गौतमस्वामीने पृच्छा शब्द गृहीत चार भंगोंवाला प्रश्न प्रभु से आयुष कर्म के बंध के विषय में किया है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! पढमतइया भंगा' कोई अचरम नारक ऐसा होता है कि जो पूर्वकाल में भी आयुष कर्म का बंध कर चुका होता है वर्तमान में भी वह उसका बंध करता है और भविष्यत् काल में भी वह उसका बंध करनेवाला होता है। तथा कोई एक अचरम नारक ऐसा होता है जो पूर्वकाल में आयुष कर्म का बन्ध कर चुका होता है, वर्तमान में वह उसका बंध नहीं करता है पर भविष्यत् काल में वह उसका बंध करनेवाला होता है। क्यों कि जो अचरम होता है उसके अवश्य ही आयुकर्म का बंध होता है। नहीं तो उस में अचरमता ही नहीं बन सकती है। 'एवं सव्वपदेसु वि' इसी प्रकार से अचरम नैरयिक के समस्त पदों में प्रथम तृतीय भंग जानना चाहिये, यहां द्वितीय भंग जो संभावित नहीं है उसका कारण

'पुच्छा' એ પદથી ગ્રહણ કરાતા ચાર ભંગો વાળો પ્રશ્ન પ્રભુશ્રીને પૂછયો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! પઢમતઇયા ભંગા' કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે-જે ભૂતકાળનાં પણ આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે વર્તમાન કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તે તેનો બંધ કરશે તથા-કોઈ એક અચરમ નારક એવો હોય છે કે—જે પૂર્વ કાળમા આયુકર્મનો બંધ કરી ચૂકેલ હોય છે વર્તમાન તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોતો નથી પરંતુ ભવિષ્ય કાળમા તે તેનો બંધ કરવાવાળો હોય છે. કેમ-કે જે અચરમ હોય છે, તેને અવશ્યજ આયુકર્મનો બંધ હોય છે. નહી તો તેમા અચરમ પણું જ સંભવતું નથી 'एवं सव्वपदेसु' એજ પ્રમાણે અચરમ નૈરયિકને સઘળા પદોમાં એટલે કે ૨૦ વીસે પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગો સમજવા. અહિયાં બીજો ભંગ સંભવિત થતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે—

अचरमस्यायुर्बन्धस्यावश्यकत्वात् इति। 'नवरं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो' नवरं सम्यग्मिथ्यात्वपदे तृतीयो भङ्गः-अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारक एक एव ज्ञातव्यः। तत्र प्रथमद्वितीयचतुर्था भङ्गा न भवन्तीति। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, अत्र यावत्पदेन असुरकुमारादारभ्य वायुकुमारान्तानां सर्वेषां संग्रहो ज्ञातव्यः। 'पुढवीकाइय आउकाइय वणस्सइकाइयाणं तेउलेस्साए तइओ भंगो' पृथिवीकायिकाप्कायिकवनस्पतिकायिकानां तेजोलेश्यायां तृतीयो भङ्गः, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारको भवति पृथिव्यप्वनस्पतिषु देवानामागति भवति ततस्तेषामपर्याप्तावस्थायां तेजोलेश्या सद्भावेन एक एव तृतीयो भङ्गो भवतीति भावः। 'सेसेसु पदेषु सव्वत्थ पढम-

यह है कि अचरम के नियम से आयुकर्म का बंध होता है। 'नवरं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो 'सम्यग्मिथ्यात्व पद में 'अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति' ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। प्रथम, द्वितीय और चतुर्थ ये तीन भंग नहीं होते हैं। 'एवं जाव थणियकुमाराणं' इसी प्रकार से यावत् स्तनितकुमार तक जानना चाहिये, यहां यावत्पद से असुरकुमार से लगाकर वायुकुमारों तक के समस्त भवनपतियों का ग्रहण हुआ है।

'पुढवीकाइय आयुकाइय वणस्सइकाइयाणं तेउलेस्साए तइओ भंगो' पृथिवीकायिक अप्कायिक और वनस्पतिकायिक इनके तेजोलेश्या में तृतीय भंग-'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति-' वक्तव्य कहा है, क्योंकि पृथिविकायिक में अप्कायिक में और वनस्पतिकायिक में देवों की आगति होती है-इसलिये उनकी अपर्याप्तावस्था में तेजोलेश्या का सद्भाव होने से एक तीसरा ही भंग वक्तव्य कहा गया

અચરમવાળાને નિયમથી આયુકર્મનો બંધ હોય છે. 'नवरं सम्मामिच्छत्ते तइयो भंगो' સમ્યગ્‌મિથ્યાત્વ પદમાં 'अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' એ પ્રમાણેનો આ ત્રીજો ભંગજ હોય છે. પહેલો બીજો અને ચોથો એ ત્રણ ભંગો હોતા નથી. एवं जाव थणियकुमाराणं' એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધી સમજવું જોઇએ અહિયાં યાવત્ પદથી અસુરકુમારથી લઈને વાયુકુમારો સુધીના સઘળા ભવનપતિઓ ગ્રહણ કરાયા છે

'पुढविकाइयआउकाइयवणस्सइकाइयाणं तेउलेस्साए तइयो भंगो' પૃથ્વીકાયિક. અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકોને તેજોલેશ્યામાં ત્રીજો ભંગ જે 'अबनात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' આ પ્રમાણેનો છે, તે હોય છે કેમ કે પૃથ્વીકાયિકોમાં અપ્કાયિકોમાં, અને વનસ્પતિકાયિકોમાં દેવોની ઉત્પતી હોય છે તેથી તેઓની અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તેજોલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોવાથી એક ત્રીજો

तइया भंगा' शेषेषु पदेषु सर्वत्र प्रथमतृतीयौ भङ्गौ वक्तव्यौ 'तेउकाइयवाउकाइयाणं सव्वत्थ पढमतइया भंगा' तेजस्कायिकवायुकायिकानां सर्वत्र प्रथमतृतीयौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारकौ भङ्गौ ज्ञातव्यौ सर्वत्र पदेषु। 'बेइंदियतेइंदियचउरिंदियाणं एवं चेव' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां जीवानामेवमेव सर्वत्रपदेषु प्रथमतृतीयभङ्गौ भवतः। 'नवरं सम्मत्ते ओहियनाणे आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे, एएसु चउसु वि ठाणेसु तइओ भंगो' नवरं पूर्वापेक्षया इदमेव वैलक्षण्यं यत् सम्यक्त्वे औधिकज्ञाने आभिनिबोधिकज्ञाने श्रुतज्ञाने, एतेषु चतुर्ष्वपि स्थानेषु केवलं तृतीय एव अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्या-

है। 'सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' शेष सब पदों में प्रथम और तृतीय भंग जानना चाहिये। 'तेउक्काइय वाउक्काइयाणं सव्वत्थ पढमतइया भंगा' तेजस्कायिक और वायुकायिकों के समस्त पदों में 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति १ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति' ये प्रथम और तृतीय ऐसे दो भंग ही होते हैं। 'बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणं एवं चेव' द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय इन जीवों के भी इसी प्रकार से समस्त पदों में प्रथम और तृतीय भंग जानना चाहिये, 'नवरं सम्मत्ते ओहियनाणे, आभिणिबोहियनाणे सुयनाणे एएसु चउसु वि ठाणेसु तइओ भंगो' परन्तु इनके सम्यक्त्व, औधिक समुच्चय (सामान्य) ज्ञान, आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान इन चार स्थानों-पदों में केवल एक तीसरा ही भंग होता है-क्यों कि पूर्वभव की

ભંગજ સંભવિત કહ્યો છે. 'सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' બાકીના બધા જ પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે જ ભંગો થાય છે. 'तेउक्काइए वाउक्काइयाणं सव्वत्थ पढमतइया भंगा' તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકોને બીજા પદોમાં अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति'१ अबध्नात्, न बध्नाति, भन्त्स्यति२' આ પહેલો અને બીજો એ બે ભંગોજ હોય છે. 'बेइदियतेइंदिय,चउरिंदियाण एवं चेव' બે ઇંદ્રિયવાળા તેઈન્દ્રિય અને ચૌઇન્દ્રિય જીવોને પણ એજ પ્રમાણે બધાજ પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગોજ સમજવા. 'नवरं सम्मत्ते ओहियनाणे आभिहिबोहिय-नाणे सुयनाणे एएसु चउसु वि ठाणेसु तइओ भंगो' પરંતુ તેઓને સમ્યક્ત્વ. ઔધિકજ્ઞાન, સમુચ્ચય (સામાન્યજ્ઞાન) આભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, આ ચાર પદોમા—સ્થાનોમાં કેવળ એક ત્રીજો ભંગ જ હોય છે. કેમકે— પૂર્વભવની અપેક્ષાથી આ બે ઇન્દ્રિયવાળા ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં સમ્યકત્વ વિગેરે ચાર સ્થાનોનો સદ્ભાવ રહે છે. અને તે સમયે તેમને આયુનો બંધ થતો નથી.

कारको भङ्गो भवतीति पूर्वभवापेक्षया द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियेषु अपर्याप्तावस्थायां सम्यक्त्वादि चतुष्टयस्य सद्भावे तत्समये आयुर्बन्धाभावात्। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सम्यग्मिथ्यात्वपदे तृतीयोऽवध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारको भङ्गो ज्ञातव्य इति। 'सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' शेषेषु सम्यग्मिथ्यात्वातिरिक्तेषु सर्वपदेषु प्रथमतृतीयौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति१, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यतीत्याकारकौ द्वावेव भङ्गौ भवत इति। 'मणुस्साणं सम्मामिच्छत्ते अवेदए अकसाइंमि य तइओ भंगो' मनुष्याणां सम्यग्मिथ्यात्वे अवेदके अकषायिनि च तृतीयो भङ्गः, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति इत्याकारक एव भवतीति। 'अलेस्स केवलनाण अयोगी य न पुच्छिज्जंति' अलेश्यः केवलज्ञानी अयोगी च न पृच्छयन्ते

अपेक्षा से इन दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों में अपर्याप्त अवस्था में सम्यक्त्वादि चतुष्टय का सद्भाव रहता है। और इस समय आयुका बंध नहीं होता है।

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों के सम्यग्मिथ्यात्व में तृतीय भंग होता है। 'सेसेसु पदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' सम्यग्मिथ्यात्वसे अतिरिक्त और समस्त पदों में प्रथम और तृतीय ऐसे दो ही भंग होते है 'अबध्नात्, बध्नाति, भन्त्स्यति,' यह प्रथम भंग है 'अबध्नात् न बध्नाति, भन्त्स्यति' यह तृतीय भंग है, 'मणुस्साणं सम्मामिच्छत्ते अवेदए अकसाइंमि य तइओ भंगो' मनुष्यों के सम्यग्मिथ्यात्व, अवेदक और अकषायी इन तीन पदों में तृतीय भंग होता है, 'अलेस्स केवलनाण अयोगी य न पुच्छिज्जंति' अलेश्य, केवलज्ञानी

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सम्मामिच्छत्ते तइओ भंगो' पंचेन्द्रियतिर्यंच योनिवाणाओने सम्यग्मिथ्यात्वमां पहेलो भंग होय छे. 'सेसेसु पएसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' सम्यक्‌मिथ्यात्व शिवायना बीजा सघळा स्थानोमां पहेलो अने त्रीजो एम बे भंगोज होय छे. 'अवध्नात्, बध्नाति भन्त्स्यति' आ पहेलो भंग छे 'अबध्नात, न बध्नाति, भन्त्स्यति' आ त्रीजो भंग छे.

'मणुस्साणं सम्मामिच्छत्ते अवेदए अकसाइंमि य तइयो भंगो' मनुष्योने सम्यक्‌मिथ्यात्व, अवेदक अने अकषायि आ त्रण स्थानोमां त्रीजो भंगज होय छे. 'अलेस्स केवलनाण अयोगी य न पुच्छिज्जंति' अलेश्य, केवळज्ञानी,

एतेषु कर्मबन्धाभावेन भङ्गव्यवस्थाया अभावात् 'सेसपदेसु सव्वत्थ पढम-तइया भंगा' शेषपदेषु सम्यग्मिथ्यात्वावेदकाऽकषायाऽलेश्यकेवलज्ञानायोगि-व्यतिरिक्त सर्वपदेषु प्रथमतृतीयौ अबध्नात् बध्नाति भन्त्स्यति, अबध्नात् न बध्नाति भन्त्स्यति, इत्याकारकौ ज्ञातव्याविति। 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः, नारकवदेव एतेषां वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां मिश्रदृष्टिं विहाय सर्वपदेषु प्रथम-तृतीयभङ्गौ ज्ञातव्याविति। शेषपदव्याख्यानम् अस्मिन्नेव प्रकरणे विवेचितम्, 'नामं गोयं अंतरायं च जहेव नानावरणिज्जं तहेव निरवसेसं' नामगोत्रमन्तरायं च कर्म यथैव ज्ञानावरणीयं तथैव निरवशेषं वेदितव्यमिति। 'सेवं भंते! सेवं

और अयोगी इन में कर्मबन्ध का अभाव होने से भंग व्यवस्था का भी अभाव हैं-इसलिये इनके सम्बन्ध में प्रश्न नहीं किया गया है। 'सेसपदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' इनके मिश्रदृष्टि, अवेदक, अकषायी, अलेश्य, केवलज्ञानी, और अयोगी के अतिरिक्त और समस्त पदों में प्रथम और तृतीय ऐसे दो भंग होते हैं।' 'वाणमंतर-जोइसिय वेमाणिया जहा नेरइया' वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, और वैमानिक इनके सम्बन्ध में नैरयिकों के सम्बन्ध में किये गये कथन के जैसा कथन जानना चाहिये अर्थात् इनके भी मिश्रदृष्टि को छोडकर शेष समस्त पदों में प्रथम और तृतीय ये दो भंग ही होते हैं। शेष पदों का व्याख्यान इसी प्रकरण में किया जा चुका है। 'नामं गोयं अंतरायं च जहेव नाणावरणिज्जं तहेव निरवसेसं' नाम, गोत्र, अन्तराय कर्म के सम्बन्ध में कथन ज्ञानावरणीय कर्म के सम्बन्ध में किये

અને અયોગી આ બંધમાં કર્મબંધનો અભાવ હોય છે તેથી તેના ભંગ સંબંધી વ્યવસ્થાનો પણ અભાવ છે. તેથી તેઓના સંબંધમાં પ્રશ્ન જ કરવામાં આવ્યો નથી 'सेसपदेसु सव्वत्थ पढमतइया भंगा' તેઓને મિશ્રદૃષ્ટિ અવેદક, અકષાયી, અલેશ્ય, કેવળજ્ઞાની અને અયોગી આ શિવાયના બાકીના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એમ બે ભંગોજ હોય છે

'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया' વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકોના સંબંધમાં, નૈરયિકોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવુ. અર્થાત્ તેઓને પણ મિશ્રદૃષ્ટિવાળાને છોડીને બાકીના સઘળા પદોમાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભંગજ હોય છે બાકીના પદોનું કથન આજ પ્રકરણમા કરવામાં આવ્યુ છે. 'नाम गोयं अंतराईय जहेव

भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! यावद्विहरतीति, हे भदन्त ! नारकादीनां पापकर्मादिबन्धविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वम् एवमेव–सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू०१॥

इति श्री–विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि – 'जैनाचार्य' पूज्यश्री–घासीलालव्रतिविरचितायां "श्री भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षड्विंशतितमे बन्धिशतके एकादशोद्देशकः समाप्तः ॥२६–११॥

समाप्तं च षड्विंशतितमं शतकम् ॥२६॥

गये कथन के जैसा ही जानना चाहिये, 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! नारकादिकों के पापकर्म आदि के बन्ध के विषय में जो आप देवानुप्रियने कहा है वह सब कथन सर्वथा सत्य ही है २। इस प्रकार कहकर गौतमस्वामीने प्रभुश्री को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छवीसवें शतकका ॥ ग्यारहवां उद्देशक समाप्त ॥२६–११॥

॥ २६ वां शतक समाप्त ॥

नाणावरणिज्जं तहेव निरवसेसं' नाम गोत्र, अंतरायकर्मना संबंधमां ज्ञानावरणीय कर्मना संबंधमां कहेवामां आवेल कथन प्रमाणेनुं कथन समजवुं. 'सेवं भंते सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भगवन् नारकादिकोना पाप कर्म बंध विगेरेना बंधना संबंधमां आप देवानुप्रिये जे कथन कर्युं छे, ते सघळुं कथन सर्वथा सत्य छे हे भगवन् आप देवानुप्रियनुं कथन आप्त होवाथी सर्वथा सत्यज छे. आ प्रमाणे कहीने गौतम स्वामीए प्रभुश्रीने वंदना करी तेओने नमस्कार कर्या. वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ संयम अने तपथी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर बिराजमान थया. ॥सू १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना छवीसमा शतकनो अगियारमो उद्देशो समाप्त॥२६–११॥

॥छव्वीसमुं शतक संपूर्ण॥

॥ अथ सप्तविंशतितमं शतकं प्रारभ्यते ॥

व्याख्यातं षड्विंशतितमं शतकम् अथ सप्तविंशतितमं शतकमारभ्यते, पूर्वशतके जीवस्य कर्मबन्धनक्रिया अतीतादिकालविशेषेण कथिता, सप्तविंशे तु जीवस्य तथाविधैव कर्मकरणक्रिया कथ्यते तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य सप्तविंशतिशतकस्येदं सूत्रम्–'जीवा णं भंते ! पावं कम्मं' इत्यादि।

मूलम्–जीवा णं भंते ! पावं कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति १ करिंसु करेंति न करिस्संति२, करिंसु न करेंति करिस्संति३, करिंसु न करेंति न करिस्संति४ ? गोयमा ! अत्थेगइए करिंसु करेंति करिस्संति१, अत्थेगइए करिंसु करेंति न करिस्संति२, अत्थेगइए करिंसु न करेंति करिस्संति३, अत्थेगइए करिंसु न करेंति न करिस्संति४॥ सलेस्सा णं भंते ! जीवा पावं कम्मं० एवं एएणं अभिलावेणं जच्चेव बंधिसए वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा तहेव नवदंडग संगहिया एक्कारस उद्देसा भाणियव्वा ॥सू० १॥

सत्तवीसइमं करिंसु सयं समत्तं ॥२७॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! पापं कर्म किम् अकार्षुः कुर्वन्ति करिष्यन्ति१, अकार्षुः कुर्वन्ति न करिष्यन्ति२, अकार्षुः न कुर्वन्ति करिष्यन्ति३, अकार्षुः न कुर्वन्ति न करिष्यन्ति?४ गौतम ! अस्त्येकके अकार्षुः कुर्वन्ति करिष्यन्ति१, अस्त्येकके अकार्षुः कुर्वन्ति न करिष्यन्ति२, अस्त्येकके अकार्षुः न कुर्वन्ति करिष्यन्ति३, अस्त्येकके अकार्षुः न कुर्वन्ति न करिष्यन्ति। सलेश्याः खलु भदन्त ! जीवाः पापं कर्म० एवम् एतेन अभिलापेन यैव बन्धिशतके वक्तव्यता सैव निरवशेषा भणितव्या तथैव नवदण्डक संगृहीता एकादशोद्देशका भणितव्या ॥सू० १॥

सप्तविंशतितमं करिंसु शतकं समाप्तम् ॥ २७ ॥

सत्ताईसवें शतक का पहेला उद्देशेका प्रारंभ

२६ वां शतक व्याख्यात हो चुका, अब २७ सत्ताईसवां शतक प्रारम्भ होता है। २६ वें शतक में जीव के साथ कर्मबन्ध की क्रिया अतीत

સત્તાવીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છવ્વિસમા શતકનું કથન પુરૂં કરીને હવે ક્રમથી આવેલા આ સત્યાવીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. છવ્વીસમા શતકમાં જીવની સાથે

टीका—'जीवा णं भंते !' जीवाः खलु भदन्त ! 'पावं कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति' पापं कर्म किम् पूर्वकाले अकार्षुः, वर्तमानकाले कुर्वन्ति अनागतकाले करिष्यन्ति१, 'करिंसु करेंति न करिस्संति' पूर्वकाले अकार्षुः, वर्तमानकाले कुर्वन्ति, अनागतकाले न करिष्यन्ति२, 'करिंसु न करेंति करिस्संति' अकार्षुः न कुर्वन्ति करिष्यन्ति३, 'करिंसु न करेंति न करिस्संति' अकार्षुः न कुर्वन्ति न करिष्यन्ति४, इति प्रश्नः, यथा प्रश्ने बन्धिपदस्वरात् षड्विंशतितमं बन्धि-

---

आदिकाल विशेष को लेकर कही गई है। अब इस २७ वें शतक में जीव के द्वारा जो कर्म करने की क्रिया की जाती है वह अतीतादिकाल विशेष को लेकर कही जावेगी, इसी सम्बन्ध से यह २७ वां शतक प्रारम्भ हुआ है।

'जीवा णं भंते ! पावं कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति'--इत्यादि

टीकार्थ---'जीवा णं भंते !' हे भदन्त ! जीवोंने 'पावं कम्मं किं करिंसु करेंति, करिस्संति१' क्या भूतकाल में पापकर्म किया है ? वर्तमान में वे पापकर्म करते हैं क्या ? और भविष्यत् काल में भी वे पापकर्म करेंगे क्या ? अथवा-'करिंसु करेंति, न करिस्संति२' भूतकाल में उन्होंने पापकर्म किया हैं क्या ? वर्तमान में भी वे पापकर्म करते हैं क्या ? भविष्यत् काल में वे पापकर्म नहीं करेंगे क्या ? अथवा-'करिंसु, न करेंति, करिस्संति३' भूतकाल में उन्होंने पापकर्म किया है क्या ? वर्तमान में वे पापकर्म नहीं करते हैं क्या ? भविष्यत् में वे पापकर्म करेंगे क्या ? अथवा-'करिंसु, न करेंति, न करिस्संति' भूतकाल में उन्होंने पापकर्म किया है क्या ? वर्तमान में वे पापकर्म नहीं

કર્મબંધની ક્રિયા અતીતકાલ વિગેરે કાલ વિશેષને લઈને કહેલ છે હવે આ સત્યાવીસમાં શતકમાં જીવના દ્વારા કર્મ કરવાની જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તે અતીત વિગેરે કાલ વિશેષને લઇને કહેવામાં આવશે. આ સંબંધને લઈને આ સત્યાવીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે 'जीवा णं भंते पाव कम्मं किं करिंसु करेंति करिस्संति' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—'जीवा णं भंते' હે ભગવન્ જીવોએ 'पावं कम्म किं करिंसु करेंति करिस्संति' ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું છે ? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરશે ? અથવા 'करिंसु, करेंति न करिस्संति' ૨ ભૂતકાળમાં તેમણે પાપકર્મ કર્યું છે ? વર્તમાન કાળમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહીં કરે ? 'करिंसु न करेंति करिस्सति'३, ભૂતકાળમાં તેઓએ પાપકર્મ કર્યું છે ? વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી ? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહીં કરે ?

शतकमिति कथ्यते तथैव इहापि प्रश्ने 'करिंसु' इति पदमस्ति तत इदं सप्तविंशतितमं शतकम् 'करिंसु' शतकमित्यभिधीयते इति। ननु बन्धकरणयोः को विशेषः? उभयो र्भेदेन उपन्यासो निरर्थक इति चेदत्रोच्यते-या जीवस्य बन्धक्रिया सा जीवकर्तृकैव न तु ईश्वरकालप्रकृतिस्वभावादिभ्यो जायते इति प्रदर्शनाय बन्धस्य करणस्य च भेदेन उपन्यासः। अथवा बन्धः सामान्यतः कर्मणां बन्धनम्, करणं तु अवश्यं विपाकदायित्वेन निष्पादनं निधत्तान्तादि स्वरूपमिति। भगवानाह

करते हैं क्या? और भविष्यत् में वे पापकर्म नहीं करेंगे क्या? जिस प्रकार प्रश्न में 'बन्धि' पद होने से २६ वें शतक को बन्धी शतक ऐसा कहा गया है, उसी प्रकार से यहां पर प्रश्न में 'करिंसु' यह पद है, इसलिये इस शतक को 'करिंसु' शतक कहा गया है।

शंका--बन्ध और करण में क्या अन्तर है?

उत्तर--कोई भेद नहीं है।

शंका—तो फिर उसका पृथक् रूप से उपादान क्यों किया है?

उत्तर—पृथक्रूप से उपादान करने का तात्पर्य ऐसा है कि जीव को जो बन्ध क्रिया होती है वह जीव कर्तृक ही होती है, ईश्वरकाल, प्रकृति या स्वभाव कृत नहीं होती हैं, इसी बात को प्रकट करने के लिये बन्ध का और करण का पृथक्रूप से उपादान किया गया है। अथवा-सामान्य रूप से कर्म का बन्धन होना इसका नाम बन्ध है। और बन्ध अवस्था को प्राप्त हुए उनकर्मों का संक्रमण आदि दशा रूप

જે પ્રમાણે ૨૬ છવ્વીસમાં શતકમાં 'बंधी' એ પદ આવવાથી બંધ શતક એ પ્રમાણે તેને કહેલ છે. એજ પ્રમાણે આ શતકમાં પ્રશ્નમાં 'करिंसु' આ પદથી આ શતકને 'करिंसु' શતક કહેલ છે.

શંકા—બંધ અને કરણમાં શો ફેર છે?

ઉત્તર—કોઈ રીતે તેમા ભેદ નથી.

શંકા—જો બંધ અને કરણમાં ભેદ નથી, તો પછી તેને જુદા પ્રકરણ તરીકે અહિયાં કેમ કહેલ છે?

ઉત્તર—પૃથક રૂપથી કહેવાનું કારણ એ છે કે—જીવને જે બંધ ક્રિયા થાય છે તે જીવ કર્તૃક-એટલે કે જીવ દ્વારા કરવામાં આવેલ હોય છે. ઇશ્વર, કાળ, પ્રકૃતિ અથવા સ્વભાવ કૃત હોતી નથી. એજ વાત બતાવવા માટે બંધ અને કરણને જુદા જુદા કહેવામાં આવ્યા છે.

અથવા-સામાન્ય રૂપથી કર્મનો બંધ થવો તેનું નામ બંધ છે અને બંધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ તે કર્મોના સંક્રમણ વિગેરે અવસ્થામાં કરવું

'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइए करिंसु करेंति करिस्संति' अस्त्येकके जीवाः पापं कर्म अकार्षुः कुर्वन्ति करिष्यन्तीति प्रथमो भङ्गः१, 'अत्थेगइए करिंसु करेंति न करिस्संति' अस्त्येकके जीवाः अकार्षुः कुर्वन्ति न करिष्यन्तीति द्वितीयो भङ्गः२, 'अत्थेगइए करिंसु न करेंति करिस्संति' अस्त्येकके जीवाः अकार्षुः न कुर्वन्ति करिष्यन्तीति तृतीयो भङ्गः३, 'अत्थेगइए करिंसु न करेंति न करिस्संति' अस्त्येकके जीवाः पापं कर्म अकार्षुः न कुर्वन्ति न वा करिष्यन्तीति

में करना इसका नाम करण है। इस प्रकार बन्ध और करण में अन्तर प्रदर्शित करके अब प्रभुश्री गौतमस्वामी के प्रश्न का उत्तर देते हुए उनसे कहते हैं-'गोयमा! अत्थेगइए करिंसु, करेंति, करिस्संति' हे गौतम! कितनेक जीव ऐसे होते हैं कि जिन्होंने पूर्वकाल में पापकर्म किया होता है, वर्तमान में भी वे पापकर्म करते हैं और भविष्यत् में भी वे पापकर्म करेंगे१ तथा कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं कि जिन्होंने पूर्व में पापकर्म किया है, वर्तमान में भी वे पापकर्म करते हैं पर आगे वे पापकर्म नहीं करेंगे२ तथा कितनेक जीव ऐसे होते हैं कि जिन्होंने पूर्व में पापकर्म किया है, पर वे वर्तमान में पापकर्म नहीं करते हैं, हां, आगे वे पापकर्म करेंगे। तथा कितनेक जीव ऐसे होते हैं कि जिन्होंने पूर्व में ही पापकर्म किया है, वर्तमान में वे पापकर्म नहीं करते हैं और न भविष्यत् में वे पापकर्म करेंगे। जिस प्रकार से ये चार भंग सामान्य जीव को आश्रित करके यहां कहे गये हैं, उसी प्रकार से जीव

તેનુ નામ કરણ છે. આ રીતે બંધ અને કરણમાં અંતર બતાવીને હવે પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइए करिंसु, करेंति, करिस्संति' હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે, કે જેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે, વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરશે ૧ તથા કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે-જેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે વર્તમાનમાં પણ તેઓ પાપકર્મ કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે નહીં ૨ તથા કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જેઓએ પહેલાં પાપકર્મ કર્યું હોય છે, પરંતુ વર્તમાનમાં પાપકર્મ કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે તથા કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જેઓએ ભૂતકાળમાં જ પાપકર્મ કરેલ હોય છે વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી તથા ભવિષ્ય કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે નહિ જે પ્રમાણે આ ચાર ભંગો સામાન્ય જીવનો આશ્રય કરીને અહિયાં કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે જીવ વિશેષનો આશ્રય કરીને પણ ચાર ભંગો ભગવાને કહ્યા છે.

चतुर्थो भङ्गः४। चतुरोऽपि भङ्गान् भगवान् समर्थयामास जीवविशेषमाश्रित्येति। 'सलेस्सा णं भंते! जीवा' सलेश्याः लेश्यावन्तः खलु भदन्त! जीवाः 'किं पावं कम्मं करिंसु करेंति करिस्संति' किं पापं कर्म अकार्षुः कुर्वन्ति करिष्यन्ति१, अकार्षुः कुर्वन्ति न करिष्यन्ति२, अकार्षुः न कुर्वन्ति करिष्यन्ति३, अकार्षुः न कुर्वन्ति न करिष्यन्तीत्यादि क्रमेण प्रश्नः बन्धिशते लेश्याविशिष्टजीवे ये ये भङ्गाः कथितास्तथैव इहापि त एव सर्वे भङ्गा एतेनैव रूपेण उदाहरणीयाः, एतदाशयेनैवाह-'एवं' इत्यादि, 'एवं एएणं अभिलावेणं जच्चेव बंधिसए वत्तव्या

विशेष को आश्रित करके भी चार भंग भगवान् द्वारा समर्थित किये गये हैं। 'सलेस्साणं भंते! जीवा' हे भदन्त! जो जीव लेश्या सहित होते हैं वे क्या अतीतकाल में पापकर्म किये होते हैं? वर्तमान में भी क्या वे पापकर्म करते हैं? तथा भविष्यत् में भी क्या वे पापकर्म करेंगे? अथवा-उन्होंने भूतकाल में पापकर्म किया है? वर्तमान में वे क्या पापकर्म करते हैं? और क्या भविष्यत् में वे पापकर्म नहीं करेंगे? अथवा-भूतकाल में क्या उन्होंने पापकर्म किया है? वर्तमान में क्या वे पापकर्म नहीं करते हैं? भविष्यत् में पापकर्म करेंगे क्या? अथवा-भूतकाल में उन्होंने पापकर्म किया है क्या? वर्तमान में वे पापकर्म नहीं करते हैं क्या? भविष्यत् में भी पापकर्म नहीं करेंगे? इस प्रकार से जैसे पापकर्म के बन्ध के सम्बन्ध में लेश्यादि विशिष्ट जीव में जो-जो भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से वे सब भंग इस करिंसु शतक में भी लेश्यादि विशिष्ट जीव में कहना चाहिये। इसी बात को पुष्ट करने के लिये 'एवं एएणं अभिलावेणं जच्चेव बंधिसए

'सलेस्साणं भंते! जीवा' हे भगवन् જે જીવો લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ હોય છે? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે? અથવા તેઓએ ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કરેલ છે? વર્તમાનમાં પાપકર્મ કરે છે? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપ કર્મ નહિં કરે? અથવા—ભૂતકાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરેલ છે? વર્તમાન કાળમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી? અને ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ કરશે? અથવા ભૂતકાળમા તેઓએ પાપકર્મ કર્યું છે? વર્તમાનમાં તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી? તથા ભવિષ્યમાં તેઓ પાપકર્મ નહીં કરે? આ પ્રમાણે પાપકર્મના બંધના સંબંધમા જે રીતે લેશ્યાવાળા જીવમાં જે—જે ભંગો કહ્યા છે, તેજ પ્રમાણે તે તે ભંગો આ 'करिंसु' શતકમાં પણ લેશ્યા યુક્ત જીવોના સંબંધમા સમજવા. એજ વાતને સિદ્ધ કરવા માટે. 'एवं एएणं अभिलावेणं जच्चेव

सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' एवमेतेन अभिलापेन यैव बन्धिशतके वक्तव्यता सैव निरवशेषा भणितव्या। तथा 'तहेव नवदंडगसंगहिया एक्कारसउद्देसगा भाणियव्वा' तथैव नवदण्डकसंगृहीता अष्ट कर्मप्रकृतिः एकश्च पापकर्मबन्ध इति सङ्कलनया नव दण्डका भवन्तीति एकादशोद्देशका भणितव्याः। बन्धिशतकवदेव 'करिंसु' शतकेऽपि सर्वाऽपि वक्तव्यता वक्तव्या॥ सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पदभूषित पूज्यश्री 'घासीलाल' व्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां सप्तविंशतितमशतकस्य प्रथमतः एकादशान्ता-उद्देशाः समाप्ताः॥२७-१-११॥ समाप्तं सप्तविंशतितमं शतकम्॥२७॥

वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' यह सूत्रपाठ कहा गया है, अर्थात् बन्धिशतक में लेश्यादि विशिष्ट जीव में जो-जो भंग कहे गये हैं वे सब भंग यहां कहना चाहिये इस प्रकार इस अभिलाप से जो बन्धिशतक में वक्तव्यता कही गई हैं वही सम्पूर्ण वक्तव्यता यहां पर भी कहनी चाहिये, तथा-'तहेव नव दण्डगसंगहिया एक्कारस उद्देसगा भाणियव्वा' उसी प्रकार से नव दण्डक सहित अष्ट कर्म प्रकृति और एक पापकर्म बन्ध इन नौ दण्डकों से युक्त-ग्यारह उद्देश यहां कहना चाहिये। तात्पर्य कहने का यही है कि इस 'करिंसु' शतक में भी बन्धिशतक के जैसे ही सर्व वक्तव्यता कहनी चाहिये॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके सत्ताईसवे शतकका पहला उद्देशक से ग्यारहवां पर्यन्त के ग्यारह उद्देशक समाप्त॥२७-१-११॥

सत्ताईसवां शतक समाप्त॥२७॥

बंधिसए वत्तव्वया सच्चेव निरवसेसा भाणियव्वा' આ સૂત્રપાઠ કહેલ છે અર્થાત્ 'બંધ' શતકમાં લેશ્યાવાળા જીવમાં જે-જે ભંગો કહ્યા છે, તે સઘળા ભંગો અહિયાં પણ સમજી લેવા. આ રીતે આ કથનથી બંધી શતકમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે પૂરેપૂરૂં કથન અહિયાં પણ કહી લેવું તથા-'तहेव नवदंडगसंगहिया एक्कारस उद्देसगा भाणियव्वा' એ જ પ્રમાણે નવ દંડક સહિત આઠ કર્મ પ્રકૃતિ અને એક પાપકર્મ બંધ આટલા દંડકોથી યુક્ત અગીયાર ઉદ્દેશાઓ અહિયાં કહી લેવા કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ 'કરિંસુ' શતકમાં પણ બંધી શતકના કથન પ્રમાણે જ તમામ કથન સમજી લેવું. ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતીસૂત્ર'ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના સત્યાવીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાથી અગીયારમાં ઉદ્દેશા સુધીના અગીયાર ઉદ્દેશા સમાપ્ત ॥૨૭-૧-૧૧॥

॥ સત્યાવીસમું શતક સમાપ્ત ॥૨૭॥